

ISTRSKI ODRED

27/I

MAKS ZADNIK

ISTRSKI
ODRED

KNJIŽNICA

NOV IN P O S

KNJIŽNICA NOV IN POS 27/1

MAKS ZADNIK

ISTRSKI ODRED

NOVA GORICA 1975

P R E D G O V O R

Istrski partizanski odred je imel med narodnoosvobodilno vojno jugoslovanskih narodov pomembno bojno, diverzantsko-sabotazno, politično revolucionarno, mobilizacijsko in oskrbovalno poslanstvo na strateško občutljivem križišču poti med Postojno, Trstom in Reko ter v Slovenski Istri. Kljub temu je dejavnost odreda, ki je bila najtesneje povezana z vseljudskimi napor v teh krajih, ob hkratnem gospodarskem zaostajanju, najpomembnejših žarišč njegovega delovanja v povojnih letih polagoma tonila v pozabo. To je bilo tem manj opravičljivo spričo naraščajočega pohlepa tujih nazadnjaških sil po naši zemlji.

Vzrokov nezadostnega prizadevanja pri raziskovanju odredovih bojnih tradicij je bilo več. Na republiški ravni je bilo organizirano oživljanje tradicij revolucije in NOB do leta 1965 šele v povojih, najpomembnejši odredovi borci in voditelji pa so bili razpršeni širom po Jugoslaviji in v tujini. Zato je bilo o odredu dotlej objavljeno le nekaj spominskih drobcev. Nekaterim piscem pa je šlo predvsem za »atraktivno temo«, sodbo proti nekaterim članom odredovega štaba v maju 1944, ki so jo opisovali kot osrednje poglavje v življenju odreda, ne da bi bili globlje razmislili o njenih razsežnostih, najpomembnejših vzrokih in okoliščinah. Spričo enostranskega prikazovanja odredove dejavnosti in opravljenega poslanstva so bili mnogi njegovi borci upravičeno prizadeti. Težnje, da bi potisnili pravo vlogo odreda na stranski tir, se niso omejile samo na zgodovinopisje, temveč so se pojavile celo na proslavah. Tako so organizatorji proslave v Črnem kalu, ki je bila 22. julija 1966, odred kratko malo »prezrli«.

Odredova borca Leopold Krebelj in pisec te monografije sta zaradi takšnega ravnanja poslala protestno pismo repub-

liškemu in petim južnoprimorskim občinskim odborom ZZB NOV.

V njem sta orisala kompleksno vlogo odreda v Slovenski Istri in zahtevala, da dobi ta vloga objektivno oceno, da se uredi problem odredovega domicila in pripravi pisanje njegove zgodovine. RO ZZB NOV Slovenije in občinski odbor ZZB NOV Koper sta na pobudo piscev sklicala 3. septembra 1966 v Kopru posvetovanje s predstavniki odreda, s čimer se je končalo obdobje neorganizirane aktivnosti odredovih borcev. Ustanovili so pripravljalni odbor, ki je zaprosil skupščino občine Koper, da podeli odredu domicil. Zbora odreda ob podelitvi domicila 20. decembra 1966 se je udeležilo v Kopru več kot 100 odredovcev. Zgledu skupščine občine Koper so leta 1961 sledile skupščine občin Ilirska Bistrica, Izola, Piran in Sežana. Stalni odredov odbor je pod predsedstvom Mirka Remca organiziral zbiranje gradiva za odredovo zgodovino, ki je trajalo pet let. Najprej je marca 1967 izdal ciklostirano faktografijo. Ob 25-letnici ustanovitve odreda pa je 6. oktobra 1968 skupaj s predstavniki komande istrskega vojnega področja organiziral veličastno proslavo na Kozini. S sodelovanjem predstavnikov občinskega odbora ZZB NOV Sežana in drugih družbenopolitičnih forumov je tedaj odkril spomenik obema enotama, delo odredovega borca, arhitekta Ludvika Tomorija-Andreja, ki simbolizira osvobodilni boj treh narodov ob zahodni slovenski narodnostni meji. Predsednik republike Tito pa je tedaj odlikoval odred z redom bratstva in enotnosti.

V februarju 1912 mi je odredov odbor zaupal nalogo, da napišem monografijo odreda. Izkazanega zaupanja sem bil vesel, nisem pa bil še dovolj izkušen, da bi se povsem zavedal obsega in zahtevnosti takega dela. Pač pa sem se zavedal odgovornosti pred ljudstvom, soborci in zgodovino. Dela sem se lotil s trdno voljo in pripravljenostjo na vse napore. Po več kot treh letih sem delo končal, ali sem upravičil izkazano mi zaupanje, prepuščam sodbo bralcem.

Moji prvi koraki pri tem so bili nadaljevanje petletnega zbiranja spominskega gradiva. Spoznal sem namreč, da so arhivski dokumenti skopi in da so v njih celo protislovja. Zato sem pri odredovih borcih, aktivistih in prebivalcih zbrano gradivo dopolnil s spomini, prepisi in izpiski iz vaških kronik iz občine Ilirska Bistrica ter s sezname padlih borcev in žrtev okupatorskega nasilja v obalnih in sežanski občini. Odredova zgodovin-

ska komisija je s požrtvovalnim prizadevanjem večine njenih članov in s pomočjo odredovih borcev ter prebivalcev njegovega območja zbrala okrog 2000 strani gradiva. Povsem upravičeno mi je odredov odbor priporočil, naj me pri pisanju monografije vodi kot živa rdeča nit sodelovanje med borci in civilnim prebivalstvom. Le tako da bo moč oteti pomembne dogodke pozabi. Tega sem se dosledno držal.

Obsežne in prav dobre prispevke mi je ljubeznivo dalo na voljo 121 pripadnikov odreda in političnih aktivistov. Večino sem jih s pridom uporabil in se na njih avtorje sklicujem v virih. Zlasti sem bil vesel podatkov, ki mi jih je v letih 1967 do 1970 poslal iz daljnega Mahačkala ob Kaspijskem jezeru upravnik odredove bolnišnice »Zalesje«, zdaj že pokojni dr. Magomed Gadžijev-Mišo. Delovanje Brkinske čete v letu 1942 mi je osvetlil njen komandir Karlo Maslo. Zapleteno delovanje odredove obveščevalne službe v sovražnih enotah so mi pomagali pojasniti zlasti Anton Serajnik (ki je umrl leta 1974), Jože Markučič, Maks Tomažič, Jože Marjek, Bogdan Valenčič, Ivan Dodič in drugi člani nekdanjega obveščevalnega centra. Glede številnih političnih problemov v enotah in v odnosih do KPI so mi pomagali s koristnimi pojasnili Odbor za kroniko Slovenska Istra v boju za svobodo, tovarišica Lidija Šentjunc in tovariši Dušan Puh, dr. Jože Brilej, Franc Kimovec-Ziga in profesor Janez Kržnar. Na terenu pa so mi pomagali zbirati podatke Slavko Zupančič, Jože Žnidaršič, Franjo Kuntarič in nekateri drugi odredovci.

Z vsem tem sem zapolnil vrzeli v dokumentaciji, zato čutim prijetno dolžnost, da se vsem, ki so za monografijo karkoli prispevali in mi s čimerkoli pomagali, najtopleje zahvalim. V posebno zadoščenje pa naj jim bo, da so njihovi prispevki vtanki v opisane dogodke in bodo tako ohranjeni kot revolucionarno izročilo za mlajše generacije.

Izmed dokumentov sem po metodoloških načelih komisije za zgodovino pri RO ZZB NOV Slovenije uporabil predvsem izvirne arhivske listine štaba odreda in njegovih enot za obdobje od 21. novembra 1943 do 25. aprila 1945, ki so shranjeni v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Arhivski dokumenti komande istrskega vojnega področja, južnoprimskega okrožja, štabov VII. in IX. korpusa, glavnega štaba NOV in POS ter nekaterih drugih enot pa so mi prišli prav kot dopolnilno gradivo.

Čeprav sem imel na voljo b[^]ate zbirke arhivskih dokumentov, mi je za posamezna ob[^]ubja in nekatere dogodke le primanjkovalo izvirnih dokazil — zlasti iz sovražnikovih virov. Praznini v odredovem arhivu od 5. oktobra 1943 do 21. novembra 1943 in po 25. aprilu 1945 sem v glavnem zapolnil z drugimi dokumenti in spominskimi viri.

Kako mi je uspelo uresničiti priporočilo odredovega odbora, naj iz opisov dogodkov odseva predvsem sodelovanje borcev s prebivalstvom, naj sodijo bralci sami. Povem naj le to, da je bilo življenje in dogajanje v odredu tako bogato in raznoliko, da ga v eni, sicer obsežni knjigi, ni bilo mogoče vsestransko opisati. Prav gotovo bodo udeleženci ali poznavalci dogodkov sem in tja naleteli tudi na praznine. Zato pisec knjige in odredov odbor pričakujeta glede teh in drugih pomanjkljivosti utemeljene pri pombe in konstruktivno kritiko.

Pri svojem delu sem naletel na mnogotere resne težave objektivnega in subjektivnega značaja. Najresnejša in najzahtevnejša problema sta bila — v večji meri, kot sem pričakoval — obsodba nekaterih članov odredovega štaba in specifična razmerja med slovenskimi in italijanskimi partizani v 3. bataljonu odreda v Slovenski Istri konec 1943. in na začetku 1944. leta. Slednje je bilo tem težje osvetliti zato, ker sem imel na voljo prav malo ustreznih dokumentov. Tako sem moral po drobcih zbirati predvsem spominske vire ter z njimi »obnavljati«[^] nastanek in razvoj enote ter razmerja v nji, hkrati pa pojasnjevati nejasnosti v vojaških in političnih odnosih njenega štaba do štaba odreda in tržaškega vodstva KPI.

S precejšnjimi težavami sem se moral spoprijeti tudi pri raziskovanju delovanja nemškega policijskega odreda »Einsatzkommando Reinhard«[^] v Brkinih in Slovenski Istri. Gradivo za to sem moral iskati v Trstu, na Dunaju in celo v redakciji revije *Der Spiegel* v Hamburgu. Veliko preglavic mi je povzročilo tudi delovanje 1. srbskega prostovoljskega korpusa (nedičevcev) od začetka novembra 1944 in četnikov iz 502. liškega četniškega korpusa na Pivki in v Ilirski Bistrici od začetka januarja 1945.

Pri oblikovanju rokopisa so mi prizadevno pomagali vsi člani odredovega odbora; predsednik komisije za zgodovino Franjo Kuntarič mi je pripravil številne pogovore s pripadniki odreda in seznam borcev, Stane Koman je pregledoval rokopis in mi pomagal s koristnimi nasveti prek mnogih ovir, predsednik odbo-

ra Mirko Remec je prizadevno skrbel za sredstva za nemoteno delo in uravnaval organizacijo celotne dejavnosti vseh sedem let. Nemalo časa in truda so za izdajo monografije prispevali tudi člani odbora Polde Krebelj, Srečko Vičič, Jože Markučič, Ivan Dodič, Mirko Kovačič, Jože Žnidaršič, Ivan Pezdirc, Karel Vene, Ivan Auber, Franc Zorc in drugi. Posebno koristna mi je. bila pomoč Mirana Blazine, ki je po mojih predlogih in z mojim sodelovanjem izdelal vse skice. Za dobrohotno sodelovanje in požrtvovalno pomoč se vsem najlepše zahvaljujem.

Pri pisanju monografije je ljubeznivo vodil moje prizadevanje in mi kot mentor dajal koristne napotke Lado Ambrožič, general JLA v pokoju, Stanko Petelin pa je rokopis ocenjeval in mi dal marsikatero koristno pripombo. Obema se toplo zahvaljujem. Prav taka zahvala naj velja Francetu Šušteršiču, ki je tipkopis lektorsko obdelal. Za koristne nasvete se zahvaljujem tudi polkovniku Zdravku Klanjščku, predsedniku komisije za zgodovino pri RO ZZB NOV Slovenije in sodelavcema vojno-zgodovinskega instituta podpolkovnikoma Jožetu Novaku in Jožetu čertaliču. Za pomoč in nasvete pri iskanju arhivskih virov sem posebno hvaležen direktorju Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani dr. Tonetu Ferencu in Vinku Vrabcu, arhivarju tega Inštituta. Za trud pri izdaji dela se iskreno zahvaljujem tudi tehničnemu uredniku Jožetu čertaliču in delovnemu kolektivu založbe Partizanska knjiga ter tiskarne GP »Soča« v Novi Gorici.

Še prav posebno zahvalo odbora in pisca zaslužijo za polno razumevanje, materialno in moralno-politično podporo predstavniki domicilnih občinskih skupščin Ilirske Bistrice, Izole, Kopra, Pirana in Sežane. S tem so omogočili izdajo te monografije, ki jo preživeli odredovi borci poklanjamo kot dolg spominu padlih tovarišev in nešteti žrtev okupatorskega nasilja v Brkinih, Slovenski Istri, na Krasu, v Čičariji, Podgori in na Pivki. Izročamo jo tudi mladi generaciji, da se bo tudi iz nje učila, kako je treba braniti domovino.

V Ljubljani, marca 1975

Avtor

UVOD

Geografski in gospodarski pregled operativnega območja Istrskega odreda

Operativno območje Istrskega odreda je obsegalo jugozahodni del Slovenije, to je Brkine z Vremsko dolino in Reško kot lini co ter Podgoro, Podgrajsko podolje, slovenski del Istre z obalnimi mesiti od doline Dragonje do južnih predmestij Trsta, Tržaški Kras južno od železnice Divača—Opčine in Gornjo Pivko s Košansko dolino. Na severu je odred operiral do železnice Postojna—Opčine—Trst, na zahodu do Jadranskega morja, na jugu do narodnostne meje med slovenskim in hrvaškim življem od izliva rečice Dragonje v morje pri Sečovljah do Velikih vrat in Žabnika v čičaijskih hribih. Od tod je meja odredovega delovanja zavila proti jugovzhodu in prešla severno od Rupe cesti Reka—Trst in Postojna—Reka ter segala proti vzhodu v Podgoro, do Gomanjcev. Na vzhodu je segalo odredovo območje do rapalske državne meje med Italijo in Jugoslavijo, od Gomanjcev čez Snežniške hribe in Javornike do Postojne.¹

Operativno območje je obsegalo približno 1300 km², na njem pa je živel približno 110.000 prebivalcev.* Pokrajino sekata

* Podatke je izračunal avtor po poprečnem stanju prebivalstva v tej pokrajini na podlagi ljudskega štetja v letih 1931/1948, ko je živel na območjih sedanjih občin Il. Bistrica 17608/17325, občini Izola 9203/9704, občini Koper 32954/30433, občini Piran 13537/12413. V občini Postojna — Krajevni urad Pivka 8377/7884j v občini Sežana — Kraj. uradi: Materija 4556/4162, Hrpelje 3627/2818, Vremški Britof 2715/1944, Divača 2414/2170 in Sežana — 6 vasi 1177/952. Skupno 96168/89805 ali približno 92986. Površina občinskih ozemelj občin Ilirska Bistrica, Izola, Koper in Piran, ki so spadale v operativno območje Istrskega odreda, je 823,89 km² (Podatki: Kr. Leksikon Slovenije I., DZS Lj. 1968 strani: 82—85, 102—103, 120—124, 236—237, 245—248, 293 do 299). K površini 823,89 km² je treba prišteti še približno

kraška gorska grebena (antiiklinali) — čičarijska planota s Slavnikom An Žabnikom, med Pivko in Brkini pa se dvigata Vremščica in Silentabor ter Gradišče. Ta grebena se raztezata v značilni dinarski smeri severozahod-jugovzhod in delita ta del Primorske na troje različnih naravnih celot: Brkine, Istro in Pivko.

V predvojnem brkinskem gospodarstvu je prevladovalo zaradi flišne sestavine zemlje, poprečne nadmorske višine od 500 do 750 metrov in pretežno celinskih klimatskih tokov drobnolastniško kmetijstvo s sadjarstvom in živinorejo. V toplem podnebju na območju Istre in obmorskega dela Krasa so bile ugodne razmere za vinogradništvo, južno sadje in povrtnine. Prebivalcem Gornje Pivke pa sta prinašala večji del dohodka gozdarstvo in živinoreja.

V preteklosti je bila gospodarska aktivnost obravnavanega območja tako po oblikah dejavnosti kot tudi smeri razvoja močno odvisna od potreb tržaškega in reškega trga, ki se jima je morala stalno prilagojevati. V Istri pa so morali kmetje računati tudi s potrebami in povpraševanjem v Kopru, Izoli in Piranu. Industrija — če izvzamemo tržaško in reško — ni bila razvita in do druge svetovne vojne ni imela pomembnejše vloge v gospodarstvu teh krajev. V Ilirski Bistrici in na Pivki so se sicer že zgodaj razvili obrati za predelavo lesa; v Izoli pa je 1881. leta zrasla industrija za predelavo rib, ki je v začetku vojne zaposlovala približno 1200 delavk in delavcev, poleg tega se je v Istri ukvarjalo okoli 1000 ljudi z ribolovom, pridobivanjem soli in pomor-

40 % površine ozemlja občine Sežana, ki meri 701,04 km², to je 280 km² in približno 25 % ozemlja občine Postojna, ki meri 491,39 km², torej 123 km². Torej bi po takem izračunu obsegalo ozemlje, ki je sedaj v Jugoslaviji, približno 1227 km². Približno 80 km² ozemlja pa merijo območja občin: Dolina, del Tržaške občine — Bazovica z okolico in Milje, ki so sedaj v Italiji. Med vojno pa so bile tudi operativno območje Istrskega odreda. To ozemlje je zlasti na območju Milj in Doline precej goste naseljeno in na njem živi približno 20.000 prebivalcev.

Primerjaj tudi podatke v knjigi VI. Klemenčiča, Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom, izdala SAZU, Inštitut za geografijo v Lj. 1959, str. 147 in 161. Po njegovem izračunu, ki temelji na podatkih iz 1953. leta, je živelo v pokrajini med Snežnikom in Slavnikom, ki meri približno 883 km² in zajema vse predele odredovega operativnega območja — razen Slovenske Istre — 1921. leta 35.303 prebivalcev, 1953. leta pa 33.128, in sicer: Brkini 6898, Reška kotlina 6411, Srednja Pivka 5391, Podgrajsko podolje s Čičarijo 4686, Gornja Pivka 2875, Košana Dolina 2668, Podgora 2057, Podgorski Kras 1253, Vremška dolina 886. Povprečno na km² 40 prebivalcev. (Tu velja upoštevati, da je zaradi povojnega izseljevanja prebivalcev tega območja v industrijska središča, živelo tam leta 1953 približno 10 do 15 % manj ljudi kot med vojno — 1941—1945 op. M. Z.).

Po podatkih Lava Čermelja je obsegalo tržaško ozemlje, ki je bilo 1954. leta z Londonskim sporazumom prepuščeno Italiji, 223 km², na njem pa je živelo v 6 občinah 285.000 prebivalcev. (Slovenci in Hrvati pod Italijo, Slov. Matica v Lj. 1965, str. 348).

stvom, vendar je bilo pri vseh teh dejavnostih zaposlenih razmeroma malo delavcev. Če sem prištejemo še tri majhne rudnike — v Zarešici pri Ilirski Bistrici (lignit), Zavrhek v Vremški dolini in od 1937. leta rudnik v Sečovljah v Istri (črni premog) — ki so vsi Skupaj zaposlovali le kakšnih tristo ljudi, smo z industrijo opravili. Po letu 1930 je bilo precej delavcev sezonsko zaposlenih pri gradnjah cest in vojašnic. V gozdarstvu so se v snežniških gozdovih, v Brkinih in Čičariji mnogi ukvarjali s kuhanjem oglja in pripravo lesa za kurjavo ter iskali sezonsko delo v kmetijstvu, manjše število slovenskih delavcev pa je delalo na železnicah kot progovni delavci. Nasploh pa je gospodarstvo pokrajine po italijanski okupaciji 1918. nazadovalo.*

V socialni strukturi prebivalstva so prevladovali mali kmetje, sezonski-poljedelski, gradbeni in gozdarski delavci. Spricho hitre rasti števila prebivalstva in zaostajanja industrializacije, zlasti po letu 1918, je vladala v pokrajini stalna brezposelnost. Njeno agrarno prenaseljenost so med italijansko zasedbo še povečevali iz južne Italije prihajajoči sezonski gradbeni in gozdni delavci, ki so jih italijanske oblasti načrtno usmerjale na Primorsko, da bi prisilile domačine k izseljevanju. Zaradi takšnih razmer se je odvečna delovna sila iz vasi odseljevala že od začetka 19. stoletja v Trst. Ko pa je med italijansko okupacijo tudi ta nazadoval, se je tok migracije preusmeril v Jugoslavijo in prekmorske dežele. Opisane gospodarsko-socialne razmere in narodnostno zatiranje Slovencev v fašistični Italiji, so vzpodbujale in krepile slovensko narodno zavest ter pospeševale revolucionarno gibanje. Objektivne gospodarske in socialne razmere pa so zlasti v Brkinih in Slovenski Istri kljub gospodarski zaostalosti nudile dovolj široke možnosti za prehrano partizanskih borcev in mobilizacijo za boj sposobnih prebivalcev ne le v odredne, temveč tudi v druge operativne in zaledne enote VII. in IX. korpusa NOV in POJ.²

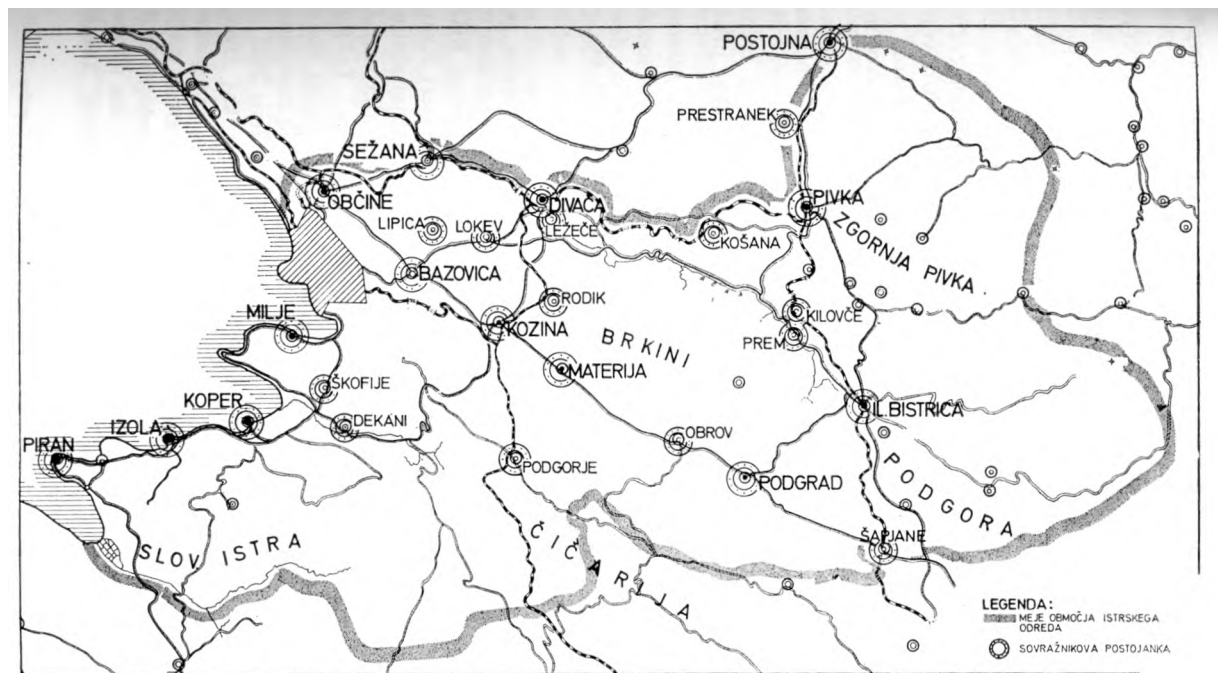
Cestne in železniške prometne zveze vojaškega in gospodarskega pomena so bile na odredovem operativnem območju zaradi

* Po Klemenčičevih podatkih, zbranih na obč. L. O. Ilirska Bistrica, je bilo pred drugo svetovno vojno v vseh lesnih obratih v Ilirski Bistrici in na Pivki zaposlenih približno 400 delavcev. Rudnik premoga v Vremškem Britofu pa je zaposloval leta 1953 50 delavcev. V celotni pokrajini med Snežnikom in Slavnikom, ki zajema 101 katastrsko občino, pa je bilo v petdesetih do šestdesetih letih zaposlenih v industriji približno 1500 ljudi, od nje pa je živelo le 14 % prebivalstva; v Brkinih le 8 %, na Podgorskem Krasu pa samo 3%. V kmetijstvu je delalo 48 % prebivalcev. (Vladimir Klemenčič, navedeno delo str. 130—132).

izrazite prehodnosti ozemlja zelo goste, saj se prav med Postojno, Trstom in Reko križajo pomembne evropske prometne poti, ki držijo iz Padske nižine in Kvarnerskega zaliva skozi Postojnska vrata v Podonavje, Srednjo Evropo in na Balkan ter obratno, od tam pa tudi proti Trstu, Istri in morju. Med drugo svetovno vojno, po kapitulaciji Italije je imela v nemških strateških in taktičnih načrtih v Jugozahodni Evropi najpomembnejšo vlogo dvotirna železniška proga Dunaj—Ljubljana—Trst, ki so jo Nemci stalno varovali z močnimi silami, ker so po njej oskrbovali svoje čete v Italiji, jih od tam premeščali na Balkan in vzhodno fronto ter obratno. Prav ta železnica je bila s svojimi številnimi nasipi, mostovi in predori na hribovitem terenu med Divačo in St. Petrom na Krasu (zdaj Pivka) zelo občutljiva za partizanske napade in zato poglavitni cilj odredovih diverzantskih napadov. Dokaj pomembno vojaško vlogo sta imeli tudi železnica Št. Peter—Reka, ki so jo Nemci uporabljali za oskrbovanje svojih čet v Kvarnerskem zalivu in v Dalmaciji ter celo v Albaniji, in Divača—Pulj, po kateri so oskrbovali svoje suhozemske enote in vojno mornarico v Pulju in Istri, hkrati pa po njej izvažali premog iz Labina in Raše ter boksitno rudo iz pazinskega bazena. Kako dobro so se zavedali strateškega pomena Primorske nacistični poglavarji, dokazujejo številni dokumenti.* Zelo veliko vlogo pa so temu območju pripisovale tudi zahodne sile, saj je Winston Churchill štel Istro in Trst za pomembni strateški in politični poziciji, M bi — zlasti po prodiranju Rusov — utegnili sprožiti obsežne in močne reakcije.³

Obravnavano območje je zvečine hribovito, klimatsko in topografsko raznoliko. Navzlic pretežni hribovitosti pokrajine so bili le Brkini in v dokaj neugodnih razmerah snežniški gozdovi primerni za trajnejše zadrževanje partizanskih čet in bataljonov in njih izhodišče za operativno delovanje. Drugi predeli pa so bili zaradi bližine pomembnih komunikacij, močnih sovražnih postojank, kraških goličav, pomanjkanja vode in obsežnih gozdov

* Koroški gauleiter dr. Friedrich Rainer je že dan po padcu Mussolinija, 26. julija 1943, poslal Himmlerju brzojavko, v kateri je predlagal, »naj bi nemška vojska takoj zasedla Kanalsko dolino in Primorje ter dosegla naravno obrambno črto, ki jo je imela v prvi svetovni vojni, Avstro-Ogrska«. Na zaslišanju pa je po vojni v Ljubljani izjavil, da je Hitler na konferenci 12. septembra 1943 v svojem glavnem stanu dejal, da sta operacijski coni Jadransko primorje in Predalpske dežele posebno politično in strateško pomembni kot zvezni ozemlji med Italijo, Nemčijo in Balkanom (T. Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, stran 355—356).

Meje operativnega območja Istrskega odreda

ter težke prehodnosti manj primerni za stalno delovanje enot, ki so presegale številčno moč partizanskega voda.

Za sovražnikov vojaški promet An operativno delovanje NOV in POJ so bile na odredovem operativnem sektorju pomembne te ceste: Trst—Reka na odseku med Bazovico in Rupo; Trst—Pulj ob morski obali do Sečovelj, Postojna—Ilirska Bistrica—Rupa, Divača—Kozina—Rizana—Dekani, Rizana—Buzet, Divača — Ilirska Bistrica po dolini Reke ali Velike vode, Ilirska Bistrica—Klana in Ilirska Bistrica—Podgrad. Druge, manj pomembne ceste, ki držijo iz Ilirske Bisitrice in Pivke proti snežniškim gozdovom in Notranjski ter s ceste Reka—Trst čez Čičarijo v Istro, so Nemci in fašisti po oktobru 1943 uporabljali le med svojimi večjimi ofenzivnimi pohodi.

Prav zaradi tolikšne pomembnosti in gostote prometnih zvez in spričo enotnosti ljudstva na strani NOV in POJ je bil sovražnik na tem območju siliilno občutljiv in razdražljiv. V tem je treba tudi iskati pojasnila za njegove izredno brutalne represalije proti brkinskemu in istrskemu ljudstvu v letih 1942—1945.⁴

Kratek pregled razvoja NOB na Južnem Primorskem do oktobra 1943

Brkine, Istro in Pivko je okupirala italijanska vojska po razpadu Avstro-Ogrske monarhije, novembra 1918. Z rapalskim sporazumom, sklenjenim 12. novembra 1920 med kraljevino SHS in Italijo, so bili Primorska, Istra, Trst, Zadar dn nekateri Kvarneski otoki priključeni Italiji, ne da bi bila ta z mednarodnimi pogodbami prevzela kakršnokoli obveznost, da bo zaščitila narodnostne pravice približno 500.000 Slovencev in Hrvatov.⁵ Takšen sporazum je olajševal italijanskim okupacijskiim oblastem sistematiko poitalijančevanje slovenske in hrvatske narodne manjšine. S prihodom fašističnega režima na oblast v Italiji v letu 1922 se je zlasti po letu 1925 potujčevanje še zaostriilo. Tamkaj živeči Slovenci din Hrvati pa so se narodnostnemu zatiranju energično, organizirano de spontano upirala. Leta 1927 so ustanovili svojo narodno obrambno organizacijo TIGR,⁶ ki si je v naslednjih letih s pogumnim bojem pridobila precej ak/tivnih pristašev in simpatizerjev po vsej Primorski, zlasti pa v Košanski dolini, Ilirski

Bistrice,* v Podgori in Brkinih.⁷ Boj se je še okrepil in razširil po letu 1934, ko so se komunistične stranke Avstrije, Italije in Jugoslavije v Kominterni sporazumele in se z zgodovinsko aprilsko izjavo obvezale, da bodo brez pridržkov podpirale prizadevanje za samoodločbo in uresničenje pravic slovenskega naroda do odcepitve od imperialističnih držav Avstrije, Italije in Jugoslavije in njegove združitve v lastni delavsko-kmečki državi.⁸ Pomemben delež k poenotenju protifašističnega boja Primorcev je prispeval tudi v letu 1936 sklenjeni sporazum med člani TIGR din italijanskimi komunisti o akcijski enotnosti in sodelovanju.⁹ K pozitivni tega boja je pripomogel tudi Ustanovni manifest KPS v letu 1937, v katerem je bilo poudarjeno, da je treba podpreti boj slovenskih narodnih manjšin v Avstriji in Italiji za združeno in svobodno Slovenijo.¹⁰

Po letu 1937 se je poskušalo vodstvo KPS povezovati s primorskimi komunisti in vplivati na njihova prizadevanja v duhu trojne izjave KPA, KPI in KPJ iz 1934. leta, da ibi tako okrepilo protifašistični boj, čeprav so bili ti še vedno člani Komunistične stranke Italije. V dobo po letu 1935 sodi v skladu s stališči in sklepi VII. kongresa Komiruteme tudi skupen protifašistični boj vseh demokratičnih sil na programskih načelih Ljudske fronte. Enotnejše in s programom Ljudske fronte usklajeno protifašistično prizadevanje italijanskih in slovenskih protifašistov je prišlo na Primorskem posebej do izraza v množičnem begu vojnih obveznikov-Slovencev, vpoklicanih v italijansko armado tik pred njenim napadom na Etiopijo leta 1935 in tudi v naslednjem letu. Postopno so Slovenci in Hrvati na Primorskem spoznali, da jim grozi ne glede na strankarsko pripadnost in politično prepričanje enaka nevarnost, fašistično potujčevanje. Zato so vse bolj združevali svoje napore v boju proti skupnemu sovražniku — italijanskemu fašizmu, čeprav so bili dalj časa osamljeni, saj je jugoslovanska vlada 25. marca 1937 celo sklenila prijateljsko pogodbo s fašistično Italijo, KPJ pa tedaj zaradi lastnih težav ni mogla tega boja učinkovito podpirati. Na II. tržaškem procesu se je pred posebnim fašističnim sodiščem zagovarjalo od 2. do 14.

* Stanko Renko, ugotavlja, da je bilo v letih 1927—1943 izmed 28 na posebnem fašističnem sodišču obsojenih na smrt in ustreljenih 22 Slovencev, 4 Hrvati in 2 Italijana iz Julijske krajine. Od 22 Slovencev pa jih je bilo iz območja sedanjih občin Ilirske Bistrice 9, Postojne pa 6. Med temi so bili mnogi člani organizacije TIGR. (S. R. Važno dopolnilo h knjigi »Aula IV.«, Primorski dnevnik 24. 12 1970).

decembra 1941. leta 60 obtožencev: 26 komunistov, 22 narodnjakov in 12 takoimenovanih »terroristov«, izhajajočih iz vseh primorskih krajev in ljudskih plasti, ki pa so bili v>si odločeni, da se bodo složno borili proti fašizmu. Zato je prišla na procesu do izraza enotna vodja vsega primorskega ljudstva, da se z orožjem upre fašističnemu nasilju. Tako se je drugi tržaški proces spremenil v golo fašistično nasilje in zastraševanje Primorcev."

V vseljudskem narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov so se že od začetka — čeprav je imel hkrati revolucionarno in narodnoosvobodilno vsebino — po notranji zgodovinski logiki nujno prepletali vojaški in politični dejavniki, ki so bili med seboj odvisni in so učinkovali na razvoj NOB.

V primorskih družbenih razmerah je zaradi dolgoletnega fašističnega raznarodovanja dolgo prevladoval narodnoosvobodilni značaj boja. Druga pomembna posebnost je bila sprva tudi v tem, da na Primorskem do leta 1941 ni organizirano delovala niti Komunistična par>tija Jugoslavije, ki je bila organizatorica in pobudnica vseljudskega upora v Jugoslaviji, niti kakšno drugo napredno množično gibanje razen organizacije TIGR, ki pa ni bila množična. Zato se prvi organizatorji NOB na Primorskem niso mogli naslanjati na organiziran sistem partijskih celic in komitejev, kot so se lahko na ozemlju stare Jugoslavije.¹²

Pozivi KPJ in KPS na oborožen protifašistični boj v letu 1941, so zato lahko dobili široko podporo le med maloštevilnimi slovenskimi komunisti in množicami narodno zavednih Slovencev, čeprav so mnoge nadzorovale močne in dobro organizirale sile italijanske fašistične policije ter jih je zasledovala široko razpredena mreža tajnih vohunskih služb — OVRA* — idr., ki so brez sojenja odganjale vse sumljive ljudi v zapore, konfinacije in internetaoije v Južno Italijo ter na otoke. Prvim organizatorjem NOB pa je kljub vsem težavam uspelo razmeroma hitro pridobiti številne zanesljive ljudi po vaseh in mestih ter jih organizirati kot zaupnike in podpornike NOB. Kmalu pa so lahko organizirali tudi prve odbore Osvobodilne fronte.¹³

Široko moralno politično podporo ideji oboroženega narodnoosvobodilnega boja si je lahko pridobila KPJ med primorskimi Slovenci zaradi svoje pravilne in načelno jasno opredeljene

* Organizzazione vigilanza e repressione antifascista (Italijanska fašistična tajna policija — organizacija za nadzor in ukrepe proti antifašistom) — (op. pisca).

politike glede narodnostnega vprašanja ter brezkompromisnega boja proti reakcionarnim, korumpiranim meščanskim strankam, njihovi vladi, kralju in generalom, ki so s svojo politiko povezovanja s silami osi na podlagi zaščite razrednih interesov privedli državo v krizo, ob fašističnem napadu pa niso hoteli organizirati vseh ljudskih sil in materialnih sredstev za njeno obrambo. Nasprotno, boječ se revolucionarne pobude delavskega razreda, so ali pobegnili na zahod ali pa se uklonili okupatorjem, s čimer so zagrešili strahopetno kapitulantsvo in narodno izdajstvo. Nosilce taikšne politike, njihove motive in namene je znala KPJ pravočasno ter učinkovito razgaliti pred delovnimi množicami ter tako pridobiti zaupanje le-teh. Zato so delovni ljudje ne le v mejah stare Jugoslavije, temveč tudi na Primorskem priznali komuniste in njihovo stranko rter Osvobodilno fronto za široko politično osnovo in lastno politično združenje, ki se bori za svobodo in družbeno preobrazbo ter koristi vseh delovnih slojev slovenskega naroda.¹⁴

Takšna politika KPJ in OF je omogočala uspešen začetek in nezadržno nadaljevanje vseljidskega protifašističnega oboroženega boja. Iz široko zasnovane narodne enotnosti, organizacijsko izoblikovane v Osvobodilni fronti, ki so jd komunisti navdahnili revolucionarno in narodnoosvobodilno idejno vsebino, obliko organiziranosti in borbenost, so iz ljudskih množic vzniknile, vstajale in se krepile oborožene skupine borcev. Te so z razvojem NOB prerasle najprej v partizanske čete, nato v bataljone, brigade in divizije, v jugoslovansko narodnoosvobodilno vojsko, ki pa je spomladi 1945 prerasla v Jugoslovansko armado.¹⁵

Spričo hitre kapitulacije bivše jugoslovanske vojske in razkosanja države v aprilski vojni 1941. leta, 'ki so ji sledila grozodejstva okupatorjev ter njihovih hlapcev — ustašev, četnikov idr. — so bili mnogi Primorci sicer razočarani; ko pa so zvedeli, da je bila na pobudo KPS ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda, ki združuje vse svobodoljubne Slovence, in da se osvobodilni boj jugoslovanskih narodov nadaljuje, so se oddahnili.¹⁶ Centralni komite Komunistične partije Slovenije je že med organizacijskimi pripravi narodnoosvobodilnega boja, zlasti pa v prvem pozivu na boj konec aprila 1941 posvetil Primorski posebno skrb. Tako so že pred ustanovitvijo vojnega komiteja sestavili posebno komisijo za Primorsko, M jo je vodil organizacijski sekretar CK KPS Tone Tomšič.¹⁷ Po njegovem nalogu je

konec junija 1941 odpotoval na Pomorsko Ervin Dolgan-Janez, doma iz Timovega pri Ilirski Bistrioi, da bi ugotovil, ali so tamkajšnje razmere primejme za uspešen začetek oboroženega narodnoosvobodilnega boja. Dolgan je najprej obiskal Ilirsko Bistrico in si tam pridobil prve sodelavce: Nina Štrcaja, Rudija Korena, Josipa Čeligoja, Antona Franka in druge. Od tam se je po nekaj dneh napotil na Reko, na povratku pa obšel mnoge brkinske in pivške vasi ter govoril z ljudmi. Ko je tod spoznal razmere, se je napotil v Renče pri Gorici, od tam pa se je v začetku avgusta vrnil v Ljubljano poročat centralnemu komiteju KPS in glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet o svojih ugotovitvah.¹⁸ V začetku avgusta je CK KPS poslal svojega člana Oskarja Kovačiča v Trst, na Kras dn v Tržič. Kmalu za Kovačičem je odšel na Goriško Anton Velušček-Matevž. Oba sta dobila nalogo, da organizirata primorsko ljudstvo za oborožen protifašistični narodnoosvobodilni boj.¹⁹

Prihod prvih partizanov na Primorsko

Ugodno Dolganovo poročilo o razmerah na Primorskem in pripravljenosti tamkajšnjega ljudstva na oborožen boj je vzpodbudilo osrednje slovensko vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, da je sklenilo poslati tja prvo partizansko četico. V prvi polovici septembra se je na ukaz glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet zbralo na Mokrcu 8 partizanov iz Krimskega bataljona. Te je 12. ali 13. septembra Ervin Dolgan vodil z Notranjske čez snežniške gozdove in Gornjo Pivko na območje Košanske doline. Od tod so odšli na Ostrožno brdo, po nekaj dneh pa na Staro Sušico in čez Vremščico in Kras v Vipavo. Od tam se je pod Dolganovim vodstvom del četice v drugi polovici oktobra vrnil v Brkine.²⁰

Tako sta bili začetna ideja NOB in osnovna oblika vseljudske organiziranosti v Osvobodilni fronti, ki je bila za uspešen osvobodilni boj na Primorskem neizogibna politična nujnost, sproženi in utemeljeni z neposredno organizacijsko podporo osrednjega slovenskega vodstva NOB. Ljudstvo pa ju je tem raje sprejemalo tudi zato, ker so ju prinašali in razširjali predvsem primorski delavci in izobraženo, ki so morali zaradi svoje narodne zavednosti bežati pred fašizmom v Jugoslavijo. Tudi prvi borci so prišli

na Primorsko na pobudo vodstva NOB iz osrednje Slovenije. Relativna sočasnost v razvoju partizanskih oboroženih enot, *garnizacij OF in KPS, njihova medsebojna odvisnost ter s*učinkovitost v razvoju so najbolj očitne prav na Primorskem, zlasti pa v Brkinih, saj so prav borci prve primorske partizanske četice skupno z aktivisti ali pa samoiniciativno organizirali mnoge zaupnike in odbore Osvobodilne fronte po vaseh in mestih. Pozneje so delo na tem področju na podoben način nadaljevali borci Brkinske in drugih čet. Pridobivanje novih borcev NOV je potekalo hkrati z razvijanjem agitacije in propagande za OF. Takšne naloge so borci prve primorske četice prizadevno opravljali. Komandir Ervin Dolgan je takoj po prihodu na Staro Sušico, sredi septembra 1941, sklical pred Urbančičevo hišo vaščane, jim govoril o namenih in ciljih osvobodilnega boja in jih pozval, naj sodelujejo s partizani v boju proti okupatorju. Podoben sestanek je sklical tudi v gostilni Ivana Vidriha v Gorenji Branici. Povsod so ljudje sprejemali partizane z navdušenjem in odobraval z velikim zadovoljstvom njihove pozive v protifašistični boj, čeprav tedaj mnogim še ni bilo jasno, kolikšne napore in žrtve bo takšen boj terjal.²¹

Najpomembnejša naloga prve primorske partizanske četice je bila — kot se spominja njen komandir Ervin Dolgan — da seznani čimveč zanesljivih ljudi s programom protifašističnega narodno-osvobodilnega boja in jih pridobi ter organizira za sodelovanje v njem.²² Zato so partizani jeseni 1941 in pozimi 1941/42 marljivo obiskovali brkinske, kraške, pivške in vipavske vasi. Sklicevali so sestanke z zanesljivimi in narodno zavednimi ljudmi, jih organizirali kot zaupnike in tudi ustanavljali odbore Osvobodilne fronte ter si tako pridobivali sodelavce. Potem so mnogi izmed teh pridobili za sodelovanje še svoje zanesljive somišljenike, prijatelje, sorodnike, sosede in znance. Tako se je precej hitro večalo število pristašev in sodelavcev OF in NOB, čeprav na Primorskem ni bilo organizacij KPS. Primorski ljudje so v večini krajev, čeprav so jim fašisti grozili z najhujšimi kaznimi, radi sprejemali partizane, poslušali njihovo razlago programa osvobodilnega boja in jih podpirali. Kmalu so se četici priključili prvi prostovoljci, številčno je rasla, začela pa je tudi napadati sovražnika, kjerkoli ji je bilo mogoče. Tako sta Ervin Dolgan in Karlo Maslo že 28. oktobra 1941 (za obletnico fašističnega pohoda na Rim in prevzema oblasti) iztirila nemški vojaški vlak na progi

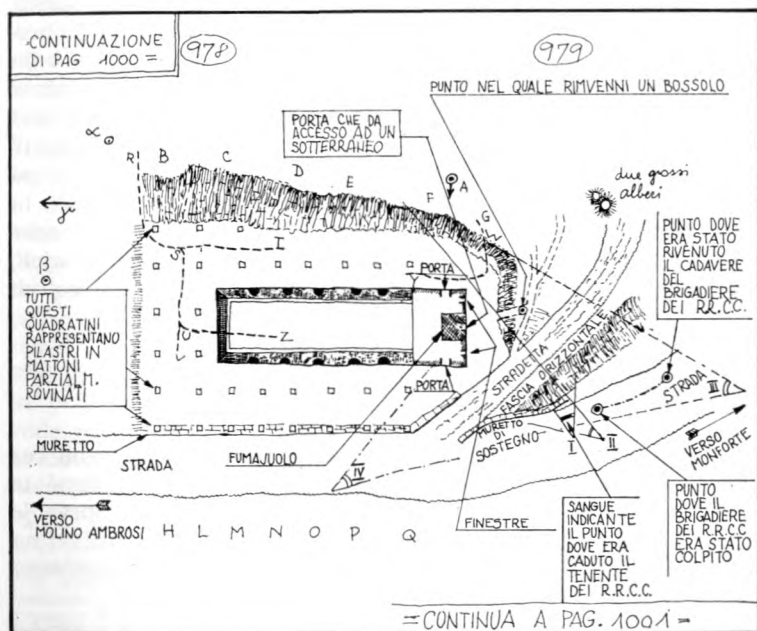
Št. Peter—Reka blizu postaje Kilovče. Po novem letu 1942 pa je četa organizirala v Brkinih, na Krasu, v Podgori in na Pivki še več uspešnih diverzantskih in oboroženih napadov na italijanske vojaške in policijske oddelke. Med prvimi je bil napad na fašistično protiletalsko opazovalnico na Premu, 16. januarja 1942. Upornost, narodna zavednost ljudi v krajih pod Snežnikom, dobre zveze z Notranjsko in pristaši Komunistične partije in tigrovske organizacije so vplivali, da se je ideja oboroženega upora najprej in najbolj množično razširila prav tod. Tako so postali Brkini z okolico Ilirske Bistrice zibelka primorskega partizanstva.²³

Pohod 2. Primorske ali Igorjeve čete na Primorsko

Navzlic požrtvovalnemu prizadevanju prvih partizanskih borcev in aktivistov Osvobodilne fronte pa se maloštevilna in slabo oborožena 1. Primorska partizanska četa ni mogla razviti v močno in za uspešen boj s sovražnikom sposobno partizansko enoto tako hitro, kot si je želelo glavno poveljstvo. Na Primorskem so bile tudi velike objektivne ovire in težave: močan sovražni policijski aparat je imel organizirano vohunsko službo po vseh večjih krajih, policijski agenti so poznali skoraj vsakega sumljivega človeka osebno, kot so poznali tudi razmere in sovražen odnos Primorcev do okupatorja, večina za boj sposobnih moških pa je bila v italijanski vojski in posebnih delavskih bataljoni, najzavednejši pa po zaporih in v izgnanstvih. Da bi pospešili razvoj ljudske vstaje in krepitev partizanskih enot na vsem ozemlju Primorske, je nameravalo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet na predlog Ervina Dolgana poslati na Primorsko v začetku decembra 1941 še eno četo 15 borcev. Njen odhod pa je bil zaradi napada na preserski železniški most za nekaj dni odložen. Četa se je okrog 10. decembra 1941 odpravila pod poveljstvom Mileta Špacapana-Igorja in komisarja Jaka Platiša-Francla iz Polhograjskih Dolomitov proti Primorski. Zaradi zapadlega snega in italijanske blokade meje na sektorju Godoviča in Ornega vrha pa se ni mogla prebiti v Vipavsko dolino. Morala se je vrniti v šolsko taborišče Ljuba Šerčerja na Notranjsko; tja je prispela 17. januarja 1942.

Njen komandir Mile Špacapan-Igor pa je zbolel in se 25. decembra 1941 napotil v Ljubljano na zdravljenje. Od tam se je vrnil v četo šele ob koncu februarja ali v začetku marca 1942.

Ervin Dolgan, ki je bil s četo v bližini Godoviča, pa se j*e odpeljal v Ajdovščino. Iz šolskega taborišča je okrepljena, dobro oborožena ter z rezervnim orožjem in strelivom opremljena Igorjeva četa (25 izkušenih borcev) krenila 27. marca 1942 z Račne gore na Notranjskem proti Primorski. Blizu Koritnice jo je čakal Karlo Maslo-Matevž* in jo spremljal na Ostrožno brdo v

Diega de Henriquezova rekonstrukcija akcije Primorske partizanske čete pri Ambrožičevem mlinu; izvedena je bila 4. 4. 1942, skica narisana 7. 4. 1942 (Preris iz izvirnika)

Brkine. Tedaj se je bojno razpoloženje ljudstva v Brkinih in v okolici Ilirske Bistrice zelo izboljšalo. Prihod nove čete je pomenil pomembno okrepitev primorske partizanske vojske, saj se je v taborišču nad Šmagarsko dolino med Ostrožnim brdom in Suhor-

* Karlo Maslo, ki je sodeloval v prvi akciji z Ervinom Dolganom 28. oktobra 1941, se je potem vrnil v italijansko vojsko v Imperijo pri Genovi, izvedel tam sabotažno akcijo — požig skladišča vojaške krme — potem pa skupaj z Rudijem Modicem pobegnil in se 24. decembra 1941 priključil Dolganovi četi. V začetku je uporabljal ilegalno ime Matevž, pozneje pa Drago. (Pojasnilo pisca).

jem zbralo 53 partizanov ali skoraj vsa tedanja partizanska vojska na Primorskem. Z združitvijo obeh čet v Brkinih in njuno reorganizacijo se je začelo novo obdobje v razvoju NOB na Primorskem. Začele so se obsežnejše oborožene akcije. Že v naslednjih dneh sta četi na Tumu pri Ilirski Bistrici zaplenili živino in lovske puške italijanskim kolonistom, 4. aprila 1942 pa je partizanska patrulja, v kateri so bili Franc in Karlo Maslo, Anton Primc-Dušan in Ivan Brozina-Slovan, napadla pri Ambrožičevem mlinu pod Ostrožnim brdom 4 karabinjerje. V boju s partizani sta na Primorskem prva padla karabinjerski poročnik Zani in brigadir Giuseppe Londei. Iz Brkinov sta četi odšli pod Vremščico, potem pa čez Pivko v Vipavo. Med pohodom so partizani rekvirirali vole pri baronu Economu v Razdrtem, nato pa bili od 9. do 18. aprila na Nanosu. Tu so jih zaradi izdaje in neprevidnosti 18. aprila napadle močne italijanske sile. V celodnevem boju je padlo 5 borcev, 11 pa so jih Italijani ujeli, vendar se je večini uspelo prebiti iz italijanskega obroča v treh smereh: proti Vipavi, Pivlki in Trnovskemu gozdu.²⁴

Ustanovitev Brkinske čete

Po boju na Nanosu se je del razkropljenih borcev vrnil čez Pivko v Brkine. Okoli 20. aprila je Karlo Maslo-Drago zbral te borce na Suhorskem gradu in ustanovil Brkinsko četo. Sprva je štela le 15 mož, do 25. aprila pa se je njihovo število povečalo na 25. Za komandirja so si izvolili Karla Masla-Draga,* za političnega

* Karlo Maslo-Drago je bil rojen 23. avgusta 1912 kot prvi otrok v narodno zavedni kmečki družini na Ostrožnem brdu v Brkinih. Družina je dala že do prve polovice 1942. leta 6 borcev in dve borki. K upornosti protiokupatorskemu in protifašističnemu razpoloženju ter borbenosti sta Karla vzbujali tako družinsko razpoloženje kot vaško okolje, saj so se Ostrožani že septembra 1919 z orožjem uprli italijanski vojski in pregnali njen oddelek iz vasi. Ko je odrasel, je tudi spoznal surovo italijansko fašistično politiko narodnostnega in socialnega zatiranja primorskih Slovencev, zato se je odločil za boj proti njej. Septembra 1935. leta se je z begom v Jugoslavijo izognil služenju v imperialistični italijanski vojski, ki se je tedaj pripravljala na osvajalno vojno v Etiopiji. Ko se je aprila 1937 vrnil domov, so ga obsodili na 14 mesecev zapora, ki ga je preстал v vojaškem zaporu v Gaeti severno od Neaplja. Nato je prebil dve Teti in pol v osovraženi italijanski vojski, sredi decembra 1941 pa je pobegnil in se priključil prvi primorski partizanski četi. Kot komandir Brkinske čete je bil 30. junija 1942 hujše ranjen, nato se je zdravil na Notranjskem in v Brkinih; konec 1942. leta pa je ponovno prevzel dolžnost komandirja te čete in jo opravljal do konca februarja 1943, ko je bil imenovan za komandanta 3. bataljona Južnoprimorskega odreda. Ob odhodu primorskih partizanov na Notranjsko v začetku avgusta 1943 je bil najprej namestnik, nato pa komandant drugega bataljona v Gradnikovi brigadi. Sedemindvajsetega decembra 1943 je prevzel dolžnost začasnega komandanta Istrskega odreda

komisarja pa Aleša Sorto-Prešerna * Ceta je kljub izredno obsežnemu in surovemu policijskemu terorju nad civilnim prebivalstvom in prizadevanju fašistov, da bi uničili partizane, kmalu narasla na okoli 45 borcev ter razvila v naslednjih mesecih dokaj obsežno bojno aktivnost. Tako je 18. maja 1942 presenetila skupino italijanskih teritorialnih stražarjev na Mali Bukovici pri Ilirski Bistrici in brez boja razorožila 23 vojakov, ujela majorja Alcida Vanellija, komandanta 44. teritorialnega bataljona, poročnika Fulvia Duferegonija in podoficirja Giovanniija Kellerja. To je izredno ugodno odjeknilo med ljudstvom, načelo bojno moralo italijanske vojske in zelo prestrašilo fašistične hierarhe, ki so — kot je tedaj poročal sekretar reških fašistov Gennunzio Sevidori — komaj verjeli, da je bilo kaj takega sploh mogoče.²⁵

Dne 4. junija pa je Brkinska četa, ki je bila vključena v bataljon Miloša Zidanška kot njegova 5. četa, napadla pri Merečah ob progi St. Peter—Reka blizu Ilirske Bistrice vojaške stražarje, tri pobila, enega ranila, dva pa ujela ter zaplenila orožje in opremo. Fašisti so se kruto maščevali: požgali so sedem vasi, pobili 34 talcev in odgnali 462 ljudi v zapore in taborišča. Poleg tega je Brkinska četa kljub fašističnim ofenzivam, požiganju vasi in pobijanju talcev večkrat prekinila telefonske in električne vode, preganjala iz snežniških in drugih gozdov italijanske oglarje, iz slovenskih domov v okolici Ilirske Bistrice in drugod pa tujš koloniste. Zato so si italijanska vojaška, policijska im fašistična

in jo opravljal do 2. aprila 1944. Maja se je vrnil v enote IX. korpusa in postal konec junija komandant prvega bataljona Bazoviške brigade, potem je nekaj časa vršil dolžnost komandanta Gregorčičeve brigade. Od začetka aprila 1945 je bil komandant jurišnega bataljona 30. divizije, konec vojne pa je dočakal kot komandant Kosovelove brigade. Z njenimi enotami je v noči na 1. maj 1945 prvi prodrl od Opčin v tržaško predmestje Rojan in proti železniški postaji.

Ker je izvedel z Brkinsko četo v letu 1942 več drznih in uspešnih akcij, je njegovo ime zaslovelo širom Primorske. Po njem in njegovih bratih je bil poimenovan tudi največji proces pred posebnim fašističnim sodiščem 25. junija 1942 v Rimu zoper na Nanosu zajete partizane, ko so sodili 22. obtožencem in jih 15 obsodili na smrt (6 v odsotnosti med temi tudi Karla in Franca Masla) in 7 na trideset let ječe. Sedemnajstega avgusta 1942 je tržaški fašistični prefekt Tullio Tamburini razpisal visoko nagrado 50.000 lir na »glavo« Karla Masla. Vendar fašistom vse to ni pomagalo. Za svoja junaška dejanja med vojno je bil Kario Maslo 1954. leta proglašen za narodnega heroja Jugoslavije.

(Aula IV. — ponatis iz Primorskega dnevnika, Tržaški tisk 1970, str. 70. Črt Sinkovec, Uporni svet pod Snežnikom, Nova Gorica 1966, stran 209. Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, Nova Gorica 1965, stran 209).

* Aleš Sorta-Prešern je bil rojen 17. junija 1914 v Mančah na Vipavskem. Tudi on se je med prvimi priključil partizanskim enotam na Primorskem. Na procesu v Rimu je bil 25. junija 1942 obsojen na smrt v odsotnosti. Septembra 1943je padel na »Goriški fronti«. (Izjava Karla Masla, ustni vir).

Prvi partizani v Brkinih

povesjstva vztrajno prizadevala, da bi četo, ki jim je povzročala hude preglavice, uničila. S pomočjo vohunov in vrinjencev jim je sicer uspelo izsledki njeno taborišče pri Mrzlem studencu v snežniških gozdovih, vendar so se partizani 15. junija po treh urah boja prebili brez hujših izgub iz sovražne pasiti. Dne 13. junija pa je 7-članska patrolja te čete odšla v Slovensko in Hrvaško Istro, da bi vzpostavila stike s tamkajšnjimi protifašisti, in se dvakrat spopadla s fašističnimi patroljami. Neuspešno se je končal v začetku julija tudi italijanski napad na taborišče nad Stružnikom v gozdu Kozlovcu pod Janeževim brdom. Četa pa se je z napadom na vojaške kamione, ki so vozili oskrbo iz Ilirske Bistrice italijanskim enotam v snežniške gozdove, od tam pa odvažali les in oglje, 15. in 24. julija sovražniku oddolžila tako, da je iz zasede napadla kamiona in pobila 15 vojakov, 9 pa jih ranila in vozili uničila.“

Neuspel pohod Smelijevega bataljona v Brkine

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet si je kljub težavnemu položaju na Primorskem tudi sredi 1942. leta vztrajno prizadevalo, da številčno okrepi in organizacijsko usposobi primorske partizanske enote za uspešen boj proti sovražniku. Zato je pooblastilo člana pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko Jožeta Lemuta-Sašo, da organizira na Primorskem partizanski bataljon in mu postavi na čelo začasen štab (komandanta in komisarja). O tem naj bi izdal ustrezno odredbo štab 3. grupe odredov. S štabom 3. grupe, katerega akcijsko področje je po reorganizaciji ob koncu marca 1942 obsegalo Ljubljansko pokrajino in Primorsko, pa se je dogovorilo, da pošlje na Primorsko v pomoč četo 60 — 70 borcev.²⁷ Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 16. julija 1942 z odredbo odločilo, da bo poslalo okrepitev primorskim partizanskim enotam. Dne 20. julija 1942 je bil formiran pri 3. grupi odredov na Notranjskem poseben bataljon, sestavljen iz približno 80 prostovoljev, izbranih iz Krimskega in Kočevskega odreda. Za njegovega poveljnika je bil imenovan Stanko Kovač-Smeli. Bataljon je dobil pred pohodom na Primorsko nalogo, da skupaj z Brkinsko četo napade postojanko 2. skvadrističnega bataljona »Emiliano« v Nevenkah pri Pivki in pretrga progo Ljubljana—Trst, da bi razbremenil ofenzivni pritisk italijanske vojske na Notranjsko in Dolenjsko ter okrepi! primorske partizanske enote.

Dne 22. julija je bataljon prispel v taborišče Brkinske čete v snežniških gozdovih nad pivškim Bačem. Borcem je v tistih dneh zelo primanjkovalo hrane. Patrulja Brkinske čete, ki je šla tisti dan po hrano na Bač in Jurišče, je ob povratku naletela na italijanske vojake, ki so jo napadli. Padel je borec Stanko Frank. V naslednjih dneh (verjetno v noči na 28. julij 1942) se je Smelijev bataljon napotil s Pivke čez Šiientabor in kilovski predor proti Brkinom. Pri Jakšu, približno 3 km od Ribnice proti Ilirski Bistrici, je prešel Reko. S Smelijevim bataljonom se je vračal z zdravljenja na Notranjskem v Brkine ranjeni komandir Brkinske čete Karlo Maslo-Drago. Utaborili so se v gozdu med Predožami in Janeževim brdom; ker so bataljon Italijani izsledili že ob prehodu čez mejo, so ga potem zasledovali na vsej poti v Brkine in ga tam napadli ter razkropili. Do ostrejšega boja ni prišlo zaradi neugodnih položajev, presenečenja in izčrpanosti

borcev, ki niso poznali terena in so se zato umikali po skupinah ter se vračali na Notranjsko. Preostale je potem zbrala Brkinska četa in jim pomagala, da se vrnejo na Notranjsko. Komandant Stanko Kovač-Smeli je ob povratku na Notranjsko, s spremljevalcem zašel v italijansko zasedo, ko je šel po vodo in v spopadu z Italijani pri Mrzlem studencu nad Koritnicami 1. avgusta 1942 padel.“

Pohod Smelijevega bataljona je časovno sovpadal z veliko italijansko ofenzivo na Notranjskem in Dolenjskem.* Zategadelj je italijansko vojaško poveljstvo močnejše zavarovalo bivšo mejo in s sodelovanjem enot svojega 23. armadnega korpusa izvedlo nekatere operacije tudi na Pivki in v Brkinih. To je bilo obdobje najhujšega iterorja nad Slovenci, zlasti Primorci, saj je 31. julija prispel v Gorico sam fašistični diktator Mussolini in nastopil z zastraševalnim govorom proti Slovencem na trgu Ginnastica, potem pa se je sestal z vojaškimi poveljniki II. armade, XI. armadnega zbora in visokimi fašističnimi funkcionarji. Na sestanku z njimi je poudaril, da je treba na partizansko gibanje odgovoriti z ognjem in mečem ter po potrebi tudi množično preseljevati prebivalce.²⁹

Predvidenega načrta glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustanovitvi posebnega primorskega bataljona, v katerega bi Vključili Brkinsko četo in borce Smelijevega bataljona, kot je določala odredba glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet št. III/16 z dne 16. julija 1942, ni bilo mogoče uresničiti v juliju 1942, ker se je premalo pripravljeni pohod Smelijevega bataljona v Brkine ponesrečil.¹⁰ Navzlic težavam je bil že okoli 10. avgusta 1942 nad Vitovljami v Vipavski dolini ustanovljen iz Vipavske in Tolminske čete ter Stjenkove kraške skupine partizanov bataljon Simona Gregorčiča, vendar njegovo delovanje ni segalo na Pivko in v Brkine. Brkinska četa se zaradi italijanske ofenzive zbora ni udeležila in se tedaj itudi ni vključila v bataljon, pač pa so jo ob reorganizaciji Kočevskega v Loški odred 27. avgu-

* Veliko italijansko ofenzivo proti NOV Slovenije sta začela štaba II. italijanske armade in XI. armadnega zbora s 4 kompletnimi divizijami in obmejnimi «notami, fašističnimi bataljoni in slovenskimi belogardističnimi četami 16. julija 1942 in jo končali 4. novembra. V njej je italijansko poveljstvo uporabilo okoli 71.000 vojakov. Njena tretja »B« faza, začeta 14. avgusta, se je imenovala »Roška« — po Kočevskem Rogu (Poročilo Edvarda Kardelja generalnemu sekretarju KPJ 20. septembra 1942, opomba 4. in 8. Jeseni 1942, Korespondenca E. Kardelja in B. Krdriča, Lj. 1963, stran 3-5).

sta 1942 uvrstili v njegovo sestavo kot 5. četo. Dne 30. septembra pa je bila z Bračičevo odredbo št. 8 izločena iz Loškega odreda in vključena v bataljon Simona Gregorčiča.³¹

IL PREFETTO DELLA PROVINCIA DI TRIESTE

Considerato che gli autori di furti, grassazioni, omicidi, tentati, consumati a danno di persone inermi o mediante imboscate ed altri reati che da qualche tempo vengono perpetrati in provincia e in zone adiacenti deve ritenersi siano capeggiati da tale Maslo Carlo di Francesco e di Novak Giuseppina, nato a Cossana il 23 agosto 1912:

Considerato che il predetto oltre ad essere disertore dall'Esercito, si è macchiato di numerosi reati comuni che dimostrano il suo istinto di brutale malvagità e la viltà della sua natura per le circostanze in cui si sono verificati;

Veduto l'art. 2 del T. U. della legge sulla P. S.

STABILISCE:

la corresponsione della somma di lire italiane cinquantamila in favore di chiunque, in qualsiasi circostanza di luogo e di tempo, consegnerà, vivo o morto, all'Autorità, il predetto Maslo oppure metterà l'Autorità stessa in grado di poterne effettuare la cattura o l'uccisione.

L'erogazione della predetta somma, a cura della R. Prefettura di Trieste, seguirà immediatamente la cattura o l'uccisione del predetto bandito e dopo l'identificazione.

Fotografia di MASLO CARLO

Trieste, 17. Agosto 1942-A. A.

**IL PREFETTO
TULLIO TAMBUINI**

Tiralica za komandirjem Brkinske čete, narodnim herojem
Karlom Maslom

Soški odred in reorganizacija primorskih partizanskih enot

Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in CK KPS neuspeli pohod Smelijevega bataljona ni odvrnil od načrtovane reorganizacije in krepitve partizanskih enot na Primorskem. Že 22. avgusta 1942 je Mirko Bračič iskal v 4. bataljonu Krimskega odreda borce-prostovoljce za pohod na Primorsko. Slovensko vodstvo NOB je po poročilih, ki so prihajala s Primorske, sklepalo, da se na Primorskem krepí naklonjenost ljudstva osvobodilnemu gibanju in izboljšujejo tamkajšnje politične razmere. Zato je sklenilo pripraviti pohod odreda 'temeljiteje kot prej. Tako je že 27. avgusta izdalo odredbo o formiranju Loškega odreda, ki naj čimprej odide na Primorsko pod poveljstvom komandanta Mirka Bračiča in političnega komisarja Dušana Pirjevca-Ahaca, onstran meje pa naj se preimenuje v Soški odred. Bračič je 25. septembra 1942 odpotoval s patirolo z Notranjskega čez Pivko na Vipavsko. Med potjo se je ustavil v vasi Volče nad Košano, kjer so prebivalci partizane navdušeno sprejeli. Od tam je odšel v taborišče Gregorčičevega bataljona na Vogrskem in tam izdal 30. septembra 1942 odredbo št. 8, s katero je primorske partizane razporedil v dva bataljona: 1. bataljon Simona Gregorčiča in drugi Tolminski bataljon. Z naredbo št. 5/1 pa je 8. oktobra določil, naj se 1. bataljon Loškega odreda takoj napoti z Notranjske na Primorsko.¹²

Štab Loškega odreda je 19. oktobra 1942 v skladu z ukazom glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. oktobra 1942 in omenjeno naredbo komandanta Bračiča preimenoval Loški v Soški odred. Naslednji dan pa je odred, poitem ko je pustil četo domačinov na Notranjskem, pod vodstvom politkomisarja Dušana Pirjevca-Ahaca odpotoval na Primorsko in se 25. oktobra sestal s svojim komandantom Bračičem v taborišču pri Podragi v Vipavski dolini. S prihodom Soškega odreda na Vipavsko se je žarišče bojev preneslo z Brkinov na Goriško in Tolminsko. Tedaj so ustanovili še 3. kraški bataljon Soškega odreda. Vanj so vključili tudi Brkinsko četo. Ta je doživela 13. avgusta v Brkinih veliko italijansko ofenzivo, v kateri so sodelovale pod vodstvom komandanta XXIII. italijanskega armadnega zbora generala Umberta Ferrera enote divizije Navarra, 59. legije črnih srajc in nekateri drugi policijski in vojaški oddelki. Četa se je, razdeljena v tri skupine, umaknila iz Brkinov. Na Tatrah so se znašli v težavah le Anton Hreščak-Urban, Franc Maslo-Ludvik in koman-

dir Karto Maslo, ki še ni bil ozdravel. Morali so se zateči v gnojiščno jamo pri kmetu Antonu Mahnetu-Jirnem.³³

Po ofenzivi se je Brkinska četa spet zbrala v Brkinih in manevrirala med Brkini, Pivko in Čičarijo do začetka oktobra. Na Bračičev poziv pa se je med 10. in 15. oktobrom zbralo nad Brjami v Vipavski dolini približno 25 borcev Brkinske čete. Prišlo je do reorganizacije, formirana je bila nova Brkinska četa. Za njene komandirja je bil najprej imenovan Gortan Simončič, za političnega komisarja Anton Hvalič-Bolte, nato je prevzel dolžnost komandirja Stane Zega, političnega komisarja pa Jelko Kumer, za tema pa je bil za komandirja ponovno imenovan Karlo Maslo, za komisarja pa Fric Dovečar. Po Maslovem odhodu konec februarja ga je nasledil kot komandir čete Anton Dolgan-Branko, njega pa po 13. marcu »Viiktor(?)<

Pogled iz Brkinov proti Snežniku z meglo v dolini Reke, premskim gradom in cerkvijo ob robu. (Foto Nedeljko Maraž 1944)

V drugi polovici oktobra se je četa vrnila na Vremščico in tam ostala približno en teden, v začetku novembra pa je odšla v Brkine, nato pa v Čičarijo in vzpostavila zveze z istrskimi protifašisti, se spet vrnila v Brkine in se utaborila v bližini Ostrovice. Za njeno prehrano so vzorno skrbeli brkinski aktivisti, posebno

prebivalci Ostrovice, ki jih je organizirano vodil vaški župan in član odbora OF Jožef Dujmovič-Šimaj. Poudariti velja, da je taborišče v bližini Ostrovice obstajalo več ko dva meseca, čeprav je bila komaj 3 km daleč na Mislicah od 18. septembra 1942 fašistična postojanka: vsi domačini so vedeli za partizane, a jih ni nihče izdal. Po vrnitvi v Brkine je četa ščitila politične aktiviste pri njihovem organizaciji sko-političnem delu po brkinskih in drugih vaseh; zbirala je prostovoljce, napadala prometne zveze, vzdrževala zveze z Istro, Krasom in Notranjsko ter mobilizirala več kot 150 novincev v NOV.^{3*}

Italijanska vojaška komanda in policijske sile so si v letih 1942 in v začetku 1943 s pogostimi preiskavami Brkinov in razmeščanjem fašističnih, policijskih in vojaških postojank po brkinskih vaseh vztrajno prizadevale, da bi onemogočile partizansko delovanje v Brkinih, vendar niso dosegle pomembnejših uspehov. Brkinsko četo oziroma četo 3. kraškega bataljona Soškega odreda je huje prizadela le obsežna italijanska ofenziva 13. marca 1943, v kateri so Italijani nameravali dobiti mobilizirane novince. V ofenzivi je sodelovalo okoli 12.000 vojakov, fašistov in policistov. Četa je tedaj taborila v gozdu med Kozjanami in Orehkom in se je od tod napotila proti Kozjanam, da bi se prebila v Šmagorsko dolino in dalje proti Suhorju. Pri Kozjanah pa je naletela na sovražne zasede in se z njimi ostro spopadla, povzročila italijanskim oddelkom hujše izgube in se prebila. V boju so padli 4 borci in ena borka. Blizu Rjavč pa sta padla še dva kurirja; tako je četa zabeležila 7 padlih* in več ranjenih.³⁵

Oris razvoja OF in NOB na Primorskem v drugi polovici 1942. leta

Ob koncu 1942. leta je delovalo po primorskih vaseh in mestih že okoli 80 terenskih odborov OF, drugod pa so bili organizirani številni zaupniki. Politični organizatorji in njihovi terenski sodelavci borci in poveljstva partizanskih čet so si vneto prizadevali, da bi pridobili in organizirali čimveč ljudi za NOB,

* Na spomeniku padlim na Kozjanah, postavljenem 1953. leta, so vklesana imena naslednjih borcev: 1. Rudija Volka-Boja, doma iz Ozeljana na Vipavskem 2. Leopolda Stolfä-Jelena, doma iz Rubij, 3. Slavka Ludvika z Jesenic, 4. Jožeta Ludvika z Gabrka v Brkinih, 5. Pepce Cehovin-Tatjane iz Senožec, 6. Marjana Mahneta z Rjavč in 7. Iztoka (Arsena) iz Istre (zabeležil pisec).

v drugi polovici 1942. leta pa se je ljudstvo že množično vključevalo v NOB. Kljub temu je Primorska po oceni osrednjega slovenskega vodstva NOB še vedno zaostajala za Dolenjsko, Gorenjsko in Ljubljano v načrtno zasnovani organiziranosti in funkcionalni povezanosti odborov OF in organizacij KPS v enoten sistem od osnovnih celic in terenskih odborov do pokrajinskih organov. Za zaostajanje so bili na Primorskem tehtni objektivni in subjektivni vzroki. Med te sodi na prvo mesto pomanjkanje napredne slovenske inteligence in tradicij v organiziranem političnem in društvenem delu, saj so bile že več kot 15 let prepovedane vse organizacije. Pomanjkovalo pa je stalno tudi tiskarskega gradiva OF. Slabe zveze s osrednjim slovenskim vodstvom so zavirale razvoj organizacije OF. Policijsko preganjanje najposobnejših in najbolj zavednih ljudi je marsikje razbilo že ustanovljene odbore OF. Preozka politika pokrajinskega vodstva je z nekaterimi nejasnostmi glede načrtnega postavljanja organizacijskega sistema OF in KPS dušila iniciativo in ovirala uveljavljanje obstoječih organizacij. Navzlic pomanjkljivi organiziranosti je Primorska tedaj doživljala, kot je zapisal Boris Kidrič sredi decembra 1942, močan in dokaj spontan polet vključevanja množic v OF in NOB, kar je pospeševalo splošno ljudsko vstajo.³⁶

Organizacijsko nedograjenost in šibkost OF na Primorskem je med prvimi ugotovil in jo ostro kritiziral organizacijski sekretar CK KPS Boris Kraigher v poročilu sekretarju CK KPS tov. Francu Leskošku 9. oktobra 1942. Podobne ugotovitve dobimo v naslednjih mesecih še v mnogih pismih, navodilih in poročilih CK KPS in PK PKS za Primorsko. Vsebinsko je organizacijska slabost v večini dokumentov opredeljena tako, da partija in OF nimata organiziranih okrožnih vodstev, temveč delujejo le aktivista, ki hodijo iz ikraja v kraj in vzpostavljajo odbore OF. Pokrajinskemu vodstvu pa da ni uspelo dobiti »zaveznikov« in z njimi sodelovati v skladu s programom OF v boju proti okupatorju. Pomanjkljivo da je organizirana tudi obveščevalna služba, medtem ko je KPS organizacijsko in številčno šibka, saj je imela v začetku "decembra 1942 le približno 93 članov na terenu in v partizanskih enotah."

Hkrati pa večina poročil iz tistega obdobja ugotavlja, da ima OF zelo močan vpliv na prebivalstvo, ki se ob pomoči partizanov in aktivistov po vaseh spontano vključuje v NOB in ustanavlja organizacije OF.³⁷ Zaostajanje organiziranosti na Primorskem za

dejansko pripravljenostjo ljudi, da aktivno sodelujejo v NOB, so povzročali poleg pomanjkanja kadrov in jasnih organizacijskih zasnov zlasti policijski vdori, katerih žrtve so bili največkrat najbolj prizadevni politični delavci, člani pokrajinskega vodstva KPS in drugi sposobni tovariši. Talko je italijanska policija že 10. decembra 1941 v Trstu aretirala Oskarja Kovačiča, člana CK KPS in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, januarja 1942 Leona Kovačiča, Zoro Perello in približno 50 tržaških in istrskih aktivistov, 6. aprila Ervina Dolgana, 17. avgusta 1942 je padel Jože Lemut-Saša, član pokrajinskega komiteja KPS, 10. oktobra 1942 so v Trstu aretirali Albina Čotarja-Jaduka, 28. novembra 1942 sekretarja pokrajinskega komiteja KPS Toma Brejca itd. Če k temu prištejemo še več tisoč terenskih aktivistov in podpornikov NOB, ki so jih fašisti leta 1942 pobili, aretirali, odgnali v zapore in koncentracijska taborišča po vseh krajih Primorske, tedaj laže razumemo obseg težav in naporov, ki jih je bilo treba premagati. Razmere na Primorskem so bile, kot je pravilno ugotovil Boris Kraigher v že omenjenem poročilu 9. Oktobra 1942, precej težje kot v Ljubljanski pokrajini.³⁹

Podobne težave glede organiziranosti, vendar po obsegu manjše kot drugod na Primorskem, so doživljali tudi na območju Brkinov in Istre, kjer so se politični aktivisti že v poletju 1941 in zgodaj jeseni povezali z Ervinom Dolganom, delegatom CK KPS za tisto območje in komandirjem prve primorske partizanske čete. Hkrati pa so nekateri navezali stike s političnimi aktivisti na Notranjskem, dobili od njih vesti o OF in NOB ter nekaj partizanskega tiska. Nekateri ljudje na Pivki in v Podgori ter v Brkinih pa so prinašali tudi orožje iz Ljubljanske pokrajine.* Septembra in oktobra pa so prispeli na pobudo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z Notranjske na Pivko, v okolico Ilirske Bistrice in v Podgoro organizatorji NOB — Stanko Kovač-Smeli, Filip Tekavec-Gašper, študent Franc Benčan iz Planine pri Rakeku in Klemenčič iz Ljubljane.

Stiki ljudi z brkinskega, pivškega in podgorskega območja z Notranjsko so bili od nekdanj živahni in jih ni mogla preprečiti niti strogo zastražena meja med italijansko okupacijo. Navdu-

* Najbolj aktiven je bil Franc Maslo z Ostrožnega brda, ki je prispel že do julija 1941 nekajkrat ilegalno z Notranjskega v Brkine in prinašal literaturo ter orožje. Avgusta pa je pripeljal s seboj Staneta Trudna. (Franci Strle, Glasnik upora z Ostrožnega brda, Borec št. 10/73).

šenje, s katerim so ljudje v Brkinih in okolici Ilirske Bistrice ter na Gornji Pivki sprejeli idejo NOB, je dobilo tam celo vrsto prizadevnih domačih organizatorjev. Med prvimi so bili: na Topolcu Jože Čeligoj, Jože Zidar-Jadram, Anton Dolgan-Branko, na Ostrožnem brdu več članov Maslove-Bečanove družine, pri kateri se je dalj časa zadrževal Ervin Dolgan. Zelo prizadevni so bili tudi Rudolf Kalc iz Vrbice, Avguštin Šajn z Bača, Anton Gustinčič z Rjavč, Anton Frank iz Kilovč, Franc Žetko iz Volč, Vinko Brozina, Jože Prosen, Stojan Surina z območja Podgore in Jelšan, Jakob Male in Mihael Bubnič s Pregarja, Avguštin Mahne s Tater, Marija Kirn-Orana iz Čelj in drugi. Nekateri aktivisti so se povezali tudi s hrvaškimi komunisti na reškem območju in sklicali več posvetovanj in sestankov. Med pomembnejše spadata septembrsko posvetovanje v razvalinah jablaniškega gradu in oktobrska konferenca v Vilharjevem gradu na Kalcu, ki se je je udeležilo približno 20 aktivistov. Približno tedaj je Ervin Dolgan organiziral sestanek z zaupniki za brkinsko območje nad Padežem. Udeležili so se ga predstavniki Ostrožnega brda, Suhorja, Tater, Rjavč, Košane in drugi. Na njem so se med drugim dogovorili, da si je treba prizadevati, da bi kmetje nehali plačevati davke italijanski državi v občinah Prem, Košana in Podgrad. Oktobra 1941 so ustanovili prve odbore OF v Kilovčah, Čeljah, Šembijah na Topolcu, Rjavčah in Tatrah, nekoliko pozneje pa tudi na Suhorju in decembra na Pregarju. Po večini drugih vasi pa so delovali številni zaupniki. Njihovo število je pozimi 1941/42 stalno raslo.⁴⁰

Na območju Slovenske Istre je oktobra 1941 poMtično-organi-zacijsko čedalje bolj intenzivno deloval Oskar Kovačič, ki je imel svoj sedež na tržaškem območju. Na Krasu in v Istri so od avgusta 1941 delali tudi Oskarjev brat Leon, Zora Perello in drugi. Prve odbore OF so Oskar Kovačič in njegovi sodelavci ustanovili jeseni 1941 v tržaških predmestjih Sv. Jakob in Magdalena, v Skednju, na Kolonkovcu, v ladjedelnici sv. Marka in v rafineriji nafte Aquila. Septembra in oktobra 1941 je Oskar Kovačič vzpostavil zveze z dijaki in študenti istrskega internata v Trstu in dvakrat potoval v Istro. Povezal se je tudi z zanesljivimi ljudmi v Dolini, Ricmanjah in v naseljih na Miljskih hribih. Konec septembra so organizirani tovariši iz Ricmanj povezali Oskarja Kovačiča z Jožetom Miklavčičem, delavcem v ladjedelnici <v. Marka v Trstu. Kmalu potem so organizirali sestanek v Plavjah

in ustanovili iniciativni odbor Osvobodilne fronte za Slovensko Istro. Toda organizacijske priprave so zadevale na velike težave in ovire. Policija je vse vidnejše narodnostno zavedne ljudi nadzorovala, zasledovala in zapirala. Zato so bili ti previdni in nezaupljivi. Navzlic težavam je Oskarju Kovačiču kmalu uspelo pridobiti v Trstu, Tržiču, tržaški okolici, na Krasu in v Istri precej zanesljivih in prizadevnih aktivistov. Ko je po 20. oktobru 1941 prispel iz Ljubljane še njegov brat Leon, so postali Oskar in Leon Kovačič ter Zora Perello zametek pokrajinskega vodstva OF in NOB za Primorsko.⁴¹

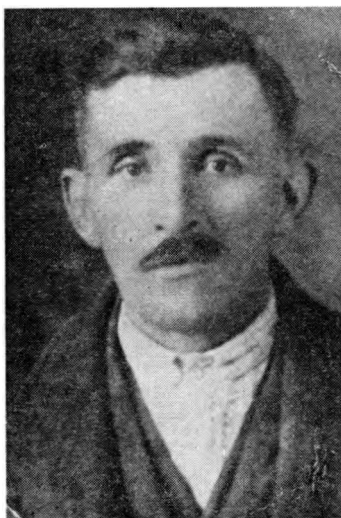
Kovačičevo obsežno in metodično zastavljeno politično organizacijsko delo se je razvijalo uspešno in je obetalo dobre rezultate, toda že 10. decembra 1941 ga je fašistična policija aretirala. Januarja 1942 so policisti aretirali že več kot 50 aktivistov na območju Istre in Trsta, med njimi tudi Leona Kovačiča, Borisa Kovačiča, Ernesta Arbanasa, Jožeta Miklavčiča, Borisa Guina, Zoro Perello in druge." Aretacije Oskarja in Leona Kovačiča ter njunih sodelavcev so zaivrlje širjenje in utrjevanje organizacije OF in ljudske vstaje, zelo otežkočale politično delo ter povzročile zastoj v razvoju njegove organiziranosti.

Fašistični režim je bil za širjenje osvobodilnega gibanja na Primorskem ne le bolj občutljiv kot v Ljubljanski pokrajini, temveč je imel tudi več možnosti, da ga duši s svojim mogočnim policijskim aparatom. Jeseni 1942 pa so se začeli kazati prvi znaki popuščanja v fašistični vnemi. V zvezi s tem je Edvard Kardelj v poročilu tovarišu Titu zapisal: »Vse leto so nam razbijali bataljon za bataljonom,... šele sedaj na jesen so se v zvezi s preobratom na področju mednarodne politike stvari tako spremenile, da se je iz domačinov ustanovil prvi močan bataljon, ki smo mu poslali še enega s tukajšnjega terena in ustanovili Soški odred..

Na območju Brkinov, v okolici Ilirske Bistrice in v Podgori so začeli zgodaj spomladi 1942 — v zvezi s hitrim razvojem partizanskih enot in zaradi potrebe po njihovi oskrbi — usklajevati delo zaupnikov in terenskih odborov OF na širših območjih. Zato so ustanovili nekakšna okrajna vodstva, ki so zbiralala tudi prispevke za NOB pri vaških zaupnikih in OF odborih. Na območju Ilirske Bistrice in v bližnjih vaseh sta opravljala takšne dolžnosti Jože Zidar-Jadran in Anton Dolgan-Branko, v Brkinih Anton Franck, Anton Gustinčič in Franc Grm, v Volčah in sosednjih

vaseh pa Franc Žetko. V podgorskih vaseh in na območju Jelšan so vodili vaške organizacije Vinko Brozina, Stojan Surina, Rudi Kalc, Jože Prosen-Radivoj in Anton Raspor. Organizacija OF pa tedaj še ni bila povezana v okrožnem obsegu.⁴⁴

Zgodaj pomladi 1942 se je na območju Brkinov, v okolici Ilirske Bistrice in v sosednjih vaseh aktivni oboroženi boj krepil hitreje ko drugod. Ljudska vstaja se je konec marca in v začetku aprila v tem delu Brkinov zaradi borbenega razpoloženja ljudstva, prizadevanja političnih delavcev in navzočnosti primorskih partizanov razvijala zelo hitro in množično. Fašistična policija tega ni mogla hladnokrvno prenašati. Že februarja in marca 1942 je aretirala in zaprla 36 aktivistov. Po napadu borcev 1. primorske

Prva talca: Leopold Krebelj in Anton Trebeč, ustreljena 7. aprila 1942 na Ostrožnem brdu

čete na karabinjerje pod Ostrožnim brdom, 4. aprila, pa so karabinjerji in fašisti zaprli 287 ljudi ter požgali 5. in 7. aprila na Ostrožnem brdu in Suhorju 10 stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij. Sedmega aprila so na Ostrožnem brdu v maščevalni sli pobili tudi vaščana Antona Trebča in Leopolda Kreblja.

Tretji val nezaslišanega nasilja — nedolžne prebivalce so pobijali — kot nekaJkšne talce, požigali in brezobzirno ropali po vaseh — je zasenčil vse dotedanje. Da bi se maščevali za uspešne napade Brkinske čete v aprilu, maju in juniju 1942, so fašisti 4. in 5. junija 1942 požgali Zgornjo in Spodnjo Bitnjo, Kilovče, Mereče, Postenje in Postenjšek ter Ratečevo brdo. Isti dan so ustrelili v Zgornji Bitnji, Marečah in pod Kilovško vasjo 29 talcev*, naslednji dan pa obesili na kostanje in v strah drugim

* Ustreljeni so bili: 1. Anton Avčin, roj. 1908, Kilovče, 2. Alojz Ausec, 1901, 3. Franc Avsec, 1901, Spodnja Bitnja, 4. Jože Barbo, 1887, Ratečevo brdo, 5. Jože Curk, 1908, Knežak (služil na Ratečevem brdu), 6. Jože Dolgan, 1899, Kilovče, 7. Jože Fabec, 1888 Ratečevo brdo, 8. Ludvik Fabec, 1889, Ratečevo brdo, 9. Anton Fabec, 1901, Ratečevo brdo, 10. Anton Fabec 1913, Ratečevo brdo, 11. Ludvik Gril, 1906, Ratečevo brdo, 12. Jože Jagodnik, 1886, Studena gora (služil v Kilovčah), 13. Franc Kastelic, 1908, Kilovče, 14. Jakob Klemenc, 1901, Kilovče, 15. Jože Muha, 1906, Kilovče, 16. Jože Penko, 1909, Ratečevo brdo, 17. Alojz Rolih, 1895, Ratečevo brdo, 18. Anton Samsa, 1909, Brezovo brdo (služil na Ratečevem brdu), 19. Franc Srebot, 1904, Kilovče, 20. Jože Šlošel, 1909, Sabonje (služil na Ratečevem brdu), 21. Anton Tomažič, 1904, Ratečevo brdo, 22. Jože Tomšič, 1886, Kilovče, 23. Josip Valencič, 1902, Lipa, 24. Rudolf Valencič, 1904, Ratečevo brdo, 25. Andrej Valencič, 1899, Ratečevo brdo, 26. Anton Vicič, 1909, Trnovo (zidal v Gornji Bitnji), 27. Anton Vicič, Mereče, 28. Viktor Vrh, 1903, Ratečevo brdo in 29. Ivan Vrh, 1888, Ratečevo brdo.

Žrtve so bile ustreljene: 24 pod Kilovčami (v Jerandovi ogradi), 4 v Bitnjah in 1 v Merečah. Najstarejša žrtev je imela 55, najmlajša pa 29 let. Izmed 29 žrtev jih je bilo največ (13) iz Ratečevega brda, 7 iz Kilovč, 2 iz Dolnje Bitnje, po ena pa iz Brezovega brda, Knežaka, Lipe na Hrvaškem, Mereč, Sabonj, Studene gore in Trnovega. (Podatke je zbral Jože Valencič, Gornja Bitnja na prošnjo pisca, ki se mu za trud ljubeznivo zahvaljuje).

Kako strahovito je odjeknil ta množičen pokol po Brkinih in drugod po Primorju, najbolje dokazuje pretresljiva pesem, ki jo je zložil ljudski pesnik Anton Ivancič iz Javorja in so jo tedaj po Brkinih na skrivaj peli po napevu »Volga, Volga, mat' radnaja«. Piscu je avtor ljubeznivo dovolil, da jo priobči s tekstom.

Krvava teče Velika voda,*
krvava teče in Sumi,
v valovih njenih, zdai krvavih,
svoboda naša se kali!

Ne puške več in ne
topovi,
ne uspravajo ga več
nazaj.

Zdaj naši pokajo
okovi.
Pomlad bo naša,
naš bo maj.

Le teci voda, ti krvava,
le teci v daljo do morja.
Oznanjaj ti zdaj širnem' svetu:
naš narod zbujen je iz sna.

* Velika voda je brkinski naziv za Brkinsko ali Notranjsko Reko (Pojasnilo pisca).

pustili tri dni viseti na trgu v Ilirski Bistrici Jožeta Čeligoja iz Topolca in Jakoba Pecmana iz Smrij, na Mali Bukovci pa domačina-brata Franca in Jožeta Grka ter Jeika Sladoljeva iz Vodic pri Šibeniku, ki je bil natakar v Boschetti jevem bifeju v Ilirski Bistrici. V požganih vaseh so izropali vse imetje ter odgnali v zapore in izgnanstvo 462 ljudi. Teror pa se je nadaljeval tudi v naslednjih mesecih z nezmanjšano silovitostjo.⁴⁵

Fašistični režim ni mogel z nasiljem zatreti prizadevanja primorskega ljudstva, da bi se osvobodilo tujega jarma, vendar

Združeni italijanski fašisti, vojaki in karabinjerji so 4. junija 1942 krenili na morilski in požigalski pohod v Brkine (Foto Guido Angelo Facchini, 2 škvadristični bataljon »Emiliano«, posneto v Kilovčah 4. 6. 1942)

je zasekal v mladi organizem Osvobodilne fronte velike vrzeli, ki jih ni bilo mogoče takoj zapolniti z novimi ljudmi. Zato se organizacije OF v takšnih razmerah niso mogle nemoteno razvijati. V strahu za lastno življenje je marsikdo popustil in se umaknil. Omahljive in boječe pa so prej ali slej nadomestili

vztrajnejši in pogumnejši. Zato si je narodnoosvobodilno gibanje polagoma pridobivalo vse širše množice, odpravljalo lastne slabosti in se, čeprav v hudih težavah, razvijalo, napredovalo in se krepilo, medtem ko je fašistična vojaška moč jeseni 1942 že začela po malem slabeti.

Slabljenje fašističnega režima v boju z narodnoosvobodilnim gibanjem je slutilo tudi primorsko ljudstvo, napovedovalo pa ga je tudi silovensko vodstvo NOB, ki je v drugi polovici 1942. leta posvetilo posebno skrb prav razvoju NOB na Primorskem, da bi pripravilo množice na odločilne dogodke ob fašističnem zlomu. V poročilih članov CK KPS in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, pisanih jeseni 1942, najdemo glede tedanjih razmer na Primorskem nekatere ocene, ki bodo Primorcem trajno v ponos. Boris Kraigher je v že omenjenem poročilu 9. oktobra zapisal, da je težnja po popolni enotnosti narodnoosvobodilnega gibanja zelo močna, nacionalna zavest pa dokaj visoka, saj ljudstvo z velikim veseljem sprejema partizane in požrtvovalno zbira zanje hrano. Grajal pa je defenzivno taktiko vojaškega vodstva in nezadostno borbenost enot; hkrati pa je poudaril, da pokrajinsko vodstvo ni storilo dovolj, da bi pridobilo srednje sloje kot zaveznike v protifašističnem boju in odpravilo ozkosti v svojem političnem delu.⁴⁶

Komandant Soškega odreda Mirko Bračič pa je v svojem poročilu 8. oktobra 1942 ugotovil, da so razmere na Primorskem za razvoj partizanstva ugodne, ker je večina ljudi dobra in naklonjena partizanom. Še posebej pa je poudaril, da pri »Primorcih prevladuje mržnja do fašizma in Italijanov«.⁴⁷

Slovensko vodstvo NOB je na podlagi teh in drugih poročil predvidevalo v naslednjem obdobju nadaljnjo množično krepitev osvobodilnega gibanja na Primorskem. Zato je ocenilo, da je treba vodstvo kadrovsko okrepiti in poslalo 25. oktobra 1942 na Primorsko tovariša Aleša Beblerja-Primoža kot inštruktorja CK KPS, političnega ter vojaškega poverjenika izvršnega odbora OF za Primorsko. Ocene vodstva o razpoloženju primorskega ljudstva in ugodnih možnostih razvoja NOB (je najbolje potrdilo Beblerjevo poročilo 15. novembra 1942, napisano v bližini Vogrskega pri Gorici, v katerem je poudaril, da je razpoloženje ljudstva odlično. Duha odpora da vzbujajo zlasti partizani. Njihov prihod v vas pa da ljudje štejejo za velik dogodek. Omenil je tudi, da na Primorskem ni organizirane in oborožene bele garde.

Ugodne razmere, še bolj pa vzpodbudne napovedi o možnosti množičnega ljudskega upora na Primorskem so vzpodbudile osrednje slovensko vodstvo k hitrejšemu odpravljanju političnih ozkosti, organizacijske nedograjenosti ter pomanjkanja kadrov in slovenskega narodnoosvobodilnega tiska. S prihodom Soškega odreda na Primorsko, 25. oktobra 1942, so bile težave glede vojaških kadrov delno omiljene. Takrat so nekatere -najsposobnejše tovariše premestili iz vojaških enot na odgovorne politične položaje, da bi obvladali pomanjkanje političnih delavcev na posameznih območjih. Pomanjkanje tiskane besede o NOB so poskušali že prej obvladati z ustanovitvijo pokrajinske tehnike, ki je že novembra in decembra 1942 ponatisnila tri posebne izdaje Slovenskega poročevalca. Dne 1. januarja 1943 pa so začeli izdajati Primorski poročevalec, ki je potem izhajal vse leto 1943 kot glasilo pokrajinskega odbora OF za Primorsko.⁴⁸

CK KPS je tedaj menil, da je zaskrbljujoča ozkost primorskega pokrajinskega partijskega vodstva tudi v tem, ker nima dovolj vpliva na delavske množice v mestnih in industrijskih središčih im je premalo povezano z italijanskimi antifašisti. Da bi hitreje in učinkoviteje reševali ta in druga pereča vprašanja nadaljnjega razvoja NOB na Primorskem, je CK KPS najprej poslal 16. novembra pokrajinskemu komiteju KPS pismo z obširnimi napotki, 20. novembra 1942 pa mu je poslal še navdilo, v katerem mu je izrekel priznanje za dosežene uspehe, nato pa mu je podrobno obrazložil, kako naj poskuša reševati glavne probleme. V obeh dokumentih ugotavlja CK KPS, da se osvobodilni boj na Primorskem naglo razvija, širi in stopnjuje ter utegne privedi do množične ljudske vstaje, ki je zlasti na Primorskem zaželena, saj bi zbudila izredno velik mednarodni odmev in bi močno razmajala fašistični režim v Italiji. Zato prav ta polet zahteva, da odpravimo napake v delu.

Nadalje je CK KPS v pismu priporočil pokrajinskemu komiteju KPS za Primorsko, naj čimprej organizira pokrajinsko konferenco OF, na kateri naj sodelujejo tudi predstavniki »zaveznikov« OF iz krščanskih, liberalnih in drugih političnih struj in skupin. Organizira naj tudi rajonske in okrožne konference OF ter vzpostavi širše stike z italijanskimi antifašisti, ki naj se vključijo v skupen protifašistični boj. Opozoril ga je tudi, naj odpravi ozkost in počasnost v sprejemanju novih članov v

KPS, na novo sprejetim pa naj bolj smelo zaupa pomembne naloge.

Z navodilom je CK KPS zastavil tudi nekaj temeljnih problemov za nadaljnji razvoj revolucionarnega narodnoosvobodilnega gibanja in bodoče ureditve odnosov med Slovenci in Italijani. Tako je odločno in jasno naložil primorskemu pokrajinskemu vodstvu KPS in OF, naj si z vsemi močmi prizadeva, da bi pridobilo in vključilo v skupni protifašistični boj tudi italijanske delavce; z njimi naj ustanavlja skupne odbore antifašistične enotnosti. Odločno je bilo zastavljeno tudi temeljno vprašanje revolucionarne družbene preobrazbe po poti združevanja delovnih množic v Osvobodilni fronti, v protifašističnem boju. Tako organizirane množice naj tvorijo politični temelj nove demokratične oblasti slovenskega ljudstva. Priporočil je tudi, naj pokrajinsko politično vodstvo seznanja ljudi s programom in cilji OF in NOB, sklicuje konference po vaseh, delavnicah, ustanovah itd. Politični aktivisti naj organizirajo tudi širša zborovanja in mitinge ter ustno širijo propagando OF. Ljudstvu naj obrazložijo, da je poraz Hitlerjeve in Mussolinijeve zveze neizogiben in da je bela garda narodnoizdajalska formacija, ki izziva državljansko vojno. Hkrati pa je CK KPS pojasnil odnose med NOB in zavezniki v Osvobodilni fronti in posebej poudaril, da je treba dobro politično in vojaško pripraviti NOV na morebitno kapitulacijo Italije.⁴⁹

Urejanje konkretnih pristojnosti v odnosih med KPS oziroma KPJ in KPI je poleg ugodnega razvoja NOB zahteval tudi sklep Kominterne, ki ga je ta sprejela na predlog CK KPJ in ga sporočila jugoslovanskemu vodstvu KPJ v brzojavki 23. avgusta 1942. Z njim je odločila, naj se ustanovijo organizacije KPS in KPH oziroma KPJ na vseh narodnostno mešanih območjih Slovenskega primorja. V krajih, kjer živijo Italijani, kot npr. v Trstu, Tržiču, na Reki in drugod, pa naj ustanovijo tudi organizacije KPI, ki naj bodo organizacijsko povezane s KPI, morajo pa sodelovati s KPS, CK KPS je pri tem še naložil pokrajinskemu komiteju KPS za Slovensko Primorsko, naj vzdržuje stike s KPI, ki se je bila opredelila glede tega že januarja 1942 s proglasom o samoodločbi in zedinjenju Slovencev, dalje, naj aktivira italijanske delavce v protifašističnem boju in jih vključuje v partizanske enote.⁵⁰

Pismo in navodilo CK KPS s 16. in 20. novembra 1942 sta bila poleg dotedanjih izkušenj v razvijanju NOB in mnogih konkretnih politično-organizacijskih problemov NOB s primorskega območja dovolj trdna podlaga za razpravo in jasno opredelitev konkretnih nalog na prvi pokrajinski konferenci KPS za Primorsko, ki je bila 4. in 5. decembra 1942 na Vrhu nad Branikom. Konferenca se je udeležilo 16 delegatov. Poročala sta Aleš Bebler o osnovnih nalogah Komunistične partije Slovenije na Primorskem in Dušan Pirjevec-Ahac o nalogah partije v narodnoosvobodilni vojski. V razpravi in sklepih so se sporazumeli o vseh temeljnih vprašanjih — tudi o širšem sprejemanju v članstvo KPS vseh poštenih in zaslužnih rodoljubov, ustanavljanju Narodne zaščite po naseljih, širši mobilizaciji v enote NOV in odpravljanju napak.

Glede urejanja organizacijskih vprašanj KPS in OF so sklenili, da se Primorska razdeli na 12 okrožij, razširi in utrdi organizacije KPS ter Osvobodilne fronte v vseh primorskih krajih, vštevši Istro in Slovensko Benečijo. Potem so se zelo trudili, da bi sklepe čimprej uresničili. In res so do konca aprila 1943 ustanovili okrožne in okrajne komiteje ter odbore OF v vseh okrožjih razen v Slovenski Benečiji.⁵¹

Uveljavljanje in utrjevanje organizacij OF in KPS je po konferenci napredovalo hitro, načrtno in zanesljivo. K takšnemu razvoju je precej pripomogla tudi pokrajinska konferenca OF, ki jo je organiziral jeseni 1942 ustanovljeni pokrajinski odbor OF 14. februarja 1943 v Lokah pri Kromberku. Konferenca, ki se je udeležilo 12 delegatov — navzoči so bili tudi dva iz Trsta in predstavnik italijanske manjšine — se je proglasila za pokrajinski plenum OF in obsodila staro meščansko slovensko narodno vodstvo. Hkrati je ugotovila, da program Osvobodilne fronte in politika njenega izvršnega odbora ustrezata osnovnim interesom in težnjam primorskega ljudstva. Plenum je odvel jugoslovanski vladi pravico do zastopanja interesov primorskega ljudstva v tujini. Delegati so se zedinili v stališču, da je moč partizanske vojske odločilnega pomena za prihodnost primorskega ljudstva ter da so napredne in svobodoljubne sile italijanskega ljudstva naravne zaveznice slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, zato je treba z njimi sodelovati in jih krečiti.

Sklepi pokrajinske konference KPS za Primorsko in pokrajinskega plenuma OF ter njihovim uresničevanjem so pomenili

izreden napredek v NOB po vseh primorskih krajih. Omogočili so, da je NOB prerasla ob kapitulaciji Italije v splošno ljudsko vstajo, ki je ustvarila ugodne možnosti za graditev demokratične ljudske oblasti na Primorskem in priključitev te pokrajine Jugoslaviji.”

Razvoj OF in KPS v Brkinih in Slovenski Istri od januarja do septembra 1943

Za razvoj organizacij Osvobodilne fronte in komunistične partije Slovenije ter NOB na območju Brkinov in Slovenske Istre je bil posebno pomemben sklep pokrajinske konference KPS o ustrežnejši razmestitvi sposobnih kadrov: bilo je sklenjeno, da prevzame dolžnosti okrožnega sekretarja KPS dotedanji namestnik političnega komisarja 2. bataljona Soškega odreda Rudi Mahnič-Brkinc v brkinskem in dotedanji politični komisar Gregorčičevega bataljona Vidko Hlaj-žič v istrskem okrožju.⁵³

Po prihodu Rudija Mahniča-Brkinca v decembru 1942 v Brkine so se politični delavci pod njegovim vodstvom kljub številnim sovražnikovim postojankam lotili ustanavljanja OF in drugih organizacij NOB. Pri tem jih [je] ščitila Brkinska partizanska četa. V politično organizacijskem delu je bilo povsod čutiti več načrtnosti, odločnosti in zanosa, pa tudi več uspeha. Po vaseh so organizirali množične sestanke v prostornejših kmečkih hišah. Največkrat se je tak sestanek začel s političnim govorom Rudija Mahniča-Brkinca ali kakšnega drugega uglednega aktivista — Jožeta Zidairja-Jadrana, Antona Dolgan-Branka, Antona Hvaliča-Bolteja, Franca Segulina-Bora Kladivarja in drugih. Najbolj je znal ljudi navdušiti za NOB — kot se mnogi še spominjajo — Rudi Mahnič. Po govoru so se največkrat pogovorili o delu za NOB, izvolili svoj vaški odbor OF, si razdelili naloge, ob koncu pa še zapeli kakšno partizansko pesem — najpogosteje »Nabrusi-mo kose...«. Takšen sestanek je bil 13. januarja 1943 v Čeljah, okoli 10. decembra na Misličah, nekaj dni zatem na Artvižah, okoli 20. decembra pa na Rjavčah in Brezovem brdu. V nekaterih vaseh so na sestanku ustanovili tudi mladinsko organizacijo ali AFŽ.* Na Rjavčah pa so nekaj dni po sestanku ustanovili tudi vaško mladinsko četo, v katero so vstopili vsi vaški mladinci in

* AFŽ = Antifasistična fronta žena.

mladinke. Potem pa jih je 20. februarja 1943 odšlo 15 v NOV.⁵⁴

Podobni sestanki so bili od decembra 1942 do aprila 1943 v mnogih brkinskih vaseh. Prebivalci vasi, v katerih so bile italijanske postojanke, pa so se navadno zbirali zunaj vasi, v gozdovih, na polju ali v sosednji vasi, in se kar tam pogovorili o delu za NOB, si izvolili svoj odbor Osvobodilne fronte in razdelili naloge. Čeprav so v večini brkinskih vasi delovali zaupniki in odbori OF že od jeseni 1941 in pomladi 1942, je bil dosežen od decembra 1942 do maja 1943 v načrtni in demokratični množični organiziranosti pomemben napredek, saj so si tedaj v večini krajev izvolili svoje odbore OF na vaških sestankih. Po porazih fašističnih sil v Severni Afriki in pri Stalingradu, pozimi in pomladi 1943, je bilo v Brkinih malo ljudi, ki so še dvomili o fašističnem porazu. V spremenjenih političnih razmerah so polagoma premagali strah, ki je v 1942. letu nekatere odvrčal od sodelovanja z NOB ali jih oviral pri odločitvi.

Fašistična policija in italijanska vojaška poveljstva niso niti tokrat gledala ravnodušno na takšen razvoj dogodkov, čeprav je hila njihova vojaška moč oslABLJENA, pač pa je njihova vohunska služba vrnila decembra 1942 v Brkinsko partizansko četo svojega agenta Cvetka Grilanca-Nedeljka. Ta je po naročilu svojih šefov vestno opazoval in se trudil, da bi si zapomnil ljudi, ki so sodelovali s partizani, potem pa je pobegnil v Trst. Nato so ga fašisti in karabinjerji vodili s seboj od vasi do vasi, od hiše do hiše, da jim je s prstom kazal tiste, ki jih je poznal kot partizanske sodelavce. Zaradi njegovega izdajstva so fašisti februarja in marca 1943 zaprli več kot 250 najboljših sodelavcev OF. Samo na Rjavčah so jih aretirali 14. Nato je prišlo 13. marca do množičnih aretacij po jugovzhodnih brkinskih vaseh in odgona aretirancev v taborišče Cairo-Montenotte.⁵⁵

Kakšen razvojni polet je doseglo osvobodilno gibanje v Bilkmihi v začetku 1943. leta, dokazuje poročilo Rudija Mahniča-Brkinca pokrajinskemu komiteju KPS z dne 21. januarja 1943, v katerem je omenil, da ima večina vasi terenske odbore OF, da je zanimanje za OF ogromno in da ni ne duha ne sluha o belogardistih. Po Beblerjevem pismu Rudiju Mahnič-Brkincu z dne 21. februarja 1943 lahko utemeljeno sklepamo, da je Mahnič poročal, da je bilo tedaj organizirano v Brkinih 20 vasi in zbranih 10.000 lir prispevkov za OF, kar je bilo pri tedanji vrednosti denarja za revne brkinske razmere precej. V istem pismu

je Bebler naročil Rudiju Mahnič-u-Brkinou, naj vzpostavi zanesljivo zvezo « 1. kraško četo in pošilja redna tedenska poročila.

V duhu sklepov pokrajinske konference KPS za Primorsko mu je tudi priporočal, naj ne bo preveč ozkosrčen pri sprejemanju z množicami povezanih aktivistov v KPS. če so proletarski ali polproletarski ter instinktivno razredno zavedni, naj jih sprejme brez kandidatskega staža, druge pa s krajšo kandidaturo. Nato mu je svetoval, naj člane KP poveže v partijske organizacije in jim naloži politično delo v rajonskih odborih, če so ti že ustanovljeni. Vprašal ga je tudi, kakšne so možnosti za ustanovitev okrožnega odbora OF. Končno mu je še naročil, naj ukrene vse potrebno za čim širšo mobilizacijo mladine v NOV, da mu ne bi le-te pobrali Italijani.

Beblerjevo pismo nam dokazuje veliko prizadevanje za uredničenje sklepov prve pokrajinske konference KPS. Hkrati pa je iz njega slutiti še vedno kritično pomanjkanje literature OF, zato je naročil Mahnič-u, naj napne vse sile za vzpostavitev okrožne tehnike, se poveže s Hrvati in nakupi kar največ tiskarskih potrebščin v Trstu.“

Potek mobilizacije v NOV v Brkinih kaže, da Rudi Mahnič in njegovi sodelavci niso čakali posebnih napotil in opozoril z višjega mesta, temveč so začeli mobilizacijo že pred 20. februarjem in dosegli kar dobre uspehe, saj je iz Brkinov in okolice tedaj odšlo v NOV kakšnih 150 novincev. Ker pa tedaj niso imeli zveze s Slovenijo, so jih konec februarja spremili na Hrvaško.”

Tudi priprave na ustanovitev okrožnih in rajonskih komitejev in odborov OF so v Bikinih uspešno potekale, saj so 4. aprila 1943 ustanovili 5-članski okrožni komite KPS, dva tedna pozneje pa tudi sedemčlanski okrožni odbor OF.*

Tudi z ustanavljanjem (rajonskih odborov OF in rajonskih komitejev niso dolgo odlašali. Do srede maja 1943 so ustanovili deset rajonov: bisrtriški, mateijski, čičarijski, sušdški, brkinski, vzhodnibrkinski, kraški, podgrajski in križiški (Rodik—Hrpelje—Kozina). Pozneje je bilo še več reorganizacij. Tako so 2. ju-

* V obeh je bil izvoljen za sekretarja Rudi Mahnič-Brkinc. Člani v obsh pa so bili še: Albin Godina-Vojo, Jože Zidar-Jadran, Franc Grm-Vlado. člani okrožnega odbora OF pa so bili: Anton Dolgan-Branko, Tone Jurišič, Pavel Jerebica in Viktor Berce-Božo. Inštruktor okrožnega komiteja pa je postal 21. maja 1943 Franc Segulin-Boro. (Č. Šinkovec, Uporni svet pod Snežnikom, Nova Gorica 1966, stran 221-222).

ni j a 1943 ustanovili okraj Južna Primorska in ga razdelili na pet okrožij: Ilirska Bistrica, Kras, Materija, Pivka in Slovenska Istra. Potem so 4. septembra 1943 odpravili ta okraj in združili okrožja Ilirska Bistrica, Materija in Slovenska Istra v okrožje

Doprsni kip Rudija Mahniča-Brkinca na Pregarju

Brkini—Slovenska Istra. Novembra 1943 je prišlo ponovno do delitve in osamosvojitve Okrožja Brkini—Slovenska Istra v samostojni okrožji Brkini in Slovenska Istra. Avgusta 1944 pa so ju ponovno združili in jima priključili še Pivko ter tako združeno okrožje preimenovali v južnoprimorsko okrožje.⁸

Na območju Slovenske Istre sta množična udeležba ljudstva v organizacijah OF in kontinuiteta v njihovem razvoju po aretacijah aktivistov decembra 1941 in januarja 1942 zaradi težjih razmer zadevali na večje motnje in ovire kot v drugih predelih

južne Primorske. Poitalijančevanje in izkoriščanje je istrske Slovence zaradi hujšega pritiska, večje gospodarske odvisnosti od italijanskih zemljiških lastnikov v Kopru in drugod prizadelo huje kot Brkine, Kraševce in Pivčane. Tudi možnosti za premike in taborjenje partizanskih enot so bile v Istri zaradi pomanjkanja obsežnejših gozdov veliko težavnejše kot drugod. Tja so do italijanske kapitulacije iz Brkinov prihajali le kurirji in patrolje. Zato aktivistov pri njihovem delu niso mogle zaščititi oborožene partizanske skupine ali enote. Navzlic prizadevanju številnih domačih komunistov na območju Gabrovice, Škofij in v Rižanski dolini v letih 1941 in 1942, ki so jim občasno pomagali tudi od drugod prispeli politični delavci, se je načrtno in sistematsko zastavljeno organizacij sko-politično delo v Slovenski Istri med množicami bolje uveljavilo in obrodilo zaželene rezultate šele po januarju 1943. leta.⁵⁵

Poleti in jeseni 1942 je prihajal iz Trsta na istrsko območje, organiziral odbore OF in opravljal drugo organizacijsko-politično delo Albin Čotar-Jaduk, ki ga je povezala Tončka Bidovec z Brajnikom na Miljskih hribih. Brajnik pa je sodeloval z Dorom Furlamičem iz Škofij. Zvezo z istrskimi komunisti je vzpostavil tudi Darko Marušič-Blaž. V Istri so ostale po aretacijah Kovačičevih sodelavcev še tri organizirane skupine sodelavcev OF. Eno je vodila Alma Vivoda v Miljah, drugo Brajnik na Miljskih hribih in tretjo Doro Furlanič na Škofijah. Avgusta 1942 so sklicali prvi sestanek v Gorenjih Škofijah. Septembra 1942 je dalo na Škofijah 70 ljudi prispevke za OF. Nekaj dni pozneje je bil sklican sestanek tudi v drugih Škofijah. Udeležilo se ga je 8 zaupnih ljudi. Tretji sestanek sta vodila Marušič in Čotar v Bertokih, na njem pa sta bili zastopani tudi vasi Čežarji in Pobegi. Četrty sestanek so sklicali v Vanganelški dolini, bil pa je namenjen Šmarju in okoliškim vasetem. Peti je bil blizu Sermina, šesti pa v Valmarinu pod Škofijami. Prvo nedeljo oktobra so sklicali sestanek pri Padni, na katerem je sodeloval tudi Mirko Hrvatin-Policaj iz Koirt (sedaj Dvori nad Izolo). Dne 10. oktobra 1942 so fašisti v Trstu aretirali Albina Čotarja, Marušič pa je potem deloval pretežno v Trstu, zato je njegovo delovanje v Slovenski Istri začasno izostalo.“

Januarja 1943 je prispel kot poverjenik pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko Istro na politično delo v Istro Vidko Hlaj-žižič. Kmalu po prihodu je začel s pomočjo sodelavcev in

zaupnikov ustanavljati celice KPS, s po 3 ali več člani. Februarja in marca so ustanovili prve rajonske komiteje KPS. Komunisti in njihovi simpatizerji, partijske celice in rajonski komiteji so si postavili za temeljno nalogo, pridobiti čimveč novih članov, organizirati vaše odbore Osvobodilne fronte in seznaniti ljudstvo s programom OF in NOB. Pri uresničevanju teh nalog pa so naleteli na veliko težavo: kako seznanjati ljudi, ko pa je tako primanjkovalo tiskane besede. Razen tega je bil za mlajšo generacijo, ki je zaradi poitalij anče vanj a v šolah slovenščino pomanjkljivo obvladala, slovenski tisk, ki je drugod ustrezal, težko razumljiv. Zato so organizatorji OF storili vse, kar je bilo mogoče, da bi si čimprej uredili lastno tiskarsko tehniko. To jim je uspelo po prihodu Milama Gučka, v začetku maja. Tehnika, ki se je usidrila v bližini Gabrovice, je ponatiskovala »Slovenskega poročevalca« in -radijske vesti, izdajali pa so tudi letake in drugo. Postopoma jim je uspelo organizirati tudi mladino in žene, ki so zelo veliko pripomogle k hitrejšemu širjenju organizacije OF in NOB.

Kljub velikim težavam, začetnemu nezaupanju ljudi, strahu in zaprtosti nekaterih starejših političnih delavcev je prizadevanje za vzpostavitev organizacij OF na celotnem območju Slovenske Istre dobro napredovalo. Vzpodbudni uspehi, doseženi v treh mesecih, so narekovali prehod na višjo stopnjo: ustanovitev okrožnega komiteja KPS. Ustanovni sestanek so sklicali

11. aprila 1943 v hiši Ivana Caha-Iskre v Bertoših nad Rižano. Udeležil se ga je tudi sekretar pokrajinskega komiteja KPS Branko Babič-Vlado. Na njem so izvolili štiričlanski okrožni komite: Vidka Hlaja-žižiča kot sekretarja in člane Ivana Caha-Iskro, Vincenca Kočij ančiča-Marka ter Franca Ivančiča-Luko.

Ob ustanovitvi okrožnega komiteja KPS so že delovali rajonski komiteji KPS v Čezarjih, Gabrovki in Rižani. Ti so vodili 7 celic, v katerih je delovalo pod enotnim vodstvom 19 članov KPS, 10 kandidatov in 4 kandidatke za člane KPS. V organizaciji OF so bili že ustanovljeni štirje rajonski odbori: za Škofije, Čezarje, Dolino in Rižansko dolino. Ti so povezovali in usmerjali delo 10 terenskih odborov OF, približno toliko pa jih je bilo pripravljenih za ustanovitev. Aktivni mladine pa so že bili v Čepkih, Gabrovici, Škofijah, Dolini in Domiju.

Na okrožni ustanovni konferenci KPS so ugotovili, da je treba čimprej ustanoviti še več novih organizacij KPS in odborov OF

po vseh naseljih, kjer še niso ustanovljeni, zlasti pa pripraviti vse potrebno za ustanovitev okrožnega odbora OF, organizirati zanesljive in hitre zveze s soslednjimi okrožji in izvesti mobilizacijo v NOV, kamor morajo oditi čimprej vsi ogroženi aktivisti. Po vaseh je bilo treba organizirati narodno zaščito ter zgraditi čimveč skrivališč za aktiviste, ki so morali delati v ilegali, ter za tiskarske in druge potrebščine. Vse naloge so člani okrožnega komiteja in drugi tovariši izvrševali z veliko vnemo in čutom odgovornosti. Ob kapitulaciji Italije so v Istri delovali tile politični organi: okrožni komitei KPS in 6 rajonskih komitejev KPS, okrožni in sedem rajonskih odborov OF, precejšnje število terenskih odborov OF, odbori mladine in AFŽ; v nekaterih vaseh je bila ustanovljena tudi narodna zaščita. Organizacija OF je povezovala skoraj vse vasi.“

Priprave narodnoosvobodilnega gibanja na fašistični poraz

Jeseni in pozimi 1942/43 je Mussolinijev fašistični režim zaradi porazov na frontah hitro slabel ter izgubljal zaupanje meščanskih krogov in italijanskih delovnih množic. Angloameriške čete so v Severni Afriki od 23. oktobra do 7. novembra razbile Rommelov afriški korpus in italijanske sile ter se 8. novembra izkrcale v Maroku, nato pa do 12. maja 1943 uničile riemško-italijanske čete v Tuniziji. Jugoslovanska NOV pa se je medtem krepila in pozimi 1943 ob Neretvi uspešno prestala obsežno 4. ofenzivo. Vse to je krepilo zaupanje v zmago našega ljudstva. Pomanjkanje hrane v Italiji, slaba preskrbljenost industrije s surovinami in nezadovoljstvo z nemškim zavezništvom so spodbudili italijanske antifašiste, da so organizirali marca

1943 v večjih industrijskih centrih — Torinu, Milanu, Genovi in drugod — množične stavke in demonstracije, ki so hudo pretresle ter zmedle Mussolinijevo fašistično stranko in vlado ter povzročile v njenih vrstah diferenciacijo in razkroj. Ko so bolje poučeni meščanski in kraljevi krogi ugotovili, da je vojna izgubljena, so začeli razmišljati, kako bi odstranili Mussolinija, na katerega so padle obtožbe za vse zlo, pretrgali zavezništvo z Nemčijo in sklenili ločen mir z zavezniki. Maja 1943 so italijanske protifašistične stranke dosegle soglasje o tem, da preidejo na množične akcije, če ne bodo mogle doseči sporazuma s kra-

ljem in vojaškimi krogi o odstranitvi Mussolinija. Prizadevanje za strmoglavljenje Mussolinija se je medtem nadaljevalo na dvoru in v vojaških krogih. Proti Mussoliniju so nastopili celo nekateri njegovi tekmeci v vrhovih fašistične stranke, npr. Dino Grandi. Naposled so dosegli, da je veliki fašistični svet sprejel 25. julija 1943 z devetnajstimi prati sedmim glasovom Grandijevo resolucijo: Mussolinija so odstranili kot vrhovnega poveljnika vojske in šefa vlade ter s tem zrušili fašistični režim.⁶²

Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega boja je bilo, kot je poudaril Boris Kidrič — že novembra 1942 prepričano, da obstaja »možnost naglega zloma Italije«, marca 1943 pa obveščeno iz zanesljivih virov, da pripravljajo nekateri italijanski vojaški krogi državni udar, s katerim nameravajo odstraniti Mussolinija, vzpostaviti vojaško vlado pod Badogliovim predsedstvom, umakniti svoje sile z Balkana, prekiniti zavezništvo s Hitlerjevo Nemčijo in skleniti ločen mir z zahodnimi zavezniki. To pa je pomenilo, da želijo z odstranitvijo Mussolinija zadušiti italijansko revolucionarno gibanje, čeprav so ga bile 1922. leta prav te reakcionarne sile postavile na oblast z enakimi nameni.

Vesti o delovanju italijanskih meščanskih in delavskih organizacij, ki so si bile podobne in jih je dobivalo osrednje slovensko vodstvo NOB iz raznih virov, so se proti poletju 1943 množile. Porazi italijanskih čet na vzhodni fronti ter v 4. in 5. ofenzivi v Jugoslaviji, izkrcaje zavezniških čet na Siciliji 10. julija 1943 ter padeč Mussolinijeve vlade 25. julija 1943 so napovedovale burne in korenite spremembe v Italiji in v pokrajinah, ki jih je bila zasedla italijanska vojska, zato se je bilo treba na italijansko kapitulacijo temeljito pripraviti, zlasti na Primorskem. CK KPS, IOOF in glavni štab NOV in PO Slovenije so o tem večkrat razpravljali na sejah, temeljito ocenjevali razvoj mednarodnih dogodkov in razmišljali o potrebnih ukrepih. Spričo predvidene kapitulacije je izdalo vodstvo NOB od 14. julija do konca avgusta 1943 več Okrožnic in navodil. V njih je zlasti poudarjalo:

- potrebo po javni manifestaciji trdne enotnosti slovenskega ljudstva, združenega v Osvobodilni fronti;
- naj se odbori Osvobodilne fronte na vseh ravneh in krajih Slovenije dobro pripravijo na takojšen prevzem oblasti;
- naj se krepi politično-propagandni boj oziroma prepričevanje italijanskih vojakov, da bi >se borili proti nacistični Nemčiji

ali pa izročili orožje enotam NOV in PO Slovenije ter odšli iz Slovenije;

- potrebo po izvedbi čimširše mobilizacije v enote NOV in PO Slovenije;
- da je treba temeljito pripraviti enote NOV in PO Slovenije na italijanski zlom, pri čemer je še posebno potrebno reorganizirati glavno poveljstvo... ustanoviti 14. in 15. divizijo in zbirati operativne brigade ter divizije na Dolenjskem in Notranjskem, da bi z napadi na glavne prometne zveze — proge Zidani most—Ljubljana—Postojna, Sevnica—Trebneje in Ljubljana—Novo mesto — onemogočile odhod italijanske vojske iz Slovenije v Italijo ter razmeščanje enot nemške vojske iz Avstrije, Gorenjske in Štajerske proti Primorski ter Italiji.

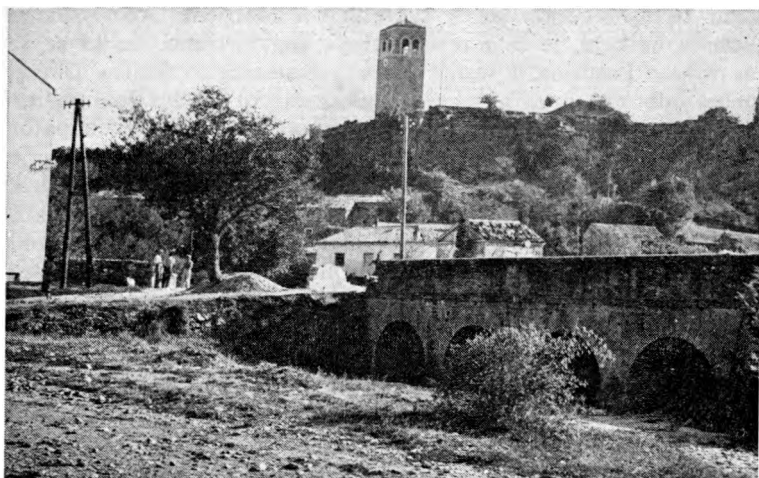
Na Primorskem je potekalo utrjevanje NOV zelo uspešno: 21. februarja 1943 je bila ustanovljena primorska operativna cona, že prej je bil z naredbo štaba alpske operativne cone 13. februarja 1943 reorganiziran Soški odred, namesto tega pa sta bila ustanovljena Južni in Severni primorski odred. Nameravali so ustanoviti tudi udarno brigado Andreja Lahamerja, vendar do tega ni prišlo. Končno pa sta bili konec aprila 1943 ustanovljeni udarni brigadi Simona Gregorčiča in Ivana Gradnika, ki sta v maju izvedli pohod v Benečijo, ki je močno vplival na razvoj NOB na Primorskem.“

Italijansko kapitulacijo je pričakoval tudi vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije. Zato je tovariš Tito v tem obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije z brzojavko 14. avgusta 1943, v kateri je določil dva pogoja za prenehanje bojev proti italijanski vojski:

- da enote italijanske vojske usta/vijo sovražnosti proti enotam NOV in PO Slovenije in se začno boriti proti Nemcem;
- da izročijo svoje orožje naši NOV in se umaknejo z našega ozemlja.^{6*}

Primorsko ljudstvo v Brkinih in Slovenski Istri je dočakalo po 25 letih italijansko kapitulacijo politično in organizacijsko dobro pripravljeno. Velika zgodovinska zasluga za to gre pravilni in daljnovidni politiki KPS, zlasti pa njenim pogumnim, požrtvovalnim in sposobnim političnim organizatorjem, ki jim je uspelo v dveletnem boju kljub izrednim težavam in stalni nevarnosti za lastna življenja organizirati slovensko ljudstvo na podlagi enotnega programa v Osvobodilni fronti. Svobodoljubna hotenja slo-

venskega ljudstva so se ob italijanski kapitulaciji sprostila v množičnem upor, ki je navdušil ves svobodoljubni svet in prestrašil nacistične samodržce. Takrat se je izkazala za resnično ocena obveščevalca XXIV. armadnega zbora italijanske kraljeve vojske z dne 9. julija 1943 o razmerah na Primorskem:

Kubed v Slovenski Istri

»Tujerodno prebivalstvo podpira in obvešča upornike ter sploh še nadalje z njimi sodeluje in vztrajno izraža svoje sovraštvo do nas.«

Kako je vstaja v Sloveniji ob italijanski kapitulaciji — najbolj množična pa je bila na Primorskem — odjeknila v najvišjih nacističnih krogih, nam pove zapis v Goebbelsovem dnevniku 22. septembra 1943:

‘ »Slovenci so sedaj v velikem odporu in so se skoraj vsi pridružili partizanom. Trenutno nimamo dovolj policijskih sil, da bi obvladali nevarno gibanje...«

Da je organiziranost ljudstva v Osvobodilni fronti v Brkinih in Slovenski Istri zajela v začetku septembra 1943 večino vasi, dokazuje število odborov OF: 1 okrožni, 13 rajonskih in približno 140 terenskih. Okrožje Brkini—Slovenska Istra — sekretar odbora

OF je bil v začetku septembra 1943 Franc Segulin-Boro — je bilo razdeljeno na naslednje rajone: Divača, Hrpelje—Kozina, Prem, Gabrovca, Rižana, Cezarji, Lopar, Šmarje, Ilirska Bistrica, Podgorje, Dolina, Škofije in Materija. V brkinskem delu okrožja je bilo 6, v Istrskem pa 7 rajonskih odborov OF.

Pivško okrožje, ki ga je vodil v avgustu 1943 na novo postavljeni okrožni odbor OF s sekretarjem Matijem Gržkio-Silvom Robido na čelu, je bilo pomanjkljivo organizirano. Delilo se je na rajone Postojna, Pivka, Hruševje, Senožeče in Sušica. Okrožnemu odboru OF ga je uspelo organizacijsko urediti šele po italijanski kapitulaciji. Ob tem velja poudariti, da je okupator pivško okrožje najstrožje nadzoroval zaradi velike koncentracije italijanske vojske in policije ob bivši meji in prometnih poteh, kjer je večina vasi, in zavaljo zgodnjega prihoda nemške vojske (konec avgusta 1943). Zato so aktivisti težko prodirali v nekatera naselja in še težje organizirali v njih odbore OF. To do neke mere opravičuje pomanjkljivo organiziranost. Hkrati velja pripomniti, da se je ljudstvo ob italijanski kapitulaciji navzlic pomanjkljivi organiziranosti okrožja v Košanski dolini in na Gornji Pivki vendarle mnogoštevilno odzvalo klicu OF in se vključevalo v enote NOV.“

Ukrepi nemške vojske ob italijanski kapitulaciji

Nacistični voditelji so bili spomladi 1943 dobro obveščeni o razmerah v Italiji, zato so — zlasti po odstranitvi Mussolinija — pričakovali italijansko kapitulacijo. Že isti dan so določili nemške divizije, ki naj bi jih poslali z zahoda, iz Nemčije in Vzhodne fronte v Italijo in na Balkan. Dan pozneje je vrhovno vojaško poveljstvo ukazalo, naj se 7 nemških divizij z zahoda, z vzhoda pa II. SS-tankovski korpus in SS-divizija »Leibstandarte Adolf Hitler« pripravijo za odhod v Italijo in na Balkan. Dne 28. julija so pripravili načrt »Achse«, ki je določal ukrepe v primeru italijanske kapitulacije. Isti dan so v Münchnu ustanovili štab posebne armadne skupine B in mu postavili za poveljnika feldmaršala Ervina Rommla. Ta skupina naj bi odigrala najpomembnejšo vlogo v Severni Italiji in na Primorskem, najprej pa zavarovala mejne prehode in prometne zveze. Proti koncu julija so

se nemške enote že začele premikati proti Italiji, kar je privedlo do spora z italijanskim generalštabom.⁶⁶

Na območje Gorenjske pa so začeli 8. avgusta 1943 dovažati z Damske enote 71. nemške pehotne divizije, da bi posredovale v primeru italijanske kapitulacije v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem. Do 12. avgusta je bila že celotna divizija zbrana v prostoru od Podikloštra na Koroškem do Šentvida nad Ljubljano. Med 26. in 29. avgustom so bile nemške enote že razporejene ob železnici in cesti Ljubljana—Trst do Opčin, ob progi Jesenice—Gorica do Solkana in od Trbiža do Vidma.⁶⁷

Okrožju Brkini—Slovenska Istra so bili najbližji nemški oddelki v postojankah ob progi Ljubljana—Trst v Divači in v Št. Petru. Ti so ob italijanski kapitulaciji začeli takoj razoroževati tamkajšnje italijanske enote in so stalno grozili z vdorom na območje Ilirske Bistrice in po cesti Reka—Trst ter iz Trsta proti Kopru. Tja so nasilno prihajali njihovi motorizirani izvidniški oddelki ter se spopadali s partizanskimi zasedami in patroljami. Te so bile neizkušene, zato so često pretrpele občutne izgube.⁶⁸ Vendar nemško poveljstvo ni imelo do srede septembra 1943 na Primorskem in v Istri dovolj sil, da bi z njimi razorožilo vse tamkajšnje italijanske vojaške enote, zasedlo večja mesta in obvladalo množično ljudsko vstajo. Uspelo pa mu je razorožiti in odgnati v ujetništvo italijanske enote iz Divače in delno iz Postojne, medtem ko se je komandant 25. italijanskega obmejnega odseka v Št. Petru na Krasu (Pivki) polkovnik Didio 11. septembra 1943 sam stavil na voljo nemškemu poveljstvu s svojimi 8.000 vojaki. Nemško poveljstvo pa je Italijane uporabilo za zavarovanje tega prostora.⁶⁹

Kapitulacija Italije in razoroževanje italijanske vojske na Južnem Primorskem

Dne 8. septembra 1943 ob 20. uri so radijske postaje objavile, da je bila podpisana kapitulacij a. Italijanska vojska je kapitulirala. V južnem delu Primorske so bili na to pripravljeni, čeprav niso vedeli, kdaj se bo to zgodilo. Hitro so se znašli, saj sta okrožni komite KPS in OOOF za Brkine in Slovensko Istro že prej marljivo proučevala navodila višjih vodstev. Omenjana foruma sta se sestala takoj po kapitulaciji, t. j. 9. septembra 1943, v Celjah in organizirala razoroževanje italijanske vojske, čeprav ni bilo

tam nobene operativne partizanske enote. Nastopili so sami člani okrožnega in rajonskih odborov OF, kurirji s karavel in člani narodne zaščite ter terenskih odborov OF. Takoj so proglasili splošno mobilizacijo in začeli razoroževati italijanske vojake po najbližjih postojankah v Brkinih ter začeli ustanavljati partizanske enote.

Svobode željno ljudstvo, ki je v Brkinih, Slovenski Istri in na Pivki čakalo na italijanski zlom skoraj 25 let, je pod vodstvom članov odborov OF množično zgrabilo za orožje in vstopalo v na novo ustanovljene enote NOV in PO Slovenije, razoroževalo italijanske vojake in se postavilo v bran nemškimi vsiljivcem.

Po seji v Čeljah sta dala okrožni komite KPS in okrožni odbor OF podrejenim odborom Osvobodilne fronte nalogo, naj takoj mobilizirajo vse za orožje sposobne ljudi, ustanovijo oddelke narodne zaščite in razorožujejo italijanske vojake in policijske enote. Potem pa so pod poveljstvom komandanta Vidka Hlaja-žižica in politkomisarja Antona Dolgana-Branka ustanovili še Brkinsko-bistriški odred, ki je imel dva, na hitro formirana bataljona oziroma dve večji skupini ljudi, kajti za organizacijo in uirjenje enot ni bilo časa. Vanj so vstopili zlasti starejši možje in nedorasli, vojaško neizurjeni mladeniči. Že v naslednjih dneh pa so začeli vanj vstopati tudi iz Italije vračajoči se interniranci in tisti Slovenci, ki so služili v italijanski vojski ali bili v delavskih bataljonih in se jim je posrečilo priti domov že prve dni. Oddelki narodne zaščite in odreda so pod vodstvom članov okrožnega komiteja KPS, drugih aktivistov in starejših partizanov ob podpori vsega ljudstva najprej razorožili manjše karabinjerske in vojaške posadke na Pregarju, Tatrah in drugod ter se lotili tistih, ki so se skušale z orožjem umakniti iz Slovenije in Hrvaške proti Italiji. Nato so vdrli v Ilirsko Bistrico, kjer so bili deli 151. in 152. pehotnega ter 4. topniškega polka in protipartizanski oziroma policijski oddelki. Z zvijačo in s silo so vse razorožili, čeprav jim je polkovnik Paulucci povzročal do 13. septembra težave. Orožje so vzeli tudi karabinjerjem v Ilirski Bistrici, na Premu, v Jelšanah in Materiji.⁷⁰

Ko je bila razorožena garnizija v Ilirski Bistrici, so ustanovili Komando mesta Ilirska Bistrica. Njen prvi komandant je bil Milan Guček, za njim pa Franc Derečin.

Nato so si razdelili dolžnosti: Jadran je vodil z nekaterimi člani odvoz materiala in orožja iz velikih bistriških vojaških

skladišč prati Mašunu, Branko pa je organiziral obrambo Ilirske Bistrice na sektorju Prem—Kilovče ter na sektorju Topolea--Mereč in zadnjo obrambno linijo na odseku od Zarečja do železniškega nadvoza pri Trnovem.

Garnizije italijanske vojske v Podgradu niso razorožili, ker se je skupaj z enotami, ki so prispele z Reke in Klane, umaknila proti Trstu. Tudi četa, ki je bila na Misličah, se je umaknila, in sicer skozi Artviže proti Kozini ter so jo Nemci prestregli v Bazovici. Na sektorju Hrpelje—Kozina in Materija so aktivisti organizirali razoroževanje italijanskih vojakov pod vodstvom Stojana Šturma-Matja, Borisa Cergola-Zmaga in Rada Pišota-Sokola, sodelovala pa sta tudi dr. Franc Juriševič in Lojze Maslo-Zdenko. Oborožili so domačine, vračajoče se internirance in Slovence iz tržaške okolice, ki so prihajali prostovoljno v partizane. Nekaterim okupacijskim enotam je sicer le uspelo oditi v Italijo z orožjem, čez to prehodno ozemlje, kar ni nič čudnega, saj se je umikalo nešteto kolon, na deset tisoče italijanskih vojakov in oficirjev.

Največji uspeh so aktivisti in partizani dosegli v brkinskem delu okrožja z razorožitvijo 1. hitre italijanske divizije »Eugenio di Savoia«, ki se je umikala pod vodstvom svojega komandanta generala Giovannija Lombardija in celotnega štaba iz Hrvatske proti Trstu. Divizija je štela okoli 10.000 mož. Oddelki Brkioskobistriškega odreda in narodne zaščite so jo pod vodstvom Lojzeta Masla, Franca Polesa, Rudija Ludvika-Barjaka idr. zaustavili na cesti Reka—Trst pri Markovščini. Dva dni so se s štabom zaman pogajali v Podgradu, da bi skupaj napadli Nemce, nato so divizijo med Markovščino in Obrovem razorožili. Pri tem so zaplenili 6 oklepnih avtomobilov, oklopnik — metalec plamenov, 16 topov, okoli 100 motornih vozil ter ogromno pehotnega orožja in opreme. Večino plena so odpeljali na skrivna mesta v brkinske doline in jarke. Nekaj vozil in orožja pa so odpeljali hrvaški partizani proti Munam in Lupoglavu v Istro.⁷¹

Verjetno ne bo mogoče natančno ugotoviti, koliko italijanskih vojakov so partizani razorožili v brkinsko-istrskem okrožju. Gotovo pa so jih več kot 20.000, saj jih je bilo samo v Ilirski Bistrici in na cesti Reka—Trst razoroženih 15.000 —17.000, torej približno za 2 italijanski diviziji.

V Slovenski Istri se je ljudstvo kljub prodoru 194. polka nemške 71. divizije ter 2. in 3. bataljona iz 19. SS-polioijskega

polka, ki so se že dopoldne 11. septembra napotili v dveh kolonah iz Senožeč proti Pulju, in kljub večkratnim kasnejšim vpadom takoj po italijanski kapitulaciji množično uprlo pod vodstvom aktivistov rajonskih in terenskih odborov OF ter nekaj partizanov. Tam sicer ni bilo toliko enot italijanske vojske kot v okolici Brkinov, pa tudi partizanske enote so tja redko prodrle pred italijansko kapitulacijo, vendar so razorožili karabinjerske postojanke v Črnem kalu, Podgorju, Dekanih, Marezigah, Kopru, Izoli, Šmarjah in drugod.⁷² Pod vodstvom aktivistov iz slovenskih vasi Korte, Malija in drugih so mladinci nekaj dni po italijanski kapitulaciji vdrli v Portorož in odpeljali v Šmarje nekaj italijanskih vojaških kamionov. Vdrli so tudi v Izolo in razorožili karabinjerje. Italijanskih vojaških enot iz Kopra in Pirana pa niso razorožili, ker so po kapitulaciji z orožjem odšle v Trst, pač pa so miljski antifašisti razorožili v tamkajšnjih garnizijah približno 3000 italijanskih vojakov. Razoroževali so tudi tiste italijanske oddelke, ki so se vračali iz Hrvaške Istre ali čez Čičarijo in Podgorje proti Trstu.”

Ustanavljanje partizanskih enot v Brkinih in Slovenski Istri

Silnega navdušenja primorskega ljudstva ob viziji svobode, ko je po 25-letni italijanski okupaciji množično zgrabilo za orožje, ni mogla omajati niti grozeča navzočnost elitnih nemških divizij, ki so se pripravljale, da ponovno podjarmijo komaj osvobojeno slovensko ljudstvo. Nacistična nevarnost je vse opozarjala, da bo treba komaj pridobljeno svobodo braniti z orožjem. Na to je bilo ljudstvo pripravljeno — seveda bolj v idejnem kot v organizacijskem smislu — čeprav se je zavedalo, da bo takšna obramba zahtevala tudi velike žrtve. Vojaško in politično vodstvo v okrožju Brkini—Slovenska Istra je resno računalo na sovražno nevarnost, zato je, kot že rečeno — razglasilo mobilizacijo vseh za orožje sposobnih moških in začelo ustanavljati enote NOV — čete, bataljone in brigade, pri čemer pa je zlasti primanjkovalo izkušenih vojaških kadrov. Prve dni po italijanski kapitulaciji ni bilo v okrožju nobene močnejše partizanske enote. Zato sta okrožni komite KPS in okrožni odbor OF prosila za pomoč pokrajinski komite KPS za Slovensko primorje in glavni štab NOV in PO Slovenije.⁷⁴

V istrskem delu okrožja so se člani okrožnega vodstva povezali tudi s partijskim vodstvom za Hrvaško Istro in se dogovorili za sodelovanje.⁷⁵ Sredi septembra so se s Hrvati sporazumeli o ustanovitvi skupnega slovensko-hrvaškega istrskega odreda, ki naj bi imel več tisoč borcev. Za komandanta so imenovali Viktorja Dobrila iz Hrpelja, borca 1. proletarske brigade, za političnega komisarja pa Silva Milenčiča, člana okrožnega komiteja KPH za Hrvatsko Primorje. Za namestnika komandanta so postavili Ivana Motiko, za namestnika politkomisarja pa Franca Segulina-Bora, ki je bil hkrati tudi sekretar okrožnega komiteja v okrožju Brkini—Slovenska Istra. Za prvega operativnega oficirja so postavili Josipa Matasa, za drugega pa Franca Juriševiča, medtem ko za načelnika štaba niso našli primernega človeka. Tako so sestavljali štab trije Slovenci in trije Hrvati. Dne 16. septembra so poročali pokrajinskemu komiteju za Slovensko primorje, da imajo na voljo približno za tri bataljone ljudi, nimajo pa vodilnega kadra. Dodali so še, da bi lahko ustanovili in oborožili najmanj 10 bataljonov, ki bi potem izvajali akcije v Istri in jo osvobodili. Končno so poudarili, da bi utegnili narasti število novincev na 10.000. Tako bi lahko ustanovili več brigad in jih povezali v divizijo.⁷⁶

Sposobnih vojaških kadrov je primanjkovalo ne le v Slovenski, temveč tudi v Hrvaški Istri. To sta — sicer nekoliko pozno — ugotovila tudi glavna štaba Slovenije in Hrvaške, zato sta med 15. in 20. septembrom priskočila tamkajšnjim okrožnim vodstvom na pomoč. Najprej je to storilo slovensko vodstvo NOB: 15. septembra je poslalo v Ilirsko Bistrico nekatere svoje predstavnike. Ti so na sestanku s člani okrožnega komiteja sklenili ustanoviti Brkinsko ali Snežniško brigado. Sklep so uresničili dva dni za tem na Mašunu.⁷⁷ Dne 24. septembra pa je odpotoval z Mašuna v Brkine in Slovensko Istro komandant glavnega štaba Slovenije generalmajor Franc Rozman-Stane. Z njim je odšlo več oficirjev, da bi organizirali v Istri enote NOV in jih vodili. Med temi so bili: Vladimir Benčič-Brkin, pozneje komisar Istrske brigade, Bojan Škrk, njegov namestnik, Jože Buh-Borut in Ivan Kovačič-Efenka, ki je prevzel dolžnost komandanta Istrske brigade.⁷⁸ Okoli 20. septembra je tudi glavni štab NOV in PO Hrvatske poslal v Istro bataljon starih in izkušenih borcev iz XIII. primorsko-goranske divizije ter več oficirjev. Da bi na novo ustanovljene hrvaško-istrske enote NOV organizacijsko po-

vezali in izurili ter jih koordinirano usmerjali v akcije, so 23. septembra ustanovili operativni štab. Njegov komandant je bil Savo Vukelič, komisar pa Jože Skočilič. Ta štab je ustanovil v Hrvaški Istri dve brigadi in dva odreda. Pri operativnem delovanju pa se je povezal tudi z vodstvi partizanskih enot v Slovenski Istri—Istrsko slovensko in Tržaško brigado ter pozneje razmestil dele svoje II. brigade tudi na koprskem sektorju.”

Čeprav je bilo okrožje Brkini—Slovenska Istra zamišljeno in organizirano kot celota, je potek dogodkov zaradi organizacijskih slabosti, objektivnih in subjektivnih težav po italijanski kapitulaciji in med nemško ofenzivo pripeljal do dveh različnih, med seboj premalo povezanih razpletov. Medtem ko je med razoroževanjem italijanske vojske in ob prvih prodorih nemške vojske proti Reki odigral brkinski del okrožja pomembnejšo vlogo, je poveljstvo nemškega II. SS-itankovskega konpusa med svojim ofenzivnim pritiskom proti osvobojenemu ozemlju in partizanskim enotam v Istri nastopilo bolj temeljito in zagrizeno, bolj koordinirano kot v Brkinih. To pa je povzročilo v Slovenski Istri večjo škodo in žrtve. Prav tako so Nemci zagrešili v Istri hujše zločine kot v Brkinih, saj so samo 2. in 3. oktobra 1943 pobili 269 ljudi, do konca vojne pa požgali v 49 vaseh 1869 domov in gospodarskih poslopij, kar je treba v precejšnji meri pripisati sodelovanju italijanskih fašistov z nacisti. Koordiniranega operativnega delovanja med slovenskimi partizanskimi enotami, razmeščenimi v Brkinih in Istri, pa skoraj ni bilo ne pred nemško ofenzivo ne med njo, ker so bile te šele v začetni fazi. Tudi zveze med brigadami in štabom 14. divizije, ki so mu bile podrejene, so bile dokaj pomanjkljive. To je bila tedaj največja pomanjkljivost vojaškega vodstva NOB na tistem območju.”

Povrnimo se najprej k dogodkom v brkinskem delu okrožja, kjer je deloval do 15. septembra 1943 Brkinsko-bistriški odred. Njegovo poveljstvo je organiziralo na območju Prema, Bitnje in Kilovč in tja do železniškega nadvoza pri Trnovem obrambo proti sovražnim prodiranjem s Pivke skozi Ribnico oziroma po dolini Reke proti Ilirski Bistrici in Reki. Borci odreda so porušili cesto, postavili nanjo ovire in zagozdili kilovski predor na železnici Št. Peter—Reka z vlakom, da bi preprečili prodor nemškega oklepnega vlaka proti Reki. Potem so nekaj dni uspešno kljubovali manjšim nemškim napadom ter tako omogočili odvoz orožja, hrane in opreme iz velikih vojaških skladišč v Ilirski

Bistrici v snežniške gozdove. Dne 14. septembra pa so močne nemške motorizirane enote na svojem pohodu iz Postojne proti Reki zlomile partizansko obrambo in prodrle skozi Ilirsko Bistrico proti Reki. Deli Brkinsko-bistriškega odreda in okrožni komite ter komanda mesta Ilirska Bistrica so se umaknili na Mašim.⁸¹ Nemci takrat niso pustili v Ilirski Bistrici svoje posadke. Naslednjega dne dopoldne pa se je pripeljala s Pivke v Ilirsko Bistrico na 45 motornih vozilih Šerčerjeva brigada. Z njo so se vrnili člani okrožnega komiteja. Prišli pa so tudi člani osrednjega slovenskega Ln jugoslovanskega vodstva NOB: Edvard Kardelj, Vlado Zečevič, Ivan Maček in Dušan Kveder-Tomaž. Na skupnem sestanku so razpravljali o razmerah, odobrili ukrepe okrožnega komiteja in med drugim sklenili, naj se ustanovi iz delov Brkinsko-bistriškega odreda ter prihajajočih novincev Brkinska ali Snežniška brigada. Komandni kader zanjo naj da Šerčerjeva brigada. Že tisti dan okoli poldne so Nemci napadli Ilirsko Bistrico najprej iz reške, potem pa še iz pivške smeri. Po večurnih bojih se je morala Šerčerjeva brigada umakniti, z njo pa so odšli na Mašun tudi Edvard Kardelj, Ivan Maček, Vlado Zečevič in Dušan Kveder ter člani okrožnega komiteja KPS Brkini—Slovenska Istra.⁸²

Brkinska ali 11. SNOU brigada*

Že tisti dan, ko je bil sprejet sklep o ustanovitvi brigade, je njen štab po umiku iz Ilirske Bistrice pozval ljudi v Knežaku, naj vstopijo v njene vrste. Tako je brigada stopila na bojno pot v burnih razmerah vseljidskega oboroženega upora, ki je kot plamen zajel tudi najširše plasti brkinskega, pivškega, podgorškega in vsega primorskega ljudstva.⁸³

* V začetku so brigado imenovali tudi Snežniška (njen komandant Tone Vidmar-Luka je zapisal v svoj dnevnik 17. 9. 1943: »Ustanovitev nove brigade »Snežnik« — (Zbornik dok. in podatkov o NOB jug. narodov VI/7, dokument št. 289, str. 529). Naziv »Snežniška« najdemo tudi v mobilizacijskem pozivu njenega štaba v Knežaku 15. 9. 1943 na dan ustanovitve (isti vir kot zgoraj, dok. št. 57, str. 100) in še v nekaterih drugih poročilih štaba 14. divizije. Dokument (odredba ipd.) o njeni ustanovitvi piscu ni poznana. Po prihodu brigade v Brkine 20. 9. 1943 pa začne upravičeno prevladovati v poročilih naziv »Brkinska brigada«, saj so v njej prevladovali Brkini in tudi zadrževala se je v Brkinih. Naziv Brkinska se potem bolj ali manj dosledno vrsti v dokumentih štaba 14. divizije do ukinitve brigade, 17. oktobra 1943. Kot Brkinsko jo poznajo tudi borci in prebivalci, zato uporabljam v nadaljnjem besedilu le ime Brkinska ali 11. SNOU brigada.

Sestavili so brigadni štab, v katerem so bili: komandant Tone Vidmar-Luka, njegov namestnik Karlo Prezelj-Boris, politični komisar Milan Guček, ki ga je nekaj dni pozneje zamenjal Anton Dolgan-Branko, namestnik političnega komisarja Anton Hvalič-Bolte, načelnik štaba (imena ni bilo moč dobiti). Za operativnega oficirja so postavili nekega »Rusa«, ki se je izdajal za majorja Rdeče armade, pobeglega iz nemškega ujetništva.* Komandanti bataljonov so bili: 1. Stane Žbogar, 2. Cvetiko Poljak, 3. Polde Kuclar-Modras in 4. Stanko Truden-Dušan.⁸⁴

Prihod brigade z Mašurta v Brkine in njen razpored

Dne 17. septembra sta bila na Mašunu ustanovljena iz približno 200 borcev Brkinsko-bistriškega odreda prvi in drugi bataljon brigade. Naslednja dva dni sta zbirala in spravljala orožje, rušila ceste po snežniških gozdovih in postavljala nanje ovire. Treba je bilo onemogočiti zlasti promet po tistih cestah, ki držijo s Pivke in iz Ilirske Bistrice proti Mašunu. Dne 19. septembra zvečer je brigada krenila z Mašuna čez pivški kras mimo Šembij in Mereč v Smrje, od tam pa prispela 20. septembra zjutraj v Celje in se utaborila. Že naslednji dan so ju Nemci odkrili in ju napadli z dvema tankoma. Ker brigada ni imela protitankovskega orožja in njeni borci niso bili izurjeni za boj proti oklopnim vozilom, se je brez boja umaknila proti Pregarju in Gabrku. Tu se je nastanil 1. bataljon, medtem ko je odšel 2. na Rjavce.“

Po 15. septembru so Nemci že obvladali velike ceste, ki obkrožajo Brkine, in s tem otežkočali zveze med Istro in Brkini. Med Kovčicami in Brezovim brdom je bilo v nekem žlebu uskladiščeno zelo veliko orožja, opreme in vozil, zaplenjenega 1. brzi italijanski diviziji Eugenio di Savoia. Mobilizacija je bila tedaj v Brkinih v polnem teku. Iz Italije so se vračali v Brkine številni

* Piscu kljub prizadevanju ni uspelo dobiti imena »majorja Rdeče armade« in tedanjega brigadnega operativnega oficirja (glej članek, Kdo je bil major na belem konju, Borec št. 11/73!) — ne iz dokumentov in tudi ne iz pričevanj živih prič. Nihče izmed mnogih tedanjih udeležencev, ki jih je pisec vprašal, mu ni mogel zanesljivo pojasniti, od kod je »major« prišel in kakšno je bilo njegovo pravo ime. Le tedanji komandant 4. bataljona Stanko Truden, ki sedaj živi v Luciji pri Portorožu, je domneval, da se je brigadi priključil na Mašunu in da je menda prišel iz Ilirske Bistrice (ustni vir). Pozneje so borci in prebivalci domnevali, da je bil sovražnikov vrinjenec, ki je zapeljal 2. oktobra 1943 1. in 4. brigadni bataljon v nemško zasedo, ko sta se umikala iz Brkinov na Mašun. (Pojasnilo pisca).

interniranci in bivši italijanski vojaki. Vsi so se brez oklevanja pridružili partizanskim enotam. Prihajali pa so tudi Tržacani — Slovenci in Italijani. Brigadni štab in člani rajonskih ter okrožnega vodstva NOB so imeli polne roke dela. Že 22. septembra 1943 se je zbralo precej novincev. Pod Kovčicami so jih opremili in oborožili ter jih poslali na Tatre. Tu so se popoldne uredili pod vodstvom komandanta Leopolda Kuclerja-Modrasa in političnega komisarja Janeza Turka-Pavleta v 3. bataljon. V naslednjih dneh pa so ustanovili še 4. bataljon, število borcev je naraslo do 28. septembra na 900, dva dni pozneje pa jih je bilo že 1200,

Gabr v Brkinih, cerkvica iz leta 1657 in ostanki okoli 500 let stare lipe

s čimer je Brkinska brigada postala najštevilnejša brigada 14. divizije. Brigadni štab ni dvomil, da bodo Nemci in italijanski fašisti brigado prej ali slej izsledili in jo napadli, zato je organiziral že 22. septembra z delom moštva postavljanje ovir in prekopavanje poti, ki držijo z glavnih cest Reka—Trst in Divača—Ilirska Bistrica v osrčje Brkinov.“ Večji del moštva pa se je uril za boj in z zasedami varoval dohode v Brkine. Brigada je bila sestavljena pretežno iz novincev, neizurjenih v partizanskem bo-

jevanju; le člani brigadnega in bataljonskih štabov ter nekateri komandirji čet so bili preizkušeni stari partizani. Vendar je vse prevzemala enotna želja in volja: boriti se proti novim okupatorjem. Zaradi pomanjkanja kadrov, primerne orožja in časa enot ni bilo mogoče niti zasilno izuriti za učinkovit boj proti opremljeni in izurjeni nemški vojski. Pri tem pa je bila še ena težava — borci so bili zvečine domačini in so uhajali domov, kar je slabilo disciplino enot.

Brigadni štab, ki je bil skupaj z okrožnim komitejem in 3. bataljonom na Tatrah, je ob naraščajoči sovražni nevarnosti Ukrenil vse, kar je le mogel, da bi zavaroval brigado pred presenečenjem. Bataljone je razporedil tako, kot je ustrezalo topografskim razmeram, da bi si v primeru napada medsebojno pomagali. Tako je že 25. septembra premestil 1. bataljon z Gabrka na Kozjane in s tem zavaroval dostop iz Vremske doline. Naslednjega dne pa je ustanovil iz prispelih Tržačanov in italijanskih vojakov, ki so se vračali domov in so bili voljni vstopiti v NOV, Tržaški bataljon in ga poslal na Artviže, da bi sovražniku preprečil dostop iz Materije in Rodika. Še istega dne je premestil svoj 2. bataljon z Rjavč na Brezovo brdo, medtem ko je 4. bataljon varoval dohode iz smeri Obrov—Javorje proti Gabrku in Pregarju. Tako so bili 30. septembra bataljoni razporejeni: 1. na Kozjanah, 2. na Brezovem brdu, 3. skupaj s štabom brigade na Tatrah in 4. na Pregarju.^{®7}

Da bi oslabil sovražni pritisk na partizanske enote na Krasu, Goriškem in Vipavskem, je glavni štab Slovenije velel 14. diviziji okrepiti pritisk na komunikacije, ki držijo od Postojne proti Trstu in Reki.“ V ta namen je štab 14. divizije usmeril Tomšičevo in Loško brigado proti progi med Borovnico in Rakekom, Šerčerjevo in Brkinsko pa proti progam Št. Peter (sedaj Pivka)—Reka in Št. Peter—Divača.⁸⁹ Konec septembra je bila Bnkinska brigada že toliko organizacijsko urejena, da je brigadni štab poslal njen 1. bataljon v napad na cesto, ki drži iz Divače ob Reki proti Ilirski Bistrici. Bataljon je pod Suhorjem pri »Sotlarju« napadel dva nemška tovornjaka, ju uničil ter pobil več Nemcev; takrat je porušil tudi most* na tej cesti.”

* Poročilo štaba 14. divizije 2. 10. 1943 zmotno navaja, da je brigada napadla na cesti Postojna—Trst. (Zbornik NOV VI/7, dok. št. 182).

V začetku oktobra je štab 14. divizije sklenil, naj Brkinska in Šerčerjeva brigada — njen 3. in 4. bataljon sta v noči od 29. na 30. september prispela v Zahodne Brkine (Barka—Misliče—Kozjane—Artviže) — povečata pritisk na prometne zveze. Zato jima je 1. oktobra velel, naj napadata predvsem progi Divača—Št. Peter in Št. Peter—Ilirska Bistrica ter ceste Divača—Ilirska Bistrica, Trst—Roka in Ilirska Bistrica—Podgrad, ki jih je treba prekopati na kritičnih mestih in porušiti vse mostove. Kako resno je štab divizije računal z učinkovitim posegom teh brigad proti glavnim prometnim zvezam, nam pove to, da je poslal — kot je poročal 3. oktobra glavnemu štabu Slovenije — Brkinski brigadi v pomoč baterijo gorskih topov.⁹¹ Štabu divizije pa je glavni štab Slovenije 3. oktobra 1943 naročil, naj formira poseben operativni štab za vodenje operacij Tržaške in Istrske brigade, ki naj ga vodita Ivan Kovačič-Efenka in Vladimir Benčič-Brkin, z enotami, ki so v Brkinih, pa naj nadzoruje cesti Reka—Trst in Ilirska Bistrica—Divača, da bi omogočil umik brigad iz Istre in tako preprečil njihovo uničenje. Ta ukrep pa je bil prepozen, ker so bili Nemci v Istri obe brigadi že razbili. Prav tako so Nemci zaradi počasnih zvez ter nepravočasnega reagiranja štaba 14. divizije in glavnega štaba Slovenije s svojim drugim delom ofenzive prehiteli predvidevanja naših vodstev in presenetili naše enote v Brkinih, zlasti pa tiste v Istri: že 1. oktobra v popoldanskih urah so začeli dovažati svoje motorizirane, oklapne in pehotne enote na izhodišča za napad v Brkine in Istro.⁹²

Umik brigade iz Brkinov in boj v Klivniku

Med 28. septembrom in 1. oktobrom 1943 so se začele priprave nemškega II. SS-tankovskega korpusa na drugi del ofenzive, ki so jo usmerili proti Brkinom in Istri. V ta namen je štab II. SS-tankovskega korpusa poslal z izhodišč v Bazovici, Lipici in Trstu 1. SS-tankovski grenadirski polk iz divizije »Leibstandarte Adolf Hitler« proti obalni in osrednji Istri. Skupaj z njim so nastopali deli 132. grenadirskega polka iz 44. pehotne divizije in 21. tankovskega grenadirskega polka iz 24. tankovske divizije. Iz Ilirske Bistrice se je usmeril proti Reki 901. šolski tankovski grenadirski polk iz 71. pehotne divizije, medtem ko je prodiral iz Ilirske Bistrice proti zahodu 194. šolski tankovski grenadirski

polk. Dne 1. oktobra so začeli Nemci razporejati ob cesti Reka—Trst in Ilirska Bistrica—Divača pehotne in tankovske enote iz svojega 21. tankovskega in 132. grenadirskega polka.⁹³

Ko je štab Brkinske brigade na Tatrah dobil podatke o zbiranju sovražnih enot, se je sestal s člani okrožnega komiteja Brkini—Slovenska Istra in skupaj z njimi razpravljal o najprimernejših ukrepih. Sklenili so, naj se brigada takoj umakne iz Brkinov na Pivko oziroma Mašun. Ker pa so Nemci — kot je poročal obveščevalni center Šerčerjeve brigade — že 1. oktobra popoldne zasedli glavna prehoda čez Reko: Smrje s 7, Prem pa s 5 tanki, je nastalo vprašanje, v kateri smeri naj se brigada umika. Glede tega je prišlo do različnih mnenj, člani okrožnega komiteja so bili za umik mimo Smrij pri Novaku čez Reko in prek Mereč čez železnico. Večina članov brigadnega štaba pa je menila, da bo varnejši prehod čez železnico med Šapjanami in II. Bistrice. Prevladalo je mnenje, naj se brigada umakne južno od Ilirske Bistrice.^{9,1} Z zbiranjem bataljonov in njihovih zased so se precej zamudili. Naposled sta odšla s Pregarja prek Harij le 1. in 4. bataljon pod vodstvom operativnega oficirja »ruskega majorja« in namestnika brigadnega komisarja Antona Hvaliča-Bolteja. Zaradi Okornega in počasnega premikanja bataljonoma ni uspelo do jutra prekorati proge, temveč sta se utaborila v trikotu med Studeno goro, Sozi in Veliko Bukovico, tj. pri mlinu v Klivniku, ne da bi se bila ustrezno zavarovala. Naslednji dan so ju Nemci napadli s štirih strani: od Male in Velike Bukovice ob rečici Moli, s Studene gore in Soz ter od Zaličev. Nepripravljeni in neizkušeni borci se niso mogli na neprimernih položajih uspešno upreti številčno in tehnično močnejšemu sovražniku. Operativni oficir jih je bil izdajalsko zapeljal v nemški »obroč« in — kot se spominjajo domačini iz Klivnika (Rudi Možina) — dajal znake nemškemu izvidniškemu letalu ter prepovedal zasedam streljati na Nemce, zvečer pa se je z njimi sestal pod Velikim brdom. Borile in upirale so se le posamezne skupine pogumnejših in izurjenjših borcev.* Večina pa se je reševala z begom, zato jih je mnogo padlo, vendar so imeli tudi Nemci izgube.⁹⁵

* Udeleženec tega pohoda in boja Jože Mezgec, borec 1. bataljona, se spominja, da je med bojem neki komandir čete zbral skupino približno 15 borcev, v kateri je bilo 12 strojnic. Počakali so za ograjo nemško četo, ki je prišla v koloni po čistini, in udarili po njej z razdalje 50 — 100 metrov. Vsak mitraljezec je izstrelil približno 100 nabojev. Padlo je 20 — 30 Nemcev, najmanj toliko pa je bilo ranjenih. Tudi štab 14. divizije je poročal 5. 10. 1943 GŠS, da je padlo

Preživeli borci razbitih bataljonov so se po boju prebijali v skupinah in posamez proti Mašunu ali pa se vračali v Brkine. Tam so se priključili Šerčerjevi brigadi, pozneje pa Istrskemu odredu. Tako se jih je do 5. oktobra zbralo na Vrhju Korena nad Juriščami 110. Pri umiku iz Brkinov na Mašun sta imela več sreče 2. in 3. bataljon, ki sta se v noči na 3. oktober pod vodstvom brigadnega komisarja Antona Dolgana-Branka in drugih članov štaba umaknila s Tater in Pregarja mimo Smrij, prešla pri Bريدčevem mlinu pod Smrjami Reko in prispela naslednji dan

Koritnice na Pivki

čez Šembije na Mašun. Tam se je — kot je poročal štab 14. divizije 8. oktobra 1943 — zbralo 450 borcev brigade, enota pa se je organizirala na novo.⁵⁴

Po prihodu 2. in 3. ter delov 1. in 4. bataljona na Mašun je štab 14. divizije zaupal brigadi nalogo, da prekopava oziroma onesposablja za promet ceste, ki držijo s Pivke in iz Ilirske

približno 25 Nemcev. Ta uspeh pa je pripisal skupini 25 Italijanov (Zb. NOV VI/7, dok. št. 206) (Jože Mezgec, Pismena izjava, arhiv odbora 10 v Kopru). Glede števila padlih borcev Brkinske brigade je štab 14. divizije poročal 8. oktobra 1943, da je bilo 30 žrtev. (Zb. VI/7, dok. št. 227, medtem ko je C. Šinkovec omenil v knjigi Uporni svet pod Snežnikom na straneh 253—255 kar 62 padlih).

Bistrice na Mašun in Notranjsko. V dneh od 5. do 17. oktobra so bataljoni ali posamezne čete in vodi sodelovali v obrambnih bojih s Tomšičevo, Šerčerjevo in Loško brigado na raznih krajih obsežnega Snežniškega pogorja. Tako zvemo iz poročil GŠS in štaba 14. divizije, ki so med 2. in 10. oktobrom prihajala zaradi nemške ofenzive z veliko zamudo, marsikaj, kar ni bilo več realno. Štab 14. divizije je še 3. oktobra poročal GšS, da je Brkinska brigada — 1050 borcev — v Brkinih. Istrske in Tržaške brigade pa v pregledu številčnega stanja ni omenil.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 5. oktobra ukazal štabu 14. divizije, naj umakne iz Brkinov in Istre vse brigade na območje Pivke in Notranjske. Tedaj je bila v Brkinih le še Šerčerjeva brigada in njej dodeljeni bataljon Tržaške. Druge enote so bile že razbite ali pa so se že prej umaknile. Istega dne je štab 14. divizije s tridnevno zamudo poročal GŠS, da sta bila omenjena bataljona pri Studeni gori razbita. (To je storil šele po prihodu komandanta brigade Toneta Vidmarja-Luke, ki je odšel

4. Oktobra s patroljo iz Brkinov, naslednji dan pa prispel na Mašun — op. pisca). O usodi Istrske in Tržaške brigade, ki je bila precej hujša, pa ni v omenjenem poročilu nobenih podatkov. Naslednjega dne, 6. oktobra, je poročal štab divizije, da je pri Šerčerjevi 3. bataljon Brkinske, čeprav je bil že odšel na Mašun, in da še vedno nimajo zveze s Tržaško brigado, medtem ko Istrske sploh niso omenili, šele 8. oktobra 1943, ko je prišel politični komisar Istrske brigade Vladimir Benčič-Brkin na Mašim in ustno poročal o razmerah v Istri ter o usodi Istrske in Tržaške brigade, je štab 14. divizije poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da sta bili — kot je izjavil komisar Brkin — Istrska in Tržaška brigada v Istri »popolnoma razbiti«. Hkrati je štab divizije v tem poročilu predlagal glavnemu štabu, naj bi Brkinsko brigado razformiral in z njenim moštvom okrepili Tomšičevo, Šerčerjevo in Loško udarno brigado.⁷ Potlej je Brkinska brigada delovala samostojno še 9 dni. Iz dnevnika njenega komandanta Toneta Vidmarja-Luke zvemo, da je dala 11. oktobra 80 borcev v na novo ustanovljeni Istrski odred in da je v noči na 13. oktober 1. bataljon porušil ob železnici blizu Št. Petra na Krasu dva električna daljnovodna stolpa, medtem ko je tiste dni 2. bataljon pri Gomanjcih »rušil ceste na vse strani«.⁹⁸ Nemci so po 15. oktobru stopnjevali svoj pritisk iz Ilirske Bistrice, s Klane in Pivke proti Mašunu, ki so ga dolgo branile enote 14.

divizije, zlasti Tomšičeva brigada, med branilci pa so bili tudi borci in enote Brkinske brigade. Mnogi so v teh bojih žrtvovali svoja življenja. Zadnjo akcijo je izvedla skupina brigadnih minnerjev na železniški postaji Št. Peter na Krasu (sedaj Pivka) nekaj dni pred razformiranjem brigade: minirala je kretnice.”

Brigada je bila končno razformirana 17. oktobra, z njenimi borci pa so bile izpopolnjene Tomšičeva, Šercerjeva in Loška brigada. Nekateri izmed borcev so se pozneje vrnili v Brkine in Istro z 2. bataljonom 9. brigade, mnogi pa so se udeležili legendarnega pohoda 14. divizije na Štajersko, januarja in februarja 1944.

Brkinska brigada ali 11. slovenska udarna brigada spada med tiste slovenske partizanske enote, ki so nastale na Primorskem v jeku vseljidskega upora po kapitulaciji Italije, niso pa preživele oseke tedanjega gibanja in nemške ofenzive konec septembra in oktobra tega leta, temveč so bile med srditimi sovražnimi napadi razbite, zelo okrnjene ali pa jih je glavni štab NOV in PO Slovenije razformiral in z njihovimi borci izpopolnil druge enote. Nobena izmed teh brigad ni dosegla »blestečih« zmag. Njihov velik pomen pa je vendarle v tem, da so bile izraz uporne in množične revolucionarne narodnoosvobodilne volje sloveskega ljudstva v prelomnem zgodovinskem obdobju in prva bojna šola za tisoče novih partizanskih borcev, ki so nastopili bojno epopejo v domačih enotah ter potem vztrajali skoraj dve leti v bojih.

Spomin na Brkinsko brigado, zlasti na tragedijo njenih dveh bataljonov v Klivniku, je ostal v epopeji NOB nepozabljen. Tistih dni se še dobro spominjajo z bolešjo in ponosom vsi starejši prebivalci Brkinov.

Nemška oktobrska ofenziva v Brkinih in Slovenski Istri

Štab II. SS-tankovskega korpusa je — kot smo že omenili — pod poveljstvom generala Paula Hauserja 1. oktobra končal priprave na drugo fazo ofenzive na Primorskem. Začeli naj bi jo bili 2. oktobra in z njo uničili partizanske enote v Brkinih in Istri. Vendar so Nemci tedaj izvedli načrtno čiščenje le v Istri, medtem ko so Brkine le blokirali ob cestah, ki jih obkrožajo, da bi preprečili partizanom umik iz Istre in Brkinov proti Pivki.

Proti Brkinom pa so sprva prodirali le posamezni oklopni oddelki ali pa je artilerija obstreljevala položaje in vasi, če so ■tam slutili partizane.¹⁰⁰

Po umiku 2. in 3. bataljona Brkinske brigade iz Brkinov na Mašun, v noči na 3. oktober sta ostala 2. in 4. bataljon Šerčerjeve brigade do noči na 7. oktober na položajih okoli Artviž, Barke, Vatovelj in Kozjan. Napadala sta nemške patrulje in motorizirane kolone v Vremski dolini ter s topom obstreljevala železniške Transporte na progi Ljubljana—Trst, med Divačo in Št. Petrom. Nemci pa so jima vračali s tem, da so njune položaje in vasi obstreljevali z artilerijo. Prav talko je ostal s šerčerjevo brigado na območju Artviž v Brkinih bataljon Tržaške brigade. Prvi bataljon Šerčerjeve je bil v Volčah pod Vremščico in je od tam napadal progo Ljubljana—Trst. Dne 6. oktobra je imela Šerčerjeva brigada ves dan hude obrambne boje na Artvižah, in je zadala nemškim enotam zelo velike izgube, medtem ko je sama izgubila le dva ali 3 borce. Nemci so ves dan obstreljevali Artviže s topovi in minometi. Tja je večkrat zapored jurišala tudi njihova pehota.¹⁰¹ Sovražna ofenziva se je nadaljevala v Brkinih tudi naslednji dan, toda Šerčerjeva brigada se je v noči na 7. oktober skoraj vsa umaknila na Mašun. Nemške enote niso preiskale brkinskih gozdov in žlebov, zato niso odkrile v njih skritih motornih vozil, ki jih je bila NOV zaplenila italijanski vojski. Nekaj dni po ofenzivi sta se vrnila z Mašuna v Brkine štab Istrskega odreda in bataljon 80 borcev. Nemci pa so »čiščenje« Brkinov ponovili 12. in 13. oktobra, vendar tokrat niso naleteli na organiziran odpor enot NOV in PO Slovenije.¹⁰²

Tudi na območju Slovenske Istre in ob južnih obronkih Trsta je slovensko ljudstvo v dneh po italijanski kapitulaciji množično zgrabilo za orožje. Slovencem so se pridružili mnogi italijanski antifašisti iz Milj in okolice Trsta. Operativni štab za zapadno Slovenijo je ustanovil iz slovenskih in italijanskih delavcev Tržaško brigado. En njen bataljon je bil ustanovljen že 11. septembra na območju Milj in Škofij. Vodila sta ga znana tržaška antifašista Giovanni Zol kot komandant in Natale Kolarič kot politični komisar. Drugi bataljon so ustanovili 26. septembra na Tatrah v Brkinih in ga dva dni pozneje priključili brigadi na območju Prešnice in Klanca. Brigada je nekaj časa delovala v sestavu 14. divizije in branila dohode od Trsta proti Istri in

Kozini na območju Škofij, Rožarja in Tinjana ter Dekanov pri Kopru, na socerbskem hribu in Klancu, kjer je sodelovala s slovensko Istrsko in 2. hrvaško brigado. V noči na 2. oktober je en njen bataljon porušil pri Klancu cestni most in se spopadel z Nemci, a se je moral umakniti v Brkine, ker so ga Nemci z območja Kozine obstreljevali z artilerijo. Drugi deli brigade pa so minirali mostove na cesti med Miljami in Koprom. Med nemško ofenzivo je bila brigada od 2. do 5. oktobra razbita, razen bataljona, ki je bil v Brkinih. Njeni ostanki so se umikali skupaj z deli slovenske Istrske brigade proti Podgorju, Vodicam in Munara.¹⁴

Slovenska Istrska brigada je bila ustanovljena okoli 25. septembra 1943 iz moštva slovensko-hrvaškega Istrskega odreda. Za to je dal ustno povelje komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je tedaj obiskal Slovensko Istro. S komandantom GŠS Stanetom Rozmanom so odpotovali v Istro nekateri oficirji, ki so bili dodeljeni na novo ustanovljeni brigadi: Ivan Kovačič-Efenko za komandanta, Vladimir Benčič, za komisarja, Bojan Škrk za namestnika komisarja itd.¹⁰⁴

V brigadi so bili skoraj sami novinci. Največ je bilo starejših letnikov, precej pa tudi mladih, še nedoraslih in bolnih, za vojaško službo manj sposobnih ljudi. V začetku sovražne ofenzive pa je bilo v brigadi še približno 300 neoboroženih borcev. Njene enote so se zbirale v Šmarju, na Pomjanu, v Rižani, Marezigah in drugod. Nemška ofenziva je 2. oktobra 1943 zatekla brigado, ko še ni bila organizacijsko urejena, opremljena in izurjena za boj. Njena bataljona (imela je le dva organizirana) sta pred sovražno ofenzivo in na njenem začetku branila operativno območje okoli Dekanov, Škofij, Tinjana in Plavi j. Zasede so bile tudi okoli Ankaranskega križišča in Bertokov. Med ofenzivo pa so se deli brigade umikali pred sovražnim pritiskom proti Kubedu in Buzetu, Podgorju in Vodicam, prekopali in zasekali cesto ter zavračali Nemce z zasedami. V noči na 3. oktober so se poskušali ostanki brigade umakniti čez Slavnik in Skadanščino proti Brkinom. Naleteli pa so na nemške zasede ob cesiti Reka—Trst med Obrovem in Materijo, zato so se obrnili nazaj proti Slavniku in Podgorju. Na tej poti pa so ob pogledu na množice nemških motoriziranih enot obupali. Utrujeni in demoralizirani so se poskrili ali pometali stran orožje in se vrnili na svoje domove. Preostale borce Istrske in Tržaške brigade je

brigadni štab, ki je bil v Vodicah, razporedil v zasede ob cestah proti Podgorju in Obrovu. Nemci pa so začeli zasede obstreljevati s topovi in minometi, zato se je večina borcev, nevajenih bojev, umaknila s položajev in se razbežala.¹⁰⁵ Od Istrske brigade je ostala organizirana le manjša skupina, približno 20 najbolj pogumnih fantov. Ti so se umaknili na Slavnik in si tam uredili taborišče. Druga manjša organizirana skupina se je umaknila pod vodstvom Oskarja Savarina proti Zabavljam in se skrila, nato pa se napotila proti Gabrovici in tako preživela nemško ofenzivo.¹⁶

Iz Tržaške brigade pa je ostala po nemškem obstreljevanju v zasedi pri Golcu večja skupina borcev s komandantom Zolom. Uredili so si taborišče v gozdu nekje med Vodicami in Munami. Z njimi je bil tudi del štaba Istrske brigade s komisarjem Vladimirom Benčičem-Brkinom. Pri njih pa je bil tedaj tudi sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Slovensko primorje Branko Babič-Vlado. Ker so Nemci zlomili odpor zased in prodrli od Podgorja in Podgrada proti Vodicam in Munam, je bil štab brigade primoran, da se s preostalimi borci nekaj dni skriva. Ostali so brez zveze s štabom 14. divizije, drugimi enotami in terenskimi organizacijami. Zato so se člani štaba Vladimir Benčič-Brkin, Branko Babič-Vlado, Giovanni Zol in nekateri drugi okoli

5. oktobra, ko se je nemška ofenziva pomaknila proti jugu, napotili v Brkine, da bi se povezali s tamkajšnjimi enotami ter s štabom 14. divizije. Vladimiru Benčiču-Brkinu in Branku Babiču je uspelo priti s spremljevalci v Skadanščino in se naslednji večer prethotapiti čez cesto Reka—Trst v Brkine, medtem ko so se Tržaćanom nekje v gozdu pod Slavnikom izgubili vodniki, zato so se naslednji dan vrnili k svoji skupini v bližino Mun. Taborišča in borcev pa niso več našli, ker so bili taborišče Nemci razbili, borci pa so se razbežali. Z Zolom je ostalo le 6 ali 7 tovarišev. Postavili so si šotore in ostali tam do srede oktobra, ko je Zol sklenil poiskati zvezo s štabom 14. divizije. S svojima spremljevalcema Brunom Bizjakom in Umbertom Dorinjem-El Rajjom se je napotil v Brkine, od tam pa jih je kurir štaba odreda spremljal 18. oktobra na Mašun. Zol se je vrnil okoli 25. oktobra k tovarišem v taborišče pri Munah in se potem po zvezah napotil v Trst, medtem ko se je bil komisar Istrske brigade Vladimir Benčič-Brkin vrnil z Mašuna v Brkine že okoli 15. oktobra ter takoj odšel v Istro.¹⁰⁷

SKLEP

S končano nemško oktobrsko ofenzivo — ki je prizadejala narodnoosvobodilnemu gibanju na območju Brkinov in Istre boleče udarce, ni ga pa mogla uničiti — je bilo končano pomembno obdobje v razvoju NOB. Italijanske fašistične okupatorje so zamenjali nemški nacisti. Začelo se je dolgotrajnejše bojevanje, v katerem je bil na območju južne Primorske poglavitni področni vojaški dejavnik Istrski odred, ki mu je namenjeno to delo.

VIRI

¹ Glavni štab NOV in PO Slovenije, odredba o ustanovitvi Istrskega odreda 5. 10. 1943, Zbornik dokumentov in podatkov o NOB, del. VI. 7 knjiga, dokument št. 205 (Navajam: Zb. VI/7, dok. 205).

Poročilo štaba 7. korpusa GSS o razmejitvi med odredi 20. 5. 1944, Zb. VI/13, dok. 115.

² Vladimir Klemenčič, Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, inštitut za geografijo v Ljubljani 1959, stran 130—133.

Julij Titi, Socialnogeografski problemi na Koprskem podeželju, Lipa Koper 1965, stran 104—128.

Krajevni leksikon Slovenije, DZS v Lj. 1968, strani: 103—107, 121—125 in 236—239.

Miloš Kodrič, Gospodarstvo Trsta in Slovenci, Jadranski koledar 1969, stran 4—10.

Podatke o zaposlenosti v letih 1941—43 v Istri zbral avtor na občinskih uradih in pri posameznikih na obalnih občinah.

³ Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, str. 252—253 in 355—356.

Winston Churchill, Druga svetovna vojna, Lj. 1964, stran 888.

⁴ Poročila obveščevalnega oddelka GSS za 1944. leto, arhiv inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fascikel 52/1 in II (Navajam: A IZDG F...).

Operacijski dnevnik Istrskega odreda, A IZDG F 296a/II in F 301/11. E. Kardelj, Poročilo generalnemu sekretarju KPJ tov. Titu 7. 10. 1942, Jeseni 1942 — Korespondenca E. Kardelja in Borisa Kidriča, Lj. 1963, dokument št. 2, stran 18—19. (Navajam: Jeseni...).

⁵ Enciklopedija Jugoslavije, 7. zvezek, Zagreb 1968, stran 43—45.

⁶ Črtomir Šinkovec, Uporni svet pod Snežnikom, Nova Gorica 1966, stran 131—133.

TIGR in NOB, Primorske Novice št. 38, 14. 9. 1968 (nepodpisan članek) Silvo Fatur, Zakaj molk o organizaciji TIGR in tigrovcih, Obala št. 13/72.

Vid Vremec, Predvojni ilegalni delavski tisk na Primorskem, Primorski dnevnik, 22. 12. 1968.

⁷ Stanko Renko, Važno dopolnilo h knjigi »Aula IV«, Primorski dnevnik, 24. 12. 1970.

⁸ Metod Mikuz, Boji KPJ za zahodne meje. Zgodovinski časopis, Letnik XII—XIII, leto 1958—59, str. 7.

Srečko Vilhar, Primorski Slovenci in nacionalno vprašanje v obdobju od 1918 do 1945, Obala št. 10—11 str. 23—24.

⁹ TIGR in NOB, Primorske novice, isti vir.

¹⁰ Metod Mikuz, Srečko Vilhar, ista vira, str. 7—8 in 23—34.

¹¹ Janez Kramar, Oskar Kovačič, organizator NOB na Primorskem, Primorski dnevnik, 24. 12. 1968, in Pinco Tomažič, Ob 30-letnici II. tržaškega procesa, »Obala«, št. 12/71, str. 17—21. Vid Vremec, odlomki iz protifašističnega delovanja na Opčinah, Jadranski koledar 1970, str. 145—149. Srečko Vilhar, isti vir.

¹² Janez Kramar, Oskar Kovačič, isti vir.

Ervin Dolgan, Počeci NOB u Primorju, Ustanak naroda Jugoslavije, Zbornik, Prva knjiga, Beograd 1962.

¹³ Srećko Vilhar, Ervin Dolgan, ista vira.

¹⁴ E. Kardelj, KPJ v boju za novo Jugoslavijo, ljudsko oblast in socializem. V. kongres KPJ, izdala CZ v Lj. 1948, str. 308—312. Program KPJ, isti vir, str. 516—517 in 520—522.

¹⁵ Ervin Dolgan-Janez, isti vir.

Janez Kramar, Prvi partizani na Primorskem, Slov. Jadran, št. 6, 3. 2. 1961. Č. Sinkovec, Uporni svet . . . isti vir, str. 152 in 153.

¹⁶ Č. Sinkovec, Uporni svet . . . isti vir, str. 146.

¹⁷ Janez Kramar, Prvi partizani na Primorskem, Slov. Jadran št. 4, 20. 1. 1961. Č. Sinkovec, isti vir, str. 147—149.

¹⁸ Ervin Dolgan, Počeci NOB . . . isti vir.

¹⁹ Poročilo organizacijskega sekretarja CK KPS Borisa Kraigherja sekretarju CK KPS 9. 10. 1942.

Jeseni 1942. Korespondenca E. Kardelj—Boris Kidrič, Lj. 1963, dokument št. 9, str. 53, in opomba 6.

Janez Kramar, isti vir kot pod 17.

²⁰ France Bregar, Prvi partizani na Primorskem, Borec št. 6/7 1963 in št. 8/9, str. 339—345. Janez Kramar, isti vir kot pod 15.

Poročilo štaba Loškega odreda, Jeseni . . . 1942.

Korespondenca, dok. št. 16, str. 74, opomba št. 3.

Franci Strle, Znanilec upora z Ostrožnega brda, Borec št. 8/9 in 10. 1973.

²¹ B. Kraigher, Poročilo . . . 9. 10. 1942, Jeseni . . . 1942, isti vir, str. 53 in 54. Poročilo Aleša Beblerja CK KPS 15. 11. 1942, Jeseni . . . dok. št. 128, str. 334, str. 351, op. 2, in Pismo CK KPS PK KPS za Primorsko, dok. št. 136, str. 351, 354—455. Navodilo CK KPS PK KPS za Primorsko, 20. 11. 1942, Jeseni . . . dok. št. 159, str. 401, 403, 410—411, op. 8, Poročilo E. Kardelja generalnemu sekretarju KPJ tov. Titu, 14. 12. 1942, Jeseni . . . dok. št. 207, str. 548 m 561.

²² E. Dolgan, isti vir.

²³ Janez Kramar, isti vir kot pod 17, Slov. Jadran št. 6, 3. 2. 1961 in 10. 2. 1961. Ervin Dolgan, isti vir kot pod 12. Karlo Maslo, pismena izjava piscu, julija 1967, arhiv odbora Istrskega odreda v Kopru (Navajam AO IO v Kopru), č. Sinkovec, isti vir, stran 147.

²⁴ J. Kramar, isti vir kot pod 17. Jošt Potokar, Tudi Igor ni dočakal svobode, članek v rokopisu, str. 6—8, AO IO v Kopru. Poročilo štaba Loškega odreda . . . Jeseni 1942 . . . isti vir, dok. št. 16, str. 74, opomba št. 3.

²⁵ Č. Sinkovec, isti vir, str. 187—188, 190—193. J. Kramar, Po stopinjah Brkinske cete, Slov. Jadran, 21. 4. 1961, 12. 5. 1961.

²⁶ J. Kramar, isti vir kot pod 25, Slov. Jadran, 19. 5. 1961.

Č. Sinkovec, isti vir, str. 201 in 206.

Josip Zidar-Jadran, NOB NOO Brkini 1974, Ljubljana 1974, stran 52—53.

²⁷ Poročilo E. Kardelja 7. 10. 1942. gen. sek. KPJ tov. Titu o položaju v Sloveniji Jeseni . . . isti vir . . . dok. št. 2, str. 16, op. 8 in dok. št. 209, str. 597, op. 10.

J. Kramar, isti vir, kot pod 25, Slov. Jadran 26. 5. 1961 in 2. 6. 1961.

Fr. Škerli, Ustanovitev Gregorčičevega bataljona, Borec št. 10/72.

²⁸ Č. Sinkovec, isti vir, str. 202 do 206. Poročilo štaba Loškega odreda, Jeseni . . . isti vir, dok. št. 16, str. 74, opomba 3. Pri opombi 3, str. 74, je treba pripomniti, da se bataljon ni vrnil na Notranjsko z Mrzlega studenca, pač pa z Brkinov. (Ivan Zbačnik, Iz kronike Travnika in Loškega potoka, TV 15, 12. 10. 1972).

²⁹ E. Kardelj, poročilo 20. 9. 1942 gen. sekret. KPJ . . . Titu o položaju v Slov., Jeseni . . . isti vir, dok. št. 1, str. 6, opomba 10. Č. Sinkovec, isti vir, str. 202 in 206.

³⁰ J. Kramar, isti vir kot pod 25, S. Jadran št. 23, 2. 6. 1961.

³¹ J. Kramar, isti vir kot pod 25, S. Jadran, 20. 7. 1961. Poročilo E. Kardelja, Jeseni . . . isti vir, dok. št. 2, in Poročilo komandanta GPSPC I. Mačka 9. 11. 1942, Jeseni . . . isti vir, dok. št. 101, str. 18, opomba 12 in str. 278, op. 11.

³² J. Kramar, isti vir kot pod 25, Slov. Jadran, št. 30, 20. 7. 1961. Poročilo E. Kardelja 7. 10. 1942, Jeseni . . . isti vir, dok. št. 2, str. 10—11, 74, op. 3 in str. 75, op. 6 str. 17, op. 3 in str. 171, op. 5.

³³ Poročilo štaba Loškega odreda . . . 16. 10. 1942, isti vir, dok. št. 16, str. 74 in 75, op. 3, in 5. Janez Kramar, isti vir kot pod 25. Karlo Maslo, pismena izjava, isti vir.

Mirko Remec, Nova Gorica, ustni vir.

- ³⁴ Karlo Maslo, isti vir. Vaška kronika Ostrovnica med NOB, A 10 v Kopru.
- ³⁵ Č. Sinkovec, isti vir, str. 227.
- ³⁶ Poročili Borisa Kidriča in org. sekret. CK KPS B. Kraigherja CK KPS okoli 14. 12. 1942, dok. 208 in 209, Jeseni . . . 1942, isti vir, str. 578 in 602.
- ³⁷ Isti vir kot pod 36, str. 596, op. 7.
- ³⁸ Poročilo B. Kraigherja . . . , isti vir kot pod 19, dok. št. 9, str. 53, op. 6 in dok. št. 209, str. 596 in 597, op. 10 in 11. Poročilo E. Kardelja, isti vir, dok. št. 207, str. 538, op. 16.
- ³⁹ Č. Sinkovec, isti vir, str. 168, 175, 186, 196. Poročilo E. Kardelja, isti vir, dok. št. 207, str. 538, op. 16.
- ⁴⁰ Č. Sinkovec, isti vir, str. 154—165. Ervin Dolgan, isti vir.
- Franci Strle, ustni vir.
- Lojze Maslo, opis NOB na Ostrožnem brdu, pismena izjava, arhiv pisca.
- Vaška kronika NOB — Suhorje v Brkinih. Jakob Male, Pregarje, ustnivir.
- ⁴¹ Janez Kramar, Oskar Kovačič, isti vir kot pod 12.
- ⁴² Janez Kramar, isti vir kot pod 12.
- Jožica Židanič, Umrli je januarja 1944 (Oskar Kovačič, op. pisca), Primorski dnevnik, 24. 12. 1968.
- ⁴³ Poročilo E. Kardelja generalnemu sekretarju CK KPJ 14. 12. 1942, isti vir, dok. št. 207, str. 538.
- ⁴⁴ Č. Sinkovec, isti vir, stran 180.
- ⁴⁵ Č. Sinkovec, isti vir, str. 175 in 186.
- Poročilo E. Kardelja . . . , dok. št. 2, isti vir kot pod 4, str. 19, op. 15. (Pri tem velja pripomniti, da je podatek v opombi 15, da so Italijani pobili 70 ljudi, netočen — vzet je verjetno iz karabinjerskega poročila 5. junija 1942, kjer omenjajo »ucisione di settanta uomini« — pač pa so 4. junija postrelili 29 talcev, 5. junija pa so jih 5 obesili. Skupno 34 — op. pisca) viri:
- Maks Zadnik, ob 30-letnici napada na karabinjerje pri Ambrožiču, TV 15, 18. 4. 1972. Suhorje, Kronika NOB, arhiv odbora Istrskega odreda in Maks Zadnik, Ob požigu prvih sedmih vasi na Primorskem, Borec št. 11/72).
- ⁴⁶ Poročilo org. sekretarja CK KPS B. Kraigherja 9. 10. 1942, sekretarju CK KPS, isti vir, dok. št. 9, str. 51—54.
- ⁴⁷ Poročilo M. Bračica 8. 10. 1942, Zb. NOV VI/4, dok. št. 60.
- ⁴⁸ Poročilo A. Beblerja 15. 11. 1942, Jeseni . . . , isti vir, dok. št. 128, str. 333 in opombi št. 5 in 6 k besedilu.
- ⁴⁹ Pismo CK KPS pokr. komiteju KPS za Primorsko 16. 11. 1942, isti vir, dok. št. 136, str. 350—351. Navodilo CK KPS pokr. komiteju KPS za Primorsko 20. 11. 1942, isti vir, dok. št. 159, str. 411.
- ⁵⁰ Navodilo CK KPS, isti vir, stran 400—415.
- Dr. Metod Mikuž, isti vir kot pod 8, str. 14.
- Pismo CK KPS, isti vir, opomba 15.
- ⁵¹ Pismo CK KPS . . . , isti vir, opombe 2 in 9, stran 351—354. Navodilo CK KPS, isti vir, dok. št. 159, str. 411, op. 8.
- ⁵² Pismo CK KPS PK KPS, isti vir, dok. 136, opomba 2, stran 351—352.
- ⁵³ Č. Sinkovec, isti vir, str. 221.
- Primorske novice 6. 4. 1968 »Ob 25. obletnici ustanovitve okrož. komiteja KPS v Slov. Istri« (nepodpisani avtor).
- ⁵⁴ Podatki iz vaških kronik in zapisov za vasi Rjavče, Artviže, Misliče, Ostrovo, zbral avtor, AO IO v Kopru.
- ⁵⁵ Č. Sinkovec, isti vir, str. 225. Vaške kronike NOB, občinski odbor ZZB NOV Ilirske Bistrice.
- ⁵⁶ Č. Sinkovec, isti vir, str. 221.
- Pismo Primoža Tratnika-Aleša Beblerja Rudiju Mahniču, 21. 2. 1943, Zg. arhiv CK ZKS v Lj.
- ⁵⁷ Podatek iz vaškega zapisa o NOB na Rjavčah (zapisal M. Z. po pripovedovanju Viktorja Ludvika, Ivana Gustinčiča in Antona Mršnika).
- Karlo Maslo, isti vir, AO IO v Kopru. Mirko Remec, ustni vir.
- ⁵⁸ Č. Sinkovec, isti vir, str. 221—222.
- ⁵⁹ Vidko Hlaj, Govor na tovariškem srečanju 11. aprila 1968 ob 25-letnici ustanovitve okrožnega komiteja KPS za Slov. Istro. Referat v AO IO v Kopru.
- ⁶⁰ Katarina Vehar, Marušič in Cotar v Trstu in Istri, Prim. dnevnik, 24. 12. 1968.
- ⁶¹ Vidko Hlaj, isti vir, Primorske novice 6. 4. 1968 ob 25. obletnici ustanovitve okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro (nepodpisani avtor), T. Ferenc, isti vir, str. 220.

⁶² W. Churchill, isti vir, str. 716, 681—684 in 720—742. T. Ferenc, isti vir, str. 16—27.

⁶³ E. Kardelj, Poročilo vrhovnemu komandantu NOV in POJ — Titu in Komin-terni o položaju v Sloveniji, 6. in 12. novembra 1942, Jeseni . . ., isti vir, dok. št. 84, str. 242, Osnutek dnevnega povelja glavnega povelj, slov. partiz. čet dne 15. 11. 1942, Jeseni . . ., isti vir, dok. št. 123, str. 323.

⁶⁴ B. Kidrič, »Mednarodni in domači položaj ter naloge slovenske vojske. Čla-nek objavljen sredi nov. v št. 5 slovenskega partizana«. Jeseni . . ., isti vir, dok. št. 131, str. 341—344.

Tone Ferenc, isti vir, str. 94—121.

Zbornik NOV VI/5, dok. št. 51 in 65 ter VI/6, dok. št. 15, opomba 3.

⁶⁵ T. Ferenc, isti vir, str. 113 in 278.

Poročilo štaba XXIV. Armadnega korpusa 9. 7. 1943 o partizanski aktivnosti v Severni Primorski, Zb. NOV VI/6, dok. 139.

⁶⁶ T. Ferenc, isti vir, strani 220—225.

⁶⁷ T. Ferenc, isti vir, stran 33—34 in 36.

⁶⁸ T. Ferenc, isti vir, str. 57 in 64.

⁶⁹ Zapisnik o razgovoru s prvoborci in organizatorji NOB v Brkinih 20. 6. 1967, AO 10 v Kopru. Izjava Jožeta Grahorja, G. Bitnja pri Ilirski Bistrici, ustni vir.

Lojze Maslo, Ljubljana, ustni vir.

⁷⁰ T. Ferenc, isti vir, str. 162.

⁷¹ Zapisnik o razgovoru s prvoborci in pismena pripomba Antona Dolgana-Branka na zapisnik, isti vir, AO 10 v Kopru.

⁷² Zapisnik o razgovoru, isti vir. Poročilo OK KPS Brkini — Slov. Istra dne 16. 9. 1943. Zgod. arhiv CK ZKS v Lj. Franc Derencin, pismena izjava 2. 10. 1967, AO 10 v Kopru.

Tone Ferenc, isti vir, str. 162.

⁷³ C. Sinkovec, isti vir, str. 242—244. Bernard Kljun, Franc Vojvoda, Misliče. ustni vir. Lojze Maslo, Razorožitev v Markovščini in na Munah, TV 15 15. in 22. 8. 1974.

Franc Poles, Skadanščina, pismena izjava 1967, AO 10 v Kopru.

⁷⁴ T. Ferenc, isti vir, str. 166. Ustne izjave Fabia Valentiča iz. Cezarjev, Avgusta Furlaniča, Dekani, Vinka Ogrina, Loka-Bezovica, Evgena Valentiča-Dora iz Cezarjev, Ivana Filipiča iz Podgorja, AO 10 v Kopru.

⁷⁵ Emil Hrvatini, pismena izjava, AO 10 v Kopru.

Mario Tul-Cikonja, Izola, ustni vir.

⁷⁶ Poročilo OK KPS Brkini—Slov. Istra 16. 9. 1943, isti vir.

⁷⁷ T. Ferenc, isti vir, str. 166.

⁷⁸ Izjave Ivana Caha-Iskre, ki je povedal, da se je povezal s sekretarjem okrožnega komiteja Tunčem Cerovcem v Buzetu. Izjavo hrani AO 10 za Istrsko kroniko v Kopru.

⁷⁹ Poročilo OK KPS Brkini—Slov. Istra 16. 9. 1943, isti vir.

⁸⁰ T. Ferenc, isti vir, stran 166.

⁸¹ Poročilo OK KPS Brkini—Slov. Istra 16. 9. 1943, isti vir.

⁸² T. Ferenc, isti vir, stran 266.

⁸³ Vladimir Benčič-Brkin, Istoriat, original VZI Beograd, prepis avtor.

Milan Guček, Šercerjeva brigada, Lj. 1973, stran 366.

⁸⁴ T. Ferenc, isti vir, str. 396 in 401. Vladimir Benčič-Brkin, poročili štabu 14. div. in Gš Slovenije, dne 13. 11. in 14. 12. 1943, IZDG F 9/III.

⁸⁵ T. Ferenc, isti vir, stran 396 in 402.

Miklavž Kozak, OF v Slov. Istri in njena ozemeljska razdelitev, pismena izjava. Okupatorjevi zločini v Slov. Istri. Gradivo za Istrsko kroniko v Kopru.

Spomini Vinka Ogrina in Avgusta Furlaniča, arhiv odbora v Kopru.

⁸⁶ T. Ferenc, isti vir, str. 167 in 168.

Zapisnik o razgovoru s prvoborci, isti vir.

⁸⁷ C. Sinkovec, isti vir, str. 243 in 244.

⁸⁸ C. Sinkovec, isti vir, str. 244.

⁸⁹ T. Ferenc, isti vir, str. 235.

Zapisnik o razgovoru . . ., isti vir kot pod 74.

⁹⁰ Tone Vidmar-Luka, Dnevnik Zb. NOV, VI/7, dok. 289.

Poziv štaba Snežniške brigade 15. sept. 1943 na mobilizacijo v NOV, Zb. NOV, VI/7, dok. št. 57.

C. Sinkovec, isti vir, stran 253—254.

Cvetko Poljak, Stanko Truden, ustna vira.

⁹¹ T. Ferenc, isti vir, str. 266. T. Vidmar-Luka, isti vir.

- ⁸⁶ T. Vidmar-Luka, isti vir. Poročilo štaba 14. div. 28. 9. 1943 GšS, Zb. NOV VI/7, dok. 157.
- ⁸⁷ T. Vidmar-Luka, isti vir kot pod 3.
- ⁸⁸ Poročilo Gš NOV in POS 22. 11. 1943 Vš NOV in POJ, Zb. NOV, dok. Ukj.
- ⁸⁹ Poročila štaba 14. div. GSS 26. 9. 1943, Zb. NOV, dok. 152, 157 in 158.
- ⁹⁰ Poročilo prop. odseka GSS, Zb. NOV VI/7, dok. 180 in Poročilo štaba 14. div. 2. 10. 1943, isti vir, dok. 182.
- Pismena izjava udeležencev Jožeta Mezgeca in Slavka Zupančiča, AO IO v Kopru.
- ⁹¹ Poročila štaba 14. divizije 3. 10. 1943. Zb. NOV VI/7, dok. 183, str. 321.
- Milan Guček, Serčerjeva brigada, Ljubljana 1973, str. 367.
- ⁹² Navodila GšS stabu 14. div. 3. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 191.
- ⁹³ T. Ferenc, isti vir, str. 397 in 398. Poročilo obv. centra Serčerjeve brigade 12. 10. 1943. Zb. NOV VI/7, dok. 186.
- ⁹⁴ Zapisnik o razgovoru članov Zgodovinske komisije . . isti vir.
- ⁹⁵ č. Sinkovec, isti vir, str. 253—255. Jože Mezgec, Koper, isti vir, 1972, AO IO v Kopru.
- Jožefa in Rudi Možina, domačina iz Klivnika, ustna vira.
- * Poročilo štaba 14. div. Zb. NOV VI/7, dok. 206 in 227.
- T. V. Luka, Dnevnik, isti vir. Zapisnik o razgovoru, isti vir.
- ⁹⁷ Poročila štaba 14. div. GšS Zb. NOV VI/7, dok. št. 196, 205, 206, 214 in 219.
- ⁹⁸ Isti vir kot zgoraj, dok. št. 260 in 289.
- ⁹⁹ Slavko Zupančič, Materija, ustni vir.
- ¹⁰⁰ T. Ferenc, isti vir, str. 398.
- Vaška kronika NOB Suhorje, prepis hrani pisec.
- ¹⁰¹ Poročilo okrožnega komiteja Brkini — Slovenska Istra 7. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. št. 223.
- Rudi Maurin, Še tretjič o boju na Artvižah, Primorski dnevnik, 27. 7. do 1. 8. 1968.
- ¹⁰² Poročilo okrožnega komiteja . . ., isti vir.
- T. Vidmar-Luka, Dnevnik, isti vir.
- T. Ferenc, isti vir, str. 404.
- ¹⁰³ Poročilo Obveščevalnega centra 14. divizije 7. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. št. 219.
- T. Ferenc, isti vir, stran 401.
- Izjave Fabia Valentiča, Avgusta Furlaniča . . ., isti vir kot pod 76.
- V. Benčič-Brkin, isti vir.
- ¹⁰⁴ Vladimir Benčič-Brkin, isti vir.
- T. Ferenc, isti vir, stran 252—253.
- Poročilo štaba 14. divizije 24. 9. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. št. 127.
- ¹⁰⁵ V. Benčič-Brkin, isti vir, Jože Buh-Borut, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- Ennio Agostini, Izola, pismena izjava, AO IO v Kopru.**
- ¹⁰⁶ Pismena izjava Oskarja Savanna, Trst in Ernesta Farausa-Draga, Dolina pri Trstu, AO IO v Kopru.
- ¹⁰⁷ Ennio Agostini, Izola, Pismena izjava 1972, isti vir.
- Branko Babič-Vlado, ustna izjava, AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba Istrskega odreda stabu 14. divizije 21. 10. 1943, A IZDG v Lj. F. 334.
- Osební spomini pisca, ki je kot kurir štaba IO spremljal 13. ali 14. okt. 1943 V. Benčiča-Brkina z Mašuna v Brkine in 18. 10. 1943 Zola in njegova tovariša iz Brkinov na Mašun.

USTANOVITEV ODREDA
PRVE AKCIJE, ZBIRANJE OPREME IN MOBILIZACIJA
(Od 5. oktobra 1943 do 7. januarja 1944)

Vojaške in politične razmere ob ustanovitvi

Izkušnje iz bojov med nemško ofenzivo v začetku oktobra 1943 so pokazale, da na hitro formirane, pomanjkljivo oborožene, za boje neizurjene in slabo opremljene partizanske enote na območju Brkinov in Slovenske Istre ne morejo dolgo kljubovati številčno in tehnično močnejšim ter boljše izurjenim nemškim četam. Hkrati je postalo očitno, da območji Brkinov in Slovenske Istre nista primerni za trajnejše zadrževanje in uspešno operativno delovanje partizanskih brigad in divizij*, ker bi bile zaradi gostega omrežja strateško pomembnih komunikacij, pomanjkanja obsežnih gozdov, številnih močnih sovražnih postojank, nevarnih prehodov čez ceste, železnice, notranjsko Reko in gorske prehode iz Istre v Brkine ter od tam na Pivko preveč izpostavljene uničujočim sovražnikovim udarcem. V takih razmerah ne bi mogle prikrito manevrirati in se izmikati številčno in tehnično močnejšim sovražnim četam, opremljenim z motornimi vozili, radijskimi in telefonskimi zvezami. Sovražno poveljstvo bi v takih razmerah relativno lahko in hitro zbiralo svoje sile, jih naglo premeščalo in tako uveljavljalo svoje prednosti za nenadne udare.¹

* Glavni štab NOV in PO Slovenije je nameraval pod vplivom množične ljudske vstaje v južnem delu Slovenskega primorja in v Istri na predlog okrožnega komiteja KPS Brkini—Slovenska Istra 16. septembra ustanoviti več brigad in jih združiti v novo divizijo. (Poročilo GSS VS 22. 9. 1943 Zb. NOV VI/7, dok. 106 in 67). Toda že 5. oktobra je po izkušnjah v boju z Nemci svojo odločitev spremenil in odločil, da s tistega območja umakne brigade in ustanovi tam odred (Odredba GSS 5. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 205).

Ko je glavni štab NOV in PO Slovenije proučil možnosti za nadaljevanje boja v Brkinih in Istri ter določil najprimernejše oblike, je izdal 5. oktobra 1943 štabu 14. divizije odredbo, s katero mu je naročil, naj od tam umakne čez cesto Št. Peter na Krasu (sedaj Pivka)—Reka proti vzhodu na Gornjo Pivko in v Snežniško pogorje vse brigade, na tistem območju pa ustanovi odred. S to odredbo je slovensko vojaško vodstvo, kot je izrecno poudarilo, nameravalo dvoje:

- a) preprečiti sovražniku, da bi izoliral partizanske enote v Brkinih in Istri ali pa jih celo uničil;
- b) koncentrirati močnejše partizanske sile na Pivki, Notranjskem in v Dolomitih, preiti z njimi v obsežnejše in intenzivnejše napade na progo Ljubljana—Trst z vzhodne smeri, hkrati pa ofenzivno odločnejše nastopiti proti Nemcem in belogardistom na sektorju Dolomiti—•Idrija.²

Ukaz za umik pa je bil najmanj pet dni prepozen, saj je prispel v Brkine, kot kaže umik Šerčerjeve brigade, najverjetneje 6. oktobra popoldne. Istrska in bataljon Tržaške brigade pa sta bili že 2. in 3. oktobra v Istri in čičarijskih hribih razbita. Enaiko usodo sta doživela tudi 1. in 4. bataljon Brkinske brigade v popoldanskih urah 2. oktobra v Klivniku, medtem ko sta se 2. in 3. bataljon umaknila na Mašun v noči na 3. oktober. Zato sta se lahko umaknila iz Brkinov le Šerčerjeva in 2. bataljon Tržaške brigade, ki je bil s šerčerjevo v zahodnih Brkinih.³

Nemška oktobrska ofenziva je prešla Brkine v dveh fazah ali delih — od 5. do 7. in od 12. do 13. oktobra 1943, medtem ko je zajela Slovensko Istro in Čičarijo med 2. in 6. oktobrom. Na istrskem območju so nemške čete, oddelki SS in italijanski fašisti pobih 269 ljudi in delno ali popolnoma požgali 49 vasi. Vsega skupaj so upepelili 1869 hiš in gospodarskih poslopij, ljudstvo pa je bežalo pred njimi kot pred kugo.⁴ V Brkinih so Nemci med boji na Artvižah in Barki ter drugod od 2. do 7. oktobra z artilerijskim in minometnim obstreljevanjem delno požgali ali poškodovali štiri vasi: Artviže, Barko, Kozjane in Suhorje, med prebivalstvom pa ni bilo mnogo žrtev. Sovražnikov teror je tedaj prizadejal na vsem tem območju osvobodilnemu gibanju velike materialne izgube in številne ljudske žrtve, vendar gibanja ni mogel uničiti, ni mogel zadušiti ljudske volje za nadaljevanje boja. Omrežje organizacij OF in NOB v Brkinih ni bilo bistveno

prizadeto, hujši pretres pa je pretrpelo v Istri, vendar si je povsod kmalu opomoglo.⁵

Z ustanovitvijo odreda na območju Brkinov in Slovenske Istre je slovensko vodstvo NOB pravočasno spoznalo ter upoštevalo tako vojnotaktične izkušnje in naravne okoliščine kakor tudi potrebne ekonomsko-soocialne ter moralne možnosti za uspešno nadaljevanje osvobodilnega boja prek manjših udarnih enot, ki ne bodo na posameznem območju presegale številčne moči partizanskega bataljona. Da bi lahko uspešno delovale v neposrednem zaledju Trsta in ob pomembnih prometnih zvezah v Istri in Brkinih, kjer je bil sovražnik izredno občutljiv, bi morale biti dobro izurjene in oborožene ter imeti spretna vodstva. Ker pa so bile med oktobrsko sovražno ofenzivo brkinske in istrske partizanske enote razbite in razpršene v bojih ali pa so se s tistega območja umaknile, jih je bilo treba ponovno zbrati in organizirati, poleg tega pa med neposrednim nadaljevanjem boja mobilizirati še vse razpoložljive ljudske in materialne rezerve.

Pri ocenjevanju posledic nemške ofenzive, nastalega vojaškega položaja in moralnopolitičnih razmer, v katerih se je po njej znašlo narodnoosvobodilno gibanje na Primorskem, sta pokrajinski komite KPS za Primorsko in osrednje slovensko politično vodstvo NOB najprej na podlagi nepopolnih podatkov ugotavljala, da nemška ofenziva ni občutneje prizadela primorske ljudske vstaje.⁶

Tako je pokrajinski komite KPS v poročilu centralnemu komiteju KPS 9. oktobra 1943 ugotovil, da so »16 svobodnih dni« (od italijanske kapitulacije do nemške ofenzive (od 8. do 25. 9. 1943)) dobro izkoristili za politično-propagandno dejavnost, velike uspehe so dosegli tudi pri razoroževanju italijanskih vojaških enot, medtem ko niso dovolj storili na področju organizacije vojaških enot in povezovanja lokalnih revolucionarnih organov politične oblasti v enoten funkcionalni sistem. Prepočasni so bili tudi pri reševanju zaloga hrane, Obleke in opreme; prav v tem pa so se na območju Ilirske Bistrice izkazali bolje.

Vojaški in moralno-politični položaj narodnoosvobodilnega gibanja je bil po prvih ocenah navzlic nemškim prodorom z motoriziranimi in tankovskimi enotami ter njihovemu obvladanju večjih mest, železnic in glavnih cest vendarle ugoden, saj je ostalo ozemlje svobodno. Sovražnik ni mogel bistveno okrniti

žive sile partizanskih enot, prav tako jim ni mogel streti borbene volje. Razpršene enote so se povsod takoj po bojih spet zbirale. »Izkazalo se je, da je jedro čet tako močno, da je bilo mogoče iz njega takoj organizirati krepke brigade ...«, so poudarili v omenjenem poročilu; potem pa še dodali, da so doslej ustanovili pet brigad s po 500 do 1100 borci in en odred.*

V poročilu okrožnega komiteja za Brkine in Slovensko Istro ki ga je napisal sekretar Franc Segulin-Boro Kladivar 7. oktobra 1943, bi zaman iskali tako optimistične ocene, pač pa je v njem poudarjeno, da je sovražna ofenziva razbila brigade, s čimer je bilo izgubljeno mnogo težkega orožja, in da je morala ljudstva zelo upadla. Tudi Vladimir Benčič-Brkin, politični komisar Istrske brigade, je poročal 13. novembra 1943 iz Slovenske Istre o tedanjih dogodkih, da je sovražni teror posebno hudo vojaško in moralno-politično prizadel Slovensko Istro. Zaradi nerednih zvez pokrajinski komite tedaj še ni bil natančno obveščen o brkinskih in istrskih razmerah, ker sta bili obe območji po povelju glavnega štaba NOV in PO Slovenije od 18. septembra 1943 do 27. januarja 1945 izločeni iz operativnega okvira primorskega vojaškega vodstva in podrejeni do 24. decembra 1943 štabu 14. divizije, pozneje pa VII. korpusu NOV in POJ** čeprav sta bili medtem kot okrožji v sestavi primorskih pokrajinskih organov oblasti.'

Ko je pokrajinski komite KPS za Primorsko zbral za temeljitejšo splošno oceno potrebne podatke in ponovno proučil različne učinke sovražne ofenzive po posameznih okrožjih, je 19. oktobra 1943 poročal centralnemu komiteju KPS, da so bile posledice nemške ofenzive precej hujše, kot so prej mislili, nato pa posebej poudaril:

* Operativni štab za zapadno Slovenijo je z odredbo 23. septembra 1943 določil, da se ustanovijo naslednje brigade: 1. Goriška, 2. Simona Gregorčiča, 3. Srečka Kosovega, 4. Janka Premrla-Vojka, 5. Soška in 6. Triestina d'assalto (Zb. NOV VI/7, dok. 116).

** Dr. Jože Brilej, tedanji politkomisar 14. div. in VII. korpusa, je pojasnil razloge za takšno dvojno razmerje z ugodnejšimi operativnim možnostmi v odnosih med štabom VII. korpusa in južno Primorsko ter s posebno zainteresiranostjo GŠS za Brkine in Istro, ker so čez to ozemlje držale najkrajše zveze s Trstom. Te je zaradi bližine sedeža štaba VII. korpusa lažje koordiniral in urejal, kot če bi se bil moral o njih sporazumevati z IX. korpusom, ki je bil daleč na severnem Primorskem. Pa tudi zveze enot, delujočih v Brkinih in Istri, so bile varnejše, hitreje in enostavnejše z Notranjsko kot pa s Cerkljanskim. To pa je bilo pomembno pri vođenju enot, nakupih in transportih materialov, potrebnih osrednjim ustanovam slovenskega vodstva NOB. (Dr. Jože Brilej, pismena izjava 9. 5. 1972, AO IO v Kopru).

»Pod vtisom nemške moči, deloma pa tudi pod neposrednim učinkom nemškega orožja, je zelo velik del Primorcev, ki so pravkar prišli v našo vojsko, spet položil orožje...«

Po tej oceni je ostala po nemški ofenzivi v partizanskih enotah komaj polovica vojaških obveznikov: v okrožjih Idrija, Tolmin, Cerkno, Kobarid in Brda večina; v ajdovskem, goriškem in kraškem okrožju delno; v brkinsko-istrskem okrožju pa le neznamenit del, medtem ko so odšli vsi domov v pivškem, slovensko-beneškem in tržaškem okrožju.⁸

Vsekakor je bila ta ocena pokrajinskega komiteja preostra in preveč posplošena, da bi ji mogli v celoti pritrditi. Tako je npr. zaradi različnih razmer težko primerjati, še teže pa enačiti tedanje politične razmere in število vojaških obveznikov, ki so ostali v enotah NOV med sovražno ofenzivo in po njej v Brkinskih in Istri. Zaradi ugodnejših možnosti se je večji del Brkinske brigade izmaknil uničujočemu nemškemu udarcu z umikom na Mašun. Večina njenih borcev je bila potem vključena v sestav drugih enot 14. divizije, ki so tedaj delovale v snežniških gozdovih in na Notranjskem, čeprav jih je tudi od tam mnogo pobegnilo domov. V Istri pa je bilo po razbitju brigad ozračje zelo težavno. Iz sestave Istrske in Tržaške brigade so ostale organizirane do konca oktobra le tri skupine, ki niso imele več kot 30 — 40 borcev. Do ponovne množične mobilizacije in obnove partizanskih enot pa je prišlo šele po 15. novembru 1943.⁹

Prav gotovo sta bila zastraševalni učinek nemške oktobrske ofenzive in lažna, na demoralizacijo ljudstva preračunana sovražna propaganda o nepremagljivosti nemške vojske in njenem sijajnem orožju tista dejavnika, ki sta še dolgo vzbujala pomisleke in odvrčala mnoge ljudi od ponovne vključitve v partizanske enote. Večina narodno zavednih prebivalcev pa je bila iskreno na strani Osvobodilne fronte in je kljubovala sovražnemu pritisku ter vztrajala v boju. Petindvajsetletno hrepenenje primorskega ljudstva po narodni svobodi in neodvisnosti je bilo močnejše kot udarna moč nacistične vojske. Preprosti brkinski in istrski ljudje so trdno zaupali v lastne sposobnosti in moč partizanskih čet ter sproti premagovali Občasne krize in sovražne namere. V tem je tudi glavni vzrok, da nemška vojska ni mogla uresničiti Hitlerjevega povelja z dne 22. septembra 1943, po katerem bi morala v ofenzivi »z brezobzirno trdoto uničiti slovensko komunistično uporniško gibanje«.

Poleg ljudske odločnosti za nadaljevanje boja in geotopografskega okolja, primerne za delovanje manjših partizanskih enot, so bide v Brkinih in Istri tudi druge objektivne možnosti: dovolj skritega orožja in vojaške opreme, zadostne zaloge hrane pri kmečkih prebivalcih po vaseh, možnost nabave za partizansko bojevanje potrebnih tehničnih in drugih potrebščin v Trstu, Istri in drugod.

Ustanovitev odreda in njegove naloge

Istrski partizanski odred je bil ustanovljen, ko je doživljala ljudska vstaja na južnem Primorskem prehodne težave, objektivne in subjektivne možnosti pa so omogočale uspešno nadaljevanje boja. V tedanjem obdobju pa je bilo treba ponovno zbrati in reorganizirati vse ljudske sile in materialna sredstva ter jih usmerjati v nadaljnje boje. Zato je bila odredu zaupana vloga vojaškega organizatorja in mobilizatorja ljudstva na južnem Primorskem območju. Opravljati bi moral vse najpomembnejše naloge vojaško operativnega in politično-ekonomskega značaja, izvirajoče iz programa in potreb nadaljnjega razvoja NOB tako na njegovem operativnem območju kot tudi na širšem območju Slovenije.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je določil Istrskemu odredu z ustanovno odredbo, izdano 5. oktobra 1943 štabu 14. divizije, te glavne naloge:

1. mobilizacija novih borcev, zavarovanje dn odpravljanje le-teh v enote 14. divizije ter druge enote NOV in PO Slovenije;
2. varovanje orožja, streliva, vojaške opreme in motornih vozil, preostalih v Brkinih in Istri; oboroževanje in opremljanje mobiliziranih novincev z orožjem iz tamkajšnjih zalog; organizacija prevozov motornih vozil čez progo Pivka—Reka na Notranjsko dn od tam v sestavo pristojnih avtokomand enot NOV in POS;
3. preprečevanje represalij, ki bi jih poskušali izvajati sovražniki nad civilnim prebivalstvom;
4. rušenje cestnih in železniških zvez, ki jih uporablja okupatorska vojska, vznemirjanje Nemcev in njihovih zaveznikov ob njih, napadanje sovražnih vojaških kolon in prevoznih sredstev.

Z 2. točko ustanovne odredbe je bilo določeno odredu tudi operativno območje, število bataljonov in borcev v njih:

»V Brkinih in v Istri formirajte (to je veljajo štabu 14. divizije, op. pisca) odred, ki naj ostane na terenu, in sicer: v Brkinih en bataljon 150 ljudi in v Istri en bataljon 150 ljudi!«

O naravi in pomenu odredovih nalog, sposobnosti vodilnih kadrov, taktiki delovanja njegovih enot in organizaciji, sodelovanju in zvez z višjimi štabi je bilo v odredbi pojasnjeno:

»Naloge odreda so važne in precej težke, zato je treba imeti na terenu v sestavi odreda dobro organizirane in dobro oborožene enote z dobrim odrednim štabom. S tem odredom organizirajte dobre kurirske zveze in, če bo le mogoče, tudi radijsko zvezo. Za pravilno izvajanje nalog odreda odgovarja vaš štab (štab 14. divizije, op. pisca), kateremu je odred podrejen. Odred naj operira v celoti v smislu odredne taktike, torej z razmestitvijo manjših enot na celotnem teritoriju talko, da je vse območje pretkano z našimi enotami in za sovražnika nevarno.«¹¹

Štab Istrskega odreda ni dobil ustanovne odredbe, ker jo je GŠ NOV in PO Slovenije poslal le štabu 14. divizije. Pač pa je bil pozneje zvedel za njeno vsebino in dopolnitve, ki jih je poslal štab 7. korpusa z navodili, odredbami in okrožnicami. Nesporno pa je, da niso mogli ne odredu nadrejena štaba (štab 14. divizije, ki mu je bil odred podrejen do 27. decembra 1943, in štab 7. korpusa NOV in POJ, v katerega pristojnost je spadal do 27. januarja 1945) ne sam odredni štab dosledno upoštevati določil o številčnem stanju moštva, pač pa so jih dopolnjevali in prilagajevali spremenjenim razmeram in širšim operativnim potrebam NOV in PO Slovenije.* Med navodili štaba VII. korpusa odrednemu štabu je posebno pomembna odredba z dne 27. decembra 1943, s katero je bila poudarjena zlasti večja samoiniciativnost odreda v izvajanju mobilizacije in rušenju prometnih zvez.¹²

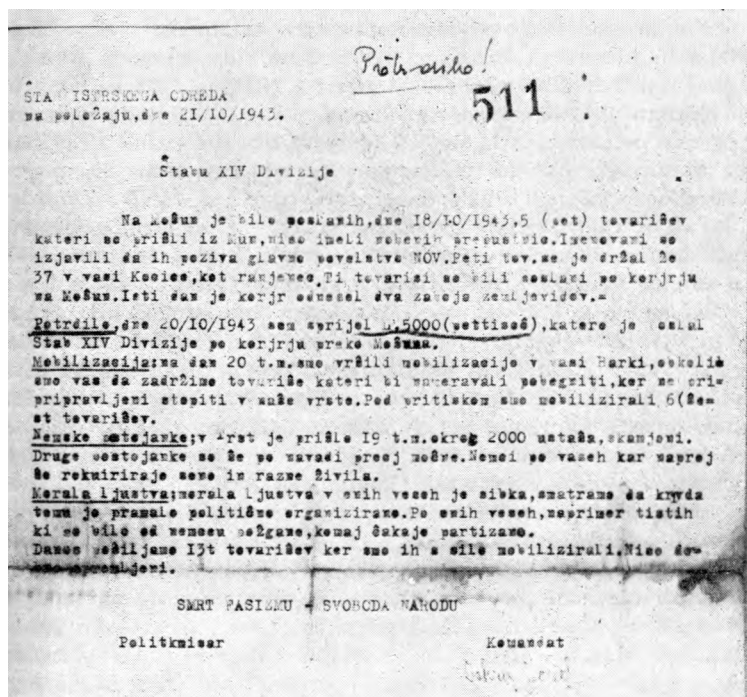
V neposrednem operativnem delovanju odredovih enot so do maja 1944 prevladoval naloge: mobilizacija, zbiranje orožja

* Tako je odred dobil že novembra 1943 še en bataljon, zato je imel 3 in ne 2, kot je določala ustanovna odredba (Poročilo štaba 10 štabu 14. divizije 11. 12. 1943, A IZDG F 286/1). Številčno stanje njegovega moštva pa je v začetku aprila 1944 začasno naraslo celo na 506 bork in borcev (Poročilo štaba 10 štabu VII. korpusa 11. 4. 1944, A IZDG F 296/11). Štab 14. divizije pa je 7. decembra 1943 ukazal štabu odreda, da ne sme imeti več kot 150 borcev (Dopis štaba 14. div. štabu IO 7. 12. 1943, A IZDG F 296/1). Tudi štab VII. korpusa je določil odredu 12. 5. 1944 le 186 borcev (Poročilo štaba IO 12. 5. 1944, A IZDG F 296/11).

in opreme, spremljanje novincev na Notranjsko in rušenje prometnih zvez. Sredi avgusta 1944 so bile zaloge, zaplenjene italijanski vojski, v glavnem izčrpane in prav tako mobilizacijske možnosti, dostop v Istro pa zaradi koncentracije nemških enot precej otežkočen. Zato so bile od tedaj do konca vojne enote zaposlene predvsem z zaščito prebivalcev in aktivistov OF, z rušenjem prometnih zvez in z boji proti sovražniku.¹³

Z ustanovno odredbo ni bilo določeno ime odreda

Zaradi teritorialnega značaja partizanskih odredov in njihove tradicije bi bilo logično pričakovati, da bo dobila ustanovljena

Prvi znani dopis štaba Istrskega odreda poslan štabu 14. divizije 21. 10. 1943.
(Original v A IZDG F 335/III)

enota ime »Brkinsko-istrski odred«, pač po 'krajih, v katerih je operativno deloval in si v njih pridobival borce za svoje enote, kot npr. Briško-beneški odred, ustanovljen 6. oktobra 1943 in drugi. Zapis v dnevniku Toneta Vidmarja-Luke 11. oktobra 1943 kaže, da so v štabu 14. divizije dali novi enoti ime »ISTRSKI ODRED« že ob njeni ustanovitvi 7. oktobra ali najpozneje pred odhodom bataljona, ustanovljenega iz borcev Brkinske brigade, ki ga je vodil komandant Stane Žbogar 11. oktobra k Istrskemu odredu v Brkine. Ta naziv odreda, je bil potrjen tudi s prvim do sedaj znanim dopisom štaba odreda z dne 21. oktobra 1943.¹⁴

Odhod odredovega štaba in bataljona z Mašuna v Brkine

Od izdaje ustanovne odredbe do ustanovitve odrednega štaba in njegovega bataljona na Mašunu je vsekakor preteklo nekaj dni. Poročili štaba 14. divizije GŠ NOV in POS z dne 7. in 8. oktobra 1943 ne omenjata odreda, pač pa je bilo v zadnjem poročilu poudarjeno, da se je Šerčerjeva brigada vrnila z Brkinov na Mašun. Zato lahko ustanovitev odredovega štaba in njegov odhod v Brkine z veliko verjetnostjo datiramo s 7. oktobrom 1943 — po dnevu izdaje Tustanovne odredbe 5. oktobra 1943, prvi fazi nemške ofenzive v Brkinih, ki je bila 6. in 7. Oktobra 1943, in umiku Šerčerjeve brigade z brkinskih Tater na Mašun. Ta je bil izveden, kot je mogoče sklepati iz poročila okrožnega komiteja KPS Brkini — Slovenska Istra z dne 7. oktobra 1943, v nočd na 7. oktober, medtem ko omenja poročilo štaba 14. divizije, da se je brigada umaknila s Tater 7. oktobra na Mašun. Štab odreda pa je prispel z Mašuna v Brkine dan po nemški ofenzivi, torej 8. Oktobra 1943. Po odredbi naj bi se umaknile tudi brigade iz Brkinov in Istre. Glavni štab NOV in POS ter štab 14. divizije sta morala iz operativnih in obveščevalnih razlogov hitro ukrepati. Notranjska in Kočevska pa sta bili tedaj še svobodni, zato je odredba lahko prispela z motoriziranim kurirjem že 5. ali najkasneje 6. oktobra v štab divizije, ki je bil tedaj v Snežniškem gradu pri Kozariščah v Loški dolini, kakšnih 20 km daleč od Mašuna. Med 5. in 15. oktobrom 1943 je bila glavnina 14. divizije — 1. SNOUB Toneta Tomšiča, 2. SNOUB Ljube Šerčerja (po 8. oktobru 1943), 13. SNOUB Loška in 11. SNOUB Brkinska brigada — v snežniških gozdovih, Loški in Cerkniški dolini

ter na Zgornji Pivki. Na samem Mašunu pa sta bila tedaj komanda mesta Mašun in večji del Brkinske brigade.

Težišče sovražne ofenzive je po 6. oktobru postopoma prehajalo iz Istre prek Reke, Klane, Sušaka in Ilirske Bistrice proti Gorskemu kotarju, Snežniškemu pogorju in gornjemu porečju Kolpe. Zaradi pretrganih zvez do 8. oktobra, ko je prispel na Mašun komisar Istrske brigade Vladimir Benčič-Brkin, štab 14. divizije ni bil natančno seznanjen z razmerami in dogodki v Istri — tudi z Brkini in Krasom niso zveze redno delovale — zato je bil v Skrbeh za usodo Istrske, Tržaške in Šercerjeve brigade. Ta se je zapletla 6. oktobra v hude boje z Nemci v Brkinih. Razlogov za hitro ukrepanje je bilo več ko dovolj.¹⁵

Spričo odhoda partizanskih brigad z brkinskega območja, potrebe po dnevnem obveščanju višjih vodstev NOV in POS o zbiranju in premikih sovražnih enot na območju Ilirske Bistrice in Pivke ter po cesitah med Trstom in Reko ter spričo čedalje močnejšega sovražnega pritiska proti Gorskemu kotarju in Notranjski je štab 14. divizije sklenil čimprej ustanoviti odred in ga napotiti v Brkine, da bi vzpostavil pretrgane zveze z Istro in obveščal o razmerah na tistem območju. Štabu se je tako mudilo v Brkine, da niso čakali niti na vrnitev Antona Dolgana-Branka iz Brkinov, čeprav je bil imenovan za odrednega političnega komisarja. Razen tega je divizijski štab 8. oktobra 1943 zahteval, da se mora komisar Vladimir Benčič-Brkin že naslednji dan vrniti v Istro, z njim pa tudi obveščevalec Anton Mavrič ter Kamilo Kratochwill. V tistih dneh je divizijski štab poslal z enako nalogo na Kras obveščevalca Jožeta Markučiča. Brkin, Mavrič in Kratochwill so prispeli s kurirjem Istrskega odreda 14. oktobra v Brkine in takoj nadaljevali potovanje v Istro.¹⁶

Nepopoln odredni štab, v katerem je bil Jože Iskra določen za komandanta, Anton Dolgan za komisarja, Anton Pišot za vršilca dolžnosti namestnika komisarja, Stanko Zadel-Vojko pa za štabnega intendanta, je z dvema kurirjema in nekaj borci krenil z Mašuna mimo Šembij proti Brkinom. Srečno so prekorčili progo severovzhodno od Ilirske Bistrice pri Topolcu, nato pa se napotili čez cesto pri zaselku Mežnarija in šli pri Novakovem mlinu čez Reko. Tam so se sestali s svojim političnim komisarjem Antonom Dolganom-Brankom, ki se je vračal s skupino borcev iz Klivnika, kamor ga je bil nekaj dni prej poslal komandant 14. divizije Mirko Bračič z nalogo, da organizira

Prvi komandant odreda Jože Iskra

Prvi politični komisar odreda Anton Dolgan-Branko

pokop 2. oktobra padlih borcev Brkinske brigade, pobere ranjenice, preostalo orožje in opremo. Ko je Dolgan zvedel, da je imenovan za političnega komisarja odreda, je takoj prevzel novo dolžnost in organiziral pri Novakovih, ki so bili naklonjeni narodnoosvobodilnemu gibanju in so z njim sodelovali že od 1941, za svoje tovariše večerjo in prenočišče, borce in tovarno živino pa je odvedel na Mašun drug vodič. Dne 8. oktobra zjutraj se je štab napotil pod Dolganovim vodstvom v Čelje, popoldne pa krenil skozi Pregarje na Rjavče. Tu je bil pri Angeli in Francu Filipčiču-Klančarjevih prvi sedež odrednega štaba do prihoda bataljona v noči na 12. oktober in do drugega dela nemške ofenzive, ki je bila v osrednjih Brkinih 12. in 13. oktobra 1943.¹⁷

Odredni štab so čakale v Brkinih in Slovenski Istri zahtevne naloge, ki so se jih člani štaba energično in takoj lotili z veliko vnemo. Najprej so ugotovili, da Nemci niso odkrili velikega skladišča tovornih vozil, orožja in vojaške opreme, skritega v gozdnem jarku, imenovanem Podravišče, med Brezovim brdom in Kovčicami.¹⁸ Potem se je štab povezal s četo približno 30 borcev, ki je pod vodstvom komandirja Franca Tomažiča in političnega komisarja Stanka Margona-Iztoka ostala po odhodu Brkinske

brigade v Brkinih z nalogo, da zbira orožje, municijo in opremo, ureja in varuje skladišča.* Poiskali so tudi nekatere druge manjše skupine, npr. štiričlansko varnostno, ki jo je vodil Rudi Ludvik-Barjak, in posameznike, razkropljene in skrite po Brkinih, ter jih priključili odredu; vzpostavili so zveze s terenskimi organizacijami in okrožnim komitejem KPS Brkini—Slovenska Istra, katerega člani so potem pogosto prihajali v štab. Že na dan prihoda se je štab sestel v Filipčičevi oziroma Klanearjevi hiši na Rjavčah, ocenil položaj in napisal poročilo, ki sta ga kurirja Anton Vičič in Maks Zadnik takoj odnesla na Mašun v štab divizije. Tja je prispelo naslednji dan okoli poldne.”

Istea dne, ko je bil ustanovljen odredni štab, so izbrali iz Brkinske brigade 80 borcev in ustanovili poseben bataljon kot jedro bodočega odreda. Ta se je potem pod vodstvom bataljonskega komandanta Staneta Žbogarja nekaj dni uril na Mašunu v partizanskih bojnih veščinah, 11. oktobra popoldne pa je krenil čez Pivko in progo Št. Peter—Reka, šel čez Reko po mostu pri Bridovcu pod Smrjami ter prispel proti jutru 12. oktobra čez Celje in Pregar je na Rjavče. Po njegovem prihodu v Brkine je kazalo, da se bo prizadevanje odrednega štaba za izoblikovanje bataljonov uresničilo hitro in brez težav, vendar je to za nekaj dni prekinila druga faza nemške ofenzive.

Zvečer 12. oktobra 1943 so nepričakovano prodrli na Gabrki in Pregarje nemški motorizirani oddelki. Z Gabrka pa je prišla okoli 21. ure na Rjavče nemška motorizirana patrolja — na dveh motorjih, malem tanku in oklepem avtomobilu — potem pa so nemške enote še ves naslednji dan križarile po Brkinih. Vdor sovražnika je povzročil med prebivalci in odredovimi borci velik preplah. Komaj prispeli bataljon neizkušenih borcev, ki so bili razporejeni po vaških skednjih, se je precej razkropil. Ostalo je le kakšnih 25 borcev. Odredni in bataljonski štab sta se ponoči s skupino borcev, potem ko sta postavila na Rjavčah javko, umaknila najprej proti Mršam, od tam pa naslednji večer čez cesto Trst—Reka pod Slavnik. Odondod pa so se že naslednji večer, 14. oktobra, vrnili v Brkine in si uredili taborišče pri

* Tedaj še niso bile v Brkinih organizirane zaledne vojaške enote in tudi drugod ta problem še ni bil povsod rešen. Zato je izdal štab 14. divizije 12. septembra naredbo, s katero je dovolil štabom brigad, da sporazumno s krajevnimi organizacijami OF ustanovijo zaledne čete. Zato je bila verjetno tudi ta ustanovljena z namenom, da zbira vojaško opremo in varuje njeno skladišče v žlebu Padrovišče med Brezovim brdom in Kovčicami (Odredba v A IZDG F 335/III).

Kovčicah*. Štab odreda je ostal tam do 18. oktobra, nato pa se je preselil na Brezovo brdo.“

Pomanjkanje izvirnih pisanih dokumentov in drugih pisanih virov o delu odreda do 21. novembra 1943 v (arhivu štaba 14. divizije je ohranjen le dopis odrednega štaba z dne 21. oktobra 1943, poslan štabu 14. divizije, in v odredovem arhivu 3 potrdila, datirana s 30. oktobrom), otežkoča celoten pregled nad delom in uspehi v tistem obdobju.²¹ Navzlic temu pa je mogoče iz edinega dokumenta, po vojni napisanih spominov preživelih udeležencev, usitnih virov prebivalcev Rjavč, Brezovega brda, Kovčic in drugih brkinskih vasi ter nekaterih v poznejšem vojnem obdobju pisanih poročil dokaj zanesljivo ugotoviti, da sta odredni štab in 1. bataljon že pred 20. oktobrom zbirala vojaško opremo, orožje in

* Kako so posamezni borci doživljali pohod z Mašuna v Brkine in tedanje nemško ofenzivo, nam pričajo njihovi spomini. Mitraltjezec Ivan Konestabo je dogodke tistega dne takole opisal:

»V noči na 13. oktober smo bili zaradi celonočnega pohoda v prejšnji noči utrujeni. Nemci pa so nepričakovano vdrlili z Gabrka na Rjavče s tanki in avtoblindami, zato smo se razkropili. Nemci so 13. oktobra ves dan krožili s svojimi vozili s Pregarja in Gabrka po sosednjih vaseh in hribih, druga njihova kolona pa je prodrla na Prelože, od koder so obstreljevali gozdove v šmagorski dolini in pod Rjavčami. Zato sem bil skrit z mitraljezom ter soborcema Francem Bubničem in Tomažičem v gozdu Preske, od koder smo opazovali gibanje nemških kolon. Sele proti večeru 13. 10. so se Nemci umaknili. Naslednji dan smo šli iskat zvezo z bataljonom in že na koncu vasi srečali štabnega kurirja Maksa Zadnika, ki nam je povedal, naj se javimo na Kovčicah v štabu odreda« (Ivan Konestabo, pismena izjava, AO IO v Kopru).

Srečko Vičič, komandir čete v tem bataljonu, pa je te dogodke doživel drugače:

»Nemški tanki so se obrnili pri rjavski cerkvi in se vrnili na Gabrka. To je ljudi in tudi naše borce hudo prestrašilo. Ostalo nas je le še približno 15. Naslednji dan zvečer pa se nas je zbralo približno 20 do 25. Dogovorili smo se za javko v Skadanščini; najprej sva se napotila z borcem Tonetom Boštjanovim z Golca čez cesto v njegovo vas . . . Naslednji dan so Nemci prišli tudi tja, navzlic temu mi je uspelo vzpostaviti zvezo z odrednim političnim komisarjem Antonom Dolganom-Brankom. Z njim je bilo 15 borcev, ki so se mi po njegovem nalogu priključili. Naročil nam je tudi, da takoj začnemo zbirati novice, ustanovimo najprej močno četo, potem pa 2. bataljon Istrskega odreda . . .« (Pismena izjava v AO IO v Kopru).

Da bi zanesljiveje opredelili tedanje dogodke, povzemimo še del spominov Franca Tomažiča-Vinka:

»Ob kapitulaciji Italije sem bil blizu Črnega vrha nad Idrijo. V Brkine sem se vrnil okoli 15. septembra kot kurir. Tedaj je bilo tam vse ljudstvo oboroženo . . . , dodeljen sem bil četi približno 30 borcev, ki je pod Kovčicami zbirala in vskladiščevala vojaški material ter ostala tam . . . Neki večer nas je obiskal v taborišču odredni politični komisar Branko in nam povedal, da Nemci pripravljajo ofenzivo, in me kot domačina prosil, naj mu svetujem, kod naj se umaknejo čez cesto Reka—Trst v Skadanščino. Rekel sem mu, da bo prehod najbolj varen med Markovščino in Materijo. Tisto noč smo se umaknili v gozd blizu Mrš, naslednjo noč pa čez cesto v Skadansko goro in tam ostali le en dan . . . in na sestanku razpravljali o organizaciji in sestavu 2. bataljona. Branko je predlagal, naj bi bil Vičič komandant, jaz pa njegov namestnik. To sem zavrnil, ker se nisem čutil sposobnega, raje sem sprejel dolžnost kurirja pri štabu odreda. Zvečer smo se vrnili v Brkine — na Kovčice . . .« (Pismena izjava v AO IO v Kopru).

živino.* Lotila sta se tudi zbiranja prostovoljcev in mobilizacije vojaških obveznikov, razkropljenih po brkinskem območju, organizacije obveščevalne službe in vzpostavljanja kurirskih zvez s štabom 14. divizije, Trstom, Istro in podrejenimi enotami. Te so redno delovale do nemškega vdora na Mašim in Notranjsko, 25. oktobra, medtem ko so bile od tedaj do prihoda štaba 14. divizije v Brkine, 12. novembra 1943, in tudi pozneje dokaj otežkočene in neredne. Tako zvemo že iz omenjenega dopisa z dne 21. oktobra 1943, da je odredni kurir odnesel 18. oktobra na štab divizije 2 zavoja zemljevidov in spremljal na Mašun 5 tovarišev, ki so prispeli z Mun.** 20. oktobra so mobilizirali na Barki 6 vojaških obveznikov, istega dne pa so prejeli iz štaba divizije 5000 lir za nabavo potrebnih stvari v Trstu. Naslednji dan so poslali v štab divizije 13 mobilizirancev. Glede bojne morale prebivalstva pa so menili, da je »šibka«, hkrati pa poudarili nasprotno, da ljudje po tistih vaseh, ki so jih Nemci požgali, težko čakajo, da jih obiščejo partizani. Prav ta trditev dokazuje, da je ostalo brkinsko ljudstvo v najbolj prizadetih krajih tudi v kritičnih dneh vendarle zvesto narodnoosvobodilnemu boju. Tedaj pa so bile že tudi vzpostavljene zveze z operativnim štabom za zapadno Slovenijo, od koder je dopotoval radiotelegrafist Marjan Horn po radijski material in da bi vzpostavil zvezo z Istrskim odredom.²²

Okoli 20. oktobra se je vrnil iz 13. Loške brigade v Brkine k Istrskemu odredu Jože Markučič in prevzel dolžnost odredovega obveščevalca. Kmalu potem je poslal štab VII. korpusa v odred za šefa obveščevalnega centra Maksa Tomažiča. Oba sta bila že dokaj izkušena v delu na obveščevalnem področju. Markučič pa je dobro poznal tudi kraje in ljudi ter obvladal italijanščino, zato je njuno delo uspešno steklo.²³

Po vrnitvi iz Skadanščine v Brkine je moral štab odreda nemudoma energično nadaljevati začeto delo, da bi z zbiranjem

* V arhivu Istrskega odreda je ohranjenih 7 potrdil kmetov, da so dobili od štaba IO v uporabo vojaške konje: tri potrdila so datirana s 30. 10., dve 19. 12 in dne 24. 12. 1943. Štiri se tičejo kmetov iz Pregarja, dve iz Huj in eno iz Ostrožnega brda (A IZDG F 296).

** Po izjavi Ennia Agostinia in ostalih ugotovitvah pisca, ki je kot kurir odrednega štaba spremljal iz Brkinov na Mašun z Mun prispele tovariše, so bili: Giovanni Zol, komandant Tržaške brigade, ter njegova spremljevalca Bruno Bizjak in Umberto Dorini, imenovan El Raio. Kdo sta Sila 4. in 5. tovariš, ni znano, ker tudi nista potovala s kurirjem iz Brkinov na Mašun, čeprav je to v dopisu omenjeno. Vsi trije so med vojno padli (Pis. izjava E. Agostinija v AO IO v Kopru).

nepovezanih partizanskih skupin in množično mobilizacijo čimprej ustanovil bataljona s po 150 borci, kot je določala ustanovna odredba. V začetku novembra je bil sklican skupen sestanek odredovega štaba in okrožnega komiteja za Brkine. Na njem so razpravljali o vseh najpomembnejših organizacijskih vprašanjih, ki jih je bilo treba za razvoj odreda rešiti. Zlasti pa je bilo zahtevno vprašanje, kako poiskati primerne kadre za bataljonske štabe, ki jih je takrat tako primanjkovalo, kako organizirati čete, vode in desetine ter jim postaviti na čelo komandirje in politične funkcionarje.

Organizirati je bilo treba partijske organizacije v enotah, borce oborožiti in opremiti, nato pa se lotiti vojaškega urjenja, političnega in kulturnoprosvetnega dela, da bi enote in borce čimprej usposobili za izvrševanje vseh nalog revolucionarnega narodnoosvobodilnega boja. Urediti je bilo treba tudi skrita skladišča rezervnega orožja in opreme, organizirati obveščevalno službo, izboljšati kurirske in vzpostaviti radijske zveze z nadrejenimi štabi ter podrejenimi enotami, organizirati oskrbo in druge potrebne dejavnosti v odredovem štabu in v bataljonih, se povezati s političnimi organizacijami in ljudstvom ter si zagotoviti njihovo pomoč. Nadalje je bilo treba čimprej preiti v napade na sovražne enote in prometne zveze, ki jih je uporabljal okupator, hkrati pa mobilizirati vse za boj sposobne vojaške obveznike in jih spremljati v enote 14. divizije na Notranjsko ter ob tem opravljati še vse druge zahtevne naloge, ki jih je narekovala tedanja faza razvoja narodnoosvobodilnega boja na odredovem operativnem območju.²⁴

Brkinsko ljudstvo je bilo naklonjeno partizanskim borcem in jih je prijazno sprejemalo navzlic okupatorskemu terorju in maščevalnim pretnjam. Te so bile še bolj izrazite spričo navzočnosti močnih nemških enot v Ilirski Bistrici, velikega vojaškega prometa po cestah in sovražne propagande še več tednov po ofenzivi. Zlasti so bili tedaj partizani dobrodošli v vaseh Rjavče, Kovčice, Kozjane in Brezovo brdo. Tu je bil štab odreda pri Gustimčičevih-Metinih skoraj mesec dni, domače mladinke pa so same nabavljale živila in organizirale prehrano za štabovce, medtem ko so prebivalci drugih brkinskih in čičarijskih vasi, Golca in Skadanščine priskrbeli hrano za 1. in 2. bataljon. Da bi čimprej premagali psihozo strahu, ki so jo stalno oživljala nacistična demagoška gesla o nepremagljivosti nemške vojske

ter nesmiselnosti partizanskega boja proti njej, se je bilo treba lotiti intenzivnega političnega dela v širšem obsegu, hkrati pa tudi neposredno napadati sovražnika in mu zadajati izgube. Tako obsežnih nalog pa ni bilo mogoče v tedanjih razmerah opraviti v nekaj dneh ali tednih. Prav tako ni bilo mogoče obvladati brez težav vrste škodljivih dejavnikov. Potreben je bil daljši čas, zlasti pa bi bilo prišlo zelo prav zmanjšanje nemških vojaških sil na tistem območju. To se je zgodilo šele v drugi polovici novembra. Zato tudi ni bilo realno pričakovati, da bo uspelo odrednemu štabu spričo pomanjkanja izkušenih kadrov hitro in brez večjih težav bataljona urediti organizacijsko ter ju usposobiti akcijsko. To mu je v precejšnji meri uspelo šele v drugi polovici novembra, hude kadrovske težave pa so ga pestile do konca leta in tudi pozneje.²⁵

Ustanovitev 1. bataljona

Glavni napor odredovega štaba so bili usmerjeni v začetnem obdobju na čimprejšnjo ustanovitev in organizacij siko ureditev 1. bataljona.

Štab odreda ga je ustanovil med 15. in 20. oktobrom in mu določil za operativno območje Brkine. V njegov sestav sta prišli dve četi. Prvo so sestavili iz večjega dela moštva, ki je prispelo z Mašuna z bataljonom 80 borcev. Njen prvi komandir je bil Alojz Bubnič, ki ga je po 20. oktobru zamenjal Vlado, po rodu štajerc*, politični komisar pa Andrej Žerjul, doma iz Gabrovice v Istri. Večji del druge čete pa je tvorilo moštvo iz že omenjene zaledne čete, ki sta jo vodila komandir France Tomažič, doma iz Huj v Brkinih in politični komisar Stanko Margon-Iztok, doma z Barke pri Divači. Ker je bil Margon ob ustanovitvi 1. bataljona postavljen za bataljonskega komisarja, je prevzel njegovo dolžnost Ivan Dodič, njega pa je okoli 1. novembra zamenjal Jože Žnidaršič.²⁶

Tako so sestavljali štab 1. bataljona sprva le komandant Stane Žbogar, njegov namestnik Iztok** in politični komisar

* Piscu ni uspelo dobiti njegovega pravega imena.

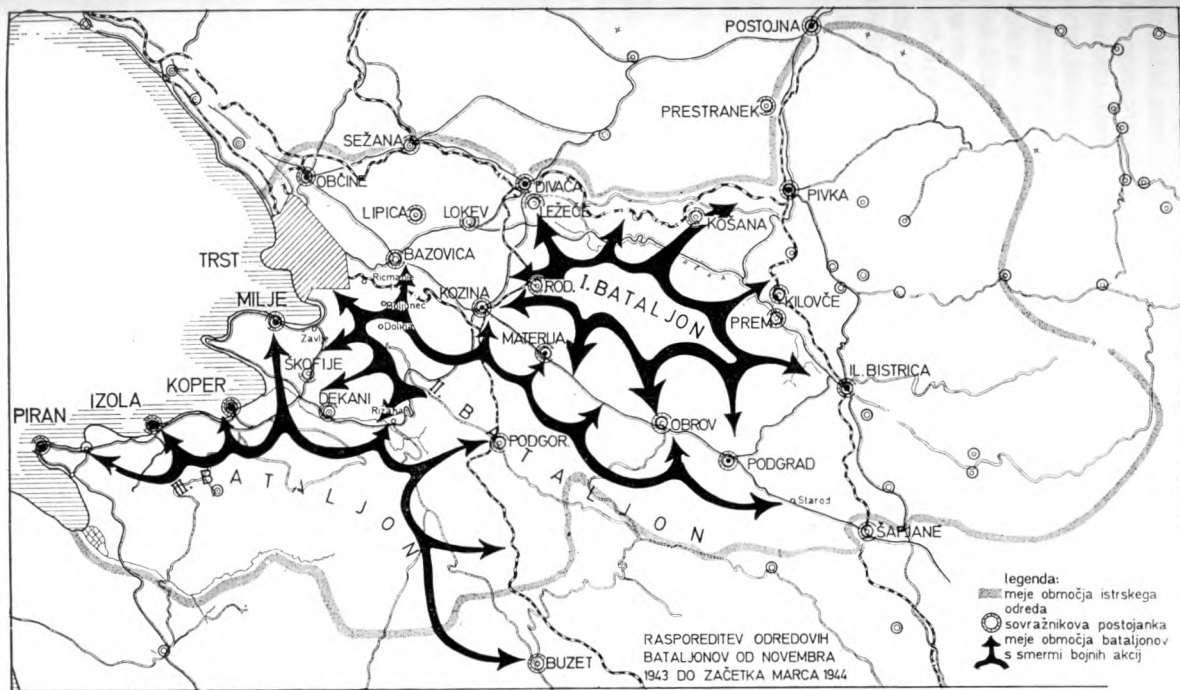
** Poročilo štaba IO 27. 12. 1943 omenja tudi kot odstavljenega in na štab 14. divizije poslanega namestnika komandanta 1. bataljona »Iztoka«, ki da je vmešan v »sum nepoštenega dejanja v nevojaškem kolektivu«. (Poročilo štaba IO v A IZDG F 296/1), ni pa znano njegovo pravo ime.

Stanko Margon. Pozneje je postal namestnik komandanta Polde Krebelj, namestnik komisarja pa Ado Slave. Za bataljonskega intendanta je bil postavljen Lojze Vojvoda, za obveščevalca pa Milan Gulič. V bataljonu, ki sprva ni imel več kot 50 do 60 borcev, se je število moštva z mobilizacijo in vključevanjem prostovoljcev, ki so prihajali iz drugih enot, postopno večalo. Tako so se začeli že pred prihodom odreda v Brkine in tudi potem vračati s Hrvaškega tisti brkinski in istrski borci, ki so jih bili itja poslali februarja 1943.* Približno 15 se jih je do konca oktobra 1943 vključilo v 1. bataljon in v Vičićevo četo Istrskega odreda. Ti so bali v bojih že izkušeni, pogumni mladi fantje, zato so mnogi izmed njih kmalu prevzeli odgovorne dolžnosti. Iz italijanskih zaporov in koncentracijskih taborišč pa so se do spomladi 1944 še vedno vračali slovenski, hrvaški in tudi črnogorski interniranci. Nekateri od njih so se vključili v Istrski odred. Proti koncu novembra pa so prišli tudi prvi Rusi in pripadniki drugih sovjetskih narodnosti, ubežniki iz nemške vojske.** Ob ustanovitvi bataljona sta si njegovi četi ločeno uredili taborišči: prva med Šmagorsko dolino in Tatrami pod koto 758 — Straža, druga pa blizu Ostrovice nad Padežem. V njih sta ostali približno do 20. novembra, iko sta se združili. Potem je bil bataljon do začetka marca večinoma po zahodnih brkinskih vaseh — Kozjane, Ostroviica, Misliče, Vatovlje in drugod. Operativno je bil usmerjen proti pomembnim cestnim in železniškim prometnim zvezam v okolici Divače, Rodika, Kozine in Materije.²⁷

Bataljon je že pred združitvijo organiziral prvi napad na sovražnika. Konec oktobra 1943 je vod 2. čete napadel iz zasede na cesti Divača—Kozina nemške tovarnjake, ki so prevažali vojake od Kozine proti Divači. V napadu, ki so ga izvedli ob

* Štab primorske operativne cone je v naredbi o reorganizaciji Kraškega bataljona ... 11. 6. 1943 v točki 6 tudi poudaril: »Od V. hrvaške operativne cone zahtevajte, da čimprej vrnejo naše borce ...« (Zb. NOV VI/6 tok. št. 23). Takrat so prišli v Istrski odred iz 13. hrvaške divizije: 1. Andrej Zerjul iz Gabrovice v Istri, 2. France Tomažič iz Huj v Brkinih, 3. Anton in 4. Viktor Ludvik, 5. Milka Frank, 6. Jože Sluga, 7. Franc Frank — vsi iz Rjavč, 8. Janez Gustinčič iz Brezovega brda, 9. Ciril Dujmovič iz Ostrovice, 10. Ivan Gustinčič iz Rjavč, 11. Drago Drndić iz Pulicev pri Pazinu, 12. Ivan Mahne iz Tater in nekateri drugi (imena napisana po ustnem pripovedovanju Viktorja Ludvika in Valentina Ludvika iz Rjavč).

** Prvi se je priključil 28. 11. 1943 Boris Šerbinin, rojen 19. 5. 1920 v Samari, šofer, ujet 1941 kot vojak Rdeče armade. V nemški vojski je bil od junija 1943. V odredu je ostal do konca vojne in se 1944 poročil na Kozjanah z Danico Družino. Po povratku v SZ 1945 se ni več javil.

Razpored odredovih bataljonov od novembra 1943 do marca 1944

cestnem ovinku severozahodno od vasi Dane pri zaselku Pared, je sodelovalo 15 borcev, oboroženih s puškami in dvema lahkima strojnicama. Vodil jih je Polde Krebelj. Zaradi neustreznega terena in ker so bili neizkušeni, si niso izbrali dovolj ugodnih položajev. Napadli so z razdalje 50 —100 metrov in zadeli prva vozila. Nemški vojaki so takoj poskakali iz vozil in začeli j utišati na zasedo. Ta se je morala umikati proti Danam v dveh skupinah pod hudim sovražnim ognjem. Skupini sta se združili šele pri srednjeveškem gradu pri Podvrčniku. Na partizanski strani ni bilo nobenih izgub, sovražnikovih pa niso mogli ugotoviti.*

Napad je bil sicer po obsegu in rezultatih skromen, za neizkušene borce pa vendarle zelo pomemben, ker so tedaj doživeli prvi »ognjeni krst« in ugotovili, da so tudi Nemci ranljivi. To je borce vzbudilo k nadaljnjim bojem.

Prihod 14. divizije v Brkine in ustanovitev 2. bataljona

Po večtedenskih hudih bojih z nemškimi okupatorji in do mobranci sta se štab 14. divizije in Šerčerjeva brigada prebila od 4. do 6. novembra 1943 pri Babnem polju čez cesto, kjer so Nemci del kolone zjutraj presenetili na čistini in jo napadli s tanketami. Že 6. novembra je zapadel sneg, brigada se je znašla v snežniških gozdovih -brez hrane. Brigadni in divizijski štab sta sklenila odriniti z enotami v Brkine, ker so bili borci izčrpani, utrujeni, premrzli in lačni. Enajstega novembra zvečer je kolona krenila prek Šilentabora, prešla železnico nad Kilovškim predorom, pri Jakšu pa cesto in Reko; potem se je štab divizije z enim bataljonom ustavil v Čeljah, brigadni štab z enim bataljonom na Pregarju, drugi bataljoni pa so bili na Preložah in Tatrah.

»Tam se je divizija odpočila, si opomogla in utešila glad ...« so zapisali v zgodovini 14. divizije.²⁹

Prihod 14. divizije v Brkine je pomembno vplival na nadaljnjo organizacijsko rast in razvoj Istrskega odreda. Tedaj sta

* Polde Krebelj omenja v svojih spominih, da so se deli 1. bataljona konec oktobra in v začetku novembra 1943 spopadli z Nemci tudi nekje meja Artvižami in Brezovico ter da je v enem izmed teh dveh spopadov padlo nekaj borcev, pa tudi Nemci da so pretrpeli precejšnje izgube. (Leopold Krebelj, Prvi bataljon 10, Primorski dnevnik 6. 12. 1970).

štaba divizije in Šercerjeve brigade — da bi prispevala k hitrejšemu odpravljanju posledic nemške ofenzive tudi na brkinskem območju — pripravljala napad na nemško postojanko v Materiji.³⁰ V njem naj bi sodeloval tudi Istrski odred. Do napada pa ni prišlo, ker so Nemci že 13. novembra popoldne prodrli z močnimi silami dopolnilnega bataljona svoje 71. pehotne divizije iz Ilirske Bistrice prek Podgrada s kamioni do Gradišča, potem pa v temni, deževni noči prodirali proti Tatram in ob zori 14. novembra napadli bataljonove položaje. Presenetili so stražarje in jih večino brez streljanja pobili, nato pa napadli v vasi 3. bataljon Šercerjeve brigade in ga razbili, kar je v Brkinih odjeknilo zelo mučno. Padlo je 26 borcev in 4 domačini, najmanj 8 borcev je bilo ranjenih* in več ujetih. Bataljonovi položaji so bili nedvomno fJemčffi' dobro znani, sicer bi ne bili mogli presenetiti vseh stražarjev. Sicer pa je bil štab bataljona o nameravanem napadu obveščen že prejšnji večer, a kljub temu ni ukrenil dovolj, da bi preprečil presenečenje. To je bil za brigado izredno boleč udarec, ki ga je tudi brkinsko ljudstvo iskreno obžalovalo. Navzlic temu je šercerjeva brigada priredila v nedeljo, 14. novembra, ila Pregar ju miting, ki je doživel množično udeležbo in je zelo dobro uspel.³¹

Navzočnost 14. divizije v Brkinih pa je vendarle opogumila tudi ljudstvo in ga prepričala, da nemška ofenziva ni uničila partizanskih enot, kot so trdili sovražniki. Za nadaljnji razvoj Istrskega odreda pa je bil še posebno pomemben skupni sestanek divizijskega, brigadnega in odrednega štaba, na katerem so obravnavali tudi organizacijske in kadrovske potrebe odreda, ki mu je za ureditev enot zelo primanjkovalo sposobnih komandirjev, komandantov in političnih komisarjev, da bi okrepili 1. in ustanovili 2. bataljon. Divizijski štab je ugodil prošnji odrednega štaba in mu dodelil komandanta in komisarja bataljona, četnega komisarja in nekaj starih borcev.³²

Drugi bataljon je bil ustanovljen med 15. in 20. novembrom v taborišču blizu Skadanščine. Potem je do 3. marca 1944 taboril v čičarijskih gozdovih pod Slavnikom in Žabnikom, zahodno od ceste Reka—Trst. Njegovo operativno območje je bilo ozemlje

* Ranjence so rešili domačini in borci 1. bataljona Istrskega odreda. Dne 14. in 15. novembra so jih prenesli v Sproharjevo domačijo v Padež, v bližini katere je štab Istrskega odreda uredil 15. novembra bolnišnico. (Poročilo štaba Istrskega odreda štabu 14. div. 21. 11. 1943, A IZDG, F 296/1).

Slovenske Istre z Malim Krasom zahodno od ceste Reka—Trst do morja in Trsta na severozahodu ter hrvaške meje na jugu. Začetno jedro bataljona je bila četa, ki sta jo od sredine oktobra vodila (komandir Srečko Vičič in politični komisar Valerij Jakomin-Jelan, sestavljali pa so jo borci, prispeli z Mašima z Žbogarjevim bataljonom in nekaj tovarišev iz zaledne čete. Eto 15. novembra je predvsem zbiral orožje ter opremo, organizirala ob prazniku oktobrske revolucije, 7. novembra 1943, kurjenje kresov po hribih ter se postopoma številčno in organizacijsko krepila. V noči na 15. november so prišli iz štaba 14. divizije na območje čete Staniko Truden — za komandanta bataljona, Mirko Remec — za političnega komisarja in Milan Cirk — za četnega komisarja. Prišli so z nalogo, da ustanovijo 2. bataljon* Do 19. novembra 1943 se je priključilo bataljonu še 25 borcev iz bivše Istrske brigade oziroma Brkinove in Efenkove čete, ki so taborili na Slavniku in samostojno delovali v Slovenski Istri po nemški ofenzivi. Z ustanovitvijo 2. bataljona Istrskega odreda na območju Slovenske Istre, odpoklicem Ivana Kovačiča-Efenke in Vladimirja Benčiča-Brkina na druge dolžnosti ter priključitvijo njunih borcev Istrskemu odredu je bilo tudi ikonec upov, da bo Istrska brigada obnovljena.

Odred je bilo po mesecu in pol še vedno šibek. Številčno stanje borcev ije do 21. novembra naraslo v obeh bataljonih in štabu

* Stanko Truden se odhoda v Istrski odred spominja takole:

»Komandant divizije Mirko Bračić je sklical sestanek, na katerem so bili navzoči tudi člani Istrskega odreda . . . Politični komisar odreda Anton Dolgân-Branko je predlagal štabu divizije, naj dodeli odredu nekaj kadrov, da bi lahko ustanovili 2. bataljon pod Slavnikom. Dodeljena sva bila tudi jaz in Mirko Remec. Pred odhodom mi je Bračić še naročil, naj v najkrajšem času ustanovimo bataljon, uvedemo v njem pravo vojaško disciplino in se borimo po stari partizanski taktiki . . . , medtem je Matevž Hace, namestnik divizijskega političnega komisarja, dajal Mirku Remcu napotke za politično delo. Nato sem prejel dve pismi — eno za Brkina (VI. Benčič — op. pisca), drugo za Efenka (Ivan Kovačič — op. pisca) — s tretjim pa smo bili imenovani: jaz za komandanta, Mirko Remec za komisarja 2. bataljona, Milan Cirk pa za komisarja čete . . . Zgodaj zjutraj 15. novembra smo se seznanili na Slavniku s tovariši . . . 2e istega dne smo začeli pisati lističe vsem borcem, ki so prej že bili pri partizanih, naj se javijo z orožjem na Slavniku . . . Res so se javljali in številčno stanje enote je hitro raslo.« (Pismena izjava v AO 10 v Kopru).

Mirko Remec pa je ustanovitev 2. bataljona opisal takole:

»Kljub grozodejstvu, ki so jih prizadejali nacisti ljudem z ropanjem, požiganjem in streljanjem, nismo imeli posebnih težav pri pridobivanju novih borcev na samega predmestja Trsta so vsak dan množično prihajali v večjih in manjših skupinah v bližino Skadansčine in v našo enoto. Število borcev se je do sredine decembra povečalo od približno 45 na 120 . . . To so bili nacionalno zavedni, čeprav politično še nezadostno razgledani fantje in moške, vendar so bili vsi trdno odločeni, da se borijo proti nemškim nacistom, katere so spoznali za še krutejše nadaljevalce fašistične politike nacionalnega zatiranja in socialnega izkoriščanja primorskega ljudstva . . .« (Pismena izjava v AO 10 v Kopru).

odreda komaj na 126, ker je moral odredov štab novince po ukazu divizijskega štaba pošiljati štabu divizije. Oborožitev odreda pa je bila kar zadovoljiva, saj so imele tedaj njegove enote 12 lahkih strojnic, 20 brzostrelk, 90 pušk in kar 52 pištol ter 200 ročni' bomb.³³

Ustanovitev 3. bataljona

Konec novembra 1943 je bil v bližini Doila pri Hrastovljah v Slovenski Istri ustanovljen iz treh preostalih skupin borcev bivše Istrske in Tržaške brigade še 3. bataljon Istrskega odreda, ki so ga njegovi borci poimenovali pozneje tudi po komandantu Tržaške brigade Giovanniju Zolu, padlem 7. novembra na Malih Munah.³⁴ Štab Istrskega odreda je že pred ustanovitvijo bataljona navezal stike s skupino 20 borcev pod vodstvom Darka Peciča (Pezza), ko je prispela v začetku novembra 1943 z Mašuna v Brkine; najpozneje do 10. decembra 1943 pa je po nalogu štaba 14. divizije bataljon tudi formalno vključil v odred kot svoj 3. bataljon. Poklical je komandanta Darka v odredni štab in mu z naredbo določil območje delovanja.³⁵

Začetno jedro bataljona sta sestavljali Zolova skupina 6 — 8 borcev iz bivše Tržaške brigade, ki so se zadrževali v okolici Mun, Darkova s približno 10 —12 borci iz Istrske in Tržaške brigade ter 8 —10 drugimi, ki so se priključili tej skupini na Snežniškem pogorju. Med njihovim potovanjem v Istro so se ustavili nekaj dni v okolici Tater v Brkinih, se povezali s štabom odreda, ki jim je ukazal, naj gredo v Istro in z novačenjem ustanovijo 3. bataljon. V Brkinih se je skupini priključil Filip Pecič (Pezza), Darkov nečak, do tedaj borec 1. bataljona, nato pa je okoli 8. —10. novembra odpotovala prek Skadanščine in Malih vrat v Istro. Tam se ji je konec novembra pridružil še Oskar Savarin z nekaj borci. Zato je štel bataljon sprva le okoli 25 do 30 borcev. Darkova in Zolova skupina sta se združili med 7. in 10. novembrom 1943 pri Jelovicah v Čičarijskih hribih, se tam utaborili in vzpostavili zvezo z Vladimirom Benčičem-Brkinom. Nato so se vsi skupaj okoli 20. do 25. novembra napotili čez železniško progo Divača—Pulj na skalnat greben nad Podpečjo, Bezovico in Zazidom. Dokler je bila skupina v okolici Jelovic v Čičarijskih hribih, je vzdrževala zveze z 2. bataljonom, imela pa je velike

težave s prehrano, ker tamkajšnji prebivalci niso zaupali Italijanom in jim niso marali dajati hrane, razen tega pa sta Jelovice in Vodice zelo siromašni vasi. Tam se je konec novembra priključil skupini iz Furlanije prispeli Dušan Puh, ki je opravljal po ustanovitvi bataljona dolžnost namestnika političnega komisarja; nekaj borcev pa je prispelo iz Hrvaške Istre. Vzpostavili so tudi zveze z rajonskim komitejem KPS v Rižani. Nekaj dni pozneje pa so se preselili v taborišče nad vas Dol pri Hrastovljah in vzpostavili tudi zveze s tržaškim okrožnim vodstvom Komunistične partije Italije. Konec novembra so si razdelili dolžnosti in ustanovili bataljon s tremi četami. V njem so bili; 1. Darko Pecič (Pezza), komandant, 2. Giovanni Fiori-Cvetko, namestnik, 3. Stelio Fontanot-Gildo, politični komisar, 4. Dušan Puh, namestnik političnega komisarja. Konec decembra pa je prispel iz štaba 14. divizije Milan Svet za obveščevalca. Komandirji treh čet so bili spočetka: Pietro Landoni, rezervni kapetan italijanske kraljeve vojske, Gino Luperini in Emilio Zeza, politični komisarji pa: Bruno Zanghirella, Oskar Savarin in Ennio Agostini.³⁶

Da bi razjasnili nekatere nejasne razlage in sporna mnenja o nastanku bataljona, o katerem ni iz te dobe izvirnih pisanih dokumentov, in o njegovi začetni sestavi, bomo navedli nekaj spominov udeležencev in nekatere dokumente iz tiste dobe.

»Ennio Agostini*, preživel član Zolove skupine, je v izjavi piscu 25. februarja 1972 povedal tudi naslednje:

»... Okoli 25. oktobra 1943 so se Zol, Bruno Bizjak in El Raio (Umberto Dorini — op. pisca) zadovoljni vrnili (misli na njihov povratek iz štaba 14. divizije, kamor so bili odšli 18. oktobra 1943 iz Brkinov — op. pisca). Tedaj smo bili v skupini še jaz, Fakin, Francesco Della Negra, Umberto Padovan in neki hrvaški mladenci, ki je bil zgubil zvezo s svojo enoto. Povedali so..., da so se s štabom divizije dogovorili, da bodo vzpostavili zveze s Trstom. Nekaj dni pozneje se je Zol po zvezah res napotil v Trst. Od tam se je vrnil zelo zadovoljen in nam povedal, da nas bodo tržaške organizacije podprle; svojih nadaljnjih načrtov pa nam ni razkril. Že isti večer je Zol na Munah padel (to je bilo, kot trdi Vladimir Benčič-Brkin v poročilu z dne 13. novembra 1943, »mi-

* Agostini živi sedaj v Izoli in se spominja še naslednjih Italijanov iz Darkove skupine: oficirja Karla Branchiaia iz Reggio Emilie, ki je januarja 1944 odšel zaradi bolezni, Dilica Francesca iz okolice Kopra, Maria Cucurulla-karabinerja, Argentiera-financarja, Celestina Bonellija.

nulo nedeljo na Malih Munah«, nedelja pa je bila 7. novembra 1943 — op. pisca). Po Zolovi smrti je nastal problem, kam bi se usmerili. Saj nihče izmed nas ni poznal Zolovih načrtov, ker nam jih pred smrtjo ni bil pojasnil... Padovan in Fakin, ki sita bila starejša tržaška komunista, sta predlagala, naj bi se vrnili v Trst... Razpravljali smo tudi, da bi šli v Istro. Potem smo se napotili skozi Vodice proti Jelovicam, toda že pred vasjo smo opazili ponoči kolono ljudi. Kmalu smo ugotovili, da so partizani... Bil je Darko Pecič (Pezza) s skupino najmanj 20 borcev bivše Tržaške brigade. Prihajali so od Skadanščine prek Malih vrat. Pridružili smo se jim in se napotili v neko votlino pri Jelovicah ter tam ostali dva do tri dni. Od tam smo se premestili na rob skalnatega grebena med Podpeč in Zazid ter se razmestili po nekih jamah. Tam se nam je po nekaj dneh priključil Dušan Puh.³⁷

Vladimir Benčič-Brkin je 13. novembra 1943 poročal štabu 14. divizije o bataljonu tudi tole:

»Tov. Darko, komandant bataljona, ima približno 25 mož, Tržacanov, to je Slovencev in Italijanov, oboroženih s tremi puško-mitraljezi in eno brečo ...«

Benčič je odšel iz Istre konec novembra; 14. decembra 1943 je napisal »glavnemu poveljstvu« NOV in PO Slovenije obširno poročilo o razmerah v Istri. V njem je med drugim navedel:

»Omenjam še gibanje italijanskega tržaškega delavstva. V širši tržaški okolici imajo 39 partizanov (štab Istrskega odreda je poročal 11. decembra 1943, da ima tržaški bataljon le 26 borcev — op. pisca), vodi jih tovariš Darko, ki je tržaški Slovenec in med delavstvom kakor tudi med svojimi partizani izredno priljubljen. Ljudje, ki jih ima, so sami prostovoljci, takih mu bo italijanska tržaška organizacija... pošiljala vedno več... Ta skupina prostovoljno priznava našo komando ter so se v vseh velikih in majhnih vprašanjih obračali name ali na tov. Efenka..«*

Končno je še predlagal, naj bi z naše strani Darkovo skupino »uradno priznali za Tržaški bataljon« in ga priključili zaradi

* Konec februarja 1944 ie prišlo pod vplivom delovanja Tržaške federacije Komunistične partije Italije, katere člani so bili nekateri vodilni tovariši iz tedanjega bataljonskega štaba, do poskusa odtujitve bataljona iz sestave Istrskega odreda in s tem iz pristojnosti glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter njegove neposredne podreditve tržaškemu vodstvu KPI. To je izzvalo spor, intervencijo štaba odreda in reorganizacijo bataljona, vendar bomo ta problem opisali v posebnem poglavju (pojasnilo pisca).

pomembnosti Trsta direktno 14. diviziji, ne pa Istrskemu odredu, ki da deluje v glavnem v Brkinih.³⁹ Poznejši potek dogodkov je pokazal, da GŠ NOV in PO Slovenije ni odobril Benčičevega predloga.

Glede števila borcev v Dartkovi skupini konec novembra 1943 se ujemata s poročilom Istrskega odreda tudi izjava Oskarja Savarina, ki je omenil piscu, da jih je bilo približno 25 in še niso bili razvrščeni po četah ter organizirani kot bataljon, ko se jim je priključil nad Dolom in izjava Dušana Puha, ki je v svojih pisanih spominih navedel enako število, hkrati pa poudaril, da so bili v skupini najpomembnejši: Darko, Stelio Fontanot-Gildo, Brano Bizjak, Flavio Lazarini, Ennio Agostini, Beppo, kapetan Piero Landoni in poročnik Gino Luperini. Koristen pa da je bil tudi mali Pippo, Darkov nečak.⁴⁰

Odred se kadrovsko in organizacijsko krepí, zbira opremo in orožje

Ob nemškem napadu na 3. bataljon Šerčerjeve brigade 14. novembra 1943 na Tatrah je prišlo do preplaha tudi v 1. četi 1. bataljona Istrskega odreda, ki je taborila severovzhodno od kote 758 (Straža). Nekaj borcev se je razkropilo. Druga četa pa se je umaknila iz taborišča jugozahodno od Ostrovice in zavzela obrambne položaje na gozdnem hribu Kalu severozahodno od Ostrovice ob poti proti Artvižam. Bataljonovi borci so poitem prenašali ranjence v Padež k Šproharjevi domačiji, v bližini katere je štab odreda 15. novembra vzpostavil skrivno bolnišnico.⁴¹

Po odhodu 14. divizije iz Brkinov je bil štab odreda do 8. decembra 1943 ločen od 1. bataljona. Najprej je bil na Rjavčah, nato pa v Gržonovem mlinu pod Pregarjem*

Dne 21. novembra 1943 je prišlo v štabu odreda do prvih pomembnejših kadrovskih sprememb. Dolžnost komandanta je prevzel iz Istre odpoklicani Ivan Kovačič-Efenka, bivši komandant

* V odredovem štabu so bili takrat poleg že omenjenih treh članov ožjega štaba, intendanta in dveh obveščevalcev še administrator Janko Jelincič, orožar in terenski obveščevalec Stanko Jenko, kuhar Mirko Lukač, kurirji Franc Tomažič-Vinko, Jože Butinar in Maks Zadnik ter nekaj stražarjev. Že okoli 20. oktobra je prispel iz operativnega štaba za zapadno Primorsko radiotelegrafist Marjan Horn, da bi vzpostavil radijsko zvezo, kar pa se mu zaradi tehničnih razlogov ni posrečilo. (Maks Zadnik, pisani prispevek o sestavi in delu štaba IO, AO v Kopru.)

Istrske brigade. Prejšnji komandant Jože Iskra pa je postal Kovačičev namestnik. Za načelnika štaba je bil imenoval bivši komandant Rabske brigade mornariški kapetan France Potočnik, ki je organiziral v štabu pisarniško poslovanje in hrambo arhiva. Borci so pričakovali, da bo odred pod novim vodstvom hitreje premagoval začetne težave ter uspešneje opravljal svoje najpomembnejše naloge, toda že 26. novembra je štab 14. divizije odpoklical Kovačiča in Potočnika. Za novega komandanta je postavil Franca Korošca-Miha, bivšega komandanta 3. bataljona Šerčerjeve brigade, mesto načelnika pa je ostalo po Potočnikovem odhodu nezasedeno. Za novega političnega komisarja je bdi namesto Antona Dolgana-Branka imenovan Leon Klememčič-Batog (Očka).⁴² Pozneje se je izkazalo, da je bilo njegovo imenovanje na tako odgovorno in samostojno dolžnost premalo pretehtano in nezadostno utemeljeno. Postal je, kot bomo še videli, absolutist in vojvodsko surov v odnosih do borcev in prebivalcev. Zagrešil je mnogo hudih političnih napak, zaradi katerih je bil obsojen na naj strožjo kazen, toda povzročene škode ni bilo mogoče odpraviti.⁴³

Po ureditvi bolnišnice sta se četi 1. bataljona združili in skupaj bivakirali po vaseh, toda štab odreda je sklepal, da je kadrovsko stanje bataljona še vedno »šibko«, zato je poročal 30. novembra štabu 14. divizije, da bo treba komandni kader zamenjati.⁴⁴

Tedaj se je tudi 2. bataljon pod spretnim vodstvom komandanta Staneta Trudna in političnega komisarja Mirka Remca zelo hitro izpopolnjeval organizacijsko in kadrovsko. Pridružili so se mu mnogi prostovoljci. Po 20. novembru sta oba bataljona končno prešla na redno operativno dejavnost: patroljiranje, zasede, mobilizacijo idr. Štab odreda pa je po ureditvi pisarniškega poslovanja začel po 21. novembru pošiljati redna operacijska poročila štabu 14. divizije. Moralo pa je preteči še nekaj tednov, preden so prešle v bojih neizkušene odredove enote v odločnejše napade na sovražnika.⁴⁵

Prvi bataljon se je kmalu po ureditvi bolnišnice združil na Misličinah: 1. četa s štabom bataljona se je pridružila 2. četi. Potem se je bataljon napolnil v Vremsko dolino in se najprej ustavil pri Francu Lipoldu v Zavrhku. Patrolje iz bataljona so obiskale vasi Naklo, škofije, Matavun in druge, zbirale prostovoljce za enote NOV, mobilizirale za boj sposobne in iskale vo-

jaško obleko, čevlje, odeje in drugo opremo. Zbrano blago je intendant takoj poslal v Brkine. Na tem pohodu so se oglasili tudi pri znani, narodno zavedni Mohorčičevi družini v Naklem, pri kateri se je med vojno zdravilo več partizanskih ranjencev in bolnikov. Mohorčičevi so jih obdarili s pršutom, nahrbtnikom domačega kruha in hlebcom ovčjega sira. Tedaj so imeli v načrtu tudi napad na nemško kolono na križišču cest Divača—Kozina in Lokev—Matavun. Akcija pa se jim ni posrečila. Pohod bataljona po vaseh v neposredni bližini nemške postojanke v Divači pa je imel velik moralno-politični učinek, ker so se ljudje sami prepričali, da se partizanska vojska krepi in je Nemci niso mogli uničiti, čeprav je njihova propaganda to stalno trdila.“

Začetek množične mobilizacije

Množična mobilizacija, s katero naj bi vrnili v Brkinih in Istri v enote NOV približno 3000 vojaških obveznikov — kolikor je štab odreda tedaj računal, da jih je že bilo v partizanskih enotah na njegovem operativnem območju — ni mogla do konca novembra, ponekod niti kasneje steči tako, kot je bilo zaželeno, čeprav je bila prav to ena izmed poglavitnih nalog Istrskega odreda. Okrožni odbor OF Brkini—Slovenska Istra je sicer poslal 21. novembra 1943 okrožnico vsem rajonskim odborom OF in jih pozval, naj takoj organizirajo mobilizacijo vseh za boj sposobnih moških. Kljub okrožnicam in pozivom ter prizadevanju patrol in enot Istrskega odreda, da bi pripravili mobilizacijo z mitingi, je ni bilo mogoče tako hitro izpeljati v zaželenem obsegu, ker se je bližala zima, prizadeti pa so se bah, da jih bodo poslali »v Slovenijo«, kjer je razsajala ostrejša zima, razen tega pa so bili tudi ljudje, kot je bilo tedaj razširjeno mnenje v Brkinih, v splošnem manj naklonjeni NOB in zato razmere za bojevanje težavnejše kot na Primorskem. Organizacijsko pa je bila mobilizacija tedaj še nezadostno pripravljena. Odredove enote je konec novembra 1943 niso mogle učinkovito izvajati tudi zato, ker so imele premalo moštva, zaradi sovražne ofenzive pa so bile od 20. oktobra do sredine decembra zveze s 14. divizijo pogosto prekinjene. Tako obsežna in pomembna naloga pa je zahtevala — kot se je pozneje izkazalo — v razmerah sovražne okupacije in partizanske borbe daljši čas, čeprav so jo izvajali v krajih, kjer je bilo ljudstvo naklonjeno partizanstvu. Zato

je bila v Brkinih v glavnem izvedena do konca marca 1944, v Istri so jo izvajali tja do avgusta in še dlje. Vendar so bili že do srede decembra doseženi dokaj dobri uspehi. Večino obveznikov ni bilo treba mobilizirati, temveč so prispeli prostovoljno — na ustni ali pismeni poziv. Iz poročil odrednega štaba je razvidno, da je bilo izmed približno 300 do sredine decembra v odredove enote prispelih obveznikov mobiliziranih le 48.“

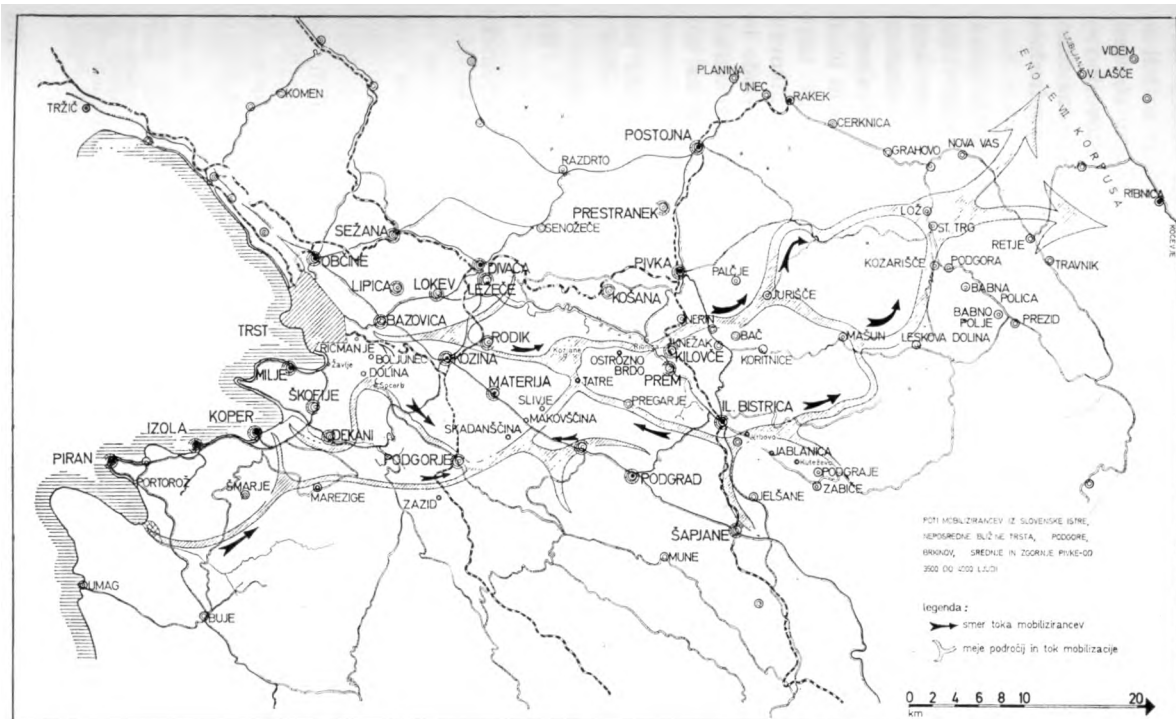
Mobilizacija v NOV je bila ob koncu 1943. leta spričo prizadevanja Nemcev in domobrancev, da bi vojaške obveznike vključili v svojo vojsko in delovno službo ter tudi na Primorskem ustanovili svoje kvislinške vojaške formacije, nujna in neodložljiva politična in vojaška naloga. Da bi pospešili njeno izvajanje, so rajonski in okrožni odbori OF, štabi Istrskega odreda in obeh bataljonov organizirali po brkinskih vaseh in v gornji Istri številne mitinge in sestanke* Na njih so govorniki razkrinkovali izdajalsko početje slovenskega domobranstva, begunske vlade in njenih četnikov, hkrati pa poudarjali potrebo po krepitvi narodnoosvobodilne vojske z vključitvijo v njene vrste vseh za boj sposobnih Slovencev.¹⁷

Prepustimo besedo o tem, kaiko je ljudstvo sprejemalo pozive na mobilizacijo in v kakšnem ozračju so se odvijali tedanji mitingi v Brkinih Leopoldu Kreblju, ki je aktivno sodeloval v tedanjih dogajanjih kot borec, komandir voda in čete v 1. bataljonu:

»Prave mobilizacije na brkinskem območju in v Vremski dolini niti ni bilo, pač pa so se obvezniki v glavnem vključevali prostovoljno v naše partizanske enote. Večina mladih fantov in mož je vstopila vanje, ne da bi jih bili pozivali... Druge pa smo pridobili tako, da smo organizirali po vaseh partizanske mitinge, na katerih je navadno govoril komisar bataljona... Po mitingu so se nam največkrat pridružili domačini ali pa obljubili, da pridejo čez nekaj dni, in največkrat so obljubo tudi izpolnili.«¹⁸

Podobno kot v Brkinih so odhajali v partizane slovenski fantje in možje tudi na Malem Krasu in v južnem predmestju

* štab Istrskega odreda je 30. novembra poročal štabu 14. divizije, da so organizirali 2 mitinga, 27. decembra je omenil, da so bili mitingi po vseh vaseh in da so na njih razkrinkovali domobrance, dva dni pozneje pa je poudaril, da so organizirali 7 mitingov in da so bili vsi dobro obiskani in uspešni, najboljše pa je uspel miting v Škofijah v Vremski dolini, kjer je bilo »kot praznik«, udeležilo se ga je več kot 300 ljudi. Na njem so sodelovali tudi pevci iz Lokve pri Divači. (Poročilo A IZDG F 296/1. Izjava Jozeta Žnidaršiča, AO IO v Kopruj).

Poli novincev iz Slovenske Istre, neposredne bližine Trsta, Podgore, Brkinov in Pivke na Notranjsko

Trsta ter v gornji Istri. Politični komisar 2. bataljona Mirko Remec je v svojih spominih na tedanjo mobilizacijo v okolici Trsta zapisal:

»Živo se spominjam dogodkov, ko smo se peljali s kamionom lesnega trgovca Rupene iz Vodic v Čičariji mobilizirat v Dolino in Boljunec pri Trstu... Čeprav se je to dogajalo pred vrati Trsta, nam je uspelo opraviti nabor novincev v prijetnem, skorajda prazničnem razpoloženju. Že pred našim odhodom so se v gostilni sredi Boljunca zbrali številni prebivalci, da bi se poslovili od svojcev, ki so odhajali v NOV. K veselemu razpoloženju je prispeval tudi gostilničar, ki je zbrane počastil s sladko kapljico. Novince smo s kamioni prepeljali čez železniško progo pri Podgorju do Malih vrat pri Jelovicah, nato smo vozila vrnili lastniku.«¹⁹

Štab 14. divizije je zahteval, naj novince, preden jih odpravijo v divizijo, opremijo in oborožijo ter pošljejo z njimi čimveč orožja in opreme za divizijske enote. Zato je bil štab odreda prisiljen, da organizira zbiranje vse preostale vojaške opreme. Da bi mu to uspelo, je pozval že 21. novembra 1943 vse rajonske komiteje, naj zberejo pri terenskih odborih OF orožje in opremo ter uredijo skrivna skladišča. Hkrati pa jih je opozoril, da je glavni štab NOV in POS izdal nalog za mobilizacijo vseh vojaških obveznikov.⁵⁰

Nemci ustanavljajo na Primorskem Slovenski narodni varnostni zbor kot izdajalsko vojaško formacijo

V drugi polovici novembra so se začele vojaške in politične razmere v Brkinih polagoma izboljševati. Nemci niso več vdirali tja z večjimi silami. Številčna moč in ofenzivnost nemških enot sta se v okoliških garnizijah — v Podgradu, Ilirski Bistrici, na Pivki in drugod — postopoma zmanjševali. Tako je bilo 30. novembra in 1. decembra 1943 v Ilirski Bistrici 900 Nemcev, na Premu 80, v Podgradu »malo«, v Povžanah pri Materiji 100, na Kozini 400 in 100 italijanskih fašistov, v Žavljah pri Trstu 250 itd.

Nemci so že novembra 1943 ugotovili, da je doživela njihova ofenziva proti slovenskim partizanom neuspeh. Zato so se počutili na Primorskem po odhodu večjega dela ofenzivnih sil svojega 2. esesovskega tankovskega korpusa na vzhodno fronto in v Italijo

precej ogrožene. Ker bi bili radi zapolnili »luknje« v svojih bojnih vrstah, so si že novembra intenzivno prizadevali, da bi organizirali tako imenovani Slovenski narodni varnostni zbor kot primorsko iniačo izdajalskega domobranstva.* Že prej pa so začeli ustanavljati italijanske kvislinske enote iz pripadnikov bivše kraljeve vojske, fašističnih, financarskih in karabinjerskih odredov, da bi z njimi zavarovali ceste in železnice tudi na odredovem operativnem območju.”

Nemško vojaško poveljstvo in njegova obveščevalna služba pa sta se novembra 1943 zatekla tudi k razširjenju lažnih (dezinformacijskih) vesti o ponovni, še obsežnejši nemški ofenzivi proti slovenskim partizanom, ki naj bi se začela iz izhodišč v Vidmu, Goriai, Trstu, na Reki, v Ogulinu, v Zumberku, Krapini in Celju. Res so začeli 13. novembra 1943 obsežne napade na enote NOV in PO Slovenije na Cerkljanskem in Gorenjskem, 18. novembra pa v Goriških Brdih, Slovenski Benečiji in na Tolminskem; splošne ofenzive pa se zaradi pomanjkanja čet niso mogli lotiti.⁵³ S pre-

* Hitler je izdal 10. septembra 1943 temeljno uredbo o ureditvi uprave na okupiranem italijanskem ozemlju v Julijski krajini in v tako imenovani Ljubljanski pokrajini ter jo že isti dan dopolnil z odlokom. S tema aktoma je bila urejena tudi uprava v tako imenovani Jadranski operativni coni (Operations zone Adriatisches Küstenland), ki je zajemala pokrajine Furlanijo, Goriško, Tržaško, Istro, Reško, Kvarner in Ljubljansko. Za vrhovnega komisarja v tej coni je bil imenovan koroški gaulaiter dr. Friedrich Rainer, ki je prevzel oblast v Ljubljanski pokrajini 15. 9. 1943, v drugih pokrajinah pa 29. 9. 1943. Za višjega vodjo SS in policije pa je Himmler sredi septembra 1943 imenoval enega izmed najbolj krvoločnih esesovcev gruppenführerja Odila Globočnika, medtem ko je Hitler imenoval v začetku oktobra za vojaškega poveljnika cone generala Ludwiga von Kieblerja. Rainer pa je 22. 9. 1943 ustoličil v Ljubljani Leona Rupnika kot predsednika pokrajinske uprave. Dne 12. novembra 1943 so us^—wili tako imenovane »Slovenske narodne varnostne straže« (Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in NOV v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, stran 358—359 in 363 ter 369).

Odilo Globočnik pa je izdal 26. 11. 1943 naredbo št. 61/60 — Tgb 790/43 AZ 1093, s katero je postavil domobranskega polkovnika Kokalja za glavnega inšpektorja »Slovenskega narodnega varnostnega zbora« s sedežem v Trstu. V naredbi je bilo poudarjeno, da Globočnik pooblašča Kokalja, da vzpostavi slovenski narodni varnostni zbor. V manjših krajih naj se organizirajo krajevne varnostne straže, v večjih pa skupine varnostnih straž. Za svoje delo pa da je Kokalj odgovoren izključno Globočniku (IZDG v Ljubljani, mikrofilm, dokument št. 174).

Okrožni odbor OF za pivško okrožje je poročal že 13. 11. 1943, da so prišli v iekatere pivške vasi nemški policijski oficirji in predlagali prebivalstvu, naj se organizira v Ortsschutz in Wehrmannschaft. V istem poročilu pa okrožni sekretar Matija Gržina-Silvo Robida ostro kritizira nevarni oportunizem nekaterih članov OF, ki so predlagali, naj bi nemške predloge sprejeli in se tako laže vrnili v okupacijski aparat ter v njem delali za NOB (poročilo okrožnega odbora OF Pivka s 13. novembra 1943, arhiv IZDG v Ljubljani F 633).

V Ilirsko Bistrico so Nemci 20. 12. 1943 pripeljali 50 domobrancev, preoblečenih v civilne obleke. Nekaj dni prej pa so, kot je poročal štab Istrskega odreda 21. 12. 1943, poklicali vse župane na Reko na prefekturo in jim naročili, da organizirajo domobranstvo. V poročilu štab poudarja, da še ne vedo, kakšen bo odziv prebivalstva, potem pa dodaja, da »vse kaže«, da ni hude nevarnosti, da bi domobranstvo v teh krajih dobilo večji obseg. (Poročilo štaba Istrskega odreda štabu 14. divizije 21. 12. 1943, IZDG F 296/1).

Predstavniki okupatorske oblasti na Primorskem:
Ludwig Kießler, komandant 97. armadnega zboru,
dr. Friedrich Rainer, vrhovni komisar (v sredini) in
Odilo Globočnik, višji vodja SS in poveljnik policije
v Jadranski operativni coni (tretji)

miki nekaterih svojih enot in načrtnim širjenjem lažnih vesti pa jim je vendarle uspelo prepričati nekatere štabe NOV in PO Slovenije, da gre zares. Tako je štab Istrskega odreda poročal 26. novembra, da se je 1. bataljon zaradi zastrašujočih novic 25. novembra umaknil iz Brkinov čez Reko, cesto in železnico v Volče pod Vremščico, medtem ko se je 2. bataljon umaknil iz taborišča pod Slavnikom, ker so imeli Nemci topovske strelske vaje.⁵⁴

Tudi glavni štab NOV in PO Slovenije je — ker je računal na nemške priprave za obrambo obale pred morebitnim anglo-ameriškim izkrcajem — skupaj s štabom VII. korpusa in operativnim štabom za zapadno Slovenijo resno razpravljal o sovražnih name-

nih in tudi navezal stike z glavnim štabom NOV in PO Hrvaške ter začel pripravljati načrte za morebitni umik vseh slovenskih partizanskih brigad na Hrvaško. Kmalu pa se je izkazalo, da splošne sovražne ofenzive proti NOV ne bo.⁵⁵

Odredove enote napadajo sovražnika

Ko je bila sredi novembra 1943 nemška ofenziva na Notranjskem in Dolenjskem končana, je prešla NOV in PO Slovenije v odločen protiudar. V Brkinih in med borci Istrskega odreda je najmočnejše odjeknil uspešen napad 14. divizije na domobransko postojanko Grahovo pri Cerknici, 23. novembra, in Velike Lašče, 3. decembra 1943. V teh dveh napadih je padlo več kot 250 domobrancev in Nemcev, postojanki pa sta bili uničeni. Zairadi strahu pred napadom NOV so domobranske posadke iz Cerknice in Begunj pobegnile na Rakek, iz Šmarja in Grosupljega pa proti Ljubljani.⁵⁶

Uničenje sovražnih postojank je dokazalo, da sovražnik ni bistveno prizadel udarne moči NOV in PO Slovenije, hkrati pa je močno vzpodbudilo narodnoosvobodilnemu boju naklonjeno brkinsko ljudstvo in borce Istrskega odreda, da so se kmalu tudi sami lotili večjih alkij proti sovražniku. Štab odreda je 30. novembra poročal štabu 14. divizije, da je izdal nekaj ukazov za napade na sovražnika in da pripravlja odredno akcijo, nato pa je 2. decembra ipoudaril, da se je bojna morala v 1. bataljonu izboljšala. Prvi napadi na sovražnika sicer niso najbolje uspeli, ker so se njegove enote hitro menjavale, borci in starešine pa še niso bili dovolj izkušeni v bojih, toda že 8. decembra je udarna skupina 2. bataljona uničila na cesti Reka—Trst pri Starodu nemški kamion. Ko se je ponoči vračala v taborišče, je napadla pri Obrovem še drugi kamion. Padli so 3 sovražni vojaiki, vozili pa sta bili uničeni. Isti dan je 1. bataljon uničil v Vremskem Britofu občinski in poštni arhiv ter razbil uradne prostore, da bi preprečil obnovo delovanja občinske uprave v korist okupatorja.”

V začetku decembra so odredove enote dosegle pomembnejše uspehe tudi pri mobilizaciji. Tako je 2. bataljon 1. decembra mobiliziral v vaseh ob cesti Reka—Trst 18 novincev, štabna patrola pa 1. decembra v Javorju 5. Zato se ije povečalo številčno stanje borcev na 192, ni nam pa mogoče opisati, kaiko so bili oboroženi,

ker je odredov štab do konca 1943. leta le enkrat poročal o oborožitvi svojih enot.“

Dne 5. decembra je bila spet vzpostavljena redna kurirska zveza med štabom odreda in štabom 14. divizije, ki je dobil tega dne odredovo poročilo z dne 30. novembra. Že prejšnji dan pa je štab 14. divizije z okrožnico opozoril vse brigadne štabe in štab Istrskega odreda, da se je treba lotiti načrtne in obsežnejše mobilizacije vseh za boj sposobnih moških, ter tako preprečiti mobilizacijo Nemcem in domobrancem. Hkrati pa je po navodilih glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 23. novembra 1943 ostro opozoril vse podrejene štabe, naj odpravijo netovariške, vojvodske surove in »vsega obsojanja vredne odnose«, ki so jih uveljavljali nekateri komandanti in politični komisarji do borcev med sovražno ofenzivo in po njej. Z dopisom 7. decembra 1943 pa je divizijski štab ostro grajal nezadostno aktivnost odrednega štaba pri mobilizaciji, ki da poteka »prepočasi, neodločno in nenačrtno«. Potem pa mu je naročil, naj 30 mobiliziranih novincev takoj pošlje z močnim spremstvom k štabu divizije, naj še naprej zbira vojaško opremo ter nakupuje cigarete in glicerinovo olje za mazanje mitraljezov in vse to pošilja enotam 14. divizije. Očital mu je tudi nezadostno politično aktivnost med prebivalstvom, potem pa najodločneje poudaril, naj zaradi pomanjkanja sposobnih političnih delavcev na terenu razvije intenzivno politično in propagandno aktivnost med ljudstvom po vaseh, ki je, kot je divizijskemu štabu znano, zelo dovzetno za NOB. Pripravi naj čimveč mitingov, na njih pojasnjuje pomen narodnoosvobodilnega boja, razkrinkuje izdajalsko vlogo domobrancev, popularizira uspehe NOV ter se bori proti razširjenemu oportunizmu. Za odnos prebivalstva do NOB da je odgovoren tudi odredov štab. Omenil je tudi, naj štab ne naseda paniikarskim vestem o »rastrellamentih«, temveč naj intenzivno nadzoruje svoje območje, sodeluje z okrožnimi in rajonskimi odbori OF ter polovi in uniči domobranske agente, ker se bo sicer nujno štel vsak njihov uspeh za odredov neuspeh.⁵⁹

Z dopisom z dne 7. decembra 1943 je štab 14. divizije obvestil Istrski odred, da je vzpostavljena zveza za sprejemanje novincev na Knežji njivi. Novince naj pošilja v skupinah po 50 z močnim spremstvom, s seboj naj prinesejo čimveč obutve, obleke in drugih vojaških stvari za divizijske enote, odred pa da ne sme

imeti več ikot 150 borcev.* Hkrati je divizijski štab obljubil, da bo poslal štabu odreda nekaj komandirjev in vodnikov po končanem podoficirskem tečaju.“

Ostra graja in vzpostavljena zveza sta spodbudili štab odreda, da je že 8. decembra 1943 pripravil odhod skupine 35 novincev proti Notranjski. Med njimi je bilo 23 fantov, ki so bili v Trstu pri domobrancih in so jih Nemci urili za boj proti partizanom, okrožni komite za Istro in štab 2. bataljona pa sta organizirala s pomočjo tržaških aktivistov njihov beg v NOV. Žal jih je izmed 120 prišlo na cilj le 23. Pohod se je na Narinskem predoru zaradi streljanja nemških stražarjev ob železnici razbil. Odredova kurirja sta zbrala le še 14 izmed 35 novincev, 11 se jih je še isto noč vrnilo v Brkine, usoda desetih pa je ostala nepojasnjena. Nekateri izmed pobeglih so pritekli naravnost k Nemcem, drugi pa so se vrnili domov. Od predora sta jih kurirja spremljala le 14 na Notranjsko, in ker na Knežji njivi sprejem še ni bil organiziran, sta jih morala voditi noter v Štalcerje na Koveškem, kamor sta prispela šele 13. decembra.⁶¹

Boj proti sovražnim vohunom in špekulantom

Novembra in decembra 1943 sta morala štab odreda in odredno sodišče ostro nastopiti ne le proti tistim, ki so se izmikali mobilizaciji, temveč predvsem proti fašističnim, gestapovskim in domobranskim agentom ter raznim prekupčevalcem in špekulantom, ki so jih okupatorska policija ter vojaška poveljstva pošiljala v Brkine in Istro z vohunskimi nalogami. Iz sodnih spisov, ki žal niso vsi ohranjeni in poročil štaba odreda je razvidno, da je odredno sodišče sodilo do 29. decembra 16 obdolžencem: dvema zaradi dezerterstva in službe pri okupatorju, osmim zaradi vohunstva, trem zaradi tatvin in preprodaje bencina, gum in drugega vojaškega materiala, eden se je zagovarjal zaradi širjenja sovražne propagande in delovanja proti NOV, enemu so sodili zaradi upora in napada na borce pri rekviriranju vojaške opreme, enemu pa zaradi širjenja lažnih vesti. V 13 primerih so bile

* Nalog štaba 14. divizije, da odred ne sme imeti več kot 150 borcev, je bil v nasprotju z določilom ustanovne odredbe, po kateri naj bi imel odred 2 bataljona in v vsakem po 150 borcev. (Zb NOV VI/7, dok. št. 205).

izrečene najstrožje kazni, v dveh denarne globe, en obtoženec pa je bil ubit na begu in so mu sodili po smrti.⁶²

Nabave in prenosi materialov za 14. divizijo

Sredi novembra je štab odreda vzpostavil zveze s tržaškimi odporniškimi gibanji in organiziral nabavo potrebnega materiala. Decembra je poslal v Trst Antona Poropata kot posebnega intendanta, da bi nabavljal tehnični material, zdravila, živila in drugo za NOV in POJ, vendar so pri tem delali tudi drugi. Pošiljke so potlej prihajale po trgovskih zvezah redno v Brkine. Od začetka decembra dalje so bile nabave materiala za 14. divizijo — kot je razvidno iz odredovih poročil — že precej redne. Tako so iz Brkinov poslali 1. decembra v štab divizije radijski oddajnik, 3. decembra zdravila — 2 steklenici vode za izpiranje ran, steklenico joda, več zavojev vate in obvez za rane ter 6 litrov žganja. Dne 8. decembra pa so poslali 5 zavojev raznih potrebščin, ki jih je, kot zremo iz potrdila s 13. decembra, prejela Šercerjeva brigada. Dne 11. decembra so dobavili štabu divizije 5 zavojev sanitetnih potrebščin. Nato so 18. in 19. decembra obvestili štab divizije, da lahko nabavijo v Trstu usnje, 200 litrov strojnega olja in drugo pošiljko sanitetnega materiala, če divizijski štab pošlje denar za nakup. V istem poročilu pa so obvestili, da so nabavili in bodo v kratkem poslali 20 litrov glicerinovega olja in 70 kg sanitetnih potrebščin. Omenili so tudi, da bi lahko nabavili še več, pa nimajo denarja.⁶³

Politično in partijsko delo v odredu

V drugi polovici novembra so se začele priprave za vzpostavitev organizacij KPS v odredovem štabu in obeh bataljonih. Kmalu po 20. novembru so bili organizirani prvi kandidati, že v začetku novembra pa je bil sprejet v 2. bataljonu prvi izmed njih v partijo. Med 5. in 10. decembrom so v odredovem štabu pri Garzonu sprejeli prve 4 kandidate za članstvo KPS. Podobno so ravnali tudi v 1. in 2. bataljonu ter konec decembra sprejeli v KPS najboljše borce. Za politično-ideološko vzgojo pa je zelo primanjkovalo literature in tudi sposobnih političnih delavcev.

Zato je štab odreda prosil divizijski štab, naj mu nujno pošlje kakršnokoli politično literaturo. V poročilu, poslanem 3. decembra in mnogih poznejših dopisih, se je odredni štab utemeljeno pritoževal tudi zaradi pomanjkanja sposobnih bataljonskih funkcionarjev, dobrih komandirjev čet in vodov. Ni bil zadovoljen s komandantom 1. bataljona in njegovim namestnikom Iztokom. Trdil je, da borci Žbogarju ne zaupajo, ker je »v akcijah boječ in neodločen ter v vodenju bataljona nesposoben«, sicer pa ima »vojvodski« odnos do borcev in prebivalcev, zaradi česar so se pritoževali tudi okrožni in rajonski komiteji, prebivalci Vatovelj in celo član pokrajinskega komiteja KPS Leopold Krese-Još. S takšnimi obdolžitvami je politični komisar Leon Klemenčič 24. decembra napolil Žbogarja s spremnim dopisom v štab 14. divizije. Prosil je, naj o njem razsodi in ga pošljejo v eno izmed brigad. Prizadeti pa se ni dal ugnati kar tako. Ugovarjal je in se — kot je poročal štab odreda 4. januarja 1944 — vrnil v bataljon, potem ko je oddal spremno pismo obveščevalcu Šercerju; vendar so ga v začetku januarja odstranili in ga poslali v štab VII. korpusa. Brkinski ljudje in bataljonovi borci so bili preveč občutljivi, da bi trpeli grobe metode komandantov partizanske vojske, ki so jo štel za svojo in najboljšo.⁶⁴

Bataljona pa sta se navzlic kadrovskim težavam vendarle postopoma krepila. Tako so okoli 20. decembra postavili za namestnika komisarja v 2. bataljonu Ludvika Tomorija, ki je bil ostal v Brkinih bolan, ko je odšla od tam 14. divizija. Že prej pa so se konec novembra priključili odredu tudi mnogi ozebli in bolni interniranci ter izgubljeni borci 14. divizije in drugih enot, ki so ostali v Brkinih na okrevanju: Dragica Ratković, Ljubica Mičunović, Rado Pregelj, Milan Gulič, Ado Vižintin-Slavec in drugi.⁶⁵

Napad Nemcev na člane odredovega štaba na Pregarju

V razmerah, ko niso bile še niti zasilno obvladane kadrovske težave, je zadel Istrski odred prvi hujši sovražnikov udarec. Na Pregarju so 12. decembra 1943 padli v boju z Nemci komandant odreda Franc Korošec-Miha, njegov namestnik Jože Iskra, štabni intendant Stanko Zadel-Vojko in borca 1. bataljona Jože

Lever in Jože Ule. Nemški mitraljezi pa so na begu pokosili tudi domačina Antona Bubniča-Dednikarjevega.

Kako se je to zgodilo?

V partizanskem boju ni bilo nikoli dovolj opreznosti in previdnosti. V na novo ustanovljenem odredu, ki je deloval šele 2 meseca, je bilo zelo malo ljudi, izkušenih v boju z vohunskimi službami. Namesto sistematskega, metodičnega in domiselnega boja s sovražno vohunsko dejavnostjo je pogosto prevladovalo naivno prepričanje, da sovražnik ne ve in ne more zvedeti, kaj se dogaja v Brkinih. Napad na člane štaba na Pregarju pa je pokazal, da ni ravno tako. Konec novembra in v začetku decembra je odred še vedno intenzivno zbiral orožje in opremo, hkrati pa je aktivno posegal tudi v politični boj, da bi preprečil vpliv domobranske propagande, ki si je tedaj sicer brez upanja na uspeh mrzlično prizadevala, da bi si pridobila med ljudmi pristaše. Domobranci so pogosto v svojih propagandnih občilih trdili, da so partizani proti veri in cerkvi. Takim trditvam se je bilo treba upreti in jih ovreči.

Zato je štab odreda organiziral v nedeljo, 5. decembra, udeležbo partizanov z zastavo pri maši na Pregarju. Kaže, da to Nemcem ni ostalo prikrito. Tri dni pozneje so vdrli zgodaj zjutraj h Garzonu, da bi uničili štab odreda, toda ta je bil o njihovem namenu pravočasno obveščen in se je zvečer umaknil. Naslednjo nedeljo zjutraj — 12. decembra 1943 — pa so obkolili Pregarje.

Prejšnji večer so bili odšli komandant, njegov namestnik, štabni intendant in kurir z Rjavč, kjer je bil tedaj sedež odredovega štaba, v Harije zbirat vojaško opremo. Od tam so se vračali proti Rjavčam in pripeljali okoli 3. ure zjutraj na Pregarje kakšnih 200 kg usnja, 150 parov čevljev in nekaj druge opreme. Medtem ko je voznik odpeljal stvari na Rjavče, so se člani štaba Franc Korošec-Miha, Jože Iskra in Stanko Zadel na Mihov predlog ustavili pri Ančki Konestabo-Valinovi in tam preспали ostanek noči. Nemci so že pred dnem obkolili vas in v njej tri člane štaba, kurirja in 2 borca. Ko so komandant, namestnik in intendant opazili sovražnike, so se skušali umakniti iz vasi. Nemške zasede so jih opazile in jih v boju pobile, medtem ko se je kurir, ki je bil v drugi hiši, rešil* Ujeli so tudi borca, ki sta bila v patrulji in ju potem pred šolo zverinsko pobili.“

* Kurir Jože Butinar je v svojih spominih omenil, da so v Harijah najprej

Janez Konestabo, borec in pozneje obveščevalec Istrskega odreda, domačin iz iste hiše, v kateri so Miha in drugi prenočili, je po pripovedovanju svoje matere in sester opisal dogodek taikole:

»Moja mati Ančka je slišala zjutraj neki šum, zato je pogledala skozi Okno in opazila na sosedovem dvorišču Nemce. O tem je brž obvestila vse tri. Ko so Miha, Jožko in Vojko vstali, jih je mati odpeljala Skozi lopo na vrt in jim pokazala, kod bo umilk najbolj varen. Uspelo se jim je umakniti v robido v Luzi... Nemške zasede s Šarci so bile na vseh dominantnih točkah okrog vasi. Njihove patrulje pa so pretaknile vso bližnjo okolico. Na eno izmed njih sta Miha in Jožko streljala z brzostrelkama in enega Nemca hudo ranila... Ko so sovražne zasede opazile, od kod streljata, so z vseh okoliških položajev usmerile ogenj v tisto grmovje in jih prisilile k umiku. Med umikom so bili vsi trije ranjeni. Ko so Nemci prišli do Mihe in Jožka, verjetno še nista bila mrtva, so ju dotolkli ali pa sta si sama vzela življenje. Odtrgali so jima položajne znake in ju pustili. Vojka pa Nemci niso našli, ker se je bil umaknil globlje v robidje, in tam izkrvavel. Ko so se Nemci umaknili, sta prišli k padlima Mihi in Jožku moja mati Ančka in Valerija Zadnik-Mesnarjeva. Vojka so našli pozneje, nekaj sto metrov dalje.

Naš 1. bataljon je tedaj taboril pod Rjavčami v gozdu. Dne 11. decembra 1943 so poslali v večernih urah kot patruljo na Pregarje in v okolico borca Jožeta Uleta in Jožeta Leverja, oba s Pregarja. Ko sta se zjutraj 12. decembra vračala proti Karlovinci (kota 771), so ju Nemci nepričakovano živa ujeli in ju razorožili. Potem so ju gnali na Pregarje pred šolo in ju med potjo pretepal z njhovima puškama. Medtem so segnali pred šolo vse vaščane in jih spraševali, če kdo pozna ujeta partizana. Nihče ju ni hotel prepoznati. Niti mati Jožeta Uleta, ki so ji Nemci pred očmi pretepal in ubili sina, ga ni hotela na nemško zahtevo

preiskali Kusovo hišo, nato pa še hišo Gašperja Samsa, ki je bil že tedaj pristaš neke domobransko-četniške organizacije v Ilirski Bistrici. Tisti dan pa so mu zaplenili 150 parov čevljev. 2e tedaj so vedeli, da se nagiba k nasprotnikom NOB, vendar ni bilo za njegovo izdajstvo še dovolj dokazov, zato so ga pustili doma. Ko pa so partizani odpotovali proti Pregarju, je stekel v Ilirsko Bistrico in obvestil Nemce, da so partizani v Harijah, in ker jih Nemci niso več tam dobili, jim je — ker je poznal vsaj kurirja Butinarja (Pregarca) — verjetno tudi povedal da so se umaknili proti Pregarju. (Povzetek iz izjave Jožeta Butinarja, AO 10 v Kopru).

prepoznati; tudi sam ni hotel prepoznati ne svoje matere ne vaščanov. Tudi Jože Lever ni maral prepoznati nobenega vaščana. Oba sta junaško prenašala zverinsko mučenje z udarci puškinih kopit. 2e do kraja razmrcvarjenima so Nemci pogнали še nekaj strelov v glavo. Le koliko samopremagovanja je zmogla trpeča Antonija Ule, Jožetova mati! Kako ponosno in pogumno sta padla borca 1. bataljona, ne da bi bila izdala svoje enote in vaščane, ne da bi klonila pred nasiljem sadističnih podivjancev tretjega rajha.«⁶⁷

Padle borce in pobitega domačina so Pregarci v globoki žalosti prenesli na pokopališče in jih naslednji dan s sodelovanjem 1. bataljona in odrednega štaba častno pokopali. Na njihovih grobovih so se borci tiho zaobljubili, da jih bodo maščevali — da bodo nadaljevali osvobodilni boj do zmage.⁶⁸ Ta tragični dogodek, ki mu je botrovala nepazljivost, ni le hudo prizadel Istrskega odreda, ki je ostal brez vojaškega vodstva, pač pa je tudi zelo žalostno odjeknil med brkinskim, s partizanskimi borci solidarnim ljudstvom, ki je za vsakim padlim borcem žalovalo tako, kot bi mu bil sorodnik. Kako žalostno je odjeknil ta dogodek, nam zgovorno priča izjava mladinske aktivistke Vide Škrjanc iz Rožič borcem, ki jim je nekaj dni pozneje prinesla vsa objokana na položaje kosilo:

»Ne vem, če boste jedli moje knedelnje, ker so polni solz, ki sem jih prelila za tovariši, ki so padli na Pregarju.«⁶⁹

Odred podrejen VII. korpusu. Karlo Maslo začasno odredni komandant

Ker je ostal Istrski odred brez komandanta, tedaj pa je bil na Ostrožnem brdu na dopustu Karlo Maslo, komandant bataljona v Gradnikovi brigadi, priljubljeni brkinski borec, je politični komisar odreda Leon Klemenčič 20. decembra 1943 predlagal štabu 14. divizije, naj bi Masla postavili za komandanta odreda. Pri tem je poudaril, da Maslo dobro pozna teren in mu ljudstvo zaupa. Štab 14. divizije ni odgovoril na predlog. Karlo Maslo pa je o tem 24. decembra pisмено obvestil štab Gradnikove brigade in prosil, naj odobri, da ostane v Istrskem odredu. Ker tudi on ni dobil odgovora, je 27. decembra na Klemenčičevo prigovarjanje pogojno sprejel dolžnost komandanta, vendar je o tem že 31.

decembra spet pisal štabu Gradnikove brigade in nujno prosil, naj zadevo rešijo, obvestijo štab divizije in potrdijo njegovo pre-mestitev. Žal pa nista dobila najmanj tri tedne odgovora ne Maslo ne štab odreda. Zato je štab odreda v poročilu štabu 14. divizije 8. in 9. januarja spet nujno prosil, naj potrdijo Masla za komandanta ali pa problem rešijo drugače. Štab 14. divizije pa po 7. decembru ni več odgovarjal na odredove dopise.⁷⁰

Glavni štab NOV in PO Slovenije je konec 1943 ugotovil, da divizijski štabi ne morejo najustreznejše reševati problemov v odredih. Štirinajsta divizija pa je imela za to še razlog več, ker se je že pripravljala za pohod na Štajersko — tja je odšla 6. januarja 1944. Zato je 24. decembra 1943 odločil, naj se vsi odredi, ki delujejo na operativnem območju VII. korpusa, podredijo neposredno štabu tega korpusa, ker to zahteva potreba po enotnejšem in učinkovitejšem poveljevanju. Štab VII. korpusa pa je izdal 27. decembra odredbo, s katero si je neposredno podredil odrede in vsakemu določil konkretne naloge. Zveze z Brkini pa so bile tedaj še zelo počasne, zato so dobili v Istrskem odredu to odredbo šele 9. januarja. Navzlic vsemu pa je s tem nastopilo za Istrski odred novo obdobje, ker so se uredili stiki in začela prihajati navodila, pa tudi občasne, čeprav dokaj redke kontrole korpusovih referentov niso izostale. Karla Masla je štab VII. korpusa potrdil za začasnega komandanta Istrskega odreda šele 17. januarja 1944 in pri tem izrecno poudaril, da je to le začasno, »dokler se problema ne reši z glavnim štabom ..

Odredove enote zaostrujejo boj s sovražniki

Odredova bataljona sta po 12. decembru 1943 nadaljevala boj s sovražnikom brez komandanta odreda in njegovega namestnika. Zaseda 1. bataljona je 15. in 16. decembra čakala pri Divači nekega visokega nemškega oficirja, vendar ga ni bilo. V tistih dneh je 1. bataljon onеспособil za nadaljnjo proizvodnjo rudnik črnega premoga v Zavrhku v Vremski dolini in zaplenil nekaj rudarske opreme. Udarina skupina 2. bataljona pa je 17. decembra zvečer na cesti Reka—Trst, med Starodom in Šapjanami, iz zasede napadla 4 nemške avtobuse, v katerih so se vozili nemški vojaki. Odredov štab je 18. decembra 1943 poročal, da je bilo ubitih kakšnih 40 nemških vojakov. Čeprav se zdi število mrtvih

preveliko, bo verjetno res, da je sovražnik pretrpel hude izgube. Mitraljezec Ernest Faraus-Drago, ki je sodeloval v napadu, se spominja, da so bili avtobusi polni nemških vojakov in da so peljali od Reke proti Trstu. Nanje pa so streljali z dvema strojnica in nekaj brzostrelkami iz razdalje 60 do 100 m.⁷²

Med 15. in 20. decembrom je štab odreda pripravljal skupen napad svojega 1. bataljona in 1. bataljona Kosovelove brigade, ki je bil nekaj časa pod poveljstvom komandanta Staneta Mahneta v Brkinih, na kolono približno 400 nemških vojakov-novincev, ki so dnevno odhajali iz Ilirske Bistrice proti Podgradu na vojaško urjenje. Prav na takem pohodu so jih nameravali napasti, toda načrta niso izvedli, ker so Nemci spreminjali smeri pohodov, bataljon Kosovelove brigade pa je moral oditi iz Brkinov. Pač pa je okoli 25. decembra 3. odredov bataljon pripravil vse potrebno za razorožitev italijanskih karabinjerjev v dekanski postojanki. Do neposrednega napada pa ni prišlo, ker se je štab bataljona (komandant Darko Pecič-Pezza) s karabinjerji dogovoril, in ti so se pisмено obvezali, da bodo dobavili bataljonu orožje, strelivo obleke in čevlje. Naslednji dan pa so odšli, ne da bi bili izpolnili obljubo.⁷¹

V naslednjih dneh se odredovi bataljoni niso spuščali v obsežnejše napade na sovražnika. Tudi Nemci tedaj niso bili posebno aktivni. Prizadevali pa so si, da bi obnovili italijanske karabinjerške postojanke ter zavarovali z novimi posadkami financarjev železnice in pomembnejše ceste. Odredove enote pa so Nemcem to preprečevale, kjerikali so mogle. Tako so patirole 1. bataljona 31. decembra s pomočjo domačina Milka Škrlja ujele v Vremski dolini karabinjerskega brigadirja Angela Cescateja, bivšega ko mandirja postaje v Vremskem Britofu, in karabinjerja Pasquala Parentija. Oba so ljudje poznali kot zagrizenca v protipartizanskem boju. Istega dne je druga patrolja ujela policijskega podoficirja, ki je vohunil po Brkinih. Zaseda 2. bataljona pa je 2. januarja 1944 pri Obrovem napadla nemški osebni avtomobil in ga uničila. Padla sta 2 Nemca, zaplenili pa so vojaški železniški vozni red za progo Trst—Pulj 3. januarja.⁷⁴

Konec decembra 1943 sta bila 1. in 2. odredov bataljon že dokaj urejena in kadrovske izpopolnjena, medtem ko se je 3. bataljon šele izpopolnjeval. Število odredovih borcev je do 20. decembra naraslo na 164. Okoli 25. decembra pa je moral odred

iz svojega 1. in 2. bataljona oddati 40 borcev tovarišu Dragu* za novoustanovljeno četo VOS, ki bo delovala na Pivki. Te pa so do 29. decembra nadomestili z novinci. Do 8. januarja se je število odredovih borcev povzpelo na 189. Tedaj je štab odreda prvič poročal, da je v prvem bataljonu 72, v drugem 68 in v tretjem 40 borcev. V poročilu z dne 29. decembra so tudi poudarili, da je novi komandant Maslo uvedel redno vojaško urjenje ter da sta se red in vojaška disciplina izboljšala. Kar pa je bilo še posebno pomembno: odred je pod Maslovim vodstvom odločno prešel v akcije.

Da bi okrepili množično politično delo med prebivalstvom po vaseh, je odredni štab v skladu z navodili štaba 14. divizije ukazal — kot je poročal 21. decembra 1943, bataljonskim štabom — naj samostojno organizirajo mitinge. Zato so med 25. decembrom in 6. januarjem organizirali zelo veliko mitingov po vseh dostopnih vaseh v Brkinih, na Malem Krasu in tudi v Istri. Z njimi so želeli ljudi politično pripraviti na mobilizacijo. Zato so na njih posebej poudarjali potrebo po vključitvi v NOV vseh za boj sposobnih prebivalcev, prikazovali škodljivo, izdajalsko vlogo domobrancev in nujnost boja proti njim. Slovenska beseda in pesem, ki sta odmevali na mitingih pod varstvom partizanske vojske, sta segali ljudem v srca, prebujali narodna in domoljubna čustva ter premagovali vse ovire. Praznovanje novega leta je potekalo v Brkinih v znamenju mitingov, ki so združevali prebivalce in borce v enotno, nepremagljivo bojno fronto. Brkinsko in istrsko ljudstvo ter prebivalstvo iz okolice Trsta je pokazalo svojo privrženost NOB tudi z božičnimi in novoletnimi darili za partizanske borce.

Tedaj je bolj kot kdaj prej veljajo geslo:

»Vse za slovensko vojsko!«⁷⁵

S kolikšnim navdušenjem in čustveno privrženostjo je ljudstvo na Golcu, v Skadanščini, v Brkinih in na Malem Krasu ter v južnih predmestjih Trsta sprejemalo našo NOV ob koncu 1943. leta, nam lepo ponazarja opis Staneta Trudna, tedanjega komandanta 2. bataljona Istrskega odreda:

* Piscu ni uspelo ugotoviti pravega imena tov. Draga, ki je prispel na od redo štab iz oblastnega komiteja KPS za Primorsko.

»V decembru 1943 je naš bataljon obiskala pod Slavnikom večja skupina aktivistov in terencev. Pozdravni govor je imela tovarišica Marija Maglica iz Golca. Dobili smo veliko daril; ljudje so nam dali vse, kar so premogli. Borcem so prinesli veliko toplih nogavic, puloverjev in drugih potrebščin... Če je kakšen partizan prišel v vas s slabimi čevlji, so mu jih čevljarji takoj popravili. Sredi decembra so začele pošiljati naše organizacije iz Trsta cele bale papirja... Hkrati je prišlo iz Trsta več voz paketov za borce. V vsakem paketu je bilo tudi pozdravno pismo. Vsakemu borcu smo podelili po nekaj paketov. Druge smo pošiljali v partizanske bolnišnice pod Snežnik in v Loško dolino .. «⁷

Odredovi borci so preživeli novoletne praznike moralno-politično in organizacijsko pripravljeni na boje s sovražnikom, ki so jih pričakovali v novem letu 1944, hkrati pa upali, da bo novo leto prineslo fašizmu in nacizmu dokončni polom.

Karlo Maslo-Drago

S K L E P

V organizacijskem pogledu je prišlo do bistvenih sprememb. Na štab odreda je prispel 8. januarja 1944 predstavnik štaba VII. korpusa z obvestilom, da je dobila 14. divizija druge naloge.

odred pa se podredi neposredno štabu VII. korpusa. Naslednji dan so dobili tudi naredbo, ki je to potrdila.

Sovražnik je kmalu boleče občutil navzočnost številčno in borbено okrepljenega odreda, zato je začel krepiti svoje in kolaboracionistične sile v okoliških postojankah, da bi obvaroval prometne zveze, vendar tudi to ni preprečilo odločnih in uspešnih partizanskih napadov po novem letu. Njihov opis pa sodi v naslednje poglavje.

VIRI

¹ Dr. Jože Brilej, obrazložitev obsodbe članov štaba Istrskega odreda z dne 8. 5. 1944, A IZDG, F 119/III.

² Glavni štab NOV in PO Slovenije štabu 14. div. 5. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 205.

³ T. Ferenc, isti vir, str. 397—398.

Poročilo štaba 14. divizije GŠS 8. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 227.

T. Vidmar-Luka, dnevnik. Zb. NOV VI/7, dok. 289.

⁴ Poročilo obv. odd. GŠS 16. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 263.

Ugotovitev odbora za krajevno kroniko, Slovenska Istra v boju za svobodo, AO IO v Kopru.

⁵ Poročilo okrožnega komiteja KPS Brkini—Slovenska Istra 7. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 223.

Kronika NOB Suhorje v Brkinih, vaški odbor ZZB NOV, kopija v AO IO v Kopru.

Zapis pisca o razgovoru z vaščani vasi Artviže v Brkinih, AO IO v Kopru.

⁶ Zapisnik seje Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo 26. 9. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 147.

Navdilo politkomisariata Primorske operativne cone 26. septembra 1943 . . . Zb. VI/7, dok. 150.

⁷ Poročilo Franca Leskoška-Luke CK KPS 9. 10. 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 233.

Poročilo Pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko 9. 10. 1943 CK KPS, Zb. NOV VI/7, dok. 234.

Poročilo okrožnega komiteja KPS Brkini—Slovenska Istra, isti vir.

Poročilo VI. Benciča-Brkina 13. 11. 1943 A IZDG F 9/III.

Odredba GŠS 16. 9. 1943 o osnovnih nalogah 14. in 15. divizije, Zb. NOV VI/7, dok. 61.

Povelja GŠS 18. 9. 1943 štabu 14. div., Zb. NOV VI/7, dok. 83.

⁸ Poročilo PK KPS za Primorsko CK KPS 19. 10. 1943 o razmerah na Primorskem po nemški ofenzivi, Zb. NOV VI/7, dok. 282.

T. Vidmarja-Luka, dnevnik za 17. oktobra 1943, Zb. NOV VI/7, dok. 289.

⁹ Poročilo Vladimira Benciča-Brkina štabu 14. divizije 13. 11. 1943 in GŠS 14. 12. 1943, A IZDG, F 9/III.

¹⁰ Srečko Vičič, isti vir.

Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943, isti vir, stran 376—378.

¹¹ Odredba GŠS 5. 10. 1943, isti vir.

¹² Poročilo štaba 7. korpusa NOV in POS 27. 12. 1943 GŠS, Zb. NOV VI/9, dok. 132.

Odredba štaba 7. korpusa NOV in POS 27. 12. 1943 štabu Istrskega odreda, A IZDG, F 296.

¹³ Ugotovitev pisca na podlagi arhivskih dokumentov IZDG F 296—301, pismenih in ustnih virov, ki so jih dali odredovi borci, AO IO v Kopru.

¹⁴ T. Vidmarja-Luka, dnevnik, isti vir.

Dopis štaba IO štabu 14. divizije 21. 10. 1943, A IZDG F 335/III.

¹⁵ Poročilo okrožnega komiteja KPS Brkini—Slovenska Istra, isti vir.

Janez Perovšek, Kronika 14. divizije, A IZDG F 334.

Poročila štaba 14. divizije 6. 7. in 8. oktobra 1943, Zb. NOV, dok. 214, 218 in 227.

Jože Butinar, pismena izjava, AO IO v Kopru.

¹⁶ Jože Markučič, Anton Poropat, pismena izjava, AO IO v Kopru.

- ¹⁷ Dnevnik T. Vidmarja-Luka, dnevnik, isti vir.
Zapisnik o razgovoru članov komisije za zgodovino IO z Brkinskimi prvoborci, isti vir.
- Angela Filipčič-Klančarjeva z Rjavč, ustni vir.
Pismena izjava udeleženca Ivana Konestaba in Jožeta Butinarja, AO IO v
- Maks Zadnik, pohod štaba odreda in bataljona z Mašuna v Brkine, Primorski dnevnik, 13. 4. 1969.
- ¹⁸ Zapisnik o razgovoru članov zgodovinske komisije . . . , isti vir.
Polde Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik 4. in 5. 12.
- ¹⁹⁷ ¹⁹ Odredba štaba 14. divizije 12. 9. 1943 o ustanavljanju zalednih čet za varovanje skladišč, A IZDG F 335/III.
- ²⁰ Dnevnik T. Vidmarja-Luka, isti vir kot pod 4.
Srečko Vičič, Ivan Konestabo, Spomini . . . , isti vir.
Janko Jelincič, ustni vir.
Zora Gustinčič, Brezovo brdo, ustna izjava 8. 1. 1973, AO IO v Kopru.
- Jože Frank in Angela Filipčič, Rjavče, ustna vira.
- ²¹ Dopis štaba Istrskega odreda štabu 14. divizije, isti vir.
Potrdila kmetov o prejemu v uporabo vojaških konj 30. 10. 1943, A IZDG F 296/1.
- ²² Dopis štaba Istrskega odreda . . . , isti vir.
- ²³ Jože Markučič, Maks Tomažič, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
M. Zadnik, Med Snežnikom in morjem, Primorski dnevnik, 17. 4. 1969.
- ²⁴ Zapisnik o razgovoru članov zgodovinske komisije s prvoborci . . . , isti vir.
- ²⁵ Poročila štaba Istrskega odreda štabu 14. divizije 21., 26. in 30. novembra 1943, A IZDG, F 296/1.
- Zapis o razgovoru s člani ZZB Rjavče v Brkinih 1972, AO IO v Kopru.
- Zora Gustinčič-Lukač, isti vir.
- ²⁶ Polde Krebelj, Prvi bataljon IO, Primorski dnevnik, 5. 12. 1970.
Jože Znidaršič, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- Angela Žerjul, Gabrovica pri črnem kalu, ustni vir.
- ²⁷ Polde Krebelj, isti vir kot pod 18.
- ²⁸ Ustni izjavi Leopolda Kreblja in Antona Grandiča, udeleženca v akciji.
- ²⁹ Zgodovina in kronika 14. divizije, A IZDG F 334.
- Poročilo propagandnega odseka štaba Šerčerjeve brigade 26. 11. 1943, A IZDG, F 335.
- ³⁰ Zapisnik o razgovoru članov zgodovinske komisije . . . , isti vir.
- ³¹ Milan Guček, šerčerjeva brigada, Lj. 1973, strani 419–433.
Spominska plošča, posvečena padlim borcem Šerčerjeve brigade na Tatrach (izpisal avtor M. Ž.).
- Podatek o ranjenicah, poročilo štaba Istrskega odreda štabu 14. divizije 21. 11. 1943, A IZDG, F 296/1.
- Poročilo propagandnega odseka šerčerjeve brigade, isti vir.
- ³² Zapisnik o razgovoru članov zgodovinske komisije, isti vir.
Stanko Truden, Spomini . . . , isti vir.
- ³³ Stanko Truden in Mirko Remec, ista vira.
Poročilo štaba IO štabu 14. div. 21. 11. 1943, A IZDG, F 296/1.
Jože Mezgec, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ³⁴ Ennio Agostini in Filip Pecič (Pezza), pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ³⁵ Poročili štaba IO štabu 14. div. 11. 12. 1943 in 4. 3. 1944, A IZDG F 296/1, II.
Janko Jelincič, isti vir.
- Pismo Giovannija Fiorija-Cvetka piscu 1974, arhiv pisca.
- ³⁶ VI. Benčič-Brkin . . . , isti vir.
Ennio Agostini, Filip Pecič (Pezza), Stanko Truden, Srečko Vičič, isti vir.
Dušan Puh, 3. bataljon Istrskega odreda, spomini, AO IO v Kopru.
- Stanko Pervanje-Gruden, sekretar okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro 1943–44, pismena izjava 25. 11. 1972, AO IO v Kopru.
- ³⁷ Ennio Agostini, isti vir.
- ³⁸ VI. Benčič-Brkin . . . , isti vir.
- ³⁹ VI. Benčič-Brkin, isti vir.
- ⁴⁰ Dušan Puh, isti vir.
- Oskar Savarin, pismena izjava 1972, AO IO v Kopru.
- ⁴¹ Poročilo štaba IO 21. 11. 1943, A IZDG F 296/1.
- Jože Znidaršič, Justina Mahne-Trebec, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ⁴² Poročili štaba IO štabu 14. div. 21. in 26. 11. 1943, A IZDG F 296/1.

- ⁴³ Povelje k zasedanju častnega sodišča za ofic. NOV in POJ pri štabu VII. korpusa in zapisnik iz sojenja 8. 5. 1944, A IZDG F 119/III.
 * Poročilo štaba 10 štabu 14. div., A IZDG F 296/1.
 Poročila štaba 10 21., 26. in 30. 11. 1943, A IZDG F 296/1.
 Janko Jelincič, isti vir.
⁴⁵ Jože Znidaršič, isti vir.
⁴⁶ Okrožnica OOO F Pivka 21. 10. 1943, A IZDG F 633/III.
 Poročila štaba 10 od 21. 11. 1943 do 31. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
⁴⁷ Poročila štaba 10 štabu 14. div. 30. 11., 27., 29. in 31. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
⁴⁸ Polde Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik 6. 12. 1970.
⁴⁹ Mirko Remec, isti vir.
 so Dopis štaba 14. divizije štabu IO 7. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
 Poziv štaba Istrskega odreda rajonskim odborom OF, A IZDG F 296/1.
⁵¹ Poročila štaba IO 30. 11., 1. in 2. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
⁵² Tone Ferenc, Kapitulacija Italije . . . , isti vir, str. 354—355, 358—359, 363 in 369.
 Naredba Odila Globočnika 26. 11. 1943, št. 61/60 tgb 790/43 AZ 1093, A IZDG, mikrofilm, dok. št. 174.
 Poročilo OOO F Pivka 13. 11. 1943, A IZDG F 633/IV.
 Poročilo štaba IO štabu 14. div. 21. 12. 1943, IZDG. F 296/1
⁵³ Situacijsko poročilo štaba 7. korpusa NOV in POJ 21. 11. 1943, Zb. NOV VI/8, dok. 117.
 Poročilo obv. ods. III. Operativne cone GŠ NOV in POS 30. 11. 1943, Zb. NOV VI/8, dok. 153.
⁵⁴ Poročilo štaba Istrskega odreda 26. 11. 1943, A IZDG F 296/1.
⁵⁵ Situacijsko poročilo štaba VII. korpusa . . . , isti vir.
 Poročilo štaba III. oper. cone Gš NOV in PO Slov. 29. 11. 1943, Zb. NOV VI/8, dok. 146.
 Navodila GŠS nam. komandanta GŠS o dogovoru z Gš NOV in POH . . . Zb. NOV VI/8, dok. 133.
⁵⁶ Dopis štaba 14. div. štabu IO 4. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
⁵⁷ Poročila štaba IO štabu 14. div. 30. 11., 2., 9. in 10. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
 Jože Mezgec, isti vir.
 * Poročilo štaba IO ... 1. in 2. 12. 1943, A IZDG F 296.
⁵⁹ Okrožnica in dopis štaba 14. div. 4. in 7. 12. 1943, A IZDG, F 296/1.
⁶⁰ Dopis štaba 14. div. 7. 12. 1943, isti vir.
⁶¹ Poročilo štaba IO 10. 12. 1943, isti vir.
 Potrdilo štaba Sercejeve brigade 13. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
 Franc Tomažič-Vinko, pismena izjava, AO IO v Kopru.
⁶² Sodbe odrednega sodišča v A IZDG, F 296/1.
⁶³ Anton Poropat, isti vir.
 Poročila štaba IO: 1., 2., 3., 8. in 11., 18. in 19. 12. 1943, A IZDG, F 296/1.
⁶⁴ Jože Mezgec in Janko Jelincič, ista vira.
 Poročilo štaba IO 30. 11., 3., 20., 24. in 31. 12. 1943, arhiv IZDG F 296/1.
⁶⁵ Poročilo štaba IO štabu 14. div. 19. 12. 1944, A IZDG F 296/1.
 Jože Znidaršič, isti vir.
 18 1 Df97A/Ca Ratković⁶⁶ Herceg⁶⁷vka Dragica Ratković-Brkinska partizanka — TV-15,
⁶⁶ Poročilo štaba IO 20. 12. 1943, isti vir.
 Spomini Jožeta Butinarja in Janeza Konestaba, arhiv odbora IO v Kopru.
⁶⁷ Janez Konestabo, isti vir.
⁶⁸ Marjan Horn, isti vir.
⁶⁹ Rudi Ljubič, Javorje, ustni vir.
⁷⁰ Poročila štaba IO 20., 24., 27. 12. 1943, 8. in 9. 1. 1944, A IZDG, F 296/1.
⁷¹ Poročilo štaba 7. korpusa NOV in POJ GŠS 27. 12. 1943, Zb. NOV VI/9, dok. 132.
 Odredba štaba 7. korpusa 27. 12. 1943, A IZDG, F 296/1.
 Dopis štaba VII. korpusa štabu Istrskega odreda 17. 1. 1944, A IZDG, F 296/1.
⁷² Poročili štaba Istrskega odreda štabu 14. div. 17. in 18. 12. 1943, A IZDG, F 296/1.
 Ernest Faraus, pismena izjava, AO IO v Kopru.
⁷³ Poročili štaba IO štabu 14. div. 17. in 27. 12. 1943, A IZDG, F 296/1.
⁷⁴ Poročilo štaba IO štabu 14. div. 31. 12. 1943 in 2. 1. 1944, A IZDG, F 296/1.
 Milko Škrli, ustni vir.
⁷⁵ Poročilo štaba IO štabu 14. div. 21. 12. 1943, A IZDG, F 296/1.
⁷⁶ Stane Truden, isti vir.

MOBILIZACIJA, KREPITEV ENOT IN BOJI S SOVRAŽNIKOM
(Od 8. januarja do 5. aprila 1944)

Vojaške in politične razmere v začetku 1944. leta

Jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje, ki ga je organizirala in vodila KPJ od 1941. leta, je doseglo na prehodu v 1944. leto zelo pomembne vojaške in politične uspehe. Vanj so se v skladu s programom KPJ vključevale čedalje širše množice pripadnikov vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti doma in v tujini. Še večje uspehe pa je to gibanje želo pri krepitvi udarne moči narodnoosvobodilne vojske, ki je konec 1943 narasla na več kot 300.000 borcev, organiziranih v 9 korpusih, 27 divizijah, 101 brigadi, 100 partizanskih odredih in 20 samostojnih bataljonih, ter tako postala v evropski vojni areni zelo pomemben vojaški dejavnik.¹

S svojo borbeno sposobnostjo in žilavostjo je NOV in POJ kljub razmeroma slabi oborožitvi ter opremljenosti čedalje več pomenila tudi v zavezniškem taboru. Z njo so morali vse bolj računati tudi zavezniški stratezi pri načrtovanju odločilnih vojaških operacij na velikih evropskih bojiščih, saj je v začetku 1944 vezala na jugoslovansko bojišče okoli 30 nemških divizij in približno toliko čet nemških zaveznikov. Tolikšnih vojaških sil nemško vojaško poveljstvo ni uporabilo niti na fronti v Italiji, kjer je imelo v začetku marca 1944 le 18 do 19 divizij in pet v zaledju, v začetku maja 1944 pa na fronti 23.²

Spričo naraščajoče vloge NOV in njenih uspehov je bilo 29. novembra 1943 sklicano v Jajcu II. zasedanje AVNOJ. Tu se je protifašistična skupščina, sestojeca iz predstavnikov vseh jugoslovanskih narodov, proglasila za vrhovno zakonodajalno in

izvršilno predstavništvo Jugoslavije ter izvolila Nacionalni komite (NKOJ) kot začasno izvršilno predstavništvo z vsemi pooblastili in dolžnostmi začasne vlade, hkrati pa odvezla vse zakonite pravice jugoslovanski begunski vladi in prepovedala vrnitev kralju Petru Karadjordjeviču, dokler o obliki vladavine ne odločijo jugoslovanski narodi na svobodnih volitvah. Na tem zasedanju je tudi sklenila, da bo Jugoslavija demokratična federativna država enakopravnih narodov. Ti zgodovinski sklepi so skupaj z revolucionarnim in narodno demokratičnim programom NOB v začetku 1944. leta odločilno pripomogli k hitri krepitvi mednarodnega ugleda nove Jugoslavije zlasti v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike. Zato sta vladi obeh držav decembra 1943 priznali sklepe II. zasedanja AVNOJ, januarja 1944 pa jih je priznala tudi vlada Sovjetske Zveze. Potem ko je prodrla v svet resnica o značaju narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih partizainov in izdajalski vlogi četnikov Draže Mihailoviča, je svetovna demokratična javnost odločno podprla protifašistični narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov. Pri tem so veliko pomagali napredni publicisti, zlasti tisti iz vrst naših izseljencev v Združenih državah Amerike.³

Pod vplivom teh dejavnikov in pritiskom lastnega ljudstva je britanska vlada, ki ji je tedaj predsedoval Winston Churchill, prva izmed zavezniških vlad — čeprav so jo vezali mednarodno pravni in politični odnosi z begunsko jugoslovansko vlado in kraljem — že junija 1943 pravilno ocenila velik vojaški pomen narodnoosvobodilne vojske jugoslovanskih narodov in jo sklenila vojaško podpreti. Sredi septembra 1943 je prispela z Bližnjega vzhoda k vrhovnemu štabu NOV uradna angloameriška vojaška misija, ki jo je vodil general F. Maclean. V začetku decembra 1943 pa je britanska vlada odpoklicala svojo uradno vojaško misijo iz četndškega štaba generala Draže Mihailoviča in mu tudi uradno odpovedala vojaško pomoč. Januarja 1944 je tudi sovjetska vlada poslala prek Teherana in Kaira svojo vojaško misijo v Vrhovni štab NOV. Tja je misija prispela 23. februarja 1944.⁴

Spričo naraščajočega ugleda in vpliva narodnoosvobodilnega gibanja v tujini se je pospešeno razvijal tudi proces diferenciacije v krogih jugoslovanske vlade in njene vojske na Bližnjem vzhodu, pri čemer so imeli zelo pomembno vlogo primorski Slovenci in istrski Hrvati v jugoslovanski kraljevi vojski. Dne 1. januarja 1944 je skupina oficirjev jugoslovanske kraljeve vojske v tujini

odpovedala poslušnost svoji vrhovni komandi in pozvala vse pripadnike vojske, naj prestopijo na stran NOVJ. 2e 7. januarja 1944 so se v El Arišu in Kairu ter drugod uprle nekatere enote kraljeve vojske, potem pa se je 837 vojakov, podoficirjev, oficirjev in tehničnih kadrov izreklo za priključitev k NOVJ pod Titovim vodstvom. Podobni upori in opredeljevanja so sledili tudi v mornarici, letalstvu in celo v kraljevi gardi ter povzročili hitro razpadanje kraljeve armade.⁵

Na notranjem političnem področju so odloki in sklepi II. zasedanja AVNOJ sprožili val navdušenja med borci in prebivalci vseh jugoslovanskih narodov. Z njihovo uveljavitvijo je bila pokopana možnost obnove starega, buržoaznega družbenega reda. Za Primorce in Istrane pa je bilo še posebno pomembno to, da je AVNOJ potrdil odlok Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora in hrvaškega ZAVNOH o priključitvi Slovenskega primorja, Istre in drugih delov Federativni demokratični Jugoslaviji.“

Velika nemška jesenska ofenziva, ki se je bila začela 25. septembra 1943 v Slovenskem primorju, se je sicer nadaljevala do konca leta na obsežnih območjih severo-zahodne Jugoslavije. Nacisti so s pomočjo svojih zaveznikov zasedli večja mesta in začasno obvladali pomembnejše prometne poti, vendar njihove čete niso mogle ne uničiti NOV ne zasesti in zanesljivo obvladati jadranske obale, kot jim je bil Hitler zapovedal 19. septembra 1943.

Za slovensko osvobodilno gibanje je bilo vojaško in politično posebno pomembno, da mu je uspelo ohraniti, utrditi in razviti močno partizansko vojsko, zraslo iz splošne ljudske vstaje na Primorskem. Na tem strateško občutljivem območju je ta vojska čedalje več pomenila, o čemer je pričalo stalno naraščajoče število sovražnih vojakov. Tako je bilo konec 1943. leta samo na operativnem območju IX. korpusa, ki ni zajemalo južne Primorske, 24.000 sovražnih vojakov, 1. marca 1944. leta 49.481, konec marca se je povzpelo na 56.925, spomladi 1945 pa je doseglo celo 88.000.⁷

Nacističnim okupatorjem ni uspelo vzpostaviti zanesljive upravnne kontrole nad zasedenim istrskim in primorskim ozemljem, ker jim ni bilo ljudstvo nikjer naklonjeno in so jim to preprečevale partizanske enote. Na istrskem in brkinskem območju so bile sicer partizanske enote med ofenzivo precej razpršene, vendar so se njihova organizacijska jedra ohranila in se do

novega leta reorganizirala ter okrepila z novimi borci. Ustanovljene so bile nove enote, ki so povsod prešle v odločne protinapade, s katerimi so preprečile sovražniku upravno in vojaško kontrolo, marsikje uničile ali pregnale sovražnike ter ponovno osvojile ali vsaj učinkovito obvladale celotno območje Istre, Brkinov in Pivke.

Sovražne vojaške sile na odredovem operativnem območju

Po oceni GŠS in štaba IX. korpusa se vojaški položaj v Sloveniji in na Primorskem v januarju 1944 glede na december 1943 ni bistveno spremenil. Razpored sovražnih vojaških sil v postojankah vzdolž komunikacij in v notranjosti dežele je rabil predvsem za zaščito glavnih cestnih in železniških zvez. Posebno sikrbno — s 26.000 vojaki — so Nemci varovali železnico in cesito Maribor—Ljubljana—Trst, železnico Št. Peter—Reka pa z 2.000 vojaiki. Po obeh so prevažali večino svojih enot in njihove opreme na italijansko bojišče, v Dalmacijo in Hrvaško Primorje. Izmed čet, razporejenih ob tej progi, je bila usmerjena proti Istrskemu odredu zlasti ilirsko-bistriška posadka, ki je štela januarja 1944 od 300 do 1500 vojakov. Tam je bila tudi manjša domobranska postojanka, ki pa takrat še ni bila vojaško aktivna.⁸

Nemške vojaške sile in čete njihovih zaveznikov so na operativnem območju Istrskega odreda varovale poleg naštetih komunikacij tildi cesto Reka—Trst, železnico Divača—Pulj in cesto Trst—Pulj ob morski obali. Konec januarja in v začetku februarja so bile nemške čete na tem območju precej oslabiljene, ker se je sredi januarja 1944 začela zavezniška ofenziva v Južni Italiji, na sektorju Monte Cassino—Liri—Rapido, 22. januarja pa so se izkrcale zavezniške čete pri Anziu, južno od Rima, zato je bilo nemško vojaško poveljstvo prisiljeno poslati na italijansko bojišče tudi svojo 71. pehotno divizijo s Primorskega.

Ob progi Postojna—Trst so bile v začetku 1944 razporejene enote 162. Turkestanske divizije, približno 4.000 vojakov. Na Pivki je bil 412. samostojni varnostni bataljon »Ost« is 600 vojaki. Ob cesti Reka—Trst sta bili nemški postojanki v Podgradu in na Koziimi z 200 — 300 vojakj im 5 — 6 malimi tamikii. V Hrpeľjah, Materiji, Gradišču, Obrovu, Podgradu in na Starodu pa je nemško vojaško poveljstvo postavilo konec decembra 1943 italijan-

ske fašistične, karabinjerske in financerske postojanke s skupno okoli 300 mož. Večina moštva teh enot je bila sicer omahljiva, gojila pa je sovraštvo do Slovencev in partizanov in je bila pod vodstvom zagrizenih fašistov nevarna za NOB. Decembra in januarja so Nemci izkoristili italijanske vojašnice v Postojni, Prestranku in Ilirski Bistrici za namestitev in urjenje novincev letnika 1926. Nemške in fašistične posadke od 50 — 200 mož, ki so se hitro menjavale, so bile tudi ob progi Divača—Pulj, in

Brezovo brdo po požigu 4. januarja 1944. (Foto Silvester Maraž julija 1945)

sicer v Rodiku (nestalno), na Kozini, v Prešnici in Podgorju. Na istrskem območju so bile močnejše fašistične in nemške postojanke v Piranu, Izoli in Kopru, manjše pa na Škofijah in v Dekanih. Vendar januarja 1944 Nemci na odredovem operativnem območju niso bili ofenzivni.⁹

Štab Istrskega odreda je izkoristil sovražnikovo pasivnost in organiziral s 1. in 2. bataljonom v januarju, februarju in marcu

1944 vrsto energičnih napadov na manjše sovražne postojanke, patrole in prevozna sredstva. Štaba 1. in 2. bataljona sta pokazala v operativni dejavnosti precej samoiniciativnosti in iznajdljivosti, medtem ko je 3. bataljon v tem zaostajal. A tudi sovražniki niso le mirovali. Dne 3. januarja je nepričakovano vdrla na Ostrožno brdo manjša nemška enota in zalotila Jožefo Maslo, mater 9 partizanov, ko je poskušala skriti ročne bombe. Odpeljali so jo s seboj ter ji izropali preostalo imetje. Naslednjega dne pa je nenadoma vdrl na Brezovo brdo oddelek esesovske policije in fašistov ter presenetil četo VOS*, ko so njeni borci čistili orožje. Nastala je zmeda. Na begu sta padla dva borca, dva pa so sovražniki ujeli in ju zverinsko obesili tako, da so ju z motorjem vlekli na drevo, potem pa vas požgali. V obeh primerih je bila intervencija odreda zaradi zaposlenosti njegovih čet drugod, prepočasnih premikov in hitrega odhoda sovražnikov prepozna.¹⁰

Podreditev odreda štabu VII. korpusa

V odredovem štabu in po bataljonih so se v začetku januarja živahno pripravljali na mobilizacijo. Zmanjševanje nemških enot pa je vzpodbujalo borce na boj s sovražniki. Navzlic temu je vladala v štabu odreda negotovost, ker štab 14. divizije ni odgovarjal na odredova poročila in predloge. Osmega januarja pa je štab odreda obiskal predstavnik štaba VII. korpusa in ga obvestil, da je odred ipo sklepu glaivnega štaba NOV in POS neposredno podrejen štabu VII. korpusa, s katerim naj se poveže neposredno. Štab odreda je že isti dan poslal štabu VII. korpusa obširno poročilo o svojem delu. V njem je obrazložil tudi razmere na svojem operativnem območju in prosil za rešitev že omenjenih nujnih problemov. Naslednji dan pa je odred dobil tudi pismeno odredbo štaba VII. korpusa, ki je določeneje opredelila temeljne naloge in pojasnila nekatera organizacijska vprašanja za vse odrede z območja korpusa, hkrati pa določila vlogo in operativne ter druge naloge Istrskega odreda, kar je bilo izredno pomembno za njegovo nadaljnje delo.

* VOS — Vamostno-obveščevalna služba.

Glede Istrskega odreda je odredba določala, da je neposredno podrejen štabu korpusa. Njegove glavne naloge pa so: da ruši, prekopava in minira komunikacije ter napada sovražnike na vsakem koraku. Predvsem pa mora odred na svojem operativnem območju mobilizirati vse za boj sposobne moške in jih pošiljati v 15. divizijo, vzdrževati zvezo s štabom korpusa po TV liniji* in mu poročati o številčni moči svojih enot, njihovi oborožitvi in razporeditvi. Prav tako mora vsak dan poročati o razporedu sovražnih enot, njihovih postojankah in aktivnosti. Poveže pa naj se tudi z Notranjskim odredom in enotami IX. korpusa ter z njimi sodeluje.

Nadalje je štab korpusa v odredbi posebej poudaril, da morajo vsi odredi ostati na svojih operativnih območjih, sami organizirati boj proti sovražniku in začeti takoj izvrševati vsa določila odredbe."

Razpored in oskrba odrednih enot v začetku 1944

Januarja 1944 so bile odredove enote takole razporejene: Štab odreda se je najdalj zadrževal na Vatovljah, Ostrovi in na Kozjanah v bližini 1. bataljona. Tedaj še ni imel ne obveščevalnega ne minerskega voda pa tudi ne voda za zveze. V ožjem štabu še ni bilo ne namestnika komandanta ne načelnika in tudi ne operativnega oficirja. Prvi bataljon je bil na Misličah, Vatovljah in na Kozjanah. Od tod je s svojimi 72 do 80 borci varoval dohode iz Divače in Vremske doline proti Barki in Varejam s severovzhodne strani Brkinov, na zahodni strani pa iz Materije in Rodika proti Artvižam. Njegove zasede in bojne patrulje so napadale sovražnikova prevozna sredstva in patrulje pri Rodiku — ob železnici Divača—Pulj — in v Vremski dolini ter na cesti

* »TV« linije so bile terenske kurirske postaje, ki so vzdrževale zveze med prsrednjim slovenskim vodstvom NOB (Glavni štab, CK—KPS, IOOF idr.) in vojaškimi enotami, pokrajinskimi, okrožnimi, okrajnimi in terenskimi političnimi organizacijami ter narodnoosvobodilnimi odbori. »TV« (terenski vodi) so jih imenovali, da bi prikriili pred sovražnikom njihov pravi namen. Vsaka »TV« postaja je imela še svojo številko: TV—1, TV—2, TV—2a, TV—3 itd. Z oznako »TV« so poimenovali kurirske postaje le na Dolenjskem in Notranjskem, medtem ko so bile takšne postaje na Primorskem označene s »P« in zaporedno številko, na Gorenjskem z »G« itd. Poleg »TV« terenskih relejnih kurirskih zvez oziroma postaj so delovale od 1944/45 še vojaške kurirske zveze oziroma postaje, (štab Istrskega odreda je imel od aprila do septembra 1944 dve takšni postaji PA in PB. Prva je bila nad Juriščami v snežniških gozdovih, druga pa pri Janeževem brdu v Brkinih. (Kliče Glavni štab, Lj. 1972, str. 50, 84—85).

Divača—Ilirska Bistrica, vendar je bilo tedaj na tej cesti malo prometa. Ostalo moštvo se je urilo v bojnih veščinah in se politično izobraževalo, zbiralo vojaško opremo in mobiliziralo novince. Pri štabu odreda in v 1. bataljonu je bila skupina minerjev, ki jih je vodil Ivo Krašna, vendar niso bili dovolj izkušeni in tudi niso imeli ustrezne minerske opreme.

Drugi bataljon — 68 do 80 borcev — je taboril jugozahodno od ceste Reka—Trst v gozdovih pod Slavnikom in Žabnikom ter večkrat menjaval taborišča zahodno od vasi Skadanščina, Golac in Poljane. Njegove zasede in patrolje so uspešno napadle Nemce, fašiste, karabinjerje in fimancarje ob cestah Reka—Trst med Bazovico in Starodom, v okolici Črnega kala, Doline pri Trstu, Podgorja in v Istri ob cesti med Trstom in Ankaranom.

Tretji bataljon je imel v začetku januarja le 40 borcev, do konca februarja pa je njih število naraslo na 250. Zadrževal se je na sektorju Dola pri Hrastovljah, Rižane, Kubeda in Smokvice. Nadzoroval je cesto Rižana—Buzet in območje Istre tja do Kopra, Šmarja in škofij.¹²

Preskrba borcev s hrano, orožjem in obleko je bila tedaj dobro organizirana, ker so enote delovale na območjih, kjer je bilo še dovolj orožja in opreme italijanske vojske, ljudstvo pa zelo naklonjeno NOB. Odredovi intendanti so uredili skrita skladišča opreme. Vaške rajonske in okrožne gospodarske komisije so redno dobavljale odredovi intendaturi potrebna živila, ki so jih zbirale pri prebivalcih — meso, krompir, zelje in moko — in dobavljale po zvezah razno blago tudi iz Trsta in Istre, ne le za odred, temveč tudi za druge enote VII. korpusa.* Okrožna gospodarska komisija je organizirala nad Padežem konspirativno klavnico, na Kozjanah, Suhorju in drugod pa peko kruha za partizanske enote.¹³

Štab odreda je dobro organiziral zveze s štabom VII. korpusa, enako tudi s 1. in 2. bataljonom, medtem ko ni posvetil zadostne pozornosti urejanju odnosov v 3. bataljonu, ki je bil zaradi oportunističnih stališč bataljonskega štaba, narodnostno mešane se-

* Odredovo operativno območje je bilo v začetku 1944 razdeljeno po liniji OF na okrožja Brkini, Slovenska Istra in Pivka. Vsako okrožje je bilo razdeljeno tedaj še na rajone in terene. Pri okrožnem odboru OF je delovala okrožna, pri rajonskem pa rajonska gospodarska komisija, medtem ko je bil v terenskem odboru OF gospodarski referent kot član odbora. Med njihove najpomembnejše naloge je sodila skrb za prehrano partizanskih enot. Komisije so nalogo vedno dobro opravljale.

stave borcev, nelojalnega vpliva tržaškega vodstva KPI in posebnih razmer v Istri vojaško in mobilizacijsko premalo aktiven. Razen pripravam za mobilizacijo in aktiviranjem enot v boju proti sovražniku je štab odreda posvečal posebno skrb organizacijskim in kadrovskim vprašanjem v bataljonih ter reševanju perečih vsakodnevnih problemov. Pri reševanju kadrovskega problema, ki so bili tudi po novem letu pereči, je izražal odredni politični komisar neupravičeno nezaupanje do domačinov, prispelih v NOV po 8. septembru 1943. Tako je poročal 10. januarja 1944 štabu VII. korpusa, da »kažejo vsi mobilizirani novinci malo smisla in simpatije do borbe«, čeprav so se pozneje prav tiste odredove enote, ki so jih vodili domačini, prav dobro obnesle v bojih.

Zveze med Trstom in Italijo na eni ter Slovenijo na drugi strani, ki so držale čez Brkine ter so jih v začetku 1944. leta urejali Istrski odred in okrožne politične organizacije, so bile za slovensko vodstvo NOB čedalje bolj aktualne. Štab VII. korpusa si je tedaj prizadeval, da bi organiziral po teh zvezah nabavo potrebne opreme, zdravil, delov za radijske aparate, tiskarskega papirja, soli, moke, obutve, akumulatorske kisline in drugega tehničnega materiala za svoje enote, GŠS in osrednje ustanove slovenskega vodstva NOB.

GŠS in štab VII. korpusa sta namenila odredu tudi skrb za zalaganje enot korpusa, GŠS in ustanov osrednjega slovenskega vodstva NOB z najpotrebnejšim tehničnim in drugim blagom, ki ga je bilo mogoče prek odredovih nabavi j alcev in njihovih zvez dobiti iz Trsta, Istre in od drugod čez Brkine na Pivko ter Notranjsko. O tem pričajo čedalje pogostejši obiski njunih predstavnikov, intendantov in nabavnih referentov v štabu odreda v Brkinih. Najprej je 6. januarja prispel dr. Bogdan Breclj, pregledal bolnišnico in se zanimal za nabavo zdravil. Že sredi januarja je prispel Tone Jurič, pomočnik načelnika ekonomskega odseka štaba VII. korpusa, da bi uredil problem nabave živil in drugega blaga. Dne 18. januarja je bil poklican odredov komisar na sestanek s sanitetnim referentom GŠS v Kuteževu v Podgori, da se dogovorita o nabavi in plačevanju zdravil; na sestanku je referent izročil komisarju 500.000 lir. Dne 30. januarja je prispel v štab odreda intendant za nakup opreme in materialov za GŠS v Trstu in drugod. V začetku februarja je obiskal odredov štab referent GŠS za nabavo zdravil Vinko

Baraga;* ob povratku iz Brkinov pa je 5. februarja padel pri Kilovčah. Le nekaj dni pozneje sta prispela kapetan Vlado Vrhovnik in Teodor Košir, ki sta nabavljala tehnični material za VII korpus in GŠS. Nekaj časa se je mudil pri štabu tudi kapetan Krški.

V drugi polovici 1944. leta so bili pri Istrskem odredu in področju stalni nakupovalci za štab VII. korpusa Anton Debeljak, Mirko Ambrožič, Ivan Gustinčič, Franc Derenčin in drugi. To pa dokazuje, da je bilo odredovo območje pomembno zvezno ozemlje za oskrbo slovenskih osrednjih ustanov NOB z blagom iz Trsta in Italije, odred pa pomemben posredovalni dejavnik.^{1*}

Istrski odred in brkinsko ljudstvo sta bila torej zvezni člen in sta pomagala tudi mnogim političnim zapornikom ter internirancem, ki so se vračali skozi Trst in Istro v Slovenijo in drugam. Tako se je prek Brkinov že konec oktobra 1943 vračal iz Istre v Slovenijo dr. Janez Kanoni, marca 1944 pa član CK KPS Miha Marinko, ki so ga pomagali reševati tudi odredovi obveščevalci in njihovi sodelavci. Kmalu po novem letu 1944 pa je prispela iz fosanbronskih zaporov v Italiji v štab odreda v Brkine organizirana skupina 27 »rdečih udarnic«, organiziranih v četo. To so bile zvečine Dalmatinke, pa nekaj Črnogork in 4 Slovenke. Štab odreda so prosile, naj posreduje, da bi njihova delegacija obiskala tovariša Tita in mu izročila darilo. Poskuša naj tudi vzpostaviti zvezo z organizacijami NOB v Dalmaciji. Izročile so mu 16.842 lir kolektivnega denarja in mu dale na vpogled časopis »Naša borba«, ki so ga urejale v zaporu. Štab odreda je obvestil o njihovem prihodu 8. januarja štab VII. korpusa in jih začasno razporedil kot politične delavke v četi 1. bataljona. Iz štaba VII. korpusa so odredovemu štabu odgovorili 17. januarja, naj pošlje tovarišice na Dolenjsko, na štab korpusa, kjer bodo sami uredili njihove probleme. Dne 22. januarja jih je štab odreda res napotil s spremstvom čez Pivko na Notranjsko.¹⁵

Napadi na sovražnikove patrulje, vozila in manjše postojanke

Borbeno razpoloženje prebivalcev in odredovih borcev se je po novem letu 1944 hitro krepilo. Ljudi je zlasti hudo prizadelo,

* Vinko Baraga, Lenčkov iz Igavasi v Loški dolini, je prihajal v Brkine (Celje, Ostrožno brdo) že pred vojno. Jeseni 1941 pa je prispel nekajkrat v Celje kot kurir OF k Mihačičevi-Brkinovi družini in prinašal tudi literaturo OF. (Marija Kirm-Orana, Celje, ustni vir).

ker so Nemci decembra 1943 ponovno namestili ob cesti Reka—Trst zelo osovražene italijanske fašistične, karabinjerske in financerske oddelke, ki so jih pretežno vodili zagrizeni fašisti, zato so vztrajno zahtevali, da je treba postojanke likvidirati. Borci pa bi bili radi ugodili svojim in ljudskim željam. Patrole 1. bataljona so 7. in 8. januarja razorožile nekaj italijanskih republikanskih stražarjev ob progi pri Košani. V noči na 9. januar se je bojna patrulja 2. bataljona neopazno pretihotapila čez skrbno zavarovano železnico in cesto na Kozinski vrh. Tam je na cesti Reka—Trst iz zasede napadla nemški osebni avtomobil in ga uničila. V temi so se nemški vojaki rešili z begom. Akcija pa je zaradi bližine Trsta vzbudila veliko pozornost sovražnikov.“

Napad na železniško postajo Gornje Ležee

V noči na 10. januar se je dobro izkazal 1. bataljon: okrepljen s skupino borcev iz štabne patrole je prvič v celotni sestavi napadel železniško postajo Gornje Ležee na progi Ljubljana—Trst in jo z naskokom zavzel ter uničil prometne naprave. V boju so padli — kot je poročal štab odreda 10. januarja 1944 — trije sovražni vojaki, medtem ko bataljon ni imel izgub. Skupina Nemcev se je med napadom umaknila v nekaj sto metrov oddaljene bunkerje ob predoru. Od tam se je žilavo upirala in je ni bilo mogoče uničiti brez težkega orožja, ki ga pa bataljon ni imel. Borci bi bili lahko zažgali poslopje železniškega postajališča, vendar tega niso storili, ker so v njem stanovale družine železničarjev, ki so sodelovale z NOB. Bataljon ni imel niti minerjev niti razstreliva, da bi razrušil progo. Z uspešnim napadom na postajališče, ki po obsegu in prizadejani škodi sicer ni bil posebno pomemben, je bataljon vendarle dokaj motil sovražnikov promet prav tisti dan, ko je peljalo iz Ljubljane proti Trstu 15 nemških vojaških transportov. Še več pa je napad pomenil za krepitev bojne morale in bojnih izkušenj.

Bataljon je pod poveljstvom namestnika komandanta Leopolda Kreblja napadel z vseh strani hkrati. Presenetil je skupino Nemcev, ki je bila na postaji, in jo razbil. Napad je imel velik moralno politični vpliv tudi na prebivalce, kar je bilo zelo pomembno. Borci, ki so takrat prvič napadali kot cel bataljon —

približno 80 mož — pa so se prepričali, da je mogoče z dobro premišljenim in nenadnim udarom premagati tudi Nemce.¹

Uničena financarska postojanka v Materiji

Nemško vojaško poveljstvo je bilo na odredovem operativnem območju občutljivo za varnost prometa na železnici Št. Peter—Divjača in cesiti Reka—Trst; ob tej je zaradi uspešnih napadov odredovih enot in čete VOS decembra 1943 na prevozna sredstva ter pomanjkanja lastnih čet zraslo konec tega meseca in v začetku januarja šest postojank s po 25 do 120 italijanskimi fašisti, karabinjerji in financarji. Odredove zveze z Istro, Trstom in Brkini, zlasti mobilizacijo in prevoze tovorov ter napade na nemške kolone, bi bila po oceni odredovega štaba najbolj motila financarska postojanka v cestarski hiši na Gabrku pri Materiji. V njej je bilo tedaj na dominantnem položaju 30 financarjev, oboroženih s težko in dvema lahkima strojnicama, dvema brzostrelkama in puškami. Štab 2. bataljona je pod vodstvom bataljonskega političnega komisarja Nanosa organiziral v noči na 12. januar 1944 napad nanje in jo likvidiral brez boja. Financarji so se vdali.

Politični komisar Nanos, ki je organiziral napad, se dogodka spominja takole:

»Dobro smo poznali številčno stanje, oborožitev in bojno moralo financarjev. Podatke sta zbrala naša obveščevalca Jože Poles-Branko in Ivan Dodič med prebivalci Materije, Markovščine, Slivja in Velikih Loč, kamor so hodili financarji vohunit za partizani in krast živila. Izdelali smo načrt, ki je predvideval prekinitev telefonskih zvez in poziv financarjem, naj se vdajo brez boja. Pismo s pozivom jim je nesel lovski čuvaj (Franc Babuder-čento iz Materije — op. pisca). V njem smo napisali, da je postojanko obkolila Tomšičeva brigada (te so se Italijani zelo bali še iz bojov na Notranjskem 1942—43 — op. pisca) in jim ukazali, da se morajo v 8 minutah vdati, sicer jih bomo uničili s težko artilerijo... Minute čakanja so bile dolge. Pričakovali smo odgovor z ognjem in ne vdaje. Toda že pred potekom roka so prišli iz postojanke trije financarji — kapetan v spremstvu dveh »kamera to v«. Pogajanja so bila kratka. Najprej je vse tri obkrožila desetina naših borcev, oboroženih z brzostrelkami, in jim dala čutiti našo moč. Oficirja smo pozvali, naj se takoj

vsi zberejo na dvorišču z opremo, vendar brez orožja. Ni ugovarjal, le prosil je, da bi povelje sam sporočil svojim vojakom. Za njegovo, navidezno nedolžno prošnjo pa smo zaslutili past, zato smo zahtevali, naj ukaz prenese eden izmed njegovih sodelavcev v spremstvu dveh naših borcev. Tako se je tudi zgodilo ...«

V manj kot 10 minutah so se prestrašeni financarji zbrali. Borci so preiskali hišo in pobrali vse orožje ter opremo. Našli so tudi nekaj godalnih instrumentov vojaške godbe in jih zaplenili. V akciji so sodelovali tudi prebivalci Povžan in Velikih Loč, ki so z dovoljenjem bataljona odpeljali del plena. Ujetnike pa so borci pospremili k štabu odreda na Vatovlje v Brkinih.

Ko je bila postojanka izpraznjena, so jo zažgali, a ni pogorela. Pri tem se je opekел četni obveščevalec Jože Poles, ker je polival z bencinom prostor, v katerem je gorela peč. Nemci so jo okoli

20. januarja obnovili in utrdili in povečali njeno financarsko posadko na 70 mož. Potem je ostala do 27. aprila 1945 v tisti in sosednji hiši.¹⁸

Uspešni napadi na sovražnike so se nadaljevali

Zasede 1. bataljona so po 9. januarju večkrat brezuspešno čakale na sovražna prevozna sredstva in patrolje v dolini Reke ob cesti Divača—Ilirska Bistrica, ker so se Nemci izogibali vožnje po njej.

Udar na skupino borcev 2. bataljona, ki jo je vodil pogumni Ljubomir Sancin-Stojan, je prodrla okoli 10. januarja do Trsta in morja v Istri ter napadla na cesti Koper—Trst, na drugem ovinku od ankaranskega križišča, 500 m od karabinjerske in le 1500 m od nemške postojanke na Škofijah, nemški osebni avtomobil.

V njem so se peljali proti Trstu 3 nemški oficirji. Med napadom se je vozilo prevrnilo. Štab odreda je 12. januarja poročal, da so padli vsi trije oficirji. Orožja niso mogli zapleniti, ker je sovražnik poslal na kraj napada oklepna vozila.¹⁹

Nemškemu vojaškemu poveljstvu je bila okrepljena aktivnost odreda ob komunikacijah čedalje bolj zoprna, zato je začela njegova obveščevalna služba pošiljati v Brkine izvidnike in vohune, da bi izsledili odredove postojanke in jih napadli. Zaradi budnosti brkinskega ljudstva in borcev pa so mnoge sovražne agente

polovile odredove patrolje ali pa so jih prijeli prebivalci in jih izročili odredu, da jim sodi. Tako so 12. januarja aretirali dva vohuna, 16. januarja pa ujeli Rupnikovega domobranca.²⁰

Uspešni napadi na sovražnike so vzpodbujali borce in štaba

1. in 2. bataljona, da so si zastavljali čedalje drznejše in zahtevnejše bojne naloge. Prvi bataljon je 16. januarja izvedel kar dvojni napad. Z Mislić je poslal pod vodstvom vodnika Jožeta Ludvika v zgodnjih jutranjih urah vod borcev v zasedo k cesti Divača—Ilirska Bistrica. Borci so zasedli ugodne položaje jugovzhodno od Buj med Douganovčevo in Sotlarjevo hišo in nad ostrim cestnim ovinkom in ob 11.30 napadli nemški vojaški tovarnjak, ki je peljal proti Ilirski Bistrici. V njem so bili trije vojaki, municija in oprema. Dva vojaka sta bila ubita, eden pa je pobegnil proti Vremam. Zaplenili so italijansko brzostrelko, mavzerico, 4 ročne bombe, 1800 nabojev in nekaj opreme, tovarnjak in preostalo municijo pa zažgali. Kmalu je sledila nemška intervencija z železniške proge pri Ležečah. Zaseda pa se je bila že umaknila po mostu na levi breg Reke pod Suhorje in borci so zasedli ugodne položaje, da bi napadli Nemce, če bi ti poskušali prodirati proti Brkinom. Vendar si Nemci tja niso drznili.

Drugi napad, ki je bil hkrati prvi napad odredovih enot na Vlak in se ga je udeležil preostali del 1. bataljona, okrepljen s štabno zaščitno patroljo, pa ni bil uspešen zaradi neizkušenosti, pomanjkanja minerjev, razstreliva in orodja za odvijanje tračnic ter precejšnje naivnosti. Bilo je predvideno, da bodo italijanski železničarji, o katerih so nekateri člani bataljonskega štaba navivno mislili, da so naklonjeni NOB in da bodo na partizanski poziv vlak ustavili, nato pa bi ga borci oplenili in uničili. Prestrašena strojevodja in kurjač pa sta še pospešila vožnjo, ko sta opazila partizane. Borci so ga sicer obstreljevali s težko in nekaj lahкими strojnici, preluknjali nekaj vagonov in poškodovali lokomotivo, na nekem vagonu pa se je tudi vnela slama, da je pripeljal goreč na Kozino, vendar vlaku niso prizadejali občutnejše škode. Neuspeli napad je bil za vse pomembna izkušnja. Štab odreda je že isti dan poročal štabu VII. korpusa, da so sicer dosegli velik moralni uspeh, toda hkrati je postalo očitno, da je brez razstreliva težko napadati vlake in železnico. Zato je prosil štab korpusa, naj mu pošlje kaj razstreliva.²¹

Partizanski borci in komandanti pa so se v ognju revolucionarnega boja hitro učili. V tedanjih razmerah niso ne mogli ne

smeli čakati, da jim štab VII. korpusa pošlje razstrelivo, ki ga je tudi tam primanjkovalo, medtem pa dovoliti nemškim vlakom, da neovirano vozijo po naših progah. V štabu 1. bataljona so po neuspelem napadu mrzlično razmišljali, kako bi najučinkoviteje prizadeli sovražnikov promet. Posvetovali so se, iskali in našli rešitev, ki pa bomo o njej spregovorili pozneje.

Karabinjerji v Dolini so se vdali

Še drznejše kot čete 1. bataljona je spet udarila po italijanskih karabinjerjih udarna desetina 2. bataljona, ki je 16. januarja 1944 pod vodstvom komandirja Ljubomira Sancina-Stojana vdrla v karabinjersko postojanko v Dolini pri Trstu in prisilila 12 karabinjerjev, da so se vdali brez odpora. Njihov brigadir je Slovence hudo sovražil in bil naklonjen fašistom. Med drugim je ukazal streljati na domača partizana Rudija Mahniča-Žita in komandirja Ljubomira Sancina-Stojana. Stojanovi borci in prebivalci Doline so karabinjerjem pobrali orožje in zaplenili opremo, potem pa vse odpeljali z izposojenim kamionom v bataljonsko taborišče pod Slavniki. Borec Dušan Novak, ki je sodeloval v napadu, se spominja, da sta najprej vdrla v postojanko on in Rudi Mahnič. Brigadirja sta obvestila, da sta postajo obkolili dve partizanski brigadi. Brigadir ni verjel in je velel svojim, da pogledajo, kje sta brigadi. Tedaj pa ga je eden izmed partizanov zgrabil, drugi pa skočil k orožju. Vzel je karabinjersko brzostrelko in jo nameril proti brigadirju in sobi, v kateri so bili karabinjerji. Nato pa so vdrli v postojanko še drugi borci in prisilili karabinjerje k vdaji.

Borec Ernest Faraus se spominja, da so karabinjerjem, ki so skušali prebivalcem Doline in sosednjih vasi onemogočiti delo za NOB, najprej pretrgali telefonsko zvezo s Trstom, okoli 22. ure pa obkolili zgradbo, namerili mitraljez od cerkve na vrata, dva borca pa sta vdrla z orožjem v postojanko in jih prisilila k vdaji.“

Ze naslednjega dne je Stojanova udarna desetina napadla na cesti med Miljami in Škofijami — komaj 600 metrov od nemške postojanke — tovarnjak, na katerem so se peljali italijanski fašisti iz Trsta proti škofijam. Voznik je bil ubit, več fašistov pa

hudo in laže ranjenih, medtem ko je vozilo zgorelo. Zaseda se je morala takoj umakniti, ker je prihajalo nadnjo oklopno vozilo."

Po neuspelem napadu na vlak 1. bataljon ni miroval. Dne 17. januarja ob 20. uri je njegova bojna patrulja napadla v Famljah v Vremski dolini tričlansko nemško patruljo. Dva Nemca sta v spopadu padla, enega so ujeli. Zaplenili so jim dve brzostrelki in puško. Naslednjega dne so Nemci strahovali prebivalce in nekatere odpeljali v zapore.²¹

Napad na vlak, klobase v zrak ...

Štiri dni po neuspelem napadu na vlak 16. januarja pri Rodiku se je prvi bataljon odločil, da bo ponovil akcijo na istem mestu. To iz taktičnih razlogov ni bilo najboljše, vendar je bil tam najugodnejši položaj. Nemško vrhovno vojaško poveljstvo je januarja mrzlično premeščalo svoje divizije iz Avstrije in Jugoslavije v Italijo in Južno Francijo. Obveščevalci IX. korpusa, VOS za Primorsko, Istrskega odreda in drugi so poročali, da so Nemci prepeljali po železnici samo med 15. in 20. januarjem v treh dneh in dveh nočeh skozi Tržič 100 vojaških transportov; vlaki so bili polni motoriziranih oddelkov nemške vojske. Obveščevalec VOS Vidko Hlaj je računal, da je bilo prepeljanih kakšnih 20 — 25.000 mož. Dne 25. januarja je isti obveščevalec spet poročal, da Nemci koncentrirajo v Trstu velike motorizirane enote, prišpele z Reke, iz Istre in od drugod; 23. januarja pa so vozile skozi Červinjan, Tržič in Gradež proti Italiji motorizirane kolone, v katerih je bilo 872 tovornih in 426 osebnih avtomobilov ter 518 motociklov. Te enote so imele več kot 100 topov raznih kalibrov, mnogo strojnic in drugo moderno orožje. Obveščevalci Istrskega odreda so poročali 3. in 5. februarja, da se po obeh cestah (ob Reki in po Podgrajskem podolju) pomikata od Reke proti Trstu peš in s kakšnimi 300 vozili dve veliki koloni nemške vojske.²⁵

Nemci so tedaj z močnimi silami varovali progo Ljubljana—Trst, medtem ko proge Divača—Pulj niso tako skrbno nadzorovali, čeprav je bila čedalje pomembnejša zaradi premeščanja njihovih čet iz Istre v Italijo in obratno ter oskrbovanja suhozemske vojske in mornarice v Pulju in drugih istrskih postojankah.

Štab VII. korpusa je čedalje bolj spoznaval izredni pomen operativnega območja Istrskega odreda za sovražnikov vojaški

promet, zato je 17. januarja 1944 ukazal štabu odreda, naj napada predvsem ceste in železnice, 19. januarja pa mu je poslal navodilo o ustanovitvi minerskega voda, ki naj šteje 15 — 20 borcev. Dva dni pozneje je štab VII. korpusa poročal GŠS, da je ukazal Istrskemu odredu, naj njegov minerski oddelek napada predvsem železniško progo Št. Peter—Trst in št. Peter—Reka.²⁶ Žal pa je bil tedaj odredov minerski oddelek neizkušen, brez razstreliva in druge minerske opreme, organi štaba korpusa se pa niso trudili, da bi mu hitro priskrbeli razstrelivo in opremo. V štabu odreda do 20. januarja še niso bili dobili ukaza štaba korpusa. Navzlic temu se je 19. januarja štab odreda odločil — potem ko je nekaj dni skupaj s štabom 1. bataljona intenzivno proučeval več možnosti — za napad na progo Divača—Pulj pri Rodiku. Tam namreč proga ni bila zavarovana, položaj pa je omogočal tudi prikrito približanje, ugoden napad in umik. Ko so obveščevalci dobili iz Divače natančna obvestila, da bo 20. januarja 1944 okoli 11. ure odpeljal proti Pulju nemški transportni vlak, so sklenili, naj ga 1. bataljon napade in uniči. Na podlagi izkušenj iz napada 16. januarja je štab 1. bataljona ukazal že dan prej borcem, bivšim železničarjem, naj priskrbijo orodje ter odvijajo vijake na spojnica in izbijejo tračnice, da bi se vlak iztiril. Vsi so bili trdno prepričani, da jim tokrat akcija ne bo spodletela. V zgodnjih jutranjih urah je bataljon, kakšnih 75 borcev, oboroženih z dvema težkima in šestimi lahкими strojnica ter več kot 60 puškami pod vodstvom članov bataljonskega štaba krenil iz Mislić prek Varej proti Rodiku. V zgodnjem, mrzlem jutru so borci tiho zavzeli položaje in si poiskali kritja. Mehanik Ivan Počkaj-Miloš pa je medtem s svojimi pomočniki odvil vijake na sponkah in zaokrenil tračnice, da je bila »proga pripravljena«.

Ko je bilo na progi vse nared in so preizkušeni borci ležali v zaklonih, prilepljeni k orožju in zmrznjeni kraški zemlji, ter nestrpno čakali na vlak, so novinci s tesnobo v srcih pričakovali svoj »ognjeni krst«. Minute napetega pričakovanja so se vlekly v neskončnost. V bojih prekaljene tovariše je čedalje bolj skrbelo, kako bodo začetniki prestali preizkušnjo, kajti vsi so računali, da bo boj hud. In med največjo napetostjo je nekaj minut pred prihodom vlaka prišlo iz Kozine 12 monterjev in kontrolorjev telefonskih naprav. Prijeli so jih in jih odstranili od proge.

Po dolgem in nestrpnem pričakovanju, ko sta začela nestrpnost in naveličanost premagovati strah, je prisopla od Divače po klancu težka lokomotiva, ki je vlekla za seboj najmanj 30 vagonov. Ko je zavozila na odvite tračnice, je poskočila, zdrsnila po nasipu in se hrešče prevrnila na bok, vagoni pa so med treskanjem odbijačev in cviljenjem zavor obstali na progi. Tedaj se je usula na stoječi vlak toča svinčenk, priletelo je tudi nekaj ročnih bomb. Med tem peklenskim obstreljevanjem pa je borce prese-nečalo, da nihče iz vlaka ne odgovarja. Nobenega vpitja nemških vojakov niso slišali, nihče ni ustrelil ali skočil iz vlaka, le trije železničarji so brezglavo zbežali po kraški goličavi in padli.

Namestnik komandanta Leopold Krebelj, ki je vodil napad, je komaj ustavil obstreljevanje. Nato so se borci previdno približali vagonom. Izbezali iz njih 6 železničarjev in ostarelega nemškega vojaka, ki se je vdal brez odpora. Tako so tudi »odkrili« v vagonih salame, cigarete, moko, maslo, med in drugo. Vsi so bili prijetno presenečeni, toda obstali so nepripravljeni pred več kot 30 vagoni, ki so bdiLi polni živil in krme. Člani bataljonsikega štaba in intendant so se morali takoj odločiti, kaj storiti s tako obilnim plenom, saj je bilo vsem jasno, da ne smejo ničesar pustiti sovražniku. Niso pa mogli vedeti, koliko časa jim bodo Nemci dovolili razpolagati s svojo »fasungo«? Kdaj bodo intervenirali z močnimi vojaškimi silami iz komaj 6 km oddaljene Divače in še bližnje Kozine ter kakšnih 20 km oddaljenega Trsta?

Štab bataljona je najprej okrepil zasedi proti Kozini in Divači. Ti sta okoli 15. ure z gostimi rafali iz strojnic zavrnila nemška patroljna vlaka iz obeh smeri. Preostalim borcem, ujetim železničarjem in zadržanim monterjem pa je štab ukazal, naj kar se da hitro odnašajo dragoceni tovor iz vagonov v gozdiček. Medtem pa so bataljonski intendant Ivan Gustinčič in četni funkcionarji ter borci iz bližnjih vasi stekli v Rodik, Kačice in Dane ter pridobili kmete, da so prihiteli na pomoč z vpregami in odpeljevali tovore na varno (pozneje pa so odrednim intendantom vse pošteno prijavili). Izpraznjevanje vagonov je trajalo do večera in še dlje. Pozno popoldne je obiskal prizorišče napada komandant odreda kapetan Karlo Maslo in pohvalil borce za uspešno izpeljano akcijo.

Zaplenjene so bile velike količine moke, salam, klobas, masla medu in cigaret. Z njimi so intendant napolnili skrita skladišča po Brkinih. Veliko so poslali partizanskim bolnišnicam v snež-

niške gozdove in celo v Kočevski Rog. Iznajdljivi borci in nekateri domačini pa so si nabrali toliko cigaret, da so jih 16 mesecev pozneje, ko so odredove enote korakale proti Trstu, še vedno kadili, čeprav so »vsiljivi«²⁷ intendant i vedno stikali za zaplenjenimi zalogami. Dve cisterni jedilnega olja, preostale zaloge živil in krme, katerih niso mogli odnesti, so prestrelili ali polili z nafto in zažgali. Še ves naslednji dan so goreli vagoni. Nad pokrajino se je dvigal visok steber dima, v okoliške gozdove pa se je širil vonj po cvrtih klobasah.

Ta napad lahko upravičeno uvrstimo med najuspešnejše partizanske prehranjevalne akcije v Sloveniji. Nedvomno pa sodi med najhujše udarce, ki jih je prizadejal odred sovražniku na prometnih zvezah, saj je bilo uničeno poleg lokomotive tudi najmanj 30 vagonov z dragocenim tovorom, promet pa je dva dni miroval. Akcija je vzbudila navdušenje prebivalcev in se ohranila v prijetnem spominu vseh. Po zaslugi odredove borke in odlične pevke Rine Žužek pa so v Brkinih in na Malem Krasu peli travestijo »Napad na vlak, klobase v zrak ...«, ki se je ohranila do danes v spomin na tisti dogodek.

Artviže, najvišje ležeča brkinska vas, je bila 6. 10. 1943 in 21. 7. 1944 požgana

Uspeli partizanski podvig je nedvomno opozoril nemško vojaško in policijsko poveljstvo za Jadransko operativno cono, ki je bilo tedaj prezaposleno s premeščanjem čet, da so jim partizani tudi na tem območju resen nasprotnik, ki ga ne kaže podcenjevati. Bilo je čudno, da Nemci tedaj niso izvajali povračilnih ukrepov nad prebivalci bližnjih vasi, kar je bil verjetno v Brkinih in Istri edinstven primer. Naslednji dan so se pripeljali nemški vojaki in železničarji popoldne z vlakom, pregledali okolico in ostanke vagonov odpeljali v Divačo.

Zvečer v temi se je 1. bataljon — potem ko je poslal patroljo prati Rodiku — vrnil skozi Artviže proti Misličam dm Ostrovici, ponoči pa je odšel na Kozjane. Štab odreda se je preselil na Rjavče.

Stradanja in pomanjkanja cigaret vajeni stari borci so se s polnimi nahrbtniki dobrin med potjo šaljivo »zbadali»: »Jože, imaš še kakšen čik? Ciril, ti kaj dišijo klobase?..«,²⁸

Koprski karabinjerji »so jo skupili«

Tri dni po uničenju vlaka, 23. januarja 1944, se je prvič dobro izkazala v boju »Brunova« četa 3. bataljona, imenovana udarna; pod poveljstvom komandirja Bruna Bizjaka in političnega komisarja Oskarja Savarina je napadla koprške karabinjerje.

Zaradi oportunističnega stališča večine članov štaba 3. bataljona do boja s fašističnimi sodelavci karabinjerji je bil bataljon dotlej premalo vojaško aktiven. To pa je zaostrovalo odnose med slovenskimi in italijanskimi funkcionarji ter borci in hkrati privedlo do samostojnejšega ukrepanja Brunove slovenske udarne čete. Njeno poveljstvo je brez vednosti bataljonskega vodstva organiziralo napad na karabinjerje pri Gračišču na cesti Rižana—Buzet. Borci so čakali v zasedi in najprej napadli dva motorja s prikolicama, ju uničili in pobili tri karabinjerje. Ker so prihajali karabinjerji napadenim na pomoč od Buzeta na dveh kamionih, so borci spet zasedli prejšnje položaje in ponovno napadli. Karabinjerji so se branili s puškami in brzo-strelkami, vendar jim to ni pomagalo, ker se je poškodovani kamion vnel, drugi pa je z manjšimi poškodbami odpeljal proti Kubedu. Izmed 16 karabinjerjev, kolikor jih je bilo v gorečem vozilu, sta bila dva ranjena, štiri so pobegnili, deset pa so jih

ujeli. Brunovi borci so zaplenili težko strojnico, 5 brzostrelk, 3 pištole, 8 pušk in precej streliva. Po končanem boju se je morala četa umakniti, ker so dobili karabinjerji pomoč iz Kopra. Vendar je ta lahko pobrala le uničena vozila in padle karabinjerje. V naslednjih dneh so borci 3. bataljona še dvakrat razbili železniško progo med Podgorjem in Rakitovcem, vendar jim ni uspelo iztiriti vlaka, ker so nemške patrulje prej opazile poškodbe na progi. Prvi pomembnejši napad istrskih partizanov na tistem območju po veliki nemški jesenski ofenzivi 1943 je naznaniti fašistom, da se boj v Istri nadaljuje, in izredno ugodno odjeknil med ljudstvom, hkrati pa vzpodbudno vplival na bojno moralo borcev, saj je dokazal, da je tudi v Istri mogoč uspešen partizanski boj. Napad je pomenil hud udarec tudi za pristaše oportunističnega odnosa do boja, ki so vedrili v 3. bataljonu odreda, in oslabil njihov vpliv. Hkrati pa je tako prestrašil fašiste, Nemce in karabinjerje, da so poslej — kot je poročal VOS za Primorsko 26. januarja — opustili vsakršen promet po cesti Buzet—Rizana in talko zmanjšali svoje nadzorstvo nad istrskim območjem. To je aktivistom olajševalo politično delo.”

Prvi bataljon je bil po 20. januarju v glavnem zaposlen z mobilizacijo v Brkinih in spremljanjem novincev na Notranjsko, vendar tudi poslej ni opustil napadov na sovražnike. Njegovi obveščevalci so zvedeli, da pogosto prihajajo manjše skupine nemških vojakov in posamezni policisti ter podoficirji iz Podgrada v Hrušico poizvedovat po partizanih in nakupovat žganje. Zato je 23. januarja bataljonska bojna patrulja pod vodstvom Valentina Zadnika v Hrušici izsledila, napadla in pobila nemškega podoficirja. Nemci so v Podgradu zvedeli za njegovo usodo, zato so ga naslednje dni iskali, strašili vaščane in zahtevali, naj jim izročijo njegovo truplo.³⁰

Financarji v Materiji drugič niso klonili

Da bi onemogočili delovanje financarjev v obnovljeni materijski postojanki, je štab odreda sklenil, naj 1. bataljon 27. januarja 1944 napade financarsko postojanko na Gabrku pri Materiji.

Štab 1. bataljona je računal na podlagi obveščevalnih podatkov, da je v eni zgradbi okoli 35 financarjev — bilo pa jih je, kot so pozneje ugotovili, v dveh zgradbah okoli 70 — zato je

najprej pozval sovražnike, naj se vdajo brez boja. Ti pa so odgovorili z ognjem. Prvi bataljon, ki se mu je priključila tudi desetina borcev 2. bataljona, je postojanko napadel z mitraljezi, puškami in ročnimi bombami. Te so nekateri spretni borci metali od daleč proti postojanki in jih nekaj tudi vrgli skozi nezavarovana okna v njeno notranjost. Tako so povzročili branilcem hude izgube in jih prisilil k umiku iz manjše v večjo zgradbo, potem pa pritiskali še močneje. Boj se je zaostreval in trajal celo uro; med obleganimi financarji in fašisti — tudi slednji so bili oblečeni v financarske uniforme — je prišlo do hudega spora, ker so bili prvi za vdajo, medtem ko so se ji fašisti odločno upirali in besno streljali skozi okna ter metali ročne bombe tako, da se partizani niso mogli približati zgradbi. Le na severni strani je uspelo skupini borcev, ki jih je vodila sekretarka ZKMJ Dragica Ratkovič, priti do zgradbe in vreči nekaj ročnih bomb skozi okno v pritličje, kar pa ni moglo zlomiti sovražnikovega odpora.

Ker je bila postojanka ob cesti Reka—Trst, bataljon pa ni imel dovolj sil in tudi ne orožja, da bi se zavaroval na obeh straneh, proti Kozini in Podgradu, od koder se je obetala obleganim pomoč, je štab bataljona presodil, da ne bo mogoče uničiti postojanke. Potem je zaukazal umik, ker bi z nadaljevanjem napada preveč tvegali. Čeprav postojanke niso uničili, so povzročili sovražniku hude izgube: 12 mrtvih, 4 hudo in več laže ranjenih, medtem ko je bil med partizani le en borec 1. bataljona laže ranjen. Napad ni uspel zaradi netočnih podatkov o številu in razporedu sovražnih vojakov, pač pa je povzročil velik preplah med fašisti in financarji, tudi v drugih postojankah. Naslednji dan so Nemci posadko povečali na okoli 120 mož, v noči od 1. na 2. februar pa so demoralizirane financarje zamenjali, ker jim menda niso več zaupali.³¹

Tudi 2. bataljon konec januarja ni opustil napadov na sovražnike, čeprav je bil zelo zaposlen z mobilizacijo. Njegova izredno drzna, prodorna in gibčna udarna desetina, ki se je hitro premikala od Brkinov in Čičarije do Trsta in morja, je 23. januarja dvakrat napadla Nemce na križišču cest Kozina—Rizana—Podgorje blizu Klanca. Štab odreda je poročal, da so bili med napadi 4 Nemci mrtvi, 5 pa ranjenih.

Ernest Faraus se je obeh napadov udeležil kot mitraljezec in si zapomnil nekatere zanimive podrobnosti, zato mu prepustimo, da nam jih sam pove:

»Za prihod Nemcev smo zvedeli s Kozine. Obvestili so nas civilni obveščevalci. Zato smo Nemce počakali v zasedi med Petrinjami in odcepom ceste za Podgorje. Komandir Ljubomir Sancin-Stojan mi je ukazal, naj se postavim z mitraljezom na rob ceste in začnem streljati prvi. Ko se nam je približala po cesti od Kozine nemška limuzina, sem stopil z mitraljezom na cesto in hotel užgati, vendar mi orožje ni delovalo. Drugi naš mitraljezec pa zato ni streljal, ker ni slišal streljati mojega mitraljeza. Znašel sem se v precej smešnem in nevarnem položaju. Na nekaj metrov sem sam meril z mitraljezom v četvero Nemcev, ko so se peljali v limuzini mimo mene, pa so me le gledali iz vozila in se mi smejali. Nekaj sekund pozneje pa so začeli nekateri naši streljati s puškami na vozilo in menda so ranili dva Nemca.«

»Tisti dan popoldne pa smo,« se spominja Faraus, »ponovno zasedli položaje le kakih 40 m nad odcepom ceste proti Kozini in čakali. Kmalu so se pripeljali trije Nemci z vprežnim vozom in konji. Napadli smo jih. Vsi trije so padli. Ubit je bil tudi en konj, dva pa sta nam pobegnila. V obeh napadih nas je sodelovalo le 6 — bojna patrulja.«³²

Razorožitev karabinjerjev v Ricmanjah pri Trstu

Drzen napad udarne skupine 2. bataljona in treh borcev VOS na karabinjerje v Ricmanjah pri Trstu zasluži posebno pozornost že zaradi bližine Trsta. Nemci so tja namestili karabinjerje, da bi varovali železniški most na progi Kozina—Trst in nadzorovali ljudi na cestnem bloku Dolina—Trst. Obveščevalci in člani VOS so seznanili z razmerami komandirja udarne desetine Ljubomira Sancina-Stojana, zato se je ta dogovoril s člani VOS in organiziral 27. januarja 1944 skupen drzen napad na karabinjerje. Z napadom so jih iznenadili in jih 18 razorožili brez boja, čeprav so bili razporejeni v treh krajih: v službi ob mostu, na bloku in na železniški postaji. Zaplenili so jim 15 pušk, 3 brzostrelke, 7 pištol in precej streliva ter vso opremo. Zajetih niso odgnali, ker so bili brigadir in nekateri karabinjerji naklonjeni NOB, zato so jih napotili domov s poukom, naj se čimprej priključijo italijanskim partizanom. Ta podvig v neposredni bližini Trsta je bil tako drzen, da je vzbudil veliko pozornost tudi v mestu: odobraval so ga tako narodno zavedni Slovenci kot italijanski

antifašisti.⁵¹ Stojanovi borci pa tudi po tej akciji niso mirovali. Štiri dni pozneje, 31. januarja 1944, so s pomočjo terenskih in vosovskih obveščevalcev organizirali napad na fašiste v samem tržaškem predmestju, pri nekdanji mitnici (Dazio), kjer se odcepi cesta za Dolino. Zal pa napada niso mogli izpeljati, ker je prišlo prav tisti večer do angloameriškega bombnega napada na Trst. Ko so se borci že približevali fašistični postojanki, so letala z raketami osvetlila prostor, zato so se morali skriti. Hudo jih je prizadelo, ko so naslednji dan zvedeli, da bi bili lahko polovili fašiste v zaklonišču, toda bilo je prepozno. Zamujena priložnost se ni povrnila.³⁴

Mobilizacija v Brkinih in Slovenski Istri

Štab VII. korpusa in glavni štab NOV in PO Slovenije sta čedalje bolj spoznavala velik pomen operativnega območja Istrskega odreda iz treh razlogov:

- ker je bilo v Brkinih in Slovenski Istri veliko mobilizacijskih možnosti;
- zaradi izredne občutljivosti in ranljivosti vojno strateških in taktičnih prometnih zvez, ki so držale čez to območje in so bile s približevanjem front v Italiji in na Balkanu za Nemce čedalje pomembnejše;
- zaradi zvez osrednjega vodstva NOB Slovenije s Trstom, Istro in Italijo, ki so bile pomembne za oskrbovanje enot NOV in POS ter osrednjih ustanov slovenskega vodstva NOB na Dolenjskem.

Ta spoznanja so povečala zanimanja štaba VII. korpusa in GŠS za odredovo delovanje. Zato je štab VII. korpusa v že omenjeni odredbi z dne 27. decembra 1943 poudaril kot najpomembnejšo odredovo nalogo rušenje komunikacij.³⁵ V poročilu GŠS z dne 6. januarja 1944 pa je spremenil svoje stališče in dal prednost mobilizaciji v Brkinih in Istri. Tedaj je tudi obvestil glavni štab, da je že 24. decembra 1943 naročil štabu 14. divizije, naj pošlje k odredu posebno mobilizacijsko ekipo, hkrati pa napovedal, da bo poslal k odredu posebnega kurirja z navodili.³⁷

Mobilizacija vseh za boj sposobnih moških na odredovem operativnem območju je bila za razvoj NOB v Sloveniji spričo številčnega krčenja brigad od začetka januarja vse bolj po-

mebna naloga. Prizadevanja Nemcev in italijanskih fašistov, ponekod pa tudi slovenskih domobrancev, da bi vključili v svojo vojsko in delovno službo čimveč vojaških obveznikov, so narekovala, da NOV izvaja mobilizacijo čim hitreje. Zato sta jo štab VII. korpusa in GŠS do sredine aprila 1944 postavljala med nalogami odreda v vseh tedanjih dokumentih na prvo mesto.

Da se je res zelo mudilo, dokazuje navodilo štaba VII. korpusa štabu odreda:

»Vaša glavna naloga je in ostane čim širša mobilizacija na vsem vašem območju. Mobilizirane pošiljajte prek Notranjskega odreda v 15. in 18. divizijo... V najkrajšem času bo prispel na vaš sektor bataljon ene izmed naših brigad, da sprejema novince in jih spremlja do divizije..., mobilizacija pa ne bo uspevala, če ne boste intenzivno politično in vojaško delovali..., predvsem napadajte sovražne patrulje in komunikacije — ceste in železnice. Javite nam, ali imate sposobne minerje in razstrelivo!«³⁷

Kako je potekala mobilizacija?

Da bi čimprej mobilizirali vse dosegljive vojaške obveznike na odredovem operativnem območju, je skušal štab VII. korpusa odrediti pomagati tako, da bi tudi druge enote sprejemale in odpravljale novince v 15. in 18. divizijo. Glavnemu štabu NOV in POS je poročal 24. decembra 1943, da je odredil, naj pošlje 14. divizija mobilizacijsko ekipo 6 izkušenih oficirjev v Brkine in Istro, vzpostavi zvezo z Istrskim odredom in skupaj z njim organizacijsko pripravi mobilizacijo, potem bi pa naj šel en bataljon

14. divizije po novince. Nato je štab VII. korpusa predlagal glavnemu štabu, da bi bilo prav, če bi tudi 18. divizija poslala na Pivko in v Brkine močnejše patrulje za izvajanje mobilizacije. Ker je GŠS korpusov predlog odobril, mu je štab VII. korpusa poročal 19. januarja 1944, da je 18. diviziji ukazal poslati en bataljon v Istro. Ker je bila tedaj glavnina te divizije v Gorskem kotarju na Hrvaškem, je napovedani bataljon (2. bat. 9. brigade — op. pisca) prispel na območje Snežniškega pogorja in Pivko — ne pa v Istro, kot so tedaj poročali — šele 7. februarja 1944. Da bi mobilizacijsko prizadevanje pospešil, je štab VII. korpusa poslal konec januarja v štab odreda v Brkine tudi načelnika svojega mobilizacij sko-operativnega odseka Jožeta Zomado-Frenka.³⁸

Štab odreda se je po novem letu 1944 pripravljal na obsežno mobilizacijo sporazumno z okrožnima in rajonskimi komiteji ter

odbori OF v Brkinih in Slovenski Istri. Okrožni komite za Slovensko Istro je 29. decembra 1943 z dopisom pozval odredov štab, naj začne v Slovenski Istri s splošno mobilizacijo in jo opravi, kar Vladimirju Benčiču-Brkinu in Ivanu Kovačiču-Efenki v drugi polovici oktobra in novembra 1943 ni uspelo. Napovedana mobilizacijska ekipa 14. divizije je prispela 4. januarja 1944 pod vodstvom Antona Hvaliča-Bolteja k odredovemu štabu. V njej so bili še Jože Buh-Borut, Milan Svet in trije drugi tovariši. Štab odreda je obvestil štab 14. divizije, da bodo do 6. januarja priprave na mobilizacijo končane. Vendar se je dolgo in skrbno pripravljena intenzivna mobilizacija zaradi navzočnosti enot 162. nemške divizije na Notranjskem in neurejenih zvez začela šele po 10. januarju.³⁹

V širšem obsegu pa se je štab odreda lotil mobilizacije šele po 20. januarju, ko je dobil navodilo štaba VII. korpusa z dne 17. januarja 1944. Potem pa so jo navzlic težavam nadaljevali brez daljših prekinitev do začetka aprila 1944.⁴⁰ Prvo skupino, 36 novincev, mobiliziranih v okolici Materije in Gornjem delu Slovenske Istre, so poslali iz Brkinov na Notranjsko 10. januarja. Sprejel jih je Notranjski odred. Dne 15. januarja so jih poslali 17. mobiliziranih v Vremski dolini; 18. januarja je pospremila obveščevalna patrulja Notranjskega odreda iz štaba Istrskega odreda na Notranjsko še 26 novincev, namenjenih v 15. divizijo. Tega dne je štab odreda obvestil štab VII. korpusa, da vse njegove enote nadaljujejo mobilizacijo; 20. januarja pa je poročal štabu VII. korpusa, da 1. bataljon mobilizira v Brkinih, 2. pa v Istri, zato bodo v naslednjih dneh poslali še več novincev.* Odred se je torej načrtno lotil mobilizacije, še preden je 21. januarja 1944 dobil iz štaba VII. korpusa posebno navodilo, ki ga je prinesel v Brkine kurir Martin Rački. Potem pa so mobilizacijo še pospešili. Štab VII. korpusa je iz mobilizacijskih razlogov pozval odredovega političnega komisarja Leona Klemenčiča na konferenco političnih komisarjev pri štabu VII. korpusa. Tja se je odpravil 22. januarja, na podlagi navodila z dne 17. januarja, kar dokazuje, da je Rački prinesel navodilo v štab odreda 21. januarja 1944.⁴²

Obsežna mobilizacija je bila ne glede na naklonjenost ljudstva narodnoosvobodilnemu boju izredno pomembna, organizacijsko zahtevna in fizično naporna naloga tako za štabe kot za moštva enot, še bolj pa za novince. Ti so morali namreč skupaj s

svojimi spremljevalci pretežno ponoči in v najslabšem zimskem vremenu prehoditi razdalje od 70 —120 km iz Dolnje Istre čez skalnate grebene na Podgorski Kras, prečkati zastraženo železnico Divača—Pulj in premagati zasneženo Slavnikovo pogorje, potem pa jih je čakal še prehod čez močno zastraženo in prometno cesto Reka—Trst, ob kateri je bila na vsaka 2 do 3 km sovražna postojanka. Tako so prispeli v Brkine, toda bili so šele na pol poti do Notranjske. Zdaj je bilo treba v nočnem pohodu, izogibajoč se sovražnih zased, ki so prežale na vseh prehodih, prekoračiti še Reko, dve cesti, železnico Št. Peter—Reka ter skalnati greben Gradišča in Šilentabora nad Zagorjem in Knežakom, da so prispeli na Jurišče. Od tod pa so morali še en dan pešačiti do Loške doline. Ondi so novince sprejeli v Notranjskem odredu ali komandi mesta Stari Trg in jih napotili na Kočevsko, Dolenjsko in drugam.⁴³

Ti naporji so velikokrat presegali meje človeške fizične vzdržljivosti. Novinci so bili slabo oblečeni in obuti, nevajeni dolgih pohodov, zlasti ne pohodov prek snežnih zametov. Nekateri so celo umrli zaradi prehudih naporov. Nema lokrat pa so ta prizadevanja naletela še na nerazumevanje posameznih predstavnikov višjih poveljstev, ki so premalo poznali topografske značilnosti pokrajine in niso imeli jasnih predstav o razsežnostih, naravnih in prometnih ovirah, ki jih je moralo moštvo obvladati v 2 do 4 nočnih in dnevnih pohodih. Iz nekaterih poročil štaba VII. korpusa in štaba 18. divizije je razvidno, da so njihovi pisci šteli za Istro vse območje zahodno od bivše jugoslovansko italijanske meje — tudi Pivko, Brkine in Kras — pa so v skladu s takim pojmovanjem nerealno ocenjevali napore tistih, ki so izvajali mobilizacijo. Toda vojna je bila neizprosna za vse, nikomur ni prizanašala z naporji. Štab VII. korpusa je na podlagi poenostavljenega pojmovanja »Istre« zavrnil zagovor štaba odreda z dne 5. in 7. februarja 1944, da so enote zaposlene z mobilizacijo in stalno na pohodih in da so morali zaradi tega zmanjšati napade na sovražnike, ker nimajo niti toliko moštva, da bi z njim dobro zavarovali taborišča.⁴⁴

V štabu VII. korpusa je kljub 100 kilometrski razdalji od Pirana do Snežnika prevladovalo mnenje, da odredov sektor ni obsežen. To dokazuje navedba v dopisu z dne 12. februarja 1944: »Piri tem ne moremo upoštevati vaših zagovorov, da so vaši bataljoni oddaljeni od vas, ker je vaša naloga,

da vzpostavite z vašimi enotami redno dnevno zvezo, ki je toliko bolj možna, kolikor sektor vašega odreda ni tako obširen.»

Ne glede na vse težave in čeprav se odredov štab ni dovolj potrudil, da bi uredil zveze s 3. bataljonom, so odredove enote v sodelovanju z odbori OF nadaljevale mobilizacijo. Prvi bataljon je 21. in 22. januarja mobiliziral v Brkinih 100 novincev; 24. januarja so jih 61 poslali s spremstvom v Notranjski odred, od tam pa so jih napotili v 15. divizijo. Preostale so začasno vključili v odredove enote, že 27. januarja pa so jih odposlali še 25 v Notranjski odred. Ko so v začetku februarja širše in intenzivnejše mobilizirali in je pri tem aktivno sodeloval tudi 3. bataljon v okolici Dekanov, Pobegov in Marezig, je postalo očitno, da imata 1. in 2. bataljon premalo moštva, da bi z njim zadostila potrebam, ki so jih terjale mobilizacija, spremljanje novincev na dolгих pohodih, zavarovanje taborišč in vztrajanje v ofenzivnem odnosu do sovražnika, kot je zahteval štab VII. korpusa. Štab odreda je problem rešil tako, da je vključil v bataljon 102 novincev — to skupino so bili mobilizirali 17. in 18. februarja — ter s tem povečal številčno stanje svojih borcev od 228 na 330. Štabu VII. korpusa je ukrep obrazložil z nujno potrebo in izrazil upanje, da ga bo ta odobril.⁴⁶

Nemci poskušajo ovirati mobilizacijo

Med 25. in 28. januarjem je mobilizacija, ki zaradi svojega obsega in narave ni mogla ostati prikrita okupatorjevim obveščevalcem, skupaj z ofenzivno dejavnostjo 1. in 2. bataljona izzvala obsežno sovražnikovo reakcijo. Nemško poveljstvo je organiziralo ob prehodih čez železnico v Istri in med Pivko ter Brkini nekaj novih postojank, druge pa okrepilo. Nato so nemške enote zasedle znane prehode in ponoči obkoljevale vasi. Tako so Nemci 23. januarja obkolili Lozo nad Košano, 27. januarja pa vdrli v zahodni del Brkinov. Dne 2. februarja so ponoči obkolili Zagorje na Pivki in naslednjo noč Bač, 4. februarja pa je vdrlo približno 150 nemških vojakov v Knežak.⁴⁷ Vendar so vsi ti ukrepi le malo zalegli. Mobilizacija se je — kot je 30. januarja poročal štab odreda — v naslednjih dneh nadaljevala v še večjem obsegu tako v Brkinih kot v Istri, saj so 31. januarja poslali v Notranj-

ski odred 114 novincev, namenjenih 15. diviziji. Nekateri novinci so šli zelo neradi na Notranjsko' in Dolenjsko, ker so se bali ostrega mraza. Širile pa so se tudi zvečine neutemeljene vesti, da tam Primorci žalijo in zapostavljajo. Zataknilo se je tudi v organizaciji sprejemanja, ker bataljon 18. divizije ni prispel na Mašun 30. januarja, kot je obljubil štab VII. korpusa odredovemu štabu po kurirju Martinu Račkem, temveč šele 7. februarja."

V začetku februarja je dosegla mobilizacija največji obseg. Štab Notranjskega odreda je 1. februarja potrdil prejem treh skupin 181 novincev. Prav tedaj pa so nastale nove težave. Nemško poveljstvo je tedaj premeščalo svoje večje enote od Reke proti Italiji, zato so bile nekaj dni ceste polne nemških kolon. Štab odreda je nameraval 3. februarja poslati iz Brkinov na Notranjsko skupino 179 novincev, toda velika nemška kolona jim je med Ilirsko Bistrico in Ribnico zaprla prehod na Pivko. Morali so počakati do 22. ure, da je šel sovražnik s svojimi 300 vozili dalje, potem šele so prekoračili Reko in cesto. Podobne ovire so nastale tudi na prehodih iz Istre v Brkine, čez cesto Reka—Trst, ker so se tudi po tej premikale od Reke proti Trstu peš in z vozili močne kolone nemške 367. divizije ter ponoči počivale po vaseh ob cesti.

Iz Istrskega je prispelo 5. februarja v Notranjski odred 152 novincev v dveh skupinah, 7. februarja pa so poslali skupino 150 novincev k 2. bataljonu 9. brigade — ta je prav tedaj prispel na Mašun in se tam zadržal do 12. februarja 1944 — 9. februarja še 159, naslednji dan pa skupino 67 novincev v Notranjski odred. Poleg tega je štab odreda po dogovoru s štabom VII. korpusa pismeno pooblastil 2. bataljon 9. brigade, da sam mobilizira na Gornji Pivki — na Baču, v Knežaku, v Koritnici, na Juriščah in drugod. Iz pregleda, napisanega 21. februarja 1944 v štabu odreda, je razvidno, da je ta izročil 7. in 9. februarja 2. bataljonu 9. brigade 296 novincev. Iz dnevnih poročil pa izhaja, da jih je izročil 309 — namenjenih 18. diviziji — kar je bolj verjetno. Sam bataljon pa jih je po izjavah udeležencev mobiliziral približno 200."

Med 12. in 15. februarjem 1944 se je pridružilo nemškim vdrom na polosvobodno območje in zapiranjem prehodov proti Brkinom in na Notranjsko še veliko snežno neurje z zameti na območju Slavnika in z velikim snegom. Snežne razmere so prehode zelo otežkočale, ponekod pa celo onemogočale. Štab

odreda je 15. februarja poročal štabu VII. korpusa, da so zveze z Istro čez Slavnik onemogočene, da so kljub temu mobilizirali 80 novincev v Brkinih in jih 15. februarja poslali na Notranjsko. Številčno stanje 3. bataljona, ki je imel konec februarja približno 250 borcev, kaže, da je v njem ostalo od srede januarja — zaradi težnje italijanskih članov štaba, da ustanovijo po navodilih tržaškega vodstva KPI Tržaško garibaldinsko brigado in samovoljne odločitve bataljonskega štaba — še približno 150 novincev. Med 17. in 19. februarjem pa so mobilizirali še 102 novincev v Brkinih in Podgrajskem podolju ter jih vključili v odrede bataljone, zato se je, kot je poročal štab, število njihovih borcev povečalo od 228 na 330.

Spričo snežnih razmer, zaradi nemške ofenzivne akcije v Brkine, reorganizacije 3. bataljona in urejanja drugih enot je moral štab odreda po 20. februarju odložiti mobilizacijo do začetka marca. V štabu VII. korpusa pa so tedaj za novince uvedli vojaško urjenje in politično vzgojo, ki je trajala najmanj dva tedna. Štab VII. korpusa je 25. februarja 1944 poročal glavnemu štabu, da so se tudi novinci iz Istre dobro izkazali.*¹

Uspešna množična mobilizacija v Istri in Brkinih je vzbudila pozornost pri Nemcih in dokazala zmotno mnenje komisarja Istrskega odreda Leona Klemenčiča, ki je 23. januarja 1944 zagotavljal štabu VII. korpusa, da bo mogoče v Brkinih in Istri mobilizirati le še okoli 1000 novincev, hkrati pa je vznemirila angloameriško vojno misijo pri GSS. Ta je poslala med 15. in 25. februarjem 1944 v Istro skupino oficirjev, da bi ugotovili, ali partizani prisilno mobilizirajo Istrane ali ti vstopajo v NOV prostovoljno.⁵¹

Konec februarja 1944 so bili vojaški obvezniki z območja Brkinov, Podgrajskega podolja, Podgorskega Krasa in zgornjega dela Istre v glavnem že mobilizirani. Ni pa še bila izvedena mobilizacija v obmorskem delu Istre, v Pivških Dolanah in Podgori. Ker je tedaj prišlo tudi do težav v odnosih s štabom 3. bataljona, je štab odreda konec februarja sklenil premestiti 2. bataljon v Podgoro, da bi izvedel mobilizacijo na območju med Ilirsko Bistrico in hrvaško mejo, hkrati pa napadal sovražnikove Transporte na železnici in cesti med Ilirsko Bistrico in Reko. Mobilizacijo v Istri pa naj bi končal 3. bataljon. Na precej nevarnem območju Pivških Dolan ob progi Divača—Št. Peter in Št. Peter—Ilirska Bistrica pa naj bi izvedel mobilizacijo 1. bataljon.⁵²

V začetku marca sta 1. in 2. bataljon nadaljevala z mobilizacijo na obrobju Brkinov in v bližini Trsta. V Borštu, Boljuncu in Ricmanjah ter drugod so mobilizirali 80 novincev. Tem so priključili še 16 »Rusov«, ubežnikov iz nemške vojske. Osemindvajsetega februarja je prizadela reorganizirani 3. bataljon v Trseku v Istri nemška hajka, zaradi katere je moral prenehati z mobilizacijo in se po nekaj dneh umakniti na Slavnik. Istega dne se je 2. bataljonu pod Slavnikom priključilo z vsem orožjem še 23 Mongolov — nemških vojakov iz Prešnice. Beg so jim omogočili terenski delavci s Prešnice in obveščevalci VOS za Istro ter član mobilizacijske skupine 14. divizije Jože Buh-Borut. Štab odreda je 2. marca poslal Mongole skupaj s tremi Indijci, ki so pobegnili iz nemškega ujetništva, k štabu VII. korpusa.

Med 5. in 7. marcem je spet oviral mobilizacijo in operativno dejavnost odredovih enot snežni metež, toda že v naslednjih dneh so odredovi bataljoni nadaljevali zbiranje novincev. Dne 10. marca jih je štab odreda kljub hudim oviram na poti spet poslal 97 na Notranjsko. Spremljal jih je cel 3. bataljon, ki ga je odredni štab medtem premestil iz Istre v Brkine. Po dveh dneh naporenega potovanja po globokem snegu, so menda štirje obnemogli, saj jih je prispelo 13. marca k Notranjskemu odredu le 93.”

Da bi dosledno izpeljal mobilizacijo na vsem operativnem območju, je štab odreda poslal 10. marca 1944 prvi bataljon v Košansko podolje. Tu pa so ga Nemci 12. marca 1944 zaradi premajhne budnosti napadli in mu prizadejali hude izgube. Podobno usodo, le da z manjšimi posledicami, je doživel 2. bataljon med mobilizacijo v Jelšanah, 18. marca 1944. Poročila kažejo, da se je med 10. in 20. marcem število mobiliziranih precej zmanjšalo: 13. marca so poslali na Notranjsko, kot so poročali 21. marca, 40 novincev, prav toliko so jih napotili tja tudi naslednji dan. Te je bil mobiliziral 2. bataljon v podgorskih vaseh: Pograje, Zabiče, Trebčane, Kuteževo in drugih. Dva dni pozneje so jih poslali še 25, mobiliziranih v vaseh Kal, Košana in drugod, nato pa 17. marca še 68,⁵⁴ medtem ko so novince, mobilizirane med 17. in 20. marcem (približno 90), spet vključili v odredove enote. Z njimi so nadomestili približno 50 pogrešanih in padlih iz 1. in 2. bataljona ter 40 stražarjev, izročenih 24. marca 1944 komandi istrskega vojnega področja, ki je prispela s komandami mest Ilirska Bistrica, Koper in Materija 17. marca z Dolenjskega v Brkine.⁵⁵

Štab odreda je poslal 17. marca 1. bataljon v Istro, da je zamenjal 3. bataljon. Z njegovim prihodom v Istro se je tam množična mobilizacija nadaljevala, kajti treba se je bilo podvzati, da jih ne bi prehiteli Nemci in domobranci. Prvi bataljon je v prvi etapi mobiliziral 22. marca v Marezigah, Loparju, Borštu in Laboru 122 obveznikov. Sočasno je tudi 2. bataljon mobiliziral na območju Jelšan, Zemnov, Vrbova, Vrbice, Zabič in drugod. Konec marca so se spet pomikale dolge kolone novincev iz Brkinov in Podgore na Notranjsko. 2e 24. marca je poslal štab odreda v Notranjski odred 147 novincev in 14 »Rusov«, skupno 161. Ti so, kot nam dokazuje potrdilo Notranjskega odreda z dne 26. marca, vsi srečno prispeli na cilj. Dne 25. marca je izročil 1. bataljon 3. bataljonu še 192 novincev, prispelih iz Istre, da jih pospremi na Notranjsko. Štab odreda je poročal 1. in 3. aprila, da so poslali 30. marca 1944 in 2. aprila še dve skupini, 134 in 137 novincev, prek Notranjskega odreda v 18. divizijo. V obeh poročilih so poudarili, da so vsi trije bataljoni intenzivno zaposleni z mobilizacijo, zavarovanjem in spremljanjem novincev.⁵⁶

V začetku aprila je bila prva faza množične mobilizacije v glavnem končana. Nadaljnje novačenje je bilo zaradi nemške ofenzive v Istri in reorganizacije odreda začasno odloženo. Nadaljevalo se je po 10. aprilu 1944. Tedaj pa je prevzela pri tem pomembno vlogo tudi komanda istrskega vojnega področja s komandami mest Ilirska Bistrica, Koper, Materija in Št. Peter (sedaj Pivka)”

Primorsko ljudstvo z odredovega operativnega območja se je med 10. januarjem in 1. aprilom 1944 v veliki meri prostovoljno odzvalo klicu Osvobodilne fronte in množično vstopalo v bojne vrste NOV. S tem so Brkini, Istrani in Pivčani ponovno potrdili svojo neomajno privrženost osvobodilnemu boju in dokazali svojo politično zrelost. V borbene vrste NOV je vstopilo toliko novincev, da so bili presenečeni tudi največji optimisti. Zaradi nepopolne, pomanjkljive in celo nasprotujoče si evidence je skoraj nemogoče povsem natančno ugotoviti, koliko vojaških obveznikov je bilo medtem vključenih v NOV. S primerjavo dokumentov (poročil in spisikov Istrskega odreda ter potrdil Notranjskega odreda), ohranjenih v arhivu IZDG v Ljubljani, dokumentov, objavljenih v zborniku NOV — VI/10, 11. in 12., ter približne ocene števila novincev, mobiliziranih na Gornji Pivki, pa je mogoče izra-

čunati, da je bilo poslano v enote VII. korpusa in zadržanih v Istrskem odredu:

1. od 5.oktobra 1943 do 7. januarja 1944	približno	300 novincev
2. od 8.januarja 1944 do 2. aprila 1944	približno	2.250 novincev
3. od 3.aprila 1944 do 30. aprila 1944	približno	500 novincev
Skupaj:		3.050 novincev

Mednje je všteto tudi 63 sovjetskih državljanov, pobeglih iz nemške vojske.⁵⁸

Kako so se z dotokom novincev z operativnega območja Istrskega odreda številčno okrepile enote VII. korpusa, najbolje pove naraščanje številčnega stanja moštva 18. divizije, ki je imela 15. januarja 1944 v treh brigadah le 1309 borcev, 31. januarja pa že 1723, 3. februarja 2063 in 24. februarja pa po seznamu 2722 borcev. Da je prispela velika večina novincev prav z območja Istrskega odreda, dokazuje ugotovitev štaba VII. korpusa z dne

9. aprila 1944, po kateri je divizija sestavljena skoraj izključno iz »mobiliziranih« Primorcev, zato so ji začasno ustavili dotok novincev in jih začeli pošiljati tudi 15. diviziji, ki jih je do tedaj že dobila 250. Že prej, 7. februarja 1944, pa je isti štab ugotovil, da se je številčno stanje 18. divizije v treh tednih povečalo za 815 borcev, Notranjskega odreda za 90 in Dolenjskega za 50 borcev.⁵⁹ Da je bil itudii glavni štab NOV in POS zadovoljen z uspehi, ki jih je pri mobilizaciji dosegel Istrski odred, dokazuje njegovo poročilo vrhovnemu štabu .NOV in POJ 24. aprila 1944, v katerem je med drugim poudaril:

»Glede na februar se je marca mobilizacija spremenila v našo korist... Naša mobilizacija je najuspešnejša v Istri. Mobilizirane pošiljamo v 15. in 18. divizijo. Vse te mobilizira Istrski odred, ki spada pod VII. korpus ..

Kadrovsko in organizacijsko izpopolnjevanje odreda

Narodnoosvobodilna vojska Slovenije kot sestavni del NOV Jugoslavije se je v začetku 1944 hitro krepila številčno, kadrovsko in organizacijsko. Glavni štab NOV in PO Slovenije in štab VII. korpusa sta izdala februarja in marca več predpisov, ki so urejali organizacijska vprašanja, odnose v enotah, naloge, poveljevanje in drugo.* Med pomembnejše sodi odredba GSS z dne 2. februarja

* Štab VII. korpusa je, sklicujoč se na naredbo Vrhovnega komandanta NOV in POJ, izdal 26. februarja 1944 naredbo o razvrstitvi oficirjev NOV, ki naj dobe

1944 o reorganizaciji štabov, v kateri je Gš ugotovil, da je treba spričo preraščanja partizanskih odredov v redno vojsko poenotiti delovanje in razširiti območje nalog štaba, ter predpisal njihovo organizacijsko sestavo. Odredba je določala za štabe korpusov

9 odsekov, med njimi tudi odsek za zaledje, ki je prevzel nekatere dolžnosti operativnih enot: mobilizacijo, zbiranje ter uskladiščenje orožja in opreme, nadzor in vodstvo komand mest, vojnih področij itd. Za odredne in brigadne štabe je bilo določeno, naj imajo poleg ožjega štaba — komandanta, političnega komisarja, njenih namestnikov in načelnika štaba — še operativnega oficirja, ki naj vodi tudi operacijski dnevnik, predpisan 24. februarja 1944, obveščevalni center, odredno oziroma brigadno sodišče, intendanta in referente za zveze, sanitetno službo in propagando.⁶²

Razvoj nove, ljudske oblasti in NOV je pospešilo zlasti prvo zasedanje SNOS v Črnomlju od 19.— 20. februarja 1944. To zasedanje je s svojimi zgodovinskimi sklepi o graditvi ljudske oblasti in slovenske državnosti postavilo temelje slovenski federalni državnosti v Jugoslaviji. Predsedstvo SNOS je 1. marca izdalo odlok* o razpisu volitev v krajevne NOO in okrajne NO skupščine.⁶²

Prizadevanja glavnega štaba NOV in POS ter štaba VII. korpusa za ustrežnejšo organizacijsko in kadrovsko izpopolnitev enot so zahtevala sposobne oficirje in podoficirje za vodenje enot v bojih in opravljanje strokovnih dolžnosti na področju obveščevalne in diverzantsko-sabotažne dejavnosti, organizacije in vzdrževanja radijskih, telefonskih in drugih zvez. To pa je narekovalo štabu Istrskega odreda, da izpopolnjuje in razširi lastno delo,

činom ustrezne dolžnosti. Računal je, da se bodo s tem okrepili njihov ugled in vojaško dostojanstvo ter red in disciplina v enotah. Za razvoj enot NOV so bila pomembna tudi navodila o vodenju spiskov moštva s potrebnimi osebnimi podatki po vseh enotah. Z njim je bilo določeno tudi, naj komandanti in politikomisarji podpisujejo povelja, navodila in druge vojaške upravne akte s praviimi osebnimi imeni. Z naredbo št. 227 z 18. 3. 1944 pa je štab VII. korpusa predpisal, da morajo enote NOV voditi natančne spiske o padlih boricih in poročati štabu korpusa za vsakega ime in priimek, rojstne podatke, kdaj in kje je padel idr. Pri tem je opozoril vse štabe, da je brezbrizen odnos do padlih nehumano in nevojaško obnašanje, ki škoduje bojni morali borcev. (Odredbi štaba 7. korpusa iz 26. 2. in 18. 3. 1944 v arh. IZDG, F 296/1).

* Odlok je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu, 15. marca 1944. Določal pa je, da je treba izvesti volitve na osvobojenem ozemlju od 25. 3. do 30. 4. 1944, na ozemlju, ki ga kontrolirajo okupatorji, pa vzporedno z njegovim osvobojevanjem. V kr. NOO so volili po 5 — 9 članov, v okrajne NO skupščine pa enega predstavnika v naseljih do 500 prebivalcev. Na južnem Primorskem so se začeli organizacijsko pripravljati na volitve šele junija 1944 in jih v glavnem izpeljali do srede oktobra. (Makso šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Lj. 1949, stran 150-153).

organizira prištabne enote in službe. Zato je januarja in februarja 1944 večkrat prosil štab VII. korpusa, naj mu pošlje nekaj sposobnih komandirjev in minerjev ter razstrelivo.⁶³

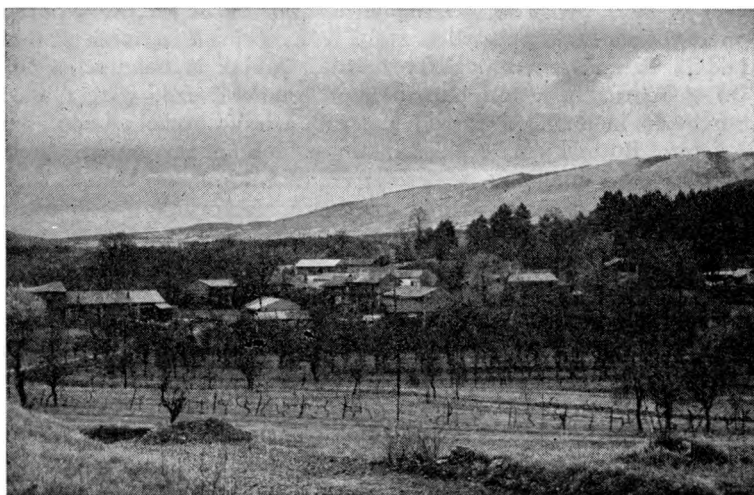
Štab VII. korpusa pa je prav v začetku 1944. leta pripisoval v svojih operativnih načrtih izredno velike možnosti in pomen odredovim napadom na prometne zveze, predvsem na železnice, zato je 19. januarja poročal glavnemu štabu, da namerava čimbolj aktivirati Istrski odred, ga številčno in vojaško okrepiti ter usposobiti za napade na železnice na njegovem sektorju. Za izvedbo tega načrta bo v najkrajšem času zbral minersko ekipo iz 15. brigade in jo vključil v Istrski odred.⁶⁴

Razen tega si je štab VII. korpusa še posebej prizadeval, da bi usposobil tudi odredov minersko-sabotažni vod in okrepil udarnost odredovih bataljonov, da bi učinkoviteje napadali sovražnikov vojaški promet na progi Postojna—Trst in drugod. Zato je 17. januarja 1944 zahteval, naj štab odreda čimprej organizira dobre kurirske in radijske zveze in mu sporoči, ali ima sposobne minerje in razstrelivo. Odredov štab je odgovoril 30. januarja s prošnjo, naj mu štab korpusa pošlje nekaj sposobnih minerjev in razstreliva. Štab korpusa pa je 21. januarja ukazal odredovemu štabu, naj pošlje svoj minerski oddelek na progo Št. Peter (sedaj Pivka)—Trst in Št. Peter—Reka. Hkrati pa je poudaril, naj organizira minerske oddelke tako, da bo v njih 15 do 20 dobrih borcev z vodnikom in politdelegatom ter vsaj enim sposobnim strokovnjakom za miniranje; oboroženi pa naj bodo z dvema strojnicama, puškami in večjim številom ročnih bomb.⁶⁵

Ukrepev za kadrovske in organizacijske krepitve Istrskega odreda po določilih odredbe GŠS z dne 2. februarja 1944 odredov štab ni mogel izpeljati brez kadrovske pomoči višjega štaba, ker mu je zelo primanjkovalo usposobljenega zdravniškega osebja, večših minerjev in kadrov za radijske zveze.⁶⁶ Kljub težavam so bili s kadrovske pomočjo štaba VII. korpusa glavni organizacijski ukrepi v odredu izpeljani do 20. februarja. Najprej je štab odreda rešil problem zdravstvene službe: pridružila sta se mu zdravnika Istandijiz Gaisamzada-Saša in dr. Magomed Gadžijev-Mišo, oba sovjetska državljana, pobegla iz nemške vojske. Saša je prevzel začasno dolžnost referenta za zdravstvo v odredu, dokler ga ni štab VII. korpusa 30. januarja 1944 odpoklical in hkrati odobril, da ostane dr. Mišo šef odredove bolnišnice v Pa-dežu. Razen zdravnikov pa so prišli v odred še podporočnik Peter

Griščenko, trije podoficirji in šest vojakov, vsi sovjetski državljani."

Večje težave je bilo treba obvladati pri postavitvi minerskega voda. Štab VII. korpusa je zahteval, naj odredov štab pospeši ustanovitev minerskega oddelka, in že 1. februarja poročal glavnemu štabu, da je odrede okrepil s po 2 Solarnima minerjema ter jim priskrbel tudi razstrelivo. V Istrski odred sta prispela 6. februarja 1944 po končanem minerskem tečaju Ivan Pezdirc-Cankar iz Cankarjeve in Anton Drečnik-Zvomko iz Tomšičeve brigade. Štab odreda pa je odlašal z ustanovitvijo minerskega voda, ker ni imel ne minerske opreme ne razstreliva. Dne 19. februarja pa je poročal štabu VII. korpusa, da je minerski vod s približno 15 možmi sicer sestavljen, a ne more v akcijo, ker nima minerskega materiala. Štab VII. korpusa je nato 12. februarja z dopisom

Partizanska vasica Zavrhek z Vremščico v ozadju

obvestil odredov štab, da lahko dobi razstrelivo pri Notranjskem odredu, potem pa še z depešo potrdil, da ga lahko dobi 50 kg. Toda odredova patrolja je 22. februarja in 25. marca zaman iskala razstrelivo pri štabu Notranjskega odreda — tam so ji odgovorili, da niso dobili nobenega razstreliva za Istrski odred.

Iznajdljivi minerji pa niso mogli mirno gledati, kako se Nemci brezskrbno vozijo po železnicah, zato so poiskali manjše količine razstreliva v rudniku Zavrhek in drugod ter do 21. februarja že izvedli tri manjše akcije na proge.“

Štab VII. korpusa je bil upravičeno nestrpen, zato je že 12. februarja 1944 zahteval, naj mu štab odreda takoj podrobno poročila, kakšen napredek je dosegel pri notranji organizaciji enot, kako so organizirane službe za zveze ter obveščevalna in minerska dejavnost.

Hitreje in lažje je potekalo ustanavljanje obveščevalnega voda, voda za zveze, izpopolnjevanje ožjega odredovega štaba in bataljonskih štabov. Takrat so že pošiljali iz odreda tudi prve gojence v razne tečaje in šole. Najprej sta odšla 24. januarja v oficirsko šolo GŠS na obveščevalni tečaj šef obveščevalnega centra Maks Tomažič in obveščevalni oficir Ivan Dodič. Dne 25. februarja pa so odšli tja še 4 odredovi borci na razne tečaje. V odred pa so 6. februarja prispeli iz štaba VII. korpusa radiotelegrafisti Ludvik Faletič, referent za zveze Jože Dovjak in nekateri drugi. Do 14. februarja je bila ustanovljena četa za zveze — štela je 35 borcev in je imela 13-članski vod za kurirske zveze z vodnikom Jožetom Butinarjem, 7 telefonistov z desetarjem Aldom Greblom in 10 signalistov z desetarjem Jožetom Frankom.⁶⁵ Toda čeprav je bila organizirana četa za zveze, sta sprva lahko delovala le kurirski vod in desetina singalistov. Radijski oddajnik se je že pred koncem februarja pokvaril in tako je bilo oddaj konec. Ponovno so radijsko zvezo vzpostavili šele po 29. februarju z oddajnikom, ki ga je prepustila štabu odreda že omenjena skupina oficirjev iz angloameriške vojaške misije pri GŠS. V začetku marca je štab VII. korpusa poslal k odredu radista Jožeta Murna in Rada z drugim oddajnikom. Desetina telefonistov pa je lahko le zbirala material, ker v Brkinih zaradi intenzivne sovražne dejavnosti ni bilo možnosti za telefonske zveze. Uporabljali so jih le marca in aprila 1944 za zveze med štabom odreda na Preložah in izpostavljeno stalno opazovalnico v Čeljah, ki je ugotavljala premike sovražnikovih enot ob železnici in po cesti v dolini Reke.”

Za kadrovsko izpopolnjevanje štabov je bilo pomembno, da sta prispela 11. februarja po nalogu štaba VII. korpusa iz oficirske šole v odred kapetan Anton Požar-Savo za namestnika komandanta odreda in Anton Likar-Smrekar za komandanta 1. bataljona. Dne 19. februarja pa sta prišla še namestnika bataljonskih komisarjev

Alojz Rajer-Miško iz Gubčeve in Alojz Hren iz Cankarjeve brigade. Rajerja so takoj dodelili 1. bataljonu, Hren pa je prevzel dolžnost namestnika političnega komisarja v 3. bataljonu ob njegovi reorganizaciji, 27. februarja 1944.⁷¹

Do 20. februarja je bila kadrovska izpopolnitev odredovega in bataljonskih štabov v glavnem izvedena. Tedaj je imel odred tri bataljone, zaščitno četo, vod za zvezo, obveščevalni center z vodom in minerski vod. Prvi bataljon je imel 2 četi, 2. in 3. pa po 3 čete; vsaka četa je imela dva voda, vsak vod pa dve do tri desetine.

Kadrovska sestava štabov konec februarja 1944

1. komandant: kapetan Karlo Maslo-Drago, rojen 23. avgusta 1912 na Ostrožnem brdu, kmet, v NOV od 24. decembra 1941;
2. politični komisar: Leon Klemenčič:Očka, rojen 2. oktobra 1911 v Ljubljani, pek, v NOV od 28. maja 1942;
3. namestnik komandanta: kapetan Anton Požar-Savo, rojen 25. oktobra 1924 v Sodražici pri Ribnici, krojač, v NOV od 3. marca 1942;
4. namestnik političnega komisarja: Anton Pišot, rojen 18. septembra 1909 v Selu pri Črničah, mizar, v NOV od 20. novembra 1942;
5. operativni oficir: Milan Gulič, rojen 15. januarja 1903 v Podgradu, uslužbenec, v NOV od 9. septembra 1943;
6. šef obveščevalnega centra: Maks Tomažič, rojen 2. januarja 1920 v Ljubljani, delavec, v NOV od 11. aprila 1942;
7. Jože Markučič, prvi pomočnik šefa OC, roj. 25. julija 1907, šofer v NOV od 1. avgusta 1943;
8. Ivan Dodič, drugi pomočnik šefa OC, roj. 4. novembra 1920 na Pregarju, trgovski pomočnik, v NOV od 16. septembra 1943;
9. sanitetni referent: Istandijiz Gasamzada-Saša, kapetan Rdeče armade, rojen 11. septembra 1920 v Bakuju, zobozdravnik, Jermenec, v NOV od 18. januarja 1944;
10. intendat: Anton Grlica-Medved, rojen 25. julija 1902 na Kovčicah, čevljar, v NOV od 9. septembra 1943;
11. referent za zveze: Jože Dovjak, rojen 27. oktobra 1916 na Rakeku, čevljar, v NOV od 19. marca 1942;
12. sekretar ZKMJ (SKOJ): Lojze Ocepek, Ljubljana, le kratek čas, nato pa Ivo Šircelj;
13. vodja pisarne in referent za kadre: Janko Jelinčič, rojen 20.

oktobra 1921 v Zatoľminu, v NOV od 15. septembra 1943.
(Načelnika štaba ni bilo v štabu do začetka aprila 1944).

1. bataljon:

1. komandant: poročnik Anton Likar-Smrekar, rojen 30. junija 1921 v Straži pri Begunjah na Notranjskem, elektrotehnik, v NOV od 15. maja 1942;
2. politični komisar: Stanko Margon-Iztok, rojen 14. oktobra 1910 na Barki, trgovski pomočnik, v NOV od 8. septembra 1943;
3. namestnik komandanta: Leopold Krebelj, rojen 3. septembra 1920 na Ostrožnem brdu, trgovski pomočnik, v NOV od 8. septembra 1943;
4. namestnik političnega komisarja: Ado Slavec, rojen 15. januarja 1913 v Nabrežini pri Trstu, kamnoseški mojster, v NOV od 8. septembra 1943, ki ga je zamenjal okoli 20. februarja Alojz Rajer-Miško, rojen 13. marca 1921 v Vrhpeči pri Mirni peči, kmet, v NOV od 17. marca 1942;
5. obveščevalec: Kostja Remškar, rojen 23. decembra 1920 v Ljubljani, strojni tehnik, v NOV od 9. septembra 1943;
6. intendant: Alojz Vojvoda, rojen 13. junija 1910 v Padežu (Brkini), kmet, v NOV od 15. novembra 1943; okoli 15. marca ga je zamenjal Ivan Gustinčič-Ivanin;
7. bolničarka: Sonja Slokar, rojena 18. marca 1920 v Trstu, uradnica, v NOV od 11. septembra 1943;
8. pisar: Drago Novak, rojen 23. avgusta 1906 v Vremškem Britofu, trgovski pomočnik, v NOV od 18. decembra 1943.

2. bataljon:

1. komandant: Stanko Truden, rojen 13. oktobra 1915 v Podcerkvi (Loška dolina), kmet, v NOV od 3. maja 1942;
2. politični komisar: Mirko Remec-Nanos, rojen 2. januarja 1923 v Ozeljanu, trgovski pomočnik, v NOV od 8. avgusta 1942;
3. namestnik komandanta: Srečko Vičič, rojen 14. februarja 1908 v Podgradu, uslužbenec, v NOV od 8. septembra 1943;
4. namestnik političnega komisarja: Ludvik Tomori-Andrej, rojen 22. januarja 1915 v Ljubljani, inženir arhitekt, v NOV od 10. septembra 1943;
5. obveščevalec: Pavel Raspor, rojen 29. januarja 1915 v Prestranku, pek, v NOV od 19. septembra 1943;

6. intendant: Mirko Juriševič, rojen 25. oktobra 1917 na Golcu, trgovski pomočnik, v NOV od 27. decembra 1943.

3. bataljon:

(pred reorganizacijo 27. februarja 1944)

1. komandant: Darko Pecič, rojen 23. novembra 1915 v Dekanijah, živel v Trstu, kovač, v NOV od novembra 1942;
2. politični komisar: Stelio Fontanot-Gildo, rojen 2. aprila 1915 v Miljah, delavec, v NOV od 9. septembra 1943;
3. namestnik komandanta Giovanni Fiori-Gvetiko, rojen 27. julija 1919 v Piove di Sacco pri Padovi, delavec, v NOV od 25. decembra 1942;
4. namestnik političnega komisarja: Dušan Puh, rojen 30. februarja 1922 v Ljubljani, dijak, v NOV od 26. julija 1943;
5. obveščevalec: Milan Svet, rojen 11. decembra 1920 v Ložu, pilot, v NOV od 20. julija 1942.

Druga sestava štaba 3. bataljona, po reorganizaciji 27. 2. 1944:

1. komandant: Srečko Vičič (glej 2. bataljon!);
2. politični komisar: Dušan Puh, ki ga je okoli 20. marca zamenjal Ado Slavec, Puh pa je postal njegov namestnik, medtem ko je ostal Hren »na razpoloženju«;
3. namestnik komandanta sprva ni bil imenovan, konec marca Valentin Kocjančič;
4. namestnik političnega komisarja: Lojze Hren, ki ga je okoli 20. marca zamenjal Dušan Puh;
5. obveščevalec: Milan Svet (glej prvo sestavo);
6. intendant: Alojz Vojvoda (glej prvi bataljon).⁷²

Zaščitna četa:

1. komandir: Jože Muhič, rojen 15. februarja 1923 v Kočevju, trgovski pomočnik, v NOV od 21. novembra 1941;
2. politični komisar: Milan Cirk, rojen 2. februarja 1911 v Žužemberku, uradnik, v NOV od 9. septembra 1943;
3. namestnik komandirja: Valentin Kocjančič, rojen 10. januarja v Kastelirju pri Vižinadi v Istri, mehanik, v NOV od 13. septembra 1943.

Opisana sestava odrednega in bataljonskih štabov je njihova prva popolnejša organizacija. Z manjšimi spremembami se je obdržala do 6. aprila 1944.⁷³

Boji se zaostrujejo, sovražnikov teror tudi

V prvi polovici februarja so imeli Nemci na odredovem operativnem območju v 30 postojankah približno 8000 vojakov in pripadnikov kvislinških formacij.* V tem obdobju je ostal razpored odredovih bataljonov nespremenjen. Enote so bile zaposlene pretežno z mobilizacijo, hkrati pa so se vojaško urile in politično izobraževale ter se spopadale s sovražniki ob prometnih poteh, ki obkrožajo Brkine, in v Slovenski Istri. Intenzivnejši napadi na sovražnika so izzvali njegove protiukrepe: okrepil je postojanke in pogosteje vdiral z močnimi silami na območja, ki so jih kontrolirale odredove enote. Tako so 4. februarja vdrli nemški oddelki s Pivke na območje Prema in Kilovč ter obkolili več vasi.⁷⁴

Štab VII. korpusa je februarja vztrajno zahteval, da odred s svojim minerskim oddelkom aktivneje napada progo Ljubljana—Trst na odseku med Št. Petrom in Divačo. Tako je odredova minerska skupina 6. februarja 1944 minirala nad Dolenjimi Vremami manjši železniški prepust severozahodno od koite 606, pred prvim predorom, in čakala skoraj vso noč na vlak. Ker ga pa ni bilo, je aktivirala mine in se umaknila. Akcija ni uspela najbolje, ker so bili naložili premalo rudarskega razstreliva. Mina je raztrgala le del nasipa, ni pa podrla mostu in ne uničila tračnic. Vendarle je povzročila zastoj prometa. Ob umiku pa so minerji pozabili pobrati žico za električno vžiganje min, ki je bila speljana proti Dolenjim Vremam. Nacisti in fašisti so to izrabili in obdolžili za

* Odredova obveščevalna služba in VOS za Primorsko sta zabeležila med 3. in 16. februarjem po posameznih nemških postojankah naslednje število vojakov: 1. v Kopru 150 it. karabinjerjev (5. II.), 2. na Kozini 300 Nemcev (7. II.), 3. v Prešnici 130 Nemcev (5. II.), 4. v Podporju 12 Nemcev (5. II.), 5. v Podgradu 90 Nemcev s 6 tanki, 60 it. fašistov, 20 financarjev in 15 karabinjerjev (3. II.), 6. v Obrovu 350 Nemcev (5. II. — prehodni), 7. v Ilirski Bistrici 1400 Nemcev (7. II.), 8. v Postoini 1100 Nemcev (5. II.), 9. v Prestranku 4 nemške čete — okoli 700 mož (7. II.), 10. v Miljah pri Trstu okoli 350 Nemcev, italijanskih karabinjerjev in financarjev (7. II.), 11. v Materiji 200 Nemcev in it. financarjev (7. II.), 12. v Rodiku 150 nemških vojakov (Mongolcev) (13. II.), 13. v Jelšanah 300 Nemcev (12. II.), 14. v Pasjaku 300 nemških vojakov (13. II.), 15. v Št. Petru (Pivka) 500 nemških vojakov (6. II.), 16. na Premu 400 nemških vojakov (6. II. — prehodni), 17. na Opcinah 150—200 italijanskih vojakov (14. II.), 18. v Divači 60 nemških vojakov (16. II.), 21. v Neverkah 25 nemških vojakov (16. II.), 22. v Kilovčah na žel. postaji 20 nemških vojakov (16. II.). Torej v 22 postojankah 7.175 vojakov.

V poročilih iz tega obdobja pa ni podatkov o sovražnih postojankah: 1. v Sežani, 2. Izoli, 3. na Škofljah, 4. v Piranu, 5. na Starodu, 6. v Zgornjih Ležečah, 7. nad Vremskim Britofom in 8. v Kačičih ob progah št. Peter (Pivka—Divača) in Divača—Kozina, kjer so tudi bile stalno manjše stražarske postojanke. Zelo verjetno je bilo tedaj v vseh naštetih postojankah okoli 800 sovražnih vojakov. (Poročila obveščevalnega centra Istrskega odreda 3., 5. in 7. 2. 1944.) poročila VOS za Primorsko/jug. 6., 13., 14. in 16. 2. 1944, arhiv odbora IO v Kopru).

Požgane Dolenje Vreme (špile). (Foto S. Maraž, avgusta 1945)

napad vaščane ter se že istega dne nad njimi kruto maščevali. Okoli 8. ure so napadli vas s topovi im minometi iz oklepne vlaka in strojnicami, potem pa jo z jurišem zavzeli ter požgali v Dolenjih Vremah in Vremskem Britofu 12 hlevov in 4 stanovanjske zgradbe.* V zapore pa odgnali 17 ljudi.

Odredovi minerji kljub pomanjkanju razstreliva in sovražnikovemu terorju tudi naslednje dni niso mirovali. Tako so 29. februarja že tretjič minirali progo med Divačo in letališčem proti

* Preprosta delavska žena Ana Prunk je nacistično divjanje takole opisala: »Fašisti in nacisti so nam uprizorili v torek, 8. 2. 1944 uničevalno žaloigro. Mine in granate so cefrale tramove in drobile opeko. Svinčenke so se zadirale v drevesa, okenska stekla so se drobila na tisoče drobcev. Ljudje so bežali v kleti, da bi si rešili gola življenja; v hlevih je tulila preplašena živina. Otroci so jokali in se stiskali k zaskrbljenim materam. Streljanje pa je trajalo polne tri četrt ure in vsaka minuta je trajala celo večnost. Medtem pa so se nacisti in fašisti kot krvoločne hijene prihuljeno bližali vasi. Pred vrata le stopil uniformiran hitlerjevec in rezko zavpil: »Aufmachen die Tür! . . .« Stopil v hlev in z nasmeškom na ustnicah prižgal slamo, počakal, da se je ogenj široko razgorel, zaprl vrata in zadovoljen odšel. Ni se zmenil za roteče prošnje trpeče žene, temveč jo je surovo odrinil. Ni ga ganila tuleča nedolžna živina, ki je v plamenih poginjala . . .« (Ana Prunk, zapiski in pisma iz NOB, arhiv pisca.)

položaje za napad 500m zahodno od zaselka Zaliči v Maričevem žlebu. Esasovci so se pripeljali iz Podgrada. Zaseda je uničila osebni avtomobil in motor s prikolico, padli so trije esesovci, dva sta bila ranjena, a dva sta poskušala odnesti ranjenca, ki pa jima je umrl nedaleč od Zaličev; tako so padli štirje. Ranjen je bil tudi esesovski kapetan v roko, vendar je bežal proti Ilirski Bistrici in streljal s pištolo proti zasledovalcem. Partizani so zaplenili lahko strojnico, dve brzostrelki, tri pištole in nekaj opreme ter precej streliva.* Akcija je ugodno odjeknila med ljudstvom v sosednjih vaseh in vzbudila preplah med sovražniki v okoliških postojankah. Partizani so zaplenili prvo novo nemško strojnico, esesovci so bili tepeni.⁷⁷

Žal tudi ta napad ni ostal brez posledic. Nemci so se že istega dne pripeljali iz Podgrada in požgali eno hišo, naslednji dan pa najprej s tankovskimi topovi porušili, nato pa zažgali še dve hiši pri Zaličih. Devetega februarja so vdrli esesovci iz Podgrada tudi v Javorje in aretirali 12 moških in 3 ženske ter jih odpeljali. Med aretiranimi sta bila tudi rajonska tajnica in terenski obveščevalec. Štab odreda je sicer poslal proti njim četo 20 borcev, ki pa je bila prepozna.⁷⁸

Zaradi okrepljene sovražnikove patruljne dejavnosti ob komunikacijah je moral tudi odred bolje zavarovati svoja taborišča v zahodnih brkinskih vaseh, da bi lahko nemoteno nadaljeval mobilizacijo, ki je bila tedaj v polnem teku. Posebno nadležna je bila nemška postojanka v Rodiku, postavljena okoli 12. februarja, da bi ščitila progo Divača—Pulj. V njej je bilo od 150 do 200 Mongolov in Nemcev, ki so brezobzirno ropali po vaseh. Z eno izmed njenih roparskih skupin se je spopadla patrulja 1. bataljona, vendar ji ni prizadejala izgub. V naslednjih dneh je bila postavljena stalna zaseda proti Rodiku. Ta je 12. februarja izvedla tudi slepilni napad na postojanko in ranila dva sovražnika.

* »Podatke o nemških premikih po cesti Ilirska Bistrica—Podgrad je zbral sektorski obveščevalec Anton Frank ... V štabu odreda so sklenili, da je treba esesovce napasti in jih uničiti. Okoli ene ure ponoči smo šli z Rjavč in nekaj pred 14. uro zasedli položaje ob cesti blizu Zaličev. Nismo dolgo čakali. Kmalu po 14. uri so se esesovci pripeljali iz Podgrada proti Ilirski Bistrici. Njihov kapetan je sedel v avtomobilu poleg šoferja, na zadnjem sedežu pa sta bila še dva vojaka ali podoficirja. V prikolici je bil poleg voznika vojak s strojnico. Bilo jih je 6 ali 7. Napadli smo jih z dvema strojnica in puškami. Zadelo smo obe vozili, ki sta se prevrnili čez cestni rob. Padli so voznik in mitraljezec. Kapetan pa nam je pod zaščito cestnega roba, ranjen v roko, pobegnil proti Ilirski Bistrici. Za njim smo sicer streljali, vendar ga nismo zadelo.« (Janez Konestabo, pismena izjava, AO IO v Kopru).

Štab odreda ter 1. in 2. bataljon so tedaj v sodelovanju s političnimi organizacijami in prebivalci organizirali po brkinskih vaseh več mitingov, ki jih je obiskalo veliko ljudi. Na njih se je uveljavljalo geslo: »Vse za našo vojsko, vsi v partizane!« Dne 13. februarja je organiziral 2. bataljon miting na Golcu; po mitingu so plesali. Pozno zvečer pa se je poskušala vtihotapiti na Goleč petčlanska nemška patrolja iz Obrova, kjer je bila začasna nemška postojanka. Naletela pa je na zasedo 2. bataljona, ki je Nemce zavrnila in dva ranila ter jih zasledovala proti postojanki.⁷⁹

Neuspel napad na karabinjerje pri Ankaranskem križišču

V štabu 3. bataljona so se slovenski in italijanski člani pod pritiskom slovenskih borcev in istrskega ljudstva okoli 10. februarja kljub različnim stališčem glede boja z osovraženimi fašističnimi sodelavci karabinjerji vendarle zedinili, da bodo napadli in uničili njihovo postojanko na ankaranskem križišču.

Pri pripravi na napad so morali še posebno upoštevati, da je karabinjerska postojanka oddaljena le 1500 metrov od nemške na Škofijah in komaj 6 km od fašistične v Kopru, dostop do zgradbe pa zaradi preglednega terena, kanalov in korita Rižane neugoden. Zato so dvomili, da bi s frontalnim napadom z lahkim orožjem dosegli uspeh. Zato so začeli razmišljati, kako bi presenetili sovražnike z ukano in jih prisilili k vdaji brez boja. Vendar v prvih dneh menda niso našli ustrezne rešitve.⁸⁰

Borci 3. bataljona so se do 14. februarja 1944 dokaj svobodno gibali po Istri, se srečevali celo s karabinjerji in se vozili s kamionom mimo njihove postojanke. Karabinjerji pa so se sprenevedali, ko da jih ne vidijo. Tako so se partizani pripeljali — kot se spominja tedanji terenski delavec Mario Toškan — tudi 12. 2. 1944 pod vodstvom komandanta Darka Peciča (Pezza) iz Rižanske doline. Kamion se je ustavil, Darko, komandant bataljona, pa je šel klicat karabinjerje. Oglasil se je poveljnik (brigadir) in ga vprašal, kaj želi. Darko je karabinjerje ozmerjal z izdajalci in podleži. Brigadir mu je odvrnil, da niso ne podleži ne izdajalci, pač pa ljudje in družinski očetje. Dodal je: dokler so tukaj oni, karabinjerji, se lahko partizani svobodno gibljejo, da jih ne bodo nikoli ovirali.

Darko pa je brigadirju, grozeče in izzivalno odgovoril:

»Fra pocchi giorni ritorneremo e la pagherete molto caro!« (V nekaj dneh se vrnemo, tedaj jo boste hudo skupili!) Darkov izziv je izzvenel naivno, saj je opozoril nasprotnika, naj se pripravi na napad.

Res so 13. februarja spet prišli borci 3. bataljon pod Darko-
vim vodstvom, da bi napadli karabinjerje. Toda nekdo jih je opozoril, da bi utegnili pobiti tudi Toškanove, ki so v isti hiši kot karabinjerji, zato so napad odložili za naslednji dan. Tisti dan pa so iz štaba bataljona poklicali Maria Toškana, naj pride na pogovor nad zaselek Miši, v Rižansko dolino. Res se je 14. februarja sestal z nekaterimi člani bataljonskega štaba in jim predlagal ukano.⁸¹

Njegov predlog so sprejeli in izdelali načrt za napad. Dogovorili so se, da se bo pet najpogumnejših borcev preobleklo v nemške uniforme in skušalo priti v postojanko kot »nemška« patrolja. Čas napada pa je bil določen za 24. uro. Takoj za »nemško« patroljo naj bi komandant bataljona Darko vdrl v postojanko z jurišno skupino ter onemogočil karabinjerjem vsakršen odpor in jih razorožil. Drugi deli bataljona pa naj bi medtem prišli iz taborišča pri Smokvici, zavarovali cesto proti Škofijam in Kopru ter obkolili zgradbo. »Nemška« patrolja, ki jo je vodil namestnik bataljonskega komisarja Dušan Puh, je nalogo uspešno opravila. Komandant Darko pa se je — čeprav bi bil moral biti kot najodgovornejši za uspeh akcije najbolj dosleden — zakasnil za približno 30 minut.* Medtem je namreč tjavdan zaustavil bataljon pri Portonu blizu Čezarjev in se pogovarjal z neko žensko. Tako je povzročil izjalovitev akcije.⁸²

* Dušan Puh se spominja Darkovega ravnanja in dogodkov takole:

V »nemško« patroljo smo se prostovoljno javili vsi slovenski oficirji: Bruno Bizjak, Oskar Savarin, Benjamin Franza in Poljak (Edi Radomsky — op. pisca) . . . vzeli smo ga, ker je edini poleg mene znal nemško. Most pri kasarni smo prešli točno ob določeni uri . . . Poljak je od časa do časa zapel kakšen verz iz »Lili Marlen«. Mi pa smo bili precej glasni in se obnašali kot pijana nemška patrolja . . .

Karabinjer, ki je stražil ob utrjenem kotu zgradbe ... z italijansko strojnico, nas je ustavil bolj zaradi formalnosti . . . Odgovorili smo mu s še glasnejšim razgrajanjem, ne da bi se ustavili. Poljak pa se je zadržal v nemščini: »Deutsche patrole! Offt sofort die Tür!« ... in zavil naravnost proti vratom.

Ko smo prispeli do vrat, smo bili neprijetno presenečeni, ker o naši jurišni skupini ni bilo nikjer ne duha ne sluha. Z občutkom negotovosti smo se vprašali: »Kaj to pomeni?« Toda časa za razmišljanje ni bilo. Tolažili smo se, da bodo naši morda vsak hip prišli in si rekli: »Kar naprej!« Vrata Kasarne so se na našj nestrpno trkanje presenetljivo hitro odprla in za njimi je stal ves zmeden brigadir. Ko nas je zagledal, je rekel: »Ecco, ecco, signori! Entrate!« In že smo se znašli v avli, iz katere so držale stopnice v prvo nadstropje, kjer so bili karabinjerji. Na stopnicah je stal karabinjer s brzostrelko v rokah. Neki drug podoficir pa se je pojavil poleg brigadirja, ki nam je bil odprl vrata. Če bi se bil vsaj tedaj

Položaj, v katerem se je znašlo po Darkovi krivdi pet članov »nemške« patrolje, se je začel z Darkovim prihodom dramatično razpletati. Tedaj so bili že vsi karabinjerji -pripravljeni za boj. Presenečenje ni bilo več mogoče. Na Darkov nesmiselni klic: »Naprej strojnice in ves bataljon!« — so začeli karabinjerji metati z vrha stopnic v avlo ročne bombe. Enega izmed brigadirjev sta držala dva partizana, pa se ju je otresel in se skril pod stopnice. Dva člana patrolje sta bila laže ranjena, drugi so se srečno umaknili razen Bruna Bizjaka, ki ga je eksplozija vrgla v kuhinjo in se je tam skril ter se šele ponoči rešil iz zgradbe. Napad bataljona na zgradbo s strojnicami in ročnimi bombami ni uspel. Ranjena sta bila dva karabinjerja (eden v roko, drugi v glavo) in Mario Toškan. Dva karabinjerja pa so člani patrolje odpeljali kot ujetnika. Zgorele so tri kope sena, razbita so bila vsa okna, stopnice in precej vrat. Načrt za likvidacijo karabinjerjske postojanke, v kateri je bilo ob napadu 16 mož, se je po Darkovi krivdi izjalovil. Odnosi v bataljonu pa so se zaradi neuspeha zelo zaostрили.

Po boju so se vmešali v stvar Nemci (patrulja): naslednji dan, 15. februarja 1944, so karabinjerje odpeljali v Koper. V zgradbo pa so se naselili fašisti, ki so prišli iz Hrvaške Istre in so pozneje pobili mnogo ljudi.“

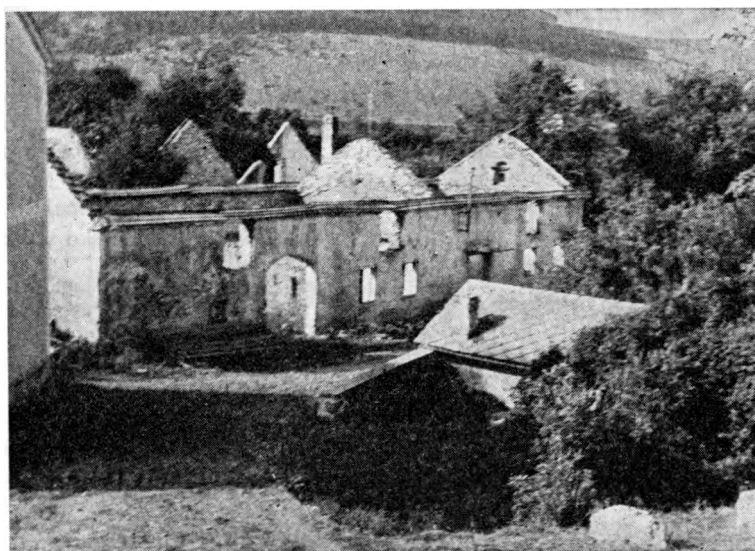
Nacistični ukrepi proti NOV in prebivalstvu

Zaradi čedalje širše mobilizacije in vse pogostejših napadov odredovih enot na nemške patrolje, prometna sredstva za zveze so Nemci v drugi polovici februarja 1944 številčno krepili lastne, italijanske fašistične in policijske ter domobranske sile, da bi zavarovali promet, hkrati pa so začeli tudi sistematsko ukrepati proti civilnemu prebivalstvu. Na dnevnem redu so bile aretacije, požigi in celo bombardiranje naselij, odgoni na prisilno delo itd.

poiavil pri vratih Darko, bi bilo še mogoče rešiti zadevo v našo korist, toda nekaj sekund kasneje so karabinjerji že dojeli, da ni vse v redu s temi »Nemci«. Zato se je začel karabinjer, ki je bil na stopnicah, počasi vzpenjati navzgor . . . situacija je postajala čedalje bolj kritična. Morali smo takoj ukrepati . . . preiti v napad! Zgrabil sem brigadirja in ukazal Oskarju, naj zgrabi poleg stoječega podoficirja . . . S tem se je začelo drugo dejanje naše vloge . . . Brigadirju sem tiščal v hrbet pištolo in mu na ušesa zavpil: »Mi smo partizani. Prišli smo . . ., da vas odvedemo v partizanske enote v Furlanijo . . . (Dušan Puh, Portorož, pisemna izjava, AO IO v Kopru).

Po poročilu obveščevalnega centra Istrskega odreda je bilo na odredovem operativnem območju 25. in 27. februarja v 21 sovražnikovih postojankah 7702 oziroma 12.760 sovražnih vojakov. Med njimi so prevladovali nemški vojaki iz 162. turkestarske divizije, ki je bila na tistem območju do druge polovice marca, in delov enot iz 114. divizije. Enote italijanskih fašistov, karabinerjev in fmarcarjev ter pripadnikov Slovenskega narodnega varnostnega zbora so štejele le kakšnih 1000 mož ali manj kot 10 odstotkov.

Tu pa niso zajete sovražne sile v Prešnici, Podgorju, Kopru, Izoli, Piranu, Lokvi in Divači, kjer je bilo v februarju približno 1000 sovražnih vojakov.⁸⁴ Če ne upoštevamo sovražnih enot v

**Razdejanje v Koritnicah na Pivki po nemškem bombardiranju 23. 2. 1944
(Foto S. Maraž, 1945)**

Trstu, Postojni, Prestranku in Šapjanah, ki v glavnem niso bile usmerjene proti Istrskemu odredu, je imel le-ta 27. februarja 1944 opraviti s približno 5830 sovražnimi vojaki. Njihovo število pa se je zaradi prehodnega ozemlja in premikov enot naglo spremi-

njalo. Da bi preprečili hitro širjenje partizanskega gibanja, zlasti množično vključevanje prebivalstva v NOV, so začeli Nemci zapirati sumljive ljudi in jih odganjati v koncentracijska taborišča ter na suženjsko delo v Nemčijo. Tako so v Prešnici po uspelem organiziranem begu 23 Mongolov, 27. februarja 19⁴⁴, v NOV zaprli vse moške od 17. do 55. leta starosti. Pobrli so tudi vse mlade ženske in 8 deklet iz Petrinj. Dne 23. februarja so aretirali in odpeljali iz Zavrhka, Barke, Artviž in Ostrovice 14 ljudi. Tistega dne so bombardirali pivške vasi Bač, Jurišče in Koritnice ter pobili 6 ljudi, 4 pa huje ranili in razdejali 14 hiš in gospodarskih poslopij.* Dne 13. marca pa so aretirali v Rodiku 6 mladink. V Podgorju so zahtevali, da domačini patrolirajo po progi in jim javljajo, ali je kje poškodovana in drugo. Ob cesti Trst—Koper so Nemci posekali grmovje in drevje na 50 m širokem pasu na obeh straneh. V okolici Kopra, Pirana in Izole pa so v vaseh, ki jih partizani niso mogli dovolj učinkovito braniti, konec februarja in v začetku marca 1944 razpisali vpoklic letnikov 1923, 1924 in 1925 v vojaške enote in delovno službo. Vse to pa jim ni moglo pomagati. Osvobodilni boj slovenskega ljudstva se je kljub vsemu širil in zaostroval na vseh področjih. Bojna pripravljenost NOV in ljudstva se je krepila. Odredov obveščevalec je poročal 27. februarja, da bojna morala istrskega ljudstva »raste«, ko naše enote uspešno napadajo sovražnika.⁸⁵

Neuspel nemški napad na 1. bataljon

Spričo čedalje pogostejših napadov odredovih enot na prometna sredstva in naprave na železnicah in cestah, posebno pa spričo miniranja proge Ljubljana—Trst 20. februarja 1944, ko je promet stal dva dni, se je nemško poveljstvo odločilo za obsežnejši pohod s treh smeri v zahodni del Brkinov.

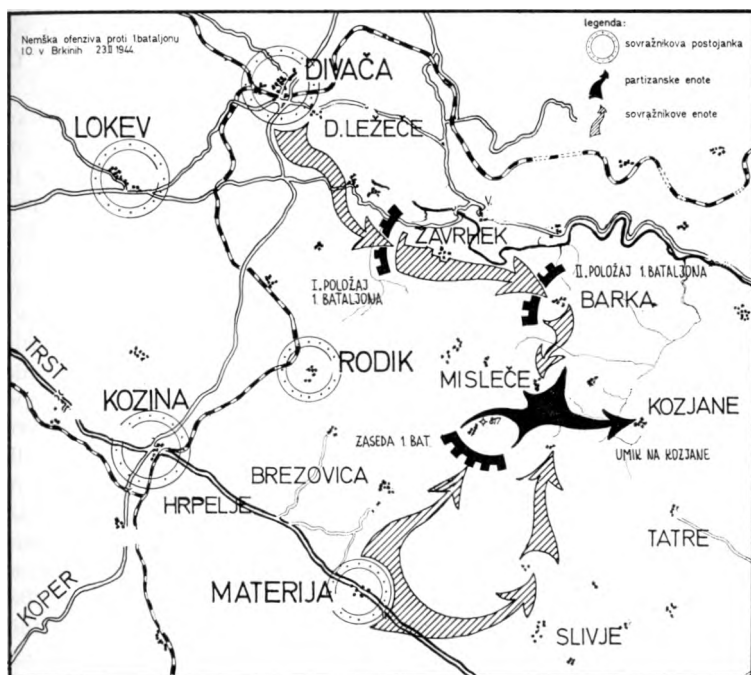
Iz nemškega obveščevalnega poročila, poslanega 25. marca 1944 inšpektoratu SNVZ, je razvidno, da Nemci dotlej niso bili

* 2rtve bombardiranja:

— na Juriščah: Hieronim in Urška Zadel ter Jože Bubnič
 — v Koritnicah: Marija Delost, Neža Ludvik in Amalija Tomšič. Huje so bili ranjeni: Antonija Zadel (Jurišče), Alojz Novak, Anton Tomšič in Franc Adam iz Koritnic. Na Baču ni bilo človeških žrtev, pač pa je pogorela ena hiša z gospodarskim poslopjem, nekaj zgradb pa je bilo poškodovanih. (Ivan Sedmak-Hrast, Mašun v 4-letnem boju, TV-15 18/4-1974).

dobro seznanjeni s stanjem Istrskega odreda, saj so ga nazivali Severni Istrski odred. Mislili so, da šteje 80 mož, kolikor jih je imel tedaj akcijsko sposobnih 1. bataljon, in da je bil 12. marca 1944 južno od Košane razbit.⁸⁶

Koncentrični pohodi treh nemških kolon s približno 300 vo-jaki iz 162. turkestarske divizije v noči na 23. februarja iz Ma-terije, Koziine in Divače proti Misličam dokazujejo, da je nemško poveljstvo vsaj približno vedelo za položaje bataljona. Kazno je,

Nemška ofenziva proti 1. bataljonu 10. 23. 2. 1944

da odredova obveščevalna služba tedaj ni izsledila ali predvidela obsežnejšega sovražnega napada. Brkinske hribe je po 15. februarju pokrivala 30 do 40 cm debela snežna odeja. Vreme je bilo zelo mrzlo. Dne 22. februarja, na pustni torek, je bataljonski

štab priredil skupaj s prebivalci Mislič in Vatovelj, Barke in Artviž v misliški šoli miting s plesom. Nemško poveljstvo in njegova obveščevalna služba sta verjetno računala, da bo pusto- vanje zmanjšajo partizansko budnost. Bataljon pa se je navzlic temu dobro zavaroval zasedami in patroljami v Zavrhu v smeri proti Divači, na Artvižah proti Materiji in kozjanskemu mostu pri Douganovcu proti Pivki in Ležečam. Okoli 2. ure so odredovi terenski obveščevalci iz postojank v Materiji in Divači obvestili bataljonski štab, da so krenile v Brkine proti Artvižam in Zavrhu sovražne kolone. Nihče pa ni pričakoval vdora sovraž- ne kolone iz Materije proti Mršam, od tam pa proti severu po komaj prehodni gozdni poti v Padež in na Ostrovico. Prav ta vdor je povzročil največje presenečenje in škodo na Ostrovici.

Okoli 3. ure zjutraj je nemška kolona naletela v Zavrhu na bataljonsko zasedo. Zaseda je Nemce napadla in se z njimi nekaj časa borila ter jim povzročila občutne izgube, potem se je umaknila. Nemci pa so v Zavrhu presenetili skupino minerjev. Nekateri so se umaknili, medtem ko se jih je moralo nekaj poskriti po hlevih. Uro pozneje je bil štab bataljona o spopadu obveščen, zato je takoj poslal proti Zavrhu petčlansko bojno patroljo, na Artviže pa močnejšo zasedo. Ta je naletela na po- ložajih na koti 817 (Socerb) na Nemce in na umiku izgubila težko brezo. Bojna patrolja pa se je v Zavrhu pazljivo približala robu gozda, in ko se je zdanilo, je opazila, da se Nemci zbirajo na južnem koncu vasi pred hišo Franca Lipolda. Bili so kot na dlani, na razdalji kakšnih 250 m. Zato so jih borci napadli z lahko strojnico in 4 puškami. Žal je italijanska breza v hudem mrazu odpovedala, delovale so le puške. Nemci so se tedaj raz- kropili in začeli obstreljevati patrujo. Ta se je po kratkem boju umaknila proti Barki, potem pa še enkrat napadla nemško kolono s puškami in italijanskimi ročnimi bombami, ki v snegu niso brezhibno delovale. Pod Barko pa je to kolono napadla še moč- nejša bataljonska zaseda. Boj z njo je trajal od 3. do 11. ure.

Tudi s kolonama, ki sta prodirali iz Ostrovice in Artviž, so se patrolje in zasede uspešno spopadle, vendar so se morale zaradi nemške premoči postopoma umikati, saj so Nemci in Mongoli številčno prekašali bataljon, več kot trikrat, oboroženi pa so bili s 5 težkimi in 8 lahкими minometi ter najmanj 20 strojnicami. Prva je vdrla na Mislič tista nemška kolona, ki je prodirala od jugovzhoda čez Ostrovico. Bataljonski deli so se pred sovraž-

nikovo premočjo v redu umaknili čez Padež in se popoldne spet zbrali na Kozjanah. Med umikom je poskušala skupina približno 15 borcev napasti sovražno kolono med Misličami in Artvižami, a je naletela na pobočnico, ki jo je prisilila k umiku proti Padežu. Sovražnik je doživel kljub veliki premoči hud poraz. Štab odreda je poročal, da je padlo 11 sovražnih vojakov, najmanj 5 pa jih je bilo ranjenih. Med partizani pa je bil huje ranjen le borec 1. bataljona Ivan Počkaj-Miloš.

Kljub ugodnemu izidu boja je nemški pohod v Brkine boleče odjeknil. Na Misličah so Nemci požgali šolo, ki so v njej našli sledove partizanskega bivališča in sinočnjega mitinga. Na Ostrovici pa je nemška kolona presenetila v hlevu pri Jožetu Dujmoviču-Šimaju okrožnega aktivista Antona Dougana-Branka in njegovega kurirja Franca Tomažiča, ki sta se komaj rešila. Nemci so požgali Dujmovičevo hišo in odpeljali živino ter gospodarja. *Ta je ob vaškem vodovodu z golimi rokami zgrabil za vrat Nemca in ga zadušil. Zato so Nemci tudi njega pobili.* V Zavrhku so aretirali 5 moških in dve ženski, na Barki 3 ženske, vendar jim je ena pobegnila. Na Ostrovici so aretirali tri moške in na Artvižah dve ženski. Aretirane so poslali v koncentracijska taborišča.⁸⁷

Napad na Nemce pri Gračišču v Slovenski Istri

V drugi polovici februarja se je zadrževal odredov štab na Rjavčah. Tam ga je okoli 22. februarja obiskala tričlanska skupina angloameriške vojaške misije pri GšS (podpolkovnik, major in podoficir), ki jo je spremljal major Gregor Ravnikar iz GŠS. Zavezniške oficirje je zanimala predvsem Istra, zato so prosili štab odreda, da jim jo omogoči obiskati, češ da jih bo ob obali čakala angleška podmornica. V resnici pa jim je šlo le za to, da bi si ogledali morsko obalo ter okolico Trsta. Še posebej pa jih je mikalo — kot je zaupal major Ravnikar bataljonskemu komandantu Stanetu Trudnu — da bi zvedeli, kako odhajajo Istrani v partizane — ali prostovoljno ali jih partizanske enote prisilno mobilizirajo. Štab odreda jih je napotil na Goleč, k 2. bataljonu, ki naj bi jim omogočil pohod v Istro in jim dal spremstvo.⁸⁸

Drugi bataljon je tedaj še vedno taboril in deloval dokaj samostojno na območju med cesto Reka—Trst in železnico Kozina—Pulj. Pod vodstvom političnega komisarja Mirka Remca in komandanta Staneta Trudna se je razvil v vojaško najboljše urejeno in politično kompaktno odredovo enoto. Večina njegovih borcev je bila kmečkega in delavskega porekla, doma z območja Brkinov, slovenskega dela Čičarije, iz okolice Cmega kala in Podg'ia v Istri ter iz slovenskih vasi Dolina, Boršt in Boljunec ob južnem obrobju Trsta. Bili so sicer politično pomanjkljivo razgledani, vendar nacionalno zavedni, zdravi in v najboljših življenjskih letih ter trdno odločeni, boriti se proti nacifašizmu do končne zmage. Bataljonu se je priključilo razen tovarišev, prispelih iz 14. divizije, tudi več povratnikov iz italijanskih zaporov in taborišč ter nekaj starih partizanov: Ludvik Tomori-Amdrej, Lojze Žargi, Anton Ludvik, Mario Vatovec, Ivan Kunovar, Valerij Jakomin, Viktor Kušar in drugi. To so bili zvečine politično razgledani, nekateri pa tudi v bojih izkušeni fantje, zato so prevzeli v bataljonu pomembne dolžnosti. Vsi so si močno prizadevali, da bi z vojaškim urjenjem in politično vzgojo postala enota kar najbolj zavestno disciplinirana, borbena in požrtvovalna, da bi v njej vladalo pravo partizansko tovarištvo.

Za svoje napore so bili vsi bogato poplačani. Bataljon se je že januarja 1944 razvil v zgledno, borbeno in disciplinirano enoto, ki je žela v bojih zelo dobre uspehe. Ljudstvo je borce vsepovsod pristrčno sprejemalo ter jih materialno in moralno vsestransko podpiralo. Bataljonsko poveljstvo je navezalo tudi dobre stike z istrskimi hrvaškimi partizani in z njimi sodelovalo v bojih. Vojaško trdnost, politično zrelost in tovarištvo med borci dokazujejo tudi izredno dobra oborožitev — 30 brzostrelk, 2 težki in 8 lahkih strojnic, lahek minomet, dovolj pušk in 25 pištol — pa tudi dejstvo, da v šestih mesecih ni iz bataljona nihče dezertiral.⁹

V takšnem stanju je bil 2. bataljon, ko so ga 22. februarja zvečer obiskali zavezniški oficirji. Stane Truden je obisk opisal takole:

— Nekega februarskega večera prisopihla po visokem snegu v štab bataljona kurir z Golca in naglo pove:

»Tovariš komandant, nekakšna nova vojska je prišla na Goleč.«

Vprašal sem ga: »So Nemci?«

»Ne«, je odgovoril ves zasopel. Takoj smo odšli na Goleč proti hiši, ki nam jo je pokazal terenski kurir. Civilni terenci so bili medtem po ustaljeni primorski navadi vse zastražili, da ne bi neznanci pobegnili.

Patruljo sem pustil pred hišo in vstopil. Takoj sem spoznal, da gre za del angleške vojaške misije, ki jo je vodil major Gregor Ravnikar iz Gš Slovenije. Poznal sem ga že od maja 1942. Bil je zelo priljubljen starešina. Malo smo se pogreli ob odprtem ognjišču, potem pa odšli v vasico Zagrad nad Golcem, kjer smo imeli zbran ves bataljon. Borci so tedaj prvikrat videli partizan-skega majorja.

Major Ravnikar se je zanimal za pot proti morju, ne iz lastne radovednosti, temveč zaradi Angležev. Poklical me je stran in mi dejal, da Angleže bolj zanimata okolica Trsta in mobilizacija v Istri kot istrska obala in podmornica, o kateri govorijo. Major Ravnikar mi je tedaj naročil, naj zjutraj skličem zbor bataljona. Res sem že zgodaj zjutraj med razvijanjem zastave podal Ravnikarju raport. Z bataljonom je bil zelo zadovoljen, zato je pojasnil Angležem, da so to sami prostovoljci, doma s tržaške periferije. Nato smo določili 12 tovarišev, ki so bili oboroženi z lahko strojnico in večina z brzostrelkami, da bi spremljali Angleže v Istro. Patrulji, ki jo je vodil že slavn komandir Ljubomir Sancin-Stojan, sem naročil, naj bo zelo budna. Majorju Ravnikarju pa sem dejal:

»Ti tovariši dobro poznajo poti do morja, enako poznajo Trst. Bojevali so se v samem mestu. Lahko se nanje zaneses.«⁹⁰

Tako je 23. februarja 1944 zjutraj krenil del zavezniške vojaške misije v spremstvu borcev 2. bataljona čez čičke hribe in Mala vrata v Istro. Celodnevna naporna hoja po snegu je vse, posebno pa Angleže, ki so imeli s seboj precej opreme (tudi spalne vreče), utrudila. Zato so sklenili prenočiti v Gračišču pri Kubedu na seniku. Člani patrolje so dobro zavarovali prenočišče in se menjavali na straži, ker so se zavedali velike odgovornosti za varnost zavezniških oficirjev.

Naslednji dan zjutraj, ko zavezniški oficirji in major Ravnikar še niso bili vstali, je stražar opazil, da se bliža od Kubeda po cesti 10-članska nemška kolesarska patrolja. Sledil je poziv k orožju. Borci so zasedli položaje in počakali bližajoče se nemške vojake, ki so vozili z velikimi razmaki. Ko so se pri-

bližali zasedi, jih je ta odločno napadla in takoj jurišala nanje.

V kratkem in ostrem boju je padel en Nemec, ujetih pa je bilo 5 Mongolov, eden izmed njih je bil hudo ranjen in je pozneje umrl.* Odločno pa se je uprl nemški podoficir in se s pištolo več kot uro junaško branil. Ta je med jurišem hudo ranil v trebuh in roko borca Dušana Novaka-Rusa.**

Trije člani sovražne patrulje — dva Mongola in nemški oficir, ki so bili v zadnjem delu patrole, pa so pobegnili proti Kubeđu in Črnemu kalu, kjer jih je, kot je poročal odredov štab, ujela patrulja 3. bataljona. Naši borci so sovražnikom zaplenili lahko strojnico, brzostrelko, 4 mavzerice, 3 pištole, 5 torbic municije, 8 koles in 4 ročne bombe.⁹¹

O rezultatih tega spopada je kot redkost za odredovo operativno območje ohranjeno tudi poročilo iz nemških virov z dne 25. februarja 1944, v katerem je navedeno, da je bil na področju Hrpelj napaden kolesarski oddelek — 8 vojakov (izmed teh 6 legionarjev) in en podoficir, ki da se je do tedaj edini vrnil, hudo ranjen.⁹²

Stane Truden je v svojih spominih o tem boju zapisal še to:

»Ko so Angleži slišali prve strele, so poskakali iz senika in opazovali potek boja. Čudili so se hrabrosti partizanov. S potekom in rezultati boja so bili zelo zadovoljni... Na povratku si je angleški podpolkovnik zvinil nogo, zato so ga naši prinesli v taborišče..,«⁹³

* Verjetno so bili pripadniki 162. turkeštanske divizije, ki so tedaj varovali progo Divača—Pulj. Vendar nemški vir ne navaja enote.

** Hudo ranjeni borec Dušan Novak je bil eden izmed maloštevilnih Koprčanov, ki so se organizirano vključili v NOB septembra 1942. Junija 1943 so ga fašisti zaprli v Koprju. Zaprt je bil do 10. septembra 1943. Potem je vstopil v Istrsko brigado, novembra 1943 pa v Istrski odred. Bil je pogumen in gibčen atlet, vedno prvi med jurišniki. Tudi tistega usodnega dne je prvi jurišal na Nemce in pritekel mednje pred drugimi borci. Ko je tekel za bežečim Nemcem in meril nanj z brzostrelko, ga je nemški podoficir ranil v trebuh in roko. Tedanji medicinec Ivan Matko-Imko mu je zasilno obvezal rane, potem pa so ga 8 dni skrivali v neki votlini pri Gračišču skupaj s hudo ranjenim Mongolom. Nato so ga prepeljali v Dolino, od tam pa so ga poslali po zvezah v bolnišnico v Trst. Koprski fašisti so zvedeli, da se zdravi v Trstu, zato so ga iskali. Dne 1. aprila so ga aktivisti odpeljali z ročnim vozičkom iz bolnišnice, 12 ur potem pa so prišli v bolnišnico fašisti in zaprli ter pozneje ubili zdravnika, ki ga je zdravil. Nato se je Novak skrival pri sorodniku Mariju Persiču, od tam so ga v začetku maja preselili k sestrični v Trst. Konec maja se je vrnil v Istro. Koprski fašisti so ga hudo sovražili in vneto iskali. O njem so celo razpravljali na občinski seji in ugotovili, da pomeni kot edini koprski partizan sramoto za fašistično usmerjene Koprčane. Da bi oprali »sramoto«, so ga skušali izslediti in ubiti, vendar se jim to ni posrečilo. Sedaj živi v Koprju.

Tretji bataljon Istrskega odreda ali bataljon Zol

Kot je navedeno že v drugem poglavju, je bil konec novembra 1944 v bližini Dola pri Hrastovljah v Slovenski Istri ustanovljen iz dveh preostalih skupin bivše Tržaške brigade, skupine Oskarja Savarina iz Istrske brigade in nekaterih borcev iz drugih enot še tretji bataljon Istrskega odreda, ki so ga tržaški borci v spomin na padlega komandanta Tržaške brigade Giovannija Zola imenovali tudi bataljon Zol.

Štab Istrskega odreda se je že v začetku novembra povezal s skupino kakšnih 20 borcev Tržaške brigade, ki je prispela pod vodstvom Darka Peciča (Pezza) iz snežniških gozdov v Brkine in se nekaj dni zadrževala v bližini Tater, ter dal vodji skupine Darku navodila, naj se napoti v Istro, zbere tam preostale borce, mobilizira novince in ustanovi bataljon.* Nato pa je najpozneje

* Piscu ni uspelo iz arhivskih dokumentov ugotoviti, kdo je poslal v Istro Darkovo skupino iz snežniških in notranjskih gozdov, kjer je bil med nemško ofenzivo konec oktobra 1943 porazdeljen po enotah 14. divizije 2. bataljon borcev Tržaške brigade. Ta bataljon se je pod vodstvom komandanta Darka Peciča (Pezza) in Giovannija Fiorija umaknil s Šerčerjevo brigado v noči na 7. oktober 1943 iz Brkinov na Mašun. Med 18. in 25. oktobrom pa se je napotil z območja Čičarije na Mašun, da bi vzpostavil zvezo s štabom 14. divizije, tudi Giovanni Zol, komandant bivše Tržaške brigade s svojima spremljevalcema Brunom Bizjakom in Umberto Dorinijem. Zato ni izključena zveza med Zolom, Pecičem in Fiorijem na območju snežniških gozdov, čeprav se je Zol s svojima spremljevalcema vračal v Istro čez Mune, kjer je 7. novembra 1943 padel, Darkova skupina pa je potovala v Istro prek Brkinov, ni mogoče ne potrditi ne izključiti njune medsebojne zveze. Kot se spominja Giovanni Fiori, je komandant brigade (Stanko Semič-Daki) razformiral Tržaški bataljon in njegove borce razdelil po drugih bataljoni, potem pa določil skupino, ki naj bi šla v Istro in z mobilizacijo ustanovila nov bataljon. Vendar Daki na piščevo vprašanje te možnosti ni potrdil. Zato je najverjetneje, da se je med 25. oktobrom in 1. novembrom 1943, ko je bila tam nemška ofenziva, zbralo pod Pecičevim in Fiorijevim vodstvom približno 20 borcev iz Tržaške in Istrske brigade ter bivših oficirjev in podoficirjev italijanske vojske nekeje na območju snežniških gozdov, od koder so krenili samoiniciativno prek Brkinov v Istro. To možnost potrjujeta tudi izjava Filipa Peciča (Pezza), ki jo povzema po spominu iz pripovedovanja pokojnega Darka Peciča (Pezza), ter pismo Dušana Puha in Milana Sveta štabu 10 sredi februarja 1944, po katerem Darko Pecič že februarja 1944 ni mogel povedati, kdo je skupino poslal v Istro. Skupina je prispela v začetku novembra 1943 v Brkine in se zadrževala nekaj dni okoli Tater in Kovčic, kjer se ji je priključil tudi 14-letni Darkov nečak Filip Pecič-Pippo. Tedaj je bil štab Istrskega odreda na Brezovem brdu v Brkinih. Tedanji odredni štabni pisar Janko Jelincič, ki sicer ne ve, kateri mesec je bilo to, pravi, da je prišel Darko Pecič, preden je odpotoval v Istro, v štab odreda. Pogovarjal se je s tedanjim komandantom Jožetom Iskrro in političnim komisarjem Antonom Dolganom-Brankom o ustanovitvi samostojnega bataljona, štab odreda pa po navodilih štaba 14. divizije ni mogel sprejeti takšne rešitve. Komandant Iskra se je celo hudoval nad Darkom zaradi njegovega vztrajanja, da ustanovi samostojen Tržaški bataljon zunaj sestave Istrskega odreda. Iskra je v pogovoru s Pecičem poudaril, da je v notranjosti Istre strnjeno naseljeno slovensko ozemlje, Slovenska Istra pa je operativno območje Istrskega odreda, zato tam ne more delovati nobena partizanska operativna enota, ki ni podrejena odredu. Darko je na posled privolil, da ustanovi bataljon, ki bo podrejen odredu, ker se tedaj še

do 10. decembra ustanovljeni maloštevilni bataljon (imel je le 26 borcev) po nalogu štaba 14. divizije vključil v odred kot svoj 3. bataljon ter mu določil naloge in operativno območje delovanja."

Bataljonsko vodstvo je sprejelo podreditve Istrskemu odredu s pridržki vendar se ji tedaj ni moglo in tudi ni poskušalo odločno izogniti, temveč je vanjo privolilo. Do druge polovice januarja je bolj ali manj redno opravljalo naloge, ki mu jih je dajal štab odreda, madtem pa se je povežalo s tržaškim vodstvom Komunistične partije Italije in iskalo možnosti za samostojnejšo vlogo in položaj bataljona. Z vključitvijo Darkove skupine v Istrski odred se ni strinjal politični komisar bivše Istrske brigade Vladimir Benčič-Brkin, ki je bil tedaj še v Istri, zato je predlagal štabu 14. divizije, naj bi dobil »bataljon zaradi izred-

ni počutil dovolj močnega, da bi se uprl, pa tudi ni imel zveze s Trstom in KPI. Vendar, kot kaže, ni bilo tedaj še nič dokončno urejenega, ker bataljona še ni bilo. V tedanjih razmerah je mogoč biti ustanovljen le 3. bataljon Istrskega odreda.

Ker je bil štab odreda na Brezovem brdu od 18. oktobra do 14. novembra 1943, Jože Iskra pa je bil komandant Istrskega odreda od ustanovitve do 21. novembra 1943, medtem ko se je Darko Pecić srečal med potovanjem svoje skupine v Slovensko Istro od 7. do 10. novembra 1943 v bližini Jelovica s tovariši iz Zolove skupine, je najbolj verjetno, da je Pecić vzpostavil zvezo s štabom Istrskega odreda med 3. in 7. novembrom 1943. Kdaj je štab odreda obvestil štab 14. divizije o obstoju in delovanju »Tržaškega bataljona« v Istri ter dobil od njega nalogo, da ga tudi formalno vključi v odred kot svoj 3. bataljon, je zaradi pomanjkanja izvirnih dokumentov o delovanju štaba odreda do 21. novembra 1943 zelo težko natančno ugotoviti. Vsekakor pa je najverjetneje to storil ob prihodu štaba 14. divizije v Brkine, med 12. in 14. novembrom 1943. To je mogoče sklepati iz poročila štaba odreda z dne 4. marca 1944, v katerem trdi, da je vključil bataljon v Istrski odred po nalogu štaba 14. divizije. Zveze med odredom in 14. divizijo so bile med 25. oktobrom in prihodom štaba 14. divizije v Brkine (12. novembra 1943) zelo neredne. Nesporno pa je, da ie štabni kuni spremljal prve dni novembra 1943 iz Brkinov na kurirsko karavlo P 1 nad Jurisčami dr. Janeza Kanonija, obveščevalca CK — VOS Kamila Kratochwilla in obveščevalca šerčerjeve brigade Antona Mavriča, ko so se vračali iz Istre na Notranjsko. Tedaj je tudi nesel poročila štabu divizije in jih 5. novembra izročil tedanjemu političnemu komisarju divizije Stanetu Dobovičniku-Krtu v gozdu nad Loško dolino. Malo je verjetno, da je štab odreda tedaj poročal štabu 14. divizije tudi o Darkovi skupini iz Tržaškega bataljona, tega pa tudi ni mogoče preveriti z arhivskimi dokumenti, ker jih piscu ni uspelo odkriti ne v odrednem ne v divizijskem arhivu. Bolj verjetno je, da so se o tem ustno dogovorili predstavniki odreda s štabom 14. divizije v dneh od 12. do 14. novembra, ko je bil štab divizije v Brkinih in so razpravljali tudi o drugih problemih. Tedaj je bilo, kot je mogoče sklepati iz Brkinovega poročila 13. novembra 1944, že znano, da je prispel »Tržaški bataljon« v Istro. V že omenjenem poročilu z dne 4. marca 1944 pa štab odreda trdi, da so poklicali komandanta v štab in mu z odredbo določili naloge in operativno območje. Vsekakor pa ie bil problem podrejenosti bataljona Istrskemu odredu rešen do 11. decembra 1943, ko je odredov štab poročal štabu 14. divizije, da so bataljon vključili v odred kot njegov 3. bataljon.

(Poročili štaba 10 11. 12. 1943 in 4. 3. 1944; A IZDG F 296/1, II; poročilo VI. Benčiča-Brkina 13. 11. 1943, A IZDG F 9/III; pismena izjava borcev: Ennia Agostinija, Janka Jelinčiča in Filipa Pecića (Pezza) AO 10 v Kopru. Pismo Giovannia Fiorija z 17. 10. 1972, osebni arhiv pisca. Osebni spomini pisca — Med Snežnikom in morjem. Primorski dnevnik, 16., 17. in 18. aprila 1969.)

nega pomena Trsta za NOV status samostojnega bataljona v sestavi 14. divizije NOV in PO Slovenije.*

Ob ustanovitvi so v maloštevilnem bataljonu prevladovali tržaški in istrski protifašisti italijanske in slovenske narodnosti. Med njimi so bili tudi nekateri italijanski oficirji, podoficirji, karabinjerji in finančni stražniki ter protifašisti iz drugih krajev Italije. Bataljonu so se priključili z namenom, da bi se borili proti nacizmu in fašizmu in ker so jim vojne razmere onemogočile vrnitev v domače Ikraje.** Vse so združevale in povezovalе vojne razmere in ideja skupnega protifašističnega boja.⁵

Naloge 3. bataljona

Naloge 3. bataljona so izhajale iz ustanovne odredbe Istrskega odreda in so bile prilagojene njegovemu operativnemu območju: zbiranje opreme in orožja, boj proti sovražnikom (nacistom, fašistom in karabinjerjem ter drugim ostankom državnega aparata fašistične Italije na istrskem območju), zaščita prebivalstva in organizacij NOB pred okupatorskim nasiljem ter mobilizacija za boj sposobnih prebivalcev v enote NOV in PO Slovenije. Prav pri mobilizaciji bi bil moral bataljon opraviti v sikladu z duhom in že v praksi uveljavljenimi načeli skupnega protifašističnega boja Italijanov in Slovencev posebno pomembno nalogo — postati bi bil moral nekakšen zbirni center in mobilizator italijanskih delavcev ter protifašistov z območja Trsta in Istre. Takšno nalogo bi bilo bataljonsko vodstvo opravilo tem laže, ker so bili nekateri njegovi pripadniki kot člani Komuni-

* Vladimir Benčič-Brkin je najprej 13. novembra 1943 predlagal štabu 14. divizije, naj bi obnovili Tržaško brigado in postavili Darka Pecica (Pezza) za njenega komandanta, »Berta« (Umberto Padovan — op. pisca) pa za političnega komisarja. Dne 14. decembra pa je predlagal Glavnemu štabu NOV in POS, naj bi bataljon neposredno podredili štabu 14. divizije, ne pa Istrskemu odredu, ki da deluje pretežno v Brkinih. (Poročili sta hranjeni v arhivu IZDG F 9/III.) Poznejši razvoj je pokazal, da GSS ni odobril Benčičevih predlogov.

** Piscu je uspelo ugotoviti imena naslednjih italijanskih oficirjev, podoficirjev in drugih članov iz oddaljenejših krajev Italije: 1. kapetan Pietro Landoni, doma iz Galazzata Varese (iz njegovih podatkov je razvidno, da se je priključil Darkovi skupini 2. novembra 1943 na območju Mašuna), 2. poročnik Gino Lupperini iz Pise, 3. poročnik Carlo Branchi iz Reggio Emilie, 4. poročnik (ali podpor.) Mario Cucurullo iz Kalabrije, 5. podoficir Emio Zezza, 6. »Modena« ... Engel (kuhar), 7. Argentiero ...? bivši finančni stražnik, ki je padel na Temnici na Krasu 17. 3. 1944 in 8. Celestino Bonelli. (Seznam sestavljen po pripovedovanju Ennia Agostinija in pismeni izjavi Dušana Puha, borca 3. bataljona 10).

stične partije Italije (KPI) vsaj od decembra 1943 povezani tudi s tržaškim vodstvom KPI; hkrati pa bi bila ta naloga v skladu z izjavo CLNAI,* s katero je ta 7. februarja 1944 pozdravil narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov in pozval Italijane v narodnostno mešanih krajih, naj se skupaj s Slovenci in Hrvati borijo proti fašističnim in nacističnim sovražnikom.¹⁰

Bataljon je deloval pretežno v okolici Dola pri Hrastovljah, Zazida, Gračišča, Kubeda, Smokvice, Popetra, Rižane in v drugih krajih Istre, ki so strnjeno naseljeni s slovenskim prebivalstvom. Vendar je bilo tam tudi križišče slovenskih ter italijanskih političnih in narodnostnih tokov iz obmorskih mest — Trsta, Milj, Kopra in drugih. Zato so bili borci 3. bataljona in njegov štab pod močnim vplivom množičnega slovenskega narodnoosvobodilnega in revolucionarnega gibanja, ki se je zlasti po italijanski kapitulaciji v teh Ikrajih močno razmahnilo; hkrati pa so bili vodilni tovariši iz bataljonskega štaba in nekateri drugi italijanski borci kot člani KPI organizacijsko povezani z njenim tržaškim vodstvom in delavstvom ter s tem pod političnim vplivom stališč tržaškega vodstva KPI, ki so se tedaj glede prihodnosti Primorske, Istre in Trsta bistveno razlikovala od stališč Komunistične partije Jugoslavije. Medtem ko so slovenski, hrvaški in tudi mnogi italijanski borci na drugem zasedanju AVNOJ 29. novembra 1943 proglašeno poveljno državno priključitev Istre, Trsta in Slovenskega primorja Jugoslaviji in jo navdušeno odobraval, ter jo odločno zagovarjali, je bila takšna rešitev — čeprav še ni določala državnih mej — za nekatere italijanske komuniste in protifašiste nesprejemljiva, ker je po mnenju tržaškega vodstva KPI zaničala pravico do samoodločbe v Trstu, Istri in drugod živečih Italijanov.”

Nesoglasja med Slovenci in Italijani v 3. bataljonu IO

Italijanske delovne množice na istrskem in tržaškem območju na prehodu med 1943. in 1944. letom še niso bile tako razgibane, da bi bile pripravljene množično vstopati v partizan-

* CLNAI — Comitato della liberazione nazionale Alta Italia (Odbor za narodno osvoboditev Gornje (Severne) Italije).

ske enote. Zato bataljonskemu štabu kljub podpori tržaškega vodstva KPI ni uspela množična mobilizacija Italijanov: od sredine novembra do začetka februarja jih je prišlo le 15 do 20. Bataljon pa se je od konca decembra 1943, zlasti pa januarja in februarja 1944 vendarle hitro številčno krepil, ker so vstopali vanj številni slovenski prostovoljci, nato pa tudi mobilizirani novaki iz slovenskih istrskih vasi. Takšen razvoj enote pa je privedel do njene specifične strukture: v bataljonskem štabu in četnih poveljstvih so imeli večino in s tem odločilni vpliv Italijani, medtem ko so bili v četah od januarja borci zvečine Slovenci. Sredi februarja pa je bilo v bataljonu več kot 150 Slovencev ali približno 75 odstotkov vsga moštva.

Navzlic takšni sestavi bataljona je tržaško vodstvo KPI januarja 1944 predlagalo štabu bataljona, naj bi glasovali o priključitvi bataljona tržaškemu CLN, kamor naj bi spadal kot poseben garibaldinski udarni odred. Vendar sta komandant bataljona Darko Pecić (Pezza) in politični komisar Stelio Fontanot-Gildo menila, da bi morali s priključitvijo še počakati, da bi prej uredili odnose do slovenskih tovarišev in se s tem izognili sporom. Pismo izvršnega komiteja tržaškega vodstva KPI komisarju »Tržaškega bataljona« (dejansko 3. bataljona Istrskega odreda — op. pisca M. Z.) z dne 5. februarja 1944, ki sta mu kmalu potem sledila poseben žig z besedilom: »Battaglione Zol della brigata d'assalto Garibaldi« in temu ustrezno preimenovanje bataljona, pa dokazujeta, da se tržaško vodstvo ni prej sporazumelo s slovenskim političnim in vojaškim vodstvom glede ureditve podrejenosti bataljona, temveč si je to enoto enostavno podredilo že pred 5. februarjem. Ta enostranski ukrep je bil v vojaškem in organizacijskem oziru ne le nedopusten, temveč je pomenil tudi direktno vmešavanje v vojaške zadeve druge (slovenske) strani in je nujno škodoval mednarodnemu sodelovanju med slovenskim in italijanskim vodstvom NOB. šlo je torej za enostransko operativno in organizacijsko izločitev bataljona iz Istrskega odreda ter s tem iz NOV in PO Slovenije in za vključitev tega bataljona v italijanske partizanske enote. Ukrep pa je bil izveden proti volji slovenskih borcev, čeprav so imeli v bataljonu tričetrtinsko večino.⁹

Spričo pomanjkljivega nadzorstva odredovega štaba nad delom in politiko precej oddaljenega in v Istri skoraj izoliranega

bataljona*, kakor tudi zaradi političnega vpliva tržaškega vodstva KPI na bataljonski štab, ki je privedel do dvojnega, dokaj različnega vojaškega in političnega vodstva, nezadostnega števila izkušenih slovenskih političnih delavcev v enoti, neizdelane strategije in istrskim razmeram neprilagojene taktike partizanskega bojevanja v tržaškem vodstvu KPI so se razlike v pojmovanjih nalog bataljona med slovenskimi borci in maloštevilnimi funkcionarji ter pretežno večino italijanskih tovarišev v bataljonskem štabu stopnjevale. Tako je italijansko tržaško vodstvo KPI na začetku 1944 v nasprotju s taktiko slovenskih partizanskih enot težilo za tem, da bi obdržalo blizu Trsta številčno močnejše partizanske enote, čeprav tam niso mogle razvijati večje bojne aktivnosti, temveč so bile preveč izpostavljene sovražnikovim udarcem. Nasprotja med slovenskimi borci in italijanskimi funkcionarji so se v 3. bataljonu in na terenu zaostrovala zlasti zato, ker so se istrske slovenske in hrvaške množice trdno odločile za odcepitev od Italije in priključitev Jugoslaviji. Njihov sklep sta odločno podpirali slovensko in jugoslovansko vodstvo NOB, medtem ko je vodstvo KPI sicer načelno priznavalo Slovincem pravico do samoodločbe, hkrati pa v imenu samoodločbe Italijanov odločno izpodbijalo zlasti odcepitev narodnostno mešanih krajev v obalni Istri, Trstu in drugod ter zaradi tega celo napadalo politična zborovanja, na katerih so se ljudje odločali o priključitvi Jugoslaviji, kot neresna. Vsekakor je imelo tudi tržaško vodstvo KPI svoje razloge za takšna stališča. Med te so-

* štab VII. korpusa je v dopisu 27. februarja 1944 obdolžil štab Istrskega odreda, da je kriv nasprotij med slovenskimi in italijanskimi borci, ker ni organiziral v bataljonu politične vzgoje in ga ni vodil v bojne akcije, s katerimi bi dosegel medsebojno spoštovanje borcev obeh narodnosti ter njihovo tovarištvo. Hkrati je poudaril, da je trenutno najpomembnejši vojaški in politični problem skupen boj proti fašizmu. Skupen boj naj bo temeljno izhodišče za izločevanje vseh tistih, ki se z njim ne strinjajo. Ni odobral predloga odredovega štaba, da problem reši s premestitvijo borcev italijanske narodnosti v italijanske enote v Furlanijo. (Dopis štaba VII. korpusa štabu IO iz 27. 2. 1944 v A IZDG F 296/11).

Navzlic pomanjkljivim zvezam med štabom odreda in 3. bataljonom ter nezadostnemu prizadevanju odredovega štaba, da bataljon vzpodbudi k večji aktivnosti in ga politično intenzivneje vzgaja, je dokaj negotovo, ali bi bilo mogoče doseči s tedanjim bataljonskim štabom sprčo že opisanih stališč tržaškega vodstva KPI ustrezno vojaško aktivnost, saj so se italijanski člani bataljonskega štaba izogibali bojev proti karabinjerjem in se z njimi celo dogovarjal (Primer v Dekanij okoli 25. decembra 1943 in pri Gračišču 23. 1. 1944), da bi se laže zadrževal blizu morja in Trsta. Navodila in ukaze odredovega štaba pa so od začetka februarja 1944 odklanjali z izgovorom, da so podrejeni tržaškemu vodstvu KPI. Z vsem tem štab VII. korpusa ni bil tedaj še dovolj seznanjen. Vsekakor pa bi bila večji neposredni nadzor odredovega štaba in intenzivnejši pritisk na bataljonski štab, naj enote aktivira v bojih, pomagala, da bi se bile razmere prej uredile in bi ne bilo prišlo do tolikšne zaostritve.

dita zlasti bojazen, da bi jih italijanske ljudske množice obsojale, če bi privolili v priključitev Trsta in Julijske krajine Jugoslaviji, in potreba po sodelovanju z meščanskimi strankami v boju proti okupatorju ter v odborih za narodno osvoboditev (CLN). Dodatni razlog za nesoglasja med Slovenci in Italijani v 3. bataljonu je bil toleranten odnos bataljonskega vodstva do okupatorskih sodelavcev karabinjerjev, in prav ta je nesoglasja še bolj vzpodbujal in stopnjeval.”

Razlogov za spore pa je bilo na obeh straneh še več. Tako so italijanski vodilni tovariši v štabu bataljona — da bi kljub očitni slovenski večini borcev vendarle uveljavili italijanski videz bataljona — januarja in februarja 1944 postavljali na odgovorne dolžnosti v bataljonu predvsem Italijane, hkrati pa nagovarjali nekatere istrske Slovence, naj se priglasijo za Italijane, ker dobro govorijo italijanski jezik in jim zaradi tega ne bo treba oditi v Slovenijo, kjer je veliko snega in hud mraz. Takšne težnje italijanske večine v bataljonskem vodstvu niso povzročile le občutka zapostavljenosti pri mnogih Slovencih v bataljonu, temveč so vzbudile med njimi in prebivalci po istrskih vaseh tudi hudo nejevoljo in proteste ter povečale politična nesoglasja. Nesoglasja pa je še bolj zaostroval »komandantski« odnos bataljonskega poveljnika Darka Peciča (Pezza) in nekaterih njegovih sodelavcev do terenskih organizacij OF. Tem so poskušali v nasprotju z uveljavljenimi odnosi sodelovanja med slovenskimi enotami NOV in terenskimi organizacijami celo ukazovati, kaj morajo in česa ne smejo delati. Tistim, ki bi kršili njihove »ukaze« in dajali zbrano orožje ter vojaško opremo organom okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro, pa so celo grozili s hudimi posledicami. Takšni odnosi do terenskih organizacij so povzročili resne težave in nesoglasja tudi v odnosih bataljonskega štaba z okrožnim komitejem KPS za Slovensko Istro. Ko pa so začeli nekateri italijanski politični funkcionarji iz 3. bataljona v stikih z borci in istrskimi prebivalci celo odkrito govoriti, da je Istra najbolj uboga italijanska »provincija« (pokrajina) in ji napovedovali sijajno prihodnost v povojni Italiji, je prišlo do ostrih protestov istrskih prebivalcev in do posredovanj predstavnikov političnih organizacij pri štabu bataljona. Istrski Slovenci so se namreč po vsem tem zbili za povojno usodo Istre.

Z druge strani pa najdemo v že omenjenem poročilu Giordana Pratolonga-Oresteja, sekretarja izvršnega komiteja tržaške

federacije KPI, vrsto očitkov in obtožb proti delovanju organizacij in posameznikov iz KPS in KPH. Tako je med drugim zapisal, kako so morali slovenski komunisti, da bi ohranili enotnost v OF, dati koncesije glede Trsta slovenskim nacionalistom. Glede odnosov v 3. bataljonu IO pa je pripomnil, da so Slovenci zahtevali, da se morajo vsi italijanski borci naučiti slovenščine.¹⁰¹

Istrski Slovenci so se po takih in podobnih izjavah posameznih italijanskih komunistov upravičeno zbal, da bo ostala Istra po vojni še naprej v Italiji. Zato so postali nezaupljivi do italijanskih funkcionarjev iz bataljonskega vodstva. Slovenske borce v bataljonu pa je motilo tudi oblastno obnašanje nekaterih italijanskih oficirjev in italijanska povelja v slovenskem bataljonu. Bili so jih siti, saj so jih morali poslušati že 25 let. Začeli so odločno zahtevati, naj okrožni komite KPS za Slovensko Istro in štab Istrskega odreda raziščeta zadevo in jo uredita s štabom bataljona.¹⁰¹

Ali so bili karabinjerji okupatorski sodelavci?

V zaostrovanju nesoglasij v odnosih med italijansko večino v bataljonskem štabu ter najbolj vnetimi slovenskimi borci in funkcionarji so bile velikega pomena prav bojne akcije bataljona proti nemškim in fašističnim sodelavcem karabinjerjem. Zato predstavljajo te akcije v razvoju sporov značilne mejnike. Zaradi oportunističnega in kompromisnega stališča večine v bataljonskem štabu bataljon ni mogel okoli 25. decembra 1943 razorožiti dekanskih karabinjerjev in likvidirati njihove postojanke, čeprav so se bili ti že vdali. Komandant Darko Pecič (Pezza) se je z njimi celo sporazumel o sodelovanju. Karabinjerji so celo pismo potrdili, da so pripravljeni sodelovati s partizani in jim priskrbeti orožje in opremo, če jim prizanesejo. Karabinjerji niso obveznosti iskreno sprejeli in tudi je niso nikoli izpolnili, pač pa so nekaj dni pozneje zapustili postojanko in se umaknili v Koper. Kljub temu se stališče večine italijanskih tovarišev v bataljonskem štabu v odnosu do karabinjerjev ni spremenilo. Vsekakor pa je neuspela akcija pripomogla k zaostrovanju odnosov s slovenskimi borci v bataljonu.¹⁰²

Sredi januarja 1944 so se spori slovenskih borcev z bataljonskim vodstvom že tako zaostрили, da so ogorčeni slovenski borci

zaradi že navedenih razlogov in da bi laže pripravili boj proti sovražnikom, odstavili italijanskega komandirja in političnega komisarja čete ter si izvolili za komandirja borbenega Bruna Bizjaka, za političnega komisarja pa Oskarja Savarina, oba Slovenca. Štab bataljona si ni upal poseči v ta »puč«. Potem pa je od štaba bataljona odmaknjena »slovenska« četa 23. januarja 1944 brez odobritve bataljonskega štaba napadla pod vodstvom komandirja kopske karabinjerje na cesti med Gračiščem in Movražem, razbila dva motorja in kamion, pobila tri karabinjerje, enega ranila ter jih deset ujela im jim zaplenila orožje. Komandant Darko Pecič (Pezza) pa se je spet začel z odobritvijo nekaterih tovarišev iz štaba bataljona pogajati z ujetimi karabinjerji, med katerimi je bil tudi neki poročnik, in jih naposled hotel spustiti ter jim celo vrniti zaplenjeno orožje in pasove. Karabinjerji so spet obljubili, da bodo za protiuslugo preskrbeli bataljonu dva lahka minometa, strojnico, večjo količino min in streliva za lahko orožje. Jamstvo, da bodo karabinjerji izpolnili obveznost, pa naj bi bila oficirjeva častna beseda. Komandir in politični komisar čete ter borci niso mogli ne razumeti ne odobriti takšnih uslug sovražnikom, ki so 21 let zvesto in disciplinirano služili fašistični vladi ter v njenem imenu preganjali Slovence, zdaj pa prav tako vneto podpirali nemške okupatorje. Zato so se vsi borci uprli, da bi na komandantovo zahtevo vrnili karabinjerjem zaplenjeno orožje. V štabu bataljona je Brunove borce podprl namestnik političnega komisarja Dušan Puh, edini Slovenec, ki je bil član štaba. Komandant Darko Pecič (Pezza) pa je ob podpori drugih članov štaba karabinjerje izpustil, čeprav jim ni mogel vrniti orožja. Tudi to Pecičevo neodgovorno in pravilom NOV tuje početje je izzvalo med slovenskimi borci ogorčenje in še bolj zaostriło odnose.¹⁰³

Neuspel napad na karabinjerje na ankaranskem križišču

Kakor smo že opisali, je štab 3. bataljona okoli 10. februarja po številnih razpravah sklenil, organizirati napad na karabinjersko postojanko pri ankaranskem križišču, ob cesti Škofije--Koper, v kateri je bilo tedaj 16 karabinjerjev. Napad, ki ga je bataljon izvedel 14. februarja ob 24. uri, ni uspel, ker je komandant bataljona Darko Pecič (Pezza) z bataljonom zamudil

pol ure, medtem ko je petčlanska »nemška« patrolja dobro opravila svojo nalogo. Neuspel napad je povzročil nevzdržno napetost v bataljonu. Nekateri slovenski borci so dolžili komandanta, sklepajoč po njegovih prejšnjih odnosih do karabinjerjev, da je zamudil namerno in s tem načrtno onemogočil uničenje sovražnikove postojanke. Najverjetneje pa je šlo za Darkovo naivno, neodgovorno, neresno in nekritično ocenjevanje položaja ter posledic, ki bi jih utegnilo prinesiti tako ravnanje. S svojim početjem — naj se je tega zavedal ali ne — je pustil svoje bojne tovariše v smrtni nevarnosti v sovražnikovi postojanki, za kar je bil navzlic svoji nesposobnosti polno odgovoren.¹⁰⁴

Razvoj nesoglasij v 3. bataljonu

Ko sta se okoli 10. novembra pri Jelovicah združili skupini Darka Peciča (Pezze) s tovariši iz Zolove skupine, pa tudi potem, ko so se jim do konca novembra pridružili še manjša skupina Oskarja Savarina in nekateri istrski ter drugi borci, so imeli tržaški antifašisti, ki so v enoti govorili v italijanščini, večino. Vendar njihova tedanja večina ne opravičuje trditve, da je šlo v tej skupini za neposredno nadaljevanje ali kontinuiteto razbite Tržaške brigade. Razmerje se ni bistveno spremenilo v prid Slovincem do 11. decembra, ko si je štab Istrskega odreda ta »mini« bataljon tudi formalno podredil. Zato so bila dotedaj nesoglasja med borci obeh narodnosti nepomembna in italijanščina kot občevalni jezik ni nikogar motila. Številčno stanje moštva je v decembru raslo relativno počasi, saj je imel bataljon v začetku januarja, kot je poročal štab Istrskega odreda 8. januarja, le 40 mož, medtem ko omenja poročilo Giordana Fratolonga, sekretarja tržaške federacije KPI, v tem obdobju okoli 50 borcev, med katerimi naj bi bilo le kakšnih 10 Slovencev. Vendar so podatki, iz tega poročila že zaradi »približnosti« števila nezanesljivi, še bolj dvomljivi pa so glede števila Slovencev, ker ni jasno, ali je Pratulongo štel za Italijane tudi Slovence, ki so govorili italijanski. Saj je bil navsezadnje tudi sam Darko Slovenec — rodil se je v Miših pri Dekanih — ter je govoril slovenski in italijanski.

Od začetka januarja se je številčno stanje moštva v bataljonu hitro večalo predvsem zaradi množičnega vstopanja slovenskih

prostovoljcev in mobiliziranih novincev. Če Slovenci že niso prevladovali v bataljonu okoli 8. januarja, so imeli sredi januarja gotovo že veliko večino. S številčno in akcijsko krepitvijo bataljona so se začele med Slovenci in Italijani večati razlike v pojmovanjih poslanstva in nalog bataljona* Po napadu Brunove čete na karabinjerje pri Gračišču so se nesoglasja močno zaostрила. Že v razpravah o odnosu do dekanskih karabinjerjev sta se v bataljonu izoblikovali dve različni stališči in se pozneje še poglobili. O njih je Dušan Puh, namestnik političnega komisarja, v svojih spominih zapisal:

»... Z njimi smo imeli neko čudno obliko pasivne koeksistence. Oni nas niso napadali, mi njih tudi ne... Vzdrževanje takšnih razmerij s karabinjerji je bilo nesmiselno, saj so bili ti vendarle v nemški službi. Za nas Slovence so bili prav tako okupatorji kot Nemci. Za tovariše Italijane ni bilo čisto tako. Ti jih niso čutili kot trn v svojem srcu. O tem smo se pogovarjali... Slovenci smo zahtevali, da je treba karabinjerske postojanke likvidirati, Italijani pa so nam ugovarjali, da bodo potem prišli Nemci in se bataljon ne bo mogel več zadrževati v teh krajih... Tako so se začela poglobljati nesoglasja glede najpomembnejših vprašanj: tolči vse, ki so v nemški službi, ali paktirati s tistimi, ki so tudi sami pripravljeni paktirati z nami?«

Nesoglasja so postopoma prehajala iz organizacij sikih in vojaških problemov tudi v občevanje z istrskimi prebivalci in na sestanke po vaseh. S tem je bilo sproženo tudi vprašanje povojne državne pripadnosti Istre in Trsta.

O tem je Puh zapisal v svojih spominih:

»Slišali smo besede: »Trieste è italiana!«, mi pa smo govorili, da je Trst slovenski... Ko je Bruno Zanghirella, politični komisar 1. čete, v neki vasi blizu Popeter v svojem govoru rekel: »Istria è una delle più povere regioni del Italia« (Istra je ena izmed

* Tedanji namestnik komisarja tega bataljona Dušan Puh je začetna nesoglasja takole opisal:

»... Ker so bili vodilni funkcionarji v bataljonu Italijani . . . bataljon pa je nastal iz skupine, v kateri so imeli sprva večino Italijani, je nekako samo po sebi prišlo do tega, da je bil občevalni jezik v enoti italijanski. V začetku to sploh ni bilo opazno . . .

Ko smo ustanovili čete in prvič sklicali zbor pred votlino v bregu nad Dolom, kjer so se postavili v vrste slovenski fantje iz Istre, je namestnik komandanta Giovanni Fiori poveljeval: »Attenti! Des-riga« (Mirno! Ravnanje na desno!). To je zazvenelo nekako tuje, vendar tedaj še ni bilo nič narobe: bili smo pač partizani, komunisti in internacionalisti!« (Pismena izjava v arhivu IO v Kopru).

najrevnejših italijanskih pokrajin), je prišel naslednjo noč k meni na Lačno odposlanec vaškega odbora OF z zahtevo, da pridem k njim in jim pojasnim, kaj in kako mislimo o term

Nesoglasja in spori med slovenskimi in italijanskimi komunisti v bataljonu so prehajala tudi na nekatere temeljne probleme mednarodnega revolucionarnega delavskega gibanja. Tako so npr. nekateri italijanski komunisti celo opozarjali slovenske na njihovo internacionalistično dolžnost, da bodo pripomogli k zmagi revolucije v večji deželi tudi s tem, če bodo žrtvovali zmago revolucije v lastni deželi.

Dušan Puh je takšen pogovor z italijanskim revolucionarjem Beppom februarja 1944 opisal takole:

»... Na povratku iz Bosne se je tedaj začasno zadrževal pri nas sekretar federacije KPI za Tridentinsko Benečijo tov. Beppo, član KPI od 1923. leta, profesionalni revolucionar,... Bil je komunist, kakršnih dotlej še ni bilo v naši sredini... Povabil me je na sprehod in mi med drugim rekel:

‘Če bi jugoslovanska KP lahko pripomogla k temu, da bi namesto v Jugoslaviji prišel na oblast socializem v Italiji, bi se po načelih internacionalizma morala žrtvovati, ker bi za zmago socializma na vsem svetu Italija pomenila mnogo več kot Jugoslavija. In če Slovenska Istra lahko omogoči, da se tu ustanovi in obdrži italijanska partizanska enota, ki bo privlačna za borce italijanskega rodu, si ti (Dušan Puh) kot komunist dolžan delati, da bo naš bataljon italijanski, saj vsi njegovi borci odlično govorijo italijanski!’«

Dušan Puh je naposled dejal:

»Čeprav sem Beppa spoštoval in ga celo občudoval, mu glede žrtvovanja revolucije v lastni deželi za zmago revolucije v drugi nisem mogel pritrditi. Dopovedoval sem mu, da so ljudje nezadovoljni in da zaradi tega ne more biti govora, da bi bil bataljon italijanski, ker to ni!’«¹⁴

Reorganizacija 3. bataljona

Štab odreda je spričo čedalje večjih težav s 3. bataljonom najprej grajal njegov štab, potem pa mu je, da bi laže rešil probleme, okoli 20. februarja 1944 ukazal, naj organizira premik celega bataljona iz Istre v Brkine. Temu ukazu se je bataljonski

štab uprl in ga ni izvršil. Namesto v Brkine je na ukaz tržaškega vodstva KPI popeljal enoto na Socerb in Beko. Tu so borci nekaj dni čakali, da bo prišlo v skladu s programom množičnih stavk v okupirani Italiji do splošne stavke tudi v tržaški ladjedelnici in drugih tovarnah, partizani pa naj bi tedaj po potrebi, priskočili tržaškim delavcem na pomoč in zasedli ladjedelnico. Pozneje ni prišlo do stavk v Trstu. Priprave za vdor v Trst — do katerega pa ni prišlo — je obsodil okrožni komite KPS za Slovensko Istro, prav tako slovenski funkcionarji v bataljonu kot lahkomiselnost, tvegano in nevarno početje. To je imelo za posledico, da so se odnosi v bataljonu zaostрили do skrajnosti. Namesto vsega bataljona sta se tedaj napotila na pogovore v štab odreda v Brkine le namestnik političnega komisarja Dušan Puh in partijski sekretar v bataljonu Beppo. Takrat je štab odreda dobil tudi poročilo VOS za Slovensko Istro in se odločil za takojšnje ukrepanje.¹⁰⁶

Zaostrovanje odnosov med italijanskim vodstvom in slovenskimi borci v 3. bataljonu Istrskega odreda se je razvijalo sočasno z naraščajočimi težavami v odnosih med okrožnim komitejem KPS za Slovensko Istro in tržaškim vodstvom KPI. To samo po sebi navaja vzročno zvezo, saj je prav to vodstvo sklenilo konec leta 1943, naj se ustanovi zbirni partizanski center, privlačen za Italijane, na slovenskem območju. O tem se niso predhodno natančno sporazumeli. Tržaško vodstvo KPI pa je od vsega začetka računalo na že obstoječo Darkovo partizansko skupino, imenovano »Tržaški bataljon v Istri«.¹⁰⁷

Slovenski borci in njihovi predstavniki v bataljonskem štabu (namestnik političnega komisarja Dušan Puh in obveščevalec Milan Svet) in v četi (Oskar Savarin in Bruno Bizjak) so bili dovolj razumevajoči za razloge italijanskih tovarišev, saj spornih problemov — kot so bili povojna ureditev ter državna pripadnost Istre in Trsta — niso prenapenjali, hkrati pa so si prizadevali, da bi italijanske tovariše prepričali, da je boj proti sovražnikom — karabinjerjem, fašistom in Nemcem — prva in neizogibna naloga v tedanji fazi NOB. To kar so radi poudarjali tudi italijanski tovariši, čeprav so se stvarno izogibali bojov s karabinjerji. Slovenci pa niso mogli in tudi ne smeli odrekati pravice svojim istrskim borcem, da se borijo na lastni zemlji v slovenski bojni enoti ter da jih vodijo v boje slovenski poveljniki, ker bi to nasprotovalo duhu in osnovnim načelom NOB. Prav tako niso smeli privoliti v odtujevanje slovenske enote in ne pritrditi zah-

tevam, da ostaneta Istra in Trst po vojni v mejah Italije, saj sta italijanske tovariše narodnostna sestava bataljona in prebivalstva istrskih vasi, vsak dan posebej dovolj nazorno prepričevala in jim dokazovala, čigava je Istra.

Komandant bataljona Darko Pecič (Pezza) je bil Slovenec in je po istrskih vaseh govoril slovenski, ker pa je dalj časa živel v Trstu, se je bolj nagibal k Italijanom; bil pa je politično slabo razgledan in je pričakoval, da se bo v sestavi italijanske enote laže osebno uveljavil. Želel je postati predvsem ugleden komandant partizanske brigade, zato je upal, da mu bo to omogočilo tržaško vodstvo KPI, čeprav ni bil njen član ter je bil v tej igri zaradi svoje dvomljive preteklosti in revščine skoraj tragična osebnost*. V bataljonskem štabu sta se mu pridružila precej razgledani italijanski politični komisar Stelio Fontanot-Gildo, član KPI iz Milj in njegov namestnik Giovanni Fiori-Cvetko, delavec. Zaradi svoje vojaške neizkušenosti si je izbral svetovalce, italijanske oficirje in podoficirje: kapetana Pietra Landonia, podoficirja Zezzo in druge. Večina izmed teh se ni posebno trudila, da bi dojela smisel in pomen slovenskih narodnih teženj po samostojnosti in junaški boj Slovencev za svobodo, ki je bil za povojno usodo njihovedežele bistvenega pomena. V takih razmerah se je v bataljonu uveljavljala linija KPI, naj bi bila Istra baza za razvoj italijanske partizanske brigade in naj bi imelo revolucionarno gibanje in zmaga revolucije v velikih deželah prednost pred majhnimi deželami. Takšni liniji je bilo v prid veliko pomanjkanje izkušenih slovenskih vojaških in političnih kadrov v Istri ter prepočasno reagiranje višjih slovenskih političnih in vojaških vodstev na škodljive pojave in procese. Težnje italijanskih tovarišev, da bi ostali Istra in Trst tudi po vojni v mejah Italije, so bile istrskim prebivalcem nerazumljive in za njih nesprejemljive, saj so objektivno oživljale italijanski nacionalizem, ki je vztrajal pri stališču, da Italija obdrži ne le Trst in Istro, temveč tudi vso Primorsko. To pa je hudo žalilo narodna čustva in ponos istrskih Slovencev. Potem ko se je bataljonsko vodstvo v začetku februarja 1944 s podporo tržaške-

* Kot domačina so ga ljudje poznali. Ker je živel v revščini, ga je boj za obstoj privedel v italijansko vojsko v Španijo; tam je bil od 1936. do 1937. leta, vendar je kmalu spregledal in se ranil ter se vrnil domov. To pa so mu mnogi šteli v zlo, čeprav se je že pred kapitulacijo Italije povezal z antifasisti in sodeloval z NOB. (Filip Pecič, pismana izjava AO IO V Kopru).

ga vodstva KPI odločilo, da kljub odporu slovenskih borcev in protestu štaba odreda preimenuje 3. bataljon Istrskega odreda v »Battaglione Zol...« in ga oddvoji iz sestave Istrskega odreda, so se odnosi med slovenskimi borci in italijanskim bataljonskim vodstvom tako zaostрили, da je grozil upor in se je obetala razorožitev najbolj odgovornih italijanskih članov bataljonskega štaba.

Morda tedanje razpoloženje v enoti najboljše ponazarja pismo, ki sta ga sredi februarja 1944 pisala štabu odreda namestnik političnega komisarja Dušan Puh in bataljonski obveščevalec Milan Svet:

»Sporočite nam takoj, kaj naj naredimo, ker na tak način ne moremo več naprej !... Naredite red, saj ste za to poklicani vi! Drugače vam bomo poslali razoroženega komandanta in komisarja, ali pa vam ne preostane drugo kot prepustiti 150 Slovencev, da bodo tvorili 'Battaglione Zol'... z vsemi političnimi in ekonomskimi posledicami...«

Pismo kaže, da je štab odreda dotlej vse prepočasi reagiral na dogajanje v 3. bataljonu, toda po odklonitvi bataljonskega štaba, da izvede z bataljonom premik v Brkine, po poskusu »pohoda na Trst« in pogovoru z delegacijo so v štabu odreda dojeli, da gre za zelo resne probleme. Sklenili so, naj se z namestnikom bataljonskega komisarja Dušanom Puhom in sekre-

Pogled na Rožar nad Rižano, kjer je bil od 26. — 28. februarja 1944 reorganiziran 3. bataljon IO

tarjem Beppom takoj napotita v Istro začasni komandant Karlo Maslo in namestnik političnega komisarja Anton Pišot. Z njihovim prihodom — 26. februarja 1944 okoli 17. ure — v Rožar je štab odreda ostro posegel v razmere in bataljon reorganiziral.¹⁰⁹

Reorganizacija je potekala v napetem vzdušju. Čeprav je bil štab bataljona po kurirki obveščen, da prihajata v bataljon z namestnikom bataljonskega političnega komisarja Dušanom Puhom in sekretarjem bataljona KPI Beppom tudi odredni komandant Kairlo Maslo in namestnik političnega komisarja Anion Pišot, so ju Darkovi pristaši vznemirjali s streljanjem pred vasjo in mrkim sprejemom, razen tega so razpostavili okoli vasi zasede. Tem je komandant Darko Peoič ukazal, da ne smejo dovoliti vstopa v vas nobeni partizanski enoti in nikomur drugemu. Masla in Pišota je takšen sprejem neprijetno presenetil, zato sta sklenila, da se bosta najprej informirala o razmerah v enoti in ne bosta takoj ukrepala. Še bolj pa sta bila presenečena, ko so najbolj zanesljivi Darkovi pristaši na njegov ukaz dobro zastražili hišo, v kateri sta se nastanila, hkrati pa postavili močne straže okoli hiše, v kateri je bil Darko z bataljonskim štabom. Naslednji dan zjutraj sta Maslo in Pišot ukazala komandantu Darku PeciCu (Pezzi), naj skliče zbor bataljona, da bi začela izvajati reorganizacijo. Namesto tega je Darko obšel čete in nagovarjal borce, naj se upro odrednemu komandantu. Ker se bataljon ni zbral, sta Maslo in Pišot sklenila v spremstvu namestnika političnega komisarja Dušana Puha in bataljonskega obveščevalca Milana Sveta obiskati borce po četah in vodih. Toda ob prehodu iz zaselka Stepani v zaselek Rožar jih je pričakala zaseda, oborožena z brzostrelkami in lahkim mitraljezom. Vodil jo je namestnik komandirja čete Umberto Dorini-Rajo, ki je »prišleke« ostro zaustavil s klicem: »Giu le armi!« (odložite orožje). Zahtevi zasede se niso uklonili, temveč se je Maslo začudeno zasmejal in Doriniju v italijanščini odgovoril: »Sei mato, te?« (ali si nor?), Dušan Puh pa je borcem pojasnil, da imajo pred seboj komandanta odreda Karla Masla, ki je znan po svojih junaštvih. Kljub temu je vsa zaseda namerila orožje proti Maslu, Pišotu in drugim. Dorini je celo odrinil mitraljezca in sam zgrabil za mitraljez, toda borci ga niso posnemali. Tedaj je prišel namestnik komandanta Giovanni Fiori in preprečil hujše posledice. Maslo pa je takoj ukazal odpoklicati zasedo in razorožiti ter zastražiti njenega vodjo Umberta Dorinija-Raja.

Popoldne so se najprej sestali člani KPI. Na sestanku je bila večina za pogajanja, medtem ko se je manjšina — med njimi sta bila tudi bataljonski komisar Stelio Fontanot-Gildo in komandant Darko Pecič — odločno uprla podreditvi štabu Istrskega odreda. Darko je tedaj celo izjavil: »Raje ko da bi zapustil sedanjí položaj in se pokoril odredu, si poženem kroglo v glavo!«

Po partijskem sestanku so se sešli še vsi bataljonski in četni funkcionarji. Tedaj je komisar Stelio Fontanot spremenil svoje prejšnje stališče in privolil v pogajanja s članoma štaba odreda, zato so ga Darkovi pristaši ozmerjali s klici »traditore!« (izdajalec), vendar tudi ta sestanek ni povsem razjasnil stališč. Medtem pa so slovenski funkcionarji Bruno Bizjak, Oskar Savarin, Puh in Svet obvestili svoje borce po zasedah, da gre za reorganizacijo bataljona in ureditev sporov ter ukazali strogo pripravljenost slovenske čete, ker so se bali, da bo prišlo do težav. Darko in njegovi pristaši pa so še vedno hujskali borce naj se upro, »češ da so gospodarji Istre oni, ne pa NOV in POJ«.

Naslednjega dne, 27. februarja, je prispel v vas tudi udarni vod iz 2. bataljona, da bi po potrebi posredoval. Polagoma so se duhovi pomirili. Darkovi pristaši si niso upali kljubovati do skrajnosti. Tedaj je bila med moštvom realna možnost za spo-razumno rešitev, saj je bilo tudi med italijanskimi borci mnogo poštenih in preudarnih tovarišev, zavednih antifasistov, ki so dobro vedeli, da je glavni in temeljni vojaški in politični problem boj proti okupatorju. Proti večeru tega dne je bila izvedena reorganizacija: tiste borce italijanske narodnosti, ki so bili iz drugih krajev Italije in niso privolili v podreditev slovenskemu vodstvu NOV, so združili v posebno skupino in jih poslali v Brkine, da bi jih od tam pozneje napotili v italijanske partizanske enote v Furlanijo. Iz preostalega moštva pa so ustanovili 3 čete — 2 slovenski in 1 italijansko. Za komandirja italijanske čete je bil postavljen prejšnji bataljonski komisar Stelio Fontanot-Gildo, za političnega komisarja pa Ennio Agostini.* V eni slovenski četi je ostal komandir Bruno Bizjak, a za političnega komisarja je bil določen Viktor Kušar; v drugi pa je postal komandir Valentin Kocjančič, politični komisar pa Oskar Savarin.

* Stab odreda je poslal 11. ali 12. marca 1944 vse italijanske borce — tako tiste, ki so bili v posebni skupini kot one, ki so bili v italijanski četi v 3. bataljonu čez Kras v italijanske enote pri 9. korpusu. Števila teh borcev v poročilu ni zapisanega po nekaterih podatkih pa je mogoče sklepati, da jih je bilo

Ustanovljen je bil tudi začasni bataljonski štab, v katerem so bili postavljeni: za komandanta Srečko Vičič, za političnega komisarja Dušan Puh, za namestnika političnega komisarja pa Lojze Hren, medtem ko namestnik komandanta tedaj ni bil imenovan, temveč je to dolžnost opravljal Valentin Kocjančič.

Komandanta Darka Peciča pa so aretirali zaradi poskusa oddvojitve bataljona iz pristojnosti štaba Istrskega odreda, hujskanja k uporabi proti nadrejenemu štabu, izpustitve ujetih karabinerjev, neizpolnjevanja ukazov in prepustitve bojnih tovarišev v nevarnosti ob napadu na ankaransko karabinjersko postojanko. Komandirja čete Zezza so najprej pozvali na zagovor, ker je vodil patroljo, ki je streljala proti članom odrednega štaba in bataljonskim funkcionarjem; ker pa se ni maral zagovarjati, so ga aretirali in razorožili. Namestnika komandirja čete Umberta Dorinija-Raja pa so aretirali zato, ker je vodil zasedo, ki je poskušala razorožiti člana štaba odreda, bataljonskega namestnika, komisarja in obveščevalca ter jih ogrožala. Naslednji dan — 28. februarja — so bili vsi trije zaslišani v Skadanščini in zaradi protizakonitega ravnanja obsojeni na smrt. Darko Pecič (Pezza) in Umberto Dorini sta bila ustreljena, medtem ko je Zezzi uspelo pobegniti.¹⁰

Maslo in Pišot sta bila z reševanjem tega problema postavljena pred izredno pomembno in odgovorno politično nalogo, ki jè po obsegu in zahtevnosti presegala njuno pripravljenost nanjo. Vendar sta jo poskušala opraviti, kakor sta najbolje vedela in mEJgTa. Nesoglasja v bataljonu so močno ovirala razvoj NOB v fstri in otežkočala odnose istrskih okrožnih političnih organizacij do tržaškega vodstva KPI, ki so se nanj sklicevali nekateri člani štaba bataljona.

Iz dokumentov tržaškega vodstva KPI, ki so na voljo piscu, je razvidno, da so se predstavniki tega vodstva Božo (Natale) Kolarič, Mario Laris-Moro ter nekateri drugi sestali 19. februarja 1944 s sekretarjem okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro Stankom Pervanjo-Grudnom — na njegovo pobudo — nad Badiho

okoli 60 — 70. Zal so bili ti tovariši, kot kaže slabo oboroženi, ker so nekaterim odvzeli orožje, bili pa so tudi med potovanjem neoprezni in so pri Temenici na Krasu zašli v nemšico zasedo in pretrpeli hude izgube. Po spominskih virih je tedaj padlo 19 borcev, med njimi tudi komandir čete in bivši politični komisar 3. bataljona Stelio Fontanot, medtem pa so se preostali priključili italijanskemu bataljonu na Krasu (Poročilo štaba Istrskega odreda 12. 3. 1944, A IZDG F 296/11 in pismena izjava Nella Grizonica, Trst, osebni arhiv pisca).

pri Plavju, in se zadovoljivo pogovorili o mnogih problemih. Toda neurejeni odnosi v štabu 3. bataljona so še vedno tleli in hudo ovirali normalno sodelovanje med političnimi organizacijami obeh narodnosti, ker pač problemi, ki so nastajali, niso bili rešeni z dogovori med osrednjimi vodstvi NOB obeh narodnosti. Odnose so obremenjevale nejasnosti pa tudi nezaupanje, ki je izzivalo nesoglasja in spore. Navzlic težavam je bil izlkušen revolucionar Kolarič dovolj razumevajoč za reševanje problemov. Čeprav ni dobro poznal ne razmer v bataljonu, ne pristojnosti vojaških štabov NOV in PO Slovenije, je v pismu komisarju 3. bataljona z dne 20. februarja 1944 sicer pozdravil preimenovanje 3. bataljona IO v »bataljon Zol Garibaldinske brigade« kot dober ukrep, hkrati pa je poudaril, da je bataljon vojaško podrejen Istrskemu odredu, zato se mora, dokler operira na teritoriju Slovenije, boriti za uresničevanje programa NOV in PO Slovenije, kar ne zmanjšuje njegove vloge v skupnem protifašističnem boju. Tovariše iz bataljonskega štaba je tudi opozoril, da morajo biti poštene, ker le tedaj lahko pričakujejo, da bo tudi slovenska stran enako ravnala.¹¹

V drugem pismu, ki ga je nekaj dni pozneje poslal Mario Laris-Moro bataljonskemu komisarju »Gildu« in je bilo napišemo v precej ostrejšem tonu, pa je poudarjeno, da se pripravlja upor v Trstu, zaito je čudno, da so medtem bataljon napotili v Brkine. Laris je menil, da bi bilo dobro, če bataljona ne bi premestili predaleč, ker v tem primeru ne bi mogel biti povezan z množicami delavcev v tovarnah. Predlagal je tudi, naj bi Italijane, ki so v bataljonu, združili v posebno skupino za morebitne intervencije.¹¹²

Obe pismi dokazujeta, da so bili predstavniki tržaške KPI povezani s 3. bataljonom, hkrati pa pričata, da so bili tudi v tržaškem vodstvu KPI nekateri tovariši naklonjeni sodelovanju in sporazumnem reševanju problemov s slovenskimi političnimi in Krojaškimi vodstvi NOB. Ti pismi pa hkrati pričata, da so šli Darko Pecič (Pezza) in njegovi pristaši v težnjah za odcepitev 3. bataljona od Istrskega odreda v večjo skrajnost, kot pa predstavnika tržaškega vodstva KPI, zlasti pa so šli dlje kot Božo Kolarič. Vendar je zgolj po teh pismih in poročilu sekretarja Giordana Pratolonga težko opredeliti dejanski obseg in vsebino razmerij med tržaškim vodstvom KPI in italijanskimi funkcionarji v 3. bataljonu, ker so bile pomembnejše oblike komunikacij

med predstavniki tržaškega vodstva KPI in 3. bataljona osebni obiski in razgovori, s katerimi so reševali večino problemov. O teh pa ni arhivskih dokumentov. V bataljonu namreč niso imeli redne administracije, ker večina vodilnih članov štaba 3. bataljona ni štela za potrebno, da bi redno obveščala štab odreda o dogajanjih v enoti. Nasprotno, celo zadrževali so pisma, s katerimi je poskušal namestnik političnega komisarja Dušan Puh poročati štabu odreda o razmerah v bataljonu.³

Maslo in Pišot sta sklicala sestanek tudi s predstavnikom KPI Božom Kolaričem in sekretarjem okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro Stankom Pervanjem-Grudnom. Oba sta se vabilu odzvala. Maslo in Pišot sta jima podrobno pojasnila razloge za reorganizacijo bataljona in ukrepe proti kršiteljem reda in discipline ter vojaške zakonitosti, kar sta oba z razumevanjem odobrila. Zato prepustimo besedo o sodelovanju med italijanskimi in slovenskimi predstavniki okrožnih vodstev KP v Istri ter o poteku tega posveta Stanku Pervanji, ki je v pismeni izjavi med drugim navedel:

»Februarja (bilo je 19. februarja 1944 — op. pisca) sem se sestel na seniku pri Badihi s Kolaričem in drugimi italijanskimi predstavniki. Razpravljali smo o tekočih problemih protifašističnega boja v Istri in Trstu ter o medsebojnem sodelovanju. Italijani so dotlej precej sektašili tako z gesli kot z uniformami. Tako so nosili na kapah in našitkih le znak srpa in kladiva, mi pa smo zahtevali, da poteka vsa propaganda in ves osvobodilni boj v okviru Osvobodilne fronte. Prav tako smo zahtevali, da morajo imeti vsi italijanski funkcionarji in člani GAP skupin naše prepustnice, če želijo potovati po Slovenski Istri.

Spominjam se tudi, da me je prišla kurirka »Vida« klicat na Badiho, naj pridem v Rožar. Ko je prišel iz Trsta Kolarič, smo se usedli Maslo, Pišot, Kolarič in jaz ter razpravljali o problemih v 3. bataljonu Istrskega odreda... S Kolaričem se je dalo pogovoriti. Strinjal se je z zahtevo, da se mora štab bataljona pokoravati višjemu štabu ... Govorili smo tudi o neposlušnosti bataljonskega štaba v odnosu do okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro... Kolarič se je strinjal tudi z aretacijo Darka in drugih neposlušnih funkcionarjev.

... Pišot in Maslo, ki sta pri vsem postopku ravnala neverjetno pametno, sta mene in Kolariča seznanila tudi z vojaškimi in

mobilizacijskimi nalogami, ki bi jih bil moral bataljon opravljati, pa jih pod Darkovim vodstvom ni.

Rešitev problema z reorganizacijo 3. bataljona je pozitivno odjeknila med ljudstvom v Slovenski Istri, pa tudi med Italijani, ker je bataljon pod Darkovim vodstvom negativno obremenjeval in komplidral odnose med našim komitejem KPS in tržaškim vodstvom KPI.«⁴⁴

Zakaj je prišlo do nesoglasij v 3. bataljonu

Temeljni vzroki za nesoglasja in spore v odnosih med borci 3. bataljona so izvirali predvsem iz različnih stališč osrednjega slovenskega oziroma jugoslovanskega in italijanskega vodstva NOB glede konkretne uveljavitve načel o samoodločbi narodov na območju Slovenskega primorja, Istre in Trsta, kjer so bili Slovenci in Hrvati 25 let narodnostno zatirani pod vladavino monarhistične in fašistične Italije. To pa jim je dajalo v odnosu do Italijanov nesporno moralno in politično prednost v narodno-osvobodilnem boju, ker je šlo za povojno državno pripadnost njih in njihovih krajev matični domovini. In to so nekateri italijanski antifašisti težko razumeli, še teže pa odobraval.

Ne glede na razloge nesoglasij in upravičenost slovenskih zahtev za priključitev Jugoslaviji je bil med vojno glavno izhodišče sodelovanja skupni protifašistični boj. Nesoglasja so seveda ovirala boj na tem območju. Zato so morali odgovorni tovariši storiti vse, da jih odpravijo. Vendar so tudi pri tem »mikro-problemu«, pokazali veliko več pripravljenosti za razloge nasprotne strani komunisti zatiranega naroda kot pa protifašisti naroda zatiralca, kar je bistveno pripomoglo, da se nasprotja pozneje niso več zaostrovala in tudi ne privedla do hujših posledic.⁴⁵

Slovensko vojaško in politično vodstvo NOB je po italijanski kapitulaciji 1943. leta dosledno zastopalo stališče, da morajo biti vse partizanske enote, ko operirajo na območju Slovenskega primorja in Istre, v sestavi NOV in PO Slovenije. Tega pa v tržaškem vodstvu KPI, kot kaže, nekateri tovariši niso odobraval. Zato so tudi poskušali izločiti 3. bataljon Istrskega odreda iz sestave NOV in PO Slovenije. Ta poskus pa je slovenska stran opredelila kot nezakonit in nedopusten. Takšna stališča sta brez-

kompromisno spoštovala tudi štaba VII.* in IX.** korpusa. Podrejenost enotnemu slovenskemu operativnemu vodstvu ni izključevala možnosti avtonomnega delovanja italijanskih ali narodnostno mešanih partizanskih enot na slovenskem ozemlju, pač pa so se morale te podrediti operativnemu vodstvu in taktiki boja NOV in PO Slovenije. Konkretno oblike in obseg sodelovanja med slovenskimi in italijanskimi enotami pa so bile na narodnostno mešanih območjih odvisne ne le od sporazumov med višjimi vodstvi, ki so določali le splošne pogoje, temveč v marsičem tudi od pripravljenosti in sposobnosti krajevnih organizatorjev in poveljnikov v manjših enotah, da se sporazumevajo in sporazumejo o konkretnih oblikah in načinih sodelovanja. Do skladnega in urejenega sodelovanja med slovenskimi in italijanskimi partizanskimi enotami je prišlo po rešitvi problemov v 3. bataljonu tudi na območju Istre, kjer so hkrati nemoteno delovale in medsebojno sodelovale enote: 1. bataljon Istrskega odreda, komanda mesta Koper, četa VOS oziroma VDV in italijanski bataljon »Alma Vivoda«.¹⁶

Problem povojne državne pripadnosti Primorske, Istre in Trsta ni bil za odnose med KPS oziroma KPJ in KPI le načelne politične narave, temveč tudi izredno občutljivo konkretno vprašanje, zato pa preizkusni kamen obojestranske iskrenosti, s katerim ni bilo mogoče »barantati« v antifašističnem boju, ki sta ga obe partiji kljub težavam vendarle uspešno vodili. Za Primorco, še posebej za Istrane, je bila po bridkih preizkušnjah priključitev Jugoslaviji in zagotovitev narodnostnih pravic istovetna z zagotovitvijo njihove narodne biti; to pa je bilo zelo občutljivo vprašanje, ker je bila večina ljudi zaradi 25-letnega

* Dr. Jože Brilej, tedanji politični komisar VII. korpusa, je na vprašanje pisca, kako je štab VII. korpusa ocenjeval nesoglasja in probleme v 3. bataljonu IO, odgovoril med drugim: »Ker nismo dovolj poznali stališč in razpoloženja Italijanov v bataljonu, smo menili, da je razlog za to v sektaškem odnosu slovenskih partizanov. Zato smo kritizirali štab IO, ker ni ukrenil ničesar, da bi se stvari razčistile. Pri vsem tem pa ni štab VII. korpusa niti sekundo dvomil, da so vojaške enote, formirane na tem teritoriju, sestavni del slovenske vojske. V štabu korpusa smo menili, da na tem terenu (v Slov. Istri — op. M. Z.) lahko ostanejo samo vojaške enote, ki so v sklopu NOV in PO Slovenije. Nobenega dvovladja ni bilo mogoče tolerirati.« (Dr. Jože Brilej, pismena izjava 9. 5. 1972, AO 10 v Kopru).

** Štab korpusa je zahteval 24. septembra 1944, da se enote italijanske garibaldinske divizije, ki so prihajale iz Furlanije v Brda in Slovensko Benečijo podredijo operativnemu vodstvu IX. korpusa. Oktobra 1944 je bil o tem dosežen tudi sporazum. Že prej, 5. 5. 1944, je bil dosežen sporazum med Briško-beneškim odredom in italijanskima bataljonoma Mazzini in Mamelli. (Giovanni Padoan-Giani, Abbiamo lottato insieme, str. 68, 207 do 213, izdal Del Bianco, Udine 1965).

monarhističnega in fašističnega zatiranja nezaupljiva do vseh Italijanov (ne pa šovinistično razpoložena do njih, kot ji je očital Giordano Pratolongo v svojem poročilu). Fašistični režim je namreč pošiljal na Primorsko predvsem svoje pristaše, zato so mnogi nepoučeni primorski Slovenci kljub pojasnjevanjem komunistov in prizadevanjem organizacij Osvobodilne fronte, da je skupen boj z italijanskimi antifašisti in demokratičnimi silami nujno potreben, v začetku zelo težko razlikovali Italijane od fašistov, še teže pa so bili pripravljeni sodelovati z Italijani v neposrednem boju. Vendar je slovenskim komunistom naposled uspelo pridobiti večino Primorcev za takšno sodelovanje. Hkrati so bili tudi nekateri italijanski antifašisti zaradi vpliva ideologije iz iredentistične in fašistične dobe še vedno pod vplivom prejšnje miselnosti in se še niso mogli sprijazniti s pravico do samoodločbe in odcepitve slovenskih Primorcev in Hrvatov od Italije ter njihovo priključitvijo Jugoslaviji. Komunistična partija Italije se je sicer strinjala, da se priključijo Jugoslaviji kraji, ki so bili strnjeno naseljeni s Slovenci in Hrvati, odklanjala pa je takšno rešitev za Trst in Istro ter kraje, kjer je bila večina prebivalstva italijanska, čeprav so bili ti kraji življenjsko povezani s slovenskim oziroma hrvaškim zaledjem. KPI se je namreč bala, da zaradi privolitve v takšno odcepitev ne bi izgubila vpliva med nacionalistično razpoloženimi italijanskimi množicami. Tolikšna občutljivost ljudi z različnimi in celo nasprotnimi nazori glede bistvenih življenjskih problemov in prihodnosti Primorske, Istre in Trsta je nujno povzročala nesoglasja, ki jih je bilo še posebno težko reševati, preden niso bili sklenjeni ustrezni sporazumi med italijanskim in slovenskim oziroma jugoslovanskim vodstvom NOB. Vsekakor pa je bilo treba z razumno presojo in dobro voljo odgovornih predstavnikov ter vodstev obeh strani nesoglasja in spore urejati in premagovati. Prav v tem, da so zmogle obvladati vsa iz prejšnje dobe nakopičena in podedovana protislovja ter reševati tudi najbolj občutljive ter komplicirane probleme v odnosih med narodi, živečimi skupaj v teh krajih, se zrcalita moč in življenjska sposobnost demokratičnih protifašističnih sil slovenskega, hrvaškega in italijanskega naroda na stičnih območjih v Istri, Trstu in drugod.¹¹⁷

Ceprav so nastala v 3. bataljonu Istrskega odreda nesoglasja in je prišlo do sporov, ki so nekaj časa škodovali uspešnemu razvoju NOB in ugledu enote ter povzročili težave v sodelova-

nju med Slovenci in Italijani v skupnem boju, je mladi bataljon, ki sicer ni izkoristil vseh svojih zmogljivosti v boju proti sovražniku, vendarle opravil pomembno pozitivno vlogo v tedanjem obdobju razvoja NOV v Istri. Novembra in decembra 1943, zlasti pa januarja in februarja 1944, je z vključevanjem prostovoljcev in mobilizacijo novincev v partizanske enote omogočil obnovo širokega partizanskega gibanja v Istri, ki je bilo med sovražno oktobrsko ofenzivo 1943 hudo prizadeto, s tem pa je bataljon kot prva večja partizanska enota veliko pripomogla k obnovi zaupanja ljudstva v svojo lastno revolucionarno udarno moč na izredno občutljivem območju Slovenske Istre in v južnih predmestjih Trsta. S svojim delovanjem je bataljon tudi ščitil istrsko ljudstvo, politične delavce in organizacije pred vdori sovražnika. S tem pa je olajšal obnovo, razširitev in utrditev organizacij NOB. Zato je bil za tedanje obdobje politično izredno pomemben.¹¹⁸

Nemška ofenzivna dejavnost proti odredu

Odredovi obveščevalci so že 25. februarja poročali štabu VII. korpusa, da bo po zanesljivih podatkih prišlo 27. februarja v Trst 5000 nemških vojakov, ki bodo sodelovali v ofenzivi proti Istri in Brkinom. Vendar so v odredovem obveščevalnem centru domnevali, da gre le za zastraševanje in da ne bo prišlo do takšne ofenzive, temveč bo nemško poveljstvo te enote le premestilo na območje Pulja. Obveščevalcem OK VOS za Istro pa je 1. marca uspelo dobiti na Kozini nemški načrt o začetku in poteku ofenzive.*

Z njim je bil predviden začetek ofenzive 1. marca iz Bazovice in Hrpelj—Kozina proti Ricmanjam, Borštu, Beki, Ocilju, Dolini, Prebenegu in Dekanom, od tam pa naj bi prodirali proti jugu do črte Marezige—Truške—Gradin—Sv. Kvinin—Rakitovec. Sočasno naj bi krenile druge sovražne enote iz Buzeta, Bračanov, Oprtlja, Šterna in Filarije proti severu in severozahodu, da bi se srečale s tistimi, iki iso prodirale od severa, na črti Rakitovec—Gradin—

* Žitomir (Ivan Erzetič) je poročal, da mu je načrt poslal terenec iz »Križišča V.« To je bil Stojan Šturm (op. pisca), v čigar hiši je stanoval nemški komandant. Šturm je tudi pozneje pošiljal nemške vojaške podatke Istrskemu odredu. Nemci so ga 20. julija 1944 izsledili in ustrelili. (Poročilo VOS za Istro 2. 3. 1944 in kronika NOB Hrpelje—Kozina, AO 10 v Kopru).

Momijan, tj. na jugozahodnem grebenu doline Dragonje. Po poročilu štaba odreda z dne 4. marca 1944, je sodelovalo v pohodu 5.000 sovražnih vojakov*

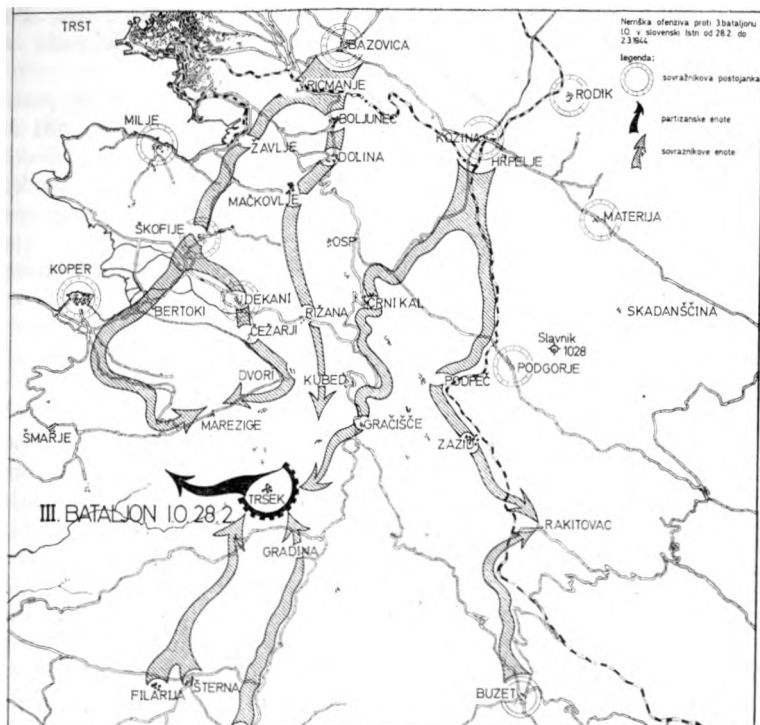
Kot je razvidno iz načrta, je nemška ofenzivna akcija potekala v severozahodnem delu Istre, njen cilj pa je bil stisniti 3. bataljon Istrskega odreda in četo VOS ter hrvaške partizanske enote, ki so delovale severno in zahodno od Buzeta in doline reke Mirne, na ozek prostor ob gornjem delu doline, tj. na prostoru Dragonja—Kubed—Gračišče—Gradin—Trsek—Popeter, in jih uničiti ter s tem zavarovati komunikacije med Kozino, Trstom in Puljem.⁴⁹

Nemški napad na 3. bataljon v Trseku

Sovražnikov pohod se ni začel 1. marca, kot je predvideval načrt, pač pa že v noči na 28. februar s koncentričnim napadom treh sovražnih kolon na 3. bataljon Istrskega odreda, na položaje pri Trseku. Komaj reorganizirani bataljon je prispel iz Rožarja tja šele okoli polnoči, 27. februarja. Njegov štab ni bil obveščen o pripravah za sovražno ofenzivo, bataljon pa tudi ni bil nanjo pripravljen. Nemci, fašisti in Mongoli pa so se že zgodaj dopoldne bližali bataljonovim položajem s treh strani: prva kolona je prodirala po Rižanski dolini proti Kubedu, Gračišču in Popetram ter od tam proti Trseku; druga se je z nekaj tanki pomikala po Vanganelški dolini proti Marezigam in Truškam, tretja pa je krenila s severovzhodne smeri od Buzeta v Trebeše in prodrla v zgornji del doline Dragonje z očitnim namenom, da prepreči bataljonu umik proti zahodu oziroma Borštu.

Štab bataljona je bil tedaj z dvema četama na Trseku, ena četa pa je bila razporejena po zasedah in v patroljah proti Popetram in drugam. Štab bataljona je bil najprej obveščen, da se Nemci bližajo od Trebeš, zato je poslal v tisto smer bojno patroljo, ki jo je vodil namestnik četnega političnega komisarja iz italijanske čete Flavio Lazzarini. Kmalu potem so dobili v štabu obvestilo, da prodira čerkeška konjenica od Popeter, po

* Piscu ni uspelo ugotoviti, katere sovražnikove enote so sodelovale v pohodih, ker tedanji obveščevalni viri še niso navajali sovražnikovih enot. Iz ugotovitev, da so sodelovali »Mongoli«, pa izhaja, da so sodelovale tudi enote 162. turkestanke divizije.

Nemški napad na 3. bataljon IO v Trseku 28. 2. 1944

Vanganelški dolini pa prihaja nekaj tankov. Nekoliko pozneje se je Lazzarinijeva patrolja že spopadla z Nemci v dolini Dragone, med vasmi Trsek—Pole tiči in Sukljani. Komendant bataljona Srečko Vičič je poslal v tisto smer udarno četo s komandirjem Brunom Bizjakom na čelu. Ko je četa odšla, so začeli Nemci obstreljevati z minometi šolsko dvorišče, kjer so bataljonski kuharji pripravljali kosilo. Bataljonove zasede in patrolje so se na več krajih spopadle s sovražniki in se nekaj časa z njimi borile. Štab bataljona pa je presodil, da se neizkušeni in bojov nenavajeni mladi borci ne bodo mogli dolgo upirati močnejšim

sovražnim silam, zato je zaukazal umik proti Truškam in Borštu, kamor jih sovražniki niso zasledovali.

Lazzarinijeva patrolja je šla iz Trseka proti Trebešam in na odkritem terenu v dolini Dragonje naletela na Nemce, ki so jo prej opazili in napadli, kot so Lazzarinijevi borci zaslutili navzočnost sovražnika.

Vnel se je oster boj. Sedemnajstletni tržaški dijak Lazzarini je bil kmalu hudo ranjen v nogo, en njegov borec je padel, drugi pa je bil ranjen, zato je sam zgrabil za strojnico in nadaljeval boj. Drugim tovarišem je ukazal, naj se umaknejo z nevarnega položaja, sam pa je tolkel s strojnico, dokler mu ni zmanjkalo streliva. Tedaj je strojnico razdrl in razmetal njene dele, nato pa se je s pištolo ustrelil, da ga ne bi sovražniki ujeli. S svojim junaštvom je Lazzarini omogočil, da Nemci in fašisti niso mogli zapreti bataljonu umika proti Truškam.*

Komandir čete Valentin Kocjančič se iz tistih dni spominja, kako so se morali z vseh strani obkoljeni na odprtem terenu pazljivo izogibati sovražnikom od 7. ure zjutraj do 7. ure naslednjega dne, da bi ohranili bataljon.

Fašisti in Nemci so se nad vaščani maščevali tudi s tem, da so požgali hlev Lazarju Kozloviču in odpeljali v bužetske zapore dva vaščana.¹²⁰

Premestitev bataljonov

Konec februarja je 2. bataljon v glavnem uspešno končal mobilizacijo na območju Čičarije, gornjega dela Istre in v dostopnih vaseh južno od Trsta. Zato je štab odreda 1. marca 1944, sklenil premestiti ta bataljon na območje Podgore med Ilirsko Bistrico in Klano, da bi tudi tam opravil mobilizacijo in napadal sovražnikove Transporte na cesti in železnici med Ilirsko Bistrico

* Lazzarini je bil mlad italijanski komunist, partizanski prostovoljec in zelo priljubljen med borci. Tedanji politični komisar 3. bataljona Dušan Puš se spominja, da je Lazzarinija tri tedne pred njegovo junaško smrtjo obiskala mati in prosila komandanta Darka Pecica, naj ga pusti domov, ker je še otrok. Komendant pa ji je odgovoril, kot ji je edino mogel:

»Lazzarini lahko gre, če hoče. Ukazati mu tega ne morem. Vplivati na njegovo odločitev tudi ne.«

Izmed borcev Flavijeve patrolje se je rešil le Dušan Kozlovič, padel je še Giovanni Perosa, medtem ko so Pietra Dellavalleja Nemci ranjenega ujeli in ga aprila 1944 na Opcinah ustrelili. (Valentin Kocjančič, pismena izjava, arhiv odbora IO v Kopru in evidenca združenja vojnih invalidov NOB v Trstu, Via Montecchi 6).

in Reko. Dne 1. marca zvečer je bataljon prejel povelje za premestitev, 3. marca pa ga je izvršil. Njegovo operativno območje naj bi prevzel 3. bataljon, ki bi zaradi odprtega terena v Istri varneje manevriral in se izmikal sovražnim udarcem, če bi mu bilo na voljo tudi širše območje Slavnikovega pogorja in Čičarije. Od tam bi tudi lažje napadal sovražnika in nadaljeval mobilizacijo v obmorskem delu Istre. Prvi bataljon pa naj bi še nadalje ostal v Brkinih.¹²¹

Neizvršeno povelje za napad na Št. Peter (Pivko)

Medtem ko je štab Istrskega odreda pripravljaval prerazpored bataljonov in se ukvarjal z organizacijskimi problemi, je štab VII. korpusa organiziral konec februarja 1944 obsežnejše napade svojih operativnih enot na sovražni postojanki Velike Lašče in Zdensko vas ter komunikacije med Ljubljano dn Kočevjem.¹²² Pri napadih naj bi sodelovale vse njegove enote, tudi Istrski odred. Dne 26. februarja je štab izdal povelja za napad. Štabu Istrskega odreda je strogo, ukazal, da mora takoj po prejemu povelja z vsemi svojimi enotami napasti železniško postajo Št. Peter na Krasu, na kateri da je po zadnjih podatkih le 60 demoraliziranih sovražnih vojakov, ki jo varujejo. Posebej je poudaril, da je treba po obvladanju odpora razbiti progo na več mestih in uničiti železniške naprave na postaji, potem pa, dokler bodo trajale operacije v Ljubljanski pokrajini, napadati z vsemi silami progo Postojna—Trst in jo onesposobiti za promet. Na koncu povelja je štab korpusa poudaril, da ne bo upošteval nobenih izgovorov, da ni bilo mogoče ipd., temveč bo, če odred povelja ne bo izvršil, postavil njegov štab pred sodišče.¹²³

Iz povelja z dne 26. februarja in dopisa z dne 27. februarja 1944, je razvidno, da je bil štab VII. korpusa čedalje bolj nezadovoljen z rezultati odredove dejavnosti.¹²¹ Toda vrnimo se k povelju o odredovem napadu na št. Peter na Krasu (sedaj Pivka). Iz opombe na robu dokumenta je mogoče ugotoviti, da so v štabu odreda dobili povelje 28. februarja 1944. Ni pa mogoče ugotoviti, kaj je štab odreda ukrenil, da bi povelje izvršil, ter kakšne usode je bilo povelje deležno, ker ga štab odreda ne omenja v svojih poročilih z dne 27., 29. februarja in 2. marca 1944. Prav tako ni v poročilih štaba VII. korpusa o napadu na

Zdensko vas in Velike Lašče z dne 28. in 29. februarja ter v oceni z dne 2. marca 1944 nobenega podatka o odredovem napadu.¹²⁵ To pa dokazuje, da štab odreda iz neugotovljenih razlogov ni organiziral in ne izpeljal zapovedane akcije, ker bi bil sicer o tem v naslednjih dneh poročal. Malo je verjetno, da bi bilo povelje preklicano. Čeprav ni mogoče z ničimer opravičiti dejstva, da odredov štab ni ničesar ukrenil za izvršitev povelja, se ob tem zastavlja vprašanje, ali je štab Istrskega odreda sploh imel realne možnosti, da pravočasno dobi povelja štaba VII. korpusa z dne 26. februarja in ga časovno koordinirano z akcijami korpusnih enot na Dolenjskem izvrši v razmerah, ko je trajal prenos pošte iz Dolenjskega v Brkine najmanj 2 do 3 dni. Odredova radijska postaja pa tedaj ni delovala. Iz varnostnih razlogov v povelju ni bil določen datum napada na Zdensko vas, čeprav se je ta začel že 27. februarja, temveč je bilo rečeno le: »Takoј po prejemu tega povelja..

Odgovor na zastavljeno vprašanje je lahko le negativen.

Če objektivno ocenimo podatke o sovražniku v šentpetrski (pivški) postojanki — tu je bilo po poročilu obveščevalnega centra VII. korpusa iz 26. februarja 1944. leta 100, ne pa 60 sovražnih vojakov, kot je navedeno v povelju, po podatkih obveščevalnega centra Istrskega odreda z dne 25. februarja 1.000, z dne 27. februarja pa 500 nemških vojakov v 5 km oddaljenem Prestranku pa jih je bilo tisti dan celo 1700 — lahko rečemo, da ni bilo upanja za uspešno izvedbo akcije niti v primeru, če je bilo v postojanki le 100 sovražnih vojakov. Če pri tem upoštevamo še izreden operativni pomen železniškega križišča v St. Petru, zaradi katerega so ga Nemci skrbno varovali, težko dostopno lego in razpored sovražnikovega zavarovanja železniške postaje na naravno zaprtem dostopu iz jugozahodne ali brkinske smeri, kjer so bile še manjše postojanke v Hrastju, Narinu, Neverkah in vzdolž obeh prog, tedaj bi potrebovali za uspešen napad na 100 sovražnikov in za zavarovanje pred intervencijami po treh progah in treh cestah (iz Divače, Ilirske Bistrice in Prestranka) najmanj 400 do 500 izurjenih in dobro oboroženih borcev.

Istrski odred pa je imel tedaj v treh bataljonih le 330 borcev, 102 izmed teh pa sta bila šele dober teden v enotah. Pri tako majhni moči odred nikakor ne bi mogel uspešno izpeljati akcije v zahtevanem obsegu. Da bi dosegli namen akcije — uničenje prog in železniških naprav — bi moral imeti odred na voljo še miner-

ski vod, najmanj 30 izurjenih minerjev, dovolj razstreliva in dobro opremo, da bi hitro razstrelili 3 proge s 5 tiri in približno 20 kretnicami. Odredov minerski vod pa je bil komaj ustanovljen in skoraj brez razstreliva ter opreme, večina njegovih minerjev pa je bila neizkušena.¹²⁷

Uspešni odredovi napadi na nemška vozila na cesti Reka—Trst

Čeprav štab odreda ni ukrepal na povelje štaba VII. korpusa, borci tiste dni niso ostali nezaposleni. Medtem ko je 3. bataljon manevriral, da bi se rešil iz nemško-fašistične ofenzive, in se končno 3. marca umaknil na Slavnik, se je 2. bataljon istega dne napotil na nove položaje; borci 1. bataljona in štabne zaščitne čete pa so v začetku marca usmerili svoje orožje na čedalje živahnejši sovražnikov promet na cesti Reka—Trst. Tedaj so tudi razvili po četah intenzivno politično vzgojo in vojaško urjenje borcev. Od 1. do 4. marca so trikrat napadli nemške avtomobile pri Obrovu in — kot je poročal štab odreda — pobili 26 Nemcev, neugotovljeno število pa so jih ranili.¹²⁸

Borci zaščitne čete so 1. marca iz zasede napadli na cesti Reka—Trst jugovzhodno od Obrova 4 nemške osebne avtomobile, v katerih so se vozili nemški oficirji. Vozila so bila menda oklepna, vendar so jih poškodovali ter v njih ranili 3 oficirje in šoferja. Kljub temu so vozila odpeljala dalje poti Reki.

Dne 3. marca je zaseda 1. bataljona napadla med Obrovom in Gradiščem velik italijanski tovornjak, na katerem so se peljali nemški vojaki. Kamion je bil dobro zadet in se je prevrnil. Odred je poročal, da je bilo 18 vojakov v tovornjaku mrtvih in več ranjenih. Zaseda pa se je morala umakniti, ker je za kamionom pripeljal oklopni avtomobil in začel s topom obstreljevati položaje zasede. Naslednjega dne pa je zaseda zaščitne čete že tretjič na istem mestu napadla nemško kolono, ki je v snežnem metežu počasi vozila od Trsta proti Reki. Borci so napadli predhodnico — osebni avtomobil in dva kamiona. Nemci, ki so se peljali na kamionih za predhodnico, pa so v mrtvem kotu ustavili vozila in začeli jurišati na zasedo, da se je morala umakniti pod hudim ognjem.* Navzlic mrazu, zaradi katerega

* Janez Konestabo se takole spominja napada na nemško avtomobilsko kolono 3. marca 1944:

»Na štabu odreda sem zbral 13 prostovoljcev in dobil nalogo, naj napademo

avtomatsko orožje ni brezhibno delovalo, je požela zaseda velik uspeh, saj je po odredovih poročilih padlo 8 Nemcev, precej pa je bilo ranjenih, medtem ko na naši strani ni bilo izgub.¹²

Slepilni napad na Rodik, vlak in stražarje

Muhasta pomlad leta 1944 ni obetala skorajšnjega konca vojne, kot so ga mnogi napovedovali. V Brkinih, na Snežniškem pogorju in v Čičariji je 4. in 5. marca snežilo. Dne 29. februarja je prispelo po reorganizaciji iz 3. bataljona iz Istre v Brkine kakšnih 70 borcev, Tržačanov — slovenske in italijanske narodnosti, ki so bili namenjeni v italijanske enote v Furlanijo. Štab odreda je sklenil, naj 1. bataljon in minerski vod 5. marca opoldne napadeta sovražnikove stražarje in vlak na progi Divača—Pulj pri Rodiku, del 1. bataljona in italijanski borci pa naj zavarujejo napad s slepilnim napadom na nemško postojanko v Rodiku, kjer je bilo, kot je poročal obveščevalni center IO 4. in 6. marca, 86 Mongolov in Čerkezov, pripadnikov 162. iturkestarske divizije.

Vreme je bilo megljeno in vidljivost slaba, občasno je deževalo in snežilo. Napadalni oddelki so se odpravili z Artviž, najvišje ležeče brkinske vasi, se neopazno približali postojanki od severovzhoda in vzhoda. Prišli so na strmo pobočje Moganjka in Celeva pod trig, točko Čuk 800 m, kjer je bilo predzgodovinsko gradišče in pozneje rimska postojanka Rundictes. Od tam so obstreljevali postojanko s strojnimi in lahkim minometom. Približevali pa so se ji tudi po poti, ki drži z Artviž, in streljali na stražarje ob vasi in progi. Minerji pa so tedaj v bližini Rodika iztirili vlak, ki je peljal premo.

Nemce kjerkoli. Borce je vodil Jože Butinar. Odločili smo se za napad pri obrovski cerkvi. Položaje smo zasedli ob 5. uri zjutraj. Tedaj je začelo snežiti in do 10. ure, ko smo napadli, je bilo 30 cm snega. V ostrem mrazu in burji nam je izvidnik javil, da se bliža od Trsta nemška motorizirana kolona. Najprej so se prikazali oklopni-osebni in dva tovorna avtomobila. Napadli smo vsi hkrati, toda italijanska strojnica je zaradi zmrzali streljala le posamez. Tudi italijanske brzostrelke niso brezhibno delovale, a kljub vsemu smo zadali sovražniku hud udarec. V napadu se je najbolje izkazal Rus Viktor Zaharčinko, ki je streljal na vozila z nemškim mitraljezom Šarcem. Po napadu nemških vojakov iz kolone smo se morali umakniti pod hudim ognjem proti Brkinom. Takrat je prenehalo snežiti. Na povratku nas je zasledovalo nemško izvidniško letalo, zato smo se ustavili in se zakamufirali.

Razbesneli Nemci so pobrali svoje ranjene in mrtve ter nadaljevali vožnjo proti Reki. V Obrovu so se ustavili in skozi okno ubili Milana Ceglarja-Tončakovega.

Takrat sem dobil za dobro uspešo akcijo dva dni dopusta. (J. Konestabo, pisarna izjava, AO IO v Kopru).

Nemci so kmalu prihiteli napadeni postojanki na pomoč iz Divače in Kozine, potem pa začeli obstreljevati partizanske položaje z minometi in težkimi strojnici ter jih prisilili k umiku. Sovražnikovih izgub niso ugotovili, izmed odredovih borcev pa sta bila ranjena* dva italijanska tovariša.¹³⁰ Posledice napada so bile dvojne: Mongoli si niso več upali na roparske pohode, nemško poveljstvo pa je 9. marca postojanko okrepilo s 100 vojaki, v naslednjih dneh pa jo je povečalo na 364 mož.¹³¹

Napad 1. bataljona na sovražno kolono pod Suhorjem

Sneg je po 5. marcu nekaj dni oviral mobilizacijo in pohode čez Slavnik v Istro, zato je štab 1. bataljona 7. marca na Kozjanah sklenil, naj ena četa — približno 30 borcev — napade nemške in mongolske stražarje v baraki na železniškem postajališču Gornje Ležeče. Zaradi kompliciranega in nevarnega položaja, ki sta ga tvorili med položaji bataljona in železniškim postajališčem Reka in cesta Ilirska Bistrica—Divača, je načrt predvideval, da bo barako napadla le okrepljena udarna skupina, medtem ko bo druga desetina počakala na Mongole, ki so hodili v Buje po mleko, in jih ujela, preostali del čete pa bo zavaroval njihov umik čez Reko po mostu pri Elfanu z vzpetine jugozahodno od Žagarja. Naloga zasede je bila, da nemški koloni, ki bi morda prišla po cesti, prepreči zasedbo položajev ob mostu.

Potek akcije je pokazal, da je bil tak raspored pravilen. Medtem ko se je udarna skupina bližala po gozdu severno od vasi Buje proti koti 534 in železniškemu predoru severno od nje, desetina pa čakala v vasi na Mongole, sta se po stezi vračala dva Mongola iz Buj proti Gornjim Ležečam. Ta sta opazila partizane in začela bežati, zato so ju borci napadli, hkrati pa začeli precej od daleč streljati na barako pri postajališču. Severno od tam pa je bila na višjem položaju (pod koto 622) nemška zaseda, ki je začela s strojnico streljati na položaje udarne desetine. Hkrati pa je prišla od Vrem proti Bujam skupina kakšnih 30 nemških vojakov in napadla desetino v vasi. Udarne desetini sta se umaknili med bojem, ker sovražnikov nista mogli presenetiti.

* Huje je bil ranjen v prsi kapetan Pietro Landoni in še neki njegov tovariš. (Seznam ranjenecv bolnišnice Zalesje, A IZDG F 393/11).

Komaj sta šli čez most pri Elfanu, že je prispela po cesti do Ilirske Bistrice še ena nemška kolona. Umikajoče se borce pa je zasledovala tudi skupina mongolskih stražarjev in nemških vojakov od proge in vasi proti cesti in Reki. Četna zaseda je z dobrih položajev na vzpetini najprej s strojnici in puškami napadla sovražno kolono na cesti in jo razkropila, hkrati pa udarila tudi po Mongolih in Nemcih, ki so zasledovali umikajoče se borce. Tedaj pa so se zasledovalci z železniškega postajališča čutili ogrožene in se razbežali, ker je bil njihov komandir hudo ranjen. Močna kolona na cesti pa se je kmalu zbrala in izvedla napad na zasedo. Vnel se je hud boj. Potem je neka skupina sovražnikov blizu Žagarja prešla Reko z očitnim namenom, da pride zasedi za hrbet. Zato se je morala zaseda umakniti na višji položaj. Tedaj pa je poskušala druga kolona jurišati čez most, vendar jo je zaseda še pravočasno opazila in zavrnila. Boj je trajal do noči, nato so se Nemci umaknili, še prej pa požgali v Bujah dve poslopji in odpeljali 7 moških, vendar so jih pozneje izpustili. Na naši strani je bil ranjen borec Jožko Valenčič, sovražnikove izgube pa niso bile ugotovljene.¹³²

Krepitev odreda, njegove akcije in težave

Sredi marca so se odredove enote številčno zelo okrepile in bile tudi dokaj dobro oborožene. Tako je bilo 7. marca 1944 v odredovem štabu 53 borcev in bork, oboroženih s 3 lahkimi mitraljezi, 8 brzostrelkami, 25 puškami, 13 pištolami in 153 ročnimi bombami. Za vso to oborožitev so imeli 4140 kosov streliva. Do 12. marca pa se je številčno stanje moštva hitro povečalo, saj je bilo tega dne v zaščitni četi 50 borcev, v vodu za zvezo 39 in v obveščevalnem vodu 18, skupno 107. Oboroženi pa so bili z 1 težkim in 11 lahkimi mitraljezi, 10 brzostrelkami, 80 puškami, 19 pištolami in 258 ročnimi bombami.

Tudi bataljoni so se zelo okrepili. Tako je bilo v prvem 10. marca 1944 150 bork in borcev, oboroženih z 2 težkima in 10 lahkimi mitraljezi, 116 puškami, 12 brzostrelkami in 26 pištolami ter zadostnim številom ročnih bomb in streliva. V 2. bataljonu pa je bilo od 10. do 15. marca 133 borcev in bork, ki so bili vsi dobro oboroženi, vendar njihova oborožitev ni zapisana. Do 19. marca pa je številčno stanje bataljona naraslo celo na 162

borcev. V 3. bataljonu pa je bilo med 15. in 20. marcem 126 bork in borcev, oboroženih z 1 težkim in 11 lahкими mitraljezi, 15 brzostrelkami, 83 puškami in 9 pištolami.

V odredovem 1. in 2. bataljonu je bilo februarja in v začetku marca 1944 čutiti občutno izboljšanje v disciplini, borbenosti in kadrovski izpopolnjenosti. Med 7. in 10. marcem je 1. bataljon v glavnem varoval dohode iz sovražnih postojank v Brkine. Borci vseh bataljonov pa so se izpopolnjevali v vojaških veščinah in marljivo poslušali predavanja političnih komisarjev o nastanku in vlogi Osvobodilne fronte ipd. Drugi bataljon je 8. marca mobiliziral na Veliki in Mali Bukovici, Pavlici in v Sabonjah 48 novincev, do 10. marca pa jih je že zbral in izročil odredovem štabu. Hkrati je postavljaj ob cestah zasede, ki so se spopadale s sovražnimi patruljami. Tretji bataljon se je nekaj dni zadrževal pod Slavnikom, kamor se je bil umaknil pred nemško ofenzivo, nato pa šel po nalogu odredovega štaba v Brkine in 10. marca spremljal 97. novincev na Notranjsko. Iz njega so okoli 12. marca izločili borce italijanske čete in jih poslali v italijansko enoto v Furlanijo.¹³³

Štab odreda je spričo ostre kritike štaba VII. korpusa, da mora svoje enote aktivnejše in širše bojno zaposliti, 9. marca sklenil premestiti 3. bataljon v Brkine, da bi mu laže pomagal pri vojaškem usposabljanju, v čemer je zaostajal za 1. in 2. bataljonom. V Istri pa naj bi ga zamenjal 1. bataljon, ki naj bi pred odhodom še končal mobilizacijo v Pivških Dolanah — v Košani, Sušici in drugod. V tistih dneh je odredov štab sprejel še nekaj tehtnih odločitev. Zvrstilo se je več ukrepov in dogodkov, pomembnih za nadaljnji razvoj NOB na tem območju.¹³⁴

V prvi polovici marca je štab VII. korpusa sklenil, reorganizirati Istrski odred in ustanoviti komando istrskega vojnega področja s tremi komandami mest. O njeni ustanovitvi je izdal 6. marca odredbo, 13. marca pa je poročal glavnemu štabu o reorganizaciji odreda. Dne 17. marca je prišla k odredu na novo ustanovljena komanda istrskega vojnega področja (v nadaljnjem tekstu KIVP). Štab odreda ji je po nalogu štaba VII. korpusa predal 40 stražarjev. Dne 12. marca se je štab odreda po treh brezuspešnih poskusih, da bi prek posebnih kurirjev vzpostavil zvezo z operativnim štabom za Hrvaško Istro (29. februarja, 6. in 10. marca 1944) odločil, da pošlje naslednji dan v Istro dobrega poznavalca terena, pomočnika šefa obveščevalnega centra Jožeta

Tretji bataljon IO po prihodu iz Istre v Brkine marca 1944 pred Bitenčevo hišo na Preložah

Markučiča in tako vzpostavi po nalogu štaba VII. korpusa, direktno zvezo s hrvaškim operativnim štabom ter se po možnosti z njim tudi dogovori o vzpostavitvi stalne radijske zveze. Markučič je našel hrvaški štab pod Učko in nalogo dobro opravil.

V Brkine se je vrnil šele po 25. marcu.¹³⁵ Z druge strani pa je tudi sam hrvaški štab po nalogu glavnega štaba NOV in POH iskal zvezo z IX. in ne s VII. korpusom ter Istrskim odredom, s katerega 2. bataljonom so hrvaški istrski partizani že prej sodelovali v bojih.¹³⁶ Odredove kurirje, napotene na operativni štab vzpostavljat zvezo, pa so patrole tega štaba zavračale.¹³⁷

Od začetka marca so se začele v odredovem štabu kopičiti nepravilnosti v odnosih do prebivalcev, političnih organizacij in borcev; zlasti je hitro raslo nezadovoljstvo s političnim komisarjem Leonom Klemenčičem, ki je bil čedalje bolj izrazit tujek v sestavu NOV in NOB. To pa ni moglo omajati in ni nikoli v večji meri omajalo pristnih tovariških odnosov in bojne morale v precej samostojnih bataljoni, kateri borci so bili med ljudstvom zelo priljubljeni. Načelo, da je NOV zrasla iz ljudstva in da je njegov neločljivi del, se je spomladi 1944 na odredovem

območju, zlasti v Brkinih uresničilo kot malokje. V odredovih enotah je bilo tedaj in tudi pozneje vedno dovolj sposobnih, pogumnih in požrtvovalnih borcev in starešin, ki so bili pripravljeni premagovati vse težave in so jih tudi vedno znali obvladati. Ti so bili pravi pristni izraz revolucionarnih ljudskih hotenj, zato so tudi uživali neomajno ljudsko zaupanje.

»Morala borcev je bila izredno dobra,« je zapisal Leopold Krebelj v svojih spominih na 1. bataljon v začetku marca 1944. »V četah so bili čudoviti fantje. Spominjam se Cirila Kogoja s Tolminskega, merilca težke brede, četnih komisarjev Andreja Žerjula iz Gabrovice v Istri, Jožeta Žnidaršiča iz Lokve pri Bazovici, fantov (Sosičev) iz Opčin in od drugod. Posebno prizadevni sta bili Hercegovki Dragica Ratkovič, sekretarka ZKMJ (SKOJ) in Ljubica Mičunovič, bolničarka. Vsi so bili čudoviti tovariši in pogumni borci. V četah so vladali red, disciplina in tovarištvo ..«^{U8}

Podobno kot v prvem je bilo tudi v drugem bataljonu. O odnosih njihovih borcev do prebivalcev je Stane Truden v svojih spominih zapisal:

»Brez pridržkov trdim, da sta bila pomladi 1944 na tem območju partizanska vojska in vse ljudstvo eno ter isto — skupna fronta. Tudi desetletni dečki in deklice so zvesto nosili pošto skozi sovražne zasede in postojanke. Samo zaradi nesebične in hrabre pomoči ljudstva so se lahko tam zadrževale in borile partizanske enote...«

Potem pa je še opisal, kako težko so se ljudje sprijaznili z odhodom bataljonovih enot in borcev iz vasi:

»Zopet je prišel dan poslovitve: ko smo šli z Golca, so ljudje jokali, ko smo zapuščali Podgraje in Zabiče, so za nami klicali: 'Vrnite se čimprej!' Vse smo delali v tajnosti, premikali smo se, ne da bi komu povedali, kam gremo. Ljudje pa so šli kar za nami...«¹³⁵

Stara Sušica — bridko poglavje 1. bataljona

Kot smo že omenili, bi bil moral 1. bataljon po izvedbi mobilizacije v Pivških Dolanah oditi v Istro. Prav med mobilizacijo pa je doživel 12. marca na Stari Sušici hud udarec, ki je zaradi pristrčnih odnosov med borci in ljudstvom močno prizadel ves

odred, še bridkeje kot borci, ki so izgubili bojne tovariše, pa so ga občutili brkinski, istrski in pivški prebivalci.

Kako in zakaj je bil bataljon poražen?

Bataljon se je na povelje štaba odreda 10. marca napotil s Kozjan čez Ostrožno brdo, kjer je pustil bolehnne in ožuljene borce, s približno 90 borci na območje Pivških Dolan, da izvede mobilizacijo v vaseh Gorenja in Dolenja Košana, Nova in Stara Sušica, Kal, Neverke, Šmihel, Nadanje selo, Velika in Mala Pristava, torej v vaseh ob tržaški in reški progi približno, 2 — 6 km južno in jugozahodno od Št. Petra (Pivke), kjer je bila močna sovražnikova postojanka. Zvečer je pri Ambrožiču prešel čez Reko in cesto ter se napotil na Staro Sušico. Tu se je ustavil štab z delom enote. Močne patrulje so že tisto noč zbirale novince v bližnjih vaseh ter jih do jutra spemile okoli 30 na Staro Sušico. V noči na 12. marec so na enak način mobilizirali v vaseh Kal, Narin ter v nekaterih zaselkih ob progah Ljubljana—Trst in Št. Peter—Reka. Tudi te novince so že ponoči poslali na Staro Sušico. Bataljon pa se je dopoldne ustavil na Novi Sušici, kjer so prebivalci pripravili borcem kosilo. V noči na 13. marec je nameraval bataljonski štab končati mobilizacijo še v Gorenji Košani in se proti jutru z vsem moštvom ter novinci umakniti prek Stare Sušice v Brkine.

Na Stari Sušici so se vedno zadrževale manjše skupine partizanov, političnih aktivistov, kurirjev in drugih, ker je bila vas najbližje gozdu, vaščani pa so gojili stare uporniške tradicije. Tam so se križale tudi kurirske poti med VII. in IX. korpusom. Tisti dan so bili v vasi skupaj z manjšim številom bataljonovih borcev, ki so varovali novince, načelnik VOS za Pivko Marjan Učakar-NAko, nekaj članov VOS in polkovnik Zdravko Prebilič, ki je potoval z Vrhovnega štaba NOVJ k IX. korpusu.¹⁴⁰

Bataljon se na območju Dolan ni skrival pred ljudmi; borci se po doseženih zmagah niso počutili ogrožene. Vsi prebivalci so vedeli, da je bataljon na območju Stare in Nove Sušice ter da izvaja mobilizacijo. Tudi Nemci, ki so stražili progo le nekaj kilometrov stran, so lahko ugotovili njegovo navzočnost in so

bataljon celo videli, saj se štab ni zmenil za konspiracijo in budnost.

Takšno ravnanje odgovornega komandanta in štaba je bilo za tedanje razmere naivna predrznost, ki je izhajala iz nedopustnega podcenjevanja sovražnikove sposobnosti, da hitro zbere dovolj močne sile in nepričakovano ter odločno napade. Prav to se je tudi zgodilo! Nemci so dne 12. marca okoli 15.30 napadli bataljon z dvema četama — s približno 250 vojaki — ki so jih pripeljali iz Sežane in Pivke.

Okoli 15. ure se je bataljon vrnil z Nove na Staro Sušico. Ko je prišel v vas, je bil že obkoljen in napaden. Začel se je prebijati v treh skupinah proti jugozahodu in zahodu, tj. proti Brkinom. V hudih bojih je večina borcev z izrednim junaštvom prebila sovražni obroč, toda izgube so bile velike: razen 14 borcev* sta padla tudi Marjan Učakar in polkovnik Zdravko Prebilič. Deset borcev je bilo ranjenih (tu so zajeti le ranjenci, ki so se rešili in bili v bolnišnici Zalesje. — Nemci so namreč vse užete ranjence pobili) — in 26 ujetih. Izgubljeno pa je bilo: ena težka in dve lahki strojnice, 3 brzostrelke in približno 30 pušk.^{14'}

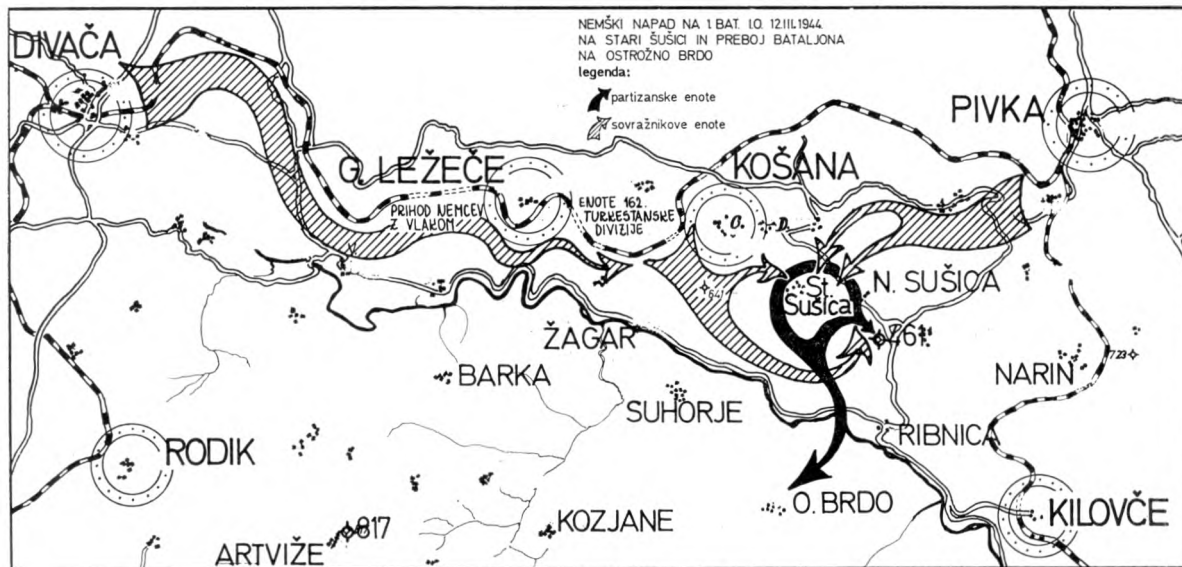
Kako so Nemci napadli in kam se je bataljon prebijal?

Med pohodom iz Nove na Staro Sušico po čistini so borci v zadnjem delu pohodne kolone slišali — kot se spominja tedanji namestnik komandanta Leopold Krebelj — tri strele: enega s proge nad Kalom, drugega nad Neverkami in tretjega nad Košano. Domnevali so, da so jih Nemci opazili in si sporočajo, da so partizani krenili proti Stari Sušici. Ti strelji niso nikogar

* Padli so naslednji borci:

1. Leopold Družina, borec, roj. 11. 1. 1926 na Kozjanah, 2. Zorko Hrovatin, borec, roj. 13. 9. 1919 v Plavjah v Istri, 3. Ciril Kogoj, desetar, roj. 2. 2. 1923 v Vratih pri Čepovanu, 4. Jože Ludvik, vodnik, roj. 19. 3. 1922 na Rjavčah, 5. Stanko Margon-Iztok, rojen 9. 1. 1910 na Barki, 6. Franc Mevlia, borec, roj. v Lokvi, 7. Ljubica Mičunović, roj. 15. 1. 1924 v Laštvu (Črna gora), 8. Drago Novak, bat. pisar, roj. 23. 8. 1923 v Vremskem Britofu, 9. Milan Prelec, borec, roj. 27. 9. 1922 na Barki, 10. Ludvik Prelec, borec, roj. 15. 6. 1916 na Barki, 11. Željko Radović, borec, roj. 21. 10. 1923 v Lepiču, 12. Franc Stančić, borec, roj. 1922 v Tubljah, 13. Avgust Toškan, borec, roj. 15. 2. 1920 v Dekanih, 14. Andrej Žerjul, komisar 2. čete, roj. 7. 7. 1908 v Gabrovici v Istri. (Seznam padlih v arhivu IZDG F 297/1).

Razen naštetih so padli še nekateri domačini, med njimi tudi mobilizirani Franc Hrvatin iz Male Pristave pri Narinu.

Nemški napad na 1. bataljon IO na Stari Sušici 12. marca 1944

vznemirili, ker tudi nihče ni vedel in ne slutil, da se je medtem pripeljala z motornim vlakom iz Sežane do drugega predora od Gorenije Košane proti Divači neika nemška enota iz 162. turkeštanske divizije in izstopila na progi, druga kolona pa se je bližala s Piivlke skozi Neverke in Dolenjo Košano proti Stari Sušici. Prva se je bližala Stari Sušici prikrito od severozahoda proti koti 532 (vrtiček), druga pa od severa, a se ni prikrivala, ker je dobila nalogo, naj preslepi partizanskega komandanta: da pritegne pozornost nase. In to se ji je tudi posrečilo.

Medtem je pohodna kolona 1. bataljona prispela v vas. Komandant bataljona Anton Likar-Smrekar je odredil 20 minut počitka, ne da bi bil poslal močnejšo zasedo na vzpetino južno od vasi. To je odredil zato, da bi obiskal polkovnika Zdravka Prebiildča, o katerem je bil zvedel, da je v vasi. Takrat so Nemci že pritiskali tudi z jugozahodne smeri in bataljon se je znašel v pasti v vasi oziroma v dolini. Nemci so najprej zasedli položaje med Staro Sušico in Gorenjo Košano; ko so ugotovili, da se je bataljon ustavil v vasi, so zasedli še vzpetino na jugozahodni strani — proti Ostrožnemu brdu, da bi preprečili bataljonu umik v tej smeri, nato pa napadli. Najprej je napadla kolona, ki je prodirala od Dolenje Košane. Komandant je tedaj ukazal, naj bataljon zasede obrambne položaje na severni strani vasi proti Neverkam, in zavrne napad. Ko je del bataljona te položaje zasedel, mu je udarila v hrbet sovražna kolona z jugozahodne strani vasi. Šele tedaj so vsi spoznali, da so obkoljeni in da jim je bila kolona z neverške strani le za vabo, da bi jih spravila na položaje, pripravne za napad z močnejšimi silami z drugih dveh smeri.

Sovražen udar po vasi v dolini je bil tako močan in hkraten — z minometi, strojnicami in puškami iz bližine in na majhnem prostoru — da mu partizanske sile niso mogle dolgo kljubovati, ker so bile številčno precej manjše od sovražnih. Ker je bilo iznenada celotno območje v hudem ognju, tudi ni bilo mogoče organizirati uspešne obrambne, pa tudi ne poveljevati in usmerjati preboja z enega samega poveljniškega mesta. Zato se je bataljon razdelil v tri skupine, in vsaka se je poskušala prebiti samostojno, brez organiziranega sodelovanja in podpore druge. Najštevilnejša je bila skupina, ki se je prebijala proti jugozahodu oziroma Ambrožiču — okoli 40 borcev in bork. Plazili so se po njivah, senožetih in blatnih poteh, od kamna do kamna,

od grma do grma, uporabljali zaklone ob ograjah in streljali. Že pri preboju prvega obroča so padli bataljonski komisar Stanko Margon-Iztok, brata Milan in Ludvik Prelec in še nekateri; kmalu potem sta padla še Karel Novak in vodnik Jože Ludvik. Pri preboju drugega sovražnega obroča so padli pogumni merilec težke brede Ciril Kogoj, novinec France Hrvat in drugi. Ranjeni pa so bili četni komisar Jože Žnidaršič, sekretarka SKOJ Dragica Ratkovič in Ivan Gustinčič. Navzlic temu se je večina s pogumnim bojem in spretnim pretekanjem le pretolkla iz obkolitve in pobila nekaj Nemcev.

Preostali del bataljona se je razdelil v dve skupini: manjša se je prebijala proti koti 641 (Gradišče), druga pa proti koti 461. V tej so bili polkovnik Prebilič, načelnik VOS Marjan Učakar-Niko, četni komisar Andrej Žerjul, bolničarka Ljubica Mičunovdč in še več borcev. Nemci so jih po čistini obstreljevali v levi bok, zato so tisti, ki so se prvi poskušali prebiti, skoraj vsi padli. Zaradi neuspelega preboja se je del te skupine vrnil v vas in se zatekel v Zgonarjev mlin. Tu so se dalj časa branili,

Stara Sušica. (Foto S. Maraž, avgusta 1945)

toda Nemci so kmalu zažgali mlin in hišo z raketami in zažigalnimi izstrelki. Ker je bilo gospodarsko poslopje pokrito s slamo, se je ogenj hitro širil in kmalu zajel tudi stanovanjsko zgradbo, v katero so se bili borci zatökli in se iz nje branili. Nemci pa so prav na to zgradbo osredotočili močan minometni in mitral ježki ogenj ter z njim onemogočili preboj. Širjenje dima, ognja in

Pogreb borcev, padlih na Stari Sušici. Streljanje častnih salv

smradu po zgradbi pa je čedalje bolj dušilo branilce ter hitro zmanjševalo možnosti za njihov uspešen odpor. Umik po strugi potoka proti jugovzhodu je bil tudi onemogočen, ker so Nemci blizu vasi prodrli do potoka. Preživelim ni preostalo nič drugega, kot da se vdajo ali zgorejo. Večina je izbrala prvo možnost; mitraljezec Franc Mevflja in obveščevalec Zorko Hnvin pa sta se borila do

konca in raje živa zgorela v plamenih, kot da bi se vdala sovražniku.*

Nemškemu komandantu je uspel slepilni manever s kolono iz Neverk, ki jo je poslal za vabo, prav to pa je komandant 1. bataljona spregledal, ker ni računal z možnostjo glavnega sovražnega udara od juga in jugozahoda. Poleg tega sta komandant in štab bataljona napravila napako, ker nista poslala že pred pri-

Poslednje slovo od padlih soborcev 14. 3. 1944 na Ostrožnem brdu

hodom bataljona močnejše zasede ali patrolje na vzpetino v smeri proti Ostrožnemu brdu. Močnejša bojna patrolja bi bila lahko pravočasno opazila Nemce in jih zadržala toliko časa, da bi se

* Da bi osvetlili nekaj doživetij v boju, povzemimo pripovedovanje dveh udeležencev:

»Kdor je preživel pekel na Stari Sušici, je doživel dovolj vojne, toda jaz sem iz tega pekla rešil zdravo kožo in glavo težke brede . . . « (Milan Krebelj, Ostrožno brdo, ustni vir).

»Na višinskih točkah so bile sovražne strojnice«, se spominja v tedanjem boju hudo ranjena Dragica Ratkovič. »Po nas se je usula toča svinčenk, in nikjer ni bilo kritja. . . Svinčenke, mine in topovske granate so oglušujoče treskale, s-i krizale in parale ozračje pred nami, za nami in med nami. Zaspale so nas odtrgane vejice, po nas so padale grude vlažne zemlje. Bojišče okoli nas je bilo zavito v dim. Nosnice nam je dražil smrad izgorelega smodnika in razstreliva. Po blatni zemlji so se razlivala mlake krvi ranjenih in padlih borcev ter sovražnikovih vojakov . . . (Dragica Ratkovič, Hercegovka, brkinska partizanka, TV-15, 25. 1. 1973).

bataljon nemoteno umaknil iz vasi. Nemški komandant je gotovo računal, da mu bo uspelo s številčno in tehnično premočjo uničiti partizanski bataljon, ker ni računal na takšno hrabrost in tolikšno drznost partizanskih borcev.¹⁴²

Ujete borce so Nemci odpeljali v Sežano. Tam so starejše partizane in funkcionarje ločili in jih poslali v Nemčijo, mlajše novince pa izročili domobrancem v Trstu, od koder so se do konca marca skoraj vsi vrnili v odred.

Padli so ležali po njivah in poteh. Dne 13. marca zvečer so jih domačini, po nalogu štaba odreda prepeljali na Ostrožno brdo. Tu je štab organiziral 14. marca popoldne pogreb z vojaškimi častmi. Udeležili so se ga vsi odredovi borci in bataljon VOS ter približno 2000 prebivalcev brkinskih, pivških in kraških vasi. Častna četa je izstrelila salve v poslednji pozdrav 16 padlim junakom, pevski zbor pa jim je zapel žalostinko. V poslednje slovo sta jima spregovorila odredni komisar Leon Klemenčič in operativni oficir Milan Gulič.

Štab odreda in obveščevalni center sta pozneje raziskovala, ali je šlo za izdajstvo. Te možnosti sicer ni mogoče izključiti, vendar je ohranjeni dokumenti ne potrjujejo.* Glavni vzrok sovražnega nepričakovanega napada sta bila predolgo in nekonspirativno zadrževanje enote na odkritem terenu v neposredni bližini sovražnih postojank ter nepravilno ravnanje komandanta in štaba bataljona, ki nista zavarovala pohodne kolone ob premiku iz Nove na Staro Sušico.¹⁴³

Hitro zaceliti rane in nadaljevati boj!

Med 12. in 15. marcem odredove enote niso izvajale mobilizacije, pa tudi ne napadale sovražnikov. Treba je bilo najprej poskrbeti za ranjence, urediti bolnišnico, ki so jo prav tedaj premeščali iz Padeža v Šmagorje in pokopati padle, nato pa reorganizirati in izpopolniti 1. bataljon, iz katerega je bilo izločenih iz boja kar 50 borcev. Le 13. in 14. marca je štab odreda

* Odredovi obveščevalci so ujeli domobranskega pristaša Matija Miheliča, doma iz Ribnice na Dolenjskem, ki je na zaslišanju izpovedal, da sta sodelovala pri organizaciji nemškega napada na Staro Sušico tudi košanski župnik in župan Polde Dolgan. Zavoljo tega so odredovi obveščevalci 21. 3. 1944 aretirali župnika Leopolda Dolgana in njegovega brata Jožeta in Franceta, vendar jim niso mogli ničesar dokazati. Zato so jih 8. 4. 1944 izpustili. (Poročilo štaba IO 21. 3. 1944, Zbornik NOV VI/12, dok. št. 53 in zaslihanje M. Miheliča, arhiv odbora IO v Kopru.)

poslal iz Brkinov na Notranjsko po 40 novincev. Toda bila je vojna in NOB je tedaj doživljala velik polet, zato je bilo treba pohiteti, rane hitro zaceliti in pogumno nadaljevati boj. Kljub hudemu udarcu ni bilo časa za žalovanje. Dne 15. marca je odšel komandant odreda Karlo Maslo v 2. bataljon, da ga vzpodbudi za boj proti sovražnikom in večje napore v mobilizaciji. Dva dni po pogrebu je odredov štab najprej odstavil komandanta 1. bataljona Antona Likarja-Smrekarja, nato pa bataljon zasilno reorganiziral in izpopolnil. Za vršilca dolžnosti komisarja je imenoval Jožeta Žnidaršiča, za komandanta pa bivšega namestnika Leopolda Kreblja. Dne 17. marca je 1. bataljon odšel v Slovensko Istro z nalogo, da nadaljuje novačenje. Istega dne je odredov štab poročal Štabu VII. korpusa o boju na Stari Sušici.¹⁴⁴

Operativni odsek štaba Istrskega odreda je 16. marca 1944 izdal štabom odredovih bataljonov navodila o okrepitvi diverzantsko-sabotažnih napadov na vojaške in druge objekte, ki služijo sovražnim silam, vojni proizvodnji in okupacijskemu aparatu.

V navodilih je posebej poudaril, da odredove enote premalo cenijo pomen premišljenih diverzantsko-sabotažnih napadov na občutljive objekte, ki proizvajajo orožje in vojaško opremo, na železniške komunikacije, električne daljnovode ipd. Nato je ukazal, da morajo postati cilj odredovih minerskih skupin: železnice, zlasti mostovi, viadukti, kretnice, postajne naprave, lokomotive, vagoni, predori, skladišča za železniški material in gorivo, telefonske in telegrafske centrale, nasipi, podporni zidovi... Izmed drugih naprav pa tovarne vseh vrst, električne centrale, transformatorske postaje, daljnovodi, rudniki, vodovodi, letališča in drugi pomembni objekti. V bataljonih naj formirajo tudi ostrostrelske skupine, ki naj napadajo zlasti sovražne oficirje.

Pri načrtovanju in izvajanju akcij naj bodo borci in vodje minersko-sabotažnih skupin čimbolj samoiniciativni.

Navodila so sklenili s pozivom vsem podrejenim, naj preidejo takoj v akcije in naj ne mine dan, da ne bi izvedli vsaj enega uspešnega napada na sovražnike.¹⁴⁵

Vsi ti ukrepi so dokazovali, da je želel odredov štab kar najhitreje premagati prizadetost borcev, in to mu je tudi uspelo, saj so že v naslednjih dneh prešle vse odredove enote v akcijo.

Dne 17. marca so krenile v napad prve odredove udarne skupine. Najprej se je izkazala skupina borcev iz zaščitne čete, ki je na cesti Reka—Trst med Obrovom in Podgradom iz zasede

napadla nemško patroljo in pobila dva sovražna vojaka, enega pa ranila. Naslednjega dne pa je druga udarna desetica napadla pri Obrovu avtobus, v katerem so se peljali nemški vojaki in italijanski fašisti. Ti so se iz vozila branili z avtomatskim orožjem.¹¹⁶

Neuspel napad na Podgrad

Da bi v skladu z navodili štaba VII. korpusa operativno bolj aktiviral svoje enote, hkrati pa dokazal sovražnikom, da z napadom na Stari Sušici niso uničili odreda, je odredov štab organiziral in vodil 18. marca napad na nemško postojanko Podgrad. Po podatkih, ki je z njimi razpolagal, je bilo ob 17. uri v postojanki le 50 nemških vojakov. Nemci so bili menda le za krajši čas zmanjšali moštvo te pomembne prehodne postojanke na cesti Reka—Trst, v kateri je bilo po poročilih odredovega obveščevalnega centra 10. marca 100 esesovcev, 20 fašistov, 15 karabinjerjev in 5 financarjev. Nemci so 16. marca odšli, prispelo pa je 150 italijanskih fašistov. Tudi ti so 18. marca odšli, zamenjalo pa jih je 50 Nemcev, toda pred odredovim napadom, ki se je začel ob 24. uri, je prispelo še 200 Nemcev in 100 Italijanov, vendar odredovi obveščevalci niso mogli o tej spremembi pravočasno obvestiti odredovega štaba. Štabna četa in 3. bataljon sta vdrla v Podgrad iz severne in zahodne smeri. Borci so uspešno prodirali v središče naselja, h glavni cesti in vojašnicam, ki so južno od ceste. Tam pa so naleteli na hud odpor in protinapad. Po enournem nočnem boju so se morale odredove enote umakniti, ker so jih Nemci in Italijani obstreljevali s topovi in minometi, napadla, pa jih je tudi njihova pehota.

Napad zaradi povečanja sovražne moči ni uspel. Vendar je imel sovražnik po odredovem poročilu več mrtvih in ranjenih, medtem ko odredove enote niso imele izgub.¹¹⁷

Drugi bataljon v Podgori

Drugi bataljon se je 3. marca ponoči premaknil od Golca čez Brkine na mobilizacijsko in bojno še malo obdelano območje Podgore. Na tem območju so ostali v sovražnikovih postojankah in bližnjih vaseh tudi nekateri okupatorski sodelavci; posamez-

niki, ki so po italijanski kapitulaciji pobegnili, pa so se celo vračali. Borci so si 4. marca 1944 uredili taborišče v gozdu Dletvo med Zabičami in Liscem. Naslednji dan je bataljonski štab razporedil zasede in patrulje proti Ilirski Bistrici, Klani in Jelšanam. Štab odreda je dodelil bataljonu tudi desetino borcev, ki so imeli na skrbi zaščito gozdov. Že prve dni delovanja v Podgori so obveščevalci im patrulje ujeli pri Vrbovem znanega italijanskega veleposestnika in fašista dr. Bartola Campessija, lastnika gradu in gozdov v Zabičah in njegovega šoferja Bruna Boschettija iz Ilirske Bistrice, ko sta se peljala z osebnim avtomobilom iz Ilirske Bistrice proti Zabičem. Oba so odpeljali v taborišče."

Stane Truden se spominja, da so prebivalci obvestili štab bataljona, da je Campessi sodeloval s fašističnimi enotami med veliko italijansko ofenzivo 1942 pri požiganju vasi in pobijanju ljudi v Loški dolini in Gorskem kotarju. Potem je odkupil od italijanskih vojaških oblasti kmetom zaplenjeno živino in jo prignal v Zabiče, od koder jo je poleti 1943 odpeljal v Italijo. Kmalu pa so našli tudi njegovo fotografijo, ki ga prikazuje s fašistično čelado na glavi, ko meri z brzostrelko v talce. Ko mu je bila po dvodnevem zaslišanju krivda dokazana, so ga izročili članom VOS, da dobi zaslužen kaznen.

Kmetje in člani gospodarske komisije so takoj izvedli agrarno reformo nad njegovim posestvom. Zaplenili so mu tudi precej posteljnine in hrane ter jo poslali bolnišnicam na območju snežniških gozdov.¹⁴⁷

Po prihodu na nove položaje je štab bataljona začel množično novačiti po vaseh in navezal stike s poveljstvi hrvaških enot, ki so delovale na območju med Rupo in Klano. Ko pa je bila 1. aprila 1944 ustanovljena hrvaška brigada »Vladimir Gortan«, sta začela bataljonski in brigadni štab pripravljati napad na nemško postojanko v Ilirski Bistrici, vendar ga zaradi premestitve bataljona na Pivko — 20. aprila 1944 — nista izvedla. Teden pozneje je štab bataljona poslal patruljo 4 borcev pod vodstvom četnega komisarja Antona Ludvika na Malo Bukovico, da aretira tam živečega Nemca, nacista in mu zapleni konje.

Nemca niso našli doma, ker je bil v Ilirski Bistrici, pač pa so dobili v hlevu njegovega ostarelega slugo. Ta je, ko je opazil partizane, dvignil telefonsko slušalko, da bi po klical pomoč. Vendar so mu to preprečili, zaplenili 3 konje in žrebe ter odšli. Med umikom jim je žrebe ušlo — steklo je na progo prav tedaj,

ko je pripeljal od Ilirske Bistrice poln vlak nemških vojakov. Strojvodja je skoraj ustavil vlak, da ne bi žrebeta povozil. Ko je vlak odpeljal, so prešli progo in se vrnili v taborišče.¹⁴

Hud boj z Nemci v Jelšanah

Na novih položajih so se štab 2. bataljona in borci hitro znašli ter navezali stike zlasti s terenskimi organizacijami in prebivalci vasi Zabiče, Podgraje, Lisec, Jablanica in Kuteževo. Tedaj se je v bližnjih postojankah razširila vest, da je na območju Podgore močna partizanska enota, zato si Nemci niso upali pošiljati iz Ilirske Bistrice svojih patrulj dalje od Jasena. Nekoliko težje je šlo z mobilizacijo v vaseh, ki so bile blizu Ilirske Bistrice, posebno na Dolenjem Zemonu, ker so poskušali razširiti vanjo svoj vpliv bistriški domobranci. Nekateri ljudje so prisluhnili njihovi propagandi in se izogibali mobilizaciji, zato je bataljon 10. aprila obkolil cerkev na Dolenjem Zemonu in čakal, da je bilo konec maše, nato pa mobiliziral vojaške obveznike.

Dejavnost bataljona se je dobro razvijala. Obveščevalci so si povsod pridobili zaupnike, vsi pa so si prizadevali, da bi odkrili sovražnikove ranljive točke in ga napadali, kjer je najbolj občutljiv. Najbližja je bila sovražnikova postojanka v Ilirski Bistrici s 500 do 600 vojaki, manjša z 2 tankoma in 187 vojaki pa bila v Jelšanah. Vendar se je ta 17. marca popoldne nepričakovano umaknila, o čemer so terenski obveščevalci takoj obvestili bataljonski štab. Ponudila se je edinstvena priložnost za mobilizacijo in udar po sovražnikovih sodelavcih. V bataljonskem štabu so skupaj s komandantom odreda, ki je bil tedaj na obisku, sklenili takoj zasesti Jelšane. Okoli 21. ure so čete že prišle v vas. Najprej so zavarovale dohode proti Ilirski Bistrici, Rupi in šapjanam. Nato pa so aretirali 6 sovražnikovih sodelavcev, mobilizirali kakšnih 35 moških, uničili občinski arhiv in razbili fašistične bunkerje pri občini ter otroškem vrtcu.¹⁵¹

Bataljonski štab in dve četi so okoli polnoči odšli iz Jelšan. V vasi pa je ostala Stojanova udarna četa s 35 borci, ki jim je bataljonski štab ukazal, naj ob 4. uri zasedejo položaje ob cesti Ilirska Bistrica—Reka in napadejo nemške kolone in prevozna sredstva.¹⁵²

Jelšanci so bili navzlic nemški postojanki požrtvovalni sodelavci NOB. Zato so pripravili za partizane v gostilni Andreja

Surina večerjo, harmonikar Anton Čekada pa jim je zaigral na harmoniko. Stojanovi borci so skupaj z domačini zapeli nekaj partizanskih in narodnih pesmi, ki so pri Jelšancih zaradi njihove dolgoletne kulturne tradicije zbudile posebno pozornost, potem pa z vaškimi dekleti še zaplesali. Vse to bi bilo lepo in prav, če bi ne bili ob tem radostnem srečanju pozabili na vedno pretečo nevarnost. Njihovo nebudnost je izkoristil fašistični ovaduh Tarcisio, italijanski cestar, ki se je v temni noči pretihotapil s kolegom v tri kilometre oddaljene Šapjane ter javil Nemcem, da so partizani v vasi.

Najbolj vztrajni Stojanovi borci so do 4.30 plesali, nekateri pa po polnoči ob mizah za nekaj ur zaspali in zamudili odhod. Okoli 4.30 so začeli Nemci obkoljevati vas in kmalu potem dali z raketo znak za napad. Stražar pri hiši jih ni takoj opazil, pač pa jih je o tem obvestila vaška mladinka Rada Grilj, ko se še ni bilo zdanilo. V hipu so bili vsi borci v zboru. Na nemški ogenj so odgovorili z vsem orožjem — dvema strojnicama, 28 brzostrelkami in nekaj puškami. Močna reakcija je Nemce presenetila, zadržala pa jih je tudi bodeča žica ob občinski zgradbi. Poštah so pazljivejši. Imeli pa so veliko premoč v moštvu, saj jih je bilo kar 340. Že v vasi se je vnel hud boj. Ker spricho neugodne lege vasi ni kazalo, da bi se lahko skupaj prebili, je komandir Ljubomir Sancin-Stojan razporedil četo v tri skupine in ukazal umik v treh smereh. Skupini namestnika komisarja Petra Petrinje je zlahka uspelo prebiti sovražni obroč. Skupina, ki jo je vodil komandir Sancin, je uničila nemško mitralješko trojko pri mostu proti Dolenjam na severozahodni strani vasi in se prav tako prebila. Borci, ki jih je vodil namestnik komandirja Romuald Klun, pa so se zaman poskušali prebiti pri cerkvi — Nemci so jih kljub trikratnemu poskusu zavrnil. V boju so padli trije borci. Zato je skupina zavila nekoliko bolj v zahodno smer. Tedaj se je junaško izkazal komandir Sancin. Vrnil se je ponovno v vas, da bi pomagal svojim tovarišem. Vendar je bil kmalu hudo ranjen. Zavlekel se je v zaklon in se boril do poslednjih možnosti. Že skoraj obnemoglemu in izkrvavelemu so se približali Nemci. Z zadnjimi močmi je dvignil brzostrelko in pokosil dva sovražnika ter jih nekaj rnil. Hip zatem ga je nemški mitraljezec pokončal. Padel je kot najpogumnejši borec in komandir v Istrskem odredu.

Preostali borci Klunove skupine pa so se po tretjem neuspelem poskusu preboja razdelili: pet se jih je z mitraljezcem

Ljubomir Sancin-Stojan, junaško padli komandir
udarne čete 2. bataljona IO

Ernestom Farausom in četnim komisarjem Rudijem Mahničem vrnilo v vas. Skrili so se v lopo Ivana Udoviča in iz nje splezali po ojesu voza na senik. Nemci jih niso odkrili. Druga skupina borcev pa je zavzela bunker na vrhu griča nad vasjo in se iz njega branila, dokler jim ni zmanjkalo streliva. Nato so se vdali sovražniku, nadejajoč se, da si morda rešijo življenje.

Nemci pa so bili neprizanesljivi: Josipa Cetina, Romualda Kluna in Danila Petrinjo so obesili na lipo pri pokopališču — okoli vratu so jim nadeli vrv, potem pa jim prestrelili noge — dva ustrelili, enega pa odpeljali v Ilirsko Bistrico in ga tam ubili.

Bilanca tega zagrizenega boja je bila izredno boleča. Ceta je izgubila 9 borcev,* 7 brzostrelk, 1 puško, 5 pištol, daljnogled in 300 nabojev za nemško strojnico. Vendar se je večina borcev rešila. Ubit je bil tudi domačin Franc Štemberger. Nemške izgube so bile po odredovem poročilu: 8 padlih in 17 hudo ranjenih. Eden izmed Nemcev je tekel za nekim partizanom in padel v prepad ter se ubil.

Padle, ustreljene in obešene borce so domačini 19. marca 1944 svečano pokopali na jelšanskem pokopališču. Vaški pevski zbor jim je zapel žalostinko »Kot žrtve ste padli...«, v poslednje slovo pa jim je spregovoril mladinski aktivist Ivan Valenčič-Savo.¹⁹

Borce in aktiviste v Slovenski Istri je Stojanova smrt hudo prizadela, kar dokazujejo njih pisma Stojanovi sestri Dori-Jasni.

»V vsem nam je bil vzor junaštva. Zgled dobrega partizana, *saj smo ga... imeli za naj pridne j šega partizana Slovenske Istre!*« je zapisal o njem v pismu Dori 8. aprila 1944 član okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro Ivan Matko-Imko.

Stojanov soborec Rudi Mahnič-Žito pa je v pismu 19. marca zapisal:

»Hrabro se je boril, prvi med vsemi, do zadnjega trenutka. Daroval je svoje mlado življenje za svobodo našega naroda. Zgled junaka, pravega sina Slovenije... Vsi skupaj smo prisegli maščevanje nad Hitlerjevci in njihovimi hlapci.«

Okrožna aktivistka Fini (Jožica Korošec — op. M. Z.) pa je napisala Dori v spomin na Stojana junija 1944 nad Gabrovico:

*»Ko ste bili obkoljeni, je bila tvoja zadnja zapoved: 'Boriti se in zmagati, ali pa umreti!' Boril si se do zadnjega vzdihljaja. Že smrtno zadet, si se še enkrat dvignil ter ustrelil še dva sovražnika in druge ranil... Kakor si bil vse življenje neustrašen, tako si tudi smrti gledal junaško v oči... padel si junaško, na tebe je ponosna vsa Primorska.«**

* Padli so: 1. Ljubomir Sancin-Stojan, 2. Romuald Klun, 3. Viljem Jakomin, 4. Josip Cetin, 5. Anton Bancič, 6. Danilo Petrinja, 7. Anton Fabjančič, 8. Ivan Zupan in 9. Drago Grk. (Poročilo štaba 2. bataljona štabu IO 19. 3. 1944, arhiv IZDG F 297/11 in izjave Jelšancev Andreja Surina, Leopolda Ivančiča idr.).

Ljubomir Sancin-Stojan je bil star 25 let, ko je padel, vendar že izkušen protifašistični borec. Ko mu je bilo 17 let, so ga fašisti prvič zaprli, ker je poskušal zbežati v Jugoslavijo; ob pripravah na drugi tržaški proces so ga od 31. maja 1940 do 9. februarja 1941 spet zaprli. Štab Istrskega odreda je 16. maja 1944 predlagal zanj visoko odlikovanje — partizansko zvezdo 1. stopnje — in v obrazložitvi navedel:

»Bil je zaklet sovražnik fašizma in nacizma. Nikdar ni poznal strahu.«¹⁴

Prvi pohod 1. bataljona v Istro in uničenje železniške postaje v Podgorju

Pred odhodom je odredov štab določil bataljonu tri glavne naloge:

1. da nadaljuje mobilizacijo,
2. da napada sovražnike in
3. da širi slovensko besedo ter miselnost z govori in pesmimi ter s tem povrne omajano zaupanje v priključitev Primorske Jugoslaviji.

Pred odhodom bataljona v Istro so njegove patrulje in mineri podrli v noči na 17. marec pri Narinu dva nosilna elektrodaljnovodna stolpa. Popoldne pa je bataljon krenil pod vodstvom Leopolda Kreblja in ranjenega političnega komisarja Jožeta Žnidaršiča z Ostrožnega brda skozi Šmagorje proti cesti Reka—Trst in jo v noči na 18. marec 1944 prešel ter prispel v Skadanščino. V tej mali, toda v delu za NOB izredno dobro organizirani vasi pod Slavnikom — zahodno od ceste Reka—Trst — skozi katero so držale partizanske zveze iz Brkinov v Istro, je bil bataljon le 18. marca. Vaščani so sprejeli borce s prisrčno gostoljubnostjo. Vaški odbor OF, ki ga je vodil požrtvovalni Franc Poles-Gvardijanov, jim je pripravil kosilo in večerjo. Zvečer je bataljon nadaljeval pohod prek Malih vrat, Jelovice in planine Kojnik. Preden se je zdanilo, so šli vsi borci pri Zazidu čez progo Divača—Pulj, kmalu nato pa prispeli v Dol pri Hrastovljah v Istri, kjer je bil odrejen počitek do večera. Vaščani Dola so bili navajeni na partizane, saj je pozimi dalj časa taboril nad vasjo 3. odredov bataljon. Še z večjim veseljem pa so sprejeli 1. bataljon, katerega borci so bili vsi Slovenci.

Čeprav je mnoge borce ob pogledu na Istro, gole griče in mogočni Trst navdajala skrb, nekatere pa celo strah, jih je vendarle presenetilo navdušenje, ki so z njim prebivalci Dola in sosednjih vasi sprejemali partizane. Dne 19. marca zvečer so bataljonski obveščevalci zvedeli, da so fašisti izpraznili postojanko v Podgorju, kjer je ostala le desetina stražarjev. Bataljonski štab je po lastnem preudarku in na zahtevo vaških mladink sklenil fašistične stražarje napasti, uničiti železniško postajo in razstreliti prometne naprave. Ko se je znočilo, je krenila iz Dola v napad na fašiste kolona partizanov in mladink, ki so celo zahtevale orožje. Pred postajo so se vsi razporedili in strelce se pognali v naskok, a niso naleteli na odpor. Fašisti so bili zaslutili nevarnost in pravočasno pobegnili. Bataljon je nato miniral kretnice in uničil vzvode za njihovo premikanje, telefonske in telegrafске naprave ter zažgal železniško postajo. Nekateri borci so poskušali pred požigom postaje odpreti jekleno blagajno. Posebno srdito je udarjal s puškinim kopitom po njeni ključavnici vodnik Drago Drndič, toda kopito je odletelo, ključavnica ni popustila...

Po končani akciji se je bataljon vrnil v Dol in si še isto noč uredil taborišče v borovem gozdičku na Lačni (trig. 452) med Dolom in Gračiščem, na kraju, primernem za obrambo. V naslednjih dneh pa je začel novačiti na območju Trseka, Truš, Loparja, Boršta, Marezig in drugod. Od tod je 2. četa 22. marca zvečer pospremila 122 novincev čez Skadanščino v Brkine. V naslednjih dneh se je to ponovilo še nekajkrat. Dne 26. marca je izročil bataljonski štab komandi mesta Koper 10 borcev za stražarje. Nemci in fašisti pa so imeli tedaj v Istri še vedno dobro obveščevalno, ki jim je javila, kaj se dogaja, zato so že 29. in 30. marca sprožili novo ofenzivno akcijo proti partizanom. A tudi bataljonski obveščevalci niso mirovali. »Izvohali« so sovražnikove namene, zato se je bataljon s kolono novincev v noči na 29. aprila umaknil čez Slavnik v Skadanščino. Tu se je 6. aprila reorganiziral.¹⁵⁶

Ordredove akcije pred prvo reorganizacijo

Po 20. marcu sta imela tudi 2. in 3. bataljon polne roke dela. Drugi je sam spremljal večino novincev iz Podgore skozi snežni-

ške gozdove na Notranjsko, 3. bataljon pa je ostal na Kozjanah v Brkinih, sprejemal od 1. bataljona istrske novince in jih spremljal na Notranjsko, hkrati pa prežal na izhode iz sovražnih postojank in napadal sovražne patrulje. Dne 22. marca je 3. bataljon s sodelovanjem minerske skupine uničil rudniške naprave v premogovniku pri Zavrhku in zaplenil nekaj rudarske opreme.¹⁵⁷

Štab odreda je bil od začetka marca z zaščitno četo, obveščevalnim vodom in drugimi prištavnimi oddelki na Preložah. Tedaj se je zelo okrepilo politično delo v enotah, zlasti v 3. bataljonu. Pa tudi okrožni komite in okrožni OF odbori so politično in organizacijsko živahno delovali. Marca je okrožni komite organiziral v Celjah partijske tečaje, ki so jih obiskovali tudi nekateri odredovi politični delavci, varovala pa jih je stalna zaseda iz zaščitne čete. Ta se je tudi 27. marca med Čeljami in Premom spopadla z manjšo nemško bojno skupino in jo prisilila k umiku. Padla sta dva sovražna vojaka, medtem ko na partizanski strani ni bilo izgub. Po 15. aprilu 1944 pa je bila politična šola premeščena v Zajelšje. Imela je 15 slušateljev. Predavali so Albin Godina-Vojo, Marija Kim-Orana in Tatjana* člani in članice okrožnega komiteja.¹⁵¹

Financarska postojanka na Gabrku pri Materiji je bila za nemški promet po cesti Reka—Trst čedalje pomembnejša, zato so jo v začetku marca povečali na 120 izredno dobro oboroženih mož, ki so delovali pod poveljstvom zagrizenih fašistov, hkrati pa so zgradbe dobro utrdili z bunkerji in jarki ter z bodečo žico. Če je odred že ni mogel zaradi bližine nemških postojank in gostega vojaškega prometa po cesti uničiti, je moral vsaj poskusiti posadko čimbolj ohromiti s pogostimi napadi na njene patrulje, izvidnike in kurirje. Zato je 28. marca 1944 zaseda 3. bataljona, ki jo je vodil komandir čete Valentin Kocijančič, napadla financarsko bojno skupino le 600 metrov jugozahodno od postojanke, na kraju Počivalo, ob odcepu ceste za Slivje, Hotično in Tatre. V kratkem ostrem boju je padlo 6 financarjev, eden pa se je vdal. Po napadu je iz postojanke udarila močnejša skupina sovražnikov, zato se je zaseda umaknila. Borci so zaplenili financarjem brzostrelko, 3 puške, harmoniko in nekaj opreme, sami pa niso imeli izgub.¹⁵⁹

* Bila je članica okrožnega komiteja za Brkine, vendar piscu ni uspelo ugotoviti njenega pravega imena.

Demonstrativni napad na Ilirsko Bistrico

Po napadu na udarno četo 2. bataljona v Jelšanah so Nemci in domobranci širili vesti, da so partizane na tistem območju uničili. Ker je bil partizanski narodnoosvobodilni boj tudi boj za zaupanje ljudstva v udarno moč in neuničljivost partizanske vojske, politični boj, je štab 2. bataljona sklenil, da bo 29. marca 1944 z neposrednim demonstrativnim napadom na nemško postojanko v Ilirski Bistrici takšne vesti postavil na laž. Hkrati pa naj bi napad na postojanko olajšal napad na progo Št. Peter—Raka pri Mali Bukovici.

V načrtu za napad je bilo predvideno, da bo ena četa napadla vojašnice v Ilirski Bistrici, ki so zunaj naselja, na severovzhodni strani, pod Golim hribom, druga pa kasarne v Trnovem. Akcija pa ni uspela, kot je bilo zamišljeno. Bataljon se je namreč spopadel z neko nemško zasedo na hribu severozahodno od Jasena, zato ni mogla priti na izhodiščni položaj za napad tista četa, ki bi bila morala napasti trnovske vojašnice. Navzlic temu je bataljon napadel vojašnice in tudi mesto z minami iz lahkih minometov in strojnicami. Obstreljevanje je trajalo skoraj dve uri, vendar zaradi megle ni bilo mogoče učinkovito zadeti ciljev. Nemci so potem napadli bataljon z močnimi silami in ga prisilili k umiku, štab odreda je 1. aprila 1944 poročal, da sta dva Nemca padla, več pa je bilo ranjenih. Komandant bataljona Stanko Truden pa se spominja, da je 2. bataljon izgubil enega borca, ki je na umiku ponoči zašel in padel v kamnolom v bližini kasarne ter se smrtno ponesrečil, neki drug borec pa je bil ranjen.

Tisto noč je udarna skupina 2. bataljona napadla tudi nemške stražarje v bunkerju na progi št. Peter—Reka pri Mali Bukovici, ker so zelo ovirali zveze s štabom odreda prek Bukovice in Harij proti Brkinom. Nemci so bili v bunkerju dobro utrjeni, zato se je napad precej zavlekel. Kmalu je prispel napadenim stražarjem na pomoč oklopni patroljni vlak iz Ilirske Bistrice. Zato so morali borci 2. bataljona napad opustiti in se umakniti, vendar so Nemci naslednji dan tisti bunker izpraznili. Naslednjo noč je četa 2. bataljona minirala jeklene drogeve, nosilce pogonske električne napeljave. Porušili jih troje in razdejali del proge ter tako ustavili promet za 40 ur.¹⁶⁰

Napadi na nemška vozila na cesti Reka—Trst

V zadnjih dnevih marca in v začetku aprila sta bila 2. in 3. bataljon zelo zaposlena s spremljanjem novincev. Prvi bataljon pa je bil — potem ko se je 30. marca umaknil iz Istre — v taborišču pod Slavnikom. Od tod je usmeril svoje napade na sovražnikova vozila na cesti Reka—Trst med Obrovom in Materijo. Dne 2. aprila je močnejša bataljonska zaseda napadla nemški tovorni avtomobil. Ta je sicer nadaljeval vožnjo, vendar se je moral pred postojanko v Materiji ustaviti, ker je bil poškodovan, vojaki pa so šli naprej peš. Kmalu potem je zaseda napadla še en vojaški tovrnjak. Temu je sledila kolona 4 tovrnjakov, polnih vojakov, ki so ustavili vozila na varnem, potem pa udarili po zasedi in jo prisilili k umiku. Pozneje so ugotovili, da je bilo med napadom 9 Nemcev ubitih in več rajenih. Laže ranjena sta bila tudi dva borca 1. bataljona, eden pa se je vdal sovražniku.¹⁶¹

Naslednji dan je na cesti Reka—Trst napadla sovražno avtomobilsko kolono tudi zaseda 3. bataljona. Najprej je obstreljevala tovrnjak in osebni avtomobil. V polno je zadela tovrnjak, ki se je potem zaletel v skalovje v cestnem vseku. Kot je poročal odredov štab 4. aprila 1944, je bilo ubitih 6 nemških vojakov. Zaseda ni mogla ničesar zapleniti, ker sta takoj prišla Nemcem na pomoč dva kamiona fašistov in karabinjerjev, zato se je morala umakniti. Med položaji zasede in cesto je bila namreč čistina. Na partizanski strani ni bilo izgub.¹⁶²

Na štabu odreda so se po 1. aprilu 1944, ko se je vrnil namestnik komandanta kapetan Tone Požar-Savo iz štaba VII. korpusa, vneto ukvarjali s problemom reorganizacije odreda, o čemer bo govor v naslednjem poglavju. Po enotah pa so tedaj razvili intenzivno politično in propagandno delo. Politični komisarji so govorili borcem o boju slovenske mladine za svobodo in družbeni napredek, izdajalski vlogi Rupnikovih domobrancev in Mihailovičevih četnikov, o pomembnosti sklepov II. zasedanja AVNOJ za Primorsko in Jugoslavijo, o odnosih partizanov do civilnega prebivalstva, nujnosti boja slehernega Slovenca proti okupatorju in vlogi Komunistične partije Slovenije v NOV. Vsak dan so prebrali borcem tudi radijske vesti. Dne 1. aprila pa je 2. bataljon pripravil za območje Zabič in Podgraj miting, ki ga je obiskalo več kot 300 ljudi in je lepo uspel. Naposled je 4. aprila prispel z

Notranjskega na Ostrožno brdo že dolgo napovedani 2. bataljon 9. brigade, in reorganizacija je stekla.¹⁶³

SKLEP

V razvoju delovanja Istrskega odreda je obdobje od začetka januarja do začetka aprila 1944 izredno pomembno, ker sodi v čas izrednega poleta narodnoosvobodilnega boja na Primorskem. Tedaj je političnim delavcem in vojaškim starešinam tudi na južnem Primorskem uspelo obvladati posledice velike nemške jesenske ofenzive. Odred, ki je štel 350 do 500 borcev, se je uveljavil kot pomemben vojaški dejavnik na območju, ki je bilo za sovražnika občutljivo ter taktično in operativno izredno važno. To je bil nov dokaz prodornosti in nezlomljive regeneracijske moči partizanske vojske v tem delu Primorske.

Množično, organizirano in pretežno prostovoljno vključevanje za boj sposobnih moških iz odredovega operativnega območja v enote NOV in POJ je dokazalo, da sta nemška ofenziva ter prizadevanje italijanskih fašistov in slovenskih domobrancev, da zadušijo razvoj NOB, doživela poraz. Od srede oktobra do začetka aprila je vstopilo v NOV približno 3000 novih borcev. Ti so okrepili enote VII. korpusa NOVJ, povečali udarno moč slovenske NOV ter vnaprej obsodili na neuspeh prizadevanje primorske inčice domobranstva, skrite za kuliso tako imenovanega Slovenskega narodnega varnostnega zbora, da bi se uveljavilo v tem delu Primorske. Hkrati so bile nemške okupacijske oblasti primorane trajno zaposliti v boju proti partizanom na tem območju več kot 5000 svojih in (kvislisloških) vojnikov.

VIRI

- ¹ Voja enciklopedija, zvezek 6. Beograd 1964, stran 119.
- ² Voja enciklopedija, isti vir, stran 111.
- ³ W. Churchill, Druga svetovna vojna, Borec, Lj. 1964, str. 834—838, 848 in 869.
- ⁴ Enciklopedija Jug., 1. zvezek, Zag. 1955, str. 123—124.
- ⁵ Kronologija osvobodilnega boja jug. narodov 1941—1945, VI inštit. Beograd 1964, stran 643—648 in 674, (navajam: Kronologija str. . .).
- ⁶ W. Churchill, isti vir, stran 836 in 837.
- ⁷ Voja enciklopedija, isti vir, stran 121, Kronologija, isti vir, str. 643—648 in 837.
- ⁸ Enciklopedija Jugoslavije, isti vir, stran 124.
- ⁹ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, N. Gorica 1965, stran 6 — opomba 2 in stran 244 opomba 338. (Navajam: S. Petelin, Osvoboditev . . . str. . . Pregled sovražnih enot, mesečno poročilo 1. 3. in 1. 4. 1944, A IZDG F 232.
- ¹⁰ GS Slovenije, Pregled sovražnih enot za januar 1944, A IZDG F 52/11.

- Poročilo obveščevalnega oddelka GŠS 19. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 106.
Poročilo 9. korpusa NOV in POJ 13. 1. 1944, A IZDG F 232.
Poročila VOS za Primorsko-jug. 23., 25. in 27. 1. ter 4. 2. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
- ⁹ W. Churchill, isti vir, stran 841—850. Vojni dnevnik armadne skupine Von Zangen 31. 1. 1944, NAW, mikrofilm VZI v Lj. serija T 312, film št. 1638, posnetki 000036 44.
- Poročilo štaba 9. korpusa 13. 1. 1944, A IZDG F 232. Poročila štaba IO in VOS za Trst 21., 23., 25. in 27. 1. 1944, A IZDG F 296/11 in AO IO v Kopru.
- ¹⁰ Poročila štaba IO 4. in 6. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Janez Černetič, pismena izjava, AO IO v Kopru,
u Poročilo štaba IO 8. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Odredba štaba 7. korpusa 27. 12. 1943, A IZDG F 296/11.
¹¹ Poročilo štaba IO 8. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
- ¹² Zapisnik o razgovoru z brkinskimi prvimi borci, izjava Antona štembergerja-Marka, AO IO v Kopru. Franc Vojvoda-Bržanov, ustni vir.
- ¹³ Poročila štaba IO 6., 18. in 30., 1., 2., 3. in 12. 4. 1944, A IZDG F 296/11.
Dr. Jože Brilej, isti vir. Poročilo štaba 7. korpusa 19. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 107.
- ¹⁴ Poročila štaba IO 8. in 22. 1. 19+4, A IZDG F 296/11.
Dopis štaba 7. korpusa 17. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
¹⁵ Poročilo štaba IO 10. 1. 1944, A IZDG F 296/11. Janez Černetič, isti vir.
¹⁶ Poročilo štaba IO 10. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Polde Krebelj, 1. bataljon IO, Primorski dnevnik 8. 12. 1970.
- ¹⁷ Poročilo IO 12. 1. 1944, A IZDG F 296/11. Mirko Remec, pismena izjava AO IO v Kopru.
- ¹⁸ Poročilo IO 12. in 16. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Ernest Faraus-Drago, isti vir.
- ¹⁹ Poročilo IO 16. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
²⁰ Poročilo štaba IO 16. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Leopold Krebelj, isti vir, 9. 12. 1970. Leopold Dekleva-Žagar, ustni vir.
- ²¹ Poročilo VOS za Primorsko jug. 12. 2. 1944, AO IO v Kopru.
Poročila štaba IO 18. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Ernest Faraus, isti vir. Vid Jercog, Dušan Novak, ustna vira.
- ²² Poročilo štaba IO 18. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
²³ Poročilo štaba IO 18. 1. 1944. Ana Prunk, zapiski in pisma iz NOB-a, arhiv pisca.
- ²⁴ Poročilo GŠS 4. 2. 1944, A IZDG F 52/11.
Poročilo štaba 9. korpusa 13. 1. 1944, A IZDG F 232.
Poročila VOS za Primorsko jug. 21., 23. in 25. 1. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
- ²⁵ Poročilo štaba 7 korpusa 21. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 121.
Dopis štaba 7. korpusa IO 17. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
- ²⁶ Poročila štaba IO 20., 22. in 26. 1. 1944 IZDG F 296/11.
Leopold Krebelj in Maks Zadnik, Napad na vlak . . TV 15, št. 4.21. 1. 1967.
Ivan Gustinčič, Rjavče, ustni vir.
- ²⁷ Leopold Krebelj in Maks Zadnik, isti vir.
- ²⁸ Poročilo štaba IO 26. in 28. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
Silvo Luša in Dušan Puh, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- Poročilo VOS za Primorsko jug. 26. 1. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
Ivan Švab, Zazid. ustna izjava 25. 11. 1973.
- ²⁹ Poročilo štaba IO 24. 1. 1944, A IZDG F 296/11. Jože Mezgec, isti vir.
- ³⁰ Poročila štaba IO 28. 1. in 1. 2. ter 3. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
Leopold Krebelj, isti vir, 9. 12. 1970. Dragica Ratković, Sarajevo, ustni vir.
- ³¹ Poročilo štaba IO 1. 2. 1944, A IZDG F 296/11. Ernest Faraus, istovir.
- ³² Poročilo štaba IO 1. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
Poročilo VOS za Primorsko/jug. 12. 2. 1944, AO IO v Kopru.
Dušan Novak, Vid Jercog, isti vir.
- ³³ Poročilo VOS za Primorsko/jug. 12. 2. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
Dušan Novak, isti vir.
- ³⁴ Poročilo štaba IO 8. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
- ³⁵ Poročilo štaba 7. korpusa 6. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 25.
- ³⁶ Navodilo štaba 7. korpusa štabu IO 17. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
- ³⁷ Navodilo GŠS 24. 12. 1943, Zb. NOV VI/9, št. 116.
- Poročila štaba 7. korpusa 15. in 24. 12. 1943, Zb. NOV VI/9, dok. št. 118,
19. in 28. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 80, 107 in 166.
- Poročilo štaba IO 7. 2. 1944, A IZDG F 296/11.

- » Poročili štaba 7. korpusa 6. 1. in 28. 1. 1944, Zb. NOV, VI/10, dok. 25 in 166.
 Poročila štaba IO 4.. 6. in 20. 1. 1. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
 » Dopis okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro 29. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
⁴⁰ Poročilo obveščevalnega oddelka GSS 7. 1. 1944, A IZDG F 52/2, in z 19.
1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 106.
 Poročilo štaba IO 4. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
⁴¹ Dopisi, poročila in sezname IO 10., 15., 18. in 20. 1. 1944, A IZDG F 296 in F 296 a. Primerjaj tudi poročilo štaba IO 18. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 105.
 » Poročila štaba IO 22., 24. in 28. 1. ter 19. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
⁴³ Krajevni leksikon Slovenije, I., DZS Lj. 1968, stran 145 (razdalje).
⁴⁴ Poročila štaba 7. korpusa 16., 17., 19. in 23. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 89, 97, 107 in 132.
 » Dopis štaba 7. korpusa štabu IO 12. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
⁴⁵ Dopis štaba 7. korpusa 12. 2. 1944, isti vir.
⁴⁶ Poročila štaba IO 22., 24. in 28. 1. ter 19. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
⁴⁷ Poročila štaba IO 26., 28. in 30. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
⁴⁸ Poročilo štaba 18. div. 31. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 194.
 » Poročila štaba IO 1. in 21. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
⁴⁹ Sezname in potrdila IO in Notranjskega odreda za januar, februar in marec 1944., A IZDG F 296 in 2% a. Depeša obv. odd. GSSVS in 26.2.1944, A IZDG F 82/1.
- Poročilo štaba IO 1. 3., 5. in 7. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
 » Poročila štaba IO 15. in 19. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
 Poročila štaba 7. korpusa 25. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 89.
 Dušan Puh, Milan Svet, pismena izjava, AO IO v Kopru, si Poročilo štaba 7. korpusa 23. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 132.
 Stanko Truden, isti vir.
 52 Poročilo štaba IO 2. 3. 1944, A IZDG F 296/11.
 H Poročila štaba IO 2., 4., 10. in 12. 3. 1944, A IZDG F 296/11.
 Potrdila Notranjskega odreda, A IZDG F 296 a.
 » Poročila štaba IO 2., 4., 10., 12. in 21. 3. 1944, A IZDG F 296/11.
 Poročila 2. bataljona IO 13. 3. 1944, A IZDG F 297/11.
 » Poročila štaba IO 18. in 24. 3. 1944, A IZDG F 296/11.
 Dopis štaba 1. bataljona štabu IO 26. 3. 1944, A IZDG F 297/1.
 5» Poročila štaba IO 24., 30. 3. in 1. 3. ter 3. 4. 1944, A IZDG F 296/11.
 Poročila štaba 3. bataljona IO 24., 25. in 30. 3. ter 3. 4. 1944, A IZDG F 297/III.
 » Odredba štaba 7. korpusa 27. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 96.
⁵⁸ Izračunal avtor iz dok. A IZDG F 296, 296 a, 2% b in 297/III ter Zb. NOV VI/10 do VI/12.
⁵⁹ Poročila štaba 18. div. 15. in 31. 1., 3. in 24. 2. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. št. 83, 194 in VI/11, dok. 16 in 84.
 Poročila štaba 7. korpusa 7. 2. 1944 in 9. 4. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 29 in VI/12, dok. 107.
 » Poročilo GSS 24. 4. 1944, A IZDG F 232.
 » Odredba GSS z 2. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 8.
⁶² Dr. Makso Snuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Lj. 1949, str. 150—153.
 Metod Mikuš, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, Lj. 1970, str. 200.
 » Poročila štaba IO 10., 16., 20. in 30. 1. ter 7. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
⁶⁴ Poročilo štaba 7. korpusa GSS, Zb. NOV VI/10, dok. 107.
⁶⁵ Poročilo štaba 7. korpusa 19. in 21. 1. 1944, Zb. NOV VI/10, dok. 107 in 121.
 » Poročilo štaba IO 10. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
⁶⁷ Poročili štaba IO 18. in 20. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
 » Poročila štaba IO 6., 19., 21., 22. 2. in 24. 3. ter 1. 4. 1944, A IZDG F 296/11.
 Poročilo štaba 7. korpusa 1. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 1.
⁶⁹ Poročila štaba IO 24. 1., in 24. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
 Poročilo in seznam moštva čete za zvezo s 14. 2. 1944, A IZDG F 296b/IV.
 Dopis štaba 7. korpusa 12. 2. 1944, štabu IO, A IZDG F 296/1.
⁷⁰ Poročila štaba IO 1. in 27. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 7.
 Jože Murn in Marjan Hom, pismena izjava, AO IO v Kopru.
⁷¹ Dopis štaba 7. korpusa štabu IO 5. in 12. 2. 1944 in poročila štaba IO 13. in 19. 2. 1944, A IZDG F 296/1.
 » Poročilo štaba IO 15. 2. 1944 in 4. 3. 1944, A IZDG F 296/11, IV.
 » Poročilo štaba IO 10. 3. 1944, A IZDG F 296 b/IV.
⁷⁴ Poročila obv. centra IO 3. 5. in 7. 2. 1944, AO IO v Kopru.
 Poročila VOS za Primorsko jug. 6., 13., 14. in 16. 2. 1944, AO IO v Kopru.

- Poročilo štaba 10 5. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
- 75 Poročili štaba 10 9. in 21. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
- Raport štaba 1. bataljona s 1. 3. 1944, A IZDG F 297/1.
- Mirko Kovacič, Minerski vod 10, Primorski dnevnik 17. 10. 1968.
- 76 Poročilo štaba IO 9. 2. 1944, A IZDG F 296/11. Dušan Novak, isti vir.
- Dopis štaba 7. korpusa štabu 10 27. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
- 77 Poročilo štaba 10 13. 2. 1944, IZDG F 296/11.
- Valentin Kocijančič, pismena izjava, AO 10 v Kopru.
- Marija Škrli, Harije, ustni vir.
- 78 Poročilo štaba 10 9. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
- Anton škrli-Zaličev, ustni vir.
- 79 Poročili štaba 10 13. in 15. 2. 1944, A IZDG F 296/11.
- 80 Poročila štaba 10 februarja 1944, A IZDG F 296/11.
- Dušan Puh, isti vir.
- 81 Mario Toškan, pismena izjava, AO 10 v Kopru.
- 82 Dušan Puh, isti vir. Jožko Kocijančič, Mano Toškan, pismena izjava, AO 10
- 83 Mario Toškan, Jože Kocijančič, ista vira.
- 84 Poročila obveščevalnega centra 10 5., 7., 25. in 27. 2. 1944, kopije v AO 10
- v Kopru. (Primerjaj tudi poročilo GŠ — stanje sovražnihenot zafbruar s 1.3. 1944, A IZDG F 232 in vojni dnevnik armadne skupine Von Zangen 2. 4. 1944 NAW, mikrofilm, serija T-3il2, film 1638, posnetek 000162 v VZI v Lj.).
- 85 Poročilo OK VOS za Slovensko Istro 2., 3. in 11. 3. 1944, kopija v AO 10 v Kopru. Ivan Sedmak, Mašun v 4-letnem boju, TV-15 18. 4. 1974.
- Poročilo obveščevalnega centra 10 27. 2. 1944, isti vir.
- 86 Nemško poročilo 25. 3. 1944, dokument št. 287 (01790 29425, mikrofilm v VZI v Ljubljani).
- 87 Poročilo štaba 10 24. februarja 1944, A IZDG F 296/11.
- Leopold Krebelj, 1. bataljon . . . , isti vir, 11. 12. 1970.
- Pismena izjava Marije Klun, Barka, AO 10 v Kopru.
- Jožefa Dujmovič, pismo piscu 1967.
- 88 Poročilo štaba 10 27. 2. 1944, A IZDG F 296/11. Stane Truden, isti vir.
- 89 Stane Truden, Mirko Remec, ista vira.
- 90 Stane Truden, isti vir.
- 91 Poročilo štaba IO 27. 2. 1944, A IZDG F 296/11. (Primerjaj tudiporočilo obveščevalnega centra 10 iz 27. 2. 1944, AO 10 v Kopru).
- Pismena izjava udeležencev Ernesta Farausa in Silva Luša, ista vira.
- Dušan Novak, isti vir.
- 92 Stane Truden, isti vir. Vojni dnevnik armadne skupine Von Zangen 25. 2. 1944, NAW, mikrofilm VZI v Lj. serija T-3il2, film 1638, posnetek 001101.
- 93 Stane Truden, isti vir.
- 94 Poročili štaba Istrskega odreda štabu 14. divizije in 7. korpusa 11. 12. 1943 m 4. 3. 1944, A IZDG F 296/1, II.
- Pismena izjava Janka Jelinčiča in Filipa Peciča (Pezza), AO 10 v Kopru.
- 95 Poročilo VI. Benciča-Brkina 13. 11. in 14. 12. 1943, A IZDG F 9/III.
- Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, A IZDG F 296/11.
- Pismene izjave Dušana Puha, Ennija Agostinija in Janka Jelinčiča, AO 10 v Kopru.
- 96 Ustanovna odredba, Zb. NOV VI/7, dok. 205.
- Pismo sekretarja tržaškega izvršilnega komiteja KPI Giordana Pratolonga-Oresteja CK — KPI v začetku januarja 1944, kseroks kopija v arhivu avtorja. Pismo izvršilnega komiteja Tržaške federacije KPI komisarju Tržaškega bataljona, Paolo šema, La lotta in Istria 1890—1945, str. 254—255. Pismena izjava Dušana Puha, isti vir.
- Metod Mikuž, Boj KPJ za zahodne meje, Zgodov. časopis, letnik XII — XIII 1958—59 DZS v Lj. 1959, stran 28—29.
- 97 Poročili štaba 10 19. 2. 1944 in pismo Dušana Puha ter Milana Sveta sredi februarja 1944, IZDG F 296/11 in 296a/II.
- Pismena izjava Dušana Puha, isti vir.
- Metod Mikuž, Pismo Quinta (Umberto Massole) E. Kardelja 6. 10. 1943 isti vir kot pod 3, stran 11.
- Mario Pacor, Confine Orientale, Feltrinelli editore Milano, 1965, str. 210—211.
- 98 Dušan Puh, isti vir. Primerjaj tudi članek Dušana Puha, Danes lahko po pravici povem, Tovariš, letnik 1954, strani 34—35, 70—71, 110—111, 130—131 151 170—171 in 194—195.
- Milan Svet, Dušan Puh — pismo štabu odreda, isti vir.
- Poročilo štaba IO iz 19. 2. 1944, isti vir.

Pismo Giordana Pratolonga-Oresteja in pismo izvršilnega komiteja Tržaške federacije KPI 5 . 2. 1944, ista vira.

⁹⁹ Dopis štaba 7. korpusa štabu IO 27. 2. 1944, A IZDG F 296/11.

Paolo Šema, pismo tržaškega vodstva KPI 5.2. 1945, isti vir.

Dušan Puh, isti vir. Umberto-Vran (dr. Anton Vratuša), dopis štabu IO 1. 8. 1944, A IZDG F 298/1.

¹⁰⁰ Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, isti vir.

Pismeni izjavi Milana Sveta in D. Puha, ista vira.

Stanko Pervanje-Gruden, pismena izjava piscu, AO IO v Kopru.

Poročilo sekretarja tržaškega vodstva KPI Giordana Pratolonga-Oresteja, isti vir.

¹⁰¹ Dušan Puh in Stanko Pervanje-Gruden, ista vira.

¹⁰² Poročilo štaba IO štabu 14. div. 27. 12. 1943, A IZDG F 296/1.

Dušan Puh in M. Svet, pismo, isti vir.

Poročilo OK VOS za Slovensko Istro pokrajinskemu komiteju VOS in štabu IO 20. 2. 1944, A IZDG F 296a/I.

Poročili štaba IO 23. in 28. 1. 1944, A IZDG F 296/11.

Dušan Puh, izjava, isti vir.

¹⁰⁴ Dušan Puh in Milan Svet, izjavi, ista vira.

Mario Toškan, Ankaran, pismena izjava, AO IO v Kopru.

Jožko Kocjančič, Koper, pismena izjava, AO IO v Kopru.

¹⁰⁵ Dušan Puh, pismena izjava, isti vir.

Poročili štaba Istrskega odreda 11. 12. 1943 in 8. 1. 1944, A IZDG F 296/1.

Poročilo sekretarja tržaške federacije KPI Giordana Pratolonga-Oresteja, isti vir.

¹⁰⁶ Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, isti vir.

Pismi Boža Kolariča z 20. 2. 1944 in Mora (Maria Larisa) Gildu in tovarišu v bataljonu, A IZDG F 296/11.

Pismena izjava Stanka Pervanje-Grudna, isti vir.

Dušan Puh in Milan Svet, pismo, isti vir.

¹⁰⁷ Stanko Pervanje-Gruden, isti vir.

Poročilo štaba IO štabu 14. divizije 8. 1. 1944, isti vir.

¹⁰⁸ Dušan Puh, Milan Svet, pismo štabu IO, isti vir.

Primerjaj tudi ostale Puhove vire!

Milan Svet in Oskar Savarin, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.

¹⁰⁹ Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, isti vir.

Valentin Kocijančič, pismena izjava, AO IO v Kopru.

Vilko Fortun, pismena izjava, AO IO v Kopru.

Karlo Maslo, pismena izjava piscu, AO IO v Kopru.

¹¹⁰ Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, isti vir.

Zaslišanje Karla Masla 24. 4. 1944 pri 7. korpusu, A IZDG F 119/11.

Pismene izjave D. Puha, M. Sveta, V. Kocijančiča, Srečka Vičiča, V. Fortuna, Karla Masla, Oskarja Savarina, Silva Luša, Jožeta Mezgeca, Janeza Črnetiča, AO IO v Kopru.

¹¹¹ Pismo Boža Kolariča političnemu komisarju 3. bat. 20. 2. 1944, A IZDG F 296.

Karlo Maslo, pismena izjava, isti vir. Stanko Pervanje-Gruden, isti vir.

¹¹² Pismo Mora (Maria Larisa) Gildu (Steliu Fontanotu) okoli 20 — 25 . 2. 1944, A IZDG F 296/11.

¹¹³ Dušan Puh, ustni vir. D. Puh in M. Svet, pismo, isti vir.

¹¹⁴ Stanko Pervanje, isti vir.

¹¹⁵ Dušan Puh, Milan Svet, pismo štabu . . . , isti vir.

Srečko Vilhar, Primorski Slovenci in nacionalno vprašanje, »Obala« št. 10— 11, str. 33.

¹¹⁶ Dr. Jože Brilej, pismena izjava piscu 9. 5. 1972, AO IO v Kopru. Giovanni Padoan-Giani, Abbiamo lottato insieme, str. 68, 207 do 213, Del Bianco, Udine 1965.

Polde Krebelj, I. bataljon IO, Primorski dnevnik 31. 1. 1971.

¹¹⁷ Metod Mikuž, isti vir.

Mario Pacor, isti vir.

¹¹⁸ Okrožni komite KPS za Slov. Istro, Poročilo 6. 5. 1944, A IZDG F. 119/11. Poročila štaba IO 22. 1., 3. 2. in 10. 2. 1944 (seznam mobilizirancev A IZDG F 296/11).

¹¹⁹ Poročila obveščevalnega centra IO 25. 2. in 2. 3. 1944, kopija v AO IO v Kopru. Poročilo OK VOS za Slovensko Istro 2. 3. 1944, kopija v AO IO v Kopru.

»20 Poročilo štaba IO 2. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Srečko Vičič, Dušan Puh, Valentin Kocijančič in Dušan Kozlovič, pismene izjave, AO IO v Kopru.

ui Poročilo štaba IO 2. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

¹²² Poročilo štaba 7. korpusa 24. in 25. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. št. 82 in 89.

¹²³ Povelje štaba 7. korpusa štabu IO 26. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 92.

¹²⁴ Povelje štaba 7. korpusa, isti vir.

Dopis štaba korpusa IO 27. 2. 1944, A IZDG F 296/11.

¹²⁵ Poročila štaba 7. korpusa 28. in 29. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 97, 101 in 102, VI/12, dok. 5.

Poročila štaba IO 27. in 29. 2. ter 2. 3. 1944, A IZDG 296/11, Zb. NOV VII/11, dok. št. 106.

¹²⁶ Povelje štaba 7. korpusa, isti vir.

Poročili štaba IO 27. 2. in 2. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

¹²⁷ Situacijsko poročilo obveščevalnega centra 7. korpusa št. 127, 26. 2. 1944, kopija v AO IO v Kopru.

Poročili obveščevalnega centra IO 25. in 27. 2. 1944, AO IO v Kopru.

>2* Poročilo štaba IO 8. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 17.

¹²⁹ Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, IZDG F 296/11.

Jože Butinar, pismena izjava, AO IO v Kopru.

*30 Poročilo štaba IO 6. in 8. 3. 1944, A IZDG F 296/11 in poročilo štaba 7. korpusa 13. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 27.

Polde Krelbelj, isti vir, 11. 12. 1970.

¹³¹ Poročili obveščevalnega centra IO 4. in 6. 3. 1944, kopija vAO IOvKopru.

Situacijsko poročilo štaba 7. korpusa 14. 3. 1944, kopija v AO IO v Kopru.

¹³² Poročilo štaba IO 8. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Ivan Pezdirc-Cankar, pismena izjava, AO IO v Kopru.

Ivanka Prelec-Slabnik, Košana, ustna izjava 24. 6. 1973.

¹³³ Poročila 2. bataljona IO za marec 1944, A IZDG F 297/11.

Poročilo štaba IO 8., 10. in 12. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Poročila in sezname moštva ter orožja IO, A IZDG F 296b/II.

¹³⁴ Isti vir kot zgoraj. Dopis štaba 7. korpusa 27. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

¹³⁵ Obvestilo štaba 7. korpusa 8. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 14.

Povelje štaba 7. korpusa, 26. 2. 1944, isti vir.

Poročila štaba IO 29. 2., 6., 10., 13., 14. in 24. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

¹³⁶ Stevo Sunajko, Sodelovanje slovenskih in hrvaških NOE, Lj. 1971, stran 3110—3111. Obrtem velja zapisati, da poročila štaba IO z 29. 2., 6., 10. in 11. 3. 1944 ter izjava ožeta Markučića zanikajo trditve Sunajka o tesni povezanosti operativnega štaba za Hrvaško Istru s Slovenskim Istrskim odredom do 20. 3. 1944. (glej Sunajko str. 310 in poročila IO v IZDG F 296/11!).

¹³⁷ Poročilo štaba IO 12. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

¹³⁸ Leopold Krelbelj, isti vir, 12. 12. 1970.

¹³⁹ Stanko Truden, isti vir kot pod 55.

Vnton Drečnik, pismena izjava, AO IO v Kopru.

¹⁴⁰ Poročila štaba IO 18., 15., 21. 3. 1944, IZDG F 296/11.

¹⁴¹ Isti vir kot zgoraj in seznam ranjencev SVPB »Zalesje«, A IZDG F 393/11.

Leopold Krelbelj, isti vir kot pod 16, 12., 15., in 16. 12. 1970.

Leon Klemenčič, zaslišanje pred častnim sodiščem ... 8. 5. 1944, IZDG F 119.

¹⁴² Leopold Krelbelj, isti vir, 16. 12. 1970.

Dragica Ratković, Hercegovka brkinska partizanka, TV 15, 25. 1. 1973.

¹⁴³ Poročilo štaba IO 21. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Polde Krelbelj, isti vir kot pod 16, 12. 12. 1970.

¹⁴⁴ Dokumenti v A IZDG F 296, 296a in 297.

¹⁴⁵ Kopija navodila v AO IO v Kopru.

¹⁴⁶ Poročila štaba IO 18. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

¹⁴⁷ Situacijska poročila obveščevalnega centra IO od 10. do 16. 3. 1944, kopije v AO IO v Kopru.

Poročilo štaba IO 21. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 53.

¹⁴⁸ Poročilo štaba IO 4. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Stanko Truden, Miroslav Vrh in Alojz Brne, Zabiče, ustni vir.

¹⁴⁹ Stanko Truden, isti vir.

¹⁵⁰ Stanko Truden in Jože Mezgec, ista vira.

¹⁵¹ Poročilo štaba 2. bataljona IO 19. 3. 1944, A IZDG F 297/11.

Jože Mezgec in Stanko Truden, ista vira.

¹⁵² Poročilo štaba 2. bataljona, isti vir kot pod 134.

Ernest Faraus, isti vir kot pod 18.

¹⁵³ Poročilo štaba 2. bataljona, isti vir. Poročilo štaba IO z 21.3.1944, Zb. NOV VI/12, dok. 53. Vaška kronika NOB Jelšane, Občinski odbor ZZB NOV Ilirska Bistrica, štab Istrskega odreda, prepis operacijskega dnevnika IO od 1. 3.

do 2. 4. 1944, IZDG F 296a/III in arhiv odbora 10 v Kopru. Andrej Surina, Rada Grlj, Polde Ivančič, ustni vir.

Ivan Dodič, Jože Mezgec, Ernest Faraus, Stanko Truden, isti viri, AO 10 v Kopru.

Primerjaj tudi M. Zadnik, Tako so umirali naši najboljši, Primorski dnevnik 16. 5. 1971.

¹⁵⁴ Pisma sestri Dori, originale hrani Doroteja Sancin-Bandi, Dolina 110, kopije Maks Zadnik.

¹⁵⁵ štab Istrskega odreda, predlog za odlikovanje s 16. 5. 1944, A IZDG F 297/11.

156 Poročilo štaba 10 21. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 53.

Poročili štaba 10 24. in 30. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Poročilo štaba 1. bataljona 26. 3. 1944, A IZDG F 297/1.

Ivan Pezdirc, isti vir. Leopold Krebelj, isti vir, 8. 12. 1970.

Mirko Kovačič, isti vir, 17. 10. 1968.

Poročilo štaba 10 24. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Prepis operacijskega dnevnika, isti vir.

•s• Poročilo štaba IO 30. 3. 1944, A IZDG F 296/11.

Prepis operacijskega dnevnika, isti vir.

Vaska kronika NOB Zajelšje, obč. odbor ZZB NOV Ilirska Bistrica.

15' Poročilo štaba IO 30. 3. 1944 in prepis operacijskega dnevnika, ista vira. (Glej tudi poročilo štaba 7. korpusa 2. 4. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 91. Valentin Kocijancič in Vilko Fortun, pisмени izjavi v AO IO v Kopru.

1M Poročilo štaba IO 1.4. 1944, A IZDG 296/11.

Prepis operacijskega dnevnika, isti vir.

Stanko Truden in Jože Mezgec, ista vira.

161 Prepis operacijskega dnevnika, isti vir. Operacijski dnevnik 10 2. 4. 1944, A IZDG F 296a/III.

Poročilo štaba 10 4. 4. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 99.

Poročilo štaba 7. korpusa 9. 4. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 107.

¹⁶² Isti vir.

¹⁶³ Isti vir.

REORGANIZACIJA, ŠTABNA KRIZA IN POHOD
V SUHO KRAJINO
(od 4. aprila do 17. maja 1944)

Splošne vojaške in politične razmere spomladi 1944

V pomladanskih bojih na evropskih frontah in v Jugoslaviji je doživela nemška vojska nove poraze. Zlasti so hitro napredovale proti zahodu in jugu sovjetske armade iz Ukrajine ter dosegle 8. aprila češkoslovaško in romunsko mejo, nato pa začele boje za Krim. V Angliji pa so se velike angloameriške armade pripravljale na invazijo, kar je napovedovalo hitlerjencem začetek končnega zloma. Na italijanskem bojišču se je Nemcem sicer posrečilo začasno zaustaviti zavezniško napredovanje, zbiranje angloameriških čet pa je tudi tam grozilo s skorajšnjo ofenzivo proti severu in z zavzetjem Rima.¹

Centralni komite KPJ in vrhovni štab NOV in POJ sta pričakovala v naslednjih mesecih izločitev Romunije iz hitlerjevskega bloka, kapitulacijo Bolgarije in prihod Rdeče armade na vzhodne meje Jugoslavije. Da bi se pripravili na bližajoče se burne dogodke, je vrhovni štab NOV in POJ ukazal enotam II. in III. udarnega korpusa, naj začno prodirati v Srbijo. Upravičeno je namreč pričakoval, da bo prav tam prišlo najprej do vzpostavitve zvez in operativnega vojaškega sodelovanja med NOVJ in Rdečo armado. Prodor močnih enot NOVJ v Srbijo pa bi onemogočil nadaljnje delovanje četnikov na njenem ozemlju in pospešil razkroj ter odstranitev reakcionarne Puričeve jugoslovanske begunske vlade, ki so jo čedalje bolj razjedala notranja nasprotja. To pa bi omogočilo ustanovitev narodnoosvobodilnemu gibanju bolj naklonjene nove vlade, v kateri ne bi bilo mesta za dotedanjega

vojnega ministra in okupatorskega sodelavca Dražo Mihailoviča. Morebitni sporazum nove vlade z vodstvom NOB pa bi odstranil tako imenovano dvovladje v mednarodnih odnosih in pripomogel, da bi zavezniki čimprej priznali nacionalni komite narodne osvoboditve Jugoslavije kot zakonito jugoslovansko vlado.²

Zaradi hitrega napredovanja Rdeče armade proti Balkanu in hkratne krepitve NOVJ kot vojaškega dejavnika je bil položaj nemških čet v jugozahodni Evropi čedalje bolj kritičen. Ker pa je nemško vrhovno vojaško poveljstvo spomladi pričakovalo tudi zavezniško ofenzivo na italijanskem bojišču in angloameriško izkrcanje v Istri, je bilo prehodno ozemlje Primorske in Istre s svojimi pomembnimi prometnimi zvezami Nemcem čedalje bolj potrebno za premeščanje, počitek in pregrupacije čet iz Italije na vzhodno fronto in Balkan ter obratno.

Da bi zavarovalo nemoten vojaški promet in gradnjo obrambnih naprav pred partizanskimi napadi, si je nemško poveljstvo omislilo več ukrepov. Med najpomembnejše sodi načrt »IDA« za obrambo pred izkrcanjem v Istri, po katerem naj bi to ozemlje branili z organiziranimi in utrjenimi odpornimi točkami pri Trstu, Puli in Reki ter z vmesnimi zaporami. Za izvedbo tega načrta so Nemci poslali marca na Primorsko kar tri svoje divizije: 188. rezervno gorskih lovcev, ki je prispela 8. marca iz Belluna v Gorico. Dne 18. maja se je njen štab preselil v Sežano, njeni polki pa so se razporedili od Soče do Reke oziroma Kvarnerskega zaliva. Med 25. in 30. marcem pa so poslali z območja Anzia pri Rimu na sektor Trst—Sežana—Postojna oslABLJENO 256. pehotno divizijo z območja Riminija na istrsko obalo in v notranjost Istre pa 278. pehotno divizijo. Razen teh so bili na Primorskem tedaj še deli 114. pehotne, 16. SS oklepne grenadirske divizije ter italijanske fašistične in druge enote pa še oddelki tako imenovanega Slovenskega narodnega varnostnega zbora, primorske inAČICE slovenskega domobranstva.

Nemški vojaški poveljnik Jadranske operativne cone general-leitnant Ludwig Kubier pa se je razen angloameriškega izkrcanja čedalje bolj bal j tudi partizanske dejavnosti. Zato je ukazal zaostriti boj proti partizanom tudi z neobičajnimi sredstvi in načini. Takrat je predlagal nadrejeni armadni skupini von Zangen tudi izselitev vsega prebivalstva z območja Krasa med Opčinami in Tržičem ter južnim robom Gradiške, češ da je »po-

tenoialno banditsko nevarno»; temu ukrepu pa se je uprl nacistični visoki komisar Friedrich Rainer.

V okviru teh načrtov so Nemci tedaj ponovno okrepili zavarovanje prometnih zvez od obale — Istre, Trsta, Tržiča in Reke — proti notranjosti. Posebno pozornost so posvetili cestam in železnicam iz Trsta in Reke proti Postojni in Gorici.⁵

Enote IX. korpusa so z miniranjem kinodvorane na Opčinah, 2. aprila in oficirskega doma v Trstu, 22. aprila 1944, ter z drugimi akcijami zadale Nemcem hude izgube. To pa je izzvalo ostre nemške reakcije.

Okrepljene nemške sdle so organizirale konec marca in v aprilu več obsežnejših napadov na partizanske enote v Istri, Brkinih in na Krasu. Med 11. in 22. aprilom pa so organizirali obsežnejšo ofenzivo proti enotam IX. korpusa na šentviški gori, pri Žireh, na Lokvah, na Predmeji in Banjški planoti. Komaj so ofenzivo končali, že so začeli 26. aprila pod vodstvom poveljnika policije in vodje SS za Jadransko operativno cono ofenzivo v Čičariji, Kastavščini, Podgori in Brkinih, ki je trajala do 6. maja. Partizanske enote pa so se s spretnimi manevri izognile sovražnim obkoljevalnim poskusom in takoj prešle v protinapade na prometne zveze in občutljivejše točke sovražnikovega bojnega razporeda.⁴

Reorganizacija odreda od 1. do 6. aprila 1944

Glavni štab NOV in PO Slovenije in štab VII. korpusa sta si marca in aprila vztrajno prizadevala, da bi še bolj vojaško aktivirala enote 18. divizije na Dolenjskem in Istrski odred na južnem Primorskem. Tod naj bi odred zlasti rušil prometne zveze in napadal sovražnikove enote, hkrati pa nadaljeval mobilizacijo v sodelovanju s KIVP, ki je v začetku aprila prevzela s svojimi štirimi podrejenimi komandami mest organizacijo mobilizacije, urejanje skladišč hrane in opreme, civilno sodstvo in druge zaledne naloge. Zato je bil del odredovih sil sproščen za boj proti sovražniku. To pa je bil le eden izmed razlogov, ki je narekoval reorganizacijo odreda; drugi, tedaj nepojasneni, vsekakor pa pomembnejši razlog, ki je privedel štab VII. korpusa do odločitve, da vključi 2. bataljon 9. brigade v Istrski odred in z njim okrepi njegovo bojno sposobnost, pa je izviral iz pogostih, naj-

večkrat neupravičenih dvomov v poročilih odredovega političnega komisarja Leona Klemenčiča o bojni sposobnosti borcev — domačinov iz Brkinov in Istre. Toda nekateri začetni neuspehi odredovih enot so bili bolj posledica neizurjenosti enot in borcev kot pa izraz trajnejše nesposobnosti ali neborbenosti domačih borcev.

Nekateri dokumenti štaba VII. korpusa od sredine februarja do konca marca 1944 pa nam dokazujejo, da v štabu korpusa niso bili povsem zadovoljni z odredovimi mobilizacijskimi in bojnimi uspehi ter tudi ne z razmerami v njem. Očitki štaba korpusa so bili sicer še redki, vendar nekateri dokaj ostri.

Skupina borcev 3. bataljona s člani štaba odreda marca 1944 na Kozjanah

Razlogi za nezadovoljstvo so bile nekatere nerednosti v dopisovanju in izvrševanju nalog, predvsem pa netovariški, vojvodsko surovi odnosi, ki jih je uveljavil v štabu odreda politični komisar Leon Klemenčič do predstavnikov političnih organizacij,

borcev in prebivalcev. Vendar odgovornim tovarišem v štabu VII. korpusa tedaj ni uspelo odkriti in odstraniti pravega povzročitelja takšnih razmer, ki je bil, kot se je izkazalo pred častnim sodiščem za oficirje VII. korpusa od 8. do 9. maja 1944, prav odredov politični komisar Leon Klemenčič-Očka z nekaterimi svojimi sodelavci. Klemenčiču so do nemškega napada na odredov štab na Preložah 12. aprila in požiga vasi v štabu VII. korpusa zaupali, ker bi ga bili sicer ob reorganizaciji odreda v začetku aprila odstranili s položaja, kot so začasnega komandanta Karla Masla-Draga. Ker pa Klemenčičeva škodljiva vloga tedaj še ni bila odkrita, je reorganizacija razmere v štabu še poslabšala.

Da bi bil jasnejši razvoj štabne krize im dogodkov, ki so v zvezi z njo privedli 8. do 9. maja 1944 do obsodbe nekaterih članov odredovega štaba, bomo najprej na kratko opisali nekatere njene kali od februarja do konca marca in objektivne razmere, v katerih je odred deloval spomladi 1944.

Prve kali nezaupanja v odnosih med štaboma korpusa in odreda so se pojavile že 12. februarja 1944. Takrat je štab VII. korpusa v dopisovanju z odredovim štabom prvič uporabil oster ton ter očital odredovemu štabu nerednost v poročanju in nezadostno vojaško aktivnost. Trditev odredovega štaba, da zaradi pomanjkanja čet ni mogoče izvajati mobilizacije in hkrati napadati sovražnika, ker njegovi posegi mobilizirance razpršujejo, pa je štab VII. korpusa zavrnil in poudaril: »Vašega izgovora, da so enote zaposlene z mobilizacijo, ne moremo v celoti upoštevati ... ne smete pozabiti, da bo mobilizacija toliko bolj uspevala, kolikor bolj boste vojaško aktivni. Zahtevamo, da nam dnevno poročate o akcijah, izvršenih na progi!«

Do kolikšne mere je bil takšen ton do tedaj upravičen in v kolikem obsegu je že bil v navadi v odnosih med štabi, je težko ugotoviti.

Približno tedaj so odgovorni člani štaba VII. korpusa izrazili nezaupanje štabu odreda tudi s tem, da so naročili v odred poslanim funkcionarjem: komandirju minerskega voda Antonu Drečniku-Zvonku, komandantu 1. bataljona Antonu Likarju-Smrekarju, namestnikoma bataljonskih političnih komisarjev Alojzu Rajerju-Mišku in Alojzu Hrenu, naj posebej poročajo, kaj se v odredu dogaja. To gotovo ni bil najboljši način pri odpravljanju nepravilnih odnosov.⁵

Konec meseca se je pritisk štaba VII. korpusa še zaostрил, ko je v povelju za napad na nemško postojanko Št. Peter (Pivka) zagrozil štabu odreda, da bo postavil člane odredovega štaba pred sodišče, če odred ne bo izvršil povelja, vendar grožnje ni uresničil, čeprav odredov štab povelja ni izvršil, ker ga, kot smo že opisali, s svojimi silami pač ni mogel uspešno izvršiti. Še več, štab korpusa ni zahteval niti pojasnila o razlogih za opustitev napada, temveč je naslednji dan v zvezi s problemi v 3. odredovem bataljonu še ostreje nadaljeval:

»Po vseh poročilih, ki jih dobivamo — ne od vas, temveč iz drugih virov — je jasno, da štab vašega odreda ne vodi svojih enot niti jih ne kontrolira niti nima z njimi potrebnih zvez...«⁶

Iz takšnih ugotovitev štaba korpusa, ki so v bistvu diskvalificirale odredov štab, bi lahko pričakovali le razrešitev dolžnosti vseh ali pa vsaj večine članov dotedanjega odredovega štaba. Vendar do tega ni prišlo. Zamenjali so le začasnega komandanta Karla Masla. Njegove dolžnosti je prevzel dotedanji namestnik Anton Požar-Savo, politični komisar in njegov namestnik pa sta ostala. Za namestnika komandanta in načelnika štaba sta bila postavljena prejšnji komandant 2. bataljona 9. brigade Ivan Majcen-Jovo in komandant 3. bataljona Istrskega odreda Srečko Vičič-Feliks.

Pri tem je treba nepristransko oceniti še objektivne razmere, v katerih je odred tedaj deloval — kritično področje in posebna občutljivost sovražnika na njem, pomanjkljiva oprema enot, zlasti pomanjkanje minerske opreme in razstreliva, ki ga je štab VII. korpusa obljubljal odredu od 17. januarja, vendar ga ta do 1. aprila še ni dobil — in subjektivne dejavnike: mladi borci so bili brez bojnih izkušenj, primanjkovalo je usposobljenih in izkušenih vodilnih kadrov. Upoštevati pa je treba še dosežene rezultate, saj so odredove enote od ustanovitve odreda do konca februarja mobilizirale okoli 2100 novincev, do začetka aprila pa približno 3000 in jih več kot 90 odstotkov pospremile na Notranjsko. Pa tudi odredovi vojaški uspehi niso bili tako nepomembni, saj je do konca marca izvedel 52 napadalnih in obrambnih akcij in v njih onemogočil za boj najmanj 278 sovražnih vojakov ter uničil več manjših sovražnih postojank. Ob upoštevanju vseh teh dejavnikov se zdi kritika štaba korpusa, kolikor zadeva rezultate delovanja odredovih bataljonov, preostra in premalo utemeljena. Prav gotovo bi bile odredove enote lahko dosegle večje uspehe,

zlasti v prvih mesecih, če bi bile imele bolj izkušene borce in sposobnejši poveljniški kader ter boljšo opremo. Poudariti velja še to, da so bili prvi meseci nekakšna šola v boju in da so se morale enote učiti ob lastnih napakah, saj druge možnosti niso imele.⁷

Tretji razlog za reorganizacijo Istrskega odreda je bila utemeljena težnja štaba VII. korpusa, da bi bile v tem odredu predvsem manjše gibljive enote, sestavljene iz izkušenih borcev pod poveljstvom sposobnih kadrov. Takšno stališče je povzel iz izkušenj z brigadami (Istrsko, Tržaško, Brkinsko), razkropljenimi med nemško jesensko ofenzivo, in jih utemeljeval s predvidevanjem, da bodo Nemcem z bližajočo se fronto v Italiji čedalje bolj potrebne prometne zveze na odredovem operativnem območju, zato bodo zaostрили pritisk na tamkajšnje partizanske enote (to se je jeseni 1944 tudi zgodilo). V odredu pa je bilo po oceni štaba korpusa konec marca 1944 zaradi odhoda več kot 100 izkušenih borcev v VOS ter na Istrsko vojno področje, kakor tudi zaradi občutnih izgub v bojih s sovražniki, približno 500 v glavnem mladih, v bojih nezadostno izurjenih borcev, pretežno domačinov, ki na odredovem področju niso bili vsi nujno potrebni, bi pa zelo prav prišli v brigadah na Dolenjskem. Zato je štab VII. korpusu 13. marca 1944 prvič omenil v poročilu glavnemu štabu, da bo poslal v Istrski odred nov bataljon, stari odred pa premestil in ga preobrazil v 4. brigado 18. divizije.* Nadaljnji ukrepi štaba korpusa kažejo, da je nameraval reorganizacijo izpeljati kar se da hitro, zato je 21. marca poklical na Dolenjsko namestnika odrednega komandanta Antona Požarja-Sava, 27. marca pa je izdal odredbo o preureditvi Istrskega odreda in jo le splošno utemeljil z vojaško situacijo v Slovenski Istri ter s potrebo po nadaljnjem razvoju NOV.

Z odredbo je določil, da pride v sestav novega odreda ves 2. bataljon 9. brigade, če nima več kot 120 borcev. Iz vsakega odredovega bataljona pa naj se vključi v reorganiziran odred po 40 najboljših borcev, tako da bo imel odred tri bataljone s po 80 borci, štab odreda pa zaščitno četo s 25 borci, vodom za zveze 25

* Tega ukrepa, ki je v danem besedilu nelogičen, štab korpusa ni izvedel v takšni obliki. Tedaj ni ne odpoklical starega odreda ne ustanovil novega, pač pa je iz moštva, poslanega iz 2. bataljona 9. brigade in dela moštva odreda reorganiziral odred, preostalo odredovo moštvo — 280 borcev in oficirjev — pa vključil začasno v 18. divizijo kot samostojen bataljon; vendar ga je 22. aprila razzormiral in borce razdelil po brigadah 15. divizije. (Pojasnilo pisca).

in obveščevalnim vodom z 20 borci. Tako bi bilo v odredu skupno 310 borcev, oboroženih s 3 lahkimi minometi, 3 težkimi in 30 lahkimi strojnicami ter ustreznim številom pušk, brzostrelk, pištol in drugega orožja. Naloge odreda, razpored enot in operativno območje naj ostanejo nespremenjeni. Moštvo, ki ne bo vključeno v reorganizirani odred, pa se bo zbralo v posebno enoto in napotilo v 18. divizijo.⁸

Novi komandant odreda Anton Požar-Savo se je vrnil 1. aprila v štab odreda na Prelože in prinesel s seboj odredbo ter navodila o reorganizaciji. Dne 4. aprila je prispel na Ostrožno brdo tudi 2. bataljon 9. brigade s 109 borci. Najprej so reorganizirali štab odreda, ki je nato 2. aprila izdal v skladu z določili odredbe VII. korpusa svojo odredbo o reorganizaciji odreda in z njo določil naslednjo sestavo štabov:

Za odred:

1. komandant: kapetan Anton Požar-Savo, prej namestnik komandanta IO;
2. politični komisar: Leon Klemenčič-Očka, prej na isti dolžnosti;
3. namestnik komandanta: poročnik Ivan Majcen-Jovo, prej komandant 2. bataljona 9. brigade;
4. namestnik političnega komisarja: Anton Pišot-Toni, prej na istem položaju;
5. načelnik štaba: Srečko Vičič-Feliks, prej komandant 3. bataljona IO.

Za 1. bataljon:

1. vršilec dolžnosti komandanta: Leopold Krebelj, prej namestnik komandanta v istem bataljonu;
2. politični komisar: Franc Zorc, prej politični komisar 2. bataljona 9. brigade;
3. namestnik komandanta ni bil imenovan, kmalu potem pa je prevzel to dolžnost Karel Vene, prej komandir čete v 2. bataljonu 9. brigade;
4. namestnik političnega komisarja: Vido Bevc, prej na enakem položaju v 2. bataljonu 9. brigade.

Za 2. bataljon:

1. komandant: Stanko Truden, dotedanji komandant;
2. politični komisar: Mirko Remec, prej na istem položaju;
3. namestnik komandanta: Slavko Brajnik, prej na istem položaju;
4. namestnik političnega komisarja: Ludvik Tomori, do tedaj na istem položaju.

Za 3. bataljon:

1. komandant: poročnik Anton Mlakar, prej namestnik komandanta 2. bataljona 9. brigade;
2. politični komisar: Ado Slavec, prej na istem položaju;
3. namestnik komandanta: Valentin Kocjančič, prej komandir čete v istem bataljonu;
4. namestnik političnega komisarja Dušan Puh, do tedaj na istem položaju.⁹

širši štab odreda je ostal v glavnem nespremenjen, prišlo je le do posameznih dopolnitev. Tako je Anton Debeljak prevzel dolžnosti odrednega intendanta in Mirko Ambrožič dolžnosti njegovega pomočnika. Konec aprila pa je bil ustanovljen odsek za propagando, šef za propagando pa je postal Jože Moravec, medtem ko je opravljal dolžnost sekretarja ZKMJ Ivo Šircelj.

Reorganizacija se je začela v odredovem štabu na Preložah 4. aprila. Tisti dan je novi odredov štab na seji izbral ter razporedil kadre za svojo izpopolnitev in izpopolnitev bataljonskih štabov, potem pa jih je pozval, da takoj prevzamejo dolžnosti. Naslednjega dne je bila konferenca izpopolnjenega odredovega štaba. Na njej so razporedili 2. bataljon 9. brigade v tri skupine in jih takoj napotili v bataljone. Z njimi sta potovala po dva člana odredovega štaba k 1. bataljonu v Skadanščino, k 2. v Podgoro in k 3. na Kozjane v Brkinih. Dne 6. aprila so prerazporedili moštvo v nove bataljone, ki so ostali na prejšnjih položajih, medtem ko se je preostalo moštvo, ki ni bilo vključeno v reorganizirani odred, zbralo naslednjega dne na Ostrožnem brdu in tu

čakalo 2 dni, da so zbrali še za štab VII. korpusa ter GŠS potrebno orožje in druge stvari.*

ŠTEVILČNO STANJE ODREDA PRED REORGANIZACIJO IN PO NJEJ:

I.

II.

Pred reorganizacijo

Po reorganizaciji

odred	506 mož	odred.....	355 mož
2. bataljon 9. brigade	109 mož	bataljon za 18. divizijo	280 mož
Skupno.....	615 mož	Skupno:.....	635 mož**

Po posameznih enotah:

— štab odreda z odseki			
in zaščitno	četo ..	85 mož.....	90 mož
— 1. bataljon		121 mož	90 mož
— 2. bataljon		160 mož.....	87 mož
— 3. bataljon		140 mož.....	88 mož
SKUPNO:		5 0 6 m o ž	3 5 5 m o ž

K temu je treba prišteti še 15 borcev, ki jih je odredov štab poslal na snežniško območje, da bi zbirali po opuščenih italijanskih utrdbah orožje in strelivo. Zato je imel reorganizirani odred skupno 370 borcev in bork.¹⁰

Iz prikazanega je razvidno, da pri reorganizaciji niso dosledno spoštovali določil odredbe štaba VII. korpusa z dne 27. marca, po kateri bi morali imeti bataljoni le po 80 borcev, v štabu odreda pa 70. Tedaj se je številčno stanje moštva v štabu odreda in nje-

* Tedaj so poslali GS Slovenije 12. godalnih inštrumentov, 10 brzostrelk, 10 pištol, 2 jahalna konja s sedli, dve muli s tovornimi sedli, pisalni stroj, 100 kg soli in drugo. Devetega aprila 1944 je Karlo Maslo, ki je bil razrešen dolžnosti komandanta odreda in je postal komandant na novo ustanovljenega samostojnega bataljona, krenil na Notranjsko z 280 borci in oficirji, oboroženimi s 4 težkimi in 20 lahкими strojnícami, 5 brzostrelkami in približno 240 puškami.

** Pri razliki 20 mož (615 : 635) gre za novince, ki so jih priključili bataljonu, namenjenemu v 18. divizijo na Notranjsko.

govih odsekih povečalo za 5, v bataljonih pa se je zmanjšalo kar za 156 borcev. Primerjava številčnega stanja odredovih bataljonov ob reorganizaciji (412 borcev in bork) s številčnim stanjem, ki ga je štab odreda podajal v poročilih štabu VII. korpusa marca ter še 1. in 3. aprila 1944 (337 borcev in bork za ves odred), kaže, da je odredni štab prikrival nadrejenemu štabu dejansko številčno stanje." Vendar je treba pojasniti, da se je odredovim bataljonom na njihovih pohodih po vaseh vsak dan priključil kakšen borec ali pa so mobilizirali večje skupine. Ti so ostali v bataljonih, dokler se jih ni zbralo večje število, nato so jih poslali kot novince k štabu odreda ali pa jih odpravili kar sami (tako so ukrepali v 2. bataljonu) na Notranjsko.¹²

Po reorganizaciji, ki je ugodno vplivala na razmere v bataljoni, medtem ko so se v štabu odreda napake še stopnjevale, so ostali odredovi bataljoni na svojih prejšnjih položajih, nadaljevali mobilizacijo in napadali sovražnike. Štab odreda pa je ostal na Preložah, kjer je bil že 6 tednov. Tam ga je 12. aprila 1944 ob 5.45 zatekel in po krivdi štaba, zlasti komandanta in komisarja, tudi hudo prizadel nemški napad. Zaradi tega je štab VII. korpusa 13. aprila uvedel proti njemu preiskavo.¹³

Bataljon 280 borcev je prispel pod vodstvom Karla Masla 11. aprila na Notranjsko.* Potem se je zadrževal kot samostojna enota v sestavi 18. divizije na Studenem, pri Sv. Vidu (sedaj Žilce) in drugod ter sodeloval 14. aprila z Notranjskim odredom v napadu na domobrance, od 19. do 21. aprila pa je zavaroval napad enot VII. korpusa na sovražno postojanko v Ribnici. Štab VII. korpusa je opustil svojo prvotno zamisel, da bi iz bataljona ustanovil 4. brigado 18. divizije. Sklenil ga je razformirati ali pa celega vključiti v kakšno brigado. Ob tem je poudaril, da je bataljonovo »moštvo zelo dobro«. Dva dni pozneje pa je o borcih tega bataljona v poročilu glavnemu štabu Slovenije zapisal, da njihova borbena morala in disciplina nista ravno slabi. Sklenil je, da bo z njimi okrepil najšibkejše enote. Dne 22. aprila so bataljon končno razformirali in 125 njegovih borcev dodelili 15. brigadi, preostale pa drugim enotam 15. divizije.¹⁴

* Ta batalion so v nekaterih dokumentih imenovali tudi Istrski odred št. 2., čeprav to ni bil, ker ni imel ne odredovih nalog ne operativnega območja, pa tudi ni bil organiziran kot odred.

Delo in boji odredovih enot po reorganizaciji

Vključitev 2. bataljona 9. brigade v odredove bataljone, je — kot smo že omenili — ugodno vplivala na nadaljnji razvoj njihove bojne sposobnosti. Saj je prišlo v čete in bataljone več preizkušenih četnih in bataljonskih poveljnikov: Anton Mlakar, Karel Vene, Lojze Klarič, pogumni namestnik komandirja Ivan Avbar, trije vrli Gerovčani Ivan Janež, Milivoj Štimac in Leon Pavlič ter drugi. Skupaj z vojaškimi je prispelo v odredove enote tudi več sposobnih političnih funkcionarjev, med katerimi so bili najpomembnejši bataljonski politični komisar France Zorc, njegov namestnik Vido Bevc, četni komisar Lojze Lenič, Janez Lenič, Anton Škvarča in Jože Dolmin. Z bataljonom se je vrnilo v odred tudi večje število odličnih borcev — domačinov in drugih; med njimi velja omeniti zlasti mitraljezca Lojzeta Brneta in Antona Hrvata, desetarja Jožeta Štembergarja, Oskarja Glavino in Rudija Zadela, Hermana Detička, Ivana Zbačnika in živahnega kurirja Mirka Oražma. Z njimi je prišla tudi prizadevna in po gumna bolničarka Helena Mihelič. Prišel je tudi neugnani šaljivec, starejši vodnik Franc Sešek-Mika, ki je imenitno »igral« na mavzerico kot »godalni inštrument«. Med prejšnjimi odredovimi borci in tovariši iz 2. bataljona se je razvilo iskreno bojno tovarištvo. Že v prvih dneh so si izmenjali izkušnje in se spoprijateljili. Bataljoni so se krepili v borbenosti, poštenosti, tovarištvu in vdanosti osvobodilnemu boju.

Tudi brkinsko in istrsko ljudstvo je prispele tovariše gostoljubno sprejemalo. Ker so v Gorskem kotarju in Suhi krajini stradali, jih je dobra hrana v odredu prijetno presenetila. Zlasti pa so jih razveselile dobrote, ki jih je ljudstvo vsak dan dajalo partizanski vojski, posebno pa 2154 kg sladkega kruha ob velikonočnih praznikih (9 —10. aprila 1944).*

* Komandir čete Karel Vene se prihoda v Brkine in Skadanščino takole spominja:

»Zadnje dni marca se je začelo šušljati v Suhi krajini, da bo naš bataljon odšel iz sestave 9. brigade . . . Zjutraj 28. marca 1944 sem dobil poziv, da se javim skupno s četnim komisarjem Lojzetom Leničem v štabu bataljona. Povelje je bilo zelo kratko: 'V pol ure bomo krenili!' Domneval sem, da gremo v Istro, in si tega želel. Med potovanjem sem razmišljal, kako lačni smo bili v Gorskem kotarju, kjer so stare ženske kakor divjad iskale krompir pod 50 cm visokim snegom, čeprav so ga bili že jeseni izkopali. Kako malo smo jedli na hitrih pohodih po Kočevskem in v Suhi krajini! Spomnil sem se tudi, kako dobro so nam postregli s hrano na Pivki, ko smo prišli februarja 1944 na Mašun po mobilizirance. Na Mašunu smo se za hip ustavili in nam je komandant bataljona Ivan Majcen po-

Takoj po reorganizaciji so začeli bataljonski štabi s sodelovanjem operativnega oficirja, odrednih in bataljonskih obveščevalcev iskati in preučevati najugodnejše možnosti za napade na sovražnike. Vendar je trajalo nekaj dni, preden so si bataljoni uredili taborišča in so se novi poveljniški kadri seznanili z razmerami.

Med reorganizacijo odreda in njegovo zmanjšano aktivnostjo sovražniki niso mirovali. Zlasti so se v Istri razdivjali fašisti. Okrožni odbor OF za Slovensko Istro pa se je tedaj skupaj z okrožno izpostavo oddelka za notranje zadeve pritoževal oblastnemu komiteju zaradi pomanjkljive vojaške zaščite ozemlja Slovenske Istre, zato je štab odreda poslal 15. aprila 1944 tja 1. bataljon.

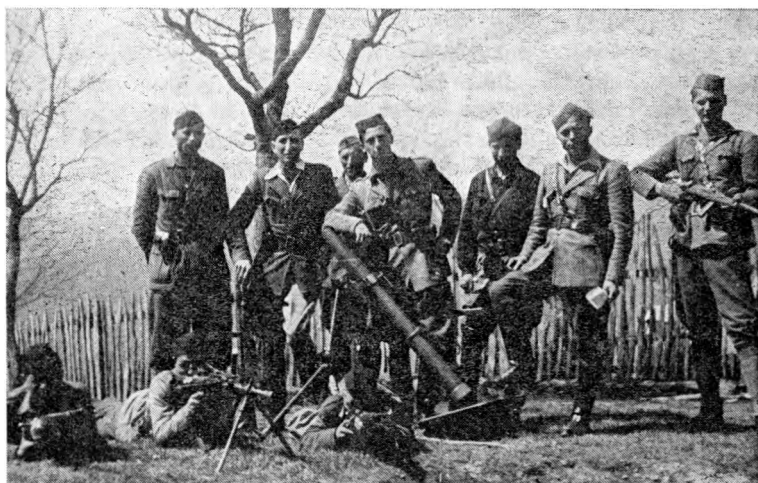
Še prej, 6. aprila, je šla v akcijo skupina 4 minerjev pod vodstvom Antona Drečnika. Nameravala je porušiti več daljnovodnih električnih stolpov ob progi Divača—Št. Peter; akcija jim pa ni uspela, ker so imeli vlažno vžigalno vrstico. Isti dan je zaseda

3. bataljona napadla pri Kozjanskem mostu na cesti Divača—Ilirska Bistrica dva domobranska osebna avtomobila in propagandni kamion, vendar vozil ni mogla uničiti. Štab odreda je poročal, da je bilo ob akciji nekaj domobrancev ubitih.¹⁵

Prvi bataljon je po reorganizaciji vzel na muho železnico Divača—Pulj, na odseku med Kozino in Podgorjem; tod pa tedaj ni bilo prometa, ker je bila proga na območju Hrvaške Istre razbita. Vendar je njegova zaseda 10. aprila 1944 pri Prešnici uničila železniško drezino in ujela 5 železničarjev, ki so nadzorovali progo Divača—Pulj, 12. aprila pa so njegove patrulje pretrgale telefonsko linijo in pobrale žice ob progi. V tistih dneh so bataljonske udarne skupine napadale tudi sovražnikova prevozna sredstva na cesti Reka—Trst, med Materijo in Obrovom.

vedal, da gremo v Istro. Na Ostrožnem brdu smo se srečali s Karlom Maslom. Bil je impozanten lik, prava legenda za tiste čase, ponos brkinskih in primorskih partizanov. Pri štabu odreda na Preložah nas je čakal zajtrk — po pol kg kruha in približno pol litra mleka — kakršnega v brigadi nismo bili navajeni. Dobili pa smo tudi vsak po 10 cigaret. 2e na štabu odreda nas je sprejel komandant 1. bataljona Leopold Krebeli in nas odvedel v Skadansčino. V bataljonu je vladalo vladno tovarstvo. Koderkoli smo hodili, so nas ljudje sprejemali s tolikšno skrbnostjo, da kdor ni bil v teh krajih, ne bi mogel verjeti, kako je bilo brkinsko in istrsko ljudstvo dobro, požrtvovalno in enotno. 2e naslednje dni je bil štab bataljona obveščen, da je istrska mladina pripravila za borce velikonočna darila . . . V naslednjih dneh smo znosili v taborišče cele vozove sladkega kruha, vina in drugih dobrot. Take dobrine so bile za nas, ki smo prišli iz brigade, še pred 10 dnevi neuresničljive sanje . . .» (Karel Vene, pismena izjava, AO IO v Kopru).

Drugi bataljon se je usmeril na progo Št. Peter—Reka, na odseku med Ilirsko Bistrico in Šapjanami. Pri tem je operativno sodeloval z istrsko brigado »Vladimir Gortan«, varoval z zasedami proti Ilirski Bistriai njene napade proti Šapjanam in Jurdanom, 7. aprila pa je njegova zaseda zasegla na cesti pri Rupi civilni tovornjak, ki je bil v nemški službi, in mobilizirala šoferja. Potem pa so vozilo in šoferja na njegovo željo izročili hrvaškim parti-

Po končanem pouku o uporabi minometov aprila 1944 so se člani štaba 3. bataljona in borci še fotografirali

zanom. Naslednji dan pa je bataljonska minerska skupina razstrelila 4 jeklene električne drogeve ter s tem ustavila promet na progi za 24 ur. Dne 10. aprila je bataljon mobiliziral na Dolenjem Zemonu le 2 km od Ilirske Bistrice kakšnih 30 novincev, ki so se bili marca izognili mobilizaciji z begom. Tretji bataljon pa je bil v prvi polovici aprila skupaj z zaščitno četo zaposlen s spremljanjem novincev iz Brkinov na Notranjsko. Preostalo moštvo je patroljiralo in z zasedami branilo dohode v Brkine: na Artvižah, Barki, pri Kozjanskem mostu, na Orehku, v Zajelšju, nad Premom, proti Obrovu in Javorju ter drugod.¹⁶

Napad na odredov štab na Preložah

Štab odreda se je že predolgo zadrževal na Preložah. Dolgotrajno bivanje v enem kraju za partizanske enote ni bilo varno, posebno pa to ni bilo priporočljivo v Brkinih. Njegovi najodgovornejši člani so kljub opozorilom obveščevalcev in dvakratnemu nepričakovanemu sovražnemu napadu ter velikim izgubam, ki so doletele 1. bataljon na Stari Sušici in 2. bataljon v Jelšanah, še vedno naivno ocenjevali sovražnikove sposobnosti, da hitro zbere zadostne sile in nepričakovano ter učinkovito napade.

Dan pred napadom je bil štab odreda z zaščitno četo, vodom za zveze in obveščevalnim vodom s približno 100 dobro oboroženimi borci in borkami na Preložah; 3. bataljon je bil z 90 borci na Kozjanah, oddaljen od štaba odreda približno 2 uri peš hoje; manj kot uro daleč je bil na Pregarju 5. bataljon VDV s približno 120 borci. V Ilirski Bistrici je bilo 11. aprila kakšnih 600 sovražnih vojakov, v Št. Petru (Pivki) pa kakšnih 200.

Obveščevalca Istrskega odreda Stane Logar in Bogdan Valenčič sta od svojih zanesljivih informatorjev v Ilirski Bistrici 11. aprila popoldne zvedela, da nameravajo Nemci naslednji dan vdreti v Brkine. V Čelje sta se vrnila proti večeru in takoj po telefonski zvezi obvestila o nemški nameri odredov obveščevalni center, ta pa je novico sporočil štabu odreda. Podobno obvestilo je dobil štab odreda tudi od okrožnega komiteja KPS za Brkine. Komisar odreda Leon Klemenčič in komandant Anton Požar pa sta menila, da gre za panikarske vesti, kakršne obveščevalci pogosto prinašajo, pa se nikoli ne uresničijo, zato nista o predvidenem sovražnem napadu obvestila ine 5. bataljona VDV ne svojega 3. bataljona. Zaukazala nista niti stroge pripravljenosti ter drugih potrebnih obrambnih ukrepov niti umika. Le pri Čeljah so postavili v zasedo desetino borcev ter okrepili stražarsko in patroljno službo. Komisar Leon se je zvečer mirno napotil v Čelje po osebnih opravkih, komandant Anton Požar-Savo pa je enako kot komisar menil, da vestem obveščevalcev ni verjeti, in kratko malo naročil borcem, naj gredo na njegovo odgovornost mirno spat. Obveščevalci pa so vzeli vesti zelo resno in ukrepali drugače. Dežurni oficir Jože Markučič je vsem članom obveščevalnega voda in centra naročil, da se ne smejo sezuti, ker pričakujejo sovražni napad.¹⁷

Zjutraj okoli 5.45 so se Nemci, ki jih je, kot je poročal okrožni komite KPS za Brkine, vodil neki dezertar, približali neopazno po jarku, imenovanem Brški žleb, od Jakša proti jugozahodu mimo kote 668 Preložam. Najprej jih je opazila krožna patrulja in se z njimi spopadla, nato jih je stražar Janez Benedičič z nekaj dobro merjenimi rafali iz strojnice za nekaj minut zaustavil, toda sovražna kolona s približno 120 vojaki se je kmalu razvila v strelce in napadla vas s severne in severovzhodne strani ter jo zavzela v prvem naskoku, ne da bi bila naletela na močnejši organiziran odpor. Nekateri borci so se sicer poskušali upreti, vendar jim to ni uspelo, ker so sovražniki kmalu obvladali večino višinskih točk, prodrli v vas in začeli požigati gospodarska poslopja. Nepripravljeni na obrambo, so odredni funkcionarji in večina borcev skupaj s komandantom odreda Antonom Požarjem-Savom bežali proti Šmagorski dolini, ne da bi bili rešili dragoceno opremo in štabno blagajno.

Okrožni komite KPS in okrožna izpostava ONZ za Brkine sta poročala, da so Nemci uprizorili v vasi pravo razdejanje. Prelože so doživele podobno usodo kot leta 1498, ko so Turki uničili vse 4 vaške kmetije. Nemci so požgali 4 stanovanjske hiše in 16 hlevov, v katerih je zgorelo 38 govedi, 20 prašičev, 16 ovc in 187 stotov sena. S seboj so odpeljali dva vaščana in pomožno odredno bolničarko Ančko Černič,* 4 prašiče in 2 kravi, ubili vaščana Jožeta Samsa-Fitnika, ki jim ni maral peljati naropanega blaga v Ilirsko Bistrico, ter nekega bolnega partizana. Po vasi so naropali za 3 vprežne voze suhega mesa, dragocenosti, perila in drugih živil. Odredov štab je pustil v vasi mnogo opreme: radijski aparat, zdravniške instrumente, telefonske naprave in celo blagajno.

Nemški vdor in nevojaško obnašanje štaba odreda ter pristabnih oddelkov sta ljudi hudo razočarala in jih razburila. Posebno ostro so obsojali cinične izjave komandanta Antona Požarja: »Saj mi nimamo nobenih žrtev« in da ga nič ne gane, če okupator požiga domačije Primorcev, saj da so tudi njihove že vse uničene. Obnašanje borcev v tedanjem napadu ni bil pristen izraz njihove bojazljivosti, temveč posledica nepripravljenosti, brezbriznega in neodgovornega odnosa odredovega komandanta

* Černičevo so Nemci naslednji dan ustrelili za kasarnami v Ilirski Bistrici, ker je menda, kot je poročal štab odreda, sklicujoč se na nepotrjena poročila, ubila nemškega oficirja, ko jo je zasliševal. (Poročilo IO 14. 4. 1944, A IZDG 296/11).

in komisarja, ki sta z vojvodsko avtoriteto prevzetno uveljavila svoje zamisli, čeprav so bile pogosto zgrešene.

Ukrepi poveljnika nemške napadalne enote so zgovorno pričali, da je bil dobro obveščen o tedanji razmestitvi partizanskih enot v Brkinih. Njegova enota je izpolnila ukaz v skladu s takratno nemško taktiko bliskovitih udarov in hitrih umikov, ki so jo začeli na Primorskem uporabljati z napadom na partijsko šolo v Cerknem, 27. januarja 1944. Nemški poveljnik se je zavedal nevarnosti, ki utegne doleteti njegovo sorazmerno maloštevilno enoto, če bi se predolgo zadrževala v Brkinih, zato je hitro opravil in se umaknil proti Premu, Bitnji in Ilirski Bistrici.

Nekateri odredni funkcionarji so se sicer poskušali opravičiti ter oprati s sebe in z enote moralni madež, ki se jim je pripeljal ob tem napadu. Zato so počakali umikajoče se Nemce s skupino 15 borcev v zasedi med Čeljami in Premom, severno od kote 504, in jih napadli, ko so se vračali po poti proti zaselku Potoki pod Premom; toda napad je bil izveden s premajhno močjo in s prevelike razdalje, da bi mogel biti učinkovit. Odločneje pa je teda j ukrepal štab 5. bataljona VDV, ki je poslal s Pregarja proti Smrjam močnejšo zasedo. Tej se je priključila še skupina kakšnih 20 borcev iz odredne zaščitne čete s komandirjem Jožetom Muhičem in patrolja 3. bataljona s komisarjem bataljona Adom Slavcem; z njo je bil tudi komandant bataljona iz Kosovelove brigade Stanko Mahne, ki se je tedaj zdravil doma v Brkinih. Četa VDV in Muhičeva skupina sta čakali nemško kolono med Topolcem in Bridovčevim mlinom, na desnem bregu Reke, medtem ko je patrolja 3. bataljona zasedla položaje na levem bregu Reke nad Bridovčevim mlinom. Ker pa so menili, da je Nemcev več kot 200, so prvo kolono spustili mimo zasede v Ilirsko Bistrico, druge pa ni bilo. Zato so se umikali proti Premu po cesti. Takrat pa se jim je pripeljala z ugasnjenimi kamioni iz Ilirske Bistrice za hrbet nemška esesovska propagandna kolona z Reke in jih presenetila, a so vseeno udarili po njej in pobili 15 esesovcev, 12 pa jih ranili. Padla pa sta tudi 2 borca VDV in 1 iz odreda, dva pa sta bila ranjena. Enega ranjenca so Nemci ujeli,* vendar se mu je pozneje posrečilo pobegniti iz reške bolnišnice.*

* Padla sta mitraljezec Stane Colja in njegov pomočnik, čigar imena piscu ni uspelo ugotoviti, enako tudi ne imena odredovega borca. Ujet pa je bil ranjeni Lojze Celigoj. Ranjenemu Milošu Grahorju pa se je uspelo umakniti. (Izjava Lojzeta Celigoja, Ilirska Bistrica).

Nemarno obnašanje komandanta Antona Požarja-Sava, političnega komisarja Leona Klemenčiča in nekaterih drugih odgovornih predstavnikov odredovega štaba dokazuje, da štab VII. korpusa ob reorganizaciji ni postavil pravih ljudi za voditelje odreda. Hkrati pa dokazuje, da »preformiranje« ni rešilo odredovega štaba slabosti, da torej ni doseglo zaželenega namena. Nemški napad pa je končno le odkril prave povzročitelje mnogih odredovih težav. Že naslednji dan se je začela preiskava, ki jo je štab VII. korpusa zaupal majorju Jožetu Malnariču-Križevskemu.”

Energični napadi na prometne zveze

Po hudem moralnopolitičnem udarcu, ki ga je doživel odredov štab 12. aprila, so prešle odredove enote v energične napade na sovražnikova prevozna sredstva in prometne naprave. Vendar so bili Nemci čedalje bolj oprezni. Kaže, da so tedaj našli dokaj učinkovito zaščito za svoja iz zased obstreljevana vozila: za spremstvo so jim dajali oklopnike, da so vozili vzporedno z njimi, na kamione pa so pritrdili jeklene plošče. Prvi bataljon se je — potem ko je nekaj dni brezuspešno čakal na sovražne patrulje ob železnici Kozina—Podgorje — napotil v noči na 16. april v Slovensko Istro z nalogo, da napada fašiste in Nemce, ki so v odsotnosti partizanskih enot zaostriili nasilje nad istrskim ljudstvom s pobijanjem aktivistov in požiganjem domov. Bataljon je nameraval najprej udariti po fašistih na cesti Rižana—Kubed—Buzet, pri Gračišču, nato pa v sodelovanju s komando mesta Koper nadaljevati novačenje. Zato je 17. aprila ob 5. uri postavil zasedo v Ponikvi (pri koti 323), jugovzhodno od Gračišča, in čakal. Po podatkih obveščevalcev so borci in komandant bataljona pričakovali, da se bodo fašisti pripeljali na 4 kamionih iz Kopra proti Buzetu okoli 9. ure. Vendar jih do 10.30 še ni bilo. Tedaj pa je pripeljal neki tricikel in zaseda je nanj streljala, ker voznik ni hotel vozila ustaviti. Na njem sta bila dva civilista ranjena. S tem je bila zaseda razkrita, zato je štab bataljona s privolitvijo navzočega namestnika odredovega komandanta Ivana Majcna-Jova ukazal, naj se bataljon umakne. Tako je bataljon okoli 11. ure odšel s položajev in se napotil v taborišče na Lačno (kota 453). Ko je prvi del kolone že dosegel borov gozdiček, glavnina

pa se je še vzpenjala po pobočju, se je pripeljalo kakšnih 100 fašistov na 4 kamionih od Kubeda proti Buzetu, toda bili so predaleč, da bi jih bili mogli učinkovito napasti. Vsem je bilo žal zamujene priložnosti.

Že isti dan zvečer so obveščevalci dobili podatke, da sovražnik pripravlja v Istri novo ofenzivo, zato se je bataljon skupaj z novinci, ki jih je bil mobiliziral s sodelovanjem komande mesta Koper, umaknil v noči na 19. april čez progo pod Slavnik. Med pohodom ga je zajel na planini Kojnik hud snežni vihar. V Istri je pustil le udarni vod 13 borcev pod poveljstvom Ivana Pezdirca-Cankarja, ki je dobil nalogo, da napada sovražne patrulje in ščiti aktiviste OF.

Nemško in fašistično nasilje se je v začetku aprila, ko ni bilo tod partizanskih enot, zelo hitro zaostrovalo. Nemci in fašisti so pobili 17 aktivistov in domačinov, več kot 100 pa so jih odpeljal v zapore; med žrtvami so bili tudi člana okrožnega odbora OF Danijel Bertok-čerčil iz Čezarjev in Bruno Pobega-Jovo iz Pobegov, ki so jih ubili 12. aprila, član rajonskega komiteja KPS Ivan Starc iz Boninov in član rajonskega odbora OF Josip Bordon iz Čezarjev, ki so ga odpeljali v Nemčijo, kjer je umrl v Dachau. Prvega in drugega maja so padle med pisanjem gesel OF v bližini Kopra mladinske aktivistke Marija Segulin-Mira, Akvilina Bembič in Veronika Bonin. Fašisti pa so v tistih dneh požgali 15 hiš in gospodarskih poslopij. To so bili izredno hudi udarci za politične organizacije v Slovenski Istri, ki bi jih bile odredove enote lahko delno omilile, če bi bile navzoče. Zaradi reorganizacije odreda, mobilizacije in tudi nezadostnega posluha tedanjega odredovega štaba pa je ostalo ljudstvo samo, prepuščeno sovražniku na milost in nemilost.²⁰

Drugi bataljon je med 13. in 17. aprilom sodeloval v koordiniranem napadu z istrsko brigado »Vladimir Gorton« na nemške železniške transporte na progi St. Peter—Reka, med šapjanami in Reko, ter ščitil brigadi hrbet zasedami na cesti Ilirska Bistrica—Rupa—Šapjane in drugod; z enim vodom pa je branil dostop iz Ilirske Bistrice v Podgoro. Akcija je odlično uspela, uničeni so bili osebni in dva vojaška vlaka. Odredov štab je poročal, da je bilo pobito kakšnih 300 sovražnih vojakov.

Dne 18. aprila je štab odreda ugotovil, da odredove enote premalo obvladujejo sektor Gornje Pivke (Št. Peter—Šembije—Jurisce) in da odsotnost partizanov pogosto izkoriščajo domobran-

ski agitatorji ter patrolje iz postojank na Pivki in v Ilirski Bistrici; zato je sklenil, da bo 20. aprila napotil tja svoj 2. bataljon.²¹

Medtem je bila aktivna tudi skupina 4 minerjev pri odrednem štabu. V noči na 17. april je minirala dvotirno železniško progo med Št. Petrom in Divačo ter iztirila tovorni vlak. Pri tem je bila poškodovana lokomotiva, ubit en nemški vojak in uničenih 22 vagonov. To je bil hud udarec za sovražnika, ki je moral povrh vsega še odstranjevati s proge nagrmađene vagone in je šele po več urah obnovil promet. Naslednji dan pa je zaseda iz zaščitne čete napadla nemški kamion na cesti med Divačo in Kozino, ranila enega vojaka in poškodovala vozilo, vendar ga ni mogla uničiti, ker je sovražnik takoj dobil pomoč.²²

V patrolji pri Artviški cerkvi (kota 817)

Tretji bataljon je med 13. in 21. aprilom štirikrat spremljal novince iz Brkinov na Notranjsko. Dne 21. aprila pa je spremljalo novince in neko skupino Italijanov na območje IX. korpusa, na Vipavsko, kar 56 njegovih borcev. Bataljon je bil tudi sicer zaposlen z novinci, saj mu jih je komanda istrskega vojnega področja poslala od 7. do 28. aprila kar 250, ki jih je bilo treba spremiti na Notranjsko. Sicer pa so njegove patrolje nadzorovale

območje Brkinov in postavljale zasede na dohodih proti postojankam ter preprečevale sovražne vdore v Brkine.²³

Proga Kozina—Trst izločena iz prometa

Dne 20. aprila so minerji 1. bataljona, ki jih je ščutila desetina borcev, z njo pa sta šla tudi komandant bataljona Leopold Krebelj in namestnik bataljonskega političnega komisarja Vido Bevc, izvedla najuspešnejšo diverzantsko akcijo v zgodovini odreda. Razstrelila je 25 metrov dolg železen most pri Dragi, južno od kote 443, na lokalni progi Kozina—Trst in vrgla osebni vlak v prepad. Most je bil na tako kritičnem mestu, da so ga Nemci popravljali do 25. novembra 1944, tedaj pa so jim odredni minerji porušili drugega, zato od 20. aprila 1944 do konca vojne (376 dni) proga ni več obratovala. To je bil za nemške obrambne priprave jeseni in pozimi 1944—45 prav hud udarec.

Rušenje tega mosta je bila zelo pomembna, težko izvedljiva in izredno drzna naloga. Pozneje, ob nemški koncentraciji čet v Istri in priprava na obrambo pred pričakovanim zavezniškim izkrcajem, pa se je izkazala tudi za taktično zelo pomembno in daljnosežno. Čeprav proga navidezno ni bila kdo ve kako vojaško pomembna, skrbnemu očesu odrednih obveščevalcev ni ostalo prikrito, da pelje po njej dnevno po 6 vojaških vlakov in da razbremenjuje dvotirno progo med Divačo in Trstom, posebno tedaj, ko je ta poškodovana. Razen tega so računali, da bi utegnili ta proga v primeru zavezniškega izkrcaja v Tržaškem zalivu, o katerem se je tudi spomladi 1944 veliko razpravljalo, imeti za Nemce še več pomena. Prav zaradi tega so v štabu odreda sklenili, da jo je treba onespособiti z rušenjem enega izmed kritičnih objektov, ki jih je bilo na njej več. Toda same priprave na akcijo so naletele na velike težave. Po progi so se vozili tudi prebivalci Kozine in okoliških krajev, zvečine tisti, ki so nosili v Trst naprodaj živila. Nastal je problem, kako jih odvrniti od potovanja, saj jim niso smeli povedati, da bodo porušili most, sicer bi bili to utegnili zvedeti tudi Nemci. V 1. bataljonu pa so računali, da bodo razdejali tudi nemški vojaški vlak. O njem jih je bil obvestil dan prej obveščevalec Stojan Šturm iz Kozine, da bo peljal iz Pulja skozi Kozino v Trst. Odredovi in terenski obveščevalci so vseeno opozarjali ljudi, naj se ne

vozijo z vlaki v Trst, češ, da je to nevarno. Žal pa se je pozneje izkazalo, da to ni zaleгло.

Da je bila akcija tvegana in težko izvedljiva, nam dokazujejo tako odredova poročila kot spomini udeležencev.* Minerji so morali najprej iz topovskih granat s kuhanjem dobiti razstrelivo. Ko so se približali progi, so ugotovili, da je železni most z ene strani vdolan v živo skalo, z druge visi nad 200 metrov globokim prepadom, podpira pa ga močan železen križ. Zato so takoj ocenili, da nimajo dovolj dolge žice za električno vžiganje in tudi ne zadosti razstreliva, da bi most zrušili po vnaprej izdelanem načrtu, čeprav so prinesli s seboj v 7 nahrbtnikih več kot 100 kg trotila. Mostu se je bilo težko približati prikrito. Bila pa je še druga nevarnost: miner, ki naj bi bil sprožil mine, bi bil moral tičati slabo zavarovan pod skalami, čez katere bi zgrmeli vagoni in mostne razbitine. Navzlic težavam so minerji pripravili mine in jih povezali v rokave italijanskih uniform, potem pa jih pri-trdili na nosilne traverze mostu. Ko je ob 6. uri pripeljal prvi vojaški vlak iz Trsta, so jih hoteli sprožiti, toda električni vžigal-niki so odpovedali. Potem so morali razstrelivo odstraniti, raz-dreti in preiskati naprave ter zamenjati vžigalnike in mine po-novno namestiti. Medtem ko so jih bili odstranili in jih pre-gledovali, sta peljala mimo še dva vlaka. Popoldne so mine spel namestili. Kmalu je pripeljal četrti vlak, toda min niso smeli sprožiti, ker je bil blizu mostu miner Anton Babič na izvidnici in bi ga bila eksplozija ubila. Ob 18.30 je pripeljal osebni vlak s Kozine, tedaj so mine aktivirali, da so most zville ter uničile dva vagona.** Lokomotiva in 4 vagoni pa so se iztirili, se zaleteli v

* Tedanji komandant bataljona Leopold Krebelj je o tej akciji zapisal: »Proga je imela velik vojaški pomen zlasti za hitre premike sovražnih čet na relaciji Trst—Pulj po krajši poti . . . Nemci verjetno niso pričakovali našega napada, ker je bila proga na občutljivih mestih težko dostopna. Mostovi so bili blizu Trsta, dostop do njih in umik pa precej nevaren. Za akcijo sem določil približno pet najst borcev in minerjev. Iz taborišča smo odšli 19. 4. 1944 zvečer in 20. 4. zjutraj zasedli položaje. Minerje je vodil Mirko Kovačič. Z njim pa so bili še Peter Griščenko-Rus, Ivan Ražem, Anton Babič, Slavko Zupančič in drugi. Med borci zaščitne desetine se spominjam duhovitega hudomušneža Draga Drndiča, ki je že v naprej bril norce iz »Fritzev«, češ da bodo, ko bo počila mina, skupaj z vlakom in partizanskim mitralješkim očenašem kot angeli varuhi živi leteli 'v sveti Hitler-jev tretji raj'.« (Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik, 28. 12. 1970).

** Miner Slavko Zupančič je v spominih na to akcijo zapisal:

»Sprigrami za akcijo smo imeli velike težave. Ker pa nas jeobveščevalec Stojan Sturm s Kozine obvestil, da bo 20. aprila vozil iz Pule čez Kozino po tej progi pomemben nemški vojaški transport, smo morali pohiteti, da ga skupaj s progo uničimo. Takrat smo proti vsem pravilom konspiracije obvestili prebivalce

skale in se razbili. Posledice so bile hude: izmed civilnih potnikov je bilo 6 mrtvih, 20 hudo in 30 laže ranjenih, ranjena pa sta bila tudi dva sovražna vojaka.”

Kljub izrednemu uspehu je razstrelitev mostu zaradi civilnih žrtev mučno odjeknila med prebivalci. Vendar je večina ljudi obsojala tiste, ki so kljub partizanskim opozorilom potovali z vlaki zaradi malenkostnih koristi.

Istega dne je močnejša zaseda 1. bataljona napadla ob 13.15 na cesti Trst—Reka med Materijo in Markovščino kamion, na katerem so se peljali italijanski financarji. Napad je bil neuspešen, vozilo je imelo oklepne ščitnike, ki jih puškini in strojnični izstrelki niso prebijali. Potem so okoli 17. ure napadli s strojnimi in lahkim minometom oklopno transportno vozilo, a tudi tokrat so bili razočarani: vozilo je odpeljalo naprej, drugi oklopnik pa je začel zasedo obstreljevati.“

Štab VII. korpusa je 14. aprila 1944 razpisal tekmovanje med enotami NOV v počastitev proslave 1. maja, tretje obletnice OF in velikih zmag zavezniških armad. Tekmovali naj bi vsi bataljoni, odredi in brigade v izvrševanju povelj in krepitvi discipline, v taktični dovršenosti, učinkovitosti in uspešnosti pri organizaciji in vodenju napadov, uničevanju sovražnikovih prevoznih sredstev in žive sile, pridobivanju orožja itd. V štabu odreda so dobili razpis 17. aprila. Kljub negotovosti, ki je vladala zaradi uvedene preiskave, so se potrudili, da bi v naslednjih dneh z njimi seznanili vse enote in borce.“

Enote so se vključile v tekmovanje že 24. aprila, ko sta ob 16. uri odšli zaščitna četa in četa 3. bataljona v številčni moči kakšnih 70 borcev pod poveljstvom odrednega komandanta Antona Požarja-Sava v napad na sovražnike ob cesti Reka—Trst. Močno zasedo, oboroženo z dvema težkima in 8 lahkimi mitraljezi, lahkim minometom, puškami in brzostrelkami, so postavili na

Obrova, na Golcu, v Markovščini in drugod, da bo proga minirana, in jih prosili, naj ne potujejo z vlaki. To so storili tudi terenski in bataljonski obveščevalci na Kozini in v okoliških vaseh. Vendar kaže, da vse to ni zadostovalo, saj je prišlo kljub temu do obžalovanja vrednih žrtev . . .

Rušenje mostu smo pripravili tako, da smo pritrdili v rokave italijanskih vojaških bluz razstrelivo in ga pritrdili kot nekakšne debele klobase na nosilne mostne traverze. Eksplozija je zvila most v sveder, vlak pa pognala v steno, zato ni zdrvel v prepad. Ko so mine eksplodirale, sta se najprej pokazala na obeh koncih mostu dva velika bliska; tedaj je utihnil ropot vlaka, nato se je razlegel po Kraškem kanjonu Botača oglušujoč grom. Ko so se njegovi ozračje pretresujoči valovi pomirili, je za hip prekrila kraško planoto in kanjon grobna tihota, zatem pa smo slišali pretresljive krike v nemščini, italijanščini in tudi v slovenščini . . .“ (Slavko Zupancič, Materija, pismena izjava, AO IO v Kopru).

vzpetini med Markovščino in Materijo. Dne 25. aprila ob 9.40 je pripeljala iz Trsta proti Reki kolona 5 kamionov, polnih Nemcev in fašistov. Napadli so jih z vsem orožjem z višjega položaja v markovskih Dolinah (Zdulcah). Navzlic temu so kamioni peljali naprej, ker so imeli zavarovane stene z jeklenimi ploščami. Za njimi so borci pobrali le dve poškodovani puški. Po napadu so bili pri štabu odreda prepričani, da so dosegli le boren uspeh, zato so 26. aprila poročali, da so padli 4, ranjenih pa da je bilo 8 Nemcev, kar pa še ni preverjeno. V poročilih z 28. in 29. aprila pa je štab omenil, da je dobil iz nemške postojanke v Podgradu obvestilo, da je ob napadu padlo 42 Nemcev. Ob tem pa je poudaril, da je bil dosežen tolikšen uspeh zato, ker so borci streljali na vozila z višjega položaja, zato Nemcev niso mogle ščititi jeklene plošče ob straneh.²⁷

V dneh od 22. do 25. aprila je pohitel v napad na sovražnika tudi 1. bataljon. Dne 23. aprila je poslal 2. četo v zasedo ob progi Kozina—Podgorje z nalogo, da napade Nemce, ki so ščitili prisilno mobilizirane domačine pri sekanju gozda v 50 m širokem pasu obakraj proge. Šlo je za varnostni ukrep, s katerim so Nemci poskušali preprečiti ali vsaj otežkočiti partizanske napade na progo in vlake. Četa pa je naletela le na domačine in jim prepovedala nadaljnje sekanje. Vod borcev pa je prinesel 23. aprila 120 kg razstreliva iz Gabrovice v Istri v taborišče, nato so ga nekaj odnesli minerjem v Brkine. Tudi naslednja dva dni so borci 1. bataljona zamaževali Nemce ob progi, ker je bil promet na njej še vedno prekinjen. V noči na 25. april pa je bataljonova minerska desetina minirala v Klancu pri Kozini vodno črpalko, ki je napajala z vodo lokomotive na kozinski železniški postaji. Akcija je pomenila novo oviro za železniški promet. O njej je ohranjeno tudi poročilo iz nemških virov, ki pravi, da je bila 25. aprila ob 2.10 trii km severovzhodno od Hrpeľ razstreljena črpalna postaja.

Udarni vod, ki je bil v Istri, pa je med 22. in 25. aprilom v Loparju razorožil patroljo 8 borcev, ki jo je bil ustanovil okrožni odbor OF za Slovensko Istro. O njenem obstoju in delovanju pa nista bila obveščena ne štab odreda ne štab 1. bataljona. Prav tedaj pa so krožile po Istri vesti, da se je pojavila skupina sovražnikov, preoblečenih v partizanske uniforme. Okrožni odbor OF je pri štabu odreda protestiral. Spor pa so kmalu vzajemno poravnali.²⁸

Drugi bataljon je prispel 22. aprila na Gornjo Pivko z nalogo, da napada sovražne patrulje in enote na cestah med Pivko in Ilirsko Bistrico. Bataljonska zaseda je 26. aprila napadla med Zagorjem in Št. Petrom na Krasu (sedaj Pivka) domobransko patruljo ter jo razbila. Dva domobranca sta padla, hkrati so borci ujeli nekega oficirja.”

Politična ura v 3. bataljonu aprila 1944 na Kozjanah

Prosti čas so borci vseh bataljonov uporabili za vojaško urjenje. Politični komisarji pa so tiste dni razlagali borcem pomen tekmovanja OF — ob njeni tretji obletnici — in jim brali radijske vesti s front, vzpodbudne novice o zmagah Rdeče armade. Poudarjali so pomen krepitve discipline in jih prepričevali o nujnosti osvobodilnega boja in škodljivosti dezerterstva.

Uničenje motornega vlaka (littorine)

Dne 26. aprila ob 10. uri so se spet zelo dobro izkazali minerji pri štabu odreda, ki so skupaj z zaščitno četo in delom 3. bataljona pod vodstvom komandanta odreda Antona Požarja

postavili zasedo blizu Rodika, ob železniški progi Divača—Pulj in čakali na večji nemški vojaški vlak. Od Divače je pripeljal motorni vlak (littorina) dolg 80 metrov. Minerji so sprožili mino, zaseda pa ga je takoj napadla z vsem orožjem. Vagon se je vnel. Plameni so se hitro razširili ter uničili vozilo in večino tistih, ki so bili v njem. Iz poročila odredovega štaba in zapisa v operacijskem dnevniku je razvidno, da je bilo ubitih 13 Nemcev, med njimi en oficir in 3 podoficirji, ter dva italijanska železničarja, en vojak pa je bil ujet. Nemško poveljstvo pa je poročalo, da je padlo 7 vojakov in 1 železničar, dva da sta zgorela, ranjeni so bili 3 vojaki in 1 železničar, eden pa je pogrešan. Zaplenili so brzostrelko »Stalingrad«, pištolo in mavzerico, medtem ko so zgorele lahka strojnica, tri brzostrelke in 7 mavzeric.³⁰

Z napadi na nemška prevozna sredstva na cesti Reka—Trst in progo Divača—Pulj je Istrski odred delno razbremenjeval pritisk Nemcev na hrvaške partizanske enote v Istri.

Dne 26. aprila je izvedel pomembno akcijo tudi prvi pomočnik odredovega obveščevalnega centra Jože Markučič. Na rednem obhodu terena je namreč opazil, da delavci popravljajo električni daljnovod Gorica—Reka, pa je premaknil zasedo 3. bataljona k cesti in z njeno močjo zaustavil pri Kozjanskem mostu ob Reki, južno od Buj, kamion, na katerem so se vozili. Ujeli so 14 elektricarjev in železničarja, specialistov za vzdrževanje daljnovodov in jih odpeljali s kamionom v Brkine. Tam so jih izročili z vozilom vred komandi istrskega vojnega področja. V prejšnjih dneh je elektricarje vedno ščitilo 15 do 20 nemških vojakov, ki so se za njimi vozili s kamionom. Tokrat pa Nemcev ni bilo.³¹

Napad na nemške kamione s topovskimi granatami

Prvi bataljon je organiziral 29. aprila med Gradiščem in Markovščino, obakraj ceste Reka—Trst, med nemško ofenzivo proti Čičariji, eno izmed najbolj originalnih partizanskih akcij proti sovražnim avtokolonam, kot si jo je zamislil vodnik minercev Mirko Kovačič. Zasedo so postavili od gradiškega No gravca čez Vršič do Trmuna in jo med napadom na kamione podprli s hkratnim aktiviranjem topovskih granat, postavljenih ob cesti v obliki min. Partizanska iznajdljivost je tokrat nadomestila pomanjkanje težkega artilerijskega orožja! Zamisel za to

edinstveno akcijo v odredu se je porodila takole. Člani štaba 1. bataljona, posebno namestnik komandanta Karel Vene so bili spričo nezadostne učinkovitosti napadov na nemške kamione čedalje bolj v skrbeh. Zlasti so bili v bataljonskem štabu nezadovoljni, ker ni bilo mogoče skoraj nikoli zapleniti sovražniku orožja in opreme. Zategadelj so se dogovorili, da bo zaseda s strojnicami in puškami hkrati napadla nemška vozila z obeh strani cese in jih ujela v navzkrižni ogenj. Miner pa bo že prej nastavljene topovske granate kal. 75 mm sprožil z rudarskim dinamom. Tako so napadli tri ali 4 kamione, ki so peljali z Reke proti Trstu.* Čeprav napad ni bil neučinkovit, saj so nekateri Nemci poskakali iz kamionov in panično bežali, tudi tokrat niso mogli ničesar zapleniti. V operacijski dnevnik je štab odreda vpisal, da sta bila dva Nemca mrtva in več ranjenih.³²

Nemška ofenziva »Braunschweig«

Nemško vojaško in policijsko poveljstvo Jadranske operative cone je čedalje bolj pestil partizanski pritisk na komunikacije, zato je v drugi polovici aprila še hitreje krepilo svoje sile na Primorskem, hkrati pa zaostrevalo policijsko nasilje nad prebivalstvom. Tako so Nemci 19. aprila 1944 sklicali vse vaške župane iz vasi ob progi Divača—Pulj in jim ukazali, da morajo organizirati posek gozda 50 metrov od proge pod nadzorstvom

* Mirko Kovačič, vodnik minerskega voda, se napada spominja takole:

»Vene me je nagovoril, naj pripravim Nemcem kakšno presenečenje na cesti Reka—Trst, da bomo lahko zaplenili kakšno orožje, ne pa le napadali, potem pa ves plen izpustili iz rok. Imeli smo 21 topovskih granat kal. 75 mm, zato sem se odločil, da poskusim z njimi. Opremil sem jih z električnimi vžigalniki, jih postavil ob cesti in jih spojil z žicami in povezal z dinamom. Dali so mi zaščitno desetino s strojnico. Postavil sem se na južno stran ceste med Gradiščem in Markovščino. Na nasprotni strani pa je bila med koto 594 in Gradiščem zaseda s 40 borci, ki jih je vodil namestnik komandanta Vene, medtem ko je bil komandant Polde Krebelj pri meni . . . Zaradi zavarovanja pred drobci granat sem se moral postaviti daleč od ceste, zato mi je manjkalo žice in moral sem ponjo v Velike Loče; medtem je naša zaseda streljala na neke osebne avtomobile . . . Ko sem se vrnil in vse uredil, so pripeljali 4 nemški kamioni, ki so imeli montirane mitraljeze na kabinah in so kar na slepo streljali na našo zasedo na vzpetini. Ta pa jim je s težkim mitraljezom in drugim orožjem učinkovito odgovarjala. Ko sem sprožil granate, je bil prvi kamion skoraj na koncu miniranega polja, drugi neke na sredini, tretji pa šele na začetku. Nastal je ogromen ob>k črnega dima. Videl sem, kako je eksplozija dvignila kamion, vendar je padel spet na kolesa, potem sta dim in prah zakrili vidljivost. Utihnilo je tudi streljanje, ker se ni nič videlo. Pozneje sem zvedel, da so Nemci ustavili vozila v Markovščini, obvezali ranjence in zlagali mrtve na kamion. Izmed 21 je eksplodiralo 18 granat, ker dinamom ni dal dovolj energije.« (M. Kovačič, Min. vod IO, Primorski dnevnik, 19. 10. 1968).

nemških vojakov. Začele pa so se tudi množične racije. Dne 23. aprila so fašisti in Nemci vdrli v Dolino Iler aretirali in odpeljali 50 ljudi. V vasi je bil tedaj tudi član okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro Franc Cucek-Bognar, ki je poskušal pobegniti, vendar je na begu padel.

Nemci so zbrali med 15. in 25. aprilom na odredovem operativnem območju močne sile svoje 278. in 188. divizije ter drugih enot in se pripravljali na obsežnejšo ofenzivo. Tako je bilo med 15. in 20. aprilom v 27 postojankah 5600 sovražnih vojakov. Tu niso vštete velike nemške garnizije, kot so bile v Trstu, Sežani in Postojni, ker niso bile direktno usmerjene proti odredu, čeprav so jih včasih poslali tudi nadenj. Proti koncu meseca pa so se nemške sile še povečale. Tako so v Miljah od 17. do 22. aprila povečali število vojakov od 90 na 1000, v Ilirski Bistrici od 565 na 700 nemških vojakov in Materiji od 73 na 120 italijanskih financarjev.³³

Sistem razporeditve sovražnih vojaških sil po postojankah je bil sicer prilagojen potrebam in načrtom za zaščito železnic od Divače do Buzeta, od Postojne do Opčin in s Pivke skozi Ilirsko Bistrico proti Reki ter cest od Trsta skozi Kozino in Podgrad proti Rupi in Reki, od Postojne proti Trstu in iz Trsta ob morski obali proti Pulju. Vendar so bile v postojankah tako močne enote, da so lahko njih poveljstva vsak čas zbrala zadostne sile za močan ofenzivni udar. Odredu najbolj nevarne sovražne postojanke so bile v Ilirski Bistrici, Podgradu in v Št. Petru, v Šapjanah, na Kozini in v Kopru. V njih je bilo od 300 do 1000 sovražnih vojakov. Cesti Reka—Trst in Trst—Buje—Pulj so ščitili, kot smo že omenili, pretežno oddelki italijanskih fašistov, karabinjerjev, financarjev in republikancev. Nemške in italijanske fašistične, financerske in druge postojanke so bile medsebojno dobro povezane s telefonskimi in radijskimi zvezami, da so si v primeru potrebe posadke lahko hitro pomagale. Italijanski kolaboracionisti so stražili ceste z izvidniki in zasedami na višinskih točkah, oddaljenih do 500 metrov od njih, o vseh ugotovitvah pa obveščali Nemce. Na mnogih krajih pa so si zgradili bunkerje in iz njih streljali na partizanske enote ter jim preprečevali dostope in prehode čez ceste. V večjih postojankah pa so imeli tudi patrolna oklepna vozila, da so z njimi ščitili avtomobile in lahko priskočili na pomoč svojim zasedam. Ker je ob cesti med Kozino in Podgradom kraška goljava, odred ni mogel s svojimi šibkimi silami

brez težkega orožja uspešno napadati postojanke. Prav tako je bilo podnevi zelo težko dobiti položaje, ugodne za prikrito približanje, za napade na sovražnikova motorna vozila in umik, ker je takih položajev ob tej cesti zelo malo, pa še te so bili zasedli financarji in fašisti. Vendar so odredove enote kljub težavam uspešno napadale železnico Pivka—Divača in Divača—Podgorje ter cesto Kozina—Podgrad in prizadejale sovražnikom občutne izgube.”

Štab VII. korpusa in štab odreda v prvi polovici 1944. leta nista posvetila zadostne pozornosti rušenju proge Št. Peter—Reka na odseku med Št. Petrom in Ilirsko Bistrico, čeprav je bila tudi ta za Nemce izredno pomembna, saj je bila edina uporabna železnica, po kateri so oskrbovali svoje kopenske in pomorske sile v Kvarnerskem zalivu in Dalmaciji. Bolj so se proti njej usmerile istrsko-hrvaške enote. Glede odredovega štaba pa velja poudariti, da se je napadom na železnico med Ilirsko Bistrico in št. Petrom izogibal do septembra 1944, zato, da ne bi vzbujal sovražnikove pozornosti na izredno pomembnih prehodih, po katerih so vodih iz Istre, Brkinov, Vipave in Krasa nad predori pri Narinu, Kivolčah in drugod mobilizirance ter prevažali material iz Brkinov na Pivko in Notranjsko.

Medtem ko so od 24. do 26. aprila odredovi bataljoni energično in uspešno napadali nemška transportna sredstva na cestah in železnicah v okolici Brkinov, je začel višji vodja SS in policije Odilo Globočnik 26. aprila obsežno 10-dnevno ofenzivo proti hrvaškim in slovenskim partizanom v Čičariji. Akcijo so imenovali »Braunschweig«. Po 30. aprilu so jo razširili tudi proti Podgori, Pivki in Brkinom ter jo zaradi neuspeha celo podaljšali do 13. maja 1944.

V njej so — kot dokazuje zapis v vojnem dnevniku armadne skupine von Zangen — uporabili iz 278. pehotne divizije: okrepljeno 3. četo 278. pionirskega bataljona, pionirski vod in 2. bataljon (dve okrepljeni četi) iz 992. grenadirskega polka, 2. bataljon iz 993. grenadirskega polka, 4. in 7. baterijo 278. artilerijskega polka; iz 188. rezervne divizije — 1. bataljon 138. rezervnega polka gorskih lovcev, SS-bataljon kraških lovcev, 3. bataljon 15. SS-policijskega polka, 1. bataljon SS-policijskega polka »Božen«, policijsko četo za posebno uporabo »Alpenland«, akcijsko grupo komandanta varnostne policije in 150 mož italijanske fašistične milice, skupno več kot 7 bataljonov mobilnih enot ali okoli 5500

do 6000 mož. Razen teh so sodelovale posredno ali neposredno v akcijah tudi vse druge enote iz sovražnikovih postojank na ofenzivnem območju (Čičarija, Kastavščina, Podgora, Brkini). Zato je po podatkih obveščevalnega centra IX. korpusa doseglo skupno število v ofenzivi sodelujočih nemških vojakov okoli 25.000 mož.

Prva faza ofenzive (od 26. do 30. aprila) je bila usmerjena proti Čičariji od Učke (kota 1396), zahodno od Lovrana, do Velikih Vrat (kota 908, Plešivica), približno 15 km jugovzhodno od Kozine, s ciljem, da uničijo hrvaške in slovenske partizanske enote na tistem območju. Nemci so prodirali od jugovzhoda (Reka—Podgrad—Šapjane) in od severozahoda tj. iz Trsta skozi Podgorje in Buzet proti Čičarijskim goram. Partizanski obveščevalci so tedaj poročali, da so Nemci 26. aprila pripeljali z vlakom v Podgorje v 46 vagonih 700 vojakov, iz Milj je prodirala proti južni Istri kolona 500 Nemcev, iz Trsta so prepeljali čez Žavlje in Gabrovico proti Podgorju 28 kamionov vojakov in opreme, medtem ko je prodirala kolona 83 kamionov iz Trsta skozi Kubed proti Buzetu in dalje v Čičarijo. Prva faza ofenzive jim je spodletela, ker sta se istrska hrvaška brigada »Vladimir Gortan« in I. hrvaški Istrski odred do 30. aprila prebila z območja Čičarije proti severovzhodu, čez cesto Reka—Trst, proti Rupci, Lipi in Klani. Prvi bataljon sloveskega Istrskega odreda pa je ostal na območju jugozahodno od ceste Reka—Trst pod Slavnikom zunaj obroča in je, kot že rečeno, napadal nemške prevoze na cesti Reka—Trst med Obrovem in Kozino ter tako v sodelovanju s 3. bataljonom razbremenjeval pritisk na hrvaške enote.

Nemške enote — esesovske in redne, ki jih je podpiralo tudi letalstvo z bombardiranjem vasi — so povsod nastopale izredno surovo proti prebivalstvu. Brezobzirno so plenile, požigale naselja in sežigale žive ljudi. Po nemških virih je bil končni rezultat akcije »Braunschweig« do vključno 6. maja 250 mrtvih in 770 zaprtih »banditov«, nemške izgube pa so bile: 11 mrtvih in 24 ranjenih.*

Da se tedanje nemško »čiščenje« ni omejilo le na Čičarijo in območje Učke, nam dokazujejo aretacije 16 aktivistov v Rodiku, 4. maja 1944, in v prejšnjih dneh požgane vasi Lipe v Kastavščini,

* Obveščevalno poročilo armijske grupe von Zangen z dne 1. junija omenja v zvezi s to akcijo celo 747 mrtvih sovražnikov, 774 ujetih, 8 prebeglih in 1085 zaprtih, vendar iz njega ni mogoče razbrati, ali so tu vključene tudi druge akcije proti NOV (Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen, NAW, mikrofيلم VZI v Bg. serija T-312, film 1640, posnetek 000984).

**Hiša, v katero so Nemci 30. aprila 1944 zaprli ljudi
v Lipi in jih pobili. Nemški vojaki brskajo po imo-
vini žrtev**

kjer so Nemci 30. aprila zverinsko pobili 263 vaščanov. Požgali pa so Podgraje, Kuteževo, Fabce in druge vasi v Podgori. Kdo so bili tisti mrtvi sovražniki (250) in aretirani (770) ali, kot beleži drugo nemško poročilo, 747 mrtvih, 774 ujetih in 1085 zaprtih (kar je bolj verjetno), zvedo iz poročila odrednega obveščevalca Vladimirja Benigarja. Ta je 7. maja 1944 poročal iz Ilirske Bistrice, da so se v Podgori pri Ilirski Bistrici dogodile strašne stvari. Nemci so pobijali starce, žene in mladino, celo nedolžne otroke so nabadali na bajonete. Mnoge ljudi so odpeljali v taborišča. Na železniški postaji v Ilirski Bistrici so jih nasilno tlačili v živinske vagone. Slišati je bilo obupno vpitje in jok žrtev ter besno kričanje esesovcev.³⁵

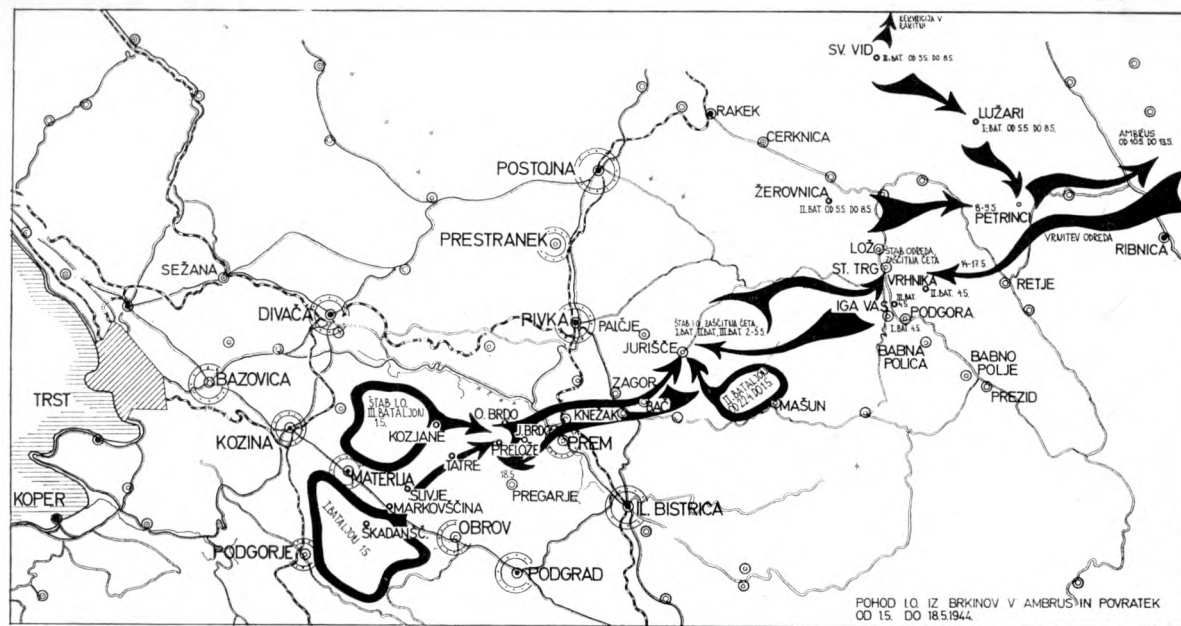
Pohod v Suho krajino in druga reorganizacija

Po uspešnih akcijah 24. in 26. aprila so se tedanji sestavi odreda hitro iztekali dnevi. Njegov štab se je po umiku s Prelož nastanil skupaj s 3. bataljonom na Kozjanah. Najodgovornejše člane odredovega štaba, posebno komisarja Leona Klemenčiča, so navdajale zle slutnje in negotovost, ko so zvedeli, da je štab VII. korpusa uvedel preiskavo zoper ožji odredov štab in jo zaupal majorju Jožetu Malnariču-Križevskemu, ki je opravil prve poizvedbe že 13. aprila na Notranjskem.³⁶

Pred koncem Malnaričeve preiskave pa se je v odredu zgodilo še marsikaj. Na skupnem sestanku ožjih vodstev odreda, KI VP in okrožnega komiteja KPS za Brkine z Malnaričem, ki je bil 20. aprila, so sklenili naj odredove enote preidejo takoj v ofenzivo, politične organizacije pa naj jih podpro. Komandant Anton Požar-Savo si je nato v duhu sklepov tega sestanka vneto prizadeval, da bi z uspešnimi ofenzivnimi nastopi odredovih enot popravil slab vtis in odstranil moralni madež, ki ga je povzročilo nevojaško in neborbeno obnašanje odrednega štaba ter zaščitne čete na Preložah. Zato je 25. in 26. aprila organiziral uspešna napada zaščitne čete in 3. bataljona na nemško avtomobilsko kolono in na motorni vlak pri Rodiku. To kaže, da je Požar nameraval ofenzivno aktivirati vse bataljone; zato se je 28. aprila zvečer napotil z namestnikom političnega komisarja Antonom Pišotom k 2. bataljonu na Pivko, da bi ga vzbudil k aktivnejšim vojaškim nastopom; načelnik štaba Srečko Vičič pa je bil poslan z enako nalogo v 1. bataljon pod Slavnik.³⁷

Povsem drugače ko drugi člani štaba je na sklepe reagiral komisar Leon Klemenčič. Po povratku s sestanka s člani operativnega štaba za Hrvaško Istro in štabom brigade Vladimira Gortana, 25. aprila, ko je obiskal tudi 1. bataljon v Skadanščini, je le še razmišljal. Štab odreda je sicer organiziral 27. aprila v Padežu miting z vojaško parado, da bi počastil 3. obletnico ustanovitve Osvobodilne fronte, vendar je Klemenčič, ki je sicer zelo rad nastopal z govori, tokrat odpovedal in pooblastil političnega komisarja zaščitne čete Milana Cirka, da spregovori zbranim borcev in pobivalcem.³⁸

Vendar so bila vsa ta prizadevanja prepozna. Štab VII. korpusa je že 24. aprila sklenil odred odpoklicati in reorganizirati, zoper njegov štab pa uvesti sodni postopek.

Pohod odreda v Ambrus in povratek od 1. 5. do 18. 5. 1944

V zadnjih dneh aprila so se dogodki v odredu hitro vrstili. Ko sta prispela komandant Anton Požar-Savo in namestnik političnega komisarja Anton Pišot v noči na 29. april k 2. bataljonu nad Jurišče, ju je že čakal Malnarič in jima izročil svojo naredbo o premestitvi odreda. Ker ni maral vzbuditi preplaha, si je izmislil, da gre za skupne operacije VII. in IX. korpusa na Notranjskem, v katerih bo sodeloval tudi Istrski odred.³⁹ Požar in Pišot sta se naslednjo noč vrnila v Brkine. Potem so takoj obvestili o naredbi 1. bataljon pod Slavnikom, 30. aprila pa so se začeli naglo pripravljati na odhod.⁴⁰

Major Malnarič je nastopil izredno strogo in celo ukazal komandi istrskega vojnega področja, da mora morebitne preostale odredove borce ali skupine in posameznike ne glede na to, ali imajo prepustnice in s kakšnimi nalogami so ostali, razen izrecno navedenih primerov razorožiti ter jih poslati s spremstvom za odredom. To je bilo nepotrebno in za borce žaljivo, ker so vsi disciplinirano izvrševali povelja. V noči na 1. maj je prispel 1. bataljon z območja Slavnika na Prelože v Brkinih. Štab odreda z zaščitno četo, ki so jo imenovali tudi bataljon, in drugimi deli ter 3. bataljonom je krenil 1. maja ob 18. uri s Kozjan čez Šmagorje in prispel v mraku na Prelože.* Od tam so nadaljevali pohod čez Janeževo brdo in prešli pri Jakšu čez Reko in cesto, potem pa na Kilovškem predoru nemoteno prekoračili še železnico. Prehode čez Reko, cesto in železnico so že prej temeljito pregledali obveščevalci, zavarovala pa sta jih 1., na Pivki pa 2. bataljon. Ko se je zdaniilo, so vse enote srečno prispele na Jurišče.⁴¹ Razporeditev borcev je bilo mračno. Večina je bolj slutila, kot poznala pravi vzrok in namen ukaza štaba VII. korpusa. Borci so negodovali, ker nihče ni mogel ne razumeti ne odobravati ukrepa, s katerim je bilo zaradi napak posameznih članov odre-

* Jože Moravec je v odredni kroniki ob odhodu odreda s Kozjan in Prelož zapisal tudi:

»Vsem nam je bilo žal zapustiti te kraje, ki so se nam tako priljubili, in se ločiti od ljudi, ki so bili do nas zelo gostoljubni in ustrežljivi. Polasčali sta se nas negotovost in otožnost. Ker nismo vedeli, ali se vrnemo . . . širile so se govorice, da nas bodo poslali v Suho krajino, nekateri pa so celo trdili, da bomo »marširali« v Srbijo. Ko smo prejeli potrebno hrano, sta se zbrala oba bataljona, pozdravila zastavo, potem pa smo z zastavo in godbo odkorakali iz vasi. Bila je veličastna slika in vsi so hoteli biti veseli. Tudi vaščani so nas veselo pozdravljali, čeprav se jim je na licih zrcalila žalost . . . Pohod je bil naporen . . . Pomikali smo se med prijetno ozelenelimi polji in gozdovi in proti večeru prispeli na Prelože. Tudi tu so bili ljudje užalosteni, ko so zvedeli za naš odhod. 'Kako mi bo dolgčas, ko boste odšli . . . ' je dejala mlada tovarišica in žalostno zrla za nami, ko smo odhajali . . . Z vsem prebivalstvom smo bili tesno povezani . . .«

dovega štaba, ki ga je bil postavil sam štab VII. korpusa in mu je dotlej zaupal, izkazano nezaupanje vsem enotam in borcem. Borca so zvečine razumeli pohod v Suho krajino, združen z reorganizacijo ter zmanjšanjem števila borcev in enot, kot ponižanje in žalitev zaradi napak, ki jih niso storili.*

Dne 2. maja so se odredovi borci, ko so se enote zavarovale, utaborili v gozdu nad Juriščami, blizu taborišča komande mesta Št. Peter (sedaj Pivka) in počivali do 3. maja. Tega dne je ob 10. uri poklical major Malnarič vseh 5 članov ožjega štaba na komando mesta Št. Peter in jih obvestil, da so razrešeni dolžnosti, nato pa so jih njegovi spremljevalci razorožili. Že prej pa so bili na Notranjskem razrešili dolžnosti komandanta posebnega bataljona. Potem so proti vsem uvedli sodni postopek, o katerem bo govor posebej.

Okoli 11. ure je bil sklican zbor odreda. Malnarič je pregledal razvrščene bataljone, potem pa vse obvestil, da so dotedanji člani odredovega štaba razrešeni dolžnosti in da je odredu postavljeno začasno vodstvo s komandantom Stanetom Trudnom in komisarjem Ludvikom Tomorijem-Andrejem, ki sta že prevzela dolžnosti. Okoli 16.30 je odred pod začasnim poveljstvom, ki je dobilo le nalogo, da ga vodi na štab VII. korpusa v Suho krajino, krenil proti Loški dolini. Ob 24. uri so enote prispele v Dane; tu sta se nastanila 3. in zaščitni bataljon, 1. in 2. pa sta odšla v Podcerkev.** Dne 4. maja zjutraj so se vsi bataljoni zbrali in z godbo ter razvito zastavo vkorakali v Stari trg, potem pa je štab takole razmestil svoje enote: štab odreda je ostal z vsemi odseki in zaščitnim bataljonom v Starem trgu, 1. bataljon je odšel v Podgoro, 2. v Vrhniko in 3. v Igavas. Dobili so naloge, da postavijo zavarovanje in patroljirajo po okolici.⁴²

Novo vodstvo je tega dne opravilo pregled enot in orožja ter ugotovilo, da je v štabu odreda 13, zaščitnem bataljonu 114, v prvem 127, v drugem 104 in v tretjem bataljonu 115 borcev in bork, skupno 473. Navzočih je bilo 449, začasno odsotnih pa 34.⁴¹

* Morda je tedanje razpoloženje večine najboljše zadela sekretarka SKOJ 1. bataljona Dragica Ratković, ki je zapisala:

»Moji borci in jaz smo bili bolj užaljeni kot demoralizirani, ker so zaradi napak posameznikov kaznovali cel odred.« (D. Ratković, pismena izjava, arhiv odbora IO v Kopru).

** O prihodu odreda v Dane v Loški dolini je Jože Moravec zapisal v kroniko:

»Pozno zvečer smo prišli v Dane. Spet je zaigrala godba, vendar nam vaščani niso priredili sprejema. Nihče se ni od nikoder pokazal in to se nam je zdelo čudno, kajti v Brkinih so nas prišli ljudje pogledat in pozdravit, če smo prišli v vas podnevi ali ponoči . . .«

Zbor odreda v Starem trgu na Notranjskem 4. maja 1944

Tistega dne je bil ustanovljen skupen operativni štab Notranjskega in Istrskega odreda. V njem so bili: komandant Notranjskega odreda Ivan Furlan-Drago kot komandant; politični komisar NO Jovo Galič-Jovo kot komisar; začasni komandant Istrskega odreda Stanko Truden kot namestnik komandanta in začasni politični komisar IO Ludvik Tomori-Andrej kot namestnik političnega komisarja operativnega štaba. Operativni štab je sklenil, da bo 5. maja prerazporedil bataljone Istrskega odreda takole: štab odreda in zaščitni bataljon ostaneta v Starem trgu; 1. bataljon naj zasede položaje pri Lužarjih in obvladuje dolino Karlovice, zapre cesto proti Velikim Laščam, nadzoruje območje proti Krvavi peči in Rašici ter se poveže na območju Žimaric in Sv. Gregorja z 10. brigado 18. divizije; 2. bataljon naj se namesti v Žerovnici in postavi zasedo na koti 358 (Gradišče), nadzoruje s patruljami gibanje prebivalstva na območju med Rakekom in Cerknico ter sodeluje z 2. bataljonom Notranjskega odreda, ki ima enake naloge; 3. bataljon naj si uredi bivak pri Sv. Vidu (sedaj Žilce), nadzoruje območje doline Zale pa do Rakitne ter

Borovnice in poti proti Otavam in Pokojišču ter dolini Iščice. Obveščevalno in ogledno službo naj opravlja skupaj z obveščevalci Notranjskega odreda proti postojanki na Kureščku. Vsi bataljoni naj bodo medsebojno povezani s telefonsko linijo in kurirji. V primeru sovražnega napada pa si morajo medsebojno pomagati, hkrati pa naj obveščevalci zbirajo podatke o stanju sovražnih enot in zavarovanju na progi Ljubljana—Trst, med Preserjem in Postojno.⁴¹

Na teh položajih so ostali odredovi bataljoni do 8. maja. Štab odreda in zaščitni bataljon sta 5. maja zvečer organizirala

Prvi bataljon koraka iz Loške doline proti Lužarjem

v Starem trgu miting. Zbralo se je veliko ljudi in prireditev je dobro uspela.* Operativni štab je sklenil izkoristiti navzočnost Istrskega odreda za skupen napad na vlak in progo med Postojno

* Jože Moravec je o mitingu zapisal v Kroniko:

»Bali smo se, da ljudje ne bodo prišli. Vendar se je dvorana napolnila in je nastop zelo dobro uspel. Nekateri so celo govorili, da tako uspelega mitinga še niso videli. Z ljudmi smo bili v dobrih odnosih in smo se jim priljubili . . .«

in Logatcem. Ponoči na 7. maj se je patrolja 1. bataljona spopadla z Nemci pri Karlovinci. Istega dne popoldne se je vrnil iz Istre v sestavo bataljona udarni vod 13 borcev, ki je bil naletel na Tatrach v Brkinih 4. maja nepričakovano na velike težave. Predstavniki komande istrskega vojnega področja so ga namreč hoteli — sklicujoč se na naredbo štaba VII. korpusa — razorožiti, ne da bi objasnili razloge, zato so se borci uprli in zavzeli položaje. Ko pa so okoli 17. ure obveščevalci sporočili, da se obeta nemška ofenziva v Brkine, je vod v noči na 5. maj zavaroval umik KIVP iz Brkinov čez Reko, cesto in železnico na Pivko.⁴⁵

Drugi bataljon pa je pripravil v sodelovanju z enotami Notranjskega odreda in minerji načrt za napad na progo in vlak med Logatcem in Postojno. Podobno akcijo bi bil moral po povelju operativnega štaba izpeljati tudi 3. bataljon, med Borovnico in Preserjem, a je ni. Za akcijo so se javili vsi borci 2. bataljona prostovoljno. Izvesti bi jo bili morali v noči na 8. maj. Bataljonski štab je določil močnejšo četo za napad, na levo in desno pa je postavil zaščitni bočni patrolji. Ko se je četa približala progi na razdaljo 200 do 300 metrov, je peljal po njej patroljni vlak. Sovražna zaseda je izstrelila raketo. Borci so skupaj z vodnikom, ki jim ga je bil dodelil Notranjski odred, skočili s poti v zaklon, pri tem pa so sprožili 3 skrite protipehotne mine. Vodnik in dva odredova borca so bili hudo ranjeni,* dva pa le opraskana. Nemške in domobranske zasede so začele po sprožitvi mine tisti položaj obstreljevati z minometi in strojnimi, zato je bilo izključeno, da bi sovražnika presenetili. Četa se je umaknila nekaj sto metrov stran in zavzela položaje. Skupina 5 tovarišev pa je šla reševati ranjence. Zaradi reševanja ranjencev in ker so bili položaji izdani, je poveljstvo bataljona akcijo opustilo.

Odredovim bataljonom je začelo v tistih dneh primanjkovati hrane, zato je 3. bataljon izvedel v Rakitni rekvizicijo. Štab odreda pa je poslal 45 borcev po hrano v Brkine, ker pa je medtem prišel ukaz štaba VII. korpusa za pohod v Suho krajino,

* Pomočnik mitraljezca Pavel Božič je bil hudo ranjen v trebuh in je kmalu podlegel ranam. Borci so ga odnesli v šotorskem krilu. Komandir čete Franc Jurišević je odnesel hudo ranjenega brata Antona, ki je pozneje prav tako podlegel. Vodnik, borec Notranjskega odreda, pa je izgubil obe nogi, vendar so ga odpeljali v bolnišnico in mu rešili življenje. (Jože Mezgec, pismena izjava, AO IU v Kopru).

je komanda istrskega vojnega področja tem borcem naročila na Pivki, da se morajo takoj vrniti v odred.“

Dne 8. maja je dobilo začasno odredno poveljstvo ukaz iz štaba VII. korpusa, da odpelje odred v Ambrus. Še istega dne so se bataljoni zbrali v vasi Petrinci, 5 km zahodno od Sodražice. Od tam so 9. maja ob 18. uri krenili čez cesto Ljubljana—Kočevje ter jo varno prešli pri Žlebiču.

Prehod, ki je potekal v dežju, vendar v popolnem redu m disciplinirano, je zavaroval zasedami proti Ribnici in Velikim Laščam 3. bataljon. Ko se je odredna kolona pomikala proti Sv. Ani, se je med snemanjem brzostrelke z rame smrtno ranil namestnik političnega komisarja 2. bataljona Alojz Žargi. Zadelo ga je pet strellov in je bil takoj mrtev. Pri njegovem truplu so pustili patruljo, ki ga je naslednji dan pokopala na Lazah.

Ordredove enote so po napornem pohodu v deževni noči prišpele 10. maja ob 8. uri v Žvirče, kjer je bil odrejen počitek. Kuharji so pripravili kosilo, nato pa je odred nadaljeval pohod proti Ambrusu in tja slavnostno vkorakal ob 17. uri. Tu so borri zvedeli za obsodbo članov štaba odreda. Štab korpusa pa je določil odredno položaje v vasi Kal. Tu so utrujeni in premočeni borci prenočili.⁴⁷

Proces proti nekaterim članom ožjega štaba odreda

Vsakemu množičnemu revolucionarnemu gibanju so po zakonih objektivne družbene logike v njegovem razvoju in družbenem uveljavljanu, ki je nujno povezano tako z bojem proti zunanjim pritiskom kot z odstranjevanem lastnih slabosti, usojena obdobja vzponov in upadanj, obdobja razcveta in zmag, pa tudi porazov in kriz. Ker je temeljna značilnost slehernega množičnega gibanja sodelovanje množice pripadnikov različnih socialnih plasti, duhovnih smeri in konkretnih akcijskih teženj, čeprav vsi izhajao iz istega osnovnega družbenega razreda, se prav zaradi različnih socialnih in duhovnih izhodišč v konkretnih opredelitvah bolj ali manj ločujejo v ožje interesne skupine, krila in podobno. Nato pa se v boju med temi različnostmi, če se ne izključujejo, po dialektični zakonitosti izoblikujeta vodilna smer in ideja razrednega gibanja, ki sta izraz njegovih temeljnih interesov. S takšno uskladitvijo pa še niso povsem odpravljene raz-

lične težnje, pač pa se te v najrazličnejših okoliščinah in zaradi različnih razlogov v konkretni praksi gibanja bolj ali manj pogosto spet pojavljajo (kot napake, zlasti pa kot odkloni posameznikov in skupin od prave poti. Taki odkloni so lahko v mejah dopustnosti ali pa te meje presegajo. Boj proti njim pa ne izključuje posegov vodilnih dejavnikov gibanja.

Do takšnih posegov osrednjega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja je prišlo med NOB večkrat v različnih oblikah, v raznih krajih in zoper različne skupine, pa tudi zoper nekatere funkcionarje štaba Istrskega odreda, ki so spomladi 1944 s svojim ravnanjem škodovali narodnoosvobodilnemu gibanju.

Splet narodnoosvobodilnemu gibanju škodljivih ravnanj, ki jih lokalnim vojaškim in političnim dejavnikom ni uspelo obvladati, se je izoblikoval v odklone, ti pa so prerasli v »štabno krizo« odreda. To se je zgodilo v obdobju bujnega poleta narodnoosvobodilnega gibanja v Brkinih in Slovenski Istri, ko je bilo vse ljudstvo iskreno privrženo narodnoosvobodilnemu boju in ko so vstopali v NOV tisoči novih borcev, ko je bil sovražnik vojaško in politično že tako oslabljen, da tega gibanja ni mogel uspešno preprečevati.

Ker podrobno osvetljevanje vojaških, političnih, socialnih, moralnih, pravnih in drugih vidikov tedanje krize presega okvir te monografije in zasluži skupaj z načinom njenega odpravljanja posebno obdelavo, se bomo omejili le na oris njenih temeljnih vzrokov, nekaterih pojavnih oblik in posledic. Vsekakor pa moramo najprej ugotoviti, da sta proces pred častnim sodiščem za oficirje NOV in POJ 8. in 9. maja 1944 pri štabu VII. korpusa in obsodba 4 članov odredovega štaba skupaj z nekaterimi drugimi ukrepi štaba VII. korpusa ter političnih organizacij razkrila predvsem to, da je bila najbolj karakteristična značilnost »štabne krize« »vojvodstvo« odrednega političnega komisarja. In prav zaradi tega »vojvodstva« je grozila nevarnost, da se bodo širše ljudske množice odvrnile od NOB. Temeljna objektivna vzroka, da se je to sploh lahko pojavilo in doseglo tolikšen obseg, sta bila nedvomno premalo taktna, neposrečena kadrovska politika štaba 14. divizije in VII. korpusa v izbiri političnega komisarja in komandanta odreda za tako odgovorni in samostojni dolžnosti ter nezadostna kontrola štaba korpusa nad delom odrednega štaba. Z druge strani pa so uveljavitev tega škodljivega pojava omogočile za partizane izredno ugodne brkinske in istrske

razmere, ki niso zahtevale od štabov tolikšnih naporov v vodenju enot, kot so bili potrebni drugod, v vodenju brigad v sestavi divizij.⁴⁸

Če hočemo jasneje predstaviti objektivne razmere, v katerih se je razvijala »štabna kriza«, moramo še poudariti, da so bile odredove enote po nalogu štaba VII. korpusa od srede januarja do konca marca zaposlene pretežno z mobilizacijo in spremljanjem novincev na Notranjsko, čeprav so medtem tudi stalno v manjšem obsegu napadale sovražnike ob prometnih poteh in postojankah. Vsa ta dejavnost pa je bolj intenzivno zaposlovala dokaj samostojne bataljonske štabe in njih moštvo kot pa štab odreda. Dobro organizirano in narodnoosvobodilnemu boju izredno zvesto brkinsko ljudstvo pa je po vaseh samo zbiral hrano za svojo vojsko, obveščalo partizanske enote o morebitnem približevanju sovražnikov, pa tudi stražilo vasi in pomagalo partizanom, kakorkoli je moglo. Sovražnikova ofenzivna aktivnost proti Brkinom pa je bila od konca novembra 1943 do konca aprila 1944 zaradi zaposlenosti nemških sil na drugih območjih, glede na prejšnje in poznejše obdobje precej manjša. Takšne razmere pa so nekatere odredove poveljnike uspavale, hkrati pa so se pojavile med moštvom nekaterih enot in poveljniškimi kadri tudi naivne domneve, da so sovražnikove čete zaradi hudih porazov na frontah že tako demoralizirane in izčrpane, da ne zmorejo več odločnejšega ofenzivnega nastopa proti partizanom.

Take domneve so zmanjševale budnost v marsikateri enoti in so ob nezadostni izkušenosti poveljniških kadrov ter taktiki sovražnikovih bliskovitih udarov omogočile nekatera že opisana presenečenja odredovih pa tudi drugih slovenskih partizanskih enot.⁴⁹

Zaradi novačenja in spremljanja novincev je bila večina moštva skoraj stalno odsotna iz bataljonovih taborišč. Odsotnost pa je skupaj s pomanjkanjem izkušenih političnih kadrov in literature otežkočala politično vzgojo mladih borcev, čeprav so se na tem področju v okviru skromnih možnosti zelo trudili četni in bataljonski politični komisarji. Politični komisar odreda pa ni izbral niti danih možnosti, da bi vzpodbudil politične funkcionarje odreda k intenzivnejši aktivnosti. Namesto da bi bil izkoristil naklonjenost ljudstva za poglobitev političnega sodelovanja in okrepitev politične organiziranosti ter bojne aktivnosti, se je potem, ko je končal v januarju mitinge, raje zaprl v štab, se

predajal lagodnosti ter zlorabljal svoj položaj in vpliv za krepitev svojega absolutizma nad prebivalci, borci in tudi člani štaba. Raje kot s političnim in drugim štabnim delom se je ukvarjal s pretiranim iskanjem pravih, pa tudi namišljenih izdajalcev in vohunov. V postopek proti aretirancem je uvedel režim zapostavljanja, strahovanja in tudi pretepanja, ki ga je pogosto sam izvajal ali pa so ga z njegovo privolitvijo ali na njegov ukaz in v njegovi navzočnosti izvajali podrejeni. Takšnega ravnanja ni bilo mogoče prikriti. Zanj so izvedeli tudi prebivalci Prelož, kjer se je to najpogosteje dogajalo, in ga ostro obsojali.⁵⁰

Tudi do borcev in sodelavcev v štabu je bil ohol in nedostopen. Tistim, ki po njegovi presoji niso bili dovolj poslušni, je grozil s sodiščem in s premestitvijo v brigade v Slovenijo, kamor se je večina bala iti in se mu je zato raje uklonila.

S takšnim absolutističnim ravnanjem je hudo škodoval ugledu partizanske vojske med prebivalstvom in dajal slab zgled podrejenim, zlasti pa tedanjemu 19-letnemu in življenjsko neizkušenemu komandantu, da se je pod njegovim vplivom prevzel in se prav tako oholo in surovo obnašal do borcev ter jih celo brcal. S tem je uvažal v partizansko enoto njenemu ljudskemu značaju tuje odnose, zavoljo katerih je grozila nevarnost, da jo bo ljudstvo zasovražilo in se od nje odvrnilo. Takšno ravnanje najodgovornejšega odrednega funkcionarja je bila največja nevarnost za nadaljnji razvoj NOV in odnose s prebivalstvom. In prav zato je bilo uvažanje surovih in NOV tujih odnosov s podrejenimi in prebivalci najhujša in neoprostljiva politična napaka odredovega političnega komisarja. Njegov surovi odnos do borcev je bil sicer znan že prej, v Šercerjevi brigadi, saj je konec oktobra

1943 v Črnem Lugu ustrelil kuharja, ker ni mogel pravočasno pripraviti kosila, na pohodu v Brkine, v noči na 12. november 1943, pa je streljal na komandirja čete, ker se mu je pretrgala pohodna kolona pod Šilentabrom na Pivki. Vendar se vsa ta njegova negativna nagnjenja v brigadi zaradi pogostega nadzora nadrejenih niso mogla tako razbohotiti kakor v odredu, ki je deloval bolj samostojno kot brigada. Z druge strani pa so se — kot je ugotovil štab 7. korpusa — tudi politične organizacije premalo trudile, da bi dajale vojaškim enotam ustrezno politično pomoč in pravočasno ter učinkovito reševale sporne probleme v medsebojnih odnosih in tako krepile vpliv partije v enotah NOV.⁵¹

Politični komisar je bil dovolj prebrisan, izkušen in odločen, da je hitro dojel, da se mu v štabu ne bo mogel nihče uspešno zoperstaviti. In res je kmalu dosegel, da je pretežno sam odločal o vseh pomembnejših zadevah. Ko se je dovolj uveljavil, ni več trpel ugovorov zoper svoje odločitve. Nekateri člani štaba so mu sicer včasih poskušali kljubovati, vendar so zaradi miru v štabu in ker so bili prepričani, da uživa kot bivši brigadni politični komisar polno zaupanje v štabu VII. korpusa, raje v nekaterih stvareh prepuščali proste roke. Zadnji komandant pa mu zaradi svoje mladostne neizkušenosti ni mogel nikoli ugovarjati, tem manj pa še zato, ker je bil njegov bivši kurir.⁵²

Podobne odnose kakor do svojih sodelavcev v štabu odreda je politični komisar poskušal uveljaviti tudi do članov okrožnega komiteja za Brkine, Pivko in Slovensko Istro ter drugih predstavnikov političnih organizacij. Njihove nasvete je največkrat prezirljivo odklanjal, če pa so mu ugovarjali, se je z njimi spri ali pa posameznika iz najrazličnejših vzrokov celo ozmerjal. Največkrat pa jih je odpravil s »poukom«, naj se ne vmešavajo v vojaške probleme, ker niso dovolj zreli, da bi jih razumeli, nikar da bi jih reševali. Razumljivo je, da so takšne komisarjeve metode občejanja vzpodbujale tudi nekatere njegove sodelavce, da so jih posnemali in povzročile napeto ozračje, ozračje najrazličnejših sporov, ki jih je največkrat izzval prav komisar, včasih pa so dali zanje povode tudi predstavniki političnih organizacij. Najhuje pa je bilo to, da se sporni problemi niso reševali sproti, ker ni marala nobena stran popustiti, da ne bi trpel njen ugled, zato pa so bili spori vse bolj škodljivi.

S taikšnimi absolutistično brezobzirnimi metodami je politični komisar postopoma prerasel v »gospodarja« v štabu, v »vojvodo«, ki je oholo in s prezirom gledal na sodelavce kot na nedorasle pritlikavce.”

Negativno vlogo političnega komisarja smo obširneje opisali zato, ker je bil kot najodgovornejši odredov funkcionar predvsem dolžan skrbeti za politično vzgojo in pravilne odnose v enotah, organizirati in uravnavati sodelovanje z ljudstvom in političnimi organizacijami; vseh teh nalog pa v glavnem ni opravljal, pač pa je s svojimi škodljivimi početji dajal podrejenim slab zgled. Hkrati pa je bil pobudnik in izvajalec nedopustnih ravnanj z aretiranci ter izzivalec sporov s predstavniki političnih organizacij. Vendar bi bilo nezgodovinsko in nepravilno, če bi pripisali

le političnemu komisarju neposredno odgovornost za vse pomanjkljivosti in nepravilnosti v štabu odreda. Res je, da so pod njegovim škodljivim vplivom tudi nekateri drugi funkcionarji zagrešili večje in manjše nepravilnosti, za katere je bil on le posredno odgovoren.⁵⁴

Prišlo je do obsojanja vrednih dejanj, za katera so bili polno odgovorni tudi drugi. Tako je pod vplivom slabih zgledov političnega komisarja v začetku marca 1944 tedanji namestnik komandanta neupravičeno ukazal ustreliti dve »sumljivi« osebi brez sodnega postopka. S tem je zagrešil hudo kaznivo dejanje, za katero je bil sam polno odgovoren. Trije odredovi obveščevalci so si ob aretaciji župnika Franca Kovačiča in bratov Leopolda, Janeza in Jožeta Dolgana v Košani 21. marca 1944 prilastili in razdelili okoli 350.000 lir. To nepošteno dejanje je bilo za odred hud moralni udarec. Zato je odredov štab strogo ukrepal, vendar je tudi v tem primeru nepravilno postopal proti storilcem, odredno sodišče pa jih je 29. aprila obsodilo na smrt. Enaka usoda je doletela tudi ženo enega izmed njih, ker je zavestno sodelovala pri prikritanju poneverjenega denarja. Zaradi zlorabe položaja, nepravilnih in nedovoljenih postopkov proti prebivalcem je bil 15. maja 1944 obsojen tudi odredov pomožni obveščevalec. Partizanska pravica je bila namreč neizprosna proti vsem nepoštenim in tistim, ki so kršili revolucionarno zakonitost, ker so s tem ogrozili politično in pravno varnost državljanov.⁵⁵

Bilo je še nekaj manjših nepravilnosti. Tako je odredov referent za zveze 10. aprila 1944 po mitingu na Premu izzval v pijanosti spor s člani okrožnega komiteja KPS za Brkine zaradi brzostrelke, češ da so mu jo odnesli, čeprav jo je bil sam pozabil. Podobnih spodrseljajev je bilo še več, vendar škodljivi vpliv odrednega ^političnega komisarja v glavnem ni segal v dokaj samostojne, od štaba odreda največkrat precej oddaljene ter z mobilizacijo, prenosi blaga in boji polno zaposlene bataljone, katerih borci odredovega političnega komisarja niti niso poznali in ne vedeli za njegova početja, saj je v 4 mesecih le enkrat obiskal vsak bataljon.⁵⁶

Urejanje štabne krize

V razvoju štabne krize se jasno kažeta dve obdobji: prvo, mirnejše — do nemškega napada na 1. odredov bataljon 12. mar-

ca 1944, drugo, ostrejšo, pa od že omenjene aretacije župnika in bratov Dolganov. Pismene pritožbe predstavnikov političnih organizacij zoper nepravilnosti odredovcev se začno, kot nam dokazujejo dokumenti, s pismom članice okrožnega komiteja KPS za Pivko Anice Božič-Urške inštruktorju CK KPS Leopoldu Kresetu-Joštu, 23. marca 1944; 31. marca in 1. aprila sta sledili: pismi Leopolda Kreseta oblastnemu komiteju KPS za Slovensko primorje, Franc Kimovec-Žiga, član oblastnega komiteja za Slovensko primorje, pa je poslal štabu IX. korpusa pismo, v katerem je nujno zahteval takojšen razpust štaba Istrskega odreda, ker da je njegovo delovanje politično škodljivo in ker ne razume pomena ustanavljanja italijanskih partizanskih enot.”

V tako napetem ozračju sta tedanji odredov komandant in politični komisar zaradi malomarnosti dopustila 12. aprila, da Nemci na Preložah presenetijo štab odreda s prištavnimi enotami in požgo vas, čeprav ju je bila odredova obveščevalna služba že prejšnji dan obvestila o sovražnikovih namenih. Zaradi tega je ljudstvo ogorčeno protestiralo. Okrožni komite za Brkine pa je v poročilu centralnemu komiteju KPS 13. aprila naštel mnoge odredove nepravilnosti in zahteval takojšnjo odstavitev štaba odreda in zamenjavo odreda z drugo enoto.^{5*}

Tako je bil štab VII. korpusa prisiljen uvesti preiskavo zoper celoten štab odreda. Zaupal jo je svojemu načelniku inženirskotehnične sekcije majorju Jožetu Malnariču-Križevskemu in mu naročil, naj objektivno in nepristransko razišče razmere v štabu odreda in njegovih enotah, odnose do političnih organizacij in prebivalstva, operativno in drugo dejavnost, nepravilnosti v ravnanju z aretiranimi in obsojenimi osebami, poslovanje odredne intendance, blagajne in drugo.⁵⁹

Malnarič je začel preiskavo 13. aprila na Notranjskem, v bataljonu, ki je odšel 9. aprila iz odreda, 16. aprila je nadalje zbiral podatke o odredu pri komandi mesta Št. Peter (Pivka), kjer je zaslišal komandanta te komande Jožeta Buha Boruta,* nato se je napotil v Brkine. Tam je najprej obiskal KIVP in govoril z

* Jože Buh je dal Malnariču med drugim tudi netočne podatke o izgubah 1. odredovega bataljona 12. 3. 1944 na Stari Sušici, ko je trdil, da je padlo 26 borcev, ujetih pa da jih je bilo 60. Padlo pa jih je 14, ujetih pa jih je bilo 26. O izgubah 2. bataljona v Jelšanah 18. 3. 1944 je povedal, da je padlo 9 borcev, več pa da je bilo ujetih. Bilo pa je 9 mrtvih in ujetih. Malnarič pa je te podatke uporabil kot točne v poročilih štabu VII. korpusa 16. 4. 1944. (Malnaričeva poročila v A IZDG v Lj. 1*19/111).

brkinskimi prebivalci. Naslednji dan pa je sklical sestanek s člani ožjega odredovega štaba, ki se ga je udeležilo vseh pet članov. Nato pa je 20. aprila sklical še skupni sestanek odredovega štaba, KIVP in okrožnega komiteja KPS za Brkine. Na njem so obravnavali nepravilno odredovo ravnanje ob nemškem napadu na Prelože, nesoglasja v medsebojnih odnosih in bodoče naloge. Nato pa sklenili, da mora odred takoj preiti v ofenzivo in si tako spet pridobiti ugled, ki ga je izgubil z neuspehi; politične organizacije pa ga bodo v bojih podprle. Naslednji dan se je Malnarič pogovarjal še posebej s člani okrožnega komiteja za Brkine, nato pa se je vrnil na Notranjsko.⁶⁰

Malnariču so v preiskavi pomagali tudi drugi oficirji štaba VII. korpusa: Alojz Grčar mu je bil v pomoč v bataljonu na Notranjskem, Jože Balantič je pregledal blagajno in Jože Repič poslovanje obveščevalne službe.

Malnaričeve končne ugotovitve so bile naslednje:

- Da je prebivalstvo na odredovem operativnem območju zavedno in zvesto NOB. Odred je podpiralo in ga oskrbovalo, dokler se ni pustil v svoji vojaški neaktivnosti sovražniku večkrat presenetiti.
- Da štab odreda svojih enot ni vojaško in politično vzgajal in jnr tudi ni vodil v boje, ter da sploh ni zmožen zadovoljivo opravljati svojo dolžnost, ker je med ljudstvom osovražen.*
- Da ni bilo nujno potrebnega sodelovanja med odredovim štabom in komando istrskega vojnega področja in okrožnimi komiteji KPS za Brkine, Slovensko Istro in Pivko predvsem po krivdi odredovega političnega komisarja in drugih članov štaba.
- Da odred akcij ni izvajal, vsaj večjih ne, ali pa jih je le toliko, kolikor so bile posamezne njegove enote napadene ozi-

* Malnaričeve ugotovitve, da odredov štab enot ni vzgajal in jih vodil v boje ter da je osovražen, so preveč posplošene in veljajo v glavnem le za političnega komisarja in tedanjega komandanta. Sicer pa dokumenti štaba odreda od 21. novembra 1943 do konca aprila 1944 dokazujejo, da je bila v odredu organizirana politična in vojaška vzgoja tako na pobudo odrednega kot bataljonskih štabov. (Glej arhiv IZDG F 296, 296a in 296b). Tudi navedba o osovraženosti odreda je posplošena iz posameznih primerov. Saj je Malnarič zbiral podatke le v vaseh Prelože, Celje in v sosednjih vaseh, in sicer v psihozi razburjenosti ter hude prizadetosti ljudi zaradi sovražnikovega napada na Prelože in nevojaškega obnašanja dela odreda.

roma so zanje dali pobudo posamezni bataljonski in četni funkcionarji *

Iz naštetih ugotovitev je Malnarič sklenil, da odredov štab in odred ne ustrezata položaju in potrebam, zato je predlagal štabu VII. korpusa, da zamenja ves odred, z vsem moštvom in oborožitvijo.“

Na podlagi Malnaričevih in drugih ugotovitev, pisem predstavnikov političnih organizacij, zaslišanj prič in osumljencev v predhodnem postopku so bili obtoženi komandant in prejšnji začasni komandant, p o l i t i c m ' I c o m i s a r, namestnika komandanta in političnega komisarja ter načelnik štaba Istrskega odreda, da so kot oficirji NOV in POJ ter člani štaba Istrskega odreda škodovali namenom narodnoosvobodilnega boja in oficirski časti, zlasti pa, da so premalo nadzorovali svoje enote, opustili njihovo vojaško urjenje. Iih politično vzgojo ter jih niso vodili v boje; da niso uveljavili pravih odnosov do političnih organizacij in civilnega prebivalstva, kar dokazujejo zlasti neupravičene aretacije in nepravilno ravnanje z aretiranci; da niso pravilno vodili intendenec in blagajne, saj odredov politični komisar, ki je vodil blagajno, ni mogel pojasniti dohodka okoli 500.000 lir, in da so uveljavili nepravilne »vojvodske« odnose do borcev in komandnih kadrov. ' Obsodba, ki jo je izreklo častno sodišče za oficirje NOV in POJ pri štabu VII. korpusa 4 obtožencem — dva, tj. namestnik komandanta in načelnik štaba sta, bila že v predhodnem postopku

Ni pa utegnil in ni mogel obiskati večine izmed 360 vasi v Brkinih, Slovenski Istri in Podgori, kolikor jih je bilo na odredovem operativnem območju. Razen tega se je pri zbiranju podatkov naslanjal predvsem na člane komande istrskega vojnega področja in okrožnega komiteja, ki mu zaradi sporov s člani odredovega štaba in rivalstva niso vsi dali objektivno resničnih podatkov, kot smo že ugotovili ob primeru Jožeta Buha (Pojasnilo pisca).

* Malnaričeva ugotovitev, da odred ni izvajal akcij, je točna le do 8. decembra 1943, sicer pa jih je izvedel v decembru 8, v januarju 1944 17, v februarju 10, v marcu 17 in v aprilu 18, skupno 78. V njih pa je onesposobil za boj 419 sovražnikovih vojakov (Poročila in operacijski dnevnik štaba Istrskega odreda v arhivu IZDG v Lj. F 296/1, II in 296a/III). Več odred tudi pozneje ni zmož, vendar mu štab VII. korpusa pozneje ni očital neaktivnosti.

Večjih akcij odred res ni izvajal, ker jih zaradi kritičnega sektorja, močnih sovražnih postojank, izredne občutljivosti sovražnika ter lastnih slabosti in zaplenosti bataljonov z mobilizacijo ni mogel izvajati. Je pa zato izvedel več pomembnejših akcij, kot npr. likvidiral financersko postojanko v Materiji, karabinjerski postojanki v Dolini in Ricmanjah pri Trstu, izpraznil in uničil nemški preskrbovalni vlak 30 vagonov, kar odtehta »veliko akcijo«. Odredova izredno velika akcija pa je bila mobilizacija približno 3500 novincev od oktobra 1943 do konca aprila 1944. Te Malnarič ni ne opazil ne ocenil. Sicer pa bi v njegovih petih poročilih (13., 16., 18., 19. in 29. 4. 1944) o ugotovitvah v odredu zaman iskali kakršnokoli pozitivno oceno o delovanju odredovih enot. (Poročilo Jožeta Malnariča 19. 4. 1944 v A IZDG F 119/III).

izločena — je bila stroga: politični komisar je bil obsojen na razrešitev dolžnosti, komandant na razrešitev dolžnosti in odvzem čina, oba pa tudi na smrt z ustrelitvijo, bivši komandant in namestnik političnega komisarja pa na milejše kazni.⁶²

S to obsodbo je bila končno štabna kriza v Istrskem odredu urejena. Iz dokumentov preiskave in razprave pa je navzlic težnji, da bi bilo vse objektivno in pravično ocenjeno, žal, očitno, da so bile zlasti nekatere Malnaričeve ugotovitve (nekaj smo jih pojasnilo v opombah) v preiskavi premalo objektivne, glede odredove vojaške aktivnosti in njegovih izgub v bojih pa netočne.

Sama obsodba pa je bila eksemplarična, ker so to zahtevale in morda opravičevale tedanje razmere, ker je štab VII. korpusa z njo želel ne le zatreti škodljive pojave in odnose v Istrskem odredu, temveč — kot je razvidno iz njegove zaupne okrožnice štabom divizij, brigad, odredov, komandam področij in mest z dne 15. maja 1944 — tudi onemogočiti podobna početja in napake v drugih enotah.⁶³

Vsekakor pa je zlasti obsodba povzročitelja krize, odredovega političnega komisarja, dosegla glavni namen, odstranila nevarnost »vojvodstva« in s tem ohranila zaupanje zdravega odredovega jedra in civilnega prebivalstva v vojaško in politično vodstvo NOB. Imela je torej ugodne posledice, saj so šli potem borci odreda z izrednim poletom v boje proti sovražnikom ter tako opravičili zaupanje svojega ljudstva in slovenskega vodstva NOB.

Povratak v Brkine in odhod na Kočevsko

Dne 11. maja je bil počitek. Borci pa so bili hudo lačni, ker intendanti niso prinesli s seboj zalog hrane. Tisti dan popoldne in naslednji dan je bila izvedena reorganizacija. Iz dotedanjega Istrskega odreda, ki je imel 11. maja 1944. leta 463 navzočih borcev in bork, jih je ostalo v Istrskem odredu 166, v na novo ustanovljeni Kočevski odred pa jih je bilo vključenih približno 290. Nekaj borcev in bork so poslali na tečaje in v druge enote.¹⁴

Ob reorganizaciji, ki je bila izvedena v navzočnosti namestnika komandanta VII. korpusa majorja Franca Tavčarja a-Roka in načelnika štaba polkovnika Rada Pehačka, sta bila 12. maja 1944 ustanovljena le 1. in 2. bataljon s po 73 borci in štab odreda.

V njem je bilo 8 vodilnih članov, 3 v kulturnopropagandnem

odseku, 2 harmonikarja, referent za zveze, 4 kurirji in 1 bolničar. K tem je treba prišteti še 20 članov obveščevalnega voda, ki je ostal ob odhodu odreda v Ambrus v Loški dolini.

Še bolj kot v moštvu je bil novi odred osiromašen v oborožitvi. Kočevskemu odredu, štabu korpusa in drugim enotam je moral prepustiti vse tri težke strojnice, od 40 lahkih strojnic jih je ob povratku odnesel le 12, od 49 brzostrelk so jih pustili le 12 članom ožjega odredovega in bataljonskih štabov; nekoliko bolje je bilo s pištolami, saj jih je ostalo novemu odredu kar 52 od 135.* Od preostalega orožja je odred obdržal vse 3 lahke minomete, 12 mavzeric in 104 italijanske puške, 312 ofenzivnih in 14 defenzivnih ročnih bomb, 15.160 nabojev za strojnice, puške in pištole ter 55 min za lahki minomet.“

Reorganizirani Istrski odred je dobil za novega komandanta Franca Centa, ki je bil prej komandant 2. bataljona Notranjskega odreda, za komisarja odreda je bil imenovan bivši komisar 3. bataljona Ado Slave. Ta je bil skupaj z borcem Slavkom Zupančičem poklican na konferenco o reorganizaciji in sestavu vojnih sodišč pod vodstvom dr. Teodorja Tominška.** V odred se ni vrnil. Že tedaj ga je zamenjal Janez Zalar-Tavčar, Slavca pa so poslali v Bari. Namestnik komandanta je ostal Ivan Majcen, načelnik štaba pa Srečko Vičič. Za namestnika političnega komisarja je bil pozneje imenovan Janez Magister-Žan, ki je prispel v Brkine 6. junija 1944. Štab 1. bataljona je ostal nespremenjen. Za komandanta 2. bataljona je bil postavljen Tone Mlakar, bivši komandant 3. bataljona, za komisarja Jože Žnidaršič, bivši komisar 2. čete v 1. bataljonu in za namestnika komandanta Valentin Kocijančič, ki je bil prej namestnik komandanta v 3. bataljonu. Za namestnika komisarja je bil 5. junija imenovan Leopold Zupančič.⁶⁶

Tretjega bataljona tedaj niso ustanovili.

* Odredovi borci so sprejeli reorganizacijo s mešanimi občutki. Večina je bila zadovoljna zlasti z ukrepom proti komisarju Leonu in komandantu Požarju. Z velikim negodovanjem in protesti pa so gledali na odvzemanje pištol in brzostrelk, ker so jim bile te bolj potrebne v vsakdanjih bojih s sovražnikom kot pa mnogim članom štabov, ki so se zadrževali v Beli krajini in drugih osvobojenih krajih, kjer so se malokdaj srečevali s sovražniki. Toda ukaz višjih je bilo treba izvršiti. Bili so vojaki in so ga tudi disciplinirano izvršili v upanju, da si bodo v bojih s sovražniki v Brkinih in Istri kmalu spet priborili novo avtomatsko orožje. (Spomini avtorja z 12. 5. 1944).

Vrhovni štab NOV in POJ je izdal 10. maja 1944 naredbo o disciplinski odgovornosti vojaških oseb, s katero so bila ukinjena častna sodišča za oficirje NOV in POJ, definirani prekrški in določen enak postopek za vse vojaške osebe. (Arhiv IZDG F 296b).

Dne 12. maja zvečer je odpotovalo s Kala vse moštvo, dodeljeno v Kočevski odred, katerega komandant je postal Stanko Truden, dotedanji komandant 2. bataljona Istrskega odreda. Poslovitev je bila mučna, marsikomu so se utrnile solze, ko se je moral posloviti od soborcev, ne da bi bil vedel, ali jih bo še kdaj videl in ali se bo še vrnil v rodne primorske kraje.

Novi sestav Istrskega odreda se je 12. maja popoldne pripravljal na povratek v Brkine. Pred odhodom je borcem spregovoril načelnik štaba VII. korpusa polkovnik Rado Pehaček, ki je med drugim poudaril, da se morajo pogumno boriti proti sovražniku in končal z geslom: »Naj ne mine dan, ne da bi padale glave sovražnikov!«

Že ob prihodu odreda, 10. maja je bila sklicana konferenca odredovega in bataljonskih štabov pri štabu VII. korpusa. Na njej je komisar VII. korpusa pojasnil odredovim članom napake članov prejšnjega štaba in razloge za njihovo obsodbo ter jim dal navodila za delo. Bili pa so neprijetno presenečeni, ko jim je tedanji vršilec dolžnosti komandanta VII. korpusa Pero Popivoda grozil z ustrelitvijo, ne da bi bil za to navedel razloge.

Dne 12. maja so odredove enote še prenočile na Kalu pri Ambrusu. Naslednji dan ob 16. uri sta bataljona in štab odreda krenila proti Žvirčam in dalje Skozi Zlebič ter Sodražico na Petrinco, kamor so prišli 14. maja 1944 ob 5. uri. V vasi so se odpočili, intendant in kuharji so pripravili kosilo, nato pa so ob 16. uri nadaljevali pohod proti Staremu trgu v Loški dolini in tja prispeli ob 20. uri. Tam se je odred ustavil, se v naslednjih dneh oskrbel z razstrelivom in drugo minersko opremo, njegov obveščevalni vod pa je medtem zbral podatke o sovražniku na Pivki in v Brkinih. Dne 17. maja ob 7. uri so odredove enote zapustile Stari trg in se napotile na Jurišče, kamor so prispele ob 13. uri. Zvečer pa nadaljevale pohod čez Pivko, železnico, cesto in Reko v Brkine. Dne 18. maja ob 4. uri se je reorganizirani in slabo oboroženi odred vrnil na Prelože.⁶⁷

S povratkom v Brkine se začenja novo, bolj sproščeno obdobje v delovanju odreda.

SKLEP

V razvoju in delovanju Istrskega odreda med aprilsko in majsko reorganizacijo je značilna prehodna kriza, ki se je izražala

v hitrem zaostrevanju NOB škodljivih, vojvodsko-absolutističnih odnosov. Njihov glavni nosilec je bil odredni politični komisar Leon Klemenčič. Prav zaostrovanje odnosov med zdravim borčevsko-starešinskim kadrom in odredovim vrhom najbolj dokazuje, da štab VII. korpusa z aprilsko reorganizacijo ni odkril in ne izločil glavnega nosilca nezdravih političnih teženj ter netovariških odnosov. Zato reorganizacija ni odpravila štabne krize in ni dosegla svojega glavnega namena.

Z nemškim napadom na odredov štab na Preložah in s pozigom vasi pa se je sprožil buren razplet krize, v katerem so bili odstranjeni iz odredovih vrst narodnoosvobodilnemu gibanju škodljivi dejavniki. S tem je bilo spet pridobljeno zaupanje ljudstva in borcev v vodstvo odreda, hkrati pa so bile omogočene ugodnejše razmere za razvoj NOV na južnem Primorskem. Pri urejanju krize pa je prišlo tudi do nepotrebnih ukrepov, kot je bil npr. pohod celega odreda v Suho krajino zaradi napak nekaterih članov štaba odreda, s čimer so bili izgubljeni trije dragoceni tedni v boju, ki so jih zlasti izkoristili domobranci iz Ilirske Bistrice in okrepili propagando proti NOB. Izdajanje tiralic za borci, ki so ostali v Brkinih in Istri pri nujnih opravilih, pa je bil obžalovanja vreden izraz nezaupanja. Kritika in ukrepi so zadevali pomanjkljivo organizacijsko in vzgojno delovanje štaba odreda ter zlasti njegovo pomanjkljivo povezanost s 3. bataljonom do začetka marca v Istri in udeležbo članov odrednega štaba v vodenju enot v bojih do konca aprila 1944. Vendar je do aprilске reorganizacije očitna tudi nezadostna skrb štaba VII. korpusa in še prej štaba 14. divizije za razvoj in delovanje odreda, kar dokazujejo zlasti redki obiski odgovornih predstavnikov višjih štabov, nezadostno proučevanje razmer, pomanjkljiva kontrola dela, neposrečena izbira sposobnih vodilnih kadrov za oddaljeni in na kritičnem ter narodnostno mešanem območju delujoči odred. Odgovorni člani štaba VII. korpusa se niso do srede aprila 1944 na kraju samem prepričali o razmerah in stanju v odredu. Odredov štab ni dobil neposredne pomoči štaba VII. korpusa niti tedaj, ko je moral urejati zelo kompliciran in po memben mednarodni politični problem odnosov s tržaškim vodstvom Komunistične partije Italije v zvezi s 3. bataljonom, pri čemer bi mu bila pomoč članov višjih vodstev zelo dobrodošla. Reševanje perečih problemov pretežno z okrožnicami je imelo za posledico, da se najodgovornejši člani štaba korpusa niso dovolj

seznanili z razmerami na odredovem operativnem območju, zato niso mogle biti njihov ^ membne odločitve dovolj prilagojene konkretnim potrebam in razmeram ter možnostim odredovih enot v Brkinih in Istri. Takšno je bilo povelje štaba korpusa 26. februarja 1944, s katerim je bilo ukazano odredu, naj napade in zavzame Št. Peter na Krasu (sedaj Pivka); na drugi strani pa je pomanjkljivo nadzorstvo s strani štaba VII. korpusa omogočalo nekaterim odredovim funkcionarjem samovoljno ravnanje ter privedlo do hudih posledic. Toda tudi štab korpusa mi imel na voljo dovolj šolanih in sposobnih kadrov. Tedanji dokumenti nam dokazujejo, da je moral v začetku 1944 premagovati velike organizacijske in tehnične težave pri vodenju in oskrbovanju svojih enot na Notranjskem in Dolenjskem. Člani štaba korpusa pa so bili ljudje z onstran bivše meje, ki Primorske zaradi njene državne odtrganosti od predvojne Jugoslavije niso mogli dovolj spoznati. Še manj pa so razumeli zelo občutljivo mentaliteto primorskih ljudi in njihove življenjske probleme zvečine pomanjkljivo izobraženi in premalo izkušeni kadri, ki jim je štab korpusa zaupal pomembne dolžnosti v Istrskem odredu. To pa pomeni, da so bile pomanjkljivosti in težave obojestranskega objektivnega in subjektivnega značaja. Izvirale so iz narave vse-ljudskega revolucionarnega gibanja in so bile neizogibna stranska posledica tega gibanja. Pojavljale so se hkratno na različnih ravneh in v mnogih oblikah. Glavne težave in napake v Istrskem odredu so bile bolj rezultat premalo proučene in neposrečene kadrovske politike višjih štabov kot pa problem odredovih enot in borcev ter zdravega ljudskega revolucionarnega gibanja na odredovem operativnem območju, kjer je bilo ljudstvo v celoti iskreno privrženo NOB, pa tudi pripravljeno na žrtve v boju. Toda obravnavane težave so bile prehodnega značaja. Moč in sposobnost pravilne linije revolucionarnega osvobodilnega gibanja se je izkazala in se uveljavila prav v tem, da mu je kmalu uspelo odpraviti lastne napake ter odstraniti njihove nosilce.

VIRI

¹ W. Churchill, isti vir, str. 848 in 868—870. Kronologija, isti vir, str. 719—722.

² W. Churchill, isti vir, str. 836—838. Kronologija, isti vir, str. 848 in 868—870.

³ Situacijsko poročilo GŠS, 24. 4. 1944 — pregled sovražnih enot v marcu, IZDG, F. 232.

- Poročilo obv. centra Istrskega odreda 14. 3. 1944, AO IO v Kopru.
 Situacijsko poročilo štaba 7. korpusa 14. 3. 1944, AO IO v Kopru.
 Vojni dnevnik armadne skupine Von Zangen, NAW, mikrofilm VZI v Lj.,
 serija T-3lli2, film 1638, posnetka 000120 in 000122.
- Poročilo VOS za Primorsko-jug, 27. 2. 1944, AO IO v Kopru.
 Janez Kramar, NOO v Socerbskem okraju, Jadranski koledar 1971.
⁴ Kronologija, isti vir, stran 737—740.
- Naredba štaba 9. korpusa 25. 4. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 31.
 Poročili štaba IO 1. in 14. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
 Poročilo obv. odd. okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 14. 4. 1944, AO IO v Kopru.
- 5 Dopis štaba 7. korpusa IO 12. 2. 1944, A IZDG, F 296/1.
 Anton Drečnik, Alojz Rajer, ustni vir.
 Sodni spisi proti članom odrednega štaba 8. in 9. 5. 1944, AIZDG F 119/111.
⁶ Povelje štaba 7. korpusa IO 26. 2. 1944, Zb. NOV VI/11, dok. 92.
 Dopis štaba 7. korpusa IO 27. 2. 1944, A IZDG, F 296/1.
⁷ Podatke o mobilizaciji in akcijah izračunal avtor po dokumentih iz A IZDG F 296—298.
- » Poročili štaba 7. korpusa GŠS, 13. in 29. 3. 1944. Zb. NOV VI/12, dok. 27 in 75.
- Poročilo štaba Istrskega odreda 21. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 53.
 Odredba štaba 7. korpusa, 27. 3. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 69.
- ⁹ Odredba štaba IO o reorganizaciji odreda. Zb. NOV VII/12, dok. 91.
 Poročili štaba IO 4. in 11. 4. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 99 in 113.
 » Poročili štaba IO 1. in 4. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
- ¹² Mirko Remec, isti vir, AO IO v Kopru.
¹³ Poročilo okrožne izpostave ONZ za Brkine, 15. 4. 1944, A IZDG F 119/III.
 Poročilo štaba IO 14. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
 Janez Konestabo in Bogdan Valenčič, ista vira, AO IO v Kopru.
 Stane Logar, Ilirska Bistrica, ustni vir.
- ¹⁴ Izjava Karla Masla na zaslišanju 13. 4. 1944, A IZDG, F 119/III.
 Poročila štaba 7. korpusa 13., 15., 17. in 19. 4. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 117, 123 in VI/13, dok. 3 in 19.
- Poročilo štaba 18. div. 13. 4. 1944 in povelje te div. 14. 4. 1944, Zb. NOV VI/12, dok. 119 in 122.
- Poročilo štaba 15. divizije 28. 4. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 49.
 Poročilo Jožeta Malnanča, štabu 7. korpusa, 29. 4. 1944, A IZDG, F 119/III.
- ¹⁵ Operacijski dnevnik IO 6. 4. 1944, A IZDG, F 296a/III.
 Prepis operacijskega dnevnika, poročilo 18. 4. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
 Poročili obveščevalnega oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 7., 13. in 14. 4. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
- Poročili okrožnega komiteja KPS za Slov. Istro oblast, komiteju KPS za Slov. primorje 6. 5. 1944, A IZDG F 119/III.
- ¹⁶ Operacijski dnevnik IO, isti vir.
 Poročilo štaba IO 11. 4. 1944, A IZDG F 296/11.
 Poročilo štaba 7. korpusa, 1-2. 5. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 88.
 Stanko Truden in Jože Mezgec, ista vira.
- Poročili obv. centra IO 9. in 11. 4. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹⁷ Poročilo OK KPS za Brkine, 13. 4. 1944, A IZDG, F 119/III.
 Poročilo okrožne izpostave ONZ za Brkine, 15. 4. 1944, IZDG, F 119/III.
 Bogdan Valenčič in Janez Konestabo, ista vira, Stane Logar, ustni vir.
- ¹⁸ Poročilo štaba IO 18. 4. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 14.
 Operacijski dnevnik IO, isti vir.
 Poročilo OK KPS in okrožne izpostave ONZ, ista vira.
 Stane Logar, Stanko Mahne, ustna vira.
 Janez Konestabo in Bogdan Valenčič, ista vira.
 Kronika NOB vasi Prelože, obč. odbor ZZB NOV Ilirska Bistrica.
 Lojze Čeligoj, Ilirska Bistrica, ustna izjava piscu 2. 7. 1973.
- ¹⁹ Poročila Jožeta Malnarica-Križevskega štabu 7. korpusa 13., 16., 18., 19. in 29. 4. 1944, A IZDG, F 119/III.
- » Poročili štaba IO 17. in 19. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
 Operacijski dnevnik IO, isti vir.
 Leopold Krebelj, Prvi bataljon IO, Primorski dnevnik, 27. 12. 1970.
 izročilo obv. oddelka pri okrožni izpostavi ONZ za Slov. Istro, 14. in 22. 4. 1944, AO IO v Kopru in seznam padlih borcev ter žrtev fašističnega terorja občine Koper, obč. odbor ZZB NOV Koper.

- Poročilo okrožnega komiteja KPS za Slov. Istro, 6. 5. 1944, A IZDG F 119/111.
- ²¹ Operacijski dnevnik 10, isti vir.
- Poročili štaba 10 14. in 18. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
- Tedenski poročili štaba 10, 18. in 25. 4. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 14 in 34.
- Poročili štaba 7. korpusa, 12. 5. 1944, Zb. NOV VII/13, dok. 87 in 8S.
- ²² Poročilo štaba 10 18. 4. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 13.
- Poročilo štaba 7. korpusa, 12. 5. 1944, Zb. VI/13, dok. 87 in Vojno poročilo GŠS št. 97, 19. 4. 1944, AO 10 v Kopru.
- ²³ Operacijski dnevnik 10 od 10. do 21. 4. 1944, A IZDG F 296a/III.
- Poročili štaba 10 18. in 22. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Poročila in seznami novincev komande istrskega vojnega področja aprila 1944, A IZDG F 319/1.
- ²⁴ Operacijski dnevnik 10, isti vir. Poročilo štaba 10, 22. 4. 1944, A IZDG, F 296/11 in 296a/III.
- Poročilo obv. odd. pri okrožni izpostavi ONZ za Slov. Istro 23. 4. 1944, AO 10 v Kopru.
- Leopold Krebelj, Prvi bat. 10, isti vir, 27 — 30. 12. 1970.
- Mirko Kovačič, Minerski vod 10, Primorski dnevnik, 18. in 19. 10. 1968.
- Slavko Zupancič, Materija, pismena izjava.
- ²⁵ Operacijski dnevnik 10, isti vir. Poročilo štaba 10 25. 4. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 34.
- Poročilo štaba IO 2. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- ²⁶ Povelje štaba 7. korpusa 14. 4. 1944, IZDG, F. 296/1.
- Poročilo štaba IO 2. 4. 1944, AIZDG, F. 296/11.
- ²⁷ Poročila štaba 10, 25., 26. in 28. 4. 1944, A IZDG F 296/11.
- Operacijski dnevnik 10, isti vir.
- Prepis operacijskega dnevnika 29. 4. 1944, AO 10 v Kopru.
- ²⁸ Poročilo štaba 10 26. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
- Oper. dnevnik 10, isti vir. Ivan Pezdirc-Cankar, ustni vir.
- Nemško poročilo, NAW, mikrofilm VZI Beograd, serija F. 312, Roli — 1640 posnetek 000564.
- Dopis štaba 10 komandi istrskega vojnega področja 26. 4. 1944, A IZDG F 296a.
- ²⁹ Poročilo štaba 10 28. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Jože Mezgec, Stane Truden, ista vira.
- ³⁰ Poročili štaba IO 26. in 28. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Prepis operacijskega dnevnika IO, AO 10 v Kopru.
- Nemško poročilo, NAW, mikrofilm VZI v Beogradu, serija F. 312, Roli — 1630 posnetek 000564.
- Poročilo obv. centra IO 26. 4. 1944, št. 34/1, AO IO v Kopru.
- ³¹ Poročilo štaba IO 29. 4. 1944, A IZDG, F 296/11.
- Prepis operacijskega dnevnika, isti vir.
- Jože Markučič, ustni vir.
- ³² Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Mirko Kovačič, isti vir, PD, 19. 10. 1968.
- Franc Vovk, Gradišče, ustna izjava piscu 3. 5. 1973.
- ³³ Poročilo štaba IO 17. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Poročila obv. centra IO 9., 15., 17., 19., 20., 21. in 24. 4. 1944, AO IO v Kopru.
- ³⁴ Operativna poročila štaba IO iz marca in aprila 1944, A IZDG, F. 296/11.
- ³⁵ Poročilo obv. odd. okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 26. 4. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo obv. centra 10 28. 4. 1944, AO IO v Kopru.
- Vojni dnevnik armadne skupine Von Zangen, NAW, mikrofilm VZI v Lj. serija F 312, Roli — 1639, posnetek 000 302 in film 1640, posnetki 000 984, 00 1002im001003.
- Prospekt — Lipa, Izdal fond za izgradnjo Lipe v izdelavi muzejane narodne revolucije Rijeka.
- Poročilo Vladimirja Bcnigarja, 7. 5. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo obveščevalca IO Ludvika z Varej, 9. 5. 1944, AO IO v Kopru.
- Depeša obv. centra 9. korpusa obv. odd. GŠS 13. 5. 1944, A IZDG F 82/111.
- Seznam aretiranih Rodičanov 4. 5. 1944, original hrani VI. Dujmovič, Izola, Kraška 2/a, prepis pisec.
- ³⁶ Poročili Jožeta Malnariča štabu 7. kongresa 13. in 16. 4. 1944, A IZDG, I-119/111.
- ³⁷ Poročila štaba IO 26., 28. in 29. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir, IZDG, F. 296a/III.

- Poročili Jožeta Malnariča 16. in 29. 4. 1944, isti vir.
- ³⁸ Milan Cirk pismena izjava, AO 10 v Kopru.
- ³⁹ Jože Malnarič, poročilo 29. 4. 1944, A IZDG, F. 119/111.
- ⁴⁰ Jože Moravec, Kronika 10, A IZDG, F. 296/11.
- ⁴¹ Operacijski dnevnik in kronika 10, ista vira.
- ⁴² Poročili štaba 10 4. in 5. 4. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Operacijski dnevnik in kronika 10, ista vira.
- ⁴³ Poročilo štaba 10 4. 5. 1944, isti vir.
- ⁴⁴ Poročilo štaba 10 5. 5. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Odredba operativnega štaba Notranjskega in 10 5. 5. 1944. ZB. VI/1?,
- dok. 72.
- Ivan Pezdirc, isti vir in ustna izjava.
- ⁴⁵ Poročilo štaba 10 6. 5. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Operacijski dnevnik in Kronika 10, ista vira.
- Ivan Pezdirc-Cankar, Kranj, ustni vir.
- ⁴⁶ Poročili štaba 10 6. in 7. 5. 1944, A IZDG, F. 296/11.
- Operacijski dnevnik in kronika 10, ista vira.
- Jože Mezgec, isti vir.
- Dopis Komande istrskega vojnega področja štabu 10 5. 5. 1944, A IZDG F 3*19/11.
- ⁴⁷ Operacijski dnevnik in Kronika 10, ista vira.
- ⁴⁸ Kazenski spis — Zapisnik o sodni razpravi zoper člane štaba 10 pred častnim sod. za oficirje NOV in POJ pri štabu 7. korpusa 8. in 9. 5. 1944, A IZDG F 119/III.
- Dopis štaba 7. korpusa oblastnemu komiteju KPS za Slovensko primorje 18. 5. 1944, A IZDG F 119/III.
- ⁴⁹ Odredba štaba 7. korpusa 27. 12. 1943 in dopis 17. 1. 1944, štabu IO A IZDG F 296/1.
- Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- ⁵⁰ Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- Poročila štaba 10 štabu 14. divizije in 7. korpusa od 21. 11. 1943 do 30. 4. 1944, A IZDG F 296/1, II.
- Janko Jelincič, Ajdovščina, ustni vir.
- ⁵¹ Kazenski spis — zapisnik in poročilo Jožka Repiča in Antona Drašlerja 30. 4. 1944, A IZDG F 119/III.
- Milan Cirk, Portorož, ustni vir.
- Dopis štaba 7. korpusa oblast, komiteju KPS, isti vir.
- ⁵² Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- Karlo Maslo-Drago, Celje, ustni vir.
- Janko Jelincič in Milan Cirk, isti vir.
- ⁵³ Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- Izredno poročilo OK KPS za Brkine CK KPS 13. 4. 1944, A IZDG F 119/111.
- Albin Godina-Vojko, Lj. Strelška 5, ustni vir.
- ⁵⁴ Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- Poročilo Leopolda Kreseta-Jošta in Anice Božič-Urške 23. in 31. 3. 1944, A IZDG F 1'19/III.
- ⁵⁵ Kazenski spis zoper obveščevalce 10 Antona Sansa idr. z 29. 4. 1944, A IZDG F 296b/VII.
- Kazenski spis zoper obveščevalca IO Kostjo Remskarja 14. in 15. 5. 1944 pri štabnem bataljonu VII. korpusa, A IZDG F 119/III.
- ⁵⁶ Izredno poročilo OK KPS Brkini, isti vir.
- Mirko Remec, 2. batalion 10, pismena izjava, isti vir.
- ⁵⁷ Pismo Anice Božič-Urške in Leopolda Kreseta-Jošta, ista vira.
- Dopis oblastnega komiteja KPS za Slov. primorje štabu 9. korpusa 1. 4. 1944 A IZDG F 119/111.
- Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- ⁵⁸ Izredno poročilo OK KPS za Brkine 13. 4. 1944, isti vir.
- Poročilo okrožne izpostave ONZ za Brkine 15. 4. 1944, A IZDG F 119/111.
- Bogdan Valencič, Stanko Logar, ista vira.
- ⁵⁹ Jože Malnarič, poročila 13., 16., 18., 19. in 29. 4. 1944, isti vir.
- ⁶⁰ Jože Malnarič, isti vir.
- ⁶¹ Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- ⁶² Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- Zaupna okrožnica štaba 7. korpusa diviziskim, brigadnim, odrednim idr. štabom ter komandam vojnih področij 18. 5. 1944, A IZDG F 119/III.
- ⁶³ Kazenski spis — zapisnik, isti vir.
- Poročila Jožeta Malnariča, isti vir.

Zaupna okrožnica in dopis oblastnemu komiteju KPS za Slov. primorje,
ista vira.

⁶⁴ Operacijski dnevnik in Kronika 10, ista vira.

⁶⁵ Pregled statističnega stanja moštva, orožja in streliva Istrskega odreda 11.
in 13. 5. 1944, kopija v AO 10 v Kopru.

⁶⁶ Operacijski dnevnik in Kronika 10, ista vira.

Slavko Zupancič, pismena izjava, AO 10 v Kopru.

⁶⁷ Poročilo štaba 10 13. 5. 1944, IZDG F 296/1L

Prepis operacijskega dnevnika 10 od 7. do 15. 5. 1944, AO 10 v Kopru.

ODREDOVA OFENZIVA NA KOMUNIKACIJE IN ZNOVA MOBILIZACIJA

(Od 18. maja do 31. julija 1944)

Zavezniki napredujejo, nacistično nasilje pa se stopnjuje

Medtem ko je bil odred 17 dni zunaj svojega operativnega območja, so se razmere na svetovnih frontah, v Jugoslaviji in na Primorskem, pa tudi v Brkinih, Slovenski Istri in v okolici Trsta zelo spremenile. Na vzhodni fronti so se nemške čete pod zmagovitimi udarci Rdeče armade povsod umikale. V Ukrajini so sovjetske čete 9. maja prekoračile reko Dnjester in osvobodile Sevastopol j. Potem so čete Rdeče armade obvladale nemški odpor v Zahodni Ukrajini in začele boje za izgon Nemcev iz Romunije. Nemško vrhovno vojaško poveljstvo je bilo čedalje bolj občutljivo za romunske petrolejske vrelce in čistilne naprave v Ploestiju, ker je začelo nemški vojski primanjkovati tekočega goriva. Krizo je še bolj zaostрила amgloameriška letalska ofenziva proti nemškim tovarnam za proizvodnjo sintetičnega bencina. Že prvi udarci zavezniškega letalstva so 12. maja 1944, kot je priznal sam Hitlerjev minister za oboroževanje Albert Speer, zmanjšali dnevno proizvodnjo goriva od 5850 na 4820 ton. Konec maja je zaradi bombardiranja Ploestija in drugih tovarn padla dnevna finalna proizvodnja za polovico, 22. junija pa so pridobivali le še 10 odstotkov letalskega goriva.¹

Na spremembo razmer na Primorskem je zlasti vplivala anglo-ameriška ofenziva na italijanski fronti pri Anziu, južno od Rima in na sektorju Liri—Rapido—Monte Cassino, ki se je začela 11. maja 1944. Zavezniške čete so kmalu zlomile nemški odpor in 17. maja razbile ogorčeno obrambo Monte Cassina ter ga zasedle.

potem pa kljub nemškemu odporu nezadržno prodirale proti severu in 4. junija zavzele Rim. Dne 6. junija so se izkrcale anglo-ameriške čete v Severni Franciji. Nastala je nova velika fronta, ki je bila nov, odločilen korak h končnemu porazu Hitlerjeve Nemčije.²

Od marca se je v Severni in Srednji Italiji spričo odločne orientacije italijanskih protifašističnih strank na oborožen boj ob podpori NOV in POJ zelo hitro krepilo partizansko gibanje, ki je maja 1944 onemogočilo mobilizacijo Italijanov v fašistično vojsko ter povzročalo nemškim četam in Mussolinijevi vladi velike preglavice.

Vodstvo NOV in PO Slovenije je zlasti na območju IX. korpusa v skladu s splošno vojno-politično usmeritvijo vrhovnega štaba NOV in POJ ter CK KPJ kljub mnogim težavam od začetka aprila 1944 uspešno sodelovalo z italijanskim odporniškim gibanjem na mejnih območjih v Brdih, Benečiji, Furlaniji, na Krasu in tudi v Istri. Tu so 14. maja 1944 ustanovili bataljon »Alma Vivoda,«* ki so ga sestavljali Italijani in Slovenci. Dan pred ustanovitvijo Glavnega poveljstva odporniškega gibanja za okupirano Italijo, 9. junija 1944, sta se sestala v Milanu slovenska predstavnika NOB dr. Anton Vratuša-Vran in Franc Štoka z delegati CLNAI. Od 16. do 19. julija pa so se v Milanu drugič sestali slovenski in italijanski predstavniki, potrdili načela o samoodločbi narodov in se zedinili, da bodo ustanovili odbore OF in CLN za sodelovanje v protifašističnem boju obeh narodnosti v krajih, naseljenih z narodnostno mešanim prebivalstvom, v podjetjih in tovarnah pa odbore delavske enotnosti. Obe strani sta menili, da bi bilo za NOB škodljivo, če bi načenjali problem narodnostnih meja. Potrdili so tudi osnutek sporazuma, sklenjenega med štabom IX. korpusa NOVJ in italijansko partizansko komando. Pozneje sta obe strani imenovali tudi svoja predstav-

* Bataljon »Alma Vivoda« se je razvil iz miljske skupine GAP (grupo di azione patriotico). Deloval je kot mobilizacijska enota Tržaške garibaldinske brigade, ustanovljene 5. aprila 1944 na operativnem območju IX. korpusa. Njegova osnovna naloga je bila mobilizacija istrskih in tržaških Italijanov. Akcijsko je nastopal na območju Slovenske Istre in severnega dela Hrvaške Istre v sodelovanju s komando mesta Koper. Po tem sporazumu ne bi bil smel imeti več kot 50 mož. Vendar je jeseni 1944 njegovo število naraslo na 120 borcev. Poimenovali so ga po miljski protifašistični borki Almi Vivoda, padli 1943. (Odredba paritetnega štaba 5. 4. 1944 o postavitvi štaba Tržaške udarne brigade Garibaldi, Zb. NOV VI/12, dok. št. 100 in Boris Kovacic, Mario Tul, Bataljon Alma Vivoda, rokopis pri ZZB NOV Koper).

nika za koordinacijo in zveze med vodstvi NOB. Slovensko stran je zastopal v odporniškem gibanju Severne Italije dr. Anton Vratuša-Vran, italijansko pa Michele Bianco-Vittorio.³

Na jugoslovanskem bojišču so enote 2. in 5. divizije NOVJ prodrle iz Bosne in Hercegovine čez Drino v Srbijo in se skupaj s srbskimi borci ostro bojevale z Nemci in četniki. Z vzhoda pa se je čez Romunijo približevala Srbiji Rdeča armada. Poskus Hitlerjevega vrhovnega poveljstva, da bi s padalci uničil Vrhovni štab NOV in POJ je 25. maja 1944 doživel v Drvarju neuspeh.

V Sloveniji so enote VII. korpusa v začetku maja z odlično izvedeno ofenzivno operacijo zavzele utrjene sovražne postojanke Dobrnič, Žužemberk, Trebnje, Mirno peč in Tržišče ter tako uspešno zavrnile nemške in domobranske poskuse, da bi se tam utrdili, ter s pritiskom na Suho krajino zožili osvobojeno ozemlje. Medtem pa so enote IX. korpusa in IV. operativne cone, razporejene v skladu z operativno taktičnim načrtom NOV in POJ na širšem območju Primorske in Štajerske, učinkovito napadale sovražni-kove komunikacije in manjše postojanke.

Narodnoosvobodilni boj se je tudi v Istri uspešno razvijal kljub okupatorskemu terorju in demagoškimi obljubam vrhovnega nacističnega komisarja za Jadransko operativno cono dr. Friedricha Rainerja, ki je poskušal Slovence z uvajanjem slovenskih šol, županov in racionalne oskrbe odvrniti od osvobodilnega boja.* Propadla so tudi vsa prizadevanja slovenskih reakcionarnih

* V okupacijski politiki tako imenovane Jadranske operativne cone so bili vidni razločki med vrhovnim komisarjem dr. Friedrichom Rainerjem in vojaškimi predstavniki glede strogosti v ravnanju s prebivalci. Tako je npr. komandant korpusa Ludwig von Kibler februarja 1944 predlagal armadni skupini von Zangen ukrep o izselitvi vseh prebivalcev od Opčin do Tržiča (Monfalcone) in južnega roba Goriške, češ da so »potencialno banditsko nevarni« nemški vojski na tem občutljivem območju. Rainer je ukrep odklonil. (Verjetno je računal, da bi z njim razmere še poslabšali — op. M. Z.). Zato ga je štab armadne skupine von Zangen 25. 2. 1944 ponovno prosil, naj o tem še razmisli. (Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen od 24. 1. do 4. 7. 1944, NAW, filмотeka VZI Beograd, Serija T-312, film IIO38, posnetek 120).

Podobne razlike so se pokazale tudi 8. maja 1944, ko so obravnavali na seji v štabu armadne skupine von Zangen s pomočnikom načelnika nemškega vrhovnega vojaškega poveljstva generalom Wiljemom Warlimontom med drugimi vojaškimi problemi tudi razmere v Jadranskem primorju. Rainer je v krajšem govoru pojasnil, da je območje razmeroma mimo, zato ni razlogov, da bi prosili vrhovno komando Wehrmachta za nove vojaške sile.

Komandant armadne skupine von Zangen pa ga je demantiral in poudaril, da bodo morali Nemci kmalu zapustiti Istro, če bo general Kibler odklonil boj proti bandam. Potem je še ugotovil: »Samo njemu (Kiblerju, op. M. Z.) in njegovemu brezkompromisnemu delu se moramo zahvaliti, da razmere niso še slabše . . . Uspehi v protibanditskem boju so njegovi uspehi v OZAK, policija ne zmore tega s svojimi silami.« (Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen, isti vir kot zgoraj).

krogov, da bi z uvozom domobranskih izdajalskih vojaških formacij in ustanavljanjem tako imenovanega Slovenskega narodnega varnostnega zbora, primorske in sicer slovenskega domobranstva, preprečili razvoj NOB.*

Nemško vojaško poveljstvo v Italiji, v katerega teritorialno pristojnost je spadala tudi Primorska, je bilo maja 1944 zaradi naraščajočega števila partizanskih napadov na prometne zveze in vojaške enote vedno bolj v skrbeh, saj je partizanska dejavnost še bolj zaostrevala kritično stanje, ki ga je povzročila zavezniška ofenziva na fronti. Nemci pa so že od začetka 1944. leta pričakovali izkrcanje zavezniških čet v Istri, za katero se je od teheranske konference, decembra 1943, zelo zavzemal britanski ministrski predsednik Winston Churchill, vendar se mu je moral pozneje zaradi ameriškega nasprotovanja odpovedati.

Pomanjkanje nemških vojaških sil za boj proti partizanom na območju Jadranske operativne cone in bojazen, da bodo ti v primeru izkrcanja angloameriških čet organizirali splošni ljudski upor, ki bi onemogočil nemško obrambo, sta vzpodbudila nemško vojaško in policijsko poveljstvo, da sta se vse pogostejše zatekali k brezobzirnemu nasilju nad upornim ljudstvom. Da bi pripravil nemške vojake in oficirje za učinkovitejši in brezobzirnejši nastop proti partizanom, je general Ludwig Kubier, vojaški poveljnik Jadranske operativne cone, zapovedal 24. februarja 1944 v korpusnem povelju št. 9 »teror proti terorju, zob za zob...«. Glede ostrine nastopov proti partizanom se je dr. Friedrich Rainer s Kiiblerjem sicer strinjal, vendar je menil, naj bi bila prepuščena pristojnost za organizacijo in poveljevanje nemškim četam in policijskim oddelkom v boju proti upornikom višjima vodjema SS in poveljnikoma policije Odilu Globooniku s sedežem v Trstu in Erwinu Rösenerju s sedežem v Ljubljani. Spor glede pristojnosti je rešil feldmaršal Albert Kesselring, vrhovni poveljnik nemške armadne skupine v Italiji, ki je upošteval načelo, da je treba boj proti partizanom obravnavati po enakih taktičnih načelih kot frontne vojne operacije, in sam prevzel v Italiji poveljstvo protigverilskih operacij, v Jadranski operativni coni pa ga je 4. maja 1944 zaupal v obalnem območju (do 20 km v globino) v izključno pristojnost generalu Ludwigu von Küblerju.

Dne 17. maja 1944 je A. Kesselring pooblastil podrejene vojaške poveljnike tudi za izvajanje represalij proti prebivalstvu zaradi partizanskih akcij in poudaril: »... ščitil bom vsakega

komandanta, ki bo v boju proti bandam uporabljal tudi takšna sredstva, ki niso v skladu z običajnimi ukrepi«. Še bolj kot Kübler in drugi vojaški poveljniki se je v teroriziranju upornega ljudstva izkazal višji vodja SS — Gruppenführer Odilo Globočnik, ki je vključil v načrt uničevanja osvobodilnega gibanja v Trstu, Istri in na Primorskem poleg nemške policije in oddelkov SS tudi italijanske fašistične, karabinjerske, financarske in policijske službe ter slovenske domobrance. Zaradi svojih srednjeveških metod mučenja žrtev je vzbujal hud strah zlasti zloglasni posebni inšpektorat javne varnosti, ki sta ga vodila Giuseppe Gueli in njegov namestnik dr. Gaetano Colloti. Ustanovljen je bil že aprila 1942, z

Odgon ljudi iz Podgraj v izgnanstvo 6. maja 1944. Umetniška slika — delo T. Kralja

izključno nalogo uničiti narodnoosvobodilno gibanje in se je ob prihodu Nemcev vključil v njihovo službo. Globočnik se je bil pred prihodom v Trst »odlično« izkazal pri uničevanju poljskih Židov in antinacistov v Lublinu. Na Primorskem pa je izdal poseben priročnik z navodili za boj proti partizanom, potem pa poskušal z množičnimi javnimi usmrtitvami strahovati uporno ljudstvo, zato je ukazal samo 3. aprila ustreliti 71 talcev in političnih jetnikov na Opčinah, potem pa jih je dal 52 obesiti v ulici Ghega v Trstu in 11 na Proseku.⁵

Enote nemške redne vojske so med protipartizanskimi operacijami na Primorskem in v Istri že prej izvajale brezobzirne povračilne ukrepe nad civilnim prebivalstvom, v Globočnikovi ofenzivi »Braunschweig« pa se je njihovo nasilje še stopnjevalo in se neverjetno razdivjalo. Nahujskani od visokih poveljstev, so pripadniki nemške vojske, esesovskih oddelkov, italijanski fašisti in drugi nasilneži od maja 1944 še bolj brezobzirno in kruto obračunavali z ljudmi tudi po brkinskih in istrskih vaseh ter v Podgori. Med pripadniki posameznih vojaških formacij ponavadi sploh ni bilo več razlik v trpinčenju in grozovitem pobijanju prebivalcev in ujetih pripadnikov NOV.⁶

Strahoten nacistični pokol v Brkinih

Naslednji val terorističnega obračunavanja z upornim ljudstvom, ki je bil v Brkinih med 2. svetovno vojno najhujši in ki sodi tudi po obsegu med najbolj krvava in najbolj drastična teroristična obračunavanja z upornim ljudstvom v Sloveniji, so sprožili nacisti, italijanski fašisti in slovenski domobranci 18. maja 1944. Tedaj so enote 136. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, esesovski oddelki, italijanski fašistični in slovenski domobranski odredi na grozovit način pobili 69 ljudi ter izropali in požgali 6 vasi.

Reorganizirani in v moštvu za 61 odstotkov zmanjšani ter pomanjkljivo oboroženi Istrski odred, se je vrnil 18. maja 1944 ob 4. uri na Prelože. Bojna morala borcev je bila zelo dobra. Vsi so bili pripravljeni z naj večjimi napori in žrtvami dokazati slovenskemu vodstvu NOB ter svojemu ljudstvu, da zaslužijo njuno zaupanje.* Na njihova razpoloženja so vplivali odločilni uspehi zavezniških armad na svetovnih frontah. Želeli pa so tudi z dejanji dokazati, da niso bili krivi prejšnjih napak v odredu. Za nov bojni polet so bile tudi zelo dobre možnosti: ozeleneli brkinski gozdovi in istrski vinogradi so jim zagotavljali varnejše zavetje, borbeno razpoloženje ljudstva se je kljub sovražnemu terorju

* Tedanji komandant 1. bataljona Leopold Krebelj je v svojih spominih na tiste dni zapisal:

»Iz Suhe krajine smo se vrnili z novim odrednim vodstvom in takoj začutili olajšanje in večjo sproščenost. Že v naslednjih dneh in tednih smo se spet z vso mladostno energijo in partizansko zagnanostjo energično in pogumno pognali nad sovražnike, ki so po treh tednih naše odsotnosti spet brdko občutili silo našega orožja. . .« (Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik 2. 1. 1971).

zelo izboljšalo.* Zdaj pa so imeli tudi dovolj razstreliva, ki je bilo najpomembnejše bojno sredstvo za napade na železnice in druge objekte: iz Loške doline so ga prinesli v Brkine okoli 500 kg.⁷

štab odreda je nameraval ostati z enotami nekaj dni na položajih v vzhodnem delu Brkinov, da bi se borci po šestnajsturnem pohodu spočili, čas pa bi izkoristil tudi za organizacijo in kadrovsko preureditev bataljonov ter štabnih služb, jim določil nove naloge in dodelil operativna območja.⁸ Vendar načrta ni mogel izpeljati, ker mu je to preprečil močan sovražni pritisk

Tominje po strahotnem nacističnem pokolu in požigu 18. maja 1944

* Splošni ljudski značaj NOB na Primorskem in v Istri so priznavali tudi visoki nemški vojaški predstavniki. Komandant armadne skupine von Zangen je na seji štaba v navzočnosti pomočnika načelnika vrhovnega poveljstva nemške vojske 8. maja med drugim poudaril:

»... V Istri ne gre le za zapeljane posameznike, ki bi se radi vrnili in ustanovili bande, temveč za široko zasnovano gibanje ali najbolje vodeni vojaški upor. Naš, sije so že sedaj prešibke, da bi ga dušile. Vrhovni komisar (mislil je na gauleiterja Rainerja, ki je bil navzoč — op. M. Z.) to zanika. On želi obvladati razmere s političnimi sredstvi. Če pa bo ta metoda doživela polom, naše sile ne bod zadostovale, da bi z njimi obdržali to območje.« (Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen 10. 5. 1944, NAW, filmoteka VZI Beograd, serija T-312, film 1638. posnetek 00040).

proti istrski hrvaški brigadi »Vladimir Gortan«, ki je bila od 14. maja v Brkinih, 18. maja pa so jo med 9. in 11. uro na položajih okoli Pregarja in Gabrka napadle enote nemškega 136. polka iz sestava 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev, oddelki SS, italijanski fašisti in domobranci iz Ilirske Bistrice, Podgrada in drugod z velikimi silami. V napadu so sodelovala tudi oklopna vozila.’

Štab odreda je okoli 8. ure vzpostavil kurirsko zvezo s štabom Gortanove brigade, ki je bila na Pregarju, in se z njim dogovoril, da bo odredov 1. bataljon zasedel dohode v Brkine s ceste Ilirska Bistrica—Divača, ob Reki pri Ambrožiču in Premu, hkrati pa zavaroval greben jugozahodno od Prelož in Čelj, na levem bregu doline Posrtvice. Drugi bataljon pa bo okrepil položaje 3. in 4. bataljona Gortanove brigade na črti Karlovica (kota 771), severozahodno od črte Pregar j e—Rjavče.¹⁰

Nemške enote in oddelki SS ter italijanski fašisti so tisti dan zgodaj zjutraj vdrli s 7 kamioni v Tominje.* Čeprav Gortanova brigada ni branila vasi in ni bilo v njej nobenih bojov, so Nemci spustili umetno meglo in začeli prebivalce nasilno izganjati iz hiš in ropati, potem pa so na krut način pobili 33 vaščanov* in vas popolnoma požgali. Iz Tominj se je napotila ena nemška kolona proti Lumpovemu mlinu, ki je približno 2 km jugozahodno od vasi v dolini potoka Klivnika. Fašisti in nacisti so mlin izropali in požgali ter zverinsko pobili 3 ljudi, potem pa se napotili v Podbeže. Druga nemška kolona pa je krenila v 2 km oddaljeno Zajelšje in ga med 8. in 9. uro požgala. Tedaj so nemški vojaki in

* Na tem pohodu so sodelovali tudi fašistični oddelki iz Sežane in sosednjih postojank. Vodil jih je zglasni fašistični major Leonardo Ficci, sodelavec in predvojni prijatelj Emilia Graziolia, Mussolinijevega visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Za pohod so se pripravili že okoli polnoči. Odpeljali so se na dveh kamionih, na dveh pa so peljali bencin v pločevinastih ročkah. Vrnili so se naslednji dan zvečer vsi krvavi in pripeljali na kamionih zaklane prašiče, teleta in vreče živil. Ficci je vztrajal z Nemci do poslednjih dni v Sežani. Potem je pobegnil, toda v Furlaniji so ga ujeli italijanski partizani in ga ustrelili (Mimica Bekar, Trst, via Conti 8, ustna izjava).

** Pri pobijanju vaščanov so ravnali izredno kruto: 16 ljudi so — potem ko so jih sadistično pretepli — zaprli v lopo Franca Urha-Tomova, stara hiš. št. 30, jih polili z bencinom, potem pa na povelje okoli 55 do 60 let starega, debelega in plešaštega esesovskega oficirja na slepo streljali vanje in lopo zazgali. Na enak način so pobili drugo skupino v hiši Marije Cetin-stalinarjeve, št. 39. Antona Primca, starega 80 let in njegovo ženo Franciško, staro 78 let, pa so vrgli v njuno gorečo hišo, medtem ko so 67-letnega Jakoba Škrlja vlačili po vasi privezanega na vrvi in ga pretepali s puškinimi kopiti, ga pri vaškem studentu pod vasjo

Privezali k drevesu, ga neusmiljeno pretepli, nato pa ga na vrvi odvlekli k Tomovi hiši, ga s krampom pobili in vrgli v ogenj. Pobili so naslednje vaščane: 1.

esesovci vrgli v ogenj 3 priletne vaščane, Ivanko Lakota pa ujeli na begu in jo na vrtu zaklali.*

Še huje kot v Za jelš ju so se nemški vojaki iz 136. polka, esesovski oddelki in domobranci maščevali nad prebivalci Podbež. Vojaki so obkolili vas, esesovci pa na grozovit način pobili 23 vaščanov in požgali hišo za hišo.** Medtem ko so Nemci pobijali in požigali v

Ivana Boštjančiča-Bridovega (star 35 let), 2. Alojza Božiča-Toninega s Hriba (38), 3. Franca Cetina-Stalinarjevega (48), 4. Jožeta Jagodnika-Zg. Polonikarja (58), 5. Ivana Jagodnika-Dol. Polonikarja (55), 6. Jožeta Jagodnika-Zg. Polonikarja (29), 7. Ivana Jagodnika-Zg. Polonikarja (14), 8. Antona Jagodnika-Zg. Polonikarja (22), 9. Ivana Kocijanciča-Pavlovega (45), 10. Jožeta Kocijanciča-Mihlinovega (27), 11. Srečka Kocijanciča-Pavlinovega (15), 12. Franca Leverja-Frjana (58), 13. Jožeta Logarja-Stipeta (78), 14. Antona Logarja-Logarjevega (43), 15. Jožeta Logarja-Maijaca (40), 16. Ivana Logarja-Jadreta (35), 17. Jožeta Matka-Skrajnika (57), 18. Marijo Matko-Fitnikovo (61), 19. Ivanko Matko-Fitnikovo (24), 20. Alojza Matka-Fitnika (61), 21. Antona Primca-Učinarja (80), 22. Franciško Primc-Učinarjevo (78), 23. Franca Primca-čepiča (77), 24. Jakoba-Skrlja-Barbiša (67), 25. Jožefa Tonca-Majerja (50), 26. Andreja Tonca-Kraševca (45), 27. Jožeta Urha-saleta (52), 28. Antona Urha-Poklarja (46), 29. Jožeta Urha-Mihlina (45), 30. Ivana Urha-Uhrnika (43), 31. Ivana Urha-Sorca (57), 32. Milana Urha-Mihlinovega (14), in 33. Antona Kreševiča (18), pastirja pri Ivanu Logarju-Jadretu, so skupaj z gospodarjem prisilili, da jim neseta strelivo in ju že isti dan pri Hrušici ustrelili).

O tedanjem krutem pokolu v Tominjah je neki terenski obveščevalec poročal komisiji za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri predsedstvu SNOS:

»Tuljenje živine, stokanje ljudi, grozno, blazno vpitje med prasketajočim ognjem in dimom je spremljalo to strahotno dejanje.«

»Makso Šnuderl, Fašistično-domobranski teror nad Slovenci, izdano na osvobojenem ozemlju v Sloveniji 1944, str. 92. Seznam ustreljenih v Tominjah 18. 5. 1944, poročilo, arhiv IZDG v Lj. F 633. Spomenik žrtvam NOB v Tominjah pri Ilirski Bistrici, Kronika NOV vasi Tominje, obč. odbor ZZB NOV v Ilirski Bistrici.

* Kot žrtve sadističnih, nacističnih morilcev so padli v Zajelšju in Lupovem mlinu naslednji vaščani: 1. Urša Dekleva-Muhova (stara 71 let), 2. Anton Lakota-Kofirc (84), 3. Marija Lakota-Kofirčeva (80), 4. Ivanka Lakota-Babčina (70), 5. Ana Primc-Lumpova (82), 6. Franc Primc-Lumpov (49) in 7. Angelca Primc-Lumpova (stara 5 let).

(Makso Šnuderl, Domobranksko-fašistični teror nad Slovenci, str. 91, Kronika NOB vasi Zajelšje, obč. odbor ZZB NOV Ilirska Bistrica. Priporočevanje Lidije Primčeve, TV-15, 15. 2. 1973. Alojz Lakota-Muhov, ustna izjava).

** V Podbeže je vdrlo okoli 10. ure 150 — 200 Nemcev. Ljudje tisti dan niso delali na polju, ker je bil cerkveni praznik »Križev četrtek«, zato so jih Nemci preseneli doma, obkolili vas, nato pa s pretepanjem in vpitjem ter grožnjami zbrali sredi vasi med Fitnikovo, Faronovo, Juretovo in Bilinovo hišo 23 moških in jih razdelili v dve skupini. Najprej so izločili 4 in jih zaprli v Faronov svinjak (stara hiša, št. 9) jim z brzostrelkami prestrelili noge, nato pa jih polili z bencinom in zažgali svinjak z ročno bombo. Drugo skupino — v njej je bilo 18 moških — so zaprli v lopo Jožeta Fabjančiča-Stefanovo, stara hišna št. 13. Tudi tem so prestrelili noge, jih polili z bencinom in jih zažgali, da so živi zgoreli.

Tako so Nemci in fašisti tisti dan na najokrutnejši način pobili: 1. Antona Barba-Mežnarjevega (star 59 let), 2. Antona Barba-Bilinovega (48), 3. Ivana Barba-Lakotovega (47), 4. Antona Basa-Blazevega (67), 5. Franca Čusa-Fitnika (47), 6. Rudolfa Čusa-Gvardijankinega (16), 7. Ivana Fabjančiča-Kuhtovega (50), 8. Jožeta Fabjančiča-Stefanovega (47), 9. Antona Gustinčiča-Lovrinovega (48), 10. Ailiona Križmana-Firmovega (40), 11. Rudolfa Križman a-Fi rmovega (30), 12. Pavla Križmana-Firmovega (36), 13. Jožeta Križmana-Firmovega (85), 14. Antona Lakota-Bebovega (44), 15. Jožeta Mavriča-Kavčevega (60), 16. Rudolfa Mavriča-Pol tarci nega (30), 17. Petra Mršnika-Matevževega (47), 18. Jožeta Primca-Mršnikovega (55), 19. Ivana Šajna-

Zajeljske so doživele 18. maja podobno usodo kot Tominje

Žnidarjevega (61), 20. Petra Sircija-Brcajevega (56), 21. Ivana Valenčiča-Rejčevega (44), 22. Antona Vičiča-Jagrovega (40), 23. Ivana Zadela-Kapralovega (46).

V naslednjih dneh je padel v Hrušici kot 24. žrtev še Jože Možina-Bebrov, ker je zaradi doživetih grozot v velikem strahu in zmedenosti bežal in zašel v partizansko zasedo, ki je čakala nekega okupatorjevega sodelavca. Bil je vaški aktivist, zato ga vaščani štejejo med žrtve tega pokola.

V najhujšem trpljenju je tragično preminil 30-letni Rudolf Mavrič, ki je, čeprav huje ranjen v nogo, v samoohranitvenem nagonu, izkoriščajoč dim in nepazljivost nemškega stražarja, pobegnil iz goreče Stefanove lope, kjer je bil s 17 vaščani zaprt v plamenih. Med begom je gorel kot živa plamenica. Hitlerjevci so »a opazili in streljali nanj ter ga še večkrat ranili. Vendar mu je uspelo pobegniti iz nemškega obroča. Potem pa se je obnemogel zgrudil v Brsnicah, severno od vasi, pod ograjo. Približali sta se mu vaščanki Jožefa Možina in Marija Križmanova-Bebova, ki se spominja, da je bil ves ožgan po telesu, prstih na rokah, krvavečih mišicah na obrazu in nogah, obleka pa je na njem s plameni gorela, vendar je bil še pri zavesti in ju je prosil, naj mu prineseta vode ter mu ustavita kri na ranjeni nogi, da ne bi izkrvavel in umrl. Gasili sta na njem obleko, ki je namočena z gorljivo tekočino, tako gorela, da se je vnela še ograja. Ena izmed njiju mu je prinesla iz bližnjega izvirka v loncu vode. Zaradi neznošnih bolečin je s tresočimi se rokami in poslednjimi močmi prijel z obema rokama lonec in, ne da bi se oddahnil, popil vodo. Medtem se mu je približala zaročenka Stefanija Čuš, ki ji je še izpovedal, da so fašisti in nemški vojaki kar na slepo streljali v ljudi, zaprte v Stefanovi lopi, da so bili nekateri mrtvi, drugi pa le ranjeni, potem pa so lopo zažgali. Po dveh urah mučnega trpljenja je Mavrič podlegel ranam in opeklinam.

V plamenih je zgorelo 22 mož, triindvajsetega — Jožeta Fabjančiča-Stefanovega so nemški vojaki prisilili, da jim je skupaj z Ivanom Logarjem iz Tominj in Antonom Kreševičem, Logarjevim pastirjem, nosil strelivo proti Hrušici, potem pa so jih na travniku v Kalužinah, jugozahodno od vasi postrelili.

(Makso Žnuderl, navedeni vir, str. 93. Vaška kronika NOV vasi Podbeže, obč. odbor ZZZB NOV Ilirska Bistrica. Izjave vaščanov v razgovoru: Alojza Čuša, Marije Križman idr. Odbor IO v Kopru, Spomenik žrtvam NOB v Podbežah).

Podbežah, je Gortanova brigada s položajev na Pregarju obstreljevala vas s težkimi minometi, hkrati pa so zasede njenega 1. bataljona med Pregarjem in Zajelšjem zavrnila nemško kolono, ki je poskušala prodreti na Pregarje. Ker nemške enote niso mogle obvladati obrambe gortanovcev jugovzhodno od Pregarja, je nemški poveljnik odpoklical svoji enoti iz Zajelšja in Podbež, ju okrepil z novimi oddelki, potem pa formiral na cesti pri Hrušici motorizirano napadalno kolono s 25 tovornjaki, jo okrepil s tankom in dvema oklopnima avtomobiloma, potem pa jo usmeril prek Obrova in Javorja proti Gabrku, Hujam in Pregarju. Poveljstvo brigade ni pričakovalo napada iz te smeri, zato je nemška kolona presenetila njen 3. in 4. bataljon na položajih pri Gabrku in na Karlovinci (kota 771).

Sredi Podbež so Nemci zbrali vaščane, preden so jih zaprli v lopo in jih žive sežgali

Ko so Nemci obvladali odpor gortanovcev in šibkejših delov 2. bataljona Istrskega odreda, so vdrli na Gabrko, v Huje in na Pregarje, izropali domačije, jih požgali, ljudi pa — kogar so

dobili — pobili ter vrgli v ogenj.* Ker so prebivalci vedeli za okupatorske zločine v Tominjah in Zajelšju, so pobegnili v gozdove, še preden so Nemci in fašisti vdrlili v vasi. Tisti dan so v 5 brkinskih vaseh goreli ljudje kot žive plamenice. Hitlerjevske, fašistične in domobranske rablje so plameni, ki so požirali človeško kri in trpljenje, še tesneje povezali v zločinsko skupnost...

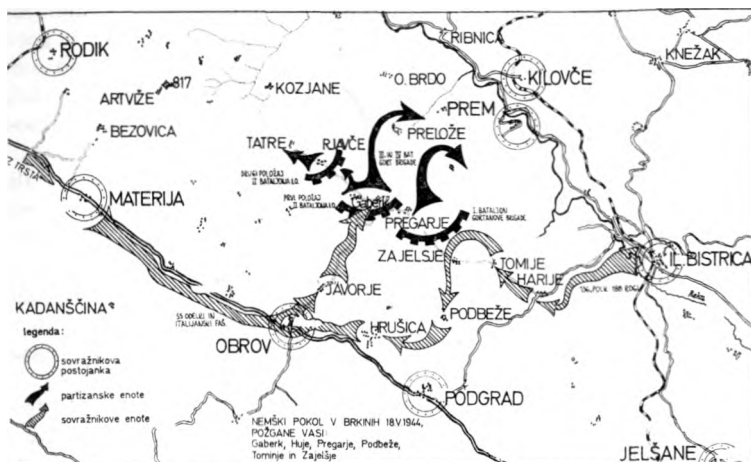
Da pokol v Brkinih ni bil le enkratni povračilni ukrep ali posledica besne reakcije nemškega poveljstva, temveč je šlo za načrtno pripravljeno in po najvišjih nemških poveljstvih v Jadranski operativni coni sistematično vodenoto teroristično obračunavanje z upornim ljudstvom, dokazujejo podobni pokoli drugod: v Lipi na Hrvaškem 30. aprila 1944, požig in ropanje na Beki in v Ocizli 26. maja, poboj 9 ljudi in požig v Gabrovici v Istri 28. maja in drugod.“

Medtem ko so Nemci in fašisti požigali in pobijali na Pregarju in Gabrku, se je 2. bataljon Istrskega odreda pod nemškim pritiskom umaknil s položajev na Karlovinci in pri Gabrku proti Rjavčam ter postavil zasedo ob poti Gabrk—Rjavče, severovzhodno od kote 714. Tu so se mu priključili še borci 5. bataljona 1. brigade VDV in branili Nemcem prodor proti Rjavčam in Tatram. Gortanova brigada pa se je takoj ob napadu pri Gabrku umaknila s Pregarja proti Čeljam in Preložam, kjer ji je ščitil umik 1. bataljon Istrskega odreda, od tam pa je prešla v Čičarijo. Nemci so se proti večeru umaknili v svoje izhodiščne postojanke. Že 20. maja so z odredbo prepovedali prebivalcem povratek v požgane vasi in jim grozili s smrtno kaznijo, če bi kršili prepoved. V naslednjih dneh pa so se pod vodstvom Arturja Paula Walterja, poveljnika SS iz Podgrada,** še nekajkrat vrnili in požigali še preostale hiše.¹²

* Na Gabrku Nemci niso prizanesli niti 22-letnemu epileptičnemu bolniku Mirku Tomažiču-Bariševemu, ki je ležal mrtvouden. V vasi pa so zalotili in ustrelili še Ivana Franka-Martinca, starega 67 let, in Jožefa Franka-Martinca (63). V Hujah niso nikogar našli v vasi, zato tudi ni bilo žrtev. Na Pregarju pa so ujeli in vrgli živa v ogenj Jakoba Leverja-Strinka, starega 81 let, in Ivanko Bubnič-Frankovo, staro 65 let.

(Makso Žnuderl, omenjeni vir, str. 91. Vaške kronike NOB: Pregarje, Gabrk in Huje, obč. odbor ZZB NOV Ilirska Bistrica. Spomenik padlim na Pregarju).

** Artur Paul Walter je bil rojen 22. oktobra 1907 v Reichsteinu. V Podgradu je bil od srede novembra 1943 tesno povezan s posebnim esesovskim odredom »Einsatzkommando Reinhard« iz Trsta in je z njim sodeloval pri večini ropanj, požiganj in pokolov v Brkinih. V Podgradu je ostal do 30. januarja 1945. Sedaj živi v Hamburgu—Alton 2, Honesch Strasse 80. (Ugotovitev pisca iz arhivskih virov Istrskega odreda in pričevanj brkinskih prebivalcev. Osebné podatke Walterja mi je ljubeznivo posredoval Albin Bubnič, novinar Primorskega dnevnika iz Trsta).

Nemški pokol v Brkinih 18. maja 1944

Štab Istrskega odreda je po umiku Gortanove brigade pričakoval, da bodo Nemci naslednji dan s še večjimi silami nadaljevali ofenzivni pritisk proti Brkinom, zato je ob 22. uri organiziral umik svojih enot s Prelož skozi šmagorsko dolino, Tatre in Mrše v Skadanščino. Okoli 2. ure 19. maja so šle odredovce enote pri Markovščini brez boja čez cesto Reka—Trst in se zjutraj utaborile v gozdu blizu Skadanščine. Skadanci so odredovce sprejeli nadvse gostoljubno. Borci so bili zaradi dvodnevni in nočnih pohodov in bojov utrujeni in lačni, večina je imela dotrajano obutev. Treba je bilo organizirati tudi pranje, razuševanje in šivanje perila, ker se že tri tedne niso mogli redno čistiti.* Da bi bataljona organizacijsko uredil in da bi se borci spočili, nahranili in očistili, je štab odreda sklenil, da ostanejo vse enote 2 do 3 dni v Skadanščini.¹³

* Kristina Poles-Kariš, mladinska aktivistka iz Skadanščine, se s tedanjega srečanja z borci spominja, da so bili vsi zelo utrujeni, lačni in oblečeni v ušivo perilo. Zato so mladinke takoj organizirale pranje perila. Kljub kritičnim razmeram borcev ni zmanjkalo dobre volje, humorja in dovtipov. Odredni harmonikar Danilo Počkaj pa je navzlic utrujenosti zaigral na travniku za hišo nekaj poskočnih za dobro voljo. (Kristina Poles-Kariš, pismena izjava v AO IO v Kopru).

Odločno v nove boje s sovražniki

Tridnevni počitek v Skadanščini so odredov in bataljonska štaba izkoristili za organizacijsko in kadrovsko ureditev ter številčno okrepitev bataljonov.* Odredov štab je medtem reorganiziral tudi prištabne službe. V noči na 22. maj pa sta se štab odreda in 2. bataljon vrnila v dežju čez cesto Reka—Trst v Brkine in se utaborila na Mršah. Naslednji dan je prispel iz štaba VII. korpusa novi vršilec dolžnosti političnega komisarja Janez Zalar-Tavčar in se takoj lotil reševanja odredovih političnih in kadrovskih problemov. Dne 27. maja je prosil štab VII. korpusa, naj čimprej imenuje namestnika političnega komisarja odreda. Za namestnika komisarja v 1. bataljonu je predlagal Staneta Komana, v 2. bataljonu pa Viktorja Kušarja, vendar štab korpusa ni odobril njegovih predlogov.

Štab odreda je 1. bataljonu po povratku v Skadanščino ponovno dodelil operativno območje Slovenske Istre z nalogo, da tam nadaljuje mobilizacijo in energično napada sovražnike. Zato si je bataljon že 19. maja uredil taborišče v Veliki dolini blizu Malih vrat, naslednji dan pa je poslal v Istro dve udarni desetini, da bi ugotovili razmere, mobilizirali novince in napadali sovražne patrulje.

Nemško vojaško poveljstvo je med 20. in 30. majem na odredovem operativnem območju zamenjaval enote svoje 278. in 256. pehotne divizije s četami 188. rezervne divizije gorskih lovcev. Njen štab se je nastanil 18. maja v Sezani in še istega dne ob

12. uri prevzel poveljstvo od štaba 278. divizije. Le-to so poslali na območje Ancone. Tako so imeli odredovi obveščevalci polne roke dela z ugotavljanjem sprememb. V jugovzhodnem delu Brkinov pa se je množični nemško-fašistični teror, ki se je začel 18. maja, nadaljeval do 24. maja s požiganjem preostalih hiš in ropanjem živine.¹¹

Morala borcev je bila tedaj zelo dobra, vsi so si želeli bojev, da bi se maščevali nad sovražnikom zaradi njegovih zločinov nad svobodoljubnim prebivalstvom Brkinov.

Tedaj je uspešne ofenzivne nastope v precejšnji meri olajšala tudi omenjena zamenjava za boj izurjenih enot nemške 278. di

* Do 23. maja se je število borcev v 1. bataljonu povečalo od 63 na 78, v 2. bataljonu pa od 66 celo na 84. (Poročili 1. in 2. bat. IO 22. in 23. 5. 1944, arhiv IZDG F. 297/1, II).

vizije. Med 25. in 30. majem pa so premeščali z območja Primorske na sektor Piombina in Orbitella v Italijo tudi 256. pehotno divizijo in jo nadomeščali z enotami 188. divizije, ki so imele veliko novincev. V sovražnih vrstah je bilo precej straha in zmede zaradi zloma fronte v Italiji in hudih porazov na drugih bojiščih. Vse to je bilo v prid partizanskim načrtom.

Štab 1. bataljona je 21. maja dokončno uredil formacijo čet, vodov in desetin, potem pa usmeril napade svojih minerjev in udarnih skupin na železniške Transporte na progi Divača—Pulj, ki je bila tedaj za nemško poveljstvo zaradi premeščanja enot izredno pomembna. Zato so jo na hrvaški strani Istre energično rušile hrvaške enote, na slovenski pa 1. in 2. bataljon Istrskega odreda. Napadi so bili zelo učinkoviti, saj je bilo med 9. in 21. majem obratovanje proge dokaj omejeno. Dne 21. maja je ob 22. uri po večdnevni prekinitvi spet odpeljal iz Divače proti Pulju vojaški vlak, prišel pa je le do okolice Pazina, kjer ga je mina iztirila. Nato so nemški in italijanski železničarji dva dni popravljali progo. Odredovi obveščevalci pa so 22. maja iz Kozine obvestili štab 1. bataljona, da bo naslednji dan spet stekel promet po progi. Zato je poslal štab odreda ob 22. uri na progo 3 minerje pod vodstvom vodnika Antona Drečnika in udarni vod 12 borcev, oboroženih z 2 lahkima mitraljezoma, dvema brzostrelkama in puškami, ter jim ukazali, da počakajo vlak in mu »posvetijo«. Ko je 23. maja okoli 11. ure peljal s Kozine proti Pulju nemški patroljni vlak — sestavljen je bil iz treh lokomotiv, oklopnega in treh osebnih vagonov — delavcev ter gradbeni material, so minerji sprožili z dinamom strojem mine pod lokomotivami. Eksplozija je prevrnila lokomotivo in dva vagona z vojaki vred s proge čez nasip in jih uničila. Na progi so ostali 3 vagoni, naloženi s kamenjem, ki jih je potiskala prednja lokomotiva kot zaščito pred kontaktnimi minami. Nemci so začeli po prvem presenečenju streljati na zasedo z brzostrelnim topom, mitraljezi in brzostrelkami, da so se lahko vkrcali preživeli vojaki in delavci v preostali del vlaka. Naši borci pa so jim odgovarjali z mitraljezi, zato sta preostali lokomotivi, ki sta bili v zadnjem delu vlaka, odpeljali nepoškodovani osebni in oklopni vagon nazaj proti Kozini. Potem se je umaknila tudi zaseda in se ob 15.30 vrnila v taborišče. Sovražnikove izgube so bile precejšnje, vendar jih niso mogli natančneje ugotoviti. Uspeh akcije je bil izredno velikega pomena za motnjo prometa med premeščanjem sovražnih enot, saj jc

povzročil nemškemu poveljstvu vrsto preglavic in najmanj pet dni zamude. Porušeno je bilo 60 m proge na občutljivem mestu, zato je promet stal 13 dni. Na Kozini so se že tistega dne ustavili 3 nemški transporti čet — 900 do 1000 vojakov iz 188. divizije — z opremo in konji, namenjeni v Istro, in čakali do 28. maja, nato so jih prepeljali v Trst in jih poslali po morju proti Pulju. Akcija, ki je bila prva pomembnejša po vrnitvi odreda, je ugodno vplivala na bojno moralo borcev in ljudstva.

Zaradi pogostih napadov naših in hrvaških enot na vojaške transporte na cesti Reka—Trst med Kozino in Podgradom in železnici Divača—Pulj si je v naslednjih dneh nemško vojaško poveljstvo prizadevalo, da bi obe komunikaciji bolje zaščitilo. Zato je na cesto pošiljalo patrolje z oklepnimi avtomobili in postavljalo dnevne in nočne zasede pripadnikov nemške vojske in financarjev na vsakih 50 metrov, da se ji je bilo težko neopazno približati. Močnejše so zavarovali tudi železnico med Divačo in Kozino ter Buzetom. Navzlic temu je minerska skupina 1. bataljona v noči na 25. maj uničila vodno črpalko, ki je oskrbovala z vodo lokomotive na rakitovski železniški postaji.¹⁵

Drugi bataljon in odredov štab sta se po povratku v Brkine zadrževala do 25. maja na Mršah. Najprej so organizirali oskrbo in s patroljami pregledali teren ter z zasedami zavarovali taborišče. Moštvo, ki ni opravljalo bojnih dolžnosti, se je urilo v vojaških veščinah,* poslušalo razlage političnih komisarjev o Osvobodilni fronti in razvoju dogodkov v domovini in drugod.¹⁶

Štab odreda je tedaj skrbno spremljal razvoj dogodkov na svojem operativnem območju. Obveščevalci s Kozine so ga 22. maja obvestili, da so Nemci izpraznili svojo postojanko na Kozini. Zato je komandant odločil izkoristiti odsotnost sovražnikov in uničiti tamkajšnjo vojašnico. Dne 23. maja zvečer je krenil v akcijo del 2. bataljona pod vodstvom komandanta Antona Mlakarja, vendar naloge ni mogel izvesti, ker so se tisti dan zaradi akcije 1. bataljona na progo pri Podgorju ustavili na kozinski železniški postaji trije nemški transportni vlaki s kakšnimi 1000

* Tiste dni so borci in poveljniški kadri navdušeno in z velikim prizadevanjem proučevali in uveljavljali nova slovenska vojaška povelja Gš NOV in PO Slovenije, izdana 1. maja 1944. (Štab VII. korpusa jih je poslal odredu 5. maja 1944). Slovenski partizani so jih sprejeli kot obliko uveljavljanja načela slovenske narodne suverenosti v novi Jugoslaviji, temelječega na sklepih II. zasedanja AVNOJ. Štab odreda je 26. maja poročal štabu VII. korpusa, da jih je moštvo vseh enot sprejelo z velikim veseljem, zato upajo da se jih bodo vsi kmalu naučili in jih uporabljali. (Poročilo štaba IO 26. 5. 1944, kopija v AO IO v Kopru).

Miting na Mršah 29. maja 1944

vojaki in zasedli vse objekte. V naslednjih dneh pa je prišla na Kozino nova nemška posadka.^{17 *}

Dne 25. maja zvečer sta se štab odreda in 2. bataljon iz varnostnih razlogov umaknila z Mrš na sektor Ostrovice in Padeža. Drugi bataljon si je uredil taborišče v gozdu pod Ostrovico. Štab odreda pa je namestil svoje odseke v Padežu, v dveh hišah. Bil je obveščen, da Nemci prevažajo po železnici Ljubljana—Trst enote na italijansko bojišče, zato je sklenil kar najbolj izkoristiti sovražnikove težave in njegovo trenutno neiznajdljivost. Štabom obeh bataljonov in minerskemu vodu je ukazal, naj čimprej okrepijo pritisk proti železniškim in cestnim zvezam. V noči na 25. maj so odšle v akcije udarne skupine obeh bataljonov in si izbrale za cilje svojih napadov najlaže dosegljive in za sovražnika najbolj občutljive objekte. Obveščevalni center pa je medtem dobil od patrulj 1. bataljona in obveščevalcev s Kozine tudi podatke o višjem esesovskem oficirju, ki je redno večkrat tedensko potoval od Trsta proti Reki, in naročil štabu 1. bataljona, naj pripravi napad nanj.

Štab 2. bataljona je sklenil, da bo napadla vlak na progi Divača—Pulj četa 21 borcev, oboroženih s 4 lahkimi mitraljezi, puškami in brzostrelkami. Z njimi so šli pod vodstvom vodnika

minerskega voda Antona Drečnika-Zvoneta tudi 3 minerji in z 28 kg razstreliva minirali progo južno od Divače pri križišču s cesto Lokev—Matavun. Borci so se postavili v zasado na zahodni strani proge. Ob 7.30 je pripeljal iz Divače patroljni vlak, sestavljen iz dveh lokomotiv in dveh vagonov. Mine so aktivirali na poteg; miner je pravočasno potegnil žico, povezano z vžigalnikom, a se mu je zapletla med kamenje in grmovje, in ker je bil vlak kratek, je mina eksplodirala, ko je zadnji vagon že peljal čez minirano polje. Eksplozija je uničila le 60 metrov proge in odstranila maskirno ogrinjalo z brzostrelnega topa, ki je bil na zadnjem vagonu. Nemci so potem izstrelili nekaj rafalov proti zasedi. Ta pa jim ni odgovarjala, ker bi bilo zaradi neprimerne razdalje vsakršno obstreljevanje neučinkovito.* Borci so se takoj umaknili čez progo in se vrnili v taborišče.¹⁸

Smrt »Satana« Tretjega rajha, »divjega« Christiana Wirtha, pri Kozini

Na podlagi dokumentov in pričevanj, ki so na voljo piscu, ni mogoče povsem zanesljivo sklepati, da je bil napad 16 borcev 1. bataljona Istrskega odreda načrtno usmerjen proti Christianu Wirthu, enemu izmed največjih zločincev Tretjega rajha in v zgodovini človeštva sploh, ko je ta potoval 26. maja 1944 z zeleno lancio iz Trsta proti Reki; pa tudi ovreči ne kaže te možnosti, ker mnoga pričevanja jasno kažejo, da so odredovi obveščevalci vedeli za »SS-majorja«. Najverjetneje pa niso vedeli ne za njegovo ime ne za njegovo vlogo v uničevalnem svetu Tretjega rajha. Ni torej jasno, ali je bila Wirthu načrtno nastavljena past kot organizatorju in tehniku nacističnega uničevalnega sistema, ali pa je zašel vanjo po naključju oziroma le kot domnevno pomembni esesovski major. Toda ne glede na prvo ali drugo možnost je važno predvsem dejstvo, da jo je izkupil. Sedaj je zanesljivo ugotovljeno

* Napad na progo ni uspel tako, kot je bil zamišljen — nameravali so namreč napasti vojaški transport in ga uničiti — vendarle je bil zelo pomemben, ker je skupaj z drugimi akcijami onemogočil promet po progi proti Pulju. Tisti dan pa je bil skupaj z diverzantskim napadom 1. čete 5. bataljona VDV na rižanski vodovod pomemben tudi zato, ker je bil skoraj sočasen z napadom 1. bataljona na esesovski osebni avtomobil in je nemško poveljstvo zmedel pri izvajanju povračilnih ukrepov proti prebivalstvu, saj je moralo del Nemcev iz Kozine proti Rodiku. (Poročilo obv. oddelka okrož. izpostave ONZ za slov. Istro 31. 5. 1944. Poročilo Stojana Sturma 28. 5. 1944, AO IO v Kopru).

in nesporno dokumentirano, da je SS-Sturmbannführer Christian Wirth, organizator evtanazijske komande za pobijanje umobolnih in slaboumnih Nemcev, bivši organizator uničevalnih taborišč na vzhodnem Poljskem Belseca, Sobibora in Trebliinke, naj večjega tamkajšnjega taborišča z dnevno kapaciteto zaplinjevanja 25.000 ljudi, ter tedanji komandant zločinskega esesovskega odreda Einsatzkommando Reinhard v Trstu padel 26. maja 1944 ob 7. uri pod streh borcev 1. bataljona Istrskega odreda na cesti Reka—Trst, kaikšnih 1000 metrov od Kozine proti Trstu, severno od Črne Griže (kota 541).^{1*}

Kako je bil organiziran napad na Wirtha?

Stab 1. bataljona Istrskega odreda je v poročilu 23. maja omenil med drugim, da čaka obvestila iz odredovega obveščevalnega centra. Do 25. maja pa je v dnevnih poročilih obveščal odredov štab, da nemški vojaki in italijanski fašisti varujejo cesto Reka—Trst med Mankovščino in Tubljami, (To je tisti odsek, na katerem so bataljonove enote največkrat napadale nemška vozila — op. M. Z.) z zasedami s po 2 do 3 vojaki na vsakih 50 metrov. Dalje proti Gradišču in Podgradu pa da jo nadzorujejo s patroljami. Dne 27. maja pa je poročal štabu odreda, da sta odšli v akcijo dve udarni skupini: prvo je vodil komandant bataljona Leopold Krebelj in je štela 16 borcev, drugo, 8 borcev, pa je vodil vodnik, ki je prišel iz odreda in čigar ime v bataljonovem poročilu ni navedeno. Ta skupina je šla v Istro isti večer kot Krebljeva skupina. Da je bila akcija naročena iz štaba odreda in pripravljena po obveščevalni liniji, potrjuje tudi udeležba obveščevalca Jožeta Pavliča, ki ga je poslal šef obveščevalnega centra z nalogo, naj spremlja akcijo in o njej poroča. Vodnik iz odreda bi utegnil biti član odredovega obveščevalnega voda, ki je prinesel nalogo za Krebljevo skupino. Krebelj je o tem v svojih spominih 1970 zapisal:

»Kolikor se spominjam, so nam obveščevalci pred akcijo povedali, da gre za napad na inšpektorja vseh esesovskih policijskih oddelkov v tem delu Primorske. Vedeli smo tudi, da ta inšpektor zelo pogosto obiskuje nemške postojanke ob cesti Reka—Trst.«*

* Bilo bi logično in verjetno, da so nekateri odgovorni funkcionarji štaba odreda, zlasti pa obveščevalci, po strahovitem pokolu v Brkinih 18. 5. 1944, v kate-

Odrediv obveščevalni center je imel na Kozini dobro organizirano obveščevalno službo, ki je zelo natančno spremljala sovražnikov promet ter o njem sproti poročala obveščevalnemu centru Istrskega odreda in tudi drugim enotam. Da se pogosto vozi major SS iz Trsta proti Reki in prihaja točno ob določeni uri, so na Kozini vedeli mnogi ljudje. Tako je Franc Počkaj izjavil piscu, da je major prihajal točno kot avtobus, v črni »veturi«. O tem je bila obveščena tudi 8-članska patrulja 1. bataljona, ki se je zadrževala od 21. maja na območju Socerba in Beke pod vodstvom Rudija Mahničiča-Žita. Njen član Rudolf Požru, domačin z Beke, se je 1972. leta še spomnil, da so zvedeli za obiske majorja SS in o tem obvestili štab 1. bataljona ter nameravali esesovca napasti, nato pa je obiskal patruljo namestnik bataljonskega komandanta Karel Vene, ji prepovedal izvedbo napada ter člane patrulje obvestil, da bo napad na tega majorja izpeljala četa pod vodstvom komandanta 1. bataljona.

Odrediv enote, čete 5. bataljona 1. brigade VDV in tudi hrvaška brigada Vladimira Gortana so v svoji pomladanski aktivnosti pogosto napadale nemške kolone in tudi postojanke na cesti Reka—Trst med Kozino in Podgradom. Zato so Nemci in italijanski financarji cesto na tem odseku tako skrbno varo-

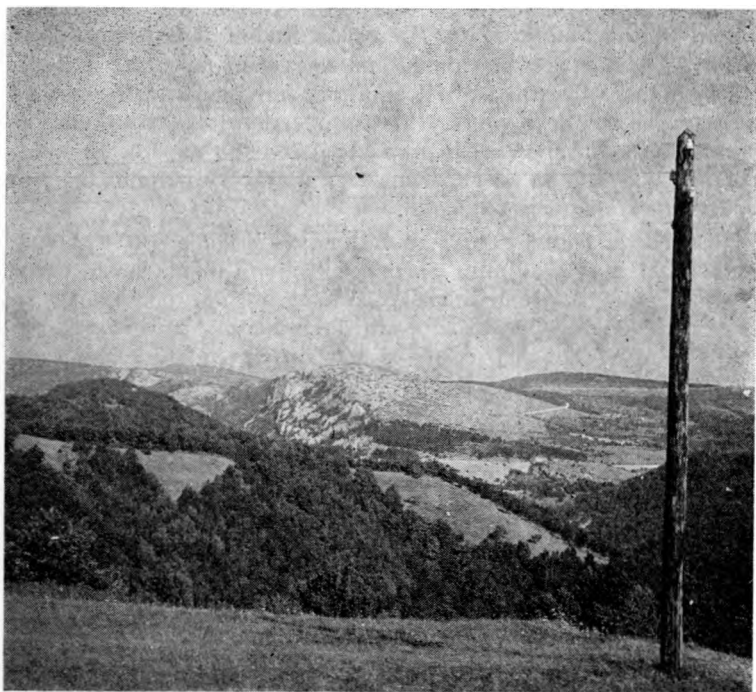
rem so, kot je bilo že tedaj znano, sodelovali poleg enot 136. polka 188. nemške rez. divizije gorskih lovcev tudi oddelki SS iz Trsta, iskali za pokol odgovornega nemškega oficirja. Po morilskih metodah (požiganje živih ljudi) so nemara sklepali, da gre za pomembnega esesovskega funkcionarja. Saj je pobijanje spominjalo na metode iz uničevalnih taborišč. Verjetnost postane še toliko večja, če upoštevamo tudi izjavo Jožeta Markučiča, odrednega obveščevalnega oficirja, odgovornega za obveščevalno službo v Trstu, po kateri mu je prinesla Francka Filipčič-Milica, kurirka iz Slivja, podatke o višjem esesovskem oficirju, ki se vozi iz Trsta v nemške postojanke ob cesti Reka—Trst. Da je obveščevalna služba NOV vedela za skrivnostnega oficirja SS, ki se vozi iz Trsta, dokazuje tudi izjava Vidka Hlaja, šefa VOS za Primorsko-sektor-jug, v začetku 1944. Ta je piscu potrdil, da so vedeli, da ima visoki oficir iz Trsta direktno telefonsko zvezo z Berlinom. Posredno pa to potrjuje tudi prvo poročilo štaba IO št. 628/3 iz 27. 5. 1944, v katerem je poročal štabu VII. korpusa, da je bil napaden in ubit »major policijskih oddelkov«. Vendar poročila IO z dne 30. 5. 1944, okrožne izpostave ONZ za Brkine in Slov. Istro s istega dne ter poročilo obveščevalnega centra IO z dne 31. 5. 1944 izključujejo možnost, da bi bil kdorkoli izmed njihovih piscev tedaj poznal pravo ime in vlogo Wirtha. Prav gotovo pa so nekaj vedeli že tedaj o taborišču v Rižarni, saj je obveščevalni center IO poročal 31. 5. 1944 tudi naslednje:

»V bivši čistilnici riža pri Sv. Soboti imajo (Nemci — op. pisca) zaprtih veliko število ljudi, med njimi tudi okoli 150 italijanskih vojakov.

Obveščevalec Vlado Čebobin pa je poročal 31. 8. 1944, da je v čistilnici riža v Trstu Komanda policije SS in »gorje človeku, ki tja pride«.

(Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik 3. 1. 1971, in Komandant Treblinke in Rižarne je padel na Kozinskem vrhu, Primorski dnevnik 30. in 31. 5. 1972. Poročila štaba IO, okrožne izpostave ONZ za Brkine in Slov. Istro 30. 5. 1944, poročilo obv. centra IO 31. 5. 1944, arhiv IZDG F 296a/IV in poročilo obv. točke št. 1 obv. Centra IO 31. 8. 1944, kopija v arhivu odbora IO v Kopru. Jože Markučič in Vidko Hlaj, pismeni izjavi piscu).

vali, da se ji partizanske skupine v tistih dneh niso mogle niti ponoči neopazno približati. Italijanski financarji pa so se najrajši potuhnili, če se jim je približala ponoči večja partizanska skupina. Štab 1. bataljona Istrskega odreda je bil od prebivalcev obcestnih vasi — Markovščine, Povžan, Materije in drugih — vsakodnevno obveščen o sovražnem zavarovanju. V tem je treba tudi iskati pojasnilo za Krebljevo odločitev, da napade sovražnike med Ko-

Pogled z Beke proti vsem Nasircu in Mihelam ter pobočju Videža v ozadju, kjer je bil organiziran napad na Wirtha

zino in Krvavim potokom, kjer ga ne pričakujejo, saj partizani na tistem cestnem odseku prej niso napadali nemških vozil, zato so se Nemci na njem počutili varneje. In zato je bilo tam več možnosti, da presenetijo sovražnika z nepričakovanim udarom.

Udarina skupina 1. bataljona je bila sestavljena iz najboljših borcev in oborožena z 2 strojnicama, lahkim minometom, dvema brzostrelkama in 13 puškami. Preden so okoli 22. ure krenili v napad, so temeljito proučili terenske razmere na Kozinskem vrhu. Položajem so se približali okoli 3. ure, ko se še ni bilo zdanilo, po dolini Botača, nato pa so šli čez tedaj za promet onespособljeno železniško progo Kozina—Trst in zasedli položaje med cesto Reka—Trst ter omenjeno železnico, severno od kote 541 (črna Griža.) Prednji strelci so zavzeli položaje v širini približno 50 m vzdolž ceste za kraškimi zidovi in grmovjem, oddaljeni le 10 do 15 m od roba ceste, ter se prikrili s travo in vejami. Drugi so si izbrali položaje do 100 m v globino. Izvidnik je bil le kakšnih 50 metrov za prvo strelsko črto, severozahodno od kote 541, od koder je dobro videl cesto proti Kozini in Krvavemu potoku. Položaji so bili izredno nevarni, ker je bila na levem krilu zasede, le 500 metrov daleč, na griču Gradec pri Nasircu, financarska izvidnica. Jugoahodno od kote 663 (Videž) pa je bila 300 metrov od partizanske nemška zaseda z mitraljezom in neugotovljenim številom vojakov. Komandant Krebelj ni bil o nobeni prej obveščen.* Dobrih 1000 metrov daleč je bila Kozina s stalno sovražno posadko približno 250 nemških vojakov, 50 italijanskih financarjev in 10 do 20 karabinerjev. Na kozinski železniški postaji pa je bilo — kot omenjajo tedanja poročila — okoli 800 nemških vojakov, ki so tam obstali, ker je bila proga proti Pulju porušena. Dobrih 300 metrov za položaji pa je bila proga, čeprav po 20. aprilu zaradi porušenega mostu pri Dragi ni bila uporabna. Bilo je dovolj razlogov, da je komandant ukazal borcem, naj se v nobenem primeru ne premikajo po položajih.

Načrt za akcijo je predvideval silovit napad z vsem orožjem na osebni avtomobil (črno »veturo«) in takojšen umik. Vidno polje cestnega odseka, na katerem naj bi bil cilj osebni avtomobil, je bilo široko približno 150 metrov, vendar ga je bilo več kot polovica v nedosegljivem cestnem vseku. Borci so čakali 4 ure v hudi živčni napetosti, vendar so vsi hladnokrvno in pogumno

* Obveščealec Stojan Šturm je bil sicer 19. 5. 1944 obvestil obveščevalni center Istrskega odreda, da je na Gradcu financarska izvidnica, vendar iz centra o njej niso obvestili komandanta Kreblja. O nemški zasedi tudi obv. center IO ni bil obveščen. (Poročilo obveščevalca S. Sturma 19. 5. 1944, arhiv odbora IO v Kopru. Leopold Krebelj, ustna izjava piscu).

vzdržali psihični napor * Na kamionih mimo vozeči se Nemci ali sovražni izvidniki bi jih bili utegnili z višjih položajev vsak hip opaziti...

Okoli 7. ure je izvidnik obvestil komandanta, da se bliža od Krvavega potoka »črna limuzina«. Sledil je ukaz borcem, naj se pripravijo za napad. Ko je limuzina zapeljala v vidno polje zasede, so jo borci napadli z vsem orožjem. Vozilo je bilo v nekaj sekundah prestreljeno na mnogih mestih. Začelo je opletati po cesti, vendar ni obstalo.** Wirthovemu šoferju Konradu Gengu je uspelo obvladati krmilo in pobegniti, čeprav je bil huje ranjen v trebuh, vozilo pa je imelo prestreljene gume, razbita stekla ter poškodovane druge dele. Zapeljal je navzdol proti Kozini in ustavil na križišču pred Počkajevo hišo. Ko so odprli vrata limuzine, se je major Christian Wirth***, kot sta videli Elda Culot in njena mladoletna hčerka Nela, pred čigar brivnico se je vozilo ustavilo — zgrudil mrtev iz vozila. Poklicali so zdravnika dr. Jožeta Rapotca. Ta ga je pregledal in ugotovil smrt. Medtem ko je nudil prvo pomoč v trebuh ranjenemu vozniku Conradu Gengu v šiškovičevi gostilni, je izbrani morilec Nikolaj, po rodu Ukrajinec, obležal na

* Leopold Krebelj je tisto mučno čakanje na nemško limuzino takole opisal:

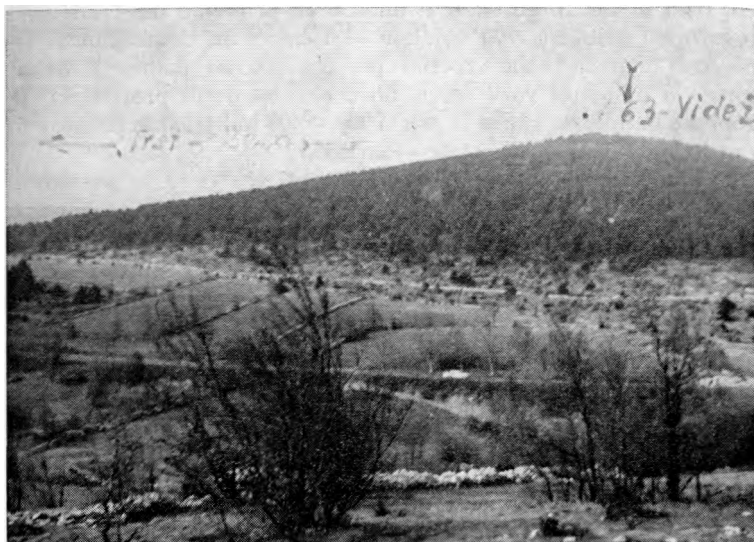
»Po cesti so vozili tovornjaki, polni nemških vojakov. S Kozine je bilo slišati kričanje sovražnih vojakov. Mi pa smo negibno ležali že 4 ure le nekaj korakov od ceste. Vsak najmanjši gib roke, noge ali fiziološka reakcija telesa bi nas utegnili izdati mimo vozečim se Nemcem. Toda morali smo vztrajati in tvegati, da bi izpolnili svojo dolžnost do domovine in trpečega ljudstva . . .« (Polde Krebelj, Komandant Treblinke in Rižarne je padel na Kozinskem vrhu, Prim. dnevnik 30. in 31. 5. 1972).

** Leopold Krebelj je napad na Wirthovo vozilo takole opisal:

»Prestreljena limuzina je opletala po cesti kot pijana, vendar se ni ustavila. Kot zakleta je drsela naprej in se spustila po klancu proti Kozini. Sam sem izstrelil iz razdalje približno 10 metrov rafal 10 — 15 strelav naravnost v prednji del vozila. Videl sem, kako je spredaj pri šoferju sedeči oficir omahnil najprej . . .« (Leopold Krebelj, Komandant Treblinke in Rižarne je padel na Kozinskem vrhu, Prim. dnevnik, 30. in 31. 5. 1972).

*** Po ugotovitvah Albina Bubniča, novinarja Primorskega dnevnika, ki že več let raziskuje esesovske zločine v tržaški Rižarni, se je Wirth tisti dan peljal na Reko ali v Opatijo na koordinacijski sestanek s predstavniki nemške vojske in policije na kvarnersko-istrskem območju, da bi se dogovorili o uskladitvi vojaških akcij proti istrski brigadi Vladimira Gortona, ki so jo bili nemški obveščevalci izsledili na območju Lupoglava pod Učko. Wirth je bil menda posebno občutljiv prav za delovanje te brigade, ki je ogrožala varnost prometnih poti med Trstom—Reko in Puljem, za katerih varnost je bil med drugimi tudi sam odgovoren, kar pa tedaj partizanskim štabom gotovo ni bilo znano. Pred odhodom iz Trsta, 26. 5. zjutraj, so sodelavci opozorili Wirtha na partizansko nevarnost in mu svetovali, naj si vzame spremstvo. On pa jih je surovo zavrnil, češ da se tistih petih ušivih banditov ne boji, zato ne potrebuje spremstva.

(Albin Bubnič, izjava piscu 28. 8. 1971. Podatki so povzeti iz izjave Konrada Genga, Wirthovega šoferja, na zaslišanju pri preiskovalnem sodniku Sergiu Serba v Trstu 1970).

P položajev izza kraškega zida so borci napadli Wirthovo vozilo, ko je bilo približno tam, kjer je viden svetli avtomobil

zadnjem sedežu, ne da bi bil kazal znake življenja in ne da bi se bil kdo zanj pozanimal.²¹

Kako je Nemško poveljstvo reagiralo na napad?

Nemška reakcija na drzen partizanski napad je bila hitra, silovita, besna in obsežna, vendar pa tudi nenačrtna in zmedena. Nekaj minut po napadu na Wirthovo vozilo je začela nemška zaseda z višjega položaja pod koto Videž obstreljevati položaje partizanskih borcev, zato so se ti takoj umaknili čez progo proti Botaču in se komaj 1500 m od proge skrili v mlad in gost hrastov gozdiček »Bukje«. Nemcem ni ostala neznana smer umika partizanov, saj so jih videli italijanski financarji, ki so bili izvidniki na griču Gradec pri Nasircu, zato so kot zvesti sluge o vsem takoj seznanili svoje gospodarje Nemce. Ti so takoj spravili na noge kakšnih 1000 vojakov iz Kozine in jih pognali v napad proti Klan-

cu, Beki in Ocizli. Že okoli 8. do 8.30 so pripeljali od Trsta s 40 tovornjaki približno 800 vojakov — Nemcev in domobrancev — na kraj napada.* Na vzpetini pri Nasircu so namestili nekaj topov in oklopnih vozil ter njihove cevi namerili proti Beki. Iz kopske in miljske smeri je prišlo 300 — 400 italijanskih fašistov in zaprlo smer Socerb—Kostevc—Petrinje.

Okoli 11. ure se je položaj za Krebljeve borce še poslabšal, ker je Nemcem prišlo na pomoč izvidniško letalo in več kot uro krožilo le nekaj deset metrov nad drevjem. Vendar Nemcem tisti dan sreča ni bila naklonjena. Pripravljeni na boj na življenje in smrt, so se Krebljevi borci skrili, skoraj na neposrednem dosegu nemških topov z vzpetine pri Nasircu, zato jih je nemška pehotna kolona — kakšnih 120 vojakov — med pohodom proti Beki in nazaj obšla po poti le dobrih 30 do 50 metrov od njihovega skri-vališča. Nemške oficirje je zavedla partizanska drznost, ki je bila v napetih živčnih konfrontacijah na domačem terenu ob podpori vsega ljudstva ponavadi močnejša od volje nemških oficirjev, hkrati pa neskladna z njihovo togo vojaško logiko. Nemško zasledovanje partizanov in preiskovanje terena v kraškem trikotu Kozina—Bazovica—Socerb je sicer trajalo še naslednji dan in povzročilo velik preplah na Kozini in v sosednjih vaseh, vendar ni doseglo zaželenega uspeha.** Borci Krebljeve udarne skupine so se že 26. maja zvečer nemoteno umaknili čez cesto proti Vrh-poljam, od tam so šli ponoči v Brkine, 28. maja pa so se vrnili v Skadanščino.²²

Ker se Nemci, italijanski fašisti in slovenski domobranci niso mogli maščevati nad partizanskimi borci, so se besno znesli nad nedolžnim prebivalstvom Beke in Ocizle: oropali in požgali so 29 hiš in gospodarskih poslopij, ter odgnali 67 govedi in 11 prašičev. Ljudem so povsod grozili z obešenjem in z ustrelitvijo ter v trgovini pri Počkaju na Kozini kupili v ta namen 3 kg vrvi. Niso pa tisti dan nikogar ne ubili ne odgnali v zapore, ker jih je zmedla akcija 2. bataljona na progi pri Divači. Prišlo je tudi do

* Piscu ni uspelo ugotoviti, katera nemška enota je bila uporabljena kot intervencijska iz tržaške smeri, število kamionov in vojakov pa kaže, da je bil verjetno 3. bataljon 15. SS-policijskega polka, ki je bil tedaj na Opčinah in Trstu m so ga velikokrat uporabili za hajke proti partizanom na tistem območju.

** Stojan Šturm, odredov obveščevalec s Kozine, je o zadržanju ljudstva poročal 28. 5.: »Na Beki so Nemci postavljali že moške v vrsto, da bi jih likvidirali. Isto se je dogodilo v Klancu . . . Ljudstvo, resda žalostno, venaar vredno vsega priznanja! Nisem slišal žal besede. Niti v največji žalosti ni padla morala . . .« (S. Šturm, poročilo obv. centru Istrskega odreda 28. 5. 1944, AO IO v Kopru).

manjših nesoglasij med posameznimi nemškimi vojaškimi oficirji in esesovci ter istrskimi domobranskimi enotami.* Okupatorjem ni uspelo niti z najhujšim terorjem odvrniti ljudi od NOB in jih prestrašiti. Prebivalci Beke so se še istega dne popoldne, takoj po odhodu nemških in fašističnih požigalcev, vrnili v požgano

Beka po požigu 26. maja 1944

vas. Z njimi pa so se vrnili tudi borci Žitove udarne skupine 1. bataljona Istrskega odreda in jim pomagali reševati iz gorečih hiš in gospodarskih poslopij, kar se je še rešiti dalo. Tedaj je neka domačinka z Beke partizanom sredi vasi glasno zavpila:

»Fantje, fašisti so odšli, mi pa bomo ostali tu, na naših požganih domovih, in se borili naprej do zmage.« Potem pa je začela kuhati večerjo za vaščane in partizane v požgani lopi.“

* Stojan Sturm je v že omenjenem poročilu 28. 5. o nesporazumu med okupatorji med drugim omenil, kako je sam videl nemškega kapetana, komandanta kozinske postojanke, da ie jokal, ko je videl ravnanje nemških vojakov in fašistov z ljudmi. Videl in slišal je tudi nekatere istrske domobrance, kako so otročje jokali in preklinjali Nemce in rekel, da si kaj takega ne bi bil mogel misliti. Njemu pa so se opravičevali, da so prisilno mobilizirani. (S. Sturm, poročilo obv. centra IO 28. 5. 1944, AO IO v Kopru).

SKLEP:

Iz dokumentiranega gradiva — poročil 1. bataljona 23. in 27. maja 1944, da čakajo obvestil iz obveščevalnega centra in da je skupino, ki je šla v napad proti Miljam, vodil vodnik, ki je prispel iz odreda; izjave odredovega obveščevalnega oficirja Jožeta Markučiča in šefa VOS za Primorsko, sektor jug, Vidka Hlaja, spominov Leopolda Kreblja in poročila štaba Istrskega odreda št. 628/3 27. maja 1944 — ter po položaju zasede na dokaj nevarnem mestu, je mogoče zanesljivo sklepati, da je bila zaseda postavljena načrtno z namenom, da preseneti in uniči pomembnega okupatorskega funkcionarja, o katerem so nekateri od odredovih dejavnikov vedeli, da je aktiven v protipartizanskem boju, niso pa poznali ne njegovega imena ne njegove konkretne vloge.

Sodeč po odredovih poročilih iz 27., 30. in 31. maja 1944, poročilu obveščevalca Stojana Šturma z dne 28. maja, okrožnih izpostav oddelka za notranje zadeve za Slovensko Istro in Brkine s 30. maja, ni nihče izmed piscev teh poročil poznal Wirthovega imena in tudi ne njegove prejšnje vloge, čemur se nikakor ne smemo čuditi, ker so Nemci oboje najskrbneje prikrivali.

Sicer pa bo prihodnost morda omogočila še boljšo osvetlitev te edinstvene uspešne akcije borcev Istrskega odreda.

Kdo je bil Christian Wirth in kakšna je bila njegova vloga v mračnem nacističnem svetu?

Po takojšnji, obsežni in siloviti nemški reakciji na partizanski napad pri Kozini ni bilo težko uganiti, da je šlo za zelo pomembnega nacističnega funkcionarja. To pa je bilo tudi vse, kar je bilo tedaj mogoče o njem zvedeti, saj nacisti — kot dokazujejo poročili tržaškega prefekta 29. maja in kvesture 31. maja — niso zaupali Wirthove vloge in imena niti najožjim italijanskim fašističnim kolaboracionistom. Moralo je preteči več kot 25 let, preden je bilo mogoče razkriti, da je takrat končal pod partizanskimi streli svojo zločinsko »kariero«¹ sam »nekronani kralj«² nacističnih morilcev iz nemških evtanazijskih centrov, poljskih uničevalnih taborišč Chelumno (Kulmhof), Treblinke, Sobibora, Belzeca in Majdaneka ter tržaške Rižarne. Tam so nacisti pod Globočnikovim in Wirthovim »strokovnim«³ in organizacijsko teh-

ničnim vodstvom pobili več kot 2 milijona ljudi! Wirth je bil član posebne Hitlerjeve pisarne na Tiergartenstrasse 4 v Berlinu in najzaupnejši Globočnikov sodelavec, vsaj od začetka maja 1944, pa tudi njegov komandant za zavarovanje ceste Reka—Trst. Wirth je bil torej človek z vrha nacistične hierarhije, morilske tolpe, ki je prvič v zgodovini človeštva v Nemčiji in raznih deželah Evrope morila ljudi na industrijski način — v velikih serijah Wirtha je visoko cenil in se ga skoraj bal sam Heinrich Himmler, Hitlerjev minister za notranje zadeve.²⁴

Opisovanje Wirthovega petletnega zločinskega delovanja sicer presega okvir tega dela, vendar je potrebno, da bi lažje in realneje ocenili pomen partizanskega napada nanj, orisati vsaj v kratkem najpomembnejše postaje njegove zločinske aktivnosti.

Christian Wirth se je rodil 24. novembra 1885 v Oberbalzheimu na Württemberskem. Tu je končal 8 razredov osnovne šole in se izučil za žagarja. Po odslužitvi vojaškega roka se je leta 1910 zaposlil pri nemški zaščitni policiji, iz katere je prešel 1913. leta h kriminalni policiji, leta 1914 pa so ga poklicali v nemško cesarsko vojsko. Za zasluge v štiriletnih bojih na fronti je bil odlikovan s srebrno in zlato württembersko medaljo, prislужil pa si je tudi železna križca prve in druge stopnje in črno značko ranjenca. Konec maja 1919 se je vrnil h kriminalni policiji, nato pa se je v letu 1922 pridružil kot policist nemškemu nacional-socialističnemu gibanju. Ker pa je bilo to 1923. leta prepovedano, je prestopil k nemški nacionalni stranki.

Dne 1. januarja 1931 se je kot kriminalistični uradnik skrivaj spet včlanil v Hitlerjevo nacionalsocialistično stranko. V Stuttgartu, kjer je služboval, je bil Wirth znan že pred prihodom nacistov na oblast kot zelo uspešen kriminalni uradnik v preiskovanju umorov. V preiskovalnih postopkih z osumljenci pa je uporabljal tako brezobzirne metode, da je prišlo celo do pritožb na württemberski deželni zbor. Prav ti postopki že tedaj kažejo na njegova psihopatsko-sadistična nagnjenja, ki so dosegla med vojno neslutene skrajnosti.

Članstvo v nacistični stranki (NSDAP) je po prihodu nacistov na oblast (30. januarja 1933) omogočilo Wirthu hitrejše napredovanje v službi. Oktobra 1938 je postal kriminalni inšpektor v Stuttgartu in opravljal dolžnost kriminalnega komisarja.

Kot član nacistične stranke se je Wirth aktivno udeleževal tudi vaj in programov v vrstah SA (Sturmabteilung-mapadalni od-

delki), od 1937 pa je nepoklicno sodeloval tudi z nacistično varnostno službo (Sicherheitsdienst).

V SS je bil sprejet šele 10. avgusta 1939 in je dobil čin SS-Obersturmführerja ali poročnika. Takrat je aktivno deloval tudi v štutgartskih krajevnih organih nacistične stranke in v njeni okrožni upravi. Njegov predpostavljeni dr. Meine, vodja odseka varnostne službe pri SS za Wiirtemberško in Badensko, ga je oktobra 1938 ocenil za izrazito strokovno usposobljenega in bojevitega nacionalsocialističnega policijskega uradnika. Zlasti je poudaril, da se odlikuje z »nadnaravno močno voljo in osebno trdoto« in zelo dobro ter hitro dojemljivostjo; hkrati pa da je tudi poln temperamenta, svež in jasen ter opredeljen svetovno-nazorsko nacionalsocialistično. Ocenjevalec ni opazil pri njem prav nobenih slabih nagnjenj ali lastnosti.“

Za Wirthovo vključitev v nacistični evtanazij ski program septembra 1939, ko je izšel Hitlerjev tajni ukaz, in vso njegovo poznejšo zločinsko dejavnost v »akciji Reinhard« je bilo po mnenju nemškega zgodovinarja Edvarda Chrankshawa odločilno njegovo predvojno sodelovanje z vodjo Hitlerjeve osebne pisarne za strankine zadeve dr. Philipom Bouhlerjem na Tiergartenstrasse 4.* Bouhler je s svojimi sodelavci, med katerimi sta bila tudi dr. Karl Brandt, Hitlerjev osebni zdravnik, in državni sekretar za zdravstvo v notranjem ministrstvu dr. Leonardo Conti, predvsem pripravljaj Hitlerjeve tajne ukaze. Z organizacijo evtanazije (pobijanjem iz usmiljenja) se je ukvarjal II. urad te pisarne, ki ga je vodil SS **Oberführer** Viktor Brack.

Wirth je s svojimi sodelavci —• zbranimi in posebej zapriseženimi kriminalnimi uradniki in esesovci — organiziral pobijanje tistih umobolnih oseb, ki so jih določile za usmrnitev posebno zbrane in zaprisežene zdravniške ekipe. Sprva je bolnike pobijal s pištolo, že decembra 1939 pa so zgradili v Brandenburgu pri Berlinu prvi evtanazijski center. Tu je Wirth s pomočjo posebnega kemika Kaillmayerja začel uporabljati ogljikov monoksid, ikri so ga iz jeklenk spuščali po ceveh v nepredušno zaprte prostore, podobne kopalnicam, kamor so prinesli z injekcijami ali table-

* Pomembno je, da so akcijo pobijanja neozdravljivo umsko bolnih in slaboumnih zaradi prikrivanja poimenovali kar po »Aktion T-4«. Poleg te Führerjeve pisarne sta bili še strankina pisarna, ki jo je vodil Martin Borman in državna pisarna (Reichskanzlei) na Vosstrasse 4 — 6. (Dr. Tone Ferenc, Satan, njegovo delo in smrt, Borec št. 3/74).

tami uspavane bolnike. V letu 1940 pa so zgradili še več centrov. Med njimi so bili najpomembnejši v Hadamarju, Grafenecku, Sonensteinu in Hartheimu pri Linzu v Avstriji. V njih so po podatkih poljske komisije za ugotavljanje nacističnih zločinov od januarja 1940 do avgusta 1941 pobili 70273 ljudi, v naslednjih mesecih pa še kakšnih 30.000, med njimi tudi 1500 do 4000 hudo ranjenih oziroma invalidnih vojakov. Ker je bil Hitler zaradi pritiska javnosti avgusta 1941 prisiljen ustaviti centralno vodeni program evtanazije, je bila Wirthova »evtanazij ska« ekipa prosta in so jo lahko uporabili drugod.²⁶

Ker pobijanje Židov, Poljakov, Rusov in pripadnikov pri-baltiških narodov s tako imenovanimi Einsatzgruppami ni teklo tako, kot so nacistični vodje pričakovali, nacistom pa se je mudilo, je poslal Himmler na predlog esesovskega zdravnika dr. Ernsta Roberta Grawitza na Poljsko že preizkušeno Wirthovo evtanazijisko skupino.

Führerjeva pisarna je v januarju 1942 poslala del Wirthovega moštva v Chelumno (nemško Kulmhof) na Poljskem. Najprej so pobijali umobolne v tamkajšnjem gradu, 8. decembra pa so začeli pod vodstvom komandanta Langeja množično pobijati Žide iz geta v Lodžu. V ta namen so uporabili posebne zaprte furgone, ki jih je izdelala avtomobilska tovarna Saurer po načrtih esesovskega Untersturmführer ja inž. Beckerja. V vsakega so lahko dali od 15 do 25 ljudi, nato pa jih med vožnjo zadušili s spuščanjem izpušnih plinov iz cevi v nepodušno zaprt furgon.

Obseg Wirthove vloge v Chelmini ni povsem ugotovljen, čeprav nekateri pisci domnevajo, da je sodeloval pri ustanovitvi te »tovarne smrti«, v kateri naj bi bili nacisti pobili okoli 360.000 Židov. Do največjega obsega in polne uveljavitve je prišlo Wirthovo organizacijsko tehnično prizadevanje v tako imenovani akciji Reinhard v Lublinski pokrajini na Vzhodnem Poljskem, kjer je pod Globočnikovim vodstvom z okoli 90 »specialisti« organiziral od januarja do julija 1942 uničevalna taborišča Belsec, Sabibor in Treblinko II s skupno kapaciteto 60.000 dnevniških pobojev v betonskih plinskih celicah. Vanje so iz diesel motorjev spuščali izpušne pline ter z njimi pobili več kot dva milijona ljudi. V teh taboriščih je osnoval tudi tako imenovane židovske posebne oddelke — Sonderkommando — ki so pomagali uničevati svoje brate po krvi in veri. Tam je ostal do septembra 1943, nakar je bil po kapdtu-

laciji Italije skupaj z Globočnikom in delom svojega odreda »Einsatzkommando Reinhard« premeščen v Trst.”

Globočnik je prispel v Trst okoli 17. septembra. Z njim je prispelo še 22 policistov, in sicer 16 iz njegovega štaba vodje SS in policije za lublinsko okrožje ter 6 izmed 92 iz Fiihrerjeve pisarne, to je iz Wirthovega oddelka »Einsatzkommando Reinhard«. Razen Wirtha so tedaj prišli še Gottlieb Hering, esesovski hauptsturmführer (kapetan), Obersturmführer (poročnik) dr. Franz Stangl, Untersturmführer (podporočnik) Josef Oberhäuser, hauptscharführer (starejši vodnik) Lorenz Hackenhold (ta je bil strojnik v Treblinki in je skrbel za poganjanje motorjev, ki so proizvajali izpušne pline, s katerimi so morili žrtve) in Konrad Geng, policijski nadstražmojster. Še več članov tega odreda je prišlo pozneje.

Globočnik je po prihodu v Trst namestil svoj štab v vili na Trgu Oberdan št. 4 in postopoma vzpostavil policijski aparat po vseh večjih krajih Jadranske operativne cone razen v Ljubljanski pokrajini, ki jo je Himmler v policijskem pregledu podredil generallajtnantu policije in višjemu vodji SS iz 18. okrožja Erwinu Rösenerju. V glavnih mestih Jadranske operativne cone (Trst, na Reki, v Puli, Gorici in Vidmu) je Globočnik postavil svoje pooblaščenke, ki so jih po nekaj mesecih na Himmlerjev ukaz preimenovali v vodje SS in policije. Ti so v pokrajinah organizirali in vodili tri veje nemške policije: varnostno policijo, varnostno službo in redarstveno policijo.* Moštvo zanjo so zbirali iz raznih krajev. Vanjo so zaradi pomanjkanja Nemcev vključevali tudi Italijane in Slovence.

Wirth je osnoval in vodil v Trstu »Oddelek R« (Reinhard) v uradu višjega vodje SS Globočnika, kateremu je bil le formalno podrejen. Ta oddelek, ki je imel najprej svoj sedež v ulici Murat, po angloameriškem bombardiranju 10. junija pa so ga premestili v ulico Giustinelli, se je verjetno delil na pododdelek »R 1« v Trstu, »R 2« na Reki in »R 3« v Vidmu (Udine). V Trstu je vodil »R 1« Josef Oberhäuser, v Vidmu pa »R 2« dr. Franz Stangl. Kdo ga je vodil na Reki, ni ugotovljeno.^{2*}

* Na območju Brkinov sta delovala dva policijska SS oddelka, in sicer v Podgradu, kjer ga je vodil esesovski oficir Artur Paul Walter in v Ilirski Bistrici, kjer je bil šef SD podoficir Erich Eberhardt-Očalin. Tu so nacisti pobili več kot 30 žrtev.

Kakšne so bile pristojnosti in naloge Wirthovega oddelka »R« v Trstu do začetka maja 1944, ni povsem pojasnjeno. Pi'av gotovo je zbiral podatke o Židih, antinacistih, partizanih in njihovih podpornikih ter jih v sodelovanju z nemško vojsko in policijo lovil, zapiral in ubijal. V opuščeni luščilnici riža pri Sv. Soboti si je uredil zapore oziroma taborišče in že do februarja zgradil krematorij. V taborišču so nacisti pobili 4000 do 5000 ljudi, približno 20.000 pa jih je bilo v njem zaprtih in poslanih v druga nemška taborišča.^{2'}

V Trstu in na območju Jadranske operative cone je bilo razmeroma malo Židov, saj so jih nacisti odpeljali v razna koncentracijska taborišča le okoli 800, ob komunikacijah proti Reki in Pulju pa se je čedalje bolj krepila partizanska dejavnost, proti kateri so bili do konca aprila vsi nemški ukrepi v bistvu neuspešni. Tudi Globočnikova ofenziva »Braunschweig« ni občutneje prizadela partizanskih enot. Da bi bolje zavaroval cesto Reka—Trst, ki je bila najpomembnejša komunikacija z Reko in Dalmacijo, je višji vodja SS in policije Odilo Globočnik, kot kaže pokol v Lipi 30. aprila 1944, najverjetneje konec aprila ali v začetku maja zaupal Christianu Wirthu še dolžnost odgovornega komandanta za zavarovanje te ceste. V povelju je določil:

»V zvezi s svojim poveljem 16/44 določam SS-Sturmabführerja Christiana Wirtha za zavarovalnega komandanta za cesto Reka—Trst. K temu spada desno in levo (Kras, Brkini, Čičarija — op. pisca) od ceste ležeče območje. Mejo bo predlagal on sam, ko bo ugotovil, od kod sega nasprotnikov vpliv na cesto.

Ustrezen načrt mi mora predložiti do 14. maja 1944.

O svojih ukrepih se mora sporazumeti s komandanti SS in policije v pokrajinah. Posebno ga opozarjam na sodelovanje z vojsko in nemškimi svetovalci v pokrajinah Trst, Reka in Istra.«

Ni znano, kakšen načrt je predložil Wirth Globočniku za zavarovanje te ceste. Znano pa je, kar smo že zapisali, da je pogosto obiskoval nemške postojanke ob tej cesti, kar je bilo v zvezi z njegovo nalogo — organizacijo boja proti partizanom. Takšni njegovi obiski so omogočili partizanski obveščevalni službi, da ga je zasledila; nato je štab Istrskega odreda organiziral nanj napad in ga uresničil, ko je potoval na sestanek v Opatijo. Tam je nameraval ponovno organizirati napad na hrvaško istrsko brigado »Vladimir Gortan«, ki so jo bili nemški obveščevalci zasledili na sektorju Lupoglava. Padel je, čeprav se je ob odhodu

iz Trsta širokoustil, da se tistih petih »ušivih banditov ne boji«, in zavrnil ponudeno spremstvo.³¹

Po Wirthovi smrti je »Einsatzkommando R« deloval še naprej. Wirtha je nasledil njegov stari sodelavec iz stuttgartske policije in evtanazij skega programa SS-Hauptsturmführer Gottlieb Hering. Junija pa je prispel iz Nemčije eden izmed najprominentnejših »borcev in realizatorjev evtanazij skega programa« Dietrich Allers. Nemci in njihovi fašistični ter domobranski sodelavci so do konca novembra 1944* še vedno ropali in množično pobijali ter požigali naselja po Brkinih, Istri, Krasu, Čičariji in drugod, vendar tako množičnega in krutega metanja živih ljudi v goreče hiše, polivanja žrtev z bencinom in njihovega sežiganja ni bilo več. Težko je trditi, da je bilo množično prestreljevanje nog žrtvam, polivanje z bencinom in sežiganje živih ljudi skupaj s poslopji predvsem delo Christiana Wirtha, ki si je upal ravnati na lastno odgovornost tudi drugače, kot je bilo dovoljeno in običajno v SS ter morda politično primerno; vendar dejanja sama taikšen Sklep vsiljujejo.

Novi odredovi napadi na prometne zveze in spet mobilizacija

Udarina desetina 1. bataljona 8 borcev je pod vodstvom Rudija Mahniča-Zita 27. maja 1944 med 23. in 24. uro pri Orehu blizu ceste Škofije—Žavljje—Trst s 7 kg razstreliva uničila transformatorsko razdelilno postajo, ki je napajala z električnim tokom industrijski bazen v Zavljah in Miljah ter naselja Dekani, Milje, Koper, Plavje, Žavljje in druge. Cilj drzne akcije je bil motenje vojne proizvodnje. Objekt je bil le 500 metrov oddaljen od italijanske postojanke v smeri Škofije in 1000 od nemške proti Žavljam, zato se mu je bilo težko neopazno približati. Minerji Rudi Požru, Rudi Mahnič in Salko Baraković so kljub temni noči in izpostavljanju veliki nevarnosti ob visoki napetosti električnih vodov — potem ko sta dve skupini s strojnici zavarovali dohode proti sovražnima postojankama — razstrelili 4 jeklene

* Slovenski narodni varnostni zbor (Primorsko domobranstvo) je na ukaz višjega vodje SS Globočnika obvestil 28. 11. 1944 svoje podrejene enote, da je sistematsko požiganje naselij posled dovoljeno le na izrecno povelje višjega vodje SS in policije. (SNVZ o podjetjih proti sovražniku, dok. št. 51, 28. 11. 1944, IZDG, Filмотeka, posnetek 504).

nosilce. Eksplozija je uničila naprave in raztrgala na daljnovodno omrežje napeljene žice. V hipu so po vsej okolici ugasnile luči. Posledice razstrelitve so bile za nemško vojno proizvodnjo dokaj občutne, saj sta ostali zaradi pomanjkanja vzporednih linij rafinerija nafte Aquila, ki je predelovala dnevno po 30 cistern romunske nafte in železolivarna v Žavljah tri dni brez toka in nista mogli obratovati. Brez razsvetljave pa so ostali: Koper, Izola, Plavje, Dekani, tretje Škofije, mornariški sanatorij v Ankaranu, v katerem so se zdravili nemški ranjenci in druga okoliška naselja. V štabu odreda so ocenili neposredno škodo na transformatorju za 100.000 predvojnih lir, vendar je bila zaradi zastoja proizvodnje veliko večja.

Nemci in fašisti, ki se jim še ni bil ohladil bes zaradi napada na Wirtha, rižanski vodovod in druge objekte, so takoj po eksploziji silovito reagirali. Najprej so začeli na slepo streljati v noč s težkimi mitraljezi, nato pa še s težkim minometom v hrib proti kotama 148 in 150, ki sta na desnem bregu potoka Reke. Borci so se po akciji umaknili proti Mačkoljam in Socerbu, kamor sta jim prinesli naslednji dan dolinski mladinki Dragica Sancin in njena prijateljica kosilo.²

Dne 28. maja so se Nemci in fašisti zaradi partizanskih akcij in ker so skupaj z italijanskimi fašisti dobro spoznali veliko vlogo Gabrovice v NOB, odločili, da bodo to vas napadli in razdejali. Okoli 6. ure zjutraj so se pripeljali iz Trsta na 17 kamionih ter obkolili Gabrovico in Črni kal. V Gabrovici so odkrili nekaj skrivališč in našli v njih literaturo OF pa manjše zaloge hrane, zdravil in municije. Potem so na ukaz nemškega policijskega podpolkovnika Weimanna požgali 48 hiš, delno pa uničili štiri; ubili so 9 ljudi, med njimi petletno deklico Nerino Krmec in nekaj starčkov.* Naropano živino in drugo imovino so odpeljali s 17 kamioni. Več ljudi so aretirali in jih odpeljali. Isti dan so aretirali tudi v Črnem kalu 15 oseb, v Boljuncu pa 3.*

Člani štabov odreda in obeh bataljonov so imeli po povratku iz Suhe krajine polne roke dela. Borci, komandirji in komisarji

* Razen 5-letne Nerine Krmec so pobili ali žive zažgali še: 1. Marijo Ivančič, staro 71 let, 2. Ano Maver, staro 80 let, 3. Marijo Maver, staro 50 let, 4. Jožeta Novaka, starega 61 let, 5. Ivana Purgerja, starega 80 let, 6. Jožeta Ivančiča, starega 45 let, 7. Lazarja Križmančiča, starega 57 let ter 8. Ivana Ivančiča, starega 78 let. Pri Črnem kalu pa je padel borec Ivan Kodarin, star 34 let, doma iz Boršta pri Marezigah. (Seznam padlih borcev in žrtev fašističnega terorja občine Koper, ZZZB NOV —Koper).

so bili spričo maloštevilnosti enot in obilice nalog stalno preobremenjeni, zato je bilo premalo časa za vojaško in politično vzgojo. Predvsem so si štabi skupaj s KIVP ter komandami mest prizadevali, da bi čimprej mobilizirali kar največ vojnih obveznikov. Štab odreda pa se je v skladu z navodili štaba VII. korpusa trudil, da bi ustanovil še 3. bataljon, preostale novince pa poslal v druge enote VII. korpusa.

Mobilizacijo, ki je bila tedaj še vedno najpomembnejša naloga v Istri,* so med odredovo odsotnostjo organizacijsko uspešno opravljale KIVP in komande mest, vojaški referenti terenskih, rajonskih in okrožnih odborov OF in komitejev KPS. Po povratku iz Suhe krajine so odredovali enote spet pomagale pri mobilizaciji in prevzele glavno zaščitno vlogo pri spremljanju novakov iz Istre in Brkinov na Notranjsko. Dne 24. maja je štab VII. korpusa ukazal komandi istrskega VP, da ustanovi tričlansko naborno komisijo, v kateri naj bodo komandant področja Anton Hvalič-Bolte, sanitetni referent Ludvik Kovač in član okrožnega komiteja. Z omenjeno pomočjo naj odpravi nedoslednosti v izvajanju mobilizacije.

Da je na istrskem, brkinskem in drugih območjih mobilizacija kljub bojazni obveznikov, da jih bodo poslali v »Slovenijo«,** potekala nadvse uspešno, nam priča poročilo vojne oblasti VII. korpusa z dne 13. junija in GŠ NOV in PO Slovenije z dne 24. junija 1944. Poročili navajata, da je bila na območju KIVP mobilizacija v NOV izvedena 75-odstotno, medtem ko so jo lahko izpeljali na celotnem območju VII. korpusa le 43,5 odstotka, ker je bilo kar 35,5 odstotka vojaških obveznikov pri domobrancih ali pa so se skrivali. Samo od 8. aprila do 13. junija 1944 so mobilizacijske ekipe na komandi istrskega vojnega področja zdravniško pregledale 1352 vojaških obveznikov: 685 so jih ocenili

* CK KPS je izdal 24. 4. 1944 okrožnico vsem partijskim organizacijam, v kateri je glede mobilizacije poudaril:

»V tednih in mesecih, ki so pred nami, moramo izvesti dokončno mobilizacijo vseh za orožje sposobnih narodnih sil v našo vojsko. Od uspešne ali neuspešne rešitve te naloge je odvisen ves nadaljnji razvoj NOV na Slovenskem . . . Partijske organizacije v Ljubljanski pokrajini in na Primorskem morajo storiti vse, da bodo mobilizirani v vojsko tudi zadnji ostanke še nemobilizirane in za orožje sposobne žive sile.« (Prepis hrani pisec M. Z.).

** Nekateri obvezniki so se iz različnih vzrokov res bali iti v partizanske enote na Dolenjsko (ne v enote NOV sploh — op. M. Z.), kar npr. dokazuje dejstvo, da so se iz nekega rajona (poročilo ne omenja, katerega) z območja Istrskega vojnega področja kar vsi obvezniki raje prijavili in odšli v enote IX. korpusa. (Poročilo Vojne oblasti VII. korpusa 13. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. št. 46).

za sposobne za operativne enote, 94 za zaledne partizanske straže, 384 za pionirske vode, 141 so jih dali na voljo civilnim oblastem, medtem ko jih je bilo 51 popolnoma nesposobnih za vojaško službo.³⁴

Življenje v odredu je bilo v začetku junija vedno bolj ži vahnno, čeprav so morali zlasti obveščevalci in intendanti po povratku iz Suhe krajine premagati velike težave zaradi prekinitve oskrbovalnih in obveščevalnih zvez. Najhitreje so se znašli propagandisti in politični komisarji, ki so organizirali 29. maja miting na prostem na Mršah. Intendanti pa so se trudili, da bi v sodelovanju z gospodarskimi komisijami uredili oskrbo enot.

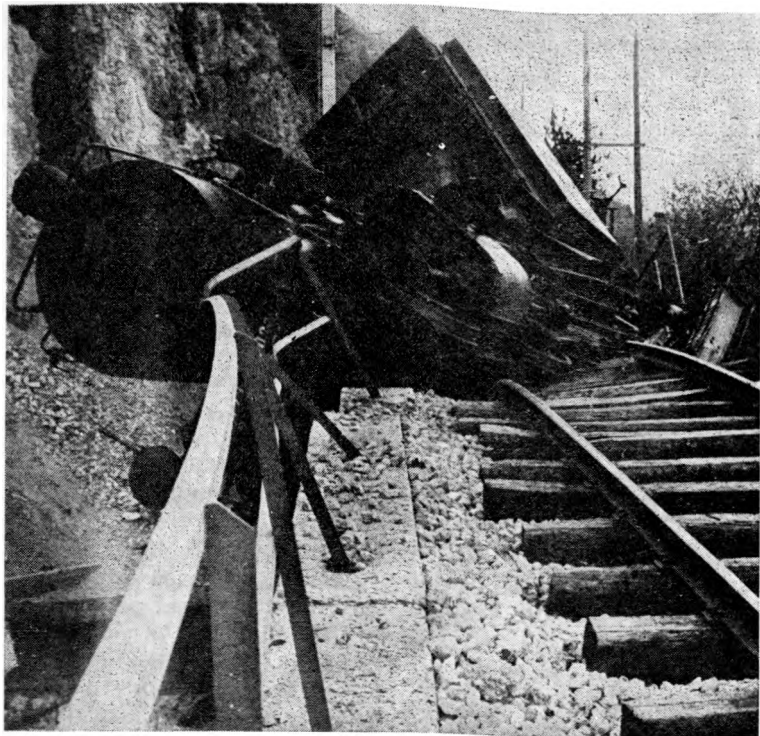
Politični komisarji so se spet povezali s terenskimi organizacijami, rajonskimi in okrožnimi odbori OF in komiteji KPS ter skušali z njimi sodelovati uspešneje kot prej v prizadevanju za nadaljnji razvoj NOB na vseh področjih. Tedaj je bilo treba kar se da hitro in čim bolj izkoristiti hude nemške poraze na vzhodnem in italijanskem bojišču za krepitev bojne morale ljudstva in odredovih borcev, hkrati pa z učinkovitimi napadi na železniške proge in objekte vojaškega pomena še bolj dezorganizirati sovražnika in otežiti njegove poraze, s tem pa tudi omiliti in čimprej odpraviti strah, ki ga je povzročil hud okupatorski teror v Biikinih od 18. do 24. in v Istri od 26. do 28. maja.³⁵

Tako so konec maja v štabih obeh bataljonov intenzivno iskali najbolj občutljive točke v sistemu sovražnikovih prometnih zvez, da bi jih učinkovito prizadeli. Hkrati pa so bojne patrole

1. in 2. bataljona varovale brkinsko in istrsko območje. Ker je odredni štab menil, da bi bilo še prenevarno poslati cel bataljon v Istro, je štab 1. bataljona usmerjal tja svoje udarne desetine in vode. Ti so prodirali čedalje globlje proti morju in južnem tržaškem predmestju. Povsod so mobilizirali novince in napadali sovražnike. Nemci pa so začeli intenzivneje vdirati iz Podgrada in Podgorja proti Jelovicam in Vodiciam v čičarijskih hribih, da bi od tam pregnali partizane in tako zaščitili progo Divača—Pulj.³⁶

Napad na progo pri Opčinah in Vitovljah

V štabu 2. bataljona so sklenili, naj minerska skupina pod vodstvom namestnika komandanta Valentina Kocijančiča napade

Takšne so bile posledice partizanskih napadov na železnice

sovražnikove Transporte na železnici med Opčinami in Nabrežino* Dne 27. maja ob 22. uri so se odpravili s Kocijančičem z Art viž Anton Drečnik-Zvonko, komandir minerskega voda, miner Franc Fuk in obveščevalec Franc Stanič, oboroženi z 2 brzostrelkama in kakršnimi 30 kg razstreliva. Naslednje jutro so prispeli v Gropado na Krasu, se tam povezali z enotami Kosovelove brigade in se z njimi dogovorili za kombinirane akcije. V naslednjih dneh so

* Nemška armadna skupina von Zangen v severovzhodni Italiji je proti koncu maja premeščala svoje sile skozi Ljubljano in Postojno proti Italiji, zato je njen štab prosil višjega vodjo SS, da zavaruje proge Ljubljana—Postojna—Tržič in Trbiž—Gemona—Udine. (Vojni dnevnik arm. skup. von Zangen, serija T 312, film 1638, posnetek 233).

si dobro ogledali položaje, nato pa v noči na 31. maj s 4 minami po 3 kg razstreliva minirali dvotirno progo na 15 m visokem nasipu med Vižovljami in Nabrežino. Okoli 3. ure 31. maja je privozil na mine nemški vojaški transportni vlak, ki je vozil vojake proti Devinu, da bi napadli Kosovelovo brigado. Mine so vrgle vlak pod nasip. Uničeni sta bili dve lokomotivi in nekaj vagonov. Bilo je mnogo mrtvih in ranjenih sovražnih vojakov. Minerji so se umaknili približno 500 metrov stran in opazovali reševanje. Okoli 9. ure je pripeljal pomožni reševalni vlak delavce, ki so morali z varilnimi aparati rezati razbite vagone, da so očistili progo, rešili ranjence in odnesli mrtve, potem pa so dvakrat odpeljali ranjence proti Trstu z reševalnim avtomobilom. Okoli poldne so se minerji vrnili v Gropado, kjer so jim terenci pripravili kosilo, mladinke pa so zbrale zanje pri vaščanih nekaj vojaške obleke in jim pripravile popotnjo.

Naslednjo noč so minerji med vrnitvijo v Brkine s 4 minami po 3 kg razstreliva ponovno minirali progo, tokrat med opensko železniško postajo in križiščem ceste za Vipavo. Tudi tokrat je pripeljal na mine vojaški transportni vlak in bil hudo poškodovan. Po dveh uspešno opravljenih akcijah so se minerji z namestnikom komandanta 2. junija ob 22. uri vrnili v taborišče.”

Ustanovitev 3. bataljona

Štab odreda konec maja ni mogel več zadostiti vsem operativnim in mobilizacijskim dejavnostim v hitrem razvoju NOB na obširnem operativnem območju le z dvema maloštevilnima bataljonoma, zato je sklenil v skladu z določili povelja štaba VII. korpusa št. 347 z dne 16. maja 1944 ustanoviti še 3. bataljon. Ko so 27. maja pospremile patrole 1. bataljona iz Istre v Brkine skupino 46 novincev, jih je štab odreda sporazumno s KIVP vključil 32 v odred kot zarodek 3. bataljona. Do 31. maja pa so priključili tem še skupino 18 borcev, ki so zbirali orožje po bunkerjih v snežniških gozdovih. Cvetka Poljaka, bivšega komandanta bataljona iz Šercerjeve brigade, ki se je kot ranjenec Šercerjeve brigade zdravil od aprila 1944 v Brkinih, pa je že 23. maja predlagal štabu VII. korpusa za komandanta 3. bataljona. Štab VII. korpusa je 27. maja predlog sprejel, zato je štab odreda Poljaku takoj ukazal, da novince opremi, organizira in jih začne

vojaško uriti, medtem ko drugih četnih in bataljonskih kadrov še ni določil. Pred ustanovitvijo bataljona je bilo treba borce oskrbeti z obleko, obutvijo, orožjem in drugo opremo, saj so imeli 31. maja le 2 puški, 12 nabojev in 20 ročnih bomb. Brez opreme in orožja tudi ni bilo mogoče novincev resno uvajati v partizansko življenje in jih uriti v bojnih veščinah. Zato je štab odreda poslal 6. junija na prošnjo KI VP 52 novincev s komandantom Cvetkom Poljakom in komandirjema čet Alojzom Klaričem in Francem Juriševičem na Vrh Korena nad Jurišče z nalogo, da 15 dni zbirajo orožje in opremo po italijanskih utrdbah, se oborožijo in vrnejo. Toda tam ni bilo urejene preskrbe, in ker so kmalu nabrali precej orožja, so se že 13. junija vrnili utrujeni in neprespani na Kozjane k štabu odreda. Dne 16. junija 1944 je štab uradno ustanovil 3. bataljon. Za političnega komisarja mu je postavil Viktorja Kušarja, bivšega komisarja čete v 2. bataljonu, za njegovega namestnika pa Maksa Zadnika, bivšega pomočnika četnega komisarja v 1. bataljonu. Konec julija je bil postavljen za namestnika komandanta Karel Vene, ki je dotlej opravljal enako dolžnost v 1. bataljonu. Jože Benčina je prevzel intendantsko dolžnost, vendar ga je 1. julija nadomestil Ivan Zbačnik, ki se je vrnil z intendantskega tečaja. Bataljonski kulturnik je bil Stanko Filipčič, pisarniško delo je opravljal Drago Mihec, bolničarske dolžnosti pa Franc Krebelj-Miško. Za komandirja čet so imenovali Franca Juriševiča in Lojzeta Klariča. Slednjega je kmalu nadomestil Ivan Klun. Za namestnika komandirjev so postavili Rada Preglja in Alojza Sukljana, ki ga je pozneje zamenjal Franc Lužar, za politična komisarja Rada Dobrila in Franca Sosiča, za njuna namestnika pa Rada Sosiča in Jožeta Dolmina. Vodnike, desetarje in politdelegatke so izbrali v 1. in 2. bataljonu ter jih premestili v 3. bataljon. Bataljon je bil bolj šolski kot operativni, saj so ga zasilno organizacijsko uredili šele sredi julija. Bataljonski štab je dobil v začetku za najpomembnejšo nalogo, da borce čimprej izuri za boj in jih politično vzgaja ter izobražuje.³⁸

Odred v ofenzivi NOV in POJ proti železnicam

Mesec junij je potekal v Sloveniji v znamenju ostrih ofenzivnih napadov enot NOV in PO Slovenije na železniške proge. Tako so slovenski partizani ovirali pregrupacije in oskrbovanje

nemških enot na italijanskem bojišču ter pomagali V. ameriški in VIII. angleški armadi med njunim ofenzivnim pritiskom na nemško armadno skupino »C« v Italiji, hkrati pa v okviru zmogljivosti podprli napredovanje Rdeče armade v Romuniji in na Poljskem ter izkrcanje angloameriških armad na francoski obali 6. junija 1944 — akcija OWERLORD.

Vrhovni komandant NOV in POJ Josip Broz-Tito je 1. junija 1944 ukazal vsem enotam NOV, naj takoj začno napadati sovražne postojanke, železniške in cestne prometne zveze. Izpolnjujoč povelje vrhovnega štaba NOVJ, je tudi GŠ NOV in PO Slovenije ukazal 4. junija 1944 vsem svojim enotam, naj nemudoma preidejo v odločne napade na železnice, po katerih Nemci čez Slovenijo oskrbujejo svoje enote na italijanskem bojišču*. Na podlagi tega povelja so začeli akcijo VII. korpus, ki je pripravljal napad na Stampetov most na progi Ljubljana—Postojna, IX. korpus z napadi na progo Jesenice—Gorica in Opčine—Trst—Tržič ter IV. operativna cona z napadi na progo Maribor—Zidani most ter Šoštanj—Celje.

Istrski odred je dobil v okviru načrtov VII. korpusa skupaj z Notranjskim odredom nalogo, da podpre korpusno akcijo na Stampetov most s stalnim rušenjem proge Ljubljana—Trst na odseku med Št. Petru na Krasu (sedaj Pivtka) in Trstom, kjer naj z minerskimi akcijami ruši manjše mostove, nasipe, propuste in druge objekte. Kolikšnega pomena je bila pomoč NOV in PO Slovenije za zavezniške armade v Italiji, zlasti porušenje Štampetovega mostu 12. junija 1944 (zaradi česar je bil prekinjen železniški promet za 22 dni) in rušenje proge v Baški grapi (od 29. junija do 1. julija 1944) dokazuje brzopjavna zahvala vrhovnega poveljnika angloameriških čet v Sredozemlju generala Wilsona 18. julija 1944^{22*}

Za Istrski odred je bil junij v njegovih dvajsetmesečnih bojih s sovražnikom nedvomno najuspešnejši. Spričo sovražnikovih porazov na svetovnih frontah in zločinov 18. maja so odredovi borci sovražnika vse bolj presenečali in mu z drznimi napadi škodovali tudi tam, kjer je najmanj pričakoval. Posebno so se izkazali z vrsto uspešnih akcij borci 1. bataljona. Za njimi pa niso marali zaostajati tudi tovariši iz 2. bataljona.

* Kako intenzivno so Nemci uporabljali v začetku junija 1944 železnico Ljubljana—Trst, dokazuje promet po njej. Saj je dnevno vozilo okoli 80 vlakov (GS Slov. propag. odsek, brošura »Trikrat Stampetov most, okt. 1944).

Istrski odred je prešel v ofenzivo proti železnicam, še preden je dobil povelje glavnega štaba NOV in PO Slovenije, saj so se minerji 2. bataljona 4. in 5. junija spet lotili dvotirne proge med Divačo in Št. Petrom, -uničili 1 vagon patroljnega vlaka ter ustavili promet za 16 ur. Naslednji dan pa porušili dva nosilna stolpa električnega daljnovođa in tako spet povzročili zastoj prometa ter prekinitev v oskrbi reškega industrijskega bazena z električno energijo. Preden je dobil povelje GŠ NOV in POS z dne 4. junija 1944, je odred izvedel 6 uspešnih akcij na železnicah in nekaj napadov na cestah ter industrijskih objektih.⁴⁰

Dne 1. junija 1944 se je patrulja 1. bataljona srečala na cesti Vodice—Podgorje, le kakšnih 1500 m od Podgorja proti Vodicam, z 20 financarji, ki so se peljali na tovornjaku, čeprav nepripravljeni, so borci takoj napadli in uničili vozilo ter ujeli enega sovražnika, 4 pa so jih ranili, medtem ko so se drugi razbežali. Zaplenili so 2 puški, zaboj ročnih bomb in streliva za puške.

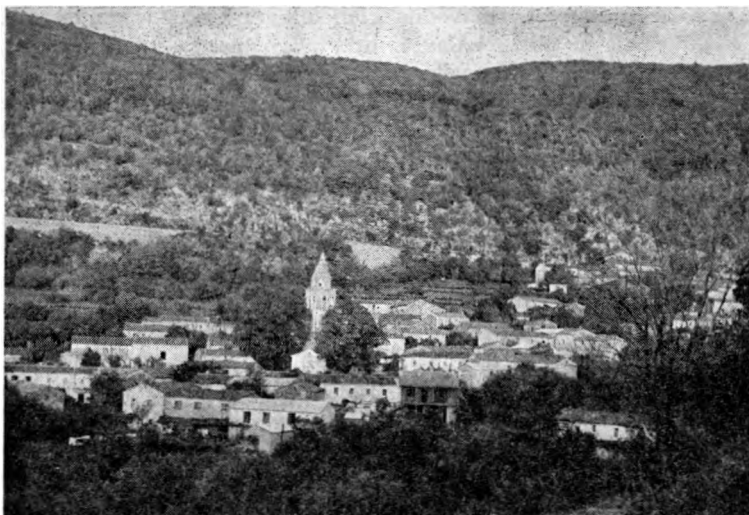
Ujeti financar Giuseppe Straman je izjavil na zaslišanju, da je bilo na kamionu 20 mož, med njimi 2 poročnika, in da so jih poslali Nemci iz Trsta, da bi vzpostavili postojanki v Podgorju in Rakitovcu, sodelovali pri zavarovanju železnice in popisu živine ter poljedelskih pridelkov v Istri, ki so ga pripravljali Nemci. Podatki so bili zelo koristni za obveščevalni center, predstavnike komande istrskega vojnega področja in politične organizacije, da so lahko pravočasno ukrepali proti sovražnim nakanam.⁴¹

Uničenje patroljnega vlaka pri Prešnici na progi Divača—Pulj

Nemško vojaško poveljstvo za Jadransko operativno cono je moralo premagovati od januarja 1944 izredno velike težave pri vzdrževanju prometa na edini istrski progi Divača—Pulj, po kateri so oskrbovali svoje vojaške sile v Istri, zlasti mornariško bazo v Pulju, in odvažali premog iz raških in labinskih rudnikov ter boksit z območja Pazina. V maju in juniju 1944, ko so jo najbolj potrebovali za premeščanje čet, proga skoraj ni obratovala. Prvi vlak je peljal po 23. maju iz Divače proti Pulju šele 6. junija. Prav tega je v dogovoru z hrvaškimi istrskimi enotami napadel

1. bataljon Istrskega odreda in ga razdejal, medtem ko so hrvaške enote razbile pri Roču motorni vlak, zato proga spet ni obratovala 13 dni.

Štab odreda in 1. bataljona sta imela na Kozini odlična obveščevalca Jožeta Obersnela in Stojana Šturma, ki sta poročala odredu o vseh pomembnih dogodkih. Tudi o obnovi prometa 6. junija na progi Divača—Pulj je Šturm obvestil odredov in bataljonski štab. Zato se je štab 1. bataljona 5. junija odločil za

Prešnica s progo v ozadju, kjer je odred napadal sovražnikove vlake

napad na patroljni vlak med Prešnico in Brgudom, ki naj bi peljal okoli 9. ure iz Divače proti Pulju. Položaj za napad je izbral v Senožetih pod Gabrovim vrhom, severozahodno od kote 716 (Golež), kjer gorska pot prečka železnico. V štabu bataljona so se o vsem potrebnem dogovorili z minerji in komandirji čet že 5. junija okoli poldne. V taborišču je bila tedaj le nekaj več kot polovica bataljonskega moštva, ker sta bili dve udarni skupini v Istri, ena pa je bila tisti dan odšla proti Trstu z nalogo, da napade domobransko radijsko postajo. Zato so izbrali udarno skupino 26 borcev, sestavljeno iz obeh čet, 4 minerjev in varovalne patrolle 6 borcev.

Načrt je predvideval, da bodo minerji zaminirali progo in aktivirali mine pod oklopnima vagonoma, tedaj pa bo četa iz

zasede napadla in obvladala sovražno obrambo ter uničila preostali del vlaka.

Minerji Mirko Kovačič, Peter Griščenko-Rus, Ivan Ražem in Jože Benčič so odšli v spremstvu varovalne patrole, ki jo je vodil Franc Sešek-Miha, že 5. junija okoli 21. ure iz taborišča pri Malih vratih.*

Udarno skupino sta vodila komandant in njegov namestnik. Iz taborišča je odšla okoli 4. ure, oborožena s 4 strojnicami, 2 brzostrelkama in 20 puškami. Okoli 8. ure je zasedla položaje vzdolž proge. Vlak je pripeljal šele okoli 11.30. Mine so uničile oba oklopna vagona s posadkama vred in ostanke vrgle pod nasip. Razbitine enega vagona je mina vrgla 20 m pod progo, kjer je ostal z uničenim brzostrelnim topom še po vojni. Na vagonih sta bila onespособljena tudi oba 4-cevna brzostrelna topa 20 mm. Eksplozija je hudo poškodovala tudi lokomotivo, za katero je bil pripet oklepni vagon, in dva bližnja vagona za prevoz vojakov ter pobila kakšnih 20 vojakov. Kakor hitro so utihnili odjeki močne eksplozije, ki je pogrnala dele vagonov čez zasedo, več kot 50 m daleč na hrib, so borci napadli vlak z vsem orožjem. Preostali nemški in italijanski vojaki — med njimi je bilo tudi nekaj mornarjev — so se iz vagonov, ki so bili zaščiteni pred streli v železniškem vseku, odločno branili s puškami, brzostrelko in strojnico. Prednja in zadnja lokomotiva pa sta poskušali potegniti za seboj razbitine vagonov, pa ni šlo. Prednji so borci s puškami in strojnico prestrelili cilinder parne črpalke in cevi za dovod pare, zato je obstala. Zadnja pa ni mogla potegniti vlaka nazaj proti Kozini.

Juriš je najprej uspel na prednjem delu vlaka, kjer so borci izvlekli iz premoga 7 italijanskih železničarjev, potem pa jurišali kar po strehah vagonov proti sredini. Med prvimi je bil namest-

* Mirko Kovačič se takole spominja priprav za napad:

»Dan pred akcijo sta me komandant Krebelj in politični komisar France Zorc poklicala v štab bataljona in mi povedala, da bo peljal naslednji dan dopoldne oklopni patroljni vlak iz Kozine proti Pulju, ter mi ukazala, da ga moramo napasti in uničiti. Razstreliva smo imeli dovolj, nismo pa imeli tisti dan dinamno stroja za aktiviranje min ... Na našo srečo ga je tov. Franc Gustinčič prav tisti večer prinesel ... Naložili smo 4 mine po 7 kg razstreliva in jih medsebojno povezali s hitro gorečo vrstico, da bi lahko vse hkrati aktivirali. Vse drobno in od sonca neožgano kamenje smo v torbicah znesli stran, mine pa skrbno prikrili, da miniranega mesta ni bilo mogoče opaziti. Ko je pripeljal vlak, smo sprožili mine z dinamno strojem po 70 metrov dolgi žici pod oklopnima vagonoma. Načrt nam je v celoti uspel. Nato je bataljon z jurišem zlomil sovražni odpor in zavzel vlak (Mirko Kovačič, Minerski vod 1. bataljona, Primorski dnevnik, 22. 10. 1968).

nik komandirja Ivan Auber z Jožetom Novakom in Jožetom Štembergerjem. Na osrednjem delu vlaka se je kakšnih 10 nemških vojakov in fašistov zagrizeno upiralo, vendar jih je drznim borcem uspelo s strojničnim ognjem in defenzivnimi ročnimi bombami v polurni borbi popolnoma obvladati. Le dva sovražna vojaka sta poskušala pobegniti, eden od njiju je padel na begu, drugi je bil ranjen, zato se je z ročno bombo sam pokončal.

V odlično uspeli akciji, ki je imela tudi velik moralnopolitični odjek, so borci uničili 3 lokomotive in 2 oklopna vagona, poškodovanih in uničenih je bilo še 10 vagonov, padlo pa je kakšnih 30 sovražnih vojakov. Borci so zasegli obilen plen,* ki ga je bilo treba kar najhitreje zbrati, uničiti, kar je bilo mogoče, in se umakniti, ker je bila le 3,2 km daleč, na Kozini, sovražna postojanka z okoli 300 vojaki. Minerji in borci so z ročnimi bombami in preostalim razstrelivom razbili lokomotive in nekaj vagonov, vendar je eksploziva zmanjkalo, zato niso mogli vseh vagonov popolnoma uničiti, ker je že okoli 12.30 javil izvidnik, da se bližajo Nemci od Kozine. Zaščitnih zased, ki bi sovražnika zadržale, pa ni bilo. Zato se je četa umaknila proti Slavniku, da ji sovražnik ne bi zaprl umika po Slavnikovem grebenu. Ko pa so se zvečer minerji s patruljo vrnili, da bi uničili preostale vagone, so naleteli na nemško zasedo, ki jih je zavrnila. Kljub ostremu sovražnemu odporu in zagrizenemu boju, v katerem so borci uporabili 71 ročnih bomb in 920 nabojev, je bil le komandir 2. čete Ivan Pezdirc laže ranjen. Med bojem je bilo zelo vroče, zato so se žejni borci silno razveselili nekaj steklenic vina »chianti«, ki so ga našli v prtljažnem vagonu in 10-litrskega vrča, o katerem so domnevali, da je tudi poln vina. Komandant bataljona pa se je zbal, da se ne bi lačni in utrujeni borci napili, zato je strogo prepovedal odpreti vrč, dokler ne bodo na umiku dosegli vzhodnega pobočja Slavnika. Ko pa so prišli na določeno mesto, je dovolil, da vrč odpro in si potešijo žejo. In zgodilo se je, česar ni nihče pričakoval: v vrču ni bilo vina, pač pa zelo sparjena voda.

Ko so se borci okoli 15. ure vrnili v taborišče, jih je kljub utrujenosti zajelo navdušenje, ko so zvedeli radostno in že dolgo

* Zaplenili so: 3 lahke brede, 2 zaboja streliva, 1 brzostrelko s 6 okviri po 40 in 20 nabojev, 1 puško mavzer s 150 naboji, 2 italijanski puški s 15 okviri za naboje, 14 nemških in 5 italijanskih ročnih bomb, 6 železničarskih kovčkov in 3 usnjene torbice, nekaj steklenic vina in druge opreme. (Poročilo 1. bat. IO 6. 6. 1944, arhiv IZDG F. 297/1).

pričakovano vest, da so se tisti dan zjutraj izkrcale angloameriške čete v Normandiji v Severni Franciji. Vesti so bili še bolj veseli zato, ker so zavezniško izkrcanje pozdravili z uničenjem nemškega patrolnega vlaka.⁴²

Napad odredovih borcev v tržaškem Boschettu

Borci 1. bataljona, ki so dobro poznali Trst, Milje in morsko obalo med Koprom in Trstom, saj so bili mnogi doma iz Doline, Boršta, Opčin in drugih slovenskih vasi v tržaških predmestjih, so s svojo drznostjo in iznajdljivostjo nekajkrat presenetili sovražnike tudi v samem mestu. Štab 1. bataljona je poslal 5. junija v Trst manjšo udarno skupino, ki jo je vodil Rudi Mahnič-Žito, doma iz Doline, z nalogo, da napade in uniči domobransko radijsko postajo, ki je vodila narodnoizdajalsko propagando proti NOB.* Bila je nastanjena v vojašnici blizu Boschetta (Gozdička).

V Trstu pa je imel Požru tudi skrito brzostrelko in jo je namera-val prinesiti v bataljon.

Odločitev, da se prebije v sam Trst cela skupina, se je zdela Mahniču vendarle preveč tvegana, zato je vzel s sabo le Požruja, druge pa je pustil na območju Doline. Mahnič in Požru sta dobro poznala Trst. Preoblekla sta se v civil, nato pa sta se 6. junija, oborožena s pištolama, vsak na svojem kolesu odpeljala v Trst.

V bližini Boschetta sta se razšla, da bi si vsak po eni strani ogledala položaje domobranske vojašnice in okolico. Ko se je Rudi Požru okoli 16. ure vračal, je zavil v gozdiček in opazil dva »nemška oficirja,** ki sta prihajala iz vojašnice v ulici Rossetti. Požru ju je zasledoval, in ko je prišel na ugoden položaj, je streljal nanju s pištolo, enega ubil, drugega pa ranil. V bližini pa so bili nemški vojaki na urjenju in so začeli Požruja takoj

* Štab slovenskega narodnega varnostnega zbora si je vztrajno prizadeval, da bi si pridobil naklonjenost primorskega ljudstva, zato je ustanovil z dok. št. 27252 14. aprila 1944 po vseh četah propagandne odseke, sestavljene iz 3 — 5 članov, ki so jih vodili oficirji ali podoficirji. V štabu SNVZ v Trstu pa je vodil propagando vojni kurat, stotnik Ignac Dolinšek. Naloge odsekov so bile, da pridobijo ljudi in propagandno delujejo v četah (Dokument, filмотeka VZI v Lj. roli. / posnetek 114).

** Nemška oficirja, na katera je Rudi Požru streljal, sta bila najverjetneje domobranska podoficirja, ker je SNVZ 8. junija 1944 z dopisom opozoril vse domobranske enote v Trstu, naj se njihovi pripadniki izogibajo sprehodov po Boschettu, da se jim ne bi zgodilo kaj takega, kot se je »stražmojstru Boniferu Bonifaciju. (Dopis SNVZ št. 149 8. 6. 1944, VZI filмотeka. Roli. 7. posnetek 172).

zasledovati, vendar mu je uspelo pobegniti proti Sv. Ani in se skriti. Že isti večer sta se Mahnič in Požru spet sestala. Prenočila sta v Trstu, naslednji dan pa sta se odpeljala v ulico Rione del re in dobila brzostrelko, ki jo je Požru nato odnesel v pekovskem košu, zavito v vrečevino. Proti tržaškemu pokopališču sta se peljala v tramvaju z domobranci, ki so šli na pogreb in preklinjali partizane. Nato pa sta se s kolesi vrnila v Dolino, ker sta ugotovila, da so Nemci in domobranci medtem okrepili straže in da domobranske radijske postaje ne bosta mogla minirati.⁴⁵

Življenje in delo v odredu junija 1944

Medtem ko je 1. bataljon izvajal v juniju drzne akcije na istrsko-tržaškem sektorju, so bili borci 2. bataljona zelo zaposleni z varovanjem štaba odreda, okrožnih organizacij in brkinskega območja, kjer je tedaj potekala živahna politična dejavnost v zvezi s sporazumom Tito—Subašič, sklenjenim 16. junija 1944 na Visu, ter volitvami v krajevne in okrajne narodnoosvobodilne odbore. Razen tega so iskali orožje in opremo, spremljali novince, prenašali sol in razno drugo blago iz Brkinov na Notranjsko. Tja so 5. junija spremljali tudi kamion z živili. Tako je bilo 5. junija zaposlenih 53 borcev le z zavarovanji, izmed teh jih je bilo 16 pri štabu odreda. Zavarovanje pa je bilo nujno potrebno, ker so Nemci prav med 5. in 9. junijem spet premeščali večje sile z Reke proti Trstu in varovali premike zasedami in močnimi patruljami, 6. in 7. junija pa so pripeljali v Podgrad 1. in 3. bataljon 3. »bradenburškega« polka.⁴⁴

Štab odreda in drugi bataljon sta bila od 25. do 31. maja v Padežu. Tega dne pa sta si uredila skupaj s skupino novincev, ki so pozneje prešli v sestav 3. bataljona, taborišče v gozdu med Kozjanami in Tatrami, kjer je ostal odredov štab do 4. junija, nato se je preselil na Kozjane, ker je bilo zaradi pogostega deževja pisarniško delo pod šotori otežkočeno. Kozlevci so partizane vedno gostoljubno sprejemali in jim dali vse, kar so premogli. Štab odreda je moral tedaj premagati tudi precejšnje težave glede obutve borcev, poleg tega je bilo treba iskati orožje in strelivo, ki ga je po vrnitvi iz Suhe krajine tako primanjkovalo, in reševati še druga nerešena organizacijska in kadrovska vpra-

šanja. V Brkinih pa se je pojavilo v naslednjih dneh še nekaj tifusnih obolenj, zato so cepili borce 1. in 2. bataljona.*

Za Istrski odred sta bila 5. in 6. junij res srečna dneva, ne le zato, ker je 1. bataljon uničil patroljni vlak in pobil 30 sovražnikov, njegova borca pa sta v samem Trstu uspešno napadla pripadnika SNVZ, temveč tudi zato, ker sta 5. junija prispela iz štaba VII. korpusa Janez Magister-2an — za pomočnika odredovega političnega komisarja — in Leopold Zupančič — za pomočnika političnega komisarja v 2. bataljonu. V naslednjih dneh pa

* Da bi osvetlili razmere v Brkinih, življenje, boje in težave v odredu, povzemimo nekaj zapiskov iz odredne kronike, ki jo je pisal Jože Moravec:

»Bivanje v taborišču je sedaj kar prijetno. Toplo je in se lahko spi kar pod vedrim nebom. Le ko dežuje, je nerodno, ker nam primanjkuje šotorskih kril; vendar je na prostem in pod šotori težko pisati ...«

Glede počutja borcev in razmer po bataljonih je Moravec zapisal v kroniko:

»Prvi bataljon je še vedno nad Skadansčino, le taborišče so premestili ... Počutijo se dobro. Morala borcev je dobra in tudi med seboj se dobro razumejo. Posebno je med njimi približljaj komandant Polde ...«

V 2. bataljonu teče življenje normalno. Borci so precej obremenjeni z vojaškimi dolžnostmi, ker daje ta bataljon celotno zavarovanje in vse patroljeza štab odreda.

V 3. bataljonu so novinci, ki se urijo z orožjem. Organizirajo tudi politične ure, razlaganja poslušajo z zanimanjem... Opravljajo stražarske dolžnosti. V večini so dobri fantje; upamo, da bodo tudi dobri vojaki ...«

O preskrbi enot, razporejenju borcev in prebivalcev spričo pomembnih vojaških dogodkov na frontah je Moravec zapisal:

»Včeraj, 2. junija, smo dobili s korpusa pošiljko 20 parov čevljev in jih razdelili med tovariše. Z obleko smo še kar dobro preskrbljeni, medtem ko je s čevlji 'križ'. Mnogi borci so napol bosi ... Glede hrane je kar dobro in ne čutimo pomanjkanja. Najpomembnejši je kruh, ki ga imamo za zajtrk vsak dan. Tudi vina in žganja se še dobi. Ljudje so dobri in povsod radi postrežejo ...«

Med tovariši v 1. bataljonu vlada zaradi uspele akcije velika živahnost, ki io še vzpodbujajo vedno ugodnejše vesti iz bojišč ... 8. junija so slovesno uvedli bataljonski stenski časopis ...

Novi politični in vojaški dogodki so vzpodbudili nov polet. Najprej se je bliskovito razširila novica o izkrcanju zaveznikov v Franciji. Ta novica nas je vse navdala z veseljem, ker se je toliko pričakovana in tako dolgo napovedana invazija vendarle izvedla. Upamo, da bo ta pomagala zrušiti Nemčijo v kratkem času. Ugodno je vplivala tudi vest, da so angloameriške čete zasedle Rim. Ni se še bila polegla ta vest, ko je odjeknila novica, da se je začela tudi velika ruska ofenziva ...

Tudi med ljudstvom vlada veliko veselje iri upanje v konec vojne. Sedaj so se ljudje še tesneje povezali z OF. Nikogar več ne dobiš, ki bi še verjel v nemško zmago. Vsi ostro obsojajo domobrance ...«

(Jože Moravec, Kronika IO od 31. 5. do 10. 6. 1944, arhiv IZDG, F. 296/11).

Kolikšna borbenost je navdajala pomladi 1944 brkinsko ljudstvo, zlasti mladino in pionirje, najbolj ponazarja junaški podvig mladincev Ivana Ukoviča in Antona Babudra iz Materije ter Jožeta Kluna-Branka iz Brezovice, ki so konec aprila samoiniciativno izdelali načrt, da bodo napeli čez cesto žico in z njo ujeli ter razorožili financarskega kurirja, ki je vsak dan z motorjem prenašal pošto iz postojanke v Materiji proti Kozini. Nameravali so ga skupaj s pošto predati partizanom. Res se jim je posrečilo z žico prevretni kurirja in oficirja, toda tedaj bi bil moral, kot so se dogovorili, eden izmed njih pristopiti k financarju s pištolo in jima odvzeti pošto in orožje ter ju hitro odgnati s ceste. Žal je ravno tedaj pripeljal od Materije nemški oklepnik. Zato so mladinci zbežali. Financarja pa sta se hitro pobrala in začela za njimi streljati z brzostrelkama ter hučo ranila Ivana Ukoviča. (Izjava Antona Babudra iz Materije).

je sledilo nekaj premestitev. Dne 8. junija je bil premeščen kulturnik 1. bataljona Stane Koman k štabu odreda za sekretarja ZKMJ, na njegovo mesto pa postavljen Ivan Opara. V 2. bataljonu je to dolžnost prevzel Gorazd Modrijan, tržaški dijak.⁴⁵

V štabu odreda in bataljonih je bila organizacijsko-kadrovska zasedba med 10. junijem in 10. julijem naslednja:

ŠTAB ODREDA:

1. poročnik Franc Centa, komandant
2. Janez Zalar-Tavčar, politični komisar
3. poročnik Ivan Majcen-Jovo, namestnik komandanta
4. Janez Magister-Žan, namestnik političnega komisarja
5. Srečko Vičič-Feliks, načelnik štaba
6. Milan Gulič — operativni oficir in vodja ing. tehničnega odseka
7. Maks Tomažič, šef obveščevalnega centra
8. Jože Marjek-Joco, prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra
9. Jože Markučič, drugi pomočnik šefa obveščevalnega centra
10. Ivan Dodič, obveščevalni oficir
11. Anton Debeljak, odredni intendant
12. Mirko Ambrožič, pomočnik odrednega intendanta
13. Anton Novljan, drugi pomočnik odredovega intendanta
14. Jože Moravec, referent za kultumo-prosvetno in propagandno delo
15. Milovan Bilc-Maks, referent za zveze pri štabu odreda
16. Janko Jelinčič, vodja pisarne in referent za kadre
17. Jože Verlič, odredni sanitetni referent
18. Vladimir Dobrila, odredni bolničar
19. Mirko Lukač, štabni intendant in kuhar
20. Stanko Koman, sekretar ZKMJ v odredu
21. Stanko Tomažič, komandir obveščevalnega voda
22. Bogdan Valenčič, politdelegat obveščevalnega voda
23. Drečnik Anton-Zvonko, komandir minerskega voda
24. Murn Jože, vodja radiotelegrafistov, vodnik
25. Drago Frank, komandir kurirske relejne postaje IO P/A
26. Jože Butinar, komandir kurirske relejne postaje IO P/B
27. Branko Šircelj, komandir voda za zveze pri IO

1. BATALJON:

1. Leopold Krebelj, komandant
2. Franc Zorc, politični komisar

3. Karel Vene, namestnik komandanta, pozneje Ivan Bizjak
4. Vido Bevc, pom. političnega komisarja (od 12. maja je bil v šoli, iz katere se ni vrnil v IO)
5. Ivan Gustinčič, intendant
6. Ivan Opara, kulturni in propagandni referent
7. Slavko Zupančič, bataljonski pisar in sekretar ZKMJ
Komandirja čet sta bila: Bruno Bizjak v 1. in Ivan Pezdirc-Cankar v 2. četi; njuna namestnika pa Rudi Mahnič-Žito, ki ga je zamenjal Jože Štemberger in Ivan Auber. Komisarja sta bila Lojze Lenič in Rudolf Mahnič, ki ga je zamenjal kot v. d. Polde Zupančič. Namestnika komisarja pa sta bila Jože Dolmin in Anton Ladič.

2. BATALJON:

1. poročnik Anton Mlakar, komandant
2. Jože Žnidaršič, politični komisar
3. Valentin Kocjančič, namestnik komandanta
4. Leopold Zupančič, namestnik političnega komisarja
5. Jože Benčina, intendant do 16. junija nato Alojz Vojvoda
6. Gorazd Modrijan, kulturni in propag. referent
7. Stanko Požar, pisar
8. Helena Mihelič, bolničarka

Komandirja čet sta bila: Ivan Bizjak v 1. in Anton Grandič v 2. četi. Njuna namestnika: Ivan Janež in Albin Vatovec. Politična komisarja: Janez Lenič v 1. in Anton Boneta v 2. četi. Njuna namestnika: Miran Blažina in Anton Škvarča.

ODREDOVA BOLNIŠNICA:

1. dr. Magomed Gadžijev-Mišo, upravnik
2. Stanko Vatovec, politični komisar od začetka julija
3. Antonija Trošt-Ljuba, bolničarka
4. Franc Malečkar, kurir in dostavljalec
5. Jože Petkovšek, intendant (nabavljalec)
6. Dušan Dujc, anesteziist
7. Malka Krebelj, kuharica
8. Jože Resinovič-Očka, pomožni delavec.⁴⁶

Po povratku iz Suhe krajine se je pod vodstvom novega odredovega štaba ugodno razvijala ne le mobilizacijska in borbena aktivnost odreda, temveč tudi njegova organizacijsko-kadrov

ska sestava. To najbolj dokazujeta stalna rast borbenosti enot in števila odredovih borcev ter dejstvo, da je lahko štab odreda 16. junija ustanovil 3. bataljon. Tako je imel odred 18. maja 1944 ob vrnitvi iz Suhe krajine le 186, 23. maja 202, 27. maja pa 251 borcev. Do 1. junija se je število borcev povečalo na 281, po ustanovitvi 3. bataljona, 16. junija, pa na 312. Še vedno pa je bil odred pomanjkljivo oborožen dn slabo obut.⁴⁷

Politične razmere so se v odredu bistveno spremenile zlasti po prihodu novega namestnika političnega komisarja Janeza Magistra-2ana, ki je bil izobražen in izredno dostopen za vsakogar, dober organizator, izredno dojemljiv in preudaren ter odličen politični delavec* Magister je dobil ob odhodu iz štaba VII. korpusa v odred posebno nalogo, da takoj ugotovi politično in kadrovsko-organizacijsko stanje ter o tem poroča osebno političnemu komisarju VII. korpusa Jožetu Brileju. V poročilu 8. junija je najprej poudaril, da je primorsko ljudstvo zelo prijazno in dobrodušno, da med civilnim prebivalstvom ni izdajalcev in da imajo prebivalci brkinskih vasi dobro organizirano obveščevalno službo, ki obvešča tudi vojsko o namenih in premikih sovražnika.

Glede dela novega odredovega štaba je ugotovil veliko resnost, slogo in delavnost ter naletel na razumevanje glede vseh problemov skupnega dela. Člane štaba je ocenil za sposobne, preudarne in spoštovane. Z njimi da so zadovoljni tako borci kot prebivalci. Opazil pa je tudi nepravilnosti pri štabnih referentih, ki da so sicer delavni, vendar popustljivi. Ugotovil je tudi, da štab odreda ne ravna pravilno, ko sklicuje sestanke s četnimi funkcionarji, ne povabi pa članov bataljonskih štabov.

Partijsko organiziranost (51 članov KPS, 31 kandidatov in 31 skojevcev), politično razgledanost in delovanje članov KPS je ocenil za nezadovoljive, čeprav se nižji partijski kadri dovolj zanimajo za svoje izpopolnjevanje. Vojaške sposobnosti kadrov je ocenil za »srednje«, pogumnost pa dobro in pohvalil zlasti iniciativnost 1. bataljona. Dobro je ocenil discipliniranost in delo obve-

* Janez Magister-2an se je rodil 27. maja 1923 v Ljubljani. Tu je končal dva semestra medicinske fakultete. V OF se je vključil kmalu po njeni ustanovitvi in postal član KPS. Dne 10. julija 1942 je vstopil v NOV. Bil je v Duletovem bataljonu, Cankarjevi in 12. brigadi. Dne 5. junija 1944 je prišel v Istrski odred, avgusta je odšel v politično šolo. Dne 21. januarja 1945 je padel kot komisar 9. brigade na Rat ju v Suhi krajini.
(Medicinci padli v NOV, TV-15, 8. 2. 1973 in izjava sestre Erne, Ljubljana).

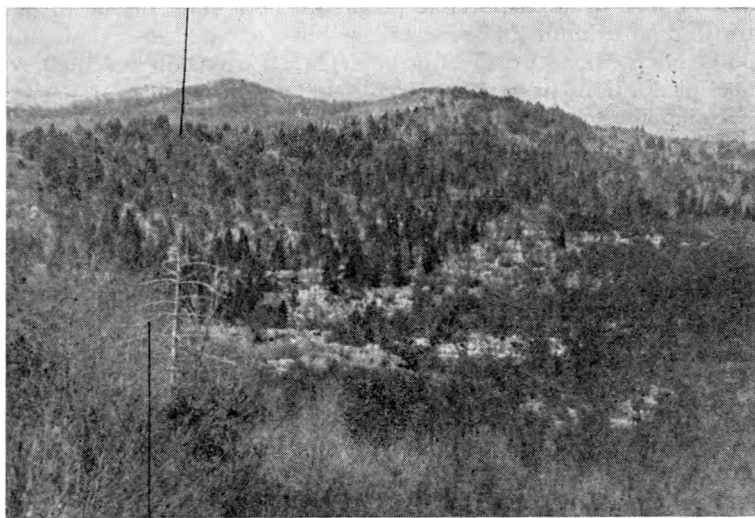
ščevalne službe. Moralo in borbenost je ocenil za dobro pri starejših kadrih. Hkrati pa je poudaril, da se stanje izboljšuje." Magister je hitro spoznal odlike in pomanjkljivosti, dobre in slabe strani odredovega delovanja ter kot prvi opazovalec in ocenjevalec objektivno, analitično, nepristransko in kompleksno ocenil tako razmere na odredovem področju kakor tudi delovanje enot in borcev. Prvi je ugotovil in obvestil korpusnega političnega komisarja Jožeta Brileja, da mobilizacija, transporti, zavarovanje območja in organizacij NOB tako zaposlujejo odredove enote, da je večina borcev stalno odsotna, kar zelo otežkoča politično vzgojo in vojaško urjenje. Prav gotovo pa je to veljalo tudi za obrambne boje s sovražniki, čeprav o tem Magister ni napisal ničesar določenega. Toda v vseh prejšnjih ocenah ni teh dejavnikov nihče realno vrednotil. Priljubljeni Janez Magister je moral kmalu oditi iz Istrskega odreda, kar so vsi, ki so ga spoznali, iskreno obžalovali, saj je sodil nedvoumno med najsposobnejše funkcionarje, poslane v odred iz štaba VII. korpusa.

Tesnejše sodelovanje med novim odredovim štabom, njegovimi enotami in borci ter političnimi organizacijami se je na brkinskem območju spričo odredovih vojaških uspehov in političnih potreb hitro uveljavilo. Tako je odredov štab brez težav uredil z okrožno gospodarsko komisijo organizacijo redne oskrbe enot s hrano.

Politični komisarji ter člani okrožnih in rajonskih političnih organizacij so organizirali skupne sestanke, na katerih so razpravljali o spremembah v jugoslovanski begunski vladi, priprava na volitve v narodnoosvobodilne odbore in drugih problemih. Tedanja živahna politična dejavnost pa je bila namenjena tudi popularizaciji vojaških uspehov NOV in pojasnjevanju političnih sprememb v svetu. Dobro sodelovanje odreda s političnimi organizacijami se je v začetku julija razvilo v Slovenski Istri, ko je prišel tja 1. bataljon. Pomemben začetek tesnejšega skupnega političnega sodelovanja je bila na brkinskem območju v tistem obdobju okrožna mladinska konferenca 11. junija 1944 na Tatrah. Na njej so sodelovali tudi odredovi člani Zveze komunistične mladine Jugoslavije. Po konferenci pa so priredili skupen miting na Tatrah. Sodelovali so tudi na mitingu, ki so ga priredile mladinke na Rjavčah. Na njem je govoril odredni politični komisar Janez Zalar o razvoju NOV. Dva dni pozneje je odred organiziral miting na Orehku. Na njem se je zbralo veliko ljudi, govorila pa

sta član okrožnega odbora OF Anton Dolgan-Branko in odredni politični komisar Janez Zalar.”

Okrepljena politična aktivnost se je uveljavljala sočasno s pomembnejšimi vojaškimi akcijami in mobilizacijo vseh ljudskih sil in materialnih sredstev v boju za osvoboditev. V tedanji fazi mobilizacijske aktivnosti je šlo za to, da ta zajame še tiste razpoložljive vojaške obveznike v Slovenski Istri, ki še niso bili mobilizirani oziroma aktivno udeleženi v osvobodilnem boju. Rezervoar novih borcev so bile tudi italijanske protifašistične množice v istrskih obmorskih krajih in Trstu. Za novačenje v Trstu je nastopila ugodnejša možnost po ustanovitvi bataljona Alma Vivoda — 14. maja 1944 — ki je, kot je poročal okrožni komite 7. julija 1944, številčno prerasel dovoljeno število 20 do 30 borcev, saj jih je štel celo 70.

Pogled proti Malim vratom, kjer so bila od novembra 1943 do junija 1944 taborišča 1. in 2. bataljona

Tudi tokrat je po nalogu štaba odreda prevzel iniciativo 1. bataljon. Ta je poslal 8. junija v Istro vso 1. četo, 28 borcev, ki jo je spremljal namestnik bataljonskega komandanta Karel

Vene. Četa je dobila nalogo, da mobilizira novince in napada sovražnike, kjerkoli se pojavijo. Drugo moštvo pa je iskalo orožje in razstrelivo po utrdbah v okolici Jelovic. Močnejša enota v Istri je bila nujno potrebna tudi iz vojaških razlogov, ker je bilo treba zaščititi politične aktiviste, jim omogočiti varnejše delo, okrepiti bojno moralo ljudstva in ukrotiti fašistične teroristične tolpe, ki so že dalj časa v odsotnosti močnejših partizanskih enot nemoteno vdirale iz Kopra, Pirana in drugih postojank v notranjost pokrajine ter strahovale, ropale in ubijale prebivalce.⁵⁰

Drugi bataljon uniči vlak in rudnik

Drugi bataljon je poskušal 10. junija napasti z udarno skupino 17 borcev manjšo nemško enoto v Javorju, vendar se je ta prej umaknila. Z drugimi borci je postavljaj obrambne zasede in patroljiral po Brkinih. Za borce, ki niso bili v akcijah, so organizirali po četah politična predavanja in urjenje v vojaških veščinah. V noči na 10. junij pa je šla udarna skupina 19 borcev in minerjev z dvema strojnicama in brzostrelko v spremstvu minerjev v napad na vlak na progi Št. Peter—Divača. Progo so minirali pod koto 580 severno od Famelj v Vremski dolini s 6 minami, napolnjene s 14 kg razstreliva. Ob 11. uri je na mine zavozil tovorni vlak, minerji pa so jih sprožili na poteg ter uničili lokomotivo in 5 vagonov. Drugi vagoni pa so se nagrmadili na kup. Porušene in za promet onesposobljene je bilo precej proge, promet po njej pa ustavljen za več kot deset ur.⁵¹

Geslo borcev 2. bataljona je bilo tiste dni: »Ne dovolimo sovražniku, da bi se okoriščal z naravnim bogastvom naše domovine!« Pri Zarečici, 2 km zahodno od Ilirske Bistrice, je obratoval rudnik lignita, v katerem je bilo zaposleno 60 delavcev. Štab odreda je na podlagi obveševalnih podatkov odločil, da ga mora 2. bataljon onesposobiti. Dne 12. junija ob 18. uri je krenila pod vodstvom komandanta bataljona Antona Mlakarja tja četa 23 borcev, oborožena z lahkim minometom, 4 strojnicami in 18 puškami. Borci so se nemoteno približali rudniku, postavili zasede proti Ilirski Bistrici in Podgradu, potem pa s 6 kg razstreliva zaminirali 4 vodne črpalke, 3 električne motorje in dvigala. Mine so uničile vse naprave, jaške je zalila voda. Po uspešno končani

akciji so se borci nemoteno vrnili čez cesto Ilirska Bistrica—Podgrad proti Harijam in se vrnili v taborišče. Zaplenili so 3 rudarske svetilke, 25 kg karbida, 25 metrov pogonskega jermenja, 2 telefonska aparata in drugo opremo.

Zaseda, ki je varovala dohod proti Ilirski Bistrici, je bila tako blizu bistriške železniške postaje in opuščene tovarne lesovinskih plošč »Falerse«, da so borci slišali pripadnike tako imenovanega Slovenskega narodnega varnostnega zbora,* ki so prepevali v svoji vojašnici, zato so pred umikom izstrelili nekaj min proti železniški postaji in domobranci so takoj umolknil. ⁵²

Pohod 1. čete 1. bataljona v Istro in njena velika zmaga v Šmarju

Prva četa 1. bataljona je na svojem mobilizacijskem in politično-propagandnem pohodu prispela 9. junija v Dol pri Hrastovljah, nato je v petih dneh obhodila mnogo vasi tja do Marezig, Čezarjev, Rižane in Vanganelške doline ter iskala fašiste, vendar se ji ni ponudila priložnost, da bi se z njimi spopadla. Dne 13. junija sta njena borca Anton Batista in Silvo Luša ob 11. uri s 5 kg razstreliva razbila v Rižani cevovod koprskega vodovoda. Naslednji dan zvečer je četa prispela na Pomjan. Tu so se zbrali ob partizanih vsi vaščani. Mladinke so jim pod vodstvom Milke Kocjančič pripravile večerjo in z njimi zapele več partizanskih in narodnih pesmi, da je v jasni in topli noči odmevalo proti morju, Kopru in Trstu. Starejši vaščani so jih poslušali do solz ganjeni. Tiste dni so bili Nemci in fašisti hudo poparjeni, ker so se zavezniške čete izkrcale v Franciji. V noči na 10. junij pa so zavezniška letala po podatkih obveščevalcev Istrskega odreda močno bombardirala južno industrijsko predmestje Trsta, uničila rafinerijo nafte Aquilo, tovarno olja Gaslini, poškodovala ladjedelnice sv. Marka, železniško postajo, železarno v Žavljah in nekatere vojaške objekte. Žal pa so bombe padle tudi na slovenska naselja v okolici Doline, Krogel in Bolj unča: 17 vaščanov je bilo ubitih in 15 ranjenih. Neko letalo je odvrгло več bomb celo v okolici Kozjan in Padeža v Brkinih, zaradi česar so imeli v štabu odreda in 2. bataljonu alarm. ⁵⁵

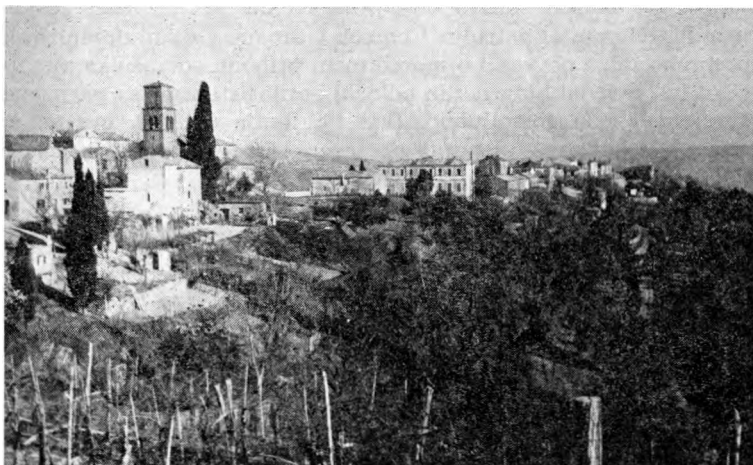
* Tedaj sta bili v Ilirski Bistrici 3. četa SNVZ pod poveljstvom stotnika Antona Mehleta in policijska skupina, ki sta 4. avgusta 1944. leta šteli 165 mož. (Poročilo štaba 9. korpusa 5. 8. 1944, Zbornik NOV VI/14, dok. 57, opomba 5).

Četno vodstvo se je v skladu s programom pohoda odločilo, da bo fašistično in nemško demoraliziranost kar najbolj izkoristilo in jo s političnopropagandnimi ter vojaškimi akcijami še povečalo. V noči na 17. junij je nameravalo uničiti rudnik premoga v Sečovljah. Zato je četa 14. junija zjutraj krenila s Pomjana v Šmarje, od tam pa je odšla okoli 8. ure pod vodstvom domačega vodnika četna patrulja 6 članov proti Padeni. Spremljali so jo namestnik bataljonskega komandanta, odredni obveščevalec Vlado Čebihin in namestnik komisarja čete. V Padeni je bila tedaj še italijanska šola. Poučevali sta neka starejša učiteljica iz južne Italije in neka domačinka. V sodelovanju z domačimi terenskimi aktivisti je patrulja okoli 9. ure prekinila pouk. Učiteljicama so člani patrulje pojasnili, da je Istra slovenska, zato v njej ne dovolijo več pouka v fašističnem duhu. Potem so ukazali Italijanki, da mora še ta dan zapustiti vas. Domačinko pa so poučili, da bo lahko poučevala, če želi, pod okriljem OF, v slovenskem jeziku. Najprej je oklevala, nato pa v strahu ponudbo sprejela, toda z nočjo sta obe izginili. Naslednje jutro se je ob zori četa spopadla s 30 do 40 fašisti v Padeni in se z njimi borila približno tri četrt ure, medtem ko je bila njena patrulja v Kortah (sedaj Dvori nad Izolo). Četa je hudo ranila 3 fašiste, nato pa se je zaradi sovražne premoči umaknila, a tudi fašisti so se s svojimi ranjenci takoj vrnili v Piran.

Četna patrulja se je že dopoldne vrnila iz Kort v Padeno in se priključila četi. Popoldne pa so se vsi vrnili v Korte (Dvori nad Izolo). Tokrat so prišli partizani prvič po nemški oktobrski ofenzivi 1943 v večjem številu v vas. Začetni strah in nezaupanje vaščanov so borci premagali s slovensko pesmijo in navezali z njimi prisrčne stike. Kmalu se je zbralo sredi vasi ob borcih veliko ljudi. Gostilničar in trgovec Korenika jim je dal zastonj hrano* in navrgel še nekaj litrov vina. Medtem ko je bila četa v vasi, so njeni obveščevalci zbirali podatke o sečoveljskem rudniku, da bi ga tisti ali naslednji večer onesposobili. Vendar niso mogli dobiti vseh nujno potrebnih podatkov, pa tudi vrnili so se prepozno, zato je ostala četa na tem območju še dva dni. Njene patrulje so obiskale nekatere zaselke tja do Izole in Pirana. Noč na 18. junij so borci prespali na osamljenem seniku

* Večerjo za borce je skuhala mladinka Slavka Grbac, ki se je za to javila na komisarjevo prošnjo.

ob poti proti Medošam. Četna stražarja z mitraljezom sta bila skrita na višjem položaju, v vinogradu. Bila je nedelja, 18. junija; vreme je bilo čudovito, toplo in jasno. Stražarji so zadržali kakšnih 50 ljudi, ki so šli k maši v Korte. Zbranim je spregovoril v slovenskem in italijanskem jeziku namestnik četnega političnega

Korte (sedaj Dvori nad Izolo)

komisarja in jim razložil pomen protifašističnega osvobodilnega boja slovenskih partizanov. Poudaril je, da je Istra slovenska in jugoslovanska, ter pozval vse za boj sposobne, da stopijo v NOV, drugi pa naj z vsemi močmi in sredstvi podpro boj za osvoboditev Istre in njeno priključitev Jugoslaviji. Pogled na dobro oborožene in opremljene borce je ljudem vlival zaupanje.

Čeprav je velika večina navzočih prvič videla partizane in slišala njihov poziv na boj, so pazljivo poslušali nagovor in ga spremljali z odobravanjem. Četa je tokrat prodrla prav do vrat Portoroža in Pirana. Fašisti so zasledovali njene premike in jo na pohodu spremljali, saj je četni oglednik že tisti dan opazil njihovo patroljo, ki je oprezala precej od daleč, približati pa si partizanom ni upala. Ker je bilo tisto območje, čeprav so tam živeli Slovenci, tedaj politično še pomanjkljivo organizirano, partizani

niso mogli tvegati ostrejšega spopada s fašisti zahodno od doline Dmice, ker je bilo nevarno, da jim sovražniki onemogočijo umik proti Padeni. Zato je četno vodstvo odredilo okoli 11. ure umik v Padeno, ker je računalo na protiukrepe Nemcev in fašistov.

Akcija na rudnik je bila odložena, ker so obveščevalci ugotovili, da so tam straže okrepljene. Četa je ostala popoldne 18. junija v padenski šoli in tam prespala del noči. Zvečer je komandir čete poslal patroljo 3 borcev v Šmarje,* da bi organizirali prehrano in ga obvestili o morebitnem prihodu sovražnika. Šmarci so bili zavedni Slovenci in odločni antifašisti, zato so partizane sprejemali zelo gostoljubno. Dne 19. junija okoli 2. ure se je četa — 18 borcev — napotila po severozahodnem pobočju doline Padene proti Šmarju*

Kako je prišlo do napada na fašiste in Nemce v Šmarju?

Še preden se je povsem zdanilo, se je četa v bojni koloni približala z južne strani vasi po slabi, z zloženim kamenjem obdani poljski poti. Patrolja, ki je bila v vasi, ni obvestila četnega poveljstva, da je prispela sovražna kolona v vas, zato poveljstvo ni vedelo in tudi ne domnevalo, da ga patrolja ne more opozoriti na nevarnost. Ko so se prvi borci v koloni približali vaškim hišam na razdaljo okoli 100 metrov, so opazili na vrtovih sumljive ljudi, ki jih pa zaradi mraka niso mogli prepoznati. Prvi hip so domnevali, da gre za domače kosce, vendar so postali nanje pozorni. Namestnik bataljonskega komandanta Karel Vene in komandir Bruno Bizjak sta najprej ukazala povečati razmik v koloni ter se skloniti v kritje za poljski zid. Kmalu potem so sovražniki nekajkrat ustrelili, hip za tem se je oglasil tudi njihov mitraljez. Medtem pa se je tudi zdanilo. Vsem borcem je bilo očitno, da so v vasi sovražniki, nihče pa ni vedel, koliko jih je. Le po prvih strelah je bilo mogoče sklepati, da so fašisti. Ta ugotovitev je privedla poveljstvo do odločitve, da je treba sovražnike z odločnim jurišem naskočiti in jih razbiti. Za takšno odločitev sta bila še dva razloga: umik po čistini bi bil zelo nevaren, ker bi fašisti obstreljevali borce z višjega položaja, v vasi pa je bila ujeta v past patrolja, zato jo je bilo treba rešiti.

* V tej patrolji so bili desetar Herman Detiček in borca Rafael Bržan ter Leopold Uhan (Rafael Bržan, Koper, ustna izjava piscu).

Namestnik komandanta in komandir čete sta hitro ukrepala: razporedila sta udarne skupine, določila smeri njihovih udarov in ukazala, naj se pripravijo na juriš. V četi so bili sami zanesljivi in izkušeni ter dobro oboroženi borci. Vsi njihovi pogledi so iskali sovražnike, ki so medtem nehali streljati. Borci pa so čakali na ukaz za juriš. Prvi strel so sprožili na karabinjerja, ki je poskušal steči po vrtovih mimo hiš. Padel je hudo ranjen. Tedaj je namestnik komandanta dal znak za napad. Prva mitralješka trojka je ščitila napredovanje, trije mitraljezci in drugi strelci, zvečine oboroženi z brzostrelkami in mavzericami, pa so napadli: dve skupini po vrtovih levo, ena naravnost po poti, ena pa desno. Najprej je obvladala odpor desna bojna skupina in ujela 2 karabinjerja ter ubila policijskega psa. Hkrati sta prodrla v središče vasi komandir Bruno in njegov kurir mali Aldo Todeško-Pipo. Bruno je naletel najprej na fašističnega poročnika Sergija Pasqualisa*. Nekaj časa sta se obstreljevala izza vogalov, toda Bruno je bil hiter in drzen, zato je fašista presenetil, ko je ta menjaval okvir v brzostrelki in ga ranil. Ranjeni fašist se je umaknil v hišo »dopolavoro« in tam izdihnil. Le hip za komandirjem so prodrle v vas še tri udarne skupine in se začele z močnim ognjem iz strojnic in brzostrelk ter z ročnimi bombami prebijati od hiše do hiše proti srednjemu delu vasi. Posebno se je odlikovala skupina z vodnikom Salkom Borakovičem in Jožetom Štembergerjem. Skupina, ki jo je vodil namestnik četnega komisarja na desnem krilu, v njej pa sta bila še Silvo Luša in Albert Zrnc, je obšla vas po vrtovih in vdrla v naselje na gornjem delu proti Pomjanu, potem pa jurišala proti središču in dolnjemu delu naselja. Na hud odpor je naletela skupina, ki jo je vodil vodnik Drago Drndič, v njej pa so bili še desetar Anton Batista, mitraljezec Alojz Sedmak in njegov pomočnik Rudi Zadel. V vas je vdrla po poti. Najprej so borci naleteli na fašističnega stražarja in ga pregnali, za njim pa vdrli v središče doljenega dela vasi. Ko so stekli na glavno ulico, jih je napadla skupina nemških vojakov, toda njihov napad so zavrnili z mitralješkim ognjem. Zadel pa je zagnal proti Nemcem ročno

* Fašisti so kot vedno tudi tisti dan surovo ravnali z ljudmi. Tisto jutro je poročnik Sergio Pasqualis — le pol ure, preden je padel — nameril pištolo v prsi 10-letni Adeliji Ulčnik in zahteval, da pove, kje se skriva njen oče, Stanko Ulčnik, znan antifašist. Ker mu deklica ni ničesar povedala, je ob odhodu zagrozil, da bodo očeta čez pol ure ujeli in ga ustrelili. (Stanko Ulčnik in Viktor Hrvatin, Smarje, ustna izjava 6. 12. 1973).

skupina v Šotmarju dne 9. 5. 94.

V poročilu so naša posadila postali Šotmarju, kar pomeni, da
 so bili naši vojski je nemška laična straža odprla
 ogenj na našo jeto. Tokrat smo se razšli v
 strelce in puniti proti vasi. Posadnik je bil v
 moči 75 mož, med katerimi je bilo 20 nemških
 vojakov, 25 laično, 30 karabinjersko, 40 rožničev, 10
 dolno, med njimi pa dva premika (m. farca - 5. 4. mitral.
 in več drugoga avtomatskega orožja. Potem ko se
 smo spopadli, posadnik je vsem zvali, da tam
 tukaj je bil naša jeta, zato je bil posadnik
 se je vtrdil proti v vasi, bitka se je razvijala
 po ulicah in tamo v bližini. Ubiti so bili
 1. faristi in drugi, 7 tesno kampirani, kjer smo
 po čisti drugi strani v bolnici v kopru so podirali.
 Med temi 3. faristi - 2 nemška - 2 karabinjersko
 zajeti v vasi 2 nemška vojaka in do konca noči
 se niso hoteli podati in 5. karabinjersko.

Zaplesnik je bil ta materjal

3. Drozotulke Italijanske
1. Pot - avtomatska puška suavska
3. suavske fuske "
5. Samokesi Italijanski
200. suavske minirje
600. minirje za Italijanske mitralje.
10. metke za " Samokesi.
4. Ročne granate "
2. " " Nemški
5. Izjeto od 20 za 4. Drozotulke
3. " " " " "
200. metke " " "
- 2 para črto, 2 zapostrežne ure - Ena mala, ena velika

bombo, ki pa je priletela v krošnjo drevesa in ranila v brado Sedmaka, a Nemci so se vseeno umaknili. Naši so jih zasledovali mimo neke hiše in cerkve. Tu so se jim priključili člani patrolje Bržan, Detiček, Uhan, ki so bili dotlej skriti v cerkvi. Nato pa so skupaj prodrli v središče vasi, toda tam so se znašli med Nemci in fašisti. Sedmakovi strojnici pa se je tedaj zataknil naboj v cevi in je odpovedala, prišlo je do kritičnega trenutka v boju. Medtem ko so Drndič in drugi strelci zadrževali sovražnike, je Zadel stekel v neko hišo in prinesel klešče, da so z njimi izvlekli naboj iz cevi. Tedaj pa je že prodirala z zgomjena konca proti središču vasi skupina borcev, pod vodstvom namestnika četnega komisarja ter udarila fašistom in Nemcem v hrbet. To jih je presenetilo in so začeli panično bežati. Medtem je pritekla neka deklica in obvestila partizane, da se v neki hiši skriva skupina sovražnih vojakov. Vdrli so tja in tri ujeli. Med zadnjimi so s pozivom v nemščini, ki jo je obvladal obveščevalec Vlado Čebohin, prisilili k vdaji še dva Nemca, ki sta se bila skrila v neko lopo in vrgla skozi lino ročno granato.*

Po enournem zagrizenem boju, v katerem so se vse četne napadalne skupine izkazale z veliko drznostjo, samostojnostjo, iznajdljivostjo in medsebojnim sodelovanjem, je bil sovražni odpor zlomljen.

Nepričakovani prodor napadalcev v vas je sovražnike presenetil in jih zmedel, čeprav jih je bilo štirikrat več kot partizanov. Medtem ko so raztepeni in na boj nepripravljeni fašisti, karabinjerji in Nemci pobirali po vasi moške in jih gonili v karabinjersko vojašnico, so borci Brunove čete zasedli vaško središče v dolnjem delu vasi in pobili fašističnega poveljnika. Tako je četa z visoko bojno moralo in presenečenjem premagala v odprtem boju štirikrat močnejšo tribarvno vojsko (30 karabinjerjev, 25 fašistov in 20 Nemcev), med katero se tedaj karabinjerji niso bili več pripravljeni boriti na življenje in smrt.**

* Namestnik četnega komandirja Rudi Mahnič-2ito je 19. junija poročal bataljonskemu štabu:

»Sovražnik je imel v vasi 75 mož, oboroženih z 2 nemškima in 6 italijanskimi strojnimi . . . Borba je bila zelo huda, ker so se sovražniki utrdili po hišah, zato se je bilo treba boriti po ulicah v neposredni bližini. Ubit je bil en fašist. Izmed 7 hudo ranjenih pa so pozneje umrli: 3 fašisti, 2 Nemca in 2 karabinjerja . . .« (Poročilo hrani IZDG v Lj., F 296a/IV).

** Alojz Sedmak se boja takole spominja:

»Tisti dan sva jurišala skupaj z Rūdijem Zadelom z mitraljezom . . . Po končanem boju smo se zbrali sredi vasi in zapeli neko partizansko pesem. Pri-

Po poročilih štaba Istrskega odreda z dne 23. junija so v boju padli 3 sovražni vojaki, 7 je bilo ujetih in eden hudo, več pa laže ranjenih. Ceta je rešila svojo tričlansko patruljo in približno 40 zaprtih domačinov. Tudi vojni plen je bil precejšen: 3 italijanske brzostrelke, 4 italijanske puške, 2 mavzerici, polavtomatska mavzerica, 5 pištol in 1050 kosov streliva.

Pohod čete proti morju in boj v Šmarju sta prinesla v letu 1944 Istrskemu odredu v Istri največjo vojaško in moralno-politično zmago. Poraz fašistov je izredno močno odjeknil po vsej Slovenski Istri. Odprl je nove možnosti in ugodno vplival na nadaljnji potek mobilizacije ne le v slovenskih, temveč tudi v italijanskih naseljih ob morski obali, na območju Kort (sedaj Dvori nad Izolo), Izole, Pirana in Portoroža, hkrati pa onemogočil fašistično nadzorstvo nad naselji. Ljudje so še dolgo govorili, kako so osovraženi fašisti bežali iz 9 km oddaljenih Šmarij v Koper.⁵⁵

Fašisti in Nemci so se za hud poraz v Šmarju kruto maščevali nad vaščani. Že 20. junija je vdrla v vas skupina Nemcev in odpeljala padlega fašističnega oficirja, naslednji dan pa se je pripeljalo iz Trsta in Opčin več kot 500 nemških esesovcev.* Najprej so vas obkolili, jo izropali in požgali 120 hiš ter nekaj hlevov. Že prej, 2. oktobra 1943, so jih požgali 37. Ostalo je le še 25 napol porušenih domov. Aretirali in odpeljali pa so 5 vaščanov. Vodstvo OF je pričakovalo takšno maščevanje, zato je ljudi poučilo, naj odpeljejo in poskrijejo imetje ter se tudi sami umaknejo iz vasi. Ljudje so zaupali svojemu vodstvu in ga ubogali. Vaščani niso ikdo /ve kako žalovali za hišami, ker jih je tolažila misel, da so doživeli poraz fašistov in njihov panični beg.⁵⁶

Nemški ukrepi proti Čičariji in Brkinom

Zaradi uspešnih akcij 1. bataljona na progi Divača—Pulj, v Istri in drugod je bilo nemško vojaško poveljstvo prisiljeno upo-

blžali so se nam radostni domačini, ki smo jih bili rešili iz fašističnih krempljev, in nam hvaležno ponujali vina v loncih in steklenicah. Nekatere matere pa so prinašale tudi jedila. Po boju smo zvedeli, da so proti Kopru bežeči fašisti in Nemci srečevali svoje »kamerate«, ki so jim hiteli na pomoč, vendar so jih z izjavami, da je v Šmarju najmanj 3000 banditov, tako prestrašili, da so se vsi skupaj vrnili v Koper.« (Lojze Sedmak, pismena izjava, AO IO v Kopru).

* Piscu ni uspelo ugotoviti, katera nemška enota je sodelovala v tej zločinski intervenciji. Najprej pa je akcijo izvedel 3. bataljon 15. SS policijskega polka, ki ga je višji vodja SS in poveljnik policije Odilo Globočnik pogosto uporabljal za takšne intervencije.

rabljati vedno močnejše sile za zavarovanje teh železnic in ceste Reka—Trst, da bi preprečilo ali vsaj zmanjšalo nevarnost rušenja tako potrebnih komunikacij* Nemci so najprej poskušali z izvidniki izslediti 1. bataljon, nato pa ga z močnimi silami

30. in 31. maja izzvati na odprt boj. Ker jim to ni uspelo, so začeli varovati progo z močnejšimi zasedami in patruljami. Dne

16. junija pa se je usidrala v Podgorju posadka — poleg Nemcev tudi 110 fašistov; nekaj dni pozneje so jo še okrepili, vendar s tem niso dosegli zaželenega namena. Prvega junija pa se jim je posrečilo v Brezovici v Brkinih ujeti partizanskega novince Srečka Lazarja iz Crnutič in ga z grobimi metodami prisiliti do tega, da jim pokaže partizanski prehod mimo Skadanščine.

Dne 15. junija se je z vodnikom Srečkom Lazarjem pod poveljstvom oficirja pritihotapila po skrivnih poteh s Kozine v Skadanščino skupina 45 nemških vojakov iz 2. čete 137. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, oboroženih s 5 lahкими strojnimi, brzostrelko in puškami. Ob 6.30 so obkolili vas. Komandant bataljona je odšel prav tisto noč z desetimi borci v akcijo na cesto Reka—Trst. Ponoči so odšli s štaba odreda v Brkinih v 1. bataljon: bataljonski kurir Lojze Logar, ordredni zdravnik Jože Verlič in partizan Ivan Cergolj, doma z Beke, ki se je vračal z minerskega tečaja. Utrujeni zaradi dolge poti, hkrati pa prepričani, da v Skadanščini ni nevarnosti, so se ustavili im prenočili na seniku pri vasi. Tam so jih tudi zjutraj iznenadili Nemci. Poskušali so se rešiti z begom, to pa se je posrečilo le Verliču, oblečenemu v nemško uniformo, ker so Nemci domnevali, da je njihov vojak. Lojzeta Logarja so ujeli 50 m od senika in ga potem skupaj z domačinom Jožetom Gerdejevičem ustrelili. Iskali so tudi predsednika vaškega odbora OF Franca Polesa. Ta pa jim je pobegnil, ko so ga poslali po živino,

* Kolikšna zaskrbljenost je tedaj navdajala nemška poveljstva, je razvidno iz poročila armadne skupine von Zangen z dne 14. junija 1944, v katerem je med drugim rečeno:

»Česte, pomembne za oskrbovanje čet in vodenje bojev proti banditski dejavnosti, ki v zadnjem času narašča, je treba zavarovati s postojankami v zadostni meri!

Generalna komanda (gre za kasnejši štab 97. armadnega korpusa — op. M. Z.) je pooblaščen, da v svoji pristojnosti ukrene na obalnem zaščitnem področju vse, kar šteje za potrebno za preprečevanje banditskih zločinov. Samo ostro ukrepanje proti bandam zagotavlja hiter uspeh. Streljanje banditov in njihovih pomagačev smejo zunaj boja ukazati le oficirji na položajih komandirjev čet. (Poročilo armadne skupine von Zangen 14. 6. 1944, NAW, filмотeca VZI, Serija T-312, Roll 1639, posnetek 436 in 437).

ker se je nemški vojak, ki ga je spremljal, bal iti z njim v gozd. Cergolj je padel 1000 metrov od senika. V vasi so Nemci ujeli tudi borca 1. bataljona Jožeta Hrvatina, domačina in naši pri njem puško ter prepustnico, mu požgali hlev in ga odpeljali s seboj na Kozino. Tam so ga vso noč mučili in ga prisilili, da jim je naslednji dan zjutraj pokazal taborišče 1. bataljona. Vendar jih je pogumni Hrvatini, da bi rešil soborce, vodil daleč proti Golcu, potem pa jih zapeljal v opuščeno taborišče, zato so ga besni Nemci zverinsko mučili, mu iztaknili oko in ga na poti pred vasjo ustrelili. Ker štab odreda ni bil obveščen o dogajanju na sektorju 1. bataljona, je v noči na 16. junij poslal tja skupino 5 borcev, izmed katerih so 4 nesli v 1. bataljon 18 parov čevljev, ki so jih dobili tedaj iz štaba VII. korpusa. In prav ta skupina je okoli 6. ure zjutraj naletela na Nemce, ko je iskala taborišče

1. bataljona pri Malih vratih. Vendar so se vsi rešili.* Eden je med begom odvrget 6 parov čevljev, dva pa sta izgubila puški.⁷

Medtem ko je 1. četa 1. bataljona uspešno delovala v Istri, je nemško vojaško poveljstvo začelo tam krepiti svoje sile. Po obveščevalnih podatkih Gš NOV in PO Slovenije so imeli Nemci konec junija v Istri dve in pol diviziji. Da bi preprečili »infiltracijo« partizanov v Istro, so Nemci 16. junija zavarovali progo Divača—Pulj na odseku od Kozine do Buzeta s 300 vojaki in fašisti. Zasede, patrulje in straže so bile na vsakih 20 do 100 metrov. Obnovili so postojanki v Podgorju in Prešnici in pod poveljstvom fašističnega kapetana Valeria Lasettija namestili tam kakšnih 150 vojakov. Tako so postali prehodi čez progo zelo nevarni in četa je bila v Istri od 15. do 22. junija brez zveze s štabom bataljona.⁵⁸

Štab odreda je pripravljajl za 19. junij napad udarnih čet 1. in 2. bataljona na nemške novince med urjenjem ob cesti Lokev—Bazovica, v bližini kote 407. Dne 18. junija je izdal ustrezno naredbo in tudi udarna skupina 1. bataljona je prišla s komandan tom v Brkine. Napada niso izvedli, ker so pozneje ugotovili, da bi bil povratek v Brkine preveč tvegan. Minerska skupina in zaščitna patrulja 16 borcev 2. bataljona pa sta 20. junija po posebnem povelju odredovega štaba pod vodstvom komandanta

* V 3. bataljonu pa so pogrešali borca te patrulje Riharda Peroša in Angela Krmaca. Peroša se je javil komandi mesta Koper v začetku julija 1944 in se nato vrnil v odred. (Poročilo štaba 3. bat. 20. 6. 1944, A IZDG F 297/111. Dopis Komando mesta Koper š abu IO 6. 7. 1944, A IZDG F 296a).

bataljona minirali progo Divača—Št. Peter (sedaj Pivka) blizu Ležec: ob 1 uri so tu položili dve mini na pritisk. Ob 6.30 je pripeljal vlak, sestavljen iz lokomotive, 4 vagonov in motornega osebnega vagona (littorine). Eksplozija je uničila celotno kompozicijo, ubila 10 nemških vojakov in porušila 40 m proge. Promet je stal 12 ur na obeh tirih.”

Nemška ofenzivna akcija v Brkinih

Nemško vojaško poveljstvo ja začelo med 15. in 20. junijem pripravljati obsežnejši ofenzivni sunek v Brkine. Verjetno pa so bile prve priprave opravljene že prej, saj so nemška letala 13. junija odvrгла na brkinsko območje propagandne letake, s katerimi je nemško poveljstvo pozivalo partizane, naj se nehajo boriti proti nemškim četam, ker je Titov glavni štab razbit in je nastala zmeda v vodstvu. Dva dni potem je obveščevalna patrolja zvalila italijanskega financarja, podoficirja Salvatora Amendolo iz bunkerja na Vršiču pri Gradišču, da se je »pridružil« partizanom. Potem je hlinil protifašistično razpoloženje »italijanskega patriota« in s tem pretental vodilne tovariše v obveščevalnem centru in štabu odreda, da so mu zaupali. Zato ga niso ne razorožili in ne zastražili. Isti dan se je štab odreda z 2. in 3. bataljonom premestil iz padeške doline v bližino Rjavč. Ponoči je zelo deževalo in so bili vsi premočeni. Ko si je Amendola ogledal razmere, se je takoj naveličal »partizanjenja«. Zjutraj je vzel svojo brzostrelko, se izgovoril, da gre na potrebo, in se vrnil v svojo postojanko.* Tam so ga sprejeli kot »velikega junaka«. Potem je popisal svojo pot v partizane in ljudi, s katerimi se je srečal, svojemu komandirju, zagrizenemu fašističnemu poročniku Francescu Rolleriju, ta pa je o vsem obvestil Nemce. Ti so za 21. junij skrbno pripravil pohod v Brkine s šestih smeri. Za akcijo so uporabili kakšnih 800 vojakov in obkolili območje zahodnih Brkinov (sektor Gabrk—Rjavče—Tatre—Ostrovica—Mrše—Kovčice) z namenom, da uničijo partizane, štab odreda in obveščevalni center sta po begu financarja pričakovala nemški napad in hitro

* Vaščani Gradišča se spominjajo, da je bil Amendola ob povratku deležen v postojanki navdušenega sprejema. Nadrejeni in sobojevniki so mu čestitali za »junaški« podvig in ga proglasili za junaka. Potem je postal zaupna oseba, drzen vohljač. (Marica Kocijančič in Anton Šturm, Gradišče, ustna izjava piscu 1973).

ukrepala. Potem ko se je lov za pobeglim financarjem izjalovil, so se še isti dan preselili na Orehek.* Štab se je naselil v hiši Jožeta Franka-Biža v vasi, 3. bataljon si je uredil taborišče v gozdu Vidmarci, pod koto 745 (Lukovica) proti Padežu, medtem ko se je 2. bataljon utaboril v gozdu severovzhodno od Mrš.

Nemško poveljstvo je domnevalo, kot kažejo pohodi njegovih kolon — da so glavne odredove sile zbrane na sektorju Tatre —Orehek—Mrše v zahodnih Brkinih, zato je usmerilo prvo kolono okoli polnoči iz Podgrada skozi Javorje proti Gabrku. Od te kolone se je del odcepil in krenil z Javorja proti Brezovemu brdu, Rjavčam in Tatram. Potem so deli te kolone postavili zapore na jugozahodnem delu brkinskega grebena, druge enote pa so preiskovale gozdove. Druga kolona je okoli 2. ure krenila z Gradišča skozi Ritomeče na Kovčice in dalje proti Orehku. Tretjo so pripeljali s kamioni v Markovščino, od tod pa je krenila peš čez Slivje in prispela že okoli polnoči v bližino Orehka in Mrš. Četrta kolona je prodirala zjutraj iz Materije po poti proti Mršam. Peta pa je prodrla že ponoči iz Materije proti Artvižam in Ostrovici. Sem je prispela ob 2. uri in vas obkolila. S kolono, ki je šla čez Slivje, se je v tej vasi — kar bo opisano pozneje — spopadel 1. bataljon. V bližini taborišča, pod koto 745, pa so se Nemci spopadli s krožno patruljo, zaradi česar jim ni uspelo presenetiti odreda. Štab odreda in oba bataljona so se sicer pripravili na boj in je bila večina moštva v zasedah, ko pa so ugotovili veliko sovražnikovo premoč, so se umaknili proti Odolini in Brezovici, kjer so jih vaščani gostoljubno sprejeli. Odredov štab je pravilno računal, da se s 3. bataljonom, ki še ni bil izurjen za boj, ne sme spuščati v hujše boje. Preostale sile pa so bile prešibke. Zato ni prišlo do hujših bojov, le blizu Gabrka se je spopadla skupina 3. bataljona z nemško zasedo, a ni imela izgub.

Nemci so udarili v prazno, zato se je njihov pohod spremenil v ropanje in pobijanje prebivalcev. Tako so na Orehku razbili Frankovo (Bižovo) hišo in zaplenili 7 govedi, 2 ovci in 2 prašiča, vso obleko in hrano. Na Tatrah so ujeli četrtega političnega komisarja straže komande istrskega vojnega področja Ivana Ba-

* Financarskeša podoficirja Salvatora Amendolo so obveščevalci februarja 1945 s pomočjo terenskih sodelavcev iz Gradišča zvabili v past v Ritomeče in ga ujeli. Tedaj je dobil zaslužen kazni. (Franc Stanič, Portorož, pismena izjava, Franc Vovk, Gradišče, ustna izjava).

loga-Jaka, ki je opravljal dolžnost prometnega oficirja, na Ostrovici pa ubili vaščana Jožeta Ivančiča in Jožeta Resinoviča, sicer pa žive sile partizanov niso prizadeli.“

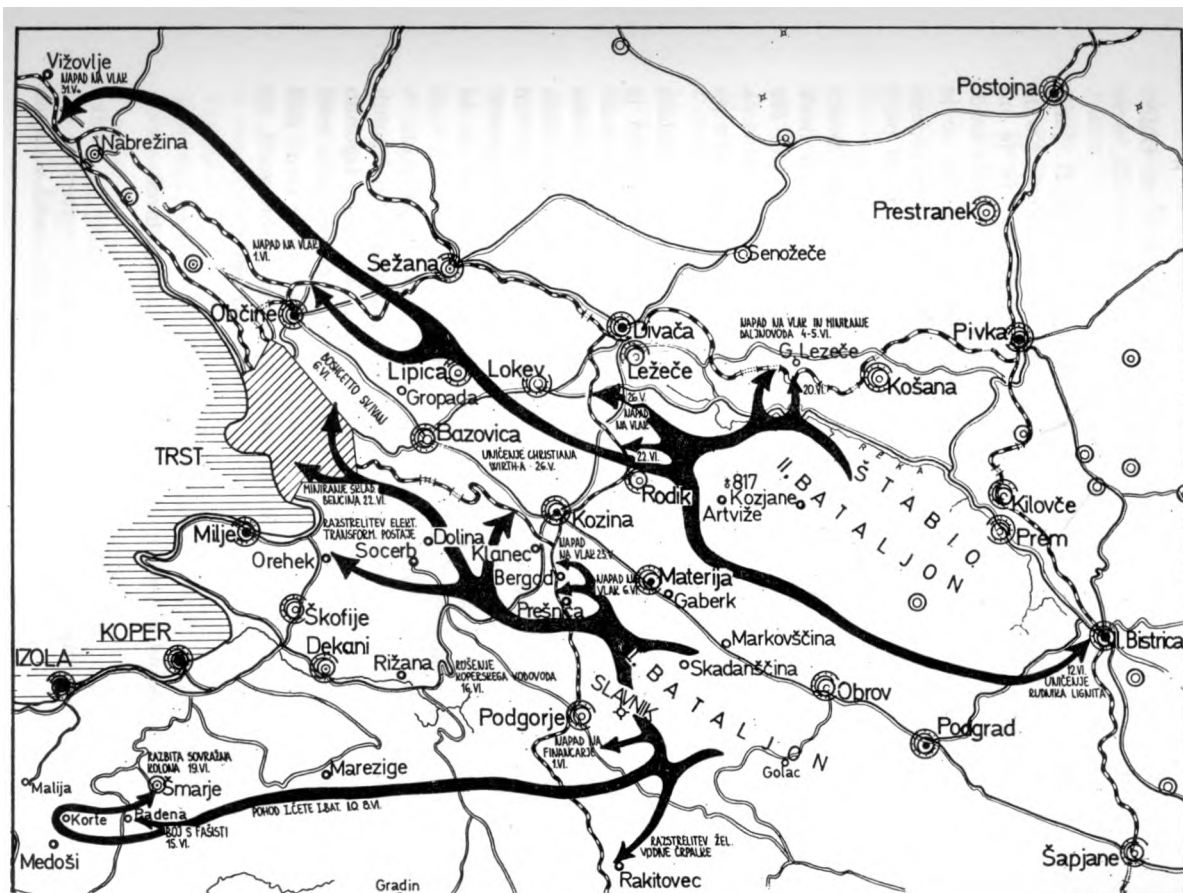
Med pohodom nemških kolon v Brkine v noči na 21. junij je zašla v veliko nevarnost patrolja 1. čete 1. bataljona. Ko je spremljala v Brkine v Šmarju ujetih 7 sovražnikov in je ob zori 21. junija prekoračila cesto pri Markovščini, se je znašla sredi opuščenega taborišča 1. bataljona v nemškem obroču. Tja se je bil štab bataljona z 2. četo umaknil 16. junija zaradi sovražnega vdora rv Skadansko goro, toda v noči na 21. junij se je že pred prihodom patrolje umaknil.

Patrolja se je morala z ujetniki umikati iz nemškega obroča med Kovčicami in Ritomečami. Uspelo se ji je približati nemškemu stražarju in ga ubiti, toda Nemci so jo ob prehodu čez travnike in pot Ritomeče—Kovčice napadli s težkimi minami. Med ujetniki je en karabinjer padel, drugi je bil ranjen, dva pa sta izkoristila zmedo in pobegnili.⁶¹

Še hujše težave kot patrolja je imel štab 1. bataljona z delom 2. čete v Slivju, v noči na 21. junij. Komandanta 1. bataljona je zaradi obolelosti in odhoda v bolnišnico nadomestil komandir 2. čete Ivan Pezdirc. Pod njegovim in komisarjevim vodstvom so se poskušali deli 1. bataljona vrniti okoli 23. ure z brkinskega območja mimo Slivja čez cesto Reka—Trst na svoj operativni sektor pod Slavnik. Vendar so naleteli okoli 24. ure pri slivski cerkvi na nemško kolono, ki je prodirala proti Orehku, da bi napadla štab odreda, 2. in 3. bataljon. Kolona je napadla tudi borce 1. bataljona. Prišlo je do kratkega nočnega spopada, v katerem je bil ranjen desetar Anton Babič. Na umiku so izgubili lahko brezo, pet borcev pa se je v temi ločilo od kolone in izgubilo zvezo z njo. Morali so pospešiti nazaj v Brkine, na območje med Kovčicami in Brezovim brdom, naslednji večer pa so se vrnil pod Slavnik. Prav spopad s 1. bataljonom v Slivju je omogočil, da Nemci niso presenetili odredovega štaba na Orehku.⁶²

Odredovi napadi na proge in nemški protiudarci

Komandant odreda poročnik Franc Centa je takoj po umiku Nemcev, 21. junija popoldne zbral udarni vod 15 borcev in minersko skupino 2. bataljona ter jih ob 24. uri sam vodil v napad

na progo Divača—Kozina. Blizu Kačič so položili 4 mine s 14 kg razstreliva. Dne 22. junija ob 12. uri je pripeljal vlak. Mine so uničile 2 izmed 3 lokomotiv in 8 tračnic. Pri tem je bil ubit nemški oficir. Udarni vod je sicer napadel, ni pa mogel uničiti ostankov, ker jih je preostala lokomotiva takoj po eksploziji odpeljala nazaj na Kozino. Promet je bil ustavljen za več dni.“

Naslednji dan po nemški ofenzivi se je odredov štab z 2. in 3. bataljonom ponovno vrnil v Padež in si uredil pisarne po hišah, taborišče pa v gozdu. Na 3. obletnico nemškega napada na SZ bi bili tovariši iz propagandnega odseka radi priredili proslavo, vendar je zaradi deževja in pomanjkanja ustreznega prostora niso mogli. Zato pa je četa 2. bataljona, okrepljena z desetino 3. bataljona in oborožena s težko in 4 lahkimi strojnicami, organizirala pod vodstvom namestnika odredovega komandanta Ivana Majcna, napad na financarje ob cesti Reka—Trst, med Markovščino in Materijo. Akcije se je udeležil tudi namestnik komisarja odreda Janez Magister.* Financarje so počakali kar v njihovih bunkerjih v neposredni bližini ceste. Ko so zjutraj prihajali iz postojank, so jih napadli. Žal akcija ni najbolje uspela, ker so financarji pripeljali s seboj policijskega psa, ki je zasedo zavohal, zato so se ustavili. Tedaj pa jih je zaseda napadla. En financar je padel, drugega pa so ujeli in jima zaplenili dve puški. Drugi so pobegnili proti gradiški postojanki, kjer je bilo tedaj 35 sovražnikov.⁶⁴

Dne 22. junija je izvedla petčlanska udarna skupina 1. bataljona pod vodstvom namestnika komandirja Rudija Mahničarja Žita drznovo diverzijo na sovražnikovo skladišče bencina v tržaškem predmestju, med nekdanjo istrsko mitnico in Sv. Ano. Borci so se s pomočjo vodnikov, ki so dobro poznali razmere, ponoči priti-hotapili v ograjeno in s 4 stražarskimi mesti zastraženo skladišče goriva na razdaljo 15 m od stražarja in s 3 kg razstreliva zamini-

* Janez Magister je o razmerah v Brkinih in o tej akciji pisal sestri Erni, ki je bila bolničarka v Cankarjevi brigadi, zanimivo pismo, ki osvetljuje ne le tedanje razmere, temveč tudi poglede in občutke partizana, ki je prispel z Dolenjskega v Brkine, zato povzemimo iz njega nekaj misli:

»Okoli in okoli nas je polno postojank in skoraj bi lahko rekel, da razločiš, ali je stražar pri postojanki obrit. Blinde imaš lahko v najkrajšem času na vratu. Napadamo še čisto po partizansko. Pred nekaj dnevi sem bil v zanimivi akciji. Ker italijanski financarji, ki stražijo Nemcem ceste, ponoči zapustijo bunkerje in se vrnejo vanje šele zjutraj, smo se mi spravili ponoči v bunker in jih čakali. Res nas je zeblo, a ogreli smo se, ko smo gnali v taborišče ujetega financarja in nesli zaplenjene puške. . .

Ljudstvo je zelo zavedno in gostoljubno . . . Zadovoljen sem, da lahko delam med njimi. Takih mitingov kot tu ne vidiš povsod, vendar mislim čisto na ono stran, kjer sem dve leti partizanal . . .«

rali približno 90 sodov goriva in olja. Štab odreda je poročal, da so uničili 38 sodov bencina. Presenečeni fašisti in Nemci so bliskovito reagirali, ker so ugotovili, da niso nikjer več varni pred partizanskimi udari. Desetina se je po uspešnem napadu še isto noč umaknila proti Dolini.⁶⁵

Nemci in fašisti so na odredova napada 22. junija reagirali z obsežnejšimi vdori v Brkine 23., 24. in 25. junija na sektorju Kovčice—Orehek—Tatre—Brezovo brdo, kamor so 24. junija prodrli tudi s 4 kamioni in 4 oklepnimi atomobili ter zažgali na Orehku hišo Jožeta Franka (Bižovo). Glavni cilj teh sovražnih vdorov je bil odvoz 10 tovornjakov italijanske vojske, skritih od septembra 1943 v jarku zahodno od kote 621, med Kovčicami in Brezovim brdom. Kamione je imela na skrbi Komanda mesta Materije. Nemci so zanj zvedeli — kot je poročal 26. junija operacijski oficir Istrskega odreda — od prometnega oficirja komande istrskega vojnega področja Ivana Baloga-Jaka, ki so ga bili 21. junija ujeli in pri njem našli sezname vozil. V teh dneh je sovražnikom uspelo izvelči s konji, prisilno sposojenimi na Kovčicah, iz žleba 6 kamionov, ki niso bili sposobni za vožnjo. Preostalih četvero pa so odredovi borci v noči na 27. junij razbili in zažgali. Odredove udarne skupine so 24. in 25. nekajkrat napadle sovražne zasede in jih tudi pognale v beg, pri čemer so 25. junija uporabile tudi protitankovsko puško. Vendar je bil sovražnik vse dni v veliki premoči in je uporabljal tudi 3 do 4 oklopna vozila, zato ga odred s svojimi silami ni mogel učinkovito napasti in mu preprečiti zasege vozil. Tiste dni štab 3. bataljona ni mogel redno uriti novincev, ker je bilo vse razpoložljivo moštvo v stalnih zasedah na položajih v bližini Orehka in Mrš. Dne 24. junija pa so novinci 3. bataljona doživeli na položajih pri Mršali tudi svoji prvi ognjeni krst, ko so iz zasede napadli oklopni avtomobil; toda sovražnik je tako silovito reagiral z brzostrelnim topom in strojnicami iz oklopnih vozil, da niso vzdržali na položajih. Potem ko so borci 2. bataljona 26. junija uničili preostale kamione, je bilo konec sovražnih vdorov v Brkine.⁶⁶

Štab VII. korpusa je sodil konec junija 1944, da je treba pritisk enot Istrskega in Notranjskega odreda proti sovražnikovim prometnim zvezam še okrepiti ter tako učinkoviteje ovirati premeščanje in pregrupacije njegovih enot, zato je 24. junija 1944 izdal zanj povelje, v katerem je Istrskemu odredu posebej naložil, da mora na svojem operativnem območju s svojimi miner-

skimi skupinami neprestano napadati in z minami rušiti proge ter dati del sil na voljo mobilizacijskemu oficirju VII. korpusa Jožetu Luznarju in KIVP za čim širšo izvedbo mobilizacije ter spremljanje novincev na območje komande mesta žužernberk, z drugimi silami pa obvladati svoje operativno območje. Odredov štab naj po potrebi združi bataljone in z njimi napade manjše postojanke in prometne zveze. Štabu odreda pa da mora zbirati skrito municijo ter o uspehih in razmerah obveščati štab korpusa.¹⁷

Konec junija je potekel za odred mirneje kot pa začetek. Štab VII. korpusa je nameraval tudi v juliju rušiti progo Zidani most—Ljubljana—Trst in Št. Peter—Reka, pri tem pa naj bi Istrski odred deloval na odsekih Divača—Št. Peter in Št. Peter—Reka. Štab odreda je 26. junija ukazal štabu 1. bataljona, da se mora z vsemi svojimi deli preseliti v Istro, se povezati s komando mesta Koper in nadaljevati mobilizacijo. To naj bi pripomoglo tudi h krepitvi njegove bojne dejavnosti. Po zmagi 1. čete nad fašisti v Šmarjah so bile namreč v Istri ugodnejše možnosti za delovanje celotnega bataljona, medtem ko so se zaradi pomanjkanja vode in fašistične dejavnosti pod Slavnikom te možnosti precej poslabšale, zlasti potem, ko je bila ustanovljena močna fašistična postojanka s 120 vojaki v Podgorju. Fašisti so se tudi preoblečili v partizanske uniforme, patroljirali po grebenu Slavnika in okoli Jelovic ter Malih vrat in stikali za taboriščem 1. bataljona, ki je bilo zaradi stalne odsotnosti čet — bile so v akcijah in na mobilizaciji — največkrat slabo zavarovano. Tako so bataljonovi borci opazili v noči na 24. junij sumljive znake z lučmi v bližini Malih vrat, vendar patrolje niso mogle ugotoviti sovražnikove navzočnosti.⁶⁸

V Zazidu presenečena patrolja 1. bataljona med pohodom v Istro

Štab 1. bataljona je organiziral pohod v Istro v noči na 27. junij iz taborišča »Skednjine« pri Malih vratih. Potovali so mimo Jelovic, od tam pa čez planino Kojnik in vzhodno od Zazida prekoračili progo Divača—Pulj. Da bi šli varno čez zelo dobro varovano progo, je štab bataljona najprej z oglednimi patroljami ugotovil, kako je zavarovan prehod čeznjo pri železniškem postajališču. In ker tam patrolje niso naletele na močnejše zavarovanje, je poslal še patroljo treh borcev v vas, da bi ugotovila, če so v njej sovražne enote ali patrolje. Fašistični in nemški stražarji

so se ob progi oddaljili od prehoda, ko so ugotovili navzočnost večje partizanske skupine, in se potuhnili. Ker se patrolja iz vasi ni pravočasno vrnila in od tam ni ničesar sporočila, je šel nepopoln bataljon nemoteno čez progo, potem pa tudi skozi naselje. V neki hiši pa so se člani štaba pozanimali za razmere. Domačini so jih obvestili, da so v vasi Nemci, zato so mirno nadaljevali pohod po stranski poti, v prepričanju, da je tudi predhodnica odšla naprej. Šele ko so bili 200 metrov iz vasi, so začeli Nemci in fašisti streljati za njimi. Patrolja treh borcev pa se je medtem pozanimala za razmere pri terencu Jožetu Ujčiču-Nebcu in zvedela, da so Nemci v vasi, potem pa se je vračala proti postajališču ob progi po krajši poti »za Kortino«, vzhodno od vasi* Prav tedaj je šel bataljon po drugi poti proti vasi, zato ga patrolja ni srečala. Ko pa je prispela na postajališče, so jo tam presenetili Nemci in fašisti ter vse tri borce ujeli.⁶⁹

Nemški vpadi v Brkine od 23. do 26. junija so onemogočili akcije 2. bataljona in minerskega voda na progah in ovirali štab 3. bataljona pri urjenju novincev; odredova kulturno-propagandna skupina pa je kljub temu 25. junija organizirala na Misličah miting s kulturnim programom in z njim počastila 3. obletnico ustanovitve glavnega štaba NOV in PO Slovenije, hkrati pa se spomnila nemškega napada na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941.⁷⁰ Štab odreda je medtem dobil povelje štaba VII. korpusa, naj okrepi ofenzivni pritisk na železniške proge. Zato je 30. junija zjutraj napadel sovražne stražarje v bunkerjih ob progi Divača—Pulj, med Divačo in Rodikom, s četo 30 mož, zbrano iz 2. in 3. bataljona ter oboroženo s težko in 5 lahкими strojnícami, lahkím minometom in puškami. Presenečeni nemški stražarji in italijanski fašisti so pobegnili iz svojih zaklonišč, kakor hitro so zaslutili nevarnost. Zato je četa pod vodstvom namestnika komandanta odreda Ivana Majcna napadla nemško postojanko ob progi pri Rodiku, a tudi iz te so nemški in italijanski vojaki pobegnili proti Kozini. Kmalu pa so posredovale močnejše nemške sile iz Divače in Kozine, zato se je morala četa umakniti. Sovražnih izgub niso ugotovili, lastnih pa ni bilo. Junjsko delovanje odreda je končala

* V patrolji so bili vodnik Albert Vremec in borca Alojzij Baša in Ivan Valenčič. Nemci so jih do jutra pretepali, potem so jih odpeljali v Zazid ter jih tam privezali za vratove k okenskim križem pri hiši Ivana Svaba-Valinovi. Nato pa jih odgnali v Buzet in jih tam dva dni mučili. In ker niso ničesar izdali, so jih 29. junija obesili na trgu v Pazinu. (Poročilo štaba 1. bat. IO 1. 7. 1944, arhiv IZDG F 297/1. Ustna izjava Valenčičeve sestre Ivanke piscu, Javorje v Brkinih, 21. 10. 1973;.

obveščevalna patrulja, ki je v noči na 1. julij odpeljala Nemcem iz Podgrada dve kravi, ki so jih bili zaplenili 21. junija Biževi družini na Orehku. Živino je odredov štab vrnil lastniku.⁷¹

Rjavske mladinke se pripravljajo na miting junija 1944

Politični shodi in boji se prepletajo

Razgibane politične in vojaške razmere so obetale julija 1944 zaradi velikih zmag zaveznikov in NOVJ na vseh frontah ter doseženega sporazuma med predsednikom NKOJ Titom in dr. Šubašdčem, predsednikom jugoslovanske kraljeve vlade v tujini, še večje vojaške uspehe in bolj razgibano politično dejavnost; saj je bilo ljudstvo čedalje bolj pripravljeno z vsemi močmi in sredstvi podpreti narodnoosvobodilni boj. Jože Maravec je tedaj zapisal v odredovo kroniko, da v Brkinih ne bi bilo več mogoče dobiti človeka, ki bi še verjel v Hitlerjevo zmago.

Julij se je za odredovce začel z vrsto političnih akcij. Okrožni komite KPS in okrožni odbor OF sta uspešno opravljala delo. Tako so na seji okrožnega komiteja 5. julija ugotovili, da so pri-skrbeli začasna bivališča 300 pogorelcem in da je v okrožju 152 članov ter 107 kandidatov KPS. Premagovati pa so morali tudi velike težave, navzlic tem pa so nabrali dva milijona lir posojila svobode. Julij je bil dotlej politično najbolj razgiban mesec v Brkinih. Začelo se je v nedeljo, 2. julija, z okrožnim mladinskim protestnim shodom na Preložah, ki so se ga udeležili tudi odredovi člani Zveze komunistične mladine. Na shodu so po navodilih izvršnega odbora Osvobodilne fronte sprejeli resolucijo, s katero so zahtevali, naj zavezniki in italijanska vlada dovolijo 30.000 primorskim Slovencem in istrskim Hrvatom vključitev v NOV. Resolucijo je podpisalo 97 prebivalcev in borcev NOV.* Odredovci so nameravali organizirati tisti dan tudi miting na Ostrožnem brdu, vendar so ga morali na zahtevo okrožnega komiteja KPS za Brkine odpovedati, ker je ta pripravljaj za nedeljo, 9. julija, veliko zborovanje v Šmagorju. Da bi zadovoljili mladinke, ki so šle zaman na miting na Ostrožno brdo, so organizirali zvečer ples na Kozjanah. Naslednjega dne pa so odredovi propagandisti organizirali akcijo pisanja parol po požganih hišah v Šmagorju in na Kozjanah.⁷²

V naslednjih dneh se je politična aktivnost v odredu in po brkinskih vaseh še krepila. Odredove enote so 4. julija zvečer prižgale v počastitev slovanskih bratov Cirila in Metoda kresove na Artvižah, Rjavčah in Kozjanah. Kresovi so bili vidni tudi v Trstu, na Pivki in v Ilirski Bistrici. Dne 5. julija zvečer pa je odredov kulturnopropagandni odsek skupaj s kozljevske mladino proslavil vseslovanski praznik z mitingom na Kozjanah.⁷³

Glavna odredova skrb je bil boj s sovražnikom. Zato je 3. julija 18 borcev 2. bataljona pod vodstvom namestnika odredovega

* O zahtevi za vrnitev primorskih rojakov je Stane Koman napisal v odrednem glasilu »Brkinski borec« št. 2 — 3 sestavek pod naslovom »Nazaj jih hočemo!«

V njem je opisal veličastno zborovanje 2. julija na požganih Preložah in ugotovil, da je zadonel iz več kot 300 grl klic partizanov in mladink: »Nazaj jih hočemo, da se priključijo naši osvobodilni vojski pod vodstvom maršala Tita . . . !« (Brkinski borec št. 2 — 3 junij — julij 1944, fond partizanskega tiska A IZDG v Ljubljani).

komandanta napadlo financerske stražarje v izvidniškem bunkerju pri Materiji in ubilo enega sovražnika."

Odredni minerji so zaradi pogostih akcij na proge ostali v začetku julija spet brez razstreliva. Tako je štab odreda poročal sredi julija, da niso mogli po 1. juliju napadati železnic, ker nimajo več razstreliva. Artileriji VII. korpusa pa je takrat manjkalo granat. Zato je štab odreda ukazal 2. in 3. bataljonu, naj prineseta v noči na 5. julij iz opuščenega italijanskega artilerijskega skladišča v Neverkah pri Št. Petru topovske granate. Boroj so jih prinesli 240, toda bile so brez detonatorjev in bakrenih vodil, zato jih artilerija ni mogla uporabiti. Minerji so jih demontirali in razstrelivo porabili za rušenje prog. V akciji, ki se je odvijala le 500 m od nemških zased, so sodelovali tudi terenski obveščevalci in se je v celoti posrečila.⁷⁵

Potem ko je 28. junija prispel v Istro, se je 1. bataljon skupaj s komando mesta Koper po splošnih navodilih CK KPS z dne 24. aprila 1944 in zahtevah štaba VII. korpusa pripravljajl za obširnejšo mobilizacijo. Le40 so začeli izvajati 4. julija, sicer pa so bili borci v začetku julija zaposleni s patroljiranjij in varovanjem istrskega območja.

Tudi sovražniki niso mirovali. Dne 4. julija je vdrlo pod zaščito oklopnega avtomobila 80 Nemcev iz Materije čez Slivje v žleb pod Kovčice in preiskovalo gozdove. Odkrili so nekaj bunkerjev, ki so jih uporabljali terenski delavci Kovčic.⁷⁶

Nemci razglasijo premirje s partizani

Odredov kronist Jože Moravec je 6. julija zapisal v kroniko, da so obveščevalci prinesli nenavadne vesti, da je vojna končana. Novica je prispela nepričakovano, zato so jo sprejeli s pridržki. Domnevali so, da gre za nemško provokacijo. Namestnik političnega komisarja Janez Magister pa je zapisal: »Mi se z Nemci ne pogovarjamo o premirju za mizami, temveč na položaju s mitraljezi, kajti preveč gorja so nam povzročili, da bi bilo to mogoče.«

V štab odreda so prispele iz Št. Petra (sedaj Pivka) vesti, da so prispeli partizani v mesto in da pijejo skupaj z Nemci; istega dne so zvedeli, da so v Ilirski Bistrici po stenah nalepljeni plakati, s katerimi Nemci obveščajo prebivalstvo, da so partizani prosili za premirje, zato jih oni, Nemci, ne bodo več napadali.

Štab odreda je razposlal obveščevalne patrulje z nalogo, da ugotovijo, kaj je res in kaj ne.”

Zakaj je bilo Nemcem potrebno premirje?

Junjska ofenziva NOV in PO Slovenije proti železniškim progam in drugim prometnim zvezam, ki jih je uporabljal okupator, je hudo ogrozila oskrbovanje nemške vojske v Italiji, zlasti ko so partizani porušili Štampetov most na progi Ljubljana—Trst, v bližini Vrhnike. Nemška vojska in policija tedaj nista imeli v Sloveniji dovolj sil, da bi z njimi preprečili čedalje obsežnejše in učinkovitejše partizanske napade na prometne zveze.

S kolikšno zaskrbljenostjo in strahom so spremljali nemški vojaški štabi od začetka junija 1944 naraščajočo partizansko aktivnost, nam pričajo poročila štaba armadne skupine von Zangen, ki je imel na skrbi obrambo Severovzhodne Italije — v njeno sestavo je spadala od 24. januarja do 4. julija 1944 tudi Jadranska operativna cona s 97. armadnim korpusom, ki mu je poveljeval generallajtnant Ludwig von Kiibler s štabom v gradu La Spessa pri Krminu.

Dne 30. maja je načelnik štaba te armadne skupine polkovnik Nagel v petnajstdnevnem obveščevalnem poročilu poudaril, da je treba posvetiti posebno pozornost vsakodnevnim partizanskim napadom na redke prometne zveze, ki držijo s severa proti jugu in so odločilnega pomena za oskrbovanje in premeščanje vojaških enot. Poročilo je sklenil z ugotovitvijo:

»Nikakor ne smemo podcenjevati preteče nevarnosti sovražnikovega delovanja v zaledju, čeprav ni sedaj posebno aktiven.«TM

Dne 1. junija pa je ta štab v svojem poročilu ugotovil:

»Težišče celotne banditske aktivnosti na območju armadne skupine je slej ko prej na istrsko-slovenskem področju...«TM

Kako hitro je zaskrbljenost štaba te armadne skupine prerasla spričo hitre krepitve partizanske dejavnosti v preplah, nam dokazuje njegovo obveščevalno poročilo z dne 14. junija, v katerem se avtorji pritožujejo nad hudo ogroženostjo železniške proge Gorica—Podbrdo in splošnim porastom »banditske« aktivnosti, ki da je dosegla po invaziji zavezniških čet v Severno Francijo na celotnem območju Jadranske operativne cone že dolgo pričakovano zaostroitev tudi v krajih, ki dotlej niso bili z njo »okuženi«.

Pisce poročila je hudo vznemirjalo dejstvo, da so »banditski« napadi tako ogrozili progo Trst—Pulj, da po njej ni bil že dalj časa mogoč reden promet;* še bolj so bili v skrbeh, ker so postale nemške postojanke vzdolž ceste Postojna—Trst med Senožečami in Razdrtim ter ob železniški progi Trst—Št. Peter (sedaj Pivka) glavni cilji partizanskih napadov.

Zato so se v štabu armadne skupine von Zangen resno bali, da bodo partizani s svojo okrepljeno dejavnostjo popolnoma prekinili oskrbovalne poti ali celo z neposrednimi ofenzivnimi posegi odločilno vplivali na širši razvoj vojnih dogodkov. Da bi jim to onemogočili, so predlagali pristojnim višjim forumom nadaljevanje boja proti »bandam« z vsemi sredstvi ter okrepitev zavarovanja prometnih zvez in za sabotažo občutljivih pomembnih vojaških objektov, npr. mostov, skladišč streliva in druge ukrepe.⁷⁰

Z ugotovitvami štaba armadne skupine von Zangen in kritičnim položajem ne le na prometnih zvezah v Jadranskem primorju, temveč nasploh, kakor tudi s predlogi za izboljšanje varnosti je bil dobro seznanjen tudi nemški vrhovni komisar za Jadransko operativno cono dr. Friedrich Rainer. Le-temu je bilo hkrati jasno, da Nemčiji po angloameriškem izkrcanju v Franciji tako primanjkuje vojaških sil, da ne bo mogla poslati na Primorsko in v Istro večjih okrepitev, z vojaškimi in policijskimi enotami SS, ki so bile na voljo korpusnemu komandantu Kiiblerju in višjemu vodji SS Odilu Globočniku, pa ne bo mogoče bistveno zmanjšati partizanske aktivnosti proti prometnim zvezam. Zato jo je poskusil nevtralizirati z drugimi sredstvi: prek razgovorov s predstavniki goriških okrožnih političnih organizacij in obveščevalci IX. korpusa o sklenitvi premirja. Partizanski predstavniki pa so prišli na sestanek le zato, da bi zvedeli za namene in načrte nasprotni strani, o kateri se je tedaj domnevalo, da utegne kapitulirati. Stike s predstavniki NOV je Rainer vzpostavil prek goriškega fašističnega prefekta Paceja 15. junija, tj. naslednji dan, ko je bilo napisano obveščevalno poročilo armadne skupine von Zangen.⁸¹

Prvi sestanek je organiziral prefekt Pace 15. junija 1944 na svojem posestvu v Corneglianu v Furlaniji. Na njem sta prefekt

* Železniška proga Trst—Kozina ni delovala od 20. 4. 1944, ker je Istrski odred porušil na njej pomemben most. Zato so avtorji verjetno mislili na progo Divača—Pulj, ki tudi ni redno obratovala od 19. maja 1944.

Pace in baron Locatelli zastopala nemško stran. Delegati NOB pa so bili predsednik odbora OF za goriško okrožje in dva obveščevalca IX. korpusa. Pace je predlagal, naj bi partizani, če je mogoče, prenehali napadati prometne zveze in nemške čete, da bi se tako »izognili nemškim protiukrepom in olajšali trpljenje ljudstva«. Zastopniki NOB so mu obljubili, da bodo njegov predlog sporočili višjim forumom. Pace pa jim je zagotovil, da bo o tem obvestil Rainerja.

Drugič sta se sestala 26. junija v Biljah pri Gorici Pace in podprefekt s predstavniki pokrajinske gospodarske komisije ter okrožne izpostave oddelka za notranje zadeve goriškega okrožja. Pace je obvestil zastopnike nasprotnne stranke, da želijo Nemci mir na komunikacijah in določitev nevtralnih con. Hkrati pa se je obvezal, da bo poskrbel za prehrano civilnega prebivalstva.¹²

Na tretjem sestanku, ki je bil 3. julija 1944 v Renčah, naj bi bil, kot so trdili Nemci, partizanski delegat Marcello Kralj privolil, da se na področju Vidma (Udine)—Istria—Raka s 5. julijem 1944 ob 12. uri ustavijo boji.

Potem je bilo na Goriškem še nekaj stikov in informativnih pogovorov med predstavniki Paceja in zastopniki NOB, vendar do uradnih pogajanj ni prišlo, ker je štab IX. korpusa vsakršna pogajanja o premirju odločno zavrnil. Partizanski predstavniki pa niso na sestankih ničesar predlagali in sprejeli nobenega formalnega predloga nasprotni strani. Navzlic temu so Nemci 5. julija 1944 ob 12. uri enostransko razglasili »premirje« in to utemeljili z željo predstavnikov »banditov«.⁸³

Sočasno z razgovori na Goriškem je prišlo v začetku julija do zanimivega dogodka na Pivki, ki je privedel tudi tam do razgovorov o »premirju«. Nemci so v Palčju ujeli obveščevalca Notranjskega odreda Andreja Roka-švagana iz Žerovnice. Ta pa se je znašel in jim izjavil, da se ne šteje za ujetnika, ker prihaja v njihov štab kot parlamentarec na pogajanja o »premirju«. Nemci so njegovo izjavo sprejeli resno in jo sporočili nadrejeni komandi, potem pa so se dogovorili s predstavniki Notranjskega odreda in komandantom komande mesta Št. Peter (sedaj Pivka), da bi se z njimi sestali 6. julija ob 17. uri pri žagi v Radohovi vasi blizu Pivke. Partizanski oficirji so sicer zamudili dogovorjeni sestanek z nemškim majorjem in domobranskimi oficirji ter udeležbo celo pismeno odpovedali. Nemci pa so vztrajali pri dogovoru. Naposled so partizanski oficirji vendarle prišli in zastopni-

kom nasprotne strani izjavili, da niso pooblašчени za pogajanje. Do informativnih razgovorov pa je vendarle prišlo. Nemci so partizanskim oficirjem celo dovolili, da gredo v Št. Peter (sedaj Pivka), potem pa so jim tudi omogočili prost odhod.^M

Pogajanja na Goriškem in izjavo obveščevalca Andreja Roka so v Rainerjevem komisariatu in nemškemu vojaškemu poveljstvu za Jadransko operativno cono sprejeli z zadovoljstvom in jih izkoristili za enostransko razglasitev »premirja«. Na kolikšen odmev so pogajanja naletela v nemških vojaških krogih, je razvidno iz telefonskega pogovora generala Ludwiga von Küblerja s feldmaršalom Albertom Kesselringom, vrhovnim poveljnikom nemške vojske v Italiji, 2. julija 1944 ob 18.15. Potem ko se je posvetoval z višjim vodjem SS in policije Odilom Globočnikom, je Kiibler obvestil Kesselringa, da je nasprotnik (civilni predstavnik »banditov») predlagal komisarju Rainerju sklenitev premirja, ki naj bi se začelo 5. julija 1944 ob 12. uri. Kiibler se je s premirjem strinjal s pridržkoma, da obdrži popolno svobodo odločanja v primeru, če nasprotna stran ne bi spoštovala pogojev premirja in če bodo predpostavljeni vanje privolili.

Nemci so takoj izdelali svoje pogoje za sklenitev premirja, ki so vsebovali zlasti: prenehanje vsakršne vojaške in sabotažne dejavnosti partizanov proti nemški vojski, oddelkom SS in policiji ter prometnim zvezam; prepoved premikov in zbiranj nasprotnikovih oboroženih skupin, ki naj bi ostale tam, kjer so bile ob sklenitvi premirja, njihovi pripadniki pa ne bi smeli nositi orožja v bližini nemške vojske, SS oddelkov in policije; nemške oborožene sile naj bi obdržale popolno svobodo premikov, vendar bi se vzdržale vsakršnih akcij proti nasprotniku, če bi ta spoštoval pogoje premirja.

Kako potrebno je bilo nemški vojski »premirje«, ki bi ji zagotovilo varne prometne zveze, dokazuje takojšnja Kesselringova privolitev in njegovo pooblastilo Küblerju za pogajanja. Še več, Kesselring je celo izrazil pripravljenost, da pošlje na pogajanje svojega posebnega zastopnika.

V nemškem taboru pa vendarle niso vsi odločilni dejavniki enotno ocenjevali »premirja« in pričakovali enakih rezultatov v pogajanjih z nasprotnikom. Rainer in vojaški predstavniki so bili večji optimisti kot višji vodja SS in policije Odilo Globočnik, ki je že od začetka dvomil o možnosti kakšnih ugodnih rezultatov. Izrazil je celo pomisleke, ali bo nasprotna stran poslala na poga-

janja delegate z vsemi potrebnimi pooblastili. In res se ni zmotil!⁵

Do uradnih pogajanj pooblaščenih predstavnikov sploh ni prišlo, temveč je »premirje« doživelo hiter polom. Štaba VII. in IX. korpusa in Gš Slovenije ter politični forumi so takoj ostro reagirali in uvedli disciplinski postopek proti tistim svojim predstavnikom, ki so nepooblaščno ukrepali. S tem pa so bili prekinjeni vsi stiki z nasprotnikom, ker bi takšna »barantanja« lahko hudo politično in moralno škodovala v jugoslovanski in zavezniški javnosti ugledu NOV in PO Slovenije ter narodnoosvobodilnemu gibanju sploh. Sicer pa so vesti o premirju izzvale velik preplah med domobranci, ker so se njihovi pripadniki ustrašili, da jih bodo Nemci izročili partizanom. Zato je prišlo v 8. četi SNVZ v Postojni do razsula, iz nje je pobegnilo kar 63 mož. Novica je prestrašila tudi samega domobranskega šefa Leona Rupnika, ki je ponudil nemškemu poveljniku svoj odstop, češ da Nemci paktirajo z »rdečimi razbojniki«. Ta pa je njegovo odpoved zavrnil z utemeljitvijo, da so ga postavili Nemci, zato ne more sam odstopiti.⁸⁶

Štab Istrskega odreda ni verjel vestem o »premirju«. Štel jih je za sovražno pravokacijo, čeprav so si tedaj borci in ljudstvo močno želeli konca vojne, vendar zmagovitega, ne pa miru, ki bi pomenil kapitulacijo pred sovražnikom. Zato te vesti niso negativno vplivale na dejavnost odredovih enot. Štab 3. bataljona je izvedel 7. julija napad na financarsko patroljo ob cesti Reka—Trst pri Tubljah. Enega sovražnika so ujeli, drugi pa je pobegnil. Zaplenili so jima 2 kolesi, puško in nekaj streliva.* Do 1. bataljona, ki je bil v Istri, pa so prodrle le zapoznele vesti o premirju in ga sploh niso motile, saj je od 4. do 6. julija uspešno novačil na območju 4. okraja (Pregara—Gradin); v noči na 6. julij pa je poskušalo 15 bataljonovih borcev spremiti kakšnih 80 novincev čez progo Divača—Pulj v Brkine, a so na prehodu čez progo med Zazidom in Rakitovcem doživeli napad. Nemci so ujeli enega izmed 4 vodičev, 15-letnega Jožeta Rihterja iz Dola, ki se je junaško uprl in z ročno bombo rnil nemškega vojaka, zato so ga po dvodnevem mučenju 7. julija ubili pri Zazidu. Novinci pa so se delno razkropili, zato so se morali vrniti, naslednji večer pa so šli v spremstvu čez progo. Do 9. julija so odredovci po-

* Ujet je bil financer Antonio Galevati (Potrdilo Komande mesta Materija o izročitvi 7. 7. 1944, arhiv odbora IO v Kopru).

spremili v Brkine 84 novincev. Štab odreda jih je 41 zadržal v svojih enotah in z njim okrepil 2. in 3. bataljon, druge pa poslal v šolski garnizon VII. korpusa v Žužemberk.⁸⁷ Tudi Nemci niso dolgo živeli v iluzijah o premirju, saj je 8. julija vdrla čez Slivje na Kovčice in Brezovo brdo njihova motorizirana kolona, približno 80 vojakov na 3 kamionih pod zaščito oklopnega avtomobila. Ponovno so preiskali gozdove v žlebu med omenjenimi vasm, odkrili nekaj civilnih bunkerjev, našli dele razdrtih avtomobilov in jih odpeljali. Štab odreda je tedaj organiziral bojno skupino iz 2. in 3. bataljona z namenom, da napade Nemce, vendar so se ti umaknili, preden je mogla skupina poseči v boj.⁸⁸

Volitve v NOO, boji in mobilizacija v Istri

Okrožni komite KPS za Brkine in okrožni odbor OF sta imela polne roke dela. Uspelo jima je obvladati kritične razmere, ki jih je prineslo okupatorsko nasilje konec maja v Brkine in še prej v Podgoro. V začetku junija je bilo v brkinskem okrožju 152 članov in 107 kandidatov KPS. Okrožni in okrajni ter terenski aktivisti so zbirali posojilo svobode in se pripravljali na volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore. V premskem okraju so jih izvedli že konec junija, drugod pa do konca septembra 1944. Politične razmere so se kljub pogostim sovražnikovim vdorom vendarle izboljšale. Zato so pripravljali za nedeljo, 9. julija, skupaj z vojaškimi enotami veliko predvolilno zborovanje v Šmagorski dolini. Na njem naj bi seznanili ljudstvo s splošnimi ter domačimi političnimi razmerami in ga vzpodbudili za prve svobodne volitve v narodnoosvobodilne odbore, organe nove, revolucionarne ljudske oblasti. Volitve so bile za Primorce plebiscitarnega pomena v boju za združitev z matično domovino. Da bi dosegli čimbolj množično udeležbo na zborovanju, so aktivisti organizirali slavnosten pohod ljudi iz vseh krajev okrožja v Šmagorsko dolino. Med pripravami na zborovanje je odredna kulturna skupina priredila 8. julija miting na Ostrovici. Odred, komanda mesta Materija in 5. bataljon VDV pa so vojaško zavarovali zborovanje na dohodih v Brkine. Skupine navdušenih ljudi so prihajale že zjutraj v sprevodih od vsepovsod. Na čelu sprevodov so vihrale zastave, mladinke pa so pele narodne in partizanske pesmi. Zborovanje, ki se ga je udeležilo okoli 2000 ljudi, so začeli člani

okrožnega komiteja ob 15. uri s parado enot 5. bataljona 1. brigade VDV, Istrskega odreda in komande mesta Ilirska Bistrica. Ljudstvo je navdušeno vzklikalo: »Živela naša vojska!« Borce je obsulo s cvetjem in jih viharo pozdravljalo. Zbrani množici so spregovorili člani okrožnih forumov in predstavniki vojske, med njimi tudi odredov politični komisar Janez Zalar.

Okrožno predvolilno zborovanje v Šmagorju 9. julija 1944. Na govorniški tribuni Franc Berginc-Soča

Po govorih je bil kulturni spored, v katerem so sodelovali odredovci s 5 pevskimi in recitacijskimi točkami, v drugih točkah pa so nastopili igralci 5. bataljona VDV, KIVP in terenskih mladinskih organizacij. Vseljudski shod, ki je bil pristen izraz politične zrelosti brkinskega ljudstva, je potekal v prisrčnem ozračju, izražajoč hrepenenje po svobodi. Zal pa se je sredi sporeda ulila taka ploha, da so lahko izvedli le dve tretjini programa, nato so se morali umakniti pod bukve in hraste. Premočene pevce in igralce je okrožni komite povabil na Ostrožno brdo na zakusko. Kolikšno življenjsko moč je čutila v sebi tedanja mladina, dokazuje to, da so, čeprav vsi mokri, priredili po zakuski na Ostrožnem brdu še ples, ki je trajal pozno v noč.⁸⁷

Politične razmere so se sredi julija 1944 tudi v Istri in v drugih delih odredovega operativnega območja zaradi porazov nemške vojske v Franciji, na vzhodni fronti in pri nas ter notranjega vrenja v okupiranih deželah hitro izboljševale. Nemški vojski je primanjkovalo goriva in hrane. Njeni vojaki in oficirji, še bolj pa pripadniki satelitskih enot, so že močno dvomili o nemški zmagi. Hud udarec nemški vojni morali je prizadejal atentat na Hitlerja 20. julija 1944. Še hitreje kot med nemškimi vojaki je napredoval razkroj med nacističnimi in fašističnimi sodelavci, italijanskimi karabinjerji in slovenskimi domobranci.* Karabinjerji so postali nezanesljivi zavezniki, zato so jih fašisti v začetku julija primorali, da so se oblekli v njihove uniforme; tiste, ki so to odklonili, pa so internirali. Pripadniki SNVZ iz postojank v Ilirski Bistrici,** Postojni, v Trstu in na Pivki pa so zlasti po »premirju« množično bežali, kar je vodstvu SNVZ onemogočilo vzpostavitev postojanke v Knežaku.

Vojaški položaj partizanskih enot na odredovem območju pa se navzlic znakom splošnega okupatorjevega popuščanja in velikih porazov ni izboljšal, ker je bilo to območje za Nemce taktično in strateško tako pomembno, da ga niso smeli zane-marjati. Nemško poveljstvo se je julija 1944 sicer v glavnem omejilo na zaščito prometnih zvez, vendar je v drugi polovici meseca z novimi postojankami ob cestah in progah, zlasti v Rodiku, Kačičah, Prešnici in Podgorju postopoma krepilo svoje vojaške sile in z njimi močneje zavarovalo progo Divača—Pulj; to pa je čedalje bolj otežkočalo zveze s 1. bataljonom v Istri in prehode novincev iz Istre v Brkine. Nemci so tudi čedalje resneje računali na izkrcaње angloameriških čet v Istri, zato so tam krepili svoje vojaške sile, ki so po obveščevalnih podatkih glavnega štaba NOV in PO Slovenije dosegle moč treh divizij. Na območje Ilirske Bistrice, Jelšan in Šapjan pa je prišel konec julija iz Dalmacije Jevdjevičev četniški odred.⁹⁰

* štab armadne skupine von Zangen je v 15-dnevnem obveščevalnem poročilu že 14. junija 1944 poročal, da narašča število dezerterstev iz zavezniških italijanskih enot ter da prehajajo celi oddelki in vodi z orožjem in opremo vred k »banditom«. Nič manjši da ni beg iz delovnih organizacij TODT. (Poročilo hrani NAW, filmoteka VZI Beograd, serija T-312, film 1640, posnetek 1037).

** Iz Ilirske Bistrice je do sredine oktobra 1944 pobegnilo kar 105 domobrancev. (Metod Mikuž, Pregled zgod. NOB v Sloveniji: IV. del, CZ v Lj. 1973, stran 339).

Štab odreda je 10. julija sklical konferenco s štabom 2. in 3. bataljona. Razpravljali so o pomanjkljivostih in napakah v akcijah in delu bataljonov ter o bodočih nalogah. Štab odreda je moral tedaj upoštevati temeljne naloge enot, delovanje sovražnika in aktualne politične ter vojaške razmere, zato pa posvetiti v svojem delovanju poglavitno skrb in večino sil 2. in 3. bataljona napadom na železnice in varovanju brkinskega območja, da sovražnik ne bi občutneje oviral volilne kampanje in mobilizacije na območju Istre. Zdaj so se namreč odprle širše možnosti, da se politično razgiba slovensko in tudi italijansko prebivalstvo v neposredni bližini morja ter celo v obmorskih mestih. Zato je bilo mobilizacijsko prizadevanje 1. bataljona, komande mesta Koper, bataljona Alma Vivoda in političnih organizacij čedalje bolj uspešno. Z delom sil pa je 1. bataljon ščutil osvobojeno ozemlje in delovanje političnih organizacij v Slovenski Istri, kjer so bile prav tako v teku priprave na volitve v NOO.

Kozinska karabinjerska postojanka likvidirana

Oredovi obveščevalci in propagandisti so bili julija 1944 izredno prizadevni. Zlasti so budno spremljali premike sovražnih enot in spremembe po okoliških postojankah, hkrati pa so si prizadevali, da bi z dobro premišljeno propagando (letaki, širjenjem vesti o porazih nemške vojske na frontah ipd.) pospešili demoralizacijo pripadnikov SNVZ, italijanskih karabinjerjev, republikancev in financarjev. S tem so razen pri financarjih — želi dobre uspehe. Tako so se oredovi obveščevalci s pomočjo Stojana Šturma že junija povezali z italijanskimi karabinjerji na Kozini. Šturm je poročal 9. junija štabu odreda, da je oddal pismo karabinjerskemu komandirju in zagotavljal vdajo postojanke. Karabinjerji so vdajo sicer zavlačevali, toda pomočnik šefa obveščevalnega centra Jože Markučič in štab 3. bataljona sta jih v noči na 11. julij prisilila k odločitvi. Takrat je 42 borcev 3. bataljona obkloplilo postojanko in karabinjerji so se vdali brez boja. V sosednji zgradbi je bilo le 50 m stran 53 financarjev, ki so se potuhnili. Nejnici pa niso ničesar opazili, čeprav jih je bilo tedaj v Hrpeljah in na Kozini 250.

Vdali so se komandir postaje, marešalo, dva brigadirja in dva karabinjerja. Drugi so bili že prej odšli. Zaplenili so jim težki

mitraljez fiat, lahki mitraljez (breda), 16 pušk, 7 pištol, 5 zabojev streliva za lahki in 4 za težki mitraljez, 120 min za lahki minomet, 60 ročnih bomb, 36 odej, precej rezervnih delov za orožje, veliko nabojev za puške in razno opremo. Oprema in orožje sta zelo prav prišla borcem 3. bataljona. Štiri karabinjerje je štab odreda 12. julija izročil komandi mesta Materija, ta pa jih je poslala v italijanske partizanske enote pri IX. korpusu. Marešalo pa je ostal pri odredu kot zvezni oficir za italijanske enote do 18. avgusta 1944.⁹¹

Vlak v prepad, železničarji v partizane

Še pomembnejši uspeh kot 3. bataljon so dosegli minerji in četa 2. bataljona pod vodstvom namestnika komandanta Valentina Kocijančiča 12. julija na progi Divača—Pivka, pri Vremah, z dvojnimi napadom na vlak in zajetjem 14 železničarjev, ki sta jih varovala italijanska republikanska vojaka. K uspehu je bistveno pripomogla Kocijančičeva iznadljivost in drznost. V načrtu je bilo določeno, da bodo četa 25 borcev 2. bataljona in minerji napadli vlak ter porušili progo med Ležečami in Dolenjimi Vremami že v noči na 11. julij. Ker pa so prišli minerji prepozno, se je četa umaknila v Zavrhek in tam počakala. Naslednjo noč pa so minerji ob 23.30 postavili mine nad Gornjimi Vremami, četa pa je čakala v dveh zasedah. Vendar ni bilo do 10. ure nobenega vlaka. Tedaj pa se je zasedi bližala od Ležeč skupina 14 železničarjev v spremstvu 9 italijanskih republikanskih vojakov. Preden so prišli na položaje, kjer bi jih zaseda lahko napadla, so železničarji in 2 republikanca zavili s proge in se napotili v Gornje Vreme na kosilo. Borci so jih pod Kocijančičevim vodstvom zasledovali in jih v Gornjih Vremah presenetili, razorožili oba vojaka in ju skupaj z železničarji odvedli na štab odreda. Medtem je pripeljal po progi kontrolni vlak (lokomotiva in dva vagona). V njem je bilo 25 nemških in italijanskih vojakov. Minerji so sprožili mine, ter razdejali vlak in 70 metrov proge, preostali del zasede pa je s strojnicami in puškami ter ročnimi bombami napadel ostanke, vendar se je morala zaseda umakniti zaradi sovražnikovega pritiska iz bližnjih postojank. Promet je miroval osem ur. Sovražnikovih izgub, ki so bile verjetno precejšnje, partizani niso mogli ugotoviti, sami niso imeli nobenih.⁹²

Angloameriški obveščevalec »Mirko Debeljak« v odredu

Zanimanje za odredovo operativno območje (Brkini, Slovenska Istra) je julija naraščalo ne le med Nemci, ki so v pričakovanju angloameriškega izkrcanja krepili svoje vojaške sile, temveč tudi v angloameriškem štabu za Sredozemlje. To so dokazovala tako pogostejša bombardiranja industrijskih objektov in prometnih naprav v Trstu in ob obali kakor tudi pošiljanje posebnih obveščevalcev k slovenskim in hrvaškim enotam v Istro. Konec junija ali v začetku julija so se izkrcali na istrski obali iz podmornice 3 obveščevalci, opremljeni z radijskimi oddajniki, in se napotili na operativni štab za Hrvaško Istro. Dva sta ostala pri hrvaških partizanskih enotah, »Mirko Debeljak«* pa je prispel

3. julija 1944 s prepustnico Buzetskega vojnega področja v Istrski odred. Štab odreda je bil takrat na Kozjanah in Mirko se je javil ter prinesel s seboj radijski oddajnik ter precej obleke in opreme, ki mu jo je pomagalo nositi 6 ali 7 žensk. Predstavil se je kot primorski rojak iz Amerike, ki je dobil nalogo, da neposredno po radijski zvezi obvešča zavezniško vojsko o tamkajšnjih razmerah. Štab odreda mu tega ni dovolil, pač pa je o njegovem prihodu obvestil štab VII. korpusa in glavni štab NOV in PO Slovenije. Ta je 15. julija z depešo zahteval, naj Mirka napotijo h komandi mesta Črnomelj. In res so ga 20. julija 1944 napotili tja s spremstvom.⁹³

Oskrba VII. korpusa in GŠS ter mobilizacija zaposlujejo odredove enote

Večji del odredovih sil je bil julija 1944 zaposlen s spremljanjem novincev in transporti blaga za GŠ Slovenije in štab VII. korpusa. Zlasti so tedaj odpravili tja mnogo soli in drugih živil. Ta so vozili z vozmi in prinašali novinci iz Istre v Brkine, od tod pa so jih na razne načine pošiljali naprej na Pivko in Notranjsko. Poleti je nekajkrat prišla iz štaba VII. korpusa trans-

* »Mirko Debeljak« je bil študent teologije Milan Boštjančič, rojen 11. 10. 1915 v Harijah pri Ilirski Bistrici. Kot padalec italijanske vojske je bil novembra 1942 v Libiji ujet, potem pa se je izučil za radiotelegrafista in obveščevalca angloameriške vojske ter odšel v Grčijo in Albanijo, nato pa v Slovenijo. Padel je nekje na Dolenjskem. (Srečko Vičič, pismena izjava, AO IO v Kopru, Angela Boštjančič, pokojnikova sestra, Harije, ustna izjava 8. 3. 1972).

portna kolona s kakšnimi 25 mulami in konji. Odredu je prinesla razstrelivo, uniforme in čevlje, nazaj pa je tovorila živila in razne tehnične potrebščine. S prenašanji materialov, spremljanjem vozov in kamionov so bili pogosto zaposleni tudi odredovi boroi. Tako je bilo 13. julija dano 20 borcev 3. bataljona na voljo KIVP, 7 odredovih in 4 borci iz Komande mesta Materija pa so spremljali v noči na 16. julij skupino 104 novincev na Notranjsko. Pri Zagorju jih je napadla sovražna zaseda z mitraljezi in brzostrelkami. Novinci so se razkropili in se skoraj vsi vrnili v Brkine. Kurir je izgubil nahrbtnik s pošto.

Razdelitev moštva za zavarovanje in spremljanje novincev sta bila glavna vzroka, da borbena aktivnost 2. in 3. bataljona v prvi polovici julija ni dosegla rezultatov iz junija. K temu moramo prišteti še julijsko pomanjkanje razstreliva za napade na proge in velike težave v urjenju in organizacijskem utrjevanju 3. bataljona, ki so jih pomanjkanje opreme, orožja, slabo vreme, pogosti sovražnikovi napadi, zlasti pa nenavajenost istrskih novincev na težko obutev in ostrejšo brkinsko podnebje še povečevali. Istran, navajen toplega in suhega poletnega vremena ob morju, se je ponavadi zelo težko prilagodil hladnejšim in deževnim podnebnim razmeram v Brkinih. Zavoljo naštetih razlogov in velikih naporov so nekateri že po prvih tednih pobegnili domov.* Naštetih dejavniki so povzročili tudi to, da se je ofenzivna udarna moč odreda julija 1944 zmanjšala kljub njegovi številčni krepitvi.”

Navzlic objektivnim težavam in pomanjkanju kadrov so štab odreda in bataljonska štaba hitro urejali razmere v 2. in 3. bataljonu in ob intenzivnem vojaškem urjenju ter vztrajni politični in kulturni vzgoji stalno krepili njuno borbenost. Po 10. juliju je tudi 3. bataljon posegel v manjše ofenzivne akcije. Zlasti se je razgibal 2. bataljon. Okoli 20. julija pa se je sočasno z naraščanjem mobilizacijske aktivnosti hitro razživila akcijska dejavnost 1. bataljona v Istri.⁵

Udarna skupina 18 borcev 2. bataljona je nameravala pod vodstvom komandanta 15. julija napasti ob cesti Reka—Trst pri Materiji financarsko patrolo 10 mož, ki je vsak dan varovala cesto. Tisti dan pa so se pripeljali s kolesi le trije financarji.

* Samo do 20. junija so v 3. bataljonu pogrešali 7 novincev. (Poročilo štaba 3. bataljona 20. 6. 1944, arhiv IZDG F. 297/III).

Na poziv, naj se vdajo, so skočili s koles in bežali. Enega so ujeli, dva pa sta pobegnila. Zaplenili so jim puško, 20 nabojev, 2916 lir in 3 kolesa. Potem se vrnili brez lastnih izgub ob 12. uri v taborišče. Popoldne so organizirali v taborišču politično uro, na kateri je namestnik bataljonskega političnega komisarja govoril borcem o boju in delu v Sovjetski zvezi.⁹⁶

Štab 3. bataljona je 14. julija na priporočilo odredovega štaba sklenil, poslati tistim kmečkim družinam, ki so imele svojce v NOV ali so bile žrtve okupatorjevega terorja, svoje borce, da bi pomagali pri košnji. Najprej so poslali 7 borcev na Kozjane, kjer so vse družine aktivno sodelovale z NOV. Kmetom po drugih vaseh pa so tedaj pomagali tudi borci 2. bataljona.

Dne 15. julija je štab 3. bataljona organiziral napad svoje bojne patrulje 10 borcev na financarsko izvidnico ob cesti Reka—Trst, med Markovščino in Velikimi Ločami, vendar financarji tisti dan niso bili prišli na položaje.⁹⁷ Patrulja 1. bataljona pa je 18. julija na cesti Koper—Trst zaplenila delavcem organizacije TODT motorni tricikel in 4 kolesa. Te so potem izročili komandi mesta Koper.⁹⁵ Istega dne je skupina 12 borcev 2. bataljona skupaj z minerji minirala s 15 kg razstreliva progo Kozina—Divača in uničila vlak (lokomotivo in 5 vagonov materiala). Porušeno je bilo 30 m proge in promet ustavljen za nekaj dni.”

Napad na financarje iz njihovega bunkerja

Udarina skupina 6 borcev 3. bataljona je 19. julija okoli 8. ure počakala in napadla financarsko patruljo kakšnih 10 mož na koti 571 (Orlik) med Obrovom in Gradiščem ob cesti Reka—Trst. Patruljo je vodil namestnik bataljonskega političnega komisarja in je sovražnike počakala v njihovem izvidniškem bunkerju, ko so se zjutraj iz postojanke vrnili, da bi ga zasedli. Borci so financarje spustili na razdaljo 3 do 5 metrov in jih pozvali k vdaji, toda zaman. Vnel se je oster boj z brzostrelkami in ročnimi bombami ter mitraljezi, ki je trajal 20 minut. Financarsko patruljo so podprli iz kakšnih 1000 m oddaljene postojanke v Gradišču z obstreljevanjem partizanskih položajev s težkim mitraljezom — bredo. Trije mladi borci 3. bataljona, ki so bili prvič v boju, niso vzdržali psihičnega pritiska v boju iz oči v oči s sovražniki, zato tso pobegnili s položajev. Vse breme boja je padlo

na mitraljezca Jožeta Pavliča, namestnika komandirja Rada Preglja in namestnika političnega komisarja. Na njihove položaje pa so deževale nemške ročne bombe in ena izmed teh je laže ranila Preglja, da je obležal nezavesten. Financarjem pa se je obetala neposredna pomoč iz postojanke, zato je namestnik komisarja odnesel s položaja ranjenega Preglja, Pavlič pa 'je z mitraljezom pogumno ščitil to zelo tvegano reševanje pod močnim 'sovražnim ognjem. Potem se je še sam srečno umaknil, štab odreda je poročal, da so padli 3 financarji, eden pa je bil huje ranjen. Laže ranjen je bil tudi Rado Pregelj, izgubljena pa je bila njegova polavtomatska italijanska puška. Uspeli drzni napad bi se bil lahko še bolje iztekel, če bi bili v njem sodelovali izkušeni borci, a tudi novince je bilo treba priučiti v bojih. Kljub delnemu uspehu je napad zelo demoraliziral financarje v gradiški postojanki, izzval močno intervencijo Nemcev iz Podgrada in Kozine in okrepil bojno moralo ljudstva v sosednjih vaseh — Obrovu, Javorju, Gradišču, čigar prebivalci so enotno podpirali NOB.¹⁰⁰

Prvi bataljon drzno napada proti Kopru in morju

Dne 19. julija je patrulja 2. čete 1. bataljona pod vodstvom komandirja Ivana Pezdircarja zaman čakala v zasedi ob cesti med Koprom in Ankaranom koprskega fašističnega župana, o katerem je obveščevalna služba ugotovila, da bo potoval v Trst. Ker župana ni bilo, je ustavila osebni avtomobil, v katerem sta se peljala iz koprskega podjetja Bonifica inženir Aldo Diana in njegov šofer Bruno Samba. Oba so skupaj z vozilom odpeljali proti Pridvoru in ju izročili okrožni izpostavi ONZ za Slovensko Istro. Tam so ju zaslišali in jima zaplenili vozilo, potem pa oba izpustili.¹⁰¹

Prvi bataljon je bil do 19. julija 1944 brez komandanta Leopolda Kreblja, ki se je tedaj zdravil v bolnišnici v Brkinih. Pa tudi sicer je bataljon preživel manjše kadrovske težave. Od 13. julija sta bila zaradi škorbutnega obolenja v okrožni bolnišnici pod Beko na bolovanju komandir 1. čete Bruno Bizjak in vodnik minerskega voda Mirko Kovačič. Ranjena sta bila in sta se zdravila v bolnišnici tudi deseter Anton Babič in borec Rudi Požru. Navzlic temu 'je bila tiste dni v obmorskih krajih mobilizacija v polnem iteku, bataljon pa se je 20. julija spet izkazal z dvema

akcijama. Fašisti so po porazu v Šmarjah 19. junija malokrat vdrlji na podeželje. Na območju Izole in Pirana 'so julija uspešno nastopale tudi italijanske skupine GAP, ki so v manjšem obsegu sodelovale s 1. bataljonom in komando mesta Koper pri mobilizaciji in oskrbi. Podobno, le po obsegu manjšo vlogo je imel tedaj tudi tržaški bataljon Alma Vivoda, ki je dobil predvsem nalogo, da mobilizira za NOV in POJ pripadnike italijanske narodnosti v obmorskih krajih. Čeprav so bile v Istri do začetka avgusta 1944 razmeroma ugodne razmere, je 1. bataljon budno spremljal premike sovražnika prek oglednih patrolj in obveševalcev. Ti so stalno nadzorovali okolico Kopra, Izole in Pirana. V bližini postojank pa so bataljonske enote lahko mobilizirale in zbirale prostovoljce le ponoči in z organiziranim sodelovanjem terenskih organizacij, v okolici mest pa s sodelovanjem skupin GAP v pripravah.

Dne 20. julija popoldne je bila patrolja 1. bataljona pod vodstvom četnega političnega komisarja Lojzeta Leniča na območju Čezarjev in Pobegov. Proti večeru se je približala cesti Koper—Trst in nekaj sto metrov od pobeškega razpotja proti Ankaranu ustavila dva motorista v civilu. Obrnila je motorja in se z motociklistoma peljala proti Kopru, na pobeškem križišču pa zavila proti Sv. Antonu (sedaj Pridvor) in dalje na Trsek, kjer je bil tedaj štab bataljona. Eden izmed motociklistov je na štabu bataljona izjavil, da je aktivist OF, zato so oba izročili komandi mesta Koper v nadaljnji postopek, motorja pa so jima zasegli in ju pozneje poslali na GŠ NOV in PO Slovenije v Belo Krajino.¹⁰²

Likvidacija financerske postojanke v Strunjanu

Istega dne zvečer se je ob sodelovanju izolskih in strunjanskih članov GAP izkazala tudi bojna skupina, ki jo je vodil namestnik komandirja 2. čete zastavnik Ivan Auber in je šla novačiti na območje Strunjana in Belega Križa pri Piranu. Ker so se zakasnili, ne bi bili mogli ponoči izvesti mobilizacije na območju Pirana. S sodelovanjem gapovcev pa so dobili na hribu Lonzan nad Strunjanom (križišče poti Kavarije—Košterlag—Malija) zbrano skupino okoli 30 strunjanskih novincev-prostovoljcev. Namestnik komandirja Ivan Auber se je na predlog gapovcev Gualtieria, Degrassija, Ivana Kneza in Pavla Legaca odločil, da bo še tisti večer likvidiral financersko postojanko v Strunjanu, ker so bili

gapovai s financarskim brigadirjem dogovorjeni za vdajo. Auber je pustil pri zbranih novincih dva borca, z drugimi pa ise je napotil v Strunjan. Tam je najprej zavaroval cesto proti Izoli in Piranu z zasedami, nato pa se je z dvema borcema in tremi gapovci napotil v finacarsko postojanko. Brigadir je privolil v vdajo. Zato so brž pobrali orožje in tako onemogočili odpor drugim financarjem. Borci so jim nato povedali, da je postojanka obkoljena in da bi bil vsak poskus odpora zaman. Brigadir jih je prepričal, da so se vsi trije odločili za odhod k italijanskim partizanom v Furlanijo. Eden izmed njih pa se je poskušal skriti v stranišče, vendar so ga našli in vse skupaj odvedli ter odnesli njihovo orožje in opremo. Skupno so odpeljali 5 financarjev, zaplenili pa 7 pušk, 2 pištoli in 200 nabojev ter precej opreme. Ujetnike so potem izročili komandi mesta Koper.¹⁰⁵

Napad na blindo in osebna avtomobila pri Kopru

Dne 21. julija ob 16. uri pa je izvedla udarna desetica 1. čete 1. bataljona pod vodstvom četnega komisarja Rudija Mahniča-Zita v neposredni bližini Kopra, kakšnih 150 m od pokopališča v Škocijanu proti Ankaranu, izredno drzen in uspešen napad na oklopni in dva osebna avtomobila. Napadla jih je iz neposredne bližine. Mitraljezec Lojze Sedmak je legel v obcestni jarek in z rafali iz zbrojevke streljal najprej na oklopnik, ki je peljal proti njemu, potem pa na dvojce osebnih avtomobilov. Pet strelcev pa je z njive, porasle s koruzo, le 4 do 5 metrov od ceste z brzo-strelkami obstreljevalo oklopni in osebna avtomobila. Tako so preprečili mitraljezcu na oklopniku, da bi prišel do orožja, šoferju pa, da bi ustavil vozilo, preostale strelce pa prisilili, da so se skrili za oklep. Zato je oklopnik odpeljal kakih 150 do 200 metrov proti Kopru, potem pa začel obstreljevati s strojnico položaje partizanske zasede. Tudi prvemu osebnemu avtomobilu je — verjetno je bil poškodovan — uspelo pobegniti, medtem ko se je drugi osebni avtomobil prevrnil pod cesto.* Pozneje so ugotovili,

* Lojze Sedmak in Jože Stemberger, udeleženca, se spominjata, da so se pred napadom ustavili pri slovenski družini v rdeči hiši nad koprskim pokopališčem, kjer so jih pogostili s polento, nato pa so zasedli položaje ob cesti v koruzi. Za blindo sta pripeljala iz Trsta dva odprta osebna avtomobila. Z njima so se peljali nemški m fašistični oficirji. Prvi je kljub obstreljevanju pobegnil, drugi pa se je zadet prevrnil v jarek. Stemberger se še posebej spominja, da so bili v osebnem

da sta bila v njem dva oficirja mrva, dva pa ranjena, vendar se jim 'borci niso mogli približati ter zapleniti orožje in dokumente, ker je blinda vztrajno obstreljevala položaje, nanje pa so streljali tudi iz koprskega zvonika s težkim mitraljezom. Zato so se morali borci umakniti na varnejši položaj, s katerega so potem nekajkrat dobro pomerili in ustrelili tudi proti koprskemu zvoniku, da bi prestrašili fašiste in jih prisilili k molku*

Napad na pragu Kopra je povzročil med koprskimi fašisti velik preplah. Po mestu se je bliskovito razširila vest, da čaka pred mestom 200 partizanov, odločenih, da vdoro v mesto. Napad pa je hkrati opogumil in navdušil vse protifašiste v okolici.¹⁰⁴

Borci in štab 1. bataljona pa niso le napadali sovražnikov in zbirali novincev ter jih spremljali v Brkine, temveč je bilo njihovo delovanje veliko širše. Minerji so uspešno pobirali razstrelivo, iz nerazstreljenih angloameriških bomb na območju Doline. V Boljuncu sta se Bruno Bizjak in Mirko Kovačič okoli 20. julija spopadla z gasilci in naletela na Nemce. Politični delavci in kulturnopropagandni referenti pa so izkoristili vse možnosti za politično in kulturno vzgojo borcev in prebivalcev. Med 18. in 22. julijem sta bataljon obiskala tudi namestnik komandanta odreda Ivan Majcen in namestnik komisarja Janez Magister-Žan. Sklicala sta sestaneke v štabu bataljona. Na njem so razpravljali o kadrovskih problemih bataljona, o potrebi po okrepitvi akcijske aktivnosti enote in organizaciji nabave salii in drugem. V soboto, 22. julija, so priredili miting na Bočajih, naslednji dan pa na Pomjanu, skupaj s terenskimi političnimi delavci. V obeh krajih so prebi-

avtomobilu ubiti: nemški major, fašistični kapetan, nemški nižji oficir in šofer. Osební avtomobil BMW kabriolet je bil uničen. Hkrati poudarja, da je bilo nekaj mrtvih in ranjenih tudi v blindi, ki je bila odprta in polna nemških vojakov.

(Jože štemberger in Lojze Sedmak, pismena izjava 17. 11. 1967, arhiv odbora IO v Kopru).

* Akcija je bila izvedena med obiskom namestnika odredovega komandanta in političnega komisarja pri 1. bataljonu v Istri. Nad Istro in drznostjo borcev je bil Janez Magister silno navdušen. Zato je pisal 31. julija sestri Erni:

»Pri nas na Primorskem je prav lepo. Sem že čisto domač . . . Navdušen je prebivalstva je čudovito ... Da vidiš krasoto, ko s hribov gledaš na naše sinje morje, ki bo v kratkem res naše. Zada pa naše lepe gore in planine. Povsod čuješ partizansko pesem. Ljudje trpijo od nasilstev italijanskih fašistov, a ne klonijo . . .« Nato je opisal fašistični zločin v Gabrovici in navedel, da so fašisti ustrelili v glavo najlepšo deklico staro 4 leta, in ko jo je mati našla mrtvo, je deklica držala v rokah cunjo, s katero si je pred smrtjo brisala kri. Junaške matere pa to ni zlomilo. . . .« Potem je nadaljeval:

»Toda mi tolcemo naprej! Pred dnevi je naša patrulja napadla ob glavni cesti blindo in avto z oficirji. V Kopru je prišlo do preplaha, češ da hoče 200 partizanov vdreti v mesto. Veš, to so »kavliji«, spravijo se z mitraljezom kar na sredo ceste . . .« (Kseroks kopijo pisma hrani pisec).

vaici prireditve množično obiskali. Tedaj je namestnik političnega komisarja Janez Magister računal, da bo Istro obiskala kulturna skupina VII. korpusa. Žal je obisk odpadel. V naslednjih dneh so nadaljevali mobilizacijo. Patrulja, ki jo je vodil vodnik Drago Drndič, pa je 24. julija zaplenila prekupčevalcem kamion s 27 hi vina, ki ga je odredova intendantura pozneje prepeljala v Brkine k štabu odreda.¹⁰⁵

Glavni štab NOV in PO Slovenije je poudaril v navodilih enotam konec julija 1944, da je mobilizacija novincev najpomembnejši strateški problem v nadaljnjem razvoju in krepitvi NOV in PO Slovenije. V Slovenski Istri pa so bile konec julija in v začetku avgusta še ugodne politične razmere. Zato je 1. bataljon v sodelovanju s komando mesta Koper nadaljeval z novačenjem v neposredni bližini Izole, Pirana in Sečovelj. Njegov štab je 23. julija poročal, da so spet mobilizirali 80 novincev. Da je bila mobilizacija res uspešna, dokazuje poročilo štaba z dne 26. julija, ki ugotavlja, da je bataljon skupaj s komando mesta Koper mobiliziral približno 700 novincev. In prav tisti dan so jih borci bataljona spremili v Brkine 200. Naslednji dan pa se je bataljonu priključilo 7 Dalmantincev, mornarjev iz mornarice Nezavisne države Hrvatske, ki je imela svoj sedež v Zalivu sv. Jerneja pri Miljah.

Bataljon je rušil tudi objekte, ki so služili okupatorju. Tako je njegova 2. četa s sodelovanjem minerjev pod vodstvom komandirja Ivana Pezdirca v noči na 24. julij s 30 kg razstreliva pri Rižani temeljito razstrelila koprski vodovod, ki so ga bili delavci v varstvu domobranske čete iz Trsta po enomesečnem prizadevanju komaj popravili.

Potem ko je porušila vodovod, se je četa z minerji še tisto noč napotila proti Rakitovcu. Tam je z 20 kg razstreliva v železniškem useku razbila 96 metrov proge. Minirali so 12 tračnic, pri čemer pa so imeli zaradi vlažne, počasi goreče vžigalne vrvice velike težave, a so nalogo vseeno uspešno izpeljali.*

* Mirko Kovačič se napada na progo spominja takole:

»Razstrelivo smo peljali iz Rižane v Dol pri Hrastovljah v gnojnem košu. Imeli smo ga okoli 200 — 250 kg, vendar ga pri miniranju nismo uporabili več kot 23 — 30 kg . . . Uporabili pa smo počasi gorečo vrvico, ki je bila prej zakopana in zato vlažna. Menda smo jo bili celo ukradli Danilu Petrinji-Primožu. Mine niso eksplodirale, ker je vžigalna vrvica ugasnila, zato smo se dvakrat vrnili na progo in ponovno prižgali, toda tudi tedaj dve mini nista eksplodirali. Tretjič pa se nihče izmed borcev ni več upal vrniti, zato sva šla sama s komandirjem Pezdircem in ponovno prižgala kratke vrvice, in ker je bil dolg vsek, se nisva mogla pravo-

Da bi se maščevali in preprečili širjenje NOB v Istri, so Nemci vdrli 26. julija iz Kozine v Gabrovico, na Črni kal* in v Rižano ter pobili 7 ljudi.¹⁰⁶

Delo obveščevalne točke št. 1 v Istri

Obveščevalno točko št. 1 je ustanovil obveščevalni center Istrskega odreda 23. julija 1944. Zbirala je podatke o sovražniku na območju Slovenske Istre. Vodil jo je Vlado Čebihin, z njim pa sta delala še Jožko Pečar in Anton Klobas. Njihova naloga je bila zbiranje podatkov o sovražniku in dogodkih na območju Slovenske Istre. Obveščevalci so imeli tri bunkerje. Prvi je bil v žlebu med Zabavljami in Trsekom. V njem so hranili le arhiv. Drugi je bil v neki ruševini v Loparju in so ga uporabljali le v nujnih primerih. Tretji in najpomembnejši pa je bil v vinogradu med Tribanom in Šantomu v Vanganelški dolini. Tudi tega niso stalno uporabljali, ker ga je v deževju zalivala voda. V pozni jeseni in začetku zime 1944 so bili obveščevalci pretežno na podstrešju Klobasove domačije. Od tam so odhajale obveščevalne patrulje in posamezniki na javke in zbirali podatke o sovražniku, ki so jih prinašali zaupni terenski sodelavci iz postojank. Pomembnejše podatke so potem še preverjali, jih primerjali in jih po kurirskih zvezah pošiljali v obliki poročil odrednemu oziroma bataljonskemu obveščevalnemu centru v Brkine.

Čeprav so se morali soočiti z nešteti nevarnostmi na zelo izpostavljenem ozemlju Slovenske Istre in si prizadevati, da bi odkrili najskrbnejše varovane sovražnikove vojaške skrivnosti, so obveščevalci ob vsestranski podpori istrskega ljudstva uspešno

časno umakniti na varno, zato sva se zaklonila med reže skal. Mine so eksplodirale in mimo naju je bruhnil plavkasto rdeč plamen in naju krepko osmodil.

To je bila predrznost brez primere. Ko danes o tem razmišljam, ugotavljam, da sva počela z Pezdircem neodpustljive norosti. (Mirko Kovačič, Primorski dnevnik, 22. 10. 1968).

* V Črnem kalu je 26. 7. 1944 nemški podoficir iz 2. čete 1. bataljona 137. polka 188. nemške divizije gorskih lovcev Ivan Piko ustrelil Andreja in Aleksandra Starca, obesil za roke 17-letnega Ernesta Pavliča, sekretarja vaške mladinske organizacije, njegovega očeta Jožeta, predsednika vaškega odbora Osvobodilne fronte, pa so privezali na klop in mu ukazali, naj gleda, kako sin trpi. Potem so oba odgnali v koncentracijsko taborišče v Nemčijo in ju tam ubili. Pod nemškimi strelji je padel tudi nek partizan. (Poročilo obv. oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 28. 7. 1944, AO IO v Kopru. Janez Kramar, Komanda mesta Koper, Obala št. 20—21. Jože in Angela Pavlič, Orni kal, pismena izjava 25. 11. 1973).

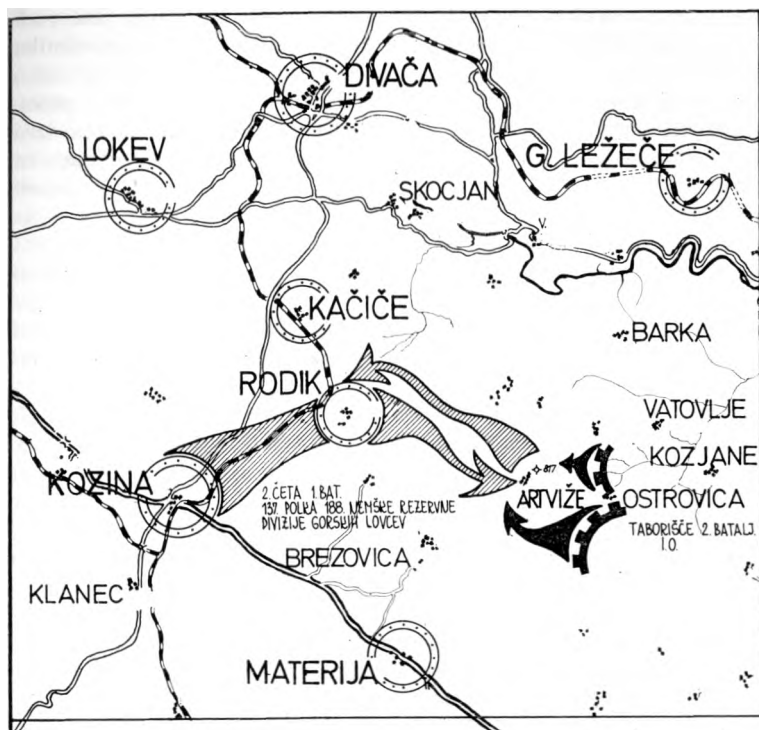
opravljali svoje naloge. Dne 23. decembra 1944 pa so zaradi izdaje dezerterja Alojza Grdina fašisti obkolili Klobasovo hišo v Šantomi in jo preiskali, vendar jim obveščevalcev, skritih na podstrešju, ni uspelo najti, čeprav so razkrili streho in skozi odprtino pogledali na podstrešje. Preiskava pa je Klobasa živčno tako prizadelo, da je bil odtlej nezmožen preudarnega ravnanja. Dne 27. decembra pa se je smrtno ponesrečil s puško, ko je poskušal med patroljiranjem v vasi Potoki udariti psa, ki je nanj lajal. Dva dni prej je obveščevalni center odpoklical čebohina v Brkine. Sredi januarja 1945 je odšel v Brkine tudi Pečar, ker sam ni mogel opravljati nalog. Z njegovim odhodom je obveščevalna točka prenehala delovati. Pozneje so se vrnili v Istro Čebihin, Ivan Dodič, Pečar in Franc Stanič, ki je nadomestil Klobasa in obveščevalna točka je nadaljevala delo do konca vojne.¹⁰⁷

Zločini nacistov na Artvižah in v Rodiku

Po divjanju 28. maja 1944 v Gabrovici so Nemci in fašisti 21. julija zagrešili vrsto gnusnih hudodelstev na Artvižah in v Rodiku. Dne 20. julija so na Kozini ubili Stojana Šturma in v Rodiku obesili 33-letnega kmeta Andreja Godina, naslednje jutro pri vasi ustrelili 24-letno Olgo Ivančič, okoli poldne pa na Artvižah 17-letno Silvo Babič, 16-letno Albino Race, 18-letno Sabino Race in 16-letnega Sergeja Slavka, ki so bili vsi iz Rodika. Isti dan in na istem kraju so ubili tudi 17-letnega Jožka Bradača iz Kačič in 71-letnega Jožeta Mezgeca z Artviž ter požgali na Artvižah deset gospodarskih poslopij, eno stanovanjsko hišo, 22-letnega Alojza Sluga pa prisilili, da jim je peljal naropano blago na Kozino, potem pa ga tam ustrelili.

Kako se je »to zgodilo?

Zjutraj okoli 9.30 je vdrla s Kozine skozi Rodik na Artviže kolona kakšnih 150 Nemcev iz 2. čete 1. bataljona 137. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev, italijanskih fašistov in domobrancev, da bi se maščevali za odredov napad na železnico pred dvema dnevoma. Drugi bataljon Istrskega odreda je takrat taboril v gozdu, na vzpetini, jugozahodno od Artviž. Območje vasi je nadzorovala njegova patrolja. Že prejšnji dan so prišli iz Rodika dva mladinca in tri mladinke. Bataljonu so prinesli živila in ga obvestili, da nameravajo Nemci napasti Artviže.

Vdor Nemcev na Artviže 21. julija 1944, boj 2. bataljona in nemški pokol 5 rodiških mladincev, dveh domačinov in požig vasi

V taborišču 2. bataljona je bilo tedaj le okoli 30 borcev. Čeprav je bil številčno šibkejši, je bataljon takoj zavzel položaje na vzpetini proti Ostrovici in Mršam ter se postavil v bran Nemcem, ki so poskušali prodreti proti Ostrovici in bataljonovem taborišču. Odpor bataljona je bil zagrizen in trajal polne 4 ure, do 12.30. Nemci so se plazili po njivah in travnikih ter poskušali obvladati odpor, vendar so bila vsa njihova prizadevanja zaman.

Partizanski strelci in mitraljezci so z dobrih položajev pod vodstvom komandanta bataljona Antona Mlakarja in namestnika Valentina Kocjančiča tolkli z vsem orožjem, zlasti pa s težko brezo, lahkim minometom in lahkimi mitraljezi, pa tudi s protitankovsko puško. S to so pregnali nemškega mitraljezca izza lipe pri cerkvi na koti 816, potem so odbili vse nemške napade in postopoma prehajali v protinapad. Deli 3. bataljona pa so zavzeli položaje pri Mršah in ščitili 2. bataljonu levi bok.

V štiriurnem boju je padel nemški oficir, dva vojaka pa sta bila ranjena. Izmed borcev 2. bataljona je bil eden lažje ranjen v peto.^{17M}

Ker se niso mogli maščevati nad partizani, so nacisti in fašisti sprostili svoj bes — kot smo že opisali — s požigom vasi, pokolom ljudi in ropom 14 govedi.*

Dne 22. julija je štab odreda pričakoval, da se bodo poskušali Nemci maščevati zaradi neuspeha na Artvižah, zato so 2. in 3. bataljon ter štab odreda čakali sovražnike v strogi pripravljenosti na položajih na Artvižah in Mršah ter Orehku. Druge dohode v Brkine pa so nadzorovali z ogledniki in patroljami. Vendar Nemci niso napadli. Namesto njih je prišla po radiu nepričakovana ugodna vest, da so nemški oficirji izvedli atentat na Hitlerja. S to novico so si v odredu pojasnili izostanek sovražnega napada. Borci in prebivalci so se zelo razveselili atentata na Hitlerja in ga navdušeno pozdravili kot novo zanesljivo znamenje, da se bližata nemški poraz in tako zaželeni konec vojne.¹⁰⁹

Tudi v nedeljo, 23. julija, je bilo v Brkinih razmeroma mirno. Štab odreda so obiskali pomočniki šefov intendature, odseka za propagando in obveščevalnega centra štaba VII. korpusa. Ker je bila nedelja, je odredni kulturni in propagadni odsek organiziral skupaj z vaško mladinsko organizacijo dobro uspel miting na Rjavčah. Naslednji dan pa so organizirali delovne sestanke po odsekih na odrednem štabu. Na njih so dali člani štaba VII.

* Ukaz za pokol je izdal nemški oficir, mariborski Nemec. Žrtve pa je razmesaril in teptal nemški podoficir Ivan (Hans) Piko. Ta je tudi zahteval, da Nemci postrelijo vseh 42 domačinov, ki so bili v vrsti, vendar tega drugi nemški oficir ni dovolil, zavoljo česar sta se s Pikojem celo zgrabila. (Podatke so dali vaščani Artviž: Marija Cek, Danilo Železnik, Alojz Železnik, Jože Stančič idr. 20. 3. 1972).

V navodilih generalnim komandam z dne 14. junija 1944 za boj proti »bandam« daje štab armadne skupine von Zangen med drugim tudi pooblastilo oficirjem na položajih komandirjev čet, da smejo ukazati ustreliti ujete »bandite« in njihove pomagače tudi zunaj bojev. (Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen v NAW, filмотeka VZI v Beogradu, serija T-312, Roli 1639, posnetek 437).

korpusa odrednim referentom navodila za delo. Popoldne pa so pri štabu odreda organizirali vaje za miting, ki so ga zvečer priredili v Padežu. Na njem se je kljub delovnemu dnevu zbralo veliko ljudi. Prišli so tudi iz tri ure oddaljenega Pregarja, bližnjih Varej in od drugod. Navzoče, zlasti goste iz VII. korpusa, sta z nekaterimi točkami posebej navdušila Franc Sešek-Miha, ki je zaigral neko melodijo na mavzerico in Stane Koman, ki je igral skeč: »Hitler govori generalom«.¹⁰

Življenje je v Brkinih bilo kljub sovražnikovemu terorju čedalje bolj vedro in razgibano. Težko pričakovanega konca vojne pa le ni hotelo biti...

Boj se je nadaljeval. Dne 24. julija se je napotila bojna patrulja 14 borcev 2. bataljona in 5 minerjev pod vodstvom komandirja čete Albina Vatovca v napad na železniško progo Št. Peter—Reka, med Malo Bukovico in Velikim brdom. Proga je rabila Nemcem za oskrbo njihovih čet v Kvarnerskem zalivu in Dalmaciji ter je bila edina, ki je redno povezovala ljubljansko kotlino in Podonavje s srednjim in južnim Jadranom. Štab VII. korpusa je do konca avgusta 1944 vse bolj poudarjal rušenje proge Št. Peter—Divača oziroma Ljubljana—Trst.¹¹ Zato so odredove enote po nalogu štaba VII. korpusa večino napadov izvedle južno od Ilirske Bistrice. Tudi tokrat je šla udarna skupina v akcijo na odsek med Ilirsko Bistrico in Šapjanami. V noči na 25. julij so vstavili 16 kg razstreliva v mine, ki naj bi se sprožile na pritisk, vendar je ta način aktiviranja odpovedal, zato so jih preuredili na vžig z dinamo strojem. Dne 26. julija ob 3.30 je pripeljal vlak, sprožili so mine ter tako uničili lokomotivo in poškodovali 4 vagone. Razstreljena je bila tudi neugotovljena dolžina proge in promet ustavljen za več ur.¹²

Nemški nočni vdor v Šmagorje, na Prelože in v Čelje

Ko se je vračala iz akcije, je bojna skupina 2. bataljona ugotavljala možnosti za izvedbo akcije na odseku proge Št. Peter—Reka, med Ilirsko Bistrico in Kilovčami. Potem pa so se utrujeni borci proti jutru ustavili k počitku na njivah, poraslih z žitom, v kraju, imenovanem Podošljak, med Čeljami in Preložami. V noči na 27. julij je nepričakovana prišla ob 22. uri kolona 250 do 300 nemških esesovcev iz Materije prek Orehka na Tatre. Tam so pri-

silili nekega domačina, da jih je vodil skozi dolino Šmagorja proti Preložam in Čeljam, kamor so bili namenjeni.

V Čeljah je bila sklicana za 27. julij okrožna partijska konferenca, na kateri so nameravali razpravljati o uresničevanju sklepov 3. pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije za Primorsko, ki je bila 15. in 16. julija 1944 na Laznah ter je sklepala tudi o reorganizaciji okrožij in rajonov. Verjetno je nemška obveščevalna služba zasledila priprave nanjo. Nemško poveljstvo je računalo, da bo z nepričakovanim udarom polovilo ali pobilo udeležence konference. Ta namera jim je narekovala nočni pohod čez Tatre in Šmagorje. A tudi tokrat so se ušтели. Zgodilo se je nekaj, česar niso predvidevali ne nemški oficirji ne štab Istrskega odreda. Tisto noč se je malo pred nemškim pohodom selil štab odreda iz Padeža proti Preložam. Odredova kolona je potovala po Šmagorski dolini le nekaj sto metrov pred nemško. Pred Preložami so se odredovci ustavili, da bi se spočili, le 20 do 30 metrov od steze. Medtem je šla v temi molče mimo njih nemška kolona, ki so jo imeli za 5. bataljon VDV, vendar se jim je zdela le predolga, zato so poslali za njo patruljo, da bi ugotovila, katera enota je to. Nemci pa so se pod Preložami ustavili ob stezi in počivali v strogi tišini, zato je patrulja zašla mednje, ne da bi jih bila opazila. Nemci so poskušali člana patrulje živa ujeti, vendar sta pobegnila. Zato so streljali za njima in ubili signalista Stanislava Morata in ranili Danila Lazarja. Pred Čeljami v Podošljaku pa so Nemci pred dnem trčili na počivajočo bojno skupino 2. bataljona in minerje. Ko je stražar opazil Nemce, je taikoj streljal, potem so tudi drugi izstrelili proti sovražnikom nekaj rafalov, ubili 1 Nemca in menda dva ranili, nato pa so se naglo umaknili. Ta spopad je opozoril delegate, ki so čakali v Čeljah na konferenco, da so se pravočasno umaknili iz vasi. Nemci so sicer vas obkolili in odgnali s seboj 15 žensk in 6 moških ter kakšnih 30 govedi, svojega namena pa niso dosegli. Nanje je pod Čeljami naletel tudi Stane Dolenc, komisar komande istrskega vojnega področja, ko je s patruljo potoval v Brkine in bil laže ranjen.¹¹¹

SKLEP

Odred se je po povratku iz Suhe krajine organizacijsko in kadrovsko hitro krepil ter se rešil napak. Njegovo številčno stanje

je naraslo od 18. maja do 1. avgusta od 186 na 367 borcev, podoficerjev in oficirjev. Odredove enote so medtem izvedle 46 bojnih akcij in v njih onesposobile za boj najmanj 128 sovražnikov. V stalnih bojih se je hitro krepila borbenost enot in borcev, hkrati pa se je izboljševala tudi njihova oborožitev, saj so sovražnikom zaplenili precej orožja.

Spričo pomembnih bojnih uspehov in spremenjenih odnosov štaba do ljudstva se je ugled odreda zelo povečal, hkrati pa se je okrepila njegova politično-propagandna in kulturno-prosvetna dejavnost. V novih razmerah, ki so se v prvih obrisih obetale že v začetku avgusta, pa so čakale odred nove, še težje in pomembnejše naloge. O njih pa bomo spregovorili v naslednjem poglavju.

VIRI

¹ Kronologija osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov 1941—45, Beograd 1964, str. 748. (Navajam: Kronologija . . .).

² Albert Speer, Spomini II., Ljubljana 1972, str. 24—28.

³ W. Churchill, Druga svetovna vojna, Lj. 1964, str. 869—870 (Navajam: Churchill . . .).

⁴ Dogovor štaba italijanske partizanske brigade Garibaldi-Friuli in Briško-beneškega odreda 7. 5. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 80.

⁵ Dr. M. Mikuš, Boj KPJ za Zahodne meje, Zgodovinski časopis, letnik XII. do XIII. 1958—59.

⁶ Roberto Battaglia, Odporniško gibanje v Italiji, Lj. 1971, str. 181, 260, 269—275.

⁷ Boris Kovačič, Mario Tul-Čikonja, Bataljon Alma Vivoda, rokopis, odbor za kroniko Istra v boju za svobodo, Koper.

⁸ Kronologija, isti vir, stran 747 do 750.

⁹ Poročilo štaba 7. korpusa 9. 5. 1944, Zb. NOV VI/13, dok. 83.

¹⁰ Metod Mikuš, Zgodovina slov. NOB, Lj. 1970, str. 217.

¹¹ Janez Kramar, NOO v Socerbskem okraju, isti vir.

¹² Albin Bubnič, Trupla talcev ... so nato sežgali v Rižarni, Primorski dnevnik 7. 4. 1974.

¹³ Roberto Battaglia, isti vir, str. 284.

¹⁴ Primerjaj tudi Jaquesa Delarueja, Zgodovina gestapa, Ljubljana 1968, str. 343.

¹⁵ Krajevne kronike NOB vasi Zabiče, Podgraje, Kuteževo, Sušak in Fabci, obč. odbor ZZB NOV Ilirska Bistrica. Janez Kramar, isti vir, str. 167.

¹⁶ Obtožnica proti dr. Friedrichu Rainerju in generaloma Ludwigu von Kähler ju, Hansu von Hösslinu idr. Lj. 1947, A IZDG F. 924/1.

¹⁷ Kronika IO, A IZDG, F 296/11.

¹⁸ Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Prim. dnevnik 2. I. 1971. (Navajam L. Krebelj . . . PD).

¹⁹ Ivan Zbačnik, pismena izjava, AO IO v Kopru.

²⁰ Prepis operacijskega dnevnika Istrskega odreda 26. 5. 1944, kopija v AO IO v Kopru. Operacijski dnevnik IO za 18. 5. 1944, A IZDG F. 296a/III.

²¹ Stevo Sunajko, Sodelovanje slovenskih in hrvaških NO enot 1941—1945, Ljubljana 1971, str. 334—335.

²² Prepis OD IO 25. 5. 1944, Kronika in operacijski dnevnik IO, ista vira.

²³ Stevo Sunajko, isti vir.

²⁴ Prepis OD IO, 26. 5. 1944, isti vir.

²⁵ Ferdo Godina, Balada o nemirnih nočeh, Nedeljski dnevnik 15. 12. 1968.

²⁶ Vaške kronike o NOB za Gaberk, Huje, Pregarje, Podbeže, Tominje in Zajelšje, isti viri.

²⁷ Prepis OD IO 26. 5. 1944, isti vir.

²⁸ Kronika IO, isti vir.

²⁹ Prepis OD IO 26. 5. 1944 in kronika IO, ista vira.

³⁰ Franc Poles in Kristina Kariš, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.

- ¹⁴Prepis OD IO 26. 5. 1944, operacijski dnevnik in kronika IO, isti vir.
 Poročilo političnega komisarja IO 21. 5. 1944, A IZDG F. 296a/II.
 Poročili 1. in 2. bataljona IO 22. in 23. 5. 1944, A IZDG F. 297/1, II.
 Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen; NAW, mikrofilm VZI v Beogradu, serija T-312, film 1638, posnetek 000219 in Roli. 1640, posnetek 000609.
- ¹⁵Poročili štaba 1. bataljona IO 23. in 25. 5. 1944, A IZDG F. 297/1.
 Prepis OD IO 26. 5. 1944, isti vir.
 Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen, NAW, mikrofilm VZI v Beogradu, serija T-312, film 1638, posnetek 000223 in 000237.
- ¹⁶Operacijski dnevnik in Kronika IO, ista vira.
- ¹⁷Poročilo štaba 2. bataljona IO 24. 5. 1944, A IZDG F. 297/11.
 Dnevna poročila štaba IO 27. in 30. 5. ter 1. 6. 1944, A IZDG F. 296/11.
 Poročilo obveščevalca Stojana Šturma-Matja, obv. centru IO 28. 5. 1944, AO IO v Kopru).
- ¹⁸>* Poročilo štaba 2. bataljona IO 26. 5. 1944, A IZDG F. 297/11.
 Prepis OD IO 30. 5. 1944, AO IO v Kopru.
 Operacijski dnevnik in Kronika IO, ista vira.
 Franc Počkaj, Rudi Požru, ustna vira.
- ¹⁹Dr. Tone Ferenc, Satan, njegovo delo in smrt, Borec št. 3—5/74, str. 280—286.
 (Navajam T. Ferenc . . . isti vir).
- Poročilo Stojana Šturma-Matja 28. 5. 1944, isti vir.
 Poročilo štaba Istrskega odreda 27. in 30. ter 1. 6. 1944, A IZDG F. 296/11 in 296a/III.
- ²⁰Poročila štaba 1. bataljona 22., 23., 25. in 27. 5. 1944, A IZDG F. 297/1.
 Leopold Krebelj, isti vir, PD, 3. 1. 1971.
 Franc Počkaj, Kozina, Rudi Požru, Divača, ustna vira.
 Jože Pavlič, Crni kal, pismena izjava 25. 11. 1973, arhiv pisca.
- ²¹Poročilo štaba IO 21. 5. 1944, isti vir.
 Leopold Krebelj, Komandant Treblinke in Rižarne je padel na Kozinskem vrhu. Primorski dnevnik, 30. in 31. 1. 1972.
 Stojan Šturma-Matja, poročilo 28. 5. 1944, isti vir.
 Elda in Nela Culot, Divača, pismena izjava 21. 12. 1973, arhiv pisca.
- ²²Leopold Krebelj, Komandant Treblinke . . . isti vir. Primerjaj tudi Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik 3. 1. 1971.
- ²³Dr. Tone Ferenc, isti vir.
- ²⁴Poročilo okrožne izpostave ONZ za Slovensko Istro 30. 5. 1944, AO IO v Kopru.
- ²⁵Saul Fridländer, Spion in Lager der Mörder in Irgendwie zum vernichtungserfolge Kommen, odlomki izjave Kurta Gersteina pred zavezniškimi preiskovalci o obisku v Belsecu in Treblinki 17. in 19. 8. 1942, Der Spiegel št. 51, 16. 12. 1968.
- Dr. Tone Ferenc, isti vir, str. 280—282.
- ²⁶Tone Ferenc, isti vir, str. 139—141.
 Jacques Delarue, Zgodovina gestapa, Lj. 1968, str. 364—365.
- ²⁷Edward Cranksnav, Die gestapo, Ferlag Berlin 1959, str. 187—188.
 Irgendwie zum Vernichtungserfolge Kommen, isti vir.
 Dokumente über die »Aktion Reinhard«, Widerstandskämpfer 1972, str. 30 in ista revija št. 25, Rüdiger Liedtke iz Heidelberga, Mordkiste Hadamar, str. 51—53.
- ²⁸Irgendwie zum Vernichtungserfolge Kommen, isti vir.
 Tone Ferenc, isti vir.
 Jacques Delarue, Zgodovina gestapa, isti vir, stran 340—342, 347 in 364—365.
- ²⁹Tone Ferenc, isti vir.
 Iz Treblinke k sv. Saboti (Trst). II. Mandriano di Trieste 22/25. 4. 1972.
- ³⁰Skupina avtorjev, Od fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni, ANED — Trst 1974, str. 124—130.
- ³¹Dr. Tone Ferenc, isti vir, str. 282.
 Albin Bubnič, Trst, ustni vir.
 Franc Počkaj, Kozina, isti vir.
- ³²Poročilo štaba 1. bat. IO 30. 5. 1944, A IZDG F. 297/1.
 Operacijski dnevnik IO, isti vir. Primerjaj tudi Maks Zadnik, V Miljah in Kopru so ugasile luči. Primorske novice 16. 7. 1966.
- ³³Poročilo okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 30. 5. 1944, AO IO v Kopru.
 Poročilo obv. centra IO 31. 5. 1944, AO IO v Kopru. Dr. Tone Ferenc, isti vir.
- ³⁴Poročilo vojne oblasti 7. korpusa 13. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 46.
 Poročilo Gš NOV in PO Slovenije 24. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 81.
 Odredba vojne oblasti štaba 7. korpusa št. 47 24. 5. 1944, A IZDG F. 296/1.

- ³⁵ Operacijski dnevnik in Kronika IO, ista vira.
- Poročila obveščevalnega centra IO 31. 5., 8., 9. in 10. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- ³⁶ Poročilo štaba 1. bat. 30. 5. 1944, A IZDG F. 297/1.
- ³⁷ Poročili štaba 2. bat. IO, 28. in 30. 5. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Poročilo štaba IO 2. 6. 1944, AO IO v Kopru. Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Anton Drečnik in Valentin Kocjančič, spomini udeležencev o akciji, pisмени izjavi, AO IO v Kopru.
- ³⁸ Poročila štaba Istrskega odreda 30. in 31. 5. ter 1. 6. 1944, A IZDG F. 296/1.
- Dopis štaba IO Komandi istrskega vojnega področja 6. 6. 1944, A IZDG F. 296a/II.
- Poročilo štaba 2. bat. IO 28. 5. 1944 in poročila o delu z novinci 29. in 31. 5. A IZDG F. 297/11.
- Kronika in operacijski dnevnik IO, ista vira.
- Dopis štaba 7. korpusa štabu IO 27. 5. 1944, A IZDG F. 296b/I.
- ³⁹ Naredba štaba IO 16. 6. 1944, A IZDG F. 296/IV.
- Ukaz VŠ NOV in POJ 1. 6. 1944. Zahvala generala Wilsona. Kronologija, isti vir, str. 729 in 809.
- Povelje GŠ NOV in POS 4. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 20.
- ⁴⁰ Operacijski dnevnik in kronika IO, ista vira.
- Prepis OD IO št. 728/17 6. 6. 1944 in 741/17, 7. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁴¹ Poročili štaba 1. bat. IO 1. in 3. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Dopis štaba IO 2. 6. 1944, A IZDG F. 296/IV.
- Poročilo obv. centra IO 2. 6. 1944, A IZDG F. 296a/IV.
- * Poročilo štaba 1. bat. IO 6. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Poročilo obv. oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 19. 6. 44, AO IO v Kopru.
- Prepis OD IO št. 741/17, 7. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba 7. korpusa 20. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 71.
- Mirko Kovačič, Minerski vod IO, Primorski dnevnik, 22. 10. 1968. (Navajam: Mirko Kovačič, PD . . .). Primerjaj tudi Maks Zadnik, Uničili smo patrolni vlak. Borec št. 6—7 1966.
- ⁴³ Poročila štaba 1. bat. IO 10. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Prepis OD IO 12. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba 7. korpusa 20. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 71.
- Rudi Požru, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ⁴⁴ Poročilo štaba 1. bataljona IO 5., 7., 8. in 9. 6. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Poročilo armadne skupine von Zangen 6., 7. in 9. 6. 1944, NAW, filmoteka VZI v Beogradu, serija T-312, Roll 1640, posnetki 000646, 000649 in 000655.
- ⁴⁵ Kronika IO in operacijski dnevnik, ista vira.
- ⁴⁶ Kronika IO, isti vir.
- Seznam funkcionarjev IO 7. 7. 1944, A IZDG v Lj. F. 296b/IV.
- Predloga za imenovanje in oficirske in podoficirske čine štaba IO 31. 7. in 1. 8. 1944, arhiv IZDG F. 296b/IV.
- ⁴⁷ Poročila štaba IO 16., 21., 23. in 27. 5. ter 1. in 16. 6. 1944, A IZDG F. 296/11.
- ⁴⁸ Poročilo Janeza Magistra-2ana komisarju 7. korpusa 8. 6. 1944, A IZDG F. 296a/II.
- ⁴⁹ Kronika IO, isti vir.
- ⁵⁰ Poročilo štaba 1. bat. IO 7. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Poročilo okrožnega komiteja KPS za Slov. Istro 7. 7. 1944, A IZDG F. 741.
- ⁵¹ Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Prepis OD št. 794/17, 12. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba 7. korpusa 20. 6. 1944, Zb. VI/14, dok. 71.
- ⁵² Poročilo štaba 2. bataljona IO 13. 6. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Prepis OD št. 821/17 14. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- Valentin Kocjančič in Alojz Brne, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ⁵³ Poročilo obveščevalnega oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 11. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročila štaba IO 16. 6. 1944, A IZDG F. 296/11.
- Poročilo namestnika komandirja Rudija Mahniča 19. 6. 1944, A IZDG F. 296a/IV.
- ⁵⁴ Prepis OD IO 16. 6. 1944, isti vir. Jože Grbec, Koper, pismena izjava.
- Maks Zadnik, Med Snežnikom in morjem, Primorski dnevnik, 14., 15. in 16. 5. 1969.
- ⁵⁵ Poročilo namestnika komandirja Rudija Mahniča-Žita štabu 1. bat. 19. 6. 1944, A IZDG F. 296a/IV.
- Prepis OD št. 882/17 23. 6. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba 7. korpusa GŠS ... 28. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 92.**
- Jože Stembergar, Alojz Sedmak in Anton Batista, pisмене izjave, AO IO v

Kopru. Primerjaj tudi Maks Zadnik, Med Snežnikom in morjem, Primorski dnevnik 14., 15. in 16. 5. 1969.

⁵⁶ Poročilo obv. oddelka okrožne izpostave ONZ za Slovensko Istro 19., 21., 23. in 27. 6. 1944, AO IO v Kopru.

s? Poročili štaba 1. bat. 15. in 16. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.

Kronika IO, isti vir.

Poročila obv. oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 17., 19. in 21.

6. 1944, AO IO v Kopru.

Franc Poles in Jože Mezgec, pismena izjava, AO IO v Kopru.

⁵⁸ Poročilo obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS 4. 7. 1944, AO IO v Kopru.

Poročila obv. oddelka okrož. izpostave ONZ za Slov. Istro 17., 19., 21. in 23.

6. 1944, AO IO v Kopru.

⁵⁹ Operacijski dnevnik IO, isti vir.

Povelje štaba IO št. 835/5, 17. 6. 1944 in 852/5, 19. 6. 1944, A IZDG, F. 296/III.

Poročilo štaba 7. korpusa 30. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. št. 93.

⁶⁰ Poročilo štaba IO o sovražni ofenzivi 23. 6. 1944, A IZDG F. 296a/III.

Kronika IO, isti vir.

Franc Stanič, pismena izjava, AO IO v Kopru in Franc Frank, Orehek, ustni

vir.

Evidenčna knjiga vojnih žrtev, obč. odbor ZZB NOV Sežana.

* Poročili štaba 1. bat. štabu IO 16. in 22. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.

* Poročilo štaba 1. bat. IO 22. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.

Kronika IO, isti vir.

⁶³ Operacijski dnevnik, IO, isti vir.

Poročilo štaba 7. korpusa 30. 6. 1944, isti vir.

Prepis OD št. 882/17, 23. 6. 1944, AO IO v Kopru.

⁶⁴ Operacijski dnevnik IO, isti vir.

Prepis OD št. 996/17 3. 7. 1944, AO IO v Kopru.

Poročilo štaba 7. korpusa 30. 6. 1944, isti vir.

⁶⁵ Operacijski dnevnik IO, isti vir. Poročilo Rudija Mahniča, isti vir. Izpis iz operacijskega dnevnika 3. 7. 1944, isti vir.

Jože Štemberger, Rudi Požru, pismeni izjavi, ista vira.

⁶⁶ Poročilo štaba IO 27. 6. 1944, A IZDG F. 296a/II, Kronika IO, isti vir.

Prepis OD št. 911/17 26. 6. 1944, AO IO v Kopru.

* Povelje štaba 7. korpusa 24. 6. 1944, Zb. NOV VI/14, dok. 83.

⁶⁸ Poročilo štaba 7. korpusa 28. 7. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 33.

Dopis štaba IO 1. bataljonu A IZDG F. 296/IV.

Poročili štaba 1. bataljona štabu IO 22. in 24. 6. 1944, A IZDG F. 297/1.

⁶⁹ Poročilo štaba 1. bataljona IO 1. 7. 1944, A IZDG F. 297/1.

Jože Ujčić-Nebec, Zazid 7, ustna izjava piscu 25. 11. 1973.

⁷⁰ Kronika IO, isti vir.

⁷¹ Prepis OD št. 986/17, 2. 7. 1944, AO IO v Kopru.

Poročilo štaba IO 1. 7. 1944, A IZDG F. 296a/III.

⁷² Kronika IO, isti vir. Resolucija brez datuma v A IZDG F. 296b/IV.

Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji IV. del. Lj. 1973, str. 133 in 395.

⁷³ Kronika IO, isti vir.

⁷⁴ Poročilo štaba 2. bataljona IO 4. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.

Operacijski dnevnik IO, isti vir.

⁷⁵ Kronika IO in operacijski dnevnik, ista vira.

Dopis štaba IO štabu 7. korpusa 2. in 5. 7. 1944, A IZDG F. 296a/IV.

⁷⁶ Poročili 1. in 2. bat. IO 4. 7. 1944, A IZDG F. 297/1, II.

CK KPS, okrožnica partijskim org., 24. 4. 1944, prepis hrani avtor.

⁷⁷ Kronika IO, isti vir.

Janez Magister, pismo sestri Erni 12. 7. 1944, kseroks kopija v arhivu pisca.

⁷⁸ Obv. poročilo armadne skupine von Zangen od 11—25. 5. 1944, NAW, filmoteka VZI v Beogradu, serija T-312, film 1640, posnetek št. 001011.

⁷⁹ Poročilo armadne skupine von Zangen 1. 6. 1944, NAW, filmoteka VZI Beograd, serija T-312, Roll 1640, posnetek 1004.

⁸⁰ Obveščevalno poročilo armadne skupine von Zangen 14. 6. 1944 . . . isti vir, posnetek št. 001037.

⁸¹ Metod Mikuž, isti vir IV, str. 327—328.

⁸² M. Mikuž, isti vir, stran 329.

⁸³ Navodilo GŠ NOV in PO Slovenije štabu 9. korpusa o mobilizaciji . . .

24. 7. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 26, opomba 14.

Metod Mikuž, isti vir, str. 330.

- ⁸⁴ Milan Ferlež, Ljubljana, ustni vir, 13. 9. 1973.
 Metod Mikuž, isti vir, str. 331—333.
- ⁸⁵ Vojni dnevnik armadne skupine von Zangen, NAW, filmoteka VZI v Beogradu, Serija T-312, film št. 1640, posnetka 815 in 816.
- ⁸⁶ Izjava Jožeta Buha-Boruta, Izola o razgovorih z Nemci na Pivki, ustni vir.
- M. Mikuž, isti vir, str. 532. Kronika IO, isti vir.
- Situacijski poročili KIVP 8. in 9. 7. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo opazovalne točke št. 1. štaba 7. korpusa št. 29/A 18. 7. 1944, kopija v AO IO v Kopru.
- « Poročilo štaba IO 12. 7. 1944, AO IO v Kopru.
- Ivan Švab in Ivan Marsetič, Zazid, ustna izjava piscu 25. 11. 1973.
- Franc Zorc, Reka, pis. izjava v AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba 1. bataljona IO 7. 7. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Jože Markučič, pismo piscu 6. 3. 1974, AO IO v Kopru.
- ⁸⁸ Poročilo štaba 2. bat. 10 9. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Kronika IO, isti vir.
- ⁸⁹ Poročilo propagandnega odseka štaba IO 14. 7. 1944, A IZDG F. 296b/III.
- Kronika IO, isti vir. Poročilo štaba 2. bataljona IO 10. 7. 1944, isti vir.
- ⁹⁰ Situacijska poročila KIVP 9., 13., 15. in 16. 7. 1946, AO IO v Kopru.
- Poročila obveščevalnega oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 9. 7. 1944 in ONZ za Brkine 27. 7. 1944, AO IO v Kopru.
- Situacijsko poročilo GSS 4., 25. in 26. 7. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁹¹ Dnevno poročilo štaba IO 11. 7. 1944, A IZDG F. 296a/III.
- Kronika in operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Poročili Stojana Šturma 9. 6. in 12. 7. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo štaba 3. bataljona IO 11. 7. 1944, A IZDG F. 297/111.
- Srečko Vičič, pismena izjava, AO IO v Kopru. Dopis štaba IO Komandi mesta Materija 18. 8. 1944, A IZDG F. 296a/III. Potrdilo Komande mesta Materija z 12. 8. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁹² Poročili štaba 2. bataljona IO 11. in 13. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- Poročilo štaba 7. korpusa 28. 7. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 33.
- ⁹³ Kronika IO, isti vir. Srečko Vičič, isti vir.
- Angela Boštjančič- Harije, ustni vir 8. 3. 1972.
- Dopis štaba IO Buzetskemu vojnemu področju 12. 7. in štabu 7. korpusa 20. 7. 1944, A IZDG F. 296a/II in 296/III.
- ⁹⁴ Kronika IO, isti vir. Poročila štaba 2. in 3. bat. IO od 1. do 20. 7. 1944, A IZDG F. 297/11, III.
- Zapisnik komande mesta Št. Peter 16. 7. 1944, A IZDG F. 319/1.
- ⁹⁵ Poročila štaba 3. bat. IO za julij 1944, isti vir.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- ⁹⁶ Poročilo štaba 2. bat. IO 15. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- ⁹⁷ Poročili štaba 3. bat. IO 14. in 15. 7. 1944, A IZDG F. 297/III.
- ⁹⁸ Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- ⁹⁹ Poročilo štaba 2. bat. IO 20. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir.
- ¹⁰⁰ Poročilo štaba 3. bat. IO 20. 7. 1944, A IZDG F. 297/III.
- ¹⁰¹ Poročilo štaba 1. bat. IO 20. 7. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Operacijski dnevnik IO, isti vir. Dopis okrožne izpost. ONZ za Slov. Istro, 27. 7. 1944, AO IO v Kopru.
- Pismena izjava Ivana Pezdircar, AO IO v Kopru.
- ¹⁰² Poročilo štaba 1. bat. IO 22. 7. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Pavel Legac, pripombe na rokopis, Istra v boju za svobodo, arhiv odbora za kroniko Istra v boju za svobodo v Kopru.
- Lojze Lenič, ustna izjava 5. 9. 1973 v Ljubljani.
- ¹⁰³ Poročilo štaba 1. bat. 22. 7. 1944, isti vir. Pavel Legac, isti vir.
- Anton Batista, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ¹⁰⁴ Poročilo štaba 1. bat. IO 22. 7. 1944, isti vir, Kronika IO, isti vir.
- Alojz Sedmak in Jože Štemberger, ista vira.
- ¹⁰⁵ Poročilo štaba 1. bat. IO 24. 7. 1944, A IZDG F. 297/1.
- Poročili namestnika političnega komisarja Janeza Magistra štabu odreda 20. in 22. 7. 1944, arhiv IZDG F. 296a/II. Kronika IO, isti vir.
- Mirko Kovac, PD 17. in 18. 10. 1968.
- Anton Debeljak, intendant IO, pismena izjava, AO IO v Kopru.

- ¹⁰⁶ Poročili štaba 1. bat. IO 24. in 26. 7. 1944, A IZDG F. 297/1.
 Mirko Kovachič, PD 22. 10. 1968. Kronika IO, isti vir.
- ¹⁰⁷ Vlado Čebihin in Jožko Pečar, pismeni izjavi, arhiv odbora IO v Kopru,
 »o« Poročilo štaba 2. bat. IO 22. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.
 Operacijski dnevnik in Kronika IO, ista vira.
 Poročilo štaba 7. korpusa 15. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 82.
 Mirjam Race, Rodik 21. julija 1944, TV 15, 19. 8. 1971. Kopija popisa okupa-
 torjevih vojnih zločinov, osebni arhiv Vladimira Dujmoviča, Izola.
 Valentin Kocijančič, Jože Žnidaršič in Jože Mezgec, pismene izjave, AO IO v
 Kopru.
- ¹⁰⁹ Kronika IO, isti vir.
 1.0 Kronika IO, isti vir.
 1.1 Ustna izjava Zdravka Klanjščka in Jožeta Novaka, sodelavcev VZI v Beogra-
 du, oddelka v Ljubljani.
- ¹¹⁰ »2 Poročilo štaba 2. bat. IO 27. 7. 1944, A IZDG F. 297/11.
 Operacijski dnevnik IO, isti vir.
¹¹³ Poročilo štaba 2. bat. IO 27. 7. 1944, isti vir.
 Poročilo KIVP 29. 7. 1944, AO IO v Kopru.
 Kronika in operacijski dnevnik IO, isti vir.
 Srečko Vičič in Marija Kirn-Kapov, ustna vira.

V PRIČAKOVANJU ZAVEZNIŠKEGA IZKRCANJA V ISTRI

(Od 1. avgusta do 6. septembra 1944)

Splošne vojaške in politične razmere v avgustu 1944

Vojaški porazi nacistične Nemčije in njenih zaveznic na vzhodni fronti, v Franciji, Italiji in Jugoslaviji so avgusta 1944 privedli do obsežnih političnih in vojaško stateških pregrupacij v škodo Nemčije v Evropi. Konec avgusta so bile izločene iz boja nemške zaveznice Bolgarija, Finska in Romunija.

Angloameriške armade so med zmagovitimi operacijami v v severni Franciji do 20. avgusta 1944 uničile pri Faraisu 8 nemških divizij, 15. avgusta so se izkrcale še v Južni Franciji. V Italiji pa so 22. avgusta zavzele pomembno cestno in železniško križišče Firenze, 25. avgusta pa začele napad na nemško »Gotsko obrambno črto«. Istega dne so osvobodile Pariz. Rdeča armada se je v Beh Rusiji in na Poljskem, potem ko je 27. julija zavzela Minsk in Lvov, približevala Varšavi in Krakovu. Dne 1. avgusta je prišlo do junaškega in tragičnega upora v Varšavi, ki je trajal do 3. oktobra in zahteval velike žrtve. Še hitreje so prodirale sovjetske sile na južni fronti ter tam začele 22. avgusta končne operacije za izločitev Romunije in Bolgarije iz hitlerjevskega bloka. Zato je romunski kralj Mihael 23. avgusta pod pritiskom Rdeče armade in romunskih protifašistov razpustil Antonesoujevo pro-fašistično vlado, zaprosil Sovjetsko zvezo za premirje in ukazal svojim četam, da ustavijo boje. Dne 25. avgusta pa je Romunija napovedala vojno Nemčiji. Tega dne je zaprosila za premirje tudi Finska. Bolgarska monarhistična vlada pa je razglasila svojo nevtralnost. Takšen razvoj vojaških operacij je grozil z obkolitvijo in uničenjem nemške jugovzhodne skupine armad »E«, zato ji je

Hitler ukazal, naj se umakne z grških otokov ter iz Grčije in Albanije poroti severozahodu.¹

Na jugoslovanskem bojišču si je nemško poveljstvo povsod prizadevalo, da bi obdržalo pomembne prometne zveze; le na območju Črne gore in na meji s Srbijo je prešel 5. nemški planinski armadni korpus s 5 divizijami 3. avgusta v ofenzivo na enote II., III. in XII. udarnega korpusa NOVJ, da prepreči njihov prodor v Srbijo. Boji so trajali en mesec, vendar so bila vsa nemška prizadevanja brezuspešna.²

Za razvoj osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov in njegovo mednarodno uveljavljanje je bil zelo pomemben obisk vrhovnega komandanta NOVJ in predsednika Nacionalnega komiteja narodne osvoboditve Jugoslavije tovariša Tita v Caserti pri zavezniškem vrhovnem poveljstvu za Sredozemlje, od 8. do 14. avgusta 1944. Tam se je najprej sestal z zavezniškima komandantoma generaloma Wilsonom in Aleksandrom, potem pa tudi s predsednikom britanske vlade Winstonom Churchillom in se z njimi kljub odklonitvi Tita in NKOJ, da bi njegovi predstavniki vstopili v kraljevo jugoslovansko vlado, vendarle sporazumel o zavezniški materialni in tehnični pomoči NOV, sodelovanju njihovega letalstva v vojaških operacijah NOV na jugoslovanskem ozemlju, ustanovitvi jugoslovanskega vojnega letalstva z zavezniško pomočjo, vrnitvi jugoslovanske mornarice in ustanovitvi tehnične baze NOVJ v Italiji. Za Primorsko in Istro pa je bilo najpomembnejše, da so zahodni zavezniki priznali, da se ti pokrajini štejeta za operacijsko področje NOVJ, s tem pa je bila tudi priznana pravica vstopa v NOV vsem tistim Slovencem in Hrvatom, ki so bili prisilno mobilizirani v italijansko vojsko in tudi po italijanski kapitulaciji v njej zadržani kot italijanski državljani.

Na sestanku 10. avgusta v Caserti je general Wilson — pozneje pa tudi Churchill — zastavil Titu izredno pomemben vojnopravni in politični problem — zavezniško izkrcaje v Istri. S to vojaško operacijo so nameravali zavezniki presekati glavne nemške oskrbovalne poti in zlomiti nemško obrambo v Italiji, potem pa prodreti skozi Ljubljansko kotlino proti Avstriji in Madžarski. Za to operacijo se je posebno zavzemal Churchill, ki je hkrati zagovarjal obnovo jugoslovanske monarhije in ohranitev starega reakcionarnega družbenega reda. Zato bi utegnil biti takšen za-

vezniški vojaški podvig za narodnoosvobodilno gibanje politično izredno nevaren, vendar ga vodstvo NOB kot zaveznik v protihitlerjevi koaliciji ne bi smelo kar odkloniti, če bi ga bili zavezniški strategji ocenili kot splošno pomembnega za uničenje sovražnika in končanje vojne. Zato je tovariš Tito zahteval, naj bi zavezniške vojaške sile, če bi se izkrcale, sodelovale v boju proti sovražniku z enotami NOV in na zasedenem območju ne uvajale vojaške okupacijske uprave, temveč spoštovale jugoslovanske organe politične oblasti. Te operacije britanska vlada zaradi nasprotovanja Američanov in Francozov ter pomanjkanja vojaških sil po izkrcanju v Južni Franciji ni mogla izpeljati, toda naše vodstvo tedaj še ni moglo vedeti, da ne bo prišlo do nje.³

Zaradi trdne politične enotnosti narodnoosvobodilnega gibanja in stalne krepitve njegove vojaške moči so se tudi odnosi med Nacionalnim komitejem narodne osvoboditve Jugoslavije in šubašičevo kraljevsko begunsko Vlado urejali s postopnim premagovanjem odpora reakcionarnih sil. Pogajanja s šubašičem so se med 16. in 19. avgustom nadaljevala na Visu. Sporazumeli so se zlasti o tem, da bo šubašičeva vlada organizirala pri zavezniških materialno pomoč narodnoosvobodilni vojski in najela v tujini posojila ter skrbela za izboljšanje prehrane prebivalstva, dalje da bo postopoma likvidirala svoje oborožene sile v tujini, se odrekla četnikom Draže Mihailoviča in jim vzela naslov svoje vojske v domovini, ker so sodelovali z okupatorjem v boju proti NOV. Maršal Tito je 17. avgusta izjavil, da je bil odstop Puričeve vlade pogoj za sporazumevanje med NKOJ in predsednikom begunske kraljeve vlade dr. šubašičem, hkrati pa pozval vse Jugoslovane v sovražnih vojaških formacijah, naj prestopijo v NOV. Ko pa je kralj Peter Karadjordjevič II. na predlog šubašičeve vlade 29. avgusta 1944 odvil Draži Mihailoviču vsa pooblastila in priznal Tita za edinega voditelja jugoslovanskega narodnoosvobodilnega odpora, je Tito 30. avgusta ponovno pozval slovenske in hrvaške domobrance, četnike in pripadnike drugih sovražnih oboroženih vojaških formacij, naj prestopijo v NOV najpozneje do 15. septembra 1944, sicer bodo po vojni obsojeni kot izdajalci.⁴

Glavni štab NOV in PO Slovenije in štab VII. korpusa sta načrtovala v avgustu 1944 med drugim tudi nadaljnje rušenje proge Zidani most—Ljubljana—Trst in Št. Peter—Reka. Napadale in uničevale naj bi jo minerskosabotažne skupine in s tem

ovirale sovražni vojaški promet, premeščanje in pregrupacije sovražnih vojaških sil ter tako podprle zavezniško prodiranje na fronti v Italiji.⁵

Glavni štab NOV in PO Slovenije pa je zaradi možnega zavezniškega izkrcanja v Istri in približevanja front iz Italije in Balkana pričakoval večji sovražnikov pritisk ob prometnih poteh v Sloveniji, zato je temeljito proučil delovanje in uspehe partizanskih odredov, potem pa jim je 30. juh ja ukazal, da morajo bolje izkoristiti svoje diverzantske skupine in enote ter intenzivneje obvladovati svoja operativna območja. Zlasti pa jim je prepovedal zadrževati glavne operativne sile na osvobojenem ozemlju in jim naročil, da jih morajo vrniti na sektorje, ki jih obvladuje sovražnik, načrtno rušiti železnice in ceste ter industrijske objekte, organizirati več diverzij, sabotaž in bojov svojih bataljonov v neposredni bližini sovražnih postojank ter tako širiti osvobojeno ozemlje. Poleg sabotažnih akcij in bojov morajo odredi kot organi politične revolucije in pravične osvobodilne vojne širiti propagandno gradivo med sovražne vojake v postojankah, organizirati njihovo dezertiranje, zbirati orožje in opremo. Odredni štabi, enote in borci pa morajo sodelovati tudi s političnimi in oblastnimi organi; s političnim delom naj krepijo politično zavest množic na svojih sektorjih in organizirajo terensko obveščevalno službo povsod, zlasti pa v sovražnih postojankah.

Za Istrski odred je navodilo posebej poudarilo, naj po en njegov bataljon deluje v Slovenski Istri, v Brkinih in na Pivki ter okolici Ilirske Bistrice.

Glede vojaškega delovanja proti sovražniku pa je bilo poudarjeno, naj odred skupaj z Južnoprimorskim odredom pritiska na Trst in minira prometne zveze v bližini mesta ter organizira sabotaže v samem Trstu. Železniško progo Trst—Postojna naj ruši v sodelovanju z Dolomitskim in Notranjskim odredom. Hkrati naj ruši tudi progi St. Peter—Reka in Divača—Pulj ter cestno omrežje Reka—Trst in Reka—Ilirska Bistrica—Postojna.

Proti jugu naj se poveže s hrvaškimi partizanskimi enotami v Istri.

Istrskemu odredu je preostala tudi tokrat posebna naloga — organizacija zvez za nabavo blaga in opreme za štab VII. korpusa ter GŠ Slovenije v Trstu in Italiji ter skrb za prevoze na Notranjsko.⁶

Sovražne enote so se v svojih operacijah na Primorskem v začetku avgusta omejevale v glavnem na zaščito cest in železnic. Da bi to nalogo zadovoljivo opravile, so izvajale lokalne ofenzivne akcije, čeprav je nemško vrhovno vojaško poveljstvo od druge polovice julija resno računalo z zavezniškim izkrcanjem v Istri in Tržaškem zalivu. Zato so nemške enote pripravile za uničenje z miniranjem vse cestne mostove in pristaniške naprave od Milj do Pulja, začele graditi utrdbe in postavile protiletalske ter obalne topove na mnoge višinske točke v okolici Trsta.⁷ V Furlaniji pa so Nemci že tedaj razstrelili nekatera letališča ter okrepili svoje čete ob glavnih prehodih proti Alpam. Na območje Škofij v Istri je 30. in 31. julija prispela nemška vojaška komisija, v kateri je bilo več kot 100 oficirjev, med njimi 6 generalov, in si ogledala položaje ter utrdbe.[®] Po sestanku Tita z generalom Wilsonom in Churchillom v Caserti in Neaplju so Nemci še z večjo verjetnostjo računali na izkrcanje tudi zato, ker so zavezniške čete prodirale proti Padski nižini.'

Tedaj so bile na Primorskem naslednje nemške večje enote: 188. rezervna divizija gorskih lovcev, še ena kompletna pehotna divizija in 112. artilerijski polk ter polovica padalske divizije, deli italijanske gorske divizije »Giulia«, manjši deli 114. nemške gorske in 144. pehotne divizije, 15 čet Slovenskega narodnega varnostnega zbora,* manjši deli italijanskih financarskih, policijskih in drugih enot, 10. SS-policijski polk, ki je prispel 12. julija 1944 iz Poljske v Gorico, in 3. bataljon 15. SS-policijskega polka.¹⁰

Južno od Trsta je nemško poveljstvo namestilo na Miljskem polotoku in na sektorju Škofije—Trst poleg enot 188. rezervne divizije tudi artilerijske oddelke 114. planinske in 144. pehotne divizije. Postopoma pa so Nemci okrepili tudi druge postojanke v Istri in ob železniških progah, od morja proti notranjosti. Iz obveščevalnih poročil med 1. in 10. avgustom 1944 je razvidno, da je bilo tedaj v 52 postojankah na odredovem operativnem območju 8357 sovražnih vojakov: 6661 ali 80 odstotkov v nemških enotah, 1316 ali 16 odstotkov v italijanskih kolaboracionističnih četah (493 fašistov, 277 financarjev, 370 civilnih zaščitnikov, 176 po-

* Na operativnem območju Istrskega odreda so bile razvrščene 4. avgusta 1944 1. četa — 111 mož — v Klani, 3. četa — 165 mož — v Il. Bistrici, 7. četa — 104 mož — v št. Petru na Krasu (sedaj Pivka). (Poročilo štaba 9. korpusa 5. 8. 1944, Zbornik NOV VI/15, dok. št. 57, opomba*.)

licistov, karabinjerjev in drugih) ter 380 ali 4 odstotke domobrancev in četnikov.¹¹

Enote 237. divizije in nekatere druge čete so začeli Nemci premeščati iz Češke v Istro med 17. in 24. avgustom. Tedaj so pripeljali v Istro še približno 20.000 vojakov in jih razmestili 10.000 na območju Pulja, 3.000 na sektorju Reke, na Miljskem polotoku kakšnih 1500, med Bujami in Umagom 1500, prav toliko so jih uporabili za zavarovanje železnice Divača—Pulj. Da je nemško povejstvo pripisovalo avgusta 1944 veliko večji pomen Primorski in Istri kot Ljubljanski pokrajini, dokazuje zlasti povečanje njihovih vojaških sil v Istri od približno 20.000 na 40.000 vojakov, medtem ko so v istem času v Ljubljanski pokrajini njih število zmanjšali od 22.196 na 15.017 mož.¹²

Mobilizacija, oskrba in boji odreda v avgustu 1944

Odred je imel v začetku avgusta v 3 bataljonih 367 borcev, oboroženih s 3 lahкими minometi, 2 težkimi in 29 lahкими mitraljezi, 19 brzostrelkami, 238 puškami, 93 pištolami in 571 ročnimi granatami. Enote so imele za vsa orožja približno 32.000 kosov

Zbor štabne čete v Padežu pri Kovaču poleti 1944

streliva. Bojna morala borcev je bila dobra. Štabu odreda so bili na voljo 4 jahalni konji, v bataljonih pa so imeli 2 muli.¹⁰ Enote so bile razporejene takole: štab odreda na Kozjanah v Brkinih, 1. bataljon s štabom in četami v Trseku v Slovenski Istri, 2. bataljon je imel taborišča severovzhodno ob brkinskih Kozjan (kota 628 na Gradu), 3. pa med Tatrami in Kozjanami, v gozdu Kosmačica. V začetku avgusta so bile enote zaposlene pretežno z mobilizacijo in spremljanjem novincev na Notranjsko. Mobilizacija je bila tedaj zelo nujna tudi zato, ker so Nemci in domobranci razglasili 31. julija splošno mobilizacijo letnikov 1914 do 1926 v delovno službo in njihove vojaške enote. Sočasno z mobilizacijo so bataljoni s patruljami in zasedami nadzorovali svoje operativne sektorje, varovali delovanje političnih organizacij ter jim tudi pomagali. Štab odreda pa si je z 2. bataljonom posebej prizadeval, da bi z udarnimi skupinami do moči čete napadal in uničeval sovražnike ob prometnih poteh, medtem ko so minersko-sabotažne skupine s sodelovanjem bojnih skupin rušile železniške proge in tako zadajale sovražniku izgube v živi sili ter povzročale velike zastoje in motnje v prometu, ki je po obnovi Štampetovega mostu (4. julija) po progi Ljubljana—Trst hitro naraščal. Tretji bataljon je bil do začetka avgusta še pretežno zaposlen z urjenjem v vojaških veščinah in organizacijskim urejanjem, čeprav je že julija samostojno opravil nekaj uspešnih akcij in spremljal novince, 4. avgusta pa je po nalogu odredovega štaba prevzel od 2. bataljona zavarovanje brkinskega sektorja in del straže pri odredovem štabu.¹⁴

Nemško poveljstvo je 30. in 31. julija premeščalo neko svojo večjo enoto z Reke proti Trstu. Odredni obveščevalci so našli na cesti Trst—Reka, med Podgradom in Kozino, prvi dan 93, drugi dan pa 30 kamionov, 30 pa se jih je ustavilo v Podgradu. Zaradi teh premikov in vdora 3. domobranske čete na Prem so bile vse razpoložljive sile 2. in 3. bataljona stalno na položajih, štab odreda z odseki pa v strogi pripravljenosti. Tretji bataljon je 31. julija poslal 16 borcev spremljat novince na Notranjsko, četa 22 borcev pa je odšla v napad na domobrance na Prem. Vendar je prispeela prepozno, ker je domobrance že prej napadla patrulja 5. bataljona VDV in ranila komandirja čete, stotnika Antona Mehleta, v nogo, zato so ga morali njegovi spremljevalci odnesti in se hitro umakniti v Ilirsko Bistrico.¹⁵

Štab odreda **je** računal, da **se** bodo nemški premiki po cesti Reka—Trst nadaljevali tudi naslednje dni, zato je 2. avgusta organiziral iz 2. in 3. bataljona udarno skupino 38 borcev, oboroženo z lahkim minometom, protitankovsko puško, 5 lahkimi in težkim mitraljezom ter drugim orožjem, in ji ukazal, da napade sovražnika med Materijo in Tubljami. Napad so pripravili 3. avgusta, vendar tega dne ni bilo na cesti večjih sovražnikovih transportov, zato je zaseda napadla manjši osebni avtomobil in ga le poškodovala. Ker je bil s tem položaj izdan, se je četa umaknila pod Slavnik. Tu je še istega dne prevzela od 1. bataljona 90 novincev in jih v noči na 4. avgust pospremila v Brkine. V naslednji noči je te novince spremljala na Notranjsko četa 25 borcev 3. bataljona. Na prehodu čez železnico Št. Peter—Reka na Killovškem predoru pa jih je 5. avgusta okoli 1. ure napadla sovražna zaseda, 40 do 50 vojakov. Spremistvo je odgovorilo na sovražni napad in sovražnika zadržalo, vendar ga ni moglo pregnati. Novinci so se zvečine umaknili nazaj v Brkine. Pogrešali pa so borca Viktorja Pribaca, čigar usoda je ostala nepojasnjena. Naslednji večer so novince nemoteno pospremili na Pivko.¹⁶

V začetku avgusta so se dogodki v Brkinih, Istri in drugod zelo hitro vrstili. Kljub fašističnemu nasilju, ki se je v Istri in Brkinih po julijskem atentatu na Hitlerja še stopnjevalo, je borbenaost ljudstva in partizanskih enot nenehno naraščala.

Da je bil s tedanjim delovanjem in uspehi odreda v Istri zadovoljen tudi štab VII. korpusa, dokazuje njegovo povelje podrejenim enotam z dne 30. julija 1944, v katerem je v oceni razmer uvodoma poudarjeno:

»Sektor Istre* je pod stalno kontrolo naših enot, ki uspešno napadajo železniško progo, postavljajo zasede in preprečujejo sovražniku ropanje istrskih vasi.«

Štab odreda je tedaj v sodelovanju s političnimi organizacijami in komando istrskega vojnega področja z veliko vnemo načrtno razvijal vojaško operativno, mobilizacijsko in politično propagandno aktivnost. Iz Istre sa v Brkine po enkrat do dvakrat tedensko kljub sovražnikovemu prizadevanju, da onemogoči mobilizacijo, prihajale kolone po 70 do 200 novincev, ki jih je bilo

* Tu je nejasno, ali je mislil avtor le na ožjo Istro ali tudi na Brkine, Zgornjo Pivko in druge kraje, ker so bila pojmovanja o tem v štabu korpusa zelo različna. Največkrat so štel za Istro celo območje onkraj stare italijansko-jugoslovanske meje.

treba nahraniti, zavarovati in pospremiti na Notranjsko. Sočasno pa je dotekalo po raznih trgovskih in drugih zvezah iz Trsta, Istre in Italije k štabu odreda in komandi mesta Materija in Ilirska Bistrica v Brkine mnogo tehničnega materiala, soli, ti-skarskega papirja, obutve, goriva in drugega blaga, namenjenega štabu VII. korpusa, glavnemu štabu Slovenije in drugim osred-njim ustanovam slovenskega vodstva NOB. Zato so morali borci

2. in 3. bataljona skoraj vsako noč spremljati in varovati vprežne vozove, tovarne avtomobile in mule ter nosače. Večkrat so v ta namen uporabili tudi novince, da so spotoma prenesli posebno pomembne stvari čez cesto in železnico na Pivko in Notranjsko.⁷

Štab odreda je v prvih dneh avgusta v skladu s poveljem glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 30. julija 1944, s ka-terim je Gš zahteval večjo akcijsko samoiniciativo, gibčnost in intenzivnejšo kontrolo odrednih operativnih območij ter krepitev akcijske dejavnosti odrednih enot, v noči na 3. avgust premestil svoje taborišče s Kozjan na Rjavče, štabu 3. bataljona pa ukazal, naj se preseli med Tatre in Rjavče ter prevzame tudi operativno območje in naloge 2. bataljona. Isti dan pa je spričo ugotovitve, da sta sektorja Čičarije po odhodu 1. bataljona v Istro in jugo-vzhodni del Brkinov med Ilirsko Bistrico—Rupo in Podgradom premalo nadzorovana, ukazal 2. bataljonu, da s 1. četo in delom bataljonskega štaba zasede območje Čičarije, z drugo četo pa sektor Starod—Veliko brdo—Sabonje, in vsaki četi dodelil po 2 minerja. Bataljon je dobil nalogo, da polovi iskrivače, kontrolira območje s patruljami, napada sovražne patrulje, naveže stike z ljudmi in skupaj s terenskimi delavci razvije politično aktivnost, ki je bila tedaj še posebno potrebna zaradi prihoda četniškega odreda na to območje. Dalje naj četa napada tudi progo Di-vača—Pulj in fašistične zasede, ki na odseku med Kozino in Podgorjem ovirajo zveze z Istro, prepreči fašističnim patru-ljam vdore v vasi in uniči telefonsko linijo ob cesti Reka—Trst. Druga četa pa naj ruši železniško progo Št. Peter—Reka na odseku med Ilirsko Bistrico in Šapjanami, napada domobranske patrulje, ki prihajajo iz Ilirske Bistrice v vasi Harije, Veliko in Malo Bukovico ter druga bližnja naselja.¹⁵

Bataljon je prešel na novo območje v noči na 5 avgust. Že naslednji dan je poročal štabu odreda, da so četne patrulje pre-gledale območje Staroda, Velikega brda in Poljan ter ugotovile,

Štab 3. bataljona IO s četnimi poveljniki in političnimi komisarji v poletju 1944
v taborišču pri Kozjanah

da si domobranci iz Ilirske Bistrice vztrajno prizadevajo, da bi pridobili zase ljudi v Harijah ter na Veliki in Mali Bukovici. Zato so poslali naslednji dan na to območje zasede, da bi domobrance napadle, vendar teh ni bilo iz postojanke, ker so imeli v Ilirski Bistrici miting. V vaseh Poljane in Veliko brdo pa so zvedeli, da se skrivači zatekajo v bunkerje po gozdovih. Patrulja 1. čete je v noči na 7. avgust podrla 2 telefonska drogova ob cesti Reka - Trst, vendar je ugotovila, da so z drogov pobrane žice, zato akcije ni nadaljevala. Tako sta četi do 17. avgusta delovali ločeno, brez večjih vojaških uspehov. Medtem se je morala 1. četa 10. avgusta zaradi koncentracij nemških čet umakniti v Brkine, naslednjega dne pa se je morala tudi druga četa preseliti med Smrje, Celje in Brce, vendar sta se obe kmalu vrnili na dodeljena jima sektorja in ostali tam do 17. avgusta, nato sta odšli v zahodne Brkine, v sestavo bataljona.¹⁹

Prvi bataljon je v začetku avgusta nadaljeval mobilizacijo v Istri in spremljal novince v Brkine. Nemška mobilizacija letnikov 1914 do 1926 v delovno službo in vojaške formacije je pospešila prihode prostovoljcev v NOV in privedla po 31. juliju do ostrega tekmovanja s sovražnikom ter zastavila vprašanje, kdo bo uspeš-

nejši.* — Fašisti in Nemci pa tedaj niso le mobilizirali, temveč tudi utrjevali obrambne položaje in zbirali čete za obrambo pred zavezniškim izkrcanjem, zato je štab bataljona sklenil, da bo oviral sovražna prizadevanja z napadi udarnih skupin na prometna sredstva na cestah in rušenjem cestnih objektov.

Tako je 4. avgusta udarna desetina 2. čete pod vodstvom četrtega komisarja Rudija Mahničiča-Žita čakala v zasedi v dolini Drnice, jugovzhodno od Sečovelj, nemška prevozna sredstva. Tisti dan pa je bila — ne da bi bili bataljonovi borci za to vedeli — le kakšnih 500 metrov daleč proti Kaštelu zaseda hrvaških partizanov, ki so prihajali na slovensko območje, ne da bi se bili prej javili. Ti so napadli in uničili nemški kamion,** lei je peljal od Buj proti Kopru 34 vojakov, oboroženih s 3 lahкими strojnícami, 4 brzostrelkami in puškami. Štirje nemški vojaki so bežali proti naši zasedi. Ta jih je napadla, dva ubila, enega ranila in enega ujela ter jim zaplenila pištolo in puško s 50 naboji. Pozneje je patrolja komande mesta Koper ujela še enega nemškega vojaka, kii se je branil, vendar so ga borci obvladali.***

V noči na 5. avgust 1944 je ta desetina vdrla v rudnik premoga Sečovlje,**** razorožila financarsko stražo, ujela dva podoficirja, zaplenila 5 pušk, pištolo, 23 ročnih bomb in 80 komadov streliva ter minirala nekatere rudniške naprave, s čimer so minerji rudnik onеспosobili za delo. Iz rudnika so nameravali odnesti b dinamo-strojev za sprožanje min, a jih niso dobili. Odnegli pa so 12 kg mila, 1000 električnih detonatorjev, 3 zaboje razstreliva, 100 litrov vina in harmoniko.²⁰

* Odredov obveščevalec Vlado čebolin je 2. 8. poročal:

»... iz vseh postojank prihajajo velike množice prostovoljcev, delavcev pa tudi karabinerjev, to pomeni, da Hitlerjevi vojski več ne zaupajo.« (V. čebolin, poročilo v AO IO v Kopru.)

** Kamion je pripadal 8. lovskeму letalskeму bataljonu za posebno uporabo in je peljal iz Poreča proti Trstu. Obveščevalni center 10 je poročal, da je p'ldlo 15 sovražnikovih vojakov. Nemci pa so priznali, da je bilo 8 pogrešanih. (Poročilo obv. centra IO 8 . 8. 1944, AO IO v Kopru. Poročilo majorja Lercha o akciji »Prien« 12. 8. 1944, Zbornik NOV VI/15, dok. št. 167.)

*** Ujeta sta bila pripadnika 8. letalskega bataljona iz poreške postojanke Willi Jansen iz Düsseldorfa, ki se je predal in so pri njem našli nek naš propagandni letak, in Gustav Feldmann, ki se je branil. (Dopis štaba IO Komandi istrskega vojnega področja 9. 8. 1944, arhiv v IZDG F 296a.)

**** O napadu na rudnik zvezo iz nemških virov:

»Med 01.00 in 04.00, 5. VII. 1944, je 80—100 banditov, oboroženih z MPI in ročnimi granatami, napadlo rudnik Sečovlje . . . Odpeljali so 6 stražarjev, odnesli 250 kg dynamona, 50 kg grisantina, 70 detonatorjev, 7 petard . . .« (Vojni dnevnik Schmidt, London NM2, filмотeka VZI v Lj., posnetek 1009. (Avtor nemškega poročila se je verjetno zmotil glede meseca in napisal namesto »5. VIII.« . . . »5. 7.« — Opomba pisca.)

Druga udarna desetica 1. bataljona je pod vodstvom komandirja 1. čete Bruna Bizjaka okoli 5. ure zasedla položaje ob cesti Koper—Ankaran, le kakšnih 1500 metrov od Kopra. Okoli 6. ure pa je z brzostrelkami in mitraljezom napadla nemški tricikel in ga uničila. Padla sta dva nemška vojaka, eden pa je bil hudo ranjen. Zaplenili so italijansko brzostrelko. Takoj za triciklom je pripeljal kamion, poln nemških vojakov, ki so se ustavili na vami razdalji in takoj napadli bataljonovo zasedo. Ta se je spričo napada znašla v zelo kritičnem položaju, vendar so se borci umaknili brez izgub.²¹

Nemška ofenziva »Prien« v Istri in čičariii od 8. do 11. avgusta 1944.

Nemško vojaško poveljstvo za Jadransko operativno cono je bilo v začetku avgusta med pripravami za obrambo pred pričakovanim angloameriškim izkrcanjem v Istri spričo napadov slovenskih in hrvaških partizanskih enot na železnico Divača—Pulj čedalje bolj vznemirjeno. Še večje skrbi je okupatorjem povzročal naraščajoči pritisk slovenskih in hrvaških borcev ter italijanskih udarnih skupin proti cesti Pulj—Trst in obmorskim mestom, ker je prebujal upornega duha širšim italijanskim množicam in razkrajajoče vplival na bojno moralo nacističnih zaveznikov bivših karabinjerjev, financarjev in drugih. Množično prostovoljno vključevanje slovenskega in hrvaškega, od začetka julija pa tudi italijanskega prebivalstva v NOB pa je hkrati rušilo ugled okupacijske uprave in povzročalo velike težave v vojaški delovni fronti TODT ter stopnjevalo zaskrbljenost nacističnih oblastnikov. Nemškim vojaškim poveljnikom je bilo jasno, da bo obramba pred izkrcanimi angloameriški četami neuspešna, če bodo partizanske enote ogrožale zveze z zaledjem in napadale v hrbet nemške čete na njihovih obrambnih položajih.²²

Našteti dejavniki so bili poleg ropanja živine, hrane in drugih dobrin za lačne in pohlepne nemške naciste in italijanske fašiste pglavlatni motivi, ki so narekovali nacistom ofenzivni na-stop proti partizanom v severni Istri. Ofenzivno operacijo so poimenovali s šifro »Prien« in jo načrtno izpeljali na območju od Rižane na severu do doline reke Mirne na jugu, na vzhodu pa je segala od ceste Rižana—Kubed—Buzet do morja.²³

Drugi del operacije je potekal sočasno — vendar pod ločenim poveljstvom v hrvaškem delu Čičarije — na območju, ki ga omejujejo na severozahodu ceste Obrov—Vodice—Buzet, na jugozahodu železnica od Buzeta do Lupoglava, na vzhodu pa črta Lupoglav—Planik (kota 1273) — Sija vrh (kota 1234) ter železnica Juidani—Šapjane.²⁴

Poveljstvo nad operacijo »Prien« v Istri je bilo zaupano majorju Lerchu, ki je poveljeval enotam 137. in 139. polka ter drugim v akciji udeleženi četam.

Nemška obveščevalna služba si je s pomočjo fašističnih vojunov vztrajno prizadevala, da bi odkrila taborišča partizanskih enot, njihove sodelavce, zveze in namene ter stalno širila zastrašujoče vesti o velikih »rastrellamentih« v Isitri in Brkinih, da bi demoralizirali partizane. Dne 8. avgusta pa je poslala na ogled izvidniško letalo. Major Lerch se je trudil, da bi prikril priprave na ofenzivo, presenetil partizane in jih uničil. Da partizanski obveščevalci ne bi odkrili teh, je zbral svoje enote v oddaljenejših postojankah: v Poreču, na Opčinah, v Bazovici, Sežani, Divači in na Kozini, potem pa jih je usmeril z dolgim nočnim pohodom od 7. na 8. avgust na izhodiščne položaje. Iz njegovega poročila in poročil partizanskih obveščevalcev je razvidno, da je odšlo 7. avgusta zvečer iz Kozine po progi proti Podgorju kakšnih 300 nemških vojakov in postavilo zasede na prehodih med Kozino in Buzetom. Za akcijo z jugozahodne smeri (Sečovelje—Buje) je Lerch določil letalski enoti: vod 9. čete 200. letalskega polka za zveze in dve četi 8. letalskega bataljona za posebne naloge, ki sta imeli oporišče v Poreču. Proti Kaštelu, Krkavčem, Novi vasi in Momjanu pa sta jih vodila kapetana Fuchs in Fidler.

Od Kozine je prodirala proti Kubeđu, Popetram, Trseku in dolini Dragonje, odondod pa na Topolovec, v Vmjake in Hrvoje, potem pa na hrvaško stran v Kuberton in druge kraje kolona pod poveljstvom poročnika Jansena, komandirja 2. čete 1. bataljona 137. polka. Četo so okrepili še z mitralješkim in minometnim oddelkom ter pionirsko desetino. Za vzdrževanje zvez pa so ji dodelili avtomobilsko radijsko postajo in dve prenosni. Iz severozahodne smeri so poslali kolono poročnika Noaka iz Divače (3. četo 139. polka, okrepljeno z mitralješkim oddelkom iz divizijskega lovskega voda), in ji dodelili za vzdrževanje zvez dve prenosni radijski postaji. S severne strani (od Kopra proti Šmarju in Pa-

deni ter dolenjemu delu doline Dragonje je prodirala pod poveljstvom poročnika Vögla 5. četa 139. polka, okrepljena z vodom 139. protitankovske čete (2 topa 37 mm in top 75 mm), skupino težkih minometov, vodom 138. pionirske čete, radijsko postajo in vodom koprskih fašistov. Čete so odšle na izhodišče za napad 7. avgusta okoli 20. ure.

Skupno je v akciji »Prien« sodelovalo kakšnih 7 čet s 1000 do 1100 mož. K temu pa je treba prišteti še kakšnih 400 vojakov na zapornih položajih ob progi med Kozino in Buzetom.”

Lerchu je s skrbnim prikrivanjem priprav uspelo le to, da so partizanski obveščevalci odkrili njegove načrte pozneje, vendar še pravočasno. Ni pa mogel partizanov presenetiti, še manj pa jih uničiti. Nasprotno, poveljstvo partizanskega bataljona in istrski ljudje so ga neznansko prelisičili.

Neslovenskem delu istrskega območja, ki ga je zajela nemška ofenziva, so bile tedaj naslednje enote: 1. bataljon Istrskega odreda s štabom v Trseku, komanda mesta Koper s sedežem na Vršiču, bataljon Alma Vivoda na območju Zabavlje—Kubed—in prav tu 1. četa 5. bataljona 1. brigade VDV. Skupno je bilo tod kakšnih 250 borcev. Prvi bataljon Istrskega odreda je imel tedaj 95 borcev, vendar jih je bilo 30 do 35 odsotnih — 12 borcev je 5. avgusta spremljalo novince in ujetnike v Brkine, desetina iz

2. čete je bila odšla 6. avgusta v akcijo proti Sečovljam in jo je ofenziva zalotila zunaj sestave bataljona, na območju Padene in Nove vasi, manjša patrulja pa je šla po orožje, medtem ko je bilo nekaj borcev v bolnišnici in na tečajih. Tudi na koprski komandi mesta je bilo izmed približno 50 članov navzočih tisti dan le kakšnih 30 borcev.“

Z bataljonom Alma Vivoda in četo VDV štab 1. bataljona ob začetku ofenzive ni imel neposredne zveze. Prav tako tudi ne s hrvaškimi enotami, ki so imele manjše dele v zasedah na levem bregu doline Dragonje, pri Kaštelu.²⁷

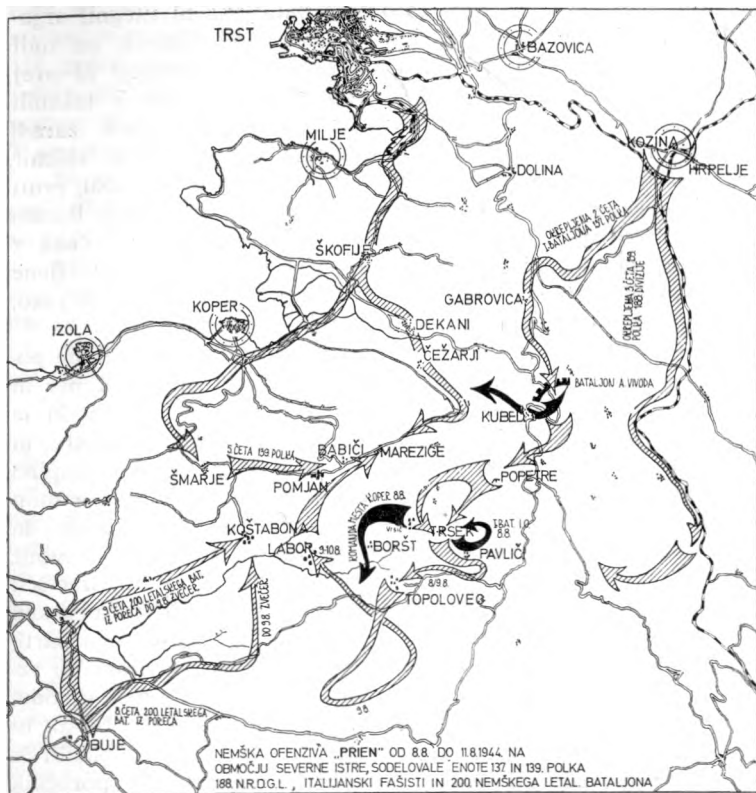
Štab 1. bataljona in komanda mesta Koper tedaj nista pričakovala sovražne ofenzive. Odredova tričlanska obveščevalna točka, ki je imela dobro informativno omrežje po vaseh in sovražnih postojankah, ni zaznala do večera 7. avgusta nobenega piemika ali zbiranja sovražnih čet. Zato je bataljonski štab skupaj s političnimi organizacijami priredil 6. avgusta miting v Loparju, naslednji dan pa v Pridvoru. Da se pripravlja obsežni sovražni napad, je šef obveščevalne točke obvestil bataljonski štab šele 7.

avgusta med 22. in 23. uro. Zato štab bataljona ni utegnil organizirati umika čez železnico Divača—Pulj pod Slavnik, pa tudi mu ni bilo znano, ali je sovražnik okrepil zavarovanje že prej močno zastražene proge med Kozino in Rakitovcem. V takšnih razmerah je štab bataljona, računajoč, da sovražnik zaradi stalnih premikov ne pozna točnega položaja bataljona, sklenil, da bo s stražami ponoči bolje zavaroval taborišče v Trseku, proti Pridvoru, Kopru, Kubedu, Gračišču, Gradinu, Topolovcu in Borštu pa poslal patrolje. Preostalo moštvo — je sklenil — naj čaka v strogi pripravljenosti. Naslednji dan pa bo —ko bodo ugotovljene smeri sovražnikovega pritiska — z bataljonom manevriral tako, da bi se izognil napadu glavnih sovražnih sil.²⁸

Nemške enote so zvečer okoli 20.30 krenile na izhodiščne položaje za napad v petih smereh. Proti komandi mesta Koper in 1. bataljonu je bila usmerjena kolona poročnika Jansena, ki je prispela ob 00.15 v Rižano, na Mostiščje, k podrtemu mostu, in se pri Bucajevem mlinu spopadla s 3-člansko kurirsko skupino iz bataljona Alma Vivoda. Nato so nemški vojaki preiskali mlin in odpeljali s seboj mlinarja Antona Bucaja*, ga prisilili, da jim je nosil municijo, 9. avgusta pa so ga pri Hrvojih ubili. Z Mostiščja so takoj nadaljevali pohod proti Kubedu, Gračišču in Popetram ter prispeli tja pred dnem. V Popetrah so Jansenovi vojaki nasilno zbrali ženske in otroke ter jih spraševali o partizanih. Ljudje pa so jim odgovarjali, da so bili partizani do večera sicer tam, okoli 20. ure pa so se umaknili proti vzhodu, ker so zvedeli, da bodo prišli Nemci iz Kopra in Trsta. In kot bi bilo ljudem naročeno, so Nemcem tudi v Trseku, na Bočajih in drugod pripovedovali enako zgodbo. V Popetrah je poročnik Jansen razdelil svojo kolono v tri skupine in jih napotil: glavnino proti Bočajem, po nekaj oddelkov pa proti Jurasem, Vršiču in Trselku.²⁹

Patrulje 1. bataljona Istrskega odreda so že pred dnem ugotovile smeri sovražnega prodiranja od Pridvora proti Loparju in Zabavljam, hkrati pa opazile nemške in fašistične zaporne zasede tudi po grebenu od Gračišča proti Gradenu in Topolovcu ter o vsem obvestile bataljonski štab, ki je na podlagi dobljenih podatkov ocenil, da sovražnik obkoljuje bataljon s približno 350

* Poročnik Jansen je poročal nadrejenim, da so mlinarja ubili zato, ker je poskušal pobegniti. V resnici pa so ga odvedli s seboj in ga ustrelili pri Hrvojih (Izjava Dušana Kozloviča, Trsek, 24. 9. 1974, in Karla Bucaja, Kubed, 25. 11. 1973, piscu.)

Nemška ofenziva »Prien« od 8. do 11. avgusta 1944 na območju severne Istre

vojaki in mu je že zaprl umik proti Hrvaški Istri ter mimo Gračišča. Komandant bataljona je domneval, da sovražni poveljnik le približno ve, da je bataljon na položajih v okolici Trseka in da pritiska proti njemu, ker bi ga rad izsledil, obkolil in s svojo premočjo uničil. Iz poročila poročnika Jansena pa je razvidno, da ni niti prej vedel za bataljon niti ga njegove patrolje niso izsledile in ga tudi ni med pohodom nihče izdal.

Zaradi velike sovražne premoči, neustreznih položajev za dolgotrajnejši odpor, pretežno golega terena (Istra je bila med vojno

manj obraščena z gozdnim drevjem kot je sedaj!) in majhnih možnosti za neopazen umik ali preboj iz obroča je štab bataljona sklenil, da bo sovražnika izmanevriral. Zato je šel komandant bataljona Leopold Krebelj, potem ko je določil smer umika in obrambni položaj na ogled v zgornji del vasi, da bi sam ugotovil številčno moč sovražnika in smeri njegovih premikov, namestniku Ivanu Bizjaku pa je ukazal, naj vodi umik bataljona iz vasi po jarku v kritje mrtvega kota proti jugovzhodu, v dolino Dragonje, od tam pa v gozdček Cerovi co med potokoma Dragonjo in Stranico, zahodno od kote 402, kjer naj na prikritem položaju zasede obrambne položaje. Medtem ko se je bataljon v jutranjem mraku neopazno umikal iz vasi, so člani komandantove ogledniške patrulje naleteli na nemško patruljo in se z njo spopadli, še preden so dosegli razgledno točko nad vasjo, vendar so se umaknili brez izgub. Poročnik Jansen pa iz tega ni sklepal, da je v bližini močnejša partizanska enota.⁵⁰

Med približevanjem sovražnika se je tudi komanda mesta Koper, ki so jo Nemci malodane presenetili, hitro in neopazno umaknila z Vršiča v dolino Dragonje. V bližini pa je ostal neuporaben motor, nekaj koles, italijanskih uniform in precej propagandnega gradiva. Nemški vojaki so našli in odpeljali 2 kolesi, 3 mule, 180 nabojev za italijanske puške, partizansko mino in precej propagandnih letakov, uničili motor, požgali hišo in okoli 15. ure nadaljevali pohod za drugimi proti Topolovcu.

V vaseh Popetre, Trseku, Bočaji, Vršič in drugod so bili ljudje iskreno naklonjeni narodnoosvobodilnemu gibanju in so sovražnike z napačnimi informacijami o partizanskem umiku tako zavedli v zmoto, da jim je nasedel celo major Lerch. V zaselku Jurasu pa se je vendarle našel fašistični podrepanik, ki je Nemcem izdal vse, kar je vedel o partizanih.

Poročnik Jansen je o njegovi izjavi poročal:

»...neki Italijan* nam je v Jurasih izdal, da je bila na bližnjem Vršiču do 7. avgusta 1944 »banditska komanda mesta« oz. okrožna komanda. Italijan je tudi povedal, da so banditi 5. in 6. avgusta 1944 na tamkajšnjem območju mobilizirali, 7. avgusta pa so dobili popoldne obvestilo, da bodo na to območje prišle 8. avgusta nemške čete iz Kopra in Trsta. Zato so se »banditi« okoli

* V Jurasih ni bilo med vojno od štirih družin nobene italijanske. Tisti, ki je izdal, je bil domačin, Slovenec, ki je govoril z Nemci v italijanščini.

20. ure umaknili proti vzhodu. Tedaj je bil proti Vršiču napoten vod lovcev...³¹

Nemško kolono, ki je prodirala pod poveljstvom kapetana Fuchsa po spodnjem delu doline Dragonje proti Kaštelu, je napadla neka hrvaška zaseda, ki je štela po Lerchovi oceni 30 do 40 borcev, in ubila dva nemška letalca ter ranila podoficirja. Drugod Lerchove čete niso naletale na resen odpor.³²

Medtem ko se je približno 250 Nemcev zadrževalo dopoldne v Trseku in sosednjih naseljih ter jih preiskovalo, na Vršiču pa so ostali celo do 15. ure, jih je le kakšnih 1500 metrov daleč v gozdičku Cerovica čakal 1. bataljon, pripravljen na obrambni boj, če bi ga odkrili. Komandant bataljona je pričakoval, da se bodo Nemci, potem ko bodo preiskali desni breg doline Dragonje, napotili v strelcih proti Trebešam in Gradinu, bataljon pa jih bo počakal na položajih, jih pustil, da se približajo, potem pa z nepričakovanim udarcem in bliskovitim jurišem razbil njihove vrste ter se prebil po severovzhodni strani čez potok Dragonjo proti Trseku in tako pridobil čas za morebitni poznejši napad.* Nemci so res krenili iz Trseka po isti poti kot prej bataljon proti Trebešam, vendar so tik pod bataljonovimi položaji, ne da bi bili slutili, kako blizu so partizani, zavili na desno, proti Poletdčemu. Komandant bataljona pa je pomislil, da gre za sovražnikov slepilni maneuver, s katerim namerava odvrniti pozornost nasprotnika od te smeri, potem pa ga napasti od Trebeš in Gradina v hrbet. Zato je ukazal, takoj ko so se Nemci oddaljili le nekaj sto metrov proti Poletičem, umik po poraslem terenu proti severu. Komaj so se Nemci umaknili s Trseka, že so se z druge strani na veliko začudenje prebivalcev vrnili v vas partizani. Vas jim je bila namreč najboljše zavetje, saj so jo Nemci zapustili v prepričanju, da v njej ni partizanov.³³

Navzlic spretno izpeljanemu izmikanju pred sovražnikom ni šlo brez žrtev. Med umikanjem bataljona čez Dragonjo so se bataljonski komisar Franc Zorc, administrator Slavko Zupančič, kulturnik Ivan Opara, kurir Marcel Pohlen in učiteljica Cvetka Glavina nekoliko zakasnili in v jutranjem mraku izgubili zvezo z bataljonovo glavnino, potem pa zavili v gozd desno od poti

* V Istri je bilo zaradi pomanjkanja gozdov in težavnega umika po odkritem zemljišču zelo nevarno spopasti se zjutraj s premočnim sovražnikom. Zato je utegnili biti vsaka pridobljena ura za bataljon rešilna. (Izjava Leopolda Kreblja, ustni vir.)

Trsek—Poietici. Prav tedaj, ko se je nemška kolona pomikala po poti iz Trseka proti Poletičem, so prišli iz gozda na ogled Zorc, Zupančič in Glavinova. Nemški vojaki so jih opazili in streljali proti njim. Zupančiča so ranili v nogo, Glavinovo pa je zadel rafal iz mitraljeza in je bila takoj mrtva.³⁴

Nemci so 9. avgusta nadaljevali ofenzivo na desni strani Dragonce. Jansenova, Fidlerjeva in Fuchsova kolona so preiskale območje do reke Mirne. Jansenovi oddelki so prebili del noči na

9. avgust na Topolovcu ter že ob 1.30 uri 9. avgusta nadaljevali pohod v Hrvoje, Šeme in VmJake. Tu so ubili 4 domačine, ker so menda poskušali pobegniti in se na klice niso ustavili, in odkrili neko skladišče civilne obleke, potem so nadaljevali pohod v Kuberton in tam ujeli dva partizana ter našli v njuni obleki propustnici. Ker kljub pretnjam in »drugim metodam« nista hotela ničesar izdati, so ju ustrelili. Potem so preiskali še Goljače, Glavico, Slopič in Stržaje. Povsod so našli le prazne hiše. Rezultati akcije so bili klavni. Zato so se vrnili prek Brda v Brezo. Tu je poročnik Jansen srečal poveljnika akcije »Prieru majorja Lercha in mu poročal o dotedanjem poteku akcije na tem območju. Ob 17. uri se je Jansenova kolona vračala čez Dragono proti Laboru in ujela ob mlinu, hrvaškega partizana Antona Mila, oboroženega s puško in 100 naboji ter z dvema ročnima bombama. Okoli 19.30 je kolona prispela v Labor. Ponoči na

10. avgust pa je spet načrtno preiskovala teren proti Babičem, Marezigam in Glemu, vendar je bilo vse njeno prizadevanje jalovo. Partizanov niso našli in nihče jim ni povedal, kje so. Dne

10. avgusta ob 16. uri je dobila Jansenova skupina ukaz, naj se vrne v svojo postojanko Hrpelje. Tja je prispela pred 5. uro naslednjega dne. Fidlerjeva in Fuchsova skupina pa sta bili izločeni in sta se vrnili v postojanko že 9. avgusta zvečer.³⁵

Medtem ko so Lerchove čete preiskovale istrske griče, vinograde in vasi, so se italijanski fašisti spet opogumili in 8. avgusta iz Dekanov obstreljevali s težkimi minometi Pobege ter ranili 3 otroke. Dne 10. avgusta so pa vdrli v Pridvor, pobrali živino in drugo imetje, razbili hišo Viljemu Turku-Travi, sekretarju okrajnega komiteja KPS za loparski okraj, in njegovemu bratu Vojku ter oropali trgovca Della Savia. Dne 9. avgusta pa so vdrli iz Trsta v Plavje Collotijevi kvesturini in nemški esesovci, pripe-

ljali s seboj neko izdajalko in iskali aktivistko Vido, vendar je niso našli, pač pa so odpeljali 25 ljudi v tržaške zapore.³⁶

Iz Lerchovega in Jansenovega poročila o rezultatih akcije »Prien« je razvidno, da so posamezne nemške kolone različno nastopale proti prebivalcem. Najbolj kruti so bili — in to ne prvič ne poslednjič — vojaki iz Jansenove skupine, ki so ujeli 1 partizana ter pobili 9 ljudi* medtem ko so druge 4 kolone pobile 10 ljudi in dva ujele. Menda je najbolj prizanesljivo (ravnala s prebivalci kolona poročnika Noaka (komandirja 3. čete 139. polka iz Divače), ki je z novinci zasedla položaje od Kubeda prek Gračišča proti Gradinu in Topolovcu.** Za razliko od večine nemških kazenskih pohodov pa tokrat nekatere skupine nemških vojakov niso presurovo ravnale z ljudmi.

Kot je že bilo nemškim oficirjem v navadi, je tudi Lerch štel pobite prebivalce po vaseh za partizane in tako dokazal, da se nemška vojska bori proti vsemu upornemu ljudstvu. Navzlic temu je v svojem poročilu zapisal, da ljudje ne gojijo simpatij do partizanov, temveč živijo v strahu pred njimi. S tem pa je dokazal, da ni dojel bistvenih značilnosti v razmerjih med vojsko in ljudstvom v NOB.⁵⁷

Čeprav so Nemci tudi tokrat s široko zasnovano tridnevno ofenzivo nameravali uničiti partizanske sile v severni Istri, njihove čete pa so kot vedno po načrtu disciplinirano prekrizarile določeno jim območje in izvršile zaupane jim naloge, je bilo vse to prizadevanje brezuspešno, saj niso mogli nikjer ne najti ne uničiti partizanov. Ti so se Nemcem z dobro premišljeno gverilsko taktiko bojevanja, zasnovano na izvrstnem poznavanju krajev in vseljuski podpori, tudi tokrat izmaknili in tako izigrali vse sovražne obkoljevalne poskuse.

Kako je major Lerch ocenil rezultate akcije »Prien«

Iz Lerchovega obširnega poročila je mogoče z veliko zanesljivostjo sklepati, da mu je višje poveljstvo zaupalo poleg uniče-

Žrtev je bilo 8 (od teh 6 civilov), ker je Jansen ocenil tudi ranjenega Zupančiča za padlega. (Pojasnilo pisca.)

** Poročnika Noaka so nadrejeni grajali in mu zagrozili s premestitvijo, ker m. bil dovolj strog s prebivalci v okolici Divače. (Poročilo Komande istrskega vojnega področja 16. 8. 1944, AO IO v Kopru.)

nja partizanov tudi ugotavljanje topografskih, ekonomskopro-metnih, hidrografske in drugih značilnosti istrske pokrajine, po-membnih za namestitve močnejših vojaških enot. To mu je ne-dvoumno uspelo. Vendar sta za nas pomembnejši dve njegovi pre-cej bistroumni in pri nemškem oficirju dokaj redki samostojni oceni, ki se razlikujeta od mnenj višjih štabov. V prvi je zmotno ocenil razmerja med prebivalci in partizani, medtem ko je v drugi pripisal izredne sposobnosti partizanski obveščevalni službi. Oceni izhajata iz logike nemškega oficirja, ki sta jo omejevali nacistič-na propaganda in pomanjkljiva družboslovna izobrazba. Tako nam oceni odkrivata zanimivo pojmovanje nemške oficirske kaste v razmerah, ko je bila za nemške militariste in Hitlerjevce osvaja-lna vojna že zdavnaj izgubljena, ljudje Lerchovega kova pa se s tem niso bili pripravljeni sprijazniti.

Zatorej povzemimo nekatere Lerchove ugotovitve:

»Zadržanje civilnega prebivalstva in njegovo razpoloženje do nemških vojakov je pod vplivom strahu pred banditi, ki prihajajo v mnoga naselja skoraj vsak dan, zato se morajo prebivalci po tem ravnati...«

Potem je Lerch zavrnil mnenje, da prebivalstvo goji simpa-tije do partizanov, in poudaril:

»Prebivalstvo živi pod pritiskom ‚banditov‘, zato je njegov odnos do nemške vojske zadržan in odbijajoč, ker mora misliti na maščevanje ‚banditov‘.« Nato pa je iz spoznanja, da nemška vojska ni sposobna zaščititi prebivalcev pred »banditi«, sklenil:

»V tistem hipu, ko bomo sposobni zaščititi prebivalstvo pred banditi, le-to morda še ne bo do nas prijateljsko razpoloženo, mogoče pa bo vsaj lojalno.«

Da bi bile njegove ocene bolj nazorne in prepričljive, jih je podprl še z ugotovitvijo, da je od vaščanov Kubertona zvedel, da partizani prihajajo skoraj vsak dan v vas, nemških vojakov pa da ni bilo od oktobra 1943. Tudi prisilno mobilizirani parti-zani morajo po njegovem mnenju vztrajati pri »banditih« le zato, ker jim v primeru bega grozi smrt: nemški vojaki in fašisti bi jih ustrelili, ker so bili partizani, partizani pa zaradi dezertstva.

Partizansko obveščevalno službo pa je Lerch po svojem neu-spelem pohodu nadrejenim v pouk ocenil takole:

»če se lotimo večjih akcij proti banditom, moramo že vna-prej računati, da jih kljub vsem ukrepom konspiracije ne bomo

mgli presenetiti. Do sedaj se je še vedno izkazalo, da so bile bande zaradi odlično organizirane obveščevalne službe kljub vsej konspiraciji vedno pravočasno obveščene o vseh naših pripravah.»

Glede na vse to je predlagal, naj nemška vojska v bodočih akcijah proti manjšim partizanskim skupinam uporablja predvsem manjše, lahko premične enote, ki ne bi presegle moči strelske čete. Opremljene naj bi bile s prevoznimi sredstvi in radijskimi zvezami. Poveljnikom enot pa bi morali dati več prostosti glede ukrepanja.⁵⁸

Če Lerchove ugotovitve primerjamo z zaupanjem, izraženim v štabu odreda poveljniku 1. bataljona, da bo rešil enoto pred premočnim sovražnikom tudi v težavnih razmerah, ko so bile vse zveze s štabom odreda pretrgane, lahko ugotovimo, da je poveljnik takšno zaupanje popolnoma opravičil. Saj so on in njegovi borci v težavnih razmerah dokazali, da v partizanskem načinu bojevanja ob vseljudski podpori prekašajo šolane nemške oficirje.³⁹

Sočasno z operacijo »Prien« v Istri so Nemci izvedli tudi ofenzivo na istrske hrvaške enote v Čičariji. Nemško poveljstvo je zanj uporabilo enote neke svoje divizije, ki jo je premeščalo iz Hrvaškega prek Klane v Italijo. Iz te enote so poslali del sil, okoli 1000 do 1500 mož, za nekaj dni v Šapjane in Podgrad. Nekatere enote pa so prispele iz postojnske smeri, medtem ko so nekaj esesovskih in mornariških oddelkov pripeljali iz Trsta.

S tako zbranimi silami so 8. avgusta napadli brigado »Vladimir Gortan« in druge istrske enote na območju Vodic in Dan. Hrvati so trikrat zavrnil nemške napade, zato je nemško poveljstvo poslalo v boj močne okrepitve, ki so jih prisilile k umiku. Nato je sovražnik požgal vasi: Vodice, Račjo vas, Trstenik, Mune, Raspor, Dane in druge. Odpeljal je kakšnih 900 glav govedi in drobnice ter drugo premično imetje, pregnal vse prebivalstvo iz požganih naselij in jim pod smrtno kaznijo prepovedal povratek. Na Munah pa je pobil 3 vaščane, ko so delali na polju. Po poročilih obveščevalnega centra Istrskega odreda je v obeh ofenzivnih akcijah sodelovalo kakšnih 5000 nemških vojakov*

Lerchovo prizadevanje pa je bilo na istrskem področju povsem brezuspešno. Še preden so se njegove čete vrnile v svoja izhodišča, je štab 1. bataljona sklenil, da je treba sovražniku s

takojšnjim prehodom v drzne protinapade na komunikacije do kazati, da so bila vsa njegova načrtna »čiščenja« zamen.

Protiudarci 1. bataljona in zbiranje nemških čet v Istri

Po nemški ofenzivi »Prien«, ki je pomenila tudi začetek zbiranja močnih sovražnikovih sil v Istri, so se razmere za delovanje bataljona na tamkajšnjem območju hitro slabšale. To pa borcem 1. bataljona ni vzelo poguma za drzne podvige v boju. Prvi je prešel v akcijo komandir 1. čete Bruno Bizjak, ki je 9. avgusta, ko je bila Lerchova akcija še v polnem razmahu, s patroljo čakal v zasedi nemškega oficirja ob cesti Ankaran—De-kani. Ker ga ni bilo, je rekel trem članom patrolje, naj se preoblečejo v nemške uniforme in se napotijo čez hrib med 1. in 2. škofijo proti Plavjam. Z Bizjakom sta šla Vlado Vukelič in Alojz Sedmak. V bližini Oreha so stopili na cesto in se napotili s strumnim korakom proti Škofijam in Kopru. Vsi trije so bili visokih postav in lepo razviti, toda le Vukelič je obvladal nekaj nemščine. Pod Plavjami so šli čez most, ki ga je stražila civilna straža (Guardia civica). Ta je »nemško« patroljo strumno pozdravila. Približno 200 metrov od mostu proti Škofijam se jim je pripeljal naproti s kolesom nemški podoficir. Zaustavili so ga in Vukelič ga je vprašal v slabi nemščini, kje zavije cesta proti Miljam. Podoficir jim je na kratko pojasnil in se poskušal odpeljati, tedaj pa je Vukelič nanj zavpil, naj se preda. Presenečeni Nemec je komaj še utegnil zgrabiti za pištolo, ker so ga tisti hip podrli partizanski streli. Zaplenili so mu kolo in »rusko« pištolo ter se hitro umaknili v hrib, ker je medtem že začela streljati od mosta proti njim sovražna patrolja.⁴¹

Nemški pritisk se v Istri po ofenzivi ni bistveno zmanjšal. Obveščevalci obveščevalnega centra Istrskega odreda so obvestili štab odreda že pred 10. avgustom, da je najavljenih 73 vojaških vlakov za železniške postaje od Divače do Nabrežine. Za zveze s 1. bataljonom in njegovo usodo je bila po 8. avgustu najbolj zaskrbljujoča železniška proga med Kozino in Buzetom, saj je bila tako zastražena, da niso mogli čeznjo niti iznajdljivi kurirji.*

* Po poročilih obveščevalnega centra Istrskega odreda in njegove obveščevalne točke št. 1 v Istri je bilo med 9. in 15. avgustom ob progi Kozina—Buzet v Preš-nici 40 Nemcev, v Brgradu 10, v Podgorju 85 fašistov in 10 Nemcev in v Zazidu

To je ogrožalo pošiljanje novincev iz Istre v Brkine oziroma mobilizacijo.

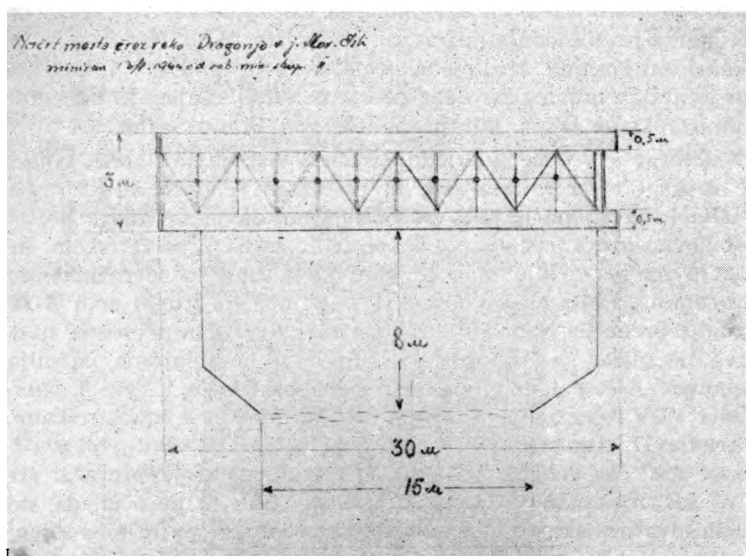
Štab 1. bataljona je tedaj domneval, da pošilja nemško poveljstvo svoje čete v Istro zato, da bi branilo obalo pred zavezniškim izkrcajem, hkrati pa namerava z njihovo pomočjo zadušiti NOB na tistem območju. Zato je sklenil, da bo z uničenjem cestnega mostu čez Dragonjo v Sečovljah kar se da oviral pohode nemških čet v Hrvaško Istro. Zato so obveščevalci s sodelovanjem italijanskih gapovcev iz piransko-sečoveljskega območja dobili načrt mostu čez Dragonjo pri Sečovljah. Narisal ga je Dino Contento, delavec iz sečoveljskega rudnika po podatkih električarja Stanka. Za izvedbo naloge je 6. avgusta določil 4 minerje in zaščitno desetino iz 2. čete. Vendar so ti 7. avgusta zvečer nalleteli v Sečoveljski dolini na močne nemške enote, ki so čakale, da začno naslednjo jutro ofenzivo na tistem območju. Zato so se morali vrniti proti Padeni in Novi vasi. Tu so se povezali s terenci in se naslednji dan spopadli s sovražnikom, a so se morali umakniti. Terenski delavci in prebivalci so jih v tamkajšnjih vaseh gostoljubno sprejeli, jim priskrbeli hrano in jih skrili v bunkerje. Tako skriti so minerji čakali do 11. avgusta. Žitova desetina pa je tedaj manevrirala na tamkajšnjem območju. Ko so se Nemci 11. avgusta umaknili, so minerji in Zitovi borci pregledali okolico; 12. avgusta zvečer pa so minerji v varstvu borcev s 60 kg razstreliva uničili 30 m dolg železniški most nekdanje ozkotirne železnice, po katerem je bil speljan cestni promet, odkar so partizani — 2. oktobra 1943 — porušili cestni most.* Most, ki so ga porušili, je bil zelo pomemben, ker se mu zaradi močvirnatega terena na

40 Nemcev. Tudi pošta ni več redno prihajala. Tako je obveščevalna točka dobila šele 17. avgusta dopis, ki je bil poslan z obv. centra 8. avgusta. (Poročilo obv. centra 10 in njegove obv. točke št. 1. 8. 1944, obv. oddelka okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 12. 8. 1944, AO IO v Kopru.)

* Mirko Kovačič, ki je s Petrom Griščenkom, Stankom in Friderikom Klevo izpeljal rušenje mostu, se akcije takole spominja:

»Dne 6. avgusta sem se vrnil z zdravljenja k štabu bataljona v Trsek. Tam so mi povedali, da Nemci zbirajo svoje sile v Istri, zato moramo minerji rušiti mostove, da bi ovirali njihov promet. Proučili smo že izdelani načrt in zvečer naložiti okoli 150 kg razstreliva na oslico in osla, potem pa se napotili skozi Boršt in Padeno proti Sečovljam. Na poti v dolino nas je neka mladinka obvestila, da so v Sečoveljski dolini Nemci s tanki, zato smo se utrujeni in nekoliko razočarani vrnili proti Padeni, nato pa se tam zatekli v neki bunker. Terenci so nam v naslednjih dneh prinašali hrano, mi pa smo se tri dni srečno izmikali nemškim pastem. Naposled so se 11. avgusta Nemci umaknili in odpeljali svoje pod Padeno padle vojake v Piran ter jih naslednji dan pokopali z velikim propagandnim pompom; ob tem pa so razglasili, da so pobili vse partizane. Toda, že tisto noč

obeh straneh ni bilo mogoče izogniti. Promet je bil še bolj oviran zato, ker so hrvaški partizani v noči na 7. avgust uničili cestni most, ki je povezoval cesto Buje—Koper po dolini Drnice proti Kaštelu (kota 123). Nemci so ga med ofenzivo, 8. avgusta, le zasilno obnovili⁴²

Načrt železniškega mostu čez reko Dragonjo pri Sečoveljah v Istri. Odredovi minirji so most porušili v noči na 13. avgust 1944

Med 12. in 14. avgustom je bilo v Slovenski Istri razmeroma bolj mimo. Nemci so si z okoli 500 delavci mrzlično prizadevali, da bi čimprej popravili progo proti Pulju. Do 15. avgusta jim je uspelo obnoviti promet do Buzeta. Večjih premikov ali sunkov proti bataljonu v teh dneh ni bilo. Po cesti proti Pulju pa so morali zaradi porušenega cestnega mostu zmanjšati promet. Bataljonski štab je tedaj celo vzpostavil kurirsko zvezo s štabom od-

je močna eksplozija razcefrala sečoveljski most in prepričljivo demantirala njihovo propagando . . . » (Mirko Kovačič, Minerski vod Istrskega odreda, Primorski dnevnik 22. in 23. 10. 1968.)

reda. Skupaj s komando mesta Koper je nadaljeval mobilizacijo. Še vedno so prihajali tudi številni prostovoljci. Prava koncentracija nemških čet v Istri pa se je začela med 14. in 17. avgustom, ko je prišlo od Trsta v Istro kakšnih 3000 sovražnih vojakov. Tedaj so se razmere začele hitro zaostrovati. Da bi zavarovali premike svojih kolon proti Pulju, so Nemci poslali 17. avgusta 200 vojakov in fašistov z območja Škofij in Kopra ob 18. uri v Prid vor in Marezige, naslednje jutro pa je prodrlo okoli 150 Nemcev v Šmarje in Pomjan. Medtem se je 14. avgusta zgodila v 1. bataljonu neljuba dvojna nesreča z orožjem: hudo ranjen je bil četni komisar Lojze Lenič, laže pa politdelegat Franc Sedlar.⁴³

Čeprav je večina ljudi tedaj še upala v skorajšnji konec vojne, je zaskrbljenost v bataljonu in po vaseh vendarle hitro rasla. Štabu 1. bataljona je bilo vse bolj jasno, da je sovražnik prešel v odločno protiofenzivo, njenih posledic za NOB na istrskem območju pa še ni bilo mogoče predvideti. Navzlic sovražnikovim grožnjam so bile akcije borcev 1. bataljona in drugih enot NOV čedalje drznejše. Napadali so sovražne patrulje in prevozna sredstva ne glede na njihovo moč. Tako je kombinirana patrulja

8 borcev 1. čete 1. bataljona Istrskega odreda in 1. čete 5. bataljona VDV, oborožena z dvema strojnicama in 4 brzostrelkami, napadla 17. avgusta okoli 11. ure na cesti Trst—Pulj, blizu odcepa ceste za Pobege, velik nemški kamion, ki je prevažal gorivo in protitankovski top. Bataljonski štab je poročal, da sta padla dva nemška vojaka in en oficir, en vojak pa je bil ranjen; uničena je bila večja količina goriva. Poškodovani kamion pa so morali odvleči z drugim vozilom. Takoj za tem vozilom so se pripeljali nemški vojaki na drugem kamionu. V varni razdalji so izstopili napadli zasedo ter jo prisilili k umiku s kritičnega položaja.

Brunovi borci pa se z dopoldanskim uspehom niso zadovoljili. Zato so popoldne okoli 17. ure ponovno napadli sovražnika sami, brez članov VDV, blizu cerkvice, imenovane »Lazaret«, pri Bertokih.* Cesti so se približali na približno 200 metrov, postavili zaščitno zasedo z mitraljezom in 3 puškami, komandir Bizjak in

* Štab bataljona je v poročilu 18. 8. 1944 zaradi nepoznavanja krajev napačno opredelil kraj napada, ko je omenil, da je bil na cesti proti Lazaretu v bližini Plavij. Piscu sta priči Lojze Sedmak, udeleženec v akciji, in domačin Mario Toškan iz Bertokov potrdila, da je bil napad izveden v Bertokih pri lazaretski cerkvi. (Pojasnilo pisca.)

desetar Alojz Sedmak pa sta se po vinogradih pritihovala k cesti. Pri neki hiši sta opazila z razdalje kakšnih 40 metrov dva nemška oficirja, ki sta sedela ob poti na tramu in pregledovala topografsko karto. Takoj sta ju napadla, hkrati pa sta prezrla kolono nemških vojakov, ki so počivali v senci pod drevesi. Ti so takoj prešli v protinapad. Bruno in Sedmak sta se pod zaščito mitraljeza in puškarjev umikala proti jugovzhodu. Nemci pa so ju zasledovali. Ko sta prišla do zasede, je Bruno vsem zaukazal umik po njivah in vinogradih proti približno 1500 metrov oddaljeni pobeški cesti. Nameravali so čeznjo in se izmakniti sovražnim zasledovalcem proti Cereju in Boninom ter Marezigam. Toda, preden jim je uspelo priti čez cesto, je pripeljala od Pobegov navzdol z ugasnjenim motorjem nemška avtoblinda in jim preprečila prehod. Vendar jih Nemci iz avtoblinde niso takoj opazili.

Komandir 1. čete 1. bataljona IO
Bruno Bizjak pomladi 1944

Ker pa so sikali proti vozilu izstrelki tistih Nemcev, ki so zasledovale Brunove borce, so Nemci v blindi zmotno zamenjali zasledujoče Nemce s partizani in začeli obstreljevati nje, svoje sobojevnike. Medtem so se borci Brunove skupine potajili v grmovju, vendar so jih Nemci in fašisti kmalu izsledili, nato pa so tudi iz blinde opazili napako in preusmerili ogenj na partizane. Prišlo je do polurnega dramatičnega boja 150 Nemcev in 50 fašistov s

6 partizani, v katerem so imeli ti zelo malo upanja na rešitev. Nemški pešci so jih začeli široma obkoljevati in se plaziti proti njim. Mitraljezec Vukelič je streljal proti blindi, potem pa je strojnica umolknila, po čemer so sklepali, da je ranjen. Borci Salko Barakovič, Anton Orešnik ter Kašica, pa so usmerili ogenj na prodirajočo pehoto. Fašisti in Nemci so se jim kljub pogostim rafalom iz Brunove in Sedmakove brzostrelke kmalu približali in jih zasuli z ročnimi granatami. Ena izmed teh je komandirja Bruna hudo ranila v roko in ključnico. Tedaj je Bruno, čeprav ranjen, preudaril, da je zadnji hip za umik, in ukazal preboj. Sedmak je ob podpori drugih izstrelil še nekaj rafalov na bližajoče se sovražnike, vrgel dve defenzivni ročni bombi, izkoristil zmedo v sovražnih vrstah, vzkliknil »juriš« in prijel ranjenega komandirja za zdravo roko ter mu pomagal, da sta se ob zaščiti nekaterih borcev srečno umaknila skozi koruzo. Tudi drugim trem borcem, čeprav je bil Kašica laže ranjen, se je uspelo prebiti. Mitraljezec Vukelič pa se ni mogel več umakniti, temveč je skril strojnico in se vdal Nemcem z izgovorom, da so ga partizani ujeli.

Po poročilih bataljonskega štaba je v tem junaškem boju peščice borcev proti 200 sovražnikom padlo 6 sovražnih vojakov. In če k tem prištejemo še dva padla v dopoldanskem napadu, je imel sovražnik 8 mrtvih in neugotovljeno število ranjenih. To je bil izreden uspeh junaških Brunovih borcev in članov VDV, ki je vzpodbujal istrske protifašiste tudi v najhujših dneh — pozimi 1944/45 — da niso klonili v boju.

Ko sta se prebila iz sovražnega obročja, sta se Bruno Bizjak in Alojz Sedmak umaknila čez cesto Koper—Pobegi proti Boninom, ne da bi se bila sešla z drugimi. V bližini Pridvora sta se ustavila v revni kmečki hišici, v kateri so gostoljubne kmečke žene obvezale hudo ranjenega Bruna Bizjaka in mu dale mleka, da bi se okrepil. Potem pa ga je neki kmet z osličkom spravil k štabu bataljona v Trsek. Od tod so ga njegovi borci 19. avgusta z veliko bolestjo v srcih prenesli v bolnišnico pod Beko, v noči na 6. september pa v Zalesje v Brkine.*

* Bruna Bizjaka so borci Istrskega odreda prenesli v noči na 8. september 1944 iz bolnišnice »Zalesje« na Notranjsko. Od tam je odpotoval z letalom na zdravljenje v Bari v Italijo. Vrnil se je s 3. prekomorsko brigado in v zadnjih bojih 3. maja 1945 junaško padel pri Ilirski Bistrici. (Seznam padlih v monografiji 3. prekomorske brigade.)

Dne 17. avgusta se je sprožil drugi val močnega sovražnega pritiska. Kot smo že omenili, je najprej vdrla sovražnikova kolona, 200 vojakov, v Pri dvor in Marezige ter se tam zadržala dva dni. Naslednjega dne pa je prišlo 160 Nemcev v Šmarje in Pomjan ter se od tam umaknilo šele 19. avgusta zvečer.⁴⁵

Julija in avgusta je potekal glavni del odredove bojne in mobilizacijske dejavnosti prav v Istri. Štab 1. bataljona pa se ni ukvarjal le z organizacijo bojev in problemi mobilizacije, nabavo soli in drugega blaga ter njegovim transportiranjem v Brkine, temveč je hkrati organiziral in v enotah načrtno izvajal politično vzgojo in vojaško urjenje. Člani KPS so posvečali veliko pozornost tudi partijskim političnim in organizacijskim vprašanjem, čeprav v bataljonskemu štabu ni bilo namestnika političnega komisarja. Tako se je 1. bataljon razvil v bojno enoto, ki je imela izvrstne vojaške in zelo dobre politične kadre, predvsem pa večino pogumnih borcev,* zato so bili vsi deležni velikega zaupanja istrskega ljudstva. Štab je tudi usklajeval vojaške akcije ter druge bataljonove ukrepe s politično in oblastno aktivnostjo okrožnega komiteja KPS, okrožnega odbora OF za Slovensko Istro in njihovih rajonskih in terenskih organizacij, pri čemer je bilo tedaj zlasti aktualno preprečevanje prodaje živeža v sovražne postojanke. Prav tako je sodeloval z okrožno izpostavo oddelka za notranje zadeve, četo VDV, komando mesta Koper in bataljonom »Alma Vivoda« iz sestave tržaške brigade, ki ga je vodil v Istri od maja 1944 Marilo Tul-Čikonja s skupino tržaških komunistov.

Značilno za življenje bataljona v tedanjih istrskih razmerah je bilo zlasti to, da so ljudje sami pripravljali hrano za borce po hišah, zato intendantu Ivanu Gustinčiču in bataljonskemu štabu ni bilo treba skrbeti za kuhinjo, in prav zaradi tega je imel veliko več možnosti za nabavljanje materiala za štab VII. korpusa in druge forume.⁴⁶

Zaradi stalnega stopnjevanja sovražnega pritiska je štab

1. bataljona do 20. avgusta dokončno spoznal, da na istrskem ob-

* Tedanji komandant 1. bataljona Leopold Krebelj je v svojih spominih na borce 1. bataljona zapisal tudi:

»Zvestoba osvobodilnemu boju, pogum, poštenost in tovarištvo so bile v bataljonu najbolj cenjene vrline, in te so bile na zavirljivi ravni. (Leopold Krebelj, Prvi bataljon Istrskega odreda, Primorski dnevnik, 23. 12. 1970).

močju ne bo mogel več dolgo kljubovati sovražniku in v dotedanjem obsegu uspešno delovati, ker so bile razmere za delovanje bataljona čedalje bolj nevzdržne. Zato je predlagal štabu odreda, naj bataljon odpokliče iz Istre. Zaradi slabih zvez je štab odreda dobil dopis šele 25. avgusta in takoj ukazal bataljonskemu štabu, naj organizira umik v Brkine. Ker je hkrati naraščal sovražni pritisk proti hrvaškim enotam, je prišlo tudi do prekinitve zvez z njimi, saj so se te po ofenzivi umaknile z bužetskega območja proti Učki in Pulju.⁴⁷

Umik 1. bataljona iz Istre v Brkine

Med 20. in 30. avgustom so Nemci ustanovili nove postojanke v Kortah (Dvori nad Izolo), Maliji, Dekanih, Klancu, v Plaivjah in v nekaterih krajih v južnem predmestju Trsta od Škofij do Katinare pri Trstu, prejšnje pa okrepili. Po podatkih obveščevalne točke št. 1. obveščevalnega centra Istrskega odreda je bilo v Slovenski Istri med 25. avgustom in 1. septembrom 1944 v 22 sovražnih postojankah 3676 vojakov — 2342 Nemcev in 1334 italijanskih kolaboracionistov. V boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju in partizanskim enotam je bila, kot vse kaže, dodeljena posebna polioijsko teroristična vloga nemškim vojakom iz dekanske postojanke (2. četa 1. bat. 137. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, ki ji je na Kozini poveljeval poročnik Jansen, v njej pa je bil tudi zločinec Ivan Piko).^{*} Tja so prišli med 22. in 24. avgustom iz Kozine, 28. avgusta pa so jim priključili še 15 v fašistične uniforme preoblečenih karabinjerjev.⁴⁸

V tedanjih razmerah je bataljonu, ki je bil jedro partizanske vojske v Slovenski Istri, grozila neposredna nevarnost, da ga bodo sovražne enote razbile ali celo uničile. Kako hitro je naraščal sovražnikov pritisk, dokazujejo nekatere večje njegove akcije: 21. avgusta so Nemci in fašisti — kakšnih 900 vojakov — blokirali vse vasi severno od reke Rižane, preiskovali hiše in gozdove, aretirali več ljudi in ropali živila. Takrat je Nemcem uspelo popraviti železnico proti Pulju in vzpostaviti po njej promet. Po-

Ti so 28. avgusta na Vršiču aretirali 2 terenca in ropali živino, 29. avgusta so v Popetrah požgali 6 hiš in ubili eno žensko ter odgnali 6 govedi, 31. avgusta so požgali hišo in oropali Mirka Staniča iz Rižane. (Poročila obveščevalne točke št. 1 Istrskega odreda obveščevalnemu centru 10 28., 29. in 30. 8. ter 2. 9. 1944 AO IO v Kopru.)

novno so okrepili postojanke ob progi, patroljirali in postavljali zasede na prehodih čez Slavnik, Mala vrata in drugih prehodih v Čičariji. Iz Trsta proti Pulju pa so poslali po cesti ob morju kolono 70 vojaških vozil.^{4*}

Po 22. avgustu so se sovražnikove grožnje še okrepile. Prvi bataljon in komanda mesta Koper nista mogla več pošiljati novincev in prevažati blaga v Brkine. Zelo tvegan je postal tudi vsakršen napad na sovražnike na cestah, ker jim je olajševal izsleditev taborišč in položajev enot.

Kako kritične so bile konec avgusta razmere in kako pogumno ter samozavestno so borci in ljudstvo Slovenske Istre kljubovali sovražnikom, nam lepo osvetljujejo poročila obveščevalne točke št. 1 obveščevalnega centra Istrskega odreda. V poročilu z dne 23. avgusta je šef obveščevalne točke Vlado Cebohin pogumno in samozavestno poudaril: »Tu se ‚hajka‘ skoraj vsak dan, toda nič nam ne morejo!«

Naslednji dan pa je poročal:

»Sovražnik je zbral v dolini Dragonje okoli 2000 vojakov... Nemci in fašisti patrolirajo tudi po Slavniku in drugih gorah. Železnico stražijo noč in dan in spijo tudi po votlinah ob njej...«

Dne 25. avgusta je Cebohin obvestil odredov obveščevalni center, da se je 23. avgusta pomikala iz Trsta proti Istri kolona 86 nemških kamionov, polnih vojakov in opreme. V Piranu da je nemško poveljstvo okrepilo postojanko s 300 vojaki. Dne 24. avgusta pa je šla peš in s kolesi iz Rižane čez Kubed proti Buzetu kolona več kot 800 nemških vojakov. Neki nemški oficir pa da je izjavil, da bo prišlo v Istro 30.000 nemških vojakov. Poročilo je končal z ugotovitvijo, da sovražniki dan za dnem čedalje globlje vpadajo na njihov sektor. V poročilih z dne 28. in 29. avgusta je Cebohin prvič prizadeto zapisal:

»Sovražnik je vpadel iz Dekanov na Vršič in pobral kmetom 9 krav, 6 prašičev in 2 osla, odpeljal dva terenca in nekaj novincev. Nemci prihajajo vsak dan na roparske pohode...« V poročilu naslednjega dne je pisec navedel, da se sovražno nasilje zaostrojuje: »Nemci so 29. avgusta vdrli v Popetre, ubili neko žensko,*

* Tedaj je padla kot žrtev okupatorskega terorja Marija Kozlovič, gospodinja iz Zabavelj. (Seznam žrtev fašističnega terorja v občini Koper, ZZB NOV obč. Koper.)

drugo pa ranili, požgali 6 hiš, odpeljali 4 vole, konja in mulo, nekaj živine pa je zgorelo ...»

Poročilo je sklenil z optimizmom, ki te spričo razmer prese-
neti in navdušuje:

»Morala ljudstva je odlična, sovražnik dosega nasprotno od
tistega, kar želi, čeprav terorizira, ubija in ropa.«⁵⁰

V poročilu z dne 2. septembra pa sta obveščevalca Čebihin
in Jože Pečar prvič potožila:

»Situacija postaja zaradi sovražnikovega divjanja vedno bolj
kritična.«

Potem sta Čebihin in Pečar skoraj vsak dan poročala odre-
dovemu obveščevalnemu centru le o sovražnikovih zločinih in
množičnemu nasilju ter pogumnem kljubovanju istrskega ljudstva
tja do 14. oktobra 1944, ko je obveščevalna točka prenehala redno
poročati, čeprav je do januarja še delovala.⁵¹

V štabu 1. bataljona so bili po 20. avgustu čedalje bolj v
skrbih ne le zato, ker šest dni niso dobili odgovora na predlog
za umik, temveč predvsem zaradi tega, ker je bilo kljub čedalje
hujši sovražni nevarnosti vprašanje, ali jim bo štab odreda spričo
pričakovanega zavezniškega izkrcanja v Istri in približevanju čet-
nikov istrski obali, — ti bi se bili radi predstavili zaveznikom kot
jugoslovanski protikomunistični »borci odpora« — lahko dovolil
umik. Razen tega je bilo vse bolj negotovo, ali se bo bataljon
spričo močnih sovražnih sil, razvrščenih ob progi med Kozino
in Buzetom, sploh še lahko prebil čez Čičarijo v Brkine. V ba-
taljonskem štabu so računali tudi z možnostjo, da bo moral ba-
taljon brezpogojno ostati v Istri v vsakršnih razmerah, zato so
razmišljali tudi o gradnji skrivališč in razdelitvi bataljona po
skupinah. V primeru, če bi bil umik dovoljen, pa so ga nameravali
v skrajnem primeru izpeljati tudi čez Hrvaško Istro in jugovzhod-
no od Buzeta prekoračiti progo.

Tedaj so bataljon — da bi se laže prikrival in bi si četi v
primeru močnejšega sovražnikovega napada laže medsebojno po-
magali — razdelili: štab bataljona in 1. četa ter minerski vod so
se zadrževali na območju Boršta in Labora, 2. četa pa v okolici
Bočajev, Trseka in Popeter. Tu je četno poveljstvo priredilo
miting, 29. avgusta pa se je četa spopadla s sovražno kolono,
prispelo iz Dekanov, vendar se je morala zaradi sovražnikove
premoči umakniti. To ji je uspelo brez izgub, sovražnikovih pa

niso ugotovili. Nemci so zaplenili le osedlanega konja bataljonskega štaba, ki je bil pri kovaču.⁵²

Ko je štab bataljona dobil iz odredovega štaba ukaz za umik, se je 28. avgusta sestal v Borštu, proučil dane možnosti in sklenil takoj pripraviti vse potrebno in organizirati umik v dveh ločenih skupinah: 1. četa, minerski vod in del štaba (politični komisar, namestnik komandanta in kulturnik) — skupno 53 mož — se bodo umaknili, če bo potreba, pa tudi prebili, v noči od 29. na 30. avgust med Prešnico in Podgorjem, da bi odvrnili sovražnikovo pozornost in s tem olajšali prehod drugi skupini, ki je bila zaradi tovarne živine in približno 50 novincev bolj občutljiva.

Druga četa pa bo s komandantom bataljona pospremila novince in pratež v noči na 31. avgust iz Boršta skozi Zabavlje na Kubed, tam bo zavila mimo Črnega kala proti Kastelcu in se napotila prek Beke proti Krvavemu potoku, prekoračila cesto Reka—Trst in se severno od Kozine prebila proti Vrhpoljam. Tu bo zavila proti vzhodu, med Rodikom in Divačo pa prekoračila progo Divača—Pulj ter se umaknila v Brkine.⁵⁵

Umik 1. bataljona iz Slovenske Istre na Kozjane od 28. avgusta do 2. septembra 1914

V bataljonu je bilo takrat okoli 120 borcev in približno 50 novincev. Imel pa je tudi nekaj tovornih konj in mul, ki jih je uporabljal za prenašanje soli v Brkine, dokler je bil mogoč prehod čez progo. Prvi skupini je uspelo priti čez progo po načrtu, brez težav in bojov. Kurirji, ki so jo spremljali do proge, so se vrnili in o tem obvestili komandanta. Ugodna vest je opogumila borce in jim vrnila omajano upanje, da se bo umik posrečil tudi drugi skupini. Potem so se temeljito pripravili: določili so pohodno zavarovanje, borcem in novincem razdelili suho hrano ter jih poučili, kako naj ukrepajo v primeru, če bi doživeli napad. Konje in mule so dobro nakrmili in jim s krpami povili kopita. Ker je bila pred njimi dolga pot, polna nevarnosti, so krenili iz Boršta že okoli 21. ure. Tudi ta pohod je potekal po načrtu in kolona proti pričakovanju ni nikjer naletela na sovražne patrulje in zasede, čeprav so jo sovražni vojaki, kot so pozneje zvedeli, celo videli, vendar so se raje potuhnili, ker niso vedeli, kako je dolga. Kolona je srečno prispela na Beko, kjer bi bila morala po nalogu odredovega štaba in v skladu z dogovorom z vodstvi okrožnih organizacij prevzeti ranjence iz ogrožene okrožne bolnišnice »BK-1« in jih prenesti v Brkine. Toda bolniško osebje ni bilo pravočasno obveščeno o prenosu ranjencev, zato jih ni pripravilo. Bataljon pa se ni smel s čakanjem do naslednje noči izpostavljati nevarnosti na tistem sektorju, zato je šel že pred dnem čez cesto Reka—Trst. Ko se je že skoraj zdanilo, so se borci severovzhodno od Vrhpolj povzpeli v borov gozdiček na koti 702 (Ograda), da bi predanili in šli naslednji večer čez progo v Brkine. Vodstvu pohoda namreč ni bilo znano kakšen je razpored sovražnikovega zavarovanja ob progi med Divačo in Rodikom. Kot naročen pa je tedaj prišel terenski politični delavec Viktor Požrlj iz Vremske doline in obvestil komandanta o sovražnem zavarovanju proge, nato se je ta že dopoldne odločil, da bo tvegala prehod v Brkine kar podnevi. In srečno ga je izpeljal«

Z vrnitvijo bataljona, ki je tri in pol mesece deloval v Istri, na brkinsko območje je bilo uspešno sklenjeno pomembno obdobje ne le v zgodovini bataljona, temveč celotnega Istrskega odreda.

Borci 1. bataljona so z velikimi napori pogumno in uspešno opravili svoje poslanstvo z majhnimi žrtvami. Bataljon je med-

tem opravil v Istri 27 ofenzivnih akcij in imel več obrambnih bojov. Samostojno in s sodelovanjem komande mesta Koper pa je mobiliziral in pridobil za NOV od 20. marca 1944 približno 1200 novincev, poleg tega pa je s svojo politično in propagandno dejavnostjo prispeval pomemben delež k utrjevanju narodnoosvobodilnega gibanja v Slovenski Istri in se s tem uveljavil kot prava ljudska revolucionarna bojna enota.

Štab odreda ga je odpoklical iz Istre zato, da bi ga obvaroval pred uničenjem in ker ga je v začetku septembra nameraval uporabiti v napadih NOV proti železniškim progam, koordiniranih z zavezniško ofenzivo proti nemškim četam v Italiji. Bataljon se je pravočasno vrnil, vendar ga štab odreda zaradi utrujenosti borcev ni uporabil; v akcijo so šli le njegovi minerji.⁵⁵

Živahna odredova aktivnost na vseh področjih

Glavni del odredove mobilizacijske in ofenzivne vojaške dejavnosti — razen napadov na proge — je po 20. juliju potekal v Istri, čeprav sta delovala dva njegova bataljona s štabom odreda, obveščevalnim centrom, minerskim vodom in drugimi pništabinimi skupinami v Brkinih. V tedanji odredovi aktivnosti so prevladovali napadi na železniške proge, spremljanje novincev in varovanje prevozov materialov na Notranjsko in skrbno obveščevalno zasledovanje premikov sovražnih čet. Vse to je bilo od začetka avgusta na cestah in železnicah med Postojno, Trstom in Reko izredno intenzivno. Odredova obveščevalna dejavnost ni bila pomembna le za njegovo varnost, pač pa je imela splošnejši slovenski in jugoslovanski značaj, koristila pa je tudi zavezniškim četam v Italiji.

Iz odredovih poročil in kronike je razvidno, da je bil štab odreda po 4. avgustu s 3. bataljonom na Tatrah, 2. bataljon pa je deloval z eno četo v jugovzhodnih Brkinih (Veliko brdo—Sabonje idr.) in z drugo v Skadanščini. Ker je odredu primanjkovalo moštva za izvajanje nalog v Brkinih, je prosil štab VII. korpusa, naj odobri povečanje števila borcev v 3. bataljonu od 80 na 120. Štab korpusa pa je z dopisom 15. avgusta odklonil odredov predlog z utemeljitvijo, da morajo biti bataljoni gibljivi, zato ne sme povečati njihovega številčnega stanja. Lahko pa ustanove — če

mislijo, da je potrebno — še 4. bataljon. Do tega pa ni prišlo.⁵⁶

Med 7. in 12. avgustom je nemško poveljstvo premeščalo svoje večje enote s Hrvaškega v Italijo, hkrati pa zbiralo močnejše sile ob cesti Reka—Trst v Podgradu, Šapjanah in drugod za ofenzivo v Čičarijo. Obveščevalci so obvestili odredov štab, da se pripravlja obsežnejši napad tudi proti Brkinom, zato so bile njegove enote v naslednjih dneh v stalni pripravljenosti. Zasedami pri Artvižah, Orehku, Pregarju in drugod so varovale dohode v Brkine in s tem ščitile živahno politično aktivnost, zlasti volitve v narodnoosvobodilne odbore. Le 8. avgusta zvečer je

3. bataljon organiziral miting na Ostrovici. Prosti čas pa so po četah uporabljali za vojaško urjenje in politično vzgojo. Dne 10. avgusta je 14 borcev 3. bataljona spremljalo prevoz soli iz Brkinov čez progo na Pivko, bojna patrulja 10 borcev pia novince, tretja patrulja 4 borcev pa ujetnike in dezertarje od komande mesta Materija h komandi istrskega vojnega področja, ki je bila od 4. maja do 9. oktobra 1944 v snežniških gozdovih, na Zgornji Pivki."

Čeprav so bile 11. avgusta zbrane ob cesti Reka—Trst močne nemške enote, sta okrožni komite KPS in okrožni odbor OF za južno Primorsko tedaj organizirala pri Francu Vojvodi-Bržanu v Padežu konferenco aktivistov novega okrožja, ki je konec julija združilo bivše brkinsko-istrsko s pivškim okrožjem.* Udeležilo se je približno 200 delegatov. Na njej sta Franc Kimovec-Žiga in Janez Stanovnik podala referata o pomenu sporazuma Tito—šubašič. Dogovorih so se, da bodo organizirali po vseh krajih okrožja politična zborovanja in na njih obrazložili ljudstvu pomen doseženega sporazuma.

Delo konference je potekalo spričo velikih uspehov NOB v ugodnem in svečanem ozračju. Delegati so z navdušenjem sprejeli zlasti govora Franca Kimovca-2dge in Janeza Stanovnika, članov pokrajinskega odbora OF za Primorsko. Pripravljali so tudi veliko ljudsko zborovanje za 27. avgust, da bi pospešili volitve v narodnoosvobodilne odbore in seznanili prebivalstvo s sporazumom Tito—šubašič ter ga vzpodbudili k nadaljnjim naporom v boju.

Z združitvijo brkinskega, istrskega in pivškega okrožja v južnoprimorsko okrožje je bilo novo okrožje razdeljeno na 9 okrajev: pivški, podnanaški, brkinski, snežniški, bazoviški, socerbski, loparski, istrski in obalni. V novem okrožju je bilo skupno 378 vasi. (Notes Ade Klanjšek-Lenčke, arhiv pisca.)

Borci 3. odredovega bataljona in 1. čete 2. bataljona so med konferenco zavarovali dohodne poti v Brkine, da bi sovražniku preprečili vdore.⁵⁸

Prva četa 2. bataljona se je znašla v Čičariji med 8. in 10. avgustom zaradi sovražne ofenzive v nevarnosti, zato se je v noči na 10. avgust umaknila na Orehek v Brkine, vendar se je po dveh dneh vrnila na svoj sektor. Druga četa pa je v tistih dneh patroljirala na sektorju Harije—Zarečje—Velika in Mala Bukovica ter tam razstrosila propagandne letake, vendar se je morala zaradi izdanih položajev umakniti od Zarečja proti severozahodu, med Celje, Brce in Smrje. Od tam je odšla v noči na 12. avgust minirat progo med Ilirsko Bistrico in Šapjane. Mine na pritisk pa se niso sprožile, zato so jih v naslednji noči preuredili na vžig z dinamo strojem in tako s 16 kg razstreliva uničili 80 metrov proge. Zavoljo tega je promet stal 24 ur. Nemci pa so bili tedaj zaradi premeščanja čet na prometnih poteh zelo občutljivi, zato so organizirali naslednji dan ofenzivni pohod na tisto območje.⁵⁵

Ker so Nemci tudi v naslednjih dneh še vedno intenzivno prevažali čete in vojaški material po železnici Št. Peter—Reka in cesti Reka—Trst, je 2. četa 2. bataljona v noči na 17. avgust ponovno minirala železnico med Ilirsko Bistrico in šapjanami in jo z' 22 kg razstreliva razrušila 150 metrov na občutljivem mestu. Popravila so trajala celih 5 dni, medtem pa je ves promet stal. Tc pa je učinkovito oviralo sovražnikove načrte v teh krajih in pomagalo zlasti zahodnim zaveznikom v Italiji.⁶⁰

Neuspelo domobransko zborovanje v Št. Petru

Nemci in domobranci se sredi avgusta 1944 niso zanašali več le na svoje vojaške sile, temveč so se po nalogu svojega ljubljanskega vodstva — opirajoč se na nemško ofenzivno dejavnost in lastno vojaško moč — skušali na Pivki tudi politično uveljaviti. Tedaj so bile razmeščene v Postojni 8., v Št. Petru na Krasu (sedaj Pivka) pa 7. četa SNVZ, skupaj 222 mož. To območje pa je bilo prometno povezano proti jugu z Ilirsko Bistrico in Klano, kjer sta bili 3. in 1. četa tega izdajalskega zbora s skupno 267 oboroženimi domobranci. Medtem je bil sem prispel — kot smo

omenili — iz Like dn Dalmacije Jevdjevičev četniški odred z okoli 250 četniki. Že prej je vodstvo SNVZ nameravalo ustanoviti svojo postojanko tudi v Knežaku, kar mu pa zaradi dezertiranja prisilno mobiliziranih pripadnikov zbora ni uspelo. Prav tedaj pa so ustanavljali v Prestranku še eno četo. Opirajoč se na vse te dejavnike, je domobransko politično vodstvo računalo, da je prav na Pivki napočila najugodnejša možnost na Primorskem za uveljavitev domobranskega političnega vpliva. K temu naj bi pripomoglo slavnostno politično zborovanje v Št. Petru na Krasu. 15. avgusta 1944.“

Zborovanje so začeli pripravljati že teden dni prej. Politični aktivisti OF pivškega okrožja pa so v protiakciji organizirali po pivških vaseh intenzivno kampanjo proti udeležbi prebivalstva na domobranski slovesnosti. Komanda istrskega vojnega področja je skupaj s Komando mesta Št. Peter organizirala demonstrativni napad s težkim minometom, ki so ga prinesli v bližino tmjske cerkve. Domobranci so prizadevno pripravljali svoje zborovanje. Da bi bilo čimbolj svečano, so okrasili vhode z mlaji. Domobranske patrulje pa so cel teden raznašale pozive in vabile ljudi po hišah, naj se udeležijo zborovanja, hkrati so organizatorji širili po Pivki lepake.

Dne 15. avgusta dopoldne se je pripeljalo iz Ljubljane 60 domobranskih privržencev v narodnih nošah in približno 300 mladincev iz šol, da bi napravili vtis množičnosti. Iz Ljubljane so pripeljali tudi pevce, medtem ko je prišlo iz Trsta nekaj godbenikov. Zborovanja so se v večjem številu udeležili tudi domobranci iz sosednjih in pivške postojanke. Toda domačinov, ki jim je bilo zborovanje namenjeno, ni bilo, ker so poslušali glas OF in niso nasedli propagandi narodnih izdajalcev, saj jim je bilo njihovo početje odvratno.

Zborovanje, na katerem so nameravali domobranski vodje javno manifestirati svojo moč in priljubljenost, se je začelo s slovesno mašo pri kapelici na trgu. Potem je nastopil neki ljubljanski domobranski poročnik z govorom. Za njim sta spregovorila komandir pivške domobranske čete, poročnik Cvetličič in še neki oficir. Vsi trije govori so izzveneli v vulgarno zmerjanje partizanov in terencev. Zaradi pičle navzočnosti domačinov — le iz Klenika jih je nekaj prišlo — so bili ljubljanski šefi razočarani, ker jim je bilo jasno, da je poskus klavрно propadel. Zato so

spraševali poročnika Cvetličiča, zakaj ni Pivčanov. Ta jim je v hudi zadregi odgovarjal, da so jim preprečili udeležbo partizani in terenci. Za slovo pa so partizani podkurili ljubljanskim belim gorečnejšem na pivški železniški postaji z minami iz težkega minometa.⁶¹

Domobransko vojaško in politično vodstvo na Primorskem, povezano z ljubljanskim je vztrajno poskušalo s svojo propagando razširiti svoj vpliv zlasti na Pivki in v okolici Ilirske Bistrice. Prizadevalo si je, da bi okrepilo svoje vojaške enote, ki bi bile rade pokazale večjo samostojnost v boju proti partizanom in se bolje izkazale pred svojimi esesovskimi šefi. Zato je 7. domobranska četa s Pivke kar tekmovala v pobijanju aktivistov OF v okolici Pivke, zlasti v Kleniku.

Njihova 3. četa je izvedla 31. julija — kot smo že omenili — enega izmed prvih samostojnih pohodov na Prem, a je morala od tod bežati z ranjenim komandirjem Antonom Mehletom. Sicer pa je bila njihova vojska zelo klavrna, saj jo je partizanska propaganda sproti razkrajala. Obveščevalci in propagandisti Istrskega odreda so preplavili postojanko v Ilirski Bistrici s svojimi propagandnimi letaki in dosegli celo, da so sami domobranci prilepili letak stotniku Mehletu v pisarni na mizo. Vsak »pretres« v tej četi je povzročil množične pobege. Zato 3. četa v boju s partizani do konca vojne ni pomenila resne vojaške sile. V primerjavi z domobranskimi udarnimi bataljoni na Dolenjskem, ki so prav tedaj z novo taktiko pogosto presenečali enote NOV, so bile te čete prava žalost.⁶³

Odredove akcije konec avgusta

Glavni štab NOV in POS je v pričakovanju večjega sovražnega pritiska posvetil tedaj posebno skrb urjenju enot ter hkrati vseh dodeljenih jim prištabnih služb in pomožnih delov. Da bi bile brigade, odredi in bataljoni čimbolj gibki, je z navodilom 11. avgusta ukinil njihove profesionalne propagandne in kulturne skupine ter poudaril, da se ta dejavnost razvija bolj amatersko, hkrati pa je zmanjšal intendanturo in administracijo ter druge pomožne službe, ki niso bile neobhodno potrebne za bojno sposobnost enot. Vse te dejavnosti je zaupal političnim komisarjem in šta-

bom enot. Pri tem je posebej poudaril, da morajo imeti vedno vsaka desetina, patrolja, vod ipd. natanko določene naloge, vsak borec, podoficir in oficir da mora biti stalno na svojem mestu, njegove zmogljivosti in sposobnosti pa je treba izkoristiti čimbolj ekonomično.^{6*}

V štabu Istrskega odreda so navodila dobili šele 24. avgusta, zato ni bilo dovolj časa, da bi spričo drugih nujnih, konkretnih nalog kaj pomembnega spremenili do reorganizacije odreda, 6. septembra. Res je bil tudi odredov administrativni in imtendant-ski aparat precej obsežen in premalo gibčen: kultumo-propagandni odsek, intendantura, operativni oficir, 2 administratorja, radiisti, vezisti, delavnice itd. Vendar so bile vse te službe in dejavnosti potrebne zaradi večje samostojnosti in osamljenosti enote na izredno pomembnem območju, posebnih razmer in specifičnih nalog. Intendantska služba ni delovala le za potrebe odredovih enot, marveč je tudi dobavljala in odpošiljala blago za potrebe višjih forumov. Tudi posebna propagandna in kultumoprosvetna dejavnost sta bili za sestav odredovih enot in brkinsko območje zelo koristni, ker so številni borci z istrskega in drugih območij spričo zatiranja slovenske kulture med italijansko okupacijo slabo obvladali slovensko pisano besedo in prav malo poznali narodno zgodovino in kulturo sploh.

Odredovi batatyoni pa so bili spričo posebno nevarnih razmer, v katerih so delovali, maloštevilni in giboni. Največja operativna pomanjkljivost odredovih enot je bila počasno obveščanje. Zveze so vzdrževali le s kurirji. Bataljoni in čete pa so bili razporejeni na širšem brkinskem, istrskem in pivškem območju, razdeljenim s cestami in železnicami, ki jih je nadzoroval sovražnik. Počasno obveščanje je imelo za posledico, da se enote in udarne skupine niso mogle hitro zbrati, zato so marsikdaj zamudile ugodne možnosti za medsebojno pomoč, napad na manjše sovražnikove oddelke ipd. Njihovo udarno moč je stalno slabila tudi zaposlenost večine bataljonskega moštva s spremljanjem novincev, varovanjem prevozov in prenosov materialov, s straženjem zalednih ustanov ipd. Vendar je bilo treba v razmerah partizanskega bojevanja opravljati tudi take naloge, ker so bile nujno potrebne za uspešno delovanje NOV kot celote.“

Dne 12. avgusta 1944 so se nemške enote umaknile iz Čičarije. Za njimi so spet ostale požgane in izropane vasi, pobiti ljudje,

otroci brez staršev, domov in hrane. Umik sovražnih sil je olajševalno vplival na poživitev odredove dejavnosti, še posebej zato, ker ni bilo prišlo do napovedane ofenzive v Brkine. V 3. bataljonu so v tistih dneh komisarji na političnih urah zelo prizadevno razlagali borcem pomen sporazuma Tito—šubašič za nadaljnji razvoj NOB in povojno ureditev države, vlogo zavezniške letalske vojne v boju za uničenje nacistične moči in nemškega vojnega gospodarstva, nastanek, vlogo in razvoj OF, vlogo NOV v medzavezniški protifašistični vojni, fašistično okupacijo Primorske in začetke NOB na tem območju. Borce so poučili tudi o zaslugah Jožeta Srebrniča, ki je bil 10. julija 1944 utonil v Soči.*

Prvo poroko v odredu so 13. avgusta 1944 na Tatrah tudi »zalili z žlahtno kapljico«

Zvrstili so se tudi nekateri drugi pomembnejši dogodki, ki jih velja omeniti. V nedeljo, 13. avgusta, sta se na Tatrah v štabu odreda z dovoljenjem GŠ Slovenije poročila borka Marija Vavpotič-Vesna in Maks Tomažič, šef odrednega obvešče-

* Jože Srebrnič se je rodil 1. 1884 v Solkanu. Po prvi svetovni vojni je bil slovenski poslanec v italijanskem parlamentu, pozneje pa je prebil pod fašističnim režimom več let v zaporu. Po italijanski kapitulaciji se je vrnil domov in se vključil aktivno v NOB.

valnega centra. Poročil ju je odredni politični komisar Janez Zalar-Tavčar. Priči sta jima bili Srečko Vičič, načelnik štaba, in odredni zdravnik Jože Verlič. Slovesnega kosila, prirejenega na čast novoporočencema, so se udeležili vsi člani odredovega štaba in nekaj članov štaba 3. bataljona ter borcev. Med proslavljanjem pa je nekdo sporočil, da se bližajo Nemci, kar ni bilo res, vendar sta komandant in namestnik streljala z brzostrelkama. Njuno prenačljeno je pozneje okrožni komite KPS ostro kritiziral.

Istega dne je bila na Ostrožnem brdu okrožna mladinska konferenca. Odred jo je počastil z nastopom svojega pevskega zbora, ki je priredil delegatom zabavni večer. Zbralo se je mnogo mladih. Nastop pevskega zbora pa ni najbolje uspel, ker so manjkali nekateri dobri pevci iz 2. bataljona, zbor pa tudi ni bil najbolje pripravljen.“

V ponedeljek, 14. avgusta, so v štabu odreda po štiridnevni hudi zaskrbljenosti nad usodo 1. bataljona z velikim olajšanjem sprejeli njegovo poročilo, da je uspešno prestal sovražno ofenzivo in celo izpeljal uspešno akcijo.”

Nemškemu poveljstvu za Jadransko operativno cono niso ostale nepoznane partizanske zveze med Brkini in Istro, zato so njegove enote izvedle več napadov na kolone novincev na poti iz Istre v Brkine in na Pivki. Po ofenzivi 12. avgusta pa so si sovražniki prizadevali, da bi napade preprečili ali vsaj čimbolj omejili ter Istro čimbolj izolirali ter izdatneje zavarovali promet po cesti Reka—Trst. Zato so 9. avgusta ponovno vzpostavili postojanko v Rodiku, ob železnici Divača—Pulj, 14. avgusta pa tudi postojanke v Materiji, Povžanah in Rožicah ob cesti Reka—Trst.* Za nekaj časa pa je namestilo neko svojo enoto v Markovščini — od tod so hodili nemški vojaki v Odolino po živila in krmo — neki njihov oddelek, 7 mož, pa se je naselil celo v Marzenzijevev gradu v Odolini.

Štab Istrskega odreda je zbral podatke o sovražniku in 16. avgusta ukazal 2. in 3. bataljonu, naj ta oddelek napadeta in uničita. Tretji bataljon je dobil nalogo, da postavi zasedo, 7 borcev s strojnico, med kotama 735 in 645, ob križišču poti Mrše—Orehok, minira cesto in prepreči sovražniku izpad iz Materije.

* Del teh enot je prispel iz Idrije 14. 8. 1944. Pozneje so obveščevalci ugotovili, da je bil tja premeščen bataljon »Heine« iz 139. polka 188. divizije gorskih lovcev (Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 88, opomba 19).

Drugo zasedo 10 borcev naj postavi z enako nalogo pot koto 790, ob poti Materija—Artviže, s tretjo zasedo pa naj pod koto 796, na poti Artviže—Rodik zapre sovražniku pot iz Rodika. Drugi bataljon naj s četo 20 borcev pod poveljstvom namestnika odredovega komandanta zasede cesto Materija—Odolina čez Bač in napade Nemce v odolinskem gradu.^{6*}

Četa 2. bataljona je 17. avgusta zjutraj, kmalu potem, ko je zasedla položaje, najprej napadla nemški osebni avtomobil, ko je peljal iz Odoline proti Baču. Vozilo jim je sicer ušlo, vendar so pozneje ugotovili — kot je poročal odredov štab — da so bili v njem 3 Nemci ranjeni. Potem so borci v dveh skupinah jurišali na grad, ne da bi bili naleteli na odpor. Preiskali so nekatere prostore in zaplenili nekaj vojaške opreme, niso pa našli nobenega sovražnega vojaka, ker so se bili verjetno poskrili. Kmalu pa so se morali umakniti iz gradu in Odoline proti Mršam, ker so Nemci poslali iz Materije napadenim pomoč — oklepni avtomobil in kamion vojakov. Ti so že od daleč obstreljevali položaje čete z brzostrelnim topom.⁶⁹ Napad ni uspel, kot je bil zamišljen, ker ga niso zavarovali z dovolj močno zasedo ter minskim poljem na poti proti Baču in nemški postojanki v Materiji.

Uspešen boj 2. bataljona na Mršah

Dva dni zatem pa se je 2. bataljon izvrstno izkazal v uspešnem dvournem obrambnem boju z Nemci na Mršah. Izvidniki 2. in 3. bataljona so 19. avgusta že zjutraj opazili izredno živahen avtomobilski promet po cesti Reka—Trst pri Materiji in Markovščini, kjer so našli 90 kamionov in oklepnih avtomobilov ter tankov. Drugi bataljon je tedaj taboril v gozdu, severovzhodno od Mrš. Njegova zaseda pa je branila dostop sovražniku po poti iz Materije proti Orehku in Mršam, jugovzhodno od Mrš. Da bi zavarovali nemoten promet po cesti Reka—Trst, so Nemci poslali okoli 13. ure iz Markovščine proti Mršam udarno skupino, kakšnih 40 vojakov, oboroženih s 4 lahкими strojnícami, lahkim minometom, nekaj brzostrelkami in puškami. Okoli 14.30 se je ta skupina približala Mršam in se pod vasjo razdelila na dva dela: močnejši je krenil v vas, manjši pa na grič jugovzhodno od vasi. Tega je najprej napadla bataljonova zaseda, vendar se

je morala po kratkem boju umakniti zaradi sovražne premoči na višji položaj. Od tod je učinkovito tolkla po Nemcih. Medtem pa je prispela zasedi na pomoč četa približno 20 borcev pod vodstvom komandanta bataljona Antona Mlakarja, oborožena z dvema lahkima in težkim mitraljezom ter lahkim minometom. Obe skupini sta jugovzhodno in severno od vasi — energično napadli sovražnike. Skupini s komandantom bataljona je uspelo zasesti višinsko točko severno od vasi in od tod obsuti sovražnika v okolici in v samem naselju z lahkimi minami ter strojničnim Ognjem. Medtem pa ga je druga skupina napadla v desni bok.* Nemci so se znašli pod hudim križnim ognjem z dveh strani. Najprej so se postopoma umikali, nato pa so začeli panično bežati proti Slivju in Markovščini, od koder so bili prišli.

Po poročilu štaba 2. bataljona z dne 20. avgusta so bili en sovražnik huje, dva pa lažje ranjena; laže ranjen je bil tudi eden izmed borcev 2. bataljona. Čeprav zmaga ni bila kdo ve kako pomembna, so se je vsi borci, še bolj pa prebivalci Brkinov zelo razveselili, saj so spet videli, kako Nemci bežijo.⁷⁰

V štabu odreda so pričakovali, da se bodo poskušali Nemci kot po navadi naslednji dan maščevati za poraz na Mršah. In glede na močne sovražne sile, razporejene po postojankah od Kozine do Podgrada, je bilo takšno pričakovanje več kot utemeljeno. Da bi se izognili presenečenju in močnejšemu udaru, je štab odreda prešel naslednje jutro v taborišče severovzhodno od Kozjan pri koti 602, medtem ko je ostal 3. bataljon pri Tatrah, 2. pa se je premestil v bližino Artviž. Navzlic zlim -slutnjam pa Nemci tokrat niso napadli.

V odredovih enotah v Brkinih so potekali 3 do 4 dnevi po zmagi na Mršah proti pričakovanju dokaj mimo. Štab odreda je 20. avgusta organiziral sestanek s člani širšega štaba. Na njem so razpravljali o problemih discipline in dela. Odredni zdravnik Jože Verlič pa je organiziral predavanje o higieni v taboriščih in poučil navzoče o osebni čistoči. V naslednjih dneh se je štab

* Anton Drečnik, vodnik minerskega voda IO se boja takole spominja:

»Opazili smo, da se je kolona Nemcev napotila iz Markovščine proti Mršam. Najprej smo mislili, da pridejo tudi z oklepniki, zato sem zaminiral cesto pod Mršami. Bataljon se je postavil v zasedo bočno proti vasi. Predlagal sem komandatu, da zasedemo tudi višinsko točko nad vasjo. To smo storili tik pred Nemci. Neki borec (to je bil Jože Olenik — pojasnilo pisca) je prinesel na grič lahki minomet in začel s tako hitrostjo »pošiljati« mine na nemške položaje, da so bile 3 hkrati v zraku. In Nemci so kmalu začeli v neredu bežati v dolino. (Anton Drečnik-Zvonko, pisemna izjava 1967, AO IO v Kopru.)

aktivno pripravljaj na zavarovanje velikega ljudskega zborovanja, napovedanega za nedeljo, 27. avgusta, v Šmagorski dolini.

V 2. in 3. bataljonu so s patruljami in zasedami varovali dohode na brkinsko območje. Relativno zatišje pa so izkoristili tudi za intenzivno politično vzgojo in organizacijo tekmovanja v spoznavanju pehotnega orožja ter njegovi rabi: v razdiranju in sestavljanju različnih lahkih in težkih mitraljezov, pušk, pištol in lahkega minometa.

Dne 21. avgusta je prišla na Prelože 2. istrska hrvaška brigada. Naslednji dan pa so odredovce razveselile ugodne vesti s front: osvoboditev Pariza in premirje z Romunijo.⁷¹

Veliko zborovanje v Šmagorju, 27. avgusta 1944

Med vsakodnevnimi boji in urjenjem ter patruljiranjem se je hitro bližal dan velikega ljudskega zborovanja, ki sta ga organizirala okrožni komite KPS in odbor OF za Južnoprimorsko okrožje kot splošno ljudsko manifestacijo, na kateri naj bi obrazložili ljudstvu pomen in koristnost sporazuma Tito-šubašič, hkrati pa dali poseben poudarek volitvam v narodnoosvobodilne odbore, ki so imele plebiscitarni pomen za priključitev Primorske k Jugoslaviji.

Štab Istrskega odreda je napravil s sodelovanjem štaba 2. istrske hrvaške brigade, komandami mest Materija in Ilirska Bistrica ter 5. bataljonom 1. brigade VDV razpored zavarovanja dohodov v ta del Brkinov in se s štabi teh enot dogovoril o njihovi udeležbi v mimohodu pred ljudstvom. Odredovi pevci in igralci so se prizadevno urili za nastop. V nedeljo, 27. avgusta, je bilo lepo in toplo vreme. Zelena Šmagorsika dolina je že drugič v tem letu sprejela množico več kot 2000 ljudi. Ljudstvo je svoje borce burno pozdravilo in jih zasulo s cvetjem. Potem so nastopili govorniki, ki so navdušeni množici, med katero so prevladovala mladinke, razlagali dogodke doma in po svetu ter velik politični pomen volitev v NOO za združitev Primorske in Istre z Jugoslavijo. Poseben poudarek je bil posvečen razlagi sporazuma Tita in šubašiča za enotnost demokratičnim sil Jugoslavije in zmago nad reakcionarnimi krogi.

Po govorih so okrožni aktivisti, 5. bataljon VDV, odred in komande mest organizirali miting, ki je trajal do 20. ure. Največji

Zborovanje v šmagorju 27. avgusta 1944

uspeh je dosegla točka z narodnimi koli: hrvaškim, bosanskim, partizanskim in Titovim. Tega so plesale mladinke, oblečene v narodnih nošah, med katerimi je bila tudi tržaška. Potem pa so se ljudje, vzpodbujeni z novim navdušenjem za nadaljevanje boja, razšli na svoje domove, novim dogodkom, žrtvam in vojnim naporom naproti.⁷²

Odred zopet v ofenzivi NOVJ proti železnicam

Štab odreda je po navodilih štaba VII. korpusa napravil med 20. in 23. avgustom načrt za odločen udar na železnice. Načrt štaba VII. korpusa je predvideval odločen, kombiniran in učinkovit udar partizanskih enot na dvotirno progo Ljubljana—Trst, ki naj bi ga podprlo tudi zavezniško letalstvo. Za izvedbo tega načrta je štab odreda izdal 23. avgusta naredbo št. 159/15; z njo je ukazal 2. bataljonu, da skupaj z minerji minira progo med Divačo in Sežano, 3. bataljonu pa, da jo minira med Ležečami in Bujami, od kote 527 do kote 514.

Bataljona sta s svojima udarnima grupama in minerji aikciji uspešno opravila. Najprej je zaščitna desetina 3. bataljona pod vodstvom namestnika komandanta bataljona Karla Veneta v noči na 25. avgust z 2 mitraljezoma zaščitila 4 minerje, ki so si izbrali za objekt rušenja 60 metrov dolg in do 7 m visok nasip pod koto 482, med Bujami in Gorenjimi Ležečami, in ga s 33 kg razstreliva zrušili. Akcijo so izvedli tako, da so na sredini nasipa zakopali 16 kg razstreliva, na vsakih 4 do 6 metrov pa še po mino s 1,5 kg razstreliva. Mine so nasip na vsej dolžini tako hudo poškodovale, da so Nemoi potrebovali 40 ur, da so ga zasilno obnovili in vzpostavili promet. Po eksploziji min so začeli sovražni stražarji ob progi streljati z brzostrelnim topom in strojnicami proti borcem, vendar so se ti v varstvu noči umaknili brez izgub.⁷³

Tisto noč je v skladu z omenjeno naredbo odredovega štaba izvedla akcijo skupina 12 borcev in 2 minerjev 2. bataljona pod poveljstvom namestnika komandanta bataljona. Vendar je ni izvedla na progi med Divačo in Sežano, kot ji je bilo ukazano, temveč med Vremani in Ležečami, nedaleč od skupine 3. bataljona. Minerji so 25. avgusta ob 0.30 s 16 kg razstreliva razrušili 50 metrov proge. Verjetno pa so mine — tako so poročali — pobile ali ranile tudi nekaj stražarjev.

Pri izvedbi akcije so minerji in borci 2. bataljona naleteli na velike ovire. Proga je bila zelo dobro zavarovana z bunkerji in patroljami. Zato so se morali minerji med polaganjem min dvakrat umakniti s proge, ker so se jim približale obhodne patrolje. Napasti jih niso smeli, ker sicer ne bi bili mogli izvesti rušenja. Medtem ko so mine pripravili, pa je skupina 3. bataljona nedaleč od tam, vzhodno proti Bujam, razstrelila nasip. Tedaj so stekli v tisto smer nemški stražarji iz bližnje postojanke. In ko so bili stražarji že v bližini, so minerji sprožili mine, ki so močno poškodovale pirogo.⁷⁴

Po okrepitvi nemškega zavarovanja ob progi Divača—Pulj, ki je bila za zbiranje in oskrbovanje nemških čet v Istri vedno pomembnejša, se je bilo zelo težko približati progi in jo rušiti. Zato je štab odreda v okviru splošne ofenzive na železnice pripravil napad na nemške stražarje v Kačičah in 25. avgusta izdal ustrezno povelje. Akcijo bi moralo izpeljati 30 borcev 2. in 3. bataljona 26. avgusta ob 7. uri, ko so odhajali stražarji zajtrkovat. Borci so se približali ob določenem času položajem, vendar niso

-mogli napasti postojanke, ki je bila v Bradačevi hiši, na zahodnem koncu vasi, ker so se ji približevale močnejše sovražne patrulje iz rodske smeri in je bil položaj nejasen ter neugoden za umik.⁷⁵

Dne 23. avgusta je kombinirana patrulja 4 obveščevalcev in 3 borcev 2. bataljona na sejmišču v Trnovem pri Ilirski Bistrici zažgala zadružno mlatilnico, ki je delovala tudi za okupatorje. Akcija ni najbolje uspela, ker so bistriški gasilci požar pogasili, preden je mlatilnico uničil.

Medtem ko je bil 28. in 29. avgusta 3. bataljon zaposlen z drugimi nalogami, je 2. bataljon po načrtih odredovega štaba in pod vodstvom namestnika komandanta odreda organiziral v noči na 29. avgust napad na nemško patruljo, ki je prihajala iz Rodika proti Kačičam ob progi Divača—Pulj, in na postojanko nemških stražarjev v Kačičah. Za napad, ki so ga biti 26. avgusta zaradi pomanjkljive obveščevalne priprave opustili, so tokrat določili 21 borcev, razdeljenih v dve skupini in oboroženih s 3 lahкими strojnícami, tremi brzostrelkami in puškami. Ob 2.30 je skupina 10 borcev pod vodstvom namestnika komandanta Valentina Kocjančiča postavila zasedo ob progi. Ob 3. uri je prišla nemška patrulja. Borci so jo z razdalje 5 metrov takoj napadli in jurišali nanjo. Razvil se je oster boj, ki je trajal pol ure. V njem je po poročilu operativnega odseka štaba odreda padel nemški podoficir, en vojak pa je bil hudo ranjen. Na odredovi strani pa je bil sredi železniške proge hudo ranjen pogumni namestnik komandanta 2. bataljona Valentin Kocjančič.

Skupina 11 borcev pod vodstvom namestnika odrednega komandanta tudi tokrat ni napadla postojanke v Kačičah, ker je presodila, da je položaj neustrezen, zato se je umaknila.⁷⁶

Borci Kocjančičeve skupine so se morali ogorčeno boriti, da so rešili s proge svojega namestnika komandanta,* saj so v boju porabili 256 nabojev za puške in strojnice ter 16 ročnih granat. Hudo ranjenega skozi ramo in prsni koš, so odnesli skozi Vareje in Misliče več kot 12 km daleč, na Kozjane, kjer je ranjenca že čakal odredni zdravnik Jože Verlič, mu dal prvo pomoč in ga ukazal takoj odnesti v bolnišnico v Zalesje.”

* V. Kocjančič je bil v noči na 8. september 1944 prenešen na Notranjsko, od tam pa se je odpeljal v Bari, kjer je ozdravel in se vrnil v boj s 5. prekomorsko brigado. Po vojni živi v Trstu.

Konec avgusta 1944 je še mnogo ljudi v Brkinih in Istri upalo, da se bodo na istrski obali kmalu izkrcale angloameriške čete in napravile konec čedalje hujšemu trpljenju ljudstva pod nacifašističnim jarmom. Toda angloameriške armade niso imele po izkrcanju v Južni Franciji 15. avgusta 1944* več na voljo zadostnih sil, da bi, kot je v svojih spominih zapisal Churchill, izpeljale »za nas tako drage in obsežne načrte...«, saj so morale žrtvovati 11 divizij za »manjvredno odločitev.«⁷ Čeprav ni razpolagalo z zadostnimi silami, je zavezniško vrhovno vojaško poveljstvo za Sredozemlje vendarle sprožilo 25. avgusta napad na nemško »gotsko« obrambno črto. Vrhovni štab NOV in POJ Jugoslavije je v dogovoru z zavezniki sklenil, da mora NOV in POJ podpreti zavezniške operacije na jugoslovanskem ozemlju, zlasti v Sloveniji, z močnejšimi napadi na železniške proge in druge prometne zveze. Zato je vrhovni komandant NOV in POJ Josip Broz Tito 17. avgusta ukazal vsem enotam NOV in POJ, naj od 1. do 7. septembra v sodelovanju z zavezniškim letalstvom energično rušijo prometne zveze, da bi preprečile nemškim silam premike z vzhodne fronte in Balkana v Italijo in obratno.”

Glavni štab NOV in PO Slovenije je kljub velikim težavam pri oborožitvi in opremljenosti enot pripravljaval v sporazumu z angleško vojaško misijo veliko akcijo na prometne zveze, zato je ukazal 22. avgusta štabu VII. korpusa, naj do 1. septembra prekrine napade na proge.** Od 1. do 7. septembra pa naj začne ofenzivo Istrski odred na progi Št. Peter—Reka med Ilirsko Bistrico in Pivko.⁸ Štab VII. korpusa pa je izdal 25. avgusta 1944 podrejenim odredom (Istrskemu, Dolenjskemu in Notranjskemu) nujno in strogo zaupno povelje, s katerim je ugotovil, da sovražnik zanesljivo nadzoruje vse pomembne železniške proge, zato pomeni vsaka uspela akcija na teh progah velik prispevek za razvoj razmer na južnem bojišču. Potem je ukazal Istrskemu odredu, da mora glede na vojaške razmere in v skladu s poveljem vrhovnega komandanta tovariša Tita od 1. do 7. septembra 1944 z vsemi svojimi silami rušiti progo Št. Peter na Krasu (sedaj Pivka)—Ilirska Bistrica in preprečiti vsakršen promet po njej za 7 dni.

* Operacijo so imenovali Anwil — Dragoon.

** Dva napada Istrskega odreda na progo Lj.—Trst med Divačo in Pivko v noči na 25. 8. zanesljivo dokazujeta, da to navodilo tedaj še ni bilo prispelo v Istrski odred. (Pojasnilo pisca — M. Ž.)

Štab odreda in njegov obveščevalni center sta temeljito proučila topografske značilnosti zemljišč ob progi, razpored sovražnikovega zavarovanja in način opravljanja službe na progi Ilirska Bistrica—Št. Peter. Ko je dobil vse potrebne podatke, je štab odreda sklenil uporabiti za akcijo 2. in 3. bataljon, minerski vod, obveščevalni vod in vse operativno sposobno moštvo odsekov pri odredovem štabu. Enote pa naj vodijo na položaje obveščevalci. Potem je 1. septembra izdal povelje za akcijo in v njem določil zborna mesto enot v Šmagorski dolini ob 18. uri, začetek akcije pa ob 24. uri. Prve mine pa naj bi sprožili 2. septembra 1944 točno ob 1. uri.⁸¹

Iz poročil in drugih dokumentov je razvidno, da je bila ta obsežna akcija res zelo dobro pripravljena, enote pa odlično razporejene. Minerji so že nekaj dni prej priučili potrebno število borcev za svoje pomočnike in izdelali vse mine že pred odhodom, na Kozjanah. Vsaki izmed 4 čet so dodelili 4 minerje in po dva obveščevalca za vodnika. V pripravah na akcijo so imeli najpomembnejšo vlogo obveščevalci, ki so zbrali vse potrebne podatke o razporedu 57 nemških stražarjev ob progi in ugotovili, kako opravljajo službo, hkrati pa proučili dohode k progi in določili položaje, na katere je treba postajviti varovalne zasede. Napad je vodil neposredno sam štab odreda: pri 3. bataljonu sta se udeležila akcije z eno četo namestnik komandanta Ivo Majcen, z drugo pa politični komisar Janez Zalar; pri drugem bataljonu pa so bili komandant Franc Centa, namestnik komisarja Janez Magister-žan in načelnik štaba Srečko Vičič.

Bataljona sta se ob 21. uri napolnila iz Šmagorja v napad, in sicer: 2. na sektor Kilovče—Ilirska Bistrica, 3. pa na sektor Kilovče—Št. Peter (sedaj Pivka). Vsi oddelki, 89 borcev, so prispeli na določena jim mesta med 23.30 in 24. uro ter razporedili zasede na položaje po načrtu. Obveščevalci so pokazali komandirjem skupin položaje: 3. bataljon je postavil močnejšo zasedo proti vojašnicam v Hrastju, 2. bataljon pri mostu med Topolcem in Ilirsko Bistrico, posebno zasedo pa še na griču pri Zarečju. Prav tako so zavarovali dohode do stražarnic pri Merečah, Kilovčah, v Narinu in še na 2 mestih. Ob 24. uri so začeli minerji polagati mine na spoje tračnic in k železnim drogovom, nosilcem električnega voda. Položili so 88 min s 120 kg razstreliva. Najprej so točno ob 1. uri sprožili mine pri 3. bataljonu blizu Narina; na to

so nemški stražarji reagirali s streljanjem iz stražarnice pri Narinu v smer, od koder so slišali eksplozije. Ko pa so sprožili mine tudi pri Kilovčah, so stražarji zbežali v predor in prenehali streljati. Vse mine so se sprožile do 1.30. Uničeno je bilo okoli 1200 metrov proge in več nosilnih stebrov električnega voda. Minerji, dodeljeni 2. bataljonu, so položili tudi 2 kontaktni mini na neporušenem delu proge. Ti mini sta eksplodirali 3. septembra in ubili dva nemška vojaka in enega delavca.

Po končani akciji se je v skladu z določili povelja odredovega štaba 2. bataljon vrnil do 5. ure v Šmagorje; 3. bataljon pa se je napotil nad Jurišče.⁸²

Akcija je požela med ljudstvom navdušeno odobravanje. Odredni kronist Jože Moravec je o njej zapisal v kroniko:

»Akcija je odlično uspela, sovražnik precej časa ne bo mogel voziti po progi.«⁸³

Nemci so izredno hitro spoznali, kako škodljive bi utegnile biti posledice razrušenja proge Št. Peter—Reka za njihove sile na območju Dalmacije in Kvamerja. Zato je 2. septembra vdrla kolona 200 vojakov iz bataljona »Heine« na Tatre. Hkrati pa so se z vsemi razpoložljivimi silami energično lotili popravil. Obveščevalci so poročali odredovemu štabu, da popravila hitro napredujejo in da je 3. septembra že peljal kontrolni vlak proti Pivki, tedaj pa je počila skrita mina in spet onesposobila progo ter poškodovala patroljni vlak. S poveljem štaba VII. korpusa, je bilo — kot že rečemo — odredu ukazano, da mora progo onesposobiti za 7 dni. Zato je ukazal minerjem in štabu 2. bataljona, da morajo ponovno v akcijo. In res je v noči na 4. september ponovno krenila v napad četa 25 borcev 2. bataljona in 9 minerjev. Tokrat so uporabili tempirane vžigalnike in z 8 minami uničili 250 metrov proge med Narinom in Nadanjim Selom. Ko so se okoli 3.30 vračali, so uničili še dva stolpa električnega daljnovo-da, ki je napajal z elektriko iz soških elektrarn reški industrijski bazen.⁸⁴

Na obzorju novi sovražniki — četniki

Istrskemu odredu so se po zborovanju v Šmagorju in velikih akcijah na progah v njegovi tedanji sestavi hitro iztekali dnevi. Preden je bil reorganiziran, pa se je moral soočiti še z novimi sovražniki — četniki.

V pričakovanju angloameriškega izkrcanja v Istri so prišle že konec julija iz Like in Dalmacije v okolico Ilirske Bistrice in Jelšan tudi izdajalske četniške enote, ki bi se bile rade Anglo-američanom, če bi se izkrcali, predstavile kot nekakšne jugoslovanske protifašistične bojne enote. Šlo je za že omenjeni četniški odred v številčni moči okoli 250 mož pod poveljstvom vojvode Jevdjeviča. V Brkine si četniki do 28. avgusta niso upali. Dan po Šmagorskem zborovanju pa so prvič prodrli v Harije; naslednji dan pa so se pojavili v Čeljah kot novi sovražniki osvobodilnega gibanja na tem območju. Poslej so odredovi borci in brkinski prebivalci ter aktivisti imeli polnih 8 mesecev na grbi tudi te okupatorske sodelavce.

Po obvestilih, ki jih je dobil odredov štab, je vdrlo 28. avgusta v Harije kakih 250 četnikov in postavilo zasede na koti 552 (Ded) ob cesti proti Tominjam, severovzhodno od vasi. štab odreda je poslal v zasedo med Pregarje in Zajelšje 22 borcev

3. bataljona pod poveljstvom namestnika komandanta, ki je ostal tam dva dni in prosil po kurirju štab odreda, naj odloči, kaj naj stori. Komandant odreda mu je sporočil, naj četnike napade, vendar je dobil ukaz prepozno, ker so se bili ti že pred nočjo

29. avgusta umaknili. Tega dne pa je popoldne iz Ilirske Bistrice nepričakovano vdrlo v Celje četniška skupina, kakšnih 50 mož, in odpeljala enega tovariša in tovarišico.⁸⁵

Spričo tolikšnih odredovih uspehov pri uničevanju prog, doseženih z velikimi napor, so vsi borci upravičeno pričakovali priznanje štaba VII. korpusa, namesto tega pa je prispela. 2. septembra za mnoge nepričakovana in za tedanja pojmovanja borcev nerazumljiva odredba: Istrski odred so razformirali in namesto njega ustanovili 4. bataljon 9. brigade 18. divizije, s čimer pa je bilo, kot bomo pozneje pojasnili, spremenjeno le ime, medtem ko sta sestava in dejavnost ostali nespremenjeni. To, v bistvu formalno reorganizacijo odreda v bataljon so narekovali višji politični in vojaški razlogi, predvsem pričakovano izkrcanje angloameriških čet v Istri, katerih poveljstvo bi se utegnilo izgovarjati, da tod delujejo neredne enote NOV, in odredovce razorožiti.⁸⁶

SKLEP

Z reorganizacijo Istrskega odreda v 4. bataljon 9. brigade 18. divizije je bilo vsebinsko in formalno zaključeno najuspeš-

nejše Obdobje v delovanju odreda, ki je trajalo od povratka odreda v Brkine, 18. maja, do njegove dejanske reorganizacije, 6. septembra 1944, skupaj 110 dni.

Medtem je odred prerastel v sposobno bojno enoto in dosegel velike uspehe, saj je v 66 akcijah onesposobil za boj najmanj 161 sovražnikov, sam pa je izgubil 24 borcev (7 padlih, 11 ranjenih in 6 pogrešanih). Največjega uspeha pa ni dosegel z uničevanjem sovražnikove žive sile, temveč z rušenjem železniških prog in naprav, saj je onesposobil okoli 2500 metrov prog in povzročil sovražniku velike zastoje v prometu. Hkrati pa je z zalednimi enotami sodeloval pri mobilizaciji okoli 1200 novincev in taiko prispeval velik delež h krepitvi NOV in PO Slovenije.

Čeprav se je vojna morija v Evropi in svetu bližala koncu, so se začeli za partizane m ljudstvo v Brkinih in Istri v naslednjem obdobju zelo hudi časi. Še polnih osem mesecev so jih mučili in krotovili Nemci, četniki, fašisti in domobranc. Mrzlo jesensko deževje in divji snežni meteži pa so trpljenje še povečali. Toda opis jesenskega in zimskega obdobja sodi v naslednji poglavji.

VIRI

¹ Winston Churchill, isti vir, str. 878—882, 905—912. Kronologija, isti vir, str. 837—841.

² Kronologija, isti vir, stran 837.

³ W. Churchill, isti vir, str. 890 in 896. Kronologija, isti vir, str. 838 Dr. Josip Smolaka, Partizanski dnevnik 13. in 14., Delo 26. in 27. 6. 1972.

⁴ Kronologija, isti vir, str. 838 in 842. Dr. J. Smolaka, PD 15. in 16., Delo, 28. in 29. 6. 1972.

⁵ Poročilo štaba 7. korpusa 28. 7. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 33.

⁶ Ukaz GS NOV in POS 30. 7. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 36.

⁷ Situacijsko poročilo obv. odd. GŠS 28. 7. 1944, AO IO v Kopru.

⁸ Situacijsko poročilo obv. odd. GŠS 17. 8. 1944, AO IO v Kopru. Situacijska poročila obv. centra IO 8. 8. 1944, in okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 5. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁹ Janez Kramar, Komanda mesta Koper, Obala št. 20—21, 1973.

¹⁰ Situacijska poročila GŠS 14., 15. in 18. 8. 1944, AO IO v Kopru. Poročilo štaba 31. divizije. Zb. NOV VI/15, dok. 50, opomba 7.

¹¹ Situacijska poročila obv. Centra IO 3., 6., 7., 8., 9. in 10. 8. 1944, AO IO v Kopru. Situacijska poročila KIVP 3., 5. in 7. 8. 1944, AO IO v Kopru. Obv. poročila okrožnih izpostav ONZ za Brkine 28. 7. in 7. 8. 1944 in za Slov. Istro 12. 8. 1944 AO IO v Kopru.

¹² Poročilo obv. odd. GS NOV in PO Slovenije 31. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 143.

¹³ Poročilo GŠ NOV in PO Slovenije 1. 8. 1944, Priloga — Pregled številčnega stanja. Zb. NOV VI/15, dok. 45.

¹⁴ Kronika in operacijski dnevnik IO, isti vir. Poročilo obv. centra IO 1. 8. 1944, AO IO v Kopru.

¹⁵ Poročilo štaba 2. in 3. bat. IO 31. 7. in 1. 8. 1944, A IZDG F. 297/11, III.

Poročilo okrožne izpostave ONZ za Brkine 8. 8. 1944, AO IO v Kopru.

- »> Poročilo štaba 2. bat. IO 4. 8. 1944, A IZDG F. 297/11.
Operacijski dnevnik IO, isti vir.
Poročilo štaba 3. bat. IO 6. 8. 1944, A IZDG F. 297/III.
17 Kronika IO, isti vir.
Povelje štaba 7. korpusa 30. 7. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 38.
Poročilo štaba 2. in 3. bataljona IO od 1. do 10. avgusta 1944, A IZDG F. 297/III.
* Povelje štaba IO 3. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 52.
Kronika IO, isti vir.
>9 Poročila štaba 2. bat. 106., 7. in 18. 8. 1944, A IZDG F. 297/11.
20 Poročilaštaba 1. bat. IO 4. in 5. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.
Vojni dnevnik Schmidt 5. 7. 1944, London NAW, filмотeka VZI v Beogradu, Serija T-412, Roli 1640, posnetek 001009.
21 Poročilo štaba 1. bat. 5. 8. 1944, isti vir.
22 Janez Kramar, isti vir.
23 Poročilo majorja Lercha, komandanta 137. polka 188. rez. divizije gorskih lovcev 12. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 167. Poročilo okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 12. 8. 1944, AO IO v Kopru.
24 Poročila obv. centra IO 9. 10. in 11. 8. 1944, AO IO v Kopru.
25 Razpored 188. divizije 9. 5. 1944, Vojni dnevnik Armadne skupine von Zangen NAW, filмотeka VZI v Beogradu, serija T-312, Roli 1639, posnetek 404.
Poročilo okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 28. 7. 1944, AO IO v Kopru.
Poročilo majorja Lercha, isti vir.
Poročilo komandirja 2. čete 1. bat. 137. polka 188. nemške rez. div. gor. lovcev poročnika Jansena z 12. 8. 194, Zb. NOV VI/15, dok. 168. Poročilo obv. centra IO 8. 8. 1944, AO IO v Kopru.
26 Poročilo štaba 1. bat. 12. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.
Valerij Jakomin-Jelen, Pobegi pri Kopru, ustna izjava piscu 24. 11. 1973.
27 Leopold Krebelj, Ljubljana, ustna izjava 10. 10. 1973.
28 **Leopold Krebelj, PD 14. 1. 1971.**
Poročilo štaba 1. bat. o političnem delu 12. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.
29 Poročilo poročnika Jansena, isti vir.
Boris Kovačič, Mario Tul. Bataljon Alma Vivoda, rokopis.
30 Leopold Krebelj, PD 14. 1. 1971. Ivan Pezdirc, Kranj, pismena izjava AO IO v Kopru.
31 Poročilo poročnika Jansena, isti vir.
32 Poročilo majorja Lercha, isti vir.
33 Leopold Krebelj, PD 14. 1. 1971. Poročilo poročnika Jansena, isti vir.
Poročili okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro. 10. in 12. 8. 1944, AO IO v Kopru.
34 Leopold Krebelj, PD 14. 1. 1971. Slavko Zupancič, Materija, pismena izjava, AO IO v Kopru.
35 Poročili majorja Lercha in poročnika Jansena, ista vira.
36 Poročilo okrožne izpostave ONZ za Slov. Istro 10. in 12. 8. 1944, istavira.
Poročilo obv. centra IO 13. 8. 1944, AO IO v Kopru.
37 Poročilo majorja Lercha in poročnika Jansena, ista vira.
38 **Poročilo majorja Lercha, isti vir.**
39 Kronika Istrskega odreda, isti vir.
40 Situacijska poročila obveščevalnega centra IO 9., 10. in 11. 8. 1944 AO IO v Kopru.
Prepis OD IO 12. in 14. 8. 1944, AO IO v Kopru.
41 Poročili štaba 1. bataljona IO 12. in 14. 8. 1944, A IZDG, F. 297/1. Alojz Sedmak in Jože Stembergar, ista vira.
42 Poročilo štaba 1. bat. IO 14. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.
Situacijsko poročilo obv. centra IO 10. 8. 1944, in obv. točke št. 1 13. 8. 1944, AO IO v Kopru.
Paolo Sema, Trst, ustni vir.
Mirko Kovačič, Prim. dnevnik 22. in 23. 10. 1968.
43 Poročilo štaba 1. bat. 14. 8. 1944, isti vir.
Poročilo obveščevalne točke št. 1 obv. centra IO 17. 8. 1944, AO IO v Kopru.
44 Poročilo štaba 1. bat. IO 18. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.
Poročili obv. točke št. 1. obv. centra IO 15., 17., 18. in 19. 8. 1944, AO IO v Kopru.
Lojze Sedmak in Jože Stembergar, ista vira.
45 Poročili štaba 1. bat. IO 18. in 20. 8. 1944, A IZDG F. 297/1. Janez Kra-

mar, Komanda mesta Koper, Obala št. 20—21. 1973.

⁴⁶ France Zorc, Reka, Pomen mobilizacije v NOV v Istri in vloga 1. bat. IO, Politična vzgoja in njen pomen v IO, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.

⁴⁷ Dopis štaba 1. bat. štabu IO odreda 20. 8. 1944, A IZDG, F. 297/1. Poročilo obveščevalnega oficirja Ivana Dodiča obveščevalnemu centru IO 20. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁴⁸ Polde Krebelj, PD 16. in 17. 1. 1971.

⁴⁹ Poročilo obveščevalne točke št. 1. obv. centra IO 25., 27., 28., 29., 30., 31., 8. 1944, 1. in 2. 9. 1944, AO IO v Kopru.

⁵⁰ Poročilo štaba 1. bat. IO 21. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.

⁵¹ Poročilo obv. točke št. 1. obv. centra IO v Istri 22. in 23. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁵² so Poročila obv. točke št. 1. obv. centra IO, 23., 24., 25., 28., 29. in 30. 8., isti vir.

⁵³ Poročilo obv. točke št. 1., 2. 9. 1944, isti vir.

⁵⁴ Joško Pečar, Prešnica, ustni vir.

⁵⁵ sz Dopis štaba IO štabu 1. bat. št. 1538/15 z 25. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.

⁵⁶ Poročilo štaba 1. bat. IO 31. 8. 1944, A IZDG F. 297/1.

⁵⁷ Leopold Krebelj, Prvi bataljon IO, PD, 16. in 17. 1. 1971, isti vir.

⁵⁸ Marija Ražman. Popetre. ustna izjava. Leopold Krebelj, isti vir.

⁵⁹ Leopold Krebelj in Jože štemberger, ista vira.

⁶⁰ Pregled rezultatov delovanja bataljona sestavlja avtor po poročilih in drugih dokumentih štaba 1. bataljona, A IZDG F. 297/1.

⁶¹ Kronika IO, isti vir.

⁶² Dopis štaba 7. korpusa štabu IO 15. 8. 1944, A IZDG F. 296/11.

⁶³ Poročila štaba 3. bat. IO 8., 9. in 10. 8. 1944, A IZDG F. 297/III.

⁶⁴ Kronika IO, isti vir.

⁶⁵ Kronika IO, isti vir.

⁶⁶ Alfonz Grmek-Izidor, Volitve v Južnoprimorskem okrožju 1944, NOB NOO Brkini 74, Lj. 1974.

⁶⁷ s' Poročilo štaba 2. bat. IO 11. in 13. 8. 1944, A IZDG F. 297/11.

⁶⁸ Petnajstidnevno operacijsko poročilo štaba IO 14. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁶⁹ J Poročilo 2. bat. IO 17. 8. 1944, A IZDG F. 297/11.

⁷⁰ Vni[^]ntin Kociancič, Trst. pismena izjava, AO IO v Kopru.

⁷¹ Poročilo štaba 9. korpusa 5. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 57, opomba 5. Situacijski poročili KIVP 8. in 13. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁷² Situacijsko poročilo KIVP 17. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁷³ Poročilo obv. točke št. 1. obv. centra štaba 7. korpusa NOV in POJ 16. 8. 1944, AO IO v Kopru. Jože Sabec, Koper, ustni vir.

⁷⁴ Poročilo propagandnega odseka štaba IO 15. 8. 1944, A IZDG F. 296b/III.

⁷⁵ Navodilo GŠ podrejenim enotam 9. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 71.

⁷⁶ Navodilo GŠ NOV in PO Slovenije podrejenim enotam 11. 8. 1944 o krepitvi manevrske sposobnosti, Zb. NOV VI/15, dok. 74.

⁷⁷ Operativna poročila IO A IZDG 296a/III, operacijski dnevnik inkronika IO, ista vira.

⁷⁸ Kronika IO, isti vir in poročilo propagandnega odseka IO, isti vir Blok notes Ade Klanjšek-Lenčke, pisan avg. 1944, original hrani pisec.

⁷⁹ Kronika IO, isti vir.

⁸⁰ Naredba štaba IO št. 1459/15, 16. 8. 1944, A IZDG F. 296/III.

⁸¹ Situacijsko poročilo KIVP 14. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁸² Poročilo štaba 2. bat. IO 18. 8. 1944, A IZDG F. 297/11.

⁸³ Jože Mezgec, isti vir.

⁸⁴ Poročilo štaba 2. bat. IO 20. 8. 1944, A IZDG F. 297/11.

⁸⁵ Anton Drečnik in Jože Mezgec, ista vira.

⁸⁶ Kronika IO, isti vir.

⁸⁷ Poročilo štaba 2. bat. 22. 8. 1944, A IZDG, F. 297/11.

⁸⁸ Dopis štaba IO podrejenima 2. in 3. bat. 19. 8. 1944, A IZDG, F. 296a/II.

⁸⁹ Poročilo propagandnega odseka štaba IO 31. 8. 1944, A IZDG, F. 296b/III.

⁹⁰ Kronika IO, isti vir.

⁹¹ Naredba štaba IO v A IZDG, F. 296/III.

⁹² Prepis OD št. 1536/17, isti vir.

⁹³ Poročilo štaba 3. bat. IO 25. in 26. 8. 1944, A IZDG, F. 297/III.

⁹⁴ Prepis OD IO št. 1550/17, 26. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁹⁵ Poročilo štaba 2. bat. IO 26. 8. 1944, A IZDG, F. 297/11.

⁹⁶ Povelje štaba IO A IZDG, F. 296/III.

Poročili štabov 2. in 3. bat. IO 27. 8. 1944, A IZDG, F. 297/11 III

⁷⁴ Poročilo štaba 2. bat. IO 29. 8. 1944, A IZDG, F. 297/11.

Prepis operacijskega dnevnika IO 31. 8. 1944, AO IO v Kopru.

⁷⁷ Valentin Kocjancič in Jože Mezgec, ista vira.

^{1*} W. Churchill, isti vir, str. 892–893.

“ W. Churchill, isti vir. Kronologija, isti vir str. 839 in 840.

*> Metod Mikuž, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja Lj. 1970, str. 196.

»> Povelje štaba 7. korpusa s 25. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 118.

*2 Poročilo štaba IO za 2. 9. 1944, A IZDG F. 298/11.

Situacijsko poročilo obveščevalnega centra IO 3. 9. 1944, AOIO v Kopru.

»J Poročilo 2. bataljona IO z 2. 9. 1944 in 3. bat. IO 3. 9. 1944, A IZDG 297/11. in III.

Poročilo minerskega voda IO o akciji, A IZDG, F. 297/11.

Kronika IO, isti vir.

» Poročilo štaba 2. bat. IO 4. 9. 1944, A IZDG, F. 297/11.

⁸⁵ Poročili štaba 3. bat. IO 28. in 29. 8. 1944, A IZDG, F. 297/III.

Kronika IO, isti vir.

“ Odredba štaba 7. korpusa št. Op. 358, 1. 9. 1944, A IZDG, F. 298/1.

Kronika IO, isti vir.

ODRED KOT 4. BATALJON 9. SNO BRIGADE
V BOJU ZA PROMETNE ZVEZE IN BRKINE

(Od 6. septembra do 27. novembra 1944)

**Vojaške in politične razmere ob reorganizaciji odreda
v 4. bataljon 9. SNO brigade**

Kritične gospodarske razmere, kriza v odnosih med nacističnim režimom in vojsko po julijskem atentatu na Hitlerja, vojaška kapitulacija nemških zaveznic Finske, Romunije in Bolgarije ter njihov beg iz nacističnega tabora po poletnih katastrofalnih porazih nemške vojske na vseh frontah — vse to je — v začetku septembra 1944 napovedovalo skorajšen vojaški poraz Nemčije. Fanatičnim nacistom pa je kljub hudi krizi še uspelo z demagoško propagando in brezobzirnim terorjem obvladati položaj in odgoditi kapitulacijo za celih 8 mesecev.

Po hudih porazih na srednjem in severnem delu vzhodne fronte, kjer je poleti Rdeča armada uničila več kot 25 nemških divizij, pro romunski kapitulaciji in prodoru Rdeče armade v Bolgarijo ter bolgarski vojni napovedi Nemčiji 8. septembra 1944 so bile nemške sile v Grčiji in Makedoniji malone odrezane od zaledja v Podonavju. Zato je izdalo nemško vrhovno vojaško poveljstvo 6. septembra ukaz, da se začno postopoma umikati z grških otokov in iz Grčije.¹

Na zahodnem bojišču so angloameriške armade do konca avgusta prekoračile reko Seino in razbile nemške armade v Franciji, potem pa prodrle v Belgijo, osvobodile 3. septembra njeno glavno mesto Bruselj, naslednji dan pa veliko пристanišče Antwerpen. V naslednjih tednih pa so prodirale proti Siegfriedovi ob-

rambi črti in dosegle 11. septembra nemško mejo pri Marxovem rojstnem mestu Trieru.²

Na jugoslovanskem bojišču so enote NOV in POJ uspešno prodirale v Srbijo, kjer je 1. proletarski udarni korpus v sodelovanju z drugimi enotami NOVJ 9. septembra 1944 razbil šest četniških jurišnih korpusov, 18. septembra pa osvobodil Valjevo. Nato so operativne divizije vrhovnega štaba prodirale proti Nišu in Beogradu. Z vzhoda in severovzhoda pa se je — potem ko je 6. septembra pri Kladovu prestopila jugoslovansko mejo — bližala Beogradu Rdeča armada. Nato sta obe armadi v bratskem sodelovanju 14. oktobra osvobodili Niš, 20. oktobra pa Beograd. Tako so doživeli Nemci hud poraz, hkrati pa so bile razbite in primorane bežati iz Srbije četniške in nedičevske oborožene sile. Nemški vojski so bile zaprte glavne poti po dolini Velike Morave za umik iz Makedonije in Zahodne Srbije proti severu.³ Sočasno z vojaškimi operacijami v Srbiji je prešel „v uspešno ofenzivo VIII. korpus NOVJ v Dalmaciji in najprej pregnal Nemce z mnogih dalmatinskih otokov, nato pa 18. oktobra skupaj z drugimi enotami NOVJ osvobodil Dubrovnik, 26. oktobra pa Split.“⁴

Na italijanskem bojišču, ki je bilo najbližje Primorski — slovenske partizanske enote pa so septembra 1944 z rušenjem prog v nemškem zaledju najbolj neposredno pomagale angloameriškim četam — sta 5. ameriška in 8. britanska armada prešli 25. avgusta v ofenzivo proti nemški gotski obrambni liniji. Angloameriško vojaško poveljstvo v Italiji je nameravalo hkrati s prodorom svojih čet proti Padski nižini izkrcati dovolj močne sile v Istri in z usklajenimi napadi na obeh območjih zlomiti nemško obrambo. Cilj te operacije je bil, kot je Churchill 19. septembra 1944 brzojavno obvestil Stalina, razbiti nemške armade pod poveljstvom feldmaršala Alberta Kesselringa in zasesti Padsko nižino, potem pa nadaljevati prodiranje proti Ljubljanski kotlini in dalje v Avstrijo ali pa vsaj do zime osvoboditi Padsko nižino in potisniti Nemce v Alpe.

Zavezniške čete so s podporo italijanskih in slovenskih partizanov v prvih tednih sicer zasedle Rimini, Forli in nekatera druga večja mesta, nato pa vdrle v gotsko obrambo črto in se približale Bologni. Spretnemu nemškemu poveljniku Kesselringu pa se je kmalu posrečilo zbrati dovolj močne okrepitve in zaustaviti angloameriško prodiranje, ki je v drugi polovici oktobra ob-

tičalo v blatu močnega jesenskega deževja. Do izkrcanja v Istri pa zaradi nesoglasij med Angleži in Američani glede splošnih strateških zamisli in pomanjkanja čet ni prišlo. S tem pa je doživela neuspeh tudi Churchillova politična strategija, ki bi bila utegnila povzročiti nesoglasja med jugoslovanskim vodstvom NOB in zahodnimi zavezniki ter temi in Sovjetsko zvezo, če bi bile angloameriške čete prodirale skozi Jugoslavijo v Avstrijo.⁵

S prodiranjem zavezniških čet v Italiji in Rdeče armade na vzhodu ter NOVJ v Srbiji in Dalmaciji so se septembra 1944 fronte približale slovenskemu ozemlju na dobrih 250 do 300 kilometrov. V takšnih razmerah je bilo območje Slovenije, predvsem pa Primorske in Istre za nemške okupacijske sile čedalje pomembnejše kot prehodno ozemlje in neposredno zaledje treh front. Zato nemško poveljstvo tod kljub porazom na drugih frontah ni popuščalo v boju proti slovenskim partizanom, temveč je boj celo zaostrevalo. Grožnja z angloameriškim izkrcanjem na tem pomembnem geografsko-prometnem in vojaško-strateškem položaju Slovenije in navzočnost NOV in POJ sta narekovala nemškemu poveljstvu nenehno krepitev vojaških sil, da bi z njihovimi ofenzivnimi posegi uničilo ali vsaj pregnalo s tega območja partizanske enote ter tako zavarovalo za oskrbo front in pregrupacije čet najpomembnejše prometne zveze in si zagotovilo uspešno obrambo pred napadom z morja.⁶

Prav zaradi približevanja angloameriških čet iz Italije je bila Primorska jeseni 1944 vse bolj privlačna tudi kot zbirališče četniških, nedičevskih, domobranskih in drugih z okupatorjem v boju proti NOVJ sodelujočih vojaških formacij. Njihova vodstva so namreč računala, da bodo zahodni zavezniki zasedli Primorje z Istro in Trstom, ker je bilo po rapalskem sporazumu med Italijo in Jugoslavijo iz 1920. leta sestavni del Italije. Zavezniške čete bi po načrtih in politični logiki vodstev jugoslovanskih kvsilinskih vojaških formacij in reakcionarnih emigrantskih političnih vodstev preprečile narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije osvoboditev tega območja in končni obračun z ostanki okupatorskih sodelavcev, razen tega pa bi jih tudi podprle v prizadevanju za obnovo starega jugoslovanskega reakcionarnega družbenega reda in monarhije.⁷

Torej ni šlo le za iluzorne politične zamisli jugoslovanskih reakcionarnih krogov, temveč za vztrajno prizadevanje vrhov

jugoslovanskih meščanskih strank, da bi preprečili revolucionarno socialistično preobrazbo jugoslovanske družbe. To dokazujejo ne le njihova odločna nasprotovanja uveljavljanju sporazuma Tito-šubašič, ampak tudi v začetku septembra 1944 organizirana pogajanja v vasi Pranjane pri Gornjem Milanovcu v Srbiji med četniškimi, nedičevskimi, nemškimi in ameriškim predstavnikom. Na njih so sodelovali delegat nemškega vrhovnega poveljnika za Srbijo Strecker, Milan Ačimović, komisar javne varnosti v srbski kolaboracionistični vladi Milana Nediča, Draža Mihailović in polkovnik Mac Dael, ameriški predstavnik v štabu Draže Mihailoviča, ter se dogovarjali o skupnem boju proti NOVJ. Morda najjasneje razkriva smisel in namen teh prizadevanj odgovor ameriškega predstavnika Mac Dauela na Streckerjevo vprašanje, ali bo mogoče skleniti ločeni mir med zahodnimi zavezniki in nemško vojsko na Balkanu, naj se nemške oborožene sile v Jugoslaviji vdajo četnikom Draže Mihailoviča. Dne 9. septembra 1944 pa so se sestali v Palermu na Siciliji tudi predstavniki Slovenske ljudske stranke in sklenili, da se bodo združili in podprli politični boj drugih jugoslovanskih reakcionarnih političnih sil v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, sporazumu Tito-šubašič in Šubašičevi kraljevski vladi.⁸

V Sloveniji je poskušal odigrati podobno vlogo v skupnem boju reakcionarnih sil proti NOB ilegalni »Slovenski narodni odbor« (ustanovljen 29. oktobra 1944) s svojo talko imenovano »Narodno izjavo«. Leon Rupnik se je namreč 18. novembra 1944 z njegovo privolitvijo sestal s predstavniki srbskih prostovoljcev (nedičevcev) in člani nekaterih političnih strank. Sporazumeli so se, naj se različne nacionalne protikomunistične skupine združijo v enotno fronto, potem pa naj se pod okupatorjevo zaščito zberejo v zahodni Sloveniji in severni Istri za boj proti NOV. Med Reko—Postojno in Kočevjem naj bi osnovali tako imenovano »slovensko mostišče«, zbrali na njem vse kvislinške oborožene sile, uničili partizane, počakali angloameriške čete in se jim priključili. V uresničevanje tega načrta naj bi prešle vse slovenske četniške in domobranske enote pod poveljstvo generala Prezlja (Andreja), Mihailovičevega komandanta za Slovenijo. »Slovenski narodni odbor« se je s takšnim sporazumom strinjal in bil celo pripravljen zaprositi angloameriške sile, da preprečijo vstop sovjetskimi in Titovim enotam v »protikomunistično Slovenijo.«⁹

Da bi Draža Mihailović in njegovi zavezniki kljub politični kompromitiranosti, vojaškim porazom v bojih z NOV, neuspeli splošni mobilizaciji in prevzemanju oblasti od Nemcev v Srbiji uresničili načrte o prehodu četnikov, domobrancev in drugih okupatorjevih sodelavcev iz nacističnega v zahodni zavezniški tabor ter se tako rehabilitirali za triletno bojevanje na okupatorjevi strani proti NOVJ, so v začetku novembra 1944 poslali z dovoljenjem vrhovnega nemškega komisarja dr. Friedricha Rainerja iz Riume prek Madžarske in Avstrije na območje Ilirske Bistrice in Pivke 1. srbski prostovoljski korpus (nedičevce).

Nemško vrhovno poveljstvo je 20. oktobra 1944 ocenilo ta korpus kot močno protiboljševiško usmerjeno skupino. Poudarilo je, da se je v Srbiji dobro boril proti »Titovim bandam« ter pretrpel precejšnje izgube, zato je treba njegovo opremo in oborožitev izpopolniti, potem pa ga po Hitlerjevem ukazu vsega (okoli 4000 mož) prepeljati h komandantu za jugozahod in ga uporabiti za boj proti »bandam« ter zavarovanje hrvaške meje na območju Istre.

Pozneje so na Primorsko napotili tudi četniško Dinarsko divizijo, ki so jo sestavljali 501. dalmatinski, 502. liski in 503. bosanski korpus ter je štela okoli 3400 mož.“

Takšni načrti jugoslovanskih reakcionarnih klik so jeseni 1944 ustrezali tudi nacističnim poskusom izzivanja konfliktov med protihitlerjevskimi zavezniki in nemškemu vojaškemu poveljstvu v Jadranski operativni coni, ki je zbralo septembra 1944 v 60 postojankah na južnem Primorskem več kot 13.000 vojakov, večino v Slovenski Istri in na prehodih od morja proti notranjosti. Četniške in domobranske sile pa so mu zvesto pomagale v bojih proti NOVJ in varovale prometne zveze.¹²

Ukrepi slovenskega in jugoslovanskega vodstva NOB na Primorskem

Spričo predvidenega angloameriškega izkrcanja v Istri je nemško vojaško poveljstvo zbralo tam okoli 50.000 vojakov. Jugoslovansko vodstvo NOB pa je računalo, sodeč po dotedanjih izkušnjah iz Italije in Francije, da bi se utegnile angloameriške čete, vmešavati tudi v politične razmere v Jugoslaviji, podpirati in

hrabriti reakcionarne sile ter ovirati prizadevanje za uveljavitev nove revolucionarne oblasti, zlasti pa povzročiti velike težave v boju za priključitev Primorske, Istre in Trsta Jugoslaviji. Še posebno skrb sta posvetila angloameriškim načrtom slovensko in hrvaško vodstvo NOB, ker bi zavezniške čete prišle na njima ozemlja.

Centralni komite Komunistične partije Slovenije, predsedstvo SNOS in glavni štab NOV in PO Slovenije so konec avgusta 1944 v navzočnosti člana osrednjega jugoslovanskega političnega vodstva NOB Edvarda Kardelja energično in naglo ukrepali. Najprej so o nastalem položaju in morebitnih posledicah razpravljali na seji CK KPS, 28. avgusta 1944. Problem je obravnavalo tudi predsedstvo SNOS na treh sejah. Sklenili so, da je treba zlasti:

- čimprej vzpostaviti Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Primorsko, ki naj mu predseduje primorski pisatelj France Bevk, hkrati pa organizirati tudi druge organe oblasti;*
- Okrepiti politično delo med primorskim ljudstvom, ki naj javno pokaže, da je Primorska sestavni del Jugoslavije; v zvezi s tem pa ljudi poučiti, naj imajo pravilen odnos do zaveznikov, še posebno do njihovih vojaških enot, če bodo šle čez Primorsko,
- zbrati dovolj močne partizanske sile na obeh straneh proge Ljubljana—Trst in odločno napasti Nemce ter njihove sodelavce; če bi prišlo do angloamariškega izkrcanja, pa težiti za takojšnjo zasedbo Trsta in drugih primorskih mest;
- pripraviti zlasti na Primorskem vse potrebno za takojšen prevzem oblasti in
- zagotoviti Trstu kulturno avtonomijo in se zavzeti za pravilno stališče do Italijanov.¹³

Poleg priprav organov slovenskega političnega vodstva NOB na odločilne dogodke je tedaj hitro in energično ukrepal tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. Predlagal je vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije, naj prouči možnost o vzpostavitvi poveljstva štaba IX. korpusa nad vsemi slovenskimi in hrvaškimi enotami NOV in POJ na Primorskem in v Istri v primeru angloameriškega izkrcanja. Razen tega je GŠ NOV in PO Slovenije usmeril

* Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor je bil ustanovljen 14. septembra 1944 na dvodnevem posvetovanju OF v Lažni, ki se ga je udeležilo 155 delegatov. (Kron. osvob. boja nar. Jug. 1941—45, Beograd 1964, str. 907—911.)

18. divizijo na Notranjsko in proti Ljubljani. Da angloameriške čete ne bi skušale razorožiti borcev partizanskih odredov, češ da predstavljajo neregularne oborožene skupine, je 30. avgusta ukazal štabu IX. korpusa, naj vključi vse primorske partizanske odrede v brigade.¹⁴ Tiste dni je tudi ukazal štabu VII. korpusa, naj reorganizira Istrski odred v 4. bataljon 9. brigade. Ta bataljon pa naj kot prej odred še naprej deluje na brkinsko-istrskem območju.¹⁵

Reorganizacija odreda v 4. bataljon 9. SNO brigade

Štab VII. korpusa je 1. septembra 1944 po navodilih glavne-ga štaba NOV in PO Slovenije iz »vojaških in političnih razlogov« z nujno odredbo pretvoril Istrski odred* 4. bataljon 9. brigade 18. divizije VII. korpusa.¹⁶

Čeprav v poročilih GŠ Slovenije z dne 11. septembra in štaba VII. korpusa z dne 4. oktobra 1944, ki obravnavata dogodke na koncu avgusta in začetku septembra 1944, ni pojasnjeno, kateri »vojaški in politični razlogi« so narekovali vključitev partizanskih odredov na Primorskem v brigade,** je vendarle nesporno, da je bil glavni oziroma edini razlog pričakovano izkrcanje angloameriških čet v Istri ter iz tega izhajajoča bojazen, da bi utegnilo angloameriško poveljstvo razorožiti borce odrednih enot z izgovorom, da gre za neredne oborožene skupine.¹⁷

S korpusno odredbo je bilo določeno, da ostanejo naloge, operativno območje in taktika delovanja 4. bataljona nespremenjene. Odred je bil preimenovan v bataljon, sicer pa je ohranil vse značilnosti odreda, kar dokazuje med drugim tudi povelje štaba 18. divizije štabu 9. brigade z dne 2. septembra, s katerim je bilo prepovedano premeščenje tega bataljona na druga ob-

* Odredbo o ukinitvi odreda je 2. septembra prinesel iz štaba VII. korpusa referent za propagando Jože Moravec. V štabu odreda so jo sprejeli presenečenjem. Odredov kronist je o tem zapisal v kroniko:

»Ob 8. uri se je vrnil . . . Jožko. Z njim smo prejeli žalostno vest, da je odred razformiran . . . Vsi so potrti! Marsikdo noče verjeti, da je res . . . (Kronika IO, A IZDG F. 296/11).

** Glavni štab NOV in PO Slovenije je 30. avgusta 1944 ukazal tudi štabu IX. korpusa, naj na »bivšem italijanskem sektorju« vključi odrede v brigade. Zato je ta uvrstil Južnoprimerški odred v 18. in 19., Idrijsko-tolminskega in Bliško-beneškega pa v 17. brigado. (Poročilo štaba 9. korpusa 5. 9. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. 15, opomba 23.)

močja. Štab bataljona je dobil s to odredbo in poznejšimi navodili dolžnosti, pravice in pristojnosti, ki jih je imel dotlej štab odreda. V organizacijskem in kadrovskem oziru je ostal štab

4. bataljona enak odredovem. Novo je bilo le to, da so namesto treh bataljonov ustanovili štiri operativne čete. Glede taktike delovanja je odredba dosledno upoštevala načela, ki jih je opredelil glavni štab NOV in PO Slovenije v svojem ukazu z dne

30. julija 1944 o nalogah in sektorjih delovanja partizanskih odredov, in jih prilagodila razmeram. Med najpomembnejšimi nalogami ni bila več mobilizacija, temveč stalno rušenje železniških prog št. Peter—Trst in Št. Peter—Reka ter Divača—Pulj. Velik pomen je štab VII. korpusa še vedno pripisoval nabavljanju blaga v Trstu za enote korpusa in organizaciji prevozov tega blaga na Notranjsko. Razen tega je bataljonu ukazal, da še aktivneje sodeluje v političnem delu z aktivisti OF na terenu in si še posebej samostojno prizadeva za napredek političnega dela med ljudstvom. Bataljonskemu štabu in njegovemu obveščevalnemu centru pa je ukazal, naj nadaljujeta obveščevalno delovanje v štabu 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev v Sežani (ex naloga) in drugih sovražnih ustanovah, kar mu je bil že prej naložil član štaba VII. korpusa.

V končnih določbah je odredba določala, naj štab odreda takoj izpelje reorganizacijo, vse moštvo, ki bi postalo pri štabu bataljona nepotrebno, pa da na voljo štabu 18. divizije.¹⁸

Štab odreda je bil 2. septembra z delom 2. bataljona v Šmagorski dolini. Naslednji dan se je popoldne preselil na Kozjane in se takoj lotil reorganizacije. Vendar je prišlo pri njenem izvajanju do mnogih nejasnosti, ker odredba ni določala, ali ostanejo pri štabu bataljona tudi vsi odredovi odseki in samostojni vodi ter kateri kadri naj prevzamejo vodilna mesta v bataljonskem štabu in v četnih poveljstvih. Navzlic nejasnostim je odredov štab še tisti večer razpustil vse tri bataljone in ustanovil štiri čete ter v vsako uvrstil 65 mož. Po prvi razlagi odredbe in poskusu reorganizacije ne bi prišla v sestavo štaba 4. bataljona ožji odredov štab in približno 30 članov širšega štaba, temveč bi morali njegovi funkcionarji oditi v 18. divizijo. Za komandanta bataljona je bil najprej predviden Polde Krebelj, bivši komandant

1. odredovega bataljona, za političnega komisarja pa Leopold Zupančič, bivši pomočnik političnega komisarja 2. bataljona. Da

bi odstranili nejasnosti in dokončno izpeljali reorganizacijo, se je načelnik štaba 3. septembra zvečer napotil v štab 9. brigade.

Z njim naj bi se dogovoril o sodelovanju, organizaciji poveljevanja in delovanja bataljona. V štabu bataljona, še posebej pa med tovariši, ki so bili na razpoloženju, je vladala dva dni negotovost, zato so vsi nestrpno čakali na načelnika. Ta se je vrnil na Kozjane 6. septembra ob 1. uri. Z njim so prišli namestnik komandanta VII. korpusa major Franc Tavčar-Rok, komandant 9. brigade in drugi. Ob 10. uri se je začela konferenca, ki so se je udeležili vsi člani ožjega štaba bivšega odreda, komandanti, politični komisarji bataljonov in člani štaba VII. korpusa ter 9. brigade. Trajala je do 17. ure. Na njej so po temeljiti razpravi o vojaških in političnih razmerah ter vlogi in nalogah bataljona sklenili, naj se večina najizkušenejših domačih kadrov razporedi v štabu bataljona in po četah. Organizacijska struktura bataljonskega štaba pa naj ostane takšna, kakršna je bila odredova. Zato so bili nekateri tovariši, ki so bili že tri dni na razpoloženju, postavljeni na vodilna mesta v bataljonu. Pri tem je major Tavčar posebej pojasnil navzočim dolžnosti in pravice borcev ter oficirjev bataljona v primeru, če bi se izkrcala angloameriška vojska. Glede njih odnosov do pripadnikov zavezniških čet pa je poudaril, da morajo biti v skladu z vojaškim dostojanstvom, častjo in načeli medzavezniškega sodelovanja v skupnem protifašističnem boju.¹⁹

Po konferenci je začel štab bataljona pospešeno urejati probleme. Iz sestave prejšnjega odreda je bilo izločenih 18 borcev in funkcionarjev, izmed teh jih je le 5 odšlo v druge enote, 13 pa ostalo v bataljonu na razpoloženju. V naslednjih dneh pa so se poslovili od soborcev in sodelavcev namestnik političnega komisarja Janez Magister-2an, ki je prevzel dolžnost političnega komisarja 9. brigade, Ivan Majcen-Jovo, namestnik komandanta, ki je bil najprej postavljen za komandanta komande mesta Koper, pozneje pa je prevzel dolžnost komandanta komande istrskega vojnega področja, politični komisar 3. bataljona Viktor Kušar, ki je odšel na politični tečaj, in nekateri drugi bivši odredovci.²⁰

V novem bataljonskem štabu in štirih četnih komandah so bili s sklepi konference, pozneje pa tudi z odredbami postavljeni na vodilna mesta naslednji tovariši:

OŽJI ŠTAB 4. BATALJONA 9. BRIGADE

1. komandant: poročnik Franc Centa, prej komandant odreda;
2. namestnik komandanta: poročnik Polde Krebelj, prej komandant 1. bataljona;
3. politični komisar: Janez Zalar-Tavčar, prej politični komisar odreda;
4. pomočnik političnega komisarja: Leopold Zupančič, prej namestnik političnega komisarja v drugem bataljonu Istrskega odreda;
5. načelnik štaba: poročnik Srečko Vičič-Feliks, prej na istem položaju v Istrskem odredu.

V širšem bataljonskem štabu je ostala kadrovska zasedba v glavnem nespremenjena. Odšel je le sanitetni referent Jože Verlič, 17. septembra pa je bil ukinjen propagandni odsek, čeprav je namestnik komandanta korpusa ugotovil, da je odsek zaradi oddaljenosti bataljona od štaba korpusa in posebnih razmer potreben. Tako sta bila premeščena na štab VII. korpusa še Jože Moravec in Boris Beltram. Od tedaj je opravljal dolžnost vodje kulturnega krožka in sekretarja ZKMJ (SKOJ) Stane Koman. Dne 17. septembra sta bila razrešena dolžnosti bataljonskega intendanta in pomočnika Anton Debeljak in Mirko Ambrožič ter postavljena na brkinskem območju za nabavna referenta pri intendanturi štaba VII. korpusa. Za bataljonskega intendanta je bil postavljen Anton Novljan, za pomočnika pa Dušan Klun.

ČETNA POVELJSTVA

1. četa

- komandir: Ivan Bizjak, prej namestnik komandanta 1. bataljona;
- namestnik komandirja: Bruno Bizjak, prej komandir čete v 1. bat., ker pa je bil v bolnišnici, ga je nadomestil Jože Šternberger;
- politični komisar: Franc Zorc, prej politični komisar 1. bataljona;
- pomočnik političnega komisarja: Miran Blažina-Marjan, prej namestnik političnega komisarja čete v 2. bataljonu;

- prvi ekonom: Ivan Gustinčič, drugi: Danilo Ivančič;
- bolničar: Drago Smajla in
- sekretar ZKMJ (SKOJ): Leopold Ivančič.

2. četa:

- komandir: poročnik Anton Mlakar, prej komandant 2. bataljona;
- namestnik komandirja: podporočnik Ivan Pezdirc-Cankar, prej komandir čete v 1. bataljonu;
- politični komisar: Anton Boneta, prej politični komisar čete v 2. bataljonu;
- pomočnik političnega komisarja: Maks Zadnik, prej namestnik političnega komisarja v 3. bataljonu;
- prvi ekonom: Anton Grlica, drugi: Andrej Kjareli;
- bolničar: Franc Krebelj in
- sekretar ZKMJ: Milan Kalc.

3. četa:

- komandir: poročnik Cvetko Poljak, prej komandant 3. bataljona;
- namestnik komandirja: podporočnik Albin Vatovec, prej komandir čete v 2. bataljonu;
- politični komisar: Jože Žnidaršič, prej politični komisar 2. bataljona;
- pomočnik političnega komisarja: Anton Ladič, prej komisar čete v 2. bataljonu;
- prvi ekonom: Jože Benčina, drugi: Ivan Grmšek;
- bolničarka: Božena Prašelj in
- sekretar: ZKMJ Rudolf Malalan.

4. četa:

- komandir: poročnik Karel Vene, prej namestnik komandanta 3. bataljona;
- namestnik komandirja: Ivan Klun, prej komandir čete v 3. bataljonu;
- politični komisar: Rudi Mahnič-Žito, prej komisar čete v 1. bataljonu;
- pomočnik političnega komisarja: Anton Škvarča, prej namestnik četrtega komisarja v 2. bataljonu;

- prvi ekonom: Ivan Zbačnik, drugi Ivan Metlika;
- bolničarka: Helena Mihelič in
- sekretar ZKMJ: Silvo Luša.

Vsaka četa je imela tri vode in vsak vod dve desetini.²¹

Istrski odred je imel pred reorganizacijo 2. septembra: v štabu 22, treh bataljonih 273, v obveščevalnem vodu 25, v minerskem 16 in v vodu za zveze 36, med pomožnim osebjem pa 22 borcev in bork, skupno 396. Ko so po reorganizaciji uredili razpored po enotah, je bilo 10. septembra v štabu bataljona 19, v obveščevalnem vodu 24, v vodu za veze 35, v minerskem vodu 16, v 1., 2. in 3. četi po 63, v 4. 62 in med pomožnim osebjem 22 borcev, skupno 367 borcev in bork. Že 11. septembra pa je štab

4. bataljona po nalogu majorja Tavčarja odstopil okrožnemu komiteju KPS za južno Primorsko 9 borcev za stražarje in enega funkcionarja, ki je bil na razpoloženju, zato se je številčno stanje zmanjšalo na 358 mož.²²

Štab bataljona je že pred 6. septembrom poslal 1. četo na Pivko, druge tri pa obdržal v Brkinih. Pozneje pa je izvedel pre-razporeditev in kadrovske premestitve. Zato se je ureditev čet zavlekla tja do 15. septembra in povzročila zaradi slabe obveščevalnosti med borci ugibanja in negotovosti. Čete pa so se do 8. septembra omejile le na nujna zavarovanja taborišč. Sicer sta nepričakovana ukinitvev odreda in v začetku nedosledno izpeljana reorganizacija prizadeli nekatere borce in oficirje, ker so jo razumeli kot izraz nezaupanja višjih štabov. Da bi pomiril duhove in odpravil nezaupanje, je štab bataljona izdal 7. septembra vsem četam okrožnico, v kateri je poudaril, da je bil Istrski odred reorganiziran v 4. bataljon 9. brigade zaradi izrednih vojaških in političnih razmer, odredovi kadri pa so prevzeli v njem vse odgovorne dolžnosti. Zato se ne sme nihče čutiti ponižanega ali užaljenega, če je npr. postal iz komandanta bataljona komandir čete. Vsakdo pa se mora zavedati, da so nadrejeni štabi tako ukrepali v prepričanju, da s tem najbolj koristijo uspešnemu razvoju protifašističnega narodnoosvobodilnega boja.²³

V bataljon reorganizirani odred je bilo treba čimprej akcijosko poživiti in pravilno razporediti najbolj izkušene kadre. Zato je štab 4. bataljona izdal 10. septembra odredbo, s katero je premestil nekatere četne funkcionarje ali pa jih nadomestil s tisti-

mi, ki so bili prej na razpoloženju, hkrati pa prerazporedil čete na operativna območja:

Prvi četi je bilo dodeljeno območje Slovenske Istre. Dobila je nalogo, da se poveže s komando mesta Koper in enotami operativnega štaba za Hrvaško Istro, da samostojno organizira diverzantske akcije na cestah in železnici Divača—Pulj, izvaja sabotaže v sovražnih postojankah, napada s patruljami, manjšimi oddelki in ostrostrelci manjše sovražne enote in patrulje, stražarje, izvidnike in oficirje, polovi okupatorske sodelavce, politično aktivno deluje med prebivalstvom, širi propagando v sovražnih enotah ter z njo razkraja bojno moralo vojaštva itd. Zaradi koncentracije nemških čet v Istri je 1. četa ostala v Brkinih. V Istro je lahko šla šele 2. aprila 1945. Druga četa je bila razporejena na sektorju komande mesta Ilirska Bistrica in je dobila zlasti nalogo, da ruši železniško progo med Ilirsko Bistrico in Šapjarnarni ter opravlja vse dolžnosti kakor 1. četa.

Tretji četi je bil določen sektor komande mesta Št. Peter (Gornja Pivka) z izrecno nalogo, da ruši železniško progo med Ilirsko Bistrico in Rakekom, napada domobranske in nemške patrulje ter opravlja še razne druge naloge.

Četrta četa, ki je ostala v zahodnih Brkinih, na območju komande mesta Materija je dobila nalogo, da ruši železniško progo med Št. Petrom in Divačo ter Kozino, ščiti svoj sektor in opravlja druge naloge.

Da bi čete delovale lažje, samostojneje, učinkoviteje in varneje, je štab bataljona dodelil vsaki po 2 minerja in 2 člana obveševalnega voda. Vsem pa je ukazal, da morajo dosledno upoštevati načela partizanske bojne taktike. Da jih ne bi sovražnik presenetil, se smejo zadrževati v enem samem taborišču največ tri dni.²⁴

Sovražnikove sile na odredovem operativnem območju

Medtem ko se je štab 4. bataljona 9. brigade (Istrski odred) ukvarjal z organizacijskimi vprašanji, jc nemško vojaško poveljstvo pospešeno krepilo svoje sile in kvislinške vojaške oddelke v Slovenski Istri, Čičariji in ob cesti Reka—Trst, hkrati pa je v nasprotju s pravili mednarodnega vojnega prava po odloku vi-

sokega komisarja Friedricha Rainerja z dne 1. septembra 1944 nasilno mobiliziralo civilno prebivalstvo za gradnjo utrd in drugih vojaških objektov ob obali, v čičarijskih hribih in na Podgorskem Krasu. Po podatkih in oceni obveščevalnega centra Istrskega odreda z dne 3. septembra 1944 je bilo zbrano v Slovenski in Hrvaški Istri kakšnih 50.000 sovražnih vojakov, štab VII. korpusa pa je 24. septembra ocenil njih število kar na 60.000. Samo na operativnem območju Istrskega odreda je bilo okoli 10. septembra razmeščenih v 60 postojankah 14.692 sovražnikov. V Slovenski Istri pa je bilo v 40 postojankah približno 7.900 Nemcev, italijanskih fašistov, financarjev in pripadnikov civilne straže. Večina nemških enot je bila iz sestave 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev, 144. in 237. pehotne divizije, medtem ko so fašisti pripadali 58. istrski legiji.²⁵ Večina sovražnih enot je bila razvrščena na treh vzporednih obrambnih črtah:

- Na obalni, ki je držala od Katinare in Žavelj jugovzhodno od Trsta po višinskih točkah čez Miljske hribe, Škofije in Tinjan proti Markovemu hribu in Pomjanu južno od Kopra, od tam pa čez Gažon na Korte (sedaj Dvori nad Izolo) in Malijo ter Padeno, kjer je zavila čez dolino Dragonje proti Kaštelu in Bujam v Hrvatsko Istro, je bilo v 20 postojankah približno 1100 italijanskih in 3100 nemških vojakov, policistov in članov civilne straže.
- Še bolje — s 3700 vojaki v 16 postojankah — je bila zasedena obrambna črta, ki je potekala po težko prehodnem skalnatem grebenu na meji med Slovensko Istro, Malim in Podgorskim Krasom od Ricmanj proti jugovzhodu skozi Dolino, Socerb in Crni kal. Tam se je razcepila: etn krak je zavil proti Kozini, kjer je najugodnejši naravni prehod iz Severne Istre proti Postojni, drugi pa ob železniški progi proti Podgorju, Rakitovcu in Buzetu. Vanj so bili vključeni tudi gorski prehodi čez čičarijske hribe (Velika in Mala vrata ob cestah iz Podgorja in Buzeta) v Podgraj sko-Matarsko fcašiko podolje. Na teh prehodih so Nemci čistili utrdbe in strelske jarke iz prve svetovne vojne, uredili nove betonske in v skale izdolbene bunkerje, kopali jarke, polagali mine, uredili topovske položaje, opazovalnice in drugo. Ta črta je bila najbolj gosto zasedena in zavarovana;
- Močno so zavarovali tudi cesto Reka—Trst, ki je bila nekakšna

RASPORED NEMŠKIH IN ITALIJSKIH FAŠA SVIL
NA OBMOČJU SLOV ISTRE MED 11. IX. 1944. V
PRİČAKOVANJU ANOLOAMERISKEGA IZKRANCANJA

legenda:
N- nemci
IT- razne italijanske enote
GĆ- guardia civica

N- nemci
IT.-razne italijanske enote
GČ.-guardia civica

N- nemci

IT.-razne italijanske enote

GČ.-guardia civica

Razpored nemških in italijanskih fašističnih sil na območju Slovenske Istre med 1. in 11. 9. 1944 v pričakovanju angloameriškega izkrcaja v Slovenski Istri

tretja ali rezervna obrambna črta, hkrati pa tudi zapora prehodov iz Istre v notranjost, saj je bilo ob njej le na 40-kilometrskem slovenskem delu od Bazovice do Rupe razvrščenih v 15 postojankah kakšnih 3000 nemških vojakov, italijanskih fašistov, republikancev in financarjev. Druge nemške, četniške in domobranske sile pa so bile tedaj v manjšem številu zbrane še ob cestah in progah Kozina—Divača—St. Peter in Št. Peter—Šapjane—Reka.²⁶

Na istrskem območju zbrane sovražne sile so bile dokaj različne po narodnostni sestavi, bojni usposobljenosti, morali ipd. Enote 237. pehotne divizije, ki so prispele v drugi polovici avgusta s Češkega, so bile sestavljene iz pripadnikov različnih narodnosti in zaradi porazov v bojih na vzhodni fronti precej demoralizirane, vojaki slabo opremljeni in še slabše hranjeni. Tudi bojna vrednost italijanskih republikanskih in financarskih enot ter civilne straže je bila prav pičila. Nekaterе enote 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev pa so imele v svoji sestavi do 50 odstotkov novincev, zato je bila tudi njihova bojna usposobljenost drugorazredna. V tej diviziji pa je bilo tudi več dobrih in v bojih s partizani izurjenih enot iz sestave 137. in 139. pehotnega ter 112. artilerijskega polka; zlasti je bil izkušen in za boj s partizani izurjen 1. bataljon 139. polka, imenovan »Heine«, ki je prispe 14. avgusta iz Idrije na območje med Kozino in Šapjanami. Nemško vojaško poveljstvo za Jadransko operativno cono ga je v boju s partizanskimi enotami vedno uporabljalo na najbolj kritičnih sektorjih. V bojih proti partizanskim enotam v Brkinih in Istri pa je nemško poveljstvo uporabljalo tudi 3. bataljon 15. SS-policijskega polka in enote 10. SS-policijskega polka.²⁷

Te nemške in italijanske fašistične enote so septembra v glavnem varovale prometne poti ter »čistile« Istro in Čičarijo, kjer je rujihtovo poveljstvo od 31. avgusta do 3. septembra ponovno organiziralo ofenzivno akcijo, da bi zavarovalo progo Divača—Pulj in utrjevalna dela. Pohod je bil kot ponavadi združen z ropanjem.²⁸ Na brkinsko območje pa so Nemci in četniki do 14. oktobra pošiljali le oddelke od 20 do 200 vojakov. Vsa ta »tipanja« so imela dvojni namen: zaščititi cesto Reka—Trst in železnico Divača—Pulj pred partizanskimi napadi, ker je tedaj po njih potekal živahen vojaški promet proti Kvarnerskemu zalivu in Pulju, in odkriti razpored partizanskih enot.²⁹

Čete nadaljujejo z napadi na železnice

Štab VII. korpusa je v septembru 1944 nadaljeval ofenzivni pritisk proti železniškim progam Zidani most—Ljubljana—Trst, Št. Peter—Reka in Divača—Podgorje, da bi čimbolj učinkovito oviral nemške zveze s fronto v Italiji in med nemškimi garnizijami v Sloveniji. Delovanje 4. bataljona 9. brigade (Istrskega odreda) je bilo sestavni del delovanja korpusa, zato si je njegov štab prizadeval, da bi kar najbolj učinkovito rušil najpomembnejše železniške proge. Članom bataljonskega štaba in tudi večini borcev je bilo v tedanjih razmerah več kot očitno, da si bo nemško vojaško poveljstvo skušalo zavarovati prometne zveze in nemoteno nadaljevanje utrjevalnih del v Čičariji in Istri ter si zato z vsemi silami prizadevalo uničiti partizanske enote v Brkinih ali pa jih vsaj od tam pregnati. Dobro je namreč vedelo, da je mogoče s tamkajšnjih izhodišč učinkovito rušiti proge Ljubljana—Trst, Št. Peter—Reka in Divača—Pulj, ki so bile za oskrbo ter premeščanje nemških čet življenjsko pomembne. Bataljonove enote pa so delovale neposredno za hrbtom nemškega razporeda v severni Istri, na dokaj ozkem območju.

Štab 4. bataljona si je v pričakovanju okrepljenega sovražnikovega pritiska prizadeval, da bi pripravil svoje borce na hujše preizkušnje v pozni jeseni in pozimi, ko goli brkinski listnati gozdovi dokaj slabo prikrivajo premike, sledi v snegu pa izdajajo pohode. Zato je organiziral v noči na 8. september prenos 7 hudo ranjenih borcev iz bolnišnice »Zalesje« v snežniške gozdove v bolnišnici VII. korpusa. Po 15. septembru pa je organiziral zbiranje preostale zimske obleke in opreme.³⁰

Medtem ko so čete v noči na 8. september prenašale ranjenice, je odšla skupina 5 bataljonovih minerjev v napad na progo Divača—Št. Peter. Okoli 24. ure je minerjem uspelo postaviti kontaktno mino, vendar jih je zalotila sovražnikova patrolja in jih pregnala s streljanjem.³¹ Minerji pa kljub sovražnemu napadu niso opustili svojega načrta. Trdno odločeni, da izpeljejo akcijo v naslednji noči, so obvestili štab bataljona, da jim napad ni uspel, zato ga bodo ponovili drevi. In res so v noči na 9. september s 5 kg razstreliva porušili štiri 32-metrške stolpe električnega daljnovoda visoke napetosti Gorica—Reka in 40 metrov proge.

Tako so povzročili prekinitev prometa na progi Ljubljana—Trst za 8. ur.”

Potem so se napadi na proge ponavljali čedalje pogostejše. Najprej je okoli 23. ure v noči na 11. september 8 borcev 2. čete in 5 bataljonovih minerjev miniralo s 24 kg razstreliva nasip na progi Št. Peter—Reka, pri Mali Bukovici. Da ne bi sovražnikova patrulja presenetila minerjev, so jih borci zaščitili na obeh straneh s po enim mitraljezom. Ob 7. uri zjutraj je pripeljal vlak, sestojč iz lokomotive in 4 vagonov, v katerih se je vozilo tudi nekaj nemških vojakov. Eksplozija je uničila 2 vagona in 77 metrov proge, dva vagona in lokomotiva pa so se prevrnili pod progo. Promet je bil prekinjen 20 ur. Sovražnikovih izgub v moštvu pa borcem ni uspelo natančno ugotoviti.³³

Da bi čimbolj oviral oskrbo nemških čet v Istri in motil graditev obrambnih naprav pred izkrcajem ter preprečeval sovražnikovo dejavnost nasploh, je štab bataljona sklenil, naj 5 minerjev pod vodstvom komandirja minerskega voda Antona Drečnika-Zvonka z zaščito 22 borcev 1. čete v noči na 13. september napade in razruši progo Divača—Pulj, med Kačičami in Divačo. Prvo noč akcije niso mogli opraviti, ker niso poznali položajev sovražnikovih zased, zato so si naslednji dan dobro ogledali progo, ugotovili obhode nemških zaščitnih patrulj in pripravili podrobni načrt. V noči na 14. september pa so postavili 5 kontaktnih min in vložili vanje 40 kg razstreliva. Nemške patrulje so zelo pogosto nadzorovale progo. In tudi v tisti noči je šla pred prihodom vlaka po nji 6-članska patrulja, vendar ni ničesar opazila. Mine so uničile poleg 80 metrov proge tudi lokomotivo in tri vgone, ki so se hudo poškodovani nagrmadili na kup. Te so Nemci, ko so čistili progo, prevrnili kar čez nasip in jih pustili. Akcija je res odlično uspela. Promet je stal kakšnih 48 ur, saj je štab bataljona 15. septembra poročal, da Nemcem še ni uspelo popraviti proge.³⁴

Boj z Nemci na Tatrah 14. septembra 1944

Štab 4. bataljona 9. brigade je ostal do 14. septembra z vsemi odseki na Kozjanah. Ker so bile tedaj v Brkinih volitve v narodnoosvobodilne odbore v polnem teku, je organiziral zavarovanje. Prva četa je taborila po 10. septembru v gozdu med Mršami in

Artvižami. Od tam je ščitila brkinsko območje pred sovražnikovimi vdori iz Materije in s Kozine. Druga četa si je uredila taborišče pri koti 603, blizu Pregarja, in postavljala zasede na dohode od Ilirske Bistrice in Harij, z jugovzhodne strani, kakor tudi od Podgrada in Obrova, z jugozahoda. Tretjo četo je štab bataljona poslal takoj po reorganizaciji na Pivko. Taborišče si je uredila severovzhodno od Jurišč. Od tam jo je štab bataljona nekako 13. septembra poklical v Brkine, da bi imel na voljo dovolj sil za zavarovanje okrožne proslave v počastitev 1. obletnice priključitve Slovenskega primorja Jugoslaviji, 17. septembra v Padežu. Na Pivko se je vrnila v noči na 20. september. Četrta četa pa je bila tedaj v taborišču pri Preložah in je ščitila dohode od Št. Petra in Prema proti Brkinom, ker je bil tedaj četniški odred na območju Ilirske Bistrice.³⁵

Tedaj in tudi pozneje je bilo hribovito območje osrednjega in severozahodnega dela Brkinov z naj starej šimi slovenskimi vasmi Gabrkom, Brezovim brdom, Kovčicami, Orehkom, Mršami, Artvižami, Varejami in bližnjim Podgradom, do Barke na severovzhodni strani, na severni pa do bregov Reke z vasmi Suhorjem, Ostrožnim in Janeževim brdom, Čeljami in Preložami, vštevši Šmagorsko in Padeško dolino ter vasi v notranjosti — Rjavče, Tatre, Kozjane, Ostrovico, Misliče in Vatovlje — v političnem in topografskem pogledu najprimernejše za trajno zavetje in manevriranje partizanskih enot. To območje ni merilo od jugovzhoda proti severovzhodu več kot 15 km, od severa proti jugu pa je bilo še manjše, vendar so se tod stalno zadrževali partizani, ker je bilo vse ljudstvo enotno in zvesto narodnoosvobodilnem boju. To ozemlje je s svojimi globokimi žlebovi, vzpetinami in gosto poraščenostjo, razgibanostjo in zadostno razsežnostjo vsaj poleti omogočalo manjšim enotam, da so ostale prikrite in so se zlahka premikale.

Za Istrski odred in pozneje 4. bataljon 9. brigade so bile še posebnega življenjskega pomena vasi Rjavče, Tatre, Kozjane, Ostrovica, Vatovlje in Misliče s Padeško in Šmagorsko dolino.

V teh krajih, še posebej pa v Čeljah in na Suhorju, so radi bivali tudi okrožni politični in oblastni organi. Med vsemi pa so bile Kozjane spričo svoje lege, zavednih ljudi in topografskega položaja za odred najpomembnejše. Odredova intendatura je organizirala v teh vaseh oskrbo, skladišča hrane in tudi bolnišnico.

Na Kozjanah je bila tudi pekarna, ki je oskrbovala vse stalne brkinske partizanske enote s kruhom, pod vasjo v Padežu pa je delovala skrivna klavnica, ki jo je uredila okrožna gospodarska komisija. Po skritih kletah na Kozjanah in Tatrah ter gozdnih skladiščih so odredovi intendantii uredili skladišča za hrano, po okoliških gozdovih pa so minerji v bunkerjih skrivali razstrelivo. Večino v Trstu in Istri nabavljene hrane so prevozniki po zvezah pripeljali na Tatre in Barko ter jih tamkaj uskladiščili. Tudi 13. septembra se je pripeljalo na Tatre več vozov moke in drugih živil.³⁶

Vsekakor sta imeli nemška in fašistična vohunska služba dovolj razlogov da sta z veliko verjetnostjo sklepali, da so bili tudi trije učinkoviti napadi na železnice (9., 11. in 14. septembra) usmerjeni s tega sektorja. Da se na območju Tater in Kozjan ter drugod stalno ali vsaj pogosto zadržujejo partizanske enote, so nemškemu poveljstvu dokazovali tudi večkratni spopadi z njimi. Pri tem pa tudi ne moremo izključiti neposredne nemške in fašistične obveščevalne in vohunske dejavnosti, kakor tudi ne možnosti, da je nemška vohunska služba dobila podatke o partizanski dejavnosti s pretnjami, obljubami in trpinčenjem ujetih partizanov in aretiranih aktivistov. Razen tega je nemška radiogoniometrijska vojaška prisluškovalna služba prestrezala partizanska radijska poročila in jih poskušala v svojem centru v Grazu dešifrirati.

Da bi preprečilo nadaljnje napade na železnice, je nemško vojaško poveljstvo na podlagi zbranih podatkov organiziralo 14. septembra zjutraj maščevalni pohod proti Tatram in Kozjanam s približno 300 nemškimi, italijanskimi in domobranskimi vojaki.

Po podatkih štaba 4. bataljona so v akciji sodelujoči sovražnikovi oddelki prišli iz Trsta in z Reke ter se zbrali v Bazovici, od koder jih je poveljstvo s kamioni pripeljalo čez Materijo v Slivje. Od tam pa so prišli peš in s tremi kamioni ter motociklom na Tatre. Med Orehkom in Mršami, severno od kote 745 (Lukovica), je sovražnikovo kolono napadla zaseda 1. čete in jo nekaj časa zadrževala. Ko so obvladali odpor, so Nemci in njihovi sodelavci nadaljevali pohod in prispeli okoli 8.30 na Tatre. Štab 4. bataljona 9. brigade je bil o sovražnikovem vdoru obveščen šele okoli 9. ure. Navzlic temu je takoj ukazal 2., 3. in 4. četi, naj napadejo sovražnike v vasi. Najprej je 3. četa z zahodne strani

(od kote 738) napadla sovražnikovo kolono, ki je nameravala nadaljevati pohod proti Kozjanam, in jo zavrnila. Kmalu potem je

2. četa udarila iz jugovzhodne smeri, od Rjavč, mimo kote 762 proti pokopališču in cerkvi. Na obeh straneh se je vnel boj, ki je trajal štiri ure. Sovražnikove zasede so se od jugovzhoda umaknile na pokopališče in se od tam zagrizeno upirale. Vendar so borci 3. in 2. čete, čeprav so bili po številu in orožju šibkejši, vztrajno prodirali ter obvladali sovražnikov odpor iz cerkvenega zvonika, nato pa se počasi približevali vasi. Napad 3. čete je podprla z 20 borci tudi 4. četa. Poveljnik sovražnih enot se je ustrašil, da bo doživel sredi Brkinov hud poraz. Zato je prosil po radijski zvezi in s signalnimi raketami za pomoč. Iz Materije so mu takoj poslali tri oklopne avtomobile, izmed katerih je bil eden oborožen s štiricevnim brzostrelnim topom kal. 20 mm, z drugim pa so pripeljali poljski top, kal. 75 mm. Prišlo pa je tudi neugotovljeno število vojakov. Ko je dobil okrepitve, je nemški poveljnik organiziral pehotni protinapad in ga podprl z brzostrelnim in poljskim topom. Z njim so obstreljevali partizanske položaje s šrapnelsikimi granatami. Zaradi hudega sovražnega ognja so se po štiriurnem boju vse tri čete umaknile, in sicer: 2. četa proti Rjavčam, 3. proti Padežu in Artvižam, borci 4. čete pa proti Šmagorju. Bataljonov napad ni uspel, ker so bile sodelujoče enote prešibke in brez težkega orožja. Druga in 3. četa pa nista imeli med boji ne prave zveze ne enotnega poveljevanja.³⁷

Sovražnik se ni zadovoljil le z zavrnitvijo partizanskega protinapada, pač pa je poslal kolono s približno 150 vojaki, zaščiteno z ognjem iz brzostrelnega topa in drugega težkega orožja s kote 738 proti Kozjanam. Komandant bataljona Franc Centa se je znašel pred težavno odločitvijo, ali naj brani Kozjane, ko ni bilo upanja na uspeh. Domneval je, da morda sovražniki ne bodo požgali vasi, če ne bodo naleteli na odpor. Zato je raje zaukazal umik. Vendar to ni rešilo vasi. Nemci in italijanski fašisti so obe naselji najprej temeljito izropali, potem pa popolnoma požgali Tatre,* češ da vaščani poslej ne bodo imeli več s čim podpirati »banditov.« Tudi Kozjanam, ki so bile prvič že 13. marca

* Na Tatrah in Kozjanah, ki sodijo med najstarejše vasi v Brkinih, so začeli nekateri prebivalci delati za NOB že 1. 1941. Vas je bila delno požgana že 14. XI. 1943, med bojem 3. bataljona šerčerjeve brigade z Nemci, ko je padlo 26 borcev in 4 domačini, več pa je bilo ranjenih. Tokrat pa so sovražniki požgali vse preostale hiše in hleve. V njih je zgorelo precej živin in živine. Zaplenili so 4 krave.

in drugič 6. oktobra 1943 delno požgane, fašisti in Nemci niso prizanesli. Izmed 46 hiš jih je po tretjem požiganju ostalo le še sedem; v nekaterih izmed teh so domačini v poslednjem hipu pogasili ogenj.

Tatre po drugem požigu 14. 9. 1944

Po požigu obeh vasi so se Nemci in fašisti okoli 20. ure umaknili s Tater proti Orehku in Slivju, štab 4. bataljona pa je medtem organiziral v bližini Orehka zasedo, ki naj bi napadla sovražne roparje in požigalce, ko se bodo umikali. Žal pa zaseda ni smela napasti, ker bi bila pobila tudi ljudi, ki so jih sovražniki gnali s Tater do Orehka s seboj kot nekakšen živi ščit. Med njimi je bilo največ otrok in žensk.

Po poročilih štaba 4. bataljona so v boju padli 3 sovražni vojaki, pet pa jih je bilo ranjenih; laže ranjen je bil tudi pomočnik političnega komisarja 2. čete.³⁸

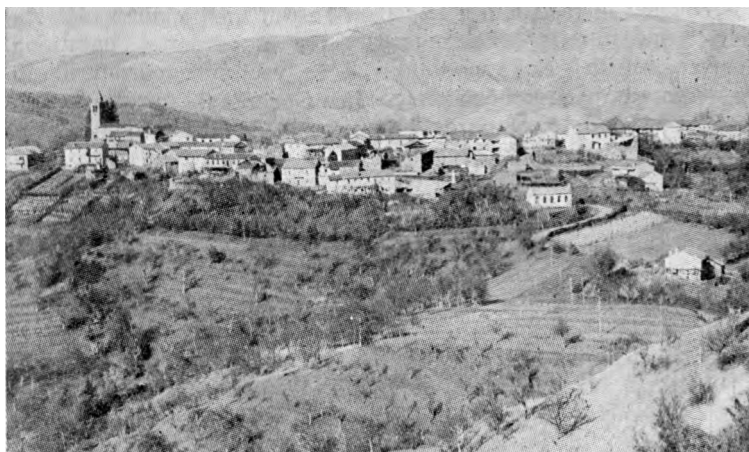
20 prašičev, 80 kokoši in mnogo živil ter obleke. Aretirali in odpeljali so Avguština Mahneta, aktivista od leta 1941, in 3 ženske. (Situacijsko poročilo KIVP, 17. 9. 1944, AO IO v Kopru.)

Nemški in fašistični zločinci na Tatrach in Kozjanah niso zlomili bojne morale brkinskega ljudstva in borcev 4. bataljona, temveč so jih celo vzpodbudili k še večjim naporom in junaštvom v boju za končno zmago. Južno-primorski okrožni komite KPS je na seji 16. oktobra 1944 ugotovil, da je brkinski okrajni komite KPS sposoben, organizacija OF pa dela zelo dobro, zato je okraj »na najvišji stopnji«.³⁵

Ljudje, ki so jim fašisti in nacisti požgali domove, so si pomagali, kot so vedeli in mogli. Nekateri so si zgradili kolibe v gozdovih, drugi so se preselili k sorodnikom v nepožgane vasi, mnogi pa so si uredili zavetišča v ruševinah in skritih kletih. Ravnali so pač podobno kakor tisti na Brezovem brdu, Artvižah, Pregarju, Tominjah, Gabrku, Preložah in drugod, saj je bilo v Brkinih od 62 vasi že 29 delno ali popolnoma požganih. Toda brkinski kmetje so bili trdoživi in na svoji zemlji nepremagljivi. Krompir, žitarice in druge pridelke so poskrili v jame po njivah. S tistim, kar jim je ostalo, so se preživljali in delili s partizani tudi poslednjo skorjo kruha. Na poljih, v ruševinah požganih domačij in gozdovih skriti so ljudje sicer hudo trpeli, za okupatorje pa so bili vedno težje dosegljivi. Čeprav so okupatorji do konca vojne brezobzirno uničevali in ropali po brkinskih vaseh — ne le na povelja svojih poveljnikov, temveč velikokrat tudi samovoljno — potem pa naropano blago in živino prodajala po nizkih cenah v obcestnih vaseh in po postojankah, ni v Brkinih nikoli zmanjkalo hrane ne za ljudi ne za njihove borce — partizane.

Med 15. septembrom in 14. oktobrom nemške enote niso pogosto upadale z močnejšimi silami v Brkine. Nemško vojaško poveljstvo je medtem poslalo na počitek in reorganizacijo na Srednjo Pivko, v okolico Divače in Ilirske Bistrice ter k cesti Reka—Trst približno 4000 vojakov iz 71., 171. in 94. pehotne divizije, ki so bile razbite na italijanski fronti. Vendar teh enot niso uporabljali v bojih proti NOV.⁴⁰

Konec septembra so začeli četniki iz Jevdjevičevega odreda zelo intenzivno krepiti svojo propagandno dejavnost na območju Ilirske Bistrice, Jelšan in Prema. Predvsem so si z vsemi močmi prizadevali, da prodro v Brkine in onemogočijo ali vsaj ovirajo volitve v NOO, na katerih so si tedaj slovenski prebivalci prvič v svoji zgodovini na tistem območju svobodno izbirali svoje predstavnike v organe revolucionarne ljudske oblasti, hkrati pa se

Kozjane, trikrat požgana vas. (Foto Joco Žnidaršič, 1971)

skupaj z drugimi Primorci in Istrani odločali za priključitev k Demokratični Federativni Jugoslaviji. Četniški vodje so zmotno računali, da si bodo pridobili širšo podporo zlasti med premožnejšimi kmeti v okolici Ilirske Bistrice in med bistriškimi meščani, ker partzanska dejavnost tam zaradi močne okupatorjeve kontrole ni mogla biti dovolj učinkovita. Zato so četniški propagandisti dnevno nadlegovali ljudi po hišah in jih »prepričevali«, da se partizani ne borijo za svobodno Jugoslavijo, pač pa za komunistično Evropo; v nedeljo 24. septembra pa so na Premu po maši ustavili ljudi pred cerkvijo, jih ščuvali proti partizanom in jih vabili, naj se pridružijo četniškemu gibanju.

Četnike so z vsemi močmi podpirali pripadniki Slovenskega narodnega varnostnega zbora, katerega 3. četa je bila tedaj v Ilirski Bistrici zelo oslABLJena, ker je na Titov poziv 34 njenih članov prebegnilo k partizanom. Četniki so si uspeli pridobiti le nekaj pristašev med domačini* Sicer so si poskušali

* Med prvimi domačini se je priključil četnikom v Ilirski Bistrici Albert Konestabo, bivši fašist, doma iz Pregarja, ki je po kapitulaciji Italije živel v Ilirski Bistrici. Pri četniškem štabu so mu zaupali pomembne dolžnosti in mu dali januarja 1945 čin podporočnika. Maja 1945 je s četniki pobegnil v Italijo in po vojni umrl. (Poročilo obveščevalnega centra 4. bataljona 9. brigade 22. 1. 1945, A IZDG F. 299/III.)

pridobiti naklonjenost ljudstva z lažnivimi propagandnimi frazami, da se borijo skupaj z Angleži proti Nemcem in partizanom. Hkrati pa bi bili radi prikrili ljudstvu svoje sodelovanje z Nemci tako, da so v Ilirski Bistrici opravljali službo za Nemce le ponoči, drugače pa so skupaj z Nemci odhajali na lov na partizane v Brkine in Podgoro, ujete partizanske kurirje, terenske delavce in obveščevalce pa izročali Nemcem. Tako so 22. septembra v Čeljah aretirali 2 ženski in intendanta snežniškega okraja ter jih v Ilirski Bistrici izročili esesovcem.⁴¹

Navzlic povečanim četniškim naporom, da bi odvrnili ljudi od NOB, in krepitvi nemških čet v okolici Brkinov so bile razmere za delovanje 4. bataljona v drugi polovici septembra in v začetku oktobra še vedno ugodne. Četna poveljstva so si uredila taborišča na sektorjih, določenih po navodilih bataljonskega štaba, organizirala dnevno vojaško urjenje in politično vzgojo ter uvedla strog vojaški red. Intendanti pa so s pomočjo terenskih organizacij in okrajnih gospodarskih komisij brez posebnih težav skrbeli za redno prehrano enot. Četne bojne patrulje in zasede so nadzirale dohode iz postojank in se na njih spopadale s sovražnimi patruljami. Četna poveljstva so po navodilih GŠ Slovenije z dne 13. septembra izkoristila vsak prosti čas za vojaško urjenje in politično vzgojo. Tedaj so politični komisarji prizadevno razlagali borcem zlasti problem priključitve Primorske Jugoslaviji, sporazum Tito-šubašić in drugo. Med 20. septembrom in 2. oktobrom pa se je politična aktivnost v Brkinskem okraju še okrepila, ko je tja prispelo Frontno gledališče VII. Korpusa in priredilo mitinge v vaseh Rjavče, Čelje, Pregarje, Prelože, Padež, Janeževo in Ostrožno brdo, Vatovce in drugod. Na turnejo po Brkinih in Pivki ga je poslal štab VII. korpusa in mu dal nalogo, da s svojimi nastopi krepí idejo o združitvi Primorske in Istre s Slovenijo v okviru Demokratične federativne Jugoslavije, ker sta ti dve pokrajini nerazdružljiva dela slovenskega ter hrvaškega oziroma jugoslovanskega »narodnega telesa« in sta se njihovi ljudstvu vključili v slovensko oz. hrvaško skupnost z narodnoosvobodilnim bojem.⁴²

Čeprav 4. bataljon ni imel težav s prehrano, so se že septembra pojavili prvi znanilci poznejše hude krize v oskrbovanju bataljonovih borcev z obutvijo, zimsko obleko in opremo. Z nastopom deževja se je problem hitro zaostroval. Štab 4. bataljona

se je dobro zavedal, da ne more pričakovati znatnejše pomoči iz zavezniških pošiljk, ker so bile te premajhne, da bi z njimi krili velike potrebe NOV v Sloveniji. Zato je 25. septembra svetoval četnim poveljstvom, naj poskušajo prepričati prebivalce nepri-zadetih vasi, da jim prostovoljno izročijo še preostalo opremo razpadle italijanske vojske. Čete so sicer do 1. oktobra v 9 vaseh zbrale 29 srajc, 31 suknjičev, 75 odej, 39 šotorskih kril, 8 plaščev in 55 kosov perila ter nekaj druge opreme, niso pa dobile niti enega para čevljev, čeprav so bili prav ti borcem najbolj po-trebni.⁴³ Količina zbrane obleke je bila skromna in ni zadoščala niti za omilitve bataljonovih potreb. Tudi v bodoče ni bilo mogo-če pričakovati kaj več, ker so bile zaloge na brkinskem območju z odhodom okoli 2000 ljudi v NOV izčrpane.

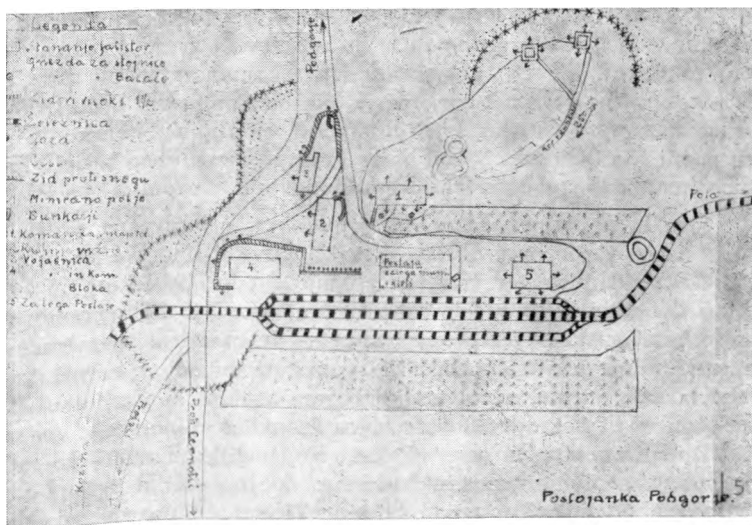
Iskanje in zbiranje obleke ter opreme v bližini postojank je privedlo tudi do spopadov s sovražnikovimi patruljami in zase-dami. Tako je patrulja 2. čete 15. septembra naletela pri koti 552, med Tominjami in Harijami, na zasedo iz 3. čete SNVZ.

V spopadu z njo je članom patrulje odpovedala italijanska lahka strojnica, vendar so se umaknili brez izgub.⁴⁴ V noči na 19. sep-tember pa so četniki zaradi izdaje nenaklonjenega domačina na-padli pri Harijah zaščitnico 2. čete, ko se je vračala iz Harij proti Tominjam z zaplenjeno opremo. V napadu je bil hudo ranjen vodnik Milivoj Štimac, laže pa politdelegat Jože Mezgec, padel pa je terenski aktivist Viktor Bubnič iz Zajelšja, ki je spremljal četo. Borci so sicer napadalce pregnali in ranjenca rešili, niso pa v temi ugotovili, da je Bubnič padel, zato je njegovo truplo ostalo tam.⁴⁵

Štab 4. bataljona se je moral sredi septembra spoprijeti ra-zen z rušenjem prometnih zvez, kar je bila najpomembnejša ope-rativna naloga, in zbiranjem opreme tudi z dezerterstvom in skri-vaštvom. Število ubežnikov iz 7. korpusa, ki so se skrivali po va-seh v bližini sovražnikovih postojank in ob cesti Reka—Trst, je stalno naraščalo, bili pa so težko dosegljivi. Zato je štab bataljo-na poslal 16. septembra — po dogovoru s predstavniki terenskih političnih organizacij in zalednimi vojaškimi organi — 4. četo na območje Čičarije z nalogo, da polovi skrivače v Poljanah pri Pod-gradu. četi pa ni uspelo priti neopazno čez cesto Reka—Trst, ker je to cesto sovražnik močno nadzoroval. Zato se je napotila

v Hrušico in tam zaplenila nekaj vojaške obleke, vendar ni uspela dobiti nobenega skrivača.⁴⁶

Štalbu 4. bataljona in njegovemu obveščevalnemu centru je povzročalo sredi septembra veliko preglavic tudi vzdrževanje rednih zvez z obveščevalno točko št. 1 v Istri. Nemci in fašisti so tedaj zaradi gradnje utrdb še okrepili zavarovanje na prehodih čez čičarijske hribe in železnico Divača—Pulj. Zato so bili skrbno zbrani obveščevalni podatki o sovražnih enotah in nezaslišanem nasilju okupatorjev nad svobodoljubnim istrskim ljudstvom še bolj dragoceni za glavni štab NOV in POS in vrhovni štab NOV in POJ, kakor tudi za zahodno zavezniško poveljstvo v Italiji. Prehodi rednih kurirjev Komande mesta Koper pa so bili tedaj skrajno tvegani. Trem kurirjem, dodeljenim obveščevalni točki, in nekaterim borcem, ki jih je štab bataljona kot domačine in dobre poznavalce terena občasno pošiljal iz Brkinov v Istro, se je sicer (večkrat posrečilo, da so se z velikim tveganjem in iznajdljivostjo ter požrtvovalno pomočjo narodnoosvobodilnemu gibanju zvestih prebivalcev vasi ob progi (Prešnice, Podgorja, Zazida, Ra-

. fašistične postojanke v Podgorju ob progi Divača—Pulj, kot so jo narisali
odredovi obveščevalci jeseni 1944

kitovca in drugih) v Slovenski Istri in v Skadanščini pretihotapili v Istro ter kljub neštetim nevarnostim prinesli od tam obveščevalnemu centru v Brkine dragocena poročila. Vendar je bilo vzdrževanje rednih zvez čedalje težje.⁴⁷

Po nemški zaporu Istre so se zelo povečale tudi težave pri nabavah in prevozi materialov za enote VII. korpusa in osrednje ustanove slovenskega vodstva NOB iz Trsta. Da se ne bi nakupi in druge dobave zaradi povečane sovražnikove kontrole v Trstu in na dohodih vanj bistveno zmanjšali, je štab VII. korpusa jeseni 1944 iskal nove možnosti in povečal število svojih nakupovalcev ter intendantov, ki so delovali pri štabu 4. bataljona, KIVP ter komandah mest Ilirska Bistrica in Materija v Brkinih. Med te je 17. septembra vključil tudi Antona Debeljaka in Mirka Ambrožiča, dotedanjega intendanta 4. bataljona 9. brigade, in njegovega pomočnika.⁴⁸

S tem pa še ni bilo konec kadrovskih in organizacijskih sprememb v bataljonu. Da bi izboljšal zveze s Primorsko in Istro, je štab VII. korpusa 21. septembra neposredno podredil korpusnemu odseku za zveze bataljonovi vojaški kurirski postaji P-a in P-b, ki sta imeli 16 kurirjev.⁴⁹ Prva je bila z 10 kurirji nad Jurriščami v Snežniških gozdovih in je vzdrževala zveze z Notranjsko in Brkini ter IX. korpusom. Njen komandir je bil Drago Frarnik. Postaja P-b s 6 kurirji pa je bila na Janeževem brdu in je vzdrževala zvezo s Pivko, Istro in štabom bataljona. Njen komandir je bil Jože Butinar. S tem in drugimi premestitvami se je v 20 dneh zmanjšalo številčno stanje bataljonovih borcev od 367 na 331,⁵⁰

Nemški napad na Tatre, 14. septembra, priprave na proslavo in zavarovanje prve obletnice priključitve Primorske Jugoslaviji, 17. septembra, ter četniške grožnje z vdori v Brkine so za nekaj dni zadržale bojne in sabotažne akcije. Dne 20. septembra pa je bataljonski obveščevalni center — da bi oviral sovražnikova utrjevalna dela — poskušal organizirati napad na nemškega komandanta teh del na območju Slovenske Istre. V akcijo so šli čez Nasirec in Beko dva obveščevalca in vodnik minerskega voda.

V bližini Klanca so na cesti Kozina—Koper položili mino, potem pa zaman čakali ves dan in naslednjo noč na osebni avtomobil nemškega oficirja. Ker ga ni bilo, so 21. septembra zjutraj, ko so se vračali v Brkine le 500 metrov od Kozine proti Divači minirali progno Divača—Pulj z dvema kontaktnima minama. Miner

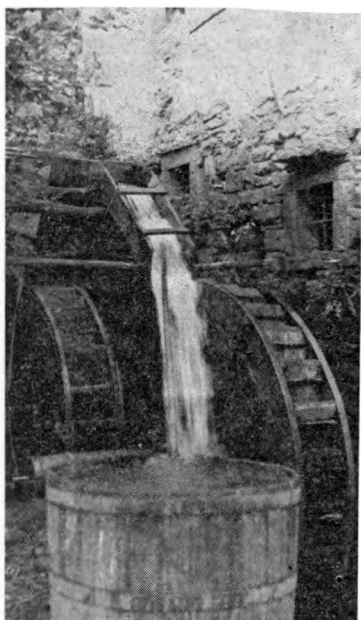
Drečnik je vanju vložil 8 kg razstreliva. Ob 13. uri je nanju zavozila lokomotiva, tedaj sta eksplodirali ter lokomotivo poškodovali, hkrati pa uničili 18 metrov proge in tako prekinili promet za 24 ur.⁵¹

Neuspel četniški pritisk proti Brkinom

Po 20. septembru je četniški pritisk proti Brkinom hitro naraščal. Že 21. septembra si je četniški odred, ki ga je vodil znani Mihailovičev vojvoda Dobrivoj Jevdjevič, uredil postojanko na p>remskem gradu, hkrati pa se je del te enote za nekaj dni naselil v Šembijah. Z zasedbo položajev na obeh straneh proge Št. Peter—Reka so četniki nameravali po nemških načrtih zavarovati progo in hkrati skupaj z Nemci in domobranci presekat oskrbovalne zveze (prevoze materiala med Brkini in Notranjsko) z zasedami in patruljami na prehodih čez železnico pri Kilovčah, Merečah in drugod, loviti kurirje, obveščevalce in politične aktiviste ter napadati manjše partizanske patrulje in enote. Njihovo prodiranje proti Brkinom pa je težilo tudi za tem, da bi odvrnilo ljudstvo od OF in NOB. Prvi večji pohod so četniki organizirali 22. septembra, ko je njihova kolona — kakšnih 150 bradatih mož — vdrla v Celje. Tam so aretirali dve ženski in intendanta snežniškega okraja. Istega dne je patrulja 3. čete SNVZ iz Ilirske Bistrice ujela na cesti v bližini Ribnice voznika KIVP. Dne 25. septembra pa je padel četnikom v roke vodja opazovalne točke KIVP. Odpeljali iso ga v Ilirsko Bistrico in ga izročili Nemcem.⁵²

Proti grozeči četniški nevarnosti so energično, vendar v začetku ne najbolj uspešno ukrepali vsi vojaški in politični forumi južnoprimorskega okrožja v Brkinih. Štab 4. bataljona je s svojo 2. in 4. četo okrepil zavarovanje proti Premu in Ilirski Bistrici s patruljami in zasedami. Poveljstvo 2. čete je bilo že 21. septembra obveščeno, da bodo četniki, če jim bodo Nemci pomagali, vdrli tudi na Pregarje in aretirali »terence in komuniste«. Zato je poslalo v noči na 22. september patruljo 5 borcev s Pregarja proti Celjam in Brcem. Patrulja pa je zašla blizu Gržonovega mlina v dolini Posrtvice v četniško zasedo in ta jo je napadla ter

hudo ranila njenega vodjo, deseterja Antona Batista.* Preostali del čete — razen 6 borcev in 2 minerjev, ki so šli v napad na progo k Ilirski Bistrici — je zasedel obrambne položaje na koti 647,

Gržonov mlin v dolini Posrtrice pod Pregarjem. V njem so mleli žito za partizan? in je bil zanesljiva partizanska postojanka od 1941. leta, pa tudi sedež štaba Istrskega odreda v začetku decembra 1943

* V četniškem napadu na patroljo 2. čete hudo ranjeni desetar Anton Batista se pretresljivega dogodka spominja takole:

»Zvečer 21. septembra me je poslal komandir Ivan Pezdirc s še dvema tovarišema iz taborišča pod Pregarjem proti Čeljam in Brcem. Na Brceh smo se oglasili pri Jožetu Kovačiču-Stalonu, da bi kaj zvedeli o premikih sovražnikov. . . Ko se je zdanilo, smo se po gozdu vračali proti Čeljam in taborišču. Okoli 7. ure smo z levega grebena Posrtrice — zahodno od kote 537 — opazili da četniki na nasprotnem grebenu hitijo od Tominj proti Posrtrici v strelski vrsti. Zato smo zavili nekoliko niže, prepričani, da nas četniki niso opazili. Ko smo bili kakšnih 150 m od Gržonovega miina, sem se v hrastovem gozdičku usedel, da bi napisal poročilo četnemu komandirju o navzočnosti sovražnika. Tedaj sta me zadela dva strela iz rafala sovražnikove strojnice — eden mi je zbil oko, drugi pa prestrelil prsi tik pod srcem. Čeprav sta bili obe rani smrtno nevarni, nisem izgubil zavesti, marveč sem se začel umikati čez Posrtrico proti Pregarju. Oba moja spremljevalca, bivša mornarja NDH, sta pobegnila. Po dolgem m mučnem plezanju

severno od Pregar ja, ob poti proti Preložam, vendar do boja ni prišlo, ker četniki niso nadaljevali pohoda iz Čelj proti Pregarju. Četna minerska sabotažna skupina pa je pod vodstvom vodnika Franca Juriševiča 23. septembra okoli 8. ure z 10 kg razstreliva uničila pri Mali Bukovici 75 metrov proge Št. Peter—Reka. Čakali so sicer na vlak, vendar jih je odkrila sovražna patrulja, zato so bili primorani mine takoj sprožiti. Akcija je prekinila promet za 48 ur.⁵³

Medtem je proti četnikom energično in hitro, vendar ne dovolj preudarno okrepal oddelek za zaščito naroda (OZNA)* pri okrožnem narodnoosvobodilnem odboru za Južno Primorsko. Predvsem bi bil rad ujel in izročil ljudskemu sodišču, v skrajnem primeru pa likvidiral četniškega vodnika po Brkinih Alberta Konestaba, ki je bil dotlej najpomembnejši domači sodelavec četnikov na tem območju, zato ga je bilo treba onemogočiti. Za to nalogo je izbral svojega obveščevalca Antona Leverja, ki se je nato pridružil četnikom v Čeljah. Vendar so ga ti sprejeli z nezaupanjem, ker ga je Konestabo poznal kot vnetega sodelavca NOB, domačini pa so ga pozdravljali z: »Zdravo, tovariš!«, medtem ko so četnike z: »Dober dan, gospod!«. Lever ni bil primeren za tako nalogo, zato se mu njegova izredno delikatna vloga ni posrečila. Po nekaj dneh je sicer zvedel za četniške načrte — da bodo 27. septembra vdrl v Čelje in naslednji dan na Pregarje — ter to

mi je med močnim krvavenjem uspelo priti h Garžonu. Pokojni Jože Urh mi je povedal, da so četniki blizu, in mi pokazal, kam naj se skrijem. Z zadnjim močmi sem se privlekel v gozdček na desni strani potoka. Tja so me prišle obnemoglega reševat pregarske mladinke Marija Bubnič-Tišlerjeva, Dragica Bubnič-Fircikova in Lovrenca Konestabo-Valinova, potem ko jih je obvestila Ivanka Dekleva-Čipinarjeva s Posrtvice. Ko so me opazile vsega krvavega in z zbitim ocesom, jih je obšla groza. Dobro se spominjam, da je tedaj Marija Bubnič rekla: »Poglej ga, kakšen je!« Dragica Bubnič pa jo je zavrnila: »Ne bodi nora in ne strši ga!« čeprav so bile prizadevne in vestne, mi pregraske mladinke niso mogle dovolj pomagati. Vendar so mi izmile rano na glavi in prsih ter me z edinim povojem obvezale. Medtem pa je bil obveščen tudi moj komandir Ivan Pezdirc. Takoj je pritekel z dvema borcema in nekaj domačini. Sestavili so zasilna nosila in me odnesli na Pregarje ter me odložili pred Valinovo hišo, da bi popravili nosila. Prav tedaj pa se je neka patrulja naše čete po pomoti spopadla s patruljo 5. bataljona VDV. Borci so prišli za orožje in tekli na položaje. Komandir Pezdirc pa je zavpil: »Primate za nosila, Tončka ne pustimo, čeprav vsi pademo!«

... Ko so me prinesli v bolnišnico »Zalesje« v Šmagorju, sem bil na koncu življenjskih moči. Dr. Magomed Gadžijev-Mišo je rekel: »Včeraj smo pokopali enega, jutri bomo drugega. Vendar sem preživel!« Dne 13. novembra so me prenesli na Notranjsko, od tam pa z letalom prepeljali v Bari. (Anton Batista, Topole, pismena izjava, AO IO v Kopru.)

* OZNA je bila ustanovljena 13. maja 1944 z odlokom tovariša Tita. Prevzela je naloge boja proti skritim notranjim in zunanjim sovražnikom.

sporočil svojim, toda četniki so ujeli njegovo kurirko, zato se je čutil ogroženega, saj so ga bili že osumili kot sovražnega vrnjenca. In 26. septembra je komaj pobegnil.^{5*}

Borci 4. bataljona so bili tako kot drugi partizani na brkinskem in pivškem območju slabo seznanjeni s četniško taktiko bojevanja, ki je bila bolj podobna partizanski kot nemški. Zato so bataljonove patrulje doživele v prvih spopadih s četniki neuspeh. Verjetno so prav ugodni rezultati prvih spopadov s partizani opogumili četniško vodstvo, da si je uredilo postojanko tudi v Smrjah in čedalje drznejše težilo, da bi prodrlo v notranjost Brkinov. Obveščevalci so 24. septembra obvestili štab 4. bataljona, da se obeta četniška postojanka tudi na Preložah. Ta bi hudo ovirala delovanje političnih organizacij, hkrati pa tudi onemogočala prevoze hrane in drugega blaga čez Kilovski predor in mimo Mareč na Pivko in Notranjsko.*

Da bi onemogočil četniške namene, je štab 4. bataljona 25. septembra postavil močnejše zasede iz 4. čete, okrepljene z desetino 1. čete, na dohodih in višinskih točkah od Prema proti Čeljam in Janeževemu brdu, na koti 504, in na grebenu južno od Prema. Druga četa pa je s patruljami zavarovala dohode od Ilirske Bistrice prek Brc proti Čeljam in iz Harij proti Pregarju ter tako zaščitila boke 1. in 4. četi. Akcijo sta vodila komandant bataljona poročnik Franc Centa in vršilec dolžnosti namestnika komandanta poročnik Anton Mlakar. Zasede so do 15. ure zamen čakale na četnike. Tedaj pa so na ukaz komandanta izvedle slepilni napad na četniško postojanko, da bi četnike izzvale. Res je ob 15.30 četniška skupina 22 mož, oborožena s težko in dvema lahkima strojnicama, napadla bataljonsko zasedo. Vnel se je boj, ki je vanj kmalu poseglo kakšnih 350 četnikov in Nemcev, saj so partizanske položaje obstreljevale tudi nemške straže s proge pri Kilovčah, zato so se morali partizani po 20 minutah umakniti proti Čeljam. Po poročilih štaba 4. bataljona četi nista imeli izgub, sovražnikovih pa niso ugotovili/⁵

Štab 4. bataljona je po obveščevalnih podatkih pričakoval tudi 27. septembra močnejši četniški napad proti Čeljam in Pre-

* Med bivanjem na Premu je skupina četnikov spala na premskem pokopališču in oskrunila partizanske grobove. Prebivalcem Prema in župniku Alojzu Esarju so kradli koštrune in teleta ter jih klali na mizi v mrtvašnici. V cerkvi pa so trgali pod in z deskami kurili oenaj. (Poročilo obveščevalnega centra 4. bat. 9. brigade 5. 10. 1944, A IZDG F. 229/III.)

garju, zato je postavil v zasede v okolici Čelj skoraj vse razpoložljive sile 1. in 4. čete. Severno in severovzhodno od Pregarja pa je zasedla obrambne položaje 2. četa, da bi četnike razbila, če bi poskušali vdreti na tisto območje. Borci so od zgodnjega jutra do poldne potrpežljivo čakali na položajih na četnike, vendar jih tisti dan ni bilo. Štab 4. bataljona je zaradi tega sklepal, da gre verjetno za lažne sovražne informacije, zato njegovi

1. in 4. četa nista naslednji dan več zasedli položajev pri Čeljah. Drugi četi pa je ukazal, naj zavaruje dohode iz Čelj in Prelož proti Pregarju ter zavrne morebitni četniški napad.

Četniški poraz med Preložami in Pregarjem

Poveljstvo 2. čete se je temeljito pripravilo na »sprejem« četnikov, vendar je imelo tisti dan na voljo le 51 borcev, oboroženih s puškami in 6 lahкими mitraljezi. Komandir čete je glede na povelja vršilca dolžnosti namestnika komandanta 4. bataljona poslal že zgodaj zjutraj bojno patruljo proti Harijam, tri oglednike pa napotil proti Čeljam in Brcem. Na vzpetino ob poti Pregarje—Preloža (približno 800 metrov severovzhodno od Karlovice, kota 771) je postavil zasedo 10 borcev, oboroženih z dvema lahkima mitraljezoma in 8 puškami. Komandir je računal, da bodo četniki bolj verjetno napadli od Čelj, zato je razmestil na dohode proti Pregarju čez žleb Posrtvico jugovzhodno in severovzhodno od vasi na Vrtišču in Selih (kota 709) 20 borcev, oboroženih s 4 lahкими mitraljezi in nekaj brzostrelkami ter puškami. Dopoldan je minil mirno. Okoli 12. ure so borci v zasedah slišali streljanje iz Čelj. Kmalu potem je četni oglednik obvestil komandirja čete, da bataljonovih zased ni na položajih med Čeljami in Preložami, zato četniki nemoteno prodirajo proti Preložam. Po tem obvestilu, ki je bilo še pravočasno, je komandir čete z zanesljivostjo sklepal, da bodo četniki prodirali proti Preložam in od tam na Pregarje. Zato je takoj premestil zasedo na vzpetino severovzhodno od Karlovice — pustil pa je oglednika na dohodih v vas in koti 709 — in tako združil obe zasedi ob poti proti Preložam. Medtem so borci s položajev slišali streljanje tudi s Prelož. Okoli 14. ure je terenski obveščevalec iz Javorja obvestil četno poveljstvo, da so prišli italijanski finan-

carji iz Obrova v Javorje, zato je komandir poslal tja patroljo. Borci v zasedah pa so si medtem utrjevali položaje in čakali na četniški napad.

Medtem ko se je četa pripravljala na sovražni napad, je prodrla sovražna kolona, približno 150 mož, oboroženih s 5 lahкими in eno težko strojnico, lahkim minometom in puškami, s Prema čez Celje na Prelože. Med četniki je bilo nekaj pripadnikov 3. čete SNVZ iz Ilirske Bistrice in Nemcev. Pred Celjami je sovražnike pogumno napadla patrolja 5. bataljona 1. brigade VDV, vendar so jo razbili, ujeli ranjenega borca Gorazda Modrija-na in ga ubili, dva pa huje ranili.* Na Preložah pa so sovražniki naleteli na orožarja KIVP Stanka Jenka in ga ubili, hkrati pa zaplenili tej enoti dva konja. Okoli 14.30 se je sovražna kolona napotila s Prelož proti Pregarju. Četniki so se previdno bližali in oklevali. Zasede so jih spustile na približno 100 metrov, potem pa so jih — ko so prišli pri koti 647 iz gozda — napadle od spredaj in v desni bok hkrati. Četniki so se takoj v neredu umaknili v gozdiček. Potem so začeli od tam s težko bredo in lahkim minometom ter lahкими strojnicami obstreljevati položaje zasede, nato pa so jurišali. Vendar je bil njihov napad tako slabo organiziran, da ga je četa zlahka odbila in povzročila sovražniku izgube. Med napadom se je Jožetu Mezgecu, ki je tolkel sovražnike z mitraljezom v desni bok, pokvarilo orožje, zato se je umaknil na glavni položaj. Tam so strojnico hitro popravili in jo postavili na glavni obrambni položaj. Tudi drugi četniški juriš je četa odločno zavrnila. Potem se je boj nadaljeval še približno 2 uri. Četa je odbila tudi vse nadaljnje sovražnikove poskuse, da bi obvladal njen odpor. Četno poveljstvo je že v začetku boja, ko je ocenilo sovražnikovo moč, pisмено prosilo 4. četo za pomoč. Toda, še preden je prispela 4. četa s komandirjem Karlom Venetom na položaje 2. čete, je ta z energičnim protiudarcem razbila četnike in jih prisilila, da so se v neredu umaknili, potem pa sta jih obe četi zasledovali po gozdu proti Posrtvici in Celjam. Medtem pa je nastopila noč, ki je četnike obvarovala pred hujšim porazom.

* Ranjena sta bila Janez Zadnik-Modras s Pregarja in Franc Delorenc iz Ilirske Bistrice. (Seznam ranjencev bolnišnice »Zalesje«, A IZDG F 392/11).

Navzlic vsemu pa so bili tako razbiti, da so se še ves naslednji dan zbirali v postojanki na Premu.

Po kasnejših ugotovitvah obveščevalca 4. bataljona sta v boju padla 2 četnika, več pa je bilo ranjenih. Druga četa pa ni pretrpela nobenih izgub. Porabila je 890 nabojev za strojnice in puške.⁵⁶

Tedanja zmaga nad četniki je bila dosežena s skupnimi naporimi borcev 2. čete in pregarskega ljudstva, posebno mladink, ki so med četniškim napadom prinesle borcem na položaje kosilo, potem pa vztrajale v boju z njimi do zmage. Po sovražniškem porazu in begu so Pregarci — tem pa so se pridružili tudi sosedni Hujani — povabili borce v vas, ki je bila sicer popolnoma požgana, in jim spekli koštruna na ražnju, hkrati pa jih pogostili z brkinsko slivovko in moštom. Z borci so slavili zmago vsi vaščani. Ančka Konestabo, mati četnega obveščevalca Janeza, ki je tudi sodeloval v boju, pa je borce počastila z Zdravljico:

»Pijte in jejte, fantje, da ste jih le pregnali, ušivo četniško zalego! Naj vedo, da smo Pregarci vsi za partizane«.⁵⁷

Četniki so se na Premu vandalsko obnašali: kjer so le mogli, so kradli in ropali, pretepali ljudi in jim uničevali imetje. Tako so pokradli Adolfu Žnidaršiču-Bolcanu za okoli 70.000 lir blaga, mnogim kmetom pa teleta in drugo. Čeprav so bili moralno in politično kompromitirani, jih to ni motilo, da ne bi vsak dan vsiljivo po hišah »prepričevali« ljudi, da se partizani ne borijo za svobodo Jugoslavije, temveč za internacionalno Evropo. Prav zato je zmaga nad četniki še bolj odjeknila po vseh Brkinih. Z njo je propadel prvi poskus četnikov, da bi se uveljavili med ljudstvom, ki jim je že večkrat pokazalo, da jih ne mara. Prav to pa je zadalo četniškim političnim prizadevanjem, ki so bila sicer že spčetka obsojena na neuspeh, še hujši udarec, hkrati pa je ta zmaga okrepila bojno moralo borcev in ljudstva. Iz sramu pred ljudstvom so se četniki že 1. oktobra umaknili proti Ilirski Bistrici in Podgori. četniški poraz pa je imel za borce 4. bataljona tudi velik vojaški pomen, saj so zmagali v boju proti petkrat močnejšemu sovražniku. Prav to pa je dokazovalo nizko borbeno vrednost četniške vojske.⁵⁸

Napadi na prometne zveze in življenje v bataljonu oktobra 1944

V noči na 29. september je 2. četa dosegla še en pomemben uspeh. Medtem ko je bil pretežen del čete do 15. ure na položaju, ker so prišli Nemci v Hrušico, je skupina 6 borcev in 2 minerjev v bližini Narina s 16 kg razstreliva oziroma 4 minami uničila 110 metrov proge Št. Peter—Reka in 70 metrov električnega voda za pogon lokomotiv na elektrificirani železnici, s čimer je bil prekinjen promet za en dan.⁵⁹

Med 20. in 30. septembrom je sovražnik pritiskal v Brkine predvsem iz Ilirske Bistrice in Prema. Pretežen del tega pritiska je prestrezala 2. četa, pri čemer sta jo požrtvovalno podpirali 4. in 1. četa. Medtem je bila 1. četa zaposlena večidel z varovanjem brkinskega območja pred nemškimi postojankami v Materiji in Kozini na severozahodu ter Divači in Vremski dolini na severni strani. Hkrati pa je četno moštvo ščitilo štab 4. bataljona in Frontno gledališče VII. korpusa, zbiralo opremo in obleko ter opravljalo druge naloge.⁶⁰

Tretja četa je bila po 20. septembru na Pivki, kamor je večkrat prenašala iz Brkinov material za VII. korpus. Taborila je nad Juriščami in Koritnicami. Svoje operativno območje med Šit. Petrom, Knežaiikom in Juriščami je ščitila s patroljami in postavljala zasede proti čedalje aktivnejšim patroljam 7. čete Slovenskega narodnega varnostnega zbora, ki so vdirale iz Št. Petra v Palčje, v Zagorje, Klenik, Trnje in drugam. Pri opravljanju teh nalog je sodelovala s komando mesta Št. Peter, KIVP, četo 5. bataljona VDV in političnimi organizacijami na pivškem območju. Razen z Brkini in Notranjsko je vzdrževala zveze tudi z enotami IX. korpusa v Vipavi, kamor je njena 8-članska patrolja od 22. do 26. septembra spremljala 6 oficirjev angloameriške vojaške misije; 25. septembra pa je druga patrolja spremljala na Notranjsko transport tiskarskih potrebščin za centralno tehniko CK KPS. Nato je sprejela v noči na 1. oktober od 4. čete nad Kilovškim predorom 15 nahrbtnikov zdravil in več drugega blaga ter vse to prenesla v lekarno Planjave na Notranjsko. Zasede in patrolje je pošiljala tudi proti Rakeku in Postojni. Dne 29. septembra se je njena zaseda 6 mož, razdeljena v dve skupini in oborožena z dvema lahkima mitraljezoma in puškami, spo-

padla s 15-člansko patruljo iz 7. čete SNVZ, oboroženo s tremi lahkimi mitraljezi in 12 puškami, ter se z njo borila pol ure. Desnokrilni skupini je med bojem odpovedal mitraljez. Levokrilna trojka pa je z dobro merjenimi streli prisilila sovražnika k delnemu umiku. O spopadu je bil v taborišču obveščen komandir čete Cvetko Poljak in je takoj odhitel zasedi na pomoč z 10 borci ter 3 mitraljezi. Prav tako so zasedi poslali na pomoč desetino 5. bataljona 1. brigade VDV, vendar se je sovražnik, ko je opazil bližajoče se okrepitve, hitro umaknil proti Pivki. V boju je bil laže ranjen desetar Karlo Race, sovražnikovih izgub pa niso ugotovili.⁶¹

Četrta četa je po 20. septembru taborila v okolici Suhorja in Kozjan in ščitila dohode v Brkine iz Vremske doline čez Reko na severni strani — na Kozjanskem in Žagarjevem mostu ter proti Pivki, hkrati pa je sodelovala s 1. in 2. četo v boju proti četnikom. Med 22. in 25. septembrom je četno poveljstvo organiziralo poleg rednih vojaških urjenj in politične vzgoje tudi tekmovanje borcev v razstavljanju in sestavljanju orožja, zlasti lahkih mitraljezov. Zmagal je mitraljezec Alojz Brne. Z vztrajnim urjenjem in tekmovanjem so dosegli, da so borci dobro spoznali vse četno orožje. V noči na 1. oktober pa je 37 borcev preneslo iz Vatovelj v Brkinih do Šilentabora zdravila za enote VII. korpusa.“

Štab VII. korpusa je nameraval v začetku oktobra spet okrepiti napade svojih enot na progo Zidani most—Ljubljana—Trst. V skladu z načrtom VII. korpusa in po navodilih bataljonskega štaba je odšlo v noči na 1. oktober v napad na to progo med Divačo in Št. Petrom 6 bataijonovih minerjev. Vodil jih je vodnik Mirko Kovačič. Dne 30. septembra ob 23. uri so z 8 minami razstreliti 16 tračnic — dvakrat po 36 metrov proge pri čuvajnici št. 51, med Vremami in Ležečami, jugovzhodno od kote 580 (Dolenji vrh). Sto metrov stran pa so postavili potisno (Hawkins) mino. Nanjo je 1. oktobra ob 5. uri zavozil tovorni vlak. Mina je iztirila tri vagone in lokomotivo. Izmed 11 vagonov pa je bilo več huje in lažje poškodovanih. Promet je bil prekinjen 12 ur.

Po končani akciji so se minerji umaknili na Vremščico in se zatekli k pastirjem v ovčarsko kolibo kmeta Franca Magajne-Čemparja iz Dolenjih Vrem, da bi dobili hrano, v naslednji

noči pa so ponovno napadli progo, na drugem mestu. Nemci so tedaj progo zelo skrbno stražili, ker so jo zaradi zavezniške ofenzive v Italiji nujno potrebovali za prevažanje čet med Reko, Postojno in fronto v Italiji, medtem ko je bila po 26. septembru proti Ljubljani neprevozna zaradi porušenega Štampetovega mostu. Štab bataljona je težil za tem, da bi z minerskimi akcijami onemogočil sovražnikom uporabo proge tudi na odseku med Postojno in Trstom, ko jim je bila najbolj potrebna. Da bi progo močnejše poškodovali, so minerji 1. oktobra ob 21. uri z 8 minami uničili 4 pare kretnic na opuščenem vojaškem postojališču pri Gabrku ob glavni prog, le 5 km daleč od Divače proti Pivki. Tudi tokrat so položili še eno tempirano mino, opremljeno s kemijskim detonatorjem, ki se sproži po 9 do 16 urah, potem pa so se spet umaknili na Vremščico.* Naslednjo noč so nameravali spet porušiti progo, ker so še imeli razstrelivo, vendar jih je močno deževje primoralo, da so se vrnili na Kozjane.⁶³

Uspešnim akcijam minerjev so 1. oktobra dodali svoj delež še obveščevalci. Drugi pomočnik šefa obveščevalnega centra Jože Markučič in obveščevalni oficir Ivan Dodič sta v Danah pri Divači — tam je bila pri Zori Skok-Bacinovi pomembna

* Mirko Kovačič se poteka opisanih drznih akcij v manj kot 24 urah takole spominja:

»Najprej smo si s krpami ovili čevlje, potem pa smo se od Vremščice priplazili na progo... V tej akciji so z menoj sodelovali: Ivan Ražem, Franc Fuk, Stanko Kleva, Rudolf Kaligarič, Albin Prelec in Peter Griščenko-Rus. Magajnov pastir nas je pogostil s krompirjem. Prvega oktobra smo se pozno popoldne ponovno plazili od grma do skale vzdolž proge in ugotavljali razpored sovražnikovega zavarovanja. Tisti večer smo »vzeli na muho« opuščeno vojaško razkladišče, čeprav sta bili na tistem odseku na 1000 metrih dve nemški postojanki, med njima pa še zaseda. 2e preden smo se približali prog, sem poslal v zasedo proti Trem mostovom oz. Pivki Stanka Klevo, Rudolfa Kaligariča pa proti Divači, sam pa sem vzdrževal zvezo med njima in bočno varoval tiste, ki so polagali mine. Kretnice smo minirali s po parom min, skupaj štiri pare. Uporabili smo mine s tempiranimi detonatorji in jih naravnali na 10 minut. Vse smo dokaj tiho in hitro opravili ter se umaknili. Ostal je le Peter Griščenko, da sproži mine. Vse je spretno in hitro opravil, med umikom pa je v temi z nogo zadell v žice, ki so vezale kretnice z vzvodi za njihovo premikanje v čuvajnici. Ko smo bili že okoli 200 metrov od proge v hribu, so počile 4 mine. Takrat je začela streljati nemška patrulja, ki je bila le 150 m daleč, nato pa še zasede. Ko je eksplodirala druga skupina min, se nam je nudil s proge skoraj očarljiv prizor — izbruh žarečega železa in kamenja je bruhnil visoko pod temno nebo lot ognjemet. Komaj je utihnil grom eksplozije, so začeli Nemci streljati s strojnimi, minometi in drugim orožjem proti opuščenemu letališču, kamor smo se prej po opravljenih akcijah vedno umikali. Tokrat pa smo se usmerili v nasprotno smer, proti Vremščici, da bi naslednjo noč nadaljevali z akcijami...«

»Mladi miner Rudolf Kaligarič se je med čakanjem v zasedi ves tresel in spontano odskakoval z ležišča. Kmalu pa je premagal strah in se privadil na »peklenko življenje partizanskih minerjev.«

(Mirko Kovačič, Minerski vod Istrskega odreda, Primorski dnevnik 23. in 24. 10. 1968).

obveščevalna javka za podatke iz Divače, Sežane in Trsta — napadla dva nemška vojaka, ki sta prišla iz postojanke v Matavunu prosjačit hrano. Nemca sta poskušala pobegniti, vendar sta obveščevalca na begu enega hudo ranila, potem pa oba ujela in jima zaplenila mavzerico, pasova in 50 nabojev. Ranjenec je v naslednji noči podlegel.⁶⁴

Štab Istrskega odreda v začetku oktobra 1944 na Suhorju pred hišo Vinka Volka-Botegarja. Od leve proti desni: Franjo Kuntarič, politični komisar, Leopold Krebelj, namestnik komandanta, Franc Centa, komandant, Polde Zupancič, pomočnik političnega komisarja, Miloš Jančič oficir OZNE in Srečko Vičič, načelnik štaba

Po požigu Tater in Kozjan je bil štab 4. bataljon v Padežu, na Vatovljah in Misličah. Dne 2. oktobra je štab VII. korpusa postavil za novega bataljonskega političnega komisarja Franja Kuntariča, prejšnjega komisarja Janeza Zalarja pa odpoklical. Razpored bataljonovih čet se do 10. oktobra ni spremenil. Razmere v njih so bile tedaj še ugodne, saj sovražnik do 14. oktobra ni močneje pritiskal v Brkine. Spricho velikih uspehov zavezniških armad in NOV Jugoslavije na frontah, dobre hrane in spo-

sobnih kadrov po četah se je krepila bojna morala borcev. Bodrilo pa jih je tudi čedalje revnejše stanje nemških čet, ki so prispele po 20. septembru na Pivko in k cesti Reka—Trst z italijanske fronte na počitek. Vsi ti dejavniki so še vedno zbujali upanje, da bo Nemčija kapitulirala že pred zimo, kar so sd vsi želeli. Štab bataljona in četna poveljstva so tedaj poročala štabu VII. korpusa, da je bojna morala prav dobra in celo odlična, zdravstveno stanje pa dobro in zadovoljivo. Najbolj optimistična so bila poročila 4. čete, v katerih zasledimo še po 1. novembru ocene: »Morala zelo dobra in še raste«. Upanje na skorajšnji nemški zlom pa je postopoma plahnelo. Z jesenskim deževjem so začele prihajati iz čet tudi pritožbe zaradi slabe obutve, strgane obleke, pomanjkanja šotork, odej itd. Štab bataljona je sicer imel čevljarstvo in krojaško delavnico in se je trudil, da bi petero čevljarjev sproti popravljalo borcem čevlje, toda pomanjkanje nove obutve in materiala za popravilo, pogosto deževje ter stalni pohodi po brkinskih blatnih poteh in žlebovih so kljub temu stanje hitro slabšali. Po četah je bilo čedalje več bosih, za vojaško službo neopremljenih in nesposobnih borcev. Zato je po 15. oktobru hitro raslo število obolenj: prehladi, vnetja pljuč, garjavost... Temu pa se je sredi oktobra pridružil še hud sovražni pritisk v Brkine, kar je razmere še poslabšalo.⁶⁵

Štab 4. bataljona je bil tedaj dokaj delaven, vendar pa razen pri napadih na železnice premalo ofenziven. Iskal je nove akcijske možnosti, zato je že 28. septembra pozval iz vsake čete tri najboljše strelce, izmed katerih naj bi bil eden oborožen z brzo-strelko, dva pa s puško. Ustanovil je ostrostrelski oddelek in mu ukazal, naj napada sovražnikove stražarje in oficirje v bližini postojank. Oddelek je sicer izvedel nekaj uspelih akcij, ker pa je primanjkovalo ostrostrelskih pušk in samoiniciativnih, hladnokrvnih in zanesljivih ostrostrelcev, se ni kaj prida uveljavil.⁶⁶

Boj 1. čete in bataljonskega štaba pri Barki

V okolico Divače je prispel konec septembra z italijanskega bojišča na počitek pionirski bataljon nemške 71. pehotne divizije. Njegovi pripadniki so bili tako kot večina tedaj iz italijanskega bojišča prispelih enot zelo slabo hranjeni. Lačni so prosili

po vaseh hrano in jo kupovali, še pogosteje pa kradli in ropali po hišah in poljih. V Rodiku in na Topolcu so hodili kar samo-

Ruševine požgane Mlekárjeve hiše na Barki v Brkinih

voljno na njive kopat krompir. To so počeli tudi v Vremski dolini in na Pivki, medtem ko so v Javorju kradli hrano po hišah, v Slivju pa lovili in streljali kokoši.”

Dne 3. oktobra je prišel okoli 9. ure iz Lokve čez Zavrhek na Barko oddelek 53 nemških vojakov, oboroženih s težkim in nekaj lahkimi mitraljezi. Da bi nemoteno plenili, so Nemci najprej zavarovali dohode v vas na višinskih točkah jugovzhodno od naselja. Tisti dan je patroljirala od Barke proti Divači in Vremski dolini šestčlanska patrolja 1. čete 4. bataljona, ki pa je bila prav tedaj, ko je šla nemška kolona skozi Zavrhek proti Barki, v Naklem, stran od te ceste. Zato sovražnikov ni opazila in se ni z njimi spopadla. Ko pa je bila o tem obveščena, se je takoj vrnila proti Barki in prva napadla nemške zasede zahodno od vasi, v Stranah. Medtem je bil o sovražnem vdoru obveščen

tudi štab bataljona. Zato je takoj zbral preostali del 1. čete in del borcev iz bataljonskega štaba. Priključilo pa se jim je tudi kakšnih 15 tovarišev iz komande mesta Materija. S približno 30 borci je komandant bataljona Franc Centa organiziral napad na nemški oddelek. Vnel se je oster boj, ki je trajal štiri ure. Borci 4. bataljona, ki jih je bilo manj kot Nemcev, so drzno jurili. Nemci pa so se branili za kraškimi zidovi, skalami in drugimi naravnimi zakloni. Prva četa je napadala s tremi lahkimi strojnicami, 4 brzostrelkami, puškami in protitankovsko puško. Posebno učinkoviti so bili izstrelki protitankovske puške, ki so prebijali kraške zidove, izza katerih so Nemci streljali. Te so najprej prisilili k umiku v vas, nato pa so jih pognali proti Vremski dolini. Patrulja 1. čete, ki je s severne strani prva vdrla v naselje, je lahko napadla le še sovražnikovo zaščitnico.

Štab 4. bataljona je poročal, da sta bila dva nemška vojaka hudo ranjena, zaplenili pa so jim eno mavzerico, v boju pa so uporabili 1650 nabojev streliva. Izmed bataljonovih borcev pa sta bila hudo ranjena v noge komandir 1. čete Ivan Bizjak in poročnik Anton Mlakar.⁶⁸

Po boju na Barki so bile čete do 14. oktobra spet pretežno zaposlene z napadi na železnico, varovanjem brkinskega območja ter prevozi in prenos materiala iz Brkinov na Pivko za enote VII. korpusa. Tem so 3. oktobra odpeljali tudi sod bencina. Pri transportih blaga so intendanti uporabljali tudi bataljonsko tovorno živino: 2 konja in 6 mul. Prosti čas pa so četna poveljstva vestno izkoriščala za organizacijo tekmovanj v spoznavanju in rabi orožja, za intenzivno vojaško urjenje in politično vzgojo, pri kateri so tedaj z navdušenjem razpravljali zlasti o *Titovem zgodovinskem govoru 12. septembra 1944. leta 1. dalmatinski brigadi na Visu, ko je izrazil odločno in nedvoumno pripravljenost jugoslovanskih narodov, da osvobodijo Primorsko, Istro, Trst in dalmatinske otoke ter jih priključijo Jugoslaviji*. Tedaj so si vsi borci zapomnili in ponavljali Titovo geslo:

»Tujega nočemo, svojega ne damo!«

V začetku oktobra se je v enotah 4. bataljona in na njegovem operativnem območju zvrstilo še nekaj pomembnih dogod-

kov, ni se pa še bil spremenil odnos nekaterih višjih štabov do borcev in enot bivšega Istrskega odreda glede zahtev za izročanje avtomatskega orožja, nabavljanje raznega blaga itd. Tako je štab 18. divizije 4. oktobra pismeno zahteval, da mu mora štab 4. bataljona 9. brigade po prinašalcu dopisa takoj in brezpogojno izročiti tri brzostrelke iz svoje oborožitve in čimprej nabaviti ter mu pripeljati 1000 kg soli. Štab 4. bataljona takim zahtevam iz objektivnih razlogov ni mogel ugoditi, zato je 7. oktobra obe odklonil z utemeljitvijo, da ima zaradi kritičnih razmer še za svoje potrebe premalo avtomatskega orožja in mu je zato iz štaba VII. korpusa obljubljeno nekaj brzostrelk. Glede soli pa mu je sporočil, da je nima in da je toliko ni mogoče nabaviti, ker je sovražnik zelo poostril nadzor nad nakupi in prevozi. Nato je o zahtevi divizijskega štaba obvestil tudi štab VII. korpusa.“

Štab VII. korpusa je v začetku oktobra 1944 zbiral v podrejenih enotah mornarje, da bi jih vključil v mornariške enote NOVJ. V štabu 4. bataljona so tedaj napravili seznam 21 borcev, bivših mornarjev; med njimi je bil tudi politični komisar 4. čete Rudi Mahnič-ŽitoTM

Prvo zasedanje skupščine okrožnega NOO v Padežu

Južnoprimerški okrožni odbor OF in komite KPS sta pripravljala za 11. oktober v Padežu prvo zasedanje okrožnega narodnoosvobodilnega odbora*. Da bi lažje organiziral zavarovanje, je štab 4. bataljona preklical že za 11. oktober zaukazano zamenjavo svoje 3. s 4. četo na Pivki, hkrati pa je 3. četo odpoklical v Brkine. Za odpoklic se je odločil tudi zato, ker pivški okrajni

* Zasedanje je bilo pri šproharju v Padežu. Udeležilo se ga je 88 izvoljenih odbornikov iz 5 okrajev: bazoviškega 26, brkinskega 22, snežniškega 16, pivškega 15 in podnanoškega 9. Izmed članov pokrajinskih organov za Slovensko primorje sta bila navzoča inštruktor pokrajinskega odbora OF Albin Dujc in predsednik višjega narodnega sodišča ar. Boris Puc. Vojaške enote pa so zastopali: Franjo Kuntarič 4. bataljon 9. brigade (bivši Istrski odred) kot politični komisar, Ivan Majcen komando istrskega vojnega področja kot komandant in Tone Cerar 5. bataljon 1. brigade VDV.

Skupščina je obravnavala med najpomembnejšimi problemi zakonitost svojega obstoja in dela, problem pomoči narodnoosvobodilni vojski v njenem težkem boju in izvolila 15-članski okrožni izvršilni odbor (predsednik Jože Prosen-Radivoj) ter 8-člansko okrožno sodišče s predsednikom Francem Venturijem. (Zapisnik o zasedanju v arhivu Notr. muzeja v Postojni. Izjava Franca Kuntariča.)

Sproharjeva hiša v Padeiu. V njej je 11. oktobra 1944 zasedala skupščina ONOO, v njeni bližini pa je bila od novembra 1943 do marca 1944 odredova bolnišnica »Zalesje«

narodnoosvobodilni odbor ni mogel več skrbeti za njeno prehrano. Tja je namreč prišla 5. oktobra istrska hrvaška brigada »Vladimir Gortan«, za katere prehrano so morali skrbeti Pivčani.⁷¹

Nemška ofenzivna akcija »Bergzauber Moritz«

Na Gornji Pivki je prišlo v prvi polovici oktobra 1944 do pomembnih sprememb. Dne 7. oktobra so začeli Nemci sedemdnevno ofenzivno akcijo, imenovano »Bergzauber Moritz«, na območju med Postojno, Starim trgom pri Ložu in Šapjanami.

V njej so sodelovali deli 138. in 139. pehotnega ter 112. artilerijskega polka iz 188. rezervne divizije gorskih lovcev, združeni v bojno skupino Christi. Uporabili pa so tudi 2. domobranski bataljon z Rakeka, domobranske enote iz Kočevja, Ribnice in Velikih Lašč ter 2. četo 83. pionirskega bataljona iz 188. rezervne

divizije gorskih lovcev.* Še isti dan ob 13. uri je prodrli en bataljon te skupine v Palčje in ogrozil s pivške smeri 3. četo 4. bataljona in komando mesta Št. Peter. V naslednjih dneh so prodirale nemške enote z Reke, iz Ilirske Bistrice, Postojne in z Rakeka proti Gomanjcem, Mašunu in Notranjski. Po bojih na Baču in jugovzhodno od Šembij, 8. in 9. oktobra, se je Gortanova brigada do 12. oktobra umaknila v Brkine. Štab brigade se je naselil skupno z 2. bataljonom na Ostrožnem brdu, 1. bataljon na Pregarju, 3. na Rjavčah in 4. v Čeljah. Nemci — kakšnih 1200 vojakov — pa so med 9. in 14. oktobrom preiskovali snežniške gozdove in pivške vasi.”

Štab 4. bataljona je medtem — da bi oviral oskrbo in premike nemških čet nasploh ter delovanje bojne skupine Christi — v noči na 7. oktober še posebej organiziral napad zaščitne desetine iz 2. čete in dveh minerjev na progo Št. Peter—Reka blizu Kosez. Minerja sta s 4 minami (12 kg razstreliva) porušila 70 metrov proge in tako ustavila promet za naslednji dan.⁷³

V noči na 10. oktober je zaščitna desetina iz 2. čete, oborožena z dvema mitraljezoma, zaščitila 3 minerje, ki so blizu Topolca (2 km od Ilirske Bistrice proti Pivki) s 6 minami (15 kg razstreliva) porušili 108 metrov proge Št. Peter—Reka in pretrgali električni vod za pogon lokomotiv. Minerji so morali tokrat tvegati nevarno zamenjavo tempiranih kemijskih detonarjev, ki niso pravočasno sprožili min, z detonatorji, ki so jih sprožili na poteg.

Dne 10. oktobra popoldne je ostrostrelska desetina po nekajdnevnem opazovanju in čakanju v Velikih Ločah uspešno napadla in pognala v beg patroljo 15 italijanskih financarjev iz gradiške postojanke, ki so nameravali aretirati 4 vaščane, pobegle iz nemškega delovnega taborišča v Podgorju, kamor jih je bil sovražnik prisilno odgnal, da bi mu gradili utrdbе.”

Proga Divača—Pulj je bila v pozni jeseni 1944 za oskrbo nemških čet v Istri, gradnjo utrdb, izvoz premoga iz rudnikov Raše in Labina, boksitne rude iz pazinskega bazena in pomanjkanje tekočega goriva za cestna vozila čedalje pomembnejša.

* Polkovnik Heinrich Christi je bil komandant 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev. Svoj štab je imel v Postojni. Sedmega maja 1945 je bil ob kapitulaciji 97. nemškega armadnega korpusa v Ilirski Bistrici ujet in 17. julija 1947 pred vojaškim sodiščem v Ljubljani zaradi vojnih zločinov in zločinov proti civilnemu prebivalstvu obsojen na smrt z ustrelitvijo. (Proces proti Rainerju . . . Slovenski poročevalec 20. 7. 1947.)

Zato so jo Nemci na ogroženem odseku med Divačo in Kozino, kjer je bila bataljonovim minerjem še dostopna, zelo skrbno varovali. Minerji in obveščevalci 4. bataljona, med katerimi je bilo tudi nekaj železničarjev, pa so jo kot domačini še bolje poznali. Zato pa so tudi vedeli, kje so njene najobčutljivejše točke. In ko so ugotovili, da ima 10 metrov dolg kamenit železniški most nezazidane odprtine in da je pod njim speljana cesta Lokev—Matavun, so sklenili, da ga bodo v noči na 14. oktober porušili. Za akcijo so v štabu bataljona določili 13 borcev 1. čete, ki jih je vodil namestnik komandirja Božo Drndič-Drago, in

4 minerje pod vodstvom vodnika minerskega voda Antona Drečnika-Zvonka. Minerji so naložili v vsak mostni nosilec po 20 kg razstreliva. Eksplozija je uničila oba nosilca, in obok se je skupaj z vrhnim ustrojem proge zrušil. Akcija je bila izredno učinkovita in je pomenila oviro za nemško ofenzivno prizadevanje na Pivki: prisilila je Nemce, da ga preusmerijo v Brkine. Nemcem je uspelo most zasilno popraviti šele 21. oktobra, čez dva dni pa je stekel promet po progi. Nekaj dni je bil onemogočen tudi promet po cesti Lokev—Matavun oziroma Vremska dolina—Divača, vendar ta ni imel posebnega vojaškega pomena. Devetdnevna prekinitev prometa je imela velik vojaški pomen, saj so prej dnevno vozili po progi 3 do 4 vlaki vojake, gradbeni material, živila, orožje, strelivo in drugo za nemško vojsko v Istro.”

Dne 12. oktobra zjutraj se enote brigade »Vladimir Gortan« napadle nemško in financarsko postojanko v Obrovu. Tretja četa 4. bat. 9. brigade je gortanovcem varovala bok pri Odolini. Nemci pa so kmalu dobili okrepitve iz Materije in Podgrada, prisilili brigado k umiku in jo zasledovali do Javorja. Po poročilih obveščevalnega centra 4. bataljona je v dveurnem boju padlo dvanajst sovražnih vojakov, deset pa je bilo ranjenih. Padel je tudi 1 borec Gortanove brigade, 6 pa je bilo ranjenih. Napad je opozoril Nemce na navzočnost močnejše partizanske enote v Brkinih in jih vzbudil na protiudar v naslednjih dneh.⁷⁶

Boji pri Pregarju, Hujah in Gabrku

Nemško vojaško komando je presenetil napad gortanovcev na cesto Reka—Trst med njeno ofenzivo proti Pivki in snežniškim

gozdovom. Ker je v noči na 14. oktober prišlo še do uničenja mostu pri Divači na progi Divača—Pulj, je bilo Nemcem več kot jasno, da so v Brkinih močnejše partizanske sile. Zato so začeli pripravljati obsežnejši napad na tisto območje. Da bi ugotovili razpored partizanskih enot, so poslali 13. oktobra v bližnje vasi nekaj patrulj. Iz Materije pa je tisti dan vdrlo na Mrše 70 nemških vojakov. Prva četa 4. bataljona — 20 borcev, oboroženih s 3 lahкими mitraljezi — je poskušala sovražnike napasti vendar do boja ni prišlo, ker so Nemci pobegnili proti Odolini in se vrnili v postojanko, kakor hitro so opazili bližajoče se partizane.”

Dne 14. oktobra popoldne pa so Nemci preusmerili svojo ofenzivno akcijo »Bergzauber Moritz« s Pivke skozi Ilirsko Bistrico, Harije in Obrov v dveh kolonah z okoli 600 vojaki proti Gabrku in Pregarju. Tretja kolona — približno 100 vojakov — pa je prodirala iz Ilirske Bistrice čez Prem in Janeževo brdo proti Ostrožnemu brdu, kjer sta bila takrat štab Gortanove brigade in njen 1. bataljon. Gortanovci so napad s te strani po dobrih dveh urah boja zavrnili in zadali sovražniku hude izgube.⁷⁸

Dne 14. oktobra popoldne je bilo v Brkinih lepo sončno vreme. In ker je bila nedelja, so terenske organizacije v Hujah pripravile miting. Na njem so sodelovali tudi borci 2. čete 4. bataljona 9. brigade in predstavniki Gortanove brigade. Prejšnji politični komisar Janez Zalar se je okoli 16. ure pripravljala na politični govor. Vsi prebivalci so se tisti dan počutili dokaj varni pred sovražniki, saj sta bila na tistem območju poleg 2. čete 4. bataljona še dva močna bataljona Gortanove brigade. In ko je stopil Zalar na govorniški oder, je navalilo od Zajelšja proti Pregarju z jugovzhodne smeri približno 100 pripadnikov 509. zaščitnega bataljona 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev. Mine iz težkih minometov in rafali brzostrelnih topov so začeli tolči tudi v Huje, na Hujski vrh in Karlovico (kota 771). Borci 2. čete 4. bataljona in vod borcev Gortanove brigade so zasedli obrambne položaje na Karlovi in Hujskem vrhu. Ob cesti Gabrk—Javorje, zahodno in jugozahodno od Karlovice, pa se je razmestila po položajih večina 1. in 3. bataljona te brigade, da bi zavrnila sovražnikov napad iz tiste smeri.

Nemci so kmalu zlomili odpor gortanovcev jugovzhodno od Pregarja, potem pa prodirali skozi vas proti Hujam in Karlovinci (kota 771). Tod so naleteli na močan odpor, ki ga niso mogli obvladati, čeprav so vojaki pijani jurišali po čistini, uporabili pa so tudi težko orožje. Imeli so celo občutne izgube. Okoli 17. ure pa je položaje gortanovcev silovito napadla druga nemška kolona — približno 500 vojakov — od Obrova prek Javorja proti Gabrku. Na vzpetinah jugozahodno in vzhodno od Gabrka se je razvil oster boj, ki je trajal eno uro. Številčno in tehnično močnejši sovražniki so tudi tu obvladali obrambo borcev Gortanove brigade, potem pa proti večeru udarili v hrbet zasedam 2. čete 4. bataljona in tistim pripadnikom 1. bataljona Gortanove brigade, ki so branili položaje severovzhodno od Huj. Zato so se ti komaj še utegnili umakniti proti Šmagorju.”

V bojih 14. oktobra je bilo ranjeno najmanj 9 borcev Gortanove brigade* in en borec 2. čete 4. bataljona 9. brigade,** medtem ko sovražnikove izgube niso ugotovljene.

Ko so obvladali partizansko obrambo, so Nemci vzeli na Gabrku, v Hujah in na Pregarju okoli 100 glav govedi, konj in ovc ter drugih dobrin že tako in tako hudo prizadetemu prebivalstvu. Na Pregarju pa so požgali hišo Jožetu Zadniku-Mihlinu, ki je bila ena izmed petih preostalih—110 so jih bili namreč požgali od 18. do 24. maja. Iz vasi pa so odpeljali in na poti pri Karlovinci ubili 44-letnega kmeta Jožeta Dodiča-Brusovega, očeta dveh borcev, češ da jim ni hotel povedati, kam so se partizani umaknili.⁸⁰

Gortanova brigada se je v noči na 15. oktober zbrala na Ostrožnem hrdu in se umaknila čez Reko in Vremščico proti Stranam na Dolenji Pivki. Borci 2. čete 4. bataljona so naslednje dopoldne zasedli obrambne položaje med Gabrkom in Rjavčami, četne patrulje pa so skupaj z nekaterimi prebivalci Gabrka

* V bolnišnico Istrskega odreda »Zalesje« v Smagorski dolini so bili sprejeti 14. in 15. oktobra naslednji ranjeni borci Gortanove brigade: 1. Marjan Stanko (14. 10.), 2. Ivan Poker (14. 10.) 3. Ferdinand Kmet (14. 10. — umrl 15. 10. ob 17.45 uri), 4. Josip Draščič (15. 10.), 5. Ubald Klopčič (15. 10.), 6. Lojzo Denić (15. 10.), 7. Josip Šibelić (15. 10.), 8. Rajko Kuret (15. 10. — podlegel 15. 10. ob 14. uri) in 9. Josip Siradžić (15. 10. 1944). (Seznam ranjencev SVPB »Zalesje, A IZDG F 393/11.)

** Izmed borcev 2. čete 4. bataljona 9. brigade je bil laže ranjen mitraljezec Jože Grbac, ki se je pogumno boril na najbolj izpostavljenem položaju. (Izjava komandirja čete Ivana Pezdirca, Kranj ustni vir).

Požgana pregarska šola in hiše okoli nje

in Huj preiskali območje, kjer so bili prejšnji dan boji, in našli v robidovju skritih še nekaj hudo ranjenih gortanovcev ter jih odnesli v bolnišnico »Zalesje« v šmagorsko dolino. Popoldne pa je spet vdrla od Obrova proti Gabrku in Pregarju kolona približno 150 Nemcev, italijanskih fašistov in financarjev. Z njo se je sicer med Gabrkom in Javorjem spopadla patrulja 2. čete, vendar se je morala zaradi sovražnikove premoči umakniti. Tudi tega dne so sovražniki nadaljevali ropanje. Na Pregarju so italijanski financarji in fašisti prizadevno stikali po ožganih ruševinah in nekje našli skrito vrečko koruzne moke, potem pa jo v svoji zlobni objesnosti razstresli pri vaški ikapelici po cestnem prahu.⁸¹

Četrty bataljon nadaljuje boj v čedalje težjih razmerah

V pozni jeseni 1944 so enote VII. korpusa na Dolenjskem preživljale velike težave. Tudi na Primorskem se slovenskim borcev NOV ni godilo nič bolje. V stalnih bojih in na pohodih, ob

slabi hrani in pomanjkljivi opremi so bili tudi odporni in preizkušeni borci preutrujeni, časa za počitek in urejanje pa ni bilo dovolj. Disciplina je v takšnih razmerah popuščala, to pa je zmanjševalo udarnost enot in prepogosto privedlo do nepotrebnih izgub. Da bi se razmere izboljšale, je štab VII. korpusa izdal 7. oktobra podrejenim enotam navodilo o sistematskem vojaškem urjenju in krepitvi discipline. Štab 4. bataljona je proučil navodilo in ga 11. oktobra z dopolnilnimi pojasnili v prepisu razdelili podrejenim četam. Hkrati je izdelal dnevni red, v katerem je bilo določeno vstajanje ob 6. uri. Dnevni čas je razdelil na delo in pouk. Četnim poveljstvom pa je ukazal, da morajo oboje brezpogojno upoštevati. Četna poveljstva so tedaj pogosto organizirala preglede orožja, opreme in sestanke ter se, kolikor je bilo v težavnih razmerah le mogoče, ravnala po dnevnem redu. Disciplina v četah se je kmalu izboljšala.⁸²

Sredi oktobra je borce 4. bataljona čedalje bolj primanjkovalo obutve, obetale pa so se še hujše težave. Zato je štab 4. bataljona kljub majhnim možnostim vztrajno iskal rešitev za ta čedalje bolj pereči problem. Da bi ga vsaj omilil, je sklenil v noči na 13. oktober uničiti vodno črpalno postajo ob cesti Ilirska Bistrica—Divača v Dragi, pod Gornjimi Ležečami. Postaja je črpala vodo iz Reke in jo poganjala na železniško postajališče Gornje Ležeče za oskrbo lokomotiv, napajala pa je tudi kraški vodovod. Nemci so prav tedaj zgradili — ne pa tudi zasedli — barako za svojo stražo, M naj bi zavarovala črpalne naprave. Zato so partizani menili, da bi z uspelo akcijo preprečili oskrbo lokomotiv in s tem ovirali promet, zaplenjene pogonske jermene pa uporabili za templjanje čevljev. Akcijo so izvedli člani štaba 4. bataljona in borci 4. čete 13. oktobra zvečer. Zaplenili so pogonske jermene, radijski aparat in telefon, potem pa razbili nekatere naprave v črpalni postaji, zažgali barako ter tako uničili 1000 litrov nafte in 100 litrov motornega olja.⁸¹

Nemci so po 14. oktobru vsak dan prizadevno iskali Gortanovo brigado in 4. bataljon 9. brigade v Brkinih. Zato je tudi 16. oktobra okoli 10. ure vdrlo iz Ilirske Bistrice skozi Smrje in Čelje ter s Pivke čez Janeževo brdo na Prelože kakršnih 150 sovražnih vojakov. Na Pregar je in v Huje pa je prišlo iz Harij okoli 160 četnikov iz Jevdjevičevega odreda. Vendar tedaj ni prišlo do bojev, ker bataljonovih enot ni bilo na tistem sek-

torju. Sovražnikovi koloni pa sta se taikoj umaknili v izhodišča.⁸⁴ Tega dne je vdrlo v jutranjih urah tudi iz Materije na Mrše kakšnih 140 sovražnih vojakov iz bataljona »Heine« 139. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev. V vasi so se razdelili v dve skupini in prodirali v gozd severozahodno od vasi, da bi obkolili in napadli taborišče 1. čete, ki je bilo verjetno izdano, ker je v noči na 16. oktober dezertiralo pet njenih borcev. Četna patrolja pa je pravočasno opazila bližajoče se sovražnike in o tem obvestila četno poveljstvo. Le-to je takoj skrilo kuhinjo in pospravilo taborišče, četa pa je neopazno zasedla višji položaj in napadla eno izmed bližajočih se sovražnikovih kolon, potem pa se je brez izgub izognila sovražnikovi obkolitvi. Tudi nemška enota, katere izgub niso ugotovili, se je po neuspelem manevru vrnila v Materijo, ne da bi bila našla taborišče.⁸⁵

Nemški vojski in njenim zaveznikom italijanskim fašistom je sredi oktobra zelo primanjkovalo motornih in oklopnih vozil, zato so pobirali in popravljali, karkoli so našli zavrženega od bivše italijanske vojske. Po več kot enem letu so se 'spomnili tudi na oklopni avtomobil, ki je ležal od septembra 1943 prevrjen v jarku pod cesto Pregarje—Javorje. Dne 18. oktobra so ga italijanski financarji in Nemci poskušali z vprego izvleči, vendar jim to ni uspelo. V noči na 18. oktober pa so ga minerji in obveščevalci 4. bataljona (Istrskega odreda) s 5 kg eksploziva razstrelili.

Sploh je Narodnoosvobodilna vojska Slovenije preživljala jeseni 1944 hude čase: močan sovražnikov pritisk, pomanjkanje hrane, obleke, obutve in orožja in izredno slabo vreme so borce izčrpavali in jih utrujali. Ti problemi so bolj ali manj prizadejali vse enote — tudi 4. bataljon 9. brigade (Istrski odred). Zato je glavni štab NOV in PO Slovenije izdal vsem enotam NOV okrožnico o potrebi po krepitvi iniciative in poudaril, da je ta pogoj za zmago, medtem ko vodi popuščanje v poraz. O tem je pisal tedanji politični komisar GŠ Slovenije Boris Kidrič tudi v »Naši vojski«, 20. oktobra. Ker se je število borcev v enotah NOV neprestano zmanjševalo (padli in ranjeni v bojih, oboleli, odšli na politične dolžnosti, pobegli), je GŠ NOV in POS 22. oktobra iskal rezervo v zalednih enotah. Zato je v okrožnici ugotovil, da je v zalednih enotah (komandah mest in področij) zaradi raznih protekcij še mnogo borcev, sposobnih za

operativne enote, medtem ko je v operativnih enotah precej izčrpanih in obolelih. Zahteval je, naj se zadeva razišče in uredi.“ Po teh navodilih je sledilo mnogo ukrepov tudi v Brkinih, med drugim tudi vključevanje za boj sposobnih članov OF in NOO odborov v operativne enote.

Nova sovražnikova bojna taktika in boj proti njej v Brkinih

Po 9. oktobru so bile na severozahodnem in osrednjem brkinskem območju — Rjavče—Tatre—Vatovlje—Misliče—Vareje ponovno enote komande istrskega vojnega področja s komandami mest Ilirsko Bistrico in Materijo, medtem ko se je komanda mesta Koper zadrževala v Istri, KM Št. Peter pa na Pivki. V teh enotah je bilo po stanju z dne 1. oktobra kar 465 ljudi, oboroženih s 16 lahкими strojnicami, 13 brzostrelkami in 350 puškami." Od teh je bilo približno 100 mož na komandah mest Koper in Št. Peter, ki nista bili v Brkinih. Dne 30. oktobra je bila komanda mesta Materija na Misličah, komanda istrskega vojnega področja pa v približno 1 km oddaljenih Vatovljah, medtem ko je bila komanda mesta Ilirska Bistrica na sektorju Pregarje—Rjavče.

Enote 4. bataljona so imele tedaj v štirih četah in prištabnih oddelkih 325 borcev. Izmed teh je bilo 19 neoboroženih in 20 v bolnišnici. Po 12. oktobru so bile vse te enote razporejene severozahodno od Artviž proti jugovzhodu, čez Orehek in Tatre do Pregarja, od Prema na severovzhodu čez Ostrožno brdo in ob Reki proti severozahodu do Vremske doline.⁸⁸ To območje je imelo obliko nepravilnega pravokotnika z daljšima stranicama 15 do 16 in krajšima okoli 8 km ali približno 130 km² zelo razgibanega terena. Tako je bilo v kritičnih razmerah konec oktobra na relativno majhnem območju — če upoštevamo še četo VDV in kurirje — več kot 700 partizanov. Sodeč po številu, bi to utegnila biti kar precejšnja udarna sila. Vendar ni bilo tako, ker so bile enote KIVP zaledne in razkropljene na širšem prostoru. Tudi 4. bataljon je imel v svoji sestavi kakšnih sto neborcev (pomožno osebje, bolnišnica, administracija itd.). Drugi pa so bili razmeščeni po četah, ki so štejele po 50 do 59 mož, a so imele stalno več kot polovico moštva zaposlenega z raznimi transporti, stra-

žami, spremljanjem funkcionarjev in drugimi nalogami. Še v noči na 30. oktober je intendantura 4. bataljona skupaj z nabavljavci VII. korpusa organizirala večji (transport materiala iz Brkinov na Pivko za enote VII. korpusa. Spremljali so ga borci 1. čete.⁸⁷

Odredova bojna patrolja na vzpetini med Ostrovico in Artvižami. V ozadju Kozjane

Medtem ko je NOVJ v sodelovanju z Rdečo armado osvobajala Srbijo, prekrnorske in dalmatinsko-hercegove enote NOVJ pa so prešle tudi v Dalmaciji v odločno in uspešno ofenzivo, se je nemško poveljstvo zavedlo, da utegnejo partizani še bolj ogroziti prometne zveze od Postojne in Trsta proti Kvarneru. To pa je bil poleg pričakovanega angloameriškega izkrcanja v Istri — o njem je nemška obveščevalna služba sicer že siredi oktobra ugotovila, da ni odpadlo, vendar trenutno ni več tako aktualno — še en tehten razlog za zaostritev boja proti enotam NOV na brkinskem in pivškem območju, da bi po železnicah in cestah lahko nemoteno premeščalo ali umikalo čete z italijanske, madžarske ter dalmatinske fronte. Partizanske enote iz Brkinov pa so v okviru enotnega ofenzivnega pritiska NOVJ proti željz-

nicam hudo ogrožale prav železnici Divača—Puilj in Št. Peter—Reika,* zato so jih nameravali uničiti ali jih vsaj pregnati od prometnih zvez. To pa je bil tudi glavni namen premalo uspele nemške akcije »Bergzauber Moritz«, od 7. do 14. oktobra.⁹⁰

Po 16. oktobru se nemški pritisk proti Brkinom ni nadaljeval z velikimi silami, pač pa so nemške enote postopoma menjale taktiko. Opustile so pohode z večjimi enotami iz postojank v notranjost po glavnih poteh in po vnaprej pripravljenem načrtu. Množične napade so nadomestili sistematski, časovno dokaj natančno koordinirani vdori z manjšimi oddelki, od 25 do 50 vojakov, ki so prihajali po žlebovih in gozdovih iz več smeri na določeno območje. Največkrat so vdirali iz Materije in Kozine skozi Brezovico in Slivje proti Mršam, Artvižam in Orehku. Iz Podgrada pa čez Podbeže proti Zajelšju ali čez Hrušico in Loče ter Javorje proti Pregarju, Gabrku, Rjavčam in Tatram. Z jugovzhodne smeri pa iz Ilirske Bistrice skozi Harije in Zajelšje proti Pregarju, Čeljam in Preložam. Dne 23. oktobra pa so se tudi četniki za nekaj dni vrnili na Prem in v Smrje ter že prvi dan izropali premsko župnišče, ker jim je bilo znano, da župnik Lojze Lesar aktivno sodeluje z NOV.

Nemci so uporabljali v novih taktičnih posegih predvsem mlade vojake, pripadnike bataljona »Heine« oz. 1. bat. 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, ki so bili zelo izkušeni in v divizijski bojni šoli tudi posebej izšolani za protipartizanske boje.** Mnogi izmed njih so govorili slovenski. Ti oddelki so s svojo taktiko nekajkrat presenetili bataljonske patrulje in posamezne čete ter postajali čedalje bolj predrzni. Tako je 21. oktobra vdirl oddelek 20 do 25 vojakov iz Materije čez Artviže na Vारेje. Patrulje in manjši oddelki drugih enot nemške vojske, oddelkov SS in italijanskih financarjev pa so dnevno prihajale prosičati in ropat hrano ter strašiti ljudi v vasi blizu postojank.⁵¹

Usklajeni in čedalje pogostejši vdori z majhnimi in dokaj urnimi oddelki so postojali vedno bolj nevarni, ker je bila že

* V splošnem pregledu situacije nemški generalštab kopenske vojske (Oberkommando des Heeres) 1. oktobra ugotavlja med drugim, da so akcije za osvoboditev dalmatinskih otokov enotno vodene in da se nadaljuje močna sovražni-kova aktivnost za prekinitev nemških prometnih zvez. (NAW, filmoteka VZI v Ljubljani, serija T-3M, film št. 196, posnetek 332).

** Bojno šolo 188. rezervne divizije gorskih lovcev je organiziral štab te divizije in je delovala od 24. septembra 1944 do 7. januarja 1945. (A IZDG v Ljubljani, nemški fondi, divizijska bojna šola, fascikel 219/11.)

pozna jesen in je z drevja v brkinskih gozdovih odpadalo listje. Tako je 23. oktobra okoli 10. ure neopazno prišla iz Materije na Artviže skupina kakšnih 30 nemških vojakov. Blizu vasi je presenetila nepazljivo patroljo prve čete in jo napadla. Padel je član patrolje Rudolf Mezgec. Zavoljo tega je patrolja pozno obvestila četo o napadu. Navzlic temu so odhitele tri četne desetine s 3 lahкими strojnicami na položaj vzhodno od kote 817 med Artviže in Ostrovico, da bi napadle in s tem zadržale sovražnikov oddelek. Vendar so Nemci prej zasedli položaje, ki jih je namepravala zasesti četa, in z njih napadli četno predhodnico. Padel je vodnik Jože Celin, huje ranjen pa je bil borec Anton Raspot. Vnel se je boj za rešitev ranjenca. V njem se je izredno izkazal mitraljezec Anton Škvarča,* ki je iz kritičnega položaja odnesel svojega ranjenega pomočnika in rešil strojnico.

Končno se je morala četa spričo hudega sovražnikovega pritiska umakniti, ker je bila številčno šibkejša kot sovražnik in na neugodnem položaju. Nemška skupina je potem vdrla na Ostrovico in pokradla prebivalcem nekaj kokoši, hrane in zlatnine, nato pa se je umaknila v postojanko.”

Naslednjega dne ob 10. uri še preden si je 1. četa opomogla od presenečenja, je vdrl v Brkine oddelek 42 Nemcev. Tokrat so bili Nemci še bolj predrzni, saj so prešli iz Materije na Mrše, od tod pa čez Orehek na Tatre. Tu so ostali do 14. ure, nato so krenili po stezi skozi Padež proti Ostrovici. V Padežu je nemška enota naletela na orožarja štaba 4. bataljona Silva Kluna. Ta je nato v boju padel. Vzeli so mu puško in nadaljevali pohod proti Ostrovici. Pod vasjo pa jih je ob 14.30 napadla zaseda 1. čete, ki ji je z leve strani priskočil na pomoč komandant bataljona Franc Centa s patroljo 1. čete. Sovražnikov oddelek se je znašel v neugodnem položaju in se hitro umaknil proti jugozahodu oziroma Artvižam, nato pa se je vrnil v Materijo. Ugotovili so, da je bil en sovražni vojak ranjen.

Dne 25. oktobra je štab 4. bataljona organiziral na Misličah pogreb padlih borcev Silva Kluna, Jožeta Celina in Rudija Mezgeca. V poslednje slovo jim je pred številnimi borci in prebivalci

* Štab 4. bataljona je na predlog četnega poveljstva 1. čete pohvalil Antona Škvarča za pogumno zadržanje v boju. (Predlog 1. čete 26. 10. 1944 v arhivu IZDG F. 298/III).

spregovoril politični komisar 1. čete Franc Zorc, bataljonski pevski zbor pa jim je zapel žalostinko.⁷³

Sovražnikovi oddelki, ki so jih vodih izkušeni oficirji in podoficirji, so spretno izkoriščali brkinske žlebove in gozdove za prikrito približevanje domnevnim položajem partizanskih čet. Vojaki so bili dobro izurjeni za bliskovite napade in hitre umike, znali pa so se tudi zelo spretno prilagajati terenu. Zato so bile takšne sovražnikove skupine čedalje bolj nevarne za kurirje, obveščevalce, intendante in aktiviste. Ti so dotlej prosto in brez posebnega spremstva hodili po brkinskih vaseh, ker je terenska obveščevalna služba vedno pravočasno ugotovila navzočnost sovražnikovih kolon, smeri njihovih premikov in številčno moč rter hitro o tem obvestila partizanske enote in vaščane. V novih razmerah pa je bilo zelo težko odkrivati, še težje pa presenečati, napadati in odločno poraziti zelo dinamične sovražnikove skupine, ki so prihajale iz jarkov in gozdov ob vsakem dnevnem času in vsakič od drugod, potem pa se največkrat vračale po drugih poteh v izhodišča. V boju z urnimi oddelki bataljona »Heine« se je izkazala tudi množična, dobro organizirana partizanska obveščevalna služba za nezadostno spretno pri odkrivanju nočnih sovražnikovih premikov in njegove navzočnosti, zlasti pa je bila prepočasna v obveščanju. Četam so bili ti oddelki manj nevarni, saj se niso odlikovali s posebno hrabrostjo in drznostjo, če so naleteli na resen odpor, temveč so se raje umaknili, kot pa napadali; nevarni so bili zaradi svoje iznajdljivosti, urnosti v premikanju, spretnega prikrivanja premikov in nepričakovanih vdorov.

Takšna sovražnikova taktika je povzročala med borci negotovost in jih hudo utrujala, ker so morali velikokrat mokri in premrzli, pomanjkljivo opremljeni in oboroženi z dokaj izrabljenim ter zato nezanesljivim italijanskim avtomatskim orožjem vztrajati po cele dneve, pogosto pa tudi ponoči na položajih. Sovražnikove skupine pa so bile zaradi stalne zaposlenosti večjega števila četnih borcev z raznimi prenosi materialov in drugimi nalogami tudi številčno in po oborožitvi skoraj vedno močnejše kot posamezne bataljonove čete, razmeščene na širšem brkinskem prostoru, precej vsaksebi. Poleg tega pa četni poveljniki ponavadi niso zanesljivo vedeli, ali ni v bližini še kakšna sovražnikova skupina, ki bo četi udarila v hrbet v primeru spo-

pada. V takšnih razmerah in spričo takšne sovražnikove taktike je bil tudi razpored relativno šibkih in slabo medsebojno povezanih čet po obsežnem brkinskem območju premalo učinkovit. Zato je štab bataljona sklenil razporediti čete na ožjem prostoru, da bi si lažje medsebojno pomagale.⁹⁴

Vztrajni sovražnikovi napor, da bi jeseni in pozimi 1944/45 uničil partizane na brkinskem območju, so sicer povzročili v enotah velike težave, niso pa mogli ne uničiti partizanov ne vnesti malodušja in demoralizacije med prebivalce in borce. Zato tudi niso dosegli glavnega namena. V četah in štabnih službah je vladalo tovarištvo, odlikovale so se z disciplino dn visoko bojno moralo, o čemer pričajo njihova poročila. Poveljstvo 1. čete je 27. oktobra poročalo štabu 4. bataljona:

»Četa je zaradi pogostih sovražnih napadov v težkem položaju, vendar je bojna morala borcev visoka!«

Borci 4. čete pa so se kljub pomankanju denarja izredno izkazali v solidarnosti do ranjenih in bolnih soborcev, ko so zbrali in darovali Rdečemu križu Slovenije 400 lir.

Politični komisar Franjo Kuntarič je v svojem tedenskem poročilu 25. oktobra poudaril, da je bojna morala visoka in da se tovariši prostovoljno javljajo za bojne akcije. Borbeno razpoloženje čet pa potrjujejo tudi številni junaški podvigi njihovih borcev in oficirjev. Takšno razpoloženje pa zasluži še večje priznanje, če upoštevamo deževno vreme in kritično pomanjkanje opreme, zlasti pa obutve, saj je bilo v začetku novembra v vsaki četi po 5 do 10 borcev bosih, skoraj vsi pa brez zimskih plaščev.⁹⁵

Bataljonski in četni funkcionarji pa so si kljub opisanim težavam vsestransko prizadevali, da bi obvladali vse probleme na političnem, propagandnem, vojaškem in kulturnoprosvetnem področju. Da bi delovali čim uspešneje, so okoli 20. oktobra ustanovili kulturni krožek. Ta je organiziral kulturne prireditve in mitinge po vaseh ter celo pouk slovenskega jezika po četah. Najuspešneje pa je deloval bataljonov pevski zbor, ki ga je vodil Drago Hrvatini, imel pa je od 8 do 15 članov. Nastopali so na mitingih, proslavah in tudi pri pogrebih padlih borcev. Zbor je preganjal domotožje in krepil narodno zavest ter borbenost in pripravljenost za nadaljevanje boja do končne zmage.

Najpomembnejši delež za premagovanje težav pa so v tistem kritičnem obdobju prispevali komunisti, kandidati KPS in člani Zveze komunistične mladine (SKOJ). Organizirani so bili po četnih celicah in aktivih. V njih so skrbno in tovariško obravnavali ter reševali vse probleme boja in dela v enotah, se povezovali s komunisti in političnimi organizacijami po vaseh, prevzemali nase najtežja bremena boja in dela, bedeli nad obnašanjem in delom vseh funkcionarjev in borcev, jih tovariško svarili in jim pomagali, da so lažje prenašali težave in pomanjkanje. Da bi politično delo teklo uspešno in bilo bolj usklajeno, sta politični komisar bataljona in njegov pomočnik sklicevala po enikrat tedensko ali vsaj na 10 do 14 dni sestanke s četnimi političnimi funkcionarji. Na njih so si izmenjali izkušnje, seznanili bataljonske funkcionarje s problemi v četah, pogosteje pa obravnavali tudi navodila za delo, razpravljali o problemih, napakah ter se dogovarjali o nadaljnjih nalogah. V bataljonu in vsaki četi so bili še sekretarji organizacije Zveze komunistične mladine (SKOJ). Četni sekretar je ponavadi opravljal še dolžnost političnega delegata voda, medtem ko je bil bataljonski sekretar hkrati politični komisar štabne čete, v katero so bili vključeni vezisti, obveščevalci, intendanti in pomožno osebje. Tudi sekretarji ZKMJ iz čet so se redno sestajali na koordinacijske sestanke; bataljonski sekretar Stane Koman pa je redno obiskoval čete, dajal navodila za delo in pomagal z nasveti pri reševanju problemov. Prav trdna, delovna in borbena politična organizacija, katere člane je prežemala neomajna, zavestna vdanost ideji NOB in pripravljenost na največje napore ter žrtve je pod vodstvom komunistov najbolje povezovala borce in funkcionarje v nerazdružljiv in nezlomljiv borbeni kolektiv. Zato sovražniku ni nikoli uspelo, da bi vanj vrinil svoje agente, in ga tudi ni mogel razbiti.⁶

V bataljonskem štabu in četah so borci in funkcionarji kljub vsakodnevni sovražnikovi napadom skrbno spremljali dogodke doma in v svetu, redno prebirali časopise, biltene in drugo literaturo, dobivali radijske vesti, potem pa na političnih in kulturnih urah obravnavali dogodke doma in drugod. V drugi polovici oktobra je bila po Titovem govoru na prvem mestu razprava o priključitvi Primorske Jugoslaviji. Še posebej pa se

je razprava o tem problemu razvnela po izidu brošure dr. Josipa Smodlake o razmejitvi med Italijo in Jugoslavijo.

Medtem pa so čete Rdeče armade in NOVJ osvobodile Beograd. Štab 4. bataljona je v pričakovanju dokončne osvoboditve jugoslovanskega glavnega mesta že 17. oktobra pozval svoje čete, naj ta zgodovinski dogodek slovesno proslavijo skupaj s prebivalci vasi, kjer se največ zadržujejo. Prva četa je osvoboditev proslavila že 18. oktobra z vaščani Ostrovice, 21. oktobra pa je skupaj z artviško in ostroviško mladino zakurila kres pri artviški cerkvi (kota 817), na najvišji točki Brkinov, s katere se vidi Trst in Benetke. Štab 4. bataljona je organiziral 21. oktobra proslavo skupaj z vaščani Kozjan. Z zborovanja so poslali resolucijo glavnemu štabu NOV in PO Slovenije in vrhovnemu komandantu NOVJ tovarišu Titu. V njej so poudarili, da se po 25 letih zaslužjenosti dobro zavedajo velikega pomena osvoboditve Beograda. Za vaščane je resolucijo podpisala vaška učiteljica Ava Kovačičeva, za 4. bataljon pa njegov politični komisar Franjo Kuntarič.

Isti dan so proslavile osvoboditev Beograda skupaj z vaščani tudi 2. četa na Pregarju, 3. na Tatrah in 4. na Suhorju.

Med vsemi proslavami je bila najbolj burna, navdušujoča in uspešna prav na Suhorju. Priredili so jo borci 4. čete, člani okrožnega odbora OF za južnoprimorsko okrožje in vaščani. Ko so bili borci popoldne 21. oktobra zbrani na političnem pouku, je kurir prinesel radijske vesti in povedal, da je Beograd osvoboden. Novica je borce tako navdušila, da je moral politični komisar takoj prekiniti predavanje, ker so borci vzklikali: »Živel svobodni Beograd!« ipd. Vest se je kot blisk razširila med vaščane, ki ji pa niso hoteli verjeti. Zato so v četnem poveljstvu napisali lepak: »Beograd je osvobojen!« in ga razobesili sredi vasi. Vaščani so ga prihajali brat, čedalje več jih je bilo ob njem. Potem je četno poveljstvo priredilo sprevod s harmoniko po vasi. Sprevodu so se pridružili tudi vaščani. Ko so se vrnili iz dolnjega dela vasi, jih je čakala pred gostilno Vinka Volka-Botegorja večja skupina ljudi in vzklikala: »Živel svoboden Beograd!«, »Živel tovariš Tito, osvoboditelj Beograda!«, »Živela Ljubljana, ki boš kmalu naša!«, »Živel Trst, tudi ti boš kmalu osvobojen!« itd. Potem so vaščani, borci in aktivisti odšli na krajše zborovanje. Član južnoprimorskega okrožja jim je spregovoril o pomenu

osvoboditve Beograda. Po govoru pa so skupaj zapeli več partizanskih in narodnih pesmi, nato pa so plesali do 22. ure.”

Veliki uspehi NOVJ in Rdeče armade so prišli ravno o pravam času, da so vzpodbudili bojno moralo in vztrajnost brkinskega ljudstva ter borcev 4. bataljona v njihovem napornem boju, ko so si okupatorska vojska in njeni sodelavci iz SNVZ* ter četniki vztrajno prizadevali, da bi si v tem delu Primorske napravili izhodišče in »mostišče« za poznejše napade ob podpori zahodnih sil proti novi socialistični Jugoslaviji. Štab 4. bataljona pa se v boju proti utrujenosti, malodušju in popušcanju na moralnopolitični fronti, ni opiral le na zunanje dejavnike, temveč je s polno podporo okrožnih, okrajnih in vaških političnih organizacij ter z njihovim sodelovanjem prirejal mitinge, proslave in kulturne prireditve. Zlasti pa je z nastopi bataljonskega pevskega zbora krepil enotno bojno razpoloženje ljudstva in borcev 4. bataljona. Politični komisarji čet in njihovi pomočniki, četni in bataljonski sekretarji ZKMJ, politični delegati in drugi člani KPS pa so se pogosto udeleževali sestankov vaških odborov OF, celic KPS in mladine ne le v hribovitih brkinskih vaseh, temveč so hodili tudi v vasi ob cesti Reka—Trst in v Vremski dolini, čeprav so bile v bližini sovražnih postojank. Na četne politične sestanke pa so vabili vaške politične aktiviste in z njimi reševali pomembnejše skupne probleme, izvirajoče iz enotnega boja proti okupatorju. V tistih kritičnih dneh so bili komunisti v vojski in na terenu nezlomljiva pogonska sila, ki je uveljavljala svoj vpliv ter z njim krepila sposobnost in moč narodnoosvobodilnega gibanja. Komunisti so svoje poslanstvo dosledno izpolnili, saj jim je uspelo ohraniti borbenost ljudstva, moralno-politično trdnost enot, njihovo enotnost in dragocene kadre.”

* Inšpektor Slovenskega narodnega varnostnega zbora izdal 24. oktobra 1944 odredbo o ustanovitvi 1. udarnega polka, stavljali 4 bataljoni, v vsakem pa naj bi bile po 4 čete:

1. bataljon je imel sedež v Idriji, sestavljen je bil iz 6., čete, njegov poveljnik je bil kapetan Vincenc Fortuna;	polkovnik Kokalj je ki naj bi ga sestavljali 10. in 15. ter težke
2. bataljon je imel sedež v Postojni, sestavljen je bil iz 8., 14. in štabne čete ter rekrutske šole, njegov poveljnik je bil kapetan Pero Horn;	
3. bataljon je imel sedež v Prestranku, sestavljen je bil iz 4., 5. in 7., 9. in 11. čete, ki so bile združene v 4 čete, za njegovega poveljnika je bil imenovan	
major Janko Debeljak;	
4. bataljon pa je imel sedež v Ilirski Bistrici, vanj so vključili 1., 2. in 3. četo, za komandanta pa je bil postavljen kapetan Anton Mehle. Vse čete so dobile nove številke.	

(Zb. NOV VI/17, dok. 83, op. 27).

Štab 4. bataljona je imel zaradi pomanjkanja delavcev na kmetijah in pogostega deževja tudi izostren posluh za potrebe prebivalcev v najhuje prizadetih partizanskih vaseh. Zato je 19. oktobra naročil svojim četam, naj po možnosti pomagajo kmetom pospravljati pridelke. Iz četnih poročil je razvidno, da je med 20. in 30. oktobrom delalo pri kmetih na Ostrovici 11 borcev 1. čete, na Tatrah in na Kozjanah pa 5 borcev 3. čete in na Suhorju 2 borca 4. čete. Četna poveljstva pa so pomagala pri delu tudi prebivalcem po drugih vaseh, saj so s tem krepila medsebojno sodelovanje v boju za skupne ideale — narodno svobodo in pravičnejšo družbeno ureditev.TM

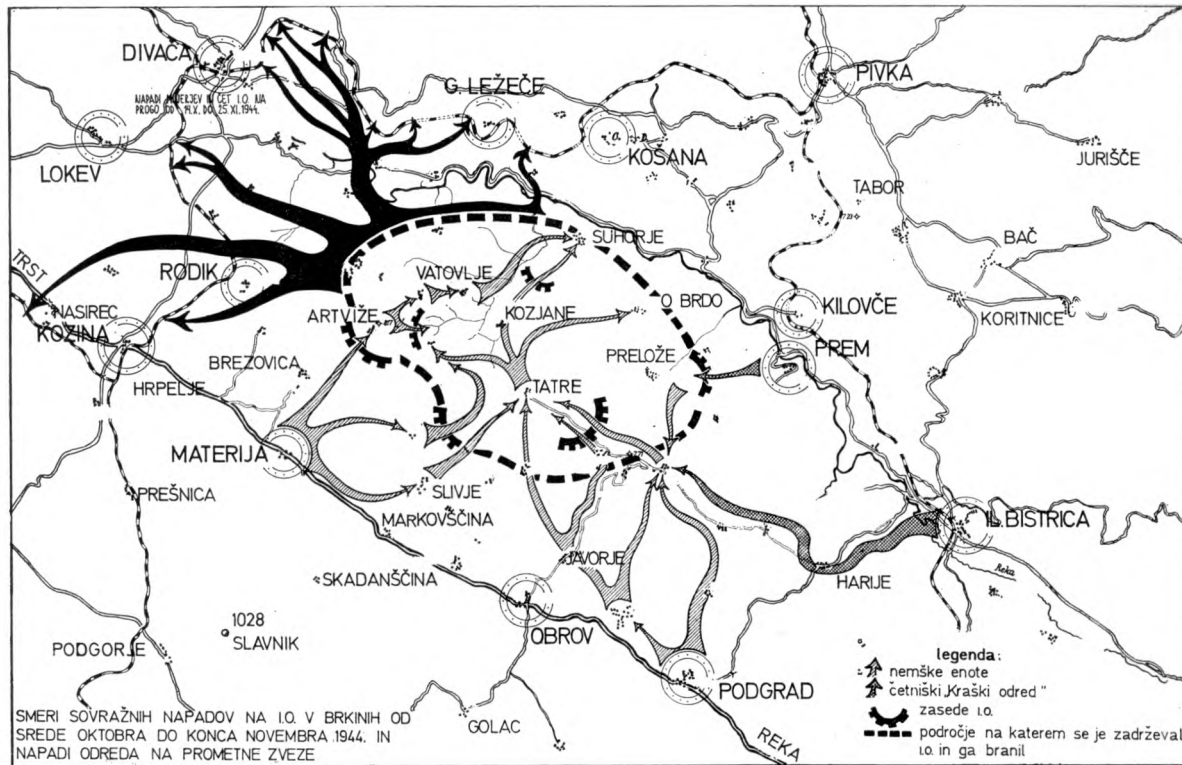
Političnopropagandno delo in sodelovanje s prebivalci nista smela ovirati operativnega in vojnoobveščevalnega delovanja štaba bataljona in njegovih čet. Bataljonovi obveščevalci so prav v tistih dneh s pomočjo terenskih sodelavcev izsledili v Lokvi skupino 60 vojakov, sovjetskih državljanov, in začeli pripravljati njihov beg v NOV. Dogovorih so se, da bodo zapustili Lokvo 22. oktobra zvečer. Med njimi sta bila tudi neki bivši oficir Rdeče armade in neki inženir. Po dogovoru bi bili morali priti iz Lokve v Dane pri Divači, kjer jih je čakal komandant bataljona s patroljo. Vendar so prišli le trije, ker so bili Nemci prav tisti večer poslali skupino po neki vojni material. Nemški komandant je ukazal naslednji dan preiskati Prelože in nekaj hiš v Lokvi, potem pa je drugim »Rusom« prepovedal izhod.¹⁰¹ Obveščevalna služba 4. bataljona je prav tiste dni zabeležila tudi zmanjševanje sovražnikovih sil v Istri in večje premike sovražnikovih enot med Trstom, Reko in Postojno. V Trstu pa je med drugim ugotovila, da so Nemci pripeljali v tovarno »Dante Alighieri« 10 letečih bomb »V-l«, nato je 6. oktobra poročala, da so začeli Nemci pri Dragi na progi Kozina—Trst popravljati železniški most, ki so ga bili porušili minerji Istrskega odreda že 20. aprila 1944.¹⁰²

Učinkoviti napadi 4. bataljona na proge in naglo zaostrovanje sovražnikovega pritiska v Brkine

Ker so Nemci do 21. oktobra zasilno popravili pred sedmimi dnevi porušen most pri Lokvi na progi Divača—Pulj in je tudi

na progi št. Peter—Divača potekal živahen vojaški promet, je štab 4. bataljona 25. oktobra ukazal minerjem, naj ponovno razstrelijo obe progi. Se tisti dan je odšlo tja 9 minerjev pod vodstvom komandirja Antona Drečnika-Zvonka. Najprej so v noči na 26. oktober z mino na pritisk (kontaktno) zaminirali dvotirno progo Ljubljana—Trst, 1500 metrov od železniške postaje Divače proti Pivki. V bližini pa so postavili še drugo, tempirano (Hawkins) mino, opremljeno s kemičnim detonatorjem. V obe so vložili 16 kg razstreliva. Zjutraj ob 6.30 je pripeljal iz Divače vlak in se iztiril; pri tem je bil en nemški vojak hudo ranjen. Tempirana mina pa je popoldne uničila okoli 20 metrov proge. Z obehma akcijama je bilo uničeno okoli 50 metrov proge, promet pa ustavljen za 24 ur. Akcija je imela poseben moralni učinek tudi zato, ker je bila izvedena dotlej najbližje Divači. Že tisto noč so se minerji napotili tudi k progi Divača—Pulj in tam ob 24. uri s 25 kg razstreliva ponovno porušili zasilno popravljeni most nad cesto Lokev—Matavun ter 20 metrov proge. V bližini pa so postavili na progo še dve kontaktni mini s skupno 4 kg razstreliva. Naslednji dan so Nemci začeli popravljati most in progo. Ko pa so pripeljali iz Divače gradbeni material, je vlak naletel na skrito mino in se iztiril. Eksplozija je napravila preplah. Promet je 1. novembra še vedno stal. Torej je bila akcija izredno učinkovita.¹⁹

Štab 4. bataljona je na podlagi izkušenj, pridobljenih 23. in 24. oktobra ob sovražnih vdorih, sodil, da se je povečala grožnja sovražnikovega vdora iz Materije in Kozine čez Artviže in Mrše ter 5 km dolgi gozdni greben med tem vasema proti Padežu, Misličam, Vatovljam in Kozjanam, kjer so bila glavna bataljonova oporišča. Zato je 26. oktobra premestil 3. četo iz bližine Kozjan na sektor med Ostrovico in Padežem, nad Kovačevo domačijo, ter ji ukazal, da mora vsak dan postaviti zasedo na koti 817 pri artviški cerkvi, z lahko in težko strojnico, lahkim minometom in ustreznim številom strelcev, njene dotedanje položaje pa bo prevzela 4. četa.¹⁰⁴ Ukrep je bil upravičen. Že 27. oktobra zjutraj je vdrla iz Materije skozi Brezovico na Artviže skupina 30 do 40 nemških vojakov, oboroženih z dvema strojnicama, nekaj brzostrelkami in puškami ter poskušala prodreti proti Ostrovici. Tam so si nameravali naropati hrane, saj niso v Materiji dobili — kot je 28. oktobra poročala obveščevalna

Smeri sovražnikovih napadov na Istrski odred v Brkinih od srede oktobra do konca novembra 1944 in napadi odreda na prometne zveze

služba KIVP — že enajst dni kruha. Zaseda 3. čete in patrolja

1. čete (skupno 12 borcev) sta sovražnike napadli med Artvižami in Ostrovico ter jih po enournem boju pognali v beg proti postojanki. Nemci so se po prvih strelah umaknili, nato pa prešli v protinapad; v zasedi je sicer prišlo do težav, ker je odpovedala težka bređa, vendar je komandir zasede, zastavnik Ivan Auber, nadomestil njen ogenj z gostimi rafal i iz zbrojevke. Sovražnika pa je zaseda obstreljevala tudi z lahkimi minami in puškami ter ga končno zavrnila z ročnimi granatami. Partizani niso imeli izgub, sovražnikovih pa niso ugotovili.¹⁰⁵

Štab 4. bataljona je 3. novembra 1944 pismeno pohvalil zastavnika Ivana Auberja za pravilno vodenje boja, iznajdljivost in pogum.

Čeprav je bilo brkinsko prebivalstvo zelo naklonjeno narodnoosvobodilnemu boju in med njim ni bilo izdajalcev,* je nemško vojaško poveljstvo po 20. oktobru z izvidniškimi oddelki, zasliševanjem ujetih borcev, dezertarjev in aretiranih terencev ter obveščevalno dejavnostjo lahko zbralo precej podatkov o številčni moči, oborožitvi, razmestitvi in bojni sposobnosti partizanskih enot v Brkinih. V noči na 28. oktober pa sta dezertirala iz 2. čete bivša mornarja NDH Ivan Lipanovič in Nikola Krističević ter se vdala Nemcem v Hrušici in izdala vse, kar sta vedela o partizanstvu v Brkinih. Po neuspehih svojih oddelkov 24. in 27. oktobra na sektorju Artviže—Ostrovica se je nemško vojaško poveljstvo lahko prepričalo, da samo z majhnimi oddelki ne bo moglo uničiti partizanov. Zato je začelo uporabljati za vdore v Brkine manjše oddelke in večje enote.¹⁰⁶

Vdor Nemcev v Padel in boj na Kozjanskem gradu

Konec oktobra so Nemci in pripadniki Slovenskega narodnega varnostnega zbora okrepili pritisk tudi proti Gornji Pivki. Tam so 25. oktobra napadli hrvaško istrsko brigado »Vladimir Gortan« s 600 vojaki in jo s svojo premočjo prisilili k umiku, hkrati pa so ji prizadejali hude izgube. Istega dne ob 13. uri so

* Partizanske enote na brkinskem območju niso imele razlogov, da bi se pritoževale nad odnosom prebivalstva do NOVJ, češ da »na posameznih sektorjih množično pomaga okupatorju in domačim izdajalcem«, kot je poročal štab VII. korpusa. (Poročilo štaba VII. korpusa 15. 11. 1944, Zb. NOV VI*17, dok. 53.)

napadli komando mesta Št. Peter, zažgali barako in prestrelili rezervoar za vodo. Moštvo se je pravočasno umaknilo. Dne 27. oktobra pa je vdrla 450 vojakov v vasi Koritnice, Knežak, Zagorje in Bač. V Koritnicah so zaplenili 2 prašiča in nekaj govedi, zaupniku KIVP na Baču pa 1000 kg krompirja, pohištvo in prašiče, v vseh vaseh pa še 5 voz živeža. Medtem je nemško poveljstvo pripravljalo tudi obsežnejši vdor v Brkini. Da bi prikrilo priprave pred partizanskimi obveščevalci, je zbralo v Čermutičah pri Črnem kalu v Istri udarno enoto približno 300 vojakov in jo v noči na 30. oktober prepeljalo v Materijo; od tod je po polnoči krenila peš proti Artvižam in okoli 7. ure zjutraj iz dveh smeri nepričakovano zasedla vas.

Zaseda 3. čete — 30 borcev, oboroženih s 3 lahкими in težkim mitraljezom ter lahkim minometom — ki je bila na vzpetini nad vasjo, se ni odločila za boj, ker je bila gosta megla in sovražnikov ni videla. Znašla se je v hudi nevarnosti, zato se je umaknila proti Odolini. Za njo se je umaknila tudi pet članska patrola 1. čete, ki ji je bila poslana v pomoč.¹⁰⁷

Nadaljnje prodiranje sovražnikove kolone, ki se je na Artvižah razdelila v dve manjši, dokazuje, da zaseda tretje in patrola 1. čete nista streljali na sovražnike in tudi ne pravočasno obvestili komande mesta Materija na Misličah ter poveljstva

1. čete v taborišču pri Ostrovici, zato je nemška kolona v megli obkolila Ostrovico. Neobveščena in na boj nepripravljena 1. četa se je prav tako umaknila proti Odolini. Druga sovražna kolona pa se je približala Misličam in napadla komando mesta Materija. Čeprav iznenadena, se je njena straža postavila v bran in enega sovražnega vojaka ubila, drugega pa ranjenega ujela. Nemci so z naskokom kmalu obvladali odpor in udarili proti Vatoviljam, kamor se je umikala komanda mesta. Sovražniku ni uspelo obkoliti in uničiti komande istrskega VP na Vatovljah, ker se je še utegnila pravočasno umakniti ob manjšem odporu proti severovzhodu v barski gozd Balkan in Padeško dolino, od tam pa proti Suhorju. Na umiku je padel kuhar komande mesta Materije Jože Švara iz Ricmanj pri Trstu. Po vdoru na Vatovlje so Nemci pokradli nekaj hrane in zbrali 20 domačinov ter jih odvedli s seboj proti Padežu, da bi jih imeli za »ščit« pred morebitnim partizanskim napadom z desne strani Padeške doline.

Druga nemška kolona je medtem preiskala Ostrovico in prišla dva bivša italijanska vojaka, ki sta delala pri kmetih Martinjaču in Katlju. Nemški vojaki so ju odpeljali čez Padež proti Vatovljam in ju pod hišo Franca Brezovca-Lekina ustrelili. Približno 2 km od Bržanovega mлина v Padežu, ob potoku, je padel tudi neki borec KIVP¹⁰“

Potem ko sta nemški koloni opravili na Ostrovici in Vatovljah, sta nadaljevali pohod v Padeško dolino in se zbrali nad Bržanovim mlinom. Tu so našli dva konja, ki jih je skril Franc Vojvoda-Bržanov, in ju odpeljali. Potem so krenili vzdolž potočka in se ob priključku vatovske poti na padeško spet razdelili v dve koloni. Ena je krenila ob potoku proti Suhorju, druga pa se je začela vzpenjati proti kozjanskemu gradu (kota 628).

Medtem je ukrepal tudi štab 4. bataljona, ki je bil tedaj na Kozjanah in se je znašel v kočljivem položaju. Njegova 4. četa je bila na Suhorju, medtem ko s 1. in 3. četo ni imel zveze. Druga četa pa je bila predaleč in bi potrebovala okoli 2 uri, da bi prišla na pomoč, štab 4. bataljona je sklenil uporabiti 4. četo, zato ji je že pred 8. uro ukazal, naj zasede obrambne položaje po grebenu severovzhodno od Kozjan, od kote 602 do kote 628 (Grad). Ob 8. uri je četa 39 borcev, oborožena s 6 strojnicami in lahkim minometom, krenila s Suhorja in zasedla položaje po gozdnatem pobočju severozahodno od kote 628 (Grad) ter proti Kozjanam, ne da bi jo bili sovražniki opazili. Nemška kolona je medtem prodirala v več oddelkih proti Kozjanam. Njeni vojaki so obstreljevali okolico vasi z minami in strojnicami. Četa je medtem čakala prikrita na položaju na ugodno možnost. Medtem je nemški poveljnik napravil napako v usklajevanju premikov. Na dominantne položaje pri gradu, ki jih je zasedla četa, je sicer poslal Okoli 50 vojakov (okrepljen vod), ki so se vzpenjali po strmem pobočju. Medtem pa je dopustil, da se je na travniku pod četnimi položaji v Kozjanskih Kladah, severozahodno od kote 628, zbralo približno 30 vojakov. Četni poveljnik, poročnik Karel Vene, je videl Nemce, ki so se nاپotili proti četnim položajem in Kozjanam, vendar ni mogel takoj presoditi, kam se bodo usmerili, zato je čakal. Medtem pa je opazil da se je na travniku pod četnimi položaji zbralo kakšnih 30 Nemcev, o katerih je domneval, da ne slutijo nevarnosti, zato je ukazal najprej osredotočiti ogenj 5 lahkih mitraljezov in tež-

kega mitraljeza fiata, lahkega minometa in vseh pušk na to skupino, ki je bila le 200 do 250 metrov daleč. Pozneje so jo z nasprotni strani, od barskega Balkana, napadli z nekaj rafali iz strojnic tudi borci komande mesta Materija*. Ker se je medtem priplazila skupina tistih 50 Nemcev na razdaljo dobrih 50 metrov od četnih položajev ter jih začela napadati s strojnica-mi in tromblonskimi minami, so borci preusmerili ogenj na to skupino. Kmalu pa so začeli Nemci obstreljevati četne položaje tudi s težki minometom. Mine so padale po položajih, navzlic tem so borci držali nemške napadalce na znatni razdalji. Ko pa so se sovražniki, izkoriščajoč mrtvi kot, še bolj približali, so jih borci napadli z ročnimi bombami. Boj je trajal že več kot pol ure in vsi borci so se pogumno borili zlasti mladi mitraljezec Jože Klun-Branko. Toda kljub junaštvu jim je pretila nevarnost, da jih bo sovražnik s svojo premočjo obkolil in potolkel. In ker položaji niso bili ravno ugodni za umik, je komandir po približno enournem boju ukazal, naj se četa v strelcih umakne proti vzhodu v Šmagorsko dolino. Od tod pa je odšla na Rjavče, in vaščani so ji pripravili kosilo. Borci so v boju uporabili 13 min, 4 ročne bombe in 415 nabojev za lahko orožje."

Potem ko so obvladali odpor 4. čete na kozjanskem Gradu, so Nemci zasedli Kozjane in vzeli vaščanom 3 krave, 1 konja, mnogo kokoši in drugih vrednot, vendar so se kmalu umaknili iz vasi. Že pred nočjo se je vrnil na Kozjane štab bataljona s svojimi odseki. Nemci pa so se okoli 19. ure nepričakovano v temi vračali iz Suhorja čez Kozjane proti Tatram. Nanje je streljal stražar 4. bataljona, miner Jože Sergaš, doma iz Sergašev v Istri, vendar se ni mogel več umakniti, temveč je padel. Na Suhorju, kamor so zasledovali komando istrskega vojnega področja, so Nemci minirali šolo in razbili župnišče. Tudi v tej vasi so pokradli precej kur, mesa in žganja. Kmetu Martežanu

* »Opazovali smo nemški premik«, navaja poročilo poveljstva 4. čete, »okoli 10.30 se je združila večja skupina Nemcev na travniku pod našoasedo. Ko smo to opazili, smo sodili, da je napočila najugodnejša možnost, da jih napademo. Hitro smo namerili nanje cevi vseh strojnic, s težkim fiatom vred. Na povelje komandirja: »Meri, ogenj!« se je usula ... na sovražnike toča svinca. Takoj so vsi obležali, le 4 smo še videli, ko so se plazili po vseh štirih k nekem grmu ... Potem smo večkrat menjali ogenj na skupino, ki nas je napadala, in na tisto na travniku ... Na položaju je bila dobra borbena morala. Vsi borci so se dobro izkazali, najbolj pa mladi mitraljezec Jožef Klun-Branko, ki je začel hladnokrvno metati ročne granate na sovražnike, ko mu je odpovedal mitraljez«. (Poročilo poveljstva 4. čete 4. bataljona 9. brigade 31. 10. 1944, arhiv IZDG F. 298/IV.)

pa so vzeli dva konja. Nemški napad ni dosegel svojega namena — ni uničil partizanov — pač pa je nemška enota pretrpela hude izgube, njen pohod pa se je spremenil v ropanje.

Obveščevalna služba je ugotovila, da je v boju padlo 10 nemških vojakov; padli so tudi trije partizani, medtem ko je italijanska vojaka z Ostrovice doletelo gorje nacističnega terorja. Isti dan so Nemci in njihovi zavezniki italijanski financarji iz Obrova kradli živila tudi v Javorju, Hujah in na Pregarju.¹¹⁰

Po 30. oktobru Nemci tri dni niso vpadali z močnejšimi silami v Brkine, vendar je bilo to le kratko zatišje pred novim valom trajnejšega in sistematičnejšega pritiska, ki se je nadaljeval že 3. novembra in je trajal z manjšimi presledki do 15. aprila 1945. Bil pa je preračunan na onemogočanje vsakršne partizanske dejavnosti. Zlasti so skušali preprečiti rušenje železnic in onemogočiti partizansko obveščevalno službo ter njeno radijsko postajo. Med progami Divača—Pulj, Divača—Št. Peter in Št. Peter—Reka, kjer je deloval 4. bataljon 9. brigade, bi bili radi imeli »čist prostor«. Zato je bilo pred bataljonom zelo resno vprašanje, ali bo lahko vzdržal v Brkinih. Položaj je bil kritičnejši kot kdaj prej po italijanski kapitulaciji.

Štab 4. bataljona 9. brigade se je po umiku s Kozjan naselil na Rjavčah in medtem ugotovil, da sovražnik stalno in nevarno zožuje manevrski prostor njegovih enot. Da bi uspešneje ključboval, je izdal 1. novembra novo odredbo o razmestitvi čet. Z njo je 1. četo premestil na desno stran Padeške doline, nad Kovačevo domačijo, tj. med Tatre, Kozjane in Padež, ter ji ukazal, da že tisti dan pošlje desetino borcev na sektor Podgore in Velikega brda, jugovzhodno in južno od Ilirske Bistrice tj. proti Klani in Rupi, da bi na obeh sektorjih ugotovila, ali je tod možnost za delovanje čete, ki so jo nameravali tja poslati. Po izrecnem nalogu bataljonskega štaba je desetino vodil komandir čete Jože Štemberger kot domačin ter dober poznavalec krajev in ljudi. Z njo pa sta šla tudi obveščevalca Slavko Vičič in Franc Tomažič. Desetina je nalogo opravila in se 12. novembra vrnila v Brkine. Ugotovila je, da bi se četa na tamkajšnjem območju težko obdržala, ker ga Nemci, 1. in 3. četa Slovenskega narodnega varnostnega zbora iz Klane in Ilirske Bistrice ter četniki zelo nadzorujejo. Četniški odred Dobrivoja Jeivdjeroviča si je bil

tedaj uredil postojanke v Kosezah, na Zemanu in v Jelšanah in je bil zelo nevaren *

Z isto odredbo in nespremenjenimi nalogami je štab premestil 2. četo z območja Rjavč med Huje in Pregarje — jugovzhodno od Karlovice (kota 771). Tretji četi je ukazal, da zavaruje štab bataljona na Rjavčah in po njegovem nalogu pošilja na teren patrulje. Četrto četo pa je premestil z območja Suhorja na položaje med Tatrami, Orehkom in Brezovim brdom ter ji ukazal, da okrepi zavarovanje 1. čete proti glavni smeri sovražnikovega pritiska, iz Materije in Gradišča čez Mrše, Orehek in Kovčice proti Tatram, kakor tudi iz Ob rova in Podgrada čez Javorje in Brezovo brdo proti Rjavčam in Tatram. Pri tem ni šlo zgolj za zavarovanje štaba in njegovih odsekov na Rjavčah, temveč je bilo še pomembneje ščititi greben med Karlovice (kota 771) in Stražo (kota 758), severovzhodno od Tater, ter preprečevati vdore sovražnikov v Šmagorsko dolino. Tam je bila bolnišnica »Zalesje«, ki je imela takrat največ ranjencev in so jo Nemci trdovratno iskali.¹

Prva in 3. četa sta se 31. oktobra vrnili iz Odoline v svoji taborišči, ki ju Nemci niso našli. Naslednji dan so se štab bataljona ter 2. in 4. četa premestili v nova taborišča. Vreme se je zelo poslabšalo. Vsak dan je lilo kot iz škafo in mrzla burja je prinašala s Snežniškega pogorja prve snežinke. Navzlic slabemu vremenu so Nemci naslednji dan okrepili pritisk izvidniških bojnih skupin po 30 do 50 vojakov na sektor Pregarje—Rjavče—Tatre. Tako je šla 31. oktobra skupina nemških vojakov patruljirat iz Podgrada skozi Podbeže in Zajelšje v dolino Posrtrice h Gržanovem mlinu; od tam je šla po žlebu v Celje, ne da bi se bila na tem drznem pohodu spopadla s partizani. Dne 2. novembra pa je prodrla druga nemška bojna patrulja iz Materije na Mrše in zaradi megle z neposredne bližine napadla patruljo 4. čete, ki pa se ji je uspelo umakniti brez izgub. Istega dne je prodrla iz Podgrada čez Zajelšje proti Pregarju skupina 40 nemških vojakov in poskušala nadaljevati pohod proti Gabrku. Med Pregarjem in Zajelšjem jo je najprej napadla 4-članska bojna

* Ta odred je deloval v okolici Ilirske Bistrice od konca julija 1944 in je štel okoli 250 mož, razdeljenih v štab in štabno zaščito, ki je imela sedež v gradu pri Dolenjem Zemonu, ter 3 čete, razporejene po vaseh: Jelšane, Velika Bukovica, Koseze idr., kjer se so pogosto menjavale. (Poročilo obv. odd. GŠ Slovenije 30. 11. 1944, Zb. NOV VI/17, dok. 83.)

patrulja 2. čete, ki pa se je morala zaradi sovražnikove premoči umakniti. Med Pregarjem in Gabrkom je pri Karlovi (kota 771) napadla prodirajoče Nemce 10-članska zaseda z dvema lahkima strojnicama in puškami ter jih prisilila, da so se v neredu razbežali proti Hrušici. Toda Nemci so poslali na to območje oglednika. Tako se je »neznanec« poskušal v noči na 3. november pritihotapiti na Rjavče, kjer je bil bataljonski štab. Naletel pa je na stražarja, lki sta ga nato pregnala s streli in ročno bombo. Borci 3. čete v boju niso imeli izgub, sovražnikovih pa niso ugotovili.¹¹²

Sorazmerno zatišje pred hujšimi sovražnikovimi napadi so v 3. četi izkoristili za pouk o stražarski službi in urejanju bojnih položajev. V 1. četi so na političnem pouku razpravljali o poskusu organizacije UNRRA* da bi z dajanjem pomoči Jugoslaviji kršila suverene pravice njene revolucionarne narodne oblasti, zato jo je moral Nacionalni komite narodne osvoboditve Jugoslavije kljub kritičnim razmeram glede prehrane iz načelnih razlogov odkloniti. Na vojaškem pouku pa so borce seznanjali s tehničnimi lastnostmi minometa in njegovo uporabo v bojih. Pet borcev je 2. novembra spremljalo prevoz materiala s kamionom iz Brkinov na Pivko. V 4. in 2. četi je 2. in 3. novembra pouk odpadel zaradi urejanja taborišča, utrujenosti borcev in sovražnih vdorov, ker je bila večina borcev na položajih.¹¹³

Nedičevci v Ilirski Bistrici in na Pivki

Kot smo že v uvodnem delu tega poglavja pojasnili, so se jeseni 1944 načrti jugoslovanskih kvislingov o koncentraciji sil na Primorskem ujemali z nacističnimi težnjami. Nemci so imeli v začetku novembra 1944 ob cesti Reka—Trst, med Kozino in Šapjanami, še vedno razmeščen bataljon »Heine« iz 139. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev. Medtem so nekoliko povečali svoje sile v Lokvi in Divači, v drugih krajih v okolici Brkinov pa se nemške sile niso bistveno povečale.** Tudi 24. okto-

* UNRRA — Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo.

** Po poročilih Komande istrskega vojnega področja je bilo med 4. in 8. novembrom: v Divači 574 Nemcev, v Lokvi 300, v Hrpeljah pribl. 290, v Materiji 300 Nemcev in 80 it. financarjev, v Gradišću 70 it. financarjev, v Podgradu 315 Nemcev in 85 Italijanov.

(Situacijska poročila komande istrskega vojnega področja 4., 5., 6. in 8. 11. 1944, arhiv odbora IO v Kopru.)

bra ustanovljeni prvi polk Slovenskega narodnega varnostnega zbora, katerega 4. bataljon je bil v Ilirski Bistrici, ni prinesel pomembnejših sprememb v razmerju vojaških sil. Bistveno pa se je odnos spremenil, ko je 2. in 3. novembra na Pivko in Ilirsko Bistrico prispel srbski prostovoljski korpus (nedičevski) — 3700 do 4000 mož. Ta korpus se je moral skupaj z vlado Milana Nedića 6. Oktobra umakniti iz Rume čez Madžarsko v Avstrijo. To je zahteval nemški vojno-upravni komandant general Velber, ker Nemci niso zaupali nedičevcem, da se bodo borili proti Rdeči armadi.¹¹⁴ Prav tako niso bili primerni za boje proti angloameriškim četam. Hkrati pa je nemško poveljstvo vedelo, da je moštvo tega korpusa protikomunistično in protipartizansko, zato ga lahko uporabi drugod za boj proti NOV * Hitler je že pred 20. oktobrom odločil, da je treba ves korpus (po nemških virih okoli 4000 mož) prepeljati h komandantu za jugozahod.¹¹⁵

Srbski prostovoljski korpus, katerega štab se je pod poveljstvom poljskega generala Koste Mušičikega naselil v Postojni, se je kmalu po prihodu takole razmestil: 1. polk s tremi bataljoni in približno 1500 pripadniki v Prestranek in okolico; 2. polk — približno 1200 mož s štabom in komandantom Marisovom Petrovičem — v Št. Petru na Krasu, po vaseh Petelinje, Trnje in Klenik; 3. polk — kakšnih 900 mož s komandantom kapetanom Zdravkovičem — v Jordane in Mučiče; 4. polk — okoli 1200 mož s komandantom kapetanom Milanom Markovičem — v Ilirsko Bistrico in 5. polk v formiranju s komandantom majorjem Blagajem Miličem na Prem, v Kilovče in Bitnjo. Moštvo je bilo dobro oboroženo, toda zelo sestradano in precej demoralizirano, zato je kradlo hrano po pivških vaseh in v okolici Ilirske Bistrice. Decembra in januarja so Nemci korpus številčno okrepili s srbskimi ujetniki iz svojih taborišč, zato je njegovo številčno stanje naraslo na 5000 do 6000 mož. V začetku niso bili posebno aktivni v boju proti NOV.¹¹⁶ Konec novembra so jih Nemci uporabili za stražo na železnica Postojna—Divča in Št. Peter—Reka, že sredi novembra pa so jih poslali tudi v boj proti NOV na Pivko, v Vipavo, na Notranjsko in v Brkine.¹¹⁷

* Vodstvo Srbskega prostovoljskega korpusa je pred prihodom na Primorsko izvajalo po nacističnih navodilih med moštvom načrtno lažno propagando, da je Tito prodal Trst italijanskim partizanom. Zato so nedičevci po Il. Bistrici govorili

Bataljon »Heine« spet krepi pritisk v Brkine

Srbski prostovoljski korpus na operativnem območju 4. bataljona 9. brigade in KIVP je bil do začetka decembra neaktiven in ni bistveno poslabšal razmer v Brkinih. Najhujši in najbolj nevarni sovražniki partizanskih enot so bili še vedno pripadniki 1. bataljona 139. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev. Ti so po 2. novembru spet načrtno v manjših skupinah skoraj vsak dan vdiral v Brkine in pretaknili tudi najtežje dostopne globeli in žlebove. Tako je 3. novembra vdrlo iz Podgrada in Materije proti Rjavčam, Tatram in Padežu kar pet njihovih bojnih oddelkov. Najprej je prodrlo 52 vojakov iz Podgrada slkozi Podbeže v Zajelšje in na Pregarje, od tam so krenili proti Gabrku. Na pohodu je Nemce napadla bojna patrolja

2. čete, vendar jih ni mogla zavrniti. Prodrli so do Gabrka, se tam razdelili v dve skupini in nadaljevali pohod — ena skupina je šla po gozdu proti Rjavčam, se ustavila v gozdu in čakala, druga je krenila proti Brezovemu brdu in se v vasi združila s tistim oddelkom, ki je prišel tja iz Podgrada po žlebovih in gozdu med Javorjem in Hujami. Z Brezovega brda so skupaj nadaljevali pohod na Tatre in prišli v vas hkrati z delom skupine, ki je šel od Gabrka in se izognil Rjavčam, medtem ko je drugi del skupine čakal v gozdu južno od Rjavč, popoldne pa je s skupino, ki je bila na Tatrah, vdril na Rjavče, od koder sta se bila malo prej umaknila štab bataljona in 3. četa. Tisti dan so prišle iz Materije ločeno tri nemške bojne patrolje po 20 do 30 vojakov, in sicer: prva v mline pod Javorje, druga na Kovčice — tu so se vojaki opili in na povratku pri Ritomečah medsebojno z orožjem obračunavali, da so bili trije ranjeni. Tretja skupina pa je prodrla celo v Padež. Do resnejšega spopada z njimi ni nikjer prišlo, ker so povsod obšli bataljonske zasede. Istega dne so Nemci in pripadniki 4. bataljona Slovenskega narodnega varnostnega zbora organizirali pogon tudi na območju Zabič in Podgraj v Podgori.“

Dne 4. novembra sovražniki izjemoma niso vdrli v notranjost Brkinov, medtem ko sta naslednji dan prišla manjša sovražnikova oddelka v Podbeže, na Artviže in Ostrovico. Zato so

ljudem, da se niso prišli boriti proti slovenskim partizanom, temveč braniti Trst pred Italijani. (Poročilo KIVP 14. 11. 1944, AO IO v Kopru.)

v 4. četi dopoldne organizirali sestanek celice članov KPS in na njem razpravljali so problemih delovanja čete, zlasti pa o obnašanju njenih članov v boju proti okupatorju. V drugih četah pa so organizirali vojaško urjenje in obravnavali članek dr. Josipa Smodlake o razmejitvi med Italijo in Jugoslavijo ter problemu kadrov v socialistični družbi.¹¹⁹

Dne 6. novembra so v jutranjih urah spet sočasno vdrl iz Podgrada in Materije trije sovražnikovi oddelki po 40 do 50 mož iz bataljona »Heine«. Potem se je razvil po Brkinih pravi divji lov med nemškimi oddelki in 2. ter 4. četo bataljona. Nemci so se izognili vsem pastem, ki sta jim jih nastavljali četi. Nemški oddelek 40 mož, ki je prodiral iz Podgrada čez Pregarje proti Gabrku in Rjavčam, je okoli 8. ure napadla med Pregarjem in Gabrkom bojna patrulja 2. čete in ranila tri vojake, vendar se je morala zaradi sovražnikove premoči umakniti s položaja. Druga četa je tedaj taborila med Rjavčami in Šmagorjem, zato se je takoj pognala s 5 lahkimi strojnimi, da bi zavzela položaje med Rjavčami in Gabrkom severno od kote 714. Med pohodom na položaj je zadela v bok sovražnikovega oddelka, ki je prikrito prodiral ob robu gozda jugozahodno od poti proti Rjavčam. Nemci so ob spopadu zbežali v jarek. Ker pa sta tedaj nemoteno prodrli na Rjavče od Brezovega brda in Tater dva nemška oddelka, se je morala tudi 2. četa umakniti s položajev, ker bi ji bili sicer tisti Nemci, ki so prišli na Rjavče, udarili v hrbet. Medtem se je zbral tudi nemški oddelek, ki ga je bila četa pognala v beg, in začel obstreljevati vas ter hudo ranil Ivanko Tomažič-Gabrčevo. Njena hiša pa je tedaj pogorela.

Podoben lov je nastal tudi med 4. četo in nemško kolono, ki je prodirala iz Materije čez Orehek proti Tatram. Četna ogledniška patrulja je Nemce pravočasno opazila in s strel iz puške opozorila četo na njihovo navzočnost. Nemci pa so začeli patruljo takoj obstreljevati in so tekli proti Tatram. Hkrati je četa stekla na položaje ob poti Orehek—Tatre, da bi jih napadla, vendar je kljub naglici prispela prepozno, ker so bili Nemci medtem že odšli mimo. Komandir je premestil zasedo proti Orehku, da bi napadla sovražnike, ko bi se vračali v Materijo, vendar so borci zaman čakali, ker so se Nemci vračali s Tater v Podgrad čez Rjavče in Brezovo brdo proti Javorju, manjši oddelek pa

kar po globelih.¹²⁰ Isti dan so vdrl v gornjepivške vasi tudi pripadniki 3. bataljona SNVZ in aretirali v Zagorju 4 sodelavce NOV, prišli pa so tudi v Klenik in na Palčje ter iskali terence.¹²¹

Dne 7. novembra Nemcev ni bilo v Brkine. Četna poveljstva pa so vseeno s patruljami varovala dohode in postavila zasede na položaje, kjer bi utegnili priti Nemci. Popoldne so politični komisarji govorili borcem o Oktobrski revoluciji in proslavili njeno 27. obletnico. Naslednji dan je bil deževen in po brkinskih globačah se je valila megla. Navzlic temu je nemški oddelek 22 vojakov iz Podgrada prodril v Javorje, od tam pa se je napotil po gozdnem jarku na Brezovo brdo. Opazovalec 4. čete je Nemce opazil, ko so bili že okoli vasi. Tisti dan je bil doma na Brezovem brdu politdelegat 4. čete Anton Cesar. Nemci so ga presenetili in ga ujeli na domačem ognjišču, ga odvedli s seboj po jarku in gozdu proti Rjavčam, od tam proti Gabrku. O dogodku je bilo po 15 minutah obveščeno poveljstvo 2. čete in je takoj poslalo zasedo, da bi napadla Nemce, ko bi šli proti Rjavčam, vendar je tudi ta zaseda prišla prepozno. Nemci so z ujetim Cesarjem prispeli na Rjavče in takoj nadaljevali pohod proti Gabrku, ne da bi bili dotlej le enkrat ustrelili. Mračilo se je, ko so se približali gabrški cerkvi, in prav tedaj se je dokaj neopreznost vračala bojna patrulja 2. čete s položajev na Karlovici (kota 771) nad Pregarjem. Nemci so patruljo, ki jo je vodil vodnik Anton Grandič, opazili prej kot člani patrulje nje, zato so jo izza cerkvice napadli. Ze pri prvih streljih je padel desetar Marčelo Družina, ki je bil v patruljni prehodnici.* Presenečeni člani patrulje so se sicer poskušali upreti sovražniku, vendar je bil odpor skoraj nemogoč, ker sta bila že pri prvih streljih ranjena še dva borca, od teh Fabjan Pribac smrtno in je v grmovju izkravavel. Sovražnikov je bilo 4-krat več, napadali pa so iz razdalje 30 do 50 metrov. Zato se je patrulja hitro umaknila. Stražar 2. čete pri četnem taborišču pod kot 728, vzhodno od Rjavč, je opazil Nemce, ko so šli proti Gabrku, zato je šla četa takoj za njimi, da bi jih dohitela in napadla ter pomagala patrulji, vendar so Nemci takoj po spopadu pobegnili proti Javorju, in ker se je stemnilo, je bilo zasledovanje nesmiselno.¹²²

* Jože Lever iz Huj se spominja, da je tedaj delal na bližnji njivi in videl Nemca, ki je meril na prihajajoče partizane, vendar se mu je tresla roka. Zato mu je podoficir vzel puško in prvi ustrelil, nato so streljali tudi drugi, s puškami in mitraljezom. (Jože Lever, ustni vir.)

Štab 4. bataljona in njegove čete pa niso le odbijale sovražnih napadov ter se spretno in bolj ali manj uspešno izmikale njegovim udarcem, temveč so hkrati zelo učinkovito napadale železniška prevozna sredstva in zveze. Vendar so po 30. oktobru zaradi močnega sovražnikovega pritiska na čete cel teden izostale tudi minerske akcije, za kar nikakor ni mogel biti razlog pomanjkanje razstreliva, saj ga je imel bataljon 15. septembra še 740 kg, do začetka novembra pa so ga minerji uporabili le 170 kg.¹²³

Upadanje partizanskih napadov nasploh so konec oktobra ugotovili tudi v poveljstvu 97. nemškega armadnega korpusa, ki je glede situacije poročal, da je aktivnost »band« po tednu bojev proti njim v splošnem nazadovala in da so se pri njih pojavile težave v preskrbovanju. Poročilo nadalje poudarja, da je upadla tudi bojna vnema partizanov, iz česar sklepa, da vodstvu ne uspe s pretiranim povzdigovanjem ruskih uspehov na Balkanu dvigniti bojnega razpoloženja.¹²⁴

Štab 4. bataljona je poskušal zmanjšati vpliv sovražnikovega pritiska na minersko aktivnost, zato je 5. novembra poklical vse minerje iz čet v sestavo samostojnega minerskega voda pri štabu 4. bataljona.¹²⁵ In res je šlo 8. novembra 6 minerjev v akcijo na progo Divača—Pulj, na odseku med Divačo in Kozino. Naslednje jutro so že pred dnem položili 3 medsebojno povezane kontaktne mine s 16 kg razstreliva. Nanje je zapeljal tovorni vlak in eksplozija ga je iztirila. Uničene je bilo 36 metrov proge, promet pa je stal 24 ur. Minerji so v naslednjih nočeh skušali porušiti še kos proge Ljubljana—Trst med Divačo in Št. Petrom (sedaj Pivka), vendar se ji niso mogli približati, ker je bila tam prejšnji večer neka druga enota izvedla sabotažnominersko akcijo. Zato so Nemci okreplili zavarovanje z 200 vojak.¹²⁶

Življenje v enotah 4. bataljona in njegovo delovanje je bilo v začetku novembra čedalje težje in nevarnejše. Zaradi stalnih sovražnikovih napadov, pomanjkanja obleke in obutve (saj je imelo npr. v 2. četi 10. novembra kar 15 izmed 55 borcev strgane čevlje), pohodov in bojev je mnogo borcev zbolelo: iz 3. čete je bilo 8. novembra 8 borcev v bolnišnici; poveljstvo 1. čete pa je 3. novembra poročalo, da se je zaradi slabega vremena zdravstveno stanje moštva poslabšalo. V 2. in 4. četi so bili 6. novembra po trije bolni.¹²⁷ Nekateri starejši borci in tisti, ki niso bili

trdnega zdravja, pa so hudo trpeli zaradi nadčloveških naporov, slabega vremena, domotožja, strgane obutve in obleke pa tudi strahu pred zimo in sovražnikom. Posamezniki so v obupu pobegnili domov ter se skrili. Tako je iz 1. čete od 2. do 7. novembra pobegnilo 5 borcev, iz 2. čete od 6. do 9. novembra 3, iz 3. je 10. novembra pobegnil eden, v 4. četi pa so od 10. novembra pogrešali tri. Pozneje jih je pobegnilo še nekaj, vendar ni bilo ugotovljeno, da bi se kdo izmed njih pridružil sovražniku. Velika večina borcev pa je bila pripravljena prestatati tudi najhujše napore in je ostala ter se borila naprej. Da bi zmanjšal število pobegov, je štab 4. bataljona 10. novembra na predlog 1. čete prepovedal obiske sorodnikov v četnih taboriščih, ker je domneval, da nekateri svojci nagovarjajo borce, naj se vrnejo domov. Naslednji dan pa je zaradi stalne nevarnosti sovražnih vdorov ukinil vsem borcem kratke dopuste. Navzlic takim in podobnim ukrepom pobegi niso povsem nehali, saj je štab 4. bataljona 23. novembra obvestil četna poveljstva, da je izdal tiralice za 14 ubežniki.¹²⁸

V takšnih razmerah je 10. novembra presenetil 2. in 4. četo močan in usklajen sovražnikov napad, ki je bil namenjen komandi mesta Ilirska Bistrica pri Rjavčah in 4. četi nad Padežem, je pa po naključju med umikom proti Šmagorju hudo prizadel 2. četo, ki je bila že od srede septembra najbolj izpostavljena sovražnikovemu pritisku.*

Druga četa je taborila severovzhodno od Rjavč, pod koto 728. Prva je bila v taborišču nad Kovačevo domačijo, na levem bregu padeške doline, tretja s štabom bataljona blizu Kozjan in četrta severozahodno od kote 719, med Tatrami in Padežem, v gozdu Topolovcu. Tedaj je bilo v bataljonu na seznamu še 311 borcev. V četah pa: vi. — 45, v 2. — 49, v 3. — 54 in v 4. — 55.

Dne 9. novembra zvečer med 22. in 23. uro je patrolja 2. čete pod vodstvom pomočnika političnega komisarja s pomočjo domačinov Jožeta Zadnika in Karla Dodiča na Pregarju brez krst in slovesnosti pokopala prejšnji dan padla borca Fabijana Pribca in Marčela Družino. Po polnoči je začelo snežiti, in ko se je

* Politični komisar 4. bataljona 9. brigade je poročal v tedenskem političnem poročilu od 8. do 15. novembra 1944, da je izdal Nemcem taborišče komande mesta Il. Bistrica dezertier iz te komande, ki ga ni omenil imensko. (Poročilo v arhivu IZDG F. 299/11).

pred jutrom patrolja vračala proti Rjavčam, je bilo že kakšnih 5 cm snega. V poveljstvu 2. čete so sklepali, da bo sovražnik poskušal izkoristiti ugodno vreme za večji vdor v Brkine. Res sta, že preden se je zdanilo, prodrli iz Podgrada čez Pregar je na Rjavce in iz Materije čez Orehek na Tatre nemški četi po 150 vojakov iz 1. bataljona 139. polka v kamuflažnih belih oblekah. Sovražna kolona, ki je prišla iz Podgrada, se je na Rjavčah razdelila v dve približno enako močni skupini. Prva je krenila proti taborišču 2. čete in komande mesta Ilirska Bistrica pri koti 728, druga pa po žlebu naravnost proti Šmagorju. Druge četni oglednik ni opazil. Druga četa je čakala sovražnike na položajih pri omenjeni koti. Ko pa je njeno poveljstvo ugotovilo sovražnikovo moč in usmeritev, se je odločilo za umik čez Šmagorsko dolino na desni greben. Od tam je nameravalo s kote 607 severno od potoka Ropotnika napasti sovražnike, če bi prodrli v Šmagorje, in tako odvrniti pozornost od bolnišnice, ki je bila približno 2,5 do 3 km, severozahodno na desnem bregu doline. Tisti dan ni bilo v četi ne komandirja ne političnega komisarja, ker ju je bil štab bataljona že prej službeno poslal drugam. Manjkalo pa je tudi 5 vodnih funkcionarjev, ki so 5. novembra skupaj s 7 tovariši iz drugih čet dobili nalogo, da postavijo novo bolnišnico v skritem kraju.¹²⁹ O premiku sta odločala namestnik komandirja Franc Lužar in pomočnik političnega komisarja Maks Zadnik. Dogovorila sta se, da bo Lužar vodil četo čez jarek, Zadnik pa bo kot boljši poznavalec terena ostal s kurirjem na opazovalnici, da bi ugotovil smeri sovražnikovih premikov in o njih obvestil četo. Med pohodom čez jarek pa je četa zavila preveč na levo proti severozahodu ter zato zašla v sovražnikovo zasedo. Ta je po njej udarila s precejšnje blizine na čistini. V kratkem spopadu so presenečeni borci izstrelili le 10 nabojev in vrgli ročno bombo ter se po skupinah in posamezno umaknili. Štab 4. bataljona je poročal 11. novembra, da so bili 3 borci ranjeni, 4 pa pogrešani. Vendar se ugotovitve iz tega poročila ne ujemajo s podatki poveljstva 2. čete, ki je 13. novembra zapisalo, da pogreša 12 borcev in da je izgubljenih 11 pušk* Dne 12. novembra pa se je četa zbrala na Kozjanah in njeno povelj-

* Glede izgub se s poročilom 2. čete dokaj ujemajo podatki iz poročila političnega komisarja 4. bataljona, ki je 15. novembra ugotovil, da pogrešajo 5 borcev, 9 pa jih je dezertiralo. (Poročilo politkomisarja 4. bat. 15. 11. 1944, arhiv

Stvo je obvestilo štab bataljona, da je v četi 38 od 49 borcev. Torej je bilo kar 11 borcev ranjenih, ujetih in pogrešanih. To je bil izredno hud udarec, ki je občutno prizadel borbeno moralo borcev, poraz, kakršnega četa prej ni doživela. Vendar si je večina tovarišev kmalu opomogla od njega, saj je četno poveljstvo že naslednji dan poročalo, da se »morala zboljšuje«. ¹³⁰

Precej bolje je sovražnikov napad prestala 4. četa, čeprav ji je bil namenjen najhujši udarec. Nemci so 8. novembra ujetega politdelegata 4. čete Antona Cesarja prisilili, da je navidezno privolil, da jim pokaže četno taborišče. Vendar ni nameraval izdati tovarišev, pač pa zapeljati sovražnike v prazno taborišče komande mesta Ilirska Bistrica, med Rjavčami in Šmagorjem, ter izkoristiti priložnost za beg. Poveljstvo 4. čete je 9. novembra zjutraj odločilo, da bo izpraznilo taborišče pri Brezovem brdu in se preselilo v rezervno taborišče, ker se je balo, da ne bi Nemci prisilili Cesarja,* da jim ga pokaže. Pohod nemške čete iz Materije na položaj taborišča 4. čete, nato pa še pohod njihove čete iz Podgrada vsekakor dokazuje to, da so Nemci vedeli ne le za taborišče, ki jim ga je pokazal Cesar, temveč tudi za taborišče 4. čete nad Padežem. Vendar sta velika budnost borcev in srečna okoliščina, da so šli Nemci v snegu mimo taborišča, ne da bi ga bili opazili, rešila četo katastrofe. Nemška kolona, ki je prispela okoli 3. ure iz Materije, se je — še preden je prišla na Tatrate — srečala s četno patruljo in jo napadla. Na Tatrah pa se je razdelila. Kakšnih 100 vojakov je šlo proti taborišču. Patrulja je obvestila četno poveljstvo o navzočnosti sovražnika. Tudi četni izvidnik je opazil Nemce pri Tatrah in takoj obvestil o tem četno poveljstvo. Na nujen poziv so začeli vsi borci pospravljati opremo. Toda še preden jim je uspelo izprazniti taborišče, so Nemci vdrli mimo njega v kuhinjo, oddaljeno približno 500 metrov od taborišča, razbili kotel, ubili mulovodca Karla Pribaca in odpeljali mulo. Potem pa so odšli proti Padežu in naleteli na stopinje v snegu, ki so držale proti Kovačevi

IZDG F. 299/11.) V tem številu so upoštevani 3 borci iz 4., drugi pa iz 2. čete. Dva borca 2. čete sta se vdala sovražniku v Šmagorju. Nemški komandir čete pa je ukazal med Hrušico in Podgradom, pri cesti Reka—Trst, oba ustreliti. To sta bila Aleksander Grizoniž in Slavko Prutki.

* Anton Cesar je kot ujetnik delal v Podgradu v hlevu pri konjih. Konec februarja 1945 je pobegnil skupaj z nekim Italijanom in se vrnil v partizane v Brkine. (A. Cesar, ustni vir, Mala Bukovica, 14. 8. 1974.)

hiši. To hišo so obkolili in v njej presenetili bataljonskega skladiščnika Giuseppa Cubbeto-Marjana, ki se je bil pravkar vrnil iz skrivališča, v katerem je prenočeval.* Ker se ni mogel več rešiti, se je ustrelil, da ga ne bi Nemci ujeli živega. Kovaču so vzeli dva vola in mu zažgali hlev ter ujeli 15-letnega pastirja Štefana Gombača, vendar so ga izpustili. Četa pa je pogrešala mlajšega dežurnega in kuharja, ki sta se pozneje vrnila.¹³¹

Večji del čete se je umaknil proti Orehku, njena zaseda pa je pod poveljstvom komandirja Karla Veneta čakala sovražnike v bližini taborišča s 3 strojnicami, da bi jih napadla, ko bi se vračali iz Padeža. Nemci pa so krenili le mimo kuhinje, zato taborišča niso našli. Potem pa se okoli 15. ure zbrali na Tatrah in Rjavčah ter se vrnili v svoji postojanki.

Sovražnikov napad je spričo kritičnih razmer pomenil za bataljon občuten udarec, ni pa omajal borbene morale borcev. Poveljstvo 4. čete je že 11. in 12. novembra poročalo:

»Morala v četi dobra! Trije bolni!«

Podobno so poročali tudi iz 1. in 3. čete, le poveljstvo 2. čete je v svojem poročilu 11. novembra trpko ugotovilo, da je »morala odpadla«, vendar je že naslednji dan vzpodbudno zabeležilo, da se »morala izboljšuje«. Da bi čimprej odpravil mučni vtis po sovražnikovem udaru, je štab 4. bataljona 11. novembra organiziral s kulturnim krožkom proslavo na Suhorju v počastitev 27-letnice Oktobrske revolucije. Naslednji dan pa je poročal štabu VII. korpusa, da je kljub vsakodnevnim sovražnikovim izpadom in slabi opremi bojna morala v enoti zadovoljiva. Hkrati pa je v svojem 14-dnevnem poročilu poudaril, da so bile izgube v bojih s sovražnikom predvsem posledice lahkomiselnosti nepazljivosti borcev in četnih poveljstev, ter da se bo potrudil, da bi jih odpravil. Potem pa je zbral vse čete na območju Kozjan in Šmagorja, da bi jih preuredil in zavaroval bolnišnico v Šmagorski dolini, ker so se obetali še močnejši sovražnikovi vdori na to območje.¹³²

* Giuseppe Cubbeto se je rodil 20. 4. 1920 v kraju Santo Stefano pri Messina na Siciliji. Z italijansko vojsko je služil na Viču (Ljubljana) kot karabinjer. V Ljubljani se je povezal z OF in sodeloval pri likvidaciji vohunov v italijanski službi že pred 17. marcem 1943, ko je vstopil v NOV v Dolomitski odred; potem je šel v Sercejevo brigado. (Dopis štaba IO štabu 7. korpusa 22. 7. 1944, arhiv IZDG F. 296/b.)

Nemci iščejo bolnišnico »Zalesje«

Oktober je bilo v številnih bojih v Brkinih ranjenih precej borcev. V velikih naporih in mrzlem jesenskem deževju pa jih je mnogo zbolelo. Zato so jih poslali v bolnišnico kar 39. Čeprav so tam sprejemali le tiste, ki so bili nujno potrebni bolniške nege, je 20. oktobra število oskrbovancev naraslo na 33. V bolnišnici pa je bilo prostora le za 30 bolnikov. Varnost bolnišnice, ki je bila zaupana štabu 4. bataljona, pa je bila čedalje bolj nezanesljiva. Zato je ta štab sredi oktobra v skrbih zaprosil sanitetni odsek štaba VII. korpusa, naj sprejme v centralno SVPB* deset hudo ranjenih borcev, ker je bolnišnica »Zalesje« v nevarnosti.¹³³ Po nemškem vpadu v Šmagorje (10. novembra) pa se je nevarnost zanj hitro večala. Štab VII. korpusa je medtem odobril sprejem hudo ranjenih v svoje bolnišnice. Zato je štab 4. bataljona sklical 12. novembra sestanek s KIVP, komandama mest Ilirska Bistrica in Materija ter štabom 5. bataljona VDV. Sporazumeli so se, da bodo organizirali prenos ranjencev na Notranjsko v noči na 14. november. Pri tem naj bi sodelovale vse enote z brkinskega območja. Štab 4. bataljona je določil v ta namen 134 svojih borcev, podoficirjev in oficirjev, iz drugih enot pa je sodelovalo 66 mož. Štab 4. bataljona je s pomočjo uprave bolnišnice pripravil vse potrebno, prenosu pa je poveljeval namestnik bataljonskega komandanta Leopold Krebelj. Borci vseh sodelujočih enot so se zbrali 13. novembra ob 17. uri v Šmagorski dolini. Najprej jih je politični komisar Franjo Kuntarič opozoril na borčevsko človečansko dolžnost ter odgovornost za hudo ranjene tovariše. Potem so sprejeli 12 trpečih in bolešno stokajočih soborcev na nosilih. K vsakim nosilom je pristopilo 12 tovarišev (tri izmene), drugi pa so zavarovali pohodno kolono na nevarnih prehodih. Nato je dolg sprevod krenil v hrib proti Ostrožnemu brdu, od tam pa je šel čez most pri Ambrožiču in 3 km po cesti proti Ilirski Bistrici, do Jakševega mlina. Tu je zavil na levo, šel po vojaški cesti in čez kilovški predor, kjer je divje tulila burja in naletaval droben leden sneg. Čeprav so bili borci utrujeni, so ranjence do jutra srečno prenesli čez greben Šilentabora in Bača na Jurišče. V naslednji noči se je 77 borcev

* SVPB — Slovenska vojna partizanska bolnica.

vrnilo v Brkine, drugi pa so spremljali ranjence naprej na Notranjsko. Od tod so se pozneje mnogi ranjenci odpeljali z letali v Italijo.¹³⁴

Z velikimi napori izvedeni prenos ranjencev je sicer olajšal skrb bolniški upravi, ni pa zmanjšal nevarnosti za bolnišnico. Nasprotno, med 12. in 15. novembrom sta jo začeli sovražnikova vojska in njena obveščevalna služba mrzlično iskati, da bi jo uničili in s tem prizadejali hud moralni udarec partizanskemu gibanju v teh krajih.* Poveljstva vseh partizanskih enot v Brkinih so bila skupaj z NOB zvestim in požrtvovalnim ljudstvom pripravljena storiti vse, kar je bilo v njihovi moči, da preprečijo sovražnikove nakane. Zato je bila od tedaj do konca novembra večina bojov in prizadevanj vseh partizanskih enot in političnih dejavnikov v Brkinih posredno ali neposredno namenjena prav varovanju dn reševanju ranjencev, če že ne bi mogli rešiti bolnišnice. Štab 4. bataljona je že 5. novembra dodelil upravi bolnišnice 12 najbolj zanesljivih in najpogumnejših borcev ter vodnih funkcionarjev, da bi jo ščitili in postavili novo v bolj skritem kraju. Ko pa je po 15. novembru zaradi ponavljajočih se sovražnih napadov proti Rjavčam in Šmagorju postalo očitno, da bolnišnice ne bo mogoče urediti na tistem območju, jim je štab ukazal, da pomagajo njenemu osebju pri neposrednem reševanju ranjencev. Borci vseh drugih enot pa so se v strupeno mrzlem deževju spopadali s sovražniki za življenja ranjencev, trdno odločeni tudi v najtežjih razmerah kljubovati zagrizenemu, v orožju in moštvu močnejšemu sovražniku.¹³⁵

Odgovorni tovariši v štabu 4. bataljona so se dobro zavedali, da v kritičnih razmerah s šibkimi silami tamkajšnjih partizanskih enot ne bo mogoče frontalno dn neposredno zaščititi bolnišnico. Tudi njena premestitev na bolj skrit in teže dostopen sektor je bila v Brkinih izključena, zato je preostalo le manevriranje na ožjem gozdnem območju med Preložami—Ostrožnim brdom—Suhorjem in potokom Suhorico. Ta možnost je izhajala iz domneve, da sovražnik ne pozna natanko lokacije bolnišnice. Sicer je bila na tistem območju že 8 mesecev in so zanj

* Med 15. in 20. novembrom sta dobili nemški četi 1. bataljona 139. polka na Kozini 4, v Materiji pa enega policijskega psa. (Sit. poročilo obv. centra štaba 4. bat. 9. brigade 20. 11. 1944, A IZDG F. 299/III. Sit. poročilo KIVP 25. 11. 1944, AO IO v Kopru.)

vsaj približno vedeli prebivalci 10 brkinskih vasi, vendar je ni — kar se zdi komaj verjetno — do začetka novembra 1944 nihče izdal. Vsaj opaziti ni bilo dotlej, da bi jo Nemci iskali. Pomanjkanje dokumentov iz sovražnih virov sicer še ne dopušča zanesljivejšega odgovora na vprašanje, kdaj in kako so Nemci zvedeli, kje približno je bolnišnica. Iz njihovih ukrepov pa je vendarle mogoče dokaj zanesljivo sklepati, da so okoli 10. do 15. novembra vedeli, da je bolnišnica nekje v Šmagorski dolini. Zato so se njihovi pritiski na to območje stopnjevali.

Dne 10. novembra so ujeli nekaj borcev 4. bataljona 9. brigade, 13. novembra ob 11.30 pa je vdrla iz Podgrada čez Brezovo brdo na Rjavče skupina 25 Nemcev iz bataljona »Heine«, preiskala vas in prišla nekaj sodelavcev NOV.* Te so odvedli v Podgrad, kjer je delovala skupina policije SS pod poveljstvom zloglasnega Arturja Paula Walterja.¹³⁶ V tistih in naslednjih dveh dneh so Nemci še nadalje preiskovali gozdove na širšem območju med Podbežami, Zajelšjem, Javorjem, Hujami in Pregarjem. Potem so tri dni mirovali, da bi prikrili svoje prave namene. Budna in iznajdljiva partizanska obveščevalna služba pa je njihove načrte odkrila in že 16. in 17. novembra poročala, da nameravajo nedičevci in pripadniki 4. bataljona 1. polka slovenskega narodnega varnostnega zbora organizirati večji pohod v Brkine.¹³⁷

Ofenzivna akcija Georga Michalsena v Brkine in na Pivko

Globočnikov štab za protipartizanski boj v Trstu je imel okoli 15. novembra v načrtu obsežnejši ofenzivni nastop proti partizanom v Brkinih, čeprav je partizanska obveščevalna služba prek nedičevcev in domobrancev odkrila nemške načrte, ni mogla preprečiti nemški esesovski vohunski službi vohljanja po Brkinih. Ta je med 12. in 15. novembrom odposlala na teren »partizana« in »dezerterja«: s »prepustnico« komande mesta Materija sta se priključila na Ostrovici ali v Padežu civilni kurirski liniji, potem pa je »partizan« spremljal nemškega »dezerterja« iz Padeža skozi Orehek in Slivje ter Markovščino »na štab« v

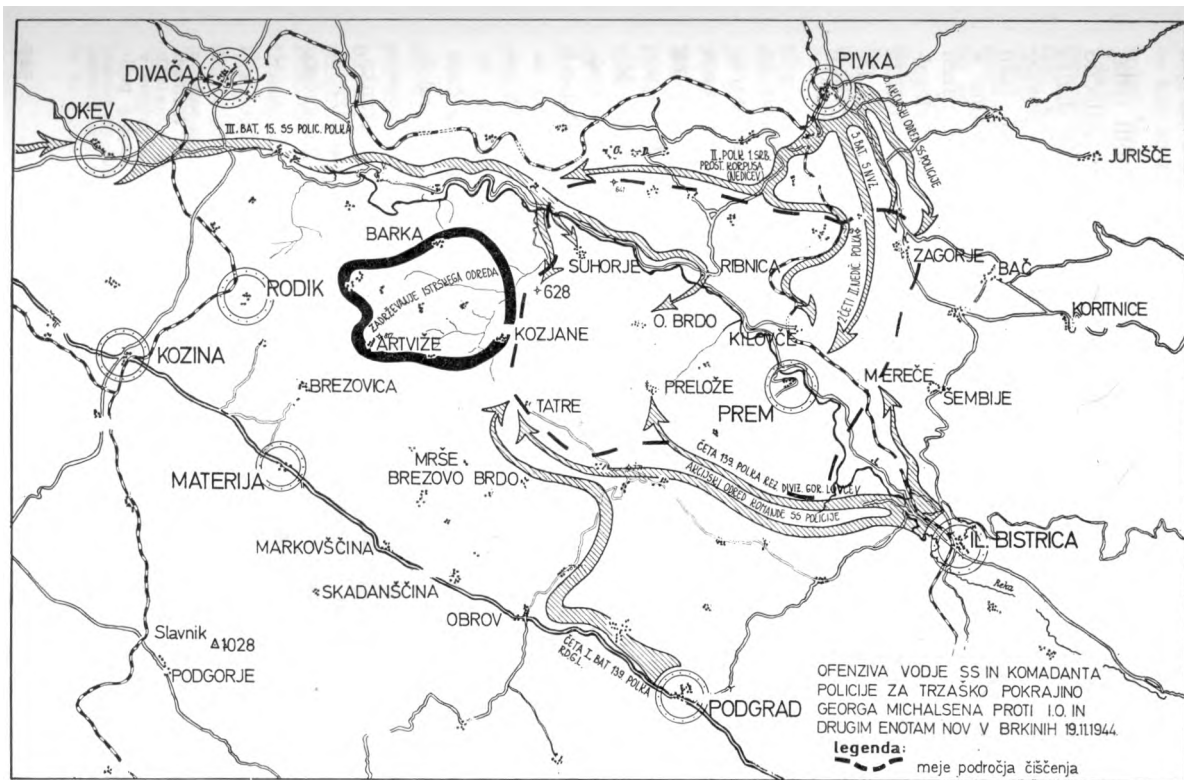
* Stab 4. bataljona 9. brigade je v svojem operacijskem poročilu 14. novembra 1944 poročal, da so Nemci ujeli 2 funkcionarja civilne oblasti. (Poročilo v A IZDG F. 299/11). KIVP pa je v svojem situacijskem poročilu 16. 11. 1944 omenila, da so Nemci ujeli »pet naših tovarišev«. (Kopija poročila v AO IO v Kopru.)

Skadanščino. Tako sta odkrila nekatere kurirje, nato so jih 18. novembra nekaj aretirali.

Nemški načrti na tistem delu Primorske pa so dobili tedaj širši pomen, saj se je bilo nemško poveljstvo medtem odločilo braniti ta del Primorske do skrajnih zmogljivosti, ker držijo čezenj nadvse pomembne strateške prometne zveze med postojno, Trstom, Reko in Gorico. Takšno odločitev potrjujejo tako tedanja partizanska obveščevalna poročila kot potek vojne v končni fazi. Zato je nemško poveljstvo začelo utrjevati razen Krasa in Čičarije še okolico Klane, Postojne in Pivke. Železniška križišča Št. Peter, Divačo in druga pa so Nemci zaščitili še s protiletalsko artilerijo. V predore med Št. Petrom in Divačo so pripeljali dva daljnostrelna topa kal. 249 in dva 305 mm ter več vlakov goriva in streliva.¹⁴

Prav zaradi širših vojaških načrtov nemškega poveljstva in vloge tega območja v njih je dobival problem boja proti partizanom v Slovenskem primorju, zlasti pa v njegovem južnem delu, vse večji pomen. Zato je Globočnikov operativni štab za protipartizanski boj v Trstu ukazal vodji SS in komandantu policije za Tržaško pokrajino, SS- Sturmbanführerju Georgu Michalsenu, da organizira obsežnejše ofenzivno čiščenje na območju severovzhodnih Brkinov, Gornje Pivke in Pivških Dolan.* Michalsen je 16. novembra izdal povelje za akcijo, določeno za 19. november ob 6. uri. Zanj je uporabil: 3. bataljon 15. SS-policijskega polka, tretji akcijski odred komandanta policije in varnostne službe, tri vode 705. zaščitnega bataljona in eno četo 2. bataljona 139. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev, celo 7. četo in del (okoli 120 mož) 3. bataljona Slovenskega narodnega varnostnega zbora s Pivke oz. iz Prestranka, 2. polk srbskega prostovoljskega korpusa in dva oddelka s 15-watnimi radijskimi postajami iz 182. gorske čete za zvezo, skupno okoli 2500 mož.¹³

* Georg Michalsen je bil pred prihodom v Trst član zloglasnega odreda »Einsatzkommando Reinhard« skupaj z Globočnikom in Christianom Wirthom na vzhodnem Poljskem. Opravljal je poglobitve naloge v uničevalnih taboriščih Belzec, Treblinka in Majdanek v okviru »Akcije Reinhard«. Od tam je prispel v Trst, nato ga je Globočnik imenoval za vodjo SS in komandanta policije v puljski pokrajini, jeseni 1944 pa ga premestil v Trst. (Regionalni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja dežele Furlanije Julijske Krajine v Trstu. La Risiera di san Sabba, uradna objava aprila 1971.)

Ofenziva nemškega vodje SS in komandanta policije za tržaško pokrajino Georga Michalsena proti Istrskemu odredu in drugim enotam NOV v Brkinih 19. 11. 1944

Namen Michalsenove akcije ni bil le uničenje bolnišnice, temveč tudi 4. bataljona 9. brigade in vseh drugih partizanskih enot na akcijskem območju, ki ga na brkinski strani omejujejo izliv Padežnice v Reko, kota 628 (Grad), kota 758 (Straža) pri Tatrah, kota 771 (Karlovice) severozahodno od Pregarja in dolina potoka Posrtvice do Brc pri Zarečju. Tam je zavila meja tega akcijskega območja čez Reko proti severu na Mereče in dalje čez Gradišče (kota 791), vključila Zagorje na Pivki, potem pa se je obrnila proti severozahodu čez greben Šilentabora (trigonometer 723) na Šmihel in dalje proti zahodu ob robu Nove in Stare Sušice na Gradišče (kota 641), jugozahodno od Košane. Akcijski območji sta bili le v Brkinih in v Zagorju, drugod pa so bile zaporne črte, ki naj bi preprečile partizanom umik. Območje »čiščenja« je bilo dokaj obsežno in razvlečeno, z operativnega vidika pa nelogično opredeljeno. Kljub prizadevanju njegove obveščevalne službe nemški štab za protipartizanski boj ni imel

— če naj verjamemo Michalsenovemu povelju — niti približnih podatkov o številčni moči partizanskih enot na ofenzivnem območju. Za to pa imajo največ zaslug narodnoosvobodilnemu boju zvesti brkinski prebivalci in partizanska obveščevalna služba. Še manj je bilo Michalsenovemu štabu znano, kje se zadržujejo partizanske enote, ker sicer ne bi bil zapisal v svojem povelju, kako te izkoriščajo območje Ribnice—Suhorja—Prelož in Prema kot prehodno ozemlje, zato da so tam le njihove šibkejše, številčno neugotovljene sile,* medtem ko je v Zagorju na Pivki sedež neke partizanske komande, ki šteje Okoli 100 mož.** Glede na to je računal, da bi se tam utegnil zadrževati tudi komandant 4. bataljona 9. brigade.¹⁴⁰

Vendar se nemška ofenziva ni začela 19. novembra ob 6. uri, kot je določil Michalsen, marveč že 17. novembra popoldne na

* Da nemški štab ni razpolagal z zanesljivimi obvestili o partizanskih enotah na brkinskem in pivškem območju, dokazuje tudi obveščevalno poročilo nemškega 97. armadnega korpusa z dne 25. novembra 1944, v katerem je med drugim navedeno, da se je po izjavah ujetnikov in zaplenjenih dokumentih pojavila na območju vzhodno od Hrpelje in jugovzhodno od št. Petra 9. brigada 18. divizije. Pri tem je poudarjeno, da so poročila nerazumljiva in zahtevajo primerjavo, ker je nedvomno dokazano, da je 18. (partizanska) divizija z vsemi svojimi deli v Ljubljanski pokrajini in je njen odhod z območja VII. korpusa neverjeten. (Poročilo 97. armadnega korpusa 25. 11. 1944, NAW, filмотeka VZI, serija '1-311, navitek 197, posnetek 153.)

** Verjetno je, da je kakšna nedičevska ali domobranska patrulja opazila na območju Zagorja v noči na 15. november kolono 4. bataljona 9. brigade, ko se je po prenosu ranjencev na Pivko vračala z Jurišč v Brkine.

območju Suhorja in Rjavč, naslednji dan zjutraj pa tudi na območju Čelj—Prelož—šmagorja. Pri tem pa so nastopale enote nemške redne vojske v drugih smereh, kot jih je določalo Michalsenovo povelje, in celo kot nekakšna konkurenca esesovskemu štabu. Najverjetneje Michalsenov štab 19. novembra še ni zvedel, da so enote 1. bataljona 139. polka dan prej odkrile in uničile kuhinjo bolnišnice ter našle zasilno skladišče hrane in zdravil, ker bi bile sicer njegove enote še naprej temeljito preiskovale tisti sektor: to pa se tedaj ni zgodilo.^{*1}

Ker se bomo na Michalsenovo ofenzivo vrnili pozneje, pogledjmo najprej, kako so potekali nemški napadi in boji s partizanskimi enotami 17. in 18. novembra. Čete 4. bataljona 9. brigade so bile po 15. novembru razporejene na sektorju Suhorje—Kozjane—Prelož. Tam se je zadrževala tudi četa 5. bataljona 1. brigade VDV s štabom bataljona. Komanda istrskega vojnega področja pa je bila s komando mesta Materija na sektorju Vareje—Misliče—Podgrad. Dne 17. novembra dopoldne ob 10. uri je vdrla skupina 60 Nemcev iz Divače čez Zavrhek v Podgrad, in sicer pri Varejah, od koder se je, ne da bi se bila spopadla s partizani, popoldne vrnila v Vremsko dolino.¹⁴² Istega dne popoldne se je pripeljalo kakšnih 100 Nemcev s kamioni iz Divače do Kozjanskega mosta južno od Buj. Nemci so se izkrcali in začeli prodirati po skrivnih poteh proti Suhorju. Z njimi sta se borili tretja in del 4. čete ter jih v dveh urah dvakrat zavrnili. Potem sta se morali zaradi sovražnikove premoči umakniti jugozahodno od Suhorja na Stražo (kota 624), kamor jih Nemci niiso zasledovali, temveč so se potem, ko so na Suhorju pokradli nekaj živine, vrnili v Divačo.¹⁴³

Prav tisti dan je prispelo okoli 21. ure iz Materije 30 Nemcev na Rjavče. Tu so prenočili. Naslednjega dne zjutraj se je iz tržaške Rižarne in Podgrada pripeljalo z dvema kamionoma in oklopnim avtomobilom 40 esesovcev čez Slivje in Tatre na Rjavče. Iz Podgrada pa je prodrlo čez Pregarje na Rjavče kakšnih 100 Nemcev iz 1. bataljona 139. polka. Te enote so dopoldne postavile zasede na vzpetinah med Rjavčami in Tatrami, potem pa je oddelek kakšnih 60 mož vdrl z Rjavč v Šmagorsko dolino. Sočasno je prodrla nemška kolona z okoli 100 vojakov tudi iz Ilirske Bistrice čez Prem. Tam je pustila zaščitnico, kakšnih 40 vojakov, drugi pa so nadaljevali pohod v Celje in na Prelož,

preiskali obe vasi in v Čeljah aretirali ranjenega borca 4. bataljona Franca Šircija, ki je bil zaradi bolezni doma. Nato so Nemci iz Prelož vdrli v Šmagorsko dolino in se združili s tistimi, ki so tja prišli z Rjavč. Začeli so preiskovati gozdove na desnem pobočju Šmagorske doline, med kotoma 652 (Prluge) in 606. Tam so našli prazno kuhinjo bolnišnice Zalesje in priročno skladišče za hrano, v katerem je bilo tudi nekaj zdravil, ter oboje uničili. Pustili pa so med, ki ga zdravnik Magomed Gadžiljev-Mišo ni maral uporabiti, ker se je bal, da je zastrupljen.

V bližini je bil skrit ranjenec Alojz Placer, ki se je sovražnikov ustrašil in se poskušal umakniti. Zato so ga Nemci opazili in ga, kršeč mednarodna vojna pravila o ranjencih, ubili.¹⁴⁴

Ker je bila 18. novembra z vdorom sovražnikov v Šmagorsko dolino neposredno ogrožena bolnišnica »Zalesje«, je štab 4. bataljona ukazal svoji 4. četi, naj s kote 628 (Grad) napade sovražnika v hrbet z vsem orožjem. Četa je nalogo izvršila in zlasti s težko strojnico fiat s Kozjanskega gradu napadla Nemce, ko so preiskovali gozdove, v levi bok in hrbet. S tem pa je napadalce pritegnila nase ter jih odvrnila od nadaljnjega preiskovanja gozdov na območju, kjer je bila bolnišnica.*

Tisti dan so esesovci iz Trsta in pripadniki 1. bataljona 139. polka v Šmagorju zažgali hišo Avguštinu Malečkarju-Bežaju in hlev Antonu Božiču-Carotniku ter jima vzeli 9 govedi in 2 prašiča. Potem so se vrnili na Rjavče, od koder se jih je del (esesovci iz Trsta in Podgrada) zvečer 18. novembra odpeljal proti Podgradu in Trstu. Večina pa je ostala tam še naslednjo noč, da bi 19. novembra sodelovala v obsežni ofenzivi po Michalsenovem načrtu.¹⁴⁵

Za obsežno »čiščenje« 19. novembra je Michalsen v skladu s podatki o sovražniku razporedil svoje glavne sile na tale izhodišča:

1. tretji bataljon 15. SS-policijskega polka je zasedel položaje od Buj do Kozjanskega gradu (kota 628) in od Buj do Ribnice z

* Razen že omenjenega Šircija so tisti dan esesovci iz Podgrada in tržaške Rižarne aretirali na Rjavčah Alojza Tomažiča in Franca Gustinčiča, na ^ Orehku pa Franca Renka, njegovo ženo Milko in njeno sestro Pavlo Vatovec ter še nekaj drugih, potem pa vse odpeljali skozi Pregarje in Harije v Podgrad, od tam pa v Rižarno. Na Tatrah je tisti esesovec, ki so ga bili okoli 15. novembra poslali kot »dezerterja« skupaj s »partizanom«, ki ga je spremljal »na štab« v Skadanščino, grozil Francu Renku, da mu bo z nožem prerezal vrat, če ne bo povedal, kje je bolnišnica »Zalesje«. (Franc Gustinčič, Izola, Janez Renko, Slivje, Anton Segul in, Orehek, izjava udeležencev, ustni vir.)

nalogo, da čisti območje gozdov proti Suhorju, Ostrožnemu brdu in Ribnici,

2. drugi srbski prostovoljski polk je zasedel z dvema bataljonom zaporne položaje na splošni črti od kote 641 (Gradišče) pri Košani mimo Stare in Nove Sušice ter Šmihela do železniške proge pri Narinu ter na predorih proti Kilovčam;
3. tretji bataljon Slovenskega narodnega varnostnega zbora je dobil pod poveljstvom majorja Janka Debeljaka nalogo, da skupaj z akcijskim odredom komandanta policije in varnostne službe napade Zagorje in uniči domnevno partizansko skupino 100 mož iz 4. bataljona 9. brigade;
4. bojni skupini majorja Hoebla iz 705. zaščitnega bataljona je Mihalsen ukazal, da s tremi vodi tega bataljona, četo 139. polka, akcijskim odredom komandanta policije in varnostne službe ter dvema četama iz 2. polka srbskega prostovoljskega korpusa zasede izhodišča na črti Kilovče—Mereče—Smrje—Brce in prodira proti Premu in Preložam.

Nemške enote so se pripeljale iz Trsta na 32 in Divače na 6 kamionih. Iz Ilirske Bistrice in Pivke pa na 2 kamionih. Domoobranci in nedičevci pa so prišli peš na izhodiščne položaje. Pohodi nemških in satelitskih enot so se nadaljevali v skladu z Michalsenovim poveljem na določena območja. Ofenziva pa je bila bolj podobna tekmovalju sestradanih roparskih tolp v plenjenju kot pa načrtnemu prizadevanju organizirane vojske v boju proti sovražniku. Tako so esesovci iz 3. bataljona 15. SS-policijskega polka, katerega štab se je nastanil v mlinu pod Suhorjem pri Leopoldu Deklevi-Žagarju z radijsko postajo, pokradli na Suhorju 50 kokoši in nekaj voz jabolk. Podobno so ravnali tudi na Ostrožnem brdu in drugod.

V akcijo je vstopila tudi tista enota, ki je ostala v noči na

19. november na Rjavčah in je zjutraj prodrla po gozdu z Rjavč proti Čeljam. Štab 4. bataljona se je z vsemi svojimi četami umaknil že v noči na 19. november na sektor Barka—Misliče—Artviže, ki je bil zunaj ofenzivnega območja. Osebe bolnišnice in dodeljeni ji borci pa so v isti noči poskrili ranjence iz bolnišnice in jih zavarovali. Laže ranjene, ki so lahko sami hodili, so poslali v domačo oskrbo.

Nemške in druge enote niso tisti dan nikjer naletale na partizanske enote. Zato so se zvečer okoli 20. ure umaknile v svoja

izhodišča, čeprav so imele hrane za dva dni. Bolnišnice, zavoljo katere so v glavnem organizirali ofenzivo, niso našli. Tudi tehnike »Slavnik«, ki je bila pod koto 628 (Grad), jugozahodno od Suhorja, niso odkrili. Enot 4. bataljona niso prizadeli. Štab 4. bataljona je poročal, da je bil en borec pogrešan, drugi pa ranjen.* Sovražnikovih izgub pa niso ugotovili. Nazvlic malen-

Takšna »junaštva« so spremljala nemške pohode vsepovsod

kostnim neposrednim izgubam pa je tridnevna sovražnikova ofenziva zaradi kritičnega stanja obleke in obutve ter deževja slabo vplivala na borbeno moralo večine borcev, Tako je od 17. do 22. novembra pobegnilo iz bataljona 14 borcev, največ (6) iz 3. čete. Zato je štab 4. bataljona poročal štabu VII. korpusa:

»Morala naše enote je zadnje čase zelo padla, ker je stalno deževno vreme, veliko dolžnosti... moštvo pa je v večini nago in boso ...«¹⁶

* Dne 17. novembra je bila hudo ranjena bolničarka 3. čete 4. bataljona Božena Prašelj, laže pa Edvard Gregorčič, komandant 5. bataljona 1. brigade VDV. (Seznam ranjencev SVPB »Zalesje«, arhiv IZDG F. 393/11). V Smagorju pa sta 18. novembra zjutraj padla dva borca iz neke zaledne enote (Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 20. 11. 1944, A IZDG F. 299/III.)

Učinkoviti minerski napadi

Čeprav je 4. bataljon preživel po 10. novembru kritične dneve, so njegovo poveljstvo in borci, zlasti pa odločni in iznajdljivi minerji premogli dovolj samozvesti in poguma, da se z energičnimi protiudarci upro sovražniku, ki je hotel onemogočiti partizansko delovanje na zanj izredno kritičnem in občutljivem prometnem območju med železnicami št. Peter—Roka, št. Peter—Divača in Divača—Kozina. Takrat so najprej prešli v akcijo trije člani bataljonovega minerskega voda pod vodstvom Antona Drečnika-Zvonka. V noči na 17. november so na progi Divača—Kozina blizu Kozine položiti tri mine. Nanje je ob 8. uri naslednjega dne zavozil tovorni vlak, sestojč iz lokomotive, 7 tovrnih in dveh osebnih vagonov. Eksplozija je vlak iztirila. Razen lokomotive so bili uničeni tudi trije vagoni ter porušeno 60 metrov proge. Da bi onemogočili popravljanje proge ali vsaj povzročili zmedo v sovražnikovi organizaciji, so minerji postavili le nekaj sto metrov stran še 2 tempirani (Hawkins) mini. Ti sta eksplodirali ob 16. uri istega dne, ko je železničarska ekipa popravljala progo. Ponovni eksploziji sta povzročili tolikšen preplah in zmedo, da so se delavci razbežali — in spet je bilo porušeno 22 metrov proge. Tisti dan je niso več popravljali. Za akcijo so minerji uporabili 16 kg razstreliva in povzročili prekinitev prometa za 24 ur.¹⁴⁷

Še bolj učinkovito so minerji napadli progi Št. Peter—Divača in Ilirska Bistrica—Reka 22. in 23. novembra. Takrat je napravil štab 4. bataljona načrt za troje napadov na proge. Najpomembnejši bi naj bil udar na progo Kozina—Trst, ki od 20. aprila 1944 ni obratovala. Nemci pa so naglo popravljali most pri Dragi in je bil po poročilih obveščevalcev skoraj končan. Zato bi morali minerji porušiti kakšen drug večji objekt in onemogočiti obnovo prometa na progi, ki bi utegnila biti v primeru angloameriškega izkrcanja izredno pomembna. Druga skupina pa naj bi napadla progo Št. Peter—Divača in tretja Št. Peter—Reka. Vse tri skupine so odšle v akcijo v noči na 22. november.

Skupino treh minerjev, ki je minirala progo med Ilirsko Bistrico in Šapjanami, je vodil Jože Benčič-Pezdirčev, ščitila pa jo je skupina 7 borcev. Minerji so morali trikrat bresti vodo

do pasu, šele potem jim je uspelo priti k progi pri Mali Bukovici. Kljub močni nedičevski straži so okoli 23. ure položili na progo dve kontaktni mini s približno 12 kg razstreliva, nato so se umaknili skupaj z zaščitno skupino. Naslednji dan ob 7.30 je na mine zavezil vlak, sestojec iz lokomotive in 7 tovornih vagonov, ter se iztiril in raztrgal 40 metrov proge. Promet je bil prekinjen za 24 ur.¹⁴⁸

V napad na progo Št. Peter—Divača so odšli 4 minerji brez zaščitne desetine, ker bi bilo približevanje večjih skupin progi spričo močnega sovražnega nadzorstva preveč tvegano. Progi so se približali v noči na 23. november pri železniški čuvajnici št. 51, nad Famljami, in položili 3 kontaktne mine s kakšnimi 15 kg razstreliva na levi tir od Divače proti Pivki.* Dne 23. novembra je pridrvel na mine vlak in se iztiril. Eksplozija je onespodobila eno od dveh lokomotiv in sedem od 9 tovornih vagonov ter poškodovala progo. Tudi tokrat je bil prekinjen promet 24 ur.¹⁴⁹

Minerji Zvonkove skupine so prevzeli nalogo, da porušijo približno 100 m dolg in 30 m visok viadukt na progi Kozina—Trst pod Nasircem. To je bila nedvomno najbolj zahtevna naloga, zato so tudi naleteli na največje težave. Vendar niso klonili. Najprej so si ogledali most in ugotovili, da imajo zanj premalo razstreliva, zato so sporočili štabu bataljona, naj jim ga še

* Mirko Kovačič je v svojih spominih takole opisal akcijo:

»Ker sem bil po prenosu ranjenec bolan, me 22. novembra 1944 niso poslali na akcijo, kar sem hudo obžaloval. Ko sem že mislil, da so odšli, sta prišla k meni na senik vodja skupine Peter Griščenko-Rus in še nekdo. Prosita sta me, naj bi šel z njimi, ker ne poznajo dovolj terena in se bojijo, da bodo zašli v sovražnikovo zasedo. Obljubili so mi, da mi bodo pomagali, če ne bom mogel hoditi. Res so me prepričali, da sem šel z njimi, čeprav me je bolela glava in mučila vrtoglavica . . . Tedaj so nadzorovali progo poleg redkih Nemcev tudi nedičevci. Njihove patrulje so zelo pogosto hodile po njej, zato se ji je bilo težko neopazno približati, še teže pa nastaviti mine. Navzlic njihovi budnosti nam je uspelo priti na progo, ne da bi nas opazili, toda preden smo nastavili mine, smo se morali trikrat umakniti. Mine je polagal Franc Grbec, eden mu je dodajal razstrelivo, dva pa sva ju varovala. Minirali smo levi tir, po katerem so Nemci pripeljali iz Divače v predor ter v njem skrivali pred zavezniškimi letali čez dan vlake z razstrelivom in orožjem. Tako smo nameravali takšno skrivanje preprečiti in omogočiti zavezniškim letalcem uničiti vlake. Vendar naslednji dan do 10.30 Nemci niso pripeljali vlaka v predor. Redno pa so vlaki vozili po neminiranem tiru. Ko smo mine nastavili, smo se umaknili v Brkine in čakali na eksplozijo. Ker pa je ni bilo, sem bil prepričan, da so nedičevci mine našli, zato sem poročal štabu, da akcija ni uspela. Toda ob 16.30 je pripeljal po miniranem tiru prvi vlak in mine so opravile svoje. Nemce in nedičevce je bilo sram, zato so poročali, da je bil vlak bombardiran. (Mirko Kovačič, spomini udeleženca, pismo-na izjava, AO IO v Kopru.)

pošlje. Načelnik štaba Srečko Vičič in operativni oficir Milan Gulič sta jim v noči na 24. november poslala na pomoč še 3 minerja, ki so odnesli še 45 kg razstreliva. Poslanim minerjem je uspelo priti že v noči na 24. november na Vrhpolje pri Kozini. Tu so jim terenci dali večerjo in jih skrili v bunker (Groblje). Potem pa so pod vodstvom terenskega obveščevalca krenili čez cesto Trst—Reka h progi pod Mihele in Nasirc.

Miniranje je pomenilo tokrat izredno velik tehnični problem, ki pa so ga minerji rešili po partizansko. Najprej so se dogovorili, da bodo dali mine v odprtine za odtekanje vode v nosilnih stenah, toda kmalu so ugotovili, da so zabetonirane. Zato so sklenili kar z golimi rokami izdolbsti pod pragovi nad nosilnim stebrom luknjo in vanjo vtakniti dovolj močno mino, da bo porušila steber in dva oboka. Delo sta opravila do 22. ure Mirko Kovačič in Peter Griščenko-Rus, drugi pa so ju varovali. Potem so spravili v luknjo okoli 80 kg ekrazita in ga opremili s tremi na 3 ure tempiranimi vžigalniki, ki so bili okrepljeni s poživitvenimi naboji. Razen glavne so nastavili še 3 mine pod tračnice in tri nad oboke. In 25. novembra okoli ene ure so mine raztrgale most, porušile velik del nosilnega stebra, odtrgale dva oboka, pretresle cel most in razdejale kakšnih 50 metrov proge.

Rušenje je bilo izpeljano bolj učinkovito, kot je domneval štab bataljona, ko je poročal, da bo promet stal tri tedne. Nemci se sploh niso lotili popravila mostu, čeprav jim je bila proga nujno potrebna, zato ni več obratovala do konca vojne.¹⁵⁰

Ta akcija je bila poleg tiste 20. aprila 1944 na tej progi najbolj uspešen podvig odredovih minerjev v njihovem 15-mesečnem delovanju. Imela pa je tudi izreden moralni pomen v Istri in Trstu, kamor se je slišal odjek močne eksplozije.

Razmere se v Brkinih niso bistveno izboljšale, čeprav so nemške enote po neuspeli ofenzivi 19. novembra za nekaj dni opustile pohode na to področje. Še težje je bilo za partizanske borce v Istri, kjer je bil v dneh od 24. do 25. novembra uničen bataljon Alma Vivoda. Ker pa so minerji 4. bataljona 9. brigade izvedli 23. novembra dva učinkovita napada na progo, je naslednji dan najprej prodrla nemška kolona 60 vojakov iz 1. bataljona 139. polka iz Materije na Artviže in Vareje; druga kolona, 40 mož, iz iste enote pa je prišla iz Podgrada čez Javorje na

Tako so izgledale proge po partizanskih minerskih akcijah

Brezovo brdo, Rjavče in Tatre. Čete 4. bataljona se tisti dan niso spopadle s sovražniki, zato so se ti kmalu vrnili v svoja izhodišča. Ko pa so minerji v noči na 25. november uničili most na progi Kozina—Trst, je štab 4. bataljona računal, da bodo Nemci začeli v kratkem ponovno vdirati v Brkine. Tudi obveščevalci 4. bataljona in komande istrskega vojnega področja so napovedali, da bodo Nemci obnovili ofenzivo in uporabili tudi policijske pse, da bi našli bolnišnico.¹⁵¹

Kriza v oskrbi z obutvijo, obleko in orožjem

Petdnevni premor v sovražnikovih napadih v Brkine borce 4. bataljona ni prinesel pravega olajšanja, ker še vedno ni bil rešen kritični problem oskrbe z obleko, obutvijo, orožjem in strelivom. Ta problem je borce bolj mučil kot sovražnikovi napadi. Kako resen je bil, je razvidno iz dnevnih operacijskih in

drugih poročil. V njih je štab 4. bataljona po 21. novembru redno obveščal štab VII. korpusa in 9. brigade, da je borbeni morala borcev zelo padla in da se je tudi zdravstveno stanje poslabšalo, ker je moštvo boso in strgano ter stalno na položajih v mrzlem deževnem vremenu.*

Še bolj nazorno kot operacijska poročila nam kaže velike težave v oskrbi komisarjevo poročilo iz 15. novembra, v katerem je navedeno:

»V naši enoti so skoraj vsi tovariši bosi in strgani. Potrebujemo najmanj 180 parov čevljev, 200 oblek, prav toliko perila in nogavic. (Tedaj je bilo v bataljonu po spisku 293 borcev — op. pisca.) Nujno potrebujemo zimske plašče za vse borce...«

Tudi v poročilu 1. decembra je politični komisar to ponovil, potem pa dodal, da se borci in funkcionarji kljub pomanjkanju opreme, premraženosti in nezanesljivemu orožju vendarle prostovoljno javljajo na akcije, hkrati pa stalno sprašujejo, kdaj bodo dobili orožje, na katero se bodo lahko zanesli, da jim ne bo odpovedalo na bojnih položajih.

Zaradi pogostih sovražnih vdorov je prišlo do motenj tudi pri organizaciji prehrane enot. Zato je štab 4. bataljona na predlog okrožnega komiteja sklical 23. novembra sestanek predstavnikov KIVP in 5. bat. VDV. Udeležili so se ga le predstavniki bataljonskega štaba in področja ter obravnavali težave pri oskrbi z mesom in maščobami.

V tedanjih kritičnih razmerah so si člani štaba 4. bataljona in četna poveljstva, zlasti pa politični komisarji, člani KP in Zveze komunistične mladine Jugoslavije na sestankih, sejah bataljonskega biroja in v vsakdanjem življenju na vso moč prizadevali, da bi premagali krizo v oskrbi in tako preprečili demoralizacijo borcev. Komunisti so se izkazali med borci in prebivalci z osebnim zgledom in prepričevanjem. Borcem so vztrajno pripovedovali, da morajo vzdržati tudi v najhujših razmerah in prenašati tudi nadčloveške napore, da bi premagali sovražnike v boju za bližajočo se svobodo zaslužjenega ljudstva in domovine. S prepričevanjem in osebnimi junaštvii ter zgledno potrpežljivostjo so pridobili skoraj vse borce za skrajne napore

* V novembru je bilo sprejeto v bolnišnico »Zalesje« 21 oskrbovancev. Izmed teh je bilo 10 obolelih. (Seznam ranjencev bolnišnice »Zalesje« v arhivu IZDG F. 393/11.)

in žrtvovanje. Pri tem jim je uspešno pomagala tiskana beseda vodstev NOB, saj so dobili npr. od 15. do 30. novembra 300 izvodov časopisa »Naša vojska«, 100 izvodov »Ljudske pravice« in 26 raznih brošur. Vendar je bilo zaradi stalnega zadrževanja borcev na bojnih položajih, premikov in divjanj okupatorjevih čet zelo težko najti čas za politično delo med moštvom. Iz poročila političnega komisarja 4. bataljona z dne 1. decembra zvedemo, da so organizirali predavanja predvsem zvečer in ponoči. V veliko utego in pomoč pa so bili borcem v tistih najhujših časih brkinski kmetje, mladina in tudi otroci; pravzaprav je tod vse prebivalstvo pomagalo svoji osvobodilni vojski, s čimer ji je lahko, toda z obleko in obutvijo ji ni moglo, ker je bilo še samo skoraj boso in golo. Navzlic dobri volji in prizadevanju je bilo mogoče doseči le to, da so bili borci pripravljeni prestatii vse napore, in prav to je bilo bistveno za ohranitev enote. Sicer pa problema oskrbe z obutvijo, obleko in orožjem štab bataljona v tedanjih razmerah ni mogel rešiti, ne da bi dobil obleko, obutev in orožje od štaba VII. korpusa iz zavezniških pošilj.¹⁷

Še hujše težave kot 4. bataljon 9. brigade (Istrski odred) so imeli pri oskrbi z opremo do začetka novembra 1944 v drugih enotah VII. in IX. korpusa, ker skromne zavezniške pošiljke niso zadoščale za velike potrebe NOV in PO Slovenije. Zato štab VII. korpusa ni mogel do tedaj urediti zadeve. V prvi polovici novembra pa so se razmere na tem področju — kot je poročal štab VII. korpusa 21. novembra glavnemu štabu Slovenije — bistveno izboljšale. Štab VII. korpusa je poudaril, da je z zadnjimi zavezniškimi pošiljkami problem oborožitve rešen, oskrba z obleko im obutvijo pa da ni več pereča razen v 6., 11. in 12. brigadi ter v vseh treh odredih (Belokranjskem, Dolenjskem in Notranjskem — op. pisca).¹⁵³

Četrty bataljon 9. brigade (bivši Istrski odred) pa do 26. novembra ni dobil v jesenskem obdobju ničesar, čeprav je bil najbolj izpostavljena enota VII. korpusa in mu je njegova intendantura 5. novembra poslala pismo nakaznico s pozivom, naj pride čimveč borcev po opremo k Notranjskemu vojnemu področju. Pozneje pa so intendantii dobili le manjšo količino. Štab VII. korpusa pa v tem poročilu 4. bataljona 9. brigade (Istrskega odreda) ni omenil ne med enotami, ki so že dobile

opremo in ne med tistimi, ki je še niso dobile,* temveč ga je nekako prezrl. Zato so morali njegovi borci, kot bomo pozneje še omenili, čakati na orožje do 11. decembra, na obleko in obutev pa celo do 6. februarja 1945.¹⁵⁴

Dne 26. novembra je prispela sicer majhna količina obleke, vendar je že to ugodno vplivalo na razpoloženje borcev, ker so jo razdelili najpotrebnejšim. Štab 4. bataljona je tisti dan popoldne organiziral na Barki miting in tudi v tej vasi proslavil

27. obletnico Oktobrske revolucije. Pri pripravah kulturnega programa so sodelovali vaška organizacija mladine in odbor OF ter kulturni krožek 4. bataljona. Prireditelj je doživela dober uspeh.

Naslednji dan je štab 4. bataljona organiziral skupaj z upravo bolnišnice prevoz 4 ranjencev na Notranjsko. Za spremstvo je določil 4. četo. V svojem dnevnem operacijskem poročilu štabu VII. korpusa pa je 27. novembra ugotovil, da se morala borcev — potem ko so nekateri dobili obleke in čevlje, drugim pa je bila ta oprema obljubljena izboljšuje. In res je trenutno kazalo, da gre na boljše. Toda že isti dan popoldne so obveščevalci sporočili, da se zbirajo v okolici Brkinov močnejše nemške sile in se pripravljajo na obsežnejše »čiščenje za naslednji dan«. Okoli 16. ure pa so prodrle nemške predhodnice v številčni moči okoli 250 vojakov na Artviže, Orehek, Tatre in Rjavče. Nekdo izmed obveščevalcev pa je celo zašel tisti dan zvečer na Tatrah med Nemce in se pridružil njihovim oficirjem, ko so se pri kamniti mizi sredi vasi sklanjali nad topografske karte, ker je mislil, da so partizani. Imel je srečo, da je Nemce prej prepoznal kot oni njega in se pravočasno umaknil.

* Štab VII. korpusa je v prejšnjih obdobjih od Istrskega odreda vedno zahteval in dobil borce, novince, opremo in drugo. Ko pa je bilo treba odred oz. 4. bataljon 9. brigade oskrbeti z obleko, obutvijo in orožjem iz zavezniških pošiljk, je ta prišel na vrsto med poslednjimi. Prezaposlen z območjem Dolenjske, Kočevske in Notranjske, kjer so bile zbrane njegove glavne sile, štab VII. korpusa v vseh obdobjih NOB ni posvečal operativnemu območju Južne Primorske tiste pozornosti, ki jo je zaradi prometnih zvez, bližine Trsta in Reke ter morske obale zaslužilo. Tak odnos je najbolje razviden iz pregledov delovanja enot in opisov zemljišča v 15-dnevnih poročilih korpusa jeseni 1944. V njih je štab pogosto izpuščal Južno Primorsko in vedno enako poudarjal, da so sovražnikove sile razporejene na osrednjem delu korpusnega operativnega območja v obliki klešč, katerih en krak sega od Ljubljane prek Škofljice v Kočevje, drugi pa prek Grosupljega do Stične in Sentvida. (Poročila štaba VII. korpusa 4. 9. 1944, 4. 10. 1944, 18. 10. 1944, Zb. NOV VI/16, dokumenti št. 12, 88 in 118. Poročili 26. 10. 1944 in 15. 11. 1944, Zb. NOV VI/17, dokumenta št. 13 in 53.)

Ko je dobil podatke o sovražniku, se je štab 4. bataljona sestel na Vatovljah in ocenil sovražnikove namene. Upoštevajoč možnosti delovanja in zahteve GŠS ter štaba VII. korpusa, da mora obveščevalni center ostati v Brkinih zaradi pomembnih obveščevalnih zvez z obveščevalci v 188. nemški diviziji v Sežani, je po temeljitem preudarku sklenil, da se bo za nekaj dni umaknil z glavnino bataljona iz Brkinov na Notranjsko. Z umikom naj bi se izognil sovražnikovemu ofenzivnemu udaru in hkrati izkoristil pohod za to, da prenese na Notranjsko nekaj materiala za VII. korpus ter se oskrbi pri notranjskem vojnem področju s prepotrebno obleko in obutvijo, ki naj bi ga tam čakala.¹⁵⁵

V štabu 4. bataljona so računali, da se bodo enote najpozneje čez teden dni vrnile v Brkine, vendar se je njihova odsotnost zaradi zakasnitve v dobavi obleke in obutve ter stalnega sovražnikovega pritiska v Brkine zavlekla do 21. februarja 1945.

V I R I

¹ Kronologija, isti vir, stran 873—874.

Winston Churchill, isti vir, stran 883—904.

² Kronologija . . . isti vir, stran 939. W. Churchill . . . , isti vir, str. 934.

³ Kronologija, isti vir, stran 873—883 in 939.

⁴ Janez Tomšič, Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki. Ljubljana 1974, str. 457 in 484.

⁵ W. Churchill, isti vir, str. 896—897. Roberto Battaglia, isti vir, str. 370—375.

⁶ Stanko Petelin-Vojko, Osvoboditev Slovenskega primorja, Nova Gorica 1965, str. 32.

⁷ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB IV. del, Cankarjeva založba v Ljubljani 1973, str. 290.

⁸ Kronologija, isti vir, str. 875. Janez Tomšič, isti vir, str. 628—630.

⁹ Metod Mikuž, isti vir, str. 285 in 290.

¹⁰ Situacijska poročila KIVP 2., 3. in 5. 11. 1944, AO IO v Kopru (Navajam sit. poročilo . . .)

Metod Mikuž, isti vir, stran 287.

Friedrich Rainer, izjava na zaslišanju pred vojaškim sodiščem JLA v Ljubljani, Slovenski poročevalec 13. 7. 1947.

¹¹ Stanko Petelin-Vojko, isti vir, stran 24.

Jodlovo obvestilo štabu 97. armadnega korpusa 20. 10. 1944, NAW, filmoteka VZI Beograd serija T 313, film 285, posnetek 657.

¹² Friedrich Rainer, isti vir. Janez Tomšič, isti vir.

¹³ Sit. poročila KIVP . . . in 4. bataljon 9. brigade od 1. do 10. 9. 1944, AO IO v Kopru. (Navajam: 4. bat. 9. brig. . . .)

¹⁴ Metod Mikuž, isti vir, str. 157—159. Poročilo obv. centra IO 3. 9. 1944, AO IO v Kopru.

¹⁵ Poročilo GŠS 11. 9. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. 31'.

Poročilo štaba 9. korpusa NOVJ 5. 9. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. 15, opomba št. 23.

¹⁶ Odredba štaba 7. korpusa NOVJ o ukinitvi Istrskega odreda in ustano-

- vitvi 4. bataljona 9. brigade 18. divizije, Zb, NOV VI/16, dok. 1.
- ¹⁶ Poročilo štaba 7. korpusa NOVJ 4. 10. 1944, Zb, NOV VI/16, dok. 88.
- ¹⁷ Cvetko Poljak, Polde Krebelj, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ¹⁸ Odredba štaba 7. korpusa NOVJ, isti vir.
- Dopolnilno povelje štaba 18. divizije štabu 9. brigade 2. 9. 1944, Zb, NOV VI/16, dok. št. 2, opomba 7. Jože, Markučič, Koper, isti vir, AO IO v Kopru.
- ¹⁹ Kronika IO, isti vir.
- Štirinajstdnevno poročilo pomočnika političnega komisarja 4. bat. 9. brigade 17. 9. 1944, A IZDG F. 299/1.
- ²⁰ Kronika IO, isti vir.
- Dopis štaba 9. brigade štabu 4. bat. 11. 9. 1944, A IZDG F. 298/1.
- Dopis štaba 4. bat. štabu 9. brig. 16. 9. 1944, A IZDG F. 299/IV.
- ²¹ Sestav napisan po dokumentih iz A IZDG F. 298 in 299 ter po lastnem spominu.
- » Poročili štaba 4. bat. 9. brig. 10. in 11. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Odredba štaba 4. bat. 9. brig. št. 2171/9 23. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ²³ Okrožnica štaba 4. bat. 9. brig. 7. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Poročilo poveljstva 1. čete 6. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ²⁴ Odredba štaba 4. bat. 9. brig. 10. 9. 1944, A IZDG F. 298/11.
- Poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 13. 9. 1944, A IZDG F. 298/11.
- ²⁵ Poročila obv. centra IO 3., 4. in 5. 9. 1944 in KIVP 1., 3. in 8. 9. 1944, AO IO v Kopru. Poročila obv. točke št. 1, 4. bat. 9. brig. 5., 7., 9., 10. in 11. 9. 1944, AO IO v Kopru. Povelje štaba 7. kor. 24. 9. 1944, Zb, NOV VI/16, dok. 61.
- ²⁶ Sit. poročili KIVP 8. in 13. 9. 1944, isti vir.
- Poročila obv. točke št. 1 . . . 6., 8., 11. in 13. 9. 1944, isti vir.
- ²⁷ Poročilo obv. oddelka GSS 30. 11. 1944, NOV VI/17, dok. 83.
- Poročilo štaba VII. korpusa 4. 10. 1944, isti vir.
- ²⁸ Operacijsko poročilo štaba IO 2. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročilo obv. centra IO 6. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- ²⁹ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brigade 7. in 10. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 7. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- ³⁰ Poročilo štaba VII. korpusa 4. 10. 1944, isti vir.
- Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 8. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Dopis štaba 4. bat. 9. brig. okrožni gospodarski komisiji za južno Primorsko 20. 9. 1944, A IZDG F. 298/11.
- ³¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 8. 9. 1944, isti vir.
- ³² Poročilo štaba VII. korpusa 4. 10. 1944, isti vir.
- ³³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 12. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo štaba VII. korpusa 4. 10. 1944, isti vir.
- ³⁴ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brig. 13. in 15. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 13. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Mirko Kovačič, Minerski vod IO, Primorski dnevnik 23. 10. 1968.
- ³⁵ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 10., 13. in 16. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ³⁴ Poročila in drugi dokumenti štaba 4. bat. 9. brig. A IZDG F. 298 in 299.
- Vaške kronike omenjenih vasi, občinska odbora ZZB NOV v Ilirski Bistrici in Postojni. Vaščani omenjenih vasi, ustni viri.
- ³⁷ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brig. 15. in 16. 9. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- France Golobič, Krašnji vrh, spomini udeleženca, ustni vir.
- ³⁸ Poročilo štaba VII. korpusa 4. 10. 1944, isti vir.
- Sit. poročili KIVP 16. in 17. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- Stane Koman, spomini udeleženca, ustni vir.
- ³⁹ Metod Mikuz, isti vir, stran 396.
- ⁴⁰ Poročili obv. oddelka GS NOV in PO Slovenije 28. 9. in 12. 10. 1944.
- Pregled sovražnih enot za september in oktober 1944, A IZDG F. 52/11.
- Sit. poročila KIVP 18., 21., 22., 23., 29. in 30. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁴¹ Sit. poročila KIVP 15., 24. in 26. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 9. brig. 25. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁴² Okrožnica GS NOV in POS 13. 9. 1944, Zb, NOV VI/16, dok. 35.
- Dopis štaba 4. bat. 9. brig. Frontnemu gledališču, ki posreduje radijsko brzojavko štabu VII. korpusa s 13. 9. 1944, A IZDG F. 298/11. Vasja Ocvirk, Za mulo boginje Talijske, Borec 6/7 1974.
- ⁴³ Dopis štaba 4. bat. 9. brig. podrejenim četam št. 2783/9 25. 9. 1944 A IZDG F. 298/III.
- Dopis štaba 4. bat. 9. brig. okrožni gospodarski komisiji 20. 9. in 1. 10. 1944, A IZDG F. 298/11.

- Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 26. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁴⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 16. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁴⁵ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 19. 9. 1944, A IZDG F. 299/11. Jože Mezgec, isti vir. Jože Butinar, Pregarje, ustni vir.
- ⁴⁶ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 16. in 17. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁴⁷ Poročila obv. točke št. 1, 4. bat. 9. brig. 5., 6. in 13. 9. 1944, AO IO v Kopru. Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 9. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁴⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 17. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁴⁹ Ukaz štaba VII. korpusa štaba 4. bat. 9. brig. 21. 9. 1944, A IZDG F. 298/1.
- ⁵⁰ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 27. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁵¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brigade 22. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo štaba 7. korpusa 18. 10. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. 118.
- Dopis štaba 4. bat. 9. brig. 1. četi 17. 9. 1944, A IZDG F. 298/11.
- Anton Drečnik-Zvonko, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ⁵² Sit. poročili KIVP 24. in 26. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁵³ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 23. in 25. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 22. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Poročilo štaba VII. korpusa 18. 10. 1944, isti vir.
- Anton Batista, pismena izjava udeleženca 2. 12. 1967, AO IO v Kopru.
- ⁵⁴ Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 24. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Anton Lever, Pregarje, spomini udeleženca, ustni vir.
- ⁵⁵ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 26. 9. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ⁵⁶ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 28. in 29. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročilo obveščevalnega centra 4. bat. 9. brig. 28. 9. 1944, A IZDG F. 299/III.
- Posebno poročilo poveljstva 2. čete 4. bataljona 29. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁵⁷ Janez Konestabo in Maks Zadnik, Boj s Četniki v Brkinih, TV-15, št. 39, 1. 10. 1968.
- ⁵⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 30. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročila obveščevalnega centra 4. bat. 9. brigade 24. in 26. 9. 1944, A IZDG F. 299/III.
- ⁵⁹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 30. 9. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁶⁰ Poročila poveljstva 1. čete 4. bat. 20., 26., 27., 28. in 29. 9. ter 2. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁶¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 2. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁶² Poročila poveljstev 3. in 4. čete 4. bat. 22., 25., 26., 27., 28. in 30. 9. ter 1. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ⁶³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 3. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročilo obveščevalnega centra 4. bat. 9. brig. 1. 10. 1944, AO IO v Kopru. Poročilo štaba VII. korpusa 26. 10. 1944, Zb. NOV VI/17, dok. 13. Mirko Kovačič, isti vir, PD 23. in 24. 10. 1968.
- ⁶⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 2. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁶⁵ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. za oktober 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročila poveljstev 1., 2., 3. in 4. čete 4. bat. za oktober 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- Franjo Kuntarič, Ljubljana, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ⁶⁶ Dopis štaba 4. bat. 9. brig. podrejenim četam 28. 9. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁶⁷ Poročilo obv. oddelka GS NOV in POS o 71. nemški pehotni diviziji 12. 10. 1944, A IZDG F. 52/11. Sit. poročila KIVP 13., 23. in 30. 9. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁶⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 4. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 4. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Lojze Sedmak, isti vir, AO IO v Kopru.
- ⁶⁹ Dopis štaba 4. bat. 9. brig. štabu 18. divizije 6. in 7. 10. 1944, A IZDG F. 298/1.
- Poročilo poveljstva 3. čete 4. bataljona 8. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ⁷⁰ Dopis štaba 4. bat. podrejenim četam 6. 10. 1944, A IZDG F. 298/111.
- ⁷¹ Naredba štaba 4. bat. 9. brig. 8. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- Poročilo poveljstva 3. čete 4. bat. 8. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- Franjo Kuntarič, isti vir.
- ⁷² Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 16. 10. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. 115, opomba 2. Sit. poročila KIVP 12., 13. in 14. 10. 1944, AO IO v Kopru. Poročila poveljstva 3. čete 4. bat. 5., 6., 7. in 8. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV. Obtožnica proti Rainerju, Küblerju idr. v Lj. 1947, A IZDG F. 924. Metod Mikuž, isti vir, stran 297–298.
- ⁷³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 8. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.

- ⁷⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 11. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 10. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁷⁵ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brig. 15. in 27. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 14. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
 Poročilo štaba VII. korpusa 26. 10. 1944, isti vir.
- ⁷⁶ Sit. poročilo obveščevalnega centra 4. bat. 9. brig. 12. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁷⁷ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 14. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 1. čete 14. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁷⁸ Sit. poročilo obveščevalnega centra 4. bat. 9. brig. 17. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁷⁹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 16. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 15. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
 Stevo Sunajko, Sodelovanje slovenskih in hrvaških NO enot 1941 — 1945, Ljubljana 1971, str. 364.
- ⁸⁰ Oper. poročilo štaba 4. bataljona 16. 10. 1944, isti vir.
 Sit. poročilo Komande mesta Ilirska Bistrica 15. 10. 1944, AO IO v Kopru.
 Seznam ranjenecv SVBP »Zalesje«, A IZDG F. 393/11.
- ⁸¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 19. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 16. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
 Dopis štaba brigade Vladimira Gortana štabu 4. bat. 9. brigade 14. 10. 1944, A IZDG F. 298/1.
- ⁸² Okrožnica štaba VII. korpusa 7. 10. 1944 v prepisu, A IZDG F. 298/III.
 Dnevni red štaba 4. bat. 9. brig. 11. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
 Poročila poveljstev 1., 2., 3. in 4. čete 4. bat. za oktober in november 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ⁸³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 14. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Oper. dnevnik 4. bat. 9. brig., A IZDG F. 301/11. Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 13. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ⁸⁴ Operacijsko poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 17. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Situacijsko poročilo Komande mesta II. Bistrica 17. 10. 1944, isti vir.
- ⁸⁵ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 18. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročili poveljstva 1. čete 4. bat. 16. in 17. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁸⁶ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 21. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Okrožnici Gš NOV in PO Slovenije iz 21. in 22. 10. 1944, A IZDG F. 298/1.
- ⁸⁷ GS NOV in POS, pregled številčnega stanja moštva, orožja in streliva ter živine v enotah NOV in PO Slovenije 1. 10. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. št. 79.
- ⁸⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 30. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ⁸⁹ Dopis štaba 4. bat. intendantu VII. korpusa Antonu Debeljaku 29. 10. 1944, A IZDG F. 298/1.
- ⁹⁰ Kronologija, isti vir, stran 95t2 in 954.
 Poročilo štaba 97. nemškega armadnega korpusa 28. 10. 1944, NAW, filmoteka VZI v Ljubljani, serija T-311 film 196, posnetek 374.
- ⁹¹ Oper. poročila štaba 4. bat. 21., 22., 23. in 24. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Sit. poročila obveščevalnega centra 4. bat. brigade 20., 22., 23. in 24. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁹² Poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 24. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁹³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 25. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 24. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁹⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. 25. 10. 1944, isti vir.
 Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 24. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ⁹⁵ Analiza pisca, povzeta z oper. poročil štaba 4. bat. od 23. 10. do 18. 11. 1944 in četnih poročil za to obdobje. (Dokumenti v A IZDG F. 298/III in IV. ter 299/11).
- ⁹⁶ Za oceno uporabljena poročila čet 4. bataljona iz oktobra in novembra 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ⁹⁷ Tedenska poročila politikomisarja 4. bat. 25. 10., 1. in 8. 11. 1944, A IZDG F. 299/1. Dopis poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 25. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ⁹⁸ Poročila političnega komisarja 4. bat. 9. brig. in njegovega pomočnika za oktober in november 1944, A IZDG F. 298/1.
- ⁹⁹ Stane Koman in Jože Znidaršič, izjave udeležencev, ustna vira.
- ¹⁰⁰ Poročila političnega komisarja 4. bat. o političnem delu 11., 18. in 25. 10. 1944, A IZDG F. 298/1.
- ¹⁰¹ Poročila četnih poveljstev 4. bat. iz oktobra 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
 Dopisa štaba 4. bat. četnim poveljstvom 17. in 21. 10. 1944, A IZDG F. 298/1 in III.

- ⁹⁸ Poročila poveljstev 2. in 3. čete 4. bat. 21. 10. in 4. čete 22. 10. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ⁹⁹ Zapisano po spominu avtorja (Glej tudi Maks Zadnik, Med Snežnikom in morjem, Primorski dnevnik 28. 5. 1969!)
- ¹⁰⁰ Dopis štaba 4. bat. 9. brig. četnim poveljstvom 19. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Poročila poveljstva 1. čete 4. bat. 20. in 22. 10., 3. čete 25. 10. in 4. čete 21. 10. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ¹⁰¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 26. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročilo obveščevalnega centra 4. bat. 9. brig. 25. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹⁰² Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 27. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročila obveščevalnega centra 4. bat. 9. brig. 23., 25. in 27. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹⁰³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 27. 10. 1944, isti vir.
- Poročilo štaba VII. korpusa 15. 11. 1944, NOV VI/17, dok. 53.
- ¹⁰⁴ Odredba štaba 4. bat. 9. brig. iz 26. 10. 1944, A IZDG F. 298/TII.
- ¹⁰⁵ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 28. 10. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 3. čete 4. bat. 27. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- Sit. poročilo KIVP 28. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- Pismena pohvala štaba 4. bat. št. 2645/5 3. 1. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Dopis poveljstva 2. čete štabu 4. bat. 29. 10. 1944 in tiralica štaba 4. bataljona 30. 10. 1944, A IZDG F. 299/IV.
- ¹⁰⁷ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 1. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 3. čete štabu 4. bat. 30. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- Sit. poročilo KIVP 1. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹⁰⁸ Sit. poročili obveščevalnega centra 4. bat. 31. 10. in KIVP 1. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 31. 10. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Ivanka Ivancič, Ostrovnica, Franc Vojvoda, Padež, ustna vira.
- ¹⁰⁹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 1. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 31. 10. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- Vene Karel, spomini udeleženca, pismena izjava, AO IO v Kopru. Lojze Verlič, spomini udeleženca, Ljubljana, ustni vir, 10. 4. 1974.
- ¹¹⁰ Sit. poročila obv. centra 4. bat. 9. brig. 31. 10. in KIVP 1. in 3. 11. 1944, isti vir.
- Seznam padlih borcev NOV občine Koper, občinski odbor ZZB NOV Koper, m Odredba štaba 4. bat. 9. brig. št. 2616/5 iz 1. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Poročilo poveljstva 1. čete 4. bat. 13. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- Blok notes Maksa Tomažiča, šefa obv. centra 4. bataljona, A IZDG F. 299/III.
- ⁿ² Poročila poveljstev 2. in 3. čete 4. bat. 1., 3. in 5. 11. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ¹¹¹ Poročila poveljstev 3. in 4. čete 4. bataljona 2. in 3. 11. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ¹¹² Kronologija, isti vir, stran 974. Poročilo obv. oddelka GŠS. — Pregled sovražnih enot za november 1944, A IZDG F. 52/11.
- Sit. poročili KIVP 5. in 6. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁱ⁻⁸ Brzjavka načelnika vrhovnega nemškega vojaškega poveljstva generala A. Jodla 20. 10. 1944, NAW, filмотeka VZI v Ljubljani, serija T-311, film 28S, posnetek 657.
- ¹¹⁶ Situacijski poročili KIVP 6. in 7. ill. 1944, isti vir.
- Blok notes Maksa Tomažiča, isti vir.
- ¹¹⁷ Povelje vodje SS in komandanta policije tržaške pokrajine 16. 11. 1944 za akcijo proti 4. bat. na območju Brkinov, Zb. NOV VI/17, dok. 1311.
- us Oper. Poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 4. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročilo KIVP 5. 11. 1944, isti vir.
- Poročilo poveljstev 2. in 4. čete 4. bat. 3. oz. 4. 11. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ¹¹⁹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 5. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 4. in 5. 11. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- ¹²⁰ Oper. poročilo štaba 4. bataljona 9. brigade 9. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstev 2. in 4. čete 4. bat. 7. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ¹²¹ Sit. poročilo KIVP 8. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹²² Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 9. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Primerjaj tudi petnajstdnevno poročilo te enote iz 15. 11. 1944, Zb. NOV VI/17, dok. 39.

- Poročili poveljstev 2. in 4. čete 4. bataljona 8. oz. 9. 11. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- ¹²³ Poročilo štaba VII. korpusa 4. 10. 1944, Zb. NOV VI/16, dok. 88.
- ¹²⁴ Poročilo štaba 97. nemškega armadnega korpusa 28. 10. 1944, NAW, kopije VZI v Ljubljani, Serija T-311, film 1%, posnetek 374.
- ¹²⁵ «Dopis štaba 4. bat. 9. brig. št. 2684/5, 5. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ¹²⁶ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 12. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo štaba VII. korpusa 25. 11. 1944, Zb. NOV VI/17, dok. 77.
- ¹²⁷ Poročila četnih poveljstev 4. bat. od 1. do 10. 11. 1944, A IZDG F. 298/111 in IV.
- ¹²⁸ Poročila četnih poveljstev 4. bataljona 3., 7., 10. in 11. 1944, A IZDG F. 298/III in IV.
- Obvestilo štaba 4. bat. 9. brig. podrejenim četnim poveljstvom 23. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ¹²⁹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 11. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 9. 11. 1944, A IZDGF. 298/IV.
- Dopis štaba 4. bat. podrejenim četnim poveljstvom 4. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ¹³⁰ Oper. in 15-dnevno poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 11. in 15. 11. 1944, isti vir. Poročila poveljstva 2. čete 11., 12. in 13. 11. 1944, A IZDG F. 298/III.
- ¹³¹ Poročili poveljstva 4. čete 4. bat. 11. in 12. 11. 1944, A IZDG F. 298/IV. Karel Vene, Komandir 4. čete, S hrabrostjo proti tonam svinca, Nedeljski dnevnik 13. 10. 1968
- ¹³² Poročila četnih poveljstev 4. bat. 11. in 12. 11. 1944, A IZDG F. 298/III in IV. Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 12. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Primerjaj tudi 15-dnevno poročilo te enote 15. 11. 1944, isti vir.
- Blok notes Maksa Tomažiča, isti vir.
- ¹³³ Seznam ranjencev SVPB »Zalesje«, A IZDG F. 293/11.
- Dopis štaba 4. bat. štabu VII. korpusa sredi oktobra 1944, A IZDG F. 298/11.
- ¹³⁴ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 14., 15. in 16. 11. 1944, A IZDG F. 299/11. Tedensko politično poročilo političnega komisarja 4. bataljona 15. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Seznam ranjencev SVPB »Zalesje«, isti vir.
- ¹³⁵ Sit. poročilo KIVP 16. 11. 1944, AO IO v Kopru. Dopis štaba 4. bat. 9. brig. podrejenim četnim poveljstvom 4. 11. 1944, A IZDG F. 298/III. Jože Mezgec, isti vir.
- ¹³⁶ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 14. 11. 1944, A IZDGF. 299/11.
- Sit. poročilo KIVP 16. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹³⁷ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brig. 14. in 16. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Sit. poročili KIVP 16. in 17. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹³⁸ Anton Segulin-štuc, Orehek, Janez Renko-Selar, Slivje, ustna vira.
- Sit. poročila Komande mesta Št. Peter 7., 14., 15. in 19. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹³⁹ Povelje vodje SS in komandanta policije tržaške pokrajine 16. 11. 1944 . . . isti vir.
- ¹⁴⁰ Povelje vodje SS in komandanta policije, isti vir.
- ¹⁴¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 21. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ¹⁴² Sit. poročilo KIVP 20. 11. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹⁴³ Oper. poročilo štaba 4. bat. ... 21. 11. 1944, isti vir.
- ¹⁴⁴ Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 20. 11. 1944, A IZDG F. 299/III.
- Oper. poročilo štaba 4. bat. ... 21. 11. 1944, isti vir. Sit. poročilo KIVP 20. 11. 1944, isti vir. Seznam ranjencev SVPB »Zalesje«, isti vir. Oskar Glavina, Koper, izjava udeleženca, ustni vir.
- ¹⁴⁵ Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 20. 11. 1944, A IZDG F. 298/IV.
- Sit. poročilo KIVP 20. 11. 1944, isti vir.
- ¹⁴⁶ Oper. poročilo štaba 4. bat. ... 21. 11. 1944, isti vir.
- Sit. poročilo obv. centra 4. bataljona 20. 11. 1944, isti vir.
- ¹⁴⁷ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 22. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Oper. dnevnik 4. bat. 9. brig., A IZDG F. 301/11.
- ¹⁴⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 25. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Mirko Kovačič, Izola, pismena izjava, isti vir.
- ¹⁴⁹ Oper. poročilo 4. bat. 25. 11. 1944, isti vir. Mirko Kovačič, isti vir.
- ¹⁵⁰ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 26. 11. 1944, A IZDG F. 299/11. Mirko Kovačič, Anton Drečnik, ista vira.
- ¹⁵¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 25. 11. 1944, isti vir.
- Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 20. 11. 1944, isti vir.

- ¹⁵² Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. od 21. do 26. 11. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročili politkomisarja 4 bat. o političnem delu 15. 11. in 1. 12. 1944, A IZDG F. 299/1.
- Zapisnik o sestanku 23. 11. 1944, A IZDG F. 298/11.
 »53 Poročilo štaba VII. korpusa GS NOV in PO Slovenije 21. 11. 1944, Zb. NOV VI/17, dok. 69.
- ¹⁵⁴ Poročilo štaba VII. korpusa ... 21. 11. 1944, isti vir.
 Dopis intendature štaba VII. korpusa štabu 4. bat. 5. 11. 1945, A IZDG F. 299/1V.
- Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 12. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo štaba 4. bat. 9. brig. štabu 18. divizije 5. 12. 1944, A IZDGF. 300/1.
- ¹⁵⁵ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brig. 27. in 29. 11. 1944, A IZDG F. 299/11
 in 298/1V.
- Dopis štaba IV. bat. upravi SVPB »Zalesje« 27. 11. 1944, A IZDG F. 298/1.
 Franjo Kuntarič, pismena izjava udeleženca, isti vir.

ODRED KOT 4. BATALJON 9. SNO BRIGADE NA PIVKI,
NOTRANJSKEM IN V ČABRU
(od 28. novembra 1944 do 27. januarja 1945)

Pohod na Jurišče in Notranjsko

Sedemindvajsetega novembra je bilo deževno. Okoli 20. ure sta se zbrali na Vatovljah 2. in 3. četa, medtem ko je bila 4. četa že prej prevzela na Ostrožnem brdu ranjence. V štabu bataljona so se dogovorili, da ostanejo v Brkinih načelnik štaba z nekaj člani štaba, obveščevalnim centrom in vodom, nekaj vezisti, minnerji in pomožnim osebjem ter bolnišnico »Zalesje«, ki naj se umakne z lažje ranjenimi in bolniki proti Barki in Vremski dolini, hudo ranjene in nesposobne za hojo pa poskrije v skrivališča, kjer naj zanje skrbi bolniško osebje. Preostali del štaba, 2. in 3. četa pa naj bi se umaknili na Pivko. Tam je že bila 1. četa, katere del se je prav tisto noč vrnil v Brkine z manjšo količino opreme. V Brkine da se bodo vrnili, kakor hitro bodo dobili obljubljeno novo obleko, obutev in orožje.¹

Ob 22. uri je krenil bataljon v mrzli deževni noči z Vatovelj čez Padež, Suhorje in Ostrožno brdo proti prehodu čez Reko pri Jakšu po edini še prosti smeri za umik, čez kilovški predor in Gradišče na Pivko. Po celonočnem pohodu so premočeni borci prispeli 28. novembra ob 8. uri na Jurišče, medtem ko so prispeli ranjenci s 4. četo še prej.

Ker so tedaj Gornjo Pivko hudo ogrožali nedičevci in Nemci, je 20 borcev 4. čete že ob 2.30 odšlo z ranjenci na javko za SVPB-Snežnik v Babno polje. Tja so prispeli ob 21. uri. Drugo moštvo je 28. in 29. novembra na Juriščah počivalo. Štab bataljona je računal, da bodo čete ostale tam tri dni.²

Da bi probleme čimprej rešil, je štab 4. bataljona vzpostavil 28. novembra radijsko zvezo s GŠS in štabom VII. korpusa ter ju seznanil z razmerami v Brkinih in razlogi za umik na Pivko. Hkrati pa je prosil štab VII. korpusa, naj nujno pošlje obleko, obutev, orožje in strelivo za enoto. Deževno vreme se je nadaljevalo tudi 28. in 29. novembra, ko je začelo snežiti. Takrat so nastale nove nepredvidene težave. Izkazalo se je, da opreme za bataljon ni. Nemci in domobranci pa so bili že 24. novembra organizirali ofenzivno akcijo v Loško dolino. V njej je sodelovalo približno 800 nemških vojakov iz Postojne, Št. Petra (sedaj Pivka) in Podgrada, uporabili pa so tudi 2. domobranski bataljon z Rakeka. Dne 27. novembra se je sicer 500 Nemcev vrnilo v Postojno, kakšnih 300 vojakov pa je zasedlo grad »Snežnik« pri Kozariščah, potem so proučevali in merili teren za gradnjo obrambnih utrdb na tistem območju.³ Z navzočnostjo Nemcev v Loški dolini so bile ogrožene zveze med Primorsko in Notranjsko v najkrajši smeri Jurišče—Stari trg. Proti Gornji Pivki pa so tedaj pritiskale enote 2. polka srbskega (nedičevega) prostovoljskega korpusa, katerega patrulja je 28. novembra prodrla v Palčje. Naslednji dan pa sita vdrli iz Št. Petra in Ilirske Bistrice na Gornjo Pivko še dve koloni z okoli 170 nedičevci in preiskovali vasi.⁴

Štab VII. korpusa je 30. novembra ukazal po radijski zvezi štabu 4. bataljona, naj se takoj napoti z bataljonom v Babno polje. Zaradi nemške postojanke v Kozariščah je bataljon krenil z Jurišč šele ob 21. uri. V snežniških gozdovih je tedaj divjal hud snežni metež in povzročil visoke zamete.* Med pohodom so pogrešali 3 borce (dva iz 2. čete in 1 iz voda za zveze). Po napor-nem celonočnem maršu po snežnih zametih so mokri, premrzli in utrujeni borci prispeli zjutraj 1. decembra v Babno polje, kjer pa si niso mogli obetati prepotrebne okrepčila. Velik del te vasi so bili italijanski fašisti poleti 1942 požgali in pobili več kot 40 domačinov, večino preostalih vaščanov pa odgnali v taborišča. Štab bataljona se je naselil v šolo, ki ni bila požgana. Intendant in kuharji so namestili kuhinjo med zidove požgane hiše,

* Franjo Kuntarič se pohoda spominja takole:

»Pot nas je vodila čez Mašun in Leskovo dolino. Noč je bila mrzla, temna in viharna. Borci so bili slabo oblečeni in obuti, mraz pa je tako pritiskal, da se se prsti kar lepili za kovinske dele orožja. Zelo smo se bali, ali bodo italijanski mitraljezi sploh delovali, če se bomo srečali s sovražnikom . . .« (Franjo Kuntarič, spomini udeleženca, pismena izjava, AO IO v Kopru).

toda v kotle skoraj niso imeli kaj dati, ker iz Brkinov niso prinesli večjih zalog hrane, v vasi pa tudi ni bilo upanja, da bi kaj dobili. Zato je četni ekonom Ivan Zbačnik prosil za hrano na rajonskem odboru za Loško dolino. Ta pa ga je napotil v Nadlesk. Z njim je šel vod borcev in pozno ponoči so hrano pripeljali. Štab bataljona je organiziral zavarovanje. Popoldne se je bataljonska patrulja spopadla z nemško in jo zavrnila. Prosti borci pa so si v strupenem mrazu poiskali zavetja pri posameznih družinah. Razmere so bile zelo žalostne, vendar borci zaradi tega niso obupavali.⁵

Dne 1. decembra dopoldne sta bila komandant in politični komisar 4. bataljona poklicana v štab Notranjskega odreda v Babno polico, kjer je bil tedaj tudi del operativnega štaba VII. korpusa, ki je pripravljal za 2. december napad na Nemce v Snežniškem gradu z enotami Notranjskega odreda in deli 4. bataljona 9. brigade (Istrskega odreda). Do napada pa ni prišlo, ker je sovražnik prodril v noči na 2. december iz gradu proti Babni polici in Babnemu polju z močnejšimi silami. Že prej pa je štab 4. bataljona poslal v pomoč Notranjskemu odredu bojno skupino 40 borcev, oboroženih s 7 mitraljezi in 3 brzostrelkami ter 30 puškami iz 3. in 4. čete pod vodstvom njihovih komandirjev. Ta skupina je zasedla položaje z jugozahodne smeri ob cesti Leskova dolina—Kozarišče, medtem ko naj bi bile čete Notranjskega odreda zasedle izhodiščne položaje za napad iz severovzhodne in jugozahodne smeri.

Boj v Babnem polju in umik v čabar

Dne 2. decembra dopoldne so prodirale iz Kozarišč tri močnejše sovražnikove kolone: prva med Gorenjimi in Dolenjimi Poljanami, proti vzhodu, druga po cesti skozi Podgoro proti Babnemu polju in Prezidu, tretja pa iz Podgore proti Vrhu pri Babni polici, od tam pa čez kote 840, 866 in 842 (Debeli hrib) proti Babnemu polju. Drugo kolono, ki je prodirala po cesti proti Babnemu polju, je napadla pri koti 752 četa Notranjskega odreda in po poročilih njegovega štaba pobila 5 vojakov ter jih več ranila. Štab 4. bataljona je imel tedaj v Babnem polju na voljo le dele

1. in 2. čete, ker je bilo precej borcev bosih in jih ni bilo mogoče poslati na položaje v snegu in strupenem mrazu. Zato je

komandant bataljona zasedel s 30 do 40 borci bojne položaje na vzpetinah zahodno od vasi. Štab bataljona z odseki in bosimi borci pa so se že pred napadom umaknili proti Prezidu. Medtem je sovražnik prodiral proti Babnemu polju z glavno kolono po cesti, po gozdu pa z dvema bočnima bojnim skupinama. Borci 4. bataljona so s svojih položajev napadli tisto sovražno skupino, ki je prodirala z Babne police proti Babnemu polju in z delom sil zasedla položaje ob cesti Babno polje—Leskova dolina. Napadena sovražna skupina se je ob prvem udaru razkropila. Ker pa je sovražna kolona med prodiranjem proti Prezidu grozila z obkolitvijo bataljonovih položajev s severovzhodne strani, hkrati pa so sovražne sile prodirale tudi južno od vasi, po gozdu, je komandant bataljona ukazal, naj se vsi deli bataljona umaknejo iz Babnega polja proti Prezidu in Čabru. Babno polje so kmalu potem zasedli Nemci in ostali v njem do 7. decembra. V tedanjih bojih sta bila pri Babnem polju ranjena dva borca 1. čete* medtem ko sovražnikovih izgub niso ugotovili."

Štabu bataljona z odseki in bosimi borci se je še uspelo umakniti skozi Prezid. Ob 20. uri je prispel v Čabar, medtem ko je nemška predhodnica kmalu potem s približno 40 vojaki prodrla v Prezid in tako presekala umik tistemu delu bataljona, ki se je boril nad Babnim poljem. Zato se je druga bataljonova skupina izognila Prezidu po gozdni poti jugozahodno od vasi. Umik je bil silno naporen: lačni, premrzli, slabo obuti in še slabše oblečeni borci so v več kot pol metra globokem snegu omagovali in le z poslednjimi fizičnimi naporji šele 3. decembra okoli 2. ure prispeli čez Kozji vrh v Čabar.

Zaradi hitrega sovražnikovega prodora v Babno polje in njegovih zased ob cesti Babno polje—Leskova dolina štab bataljona ni mogel vzpostaviti zveze z bojno skupino 3. in 4. čete, ki jo je sovražnik obšel, ter jo obvestiti o smeri svojega umika. Zato je ostala v gozdu brez zveze s štabom in tam prenočila. Naslednje jutro je njeno poveljstvo poskušalo s tričlansko ogledniško patruljo ugotoviti, ali je štab bataljona z drugimi deli še v Babnem polju. Patrulja pa je zašla v sovražnikovo zasedo. V spopadu so bili vsi trije člani ranjeni. Vodja patrulje Alojz Sukljan se ni mogel umakniti, temveč je napravil samomor s

* Ranjena sta bila Anton Mikuličič in Albin Kozina. (Dopis štaba 4. bataljona 9. brigade upravi SVPB-S, 23. 3. 1945, A IZDG F 300/11).

pištolo, da ga ne bi sovražniki živega ujeli, medtem ko sta se njegova spremljevalca umaknila, nista pa mogla odnesti lahke strojnice in streliva.

Ker poveljstvo bojne skupine 3. in 4. čete ni moglo vzpostaviti zveze s štabom bataljona, se je 3. decembra napotilo z vsemi borci na Pivko. Ker tudi tam ni našlo bataljona, je odšlo 11. decembra s skupino v Brkine. 2e prej pa je 9. decembra poslalo patroljo pod vodstvom zastavnika Ivana Auberja proti Babnemu polju. In ta je našla Sukljanovo truplo ter ga pokopala, naslednji dan pa prispela v Čabar k štabu bataljona.⁷

Štab bataljona se je s štabno četo, odseki in večjim delom moštva 1. in 2. čete po dogovoru z drugim pomočnikom načelnika štaba VII. korpusa, ki je 3. decembra obiskal in pregledal bataljon, naselil v Čabru, da bi počakal na dobavo obleke, obutve, orožja in streliva. Tedaj je bila namreč že več kot polovica borcev bosih in strganih, izčrpanih in bolnih. To pa je bojno sposobnost enote v strupenem zimskem mrazu in visokem snegu zelo oslabilo. V Čabru je bilo sicer varno, vendar je zelo primanjkovalo hrane. Štab bataljona je dan za dnem pošiljal na Kozji vrh zasedo 7 borcev z lahkim mitraljezom, da bi enoto zavaroval iz smeri Babnega polja. Dne 3. decembra je ponovno poslal vod s četnim intendantom Ivanom Zbačnikom po hrano s člani gospodarske komisije notranjskega okrožnega NOO na območje Sodražice in Nove vasi. Drugi vod pa je tisti dan po nalogu že omenjenega pomočnika načelnika določil za zavarovanje komande notranjskega vojnega področja. In ker ni bilo iz intendanture štaba VII. korpusa, kamor je bil poslan 25. novembra bataljonski intendant Anton Novljan, ne obleke ne obutve ne odgovora, razmere v bataljonu pa so bile vse bolj kritične, je 3. decembra odpotoval k štabu VII. korpusa sam komandant 4. bataljona Franc Centa v spremstvu komandirja 2. čete Ivana Pezdirca in patrolje, da bi rešil problem dobave opreme.⁸

Po boju v Babnem polju je bil bataljon do 10. decembra razdeljen na 5 skupin: del štaba z načelnikom, obveščevalni center z vodom, pomožno osebje in večji del 1. čete (skupno 42 mož) so bili v Brkinih; večji del štaba z odseki in moštvom 1. in 2. čete ter nekaj borci drugih čet je bil v Čabru; bojna skupina 40 mož iz 3. in 4. čete je bila na Pivki; en vod je bil pri komandi notranjskega vojnega področja, drugi vod pa je iskal hrano za bataljon in je nekaj tudi dobil, vendar so ga napadli domobranci

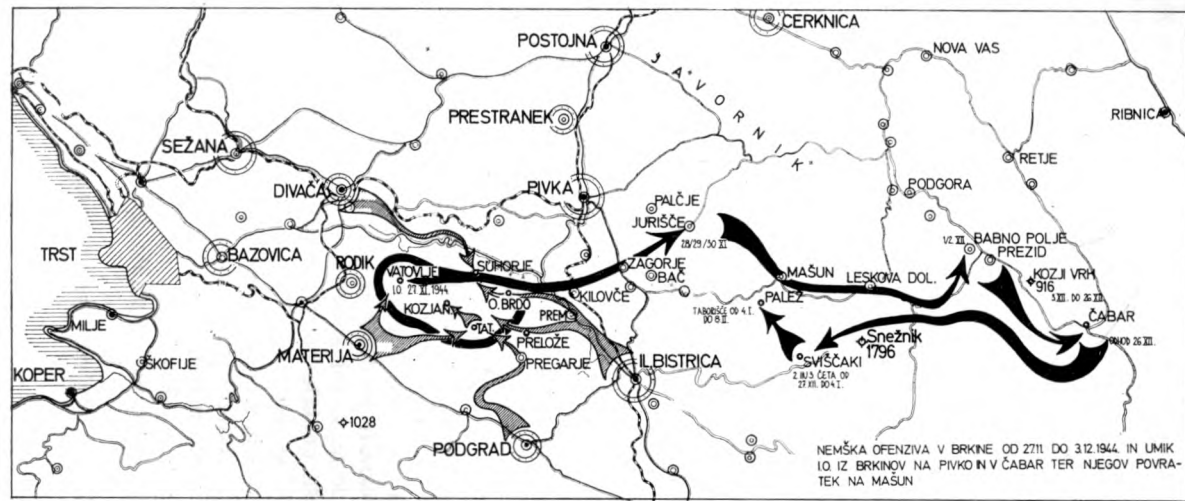
in mu jo vzeli, zato se je 8. decembra vrnil praznih rok. Tudi pozneje so odhajali intendant — zlasti domačin Ivan Zbačnik — z zaščitno desetino in vodom po hrano proti Blokam in Cerknici, tudi po 50 km daleč.

Navzlic slabi in pomanjkljivi hrani, še slabši opremi, mrazu, boleznim in drugim težavam borci niso obupavali. S svojo visoko borbena in narodno zavestjo ter neomajno zvestobo pravičnemu boju so premagovali tudi nadčloveške napore partizanskega življenja in bojevanja.

Fašistično nasilje v Brkinih in Slovenski Istri

Še večje težave kot večina bataljonovih borcev na Notranjskem in v snežniških gozdovih so morali premagovati v Brkinih obveščevalci, načelnik štaba in del borcev 1. čete, ki so se vrnili v noči na 28. november z opremo z Notranjskega, ter tisti tovariši, ki jim je bila zaupana skrb za varnost ranjencev. Šest dni so se morali vztrajno izmikati sovražnikovemu zasledovanju in mu tako onemogočiti zločinske nakane.

Nemškim enotam, ki so, kot je bilo že omenjeno, prodrle 27. novembra iz Materije na Tatre in Rjavče, se je pridružilo naslednji dan zjutraj še 100 gorskih lovcev in esesovskih policistov, ki so bili prodrli iz Podgrada in čez Pregarje. Iz Ilirske Bistrice pa je zjutraj prišlo na Suhorje, Ostrožno brdo, v Čelje in na Prelože 250 do 300 Nemcev in nedičevcev. Sovražni vojaki so se 28. novembra dopoldne načrtno razdelili po sektorjih na jugozahodni strani Šmagorske doline od Rjavč do Kozjan in na severovzhodni strani od Prelož do Suhorja. Potem pa so začeli načrtno preiskovati gozdove in globeli proti ostroškemu gozdu Preluge, na desni strani šmagorskih mlinov, koder so bili 18. novembra našli kuhinjo bolnišnice »Zalesje«. Njihovo početje je dokazovalo, da je vodstvo akcije na podlagi podatkov, dobljenih v prejšnjih akcijah, s precejšnjo zanesljivostjo računalo, da so v bližini najdene kuhinje tudi drugi objekti bolnišnice. Zato je preiskavo usmerilo predvsem na osrednji del Šmagorske doline, na obeh straneh potoka. Da pa partizanske enote ne bi ovirale iskanja, je poveljstvo akcije zbralo dovolj močne sile za zavarovanje. Tako so nemške in nedičevske enote postavile zasede po višinskih točkah in grebenih na obeh straneh Šmagorske doline,

Nemška ofenziva v Brkine od 27. 11. do 3. 12. 1944 in umik Istrskega odreda iz Brkinov na Pivko in v Čabar ter njegov povrtek na Mašun

razen tega pa so v noči na 29. november in naslednje tri dni blokirale vse prehode čez naraslo Reko med Brkini in Pivko.

Nedvomno so Nemci računali, da bodo tokrat zanesljivo našli bolnišnico in ranjence. Toda budna partizanska obveščevalna služba je tudi zdaj pravočasno odkrila sovražnikove namene in jih onemogočila. Uprava bolnišnice je že v noči na 19. november v hudem deževnem nalivu izpraznila bolnišnico in njena skrivališča. Ranjence so prenesli v gozd vzhodno od Kozjan, na desni strani Šmagorske doline, ter jih razmestili večinoma na prostem. Med 27. in 28. novembrom pa so preostale bolnike in ranjence, kolikor jih niso bili 27. novembra prenesli na Pivko, premestili na desni breg Vremske doline med Barko in Dujčevo domačijo, da so bili zunaj območja sovražnikovega »čiščenja«.

Nemcem se je sicer 28. novembra posrečilo najti prazno bolniško barako in dve skrivališči, v bližini pa so spet ubili enega bolnika. Naslednji dan so se med Ostrožnim brdom in Suhorjem spopadli z enotami 5. bataljona 1. brigade VDV. V boju s premočnim sovražnikom so padli 3 borci, eden pa je bil ranjen. Tudi 30. novembra so nemški vojaki preiskovali vasi in gozdove ter se spet spopadli z enotami VDV. Na Janeževem brdu pa je tega dne padel administrator obveščevalnega centra 4. bataljona 9. brigade Vlado Benigar, ko je potoval k štabu VII. korpusa, kamor je bil premeščen. To je vse, kar so sovražniki dosegli v svoji veliki »očiščevalni« akciji.

Obveščevalni center in vod sta dobila ob umiku bataljona nalogo, da ostaneta na območju Brkinov, budno spremljata sovražnikove ukrepe in druga dogajanja ter o njih vsak dan obveščata štab bataljona. Obveščevalci so se razdelili na več skupin, po sektorjih. Za zbirališče obvestil si je obveščevalni center izbral območje Dan in Matavuna pri Škocjanu. Tam si je uredil skrivališče v veliki kraški jami, ki je imela skriven vhod iz neke vrtače. Vendar so se v dneh od 28. novembra do 3. decembra člani centra največ zadrževali v skrivališču pri Danah blizu Divače, močne sovražnikove postojanke, ker so računali, da se Nemci ne bodo domislili, da se jim utegnejo partizani skriti tako rekoč pred nosom. Deli 1. čete in drugo moštvo pa so se v tistih dneh prikrivali na območju med Barko, Varejami in Danami. Po štiridnevem temeljitem preiskovanju brkinskih gozdov, grap in vasi so se tisti nedičevci in Nemci, ki so bili iz Ilirske Bistrice in z Reke, 1. decembra vrnili v svoja izhodšča. Nemške enote iz

Podgrada, Materije in Kozine (bataljon »Heine«) pa so se tega dne premaknile s Suhorja na Barko, od tam pa na Misliče in Vatovlje; tu so prenočile, naslednji dan pa so se vrnile čez Ostro-vico in Artviže proti Rodiku in Materiji.

Vendar s tem še ni bilo konec terorja nad brkinskim ljudstvom. Sovražniki so bili tokrat izredno vztrajni in trdovratni. Medtem ko so nemške enote odhajale iz Brkinov, je 2. decembra vdrlo iz Trsta in Podgorja na Tatre 150 italijanskih fašistov in nekaj nemških esesovcev.* V vasi so se razdelili v dve skupini: prva je odšla v Padež, druga pa na Kozjane. Ta je v bližini vasi našla že od aprila 1944 skrit nemški kamion. S Kozjan so nadaljevali pohod na Suhorje, iz Padeža pa na Vatovlje. Po vseh vaseh, zlasti pa na Kozjanah, kamor so prišli z blindo, 4 kamioni in osebnim avtomobilom, so esesovci in fašisti pretepali ljudi in naropali 2 kamiona hrane, naslednji dan pa so vzeli še 26 prašičev in na Tatrah šest. Na Suhorju pa so celo otrokom vezali roke na hrbet in jim grozili z ustrelitvijo, če ne povedo, kje se skrivajo partizani in kdo je spletel vence na vaškem pokopališču pokopanim padlim borcem. Toda ljudje so molčali. Tudi najhujše nasilje ni moglo zlomiti upornega duha svobodoljubnih brkinskih ljudi. Fašistična drhal je prenočila po vaseh, naslednji dan, 3. decembra, pa se je vrnila z naropanim blagom v Trst.

»Hajke« v Brkinih so bile le del splošnih prizadevanj višjega vodje SS in njegovega štaba za uničevanje partizanov v tako imenovani Jadranski operativni coni. Nemci so v tistih dneh organizirali tudi obsežne roparske in teroristične pohode na območje Doline, Prebenega, Gabrovice in Mačkolj, južno od Trsta.¹⁰

Nemško vojaško in policijsko vodstvo ni bilo zadovoljno z doseženimi rezultati. Obveščevalci 4. bataljona so nekaj dni po nemški in fašistični ofenzivi zvedeli od svojih zaupnikov v štabu 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev v Sežani, da so bili pobudniki te šestdnevne »očiščevalne« akcije v Brkinih razočarani nad doseženimi uspehi in so prav histerično besneli, ker so se jim bili partizani spet izmuznili iz obroča. Hkrati pa so obveščevalci ugotovili, da so tržaški reakcionarni krogi plačali nemškemu poveljstvu za uničevanje partizanov v Brkinih 18, v Istri 5 in na Krasu 14 milijonov lir.¹¹

* Piscu ni uspelo ugotoviti iz katere enote so bili esesovci. Njihovo ropanje in vandalsko obnašanje pa kaže, da so utegnili biti iz skupine »Einsatzkommando Reinhard« iz tržaške Rizarne, saj so tja odpeljali živila in aretirane domačine.

Tako so nacisti ropali vsepovsod. Tudi v Brkinih so bili takšni »prizori« pogosti

Nemško vojaško poveljstvo za Jadransko operativno cono je dobilo od nadrejenih štabov — kot dokazujejo sklepi na konferenci višjih oficirjev 17. novembra 1944 v Trstu — že v drugi polovici oktobra ukaz, da do skrajnih možnosti brani Primorsko. Ker pa mu je primanjkovalo čet, je novembra in v začetku decembra uporabilo tudi srbski prostovojski korpus za zavarovanje prog, premestilo nekaj svojih manjših enot iz Istre v notranjost k prometnim potem in križiščem (Divača, Bazovica, Postojna, Podgrad, Klana idr.). Hkrati pa je naglo krepilo obrambna prizadevanja (gradnja utrd, protiletalska zaščita železniških in cestnih križišč, zbiranje vojnega materiala, živil idr.) na črti od Kvarnerskega zaliva čez Sv. Katarino, Klano, Ilirsko Bistrico, Pivko in Postojno, pa tudi ob cesti Reka—Trst in dalje čez Kras

proti Gorici in Tolminu. Da bi se mogli učinkovito braniti pred izkrcanimi angloameriškimi četami ali prodorom zavezniških enot iz Italije ter NOV in POJ iz reške smeri proti Postojni, so Nemci pripeljali v železniške predore med Divačo in Pivko tudi vlake z gorivom in strelivom ter 5 daljnostrelnih topov velikega kalibra.

Tedaj pa so bile nemške, še bolj pa enote nemških zaveznikov že demoralizirane, slabo opremljene in lačne.¹²

Nemškemu obrambnemu prizadevanju so bile partizanske enote v Brkinih in drugod ob prometnih zvezah na Primorskem zelo nevarne, ker so rušile proge in ceste, ovirale utrjevanje, ugotavljale razpored nemških čet in obrambnih sredstev ter o tem obveščale svoje in zavezniške letalske sile, da so jih laže bombardirale. Hkrati pa so partizani s svojo navzočnostjo krepili odpor prebivalstva in ustvarjali ugodne objektivne možnosti za splošen upor ter morebitno spuščanje zavezniških padalcev v primeru invazije v Istri. To pa so bili zadostni razlogi, da si je nemško poveljstvo z vsemi silami in sredstvi zagrizeno prizadevalo, da partizane za vsako ceno uniči ali jih vsaj prežene z istrskega in brkinskega območja.

Z uničenjem bataljona »Alma Vivoda« v Istri (24. — 25. no vembra 1944) in umikom glavnine 4. bataljona 9. brigade (v noči na 28. november), do katerega je prišlo predvsem zaradi slabe opreme, se je začasno zmanjšala tudi partizanska aktivnost na območju Brkinov in v okolici, ker je bil okoli 20. decembra odpoklican z Brkinov tudi 5. bataljon 1. brigade VDV, konec decembra pa se je umaknila še komanda istrskega vojnega področja na Pivko. Vendar se je četa 4. bataljona 9. brigade že 11. decembra vrnila v Brkine. Potlej so se vrnili še drugi oddelki in sovražnikom kljub vsemu prizadevanju ni več uspelo pregnati partizanov z brkinskega območja.

Bataljon v Cabru In Brkinih

Štab 4. bataljona je decembra 1944 z delom borcev v Cabru nestrpno čakal na obljubljeno obleko, obutev in orožje, kajti zimska oprema je bila v tistih krutih dneh pogoj za življenje in bojevanje. Večina borcev »čabranske« skupine je medtem počivala, vendar so bili čedalje bolj nezadovoljni, ker niso dobili ne obleke ne obutve. V oskrbi s hrano so bile vse večje težave,

zdravstveno stanje borcev se je stalno slabšalo; pestili so jih mraz, glad, ušivost, srbečica, prehlad in druge nadloge. Tudi vsakodnevno parjenje perila in pranje nista mogla razmer izboljšati, ker ni bilo dovolj perila za preoblačenje. Zato je higienska služba napovedala, da se utegnejo razmere še poslabšati.

Predstavniki komande mesta Čabar in organi ljudske oblasti so borce 4. bataljona ljubeznivo sprejeli, vendar jim niso mogli kaj prida pomagati s hrano, ker je bilo njihovo območje gospodarsko pasivno, in pod italijansko okupacijo do kraja izropano, pičle zaloge hrane pa že zdavnaj izčrpane.

Zaradi zadrževanja Nemcev v Babnem polju in visokega snega je bilo zelo težko priti skozi snežniške gozdove na Pivko in v Brkine, zato je ostal štab od 3. do 14. decembra brez zvez s svojimi enotami v Brkinih. Nemci pa so iz Babnega polja pritiskali proti Prezidu in Kozjemu vrhu. Tako je 4. decembra vdrla v Prezid nemška bojna patrolja, 6. decembra pa kolona 200 mož; ta je poslala predhodnico 40 mož proti Kozjemu vrhu. Blizu zaselka je Nemce napadla zaseda 4. bataljona in kot je poročal njegov štab, enega vojaka ubila, drugega pa ranila, potem pa se je morala spričo sovražnikove premoči umakniti. Nemci pa so odnesli svojega ranjenca in truplo padlega ter se vrnili v Prezid. Ko pa so se 7. decembra Nemci umaknili tudi iz Babnega polja na Pivko, je štab bataljona naslednji dan vzpostavil zveze s Pivko.

Štab bataljona ni le čakal na pomoč štaba VII. korpusa, temveč je skupaj s četnimi poveljstvi tudi samostojno ukrepal. Tudi tokrat so komunisti in člani komunistične mladine (SKOJ) prednjačili v prizadevanju za ohranitev bojne morale v enoti. Politični komisarji so 3. decembra organizirali za borce razpravo o sklepih teheranske konference, ob njeni prvi obletnici. Člani kulturnega krožka pa so tisti dan priredili s terenskimi organizacijami proslavo rojstnega dneva največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna. V naslednjih dneh pa je štab bataljona organiziral vojaški teoretični pouk, politični komisarji pa so se lotili politične vzgoje.

Bataljonov kulturni krožek je 5. decembra organiziral vaje za miting in ga naslednji dan z velikim uspehom priredil v dvorani prosvetnega doma v Čabru. Kulturna in politična dejavnost sta ugodno vplivali na razpoloženje borcev, ker sta preganjali domotožje in vračali vero v lepše dni. To je ugotovil tudi štab

4. bataljona, ki je 6. decembra poročal štabu VII. korpusa, da se bojna morala izboljšuje, medtem ko je zdravstveno stanje še vedno nezadovoljivo.”

Življenje v Čabru se je nekako razgibalo. Kulturni krožek je v nedeljo, 10. decembra, spet priredil miting s sodelovanjem učencev učiteljskega tečaja in dosegel velik uspeh. Tisti dan sta se vrnila iz bojne skupine 3. in 4. čete od Koritnice na Pivki vodnik Ivan Auber in pomočnik političnega komisarja Anton Škvarča s patroljo. Štab bataljona je takoj poslal k skupini drugo patroljo. Skupino je pozval, naj se takoj vrne v sestavo bataljona v Čabar, da bi skupaj počakali na obleko in orožje, potem pa se vrnili v Brkine. Patrolja pa skupine ni dobila na Pivki, ker je bila že prej, 11. decembra, odpotovala v Brkine. Za vzpostavitev zveze med Brkini in Čabrom so si prizadevali na obeh straneh, vendar jim to do 14. decembra ni uspelo. Štab bataljona je že 28. novembra poslal z Jurišč v Brkine štabna kurirja Julija Bržana in Jožeta Jenka. Načelnik štaba in šef obveščevalnega centra pa sta pošiljala po 4. decembru štabu poročila po kurirjih relejnih postaj na komando mesta Št. Peter, vendar so jim od tam 16. decembra pošto vrnili, ker štab ni bil sporočil komandi mesta, kje je.

Ker se je bataljonov vod 8. decembra po dvakratnem spopadu s sovražnikom vrnil iz prehranjevalne akcije brez hrane, zveza s Pivko pa je bila vzpostavljena, je štab bataljona še isti dan poslal desetino borcev 1. čete v Brkine po hrano. Da bi vzpostavili zvezo z deli bataljona v Brkinih in bolje organizirali njihova prizadevanja oziroma jih uskladili z drugimi, so odpotovali v Brkine tudi namestnik komandanta, pomočnik bataljonskega političnega komisarja in referent za motorizacijo. Politični komisarji pa so tiste dni razlagali borcem vzroke angloameriško—japonske vojne (ob 3. obletnici njenega začetka) in odgovore tovariša Tita na 7 vprašanj Reuterjevega dopisnika Harissona.¹⁴

Medtem je bataljonovo moštvo že 9 dni težko čakalo na obleko in obutev, toda bataljonski intendant se še ni bil javil, o opreми pa ni bilo ne duha ne sluha.* Borci in člani štaba so

* Korpusna intendantura je bataljonu nakazala obleko idr. šele 20. januarja 1945, nakazilo je prispelo v štab 28. januarja, obleko pa so dobili šele 6. februarja 1945. Intendant A. Novljan pa je povedal v svoje opravičilo, da so ga na bazi Stane VII. korpusa tolažili s tem, da mora počakati. Ko pa je zbiral, so mu razni intendant in člani štabov sproti iz kupov pobirali. (Nakazilo štaba VII. korpusa 20. 1. 1945, arhiv IZDG F. 299/IV; Franjo Kuntarič, komis. 4. bat., Ljubljana, ustni vir).

intendanta Novljana nestrpno čakali, in ker ga le ni bilo, se je med moštvom razširila govorica, da mu je v Beli krajini prelepo, zato se mu nikamor ne mudi. Končno je s prizadevanjem komandanta Franca Centa 11. decembra zasijalo novo upanje: bataljon je dobil novo orožje — 9 angleških strojnic, 12 brzostrelk in 100 pušk. Tisti dan je bilo lepo vreme in bolničarke Helena Mihelič, Ivanka Cetin in Marija Vergan so se lotile pranja perila, ki pa ga niso mogle posušiti, ker je naslednje dni deževalo. Dne

12. decembra se je vrnil tudi komandant Franc Centa in pripeljal za vsa orožja dovolj streliva. Dne 19. decembra je bataljon dobil iz intendanture VII. korpusa še 35 parov čevljev, več kot 100 spodnjih hlač, 50 majic, 37 usnjenih telovnikov in nad 700 obuj kov.¹⁵

Prejeta obutev in perilo še zdaleč nista zadoščali za potrebe 274 borcev, ki so bili zlasti razočarani, ker niso dobili najbolj potrebne in pričakovane obleke ter dovolj čevljev. S temi pošilkami pa se je le začela reševati kriza in borci so — kot je poročal štab bataljona 12. in 13. decembra — odslej z bolj utemeljenim zaupanjem pričakovali, da bodo dobili vse potrebno. Borci so bili posebno veseli novih angleških mitraljezov-brenov in pušk. Ogledovali so jih in božali ter si zagotavljali, da se jim ne bo več treba bati, da orožje na položajih ne bo delovalo. Štab bataljona je večji del orožja takoj razdelil četam in organiziral njegovo čiščenje.¹⁶

Dne 12. decembra je poslal štab bataljona pomočnika bataljonskega intendanta Jožeta Benčina s člani gospodarske komisije in vodom 15 borcev, oboroženih s 3 mitraljezi, po hrano na območje Nove vasi. Živila so pripeljali 15. decembra. Dne 14. decembra je štab bataljona poslal dva obveščevalca na tečaj. Isti dan se je vrnil v bataljon pogrešan borec iz voda za zveze. Medtem je štab bataljona nadaljeval pouk o orožju in organiziral konference oficirjev in podoficirjev. Na njih so razpravljali o vlogi posameznih funkcionarjev v bojih. Politični komisarji pa so borcem predavali o novi jugoslovanski vladi, vlogi Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) in Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ). Po 15. decembru, ko se je vrnilo iz Brkinov v sestavo bataljona še 30 borcev 1., 2. in 4. čete in prineslo v nahrbtnikih ter s 5 mulami nekaj hrane za bataljon in precej blaga (soli idr.) za VII. korpus, sta postala življenje in pouk o bojnih veščinah še bolj razgibana in zanimiva.

Bataljonov kulturni krožek je pod vodstvom Staneta Komana priredil v nedeljo, 17. decembra v Gerovu miting.* Prebivalci so toplo pozdravili slovensko kulturno prireditev. Nastopajoče so nagradili z navdušenim ploskanjem, potem pa so jim pripravili večerjo in dali prenočišče po hišah.¹⁷

Da so bili s prireditvami kulturnega krožka zadovoljni tudi predstavniki lokalnih organov oblasti, dokazuje pismo okrajnega narodnoosvobodilnega odbora z dne 18. decembra 1944, v katerem so se iskreno zahvalili in poudarili:

»Gledališki družini Istrskega partizanskega odreda!

Za gledališke prireditve, ki ste jih v zadnjih dneh uprizorili v našem okraju v zadovoljstvo vsega našega ljudstva, se vam, tovariši, najtopleje zahvaljujemo v imenu vsega ljudstva. Nimamo možnosti, da bi se vam materialno oddolžili, zato naj vam bo naše zadovoljstvo moralna nagrada. Mi vsi se bomo še dolgo spominjali naših istrskih borcev, ki niso niti v najtežjih trenutkih izgubili smisla za zdrav humor. Hkrati pa so dokazali, da se znajo boriti tako na bojnem kot na propagandnem področju proti zavojevalcem naših narodov.

Tovariši, vi ste nas ganili in nas navdušili, zato se vam najtopleje zahvaljujemo.«

V Brkinih so se razmere po končani sovražni ofenzivi po 4. decembru nekoliko umirile. V okolici Ilirske Bistrice in Pivke so se še vedno zbirali četniki, nedičevci in ljotičevci. V Ilirsko Bistrico je medtem prispel sam Dimitrije Ljotič.** Dne 11. decembra je prišla na Pregarje in v Huje pod vodstvom narodnega izdajalca Alberta Konestaba policijska patrulja Slovenskega narodnega varnostnega zbora in v Hujah aretirala terenca Jožeta Tomažiča ter Franca Vipavca. Dne 12. decembra pa so spet vdrli Nemci iz Podgrada v Zajelšje, Pregarje, Huje in Javorje. Naslednjega dne je prišla močnejša sovražnikova kolona iz Ilirske Bistrice na Suhorje in Ostrožno brdo ter preiskovala vasi. Isti dan so prišli Nemci iz Materije čez Rjavče v Šmagorsko dolino in

* Iz Gerova so bili v 4. bataljonu 9. brigade komandir štabne čete Ivan Janež in vodnika Milivoj Stimac ter Leon Pavlič. Prav na pobudo Janeža in Pavliča je prišlo do mitinga, stimca tedaj ni bilo med borci, ker je bil hudo ranjen in se je zdravil v bolnišnici.

** Dimitrije Ljotič je bil voditelj skrajne nacionalistične (fašistične) jugoslovanske organizacije, med NOB pa nemški kolaboracionist. Njegovi pristaši so se pozneje imenovali ljotičevci. Konec marca 1945 je umrl zaradi prometne nesreče v Vipavi.

odpeljali preostalo seno domačij, ki so jih bili požgali 18. novembra. Tudi 14. decembra je vdrla iz Materije čez Tatre in Šmagorje 100 Nemcev na Suhorje. V vasi so se v strahu pred partizani spopadli z nedičevci, ki so bili prej v vasi, in enega nedičevca ubili, drugega pa ranili. Potem so se prepoznali, vendar so morali nedičevci takoj zapustiti vas.

Po odhodu večine 4. bataljona na Pivko je sovražnik nekaj tednov neovirano gospodaril po brkinskem območju. Zato so se člani štaba, obveščevalci in borci zavedali, da je treba preiti v ofenzivne napade na sovražnike, ker bi defenzivno stanje neizogibno privedlo do nezaželenih vojaških in tudi do škodljivih moralnopolitičnih posledic. Za izvedbo te zamisli je načelnik štaba predlagal 14. decembra komandantu in političnemu komisarju, naj razmisli, ali bi kazalo na bazoviškem območju pridobiti nekaj dezertarjev in skrivačev ter z njihovo pomočjo izvesti na tržaškem območju kakšno akcijo. Hkrati pa je prosil štab bataljona, naj čimprej pošlje v Brkine 3 ali 4 najboljše minerje, da bi začeli napadati sovražnikove objekte.[®]

Med 17. in 20. decembrom so bile končno vzpostavljene redne zveze med štabom bataljona in načelnikom. Ta je 17. decembra poslal iz Brkinov v Čabar kurirja Antona Medveda s poročilom, hkrati pa je poslal v Čabar 7 mornarjev. Iz Cabra so jih na ukaz GSS napotili na belokranjsko vojno področje. Nekaj funkcionarjev, med njimi tudi namestnik bataljonskega komandanta in komandir 3. čete, pa je zbolelo, zato se niso mogli vrniti v Čabar. O razmerah v Brkinah je načelnik poročal, da so zelo nevarne, zato je prosil štab, naj ne pošilja tja moštva, ki ne bi bilo dobro opremljeno in oboroženo.¹⁹

Komandant in politični komisar sta na načelnikovo zahtevo že 20. decembra poslala v Brkine skupino 5 radiotelegrafistov z radijsko postajo in 3 minerje. Radiotelegrafistom sta naročila, naj najpozneje do 25. decembra vzpostavijo zveze s štabom VII. korpusa in drugimi enotami. Minerjem pa sta ukazala, naj se združijo s tovariši, ki so ostali v Brkinah in začno čimprej izvajati akcije. Po odhodu minerjev in radiotelegrafistov je v Čabru preostalo moštvo nadaljevalo z vojaškim urjenjem z novim orožjem. Sočasno z vojaškim urjenjem so imeli v enotah intenzivne politične razprave o potrebi po priključitvi Trsta, Istre in Primorske Jugoslaviji. Štab bataljona pa je moral premagovati razen problemov s prehrano, razdvojenostjo bataljona in nego-

tovostjo glede obleke, obutve ter rednih zvez z Brkini tudi zastoj v delu organizacij KPS, do katerega je prišlo zaradi odsotnosti pomočnika političnega komisarja. Da bi poživil delo organizacij KPS v četah, je politični komisar sklical 20. in 23. decembra izredni sestanek vseh članov KPS 4. bataljona. Na njem **so** razpravljali o disciplini, borbenosti, tovarištvu in medsebojnih odnosih v četah. Neposredni namen vseh teh prizadevanj je bil, da bi čim bolj pripravili borce na nove pohode in boje.²⁰

Najmlajši in najmanjši odredov partizan, kurir Filip Pecič-Pipo poroča pomočniku političnega komisarja Leopoldu Zupančiču

Obveščevalci 4. bataljona so se v Brkinih v izredno težavnih razmerah zelo trudili, da bi registrirali sovražnikove premike na bataljonovem operativnem območju, in po 10. decembru v glavnem tudi obvladali vse težave, vendar so situacijska poročila obveščevalnega centra zaradi nerednih in nezanesljivih zvez ter velikih razdalj prihajala v štab bataljona v Čabar in tudi v štab VII. korpusa dokaj neredno in z velikimi zamudami. Ker pa je nemško vojaško poveljstvo prav takrat zamenjavalo svoje enote ob železniških progah s pripadniki srbskega prostovoljskega korpusa-nedičevci, pospešeno izvajalo utrjevalna dela in druge

obrambne ukrepe, sta bila glavni štab Slovenije in štab VII. korpusa zelo zainteresirana, da bi dobivala redna in hitra obvestila. Zato sta zahtevala, da obveščevalci opravljajo svoje naloge v vsakršnih razmerah.

Štab bataljona je imel največ težav s tem, ker nikakor ni mogel usklajevati delovanja svojih enot, razdeljenih med čabrom in Brkini. To je bil tudi glavni razlog, da je začel že pred 20. decembrom razmišljati o povratku v Brkine ali vsaj na Pivko ne glede na to, ali bo dobil obleko in obutev za borce. Vendar se je težko odločil za pohod skozi zasnežene gozdove s slabo oblečenimi in mnogimi bosimi borci, ker bi utegnil imeti takšen ukrep škodljive posledice za njihovo bojno moralo in zdravje. Poleg tega je dobil problem zavezniške opreme tudi velik politični pomen. Šlo je namreč za pobijanje četniške propagande, ki je tedaj trdila, da so Angleži njihovi zavezniki. Da pa se je štab bataljona navzlic pomislekom vendarle odločil za pohod, priča pismo komandanta in komisarja načelniku štaba z dne 20. decembra, v katerem mu sporočata, da bi se radi čimprej vrnili, ker jim je iz Cabra nemogoče ocenjevati razmere na zaupanem jim sektorju in v skladu z njimi najprimerneje ukrepati. Prav ta odločitev potrjuje izreden čut odgovornosti bataljonovega štaba do izvajanja bojnih dolžnosti. V komandantovem in komisarjevem pismu načelniku je sicer še opazno oklevanje, saj sta hkrati zatrjevala, da se še ne morejo vrniti, ker niso dovolj seznanjeni z razmerami v Brkinih in še niso dobili tako potrebne opreme za borce. Zato sta prosila načelnika, naj jima nujno pošilja dnevna situacijska poročila in takoj sporoči, ali je mogoče, da se takoj vrnejo v Brkine.²¹

Načelnik je na pismo odgovoril 22. decembra in obvestil komandanta in komisarja, da jima ne more vsak dan pošiljati poročil, ker jih obveščevalci zaradi močne sovražne navzočnosti in pomanjkljivega zavarovanja ne morejo vsak dan napisati. Pač pa jih bo čim pogosteje obveščal o dogodkih v Brkinih in seznanjal z razmerami. Glede povratka v Brkine pa je svetoval, da se takoj vrneta le štab in tisto moštvo, ki je dobro oblečeno in obuto. O radiotelegrafistih je načelnik sporočil, da so s postajo sicer 21. decembra prispeli v Brkine, vendar bodo zelo težko oddajali na prostem v hudem mrazu, še preden sta komandant in politični komisar dobila 25. decembra v Cabru načelnikovo

pismo, sta se dokončno odločila za odhod iz Cabra na Pivko; od tam pa sta nameravala čimprej odpotovati z bataljonom v Brkine.

Štab so priganjale k vrnitvi v Brkine nejasnost glede dobave opreme, skrb za aktivnost enot in čedalje večje težave v pre-skrbi s hrano, ki jo je bilo treba iskati daleč v okolici Rakeka in drugih sovražnih postojank. Tako so morali 22. decembra intendanti spet po hrano. Za zavarovanje jim je štab določil 20 borcev, oboroženih s 4 lahкими strojnícami. Hrano so že nasled-nji dan srečno pripeljali.²²

Dne 19. decembra je prispela v štab bataljona v čabar raz-veseljiva novica, ki je osvežujoče vplivala na borce, štaba VII. korpusa in 18. divizije sta z odredbama z dne 7. in 14. decembra odlikovala za uspešno vodenje Istrskega odreda in 4. bataljona 9. brigade ter njegova junaška dejanja v boju poročnika Franca Cento, komandanta 4. bataljona, z Redom za hrabrost. Enako odlikovanje je bilo podeljeno 25. decembra Antonu Drečniku-Zvonku, komandirju minerskega voda. Medalje za hrabrost pa so dobili minerji: 1. Jože Benčič, 2. Peter Griščenko-Rus, 3. Jože Grbac, 4. Albin Prelc, 5. Jože Sever in 6. Mirko Kovačič, vodnik minerskega voda.²³

Dne 23. decembra popoldne in 24. dopoldne je štab bataljona organiziral dvodnevno konferenco z oficirji in podoficirji. Na njej so obravnavali vloge podoficirjev in oficirjev, od desetarja do komandirja čete in komandanta bataljona, v bojih, v tabo-rišču in vojašnici. V popoldanskem času pa so politični komi-sarji seznanili borce z razmerami v Grčiji po angloameriški inter-venciji proti partizanom, s prvim pohodom Gradnikove in Gre-gorčičeve brigade v Slovensko Benečijo maja 1943, z bojem Can-karjevega bataljona v Dražgošah od 10. do 12. januarja 1942 in spletkah Draže Mihailoviča v Italiji. Intenzivno devetdnevno urjenje je navzlic slabi hrani in opremi zelo ugodno vplivalo na disciplino in borbeno razpoloženje borcev, ki so bili že nave-ličani brezupnega čakanja na obleko v Cabru. Med njimi je prevladala želja, da bi se vrnili na svoj operativni sektor, v boj s sovražniki.²⁴

Medtem ko se je pripravljalo moštvo, ki je bilo s štabom bataljona v Cabru, na vrnitev na Pivko in v Brkine, so preživljali deli bataljona v Brkinih pod sovražnikovim pritiskom nevarne dneve. Brez izgub ni šlo. Tako so sovražniki 20. decembra ujeli na Tatrach minerja Franca Gustinčiča in 25. decembra v Smrjah

obveščevalca Nedeljika Maraža ter Ivana Penka. Še huje je bilo za bataljonove obveščevalce in borce komande mesta Koper v Slovenski Istri, kjer je nemško vojaško poveljstvo v novembru in decembru sicer delno zmanjšalo svoje vojaške sile, vendar je bilo konec leta na slovenskem istrskem območju v okoli 70 postojankah še vedno kakšnih 8.000 sovražnih vojakov.²⁵

Povratek na Pivko in v Brkine

Po 20. decembru je začel štab bataljona odločno reševati krizo bataljona. Potem ko je izpeljal že opisane priprave, je med 24. in 26. decembrom dodelil iz štabne čete 2. četi za začasnega komandirja Ivana Janeža, za političnega komisarja Staneta Komana, za vodnika Leona Pavliča in za deseterja Jožeta Olenika* Šestindvajsetega decembra zjutraj pa je poslal 20 borcev te čete na Sviščake z nalogo, da si poiščejo primerno taborišče, vzpostavijo zvezo s komando mesta Št. Peter in nabavijo hrano tudi za ostalo moštvo bataljona, ki bo prispelo za njimi. Nepopolna 2. četa je po celodnevem napornem pohodu po globokem snegu prispela v noči na 27. december na Sviščake.** Naslednji dan zjutraj je odšel iz Cabra tudi štab bataljona s 1. in 3. četo, vendar je prispel le do Babnega polja, kjer sta štab bataljona in 1. četa prenočili, medtem ko so deli 2. in 3. čete nadaljevali pohod proti Sviščakom in se v noči na 28. december tam priključili borcem 2. čete. Dne 28. decembra 1944 sta štab bataljona in 1. četa prispela ob 19. uri v Koritnice, ob 22. uri pa sta odpotovala v Brkine in prispela ob 3. uri naslednji dan na Suhorje. Od tod sta se napotila na Kozjane, a sta se morala že naslednji dan zaradi vdora Nemcev umakniti iz vasi, toda ob 13. uri so sovražniki odšli, zato sta se štab in 1. četa vrnila v vas.

* Druga četa je bila kadrovsko zelo oslajbljena. Komandirja Ivana Pezdircacankarja je štab bataljona že v začetku decembra poslal v pomoč intendantu Antonu Novljanu pri intendanturi štaba VII. korpusa, četni ekonom Anton Grlica je zbolel, potem pa se je umaknil v Trst. Politični komisar Anton Boneta je bil od 14. novembra v bolnišnici. Bolnišnici Zalesje je bilo 5. novembra dodeljenih za njeno zavarovanje 5 funkcionarjev. Na bolovanju v Brkinah pa sta bila vodnik Anton Grandič in politdelegat Franc Sosič. (Poročilo pom. četnega političnega komisarja 29. 12. 1944, A IZDG F. 299/1).

** Italijani so dali Sviščakom naziv Rifuggio D'ANNUNZIO — d'Annunzijevo zavetišče — po fašističnem pesniku Gabrielu d'Annunziu, ki je septembra 1919 od tod izvedel svoj udar za priključitev Reke Italiji.

S premiki med 26. in 29. decembrom sta bili 1. in 4. četa s štabom bataljona v Brkinih, 2. in 3. četa pa na Pivki. Deli 2. in 3. čete so se v noči na 29. december s sodelovanjem članov okrajne gospodarske komisije za Pivko navzlic utrujenosti borcev napotili po hrano, ki so jo bili zbrali terenski NO odbori v vaseh Parje in Drskovče. Naložili so dva voza krompirja im fižola ter dobili tudi kravo za zakol. Nato so vsa zbrana živila z dvema konjskima vpregama srečno pripeljali v gozd, v bližino taborišča med Mašunom in Koritnicami. Četni ekonomisti so krompir shranili tako, da so odstranili sneg, naložili krompir in ga pogrnili s slamo in smrekovimi vejami, potem pa naložili na kup še snega.²⁶

Razmere, v katerih so živeli in se bojevali borci 4. bataljona v decembru 1944, so bile prav grozne. Bolezni, premestitve kadrov k mornarici in dodelitve na posebne dolžnosti so podobno kot 2. četo kadrovske oslabile tudi 1., 3. in 4. četo. Tako je ostala 3. četa 17. decembra 1944, ko sta odšla k mornarici Anton Ladič in Rudolf Malalan, brez pomočnika četnega političnega komisarja in politdelegata. Že prej so bili zaradi bolezni in posebnih dolžnosti v Brkinih zunaj četne sestave vodnika Franc Sešek-Miha in Janko Kovačič, politdelegat Vojko Dobrila in desetarji Franc Baša, Ludvik Dekleva in Karel Babič. Zaradi bolezni je ostal v Brkinih tudi četni komandir Cveto Poljak. Zato je 29. decembra četni komisar prosil štab bataljona, naj mu dodeli, kakor hitro more, dva politdelegata in pomočnika četnega politkomisarja ter vrne vodnika Seška in Kovačiča, desetarja Baša in Deklevo.²⁷

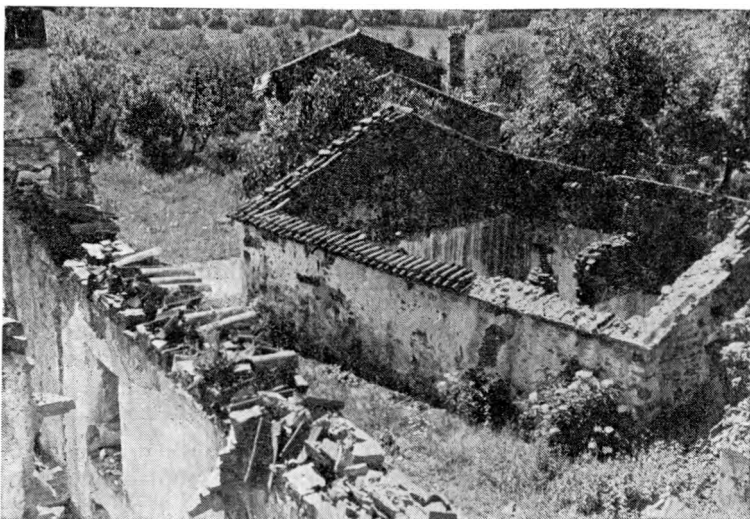
Nekoliko boljše kadrovske stanje je bilo v 4. četi, ki pa je ostala konec decembra brez četnega političnega komisarja, ker je odšel dotedanji komisar Rudolf Mahnič-Žito k mornarici. Dne 3. januarja 1945 so bili izmed 45 borcev 3 bolni, 4 so spremljali material k VII. korpusu, enega pa so pogrešali. Dne 8. januarja je bilo 5 borcev v bolnišnici, 3 so bili bolni in 3 v 3. četi. Pozneje je štab bataljona pošiljal v to četo zaradi njenega zelo uspešnega delovanja le dobro oblečene in obute borce tudi iz drugih čet. Zato je bilo 28. januarja v njej 17 borcev iz 4., 14 iz 3. in tri iz 1. čete.²¹

Tudi kadrovske razmere v 1. četi niso bile nič bolje, le da o njih ni arhivskih dokumentov iz tistih dni.

Za vrnitev bataljona v Brkine in njegov prehod v ofenzivo — kolikor so jo dopuščale objektivne razmere in moč bataljona — je bilo tudi dovolj tehtnih političnih razlogov. Tedaj je namreč

četniško-nedičevska in domobranska reakcija širila propagando, da so na južnem Primorskem partizani uničeni. Takšne trditve pa bi utegnile v odsotnosti partizanskih enot in njihove dejavnosti omajati zaupanje ljudstva v NOVJ.

Štab 4. bataljona ni mogel ob pohodu v Brkine zanesljivo vedeti, ali se bodo tam iz že opisanih razlogov lahko trajneje obdržale močnejše bataljonove sile, zato je pustil po načelnikovem nasvetu najslabše opremljeni četi (2. in 3.) v snežniških gozdovih, nadejajoč se, da bosta kmalu dobili opremo. Ukazal jima je, da patroljirata proti Gornji Pivki in Podgori, si uredita taborišče ter zbereta dovolj hrane tudi za primer, če bi se morale druge enote umakniti iz Brkinov.²⁹

Požgane Mereče ob železnici št Peter—Reka. Skozi vas je vodila partizanska vozna pot iz Brkinov na Pivko

Novoletni prazniki so v Brkinih in na Pivki minili še dokaj mirno. Sončno vreme je razpoloženje borcev navdajalo z upanjem, da so najhujše težave že prestali.* Komandant in politični ko-

* Politični komisar Franjo Kuntarič je v svojih spominih na tiste dni zapisal: »Za novo leto 1945 smo ukrenili vse potrebno, da nas sovražniki ne bi

misar 4. bataljona sta se ob prihodu v Brkine povezala z načelnikom in drugimi člani štaba, obveščevalnim centrom in 4. četo, ki je delovala samostojno, medtem ko je 1. četa ščitila štab bataljona. Proučili so razmere, se dogovorili o nalogah in taktiki delovanja manjših, hitro gibljivih skupin, obiskali več vasi ter vzpostavili zveze s terenskimi sodelavci. Prevladalo je upanje, da je bataljon obvladal najhujšo krizo. Toda že 2. januarja je vdrlo okoli 200 Nemcev v dveh kolonah iz Materije in Kozine čez Brezovico in Mrše na Ostrovico, Artviže, Misliče in Vatovlje. Pri Ostrovici so po snežni sledi našli, obkolili in uničili bataljonovo taborišče, iz katerega sta se bila 1. četa in štab bataljona umaknila že prejšnji dan.³⁰

Medtem ko so Nemci brezupno iskali partizane na območju Padeža, Artviž, Ostrovice in Vatovelj, je vdrla iz taborišča pri Barki v Vremsko dolino sedemčlanska patrolja 4. čete, oborožena kar s 3 mitraljezi in 2 brzostrelkami, in v Matavunu napadla 6 nemških vojakov, pripadnikov 3. čete 208. oklepne oddelka, ki so prišli iz oklopne vlake iz Divače iskat hrano. Dva sta pobegnila, tri so borci patrolje ujeli in enega ranili. Pri njih so našli fotografijo obešenih partizanov. Ujetnike so izročili komandi istrskega vojnega področja. Pri tem pa zaplenili 3 puške, 4 torbice za strelivo, 3 pasove, 9 ročnih granat, 100 nabojev in nekaj obleke. Isti dan je sovražnik napadel pri Misličah patroljo 4. čete, ko je šla v vas po meso. Pogrešali so borca Ernesta Maršiča, pozneje pa so ugotovili, da je pri Misličah padel. Akcija 4. čete je bila izredno pomembna, ker je sledila po več kot enomesečnem premoru in oznanila prehod v novo ofenzivno obdobje ter s tem konec krize v bataljonu.

V noči na 4. januar so po 40 dneh spet prešli v napad tudi bataljonski minerji, ki so iz Cabra prinesli s seboj okoli 100 kg razstreliva. Tokrat so s 3 kontaktnimi minami s po 5 kg razstreliva minirali progo Divača—Pulj med Divačo in Kozino. Dne 4. januarja ob 21. uri je zavozil na mine tovorni vlak, sestojec iz 2 lokomotiv in 16 vagonov. Eksplozija je poškodovala eno lokomotivo in nekaj vagonov. Promet je bil ustavljen 4. in 5. januarja.

iznenadili .. Bilo je lepo vreme in v Brkinih mirno, sijalo je sonce, obetalo se je izboljšanje. Čutil sem, da smo prebrodili najhujše.» (Fr. Kuntarič, spomini udeleženca, pismena izjava v AO IO v Kopru).

Nemško poveljstvo je zaradi okrepljene partizanske dejavnosti takoj ostreje ukrepalo proti Brkinom. Najprej je 7. januarja vdrla sovražnikova bojna patrulja 26 mož v osrednje Brkine. Naslednji dan so Nemci obnovili napad v zahodne Brkine s štirimi kolonami, v katerih je bilo skupno 250 vojakov iz Podgrada, Materije in Kozine. Dne 9. januarja je šlo znova na pohod 100 vojakov iz Materije proti Kozjanam; bataljonski štab se je moral od tod umakniti. Vendar so ostali vsi njihovi poskusi, da bi uničili partizane, brez uspeha, ker so se bataljonove enote izogibale frontalnih bojev, v katerih bi jim Nemci lahko sledili po snegu in jih s svojo premočjo uničili.³¹

Štab bataljona je od 30. decembra do 6. januarja manevriral s 1. četo med Ostrožnim brdom, Kozjanami, Barko in Artvižami ter se uspešno izogibal sovražnikovim udarcem. Medtem pa je 4. četa taborila do 6. januarja v bližini Barke, nato jo je štab bataljona poklical na Kozjane, ker je 6. januarja organiziral s spremstvom 1. čete in pod vodstvom bataljonskega komisarja prevoz še preostalih 4 hudo ranjenih borcev in enega bolnika iz bolnišnice Zalesje.* Hkrati pa je četa prenesla na Pivko material za VII. korpus.³²

Da bi okreplil dejavnost bataljona, je štab VII. korpusa 28. decembra z odredbo št. 937 razrešil dolžnosti komandanta 4. bataljona poročnika Franca Cento in pomočnika političnega komisarja Leopolda Zupančiča. Za komandanta bataljona je z isto odredbo imenoval poročnika Matevža Šivica, ki je bil prej namestnik komandanta 9. brigade; za pomočnika komisarja pa je postavil Vincenca Lukana-Emila in mu priznal rang poročnika. V štab bataljona sta prispela 5. januarja in takoj prevzela dolžnosti.

Že pred njunim prihodom je štab bataljona — da bi rešil kadrovske probleme čet in jih organizacijsko uredil — pripravljajl premestitve nekaterih četnih funkcionarjev. Z naredbo št. 7/5 je 6. januarja 1945 razrešil dolžnosti političnega komisarja 1. čete Franca Zorca in ga premestil v 4. četo na enak položaj. Prav tako je razrešil dolžnosti Mirana Blažina-Marjana, pomočnika

* Takrat so prepeljali v najhujši zimi iz Brkinov v Koritnice na Pivko naslednje ranjence:

1. Viktorja Matka, borca 5. bataljona VDV, 2. Antona Savtiča, 3. Andreja Cvara, člana vojne oblasti VII. korpusa, aktivnega mornariškega oficirja, 4. Misleja Ermančilda, borca 4. bataljona in 5. Marjana Mejaka, borca 4. bataljona. (Seznam ranjencev bol. Zalesje, A IZDG F. 393/11).

političnega komisarja 1. čete, in ga premestil v 3. četo na enak položaj. Za vršilca dolžnosti političnega komisarja v 1. četi je postavil Leopolda Ivančiča, dotedanjega politdelegata v isti četi, medtem ko je imenoval za njegovega pomočnika Rada Sosiča, ki je bil do tedaj brez položaja. Franca Lužarja, vršilca dolžnosti namestnika komandirja v 2. četi, je štab razrešil dolžnosti in ga premestil v 3. četo za vodnika 1. voda, na njegovo mesto pa postavil zastavnika Ivana Auberja, dotedanjega vodnika 1. voda v 3. četi. Za vršilca dolžnosti političnega komisarja 2. čete je imenoval Franca Sosiča, ki je bil do tedaj politdelegat v isti četi. V 2. četi je imenoval za politdelegata dotedanjega četnega sekretarja ZKMJ v 2. četi Milana Kalca, ki je potem še nadalje opravljal tudi prejšnjo dolžnost.³³

Istega dne je štab bataljona obvestil čete, naj izvedejo potrebne popravke v seznamih moštva, ker je medtem 8 borcev pobegnilo, 6 jih je odpotovalo v vojaško akademijo, 5 pa v bolnišnico, medtem ko je eden padel. Z odredbo štaba VII. korpusa je bil tedaj premeščen iz 4. bataljona 9. brigade na komando istrskega vojnega področja namestnik šefa obveščevalnega centra Jože Marjek-Joco.³⁴

Po novem letu je spet zapadel sneg in vzpodbudil sovražnike k okrepitvi pritiska proti Brkinom. V tistih dneh so se razmere na območju Ilirske Bistrice, kamor je prišlo 5. januarja kakšnih 7000 četnikov in beguncev, še zaostrile. Štab bataljona se je — da bi se izognil sovražnemu pritisku — 10. januarja skupaj s 4. četo umaknil z območja Kozjan, Padeža, Ostrovice in Vatoelj na sektor Ostrožnega brda. Od tam pa je v noči na 12. januar odšel iz Brkinov na Pivko ter se pridružil drugim četam, ki so si bile medtem uredile taborišča v Paležu, med Koritnicami in Mašunom, ter si postavile tri zasilne barake. V Brkinih so začasno ostali le obveščevalci — in prav v noči na 13. januar je bil pri Misličah hudo ranjen obveščevalec Jože Jenko — minerji in nekaj vezistov ter pomožnega osebja.³⁵

Medtem ko so štab bataljona, 1. in 4. četa ter drugi deli bataljona preživljali kritične dni na prehodu v zadnje vojno leto, so slabo opremljene borce 2. in 3. čete pestili v snežniških gozdovih mraz, sneg, glad in druge nadloge. V dneh od 28. decembra do 4. januarja so si borci uredili zasilne bivake na Sviščakih, v ruševinah predvojnega hotela, in v bližnji okolici, pod smrekami in skalami. Snežniško pogorje je tedaj pokrivala več kot meter

debela snežna odeja, ki je onemogočila sovražnikom daljše pohode po gozdovih. Dne 29. in 30. decembra je pritisnil strupen mraz in divjala je močna burja. Navzlic snegu in mrazu je odšla patrolja po hrano v Podgoro. Naslednji dan je prignala debelega vola in prinesla druga živila, zato sta bili četi zasilno preskrbljeni s hrano. Za Silvestrovo se je vreme izboljšalo. Z zavezniških front v Franciji in na Madžarskem pa so priskele vesti, da je poslednja Hitlerjeva ofenziva v Ardenih propadla, čete Rdeče armade pa so obkolele Budimpešto. Vsi ti dejavniki so kljub kritičnim razmeram in čeprav se je takoj po novem letu vreme zelo poslabšalo, vzbudbužno vplivali na borce. Njihove bojne morale, ojeklenele v nešteti bojih in preizkušene v trdem partizanskem življenju, niso mogli več omajati ne glad ne strupen mraz in tudi ne sovražnikove grožnje. Morda najbolje prikazujeta podobo tedanjega razpoloženja večine moštva poročili začasnega političnega komisarja 2. čete Staneta Komana z dne 3. in 4. januarja, v katerih je obvestil bataljonskega političnega komisarja, da so se 3. januarja sestali člani KPS in ZKMJ na skupnem sestanku in razpravljali o vseh problemih ter pomanjkljivostih. Potem pa je ugotovil, da je bil dosežen napredek v disciplini in da gre v četi dobro, zato se politkomisarju ni treba bati zastoja.³⁴

V taborišču v Paležu pri Mašunu

Poveljstvi 2. in 3. čete sta ocenili, da je taborjenje četna Sviščakov, ob cesti Ilirska Bistrica—Leskova oziroma Loška dolina, predaleč za zveze z Gornjo Pivko in Brkini ter kljub visokemu snegu prenevarno. Da bi se izognili morebitnemu sovražnikovemu presenečenju, sta poveljstvi čet 2. januarja s patroljo iskali primernejši kraj za taborišče med Koritnicami in Mašunom. Patrolja pa je ugotovila, da so gozdarske barake ob stranski cesti, jugovzhodno od Mašuna, razbite. Naslednji dan pa je patrolja 3. čete, ki jo je vodil zastavnik Ivan Auber, zaplenila sumljivemu »furmanu«³⁵ par konj. Četni ogledniki so opazili v bližini Sviščakov še nekaj neznancev. Zato sta se četi 4. januarja ob 2. uri preselili s Sviščakov v gozd med Koritnicami in Mašunom. Tu sta se kljub ostremu mrazu in burji utaborili na prostem. Taborjenje na prostem pa je bilo za slabo opremljene in pomanjkljivo hranjene borce prenevarno, saj je le malo borcev

imelo šotorke, mnogi pa so bili tudi brez odevi. V gornjepivških vaseh se četi nista smeli zadrževati, ker bi bilo to zaradi pogostih prihodov močnejših sovražnikovih sil prenevarno.

Spričo takšnih razmer sta bili četni poveljstvi takrat postavljeni pred skoraj nerazrešljiv problem: kaj storiti, kje, kako in s čim si urediti taborišče, da bi preživeli najbolj kritične zimske dni?

Prav v tistih najhujših dneh v zgodovini odreda so Koritničani, kot že neštetokrat prej, ponudili borcem velikodušno pomoč. Vaščani so bili dobro organizirani in vedno pripravljeni pomagati partizanom.* Zato so kljub veliki nevarnosti za lastna življenja in imetje dajali v večernih urah prezeblim in lačnim borcem hrano ter topla zavetišča. Hkrati pa so jih sproti obveščali o bližajoči se nevarnosti in skupaj z njimi iskali izhod iz težav. Tedaj jim je Franc Sedmak-Jernejev, oče treh partizanov, svetoval, naj si zgradijo približno 3 km jugovzhodno od Mašuna, v gozdu Palež, barake iz desk, ki bi jim jih priskrbeli in pripeljali vaščani iz skladišča pri opuščeni vaški žagi. In res sta jim že naslednjo noč Koritničana Ivan Pavlovec-Pahovec in Alojz Šturm-Šturmov pripeljala od odcepa gozdne poti vzhodno od Devina (kota 1029) dva voza desk. Taborišče pa so si zgradili v Paležu, na gozdni parceli Amalije Brumen iz Knežaka. Iz poročila začasnega komisarja 2. čete napisanega 4. januarja, je razvidno, da sta si četi že isti dan postavili dve baraki. Helena Mihelič pa je 10. januarja zapisala v svoj dnevnik, da so zgradili še eno barako.

Borci so znosili deske več kot 3 km daleč v gozd. Ker pa jih je bilo pripeljanih premalo, so jih morali nositi še iz Koritnic, približno 8 km daleč, ponoči, v ostrem mrazu in hudi burji, ki je nosače kar obračala. V treh barakah je bilo 84 ležišč. Po vrnitvi bataljonskega štaba 1. in 4. čete ter radijske postaje iz Brkinov, 12. januarja, je bilo v barakah premalo prostora, zato so si nekateri borci postavili šotore in jih obložili s snegom. Barake pa so bile kljub temu tako zasedene, da so borci lahko ležali le na bokih in se obračali vsi hkrati, »na komando«.

Navzlic težkim življenjskim razmeram sta vladala v taborišču strog red in disciplina. Bataljonski štab je organiziral vojaško

* Tedaj je deloval v vasi krajevni narodnoosvobodilni odbor: 1. predsednik Anton Tomšič-Bradelj, 2. tajnik Anton Knafelc-Lenčaj, 3. blagajnik Ivan Sedmak-Hrast, 4. vojaški referent Jakob Tomšič-Škrjanc, 5. ekonom Jože Žele-jožljev. (Ivan Sedmak-Hrast — ustni vir).

urjenje in politično vzgojo ter zavaroval taborišče s stražami, patruljami in ogledniki. Kuharji pa so morali zaradi pomanjkanja vode topiti sneg, da so lahko kuhali.³⁷

Ob vrnitvi v taborišče sta se 12. januarja ganljivo poslovila od soborcev in sodelavcev dotedanji komandant Franc Centa in pomočnik političnega komisarja Leopold Zupančič.

Od 12. do 14. januarja je bila večina bataljona zbrana v taborišču, kjer so borci počivali, bataljonski štab pa je pripravljala načrt za vrnitev ene čete v Brkine. Izkušnje so namreč pokazale, da bi se številnejše enote v tedanjih snežnih razmerah zelo težko izmikale pogostim sovražnikovim zasledovanjem z močnejšimi silami. Vod borcev s komandirjem 2. čete Ivanom Pezdircem-Cankarjem in bataljonskim intendantom pa je bil v intendanturi VII. korpusa v Beli krajini. Čakali so, da bi dobili obleko in obutev za bataljon.

Dne 14. januarja je štab bataljona izločil iz 4. čete slabo opremljene in slabotnejše borce, potem pa zbral v njej 47 krepih, najbolj opremljenih, dobro oboroženih in v bojih preizkušenih borcev iz 1., 3. in 4. čete. Že tisti večer je četa krenila v Brkine pod poveljstvom komandirja 4. čete poročnika Karla Veneta, štab bataljona ji je ukazal, naj se na tamkajšnjem območju poveže z bataljonovimi obveščevalci in terenskimi organizacijami, obiskuje ljudi po vaseh, napada samostojno in z minerji manjše sovražniške patrulje in skupine, manevrira po celotnem območju in se izmika udarcem močnejših sovražnikovih sil.³⁸

S preostalim moštvom je štab bataljona organiziral patruljiranje po Gornji Pivki in v Podgori, zavaroval taborišče in čakal na opremo. Medtem pa so skupine borcev večkrat potovale v Brkine in prinašale od tam tovore raznega blaga za GŠS, štab VII. korpusa in druge ustanove NOV in POS.

Sovražnikovo poveljstvo je — kot kažejo njegovi ukrepi — kmalu ugotovilo, da je bataljon na območju Gornje Pivke, zato je 17. januarja organiziralo pohod 700 nedičevcev in nekaj Nemcev na območje Koritnic, Bača in Knežaka. V Koritnice so vdrli že ob 3. uri zjutraj iz Ilirske Bistrice čez Milonjo (kota 1198) in Milanko (kota 975), jugovzhodno od vasi, postavili zasede na višinske točke južno in zahodno od naselja, potem pa vas obkolili. Malo pozneje so obkolili tudi Knežak in Bač, kamor so prišli po cesti. Na Baču so v skladišču na »Šrangi« zaplenili 2500 kg tiskarskega papirja, ki ga je bil pripeljal iz Trsta Franc Zupančič in je bil

namenjen centralni tehniki KPS v Rogu, ter ujeli minerja in obveščevalca iz KIVP, v Knežaku pa kurirja iz karavle Pl.

V Brkinih pa je bilo januarja 1945 čedalje bolj nevarno za bolnišnico »Zalesje«, ki se je morala stalno izmikati sovražnikovim zasledovanjem. Zato je štab 4. bataljona v dogovoru s KIVP odločil, naj skupina borcev pod vodstvom namestnika bataljonskega

Odredova patrolja. Fotografirano na Strmci nad Novo vasjo 8. 5. 1944

komandanta v noči na 18. januar zavaruje preselitev bolnišnice na snežniško območje, kjer naj bi se priključila bolnišnici »Snežnik«. Pohod so pripravili na Ostrožnem brdu. Tu so naložili na en voz 3 ranjence, na drugega pa opremo. Reko so prešli po mostu pri Ambrožiču, potem pa so se kar preveč drzno peljali več kot 3 km po cesti do Jakša in nato zavili po vojaški cesti nad Kilovski predor. Tam jih je iz zasede napadla patrolja 5. polka prvega srbskega prostovoljskega korpusa, vendar so jo borci z energičnim protiudarom razbili in se srečno prebili čez Šilentabor, nato pa prispeli 18. januarja ob 3. uri v hudem snežnem meteu na Bač. Od tod so nadaljevali pohod proti Mašunu in dalje na javko bolnišnice istrskega vojnega področja. Po drznem nočnem pohodu in napadu bataljona na nedičevsko patroljo, so

enote 5. nedičevskega polka 18. januarja organizirale s Prema zasledovanje čez Šilentabor proti Zagorju, vendar je bilo njihovo prizadevanje udarec v prazno.³⁹

Po vrnitvi v taborišče pri Mašunu se je štab bataljona v miru lotil urejanja kartoteke borcev. Pregledal je tudi zasluge posameznih oficirjev, podoficirjev in borcev in jih 20. januarja 21. predlagal štabu VII. korpusa za odlikovanje. Pri tem pa je prezrl nekatere zaslužne, ki jih tedaj ni bilo več v enoti, npr. Bruna Bizjaka, Valentina Kocjančiča in druge. Hkrati se je trudil, da bi vzdrževal redne zveze s štabom VII. ko'D'sa, četo in obveščevalci ter ostalim moštvom v Brkinih. Vena .r je bilo prav vzdrževanje rednih zvez zaradi snega, koncentracije nedičevcev in četnikov čedalje težje. Ker je bilo v taborišču več kot 100 borcev, na snežniškem območju pa so bile tudi enote KIVP, čete VDV, bolnišnice, kurirji in druge ustanove, se je problem prehrane vse bolj zaostroval. Da bi ga ublažil, je štab bataljona poslal 21. januarja 2. četo po hrano v Brkine. Ob odhodu ji je naročil, naj ostane nekaj dni tam, nadzoruje območje vzhodnih Brkinov, zbere hrano in se vrne. In res so se v noči na 26. januar s težkimi bremenami otovorjeni in do onemoglosti utrujeni borci po globokem snegu vrnili s polnimi nahrbtniki živil. Že pred povratkom 2. čete, 24. januarja, je štab poslal

16-člansko patroljo 1. čete po živila tudi v Podgoro. Vrnila se je že naslednje jutro, prignala živino in prinesla živila, čeprav jim je med pohodom obtičala v globokem snegu obnemogla mula. Morali so jo raztovoriti in njeno breme porazdeliti na že težko otovorjene borce. Navzlic pogostim prenosom iz Podgore in Brkinov je hrane vendarle še primanjkovalo. Zato je štab 4. bataljona 27. januarja prosil gospodarskega referenta za vasi Zagorje in Tabor, naj organizira prevoz 237 kg moke, 146 kg ječmena, 102 kg fižola, 100 kg graha, 20 kg soli, 25 kg karbida in 250 kg soli za VII. korpus iz Ambrožičevega mlina pod Ostrožnim brdom na območje Koritnic na Gornji Pivki.⁴⁰

Še bolj kot za hrano je štab bataljona in četna poveljstva že tri mesece vedno bolj zaskrbljujoče bremenila skrb za obleko in obutev borcev. Problem je postal skrajno kritičen. O obljubljeni obleki in obutvi ter o bataljonskem intendantu Antonu Novljanu, ki je v Beli krajini potrpežljivo čakal nanjo, pa ni dobil bataljonski štab do 28. januarja nobene vesti. Zato so odgovorni tovariši v štabu bataljona izgubili zaupanje v intendantovo sposobnost

in mu 18. januarja pisali, naj se javi, ker pa tudi to ni zaleglo, ga je štab bataljona 26. januarja pozval:

»Včeraj sta minila dva meseca, odkar si odšel iz bataljona. Takoj se vrni!«

Hkrati ga je štab opozoril, da njegova dolžnost ni le čakati na obleko, temveč se mora tudi javiti štabu in opravljati za enoto zaupano mu dolžnost.

Štab bataljona pa se ni zadovoljil le s pozivom, temveč je tisti dan predlagal štabu VII. korpusa, naj Novljana razreši dolžnosti, ker je nesposoben, in imenuje namesto njega Ivana Gustinčiča, Jožeta Benčino pa za njegovega pomočnika. Benčino je štab bataljona že naslednji dan poslal v Belo krajino, da bi zamenjal Novljana.⁴¹

Boj za Brkine pozimi 1945

Brkinsko območje je postajalo s približevanjem zavezniških front in nemškega zloma — kot smo že opisali — čedalje pomembnejše za nemško vojaško poveljstvo in za okupatorske sodelavce: četnike, nedičevce, ljotičevce in slovenske domobrance. Ti so se zbirali na Pivki in v okolici Ilirske Bistrice, da bi še naprej pomagali okupatorju pobijati partizane ter počakali anglo-ameriške enote. Še bolj kot za sovražnike so bili Brkini vojaško in politično pomembni za NOV in narodnoosvobodilno gibanje, saj so imeli za južno Primorsko podobno vlogo kot Banjška planota in Trnovski gozd za zahodno in srednjo Primorsko. Iz njih je bilo mogoče nadzorovati sovražnikove premike v vseh smereh. Bili so torej ugodno izhodišče za hitre vojaške in politične posege proti Istri, Trstu in Reki, najboljčutljivejšim točkam sovražnikove obrambe, ki jih je bilo mogoče od tod doseči v enem samem nočnem pohodu.

Zadrževanje in bojno delovanje partizanov v Brkinih pa je imelo razen vojaškega tudi izredno velik moralnopolitični pomen, ker je vzpodbujalo ljudstvo k odporu proti okupatorju in njegovim sodelavcem na širšem tržaškem, istrskem in podgorsko-bistriškem območju, kjer so si zlasti Mihailovičevi četniki in pripadniki Slovenskega narodnega varnostnega zbora močno prizadevali za naklonjenost ljudstva. Na ožjem območju Ilirske Bistrice in na Pivki jim je res uspelo pridobiti nekaj pristašev.

Takšen razvoj pa bi bil utegnil privedi ob morebitnem anglo-ameriškem izkrcanju v Istri zaradi tedanjega mednarodnega pravnega in političnega položaja Primorske, namenov slovenskih in jugoslovanskih reakcionarnih krogov ter teženj zahodnih zaveznikov do nezaželenih političnih komplikacij.⁴²

Četniškim, domobranskim in drugim izdajalskim vojaškim formacijam je bilo treba spričo pričakovanega izkrcanja ali prodora angloameriških čet iz Italije preprečiti, da bi se predstavili kot nekakšno protikomunistično odporniško gibanje; hkrati je bilo treba nadaljevati boj proti nemškim okupacijskim silam ter jih vezati na to območje. Zato je kazalo spričo premočnega sovražnika, šibkosti partizanskih sil in neugodnega zimskega vremena izoblikovati in uveljaviti ravnotežje s posebnimi oblikami boja. Samo junaštvo partizanskih borcev bi namreč lahko spričo tedanjih razmerij sil in načinov bojevanja privedlo le do junaško padlih v boju. S tem bi ustregli samo sovražniku, kajti tedaj je bilo v Brkinih in drugod mnogo lažje junaško pasti, kot pa doseči namen bojevanja in v bojnih naporih ohraniti živo silo za končni obračun z okupatorjem in njegovimi pomagači.

V kritičnih zimskih razmerah 1944/45 ni bilo lahko najti takšnih bojnih oblik, s katerimi bi uspelo približno 200 partizanov uspešno kljubovati okoli 20.000 sovražnikom; vendar je bilo treba to storiti ter tako ohraniti zaupanje ljudstva v moč in vzdržnost NOV. Štabu 4. bataljona, zlasti pa komandirju 4. čete poročniku Karlu Venetu in njegovim borcem, pa je vendarle že decembra, posebno pa januarja 1945 uspelo postopoma uveljaviti delovanje majhnih udarnih skupin ob postojankah. Spričo takšnega partizanskega delovanja so bili vsi protiukrepi sovražnikov neučinkoviti. Novo taktiko so borci in četno poveljstvo sprejeli po proučevanju večmesečnih sovražnikovih vdorov v Brkine. Pri tem so ugotovili, da nemške kolone prihajo redno v številčni moči od 30 do 150 vojakov, iz Podgrada, Materije in s Kozine, redkeje iz Divače in Vremske doline; pogostejše pa je četniška in nedičevska vojska udarjala s Pivke, Prema in iz Ilirske Bistrice proti osrednjim, zahodnim in severovzhodnim Brkinom ter temeljito preiskovala zlasti vasi in gozdove na osrednjem brkinskem grebenu, od Pregar j a čez Tatre proti Orehku, Mršam, Artvižam in Misličam ter Vatovljam. Pri tem pa je bila najbolj pozorna na najtežje dostopni Padeško in Šmagorsko dolino ter na gozdove med Gabrkom in Kovčicami na jugozahodni strani,

torej na sektor, kjer so se v jesenskih mesecih najpogosteje za drževale partizanske enote in se tam spopadale s sovražniki. Medtem pa se je izkazalo, da sovražnikove enote manj nadzorujejo obsežnejše predele med Premom in Divačo, jugozahodno od Reke, v bližini ceste. Prav tako se niso dosti zmenile za gozdove in vasi ob cesti Reka—Trst, v bližini postojank. Tam so šle kolone ponavadi le skozi vasi, bližnje gozdove pa so le redkokdaj preiskale.

Borci in četno poveljstvo so iz takšnih ugotovitev sklepali, da je trajno zadrževanje manjših partizanskih skupin v gozdovih in vaseh v bližini sovražnikovih postojank ob cestah bolj varno kot v notranjosti Brkinov. Zato so poveljstvo 4. čete, pozneje pa tudi vodstva drugih enot sklenila izkoristiti prav te praznine v sovražnikovem nadzorstvu. Tako so se zadrževali dan ali dva nekje v Vremski dolini in pozno popoldne ali zvečer napadli sovražnikove patrulje ali vojake, nato pa so se ponoči hitro premaknili daleč k Materiji ali Kozini in Podgradu. Tam so spet preživeli dan ali dva, izvedli akcijo, potem pa so se spet umaknili proti Divači ali Ribnici. Nemci in nedičevci ter delno Mihailovičevi četniki, ki so bili najbolj nevarni v gozdovih, pa so se takoj pognali za partizani proti osrednjim Brkinom; nato so ves dan stikali po jarkih in gozdovih ter iskali partizanske sledove v snegu po brkinskih globelih, zvečer pa so se utrujeni in demoralizirani vračali v postojanke, medtem ko so jih partizani opazovali iz gozdičkov ali hlevov v bližini njihovih postojank in se jim hudo-mušno smejali.

Četrta četa, ki je pod Venetovim in Zorčevim poveljstvom januarja in februarja 1945 delovala pretežno v Brkinih, ni imela le vojaških, temveč tudi pomembne politične dolžnosti: v večernih in nočnih urah so njeni borci obiskovali ljudi po brkinskih vaseh, sklicevali sestanke, prirejali po kmečkih hišah mitinge in prinašali po svobodi hrepenečemu, izmučenemu ljudstvu bodrilne vesti. In odprta so jim bila ne le vrata vseh hiš, temveč tudi srca vseh ljudi. Ti ljudje so premagali strah, sovražnik je udarjal v prazno.

Za uveljavitev tako dinamičnih metod boja so bili potrebni posebni pogoji:

1. popolna naklonjenost ljudi narodnoosvobodilnemu gibanju in zanesljivost prebivalcev vasi, v katerih so se udarne skupine zadrževale in hranile;

2. zanesljiva in dobro organizirana obveščevalna služba prebivalcev za partizanske bojne skupine;
3. fizična vzdržljivost borcev, pogum v bojih ter samodiscipliniranost vseh pripadnikov bojnih skupin;
4. izkušeno poveljstvo bojnih skupin, ki so mu zaupali vsi borci;
5. pripadniki bojnih skupin so morali dobro poznati kraje in ljudi na svojem operativnem območju;
6. borci so morali biti dobro opremljeni in oboroženi z avtomatskim orožjem, da so se lahko bojevali tudi v najhujšem mrazu;
7. če je bila četa razdeljena na bojne skupine, so morale biti te povezane z zanesljivimi tehničnimi pripomočki in kurirskimi zvezami, ki so jih po potrebi vzdrževali prebivalci.

V Brkinih so spričo popolne privrženosti ljudi narodnoosvobodilnemu boju in njihove dobre organiziranosti obstajale vse objektivne možnosti za uveljavitev opisane taktike; borci 4. čete in njej dodeljeno moštvo pa so — če izvezamo opremljenost za zimske boje, ki je bila pomanjkljiva — v glavnem izpolnjevali vse subjektivne pogoje. Nova taktika hitrih vdorov in takojšnih premikov od ene sovražnikove postojanke k drugi je zmedla in presenetila tudi najbolj izkušene sovražnikove vojake iz 1. bataljona 139. polka, imenovanega »Heine«, ter prinesla partizanom izvrstne uspehe.⁴³

Največji uspeh opisane taktike je bil, da je četa kljub izrednemu sovražnemu pritisku in snegu lahko trajneje delovala v Brkinih, ne da bi jo kdaj sovražnik presenetil, drzno napadala sovražnike in s svojo navzočnostjo pobijala njihovo propagando, da so partizani tod uničeni. Dosegla je, kar se je zdelo v tedanjih razmerah nemogoče.⁴⁴

Dne 18. januarja 1945 so Nemci poslali iz Materije in Kozine troje kolon, razdeljenih v bojne patrulje po 20 do 30 mož v belih oblekah, v Slivje, na Tatre, Kozjane, Padež, Suhorje, Barko, Artviže, Vareje, v Kačiče, Zavrhek in Dane. Patrulja 4. čete pa je pod vodstvom četnega komandirja medtem v popoldanskih urah vdrla v Vremski Britof in se sredi vasi, ki je ob cesti Ilirska Bistrica—Divača, le nekaj sto metrov od proge Ljubljana—Trst, spopadla z nedičevci, ki so prišli v vas s proge prosjačit hrano. Partizani so enega nedičevca ubili, dva pa ujeli, sami pa so bili brez izgub.

Sovražnikom so zaplenili tri mavzerice, 100 nabojev streliva in nekaj opreme.* Po spopadu se je patrulja iz ujetnikoma umaknila proti Barki in Varejam; od tam je peljala ujetnika h komandi mesta Ilirska Bistrica. Pri Misličah pa so jo Nemci napadli in ujeli pobeglega nedičevca, ga odpeljali s seboj, potem pa ga zaprli v Trstu. Naslednji dan so nedičevci sklicali vaščane in jim zaradi napada grozili z represalijami.⁴⁵

Ponoči se je četa umaknila proti Orehku in Kovčicam, kjer so domačini vedno prijazno sprejemali partizanske borce in jih radi pogostih. V noči na 22. januar je ponovno zapadel sneg in četa je bila na Kovčicah. Nemci pa so šli spet na lov za partizani. Proti Kovčicam se je napotila iz Materije čez Gradišče in Ritomeče kolona približno 70 gorskih lovcev iz 1. bataljona 139. polka 188. nemške rezervne divizije. Ker so bile poti neizhojene, je četno poveljstvo sklepalo, da so krenile hkrati s to kolono iz Materije, Podgrada in s Kozine na kombiniran pohod v Brkine še druge nemške enote — in res je šlo tisti dan tudi na Artviže 55 Nemcev; zato je poveljstvo razdelilo četo na desetine, ki naj bi zavzele bojne položaje po vaških senikih in lopah. Sovražnikov pa naj ne napadejo — je bilo rečeno — če jih ti ne bi odkrili. Če pa bi Nemci kakšno skupino izsledili, naj se ta z vsem orožjem upre. Vsi drugi oddelki naj bliskovito napadejo sovražnike in jih v borbi z neposredne bližine razbijejo, nato pa se umaknejo iz vasi. Borci so povelje izvršili takoj in natančno. Komaj so se poskrili po senikih, že so bili Nemci v vasi. Vendar tisti dan niso povpraševali po partizanih in jih tudi niso iskali po senikih, temveč so se zadovoljili le s prosjačenjem kruha, jajc in žganja. Po kakšnih dveh urah so se vrnili v postojanko, partizani pa so se spet zbrali po hišah. Vaške gospodinje in mladinke

* Komandir čete Karel Vene se takole spominja spopada z nedičevci:

»Dne 18. januarja 1945 sem vodil patruljo po cesti iz ribniške smeri proti Vremskemu Britofu. Hkrati z nedičevci smo prišli na sredo vasi. Nad sovražnike sem zavpil: »Stojte, vdajte se!« Medtem je bil eden izmed nedičevcev, ki je poskušal zbežati, že položen na tla. Dva sta se vdala, eden pa se je poskušal umakniti. Naj bližnji izmed partizanov sem mu bil jaz. Zato sem stekel za njim in ga pozival, naj se vda. Vendar se nikakor ni mogel za to odločiti. V eni roki je držal bombo, v drugi pa karabinko. Že je spustil puško na tla in poskušal sprožiti bombo, vendar se je premislil. Jaz pa sem ga še pozival, naj se vda, in meril vanj z brzostrelko, v kateri pa se mi je bil naboj zataknil, zato nisem mogel streljati. Namesto tega sem grozeče vpil, naj se vda. Pri tem pa me je bilo gotovo bolj strah kot nedičevca. saj nisem imel nobenega zaklona, orožje pa me je pustilo na cedilu. Na srečo nedičevca tega ni zasluhlil . . . Končno se je le vdal.« (Karel Vene, spomini, pismena izjava, A OIO v Kopru).

so jim pripravile kosilo. Starejši možje pa so »modrovali«, da si partizani preveč upajo.*⁶

Navzlic »srečanju« z Nemci je četa ostala v vasi do popoldneva. Zvečer pa so nameravali organizirati miting v Javorju, čeprav je bila vas oddaljena od Obrova, kjer je bila sovražnikova postojanka z 250 vojaki, le dober kilometer in je šla skozi večina nemških kolon proti Brkinom. Okoli 14. ure je krenilo s Kovčic mimo Ritomeč približno pol čete proti Javorju. Isti dan pa je odšlo na pohod proti Brkinom iz Podgrada okoli 10U Nemcev, razdeljenih v dve skupini po 50 mož: prva skozi Podbeže, Zajelšje na Pregarje, druga pa čez Hrušico proti Javorju. Še preden se je znočilo, je četna bojna skupina prispela mimo Torkovega mlina s severozahodne strani v vas. Hkrati pa je prispela čez Hrušico in Male Loče z jugovzhodne smeri v naselje nemška kolona okoli 50 vojakov. In sredi vasi sta se koloni srečali. Najprej so Nemci zaustavili partizane, ker so verjetno domnevali, da so četniki. Borci 4. čete pa so jih takoj naskočili in jih začeli obkoljevati. Nemci so se zaradi močnega ognja zmedli in začeli bežati. Pri Cerkvici (kota 621) je poskušal nemški mitraljezec streljati, vendar mu je njegov Šarec zaradi mraza odpovedal. Partizanski breni in Šarec pa so brezhibno delovali. Začel se je lov za sovražniki proti Malim Ločam. Spremljali so ga gosti rafali iz strojnic in brzostrelk ter bojni kriki, ki so odmevali v noč močnejše kot streli.

Medtem se je znočilo, bele obleke in tema so Nemce rešile na begu proti Malim Ločam in Hrušici. Med zasledovanjem sovražnikov so partizani prispeli v Hrušico, Nemci pa so se jim mimo vasi izmuznili na cesto Reka—Trst in se vrnili v 3 km oddaljeno podgrajsko postojanko.

Hrušico so partizani zaradi bližine ceste in močne nemške postojanke malokdaj obiskali, čeprav so jim bili vaščani naklonjeni. Zato so se Nemci počutili v njej dokaj varne in so hodili tja pit žganje in celo iskat mleko. Tudi tisti dan so bili ob prihodu partizanov v vasi, pri družini Jožeta Gombača, nemški oficir, podoficir in vojak iz Podgrada. In ko je prispela v vas skupina borcev 4. čete, sta jo dva pionirja obvestila, da so Nemci v vasi in jim tudi pokazalo Gombačevo hišo. Na dvorišče sta stekla komandir Karel Vene in desetar Rudi Zadel ter potolkla in razorožila pijanega nemškega oficirja, ki je sedel pred hišo.

Tedaj pa je pritekla iz hiše gospodinja in prepričana, da sta Nemca, zavpila proti njima:

»Pustite ga, ta je komandant!«

Medtem se je nemški vojak izmuznil, podoficir v hiši pa je zavpil nad gospodarjem, »da ni vedel, da je v banditski hiši«; a to mu ni pomagalo. Gospodar je stekel ven in povedal partizanom, da je še eden notri. Hip zatem so borci stekli v hišo, zgrabili Nemca in ga privlekli ven, ga razorožili in ga odpeljali. V spopadu so zaplenili brzostrelko, dve pištoli in daljnogled.

Napad na več ko dvakrat močnejšo nemško kolono v Javorju ter vdor v Hrušico, kjer so borci presenetili nemškega oficirja in podoficirja, je zbudil izredno močan moralno-politični odmev med brkinskim ljudstvom in borci, saj je odločno zanikal sovražnikovo propagando, da so partizani tod uničeni. Hkrati pa je zmedel nemško poveljstvo in ga prepričal, da partizanov ni mogoče uničiti kar tako.

Partizanski udar pa je sprožil tudi bliskovite protiukrepe presenečenega sovražnikovega poveljstva, ki je imelo tedaj v Podgradu okoli 500, v Materiji približno 250 in na Kozini več kot 300 gorskih lovcev iz bataljona »Heine« ter drugih enot. Tokrat Nemci niso čakali jutra. Komaj so se borci 4. čete umaknili iz Hrušice prek Javorja proti Brezovemu brdu, že so hitele za njimi iz vseh bližnjih postojank dolge kolone Nemcev in italijanskih fašistov. Z Gabrka pa se je vrnila v Javorje tista kolona, ki je bila krenila hkrati z razbito iz Podgrada. Zato je moral četni komandir hitro in odločno ukrepati, da ne bi Nemci presekah četi umika proti Vremski dolini, saj je ena izmed njihovih kolon prispela v mline pod Javorje takoj za umikajočimi se partizani. Kljub takojšnji nemški intervenciji in obsežnosti protiukrepov — 80 gorskih lovcev je udarilo celo iz Podgrada ter marširalo 5 ur na Suhorje in Ostrožno brdo in ostalo tam celo noč, 80 pa jih je prišlo iz Materije na Artviže in v Padež, Misliče in Vatovlje — je ostalo nemško zasledovanje brezuspešno. Ceta se je v nočnem pohodu po globokem snegu umaknila k nemški postojanki, približno 20 km daleč, v Vremski Britof. Tak »lov« s podobnim izidom se je nadaljeval tudi v naslednjih tednih in mesecih. V njem je nemška moč postopoma kopnela, partizanska pa rasla."

O akciji v Hrušici in umiku v Vremsko dolino je Karel Vene zapisal v svojih spominih:

».. Celo noč smo bredli po globokem snegu. Zjutraj, tik pred svitanjem, smo z nadčloveškimi napori prispeli v Vremski Britof in se nastanili v nekem lesenem skednju. Bili smo poleg postojanke in prav s tem smo Nemce spet prelisičili, kajti njihova logika ni mogla dojeti in nikoli ni došla naših ukan in naše iznajdljivosti.«^{4*}

Nemci so zaradi partizanske drznosti v naslednjih dneh spet močno okrepili nadzor po Brkinih, vendar partizanov niso izsledili, ker jih je varovalo ljudstvo in jih hranilo, kamorkoli so prišli. Brkine pa je konec januarja zadela še ena huda nesreča: pojavil se je pegavi tifus, ki so ga prinesli s seboj četniški begunci. Ta je zahteval spomladi 1945 mnoge žrtve. Kako se je 4. četa v naslednjih dneh prebijala in se izmikala sovražnikovim zasledovanjem, zvemo iz njenih poročil, bataljonovega operacijskega dnevnika ter Venetovih in Zorčevih spominov.

Poveljstvo 4. čete je 28. januarja poročalo štabu 4. bataljona:

»V notranjosti Brkinov se podnevi ni mogoče gibati zaradi intenzivne sovražnikove kontrole. Pohode čez Brkine opravimo največkrat ponoči. Zadržujemo se skriti okoli postojank do 15.

ure...«

V operacijski dnevnik pa je štab 4. bataljona isti dan vpisal:

»Četrta četa se v Brkinih stalno spopada s sovražnikom, ki ta sektor pogosto napada.«⁵⁰

Še bolj realno podoba o razmerah, v katerih je četa delovala konec januarja v Brkinih, nam dajejo Venetovi spomini:

»Ko se je zdanilo (misli na 23. januar 1945 — op. pisca), je že bila v vasi četniška patrulja. Opazili smo jo iz skednja, skozi špranje med deskami. Z enim samim rafalom bi bil lahko .pobral' vseh pet .kosmatincev'. Komaj smo se vzdržali, kajti če bi bili streljali, bi se bili od tam težko rešili. V skednju smo ostali do poznega popoldne in tam tudi kosili. Z nami je bil tudi borec Stanko ZgrabLič, domačin, ki je poskrbel, da so nam terenci skuhal in prinesli kosilo. Proti večeru pa smo odšli proti Divači. Četniki (bili so pripadniki srbskega prostovoljskega korpusa-nedičevci — op. pisca) so nas gledali s proge, le 500 do 1000 m daleč, vendar niso na nas streljali...«⁵¹

Po umiku iz Vremske doline se je 4. četa vrnila proti Materiji in se zadrževala nekaj dni po vaseh Kovčice, Orehek, Slivje, Ritomeče in Brezovica. Tu je njen komandir obolel in se potem zdravil v mlinu pri Vatovčevih nad vasjo. Že pred 30. januarjem

pa je četa spet odšla proti Barki in Vremski dolini. Nemški pritisk se je v zadnjih dneh januarja unesel, ker je nemško poveljstvo odpoklicalo iz Materije in s Kozine del bataljona »Heine«, v postojankah pa so ostali pretežno stari vojaki. Četniki in nedičevci pa tedaj na tisto območje še niso vdirali. Zato je

Nemci so 8. junija 1944 prišli na Mašunu partizanske voznike (z desne) Alberta Želeta, Jožeta Kalčiča in Ivana Žužka z Bača na Pivki, ki so se vračali iz Loške doline in jih po tridnevem mučenju skupaj s kurirjem Tomažem Česnikom iz Palčja 11. junija ubili in sežgali

poveljstvo 4. čete obvestilo štab 4. bataljona, da je v Brkinih že tri dni mirneje.⁵²

Konec januarja je bila večina bataljona še vedno v taborišču med Mašunom in Koritnicami. Dne 28. januarja je naposled dobil štab bataljona iz štaba VII. korpusa nakazilo za 100 oblek in 50 parov čevljev. Opreme pa še ni bilo. Težave s prehrano so se večale, zato je odšla 31. januarja patrulja pod vodstvom bataljonskega komisarja in četnega ekonoma ponjo noter v Pivške Dolane; od tam so jo terenci pripeljali z vozovi skozi sovražno postojanko na Pivki. Glavna oskrba za bataljon je šla skozi Koritnice. Tja so hodile tudi bolničarke Helena Mihelič, Ivanka Cetin in

Marija Vergan prat in parit perilo. Pomagale so jim vaše mladinke Lojzka Novak, Dora Knafelc, Vida Knafelc, Stana Tomsčič, Vera Ludvik, Marija Delost in Pavla Kirn. Vendar je bilo življenje za tovarišice v bataljonu prenaporno, zato je štab bataljona predlagal 29. januarja štabu VII. korpusa, naj bi jih premestil v zaledne enote ali odpustil. In res je bilo še isti dan sklenjeno, da se Ivanka Cetin premesti na KIVP; vendar je premestitev odklonila, Verganova in Miheličeva pa sta prav tako vztrajali v bataljonu.⁵³

Konec januarja se je iztekla doba Istrskemu odredu kot 4. bataljonu 9. brigade. Glavni štab NOV in PO Slovenije je 27. januarja 1945 s telefonsko depešo št. 53 izločil iz pristojnosti VII. korpusa KIVP in 4. bataljon 9. brigade ter ju podredil štabu IX. korpusa. Štab IX. korpusa je bataljon vključil v 30. divizijo, v 18. SNOUB »Bazoviško«, ter o tem takoj obvestil bataljonski štab in KIVP z odredbo št. 99 in 98. Odločil je, da 4. bataljon 9. brigade in KIVP ostaneta še nadalje na tistem območju z enakimi nalogami in jima ukazal, da ga takoj obvestita o razmerah in možnostih za mobilizacijo na svojem področju.⁵¹

SKLEP

Z odredbo glavnega štaba, izdano 27. januarja 1945, je bilo sklenjeno skoraj petmesečno obdobje delovanja Istrskega odreda oziroma 4. bataljona v sestavi 9. brigade. Medtem je ostal skoraj nespremenjen in enako kot prej opravljal na svojem območju predvsem odredne naloge.

Vendar so se naloge v tem obdobju bistveno razlikovale od prejšnjih. Zlasti je skoraj povsem odpadla mobilizacija, ker je bilo istrsko območje nedosegljivo, na brkinskem, podgorskem in pivškem pa so bile možnosti skoraj povsem izčrpane ali pa so bili obvezniki zaradi sovražnih postojank nedosegljivi. Bataljoneve enote so pretežno del svojih zmogljivosti uporabile za rušenje železniških zvez, boje s sovražnikom in prenašanje ter varovanje prevozov raznega za NOB pomembnega blaga iz Brkinov na Pivko in Notranjsko. Poleg naštetih nalog so borci ščitili politične aktiviste in prebivalce pri njihovem delu, branili in

prenašali ranjence iz bolnišnice »Zalesje« ter aktivno sodelovali v političnem delu na svojem operativnem območju.

Obravnavano obdobje lahko razdelimo glede na razmere v katerih so enote delovale, na tri obdobja:

- od 6. septembra do 14. oktobra 1944, ko so bile razmere relativno ugodne,
- od 15. oktobra do 27. novembra 1944, ko je bilo še znosno, vendar se je čedalje bolj krepil sovražnikov pritisk in
- od 28. novembra 1944 do konca januarja 1945, ko si je sovražnik z vsemi silami prizadeval, da bi onemogočil delovanje bataljonovih enot v Brkinih, pri čemer pa je dosegel le začasen in delen uspeh, čeprav je moral bataljon zmanjšati svojo dejavnost ter se v glavnem začasno umakniti na Pivko in Notranjsko.

Bataljon je kljub nenehnemu zaostrovanju sovražnega pritiska v pričakovanju angloameriškega izkrcaja v Istri, kljub slabemu vremenu in še slabšemu orožju ter pomanjkanju opreme za zimsko bojevanje zadovoljivo opravil svoje naloge. Tako je v tem obdobju sodeloval v 58 bojih in akcijah ter po nepopolnih podatkih onesposobil za boj 41 sovražnih vojakov, medtem ko je sam izgubil 36 borcev (11 mrtvih, 16 ranjenih in 9 ujetih). Uničil je približno 2500 metrov prog, dva železniška mosta in en viadukt ter tako trajno izločil iz obratovanja progo Kozina—Trst, na vseh progah pa povzročil zastoj v prometu za približno 4265 ur, uničil en vlak, v dveh primerih pa iztiril celotno kompozicijo. Tako so borci bataljona v teh in drugih akcijah razbili ali huje poškodovali 9 lokomotiv, 50 vagonov, 6 železnih nosilnih stolpov električnega daljnovoda visoke napetosti in eno železniško vodovodno črpalno postajo.

Za bataljonove enote in borce sta bila najbolj kritična december 1944 in januar 1945, ko si je sovražnik z vsemi razpoložljivimi silami prizadeval, da bi onemogočil vsakršno partizansko delovanje med železnicami in cestami v trikotu Postojna—Kozina—Reka. Čeprav so nenehni sovražni pritisk, kritično pomanjkanje zimske opreme za borce in huda zima prisilili štab bataljona, da se z glavnimi silami umakne z brkinskega območja na Pivko in Notranjsko, so se prav v tem obdobju bataljonove enote s spremenjeno taktiko delovanja kljub skoraj nevzdržnim

razmeram krepko postavile po robu sovražniku in se obdržale na brkinskem območju. Prav to je pomenilo velik vojaški in še večji moralnopolitični uspeh, ki je bil dosežen z relativno majhnimi izgubami. Bataljon je imel v začetku januarja 1945 še vedno 243 borcev (od 367 v septembru), čeprav jih je v jesenskih mesecih nekaj pobegnilo domov, mnogi pa so zboleli, bili ranjeni ter poslani v mornarico in vojne šole.

Januar 1945 je bil zelo kritično obdobje ne le za partizane na brkinskem in pivškem območju, temveč tudi na Dolenjskem, Štajerskem in Primorskem; kljub temu je tedaj pod udarci Rdeče armade in NOVJ moč nemške armade na Balkanu hitro upadala.

Nemški komandant za jugovzhod je v obsežni oceni razmer januarja 1945 zapisal med drugim:

»Tri leta se je morala nemška vojska na tem področju upirati naraščajočemu sovražnemu pritisku... Pokopališča v vseh večjih mestih na jugovzhodu zgovorno pričajo o tem, ne govorijo pa o tisočerihi, ki so posamično končali kjerkoli v brezkončnih planinskih predelih ali na morju ...

To se je dogajalo, čeprav ni bilo ne zunanjega napada ne raztegnjene obalne fronte. Območje so preplavljale bande, s katerimi smo se morali boriti. Ampak to ni bila majhna vojna. Ne, to je bil vsesplošen upor, izbruh stoletja starih strasti, nagonske narave naroda, ki je bil preobremenjen s spopadom med nasprotujočimi se svetovnimi nazori. To je bil boj brez front, boj brez konca in kraja, boj proti vsem pravilom moderne vojne umetnosti.

Malo je tod zaleglo načrtovanje generalštabnih oficirjev, malo ali nič taktika trupnih oficirjev... le s skrajno drznostjo in največjo vztrajnostjo je na vzhodu služeč (nemški — op. pisca) vojak premagal fanatičnega nasprotnika...«

Ta ocena je, čeprav pišema po nemških merilih in z željo, da bi opravičila neuspehe nemške vojske v boju z NOV, navsezadnje le priznala junaštvo, iznajdljivost in uspehe NOVJ ter vseh njenih enot in borcev na celotnem ozemlju Jugoslavije.

Od takšne ocene do popolnega priznanja poraza, ki ga je doživel 7. maja 1945 prav na območju Istrskega odreda, v Ilirski Bistrici, pomemben del nemške jugovzhodne armadne skupine, njen 97. armadni korpus, je bil le še korak, toda o njem bomo spregovorili v naslednjem poglavju.

- ¹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 29. 11. 1944, isti vir.
 Franjo Kuntarič in Srečko Vičič, ista vira.
- ² Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 1. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 29. 11. 1944, A IZDG F. 298/IV.
 Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.
- ³ Dnevnik Helene Mihelič, prepis v AO IO v Kopru.
 Poročilo štaba Notranjskega odreda ... 3. 12. 1944, Zb. NOV VI/17, dok. 91,
 opomba 2. Franjo Kuntarič, isti vir.
- ⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. 1. 12. 1944, isti vir.
 s Oper. poročili štaba 4. bat. 1. in 3. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Franjo Kuntarič in Ivan Zbačnik, isti vir.
- Krajevni leksikon SR Slovenije I. DZS v Ljubljani 1968, str. 39–40.
- ⁶ Oper. poročili štaba 4. bat. 3. in 13. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Poročilo štaba Notranjskega odreda, isti vir. Franjo Kuntarič, isti vir.
- ⁷ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 5., 9. in 10. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.
- Franjo Kuntarič in Karel Vene, ista vira.
- ⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brig. 4. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Franjo Kuntarič, izjava, isti vir.
- Poziva štaba 4. bataljona intendantu Novljanu 18. in 26. 1. 1945, A IZDG F.
 298/11.
- ⁹ Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 4. 12. 1944, A IZDG F. 299/III.
 Poročilo KIVP 3. 12. 1944, AO IO v Kopru. Oskar Glavina, isti vir.
- ¹⁰ Sit. poročilo obv. centra 4. 12. 1944, isti vir.
 Blok notes Maksa Tomažiča, isti vir.
- Poročilo načelnika S. Vičiča štabu 4. bat. 9. brig. 4. 12. 1944, A IZDG F. 298/1.
- ¹¹ Poročilo načelnika Vičiča in obv. centra 4. bat. 4. 12. 1944, isti vir.
 Franjo Kuntarič, izjava, isti vir.
- ¹² Situacijska poročila obv. centra 4. bat. 9. brig. 10., 11., 17., 18. in 19. 12.
 1944, arhiv IZDG F. 299/III.
- Sit. poročilo KIVP 23. 12. 1944, AO IO v Kopru.
- Blok notes Maksa Tomažiča, isti vir.
- ¹³ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brigade 3., 4., 5., 6., 7. in 8. 12. 1944, A
 IZDG F. 299/11. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.
- ¹⁴ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 9., 10. in 11. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ¹⁵ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brig. 11. in 12. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Oper. dnevnik, isti vir.
- Dopis štaba 4. bat. načelniku štaba S. Vičiču 20. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Ivan Zbačnik, isti vir.
- ¹⁶ Oper. poročili štaba 4. bat. 9. brigade 12. in 13. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
 Helena Mihelič, isti vir.
- ¹⁷ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 14., 15. in 16. 12. 1944, A IZDG F.
 299/11. Helena Mihelič, isti vir.
- ¹⁸ Zahvalno pismo Kotorskega NOO Cabar 18. 12. 1944, A IZDG F. 298/11.
 Pismo načelnika S. Vičiča štabu 4. bat. 14. 12. 1944, A IZDG F. 299/11
- Sit. poročili KIVP 14. in 15. 12. 1944, AO IO v Kopru.
- ¹⁹ Poročilo načelnika štaba S. Vičiča in namestnika komandanta 4. bat. L.
 Krehlja komandantu in komisarju 17. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
- ²⁰ Oper. poročila štaba 4. bat. 9. brig. 18., 19. in 20. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Petnajstidnevno politično poročilo komisarja 4. bat. 9. brigade od 1. do 15.
 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
- F 299/nSm° komandanta in komisarja 4. bat. načelniku štaba 20. 12. 1944, A IZDG
- ²² Pismo načelnika štaba komandantu in komisarju 4. bat. 22. 12. 1944, A IZDG
 F. 299/11. Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.
- Ivan Zbačnik, izjava, isti vir.
- ²³ Dopisi štaba 4. bat. 9. brigade 16. in 30. 12. 1944 ter 7. 1. 1945 štabu 7.
 korpusa, A IZDG F. 299/IV.
- Dopis štaba 18. divizije štabu 4. bat. 9. brigade 14. 12. 1944, A IZDG F. 299/IV.
- ²⁴ Oper. poročila štaba 4. bat. 24., 25. in 26. 12. 1944, A IZDG F. 299/11.
- Pismo komandanta in komisarja 4. bat. načelniku štaba 24. 12. 1944, A IZDG
 F. 299/11. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

²⁵ Informativno poročilo obv. centra 4. bat. 9. brigade 22. 12. 1944, A IZDG F. 299/III. Informativni poročili KIVP 24. 12. 1944 in 12. 1. 1944, AO IO v Kopru.

Dopis štaba 4. bat. 3. 1. 1945, A IZDG F. 299/IV.

²⁶ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Dopis štaba 4. bat. 9. brig. Komandi mesta Cabar 27. 12. 1944, A IZDG F. 298/11.

Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

Jože štemberger, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.

²⁷ Dopis političnega komisarja 3. čete štabu 4. bat. 29. 12. 1944, A IZDG F. 298/IV.

²⁸ Poročila poveljstva 4. čete 3., 8. in 28. 1. 1945 štabu 4. bat. A IZDG F. 298/IV.

²⁹ Poročilo začasnega političnega komisarja 2. čete štabu 4. bat. 30. 12. 1944, A IZDG F. 298/III.

³⁰ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Franjo Kuntarič, izjava, isti vir.

³¹ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Informativno poročilo obv. centra 4. bat. 3. 1. 1945, A IZDG F. 299/III. Poročila poveljstva 4. čete 4. bataljona 3., 8. in 9. 1. 1945, arhiv IZDG F. 298/IV.

³² Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.

Seznam ranjencev SVPB »Zalesje«, A IZDG F. 393/11.

Dopis štaba 4. bat. štabu 7. korpusa 2. 1. 1945, A IZDG F. 298/IV.

³³ Odredba štaba 7. korpusa 28. 12. 1944 — prepis v A IZDG F. 298/III.

Odredba štaba 4. bat. 9. brig. 6. 1. 1945, A IZDG F. 298/III.

³⁴ Dopisa štaba 4. bat. podrejenim četam 5. in 6. 1. 1945, A IZDG F. 298/III in IV.

³⁵ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.

Informativno poročilo KIVP 8. 1. 1945, AO IO v Kopru.

³⁶ Helena Mihelič, dnevnik, isti vir. Poročili začasnega političnega komisarja 2. čete 4. bat. 3. in 4. 1. 1945, A IZDG F. 298/III.

³⁷ Oper. dnevnik 4. bataljona, isti vir.

Poročilo začasnega političnega komisarja 2. čete 4. 1. 1945, isti vir.

Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

Izjava Koričanov Ivana Sedmaka-Hrasta, Maksa Knafelca, Staneta Ludvika, Alojza Novaka-Serina, Antona in Franca Tomšiča, ustni viri.

³⁸ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.

Poročilo komandirja 4. čete štabu 4. bat. 30. 1. 1945, A IZDG F. 298/IV.

Primerjaj tudi članek Karla Veneta S hrabrostjo proti tonam svinca. Nedeljski dnevnik 13. 8. 1968.

³⁹ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Sit. poročilo Komande mesta Št. Peter 18. 1. 1945, AO IO v Kopru.

Maks Zadnik, Malka Kriebelj je kuhala, TV-15, 15. 3. 1973.

⁴⁰ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

Predlog štaba 4. bat. štabu 7. korpusa za odlikovanja 21. 1. 1945, A IZDG F. 299/IV.

Dopis štaba 4. bat. gospodarskemu referentu Krajevnega NOO Zagorje 27. 1. 1945, A IZDG F. 298/11.

⁴¹ Oper. dnevnik 4. bataljona, isti vir.

Dopisa štaba 4. bat. intendantu Antonu Novljanu 18. in 26. 1. 1945, A IZDG F. 298/11.

⁴² Informacijsko poročilo KIVP 12. 2. 1945, AO IO v Kopru.

Franc Zorc, Reka, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.

⁴³ Informativna poročila obv. centra 4. bat. 9. brigade od 13. 1. do 31. 1. 1945, A IZDG F. 299/III. Poročila poveljstva 4. čete 4. bat. 23., 28. in 30. 1. 1945, A IZDG F. 298/IV.

Karel Vene, spomini udeleženca, pismena izjava, AO IO v Kopru.

Franc Zorc, Brkini niso ostali brez partizanov, isti vir.

⁴⁴ Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 28. 1. 1945, isti vir.

Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.

⁴⁵ Poročilo poveljstva 4. čete 28. 1. 1945, isti vir.

Informativni poročili obv. centra 4. bat. 9. brigade 18. in 22. 1. 1945, A IZDG F. 299/III. Karel Vene, spomini . . . , isti vir.

⁴⁶ Poročilo poveljstva 4. čete 4. bat. 23. 1. 1945, isti vir.

Sit. poročili obv. centra 4. bat. 23. in 24. 1. 1944, A IZDG F. 299/III.

Karel Vene, S hrabrostjo proti tonam svinca, isti vir.

⁴⁷ Karel Vene, spomini, isti vir. Jože Gombač, Hrušica, ustni vir.

⁴⁸ Karel Vene, spomini, isti vir.

⁴⁹ Poročilo poveljstva 4. čete 28. 1. 1945, isti vir.

⁵⁰ Oper. dnevnik, isti vir.

⁵¹ Karel Vene, spomini ... in S hrabrostjo proti tonam svinca, ista vira.

⁵² Poročilo poveljstva 4. čete 30. 1. 1945, isti vir.

Karel Vene, spomini, isti vir.

⁵³ Oper. dnevnik 4. bat. isti vir. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

Dopis štaba 7. korpusa štabu 4. bat. 9. brig. 20. 1. 1945, AIZDG F. 299/VI.

Dopis štaba 4. bat. 7. korpusa 29. 1. 1945, A IZDG F. 299/IV.

« Ukaz GSS, Zb. NOV VI/18, dok. 69, opomba 2.

Ukaz štaba 9. korpusa št. 99. 27. 1. 1944, štabu 4. bat., A IZDG F. 300/1.

ODRED KOT 4. BATALJON 18. SNOU BRIGADE »BAZOVIŠKE«
(od 28. januarja do 9. maja 1945)

Zadnjih sto dni nacistične Nemčije

Druga svetovna vojna se je blížala koncu. Evropski narodi so plačali zanjo strašno ceno — 19,6 milijonov človeških življenj.'

Armada nacistične Nemčije in njena vojna proizvodnja sta bili po neuspeli Hitlerjevi ardenski ofenzivi na zahodni fronti (od 16. do 26. decembra 1944) in po velikem prodoru Rdeče armade (od 12. januarja do 3. februarja) z bregov Visle proti zahodu in severozahodu do Odre ter v Vzhodno Prusijo v razsulu. Sovjetske čete so 17. januarja zasedle Varšavo, 23. januarja pa dosegle v Spodnji Šleziji reko Odro, nato pa do konca januarja obkolile tri nemške armade v Vzhodni Prusiji in jih do 9. aprila uničile. Na Madžarskem je Rdeča armada do 16. februarja zlomila nemški' odpor v Budimpešti, napredovala proti Avstriji in 28. marca z zavzetjem Szombathelyja dosegla njeno mejo.²

Na zahodni fronti so zavezniki najprej potisnili Nemce nazaj v Ardenih, nato se je začela 8. februarja ofenziva britanskih čet na levem bregu Rena, 23. februarja pa ameriška jugozahodno in severozahodno od Kölna. Že 6. marca se je Američanom posrečilo zavzeti Köln, naslednji dan pa neporušen Ludendorffov most čez Ren pri Remagenu in vzpostaviti mostišče na njegovem desnem bregu. Drugi večji prodor čez reko pa so izvedle njihove čete 23. marca severno od Kölna.³ Razbita nemška armada potem ni več mogla vzpostaviti učinkovite sklenjene fronte. Zavezniki so začeli zasedati Nemčijo; le na posameznih sektorjih se jim je postavila v bran šibka in zmedena nemška obramba. Naposled

so se 25. aprila 1945 srečale pri Torgau na Labi, južno od Berlina, sovjetske in ameriške čete/

V tem obdobju so ostale še najbolj stabilne nemške fronte v Italiji in v Sremu v Jugoslaviji.

Polomu na frontah se je pridružila dezorganizacija v nemškem gospodarstvu, zlasti pa v prometu in oskrbi. Vse to je poglobilo spore v nacističnem vodstvu, kjer je bilo sicer večini jasno, da je poraz na pragu, neizbežen, vendar sta do konca januarja tvegala to priznati le nacistični minister za oboroževanje Albert Speer, ki je po izgubi Gornje Šlezije napovedal Hitlerju zlom oborožitvene proizvodnje, in načelnik generalštaba generalpolkovnik Heinz Guderian, ki je 24. januarja 1945 izjavil, da je vojna izgubljena. Večina članov Hitlerjevega vodstva pa se je v strahu pred odgovornostjo za storjene zločine sprenevedala ali pa je pod »magičnim«⁴ Hitlerjevim sugestivnim vplivom še vedno topoglavo verjela v neke čudeže, nemško ljudstvo pa z demagoško propagando »prepričevala«, da bo Hitler v poslednjem hipu uporabil učinkovito tajno orožje (ki ga sploh ni imel) in z njim dosegel dramatičen preobrat na frontah, razdor med sovražniki in nemško zmago. S hitlerjevima ukazoma o uničevanju vseh dobrin (»požgana zemlja«) z dne 19. in 30. marca 1945 pa so bile končno pokopane tudi te iluzije obupancev.⁵

Vlade in generalni štabi protihitlerjevskih držav so se v začetku 1945. leta mrzlično pripravljali, da bi čimprej dokončno vojaško porazili Nemčijo. Da bi uskladili svoje vojne napore, so od 4. do 11. februarja 1945 zasedali v Jalti na Krimu predsednik vlade Velike Britanije Winston Churchill, predsednik Združenih držav Amerike Franklin Delano Roosevelt in predsednik vlade Sovjetske zveze Josif Visarionovič-Stalin s sodelovanjem zunanjih ministrov in načelnikov generalštabov ter se sporazumeli o uskladitvi rokov končnih vojaških operacij proti Nemčiji in Japonski. Hkrati pa so dosegli soglasje tudi glede razdelitve Nemčije v zasedbene cone, glede ustanovitve in dela zavezniške kontrolne komisije s sedežem v Berlinu, povračila zaveznikom povzročene škode in ustanovitve Organizacije združenih narodov; ta naj bi zavarovala mir ter reševala ekonomske, socialne in politične probleme, ki povzročajo spore in vojne med državami.

Še posebej so državniki treh velikih držav proučili razmere v Jugoslaviji in priporočili jugoslovanskemu vodstvu NOB, naj čimprej ustanovi enotno vlado v skladu s sporazumom Tito-

šubašič ter vključi v protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ) tiste poslance jugoslovanske narodne skupščine iz leta 1938, ki niso sodelovali z okupatorjem v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Glede zakonov, ki jih je sprejemal AVNOJ, pa so menili, naj bi jih pozneje potrdila še ustavo tvorna skupščina.⁶

Sklepi jaltske konference so bili politično izredno pomembni, ker so razpršili med ljudstvi okupiranih dežel poslednje dvome o enotnosti velikih protinacističnih sil in potrdili njihovo trdno odločenost, da uničijo zločinski nacistični režim skupaj z njegovo državno organizacijo tretjim rajhom, zasnovano na kruten nasilju, ječah in uničevalnih taboriščih. Takšna odločenost pa je vzpodbudila vse demokratične sile v svetu k še večjim naporom in junaštvom v boju za končno zmago.

V Jugoslaviji se je nova revolucionarna ljudska oblast od oktobra 1944 do marca 1945 še bolje uveljavila v obsežnih osvojenih predelih jugovzhodnega dela države, kjer so jo čakali tako ko drugod v domovini izredno zahtevni problemi: obnova v vojni porušene domovine, oskrba prebivalstva s hrano, obleko in drugimi potrebščinami. Vse te naloge je s podporo najširših delovnih množic uspešno opravljala, hkrati pa je tudi korenito spreminjala družbene odnose. Njena narodnoosvobodilna vojska pa je zmagovala v bojih proti okupatorjem in njihovim sodelavcem ter v začetku marca prerasla v Jugoslovansko armado.

Sredi februarja je prešlo v končno fazo tudi reševanje ključnega jugoslovanskega političnega problema, tako imenovanega »dvovladja« — NKOJ in AVNOJ doma ter kraljeve vlade in kralja v tujini. Ta problem ni imel v notranjih političnih razmerjih posebnega pomena, ker je bila po vseh jugoslovanskih pokrajinah že vzpostavljena enotna oblast narodnoosvobodilnih odborov in skupščin (svetov). V mednarodnih odnosih pa je bil ta problem vendarle še aktualen. Njegovo reševanje se je bilo začelo s prvim sporazumom Tito-šubašič, 16. junija 1944, v skladu z odloki II. zasedanja AVNOJ. Uveljavitvi sporazuma pa so se upirali zlasti jugoslovanski nazadnjaški politični krogi v emigraciji. Od njegove uspešne rešitve pa je bilo odvisno mednarodno priznanje nove države in vlade, zlasti pa njeno uspešno sodelovanje z zahodnimi zavezniki, ki so vztrajali, da se v Jugoslaviji vzpostavi enotna začasna vlada in skupščina, medtem ko naj bi kralj do svobodne odločitve ljudstva o obliki vladavine prenesel

svoja pooblastila na tri namestnike. Prav temu pa se je kralj Peter II. Karadjordjevič s podporo reakcionarnih krogov upiral do 3. marca 1945, ko je pod pritiskom vlad Velike Britanije, Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze le imenoval namestnike in prenesel nanje svoje pristojnosti. V naslednjih dneh sta odstopila tako šubašičeva kraljeva vlada kot NKOJ. Kraljevi namestniki pa so zaupali mandat za sestavo nove začasne vlade tovarišu Josipu Brozu-Titu, dotedanjemu predsedniku NKOJ. Tito je 7. marca sestavil novo skupno začasno vlado Demokratične federativne Jugoslavije in postal njen predsednik. Dolžnosti podpredsednikov sta sprejela Edvard Kardelj in Milan Grol. Resor ministra za zunanje zadeve pa je bil zaupan dr. Ivanu šubašiču, dotedanjemu predsedniku kraljeve emigrantske vlade. Še isti dan so kraljevi namestniki na predlog predsedstva AVNOJ potrdili novo vlado. Tako je bilo »dvovladje« tudi formalno odpravljeno.'

Titovo začasno vlado je že 20. marca uradno priznala vlada Velike Britanije, do konca marca pa tudi vladi Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze. Medtem je Titova vlada 24. marca sklenila z upravo Združenih narodov za pomoč in obnovo — UNRRA izredno pomeben sporazum, ki je določal pomoč Jugoslaviji v hrani, obleki, obutvi, zdravlilih in strokovnjakih za obnovo prometa, industrije in poljedeljstva.*

Jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska, preimenovana 1. marca 1945 v Jugoslovansko armado, je odigrala tudi v sklepnih medzavezniških vojaških naporih pomembno vlogo v boju proti nacistični Nemčiji, saj je štela ob koncu vojne okoli 800.000 borcev in je bila na jugoslovanskem bojišču skoraj edini dejavnik v boju proti močnim sovražnim silam. Dne 24. februarja 1945 je bilo na posvetovanju v Beogradu med feldmaršalom Haroldom Alexandrom, angloameriškim poveljnikom 15. skupine armad, sovjetskim maršalom Fjedorom Tolbuhinom, komandantom 4. ukrajinske fronte in vrhovnim poveljnikom NOVJ maršalom Titom dogovorjeno, da bo Jugoslovanska armada začela do 30. marca ofenzivo po dolini reke Une proti Liki in Gorskem Kotarju in tako pritegnila nase 97. nemški armadni korpus iz Istre ter Slovenskega primorja, da bi tako olajšala ofenzivo zavezniških armad v Italiji.'

Močne nemške in satelitske vojaške sile so se v Jugoslaviji februarja in marca 1945 še vedno zagrizeno branile in celo prehajale v protinapade na sremski fronti, ob Dravi, v Sarajevski

kotlini, v severni Dalmaciji in v drugih krajih. Zlasti pa so si prizadevale, da bi obdržale prometne zveze s frontami. Navzlic sovražnikovi upornosti so jugoslovanske vojaške enote energično lomile njegovo obrambo. Tako je NOVJ od 6. februarja do 3. marca uspešno opravila »Mostarsko operacijo«: pregnala je sovražnike iz doline Neretve in dosegla Ivan Sedlo pri Sarajevu; že prej, 19. februarja, pa je osvobodila Travnik.¹⁰

Krepitev nemškega pritiska proti NOV v Sloveniji

V Sloveniji se je v začetku 1945. leta nemško vojaško poveljstvo povsod trudilo, da bi obdržalo oblast nad prometnimi zvezami v frontnem zaledju, vendar mu to ni vedno uspevalo. Zato je stalno krepilo svoje in kvisiinske vojaške sile, izvajalo z njimi do konca aprila večje in manjše ofenzive ter si zagrizeno prizadevalo, da bi uničilo partizanske enote in potem lahko nemoteno premeščalo svoje čete s front na Madžarskem, v Italiji, Sremu in Dalmaciji na druga področja. Hkrati pa so Nemci nameravali — kot je v svojem govoru v Ljubljani 3. decembra 1944 napovedal visoki komisar Friedrich Rainer — vzpostaviti na slovenskem ozemlju ob Kolpi, na Štajerskem in Primorskem utrjeno obrambno fronto.“

Območje Štajerske je postajalo čedalje bolj neposredno zaledje nemške fronte na Madžarskem, zato so Nemci organizirali 18. februarja proti enotam 4. operativne cone NOVJ obsežno ofenzivo s 4 polki na Mozirskih planinah. Po 27. februarju so uporabili v bojih tudi enote svoje 14. SS-divizije, ki so jo pripeljali iz Slovaške. Dne 18. marca pa so prepeljali dva njena polka na Gorenjsko in ju uporabili tudi v zadnji ofenzivi proti IX. korpusu. Na Dolenjskem so nemške enote, domobranski premični bataljoni in vlasovski polki marca in aprila 1945 stalno stopnjevali pritisk proti enotam VII. korpusa NOVJ, da bi jih pregnali iz Suhe in Bele krajine, ker so nameravali graditi obrambno črto na Kolpi. Žilava obramba in spretno manevriranje enot NOVJ pa sta Nemcem tudi tam onemogočila uresničenje načrtov.¹²

Primorski in Istri je nemško vojaško poveljstvo posvečalo spricho pričakovanega angloameriškega izkrcanja na Severnem Jadranu in pomembnih prometnih zvez s tega območja s Pod-

navjem, Dalmacijo in Italijo med slovenskimi pokrajinami največ pozornosti, ker je vedelo, da bo obramba ogrožene obale nemogoča, dokler bodo močne partizanske sile rušile zveze z zaledjem, onemogočale oskrbo nemških čet s hrano in strelivom ter jih napadale v hrbet. Da bi uničili partizane, so Nemci pripeljali v prvih mesecih 1945. leta na Primorsko še svojo 710. pehotno divizijo, italijansko fašistično divizijo »X. MAS«, 24. SS-brigado Kraških lovcev, 1209. zaščitni bataljon in druge manjše enote. Kljub tem okrepitvam so bili Nemci zaradi obsežnega območja in partizanske aktivnosti prisiljeni najbolje zavarovati zlasti morsko obalo od izliva Soče do Trsta in v Istri ter tiste sektorje, po katerih so držale prometne zveze iz Istre, Tržaškega in Kvarnerskega zaliva proti Postojni ter po dolinah Soče in Bače na Gorenjsko. Ko pa je prešla 4. jugoslovanska armada 20. marca v ofenzivo proti Liki in Reki, je začelo nemško vojaško poveljstvo hitro premeščati močnejše sile iz Istre in Krasa proti Klani in Reki. 2e prej pa je, 7. februarja, organiziralo pod šifro »Rübezahl« 10-dnevno ofenzivo proti IX. korpusu na Trnovski in Banjski planoti. Ker pa z njo ni doseglo zaželenega namena, jo je 28. februarja obnovilo in nadaljevalo do 7. marca. Končno pa je 19. marca organiziralo proti IX. korpusu svojo največjo ofenzivo »Frühlingsanfang« (začetek pomladi) in »Winterende« (konec zime). Prvi del ofenzive je potekal na Gorenjskem in Cerkljanskem, drugi pa na osrednjem Primorskem.¹¹

Območje južne Primorske, na katerem je deloval Istrski odred in po septembru njegov naslednik — 4. bataljon 9. brigade, je sodilo zaradi svoje lege ob najpomembnejših križiščih prometnih poti, bližine Trsta in morske obale v Istri ves čas med najbolj občutljiva in najbolje varovana območja Primorske. Partizanske akcije na njem so bile za okupatorje vedno zelo boleče, zato je zmeraj nanje močno reagiral. Da bi zaščitil prometne zveze in nemoteno nadaljeval gradnjo obrambnih objektov ob njih ter utrdil prehode iz Istre v notranjost, je uporabil na tistem območju močne enote svojega 97. armadnega korpusa,

1. srbski prostovoljski korpus, italijanske fašistične in domobranske enote iz SNVZ. V začetku februarja so Nemci začeli graditi utrdbe in zaklonišča tudi ob cesti Reka—Trst, v Ilirski Bistrici in pri Senožecah, Divači in Št. Petru, medtem ko so postojnska vrata utrjevali že prej. Nemške in kvislinške enote ob komunikacijah niso samo pasivno varovale vojaških objektov, temveč so

tudi z močnimi patruljami pa tudi s celimi četami in bataljoni, najmanj enkrat tedensko vdirale v Brkine, Podgoro in na Gornjo Pivko, preganjale ter napadale partizane, plenile kmetom hrano in krmo ter jim uničevale imetje. Še pogostejše in ostreje kot v Brkine so nemške enote do konca marca vdirale v Slovensko Istro in Čičarijo ter napadale tam delujoče manjše partizanske enote. Tako so Nemci 10. januarja 1945 napadli in razdeljali skrivališče borcev VDV v Borštu pri Dolini. Tedaj so padli Dušan Munih-Darko, Ivan Grzetič-Žitomir in Stanko Gruden-Strela. Ujet pa je bil Danilo Petaros in 5. aprila ubit v tržaški Rižarni. Dne 9. februarja pa so prizadej aili hud udarec komandi mesta Koper z napadom na bunker pri Hrpeljih blizu Marezig. Padel je komandant Franc Plamnc-Frenk, pet njegovih borcev pa je bilo ujetih, vendar je Valerij Jakomin že isti dan pobegnil.

Sovražnikove sile na odredovem operativnem območju

Kolikšen pomen je sovražnikovo poveljstvo pripisovalo operativnemu območju Istrskega odreda in njegovega naslednika, 4. bataljona 9. in 18. brigade, najbolj zgovorno priča število sovražnikovih vojakov in postojank v prvi polovici februarja 1945: samo v okolici Brkinov in v Podgori ter na Gornji Pivki je bilo v 40 postojankah 13.100 sovražnikovih vojakov — 6033 Nemcev, 5451 pripadnikov 1. srbskega prostovoljskega korpusa, 1000 četnikov, 514 italijanskih fašistov in financarjev ter 102 člana Slovenskega dombranskega narodnega varnostnega zbora. V Slovenski Istri in Čičariji pa je bilo med 20. decembrom in 10. januarjem 8144 sovražnih vojakov (Nemcev, italijanskih fašistov, članov civilne straže in drugih), vendar se je njihovo število tam postopoma zmanjševalo, medtem ko se je na drugih sektorjih bataljonovega operativnega območja stalno večalo. Zato je bilo v prvi polovici februarja na celotnem bataljonovem operativnem območju kakšnih 21.000 sovražnih vojakov.^{1*}

Nemške in kvistlinške enote so bile takole razmeščene:

1. Na sektorju Reka—Trst sta bila med Kozino in Šapjanami (Hrpelje, Materija, Gradišče, Obrov, Podgrad, Starod in Šapjane)

razporejena 1. bataljon 139. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev in italijanska financarska policijska četa iz Tržaške legije, ki ji je poveljeval zagrizeni fašistični poročnik Francesco Rolleri.

2. Progo Divača—Pulj je na odseku od Divače do Buzeta od 27. januarja varoval 1209. nemški zaščitni bataljon, ki je bil prišel iz Trbiža.

3. Na sektorju Postojna—Trst so bile ob cesti in železnici razmeščene v postojankah Bazovici, Lokvi, Lipioi, Divači, Št. Petru in Prestranku čete 137. in 139. polka iz že omenjene 188. divizije. V Lokvi sta bili tudi intendantski četi 237. pehotne divizije. Na grebenih južno in jugozahodno od Trsta so bile številne mornariške obalne baterije in deli 112. artilerijskega polka iz 188. divizije, v Divači, Lokvi in na Pivki pa tudi protiletalske baterije iz različnih enot. V železniških predorih med Vremami in Košano je bilo skritih pet daljnostrelnih topov (troje kalibra 305 mm) iz 632. artilerijskega polka. Od Divače do Postojne pa sta varovala železnico 1. in 2. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa s štabom v Prestranku in Št. Petru.

4. Na sektorju Št. Peter—Reka so ščitih progo 3., 4. in 5. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa s štabi v Mučičih, Ilirski Bistrici in na Premu * Razen teh sta bili v Ilirski Bistrici in Št. Petru še nemški postojanki s 300 do 500 vojakov. V Ilirski Bistrici so imeli Nemci v rezervi od 24. januarja še okoli 2000 vojakov iz neugotovljenih enot. V okolici Ilirske Bistrice in na Gornji Pivki pa je bil od 2. februarja še 502. liški četniški korpus z več kot 1000 pripadniki: 1. liška brigada je bila razporejena po vaseh v okolici Ilirske Bistrice skupaj s tako imenovanim Jevdjevičevim četndškim odredom, 2. in 3. brigada pa sta bili na Baču in v Knežaku. V februarju in marcu so se na območju med Ilirsko Bistrico in Reko zbirale in od tam odhajale proti Krasu in Vipavi tudi enote 501. dalmatinskega in 503. bosanskega četniškega korpusa iz dinarske divizije.**

* Peti polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa s štabom na Premu je bil v formiranju. V začetku februarja je imel dva bataljona s približno 250 mož, razporejenih po četah na Premu, v Potoku pod Premom in v Kilovčah. Varoval je progo od 2. kilovškega predora proti Ilirski Bistrici. Do 11. marca je naraslo število njegovih pripadnikov na 550, medtem ko so imeli drugi polki od 1200 — 1500 mož. (Informativno poročilo KIVP 7. 2. 1945, AO IO v Kopru, in blok notes Maksa Tomažiča, A IZDG F 301/III).

** Stanko Petelin-Vojko je v opisu sovražnikovih vojaških sil, razporejenih koncc februarja 1945 na operativnem območju IX. korpusa, v knjigi Osvoboditev

5. Na sektorju Slovenske Istre je bil razporejen en polk 237. nemške pehotne divizije s štabom v Padni (divizija pa je imela štab v Pazinu). Tod so bile glavnina 137. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev s štabom na Škofijah, številne artilerijske baterije iz raznih enot, oddelki organizacije TODT, italijanske fašistične in policijske enote ter civilne straže. V pristaniščih Milje, Koper in drugod pa so se usidrale tudi enote nemške mornarice in tako imenovani mornariški sklop mornarice NDH v zalivu Sv. Jerneja v Miljah. Pogosto so prihajali iz Trsta v Istro tudi deli 3. bataljona 15. SS-policijskega polka.¹⁵

Podreditev 4. bataljona 9. brigade (Istrskega odreda) IX. korpusu

V opisanih kritičnih vojaških in za Primorsko tudi zapletenih političnih razmerah je glavni štab NOV in PO Slovenije sklenil konec januarja 1945, izločiti 4. bataljon 9. brigade (bivši Istrski odred) in KIVP iz VII. korpusa in ju podrediti IX. korpusu. S svojo odločitvijo je 26. januarja brzojavno seznanil štaba obeh korpusov, štab IX. korpusa je naslednji dan vključil 4. bataljon 9. brigade v 18. SNOUB (Bazoviško) in s tem v 30. divizijo, hkrati pa odločil, naj tudi v prihodnje ostane na dotedanjem sektorju kot odredni bataljon z enakimi nalogami. Predvsem naj mobilizira vojaške obveznike ter opravlja minerskosabotažne in druge vojaške akcije. Z drugo odredbo, ki jo je izdal isti dan, pa je štab IX. korpusa še določil, naj bataljon vzpostavi zveze z nadrejenima štaboma brigade in divizije ter jima redno poroča o svojem delu. S štabom korpusa pa naj vzpostavi kurirsko

Slovenskega primorja, izšli 1965 v Novi Gorici, na straneh 29 — 32 naštel 74.144 sovražnih vojakov. Prezrl pa je, da je od 27. januarja spadala tudi južna Primorska v operativno območje IX. korpusa. Zato pri oceni sovražnikovih sil ni upošteval tistih, ki so bile razporejene na operativnih sektorjih Trst—Buje in Kozina—Buzet ter nekaterih na sektorjih Trst—Reka (od Bazovice do Rupe) in St. Peter (sedaj Pivka)—Reka (do Rupe, Sapjan in Klane). Na njih pa je bilo konec decembra 1944 in januarja 1945 v 118 postojankah — brez tistih 8050 vojakov ob progi Trst—Postojna in južno od te, ki jih je avtor upošteval — še 12.950 sovražnikov, in sicer: v Slovenski Istri 8144, na drugih sektorjih pa 4806. Skupno število se je do konca februarja zelo verjetno še povečalo. Zato je bilo tedaj na celotnem operativnem območju IX. korpusa več kot 87.094 sovražnih vojakov. (Primerjava pisca te knjige po poročilih obveščevalnega centra 4. bataljona 9. SNOB iz 22. 12. 1944 in 13. 1. 1945, A IZDG F 299/11, in informativnih poročilih komande istrskega vojnega področja iz 24. 12. 1944 ter 12. 1. 1945, AO IO v Kopru ter po poročilu obveščevalnega centra IX. korpusa iz 28. 2. 1945, ki ga je Petelin uporabil in je hranjeno v A IZDG F 52/1).

zvezo, mu pošilja redno obveščevalna poročila, takoj pa naj mu poroča o številčnem stanju moštva, orožja, opreme in živine v bataljonovih oziroma odredovih enotah ter ga obvesti o potrebah po orožju, strelivu in obleki. Seznaní naj ga tudi s svojimi prihodnjimi načrti, borbenostjo moštva in mobilizacijskimi možnostmi na svojem operativnem območju.¹⁶

S podreditvijo bivšega Istrskega odreda IX. korpusu se ni v priključeni enoti vsebinsko in organizacijsko nič spremenilo. Ukrep pa je bil politično zelo pomemben, ker je končno združil vse slovenske primorske partizanske enote pod enotnim vojaškim poveljstvom in s tem v geografskem obsegu uskladil vojaške pristojnosti s politično odgovornostjo v enotni vojaškopolični upravni enoti.

Štab IX. korpusa je — kot priča že njegova prva odredba — že od začetka posvečal veliko skrb potrebam borcev svoje nove enote, čeprav so tedaj njegove glavne operative enote delovale v izredno težkih razmerah. Ko pa je prišla 25. februarja 2. četa 4. bataljona 18. brigade v Cerkno, ji je nemudoma dodelil novo orožje, vsem borcem pa nakazal nove obleke, perilo in čevlje, kar je izredno vzpodbudno vplivalo na njihovo bojno moralo.¹⁷

Prvo obvestilo o priključitvi IX. korpusu je dobil bataljonski štab 30. januarja 1945 z radijsko depešo iz GŠ NOV in PO Slovenije. Dne 1. februarja pa je prejel še radijsko depešo št. 98 iz štaba IX. korpusa o vključitvi v 18. SNOUB (Bazoviško) in 30. divizijo. Zato je še isti dan preimenoval dotedanji 4. bataljon 9. brigade v 4. bataljon 18. SNOUB (Bazoviške) in o tem obvestil vse svoje enote. Korpusovi odredbi št. 73 in 99 pa sta prispeli v štab bataljona po kurirski zvezi šele 16. februarja.¹⁸

Štab 4. bataljona je na zahtevo štaba IX. korpusa v odredbah št. 73 in 99 le-temu odgovoril 3. februarja z obširnim pismom. Poročal je, da šteje bataljon 228 borcev, odsotnih pa je 38. Seznanil ga je tudi z razmestitvijo, oborožitvijo in glavnimi problemi delovanja bataljona. Še posebej pa je poudaril, da je moštvo treh čet zelo slabo oblečeno in obuto, medtem ko je mobilizacija zaradi vsakodnevnega sovražnikovega nadzorstva in zapadlega snega trenutno nemogoča.

Dva dni pozneje je štab 4. bataljona na zahtevo načelnika štaba podpolkovnika Franja Rustje obširno in podrobno poročal tudi štabu 30. divizije o stanju v bataljonu in razmerah na njegovem operativnem območju. Dne 4. februarja je bataljon sicer

obiskal član štaba 30. divizije kapetan Anton Manfreda-Jaka, ki pa ni mogel dati bataljonskemu štabu podrobnejših navodil o bodočem delu ter pojasniti razmerij do štaba 30. divizije in 18. brigade. Zavoljo tega je štab 4. bataljona v že omenjenem poročilu prosil divizijski štab, naj čimprej pošlje pismena navodila za delo in določi formacijo bataljona ter pojasni odnose do štabov brigade in divizije.¹⁹

Navzlic izmenjavi dopisov in depeš, obisku kapetana Manfrede in poročilom štaba bataljona je ostalo ob podreditvi bataljona IX. korpusu še nekaj pomembnih problemov nerešenih:

- Višji štabi niso bataljonskemu štabu pojasnili, ali naj ohrani bataljon tudi v prihodnje 4 operativne čete, obveščevalni center z vodom, štab z odseki in referati, vod za zveze z radijsko postajo, minersko-sabotažno skupino, referat za motorizacijo s prevoznimi sredstvi in materialom, pripravljenim za Vil. korpus, ter pomožne delavnice.
- Neurejena je ostala tudi zdravstvena služba. Po priključitvi bolnišnice »Zalesje« Vojnim partizanskim bolnišnicam Snežnik (17. januarja 1945) je bataljon ostal brez zdravnika dr. Mago-meda Gadžijeve-Miša, ki so ga bolni in ranjeni borci hudo pogrešali. Bolnišnice SVPB-S pa so spadale v sestavo zdravstvene službe VII. korpusa. Zdravstvena služba 30. divizije in IX. korpusa pa je bila zaradi velike oddaljenosti za bataljon skoraj nedosegljiva.

Da bi se štab IX. korpusa kar najhitreje in čim bolje seznanil z razmerami v 4. bataljonu 18. brigade ali bivšem Istrskem odredu, je poslal 25. februarja z 2. bataljonovo četo iz Cerknega v Brkine svojega operativnega oficirja, kapetana Marka Sladiča, da bi proučil razmere in poročal štabu.²⁰

Ob podreditvi IX. korpusu je večina bataljonskih enot — štab in tri čete ter del voda za zveze — še vedno taborila v Paležu pri Mašunu; četrta četa, obveščevalni center in vod ter 9-članska minersko-sabotažna skupina so bili v Brkinih. Borci bataljona so bili oboroženi z 2 lahkima minometoma, 14 lahkimi mitraljezi (1 zbrojevko, 1 Šarcem, 9 breni in 3 lahkimi bredami), 32 brzostrelkami (pretežno italijanskega in angleškega porekla), 145 puškami (27 mavzericami, 100 vinčesterkami in 18 italijanskimi), 82 pištolami, 27 defenzivnimi in 50 ofenzivnimi ročnimi bombami. Čeprav je imel bataljon dovolj orožja, to ni moglo priti do polne uveljavitve, ker je zlasti za brzostrelke in puške primanjkovalo

streliva, saj je bilo za minometa na voljo le 24 min, za vsako lahko strojnico pa 918, brzostrelko 112, puško 55 in za pištolo le po 6 nabojev. Bataljon je imel skritih še 64 italijanskih pušk, 18 lahkih in 3 težke mitraljeze ter 1 protitankovsko puško. Tudi minersko-sabotažna skupina je imela zadostne zaloge razstreliva in drugih sredstev.

Bataljon v kritičnih zimskih dneh

Objektivne razmere, v katerih je deloval bataljon, so bile zlasti v začetku februarja 1945 izredno kritične: Pivko in Brkine je še vedno pokrivala debela snežna odeja, sovražnik je celotno območje dnevno nadzoroval z močnimi silami in iskal po snegu sledove za partizani, ropal kmetom hrano in krmo za živino ter jih teroriziral; problem obleke in obutve za borce pa še vedno ni bil rešen: velika večina borcev je imela zelo slabe čevlje, mnogi so jih povezovali z žico ali vrvico, da jim ne bi razpadli, nič bolje ni bilo z obleko. Zaradi takšne opreme so bili borci nesposobni za daljše pohode in zimske boje, zato se je bojna in manevrska sposobnost enote zelo zmanjšala. Zveze štaba bataljona s štabi VII. korpusa, Notranjskega odreda in glavnega štaba Slovenije so bile s Pivke tedaj še vedno redne; otežkočene pa so bile z bataljonovimi deli v Brkinih in Istri, medtem ko so bile s štabom IX. korpusa in 30. divizije po 3. februarju dalj časa prekinjene, sicer pa do konca vojne dokaj neredne in nezanesljive. Pošta je prihajala z zamudo 2 do 4 tednov. Tako je npr. štab IX. korpusa poslal 24. februarja prepustnice za člane bataljonovega štaba, dobili pa so jih šele 4. aprila.²¹

Problem prehrane je bil zlasti za enote, ki so bile na Pivki, čedalje težji. Pomanjkanje živil nasploh in denarja v bataljonovi blagajni, čedalje strožji sovražnikov nadzor nad nabavami živil v Trstu in čedalje ostrejša kontrola nad prevozi po cestah so vedno bolj onemogočali nakupe, posebno tiste z boni in potrdili. Zato je bataljonski štab 31. januarja prosil trgovca Aleksandra Ličena in Kristjana Hodnika iz Ilirske Bistrice, naj odstopita moko za bataljon. In res sta potem poslala manjšo količino živil v Podgoro. Konec januarja je pomočniku bataljonskega intendanta Ivanu Gustinčiču z velikimi težavami še uspelo nakupiti z boni 200 kg soli, 3.000 kg moke, 20 kg papirja in nekaj kg to-

**Parjenje perila je bilo pomembno higiensko opravilo.
(Na fotografiji Marija Vavpotič-Vesna jeseni 1944
na Preložah)**

baka.²² Poostrena straža pripadnikov 1. srbskega prostovoljskega korpusa na prehodih ob progi Št. Peter—Ilirska Bistrica in četnikov na Gornji Pivki pa je skoraj onemogočala nočne prevoze in tudi prenose hrane ter drugih materialov iz Brkinov na Pivko. Zato je štab 4. bataljona prve dni februarja ocenil, da bi bilo preveč tvegano ugoditi prošnji Franca Derenčina, pomožnega nabavnega referenta intendature VII. korpusa, ki ga je 30. januarja prosil, naj mu pošlje borce in mule, da bi prenesli z Ostrožnega brda na Pivko 500 kg soli, 400 kg blaga za obleke in 100 kg raznih drugih potrebščin za štab VII. korpusa.²⁵

Zdravstvene in higienske razmere so bile v bataljonovih enotah zaradi pomanjkanja perila, vode in mila na Pivki komaj še znosne, medtem ko so bile v Brkinih nekoliko boljše. Borce je napadala srbečica, uši pa v takšnih razmerah skorajda ni bilo mogoče zatreti. Te živalice pa so bile prav tedaj zelo nevarne, ker se je bila pojavila januarja 1945 med četniki in nedičevci na območju Ilirske Bistrice epidemija pegastega tifusa, ki je ogrožal tudi zdravje prebivalcev in borcev. Nevarnost je bila še večja zato, ker so četniki prehodili vse vasi in gozdove ter so bili borci izčrpani, prezeblji, slabo obuti in slabo hranjeni, bataljon pa ni imel zdravnika. Preveliki fizični naporji so nekatere izčrpali do onemoglosti. Mnogo starejših borcev je zbolelo zaradi ne povsem ozdravljenih prejšnjih bolezni, nekaterim pa so se odprle komaj zaceljene rane. V takšnih razmerah pa so se posamezniki zaradi dejanskih ali namišljenih obolenj tudi izmikali iz enot, da bi najhujše zimske dneve preživel na toplem in se z nastopom lepšega vremena vrnil.

Navzlic surovim življenjskim razmeram in stalni življenjski nevarnosti je večina borcev vztrajala v kruti vojni s ponosom, z zavidanja vredno borbenostjo in pripravljenostjo na najhujše žrtve, pri čemer ni bilo opaziti nobene razlike med Brkini, Istrani, Dolenjci itd. To je ugotovil tudi štab bataljona, ko je 5. februarja v poročilu štabu 30. divizije zapisal, da je bojna morala borcev »precej na višku«.2* Bojna aktivnost bataljonovih enot februarja 1945 zaradi opisanih razlogov sicer ni dosegla njihove polne zmogljivosti, vendar je bila kljub vsemu zadovoljiva za tedanje razmere. Saj je bilo treba pred vsako akcijo proti sovražniku, ki ga sicer ni bilo težko najti in napasti, temeljito premisliti, kako se potem izogniti njegovemu zasledovanju z močnimi silami z več strani in obvarovati živo silo.

Podreditev bataljona IX. korpusu je prva pozdravila z bojno akcijo skupina 10 borcev iz 4. čete, ko je 31. januarja pod poveljstvom četnega komandirja Karla Veneta iz zasede napadla na cesti Reka—Trst, med Markovščino in Materijo, 3 nemške osebe in 3 tovarne avtomobile, pri čemer sta bila 2 nemška vojaka ubita, 2 pa ranjena. Akcija je močno odjeknila med prebivalci Brkinov.

Konec januarja so šli v akcijo tudi bataljonski minerji, da bi iztirili sovražnikove transportne vlake in mu razbili progo ter onemogočili promet. Naloge pa niso mogli uspešno opraviti, ker

so jim zapadli sneg, zmrznjena tla in pogoste sovražnikove kontrole onemogočili, da bi neopazno zakopali mine pod pragove in tračnice.

Nemci pa so na napad na cesti in poskus miniranja železnice odgovorili 2. februarja ob 17. uri z napadom na Barko. Tja je najprej vdrlo 64 vojakov iz Divače. Obkolili so vas in čakali na partizane vso noč. Naslednje jutro pa jim je prispelo na pomoč še 100 vojakov, nato so temeljito preiskovali hiše. In čeprav niso ničesar našli, so ostah v zasedi do noči.“

Tudi tisti borci drugih bataljonovih čet, ki so bili vsaj zasilno obuti in opremljeni, niso posedah v taborišču, temveč so bili čez mero zaposleni z varovanjem taborišča, prenosu hrane, papirja, zdravil in drugih potrebščin za enote VII. korpusa, glavni štab ter ustanove slovenskega političnega vodstva s Pivke na Notranjsko, ker so bili tedaj prevozi zaradi zapadlega snega onemogočeni. Zahtev za prenose in spremljanja pa je bilo zaradi neprevoznosti poti čedalje več, zato je štab bataljona v že omenjenem poročilu štabu 30. divizije 5. februarja potožil, da zahteve presegajo zmogljivosti slabo opremljenih borcev maloštevilnih čet. S podreditvijo IX. korpusu so se zahteve za prenose celo povečale.²⁶

Štab bataljona je dobil 28. januarja iz intendanture VII. korpusa nakaznico za 100 plaščev, 100 uniform in 50 parov čevljev, nekaj dni pozneje pa je bil obveščen, da je naposled prispela oprema, zato je sklenil, da bo 6. februarja z večino moštva odpotoval v Čabar, kjer naj bi se borci preoblekli in preobuli. Sodil je namreč, da je prenevarno in pretežko prevažati tolikšne zaloge dragocene opreme skozi snežniške gozdove. Hkrati pa je sklenil, naj 2. četa prenese radijske postaje na štab IX. korpusa. Obe skupini sta zjutraj odšli iz taborišča. V njem je ostalo le 34 mož iz 1. in 3. čete, nekaj vezistov z radijsko postajo, načelnikom štaba Srečkom Vičičem in pomočnikom bataljonskega političnega komisarja Vincencom Lukanom-Emilom.²⁷

Prenos radijskih postaj z Mašuna na Vojsko

Glavni štab NOV in PO Slovenije je januarja 1945 dodelil IX. korpusu iz pošiljk zavezniške vojaške pomoči 6 ameriških

radijskih postaj vrste SCR in poslal z njimi poročnika Ljubomira Neneziča za pomočnika šefa operativnega odseka 30. divizije. Radijske postaje so pripeljali z vozom in sanmi v taborišče komande mesta Št. Peter, od koder jih je bilo treba prenesti na Cerkljansko.²⁸

V tedanjih vremenskih in vojaških razmerah je bila naloga, da 30 borcev prenese 24 delov 6 radijskih postaj tako daleč, izredno zahtevna in nedvomno ena izmed najtežjih, ki jih je v 20-mesečnem delovanju opravila katerakoli enota Istrskega odreda. Borci in starešine 2. čete, med katerimi je bila večina tovarišev iz Slovenske Istre, pa so vsi z malodane nadčloveškimi napor in občudovanja vredno vzdržljivostjo med 22-dnevnim pohodom s 30 do 35 kg težkimi bremenami po več kot meter visokem snegu v Snežniških gozdovih in v Trnovskem gozdu, v burji, dežju in snežnem metežu nalogo dosledno izvršili, čeprav je bila večina izmed njih slabo oblečena in skoraj bosa. Med pohodom pa so bili skoraj stalno do onemoglosti lačni.

Komandant bataljona major Matevž Sivec je pred odhodom čete 6. februarja zjutraj priporočil borcem, naj se zavedajo pomembnosti zaupane jim naloge in jo dosledno opravijo. Borci pa so mu enoglasno obljubili, da bodo nalogo izpolnili. Nato je četa pod poveljstvom začasnega komandirja Ivana Janeža odkorakala proti taborišču komande mesta Št. Peter, ki je bilo severovzhodno od Jurišč, pod Debelo goro. Ker je obveščevalna služba ugotovila, da bo zaradi poostrene nedičevske straže v noči na 7. februar nemogoče neopazno prekoračiti progo med Prestrankom in Št. Petrom, je bil pohod odložen na naslednji večer. Borci so prenočili v zasilnih lesenih barakah. Naslednji večer pa so si naložili na ramena težka bremena, 6 ameriških radijskih postaj SCR.* Potem je kolona krenila čez Jurišče v Palčje, kjer je terenski delavec Anton Čeligoj organiziral za borce večerjo po hišah. Pohoda pa tisti večer niso mogli nadaljevati, ker so obveščevalci ugotovili, da je bilo nedičevsko zavarovanje ob progi okrepljeno in je bil po njihovi oceni neopazen prehod čeznjo spet nemogoč. Zato je kapetan Manfreda odločil, naj se četa vrne

* Radijska postaja vrste SCR je imela 4 kose: 20 — 25 vvatni sprejemnik oziroma oddajnik z anteno, ročni generator za napajanje z električnim tokom, stabilizator in akumulator. Postaja je lahko delovala do oddaljenosti okoli 500 km. Njeni posamezni deli pa so tehtali od 18 do 26 kg. (Podatke je dal piscu Oskar Selan, oficir za zveze NOV).

v taborišče, ker so radijske postaje predragocena oprema, da bi smeli z njimi tvegati spopad s sovražniki. S tem pa je nastal problem, kako prehraniti borce naslednji dan. Četno poveljstvo je sicer zbralo z veliko težavo na Juriščah približno 50 kg krompirja, saj drugega revni vaščani niso več premogli, vendar problem s tem ni bil rešen, ker je nastalo vprašanje, kako krompir skuhati. Dne 8. februarja, proti jutru, ko so se utrujeni borci spet vrnili v taborišče, komande mesta niso več našli v njem, ker se je bila medtem zaradi nevarnosti sovražnikovega napada umaknila v gozd."

Četno poveljstvo ni bilo seznanjeno z razmerami, zato je sporazumno s kapetanom Manfredo sklenilo skriti radijske postaje, borcem pa ukazalo, da zasedejo obrambne položaje. Vendar je bil ta ukrep nepotreben, ker so se četniki in nedičevci po napadu na taborišče 4. bataljona že okoli 13. ure vračali v svoje postojanke. Sovražnikov napad pa je skoraj onemogočil pripravo hrane in s tem posredno ogrožal načrt pohoda, kajti lačni borci ne bi bili mogli prenašati tako težkih bremen. Toda partizani so bili v kritičnih razmerah iznajdljivi. Tako se jim je posrečilo najti v snegu skrit kotel komande mesta Št. Peter in kakšnih 10 kg mesa. Zakurili so ogenj, stopili sneg in skuhali neslano meso, krompir pa kar spekli.

Četno poveljstvo pa je v tistih kritičnih urah sklicalo posvet članov KPS in ZMKJ (SKOJ) in se posvetovalo tudi s kapetanom Manfredo, ker je sodilo, da je pohod s težkimi bremenami po visokem snegu in čez močno zavarovano progo izredno tvegan, kajti borci so bili izdelani. Da bi lažje nabavili hrano za borce, so sklenili potovati mimo Zagorja, čez Šilentabor in Novo Sušico, pri Narinu čez progo Št. Peter—Reka, nato pa čez progo Ljubljana—Trst nad predorom pri vasi Čepno, zahodno od Košane. Pot je bila sicer daljša, prehodi pa manj nevarni.

Ob 16. uri je kolona zapustila zavetišče gozdov in krenila na pohod v močni ledeni burji. Izognila se je Juriščam in se severozahodno od Zagorja povzpela na strmi greben Šilentabora (trigonometer 723—sv. Martin), potem pa južno od Narina, nad predorom proge Št. Peter—Reka, presenetila in pregnala patroljo 2. polka srbskega prostovoljskega korpusa. Srečno šla čez progo ter čez Nadanje Selo in Malo pristavo okoli 23. ure prispela v Novo Sušico. Novosušičani so za lačne in utrujene borce hitro zbrali nekaj kruha in ga vsakemu dali zajeten kos. Po polurnem

počitku je četa nadaljevala pohod in po dobrih dveh urah naporene hoje nad predorom pri Cepnu nemoteno prešla progo Ljubljana—Trst; nato se je povzpela po strmi in poledeneli poti na Vremščico ter jo v petih urah prehodila z izrednimi napori vseh borcev, ki so se le delno lahko menjavali pri zavarovanju in nošenju lažjih in težjih bremen. Prenos je bil tako naporen, da je večina borcev omagovala pod težkimi bremenmi, vendar so vsi vzdržali in tik pred zoro blizu Senožeč z zadnjimi napori srečno prešli cesto Postojna—Sežana—Trst. Uro pozneje se je četa ustavila v hrastovem gozdu ob potoku Raši, jugovzhodno od vasice Veliko polje. Med počitkom so spet skrili radijske postaje, komandir čete pa je razporedil straže.

Medtem ko so borci po celonočnem pohodu počivali, je četno poveljstvo vzpostavilo zveze z aktivisti v Velikem polju in se z njimi dogovorilo, da bodo priskrbeli borcem hrano. Vaščani so pozno popoldne prinesli za kosilo kuhanega krompirja, zelja in fižola. Vse to so lačni borci na mah pospravili. Dan je potekel proti pričakovanju mirno. Pod noč pa je četa v dežju nadaljevala pohod proti Podragi. Tja je po dobrih treh urah naporenega pohoda po razdrapanih in blatnih poteh prispela okoli 23. ure. Zavedne vaške mladinke so pripravile utrujenim in premočenim borcem za večerjo polento z mlekom. Ker je medtem še močnejše deževalo, je četa počivala v vasi do 5. ure, nato pa se je napotila čez Goče na Erzelj in se v vasi priključila 17. brigadi (Simona Gregorčiča) ter ostala z njo do 19. februarja. Pohoda proti Predmeji ni bilo mogoče nadaljevati, ker so bili Nemci 7. februarja začeli na tistem sektorju ofenzivo, imenovano Rūbezahl, in so se od tam umaknili šele 18. februarja.³⁴

Štab Gregorčičeve brigade je četo vključil v dejavnost svojih enot in je borcem dodelil hrano v kuhinji 2. bataljona. Zato so borci 2. čete odhajali z borci Gregorčičeve brigade patroljirat in v zasede proti Šmarju, Gočam in Gabrju. Udeleževali so se tudi preskrbovalnih akcij in bojev. Tako je 14. februarja vod 12 borcev napadel skupaj z neko brigadno četo patroljo 26 pripadnikov Slovenskega narodnega varnostnega zbora pri vasi Slap blizu Vipave in skupino 60 vojakov, ki je poskušala priti napadeni patrolji na pomoč, ter obe razbil. Po poročilu štaba 30. divizije je v boju padlo 7 sovražnikov 4 pa so bili hudo ranjeni.*

* Borec 2. čete Rafael Bržan, ki se je boja udeležil, je pozneje v članku za stenski časopis o njem napisal:

Tudi v naslednjih dneh so Nemci in pripadniki Slovenskega narodnega varnostnega zbora »otipavali« položaje Gregorčičeve brigade z manjšimi bojnimi skupinami. Tako je 19. februarja spet prodrla iz Vipave na Slap bojna skupina približno 40 nemških vojakov. Štab brigade je odločil, da sovražnike napadeta del

3. bataljona in 2. četa 4. bataljona 18. SNOUB (Bazoviške). Ta je dobila nalogo, da udari na desnem krilu in prepreči sovražnikom umik proti Vipavi. Ker pa je padla mina, izstreljena iz težkega brigadnega minometa kot dogovorjeni znak za napad prej, kot so se utegnile napadalne skupine približati izhodiščnim položajem za napad — 50 metrov od vasi — Nemci pa so se v strahu takoj razbežali, je bil napad manj učinkovit, kot bi lahko bil. Kljub temu so borci 2. čete nekaj sovražnikov ranili in enega ranjenega ujeli, mu zaplenili puško in zaboj streliva za mitraljez, drugemu pa bolničarski nahrbtnik z vsemi pripomočki, ki je četnemu bolničarju Francu Golobiču prišel zelo prarv. Po poročilih štaba 30. divizije je v tistem boju padlo 5 sovražnikov, 3 pa so bili ranjeni.³¹

Ker so se bili Nemci prejšnji dan umaknili s Predmeje in je bila že vzpostavljena zveza prek Vipavske doline, je četa kmalu po prihodu na Erzelj nadaljevala pohod proti Predmeji. Borci 2. čete so si po skromni večerji že okoli 19. ure spet naložili na ramena poleg lastne opreme in orožja še radijske postaje. Štab brigade jim je z eno četo zavaroval prehod čez cesto Razdrto—Gorica pri Dobravljah in jim pred odhodom izročil 7 ujetnikov, med njimi esesovskega vojaškega zdravnika-hauptsturmführerja, da jih peljejo k štabu IX. korpusa. Okoli 23. ure je šla četa brez motenj čez cesto in po pobočjih Čavna prispela zjutraj na Predmejo. Po kratkem počitku pri požgani vasi so že do skrajnosti zdelani borci nadaljevali pohod proti Goljakom (kota 1495), Kozjim stenam, Mrzli rupi in Vojskemu,

»Dne 13. februarja (morda se je za dan zmotil — op. M. Z.) je po kosilu pritekel k četi neki starejši vodnik iz brigade in zaklical: »Hitro v zbor, brez opreme!« Zgrabili smo orožje in se zbrali. Komandir čete je določil 12 borcev, med njimi tudi mene. Oboroženi z 2 mitraljezoma in puškami smo stekli za vodnikom proti Slapu. Z druge strani pa se je vasi bližalo 30 »švabobrančev«, da bi kaj pokradli, vendar jim to ni uspelo. Ko so se sovražniki približali vasi, smo odprli ogenj in precej dva ubili, tri pa ranili. Potem smo zavpili Juriš in stekli proti njim. Oni pa so tako bežali, da nismo utegnili meriti nanje, kljub temu smo še tri podrli in jih več ranili, šele ko so pribežali v postojanko, so začeli iz nje v strahu streljati, ker so se bali, da bomo prišli tudi tja za njimi.

Mi pa smo se vrnili proti Slapu, postavili pred vas zasedo in šli med vaščane, ki so nam v zahvalo, da smo pregnali sovražnike, prinesli vina. Potem pa smo se vsi vrnili na Erzelj.« (Bržanov izvirni sestavek hrani avtor).

ne da bi si bili po celonočnem pohodu potešili glad. Vzpenjali so se v gosjem redu po ozki in strmi gazi v snegu, ki je bil ponekod visok do 2 metra. Po njej sta se teden dni prej, med nemško ofenzivo, umikali 18. SNOUB (Bazoviška) in Tržaška brigada ter izgubili precej živine, kd jima je popadala z gazi v prepade in poginila. Pogled na ostanke konj in mul je bil grozljiv. Lačni borci so glodali in obrezovali zmrznjeno meso ubitih živali in si z njim tešili glad, ki jim je ogrožal življenje huje kot sovražnik.*

Po 23 urah izčrpavajočega pohoda so do skrajnosti utrujeni borci prispeli čez Mrzlo rupo na Vogalce, oddali radijske postaje štabu 30. divizije in se pridružili Bazoviški brigadi, h kateri so sicer formacijsko spadali, vendar so imeli tedaj edino priložnost za neposredni stik z njo. Po dveh dneh počitka se je četa skupaj z drugimi enotami napotila v Gorenjo Trebušo. Tu so enote 30. divizije zvečer proslavile 27. obletnico Rdeče armade. Dne 23. februarja zjutraj so nadaljevale pohod v Čepovan, kjer se je zbrala glavnina udarnih sil 9. korpusa, da bi napadla Trnovo, v katerega so se bili vgnezdili policisti SS. Toda Nemci so pobegnili proti Gorici, tako da je bil napad nepotreben. Drugi četi 4. bataljona je bilo ukazano, da v noči na 24. februar zavaruje štab IX. korpusa v Čepovanu. '

Naslednji dan dopoldne pa je komandant korpusa, podpolkovnik Jože Borštnar, poklical na pogovor komandirja čete Ivana Janeža in pomočnika politkomisarja Maksa Zadnika ter izrekel borcem priznaje za uspešno opravljeno težko nalogo. Nato je

* O tem pohodu je avtor te monografije v svojih spominih zapisal:

»Po stopinjah smo se vzpenjali proti Kozjim stenam in se v prenašanju najtežjih bremen čedalje pogosteje menjavali ter vse bolj utrujeni na vsakih 50 metrov počivali . . . hrib pa je bil vedno bolj strm. Do obnemoglosti utrujeni smo okoli 11. ure prispeli na neko planoto, na kateri so se grozote še povečale. Ustavili smo se pri opuščnem taborišču, kjer so bili ognji »izdolbli« v snegu do 5 m široke in nad 2 metra globoke jame . . . Nekaj kilometrov naprej pa smo našli v snegu dva mrtva partizana-garibalčinca.

Ko sem vse to videl, so se mi moji fantje zasmilili in dno srca, in čeprav sein komaj ohranil voljo do življenja, sem jih moral vzpodbujati, da ne bi klonili pred nadaljnjimi napori. Kako nepopisno težko je bodriti in opogumljati druge, ko si sam na robu obupa!

Trnovski gozd, Kozje stene, planota gorja ali kakorkoli naj, se tisti kraj imenuje, se je vsakemu borcu vtisnil neizbrisno v spomin kot kraj trpljenja za svobodo . . . Kapetan »Jaka«, ki je te gozdove poznal, nam je v Mrzli rupi rekel, da imamo še ave uri poti do Vojskega, ni pa povedal, da je čas hoje na poti odvisen od hitrosti. Vsi smo bili že tako izmučeni, da ni nihče več verjel, da bo sploh kdaj konec poti. Sprva smo brez počitka še zmogli po 100 m več metrov, preden smo prišli na Vojsko, pa le še po 10 . . .*

(Maks Zadnik, Prenos radijskih postaj, Borec 6—7 1965).

ukazal, naj četa krene takoj po kosilu v Cerkno in se javi intendanturi IX. korpusa, ki naj zamenja borcem obleko, čevlje in orožje. Proti večeru je četa prispela peš v Dolenjo Trebušo, od tam pa so borce odpeljali v Cerkno z avtobusom, ki ga je poginjal lesni plin. Pravega počitka tudi tam ni bilo, ker so morali borci skoraj do jutra goli v mrazu čakati, da so jim v italijanskih vojašnicah pripravili obleke. Dne 25. februarja dopoldne je bila v Cerknem pokrajinska konferenca AFŽ za Gorenjsko in Primorsko. Intendantura IX. korpusa pa je razdelila vsem borcem 2. čete nove angleške uniforme, perilo in čevlje, nato pa jim še zamenjala italijansko orožje z angleškim. Borci so dobili nove angleške puške. Za druge bataljonove enote pa je štab korpusa poslal 3000 nabojev za brzostrelke in 100 angleških defenzivnih ročnih bomb. Vsak borec je dobil še par čevljev ter dva para podplatov in perila za bataljon v Brkinih. Le hrane ni bilo. V etapni kuhinji je okoli 11. ure vsak dobil le porcijo ovsnega soka (močnika), ki je bil komaj užiten.

Ob 13. uri je operativni štab IX. korpusa obvestil četno poveljstvo, naj četa ostane 2 dni v Cerknem, da bi se borci spočili. Le dve uri pozneje pa jo je obiskal operativni oficir Marko Sladič in naročil, naj se zbere, ker že čaka kamion, da jo odpelje. Nekaj minut zatem je kamion četo že odpeljal mimo množice ljudi, zbranih pred prosvetnim domom, kjer je bila parada v počastitev konference AFŽ. Zbrano ljudstvo je tudi 2. četo burno pozdravilo z vzkliki: »Živeli naši borci!« Šofer je nameraval peljati četo na Lokve, toda kamion je na klanecu nad Čepovanom obtičal v snegu. Borci so izstopili. Po celonočnem pešačenju so prispeli čez Lokve k cesti Gorica—Razdrto, med Dobravljami in Vrtovinom, da bi jo prešli in nadaljevali pohod čez Vipavske vrhe proti Krasu in Brkinom. Tam pa so ob zori naleteli na nemško kolono, ki se je pomikala proti Šempasu na pomoč napadeni postojanki na Taboru. Ker ni bilo mogoče čez cesto, čakati pa jim tudi ni kazalo, saj se je že daniilo, je četno poveljstvo odločilo, da se četa vrne na Predmejo. Okoli 15. ure so borci, ki so še vedno nosili dokaj težka bremena, komaj prisopli na greben pri Predmeji. Vsi so bili že tako prestradani in izmučeni, da so nekateri, med njimi tudi komandir Janež, pod predmejskim grebenom obnemogli. S pomočjo soborcev pa so vendarle vsi prišli v vas, kjer je bil štab 30. divizije. Ta pa je četo napolnil h Gregorčičevi brigadi na Otlico.

Na položajih pri Otlici je četa ostala do 27. februarja zvečer, v noči na 28. februar pa se je s sodelovanjem domačega vodnika pretihotapila čez nemško zaporo med Ajdovščino in Colom. Še pred jutrom je šla skozi vasico Sanabor in na Nanos, od tam pa k mlinom nad Lozicami. Tu je 28. februarja predanila v gozdu na levem bregu potoka Močilnika. Borci so se po petih dneh stradanja najedli in primerno spočili. Zvečer so nadaljevali pohod čez Vrabče proti Senadolam. Tu so šli čez cesto Postojna—Trst, potem pa so se napotili čez greben Vremščice, zahodno od kote 932, in šli čez železnico Ljubljana—Trst nad predorom severno od kote 606, ter se spustili v Vremsko dolino. Nato so spešili mimo Gornjih Vrem, kjer so bili četniki in zavih proti Dujčevem mlinu, šli čez Reko in se 1. marca pred dnem nepričakovani vrnili v bataljonsko taborišče vzhodno od vasi Barke.³²

Sovražnikov napad na bataljonsko taborišče pri Mašunu in bataljonov napad na četnike na Baču

Povedali smo že, da je večina borcev 1. in 3. čete odpotovala z delom bataljonskega štaba 6. februarja po obleko in obutev v Cabar. Intendanti pa so jim prihranili del poti, ker so pripeljali obleko v Prezid. Tu so se 8. februarja vsi borci preoblekli in preobuli ter se pripravili za povratek proti Pivki. Ker pa so 8. in 9. februarja prodirale domobranske kolone z Rakeka in iz Cerknice proti Loški dolini in Loškemu potoku, so se borci 4. bataljona na prošnjo komande notranjskega vojnega področja pridružili obrambi. Zavzeli so položaje na sektorju Prezid—Babno polje ter ostali tam do 12. februarja.³³

Medtem ko je bila večina bataljona v Prezidu, del pa na pohodu k IX. korpusu, so nedičevci, četniki in Nemci izsledili ter napadli bataljonsko taborišče, ki je bilo sicer dobro skrito v gozdu Palež, na parceli Amalije Brumen iz Knežaka, med kotami 1096 na severozahodu, 1184 (Gomila) na jugovzhodu in 1131 (Krulcev laz) na jugozahodu in oddaljeno kakšna 2 km jugo vzhodno od Mašuna. Taborišče je bilo zavarovano z 2 stražarskimi mesti in krožno patruljo, podnevi pa tudi z izvidnikom na Planini (nadmorska višina 1140), jugozahodno od kote 1131 (Krulcev laz). Dne 8. februarja zjutraj je bilo v taborišču 34 borcev in oficirjev iz 1. in 3. čete, vezisti z radijsko postajo in del

štaba z načelnikom Srečkom Vičićem ter pomočnikom političnega komisarja Vincencom Lukanom-Emiim.³⁴

Vsekakor je bilo taborišče že predolgo (od 4. januarja) na tem kraju, zato ga je sovražnikova obveščevalna služba s pomočjo svojih informatorjev izsledila. Nato pa so začela poveljstva 2. in 4. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa, 502. četniškega liškega korpusa in pripadniki Slovenskega narodnega varnostnega zbora pod vodstvom nemških oficirjev pripravljati obsežen napad nanj. Dne 8. februarja zjutraj so ga res napadli in razdejali.“

Razmere na Gornji Pivki so bile za partizane januarja in februarja 1945 vse bolj kritične, ker so se tam zbirale četniške in nedičevske enote. Večina ljudi je bila sicer zvesta narodno-osvobodilnemu gibanju in je v njem tudi aktivno sodelovala. Navzlic temu pa pogosti vdori enot 2. in 4. srbskega prostovoljskega polka ter četniških odredov od decembra 1944 dokazujejo, da so imeli ti kvislingi po nekaterih vaseh tudi svoje redke pristaše, ki so jih obveščali o premikih partizanov in delovanju domačinov za NOB. Tako so 17. in 25. januarja 1945 na Baču zaplenili večje količine papirja, namenjenega tehnikom osrednjega slovenskega političnega vodstva, presenetili in pobili nekaj kurirjev ter odpeljali nekatere terenske aktiviste. Razmere pa so se še poslabšale, ko sta se 2. februarja naselili na Bač 2., v Knežak pa 3. brigada 502. liškega četniškega korpusa s približno 800 oboroženimi pripadniki in člani njihovih družin. Četniški poveljstvu sta razvili načrtno propagando in si z njo pridobili nekaj simpatizerjev, kar lepo dokazuje njihov miting na Baču

10. februarja, na katerem se je zbralo — kot je 12. februarja poročal obveščevalni center KIVP — precej domačinov. Nekateri izmed njih pa so celo pritrdili vzkliku četniškega govornika: »Živel kraj! Peter!«³⁶

V takšnih razmerah so bili prehodi kurirjev, patrolj in obveščevalcev ter prevozi materialov za enote VII. korpusa iz Primorske na Dolenjsko in delo terencev na pivškem območju vse težji. Navzlic težavam pa je obveščevalcem komande istrskega vojnega področja le uspelo 5. februarja zvedeti, da je pred nekaj dnevi prispel v štab 2. polka srbskega prostovoljskega korpusa v Št. Peter neki domobranski oficir in da bodo tam verjetno izdelali načrt za obsežnejše ofenzivne operacije proti partizanom na Snežniškem pogorju. Izhodišča za ofenzivo pa

da bodo sovražnikove postojanke Postojna, št. Peter in Ilirska Bistrica na zahodni, Rakek in Cerknica pa na vzhodni strani. Dne 7. februarja je obveščevalni center KIVP poročal, da je prispelo iz Št. Petra na Bač kakšnih 300 pripadnikov 2. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa in nekaj Nemcev. Šef obveščevalnega centra Jože Marjek-Joco pa je po premikih sovražnikovih enot celo sklepal, da gre za priprave na ofenzivo.³¹

Iz poteka sovražnikovih operacij 8. februarja je mogoče utemeljeno sklepati, da je bil načrt za napad na taborišče 4. bataljona najverjetneje izdelan v štabu 2. srbskega prostovoljskega polka v Št. Petru med 3. in 7. februarjem po nemških navodilih. Hkrati pa je potek operacij delno potrdil tudi predvidevanja obveščevalcev KIVP, saj je šlo za usklajene operacije iz napovedanih izhodišč, vendar je bil njihov cilj tisti dan predvsem izdano taborišče 4. bataljona in ne splošna ofenzivna akcija.

Čeprav so obveščevalci KIVP pravočasno odkrili sovražnikove namene in pravilno sklepali o smereh njegovega napada — četudi niso ugotovili, da sovražnik ve za taborišče 4. bataljona, ki je zato glavni cilj ofenzivnih priprav — bi se bili utegnili v taborišču izogniti presenečenju, če bi bili v noči na 8. februar dobili poročilo področnega obveščevalnega centra z dne 7. februarja. Ker ga pa tedaj — kot dokazujejo pričevanja udeležencev — niso dobili, niso resno računali na sovražnikov napad in se tudi niso nanj pripravili, pač pa so le poostrili varnostne ukrepe — maskirali dohode itd. Ukrepati so začeli šele tedaj, ko je izvidnik opazil bližajoče se sovražnike.

Napadale so tri kolone, v katerih je sodelovalo pod vodstvom 9 nemških oficirjev okoli 2000 mož — pretežno četnikov iz 1., 2. in 3. liške brigade iz postojank v Ilirski Bistrici, na Baču in v Knežaku ter pripadnikov 2. in 4. srbskega prostovoljskega polka iz št. Petra in Ilirske Bistrice. Kolone so izvedle obsežen obkoljevalni manever — težke mitraljeze, minomete in strelivo jim je nosilo 23 mul — čeprav jih je na premikih oviral meter visok sneg, ker so bile gazi le na cestah z Gornje Pivke proti Mašunu. Prva kolona je krenila kmalu po polnoči z Bača po cesti proti Mašunu in že zgodaj zjutraj postavila zasede ob cesti od Mašuna proti Vratom in Grdi Dragi. Druga je odšla že prej iz Ilirske Bistrice, prispela zjutraj na Sviščake in postavila zasede ob cesti, ki drži iz južne smeri proti Mašunu, neka njena enota pa se je iz te smeri bližala taborišču. Tretja kolona, sestavljena

patruljo z mitraljezom pod vodstvom pomočnika političnega komisarja Mirana Blažine-Marjana po poti, ki drži na cesto Koritnice—Mašun, proti severozahodu. Patrulja se je v Slovenjem klanecu, približno 500 metrov od taborišča, spopadla s četniki.

V spopadu se je odlično izkazal mitraljezec Jože Lazar, ki je z dobro merjenimi rafali pobil in ranil več četnikov ter jih zadrževal okoli 15 minut. Medtem pa so v taborišču pospravili, razdelili hrano in skrili v sneg radijsko oddajno postajo ter drugo pomembnejšo opremo, nato so se organizirano umaknili po gozdu proti severovzhodu oziroma Vratom, ob cesti Mašun—Leskova dolina. Umikajočo se kolono je vodila 5-članska predhodnica. Njen vodnik je bil Maks Knafelc iz Koritnic, ki je dobro poznal gozdove, poveljeval pa ji je pomočnik političnega komisarja Vincenc Lukan-Emil. Med umikom je predhodnica naletela na sovražnikovo zasedo ob cesti Mašun—Sviščaki, približno 1500 metrov jugovzhodno od kote 999, in se z njo spopadla. V spopadu sta bila ranjena Maks Knafelc in Stanko Božič, sovražniki pa so ujeli borca Walterja de Waltersteina, ki je imel zmrznjene noge, in še enega borca. Ranjenemu Knafelcu se je uspelo umakniti, medtem ko je Božič obležal in so ga nedičevci ujeli ter ga odnesli na zasilnih nosilih, vendar je pozneje izkrvavel in ranam podlegel. Nedičevci so Waltersteina odpeljali na Pivko in dalje v Prestranek, medtem ko so četniki zaklali neznanega ujetnika. Umikajoča se kolona je zavila, potem ko je bila njena predhodnica napadena in ko ni mogla izsiliti prehoda čez cesto, bolj proti jugovzhodu vzdolž ceste Mašun—Sviščaki. Cesto je potem nemoteno prešla severno od kote 1237. Četniki iz 1. liške brigade pa so ujeli partizanskega izvidnika, minerja Rudolfa Kaligoriča, ki pa jim je 28. februarja pobegnili z Velike Bukovice in se vrnil v 4. bataljon 18. brigade.

Kmalu po umiku iz taborišča so četniki in pripadniki srbskega prostovoljskega korpusa napadli prazne barake in nekaj preostalih šotorov ter jih požgali, prestrelili kotel, zaplenili 2 muli, ki sta med umikom ostali v snegu, zaboj pozabljenega strelišča in 4 okvire za angleške lahke mitrajeze brene. V snegu so našli še približno polovico zaklanega vola in ga odnesli. Radijske postaje, pisalnega stroja in druge skrite opreme pa niso našli."

Po tem sovražnikovem napadu in umiku iz obroča je bataljon zabeležil naslednje izgube: dva padla, dva ujeta in enega ranjenega borca.

Glede sovražnikovih izgub se podatki iz različnih virov ne ujemajo: štab 4. bataljona je zapisal v operacijski dnevnik, da je padel en vojak, nekaj pa da je bilo ranjenih. Komanda istrskega vojnega področja pa je 8. februarja navedla v svojem informativnem poročilu, da je padlo nekaj sovražnikovih vojakov, med katerimi so bili tudi Nemci.*0

Boj v gozdu, v visokem snegu, ki je zelo oviral sovražnike med premiki, je bil hudo naporen tudi za naš bataljon. Vendar so se vsi borci izkazali kot zgledno vzdržljivi, disciplinirani in pogumni. Vse to je zmanjšalo sovražnikove možnosti, da bi uničil taborišče in pobil borce. Kolona se je med organiziranim umikom prav zaradi discipline in vzdržljivosti borcev ter dobrega poznavnja gozdov brez hujših izgub izvila iz sovražnikovega obroča. Tisti dan in naslednjo noč je ostala v gozdu. Potem pa je našla zvezo s KIVP, oddala ranjenca v premično bolnišnico v Šelinih lazih in ostala v taborišču področja do 11. februarja. Tega dne pa je krenila za glavnino bataljona v Prezid, kamor je prispela 12. februarja zjutraj, in se z njo združila. Potem so vsi skupaj ostali v Prezidu do 14. februarja.

Medtem je prispela iz Brkinov v Prezid tudi minersko-sabotažna skupina, da bi se njeni člani preoblekli in preobuli. Pred odhodom med 8. in 11. februarjem so minerji zamen poskušali minirati progi Kozina—Divača in Divača—št. Peter. Progi sta bili namreč zameteni in zmrznjeni, razen tega so ju pripadniki 1. srbskega prostovoljskega korpusa tako dobro zastražili, da se jima niso mogli neopazno približati.

Dne 14. februarja se je glavnina bataljona s štabom vrnila na Pivko in pripeljala s seboj obleko za drugo moštvo. Napotili so se v taborišče v Paležu, ga preiskali in našli v snegu skrito nepoškodovano radijsko postajo ter večino preostale opreme. Nato so se vselili v neko taborišče nad Juriščami. štab bataljona pa je poklical iz Brkinov še svojo 4. četo, da bi se tudi njeni borci tam preoblekli in preobuli, ker je sodil, da je v takih razmerah prenevarno prenašati večje količine dragocene opreme s Pivke v Brkine.

Obleke in obutve je dobil bataljon precej manj, kot je bilo nakazano — namesto 100 le 90 plaščev, 95 bluz in samo 68 hlač; čevljev pa so dobili več, 82 namesto 50 parov. Vendar so se s tem razmere v bataljonu bistveno izboljšale, saj so bili poslej borci opremljeni za pohode in boje v vsakršnem vremenu. Med-

tem pa se je tudi vreme izboljšalo. Sneg je na sončnih straneh brkinskih hribov skopnel, kar je olajševalo taborjenje zunaj vasi, hkrati pa sovražniku zmanjšalo možnosti za zasledovanje. Štab bataljona je želel spričo teh sprememb organizirati napad na četniško postojanko na Baču. Zato so se dogovorili s komando mesta Št. Peter, da ga izvedeta v noči na 17. februar.⁴¹

Obveščevalci komande mesta Št. Peter in KIVP so ugotovili do 12. februarja, da sta četniški postojanki na Baču in v Knežaku neutrjeni in zavarovani le s po dvema do tremi stražarskimi mesti, vojaštvo pa slabo oboroženo. Zato so naslednji dan predlagali štabu VII. in IX. korpusa, naj pošljeta na tisto območje močnejšo partizansko enoto, da bi razbila ti izdajalski gnezdi in ponovno odprla poti med Primorsko in Notranjsko, hkrati pa onemogočila četniško propagando. Zaradi sovražnikovih ofenzivnih pritiskov na oba korpusa pa tedaj ni bilo možnosti, da bi odtegnili katerokoli enoto z drugih sektorjev za več dni in jo poslali na Pivko. Ker pa je 14. februarja odšla z Bača in iz Knežaka večina za boj sposobnih četnikov za pet dni proti Reki, v postojankah pa naj bi bili ostali le za operativne enote nesposobni starejši četniki in člani njihovih družin, sta komanda mesta Št. Peter in štab 4. bataljona 16. februarja izdelala načrt, da v noči na 17. februar — kot že rečeno — napadeta četniško postojanko na Baču.⁴¹

V načrtu je bilo določeno, da bo straža komande mesta Št. Peter zavarovala dohode proti Knežaku, štab 4. bataljona pa bo s svojimi četami postavil zasedo proti Zagorju in napadel vas ter razbil četniške odrede, vdrl v hleve in zaplenil četniške konje, mule in opremo. Napad se je začel po načrtu, 16. februarja med 23. in 24. uro. Borci 4. bataljona so se pod vodstvom bataljonskega komandanta in njegovega namestnika približali vasi od severovzhodne strani in najprej napadli 10-člansko četniško krožno patroljo ter jo razbili. Takoj zatem so z jurišem vdrl v vas. Vnel se je enourni nočni boj v naselju, v katerem so se četniki zagrizeno upirali. Izkazalo se je, da jih je veliko več, kot so domnevali partizani.* Navzlic odporu je borcem

* Udeleženec Jože Mezgec se napada spominja takole:

»Bilo je kot na 'sodni dan'. Hlevi so bili polni četnikov in njihovih družinskih članov. Mi pa smo v nekatere streljali in metali ročne bombe. Četniki so kričali kot cigani in se branili. Bilo jih je veliko več, kot smo računali, da jih je, zato jih nismo mogli obvladati.« (Pismena izjava v AO 10 v Kopru).

uspelo vdreti v hlev pri Cvanoiku, nekatere druge hleve pa so napadli z ročnimi bombami in strojnicami. Sovražnikov odpor pa ni popustil, še krepil se je, borci pa niso zadosti poznali bojnega razporeda sovražnikov in tudi premalo jih je bilo, da bi hitro in učinkovito obvladali odpor. Medtem pa so že hiteli četniki iz Knežaka, kmalu potem pa tudi nedičevci od Zagorja na pomoč napadenim. Neka četniška skupina se je vrnila proti Koritnicam in od tam udarila partizanom v levi bok. Ti so se morali po enournem boju umakniti, ker jim je pretila obkolitev.

Napad vojaško sicer ni povsem uspel, ker so v njem sodelovale prešibke sile in ker ni bil dovolj pripravljen ter enotno voden. V moralnem in političnem pomenu pa je vsekakor dosegel svoj namen, ker je vzpodbudil ljudi k odporu in prestrašil četnike, posebno pa njihove domače pristaše.

V boju je padel — kot je zapisal štab 4. bataljona v svoj operacijski dnevnik — en četniški oficir, več četnikov pa je bilo ranjenih, medtem ko partizani niso imeli izgub.⁴²

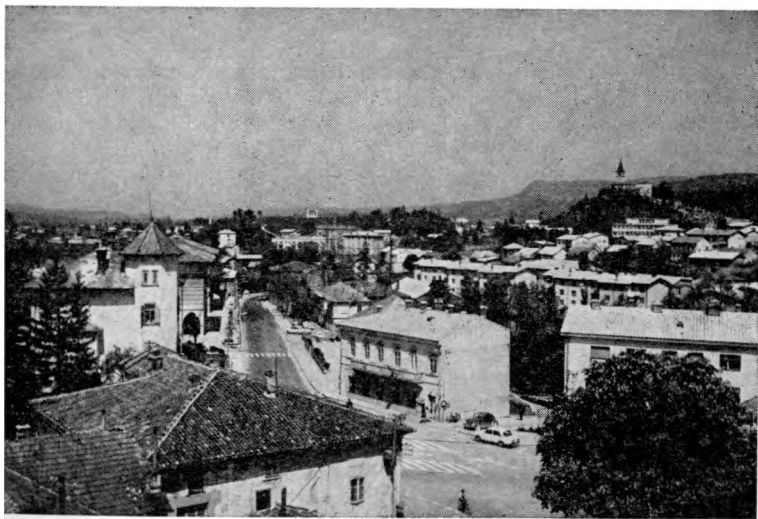
Povratek bataljona v Brkine

Nemško poveljstvo je konec februarja in v začetku marca s prisilno mobilizirano delovno silo še in še gradilo utrdbe na sektorjih Postojna—Reka in Trst—Reka, ob prometnih zvezah in gorskih prehodih, ker je še vedno pričakovalo izkrcaje anglo-ameriških čet v Istri. Zato je tudi okrepilo svoje enote v neposrednem zaledju Reke in Kvarnerskega zaliva, močnejše zavarovalo glavne prometne zveze in se pripravljalo za obrambo pred ofenzivnim pritiskom enot IV. jugoslovanske armade iz Like in Hrvaškega primorja.⁴³ Zato je od 14. do 18. februarja poslalo tja večje okrepitve iz enot 188. rezervne divizije gorskih lovcev, 1. srbskega prostovoljskega in 502. četniškega korpusa z območja Pivke, Ilirske Bistrice, Kozine in od drugod.⁴⁴

Druga pomembna vojaška in politična značilnost tedanjih južnoprimorskih razmer je bila stalna krepitev četniških in srbskih prostovoljskih vojaških sil na sektorju Postojna—Reka z vključevanjem pripadnikov bivše jugoslovanske vojske, ki so jih Nemci v ta namen izpuščali iz ujetništva. Četniki so se na begu pred NOV iz Dalmacije in Like od začetka januarja zbirali

na sektorju med Divačo, Postojno, Ilirsko Bistrico in Reko. Potem so na tistem območju skupaj z nedičevci zamenjali nemške enote, ki so odhajale na fronto v Italijo, na Madžarsko in v Jugoslavijo. Konec februarja in v začetku marca pa so Nemci poslali 501. dalmatinski in 503. bosanski četniški korpus s tistega sektorja na Kras in v Vipavsko dolino.¹⁵ S kvislinškimi vojaškimi formacijami je prišlo v Ilirsko Bistrico tudi nekaj kolaboracionističnih politikov, med njimi Dimitrije Ljotič, predvojni organizator jugoslovanskega fašizma, ki je imel v nedičevski vojski čin polkovnika in se je s svojimi sodelavci naselil v opuščeni tovarni testenin (last Viktorja Tomšiča) in postal nekakšen komandant mesta Ilirska Bistrica, hkrati pa je vodil obveščevalni tečaj za oficirje. Dne 9. aprila je prišel tja tudi srbski patriarh pravoslavne cerkve Gavrililo, ki so ga Nemci po 4 letih internacije izpustili, da bi navduševal četnike in »srbske prostovoljce« za boj proti partizanom.⁴⁶

Pripadniki srbskih prostovoljskih in četniških enot so med ljudstvom vztrajno širili propagandna gesla in vesti, da bodo Nemci na Primorskem izročili oblast njim in se umaknili. So-

Ilirska Bistrica po vojni. V ospredju trg in kostanj, na katerega so italijanski fašisti 5. junija 1942 obesili Jožeta Čeligoja in Jakoba Pecmana

časno pa so se četniki in »srbski prostovoljci« povezovali v boju proti NOV s pripadniki tako imenovanega Slovenskega narodnega varnostnega zbora (SNVZ), ki pa je bil vojaško tako oslabljen in politično tako razkrinkan, da ni praktično pomenil ničesar. Na drugi strani stare rapalske meje pa se je vrhovni inšpektor slovenskega domobranstva Leon Rupnik od 7. do 24. februarja na Bledu in v Ljubljani pogajal z Nemci »o prevzemu oblasti«, medtem ko je tako imenovani Slovenski narodni odbor pripravljaj v Ljubljani tako drugače »prevzema oblasti«, ki bi izključila kompromitiranega Rupnika. Zato je kljub različnim težnjam in nazorom prevladovalo v jugoslovanskih reakcionarnih krogih dvoje značilnosti: sodelovanje z okupatorjem v boju proti NOV in pričakovanje angloameriških čet, ki naj bi te ljudi rešile pred NOV ter jim postale zaveznik v boju za ponovno pridobitev izgubljenih političnih položajev in gospodarskih koristi.⁴⁷

V takšnih razmerah je politično delo med ljudstvom, ki je kljub okupatorskemu terorju ostalo zvesto narodnoosvobodilnemu gibanju, potekalo pod čedalje hujšim okupatorskim pritiskom in terjalo mnogo žrtev med političnimi aktivisti, zlasti v Istri. Politične organizacije pa so se obdržale navzlic sovražnikovemu pritisku. Tudi partizanske enote v Brkinih — v manjši meri celo v Istri — so v zmanjšanem obsegu nepretrgano nadaljevale boj. Ljudstvo pa jih je ves čas nesebično podpiralo in tudi javno pokazalo, na kateri strani je, če je sovražnikov teror le malo popustil.

V 4. bataljonu 18. brigade (Istrskem odredu) je bila z zapoznelo dobavo obleke in obutve naposled le odstranjena objektivna ovira, ki je skoraj tri mesece hromila dejavnost enot 4. bataljona. Ker pa je medtem tudi popustil mraz in v Brkinih v glavnem skopnel sneg, v enotah nemške 188. rezervne divizije pa so sredi februarja spet zamenjali izvežbane vojake z novimi letnikov 1927—1928 ter celo poslali glavnino 138. polka 188. divizije drugam, se je začasno zmanjšala zlasti dejavnost bataljona »Heine« iz postojank Hrpelje—Kozina, Materija in Podgrad. Zato so bataljonove čete razvile živahnejšo vojaško in politično dejavnost.⁴⁸

Po napadu na Bač se je štab 4. bataljona s svojimi enotami ponovno umaknil v taborišče nad Jurišče in ostal tam še 17. februarja, da bi se dogovoril s KIVP in okrožnim komitejem

KPS za južno Primorsko o nadaljnjih ukrepih, nato pa odšel z glavnino bataljona v Brkine. Že prej, 16. februarja, je poslal tja minersko-sabotažno skupino in ji ukazal, da takoj začne napadati železnice. Po dogovoru s KIVP pa je 17. februarja naročil 1. četi, naj si uredi taborišče v Črnih dolih pod Snežnikom in v sodelovanju s KIVP mobilizira vojaške obveznike na Pivki in v Podgori, nadzoruje s patruljami oba sektorja, izvede kakšno diverzantsko sabotažno akcijo in ji v ta namen dodelil minerja Franca Grbca, varuje ta sektor pred sovražniki, vzdržuje zveze med Notranjsko, Pivko in Brkini, sodeluje pri spremljanju predstavnikov NOB, prenašanju blaga itd. Tako je 20. februarja 12 borcev iz te čete spremljalo prevoz potrebščin za centralno tehniko s Pivke na Notranjsko.

V noči na 18. februar je odpotovala v Brkine 3. četa s komandantom in političnim komisarjem bataljona. Tri dni pozneje pa so se po treh mesecih vrnili v Brkine tudi drugi deli bataljona. Tako se je začelo za bataljon novo, sklepno obdobje bojev, ki so bili vsebolj uspešni.⁴⁹

Štiričlanska bataljonska minersko-sabotažna skupina, ki je medtem dobila 10 angleških brzostrelk, je v noči na 19. februar zaminirala z 10-kilogramsko mino na pritisk progo Št. Peter (sedaj Pivka)—Divača, na kateri tedaj ni bilo več toliko prometa kot prej. Nemci pa so celo en tir demontirali. Naslednji dan je ob 8.30 zavozil na mino nemški vojaški kontrolni vlak. Eksplozija je uničila dva vagona in močno poškodovala lokomotivo, zvila 4 tračnice in raztrgala približno 30 metrov proge. Promet je bil prekinjen 24 ur.⁵⁰

Med odsotnostjo bataljonove glavnine so v Brkinih stalno in uspešno delovali njegovi obveščevalci; ki so se januarja po nalogu obveščevalnega centra VII. korpusa preoblekli v civil, da bi se laže prikrivali in vzdrževali redne zveze s svojimi informatorji in drugimi sodelavci. Po zaslugi njihove neumorne in prodorne dejavnosti so bila višja poveljstva NOV že 28. januarja obveščena, da je prejšnji dan prispel iz Trbiža na sektor proge Divača—Buzet 1209. nemški zaščitni bataljon s poveljnikom Franzem Riedlom. V začetku februarja pa so obveščevalci ugotovili, da deluje v Žnidaršičevi kavarni v Ilirski Bistrici pod vodstvom Dimitrija Ljotiča nedičevska obveščevalna šola za oficirje. Dne 10. in 11. februarja ter tudi pozneje pa so poročali, da nemško poveljstvo zamenjuje v četah 1. bataljona 139. polka 188. divizije

izurjene vojake z novinci, ki jih potem tam uri. Sredi februarja so zvedeli in poročali, da so dobile enote nemške 188. divizije ročno protitankovsko orožje (Panzerfaust). Hkrati so stalno poročali o poteku utrjevalnih del na sektorjih Trst—Reka, Postojna—Reka in Postojna—Trst ter o premikih četniških, srbskih prostovoljskih in nemških vojaških enot. Zelo veliko truda so obveščevalci posvetili tudi ugotavljanju razporeda nemških enot v Trstu, o gradnji utrd ob obali od Trsta proti Pulju, o razmestitvi nemških in italijanskih obalnih artilerijskih orožij, o proučevanju sistema nemške obalne obrambe z morskimi minami, o vojni proizvodnji v tržaških tovarnah in ladjedelnicah. To je bilo velikega pomena zlasti pri ocenjevanju nemških sposobnosti za obnavljanje in krepitev jadranske vojne mornarice, pa tudi za proizvodnjo goriva, oklopnih vozil in drugih bojnih sredstev. Pred bistrimi obveščevalci 4. bataljona je sovražnik zelo težko prikril svoje načrte in ukrepe.⁵¹

Razen z zbiranjem vojaško pomembnih podatkov so se obveščevalci in njihovi številni zaupniki ukvarjali tudi s trošenjem letakov ter vtihotapljanjem propagandnega gradiva med nemške vojake in pripadnike satelitskih enot, ki so bili tedaj že skoraj vsi naveličani vojne, slabo hranjeni in malodušni. Večina pa jih ni poznala resnice o katastrofalnem položaju nemške vojske in njenem neizogibnem skorajšnjem porazu, ker so jo njih štabi skrbno prikrivali. Prav pod vplivom partizanske propagande so nemški in kvislinški vojaki in tudi oficirji prej spoznali, kam vodi hitlerjevska avanturistična vojna, kot bi bili sicer. Zato se mnogim ni več ljubilo bojevati. To dokazuje med drugim izjava komandanta nemške postojanke v Hrpeljah, ki je okoli 10. februarja posvaril svoje vojake, naj lepo ravnajo s prebivalstvom, ker se tudi zanje bližajo ure, ki so jih v teh krajih doživeli italijanski vojaki septembra 1943. V tistih dneh pa so nemški podoficirji našli pri vojaki 2. čete 1. bataljona 139. polka v Materiji sramotilno fotografijo Hitlerja in jih zavoljo te drznosti celo pretepali.⁵²

Po povratku v Brkine je bilo vojaško operativno, obveščevalno in politično propagandno delovanje bataljona bolj kot prej usklajeno in tesneje povezano z aktivnostjo političnih organizacij ter organov nove revolucionarne ljudske oblasti — narodnoosvobodilnih odborov, zlasti pa z ljudstvom v Brkinih, na Pivki in drugod. Ljudstvo pa je v tistih nevarnih in zgodovinsko pomemb-

nih dneh pred koncem vojne tako kot vedno na vsakem koraku in kljub nevarnosti rado pomagalo svojim borcem. Prav sodelovanje z ljudstvom in vsemi organizmi revolucionarnega narodnoosvobodilnega gibanja je zagotavljalo bataljonu širše vojaške in politične uspehe, hkrati pa je onemogočalo namene in napore močnih nemških in kvislinških vojaških in policijskih sil, da bi razbile politične organizacije OF in uničile partizanske vojaške enote, ki so delovale v samem jedru sovražnikovega prometnega in obrambnega sistema. Prav zato so lahko učinkovito napadale sovražnike, kadarkoli je bila ugodna možnost, in se hitro umaknile pred protiudarci njihovih močnejših sil. Te so zato največkrat mahale v prazno, ker so bili partizani, čeprav stalno navzoči, za sovražnike tako rekoč nedosegljivi.*

Po vrnitvi v Brkine je štab 4. bataljona razporedil 3. četo na severovzhodni sektor Brkinov in jo usmeril proti Vremski dolini in Divači ter cesti Divača—Ilirska Bistrica; ker ni računal na zanesljivo vrnitev 2. čete, je medtem 4. četo preimenoval v 2. in jo razporedil na sektor severozahodnih Brkinov; usmeril jo je proti cesti Reka—Trst na odseku med Podgradom in Kozino ter tamkajšnjim nemškim in financarskim postojankam. Četi sta si ločeno uredili taborišča po gozdovih in jih na nekaj dni menjavali. Štab bataljona si je uredil posebno taborišče na območju Barke—Varej—Podgrada, v bližini 3. čete. Borci so se hranili do začetka aprila podobno kot partizani 1942. leta: podnevi so uživali le suho hrano, ker niso smeli kuriti v taboriščih, zvečer pa so jim četni intendant in terenski delavci pripravili v bližnji vasi toplo večerjo.⁵³

Takšen način življenja pa ni oviral glavne dejavnosti bataljona — boja s sovražnikovimi patruljami in manjšimi enotami. Z ugodnih položajev so enote napadale tudi večje sovražnikove kolone in prometna sredstva na cestah. To so lahko storile vselej,

* Tedanji politični komisar 4. bataljona Franjo Kuntarič je v svojih spominih takratne razmere in dejavnost bataljona takole ocenil:

»Takoj po povratku v Brkine, kamor se je kmalu potem vrnil tudi okrožni komite KPS, smo našo vojaško in politično dejavnost zelo okrepili. V tedanjih razmerah je bilo zelo pomembno z besedo in dejavnostjo vzpodbujati ljudstvo v boju. Zato so naše patrulje, enote in posamezniki vsak dan, kjer je bilo prenevarno, pa zvečer in ponoči obiskovali ljudi po vaseh. Ti pa so nam, ko so videli, da smo se vrnili oblečeni v nove angleške uniforme in oboroženi z novim modernim orožjem, vse bolj zaupali in nam brez pridržkov verjeli, da nam zahodni zavezniki pomagajo. To pa je bilo tedaj zelo pomembno za onemogočanje vpliva četniške in nedičevske propagande, ki je vneto prepričevala ljudi, da so oni edini pravi angloameriški zavezniki in da ti podpirajo nje, ne pa partizane.«

(Franjo Kuntarič, spomini udeleženca, pismena izjava v AO IO v Kopru).

kadar se jim je obetal uspeh, ker so jih sektorski obveščevalci in prebivalci stalno obveščali o premikih sovražnikovih patrulj in enot.

Po vrnitvi v Brkine se je 21. februarja odlično izkazala bojna patrulja 10 mož iz 3. čete, ki je pod poveljstvom namestnika komandirja zastavnika Ivana Kluna napadla z levega brega nad Reko, med Ostrožnim brdom in Suhorjem, pratežno kolono 120 mož iz 2. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa, ko je s

Sežana, mestno središče, stari del

številnimi vozovi in mulami peljala oskrbo iz smeri Ribnice proti Divači po cesti ob Reki. Borci so jih presenetili in jih z višjega položaja silovito napadli z dvema mitraljezoma in puškami. Po kakšnih 10 minutah so se sovražniki povzpeli na hrib na desnem bregu Reke ter začeli odgovarjati s težkimi mitraljezi in minometi. Sovražnikova pobočnica pa je poskušala priti zasedi za hrbet, zato se je ta kmalu umaknila. Štab 4. bataljona je zapisal v operacijski dnevnik, da so bili ubiti 4 nedičevci, 7 pa je bilo ranjenih, pobite pa so bile tudi 4 mule.⁵⁴

Naslednji dan je izvedla četa 2. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa maščevalni pohod iz Vremske doline na Barko, ki pa je ostal brez uspeha, ker tedaj bataljonove enoti niso mogle tvegati odprtih bojev z močnejšimi sovražnikovimi silami v dopoldanskem času, ker bi se utegnile z nepremišljenimi napadi na ozkem manevrskem prostoru preveč izpostavljati obkolitvi. Sicer pa so se srbski prostovoljci, ki jih je bilo tedaj v Vremski do lini okoli 750, zelo nasilno in nesramno obnašali: kradli so hrano, grdo ravnali s prebivalci, se oblačili v partizanske uniforme in tako poskušali zavesti ljudi v zmoto. Ker pa so 24. februarja ukradli v Naklem tudi 3 kolesa nemškemu vojakom, so morali na ukaz nemškega komandanta iz Divače takoj zapustiti Vremsko dolino in se vrniti na Pivko.⁵⁵

Patrulje in čete 4. bataljona so bile konec februarja in v začetku marca zaposlene tudi z zbiranjem ubežnikov iz partizanskih enot in iskanjem skrivačev po vaseh v bližini sovražnikovih postojank. Vse to so opravljale pretežno ponoči. Tako je šla v noči na 24. februar patrolja 2. čete v Smrje pri Premu, zjutraj pa se je od tam vračala. Med vojno pa pride včasih zaradi posebnih okoliščin in psihoze strahu tudi do zmote. Dne 24. februarja ob zori je postal žrtev takšne zmote vodja patrolje politični delegat Milan Kalc. Njegovo patroljo je iz zasede med Preložami in Čeljami napadla patrolja bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe, ker je zmotno mislila, da gre za četnike. Kalc je bil hudo ranjen in je kmalu umrl, en član njegove patrolje pa je bil lažje ranjen.⁵⁶

Prebivalci Brkinov so bili zelo zadovoljni, da se je vrnila večina bataljona, še bolj veseli pa bi bili, če bi bila prišla cela partizanska armada in takoj pregnala vse sovražnike. Toda, čeprav je bilo partizanov v primeru s četniki, nedičevci in Nemci ter italijanskimi fašisti malo, so se ljudje ob njihovem prihodu počutili varnejše in se marsikje obnašali, kot bi že bila svoboda. Pogosto so kar pozabljali na vsakodnevno navzočnost okupatorjevih patrolj in kolon. Zato se je v vaseh blizu sovražnikovih postojank posebno v Brezovici, pogosto dogajalo, da so bili partizani in Nemoi hkrati v vasi ali pa so si po hišah malone podajali kljuke. Takšne razmere so marsikje privedle do zabavnih, presenetljivih in tudi do razburljivih pripetljajev. Tako so bili npr. člani bataljonskega štaba 23. februarja še pozno po polnoči v gostilni pri Mirku Ambrožiču na Barki. Komaj so se vrnili v

taborišče in zaspali, že jih je okoli 3. ure zjutraj obveščevalec opozoril, da je taborišče izdano. Zato so takoj pospravili opremo, zvili šotore in odšli proti Kovčicam. Tu so jim vaščani priredili 25. februarja zabavni večer s plesom, čeprav so sovražnikove patrulje od 15 do 30 mož tudi po trikrat dnevno prihajale v vas, ki je bila blizu postojanke. Kako razburijiva so bila takrat doživetja posameznih partizanov, nam lepo priča dnevnik bolničarke Helene Mihelič, ki je za 28. februar zapisala:

»V vasi so bili Nemci (na Kovčicah, op. M. Z.). Prav od blizu sva se videla.«

Čete preprečujejo črno borzo in zaostrejejo boj s sovražniki

Zaradi »zabavnih« doživetij posameznikov ni bila vojna na brkinskem območju nič manj kruta. Z vojaškega in propagadno-političnega področja je čedalje globlje pronicala tudi v gospodarsko dejavnost. Pogosta angloameriška bombardiranja Trsta so še poslabšala že dokaj kritične razmere v preskrbi mesta s kurjavo, živih in drugimi potrebščinami. Pomanjkanje so izkoristili špekulantski prekupčevalci iz mesta in okolice tako, da so kupovali v Brkinih, Čičariji in Istri drva, živila, vino in druge potrebščine ter jih preprodajali v Trstu po oderuških cenah. Da bi preprečil dobičcarsko špekulativno trgovino, je okrajni narodnoosvobodilni odbor za Brkine zaprosil štab 4. bataljona za pomoč. Prvo tako akcijo je izvedla 2. četa 28. februarja na cesti Reka—Trst pri Markovščini, ko je zaplenila 10 prekupčevalcem iz Račič 5 vprežnih voz, 10 glav živine in 2000 kg moke, ki so jo peljali k trgovcu Štefanu Bavdežu iz Podgrada. Zasegli so jim tudi 25 kg soli, 14,5 kg tobaka in 14.636 italijanskih lir. Zaseženi denar in 6 aretiranih oseb, sposobnih za vojaško službo, so predali sodišču pri KIVP. Drugo zaplenjeno blago so izročili gospodarski komisiji okrajnega narodnoosvobodilnega odbora za Brkine,* vozove in živino pa so zaupali v oskrbo krajevnemu narodnoosvobodilnemu odboru v Velikih Ločah.⁵⁸

* Kako dosledna revolucionarna zakonitost je vladala že tedaj, dokazuje dejstvo, da je sodni senat pri KIVP te osebe oprostil krivde in razsodil, da jim je treba vrniti zaplenjene predmete, ker gre le za prekršek in ne za kaznivo dejanje. Zato je štab 4. bataljona ukazal svoji 2. četi 9. marca, naj blago vrne lastnikom in opusti tovrstne akcije. (Dopis štaba 4. bat. 2. četi 9. 3. 1945, A IZDG F. 300/111).

Boj proti verižnim prekupčevalcem so bataljonove enote nadaljevale v sodelovanju s političnimi organizacijami tudi v naslednjih dneh.

Druga četa je 2. marca zaplenila 13 osebam 58.858 lir, več stotov moke, 100 kg karbida in precej drobnega galanterijskega blaga, hkrati pa aretirala 3 za vojaško službo sposobne moške. Trinajst stotov moke je četa skrila v Torkovem mlinu pod Javorjem. Na prijavo trgovca Bavdeža iz Podgrada pa so kmalu posegli vmes Nemci. Iz tamkajšnje postojanke je navalilo okoli 100 gorskih lovcev iz bataljona »Heine« proti Pregarju, 120 pa čez Javorje v mline — in tam so našli skrito moko in jo odpeljali. Tedaj pa se je zgodilo nekaj še bolj nepričakovanega. Neki nemški vojak, ki je tekkel za bežečo kuro, je po naključju odkril skrivališče okrožnega odbora OF in komiteja KPS za južno Primorsko. V njem so našli in zaplenili arhiv z vsemi seznami članov, izvoljenih v NOO in druge organizacije, kar bi bilo utegnilo imeti usodne posledice. Vendar je uspelo članom obveščevalnega centra 4. bataljona s pomočjo sodelavcev v štabu 188. nemške divizije v Sežani rešiti del arhiva, drugi del pa uničiti, s čimer so onemogočili gestapu, da bi to izredno pomembno odkritje izkoristil.⁵⁹

Boj proti črnoborzijski trgovini so čete nadaljevale še nekaj dni. Tako je 4. oziroma prejšnja 2. četa 3. marca zaplenila v Hrušici 6 govedi.⁶⁰

Boj proti verižni trgovini ni oviral boja proti sovražnikom. Bojna patrulja 7 borcev iz 3. čete, oborožena z mitraljezom in 5 brzostrelkami, je 2. marca pod poveljstvom četnega komandirja Albina Vatovca presenetila nemško patruljo — dva vojaka — na križišču cest Divača—Lokev—Rodik. Oba je ujela ter jima zaplenila 2 italijanski puški in strelivo. Ujetnika je bataljonski štab poslal 4. marca s patruljo na KIVP.⁶¹

Naslednji dan je poveljstvo 1209. nemškega zaščitnega bataljona zamen iskalo svoja pogrešana vojaka s patruljo 25 mož po vaseh Matavun in Dane. Zato je spet krenila tja v zasedo bojna patrulja 3. čete, da bi napadla Nemce, vendar jih je čakala zamen.⁶²

Okrepljena aktivnost enot 4. bataljona ob cesti Reka—Trst in pri cestnem ter železniškem križišču Divača je spet vzpodbudila nemško poveljstvo, da okrepi pritisk proti Brkinom. Zato je 7. marca poslalo iz Hrpelj, Materije in Podgrada več bojnih

skupin, skupno 175 vojakov v brkinske vasi Slivje, Orehek, Tatre, Kozjane, Rjavče, Brezovo brdo in Kovčice. Prav ta dan pa se je premikala iz Ilirske Bistrice v Vremsko dolino kolona kakšnih 800 četnikov iz 3. brigade 503. bosanskega korpusa. Od tam pa je že naslednji dan nadaljevala pohod proti Vipavski dolini. Bataljonovi obveščevalci so računali, da je šlo dotlej proti Vipavi okoli 3000 četnikov. Tisti dan je vdrla iz Košane na Vareje, Misliče, Vatovlje in Artviže tudi bojna skupina 60 nedičevcev, prav toliko pa jih je prišlo s Prema v Celje, na Prelože, Ostrožno brdo in Pregarje. Sovražnikova poveljstva so organizirala manjšo koordinirano ofenzivo, ki pa jim ni prinesla nikakršnih rezultatov, ker se bataljonove čete tudi tokrat niso spustile v odprt boj z močnejšimi sovražnikovimi silami.⁶⁵

Dne 8. marca zvečer so šli v akcijo na progo Št. Peter—Divjača tudi člani minerskosabotažne skupine 4. bataljona in v bližini Divače nastavili na progi Ljubljana—Trst dve mini. Druga skupina minerjev pa je nastavila mino tudi na cesti v Vremski dolini, po kateri so patroljirale četniške patrolje.* Na mini na progi je ponoči zapeljal vlak, vendar škode ni bilo veliko, ker ena mina ni eksplodirala. Zveržena je bila ena tračnica in poškodovana lokomotiva, kar je povzročilo zastoj prometa za 5 ur. Prav to noč je šla bojna patrolja iz 2. čete v Podbeže, aretirala dva dezerterja in ju proti jutru privedla v bataljonski štab.⁶⁴

Sovražnikov pritisk proti Brkinom se je v naslednjih dneh še okrepil. Dne 9. marca okoli 3. ure zjutraj je vdrla iz Materije na Mrše in v Padež kolona okoli 80 gorskih lovcev iz 1. bataljona 139. polka. Vojaki so preiskali vse hiše in senike, nato pa so se okoli 15. ure vrnili čez Misliče in Ostrovcico v izhodiščno postojanko. Medtem je prišlo okoli 9. ure iz Hrpelj 55 gorskih lovcev iz istega bataljona na Artviže in zavarovalo kolono v Padežu pred morebitnimi napadi partizanskih enot. Nato pa je skupina z Artviž nadaljevala pohod na Misliče in Vatovlje, kjer so lačni vojaki prosili hrano.

Naslednji dan pa je vdrla iz Ilirske Bistrice v vasi Pregarje, Rjavče, Tatre in Kozjane okoli 200 pripadnikov 4. polka 1. srb-

* V tistih dneh so minerji namestili v klet šole v Vremskem Britofu 250 kg težko letalsko bombo in ji dodali še okoli 10 kg plastika ter napeljali vžigalno žico v bližnje grmovje. Š to mino so nameravali uničiti nedičevsko policijo, če bi se naselila v šolo, vendar se ni. (Anton Drečnik, Mirko Kovačič, pismeni izjavi, AO IO v Kopru).

skega prostovoljskega korpusa. Na Kozjanah so pokradli kmetom precej suhega mesa, nato so se napotili čez kozjanski most proti Bujam in Košani.

Vsi ti sovražnikovi izpadi pa niso ne vojaško ne moralno prizadeli enot 4. bataljona, katerih borci so bili tedaj dobro opremljeni in oboroženi z zanesljivim orožjem. Bili pa so zdaj tu zdaj tam.

Največkrat so taborili v neposredni bližini postojank ali se potajili ob premikajočih se sovražnikovih kolonah, saj jih je obveščalo, hranilo in podpiralo vse prebivalstvo. Vendar se zaradi številčne šibkosti in pomanjkanja streliva čete niso mogle spuščati v odprte boje s premočnimi sovražniki, pač pa so nadaljevale taktiko hitrih premikov in nepričakovanih, zato pa uspešnih napadov na sovražnike.

Dne 10. marca je štab bataljona zamenjal 1. četo na Pivki s 3. četo. Ob odhodu je 3. četa spremljala na komando istrskega vojnega področja nedičevskega podoficirja, ki ga je bila tisti dan na Vatovljah ujela patrulja 4. čete.“

Nemško poveljstvo je marca 1945 uporabljalo progo Divača—Pulj v omejenem obsegu, ker mu je že zelo primanjkovalo lokomotiv in premoga. Po njej je oskrbovalo le svoje postojanke v Istri in izvažalo s pazinskega območja v Trst in Nemčijo boksitno rudo. Štab 4. bataljona je — da bi oviral tudi te prevoze — ukazal minerjem, da morajo progo spet porušiti. Zato je v noči na 12. marec bataljonska in minerskosabotažna skupina nastavila na progo mine, ki se sprožijo na pritisk. Naslednji dan je ob 11. uri zavozil na mine tovorni vlak. Eksplozija je uničila 30 metrov proge, poškodovala lokomotivo in dva vagona. Promet je miroval 8 ur.⁶⁷

Napad na esesovski osebni avtomobil pri Markovščini

Le 6 ur potem, ko je naletel vlak na mine, se je izredno izkazala 2. četa. Pod komandirjevim poveljstvom je 12. marca ob 17. uri zasedla položaje ob cesti Reka—Trst, med Gradiščem in Markovščino. Kmalu nato je pripeljal od Trsta proti Reki nemški osebni vojaški avtomobil. V njem sta bila šofer in kapetan, menda direktor neke večje tovarne. Borci so vozilo napadli z brzo-strelkami in ročno bombo. Oficir je bil takoj mrtev, prestreljeno

vozilo pa se je kmalu ustavilo, iz njega je skočil šofer in se vdal. Ko so se borci že nameravali umakniti, sta se pripeljala od Gradišča s kolesi dva italijanska financarja* Eden je bil kurir s pošto. Kmalu za tema so prišli iz nasprotnne smeri še trije nemški vojaki na kolesih. Zaseda je obe skupini napadla, ubila enega financarja, drugega pa ujela; padla sta tudi dva nemška vojaka, enemu pa je uspelo s spretnimi skoki pobegniti. Osebni avtomobil so uničili.**

Zaplenili so brzostrelko, dve pištoli in dva pasova, pomembne dokumente padlega kapetana, kurirsko pošto in 6000 lir. Četa ni v boju pretrpela nobene izgube.

Da bi se maščevalo za napad, je nemško poveljstvo spet poslalo naslednji dan dve svoji koloni v Brkine: iz Materije

* Italijanski financarji iz Tržaške legije, razmeščeni v 5 postojankah ob cesti Reka—Trst, med Podgradom in Kozino, so še vedno varovali cesto pred partizanskimi napadi. Bili pa so stalno na voljo esesovski policijski komandi v Podgradu za napade proti partizanom na brkinskem območju. In ta jih je res uporabljal v ta namen. (Informativno poročilo obveščevalnega centra 4. bataljona 18. SNOUB Bazoviške 3. 3. 1944, A IZDG F 301/III).

** Jože Mezgec, udeleženec napada, je njegov potek takole opisal:

»Prej sem bil v 2. četi, ki se je preimenovala v četrto. Toda v začetku marca sem ga ‚malo polomil‘, ko sva s soborcem Radom Macarolom čakala v zasedi pod Barko nekega tihotapca živil in ga naposled po celonočnem zmrzovanju dobila. Bila sva pošteno premražena, zato sva ga nekajkrat ‚krepko požrla‘ (misli na brkinsko slivovko — op. M. Z.) in se naju je tudi ‚krepko prišlo‘. Zato sva proti jutru, ko sva se vračala v taborišče, zapela neko partizansko pesem. Ker je bil tedaj naš pomočnik političnega komisarja Emil hudo prehlajen, sem mu nesel z Barke v torbici nekaj jajc. Med potjo pa sva srečala nekega civila, očitno aktivista, in ga legitimirala. Ta pa naju je oštel, češ kako se vendar obnašava. Za moje takratno razpoloženje je bila njegova predrznost le prehuda, zato sem mu vrgel jajce v glavo. Zaradi tega so me v bataljonskem štabu kaznovali z odvzemom brzostrelke in pištole ter me razrešili dolžnosti politdelegata, mi dali mavzerico in pet nabojev ter me premestili v Venetovo četo za borca. Vene me je bil izredno vesel in je ob mojem prihodu vzkliknil: ‚Zivio, Mezgec! Ce imajo tam okoli štaba še kaj takih, naj mi jih kar pošljejo‘.

Takrat smo taborili blizu Velikih Loč. Dne 11. marca smo precej časa čakali Nemce v zasedi blizu vasi. Ker pa jih ni bilo, smo šli naslednji dan k cesti. Vene je razporedil večino borcev 50 do 100 m od ceste, mene, pomočnika političnega komisarja Antona Skvarča in še enega borca pa je poslal k cesti na vsek, medtem ko je sam z daljnogledom opazoval položaj izza zaklona. Ko je opazil, da se bliža avtomobil, nam je ukazal, naj se pripravimo za napad. In res, onadva sta streljala na vozilo z brzostrelkama, jaz pa sem vrgel vanj angleško ročno defenzivno bombo. Avto se je kmalu ustavil. Iz njega je skočil šofer in dvignil roke, mi pa smo skočili na cesto. Skvarča je odvedel šoferja, jaz pa sem vzel mrtvemu esesovskemu kapetanu (Hauptsturmführerju — op. M. Z.) brzostrelko in pištolo, za katero je bil zgrabil, vendar mu je roka obvisela ob toku, preden je utegnil streljati. Na zadnjem sedelu pa sta sedela mrtva dva civila — eden izmed njiju je bil policijski agent — med njima pa je bila velika usnjena aktovka, polna denarja in dokumentov. Vzel jo je komandir Vene, kurir Filip Pecić-Pepo pa je snel mrtvemu kapetanu z roke uro. Potem smo prestrelili še motor in se poskušali umakniti. Prav tedaj je nekdo javil, da gredo Nemci, bili pa so le trije financarji. Udarili smo še po njih, enega ubili in enega ujeli, tretji pa je pobegnil. V tem napadu sem se rehabilitiral in si spet priboril brzostrelko in pištolo.« (Jože Mezgec, Koper, pismena izjava, AO IO v Kopru).

je prodrla čez Orehek na Tatre in Kozjane četa 100 gorskih lovcev, iz Hrpelj pa je vpadlo na Artviže, Misliče in Vatovlje 60 gorskih lovcev. Obe koloni sta bili iz 1. bataljona 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev. Vendar je bil tudi ta njihov pohod popolnoma jalov.^{6®}

Sovražnikov pritisk v Brkine se je od sredine marca stalno stopnjeval. V hribovite kraje in vasi na zahodni strani so vdirale nemške enote iz postojank ob cesti Reka—Trst, v kraje na jugovzhodu pa nedičevske in četniške čete iz Ilirske Bistrice, s Prema in Pivke.

Dne 15. marca je bil trpek in malodane tragičen dan, ker so vdrle s Pivke na Suhorje enote 2. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa in zaradi izdaje neke neuravnovešene ženske napadle v jutranjih urah skrivališče članov bataljona 2. brigade korpusa narodne obrambe na dvorišču domačije Marije Prelc, v hiši šl. 20. Tu so bili poročnik Albert Gruden-Blisk, Tajnikar in Kocjančič. V skrivališče na seniku pa sta se bila tisto jutro zatekla člana južnoprimorskega okrožnega odbora Osvobodilne fronte Anton Štemberger-Marko in Jože Prosen-Radivoj. Vnel se je boj okoli skrivališča, ki je trajal več ur. Blisk in njegova borca so se nad vse junaško upirali množici nedičevcev. Končno pa so morali kloniti, ker jih je eksplozija plastične mine onesposobila za boj. Nedičevci pa so tedaj zažgali tudi več gospodarskih poslopij, med njimi senik, v katerem sta se skrivala Štemberger in Prosen, zato sta morala iziti iz skrivališča, ker bi bila sicer v njem zgorela. Oba so nedičevci ujeli.* Potem so ju skupaj z Bliskom

* Anton Štemberger je tedanje razmere v Brkinih in dogodek na Suhorju ter trpljenje v zaporu takole opisal:

»Pozimi 1944/45 smo se morali okrožni aktivisti pogosto umikati pred sovražnikom, ki je vdiral od vseh strani v brkinske vasi. Dolžnosti . . . smo opravljali pretežno ponoči, podnevi pa se zadrževali v skrivališčih. Ker nam je bilo prebivalstvo po vaseh naklonjeno, se nam ni bilo treba bati izdaje. Štirinajstega marca so me zaradi neke dolžnosti nujno poklicali na Suhorje . . . V vasi sva se srečala s Prosenom, ki me je seznanil z nalogami, katere sva opravila do 23. ure. Nameravala sva takoj odpotovati, vendar so naju prijazni domačini pri Vrbičevih zadržali. Splazila sva se v kurirsko skrivališče v Stanetovem seniku in zaspala . . . Ko se je naslednjega dne zdanilo, sva se napotila proti Ostrožnemu brdu. Kristina Trebeč pa naju je pred Bogatajevo hišo obvestila, da so vas obkrožili četniki (prebivalci Brkinov so imeli tudi nedičevce za četnike — op. M. Z.). Zato sva se s tesnobo v srcu vrnila na senik v skrivališče. Okoli 9. ure sva slišala na dvorišču neko zoporno vpitje . . . dojela sva le, da četniki vpijejo na neko žensko, naj jima pokaže, kje je bunker. . . Okoli 10. ure so se usuli prvi rafali sledile so detonacije ročnih granat, pa tudi streljanje pušk je bilo slišati. Najino upanje na rešitev se je razblinilo v nič. Treba se je bilo sprijazniti z najhujšim. Kljub temu naju duhovitost ni pustila na cedilu: »Če zažgo senik, se bodo lahko najedli najinih pečenek«, sem šepnil Proseni . . . Kmalu pa je pritegnilo najino

in njegovima borcema, kurirjem komande mesta Materija, petimi drugimi prijetimi okrožnimi aktivisti in 17 domačini odpeljali v zapore v Št. Peter. Tam so jih 33 stlačili v klet površine 4,5x3 m, potem so jih grozovito pretepali in jih hoteli še sestradati. Domačine in nekatere aktiviste so v 10 dneh izpustili. V zaporu jih je ostalo še 7; izmed teh so izločili Štembergarja, Bliska in njegova borca ter kurirja, da bi jih poslali v tržaško Rižarno. Vendar se jim je prej posrečilo pregovoriti nedičevskega stražarja, da jih je spustil in sam pobegnil z njimi.⁷⁰

Štab 4. bataljona je bil 15. marca, ob nedičevskem napadu na Suhorje, s 1. četo in delom moštva drugih enot v bližini Vatoveij. Ko je bil obveščen, da nedičevci napadajo skrivališče, je poslal

1. četo na pomoč napadenim. Ukazal ji je, naj poskuša s slepilnim napadom vnesti zmedo v sovražnikove vrste in rešiti ujetnike. Direktni napad na nedičevce ni bil mogoč, ker jih je bilo okoli 100, bataljonski štab pa je lahko zbral le kakšnih 30 borcev. Četa se je morala približati Suhorju po daljši poti z Vatoveij proti vzhodu, skozi Padeško in Šmagorsko dolino, ter napasti od jugovzhoda čez koto 624 na Straži, za kar je potrebovala več kot dve uri. Borci so sicer pospešili pohod, vendar so prišli prepozno, ker so bili nedičevci ujetnike že odpeljali in se umaknili iz vasi.⁷¹

Ubežniki, zdravstvena služba in mobilizacija

Ob preraščanju partizanske vojske v redno armado so se pojavljale v 4. bataljonu 18. brigade poleg operativnih tudi številne organizacijskokadrovske, strokovnovzgojne, preskrbovalne, mobilizacijske, zdravstvene, disciplinske in pravosodne zadeve, ki niso trpele odlaganja, zato jih je moral njegov štab reševati

pozornost močno prasketanje, podobno sunkom nenavadno močne burje. Sam nisem resno pomislil na ogenj. Radivoj pa me je dobesedno oplazil z ugotovitvijo: 'Morda pa ne bo od naju ostala niti pečenka, pač pa le oglje in pepel?' Da bi ugotovil, kaj se dogaja zunaj, sem zlezel iz luknje. Pred menoj se je razgrnil strašen prizor: slamnata streha in kup sena na vrhu sta se dobesedno topila v plamenih. Bilo nama je jasno, da morava iz skrivališča, sicer se bova spekla kot pitani goski Odvrгла sva vse, kar sva imela pri sebi, vzdignila deske iz poda in skočila v svinjak Nedičevci, ki so bili okoli gorečega poslopja, so naju prijeli z namerjenim orožjem in vpitjem: 'Evo jih, evo jih, partizana!' Potem so mi na zaslišanju na Suhorju polomili rebra in me v gnojnem košu odpeljali čez Košano v zapore na Pivko Od tam sem se konec marca rešil z begom.'

(Maks Zadnik, Rešili so se iz ognja in četniškega zapora, Jadranski koledar 1970, stran 222—230).

sproti. Za krepitev vojaških enot pa je bilo najpomembnejše reševanje problema ubežnikov, zdravljenje bolnih in ranjenih borcev ter mobilizacija vojaških obveznikov.

Problem ubežnikov iz vojaških enot — med ubežnike je štab

4. bataljona dosledno uvrščal tudi ozdravele ranjence in bolnike, ki se niso pravočasno vrnili v enote ali obvestili pristojnih poveljstev o svojem zdravstvenem stanju — je bil tedaj zelo pereč, ker so nekateri poskušali z neutemeljenimi izgovori podaljševati bolezenski dopust vsaj do konca zime.* Izmikanja posameznikov pa so slabo vplivala na druge borce v bataljonu, ki je bil 15. marca zmanjšan le na 140 navzočih od 190 mož, v četah pa je bilo le po 25 do 30 borcev. Spričo stalnega sovražnikovega nadzorstva so četne in obveščevalne patrulje iskale ubežnike predvsem ponoči. Prijete so vodile na bataljonski štab, ki jih je pošiljal na sodišče KIVP pod Snežnik.⁷²

S posebno skrbjo je poskušal bataljonski štab reševati zlasti problem zdravljenja ranjencev in bolnikov, skritih pri zanesljivih ljudeh po brkinskih vaseh. Ker pa ni imel na voljo sposobnega vojaškega zdravnika in prepotrebne varno skrite bolnišnice, ni mogel doseči zadovoljivih uspehov. Bolnike in ranjence so zdravili pretežno civilni zdravniki: dr. Giuseppe Rizzo iz Divače, dr. Jože Rapotec s Kozine, dr. de Fecondo iz Ilirske Bistrice, dr. Franc Ambrožič iz Postojne in drugi. Zdravila pa jim je nosil in nadzoroval potek njihovega zdravljenja bataljonski bolničar Vladimir Dobrila. Kljub skrbnemu prizadevanju štab bataljona ni mogel imeti sproti pregleda nad potekom zdravljenja, ker so bili oskrbovanci razkropljeni po številnih vaseh na obsežnem območju. V skrbi za ranjence so se tedaj posebno izkazali vaščani Brezovice, Pareda in mnoge družine v vaseh po Vremski dolini.⁷³

Najteže rešljiv problem je bila v tedanjih razmerah mobilizacija. V brkinskih hribovskih vaseh je bilo zelo malo ljudi, ki bi jih bilo še mogoče mobilizirati. Dostope v doline pa so skoraj povsem onemogočali sovražniki. Ker pa je tedaj v operativnih enotah IX. korpusa borcev vse bolj primanjkovalo, je njegov štab že z odredbo 27. januarja zahteval, da mu štab 4

* Od 17. februarja do 22. marca je bataljonski štab pisмено pozival vse svoje borce zunaj enot, da se takoj vrnejo ali pa ga obvestijo o svojem zdravstvenem stanju, sicer bodo proglašeni za dezerterje. Dne 17. in 28. februarja ter 1. marca pa je izdal tiralice za 13 »dezerterjev«, med katerimi je bila večina tistih, ki se na pozive niso vrnili. (Dopisi in Tiralice v A IZDG F. 300/1, II).

bataljona javi, kakšne so mobilizacijske možnosti, 25. februarji pa mu je ukazal, naj izvede »totalno mobilizacijo«. ⁷⁴ Štab bataljona je s KIVP in komandami mest izdelal načrt za novačenje že 15. februarja. Potem pa so si enote vsaka na svojem področju prizadevale, da bi nalogo opravile, vendar zaželenih uspehov niso dosegle, ker so jim to onemogočale razmere. Zaradi pičlih uspehov je prišlo celo do medsebojnih očitkov. Kaže, da je bilo jedro problema razen v objektivnih ovirah tudi v oddaljenosti komande področja od bataljona in njeni odtrganosti od dogajanja v Brkinih,* medtem ko je bilo moštvo njenih komand mest Materija in Ilirska Bistrica tako oslABLJENO, da ni moglo učinkovito poseči na področje mobilizacije. Vsakodnevno strašenje sovražnikov po brkinskem območju je zlasti od 10. marca do srede aprila zelo otežkočalo dnevne premike tudi manjšim partizanskim enotam. Ponoči pa so se vojaški obvezniki skrivali po bunkerjih in jih je bilo zelo težko zbrati. Sicer pa je bilo zbrane novince skoraj nemogoče odpraviti iz Brkinov čez progo na Pivko ali čez Kras v Vipavo in Trnovski gozd, ker so bile zlasti marca zveze** ali popolnoma prekinjene ali zelo neredne.”

Sovražnikov pritisk v Brkine se zaostruje, v Slovenski Istri pa popušča

Nemško vojaško poveljstvo za Jadransko operativno cono je 12. marca razglasilo pripravnost vseh svojih enot, ker se je spet resno zbalo izkrcanja v Istri, ko je zvedelo, da Angloameričani zbirajo v Italiji močne rezerve. Da je Nemce nova možnost izkrcanja kljub dolgotrajnejšim pripravam obrambnih položajev vendarle nekako presenetila, dokazuje več njihovih naglih ukrepov: v enotah 188. rezervne divizije gorskih lovcev so le nekaj dni prej spet zamenjali približno 3000 izurjenih vojakov z novinci, oficirji iz višjih štabov so začeli mrzlično pregledovati utrjene

* Komanda istrskega vojnega področja je bila od konca decembra 1944 do konca vojne v snežniških gozdovih.

** Štab 4. bataljona je v svojem splošnem poročilu 31. marca 1945 poročal štabu IX. korpusa o razmerah v Brkinih tudi tole:

»Premiki naših enot po sektorju so čedalje bolj kritični. Sovražnik še vedno krepi postojanke, gradi utrdbe in dnevno patroljira tudi v najbolj oddaljene vasi ... Že 14 dni je nemogoč prehod na sektor Pivke. Onemogočena je vsakršna zveza med nami in 7. korpusom ter glavnim štabom. (Poročilo v A IZDG F 300/1).

položaje čet in stanje vojnega materiala, 705. zaščitni bataljon pa so hitro premestili z območja Kubed—Movraž—Buzet na sektor Divača—Vremska dolina, kamor je prispel kot rezerva za primer večjih partizanskih napadov 16. in ostal tam do 27. marca ter se medtem udeleževal protipartizanskih pohodov v Brkine. Okrepitev zavezniških in jugoslovanskih letalskih napadov na prometne zveze, med katerimi je bil prav 12. marca porušeni železniški most v Prestranku, in pogosto obstreljevanje ter bombardiranje tudi manjših postojank, je nemške štabe še bolj prepričevalo o možnosti izkrcanja, hkrati pa jih prisililo, da so premikali svoje enote po cestah pretežno ponoči in v večini postojank okrepili protiletalske opazovalnice. Da bi se izognila večjim izgubam v letalskih napadih na postojanke, so nemška poveljstva umaknila večino vojaštva iz Postojne, Prestranka, Divače, Podgrada in drugih postojank v bližnje manjše vasi ali pa se je utaborilo po gozdovih.

V takšnih razmerah so bile tudi manjše partizanske enote v Brkinih nemškim četam nevarne, zato je nemško poveljstvo pošiljalo po 12. marcu vsak dan svoje, nedičevske in četniške enote na pohode v brkinske hribe. Te pa so, razdeljene na 4 do 7 kolon po 25 do 150 vojakov, načrtno preiskovale vasi in gozdove. Medtem so Nemci na tržaškem območju s približno 3000, ob cesti Reka—Trst z okoli 1000, v okolici Postojne pa z več kot 3500 delavci pospeševali graditev utrdb.

Do 5. aprila je cesto Reka—Trst med Kozino in Šapjanami še vedno varoval bataljon »Heine«. Ob železniški in cestni zvezi Št. Peter—Reka je bil v postojankah v oklici Ilirske Bistrice in na Gornji Pivki razporejen 502. liški četniški korpus, medtem ko je z dvema bataljonoma varoval železnico od Narina do Ilirske Bistrice 5. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa, kakšnih 550 mož, s štabom na Premu. V Ilirski Bistrici je bil še vedno štab 4. polka tega korpusa s približno 1300 možmi in je s 1. bataljonom varoval železnico od Ilirske Bistrice do Jurdanov, 3. bataljon je bil skupaj s štabom polka v Ilirski Bistrici na voljo za boje proti partizanom na brkinskem, podgorskem in gornjepivškem sektorju, 2. bataljon pa so poslali na Col, da bi sodeloval v veliki nemški ofenzivi proti IX. korpusu JA, ki se je začela 19. marca pod geslom »Frühlingsanfang« (začetek pomladi) in končala 5. aprila."

Med mrzličnimi premiki nemških čet, v katerih so bili očitni znaki nervoze, je štab 4. bataljona, da bi povečal občutek nevarnosti med nemškim in satelitskim vojaštvom ter oviral premike, ukazal 17. marca svoji 2. in 4. četi (ta se je 1. marca vrnila iz Cerknega kot 2. in postala 4. četa), naj z udarnimi skupinami aktivneje napadata sovražnike ob cesti Reka—Trst, preprečujeta nadaljevanje utrjevalnih del in rušita prometna sredstva. Tedaj je prevladalo v delovanju četnih udarnih skupin spoznanje: če nas Nemci iščejo vsak dan po najbolj oddaljenih brkinskih vaseh in hribih, se je treba zadrževati čim bliže postojank in napadati sovražnike ob cestah.

Najprej je stopila v akcijo 12-članska udarna skupina 4. čete. Iz taborišča je odšla hkrati s patroljo, ki je spremljala aretirance na KIVP na Pivko, nato pa 18. marca zjutraj izpeljala drzen napad na nemška utrjevalna dela med kotama 648 (Grmada) in 675 (Stari grad), severno od Podgrada, kjer je precej prisilno mobiliziranih domačinov gradilo pod vodstvom dveh nemških inženircev utrdbe*. V neposredno akcijo je šla le patrolja 5 borcev pod poveljstvom četnega komandirja Ivana Auberja. Položajem se je približala ponoči, čez Huje in Pregarje. 2e prej pa si je zasedo 7 borcev med kotama 546 in 602 severozahodno od Podbež ter pri koti 589 jugovzhodno od Hrušice zavarovala umik. Skrita patrolja je čakala, da so se zbrali delavci in sta prišla Nemca; nato so borci Nemca nepričakovano napadli in ujeli ter jima zaplenili načrte in spiske. Sklicali so delavce in jih s primernim poukom poslali domov ter jim zagrozili s posledicami, če bodo nadaljevali utrjevalna dela za okupatorja. In res jih Nemci pozneje niso mogli več zbrati, zato so dela opustili.**

Poveljstvo nemške postojanke v Podgradu je takoj zvedelo za navzočnost partizanov. Zato je poslalo 100 gorskih lovcev, razdeljenih v več skupin, da bi jih zasledovali prek Podbež in Za-

* Podatke o gradnji, zavarovanju in drugih okoliščinah je zbral Franc Stanič, član obveščevalnega centra 4. bataljona, domačin, ki je tudi vodil borce v akcijo. (Ustna izjava Franca Staniča piscu in spomini pisca, ki se je akcije udeležil).

** Morda je general Ludwig Kiibler, komandant nemškega 97. armadnega korpusa mislil tudi na ta primer, ko je 14. julija 1947 na zaslišanju pred vojaškim sodiščem 4. jugoslovanske armade v Ljubljani med drugim priznal, da je bila zaradi močne partizanske dejavnosti preprečena dograditev utrjene črte med Trstom in Opatijo. (Kiiblerjeva izjava na zaslišanju, 14. 7. 1947, Slovenski poročevalec, 15. 7. 1947).

jelšja proti Pregarju in jim preprečili umik proti Hujam in Rjavčam. To pa Nemcem ni uspelo, ker se je udarna skupina uspela umakniti do 11. ure na zborna mesto v Huje. Med umikom je ustrelila ujetnika, ker nista marala več nadaljevati pohoda, ko sta opazila nemške vojake. Nemški planinski lovci so nadaljevali pohod do Rjavč, potem pa so se čez Javorje vrnili v postojanko.⁷⁷

Patrulja 4. čete je 18. marca popoldne pregledovala območje od Pregarja čez Gabrk proti Javorju in prespala noč blizu Huj v gozdu, ker je bilo politično pomembno, da prebivalci vidijo, da so partizani vedno navzoči, čeprav jih Nemci in četniki ter srbski »prostovoljci« stalno preganjajo. Naslednji dan zjutraj pa je patrolja postavila zasedo italijanskim financarjem na grebenu jugovzhodno od Hrušice, kamor so vsak dan zgodaj prihajali z izvidniško patroljo. Tisti dan pa financarjev ni bilo do 9. ure, nato pa so se blizali v strelcih. Bilo jih je več kot 15, zato je bilo očitno, da jih ne bo mogoče presenetiti. Sprejeti z njimi boj v bližini postojanke z malo upanja na uspeh pa je bilo preveč tvegano. Zavrlo tega se je patrolja umaknila in okoli 11. ure zasedla položaje ob cesti Pregarje—Obrov, južno od kote 694, z namenom, da napade Nemce, če bi prišli od Javorja proti Gabrku in Pregarju, vendar jih tisti dan ni bilo.

Za hrano borcev in obveščanje o premikih sovražnikov so skrbele mladinke iz požgane vasi Huje in terenski delavci iz Javorja, s katerimi so se borci prej o tem dogovorili. Tako je tudi 19. marca okoli 15. ure poiskal zasedo javorski mladinec Vlado Valenčič-Ločetov in obvestil komandirja, da sta potovala čez Obrov proti Golcu dva četnika z ženama in vprežnim vozom na poročno potovanje. Poudaril je, da se bosta verjetno okoli 17. ure vračala in se ustavila v Obrovu v gostilni pri »Mornarju«. Po kratkem posvetu z borci je četni komandir odločil, da je treba poskušati četnike ujeti, čeprav je bila gostilna ob vojaško zelo prometni cesti in le 400 metrov od postojanke s 40 italijanskimi financarji v cestarski hiši.

Pogumni mladinec Vlado je obljubil, da bo sam obvestil borce — ti naj počakajo v borovju severno od vasi — ko se bosta četnika vrnila in se ustavila v gostilni.

»Morate jih ujeti in preprečiti širjenje fašizma«, je resno in zavzeto dejal, ko je odšel, da bi opravil nevarno nalogo. In res so dobre zveze z ljudstvom, taktična zvižčnost in drznost

borcev tudi tedaj omogočile patrulji popoln uspeh. Komandir Ivan Auber in vodnik Leon Pavlič sta si na Valenčičev znak nadela nemški kapi in se z brzostrelkama nemoteno približala gostilni. Nato sta prisilila »četnika« in ženski da so se takoj odpeljali z njima na vprežnem vozu proti Javorju* Ženski in vprežni voz sta pustila, a ujetnika sta odvedla na Rjavče in ju izročila štabu 4. bataljona, ta pa ju je poslal na štab 30. divizije.⁷⁸

Kljub stopnjevanemu sovražnikovemu strahovalnemu pritisku proti Brkinom je ljudstvo konec marca zaslutilo, da bijejo Nemcem, četnikom in drugim sovražnikom zadnje ure. Tedaj so ljudje pogosto za njihovimi hrbti ugotavljali: »Le rogovilite, saj ne boste več dolgo tod šarili.« Ob pričakovanju svobode se je širilo vedrejšo razpoloženje, strah je polagoma splahnel. Marksikje so ljudje kar prehitro pozabljali na sovražnikovo navzočnost, šivali zastave, se dogovarjali o pohodu v Trst, prirejali zabave in vesele večere, na katere so skoraj vedno vabili tudi partizane ter jih vzpodbujali na boj. Tako so 18. marca priredili ples v Velikih Ločah in na Kovčicah, naslednji dan pa na Brezovem brdu. In v vseh treh vaseh so se prireditve udeležili tudi borci 2. čete.⁷⁹

Iz Slovenske Istre so začele prihajati vzpodbudnejše vesti. Blížali so se odločilnejši dogodki, na katere se je bilo treba pripraviti. Zato sta politični komisar 4. bataljona in njegov pomočnik organizirala 22. marca popoldne partijsko konferenco. Na njej so razpravljali o sodelovanju s političnimi organizacijami v pripravah za dokončno osvoboditev, o potrebi po aktivnejšem, samostojnem političnem delu na terenu in v enotah, o kadrovskih problemih ipd. Po konferenci se je bataljonski štab s 1. in 4. četo v večernih urah premestil z območja med Vatovljami in Barko v bližino Tater, ker je 705. nemški zaščitni bataljon skupaj z nedičevci čedalje bolj pritiskal na tisto območje.

Za 4. četo pa ni marala zaostajati 2. četa, ki je takrat tabo-rila ločeno od štaba, med Brezovim brdom in Tatrami. Zato je kljub vdoru 150 nemških vojakov iz Materije in Vremske doline čez Barko, Vareje in Mrše v Padež 22. in 23. marca izvedla zvečer 23. marca napad na nemške oficirje v Žnebljevi hiši v Markovščini.

* Prijeta sta bila k četnikom »mobilizirani« Anton Škrlič iz zaselka Zaliči pod Harijami in njegov prijatelj Jože Fabjancič iz Tominj. (Dopis poobl. OZNA 30. divizije štabu 4. bataljona 25. 3. 1945, arhiv IZDG F 300/1).

Četno poveljstvo je poskušalo z zvijačo ujeti ali onespособiti nemškega stražarja, zato je poslalo na ogled borca, ki sta govorila nemški. Četa naj bi se medtem približala od Gradišča po cesti Žnebljevi hiši na jugovzhodni strani vasi, v kateri je stanovalo 4 ali 5 nemških ofocirjev; te naj bi pobili z ročnimi bombami. Napad se ni posrečil tako, kot je bil zamišljen, ker se je medtem z nasprotne strani po cesti približala nemška patrulja. Partizana, ki sta govorila nemški, pa nista poznala gesla in se zato nista mogla z Nemci sporazumeti, temveč sta začela v zadregi streljati nanje; nato je udarila po sovražni patrulji in hiši tudi četa. Nemška enota pa je bila le za nekaj hiš naprej, zato je takoj priskočila napadenim oficirjem na pomoč: poskušala je napadalce obkoluti. V odprtem nočnem spopadu je bil — po poročilu bataljonskega štaba — en nemški vojak ubit, eden pa ranjen. Četa ni pretrpela izgub, morala pa se je umakniti na južno stran ceste in se v daljšem loku vrniti čeznjo v Brkine.⁸⁰

Tretja četa je bila do vrnitve v Brkine (31. marca) na pivškem območju vojaško neaktivna, ker je bila dodeljena v pomoč KIVP za zavarovanje, prenose materialov in mobilizacijo. Premagovati pa je morala tudi precejšnje težave pri nabavi hrane. Tako je šel 24. marca zvečer del čete po hrano v Trpčane v Podgoro. Tam se je ponoči četna patrulja spopadla s četniki, vendar pri tem ni imela izgub, sovražnikovih pa ni ugotovila."

Sovražnikov napad na bataljonovo taborišče pri Tatrah

Nemške, nedičevske in četniške enote so tudi v nedeljo, 25. marca nadlegovale Brkine s koordiniranimi pohodi manjših in večjih bojnih skupin. Dotlej je bilo njihovo prizadevanje, da bi odkrile partizanska taborišča in jih razdejale, brezuspešno. Tega dne pa je prodrla najprej s Prema na Tatrah četa 80 do 100 pripadnikov iz 1. bataljona 5. polka 1. srbskega prostovoljskega korpusa. Iz 1. bataljona 139. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev pa so koordinirano prodirale iz Podgrada in Materije skozi Pregarje, Rjavče, Javorje in Brezovo brdo ter Orehek tri bojne skupine po kakšnih 25 do 40 vojakov. Nedičevci so enako kot dva dni prej na Kozjanah v strahu pred partizani okoli 11. ure napadli od Rjavč in Brezovega brda proti Tatram bližajoči se nemški bojni skupini, ker so mislili, da sta partizanski. Vnel

se je polurni boj, v katerem sta padla dva nemška vojaka, ubil pa je bil tudi en vaščan, potem so se le prepoznali. Tretja nemška bojna patrolja pa se je, ko je slišala streljanje, podvizala z Orehka po gozdu proti Tatram, da bi ugotovila, kaj se dogaja.

Štab bataljona je tedaj taboril z deli 1. in 4. čete v hrastovem gozdu Boršt, približno 2 km jugozahodno od Tater, med cestno Tatre—Orehok—Materija in koto 706 na desni strani potoka pod Kroglikom. Ko so se Nemci in nedičevci medsebojno sporazumeli, so začeli okoli 13. ure načrtno preiskovati tisto območje. Štab bataljona je menil, da tamkajšnji položaji niso ugodni za obrambo, hkrati pa je ugotavljal, da grozi nevarnost tudi z južne strani, in ker je borcem primanjkovalo streliva, je organiziral umik proti žlebu ter dalje v smeri zahodno od Ostrovice, da bi se izognil obkolitvi in porazu. Med umikom je bataljonska kolona naletela na nemško bojno skupino, ki je prodirala od Orehka po gozdu proti severu, in se z njo spopadla. Borci so z jurišem razpodeli sovražnike; pri tem sta padla dva nemška vojaka, več pa je bilo ranjenih.* Zato se je večina borcev srečno umaknila. Zadnji del kolone z zaščitnico pa se ni mogel več prebiti, ker so se medtem Nemci spet zbrali in udarili, zato se je ta del enote obrnil proti severu in kmalu zatem naletel na Nemce in nedičevce, ki so prodrli tja od Tater. V spopadu iz neposredne bližine sta bila dva borca ujeta, dva pa sta med umikom padla, medtem ko je bil eden ranjen, dva pa so pogrešali.** Druga

* Mirko Oražem, udeleženec tega dramatičnega spopada z Nemci, se spominja:

Ko je zavil del naše kolone na desno, vzdolž potoka, se nam je z leve strani po strmem in gosto poraščenem pobočju približala kolona Nemcev. Na čelu je bil oficir, ki je prišel ravno v bočni lok kolone tik pred menoj in Rudijem Zadelom-Detcem in zagledal v hrbet nekaj borcev naše kolone. Takoi je dvignil brzostrelko in pomeril nanje, toda ni utegnil sprožiti, ker ga je Zadel podrl prej z rafalom iz brzostrelke. Nato se je zadnji del naše kolone pomaknil nekoliko nazaj in zavil po strmini desno. Medtem pa je napadla tudi sovražnikova kolona, ki je prispela za nami od Tater. Streljajne je bilo slišati z vseh strani, med nas so padale tromblonske mine in zažigale suho listje, navzlic temu smo napredovali po pobočju do vrha, pripravljeni, da razbijemo sovražnikov obroč. Tik pod vrhom sta se nam priključila dva naša ranjenca. Dva borca, Albin Stranščak in Just Morgan, ki sta nadaljevala umik po jarku, sta padla . . . (Mirko Oražem, pismena izjava, AO IO v Kopru).

** Takrat sta padla Just Morgan, borec 3. čete, doma iz Šmarja pri Kopru in Albin Stranščak, borec 1. čete, doma iz Padeža pri Kozjanah. Ujeti pa so bili Renato Kocjancič, borec 4. čete, doma iz Rižane, Drago Savarin, borec 3. čete iz Šmarja in Viktor Grizonič, borec 3. čete, iz Gažona. Štab bataljona je štel Savarina in Grizoniča za pogrešana. Izkazalo pa se je, da sta bila ujeta in 28. marca skupaj s Kocjancičem med Gradišcem in Markovščino, kjer je 2. četa 12. marca napadla nemški osebni avtomobil, ustreljena. Ranjen je bil obveševalec Slavko Vičič. (Dopisi štaba 4. bat. Komandi Mesta Materija in Koper 26., 27. in 29. 3. 1945. A IZDG F. 300/1. Seznam padlih borcev občine Koper, Ivo Lovšin, Dolenja vas pri Ribnici, Slavko Vičič, Ilirska Bistrica, ustna vira).

četa je hitela iz približno 3,5 km oddaljenega taborišča pri Brezovem brdu na pomoč napadenim, žal pa je prišla prepozno.²

S kolikšnimi težavami so se konec marca 1945 borili partizani v Brkinih, kako so se izogibali močnejšim sovražnikovim silam in napadali sovražnike, nam pričajo spomini komandirja 2. čete Karla Veneta, ki je zapisal med drugim:

»Dan pred napadom na Nemce, tj. 27. marca, smo taborili na neki koti med Kovčicami in Brezovim brdom. Bili smo čisto na prostem, še šotorov si nismo postavili... Razporedili smo se po griču, obraščenem z mladimi hrasti, ki jim pozimi ni odpadlo vse listje. Patrulj nismo pošiljali, ker nam je bil sovražnik na vsakem koraku za petami, pač pa smo se zavarovali z izvidnikom in stražarji.

Okoli 9. ure smo opazili nemško kolono, ki je šla... naravnost na naše položaje... Toda nismo vedeli, kaj se dogaja drugod okoli nas ... Nemci so zavili tik pod našim taboriščem po žlebu, oddaljenem le kakšnih 30 metrov od nas. Lahko bi jih bili pobili z ročnimi bombami, saj jih ni bilo več kot 50, toda nismo se smeli odkriti. Z njimi bi se bili spopadli le, če bi nas bili oni odkrili. Tako pa smo jih le gledali in si mislili: ‚Kakšna priložnost za napad in neizbežno lahek uspeh!‘ In vendar smo bili tisti dan lahko zadovoljni, da se je nemška kolona izognila našim položajem, ker je šla prav tedaj le 200 metrov stran za našim hrbtom druga sovražnikova patrolja proti Tatram; ta bi nas bila napadla v hrbet...«⁸³

Nemški napad med Tatrami in Orehkom je opozoril bataljonski štab, da grozi večjim skupinam huda nevarnost, ker se težko prikrivajo. Zato si je štab bataljona naslednji dan pridržal le stražarsko desetino. Prvo četo je poslal na območje Skadanščine, ker jo je nameraval čimprej poslati v Slovensko Istro. Taborišče si je uredila v gozdu nad vasjo. Za njeno prehrano pa so skrbele skadanske mladinke. Četrto četo je poslal na severozahodno stran Brkinov (Rodik—Artviže—Materija—Kozina). Taborišče si je uredila nad Mišovim mlinom, pri koti 661, severovzhodno od Brezovice. Hrano so ji priskrbeli prebivalci Brezovice, kuhale pa so jim mladinke iz Brezovice v Mišovem mlinu in jim podnevi nosile obroke v gozd, za kar je skrbela Silva Vatovec. Zvečer pa so borci prihajali sami na večerjo. Podobno kot v 1. in 4. so se hranili tudi v 2. in 3. četi. Hrane ponavadi ni primanj-

kovalo, vendar so borci jedli podnevi le suh kruh, zvečer pa so jim skuhali toplo večerjo v bližnji vasi.⁸⁴

Enote 4. bataljona so po sovražnikovem napadu pri Tatrah vse pogosteje napadale sovražnike, čeprav se še niso mogle spuščati v odprte boje z njimi, ker se je nemški, nedičevski in četniški pritisk proti njim še vedno stopnjeval in dosegel višek 4. aprila s hajko okoli 1500 nedičevcev in četnikov v severozahodnem in vzhodnem delu Brkinov. Vendar so bili to njihovi poslednji večji ofenzivni napor na tistem območju. Ljudstvo je pripravljalo za svoje borce velikonočne darilne pakete.* Zanje so zvedeli tudi okupatorji in njihovi sodelavci ter jih poskušali zapleniti. Partizanski izvidniki in obveščevalci so sicer čedalje pogosteje poročali, da odhaja od Trsta in iz Istre proti Reki čedalje več nemških čet.⁸⁵ Navzlic temu so konec marca in prve dni aprila iz postojank ob cesti Reka—Trst med Kozino in Šapjanami še vedno vsak dan grozeče vdirali v Brkine oddelki bataljona »Heine« in skupaj z različnimi italijanskimi financarji ter republikanci plenili prebivalcem hrano in krmo. Tako je 28. marca dopoldne vdrla iz Materije na Artviže kolona kakšnih 50 nemških vojakov. Zgodaj popoldne pa je prispel iz te postojanke čez Gradišče in Ritomeče na Kovčice oddelek 14 nemških vojakov z vprežnim vozom in izrazito roparskimi nameni.

Napad na nemške roparje pri Ritomečah

Druga četa 4. bataljona je tisti dan taborila severno od kote 643, blizu poti Ritomeče—Kovčice. Četni izvidnik je opazil Nemce, ki so se previdno pomikali po vaški poti, in obvestil komandirja. Ta pa je odločil, da jih bo četa napadla, ko se bodo vračali, kei bodo takrat verjetno manj pazljivi. Zato so Nemci nemoteno prišli v vas, se razkropili po hišah in delili prebivalcem propagandne podobice matere božje, vmes pa po hišah kradli kruh, jajca, klobase, krompir in drugo. Nekateri so se napili žganja. Proti večeru pa so se vračali s polnim vozom naropanega blaga proti Ritomečam.⁸⁶

* Leta 1945 je bila velika noč 1. aprila. Krajevni odbori, organizacije AFŽ in LMS so pripravili veliko darilnih paketov za partizanske borce. Samo iz okraja Bazovica so bataljonu izročili 80 kg daril. (Potrdilo štaba 4. bataljona iz 7. 4. 1945, A IZDG F. 300/III).

Medtem ko so Nemci ropali, jim je 2. četa pripravila засedo: kakšnih 20 borcev se je na koti 631 in sedlu, približno 500 do 600 metrov od Ritomeč proti Kovčicam, razdelilo v 3 skupine v obliki črke U. Zaseda je bila razporejena na ugodnih položajih za napad, zato so bili vsi borci in komandir prepričani, da se bo napad posrečil. Začel se je res srečno: Nemci so se približali dokaj neoprezno, nekaj vojakov se je celo peljalo z naropanim blagom na vozu. Na komandirjevo povelje so borci udarili z vsem orožjem. Takoj je obležalo nekaj ubitih in ranjenih Nemcev. Ranjene mule so zbežljale s poti. Prevrnil se je voz in z njega so se raztresle klobase in jajca, pod vozom pa je ostal tudi nemški mitraljez. Toda izkušenih vojakov iz bataljona »Heine« ni bilo mogoče ugnati kar tako. Preživeli so takoj našli zaklone in se začeli braniti. In kmalu je skupina 3 do 5 vojakov našla mrtev kot, se po njem priplazila za hrbet zasedi na koti 631 in jo pregnala. S tem so Nemci zasedli prevladujoč položaj. Od tod so obstreljevali druge dele zasede, predvsem komandirjevo skupino, ki pa je udarce krepko vračala. Razvnel se je zagrizen boj, ki je trajal pol ure. Sovražniku pa so hiteli iz pičila dva kilometra oddaljenega Gradišča na pomoč italijanski financarji, zato se je morala četa umakniti proti Kovčicam. Tja je odnesla tudi svojega ranjenca.*

Bilo je očitno, da je četno poveljstvo izvedlo napad iz neprimerne oddaljenosti. Ker borci niso takoj po prvem udaru z ročnimi bombami jurišali na sovražnika, so mu dopustili, da se je zbral in izvedel prothidar. Čeprav četa ni dosegla popolnega uspeha, je vendarle zadala Nemcem hud udarec, saj so bili — kot je poročal štab bataljona — 4 vojaki ubiti in 4 ranjeni, pobiti sta biti tudi muli in naropano blago raztreseno. Torej so drago plačali roparski podvig!⁸⁷

Morda je bil pomembnejši od vojaškega moralnopolitični učinek napada, saj so ga prebivalci okoliških vasi, posebno Kovčic, burno pozdravili, ko so sprejeli v vas borce 2. čete in jih pogostili ter se jim zahvalili za pogumno dejanje.⁸⁸

* V boju je bil huje ranjen v desno nogo Zdravko Povh, o katerem je Helena Mihelič zapisala v svoj dnevnik, da je zelo potrpežljivo prenašal bolečine. Soborci so ga 31. marca odnesli v Pared pri Kačicah, kjer ga je v skrivališču pri nekem kmetu zdravil civilni zdravnik dr. Giuseppe Rizzo iz Divače do konca vojne. (Dnevnik Helene Mihelič, prepis hrani avtor. Dopoln. štaba 4. bat. 7. 5. 1945, A IZDG F 300/1).

Čete se vračajo v boj v Slovensko Istro

Mednarodni razplet vojaških in političnih dogodkov se je marca 1945 povsod hitro razvijal v škodo Hitlerjeve Nemčije. Sovjetske čete so 12. marca zavzele Kiistrin in prešle Odro, 30. marca pa zlomile odpor Nemcev v Gdansku in nadaljevale prodiranje proti Berlinu, bolj na jugu pa v Avstrijo. Ameriške čete so šle 24. marca čez Ren na široki fronti med Weselom in Duisburgom ter hitro prodirale proti vzhodu in severovzhodu; 28. marca so enote 4. jugoslovanske armade osvobodile Bihač in prodirale v Liko in Hrvaško primorje; naslednji dan je ameriška 3. armada zavzela Frankfurt ob Meini, Mannheim in Wiesbaden v Zahodni Nemčiji. Kljub tolikšnim porazom so Nemci v Sloveniji, zlasti na Primorskem in Štajerskem, stopnjevali pritisk proti našim enotam.⁸⁷

Pomanjkanje nemških sil in mednarodni razplet dogodkov sta opomnila jugoslovanske in ruske kvislinge na skorajšen konec

Tretji bataljon na pohodu 5. maja 1944 proti Sv. Vidu (sedaj Zilce) na Notranjskem

njihove hlapčevske vloge. Zato so se 26. marca sestali v Postojni z nemškim visokim komisarjem Friedrichom Rainerjem in se z njim pogovarjali o nadaljevanju skupnega boja proti partizanom ter o enotnem poveljevanju nad vsemi satelitskimi silami. Le deset dni pozneje pa so se v Ilirski Bistrici sestali Mihailovičevi in Nedičevi predstavniki ter razpravljali o ustanovitvi nove kraljevske jugoslovanske vlade, vendar na sestanek niso vabili Rupnika, zavoljo česar je bil užaljen.⁹⁰ Vsa ta pogajanja pa so bila popolnoma nesmiselna, ker so lahko le potrdila usodni skupni poraz okupatorjev in njihovih sodelavcev, sovražnikov ljudstva in njegovega napredka.

Sklepe prvega dogovarjanja so kmalu potrdili tudi konkretni ukrepi nemškega vojaškega poveljstva, ki je od 27. marca do 5. aprila zamenjalo nedičevce pri varovanju proge Divača—St. Peter s pripadniki 1. bataljona 1. italijanskega milicijskega polka teritorialne obrambe iz Trsta, nekaj dni pozneje pa tudi nemške enote na cesti Reka—Trst in progi Divača—Buzet. Med 10. in 12. aprilom je poslalo 2., 3. in 4. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa ter 2. in 3. brigado liškega četniškega korpusa skupaj z nemškimi enotami v boj proti 4. jugoslovanski armadi na Notranjsko in Kočevsko.⁹¹

V začetku aprila so vse vesti s front napovedale skorajšnji zlom nemškega odpora. Čete Rdeče armade so 3. aprila zavzele Wiener Neustadt, 4. aprila pa sta prešli na italijanski fronti v ofenzivo proti Bologni in Ferrari tudi 5. ameriška in 8. britanska armada. Sočasno z veselimi novicami pa so se začeli pojavljati tudi začetki hudega političnega zapleta v zvezi s priključitvijo Primorske Jugoslaviji. Tedaj je italijanska reakcionarna monarhistična vlada objavila zeleno knjigo, v kateri je predrzno zagovarjala »zgodovinske pravice« Italije do Istre in Slovenskega primorja.⁹² Takšen mednarodni politični zaplet je na južnem Primorskem posredno napovedovalo tudi nadomeščanje nemških in nedičevskih enot z italijanskimi fašisti, kakor tudi še vedno obstoječa možnost angloameriškega izkrcanja v Istri. Oboje je narokovalo enotam jugoslovanske armade na ozemlju Slovenskega primorja in Istre, da se čimprej zberejo v bližini večjih mest in jih zasedejo še pred prihodom zavezniških čet ter vzpostavijo v njih vojaško in civilno oblast izvoljenih narodnoosvobodilnih odborov.⁹³

V takšnih razmerah je bilo za nadaljnje ukrepe bataljonskega štaba in delovanje njegovih enot zelo pomembno pismo Janeza Dekleva-Igorja, sekretarja okrožnega komiteja ZKMS (SKOJ), z dne 30. marca. Dekleva je z njim obvestil bataljonski štab, da v loparskem okraju ni več nemških postojank, v istrskem in obalnem pa so razmere podobne, kot so bile pred septembrom 1944. Umik nemških enot da se nadaljuje. Zato *naj bi štab spričo spremenjenih vojaških razmer in izredne politične pomembnosti Istre takoj poslal tja četo, ki naj bi jo vodil izkušen komandir in dober poznavalec Istre* — po možnosti Karel Vene, ki je v Istri znan in priljubljen. Obnovil pa naj bi tudi delovanje obveščevalne točke.

Potem je Dekleva takole utemeljil pomen svojega predloga:

»Prihod vojaških enot bi imel velik politični pomen, ker... ljudje z veseljem pozdravljajo celo nastope posameznih partizanov. Navzočnost partizanske enote pa bi ugodno vplivala tudi na poživitev politične aktivnosti, ki se je prav v zadnjem času razvila na terenu in je ovirajo le še napadi približno 20 fašističnih teroristov...« (iz Kopra — op. pisca).⁹⁴

Deklevovo poročilo je omogočilo okrožnemu komiteju KPS in poveljstvom vojaških enot na južnem Primorskem, da takoj enotno ocenijo vojaške in politične posledice, ki bodo nastale z umikom sovražnih vojaških enot iz Slovenske Istre. Iz njihovih tedanjih ukrepov je mogoče sklepati, da so poveljstva realno predvidevala, *da bo nastala z odhodom sovražnikovih vojaških sil iz Istre edinstvena zgodovinska ugodna priložnost za hitre in učinkovite vojaške ter politične posege vodstva NOB na tamkajšnjem območju*. Zato so vojaški štabi in okrožni komite KPS do

10. aprila okrepili vojaške enote in politične kadre, sledile pa so usklajene in načrtno vodene, vse bolj učinkovite vojaške in politične akcije.

France Perovšek, tedanji politični sekretar okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko, se tedanje dejavnosti v Brkinih in priprav na odhod v Istro takole spominja:

»Naši aktivisti in partizanske vojaške enote so kljub stalni in sistematski aktivnosti sovražnikov razvili zelo spretno politično in vojaško dejavnost. Bili so povsod in vse prizadevanje sovražnikov, da bi nas uničili, je bilo zaman.

Po približno enomesečnem delovanju v Brkinih so bile do 20. marca vzpostavljene zveze z okrajnimi organizacijami v Istri...

kamor je bil najprej poslan okrožni sekretar SKOJ — Janez Dekleva, ki nam je kmalu poročal o ugodnih možnosti za delo na tamkajšnjem območju... zato sem se dogovoril s štabom Istrskega odreda in VDV enoto za pohod v Istro. Z njimi je okrožni komite (pred odhodom — op. M. Z.) izdelal skupni načrt za vojaške akaije v Istri.⁹⁵

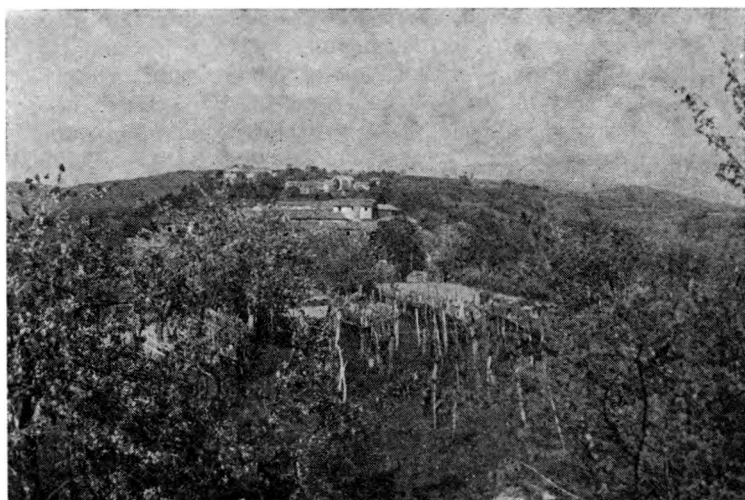
Načrt o aprilskem delovanju partizanskih čet v Istri je bil zasnovan na že preizkušeni ofenzivni taktiki hitrih in učinkovitih napadov na manjše sovražnikove enote, patrolje in prometne zveze, da bi Nemce in fašiste, ki so imeli tedaj v Slovenski Istri le še manjše vojaške in policijske sile, prisilili k obrambi postojank; s tem bi zadržali del njihovih sil v Istri in tako pomagali 4. jugoslovanski armadi pri njenem prodoru proti Trstu, hkrati pa zmanjšali možnosti sovražnikovih vdorov v vasi in hribovite kraje na najmanjši obseg. Takšna taktika delovanja je omogočila široko politično aktivnost in dobre vojaške uspehe, razen tega pa je vzpodbujala k aktivnejšemu odporu vse istrsko prebivalstvo, ki je po več kot 7-mesečnem okupatorskem terorju komaj čakalo, da bi svobodneje zadihalo.⁵⁶

Istrsko ljudstvo je navdušeno sprejelo vračajoče se partizanske enote in jim dalo na voljo vse, kar je premoglo. Z njimi je tudi neposredno in aktivno sodelovalo v bojih. Zato je okrožni komite KPS sredi aprila 1945 upravičeno poročal, *da so ljudje »razgibani do borbenih nastopov«*. V takšnem razpoloženju ljudstva se je pod vplivom delovanja okrožnih in okrajnih aktivistov ter vojaških enot razvila izredno živahna politična dejavnost: množični sestanki po vaseh, politični shodi, volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore, konference okrajnih mladinskih in drugih političnih organizacij... Nanje je prihajalo malodane vse vaško prebivalstvo, čeprav je bilo prav tedaj v polnem teku pomladansko delo na poljih in v vinogradih/

Štab 4. bataljona 18. SNOUB (Bazoviške) je v skladu z izdelanim skupnim načrtom konec marca in prve dni aprila naglo ukrepal. Že 30. marca je poklical s Pivke v Brkine svojo 3. četo in ji določil operativni sektor severovzhodnih Brkinov s splošno usmerjenostjo proti Divači in Vremski dolini.* V noči na 2. april

* Tretja četa je prispela v noči na 31. marec. Njena patrolja je v noči na 1. april pospremila iz Dan pri Divači v bataljonski štab 3 ruske državljane, ki so pobegnili iz nemške vojske v Lokvi in prostovoljno vstopili v Jugoslovansko armado. Od 30. marca do 1. aprila so vstopili v JA: 1. Vasilij Nivicer, 2. Andrej Breikov,

pa je poslal v Istro 2. vod 1. čete pod vodstvom pomočnika bataljonskega političnega komisarja Vincenca Lukana-Emiia in namestnika četnega komandirja Ivana Kluna. Spotoma je vod spremljal v Istro neki »transport« in v naslednjih dneh srečno prispel na območje Bočajev in Boršta. Tu se je povezal s komando mesta Koper, ki se je tedaj s prizadevanjem namestnika komandanta KIVP Jožeta Buha-Boruta in že omenjenega Janeza Dekleva spet zbirala po hudem sovražnikovem udarcu 9. februarja.” Prihod voda v Istro je še posebej pripomogel h krepitvi

Trsek v Slovenski Istri. V vasi se je 1944 dalj časa zadrževal 1. bataljon Istrskega odreda

vojaške in politične dejavnosti na tistem območju tudi zato, ker so že 4. aprila Nemci izpraznili svoje postojanke Pomjan, Gažon, šergaše, Grintovec, Padeno, Korte (sedaj Dvori nad Izolo) in Novo vas. V večini drugih postojank v hribovitem delu Istre pa so zmanjšali število vojakov. Tako je ostalo pri Sv. Petru (sedaj Raven) le 40 vojakov, pri Bandelu v dolini Dmice 6, na križišču

3. Peter Kozlov, 4. Dimitrij Mihajlov in 5. Nikolaj Tumanov. (Operacijski dnevnik 4. bat., A IZDG F 301/11 in potrdila štaba 4. bataljona, izdana omenjenim 7. 5. 1945, kopije v A IZDG F 300/III).

pri Šmarju 6, v Kopru 45 Nemcev in 40 fašistov, 70 tajnih policistov »Bande nere« in 100 članov civilne straže (Guardia Civica).»

Štab bataljona je tedaj pripravljaj pohod v Slovensko Istro, hkrati pa je moral reševati tudi problem zelo skrčenega številčnega stanja moštva v svojih četah, saj se je v bataljonu od 15. do konca marca zmanjšalo številčno stanje od 190 na 185 mož, v četah pa je bilo le 122 od 185 borcev in še izmed teh jih je bilo 16 odsotnih.* Da bi bile čete sposobne izvesti predvidene naloge ob sovražnikovem zlomu, jih je bilo treba čimprej številčno okrepiti, njihova poveljstva pa kadrovsko izpopolniti in oficirje ter podoficirje po potrebi prerazporediti. Štab bataljona je upal, da bo mogoče v Istri hitro izpopolniti čete z novinci. Kadre četnih poveljstev pa je po lastnem preudarku sproti premeščal glede na potrebe in naravo nalog posameznih enot. Tako je 2. marca imenoval Janka Jelinčiča, dotedanjega referenta za kadre v bataljonskem štabu, za političnega komisarja 4. čete, 4. aprila pa je premestil pomočnika političnega komisarja 3. čete Mirana Blažino na enak položaj v 4. četo, Maksa Zadnika pa iz 4. v 1. četo. Za pomočnika političnega komisarja v 3. četi je imenoval tedanjega političnega delegata 2. čete Silva Luša in ga premestil v 3. četo, medtem ko je njegovo dolžnost prevzel Jože Mezgec.¹⁴

Četna poveljstva so imela vedno dokajšnjo operativno samostojnost. Štab bataljona jih je le vzpodbujal k vojaški dejavnosti, jim dajal podatke za akcije, le poredko jim je določal konkretne operativne naloge. Te je prepuščal njihovi iznajdljivosti in objektivnemu preudarku, ker je bilo vodenje vseh vojaških akcij iz bataljonskega štaba spričo hitro se spreminjajočih razmer tedanjih zvez in razporeda čet na širšem območju objektivno nemogoče.

V prvi polovici aprila so se na sektorju Kozina—Podgrad, od koder je 5. aprila končno odpotoval nemški bataljon »Heine« iz 139. polka, razmere hitro izboljšale. Zato je 4. četa v naslednjih tednih razvila izredno učinkovito ofenzivno dejavnost proti sovražnikovim prevoznim sredstvom, patruljam, kolonom in postojankam ob cesti Reka—Trst, med Bazovico in Podgradom.¹⁰¹

* Prva četa je imela 31. marca na seznamu 25 mož, 2. četa 1. aprila 33, 3. četa 24. marca 32 in 4. četa, 30. marca tudi 32 mož. Vse čete 122 mož. Izmed teh jih je bilo 12 v bolnišnici, 1 na bolovanju in 3 na tečajih, zato je bilo dejansko navzočih le 106 borcev. (Poročila čet štabu 4. bat. z omenjenimi datumi, A IZDG F 300/III).

Četno poveljstvo je ustanovilo posebno udarno skupino 6 borcev — prostovoljcev, ki jih je vodil Leon Pavlič in so bili oboroženi z dvema mitraljezoma, dvema puškama in brzostrelkama. Ta skupina je 4. aprila zvečer, na dan velike četniško-nedičevske ofenzive v Brkine, ko je prodrlo od Materije in Podgrada ter iz doline Reke v brkinske hribe okoli 1500 četnikov in nedičevcev, napadla 2 km severozahodno od Kozine, med Nasircem in Krvavim potokom, nemški osebni avtomobil, ubila oficirja in ranila 2 vojaka. Poškodovano vozilo se je kmalu ustavilo, vendar se mu borci niso mogli približati in ga uničiti, ker je šla za njimi sovražnikova kolona. Ta jih je napadla, zato se se morali hitro umakniti.¹⁰²

Naslednji dan je patrolja 4. čete sprejela s Kozine pobegla nemška vojaka — koroška Slovenca, ki sta želela kot prostovoljca stopiti v Jugoslovansko armado in ju odvedla na štab bataljona.* V prvih dneh aprila so patrolje 4. čete ujele še enega nemškega vojaka v Obrovu, drugega pa v Brezovici.¹⁰³

Tudi 2. četa ni marala zaostajati. Zato se je bila po napadu na Nemce pri Ritomečah (28. marca) najprej umikala na sektor Brezovica—Mrše; od tod je odšla 1. aprila čez cesto Reka—Trst na sektor Poljane pri Podgradu v Čičariji. Hotela se je namreč izogniti četniško-nedičevski ofenzivi in nameravala na poljanskem sektorju loviti skrivače ter napadati fašistične patrolje, ki so varovale utrjevalna dela na Žabniku in blizu Vodic, imele pa so svojo postojanko tudi na Golcu. Vendar si četno poveljstvo — kot je poročalo 5. aprila — zaradi močnih sovražnikovih sil v bližini ni upalo tvegati napada na sovražnike na tistem območju. V noči na 5. april pa je zaman poskušalo izvesti premik v Brkine. Cesta je bila namreč zasedena z nemškimi enotami, ki jih je njihovo poveljstvo tedaj premeščalo s tržaškega in istrskega območja proti Klani in Reki. Zato se je četa vrnila pod Slavnik. V noči na 7. april pa je nemoteno prešla v Brkine. Ob prehodu čez cesto je med Markovščino in Gradiščem napadla italijanske fašiste, ki so se peljali po cesti na kamionu s prikolico. Ubila je enega fašista in dva ranila.¹⁰⁴

* Ubežnika sta bila Gašper Ernest, roj. 1914 pri Sv. Nikolaju blizu Beljaka, in Ivan Leiting, roj. 1920 v Maubergu (dopis poveljstva 4. čete štabu 4. bataljona 5. 4. 1945, A IZDG F. 300/III).

Napad na Nemce pri Župančičih v Slovenski Istri

Prva četa je bila po odhodu njenega 2. voda v Slovensko Istro razdeljena v dve skupini. Vendar je tudi njen 1. vod s četnim poveljstvom odpotoval v jasni noči na 9. april skupaj s komandantom bataljona majorjem Matevžem Sivcem čez Slavnik, potem pa med Prešnico in Podgorjem nemoteno šel čez progo Divača—Pulj. Dne 9. aprila se je ustavil v Dolu pri Hrastovljah in organiziral zvečer sestanek vaščanov te in sosednjih vasi. Zbralo se je več kot 200 ljudi. Spregovoril jim je pomočnik političnega komisarja in vsi so ga z zanimanjem poslušali. Noč na 10. april so borci prespali na hribu Lačni, zvečer pa nadaljevali pohod na Bočaje in se združili z ostalim delom čete.¹⁷

Drugi vod 1. čete pa je 7. aprila pod poveljstvom pomočnika bataljonskega političnega komisarja Vincenca Lukana-Emila in s sodelovanjem skupine borcev komande mesta Koper ter prebivalcev bližnjih vasi napadel v ozki dolini potoka Rokave pri vasi Župančiči nemško roparsko skupino 15 vojakov. Ti so prišli s 3 vozovi in 6 mulami pod vodstvom oficirja čez Puče in Planjave v dolino Dragonje in po njej k Župančičem. Tam so prisilno — po polovični ceni (20. in 17. lir za liter) — odkupili pri kmetih Jožetu in Antonu Gunjaču (hišna št. 4 oziroma 10) 12 do 13 hi vina. Po drugih hišah pa so naplenili poln voz fižola, moke in suhega svinjskega mesa.¹⁸ Nemci so se zadržali dalj časa v vasi, se prepirali z vaščani in jim grozili z orožjem. O tem so kurirke obvestile borce na območju Boršta. Ti pa so organizirali napad na sovražnike. Zasedo so jim postavili pri Steni, v naj ožjem delu doline, ob potoku Rokavi, zahodno od zaselka Glem. Nekoliko višje, severno od Glema, pa jih je ščitila skupina 5 borcev s težkim mitraljezom. Ko so Nemci peljali na dveh vozeh vino proti Babičem — njihov tretji voz z jestvinami pa je bil še pri mlinu Lazarja Umerja, pod zaselkom Dilici — jih je partizanska zaseda napadla. Po približno polurnem obstreljevanju so partizani obvladali nemški odpor, pobili tri Nemce in tri mule. Nemški oficir, ki je jezdil spredaj na belem konju, je bil laže ranjen v vrat, vendar mu je uspelo pobegniti proti Marezigam, moral pa je pustiti partizanom konja. Tudi nekaterim vojakom je uspelo pobegniti, vendar so jih partizani in civilisti zasledovali ter jih še nekaj pobih in ranili. Kot je poročal 25. aprila štab 4.

bataljona, je padlo v boju 9 Nemcev, šestim pa je uspelo ranjenim pobegniti,* medtem ko partizani niso imeli nobenih izgub.

Borci 1. čete pa so zaplenili nemški lahki mitraljez in 1000 nabojev streliva, mavzerico in nekaj opreme ter jahalnega konja s sedlom. Nekaj orožja so sovražnikom zaplenili tudi civilisti in borci komande mesta Koper. Oškodovanim prebivalcem so vrnili blago, jim prepustili vozove in tri mule, medtem ko so bile druge tri mule pobite in večina vina razlitega.¹⁰⁷

Napad na Nemce pri Župančičih je bil po njihovem sedmesečnem nekaznovanem ropanju prvi resnejši obračun z njimi in je izzvenel v bojni klic vsem prebivalcem. Klicu so se odzvali nekateri prebivalci bližnjih zaselkov Rojci, Dilici in drugih ter z orožjem, motikami in vilami jurišali na Nemce. Tako je terenski delavec Bruno Peroša z italijansko puško z odžagano cevjo ujel nemškega vojaka in mu zaplenil orožje. Zmaga nad nacističnimi roparji je močno odjeknila po vsej Slovenski Istri in dala ponovno vzpodbudo k splošnemu upor.¹⁰⁸

Nemci in fašisti pa so imeli tedaj še dovolj sil v Istri, da so se lahko maščevali za hud poraz. Že naslednji dan zjutraj so navalili na Župančiče in bližnje vasi z močnejšimi silami, ki se jim partizani z največ 30 oboroženimi borci v Istri tedaj niso mogli uspešno upreti. Z njimi je bil tudi prejšnji dan ranjeni oficir. Ta je v Pomjanu spoznal invalida Jožeta Gunjača iz vasi Župančiči, ga obtožil, da jih je izdal partizanom in ga na travniku nad vasjo ustrelili. Sicer pa so Nemci spet vse križem kradli vino, pobijali kure in plenili živila.¹⁰⁹

Slovenska Istra je bila aprila 1945 zaradi umika sovražnikovih vojaških sil, izsiljenega s pritiskom IV. jugoslovanske armade proti Reki, narodnostno mešanega prebivalstva v obalnih mestih, bližine Trsta in sle italijanskih nacionalističnih krogov po njeni ponovni okupaciji vse bolj pomembna. Zato je bilo treba hitro okrepiti partizanske vojaške sile, zaostriti boj in kar se da hitro

* Podatki o sovražnikovih izgubah v tem boju se ne ujemajo niti v vseh poročilih enot 4. bataljona. Poveljstvo 1. čete je poročalo 20. aprila štabu 4. bataljona, da je padlo v boju 6 Nemcev, 3 pa da so bili ranjeni. Bataljonski štab je v svoj operacijski dnevnik zapisal, da je padlo 6 sovražnikov, nato pa je čez številko 6 zapisal 9 in te podatke je poslal 25. aprila štabu IX. korpusa. Poizvedbe pri prebivalcih Župančičev kažejo, da so med napadom padli le 3 Nemci (izjave Itala Gunjača in Emilije Golob iz Župančičev piscu, ustni vir). Tudi udeleženec spapada Franc Peroša, član straže KM Koper, se spominja le treh padlih sovražnikov. (Fr. Peroša, Koper, ustni vir). Le borec Mirko Oražem iz 1. čete se spominja, da so 3 padli, 5 pa so jih ranjenih ujeli, pozneje pa jim je neki civilist izročil še enega ujetnika. (Mirko Oražem, pismena izjava, AO IO v Kopru).

izpopolniti narodnoosvobodilne odbore in jih usposobiti za takojšen prevzem vseh oblastnih funkcij v osvobojenih obalnih mestih. Da bi to nalogo čimprej izpeljali, iso v noči na 10. april hiteli iz Brkinov v Istro pod zaščito borcev 2. čete člani okrožnega komiteja KPS za Južno Primorsko. Vodil jih je sekretar okrožnega komiteja France Perovšek. Četa je 10. aprila varno prispela v Istro in se v noči na 11. april pri Bočajih pridružila

1. četi. V tistih dneh je prispela pod poveljstvom Alojza Renarja-Mačka v Slovensko Istro /tudi 1. četa bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe. Tako so se vojaške sile sicer okrepile, vendar so še vedno štejele le okoli 100 mož.¹¹⁰

Napad na nemško patruljo pri Bočajih

Dne 11. aprila je bilo v Slovenski Istri 48 borcev in funkcionarjev 1. in 2. čete ter bataljonskega štaba.* Najbližja sovražnikova postojanka je bila tedaj komaj 2500 m daleč, v Trebešah.

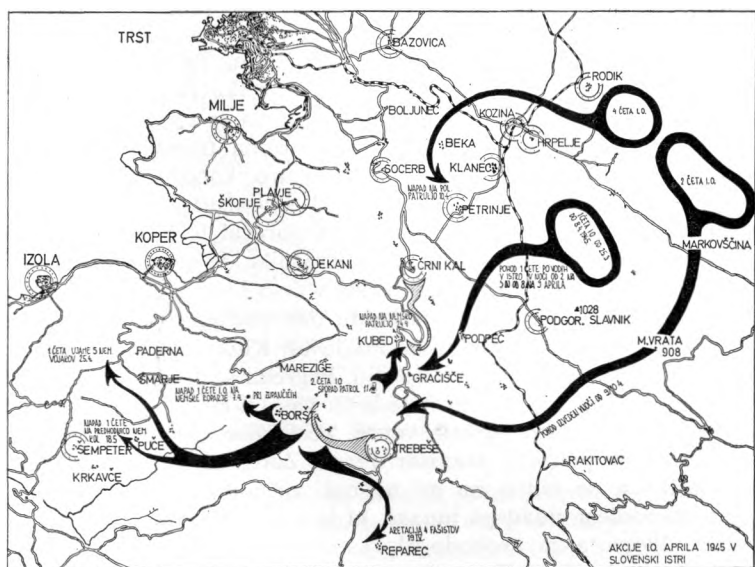
V njej je bilo 50 do 60 pripadnikov 1. bataljona 137. polka 188. nemške rezervne divizije gorskih lovcev, ki so varovali cesto Gračišče—Oprtalj—Livade in z bojnimi patruljami 10 do 15 mož dnevno nadzorovali okolico tja do Gračišča, Gradine, Loparja in proti Buzetu.

Četi sta morali ofenzivno onemogočati sovražnikovo patruljiranje po istrskih vaseh in s tem olajšati politično delo. Zato je že v noči na 11. april krenila 12-članska bojna patrulja 1. čete v zasedo k cesti med Trebešami in Butari. Ker pa je bilo zelo temno, borci pa niso dobro poznali krajev, so zašli preblizu nekega zaselka pri Butarih. Pasji lajež pa je izdal njihovo navzočnost Nemcem, s tem pa je bila po oceni vodje patrulje izključena možnost, da bi budnega sovražnika presenetili. Zato so se proti jutru vrnili k četi na Bočaje.⁴¹

Dopoldne 11. aprila je bilo lepo sončno vreme. Štab bataljona in del 1. čete sta odšla na druge položaje. Na Bočajih je ostala le patrulja 1. čete in večina moštva 2. čete, ker so bili njeni borci

* Iz bataljonskega štaba so bili tedaj v Slov. Istri komandant Matevž Šivec, pomočnik političnega komisarja Vincenc Lukan-Emil in kurir, iz obveščevalnega centra 3 člani, iz 1. čete 20 in iz druge 22 borcev, jxxkrfirirjev in oficirjev. (Poročilo komandanta in pomočnika političnega komisarja štabu 4. bat. 11. 4. 1945, A IZDG F 300/III. Poročilo poveljstva 2. cete 17. 4. 1945 — IZDG F 300/III).

zaradi celonočnega pohoda utrujeni. Komandir čete je razporedil nujno zavarovanje, druge borce pa pustil počivati. Do 11. ure je bilo nenavadno mirno, tedaj pa sta skoraj hkrati pritekla h komandirju intendant Ivan Gustinčič in domačin Viktor Lovrečič ter ga obvestila, da se bližajo od zaselka Jurasi, iz jugovzhodne smeri, Nemci. Četa ni več utegnla zasesti najugodnejših položajev. Ker pa je imela skupaj s patruljo 1. čete očitno premoč v

Akcije Istrskega odreda aprila 1945 v Istri

orožju, številu in bojaželjnosti borcev, je komandir Karel Vene ukazal, naj borci zavzamejo položaje ob vaških hišah in po dvoriščih ter napadejo Nemce, ko bodo prišli v vas iz neposredne bližine. Nemška patrulja pa ni prišla v vas, temveč je v pravilnem bojnem razporedu zavila pod vasjo proti truškovski šoli in skupini hiš na Kortini, zato ni bilo mogoče izvesti komandirjeve zamisli. To je spoznal tudi sam, zato je hitro razporedil četo na zahodni rob naselja in ukazal napasti Nemce v hrbet iz razdalje 150 do 250 metrov, že prvi streli so hujše ranili vodjo

nemške patrulje, zato ga je nekaj vojakov poskušalo odvreči v župnišče, da bi se od tam branili. Župnik Milko Margon pa jim je pred nosom zaprl vrata, zato so bežali proti zaselku Gonjači.⁴² Kakšnih deset nemških vojakov, ki se niso znašli v hudem ognju strojnic na odprtem terenu, pa je zavzelo položaje ob poti in po grmovju ter se začelo z dobro merjenimi streli energično braniti. Ker je bilo očitno, da z obstreljevanjem na tej razdalji ne bo mogoče sovražnika potolči, je komandir zbral udarno skupino 6 borcev in jo poslal pod vodstvom četrtega političnega komisarja Franca Zorca proti šoli z nalogo, da obide sovražnike in jim udari v levi bok in hrbet. Ta skupina je po opreznem približevanju presenetila sovražnike že s prvim udarom, dva ujela in enega pobila, nato je ujela še enega ranjenega, druge pa pognala v beg proti jugu oziroma trseškem potoku.* S tem je bil boj, ki je trajal poldrugo uro, končan. Po poročilu 2. čete 17. aprila so v boju padli 3 sovražniki, 3 pa so bili ranjeni, medtem ko je štab bataljona poročal le o 3 padlih. Ob pripravah za skupen naskok na sovražnike je pred hišo Julija Kocjančiča nemški ostrostrelec zadel v čelo 17-letnega mitraljezca Jožeta Kluna-Branka, ki je naslednji dan podlegel rani.¹¹³

Soborci so do solz ganjeni obžalovali Klunovo junaško smrt. Pokopali so ga 14. aprila v Loparju. Pogreba se je udeležilo okoli 300 prebivalcev Loparja in sosednjih vasi. Soborci so mu zapeli žalostinko, mladinke spletle vence, poslovilne besede pa mu je izrekel četni politični komisar Franc Zorc, ki je med drugim poudaril, da ne bomo ne mi ne naši prihodnji rodovi pozabili junaško padlega mladega junaka, ki je na pragu svobode žrtvoval mlado življenje za svobodo slovenske domovine, katere del je tudi Slovenska Istra.¹¹⁴

Nemški poveljnik trebeške postojanke ni smel molče prenesti poraza svoje patrulje, posebno še ne zato, ker so mu jo razbili »banditi«. Da bi »oprال vojaško čast«, je že tisti dan okoli 17.

* Med napadom udarne skupine 6 borcev od Kortine proti žarišču sovražnikovega odpora sta dobila borca Marjan Kocjančič in Jože Pucar nalogo, da z ročno bombo pokončata nemškega mitraljezca. Toda Pucar je med približevanjem naletel na nemškega podoficirja, ki ga je udaril po glavi s puško, da je padel v nezavest, nato pa mu naslonil puško h glavi, da bi ga ustrelil. Prav takrat je prišel pomočnik političnega komisarja Nemcu za hrbet in ga z rafalom iz brzostrelke podrl ter poslednji hip rešil Pucarju življenje. Pri mrtvemu podoficirju so zaplenili žepno uro, ki je bila podarjena 1927. leta kot 2. nagrada na tekmovanju varnostne policije v streljanju s pištolo v Bremeu (monogram). (Maks Zadnik, Med Snežnikom m morjem, Primorski dnevnik 13. in 14. VI. 1969. Izjava Ivana Gustinčiča in Franca Zorca, Koper oziroma Reka, ustna vira).

ure prodrli s 40 do 50 vojaki proti vasi Kozloviči, od tam pa se je po obraščenem jugovzhodnem pobočju prikrito približal Truškam. Tu je najprej ukazal aretirati župnika, mu vrget pod noge najdenega padlega podoficirja in župnika obsodil na smrt. Ko je nameraval sodbo izvršiti, je neka partizanska patrolja napadla Nemce. Zato so župnika odpeljali kot talca, ga sramotili in pretepali ter mu zaplenili župnijski denar. Oplenili so tudi nekatere vaše domačije, nato pa zavzeli za obrambo primerno osamljeno Lovrečičevo hišo št. 14, ob poti Popetra—Marezige, severno od Bočajev. Tu so ostali ponoči na 12. april. Od 22. do 23. ure je pripravila 2. četa z nekaj borci 1. čete napad na sovražnike, vendar ga ni izvedla, ker so Nemci držali domačine in župnika za talce; četa ni imela težkega orožja, okoli hiše in z zidom ograjenega dvorišča pa je bila čistina, ki je onemogočala prikrito približevanje v dokaj svetli noči. Naslednji dan so Nemci odnesli svojega mrtvega in odvedli župnika na poveljstvo 137. polka na Škofije, kjer ga je dobil v roke adjutant polkovnega poveljnika dr. Schulzeja; vendar mu je ta pozneje vrnil zaplenjeni denar in živino kmetice Viktorije Lovrečičeve.¹¹⁵

Po (pogrebu mitraljezca Kluna sta se četi premaknili proti Marezigam, Borštu in Laboru. Od tod sta usmerili svojo dejavnost proti Vanganelski dolini in Kopru, nekaj dni pozneje pa tudi proti Gradini in Pregari ter cesti v dolini Dimice oziroma Bandelu, medtem pa ščitili množične sestanke, zborovanja in mitinge po istrskih vaseh.¹¹⁶

Poraz nemške patrolje na Bočajih je bil po podobnem sovražnikovem porazu pri Župančičih drugi velik korak pri odpravljanju nemškofašistične oblasti nad istrskimi vasmi, hkrati pa je pomenil še odločnejšo vzpodbudo političnemu gibanju ljudstva. Odtlej je tekел proces sovražnikovega razkroja v Slovenski Istri hitreje in temeljiteje kot v Brkinih in na Pivki, ker so bataljon, četa Korpusa narodne obrambe, Mornariški odred Koper in tudi komanda mesta Koper ob izrednem ljudskem navdušenju v naslednjih dneh še energičneje napadali sovražnikove enote, vdiral v postojanke in lovili bežeče fašiste. Tako je mornariški odred vdrl 15. aprila ob 20. uri v Izolo, presenetil fašistično enoto in zavzel njeno postojanko, ranil nekega fašista, zaplenil mitraljez, brzostrelko, 50 pušk, večjo količino streliva in ročnih bomb ter nekaj opreme.¹¹⁷

Četni in bataljonski politični funkcionarji so tedaj tudi sami zelo vneto sklicevali sestanke, samostojno reševali politične probleme in tako pomagali okrožnim in okrajnim političnim delavcem.

»Delamo ponoči in čez dan vojaško in politično. Vsak dan imamo sestanke in mitinge... in nismo več .skrivači' kot vi v Brkinih ...«, je hudomušno poročal 17. aprila pomočnik političnega komisarja Vincenc Lukan-Emil štabu 4. bataljona v Brkine."'

Napad na Nemce pri Pučah

Prva četa je prispela 17. aprila popoldne z loparsko-marežanskega območja na Puče pri Šmarju. Ljudje so bili povsod navdušeni, da spet vidijo partizane in so se hitro zbirali. Takrat so ponavadi najprej otroci uganili, v katero vas so namenjeni partizani, in tekli pred njimi obvestiti vaščane o njihovem prihodu. Mnogi kmetje pa so sredi popoldneva zapuščali delo v vinogradih in se vračali domov, da bi se srečali in pogovorili s svojimi borci. Iz Puč je bilo enako kot iz nekaterih drugih vasi mnogo borcev v Istrskem odredu oziroma 4. bataljonu 18. SNOUB (Bazoviške). Nekaj jih je med jesenskimi in zimskimi boji žrtvovalo življenje za svobodo. Četno poveljstvo je tedaj dobilo tudi nalogo, da obvesti starše 8. novembra padlega Fabjana Pribaca o sinovi smrti in jim izrazi sožalje, potem pa organizira množični politični sestanek vaščanov.

Popoldne so terenski delavci in mladina samoiniciativno pripravili za borce večerjo, ti pa so jih za prizadevnost nagradili tako, da so jim zapeli nekaj partizanskih in narodnih pesmi. Medtem pa sta se četni politični komisar in njegov pomočnik dogovorila z vaškimi člani odbora Osvobodilne fronte, da skličejo vaščane na sestanek v vaški šoli. Ob 19. uri se je zbralo več kot 200 ljudi. Program je bil kot v večini krajev preprost. Najprej so četni pevci zapeli zbranim vaščanom Puč, Planjav in Brečev nekaj partizanskih in narodnih pesmi, potem pa jim je spregovoril pomočnik četnega političnega komisarja. Poudaril je, da zavezniške armade hitro prodirajo proti Berlinu, naša jugoslovanska vojska pa proti Reki, zato sta fašizem in nacizem v zadnjih zdihljajih. Povedal jim je še, da se naglo bliža dan, ko bodo vkorakale partizanske osvobodilne čete in z njimi istrsko

slovensko ljudstvo v Koper, Piran in Trst. Zato se morajo vsi temeljito pripraviti na prevzem oblasti. Končno je zbrane pozval, naj se vsi moški, sposobni za boj, čimprej vključijo v partizansko vojsko. Govor je sklenil z vzklikom:

»Živela Istra v svobodni Demokratični federativni Jugoslaviji!»

To je bil zgodovinski trenutek, ki ga je istrsko ljudstvo živo občutilo, ker je nanj čakalo več kot tisoč let. Prav zato je bil odziv na vstop v partizansko vojsko takojšen in množičen, čeprav tedaj še ni bila razglašena splošna mobilizacija. Četna poveljstva pa niso imela orožja, zato so lahko sprejela le tiste novince, ki so prišli oboroženi. Za ubežnike pa je veljalo navodilo glavnega štaba Slovenije, da ne bo sojen, kdor se prostovoljno vrne, temveč bo ostal v Istri in tu branil svojo domovino. Zato so začeli že po sestanku prihajati posamezniki in prositi, da bi jih takoj sprejeli v četo. Še več pa jih je prišlo naslednje dni.

Po sestanku je večina starejših odšla domov. Mladi pa so prinesli harmoniko in se zavrteli v veselem ritmu valčkov in polk ter se veselili skupaj s partizani pozno v noč. Na voljo sta jim bila škaf črnega in polna brenta belega vina; zraven sta bili zajemalka in košara belega kruha.⁴⁵

Takrat so bili po podatkih obveščevalne službe 4. bataljona v Istri manjši sovražnikovi vojaški oddelki razen v obmorskih mestih še v postojankah na križišču med Šmarjem in Gažonom (6 vojakov), pri Bandelu pod Padeno v dolini Drnice (6) in pri Sv. Petru (sedaj Raven) 40 sovražnih vojakov.

Medtem ko je del borcev varoval dohode v vas, večina tovarišev pa se je z vaško mladino veselila snidenja, je četno poveljstvo po podatkih, ki so jih priskrbeli terenski obveščevalci, izdelalo načrt za napad na sovražnikove prevoze v dolini Drnice in patroljo, ki je prihajala, kot so povedali terenci, vsak dan od Sv. Petra (Raven) skozi Novo vas na Breče, pogosto pa tudi na Puče.

Po načrtu se je četa 23 mož razdelila v dve skupini. Komandir Jože Štemberger je šel 18. aprila okoli 2. ure z 8 borci v dolino Drnice, k cesti Koper—Buje. Drugim borcem pa je bilo ukazano, naj na križišču poti Šmarje—Puče—Padena—Nova vas napadejo nemško patroljo od Sv. Petra in jo razbijejo.

Ker je bil položaj za napad na patroljo iz neposredne bližine neugoden, je vodstvo razdelilo skupino na dva dela: pet borcev je pod vodstvom političnega delegata Franca Prelca, oboroženih z

mitraljezom in puškami, postavilo zasedo severozahodno od kote 321. Njihova naloga je bila, da z razdalje 200 do 300 metrov napadejo patroljo, ko se bo po dobro pregledni poti blížala od Nove vasi križišču poti Nova vas—Padena, in jo prisilijo k obrambi. Tedaj pa bo skupina 9 borcev, ki bo dotlej skrita v mrtvem kotu med potema jugozahodno od kote 273, napadla Nemce v hrbet z lahkim mitraljezom, tremi brzostrelkami in ročnimi (bombami).

Napad se je začel natanko po načrtu in se sprva ugodno razvijal: ko so se začeli Nemci braniti izza nizkega zidu ob poti, je skupina s kote 321 prenehala streljati, da ne bi tolkla po drugi skupini, ki je takoj udarila Nemcem v hrbet ter jim zadala hude izgube. Tedaj pa je prišlo do nepričakovanega preobrata. Med napadom na braneče se Nemce je udarila jurišni skupini z močnim ognjem v desni bok in hrbet močnejša nemška kolona. Zato jurišna skupina ni mogla obvladati odpora nemške patrolje ob poti, pač pa je morala preiti v obrambo proti novim sovražnikovim silam, na katere je usmerila ogenj tudi skupina Prelčevih borcev s kote 321. Prav ta zaščitni ogenj in zidovi ob poti so omogočili napadalni skupini, da se je med zagrizenim bojem umaknila h križišču poti brez izgub. Od tam pa je prešla v kritju mrtvega kota po obraščenem pobočju potoka Pikeva proti jugovzhodu, na položaje med kotama 321 in 293, ter ponovno udarila po sovražniku.

Medtem se je umikala tudi Prelčeva bojna skupina s kote 321, ker so Nemci usmerili nanjo močan ogenj. Med umikom je nemški ostrostrelec od daleč zadel Prelca v glavo, da je bil na mestu mrtev. Njegovi borci ga zaradi hudega sovražnikovega ognja niso mogli odnesti s položaja. Laže ranjen pa je bil mitraljezec Ivan Gustinčič.

Zaradi sovražnikove premoči in pomanjkanja streliva se je morala kmalu umakniti s položajev tudi druga bojna skupina proti jugovzhodu; od tod je šla po dolini Dragonje proti koti 344, severovzhodno od zaselka Uskuruš in vzpostavila zvezo z bujsko komando mesta. Proti večeru pa se je vrnila na Puče.

Četna udarna skupina je bila v napadu presenečena zato, ker ni napadla samostojne sovražnikove patrolje, temveč predhodnico neke nemške inženirske čete, ki je štela 90 do 100 mož in je prišla na tisto območje odstranjevat mine. Prelčeva udarna skupina ni pravočasno opazila četne kolone, ker se je ta gibala prikrito, pa tudi jurišna skupina je s svojega položaja ni

mogla opaziti. S kote 321 so sovražnikovo kolono opazili šele tedaj, ko se je razvila v strelce in prešla v napad. Samo bliskovit napad skupine 9 borcev na nemško predhodnico in nekoliko zamujen protiudar sovražnikove kolone sta omogočila četi kljub izgubi dragocenega borca in njegove puške kar dober uspeh: kot je poročalo četno poveljstvo, je v boju padlo 5 Nemcev, 3 pa so bili ranjeni.¹²⁰

Padlega Franca Prelca so Nemci slekli, razkazovali njegov plašč in se bahali, da so ubili komandirja* Prebivalci Puč in soborci so že tisti dan zvečer prenesli Prelčevo truplo v mrtvašnico na pučarsko pokopališče. Naslednji večer pa so vaščani in borci ob 19. uri opravili pogreb. Za padlega so terenci izdelali krsto, vaške mladinke pa so mu spletle tri lepe vence iz svežega istrskega cvetja. Pogreba se je udeležilo in se tako od pokojnika poslovilo približno 300 ljudi s Puč, iz Koštabone, z Brečev in Planjav. Ker se komandir Stembergar s svojo skupino še ni bil vrnil iz akcije, ni bilo mogoče tisti dan vzpostaviti zveze z 2. četo in delom bataljonskega štaba. Zato se je Prelčevega pogreba udeležilo le 10 borcev, ki so mu zapeli žalostinko, nato pa mu v slovo izstrelili po 10 strelcev iz 2 mitraljezov in 3 brzostrelk. Pomocnik četnega političnega komisarja pa je padlemu ganljivo spregovoril v poslednje slovo. Njegov govor je, kot je poročalo četno poveljstvo 20. aprila, do solz ganil ljudi in tudi župnika.¹²¹

Podobno kot na Pučah so se takrat ljudje zbirali na sestanke, konference, proslave zmag in na žalne svečanosti za padlimi borci tudi v Loparju, Marezigah in drugih istrskih vaseh. Kamorkoli so prišli partizanska skupina, četa ali pa le posamezni aktivisti, so ljudje hitro prišli, da bi zvedeli najnovejše vesti s front in domačih krajev ter prevzeli nove naloge, čeprav je bila le kilometer stran sovražnikova postojanka. Prav ta pripravljenost ljudi, da takoj opravijo tudi najzahtevnejše naloge revolucionarnega gibanja, najbolje dokazuje, da je stoletja zatirani istrski človek po zaslugi političnoorganizacijske dejavnosti Komunistične partije Slovenije in Osvobodilne fronte čustveno dojel in tudi zavestno spoznal bujni revolucionarni preporod družbenega življenja ter prevzel v njem svojo vlogo. Hkrati pa je Istran

* Padli Franc Prelc je bil oblečen v plašč komandirja Jožeta Stembergarja, na katerem so bile oznake starejšega vodnika. (Ivan Zbačnik, Lj., spomini udeleženca, ustni vir).

vedel, da so fašističnemu nasilju, ki ga je dušilo več kot četrto stoletja, štete zadnje ure. Prav zato so ljudje šтели partizane za svojo organizirano oboroženo silo, v kateri so bili tudi njihovi najboljši sinovi in so jo sami hranili, varovali in oblačili ter z njo doživljali poraze in proslavljali zmage.

Na sektorju Puč, Koštabone in Pomjana je ostala 1. četa še naslednji dan. Nato sta jo komandant in pomočnik političnega komisarja poklicala na območje Boršta, Labora in Hrpeljcev. Tu so borci dva dni počivali, medtem pa organizirali po vaseh sestanke z mladino. Dne 21. aprila zjutraj pa je komandant 4. bataljona ukazal četnemu poveljstvu, naj takoj izvede pohod proti Pomjanu iter od tam napade skupino fašistov in Nemcev, ki je vdrla v neki zaselek pri Babičih. Čeprav je četa hitro ukrepala, ni več našla sovražnikov na tistem območju, zato se je vrnila na Pomjan, naslednji dan pa jo je štab spet poklical v Hrpeljce.¹²²

Medtem ko je bila 1. četa na območju Puč in Pomjana, je 2. četa skupaj s 1. četo bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe napadala in lovila fašistične ubežnike na sektorju Pregare. Tako so njeni borci in borci čete Korpusa narodne obrambe 19. aprila aretirali v Reparcu 4 domače fašiste in jim rekvirirali nekaj hrane. Aretirance je prevzela četa Korpusa narodne obrambe, vendar sta ji potem dva pobegnila. Patrulji 2. čete se je posrečilo enega ujeti, medtem ko drugega niso mogli izslediti.

Naslednji dan se je izkazala tudi obveščevalna patrolja obveščevalne točke 4. bataljona, ki je vestno zbirala podatke o premikih sovražnikov ter v Marezigah ujela dva nemška vojaka in ju izročila komandi mesta Koper.¹²³

S temi akcijami so bile v glavnem pregnane fašistične in nemške patrolje s hribovitih predelov Slovenske Istre. Politične akcije so poslej potekale v dokaj sproščenem ozračju. Znaki končnega zloma okupatorjeve vojaške, s tem pa tudi politično-upravne oblasti so bili vse bolj očitni. Zato so se že v naslednjih dneh začele konkretne vojaške in politične priprave za osvoboditev obmorskih mest: Kopra, Izole, Pirana in drugih. Sekretar okrožnega komiteja France Perovšek je 24. aprila poročal oblastnemu komiteju KPS, da so vzpostavili zveze z italijanskimi predstavniki v obalnih mestih.¹²⁴

Nemce in nedičevce zamenjujejo fašisti, bataljon pa še bolj ruši prometne zveze

Med 5. in 12. aprilom je prišlo tudi na Pivki in v Brkinih ter ob cestah, ki jih okrožajo, do pomembnih sprememb: po odhodu nemškega bataljona Heine so zasedli njegove postojanke ob cesti Reka—Trst od Bazovice do Podgrada italijanski fašisti iz

1. polka 58. legije Milizia Difesa Territoriale (teritorialna zaščitna milica), ob železnici med Divačo in Št. Petrom pa pripadniki

2. bataljona 2. polka iste legije* Po odhodu 1209. nemškega zaščitnega bataljona so med 8. in 10. aprilom prevzeli dolžnost varovanja proge med Divačo in Kozino italijanski republikanci iz alpinskega polka »Tagliamento«. Toda moštvo republikanskih enot ni pokazalo v boju proti partizanom nobene vneme. Zane-marjalo je celo patroljiranje po progi med Kozino in Divačo. Vojaki so se zelo bali partizanov in že v prvih dneh množično dezertirali.¹²⁵

V dneh od 10. do 12. aprila pa so Nemci uporabili v ofenzivi proti VII. korpusu in za preprečevanje napredovanja IV. jugoslovanske armade na Kočevskem in Notranjskem tudi 2. in 4. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa ter 2. in 3. brigado 502. liškega četniškega korpusa z območja Gornje Pivke in Ilirske Bistrice; zato sta ostala tam le še šibkejši 5. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa in del četniških sil. Z odhodom Nemcev je skoraj povsem odpadel sovražnikov pritisk proti severozahodnemu delu Brkinov, medtem ko so četniki in srbski prostovoljci s Prema in Ilirske Bistrice še 12., 15., 16., 18. in 19. aprila izvedli zadnje ofenzivne pohode proti Šmagorju, Vatovljam, Misličam in Barki. Tu so 18. aprila celo odkrili prazno štabno taborišče v gozdu pri Barki in ga požgali.¹⁴

Z zmanjšanim sovražnikovim pritiskom proti brkinskemu območju so bataljonski minerji, 3. in 4. četa okrepili nasprotno ofenzivno delovanje. Ugodne možnosti je najprej izkoristilo poveljstvo 4. čete, iki je 9. aprila spet poslalo 6-člansko udarno skupino v akcijo na območje Kozine. Ta je v noči na 10. april prešla cesto Reka—Trst, med Kozino in Bazovico, ter se naslednji

* Poročilo obveščevalnega oddelka Gš Slovenije z dne 1. marca 1945 opredeljuje to enoto kot 2. polk Guardia Nazionale repubblicana, katerega komandant je polkovnik Antonio Melone in je razporejen po Istrskem polotoku. (Poročilo A IZDG F 52/1). Očitno pa je, da gre za isto enoto (op. pisca).

dan povezala s terenci na Beki in od njih zvedela, da pogosto prihajajo v vas sovražnikove patrulje iz postojanke v Petrinjah. Tudi tisti dan so prišh trije fašisti in esesovski policijski podoficir. Borci 4. čete so jim postavili zasedo pri gozdičku, približno 1500 metrov jugozahodno od Beke, in jih napadli, ko so se vračali, ter vse štiri pobih. Zaplenili so jim italijansko brzostrelko, 2 puški, pištolo in nekaj opreme.¹²⁷

Skupaj s 1209. nemškim zaščitnim bataljonom je odšla iz Matavuna proti Reki tudi manjša nemška tehniška enota, zato je 3. četa zaplenila v izpraznjeni postojanki 2 telefonska aparata, zaboj 30 raket, motor in 3 avtomobilske gume.¹²⁸

Ker je nemško vojaško poveljstvo zaradi močnega pritiska IV. jugoslovanske armade hitro premeščalo svoje enote proti Reki in Klani, je bilo treba čimbolj učinkovito ovirati tudi lokalne prevoze sovražnikovih enot, vojaških sredstev in oskrbe po železnicah. S to nalogo je štab 4. bataljona poslal 11. aprila v akcijo svojo minersko sabotažno skupino. Ta je pod vodstvom Antona Drečnika še tisto noč minirala progo Divača—Št. Peter (sedaj Pivka) s 15 kg razstreliva. Naslednji dan je na mine zavozil tovorni vlak. Eksplozija je močno poškodovala lokomotivo ter uničila 3 vagone in 4 tračnice, zavaljo česar je bil promet prekinjen za 13 ur.¹²⁹ Ker so se tudi na območju Istre in Pulja preostale nemške enote oskrbovale iz skladišč v Divači, Lipici in Lokvi, kjer sta bili do 12. aprila tudi dve intendantski četi iz 237. divizije, je skupina 5 bataljonskih minerjev 15. aprila z dvema minama na pritisk minirala progo Divača—Pulj pri Kačičah. Eksplozija je še isti dan močno poškodovala lokomotivo in iztirila dva vagona. Uničene so bile tri tračnice, promet pa prekinjen za 48 ur.

Poveljstvo 4. čete je sredi aprila še bolj okrepilo njeno politično, kulturnoprosvetno in vojaško aktivnost. Tako je 12. aprila četni politični komisar seznanil borce z razmerami v Ljubljani. Naslednji dan so borcem razlagali probleme religije in cerkve. Dne 14. aprila pa so na sestanku seznanili četne funkcionarje z novimi razmerami in jim določili bodoče naloge. Prav tisto popoldne je krenila v akcijo 7-članska četna bojna patrulja, se zvečer med Nasircem in Krvavim potokom približala cesti in iz neposredne bližine napadla kamion, poln sovražnih vojakov. Vozi-lo je prevozilo še približno 300 metrov, nato se je zaradi poškodb ustavilo. Ker pa so za njim pripeljali še 3 kamioni, polni vojakov,

je dvignila imegla, so borci ugotovili, da so le dobrih 200 metrov od -kasarn, polnih fašistov in nemških vojakov. Zato so se previdno umaknili.

Neuspeh pa jih ni prizadel, saj so že tisto popoldne izdelali drzen načrt, da bi se kot »četniki« vtihotapili v financarsko postojanko v Gradišču in pobili posadko z ročnimi granatami ter brzostrelkami.

Res so se napotili v koloni po cesti od Podgrada in Titovke obrnili tako, da zvezda od spredaj ni bila vidna in se približali postojanki. Stražarju so se javili za »četnike« in ga prosili vode. Računali so, da jih bodo financarji povabili v zgradbo. Imeli pa so smolo. Prav tedaj je bil v postojanki nemški podoficer, pa je zahteval komandanta. Borci so se sicer znašli in po »ustni zvezi« sporočili: »Komandant, naprej!« ter se z orožjem, namenjenim v financarje, umikali proti izhodu, potem pa so jo mahnili po cesti naprej proti Markovščini. Financarji niso streljali nanje. Vseeno so za prvim ovinkom zavili s ceste proti Brkinom.¹³¹

Dne 17. aprila je poveljstvo 4. čete poročalo bataljonskemu štabu, da se 1. vod s komandirjem čete še ni vrnil v taborišče, kljub temu pa bo odšla še tisti dan v akcijo še druga patrulja. In prav tisto popoldne je 1. vod napadel pri Obrovu sovražnikov kamion, ki je vozil nafto in motorno olje proti Reki. Bataljonski štab je poročal, da so bili ubiti 3 sovražnikovi vojaki, 4 pa ranjeni, vozilo poškodovano, gorivo in mazivo pa razliti. Zaplenili so 1 pištolo, 1 pas in dvojne vojaških oprem, medtem ko lastnih izgub niso imeli.¹³²

Dne 20. aprila je druga bojna skupina 4. čete napadla pod koto 571 (Orlik), približno 500 metrov zahodno od Obrova, sovražnikovo avtomobilsko kolono, ki je vozila po cesti od Trsta proti Reki. Podvig je bil zelo drzen, ker so se borci splazili iz globeli in grmovja, potem pa s kritičnega položaja napadli, čeprav je bila sovražnikova zaščitna zaseda na Orliku, komaj 200 metrov daleč, na višjem položaju. Partizanski napad je povzročil zmedo med sovražniki. Nemci iz napadene kolone so namreč opazili vojake na koti 571 in jih napadli, ker so domnevali, da so partizani. Sovražnikovo zasedo na koti pa je nepričakovano obstreljevanje presenetilo. Verjetno je pomislila, da je od nekod vdrla na cesto partizanska avtomobilska kolona, zato je krepko tolkla po njej.

Zaseda 4. čete ipa je izkoristila zmedo med sovražniki, jim pustila, da medsebojno obračunavajo, in se brez lastnih izgub hitro umaknila po pobočju v žleb Jezerino, zahodno od Javorja, od tam pa proti Brezovemu brdu. Sovražnikovih izgub niso natančno ugotovili. Četno poveljstvo pa je poročalo, da sta po nepreverenih podatkih padla 2 sovražnika in da je bilo več ranjenih, poškodovana pa sta bila osebni avtomobil in motorno kolo.¹³³

Po sladkor v nemška skladišča v Lokvi

Tretja četa je, kot smo že omenili, po povratku s Pivke delovala na območju severovzhodnih Brkinov in Vremske doline, od Mislič in Barke do Divače, Lokve in Rodika. Do 18. aprila je četa predvsem ščitila štabno taborišče v gozdu jugovzhodno od Barke ter varovala člane bataljonskega štaba in okrožnih političnih organizacij. Ti pa so se 20. aprila preselili na sektor Slope—Brezovica. Medtem je sovražnikov pritisk postopoma popuščal, ker je nemško vojaško poveljstvo izpraznjevalo skladišča na sektorju Divača—Lokev—Lipica, 14. aprila pa je umaknilo iz Divače in poslalo proti Furlaniji protiletalsko enoto s približno 220 vojakov, razvrščenimi v 5 baterij, izmed katerih je bila vsaka oborožena s po enim protiletalskim topom in tremi štiricevnimi 20-mililiterskimi topovi. Naposled pa je v nočeh na 17. in 19. april poslalo iz Bazovice in Lokve proti Klani in Reki večino drugih enot 188. rezervne divizije gorskih lovcev.¹³⁴

Po teh premikih je stražilo v Lokvi* preostala skladišča le še 18 stražarjev. O izpraznitvi Lokve sta bila obveščena štab 4. bataljona in poveljstvo 3. čete, katere politični komisar Jože Žnidaršič je bil Lokavec. Zato je ta poslal 20. aprila v Lokev posebnega civilnega obveščevalca. Ta je ugotovil, da je ostalo v vasi le še 13 nemških stražarjev in da sta tam dve skladišči skladkorja ter obleke nezastraženi. Na podlagi zbranih podatkov so v četnem poveljstvu v sodelovanju z bataljonsko intendanturo in ko-

* Lokev je eno izmed najstarejših naselij ob stari cesti od Pivke proti Trstu. Začetek sedanjega naselja sega tja v leto 1118, ko ga je oglejski patnarh podelil vitezom templarjem. V okolici so odkrili več predzgodovinskih gradišč. Lokev je imela 1961. leta 797 prebivalcev. Med vojno so vaščani podpirali NOB, zato so jih Nemci in italijanski fašisti 43 internirali, vojnih žrtev pa je bilo 32. (Kr. leksikon SRS 1. str. 320—321. Seznam interniranih in vojnih žrtev občinskega odbora ZB NOV obč. Sežana).

misarjem bataljona 20. aprila sklenili, da bo 3. četa z 20 borci pod poveljstvom četnega komandirja podporočnika Ivana Pezdiirca-Cankarja skupaj s člani narodne zaščite in terenskimi sodelavci iz Lokve in bližnjih Prelož vdrla v Lokev in izpraznila skladišča. Zato so organizirali troje vprežnih vozil. Četa je ob 22. uri po načrtu vdrla v Lokev in postavila zasedo ob cesti proti 7 km oddaljeni Bazovici, kjer je bilo še okoli 300 sovražnikov — pretežno italijanskih vojakov — in blokirala hiše, v katerih so bili nemški stražarji. Potem so terenci in intendanti vdrli v dve skladišči in naložili na dva voza 30 vreč sladkorja, na tretjega pa 24 zabojev slaščic, 30 zavitkov prepečenca, 98 parov nogavic, 118 majic, 127 spodnjih hlač in 100 tub mila za britje.”

Zaplenjeni material so odpeljali po stranskih poteh čez progo v Dane pri Divači, medtem ko so voz sladkorja izročili v hrambo narodni zaščiti na PreJožah pri Lokvi. Preostale zaloge pa so izpraznili Lokavci. Četno poveljstvo je s perilom najprej oskrbelo svoje iborce, preostalo pa izročilo po dogovoru z bataljonskim političnim komisarjem bataljonski intendanturi.¹³⁶

Vdor partizanov v sovražnikovo postojanko in spraznitev skladišč prav na pragu Trsta sta bila v tedanjih razmerah kritičnega pomanjkanja v oskrbi vojske in civilnega prebivalstva ter spričo vidnih znakov sovražnikovega zloma ne le velikega gospodarskega, pač pa tudi izrednega političnega pomena. Saj je prvič vdrla partizanska enota v Lokev, v kateri je bila dotlej sovražnikova postojanka. Vaščani so navdušeno sprejeli partizane in ocenili njihov podvig kot začetek dokončnega zloma sovražnikovega sistema okupacije ter približevanje naše osvobodilne vojske Trstu.

TedANJI politični komisar 4. bataljona, ki se je udeležil akcije, je z navdušenjem poročal bataljonskemu štabu:

»Prihod partizanov je ljudstvo sprejelo z velikim navdušenjem. Vsi so govorili le o njih! Mladi in stari bi jih bili radi videli. (Ko so zvečer zvedeli, da je prišla partizanska četa v bližnji gozd, so se pripravljali, da jih s povorko in harmoniko poiščejo in jih privedejo v vas (misli na Lokev — op. M. Z.), kjer so jih čakali vsi vaščani. Saj tudi stare ženice niso marale spat, češ da še niso videle partizanov... V taborišče sta jim nosili hrano po dve dekleti, druge pa so se jezile, češ ali so mar izdajalke, da ne smejo v taborišče, da bi videle partizane!«¹³⁷

Po akciji v Lokvi so skoraj povsem prenehali organizirani vdori sovražnikovih enot v Brkine. Zato pa se je vse bolj krepil bataljonov pritisk proti železnicam in cestam na sektorju Divače in Vremske doline. Tako je patrolja bataljonskih obveščevalcev

20. aprila ujela v Škocjanu pri Divači ustaša iz 13. ustaške divizije, ki je bila s približno 6000 možmi v dneh od 20. do 22. aprila na ipohodu od Reke proti Kozini, kjer je zavila proti Divači in Postojni. Ujetnika so izročili komandi mesta Materija. Druga obveščevalna patrolja pa je s sodelovanjem nekaj borcev 4. čete prav ta dan ujela na Pregarju 2 nedičevca in ju izročila komandi mesta Ilirska Bistrica.¹³⁸

Naslednji dan, 21. aprila zvečer, pa je skupina 7 bataljonovih minirjev s 14 kg razstreliva zadnjikrat med vojno minirala progo Divača—Št. Peter (sedaj Pivka) pri Košani. Z akcijo so name-ravali preprečiti sovražniku lokalne prevoze in premike treh 305 mm daljnostrelnih topov iz 632. nemškega artilerijskega polka, ki so bili montirani na posebnih železniških vagonih in od no-vembra 1944 skriti v predorih pri Košani in Ležečah. Na mine, ki se sprožijo na pritisk, je ob 4. uri naslednji dan naletel to-vorni vlak. Eksplozija je iztirila lokomotivo in 10 vagonov ter uničila 9 tračnic in električni daljnovod visoke napetosti. Promet je miroval 30 ur.¹³⁹

V pričakovanju nemškega poraza

Od sredine aprila so bili v sovražnikovih vrstah ob cesti Reka—Trst, na območju Pivke in Ilirske Bistrice, vse bolj očitni znaki popuščanja discipline, dezorganizacije in zmede. S premeščanjem svojih enot proti Reki so Nemci opustili utrjevalna dela na gorskih prehodih v Čičariji, nato pa postopoma prenehali organizirano napadati partizane na brkinskem območju, ker so morali večino svojih enot poslati v boj proti prodirajočim četam IV. jugoslovanske armade, na območje Reke in Klane. Najotip-ljiveje pa so dokazovale nevzdržne razmere Nemcev na fronti pri Reki priprave za rušenje z miniranjem cestnih in železniških objektov na cesti Reka—Trst in Ilirska Bistrica—Rupa ter na progi Št. Peter—Reka. Z Reke so privažali v Ilirsko Bistrico čedalje več ranjencev, od tam je prihajalo tudi čedalje več nemških dezertarjev in vojnih beguncev. Iz postojank ob cestah in želez-

nicah so čedalje množičneje bežali italijanski republikanski vojaški, pa fašisti ter preostali nedičevci in četniki. Iz teh razlogov in zaradi letalskih napadov je bila v vojaškem prometu po cestah vse večja zmeda, ki je esesovska policija a ni mogla več obvladati. Navzlic vsemu je nemško vojaško poveljstvo še vedno nekako obvladovalo razmere z velikimi naporji in ostrimi ukrepi. Tedaj so nekateri zagrizeni nemški oficirji, fanatični esesovci, italijanski fašisti in jugoslovanski kvislingi, ki so se vsi bali kazni za storjene zločine, čedalje ostreje strahovali podrejene vojake, naveličane vojne. Še ostreje so ukrepali proti prebivalcem.

Prav gotovo je tudi zavezniško vojaško poveljstvo za Sredozemlje pričakovalo v tistih dneh pomemben razplet dogodkov med Reko in Trstom, zato je poslalo tja iz Hrvaške Istre obveščevalno skupino z radijskim oddajnikom. Ta je prispela 22. aprila h komandi mesta Materija in ostala tam do 24. aprila kot nekakšna zavezniška vojaška misija z nalogo, da opazuje premike nemške vojske. Tega dne pa so jo borci 4. čete, čeprav se njenim članom ni mudilo, spremili h komandi mesta Postojna.¹⁴⁰

Obisk namestnika komandanta IX. korpusa

Neposredne priprave na končni zlom sovražnikove obrambe so se začele v 4. bataljonu 18. brigade (Istrskem odredu) in v okrožnih političnih organizacijah v Brkinih in v Slovenski Istri, ko je prišel 21. aprila v Brkine Jože Klanjšek-Vasja, namestnik komandanta IX. korpusa.

Do Klanjšekovega obiska so bili neposredni stiki med člani štaba 4. bataljona in predstavniki nadrejenih štabov 18. brigade, 30. divizije in IX. korpusa zaradi sovražnikovih ofenziv in zemljepisne ločenosti operativnih območij dokaj skromni. Zato je bil vpliv višjih štabov na delovanje 4. bataljona manjši kot na delovanje večine drugih enot korpusa. Skromna in redka so bila tudi pismena navodila štaba IX. korpusa štabu 4. bataljona. Kljub nezadostni povezanosti z višjimi štabi — razen po radijskih zvezah, ki so tudi nekajkrat odpovedale, dokončno pa je bataljona nova radijska postaja prenehala delovati 18. aprila — je štab 4. bataljona v izredno težavnih razmerah dokaj dobro vodil svoje enote, te pa so se trudile, da bi svoje naloge opravile kar najbolje.

Podpolkovnik Jože Klanjšek-Vasja se je 21. aprila zvečer sestal s člani štaba 4. bataljona — načelnikom in političnim komisarjem — na sektorju Slope—Brezovica. Naslednji dan je bil pri pogovorih navzoč tudi namestnik komandanta. Razpravljali so o štirih pomembnih problemih:

O premestitvi 1. čete in nekaterih četnih ter bataljonskih funkcionarjev v druge enote IX. korpusa, o reorganizaciji bataljona iz 4 v 3 čete in povečanju bataljona z mobilizacijo na 300 mož, o splošni mobilizaciji vojnih obveznikov na bataljonovem operativnem območju ter o pripravah konkretnih načrtov za zasedbo obmorskih in drugih mest.¹⁴¹

Štabu IX. korpusa je po zadnji sovražnikovi ofenzivi zelo primanjkovalo izkušenih vojaških in političnih funkcionarjev za glavne operativne enote. Iskal jih je po vseh tistih svojih enotah, ki niso bile huje prizadete, pa tudi v 4. bataljonu 18. brigade (Istrskem odredu). Zato je najprej z odredbo 13. aprila premestil pomočnika bataljonskega političnega komisarja Vincenca Lukana-Emila, s poveljem 19. aprila pa še 4 oficirje, med njimi 2 komandirja čet; vendar je prva odredba prispela v bataljonski štab šele 22., druga pa 24. aprila.

Glede mobilizacije in pripravljanja načrtov za zasedbo mest so se v štabu bataljona s Klanjškom lahko dogovorili. Glede premestitve čete in funkcionarjev ter reorganizacije pa se člani bataljonskega štaba niso mogli z njim strinjati, ker so bili dobili — kot se spominja politični komisar Franjo Kuntarič — le nekaj dni prej iz glavnega štaba Slovenije drugačna navodila. Zato so menili, da bi s premestitvami ene čete in izkušenih oficirjev, ki jih je zahteval Klanjšek, enote onespособili, tako da ne bi mogle opraviti svojih najpomembnejših nalog ob nemškem zlomu. Ker Klanjšek ni imel za te ukrepe pismenih pooblastil štaba IX. korpusa, premestitve pa so tedaj redno izvajali s pismenimi dokumenti, so člani štaba podvomili, ali je zanje sploh pooblaščen. Klanjšek pa je, računajoč na širše potrebe in zahtevne naloge IX. korpusa v končnih operacijah, odločno vztrajal pri izvedbi premestitev, zato se je moral bataljonski štab ukloniti: 22. aprila je izdal posebno odredbo št. 460/9, s katero je določil premestitev 1. čete razen komandirja Štembergarja, o katerem so se dogovorili, da bo prevzel dolžnosti premeščenega namestnika bataljonskega komandanta Leopolda Kreblja. Iz čet pa so bili premeščeni še komandir 2. čete,

poročnik Karel Vene, komandir 3. čete, podporočnik Ivan Pezdiro Cankar in poročnik Cvetko Poljak, ki je bil brez položaja in zaradi nezaceljene rane na nogi ni odšel iz bataljona. Odšli pa so še starejši vodnik Drago Drndič, namestnik komandirja 2. čete, politični delegat Drago Hrvatini in še nekateri. Glede orožja pa je ištab bataljona na Klanjškovo zahtevo določil, naj premeščena 1. četa izroči 2. četi lahki (mitraljez, 2., 3. in 4. četa pa morajo poslati štabu za odhajajočo 1. četo po 4 brzostrelke in 4 pištole s pripadajočimi okvirji in strelivom.¹⁴²

Po končanih pogovorih v Brkinih se je Klanjšek napotil v noči na 23. april v Istro pogovarjat s komandantom 4. bataljona majorjem Matevžem Sivcem in sekretarjem okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko Francem Perovškom.*

Po prihodu Jožeta Klanjška v Boršt v Slovenski Istri je sekretar okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko France Perovšek sklical 23. aprila zvečer v tamkajšnji šoli konferenco, ki so se je udeležili poleg njega in Klanjška tudi člani okrožnega in okrajnih komitejev KPS, predstavniki 4. bataljona in drugih vojaških enot, pooblaščenec CK KPS Janez Stanovnik in drugi. Na njej so spričo skorajšnje kapitulacije Nemčije obširno razpravljali o nujnih vojaških in političnih ukrepih v zvezi z zasedbo mest. Klanjšek pa je pojasnil, zakaj je nujno potrebna premestitev izkušenih borcev in poveljnikov na pomembnejše položaje v drugih enotah IX. korpusa. Končno so na konferenci sklenili, da bodo premeščeni že naslednji dan odpotovali iz Istre v Brkine.¹⁴³

Namestnik komandanta IX. korpusa Jože Klanjšek je ostal v Istri do 27. aprila, si ogledal položaje in ukazal komandantu 4. bataljona Matevžu Sivcu, da zbere vse čete na Pomjanu, začne takoj množično mobilizirati in močnejše napadati sovražnika na cesti Trst—Pulj ob morju. Ker pa batajjonski štab ni mogel takoj izvesti vseh dogovorjenih in naročenih ukrepov, ga je Klanjšek 28. aprila v pismu ostro grajal. Zlasti štab bataljona ni mogel zaradi velikih razdalj in sovražnikovih kolon po cestah takoj izpeljati premestitev, ker so premeščeni lahko prišli čez cesto

* France Perovšek je 1967. leta pojasnil piscu, da je Jože Klanjšek dopotoval v Istro in izvedel »nerazumljive« premestitve predvsem zato, ker je bil štab IX. korpusa dogovorjen z zahodnim zavezniškim poveljstvom za mobilizacijo približno 2000 novincev v bližini Trsta. Zanje pa bi poslali orožje zavezniki. Do uresničenja tega načrta pa ni prišlo, ker so zavezniki odpovedali dobavo orožja. (Franc Perovšek, pismena izjava, AO IO v Kopru).

Reka—Trst iz Istre v Brkine šele v noči na 26. april, od tam pa so lahko odpotovali šele 28. aprila.¹⁴⁴ Klanjšek pa je že isti dan sam spoznal, da so se razmere po prodoru IV. armade na Pivko tako hitro spremenile, da bodo premestitve prepozne in nekoristne, zato jih je preklical in ukazal, naj se vsi premeščeni vrnejo nazaj v enote. Premeščeni pa njegovega pisma niso dobili, ker je prispelo v štab bataljona šele 1. maja, zato so oficirji in 1. četa v odločilnih dneh iskali enote in niso mogli v končnih operacijah opraviti nobene naloge. Enote, iz katerih so bili odšli, pa so jih hudo pogrešale.¹⁴⁵

Priprave štaba 4. bataljona, njegovega obveščevalnega centra in čet za zasedbo mest so v Brkinih in Istri nemoteno potekale do 28. aprila. Vendar je v tistih odločilnih dneh bataljonu zelo primanjkovalo izkušenih borcev in oficirjev. Štab bataljona je izvajal do 30. aprila v sodelovanju s komandami mest mobilizacijo po izdelanem načrtu. Tega dne je okrožni narodnoosvobodilni odbor za južno Primorsko razglasil splošno mobilizacijo vseh moških od 17. do 50. leta starosti, prepovedal točenje alkoholnih pijač in zagotovil nedotakljivost zasebne lastnine.¹⁴⁶

Preden je prišlo do nemškega poloma v Istri in Trstu — na kar se bomo še vrnil — so bataljonove enote izvedle še nekaj pomembnejših akcij, ki jih velja opisati:

Še pred odhodom Jožeta Klanjška v Istro, 22. aprila, je šla nemška vojaška kolona po cesti Reka—Trst. Njena 7-članska pobočna patrulja jo je ščitila s pohodom po brkinskem grebenu od Orehka proti Mršam in Gradiščici, od koder je nadaljevala pohod čez Brezovico proti Slopam. Med Brezovico in Slopami pa jo je na njivah v Bilinem dolu odločno napadlo nekaj borcev 4. čete in članov bataljonskega štaba. V kratkem boju so jo razbili. Ujeli dva nemška vojaka in tri ranili ter jim zaplenili brzo-strelko, 3 mavzerice, pištolo, 7 oprem, daljnogled in par čevljev, sami pa niso imeli nobene izgube.¹⁴⁷

Naslednji dan se je izkazala bataljonska obveščevalna patrulja. Najprej je napadla pri Ritomečah patruljo italijanskih republikancev in enega ubila ter mu zaplenila puško. Popoldne tega dne pa je na Pregarju ujela 3 nemške vojake in jih izročila komandi mesta Ilirska Bistrica.¹⁴⁸

Še uspešnejša je bila 23. aprila 6-članska bojna patrulja 3. čete, ki je pod vodstvom vodnika Avgusta Hrvatina pri Kačičah ob progi Divača—Kozina iz zasede napadla patruljo italijanskih

republikancev in dva ubila, enega pa ranila. Okoli 25. aprila pa sta obveščevalca Franc Čebihin in Jože Markučič ukanila v Kačičah dva republikanska podoficirja in ju ujela. Ker sta podoficirja izginila, so drugi republikanci iz železniške stražarnice naložili opremo na voz in se odpravili na odhod, vendar jim nihče ni maral odpeljati opreme, zato so vzeli le puške in odšli peš. Kmetje pa so njihovo strelivo in opremo odpeljali k partizanom.¹⁴⁹

Nemci so tudi v zadnjih dneh vojne občasno še vedno uporabljali cesto Kozina—Rizana—Buzet za premike svojih enot in oskrbo postojank v Buzetu in okolici. Dne 24. aprila je bila v popoldanskih urah na pohodu iz Istre proti Brkinom premeščena

1. četa s funkcionarji, ki so potovali iz Boršta čez Lopar proti Gračišču in Kubedu. V Gračišču so jim domačini povedali, da so se enote IV. jugoslovanske armade izkrcale v Istri in da je vojne konec, kar seveda ni bilo res. Vendar so novici vsi verjeli, zato so veselo nadaljevali pohod po cesti proti Kubedu in se ustavili v vasi. Neka kmetica jih je pogostila s steklenico črnega vina. Borci so zapeli nekaj partizanskih pesmi. Takrat je desetletna Edbina Udovič, ki je pasla koze na griču nad sotesko na nasprotni strani ceste, opazila od Rižane prihajajoče nemške kolesarje. Četa je takoj zasedla položaje na obeh straneh ceste in napadla sovražnike. Boja pa je bilo kmalu konec, ker so nemški kolesarji pustili kolesa dn začeli bežati nazaj. V napadu sta padla nemški podoficir in vojak, štirim pa je uspelo pobegniti. Vendar so jih borci zasledovali in tri ujeli ter jim zaplenili brzostrelko, 4 puške, pištolo, daljnogled in 5 oprem, kolesa pa so prepustili domačinom, četa ni v spopadu pretrpela nobene izgube.

Po boju je četa z ujetniki nadaljevala pohod v Loko pri Črnem kalu. Tu je terenski NOO pripravil borcem in ujetnikom večerjo, nato so nadaljevali pohod čez progo in Slavnik v Skadanščino. Niso pa mogli v tisti noči čez cesto v Brkine, temveč jim je prehod uspel šele v noči na 26. april.¹⁵⁰

Bataljon je tedaj tudi drugod še naprej napadal sovražnikove patrulje in prevozna sredstva. Tako je 25. aprila 2. četa ujela brez boja ob cesti Koper—Buje pri Bandelu v dolini Drnice

5 nemških vojakov in jim zaplenila orožje. Naslednji dan pa je patrulja 3. čete pod vodstvom četnega komandirja Albina Vatovca ujela v Danah pri Divači štiri nemške vojake-tolmače, med katerimi je bil eden avstrijski Nemec, drugi pa so bili »Štajerc«,

Čeh in Francoz. Zaplenili so jim 3 mavzerice in 1 italijansko puško.¹⁵¹

Dne 26. aprila so se še zadnjič izkazali v boju trije bataljonski minerji: izvedli so napad na karabinjerja in fašističnega oficirja iz 1. bataljona 1. polka 58. fašistične legije, ki je pogosto prihajal z železniške proge v Dolenje Vreme. Pripravili so mino na poteg, jo prislonili k skali in čakali. Ko je prihajala patrolja v vas, je niso mogli napasti, ker se je v njeni bližini znašel domačin, pač pa so jo napadli, ko se je vračala. Mina je raztrgala karabinjerja, fašističnega oficirja pa le laže ranila. Ko so jurišali nanju, se je oficir branil s pištolo in smrtno ranil minerja Stanka Kleva v glavo. Hip zatem ga je drug borec pokončal z rafalom, potem pa mu zaplenil pištolo.

Ker je bil napad izveden le 150 metrov od proge, so začeli fašisti streljati na preostala borca. Ta dva zaradi močnega ognja nista mogla odnesti padlega Stanka Kleva, fašisti pa ga domačinom niso dovolili pokopati, marveč so rekli, naj ga požro psi. Dne 27. aprila so celo streljali na domačine, ko so ga poskušali odnesti. Zato so ga lahko pokopali šele 29. aprila, ko je Vremsko dolino osvobodila IV. jugoslovanska armada.¹⁵²

Vloga 4. bataljona v končnih operacijah

Končne operacije IV. jugoslovanske armade za osvoboditev Slovenskega primorja, Istre in Trsta so se začele 20. aprila 1945, ko so njene enote po enomesečnih zmagovitih bojih v Liki in Hrvaškem primorju dosegle z vzhodne strani močno utrjeno in v obrambno linijo »Ingrid« spremenjeno bivšo italijansko-jugoslovansko mejo med Snežnikom, Klano in Reko. Na nji so poskušale obvladati obrambo nemškega 97. armadnega korpusa, da bi po najkrajši poti — Klana—Ilirska Bistrica—Divača—Bazovica—Opčine — dosegle Trst in ga osvobodile. Obrambne črte »Ingrid« pa ni bilo mogoče takoj obvladati, ker so Nemci tod izkoristili že pred vojno zgrajene številne italijanske podzemeljske utrdbe in betonske bunkerje ter jih dopolnili s poljskimi utrdbami, minskimi polji in žičnimi ovirami. Zato so se na njej razvili ogorčeni boji, ki so trajali 16 dni. Sočasno z glavnimi armadnimi silami (8., 13., 19., 20. in 26., pozneje pa tudi 7. in 29. divizijo) so ob obali napredovale enote 9. divizije, ki so tvorile levo ali južno armadno krilo in osvobajale kvarnerske otoke Cres, Lošinj, Krk in druge.¹⁵³

Nemci so imeli med 25. in 28. aprilom na operativnem območju 4. bataljona 18. brigade (Istrskega odreda) na sektorju Slovenske Istre v 20 postojankah še kakšnih 1300 vojakov in policistov. Najpomembnejša nemška enota na tistem območju je bil nepopoln 1. bataljon 137. (preimenovanega v 902.) polka. Drugo moštvo je pripadalo istrski 58. fašistični legiji, civilni straži, mornarici, policiji SS in organizaciji TODT. Na območju Prema in Ilirske Bistrice je bil še vedno 5. polk 1. srbskega prostovoljskega korpusa, ki je štel kakšnih 550 mož, v Divači in Bazovici je bilo še 500 do 600 pripadnikov 188. nemške divizije; ob progah Divača—št. Peter in Divača—Kozina—Buzet ter ob cesti Reka—Trst so bili do 28. aprila še vedno pripadniki 1. in 2. italijanskega fašističnega polka (Milizia Difesa Territoriale) ter 8. bataljona republikancev iz polka »Tagliamento«, pa financarska četa. Druge nemške enote so bile le še na prehodu od Trsta proti Reki, kjer sta se na sektorju Klana—Reka zbirali 188. in 237. nemška divizija. Razbite četniške in nedičevske enote so se po 26. aprilu hitro umikale z območja Ilirske Bistrice in Gornje Pivke proti Postojni in Vipavi.

Četrti bataljon 18. brigade Bazoviške je bil kot odredni bataljon IX. korpusa skupaj z njegovimi drugimi enotami od 27. aprila operativno podrejen štabu IV. armade. Napadal je sovražnikova prevozna sredstva, patrulje in kolone na cestah ter železnicah za frontno črto v sovražnikovem zaledju: dve četi v Brkinih in dve v Slovenski Istri. Medtem so bataljonovi obveščevalci dnevno obveščali višje štabe o zbiranju in premikih sovražnih enot.¹⁵⁴

Bataljonove enote so se 28. aprila vključile na pivškem in brkinskem sektorju v usklajene širše operacije armadnih enot, potem ko so 20., 26. in 43. divizija prodrle z območja Mašuna na Gornjo Pivko in 27. aprila osvobodile Knežak in Koritnice, naslednji dan pa št. Peter in Ilirsko Bistrico, kjer so jih prebivalci navdušeno sprejeli. Ponoči pa so na ukaz vrhovnega komandanta jugoslovanske armade odločno prodirale proti Trstu.

Preden so lahko osvobodile Ilirsko Bistrico, so enote IV. armade 27. in 28. aprila obvladale nemški odpor na močno utrjeni Milonji (trigonometer 1098 severovzhodno od Ilirske Bistrice). Po osvoboditvi Ilirske Bistrice in št. Petra so enote IV. armade potisnile razbite ostanke sovražnih enot proti Postojni in Jelšanam. Tako je bila prebita nemška obrambna fronta na severnem

V osvobojeni Ilirski Bistrici je navdušeno ljudstvo 1. maja proslavilo zmago in svobodo

delu in je prišlo do ugodnih možnosti za takojšnje prodiranje te operativne skupine po cestah s pivškega sektorja in doline Ilirske Bistrice proti Divači, Bazovici, Sežani, Opčinam in Trstu, kakor tudi čez Brkine proti Istri.

Sočasno s približevanjem glavnih sil 20. divizije in 11. brigade 26. divizije od vzhoda so 29. in 30. aprila hitele enote 30. in 31. divizije od Predmeje in Otlice skozi Vipavsko dolino proti Krasu, Trstu in Gorici. V Trstu pa so začeli že 28. aprila poulične boje tržaški delavci in meščani, organizirani pod vodstvom komande mesta Trst (IX. korpus) v 16 bataljonov. Z jugovzhodne smeri pa so se po izkrcanju pri Bršecu in Moščeniški Dragi 26. aprila prek Istre naglo bližale Trstu enote 9. divizije IV. armade. Tretja brigada te divizije je med prodiranjem proti Trstu 29. aprila presenetila nemško posadko v Buzetu in jo razbila. Zaplenila je Nemcem več motornih vozil, sestavila iz njih motorizirano predhodnico in že 29. aprila zvečer — čeprav so ji Nemci na Mostišču razstrelili most — prispela v Rižano. V Mlinih pri Miših med Rižano in Dekani so se že v noči na 30. april in naslednji dan

povezali z njenimi oficirji, obveščevalci in člani 4. bataljona 18. brigade ter sekretar okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko. Obveščevalci, so izročili divizijskemu štabu kopijo načrtov o razporedu sovražnikovih sil v obrambi Trsta in se z njimi dogovorili, da bo bataljon v bojnih operacijah za Trst ščitil 9. diviziji hrbet iz smeri Buj in Kopra, hkrati pa bodo obveščevalci in vod borcev kot dobri poznavalci krajev sodelovali z divizijskimi enotami v bojih za Trst kot vodniki.¹⁵⁵

V noči na 29. april je prispela predhodnica 20. divizije v Matavun in Dane pri Divači. Njeni obveščevalni oficirji so vzpostavili zvezo s pomočnikom šefa obveščevalnega centra 4. bataljona 18. brigade in prosili za načrte o razporedu sovražnikovih sil pri obrambi Trsta. Bataljonski obveščevalci pa so hranili načrte v bunkerju pod Slavnikom, južno od ceste Reka—Trst. Čeprav je pomočnik šefa obveščevalnega centra takoj poslal k 4. četi v Brezovico pri Materiji kurirja z zahtevo, da obveščevalci takoj prinesejo načrte, tega ni bilo mogoče storiti tako hitro, ker je bila cesta od Obrova do Kozine zaradi bežečih četnikov, nedičevcev, ustašev in Nemcev neprehodna. Kurirja sta se sicer po večkratnih poskusih prebila čez cesto, vendar nista mogla ponoči najti skrivališča obveščevalcev. Navzlic težavam so obveščevalci proti jutru sami prenesli načrte čez cesto in jih izročili štabu 20. divizije. Šef obveščevalnega centra Maks Tomažič in njegov pomočnik Jože Markučič pa sta se mu priključila kot svetovalca, potem pa skupaj z nekaterimi drugimi obveščevalci sodelovala z njim v bojih za Bazovico, Opčine in Trst.¹⁵⁶ S tem se je začelo neposredno sodelovanje borcev 4. bataljona 18. brigade v bojih za Trst.

Primorsko ljudstvo je radostno sprejemalo osvoboditelje

Medtem ko so se enote 4. armade od 28. do 30. aprila bližale s treh strani Trstu, v mestu pa so se razvneli poulični boji, so množice Primorcev in Istranov, posebno mladine, mrzlično šivale zastave, pletle vence in pisale transparente, fantiči in priletni možje pa so postavljali slavoloke in mlaje, da bi čimbolj svečano sprejeli osvoboditelje, med katerimi so bili tudi njihovi sinovi, bratje in očetje.

Ljudsko razpoloženje ob sprejemu osvoboditeljev 29. aprila v Vremski dolini je Ana Prunk, preprosta delavska žena iz Dolenjih Vrem, takole opisala:

»Ropot bližajočih se tankov naše osvobodilne armade nas je zatekel v nedeljo (29. aprila — op. M. Z.) na pokopališču, ko smo pokopavali zadnjo vojno žrtev v Vremski dolini, padlega partizana Stanka Klevo... Dekleta so stekla kar čez polja k cesti, da bi čimprej pozdravile našo slavno armado. Stare ženice so pozabile na svoja leta in veselo skakljale proti cesti. Tudi sama sem stekla domov, kolikor hitro so me le noge nosile, in poiskala skrito zastavo, mož Tone pa je hitro pripravil drog. Medtem so dekleta že hitela s cvetjem in zastavami v povorki k cesti, da pozdravijo osvoboditelje. Takrat sem dvignila visoko v veter tisto zastavo, ki sem jo ob večerih v strahu šivala za zaprtimi vrati in jo pred sovražniki skrivala, ker sem vedno verjela, da bo napočil dan, ko jo bom lahko ponosno vzdignila. In ta dan je bil sedaj tu! Komu ne bi srce veselo vriskalo, ko je v vetru plapolala naša zastava z rdečo zvezdo, partizani pa so s tanki, topovi, kamioni in peš kot neustavljivi val drveli tja dol proti Trstu...«¹⁵⁷

Dolenje Vreme z Vremščico v ozadju

Tako kot v Vremski dolini ali še bolj svečano so slovenski, hrvaški in marsikje tudi italijanski prebivalci pričakovali in sprejemali osvoboditelje tudi po Brkinih, v Istri, na Krasu in po vsej Primorski. Mladi, odrasli, otroci in starci so bili navdušeni in ginjeni, nepopisno srečni, da je konec 25-letne fašistične tiranije. Ljudi je obvladalo enkratno, zgodovinsko neponovljivo in nepopisno radostno razpoloženje. Tega si ne more predstavljati, kdor ni bil sam zraven, tega niti najbolj nadarjen pisatelj ne bi mogel opisati v vseh oblikah, odtenkih in razsežnostih.

Se pomembnejša kot navdušeno sprejemanje osvoboditeljev je bila splošna nesebična podpora primorskih in istrskih ljudi osvobodilni armadi med njenim približevanjem Trstu. Vaške žene in mladinke so pomagale urejati kuhinje, nosile borcem na položaje hrano in sodelovale pri organizaciji sprejemališč za ranjence, otroci in odrasli so kot poznavalci krajev ponoči vodili enote mimo minskih polj in sovražnikovih zased, da so lahko presenečale sovražnike in obračunavale z njimi. Vedno in povsod so ljudje obveščali vojsko o sovražnikovih premikih ter drugih ukrepih, da se je laže izognila njegovim pastem in presenečenjem.

Ukrepi nemškega poveljstva po preboju IV. armade na Pivki?

Ker ima vsaka vojaška operacija dva dejavnika, ki delujeta na istem območju za nasprotujoče si cilje, je treba za realno predstavitev tedanjih razmer opisati tudi, kako je ukrepalo poveljstvo nemškega 97. armadnega korpusa ter kako so reagirale njegove in satelitske vojaške enote po prodoru desnega in levega krila IV. armade na Gornjo Pivko in v Ilirsko Bistrico ter v Istro, od 26. do 30. aprila.

Pretežen del 97. nemškega armadnega korpusa, ki je bil 25. aprila podrejen armadni skupini E—Jugovzhod — s tem se je 29. aprila izognil kapitulaciji skupaj z armadno skupino C v Italiji, ki ji je bil dotlej podrejen, kar je v končni posledici koristilo le Angloameričanom — je po nalogu skupine armad E še nadalje zagrizeno branil frontni odsek med Klano in Reko. Sovražnikovo zavarovanje komunikacij v zaledju med Št. Petrom, Ilirsko Bistrico in Trstom ter v servemi Istri, zaupano predvsem italijanskim fašističnim in drugim kvislinškim enotam, pa je doživelo popoln zlom. Četniške sile so se, kolikor niso bile

razbite, umaknile iz gornjepivških postojank že 26. aprila proti Št. Petru (sedaj Pivka) in Postojni. V naslednjih dveh dneh so jo ucvrli tudi pripadniki 1. srbskega prostovoljskega korpusa, kar jih je še ostalo. Italijanski financarji so 27. aprila izpraznili postojanke Obrov, Gradišče in Materijo ob cesti Reka—Trst ter se umaknili v Trst. Že tega dne so jih zaradi pomembnosti ceste nadomestili nemški esesovski policisti in italijanski republikanci, toda že naslednji dan so tudi ti Italijani skupaj s fašisti, ki so varovali železnice Divača—Pulj in Divača—Št. Peter, pobegnili proti Trstu.^{15®}

Tudi z območja severnega dela Hrvaške in iz Slovenske Istre so se nemške in italijanske fašistične enote v dneh od 27. do 30. aprila umikale proti Trstu. Tako so Nemci 27. in 28. aprila izpraznili postojanke Trebeše ob cesti Gračišče—Oprtalj in Sv. Peter (sedaj Raven) jugovzhodno od Pirana, občutno pa so zmanjšali število vojakov v Dekanih in na Škofijah, od koder je odšel med 26. in 28. aprilom tudi štab njihovega 137. (po prevedbi sredi aprila 902.) polka proti Reki. Iz Hrvaške Istre pa so se čez Koper umikali proti Trstu z družinami italijanski fašisti, 29. aprila pa so se ves dan pomikale nemške enote od Buj proti Trstu.¹⁵⁹

Ti premiki pa so bolj spominjali na beg in polom kot na organizirano premeščanje enot. Nemški in satelitski vojaki ter pripadniki drugih oboroženih formacij so množično dezertirali, se preoblačili v civilne obleke in skrivali, ker so bili demoralizirani in naveličani vojne, lačni, umazani in strgani. O stanju v sovražnikovih vrstah so bili dobro seznanjeni tudi v štabu 4. bataljona. Vsi so tudi vedeli, da Hitlerjev tretji rajh preživlja pod udarci zavezniških armad zadnje ure; saj so tedaj sovjetske čete že zasedle Berlin, zahodne zavezniške armade pa so šle 29. aprila v severni Nemčiji čez Labo in 30. aprila zavzele München.¹⁶⁰

Slovenska Istra težišče dejavnosti 4. bataljona

Štab 4. bataljona je že pred 10. aprilom sporazumno z okrožnim komitejem za južno Primorsko načrtno prenesel z brkinskega na istrsko območje težišče bataljonove dejavnosti, ker je bila Istra zaradi teženj italijanske vlade, da bi jo ponovno zasedla, politično čedalje bolj pomembna. Po odhodu 1. čete in oficirjev k IX. korpusu pa je prav pomanjkanje izkušenih kadrov in izu-

ryjene bojne enote najbolj zaviralo učinkovito ukrepanje bataljona med hitro se vrstečimi dogodki od 28. aprila do 2. maja. Težave so se še povečale, ker bataljonski štab ni utegnil pravočasno premestiti še ene čete iz Brkinov v Istro. Zato mu je primanjkovalo sposobnih oficirjev za organiziranje in vodenje več kot 600 novincev, ki so tedaj prišli v enote. Nevšečnosti sta povzročili tudi razdeljenost štaba in po 18. aprilu prekinjena radijska zveza zaradi pokvarjene bataljonske radijske postaje. To pa je hkrati onemogočalo hitre zveze okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko s pokrajinskim in centralnim komitejem KPS. Toda, ne glede na vse druge nevšečnosti je bila največja ovira za učinkovitejše posege bataljona v vojaške operacije njegova malostevilnost, saj je imel 25. aprila 1945 le 161 navzočih mož, po odhodu 1. čete in oficirjev pa le kakšnih 140, in še od teh jih je bilo v Istri le kakšnih 45. Po 25. aprilu se je sicer začela mobilizacija v Brkinih in v Istri, toda novincev, ki so se zlasti v Istri priглаšali množično in prostovoljno, ni bilo mogoče oborožiti, ker je vsaj do 4. maja manjkalo orožja.* Tisto orožje, ki ga je bila prinesla 3. četa 28. aprila s Pivke v Materijo, so prenesli novinci in 4. četa v Istro šele 30. aprila zvečer, k bataljonskemu štabu v Pomjan pa je dospelo šele 2. maja. Zato je skušal bataljonski štab reševati problem oborožitve novincev z orožjem, ki so ga njegove enote, komanda mesta Koper in mornariški odred zaplenili sovražniku, vendar tudi tega ni bilo dovolj.

Navzlic opisanim in drugim težavam je bataljonski štab v okviru objektivnih možnosti ukrepal hitro in odločno.¹⁶¹

Osvoboditev Materije, Divače, Kozine, Kopra, Izole in Pirana

V sklepnih operacijah IV. armade, katerih glavna cilja sta bila osvoboditev Trsta in zasedba slovenske narodnostne meje ob Soči pred prihodom angloameriških čet, so se znašli Brkini z obdajajočimi jih cestami na prehodu njenega glavnega operacijskega pritiska, medtem ko območja Slovenske Istre med doli-

* Iz seznama novincev (prosto voljev in mobilizirancev) komande mesta Koper je razvidno, da je bilo poslano v 4. bataljon 18. brigade od 29. aprila do 2. maja 1945 skupno 598 novincev. Šestnajst prostovoljcev, bivših partizanov, pa se je vključilo neposredno v bataljon oziroma njegove čete. Vendar so mnoge izmed novincev izločili, ker niso bili sposobni za operativne enote. (Komanda mesta Koper, spiski novincev od 29. 4. do 21. 5. 1945. A IZDG F.300/I).

nama Rižane in Dragonje ni zajel niti pomožni jugovzhodni operativni »klin«, usmerjen iz doline Rižane prek Dekanov in škofij, Črnega kala in Socerba proti južnemu tržaškemu predmestju. Južno od Rižane pa takrat ni bilo močnejših sovražnikovih sil. Zato so lahko obvladale sovražnikov odpor enote 4. bataljona 18. brigade, 1. četa 2. bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe, Mornariški odred Koper in komanda mesta Koper.

Kako so se odvijali vojni dohodki od 27. aprila do 5. maja in kakšno vlogo je v njih odigral 4. bataljon 18. brigade (bivši Istrski odred), bomo opisali kronološko, da bo bolj pregledno.

27. april

Bataljon je imel čete takole razporejene: 1. se je v Brkinih pripravljala skupaj z oficirji na pohod k IX. korpusu; 2. je bila v Slovenski Istri, na sektorju Boršta in Pomjana, in se je izpopolnjevala z novinci ter se pripravljala na odločilne dogodke; 3. je zbiralala orožje po Brkinih, njen del pa je odpotoval z območja Dan in Rodika pri Divači na Gornjo Pivko po skrito orožje ter se je vrnil 28. aprila; 4. se je zadrževala na sektorju Brezovice in Slop ter se izpopolnjevala z novinci. Zvečer ob 18. uri je odpotoval bataljonski politični komisar Franc Kuntarič s patroljo iz Brkinov v Istro in prispel na Pomjan ob 14. uri naslednjega dne.⁶²

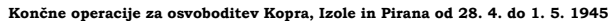
28. april

Čete 4. bataljona niso sodelovale v operacijah 20. divizije in 11. brigade 26. divizije pri osvobajanju Ilirske Bistrice in Št. Petra, pač pa so njihove patrolje polovile nekaj skupin bežečih nemških in kvistlinških vojakov na brkinskem sektorju.

Sekretar okrožnega komiteja za južno Primorsko je sklical popoldne na območju Boršta pri Laboru v Istri sestanek s predstavniki vojaških enot v Slovenski Istri. Na njem so ugotovili, da je morala nemških vojakov in fašistov v Trstu, Kopru in Izoli tako upadla, da je treba pričakovati skoraj šen razkroj. Potem so sklenili, da bodo tam delujoče enote že zvečer vdrle v Koper in Izolo ter ju osvobodile.*

* Po poročilu obveščevalne točke št. 1. četrtega bataljona z dne 28. IV. 1945 je bilo tedaj na Škofiji I 150 Nemcev s 4 topovi kal. 75 mm, v bunkerjih med Moretini in Stiratom 30 Nemcev s protitankovskim orožjem, na II. in III. Škofiji

TRZASKI ZALIV

Končne operacije za osvoboditev Kopra, Izole in Pirana od 28. 4. do 1. 5. 1945

Štab bataljona je — zavedajoč se vojaške šibkosti enot spričo pomembnih nalog — še isti dan z dopisom ukazal načelniku štaba, naj takoj pošlje v Istro 4. četo z vsemi novinci, pomožnim osebjem iz nekdanjih delavnic, obveščevalnim vodom, vezisti in intendanti, ki naj prinesejo s seboj čimveč orožja in streliva. Pride naj tudi sam načelnik. Na brkinskem območju pa naj ostane le 3. četa z nekaj obveščevalci. Civilno stražo (Guardio civico) v Kopru pa je pozval, naj pošlje k štabu bataljona svojo delegacijo na pogajanja, ter jo opozoril, da je odgovorna za red in mir ter varnost ljudi v mestu in njih imetja do prihoda čet jugoslovanske armade. V sodelovanju z drugimi enotami so tedaj vtihotapili v koprskie zapore nekaj pištol.¹⁶¹

Predstavnik Mornariškega odreda Koper ni sodeloval na sestanku, zato so njegovemu poveljstvu takoj poslali ustrezen dopis. Poveljstvo je isti dan odgovorilo komandantu 4. bataljona 18. brigade majorju Matevžu šivcu:

»Sprejeli smo vaše sporočilo. Naša enota bo takoj odšla v Izolo, da likvidira sovražnikovo posadko in osvobodi mesto... Pozneje bo del naše enote osvobodil tudi Piran.«

Mornariškemu odredu je uspelo v noči na 29. april likvidirati sovražnikovo postojanko v Izoli. Prebivalstvo je sprejelo partizanske mornarje z velikim navdušenjem, vendar se je morala četa mornariškega odreda 29. aprila zjutraj pod sovražnikovim pritiskom umakniti iz Izole — tedaj so se namreč premikale močne kolone nemške vojske po cesti od Pirana proti Kopru in Trstu. Tudi 2. četa 4. bataljona in 1. četa bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe ter komanda mesta Koper so poskušale v noči od 28. na 29. april zasesti Koper. Obveščevalna služba pa je ugotovila, da so prispele v mesto sovražnikove okrepitve, zato so načrt opustili in se vrnili v svoja taborišča.¹⁶⁴

29. april

V noči na 29. april so enote 20. divizije in 11. brigade 26. divizije hitele v dveh kolonah od Ilirske Bistrice in Št. Petra proti Divači in Trstu. Okoli poldne so presenetile Nemce ter brez

kakšnih 30 Nemcev, v Saučah približno 45 članov civilne straže in v Kopru po poročilu iz naslednjega dne le »nekaj fašističnih banditov, ki nameravajo vzdržati v postojanki še kakšno uro...« (Poročilo v A IZDG F 301/III).

boja osvobodile pomembno cestno in železniško križišče Divačo. Civilni vodniki pa so v tej deževni noči vodili po blatnih brkinskih poteh čez Pregarje, Tatre in Orehek proti Slivju ter Materiji 1. brigado 43. divizije, ki jo je na naporni poti spremljalo in bodrilo brkinsko prebivalstvo.

Štab brigade je že pred dnem organiziral napad na sovražnikovo postojanko v Materiji. V napadu sta sodelovali tudi 4. in del 3. čete 4. bataljona, in sicer s severovzhodne strani, od Rožic. V postojanki sta bila tedaj nemška preskrbovalna kolona na pohodu, poljska bolnišnica in oddelek pionirjev. Po cesti pa so se umikale od Reke proti Trstu dolge kolone četnikov in ustašev. Sovražnikova obramba je kmalu klonila pred našimi. Ti so ujeli okoli 250 sovražnikovih vojakov, med njimi največ četnikov in Italijanov. Okoli 30 sovražnikov se je razbežalo po obraščenem kraškem svetu proti jugovzhodu, vendar so jih borci 43. divizije in 4. bataljona večino polovili, nekaj pa jih je na begu padlo. Z osvoboditvijo Materije je bila dokončno pretrgana naj-

Izola, novejši in starejši del mesta

pomembnejša cestna zveza med glavnimi silami nemškega 97. korpusa na sektorju Klana—Reka in Trstom.¹⁶⁵

Popoldne se je del 1. brigade 43. divizije zbral v Skadanščini in nadaljeval pohod prek Čičarije v Istro, del pa je ostal na sektorju Materije. Štab 4. bataljona je že prejšnji dan ukazal, naj prevzame 3. četa tudi položaje 4. čete, ta pa naj se takoj napoti v Istro. Zato je 4. četa odpotovala v Istro zvečer — razen patrolje, ki je spremljala ujetnike proti Ilirski Bistrici. Z njo so odšli tudi člani obveščevalnega voda, radiotelegrafisti iz voda za zvezo, intendanti in člani širšega štaba ter kakšnih 30 novincev, ki so prišli iz Istre po orožje. Prenašajoč težka bremena orožja in streliva, so prišli borci in novinci v dežju in snežnem metežu okoli 22. ure skozi Mala vrata v Jelovice v čičarijskih hribih. Tu so dve uri počivali in medtem na nekem seniku ujeli dva hrvaška legionarja iz 392. nemške divizije ter jima zaplenili mavzerici dn kolesi. Potem so nadaljevali pohod in prispeli do jutra skozi Dol pri Hrastovljah k podrtemu mostu na Mostišču v Rižani. Tu so pustili ujetnika in nadaljevali pohod ter prispeli popoldne 30. aprila v Pobege. Četrta četa je dobila nalogo, da zasede položaje ob cesti proti Kopru in varuje hrbet 9. diviziji, ki je tisti dan likvidirala sovražno postojanko v Dekanih in se pripravljala, da bi šla v noči na 1. maj v Trst.¹⁶⁶

V Slovenski Istri so bataljonske patrolje lovile pobegle fašiste in Nemce. Na cestah proti Kopru pa so zasede čakale sovražnike. Mornariški odred Koper je zjutraj napadel nemško kolono, ki je šla iz Istre proti Trstu in pobil 11 Nemcev. Moral pa se je umakniti iz Izole, ker so ga Nemci napadli z močnejšimi silami. Med umikom je padlo 6 njegovih borcev, nekaj pa jih je bilo ranjenih.¹⁶⁷

30. april

Za enote 4. bataljona je bil 30. april najbolj razgiban dan med končnimi operacijami tako v Brkinih kot v Istri.

Na brkinsko-kraškem območju je 8. brigada 20. divizije, okrepljena s tankovsko četo, že v noči na 30. april osvobodila Kozino, zaplenila ob cesti proti Bazovici sovražnikovo artilerijsko baterijo in 10 kamionov, 20 kamionov pa razbila. Prav ta dan je 10. brigada te divizije, okrepljena z dvema tankovskima

četama, po hudih bojih in dvakratnem umiku iz naselja osvobodila Bazovico, uničila 7 nemških tankov in tudi sama izgubila dva. Zgodaj popoldne pa je prva brigada 13. divizije zlomila nemški odpor v Podgradu in osvobodila vas. Kmalu potem je pregnala Nemce tudi iz Jelšan.¹⁶⁸

Tretja četa 4. bataljona 18. brigade bi bila morala na ukaz bataljonskega štaba z vključevanjem novincev povečati svoje številčno stanje na 300 mož, sodelovati z narodno zaščito in Ozno ter vojaškimi enotami pri zaščiti ceste Reka—Trst, loviti skupine ubežnikov po Brkinih in opravljati druge naloge. Med boji za Kozino je ta četa s položajem pri Materiji štela smer proti Podgradu. Potem je z obveščevalci in najširšo podporo prebivalcev v okolici Skadanščine in Golca v Čičariji ujela 60 nemških vojakov, medtem ko je bataljon 1. brigade 43. divizije na cesti pri Markovščini prestregel kolono 150 Nemcev in jih razorožil.¹⁶⁹

Že pred 1. majem so bili osvobojeni vsi večji kraji v okolici Brkinov. Brkinsko in kraško ljudstvo je v pričakovanju 1. maja in svobode pripravilo po hribovih kresove. Načelnik štaba 4. bataljona je poslal po dva minerja na Artviže in Slavnik, da bi z eksplozijo močnih min še povečali slavnostno razpoloženje ter naznanili Istri in Trstu konec fašistične tiranije.¹⁷⁰

Burneje kot v Brkinih so se tega dne odvijali dogodki v Slovenski Istri. Okrožni narodnoosvobodilni odbor je razglasil splošno mobilizacijo, štab 4. bataljona pa je izdal naredbo o reorganizaciji bataljona iz 4 v 3 čete.* Potem so se enote 4. bataljona, 1. čete bataljona 1. brigade Korpusa narodne obrambe in komande mesta Koper s približno 100 preizkušenimi borci in približno tolikimi novinci že od 9. do 10. ure pripravile skupaj s predstavniki okrožnega komiteja KPS in okrožnega narodnoosvobodilnega odbora za južno Primorsko za pohod na Koper. Za to so jim dajale spodbudo navzočnost iz Rižanske doline proti Trstu usmerjene 9. divizije, s katero so bili že vzpostavili zvezo,

* Kadrovska sestava četnih poveljstev je bila naslednja: 1. četa komandir: zastavnik Ivan Auber, namestnik komandirja: zastavnik Ivan Janež, politični komisar: Janko Jelincič, pomočnik političnega komisarja: Miran Blažina, četni ekonom vodnik: Ivan Zbačnik, bolničarka: mlajši vodnik Helena Mihelič.

2. četa: (velja pravtak vrstni red dolžnosti): zastavnik Ivan Klun, zastavnik Rado Pregel, Stane Koman, Anton Skvarča, Dušan Klun, Marija Vergan.

3. četa: podporočnik Albin Vatovec, starejši vodnik Franc Luzar, Jože Žnidaršič, Silvo Luša, Jože Bencina in Ivan Kleva. Vsaka četa je imela 3 vode, vsak vod pa 2 desetini. (Naredba štaba 4. bataljona 18. brigade iz 30. 4. 1945 v A IZDG F. 300/11).

in ugotovitve obveščevalne službe, da sta zjutraj odpluli iz Kopra dve ladji z vojaštvom, fašistična vojaška organizacija v Kopru in Istri pa je bila v razsulu, medtem ko imajo Nemci v koprskem pristanišču in v hotelu »Venezia« v Semedeli le manjše sile.¹⁷¹

V štabu 4. bataljona in drugih enotah so se sicer zavedali lastne vojaške šibkosti spričo težke naloge, ker jim je za osvoboditev Kopra primanjkovalo izkušenih vojaških sil in težkega orožja. Izvedbo naloge pa so še bolj ogrožali polotoški topografski položaj mesta in nenehno grozeča nevarnost, da prodro močnejše sovražnikove sile iz Istre proti Trstu in s tem odrežejo enotam umik iz mesta po edini prometno uporabni cesti proti Škocjanu, ker je bila tista proti Semedeli poplavljenjena. Vodilne tovariše pa je sililo k hitremu ukrepanju dvoje perečih problemov: resna zaskrbljenost za usodo političnih jetnikov v koprskih zaporih, ker so se bali, da bi jih utegnili fašisti in esesovci pred svojim umikom pobiti, in vprašanje, kako obvarovati koprsko pristanišče pred razdejanjem, saj so vedeli, da je minirano in ga utegnejo Nemci ob umiku razstreliti. To bi povzročilo mestu veliko škodo in zavrlo njegov poveljni gospodarski razvoj.¹⁷²

Ker z razpoložljivimi vojaškimi silami ne bi bilo mogoče hitro zlomiti sovražnikovega odpora in ker je pretila še zunanja intervencija, je bilo treba poskusiti doseči namen z zvijačo. Pri tem je odigrala obveščevalna služba izredno pomembno vlogo. Še preden so 2. četa 4. bataljona, 1. četa bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe in deli komande mesta Koper zavzeli položaje na dohodih v Koper okoli pokopališča in nad cesto od Semedele do Žusterne, se je obveščevalni oficir 4. bataljona 18. brigade (Istrskega odreda) Ivan Dodič, ki je imel pooblastilo štaba korpusa za pogajanja s sovražniki o njih vdaji, odpeljal s kolesom v Koper in s pomočjo terenskega obveščevalca Alberta Lonzarja-Oskarja navezal stike s tedanjim koprskim županom. Ta je na Dodičev predlog pozval na pogajanje nemškega poročnika Trosla, komandanta koprške garnizije. Trosi je prispel k županu v spremstvu vojaka in podoficirja. Bil je pripravljen predati svojo enoto in odstopiti od razstrelitve pristanišča ter drugih miniranih objektov, toda pod pogojem, da nasprotna stran zagotovi njemu in njegovim vojakom po razorožitvi takojšen prost odhod domov. Tega pogoja pa okrožni komite in drugi okrožni forumi niso mogli sprejeti, temveč so zahtevali brezpo-

gojno vdajo, ki pa jo je Troši odklonil, zato pogajanja niso uspela.

V nemško postojanko v Smedeli je Dodič poslal na pogajanja neko tovarišico, a prav tako zaman.¹⁷³

Ko se je Dodič vrnil iz Kopra, so vdrl v mesto deli 4. bataljona 18. brigade pod vodstvom poročnika Cvetka Poljaka s kamionom in oddelek 1. čete bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe pod poveljstvom komandirja čete Lojzeta Renarja a-Mačka ter pomočnika šefa okrožnega pooblaščenca Ozne za južno Primorsko Danila Petrinje-Primoža.

Z nemško posadko v koprski pristaniški zgradbi se niso spopadli, da ne bi izzvali razstrelitve pristanišča in ker so bili prešibki, da bi posadko obvladali. Pač pa so vdrl v zapore, izpustili politične jetnike, ujeli 12 fašistov, jih razorožili in odvedli iz mesta.* Potem so s patroljami pregledali nekatere dele mesta in našli patroljno tanketo (oklepno vozilo) in vojaški kamion. Obe vozili je odpeljal iz mesta Luciano Minca. Na njih pa so se nekateri borci odpeljali iz mesta do križišča pri Škocjanu, kjer je obema voziloma zmanjkalo goriva in sta ostali na cesti. Potem so ju Nemci tam uničili.¹⁷⁴

Med 12. in 13. uro, ko so bili pripadniki 4. bataljona in čete Korpusa narodne obrambe še v Kopru, se je pomikala od Izole proti Kopru kolona kakšnih 300 nemških vojakov. Najprej jih ji napadla zaseda 4. bataljona pri Žusterni, vendar se je morala spričo sovražnikove premoči po 20 minutah boja umakniti v hrib proti Gažonu. Potem so nemški vojaki v Rdeči hiši v Smedeli razstrelili skladišče svojega streliva, nato pa odšli proti Škocjanu. S to kolono se je umaknila tudi nemška posadka iz Smedele. Zaradi grožnje te nemške kolone so se borci 4. bataljona in 1. čete bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe že pravočasno umaknili iz Kopra. Zakasnila se je le skupina 6 njenih borcev, ki so s pomočnikom poblaščenca Ozne Danilom Petrinjo-Primožem poskušali reševati še politične jetnike. Zato so morali med bojem z Nemci zaviti na levo (proti vzhodu) in bresti plitvo morje, da so se rešili.

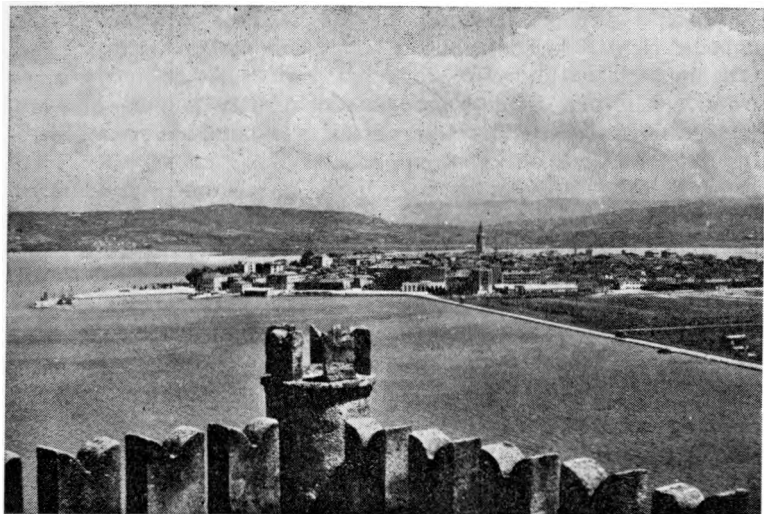
* Med ujetimi fašisti je bil tudi starejši fašist Ivan Bržan, znan zločinec, doma iz Babičev pri Marezigah. Borci, ki so spremljali jetnike, so ga v Babičih komaj ubranili pred ogorčenimi domačini, ki bi mu bili zaradi njegovih zločinov radi sami sodili. Toda že istega dne je bil po nesrečnem naključju pred hišo Antona Gunjača na Pomjanu smrtno ranjen. (Maks Knafelc, Vrhnika, Franjo Kuntarič, Ljubljana in Lazar Umer, Babiči, ustni vir).

Zasede borcev 4. bataljona in čete Narodne obrambe so spet napadle Nemce, ki so se blizali koprskemu pokopališču, v Škocjanu in razbile njihovo predhodnico. Nato se je vnel boj, ki je trajal debelo uro. Vanj je posegla tudi nemška artilerijska baterija: s šrapneli in rušilnimi granatami je z Debelega rtiča obstreljevala položaje obeh čet pri pokopališču in tudi skupino, ki se je umikala od Žusterne proti Gažonu. Zaradi močnega sovražnikovega artilerijskega, minometnega in mitralješkega ognja je postal položaj borcev v zasedah nevzdržen. Zato je štab 4. bataljona prosil poveljstvo 9. divizije v Dekanih za pomoč. To pa mu je odgovorilo, naj spusti Nemce naprej, oziroma jih prepusti diviziji. In res so jih pri ankaranskem križišču napadli s tanki in pehoto ter jih razbili.

Večina borcev 4. bataljona in 1. čete bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe se je po boju umaknila proti Vanganelski dolini, nato pa po dogovoru s štabom 9. divizije ščitila tej hrbet v njenem boju za Trst z istrske strani. En vod 4. bataljona pa je šel s komandirjem Jožetom Mezgecem proti Dekanom; tu se mu je pridružila naslednje jutro še desetina, ki je bila v zasedi pri Žusterni. Naslednji dan zgodaj zjutraj so se ti četni deli udeležili skupaj z 9. divizijo bojev za Trst.¹⁷⁵

Z nemškim oficirjem se je 30. aprila pogajal o vdaji nemške enote ali njenem odhodu iz Kopra tudi dr. Franc Venturini, tedanji predsednik južnoprimskega okrožnega sodišča, za kar je imel pooblastilo sekretarja okrožnega komiteja KPS. Venturinja je pripeljal v Koper s svojim osebnim avtomobilom italijanski antifašist Ugo Segre iz Kampela v Vanganelski dolini, medtem ko so bile enote 4. bataljona in 1. čete bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe v mestu. Pri Segreju so se bili dan ali dva pred odhodom v Koper sestali okrožni politični predstavniki in člani 4. bataljona, da bi se pogovorili o sodelovanju z italijanskimi protifašisti v zadnjih bojih.

Venturini se ob nemškem napadu na Škocjan ni umaknil iz mesta, temveč je po posredovanju italijanskega prevajalca za nemški jezik Giuseppa Borisija telefonsko govoril z nemškim komandantom koprskе postojanke. Do neposrednih pogajanj z njim sicer ni prišlo, *pač pa ga je Venturini po telefonu pozval, naj zapusti mesto, in mu zagrozil, da ga bodo proglasili za vojnega zločinca, če bo ukazal razstreliti pristanišče.* Nemški poročnik Trosi je — kot trdi Venturini — zagotovil, da tega ne bo

Koper, pogled z jugozahoda

dopustil. Na Venturinijeva vprašanja pa je pisмено odgovoril, da njegova enota ne bo streljala na nasprotnike, če tudi ti ne bodo nanjo. Če pa bodo — je zagrozil — bodo nemške vojne ladje iz Trsta »zravnale Koper z zemljo«. Potem je še dodal, da bo šele okoli 19. ure lahko povedal, kdaj bo odšel iz Kopra.¹⁷⁶

Čeprav je poročnik Troši navidezno dokaj samozavestno odgovarjal na Venturinijeva vprašanja, je vendarle nestrpno čakal ladjo, da bi z njo čimprej pobegnil iz Kopra, ker je dobro vedel, da mu je umik po cesti že onemogočen. V noči na 1. maj so se Nemci odpeljali z ladjo »Itala« proti Trstu, ne da bi bili razstrelili pristanišče. Ni jasno, ah je Troši res spoštoval Venturiniju dano obljubo, da ne bo razdejal koprskega pristanišča. Najverjetneje je obvaroval pristanišče in pomole pred razstrelitvijo nemški mornar, Avstrijec Wolfgang Mensa,* ki je bil radiotelegrafist v luški kapitaniji in je zatajil brzojavni ukaz višjega poveljstva, po katerem bi bili morali opraviti razstrelitev 30.

* Po izjavi Edvarda Filipiia iz Kopra je bil Wolfgang Mensa že prej povezan s članom italijanskega CLN (odbora za narodno osvoboditev) don Marzarjem, duhovnikom. (Dušan Novak, Koper, Tumova 5, ustni vir).

aprila ob 22. uri, nato pa je zapustil enoto in se skril pri svoji zaročenki Elzi Vascotto. Ko pa so Nemci odšli, se je javil osvoboditeljem, partizanom in pomagal demontirati mine. Z rešitvijo pristanišča in drugih objektov pred razstrelitvijo so si jugoslovanski vojaški in politični dejavniki pridobili zaupanje in simpatije korpskih prebivalcev slovenske in italijanske narodnosti.

Po odhodu Nemcev so se deli čete Narodne obrambe še tisti dan vrnil v mesto, ki je bilo zdaj osvobojeno. Prvega in 2. maja pa'so prišli v mesto tudi okrajni in okrožni oblastni in politični organi, se namestili v javnih zgradbah, prevzeli mestno upravo, zavarovali red in mir ter izvedli druge ukrepe.¹⁷⁷

Pomembnejše in zanimivejše kot pogovor z nemškim oficirjem je Venturinijevo razpravljanje s predstavniki italijanskega odbora za narodno osvoboditev (CLN) o prevzemu civilne oblasti v Kopru. Poteka tedanjih dogodkov se je 14. marca 1968 takole spominjal:

»Okoli 13. ure ... sem se napotil v občinsko stavbo ... V sejni dvorani me je čakalo približno 30 članov CLN... Ne spominjam se, ali je bil med njimi kakšen Slovenec. Stopil sem prednje in jim celo uro govoril o programu Osvobodilne fronte slovenskega naroda ter jim razlagal njegova načela v italijanščini. *Končno sem jim povedal, da prihajamo Slovenci kot osvoboditelji, ker so tudi mesta, ki jih obkroža slovenska okolica — kot npr. Koper, Trst idr. — slovenska in s tem tudi jugoslovanska.*«

Venturinijevo razlaganje so vsi molče poslušali. Potem je vstal starejši uglajen gospod in ga prosil, naj mu dovoli spregovoriti. In ker je privolil, je ta izjavil:

»Ko je Italija 1918. leta zasedla te kraje, me je tedanja italijanska vlada imenovala za komisarja in me pooblastila, da prevzamem občino Dolina pri Trstu. *Prevzel sem jo od vašega očeta, ki je bil takrat dolinski župan. Tedaj je vaš oče jokal! Zato mi dovolite, da tudi jaz sedaj jočem.*«

Venturini je takole sklenil spomine na ta dogodek:

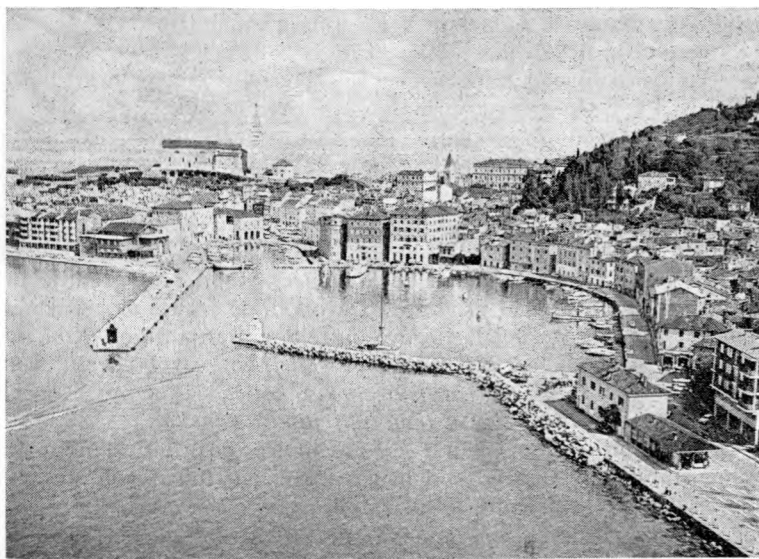
»Nisem ga več opazoval, zato ne vem, če mu je uspelo jokati. Oče pa mi je pozneje potrdil resničnost njegove trditve. Zvedel sem tudi, da je bil govornik koprski patricij grof Graviši.«¹⁷⁸

1. maj

Enote IV. armade so tega dne osvobodile Trst. Najprej, ob 0.30, je vdrla v mesto Kosovelova brigada pod poveljstvom ko-

mandanta Karla Masla. Velika zasluga za osvoboditev pa pripada tržaškim delavcem, ki so začeli boje že 29. aprila. Tega dne so enote 31. divizije osvobodile tudi Tržič in vdrle v Gorico ter se ob 13.30 ob Soči srečale z angloameriškimi četami. Te so prispele v Trst 2. maja.

V Brkinih je 3. četa nadalje čistila tudi okolico Podgrada, ki je bil prejšnji dan osvobojen.

Piran, pogled z juga

Na istrskem območju je bil štab bataljona na Pomjanu.* Druga četa je zasedla položaje na hribu med Lucijo in Sečovljami ter potem vkorakala v Buje. Bujčani so jo sprejeli z godbo na

* Štab bataljona je bil na Pomjanu z delom enot od 25. aprila do 5. maja. Štabna pisarna in kuhinja sta bili pri predsedniku krajevnega narodnoosvobodilnega odbora Ludviku Peroši, hišna št. 14. Četa je bila s kuhinjo pri Antonu čemuticu-Petelinu, št. 16, del čete pa je stanoval tudi pri Ludviku. Kuhale so vaške ženske. Medtem so zaklali 11 govedi. Vsi domačini, zlasti mladinke ter terenca Franc Benčič in Lazar Kocjancić, so požrtvovalno pomagali pri nastanitvi in oskrbi enot. (Ludvik Peroša in Ivan Rak, Pomjan — ustna vira).

pihala in raportirali komandantu, ker so pričakovali svojo komando mesta. Vod 2. čete pa se je tega dne boril v Trstu in tam izgubil 5 borcev: eden je padel, eden je bil ranjen, trije (novinci) pa so bili pogrešani. Komandant 4. bataljona 18. brigade major Matevž Šivec je usklajeval akcije na sektorju Piran—Portorož—Sečovlje—Buje z Mornariškim odredom Koper, ki je tega dne osvobodil Piran, Portorož in druga naselja ob obali ter zaplenil tudi nekaj sovražnikovih ladij in ujel več sto vojakov. Prva četa (prej 4.) je 1. maja ostala na položajih pri Kopru. Skupina borcev in nekateri člani bataljonskega štaba so zjutraj ponovno vkorakali v Koper.*

V mesto so vkorakale tudi množice istrskih prebivalcev, da proslavijo zmago, delavski praznik in začetek svobode. Zbranemu ljudstvu je 2. maja spregovoril sekretar okrožnega komiteja KPS France Perovšek v slovenščini. Njegov govor pa so sproti prevajali tudi v italijanščino.¹⁹

Prvega maja pa niso svečano dočakali samo v osvobojenem Kopru. Brkinske, kraške in istrske množice so ga po vseh večjih naseljih, kot npr. v Ilirski Bistrici, na Kozini, proslavile z manifestacijami. Okrajni odbor Zveze slovenske mladine za istrski okraj je sklical za ta dan svečano konferenco in pisмено prosil štab 4. bataljona 18. brigade, naj se je udeleži vsaj patrulja

* Osvoboditev Kopra, največjega fašističnega oporišča v Slovenski Istri, v katerem so gospodarile skupine zagriženih fašistov več kot 20 let, je bila velik uspeh narodnoosvobodilnega gibanja na tem območju. Koprška, pretežno italijanska malomeščanska družba z vodilnim slojem trgovcev in lastnikov zemlje na istrskem podeželju je zaradi šibkosti industrijskega proletariata in njegovega množičnega revolucionarnega boja čutila že pred prvo svetovno vojno, še bolj pa po njej, da ogroža njene koristi predvsem revolucionarno in narodnoosvobodilno gibanje slovenskih kmetijskih delavcev, malih kmetov in kolonov. Zato je iskala oporo v italijanskem nacionalističnem gibanju in se solidarizirala z italijanskim iredentizmom. Med obema vojnoma pa se je fašistična organizacija pod krinko zaščite italijanstva Istre predvsem poistovetila z zaščitnikom razrednih koristi teh vodilnih slojev in si tako pridobila precejšnjo podporo koprškega malomeščanstva. Narodnoosvobodilno gibanje se je začelo tod organizirano uveljavljati septembra 1942, vendar si v mestu med meščanskimi sloji ni moglo pridobiti množične podpore. Precej pa so mu bili naklonjeni napredni izobraženci, delavci in ribiči.

Istrski Slovenci in partizani iz drugih krajev, ki so se borili v Istri, so med NOB izgovarjali ime Koper s trpkostjo v srcih, ker so ob njem vedno pomislili na mučilnice v zaporih ter »squadre« fašističnih morilcev in požigalcev, ki so skoraj četrt stoletja prihajali iz tega mesta na podeželje in terorizirali slovensko prebivalstvo.

Pod takšnim vplivom je bila tudi partizanka Helena Mihelič, ki je 1. maja 1945 takole zapisala o mestu v dnevnik:

»Koper je mesto, ki mi ni prav nič všeč. Ulice ozke in temne . . .« (Helena Mihelič, Dnevnik, prepis hrani pisec M. Z.).

Z osvoboditvijo pa se je končalo obdobje, ko je bil Koper tujek v istrski narodnosti in socialni sestavi. Postal je pomembno industrijsko središče in žarišče svobode, gospodarskega in duhovnega napredka v Slovenski Istri.

njegovih borcev, da bi mladinci videli partizane, po katerih stalno sprašujejo. Žal je moral bataljonski štab vabilo odkloniti, ker so bili borci na položajih.¹⁷

Borcem 4. bataljona pa so se 1. maja še bolj svečano oddolžili mladinci in mladinke socerbskega okraja, ki so bili sklicali svojo konferenco za nedeljo 29. aprila in povabili nanjo 4. bataljon, da bi mu podarili zastavo. Ker pa je konferenca zaradi slabega vremena in burnih dogodkov odpadla, je mladinski odbor poslal 1. maja 4. bataljonu zastavo s temle posvetilom:*

»Mladina socerbskega okraja se Vas spominja in Vam na veliki delavski praznik 1. maj..., ko naši partizani korakajo v naše mesto Trst, podarja zastavo v znak ljubezni in spoštovanja.

Kjerkoli boste korakali, naj vas pogled na zastavo spominja na nas, ki se hočemo boriti in se bomo borili ter vam pomagali v zaledju vse dotlej, dokler ne bo fašizem dokončno uničen in izkoreninjen, dokler ne bo zavihrala slovenska zastava nad sleherno našo vasjo in mestom. Zastava svobode pa vsemu delavskemu ljudstvu!«

Štab 4. bataljona se je socerbski mladini 3. maja pismeno zahvalil.¹⁸¹

2. maj

Cez Brkine so se poskušale umikati proti severu skupine razbitih nemških vojakov, fašistov, četnikov in drugih kvislingov iz razkropljenih in bežečih enot. Tega dne so opazili okoli 30 Nemcev v okolici Barke.

Tretji četi se je v Materiji pripetila huda nesreča. Kurirju Francu Gustinčiču se je, ko je skočil na kolo, odpela defenzivna ročna bomba in eksplodirala, ubila njega in konja ter ranila v nogo načelnika štaba Srečka Vičiča.¹⁴

Na istrskem območju se je nadaljevala mobilizacija. Množice novincev so prihajale s komande mesta Koper na štab 4. bataljona na Pomjan; od tod so jih poslali v dveh skupinah 150 h komandantu bataljona Matevžu Šivcu na položaje na območje

* Posvetilo je podpisala »Jasna« (Doroteja Sancin-Bandi), sestra 18. marca 1944 junaško padlega komandirja udarne čete 2. bataljona Istrskega odreda Ljubomira Sancina-Stojana.

Buj in Kopra, da bi jih vključil v 2. četo, ki je medtem narasla na 400 mož. Osemnajst borcev pa je dal bataljonski štab po predhodnem dogovoru na voljo 1. četi 2. bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe. Na Pomjan je okoli poldne prispela tudi 4. četa (po reorganizaciji prva), ki ji je bataljonski komisar določil enodnevni počitek in ji priključil 100 novincev ter tako povečal njeno številčno stanje na 163 mož. Štab bataljona pa jo je nameraval še izpopolniti, da bi štela enako kot 2. četa 400 mož.¹⁴

3. maj

V Slovenski Istri so bila vsa mesta že tretji dan osvobodjena. Bataljon je ostal na dotedanjih položajih. Popoldne se je 2. četa na sektorju Sečovelj in Buj ter Pomjana priključil še del 1. čete.

Med 30. aprilom in 3. majem je prispela pod vodstvom vaške učiteljice iz dvakrat požgane vasi Šmarje na Pomjan skupina mladink, oblečenih v modra krila in bele jopice, okrašene z rdečimi šopki. Zahtevale so, aa ljudsko sodišče najstrožje kaznuje ujete fašistične zločince, ki so sodelovali tudi pri požiganju in ropanju njihove vasi.

Bataljonove enote so v zasedah ob cesti Koper—Buje ujele precej fašističnih beguncev in nemških vojakov. Zaplenile so tudi blagajno neke večje nemške enote — devet vreč denarja..* Zaplenjeno gotovino so 6. maja izročili v Trstu štabu IX. korpusa.¹⁵

4. maj

Ker so novinci še vedno množično prihajali, štab 4. bataljona pa ni imel orožja, da bi jih oborožil, je poslal 28 neoboroženih h komandantu na položaje. Štab Mornariškega odreda Koper pa je prosil, naj mu odstopi v Piranu zaplenjeno orožje; hkrati pa je poslal tudi v Trst kamion po obleko, orožje in hrano.

Četrtemu bataljonu (bivšemu Istrskemu odredu) so se bližali zadnji dnevi. Svojo nalogo je v glavnem opravil. V Slovenski

* Zaradi pomanjkanja izvirnih dokumentov piscu ni uspelo časovno točneje opredeliti dogodkov (opomba pisca M. Z.).

Zborovanje OF v osvobojenem Trstu v začetku maja 1945

Istri ni bilo že 4 dni nobenega organiziranega sovražnikovega vojaškega delovanja. Le v okolici Pulja in na območju med Ilirsko Bistrico in Reko sta bili še dve sovražnikovi vojaški grupaciji. Močnejša je bila 97. nemški armadni korpus, ki se je poskušal prav 3. in 4. maja prebiti proti Ilirski Bistrici. Uspelo mu je z levo pobočnico prodreti čez Harije do Prema. Naslednji dan pa je 97. nemški armadni korpus med poskusom preboja proti Postojni zasedel Ilirsko Bistrico, 7. maja pa je bil tu primoran dokončno kapitulirati. Vdalo se je okoli 16.000 vojakov, oficirjev in generalov, med njimi tudi ranjeni komandant korpusa generallajtnant Ludwig von Kiibler.

Ker štab 4. bataljona 18. brigade ni dobil po spremenjenih razmerah od nadrejenih štabov 30. divizije ali IX. korpusa novih nalog, se je napotil tega dne bataljonski politični komisar z obveščevalci v Trst, da bi poročal predpostavljenim o opravljenih nalogah in dobil navodila za nadaljnje delo enote. Svojega pomočnika je poslal h komandantu v Buje, šefa prometne sekcije in Vršilca dolžnosti operativnega oficirja Stanka Požarja pa je napotil po ranjenega načelnika štaba v Materijo.¹⁸⁵

5. maj

Štab IX. korpusa je ukazal političnemu komisarju 4. bataljona, naj pride bataljon z vsem moštvom in opremo takoj v Trst.

Štab 4. bataljona je 5. maja popoldne organiziral pohod iz bujske in materijske smeri na zborna mesto na ankaranskem križišču. Tu so se v noči na 6. maj zbrale vse bataljonove enote, zjutraj pa pod poveljstvom bataljonskega štaba z razvito zastavo in harmoniko na čelu vkorakale po Istrski ulici v Trst.^{1w}

6. maj

Pohod 4. bataljona 18. brigade v Trst in njegov razpust

Bataljon je imel tega dne v svojih četah, štabu in drugih oddelkih okoli 1000 mož. Navidezno je bila to dokaj raznolika, malodane čudna vojska, v kateri se je okoli 140 bataljonovih starih borcev, enotno oblečenih v angleške uniforme in oboroženih pretežno z angleškim orožjem, skoraj porazgubilo med množico novincev, oblečenih v civilne obleke in dele najrazličnejših uniform ter oboroženih pretežno z obrabljenim italijanskim orožjem. Pozornost je vzbujala tudi dokaj različna starost vojakov, saj so v kolonah korakali poleg golobradih 16- do 18-letnih mladeničev možje, stari 45 do 50 let, med katerimi so bili tudi invalidi. Vsi pa so imeli titovke z rdečo zvezdo in so bili prežeti s skupnim ponosom zmagovalcev nad sovražnikom.

Med pohodom v Trst so bili borci sicer zaradi dolge poti utrujeni, vendar je skoraj sleherni med malodane triumfalnim maršem skozi tržaška predmestja Žavlje, Sv. Ano in Sv. Jakob pozabil na utrujenost, saj so jih iz hišnih oken pozdravljale tisočere zastave — slovenske in italijanske z rdečo zvezdo, poleg njih pa rdeče tržaške z belo helebardo. Bataljonski harmonikar Danilo Počkaj je neutrudno igral na tej več kot 8 km dolgi poti. Neštetokrat je urezal »Le naprej...« in »Hej brigade ...« Mnogi Tržičani so navzlic prepovedi odpirali okna, mahali borcem v pozdrav, jim metali cvetlice ter klicali: »Živeli...!« Skoraj vsak Tržičan, ki je v zgodnjih jutranjih urah hitel na delo, je visoko dvignil pest v pozdrav. Mnogi pa so še vzklikali: »Smrt fašizmu! Morte al fascismo in podobno!«

V takšnem »ritmu« je vkorakala dolga bataljonova kolona v mestno središče. Komandant je odredil krajši počitek, da bi ugotovil, kje je štab IX. korpusa. Potem pa se je kolona napotila v vojašnice pri Sv. Ivanu. Tam so se tisti in naslednji dan veselili vrnili v bataljon premeščeni oficirji in večina borcev 1. čete.⁸⁷

Pohod v Trst je bil zadnji organiziran premik, ki ga je Istrski odred opravil kot 4. bataljon 18. brigade (Bazoviške). Odred je s tem opravil svoje poslanstvo. Zato je štab IX. korpusa sporazumno z glavnim štabom Slovenije sklenil odred razpustiti, kot je razpustil nekatere druge enote. Štab bataljona je že isti dan sklical na dvorišču vojašnic pri Sv. Ivanu zbor. Potem so moštvo pregledali višji oficirji iz štaba IX. korpusa in komandant 30. divizije podpolkovnik Anton Bavec-Cene, ki je tokrat prvič videl »bataljon«, čeprav je bil ta kot odredni ali 4. bataljon že več kot 3 mesece podrejen 18. brigadi in s tem 30. diviziji.

Že isti dan so bili izločeni vsi novinci, ki so bili prispeli v enoto konec aprila in v začetku maja 1945. Poslali so jih h ko-

Ob razpustu odreda so se borci 6. maja 1945 še zadnjič skupaj fotografirali pred vojašnico pri Sv. Ivanu v Trstu. Odredovo zastavo drži politdelegat Herman Detiček

mandi mesta Trst. Tam so mlajše in primernejše vključili v narodno zaščito, druge pa kmalu odpustili.

Preostali del bataljona, ki je bil sestavljen le iz starih borcev, se je popoldne zbral na dvorišču vojašnic. Borci so se še zadnjič skupaj fotografirali. Naslednji dan, 7. maja, je bataljon pregledal komandant 2. brigade Korpusa narodne obrambe major Dušan Furlan s člani bataljonskega štaba in obvestil vse navzoče, da je bataljon ukinjen, večina njegovega moštva pa vključena v čete 5. bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe. Nerazporejeni so ostali še tovariši iz pomožnega osebja in člani bataljonskega štaba. Ti so 7. in 8. maja izročili v Brkinih preostala bataljonska skladišča komandi istrskega vojnega področja, 7 ranjencev pa štabu 5. bataljona Korpusa narodne obrambe. Nato so tudi večino štabnega osebja 9. maja vključili v 2. brigado Korpusa narodne obrambe. Ostala sta le komandant in komisar, ki sta odpotovala 10. maja na štab 2. divizije Narodne obrambe v Ljubljano, ki je bila prejšnji dan osvobojena.¹⁸⁸

VIRI

¹ Hans Dollinger in Hans-A-Jacobsen, Die letzten hundert Tage, 1965 Kurt Desch G m b H München, Wien, Basel, str. 422.

² Heinz Huber in Artur Müller, Das dritte Reich II., 1964 Kurt Desch G m b H München, str. 822.

³ Hans Dollinger in Hans-A-Jacobsen, isti vir str. 70.

W. Churchill, isti vir, str. 987.

⁴ Albert Speer, Spomini II., Lj. — ČGP Delo 1972, str. 100.

⁵ A. Speer, isti vir, str. 102—106.

Hans Dollinger in Hans-A-Jacobsen, isti vir, str. 165—166.

⁶ Kronologija, isti vir, str. 1073—1074.

Hans Dollinger in Hans-A-Jacobsen, isti vir, str. 93.

A. Speer, isti vir, str. 126—142.

⁷ Kronologija, isti vir, strani 1065—1066 in 1079—1080.

⁸ Kronologija, isti vir, stran 1080.

⁹ Kronologija, isti vir, str. 1066.

¹⁰ Kronologija, isti vir, str. 1067—1069.

¹¹ Poročilo obveščevalnega oddelka GŠS 1. 4. 1945 — Pregled sovražnih enot za marec 1965, A IZDG F 52/1.

Tone Lotrič, skofjeloški odred, Lj. 1971, str. 124—125.

Depesa GŠS Vrhovnemu Štabu št. 374/1/45 26. 1. 1945, A IZDG F 83/V.

¹² Kronologija, isti vir, str. 1073—1076 in 1079—1080.

Poročilo obv. oddelka GŠS 1. 4. 1945, A IZDG F 52/1.

¹³ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, Nova Gorica 1965, str. 13—14, 18. in 90-97, 112—113 in 239.

Poročilo obv. oddelka GŠS, isti vir.

Informativna poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 28., 29. in 30. 3. 1945, A IZDG F 301/III. (Navajam Inf. poročila).

¹⁴ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 9. brig. 22. 12. 1944 in 13. 1. 1945, A IZDG F 298/III.

Inf. poročila obv. centra Komande istrskega vojnega področja (Citiram: KIVP) 24. 12. 1944 in 12. 1. 1945, AO IO v Kopru.

¹⁵ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. (citiram IP OC 4. B 18. brig.)

za februar in marec 1945, A IZDG F 301/III.

Glej tudi Inf. poročila KIVP od 1. do 18. 2. 1945, AO IO v Kopru in Janez Tomšič, NOB na Jadranu in slovenski pomorščaki, Lj. 1974, str. 512—513 in 634. Stanko Petelin, isti vir, str. 173—175.

¹⁶ Odredbi štaba 9. korpusa št. 73 in 99 27. 1. 1945, A IZDG F 300/1.

¹⁷ Odredba št. 99 štaba 9. korpusa, isti vir.

Maks Zadnik, Prenos radijskih postaj, Borec št. 6—7, 1965.

¹⁸ Odredbi štaba 9. korpusa št. 73 in 99, isti vir.

Poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 30. div. 5. 2. 1945, A IZDG F 300/1.

¹⁹ Poročilo štaba 4. bat. 18. brig., isti vir.

Dopis štaba 4. bat. — referenta za motorizacijo štabu 7. in 9. korpusa 5. 2. 1945, A IZDG F 300/1.

²⁰ Poročilo štaba 4. bat. štaboma 30. div. in 9. korpusa 3. in 5. 2. 1945, A IZDG F 300/1.

Poročilo štaba 9. korpusa GŠS 28. 2. 1945, Zb. NOV VI/18, dok. 122.

²¹ Poročilo o stanju orožja in streliva 4. bat. 18. brig. 3. 2. 1945, A IZDG F 301/11.

Poročilo kurirja Jožeta Franka načelniku štaba 4. bat. 18. brig. 10. 2. 1945, A IZDG F 300/1.

Dopis štaba 9. korpusa 24. 2. 1945 in dopis štaba 4. bat. štabu 9. korpusa

4. 4. 1945, A IZDG F 300/1.

²² Pismo štaba 4. bat. trgovcema A. Ličenu in K. Hodniku v II. Bistrico 31.

1. 1945, A IZDG F 300/11.

Pismo Draga Mihca načelniku štaba 4. bat. 18. brig. 31. 1. 1945, A IZDG F 300/1.

²³ Pismi Franca Derencina štabu 4. bat. 18. brig. 30. 1. in 6. 2. 1945 A IZDG F 300/1.

²⁴ Poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 30. div. 5. 2. 1945, isti vir.

Poročila poveljstev 1. in 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. februarja 1945, A IZDG F 300/III.

²⁵ Poročilo poveljstva 4. čete štabii 4. bat. 18. brig. 1. 2. 1945, Aj IZDG F 300/III. Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.

²⁶ Poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 30. div. 5. 2. 1945, isti vir.

Oper. dnevnik 4. bataljona, isti vir.

²⁷ Poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 30. div. 5. 2. 1945, isti vir.

Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

²⁸ Depesha GŠS štabu 9. korpusa 8. 1. 1945, obv. št. 115/1/45, A IZDG F 83/V.

Poročilo štaba 9. kor. GŠS 28. 2. 1945, isti vir.

²⁹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.

Maks Zadnik, Prenos radijskih postaj, isti vir.

³⁰ Maks Zadnik, isti vir.

Poročilo štaba 30. div. štabu 9. korpusa 24. 2. 1945, Zb. NOV VI/18, dok. 112.

³² Maks Zadnik, isti vir.

Franjo Kuntarič, Ljubljana, pismena izjava, AO IO v Kopru.

³³ Inf. poročila KIVP 9. in 10. 2. 1945, AO IO v Kopru.

Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

³⁴ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.

Maks Knafelc, Vrhnika pri Lj., izjava udeleženca 28. 3. 1973, ustni vir.

³⁵ Inf. poročilo KIVP 8. 2. 1945, AO IO v Kopru.

Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.

³⁶ Inf. poročila KIVP 24. 12. 1944, 25. in 28. 1., 3., 5., 8. in 12. 2. 1945, AO IO v Kopru.

³⁷ Inf. poročila KIVP 5. in 7. 2. 1945, AO IO v Kopru.

³⁸ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.

Jože štemberger, Brežice, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.

Maks Knafelc, isti vir.

³⁹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.

Franjo Kuntarič, Maks Knafelc, isti vir.

Srečko Vičič, Izola, ustni vir.

⁴⁰ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir. Inf. poročilo KIVP 8. 2. 1945, isti vir.

⁴¹ Inf. poročila KIVP 12., 13. in 15. 2. 1945, AO IO v Kopru.

Dopis štaba 4. bat. 18. brig. štabu 7. korpusa 20. 2. 1945, A IZDG F 301/1.

Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.

Franjo Kuntarič, isti vir.

⁴² Oper. dnevnik 4. bat., isti vir. Poročilo KIVP štabu 9. korpusa 17. 2. 1945, A IZDG F 319/1. Franjo Kuntarič, isti vir.

- ⁴³ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. štabu 9. korpusa 11. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- Poročilo obv. oddelka GŠS 2. 10. 1944 o progi št. Peter—Reka, A IZDG F 25/11.
- ⁴⁴ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 13., 18., 20., 25. in 26. 2. ter 1. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁴⁵ Inf. poročilo KIVP 15. 2. 1945, AO IO v Kopru.
- ⁴⁶ Stanko Petelin, isti vir, stran 25—26.
- ⁴⁷ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brigade 3. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁴⁸ Inf. poročilo KIVP 4. 3. 1945, AO IO v Kopru.
- ⁴⁹ Stanko Petelin, isti vir, stran 22—23.
- ⁵⁰ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 13. 2. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁵¹ Inf. poročilo obv. centra KIVP 9. 2. 1945, AO IO v Kopru.
- ⁵² Kronologija, isti vir, str. 1073—76.
- ⁵³ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 13., 18. in 20. 2. ter 1. 3. 1945, A IZDG F 301/III. Franjo Kuntarič, isti vir.
- ⁵⁴ Oper. dnevnik, isti vir.
- ⁵⁵ Mesečno poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 25. 2. 1945 štabu 9. korpusa o delovanju minersko sabotažne skupine v februarju, A IZDG F 301/11.
- ⁵⁶ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁵⁷ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. za februar 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁵⁸ Inf. poročila obv. centra KIVP 11. 2. in 3. 3. 1945, AO IO v Kopru.
- ⁵⁹ Jože Markučič, Koper, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ⁶⁰ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 9. korpusa 15. 3. 1945, A IZDG F 300/1.
- ⁶¹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁶² Alojz Brne, Zabiče, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ⁶³ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brigade 23. in 25. 2. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁶⁴ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.
- ⁶⁵ Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.
- ⁶⁶ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁶⁷ Oper. poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 28. 2. 1945, A IZDG F 300/III.
- ⁶⁸ Oper. poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 28. 2. 1945, A IZDG F 300/III.
- ⁶⁹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁷⁰ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 2. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁷¹ Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.
- ⁷² Jože Markučič in Rado Pišot, Koper, ustna vira.
- ⁷³ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 9. korpusa 15. 3. 1945, isti vir.
- ⁷⁴ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁷⁵ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁷⁶ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 3. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁷⁷ Oper. dnevnik 4. bat., 18. brig., isti vir.
- ⁷⁸ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 7. in 13. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁷⁹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁸⁰ Petnajstdnevno oper. poročilo 4. bat. 18. brig. 15. 3. 1945, isti vir.
- ⁸¹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁸² Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 11. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁸³ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁸⁴ Poročilo obv. oddelka GŠS 1. 4. 1945, A IZDG F 52/1.
- ⁸⁵ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 15. 3. 1945, isti vir. Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁸⁶ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 15. 3. 1945, isti vir. Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁸⁷ Jože Mezgec, Koper, Karel Vene, Novo mesto, pismeni izjavi udeležencev, AO IO v Kopru.
- ⁸⁸ Poročilo poveljstva 1. čete štabu 4. bat. 18. brig. 24. 2. 1945, A IZDG F 300/III. Jože Štemberger, isti vir.
- ⁸⁹ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁹⁰ Vaska Kronika iz NOB Suhorja, original hrani vaški odbor ZZB NOV.
- ⁹¹ Maks Zadnik, Resili so se iz ognja in četniškega zapora, Jadranski koledar. Trst 1970, str. 222—230.
- ⁹² Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- ⁹³ Jože Štemberger, isti vir.
- ⁹⁴ Poročila in dopisi štaba 4. bat. 18. brig. in KIVP iz marca 1945, A IZDG F 300/1. in II.

- ^w Splošno poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 9. korpusa 31. 3. 1945, A IZDG 300/1.
- ⁷⁴ Odredba štaba 9. korpusa iz 27. 1. 1945 in dopis iz 25. 2. 1945 štabu 4. bat. 18. brig., A IZDG F 300/1.
- ⁷⁵ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 9. korpusa 31. 3. 1945, A IZDG F 300/1.
- Dopisi KIVP štabu 4. bat. 7., 13. in 20. 3. ter 9. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- Dopisi štaba 4. bat. 18. brig. KIVP 11. in 13. 3. ter 20. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- ⁷⁶ Stanko Petelin, isti vir, stran 112—116.
- Poročilo obv. oddelka GŠS 1. 4. 1945 in poročilo obv. centra 9. korpusa 28. 2. 1945, A IZDG F 52/1.
- Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 11., 17., 18., 21., 28. in 29. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- Inf. poročilo obv. centra Notranjskega odreda 15. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁷⁷ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 31. 3. 1945, isti vir.
- ⁷⁸ Oper. dnevnik, 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Maks Zadnik, Med Snežnikom in morjem, Primorski dnevnik 10. in 11. 6. 1969.
- ⁷⁹ Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.
- ⁸⁰ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 31. 3. 1945, isti vir. Jože Mezgec, isti vir.
- ⁸¹ Poročilo poveljstva 3. čete 4. bat. štabu 4. bat. 18. brig. 22. — 24. 3. 1945, A IZDG F 300/III.
- ⁸² Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 31. 3. 1945, isti vir.
- Srečko Vičič, Ivo Lovšin, Ivan Auber, ustne izjave udeležencev 16. 6. 1974.
- ⁸³ Karel Vene, isti vir.
- ⁸⁴ Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Splošno poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za marec 31. 3. 1945 štabu 9. korpusa, A IZDG F 300/1.
- Oper. poročilo poveljstva 1. čete štabu 4. bat. 18. brig. 29. 3. 1945, A IZDG F 300/111.
- Silva Vatovac-Segulin, Tblje, ustni vir.
- ⁸⁵ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 30. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁸⁶ Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. 29. 3. 1945, A IZDG F 300/III. Jože Mezgec, isti vir.
- ⁸⁷ Petnajstdnevno oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 31. 3. 1945, isti vir. Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig., 29. 3. in 7. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- ⁸⁸ Karel Vene, Jože Mezgec, isti vir. Stane Koman, Lj., ustni vir.
- ⁸⁹ Kronologija, isti vir, stran 1079—1080 in 1083.
- ⁹⁰ Metod Mikuš, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji V., Lj. 1973, str. 68.
- Inf. poročilo obv. centra Notranjskega odreda 4. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
- Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 9. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁹¹ Stanko Petelin, isti vir, str. 19 in 174.
- Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. od 3. do 12. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- ⁹² Kronologija, isti vir, stran 1091—1092.
- ⁹³ Stanko Petelin, isti vir, str. 18 in 174.
- Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 28. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- ⁹⁴ Pismo Janeza Deklevala-Igorja iz 30. 3. 1945, v A IZDG F 300/11.
- ⁹⁵ France Perovšek, Ljubljana, pismena izjava 27. 12. 1967, AO IO v Kopru.
- ⁹⁶ France Perovšek, isti vir.
- Franjo Kuntarič, Priprave za pohod v Slovensko Istro aprila 1945, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ⁹⁷ Metod Mikuš, isti vir, siran 160.
- Poročili pomočnika političnega komisarja 4. bat. štabu 4. bat. 18. brig. 11. in 4. 1945, A IZDG F 300/11 in III.
- ⁹⁸ Operacijski dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Depeša Jožeta Buha-Boruta štabu 9. korpusa 17. 4. 1945, A IZDG F 300/11.
- ⁹⁹ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 22. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
- ¹⁰⁰ Oper. poročila četnih poveljstev štabu 4. bat. 18. brig. 24., 30. in 31. 3. ter 1. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- Dopis Maksa Tomažiča GŠS 18. 3. 1945, A IZDG F 301/III.
- Naredba štaba 4. bat. št. 411/9 iz 4. 4. 1945, A IZDG F 300/1.

- ¹⁰¹ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 5. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
Emil Hrvat, Izola, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ¹⁰² Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 6. 4. 1945, A IZDG F 300/111.
Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april iz 25. 4. 1945 štabu 9. korpusa, A IZDG F 300/1.
- ¹⁰³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april, isti vir.
Dopis poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. 5. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
Emil Hrvat, isti vir.
- Janko Jelincič, Ajdovščina, ustni vir.
- ¹⁰⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. za april, isti vir.
Poročili poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 5. in 7. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- ¹⁰⁵ Oper. dnevnik 4. bat., isti vir.
Poročilo komandanta in pomočnika političnega komisarja 4. bat. štabu 4. bataljona 18. brig. iz Istre 11. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- ¹⁰⁶ Italo Gunjač in Milia Golob, Župančiči, ustni vir 8. 6. 1974.
Franc Peroša, Koper, izjava udeleženca, ustni vir 23. 6. 1974.
- ¹⁰⁷ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april, isti vir.
Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
Poročilo komandanta 4. bat. M. Šivca štabu 4. bat. 18. brig. iz Istre 22. 4. 1945, A IZDG F 300/11.
- Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig., 20. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- ¹⁰⁸ Valerijo Jakomin-Jelen, Pobegi, ustni vir.
- ¹⁰⁹ Italo Guniac in Milija Golob, isti vir.
- ¹¹⁰ Poročilo komandanta in pomočnika političnega komisarja 4. bat. 18. brig. 11. 4. 1945, isti vir.
- Helena Mihelič, dnevnik, isti vir. Karel Vene, isti vir.
- ¹¹¹ Poročilo komandanta in pomočnika političnega komisarja 4. bat. 18. brig., isti vir.
- Oper. poročilo 2. čete štabu 4. bat. 18. brig. 17. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
Maks Zadnik, Med Snežnikom in morjem, Primorski dnevnik 13. in 14. 6. 1969.
- ¹¹² Milko Margon, Truske, ustni vir 12. 4. 1974. Maks Zadnik, isti vir.
- ¹¹³ Oper. poročilo poveljstva 2. čete 4. bat. 18. brig., 17. 4. 1945, isti vir.
Oper. poročilo štaba 4. bat., 18. brig., 25. 4. 1945, štabu 9. korpusa za april, isti vir.
- Maks Zadnik, isti vir.
- ¹¹⁴ Oper. poročilo poveljstva 2. čete 17. 4. 1945, isti vir.
Knjiga umrlih truskovske župnije, preveril pisec.
- ¹¹⁵ Milko Margon in Štefanija Lovrečič, Truske, ustna vira.
Maks Zadnik, isti vir.
- ¹¹⁶ Operacijski poročili 2. čete 4. bat. 18. brig., 17. 4. in 1. čete 20. 4. 1945, ista vira.
- ¹¹⁷ Depeša štaba Mornariškega odreda Koper mornariški grupi pri 9. korpusu 16. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- ¹¹⁸ Splošno poročilo štaba 4. bat. 18. brig. štabu 9. korpusa za april 25. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- ¹¹⁹ Franjo Kuntarič isti vir.
Maks Zadnik, isti vir, Primorski dnevnik 17. 6. 1969.
- ¹²⁰ Oper. in posebno poročilo poveljstva 1. čete štabu 4. bat. 18. brig. 20. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- Poročilo komandanta M. Šivca štabu 4. bat. 22. 4. 1945, isti vir.
Oper. poročilo štaba 4. bat. za april 1945, isti vir.
- Ivan Zbačnik, Ljubljana, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ¹²¹ Poročilo poveljstva 1. čete štabu 4. bat. 18. brig. 20. 4. 1945, isti vir.
- ¹²² Maks Zadnik, isti vir, 18. 6. 1969.
- ¹²³ Poročilo komandanta 4. bat. M. Šivca 22. 4. 1945, isti vir.
Oper. dnevnik 4. bat. 18. brig., isti vir.
Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april, isti vir.
- ¹²⁴ Poročilo OK KPS za Južno Primorsko oblastnemu komiteju KPS za Primorsko 24. 4. 1945, A CK ZKS V-45.
- ¹²⁵ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 5., 7., 10., 19. in 22. 4. 1945, A IZDG F 300/III.
- Poročilo obv. točke št. 1 obv. centra 4. bat. 18. brig. 28. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
- ¹²⁶ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig., 12., 14., 16. in 18. 4. 1945, A IZDG F 301/III. Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

¹²⁷ Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. 11. 4. 1945, A IZDG F 300/111.

Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april 1945, isti vir.

¹²⁸ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april 1945, isti vir.

¹²⁹ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april 1945, isti vir.

Poročilo ing. tehnične sekcije 4. bat. 18. brig. 25. 4. 1945, A IZDG F 301/11.

¹³⁰ Oper. poročili poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. 15. in 17. 4. 1945, isti vir.

Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april, isti vir.

¹³¹ Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. 16. 4. 1945, A IZDG F 300/III.

Emil Hrvatini, isti vir, Ivan Auber, Novo mesto, ustni vir.

¹³² Oper. poročilo štaba 4. bat. za april, isti vir.

¹³³ Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig. 23. 4. 1945, A IZDG F 300/111. Emil Hrvatini, isti vir.

¹³⁴ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 14., 16., 17. in 21. 4. 1945, A IZDG F 301/III.

Obv. poročilo obv. centra štaba 9. korpusa 28. 3. 1945, isti vir.

Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.

¹³⁵ Poročili poveljstva 3. čete štabu 4. bat. 18. brig. 20. in 22. 4. 1945, A IZDG F 300/III.

Oper. poročilo štaba 4. bat. za april, isti vir.

¹³⁶ Poročilo poveljstva 3. čete 22. 4. 1945, isti vir.

¹³⁷ Poročilo političnega komisarja, isti vir. Beležka intendanta 4. bat. brez podpisa in datuma v A IZDG F 301/V.

¹³⁸ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 23. 4. 1945, A IZDG F 301/III. Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april 1945, isti vir.

¹³⁹ Poročilo inženirsko-tehnične sekcije 4. bat. 18. brig. za april, isti vir.

Obv. poročilo obv. centra štaba 9. korpusa. 28. 2. 1945, isti vir.

Mirko Kovačič, Izola, pismena izjava, AO IO v Kopru.

¹⁴⁰ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 14., 16., 17., 18., 19., 23. in 27. 4. 1945, A IZDG F 301/III.

Splošno poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 25. 4. 1944 in dopisa KM Materija 23. in 25. 4. 1944 A IZDG F 300/1.

¹⁴¹ Dopis načelnika štaba 4. bataljona političnemu komisarju 4. bat. 18. brig. 21. 4. 1945, A IZDG F 300/1.

Dopisa Jožeta Klanjska-Vasje štabu 4. bat. 18. brig. 28. 4. 1945, A IZDG F 300/1. Franjo Kuntarič, isti vir.

¹⁴² Odredba štaba 9. korpusa iz 19. 4. 1945 v A IZDG F 300/1.

¹⁴³ Odredba štaba 4. bat. 18. brig. 22. 4. 1945 podrejenim četam, A IZDG F 300/III. Franjo Kuntarič, isti vir.

¹⁴⁴ France Perovšek, pismena izjava, isti vir.

¹⁴⁵ Maks Zadnik, isti vir, Primorski dnevnik 18. 6. 1969.

¹⁴⁶ Dopis Jožeta Klanjska štabu 4. bat. 18. brig. 28. 4. 1945, isti vir.

¹⁴⁷ Dopis Jožeta Klanjska, isti vir.

Leopold Krebelj, Ivan Pezdirc, ustna vira. Franjo Kuntarič, isti vir.

¹⁴⁸ Franjo Kuntarič, isti vir.

¹⁴⁹ Razglas okrožnega NOO za južno Primorsko o mobilizaciji, A IZDG F 300/11.

¹⁵⁰ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april 1945, isti vir.

¹⁵¹ Oper. poročilo poveljstva 4. čete štabu 4. bat. 18. brig., 23. 4. 1945, isti vir.

¹⁵² Oper. poročilo štaba 4. bat. za april 1945, isti vir.

¹⁵³ Poročilo poveljstva 3. čete štabu 4. bat. 18. brig. 23. 4. 1945, isti vir.

¹⁵⁴ Oper. poročilo štaba 4. bat. za april, isti vir.

Jože Markučič, Koper, isti vir.

¹⁵⁵ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april, isti vir.

Maks Zadnik, isti vir.

¹⁵⁶ Poročilo obv. točke št. 1 28. 4. 1945, isti vir.

¹⁵⁷ Dopis komandirja politkomisarju 3. čete 4. bat. 18. brig., 26. 4. 1945, A IZDG F 301/11.

¹⁵⁸ Mirko Kovačič, isti vir.

Ana Prunk, Dolnje Vreme, zapis iz vojne, ki ga hrani pisec. Glej tudi Maks

Zadnik Podobe in utrinki iz Vremske doline, Primorski dnevnik 6. in 7. 7. 1974.

¹⁵⁹ Stanko Petelin, isti vir, str. 187—188.

¹⁶⁰ Oper. poročilo štaba 4. bat. 18. brig. za april 1945, isti vir.

- Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. od 10. do 29. 4. 1945, A IZDG F 301/III. Stanko Petelin, isti vir, str. 173—174.
- ¹⁵⁵ Stanko Petelin, isti vir, strani 196—210.
- Splošno poročilo štaba 4. bat. 18. brig. 25. 4. 1945, isti vir.
- Ivan Dodič, Koper, Pismena izjava 23. 11. 1961, arhiv Pokrajinskega muzeja v Kopru.
- ¹⁵⁶ Jože Markučič, Koper, ustni vir.
- ¹⁵⁷ Ana Prunk, Dolnje Vreme, Naša zvezda 1. maj, neobjavljeno pismo, osebni arhiv pisca.
- ¹⁵⁸ Stanko Petelin, isti vir, stran 194—203.
- Inf. poročila obv. centra 4. bat. 18. brig. 26., 27. in 28. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
- Informativno poročilo KIVP 28. 4. 1945, arhiv IZDG F 319/IV.
- ¹⁵⁹ Poročilo obv. točke št. 1 4. bat. 18. brig. 28. in 29. 4. 1944, A IZDG F 301/III.
- ¹⁶⁰ Hans Dollinger in Hans Adolf Jacobsen, isti vir, stran 165.
- ¹⁶¹ Pismo načelnika štaba 4. bat. 18. brig. komandantu in političnemu komisarju 27. 4. 1945 ter odgovor teh 28. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- Franjo Kuntarič, isti vir.
- Poročili štaba 4. bat. 18. brig. o številčnem stanju bataljona indelovanju voda za zveze 25. 4. 1945, A IZDG F 301/IV.
- ¹⁶² Pismo načelnika štaba 4. bat. 18. brigade štabu 4. bat. 18. brig. 27. 4. in odgovor nanj 28. 4. 1945, isti vir.
- ¹⁶³ Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.
- ¹⁶⁴ Dopisi štaba 4. bat. 18. brig. načelniku štaba in civilni straži v Kopru 28. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- Mario Santin-Valter, ustni vir.
- ¹⁶⁴ Dopis Mornariškega odreda Koper štabu 4. bat. 18. brig. 28. 4. 1945, A IZDG F 300/1.
- Poročilo obv. točke št. 1. 4. bat. 18. brig. 29. 4. 1945, A IZDG F 301/III.
- Helena Mihelič, dnevnik, isti vir.
- ¹⁶⁵ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 18. brig. 28. 4. 1945, isti vir.
- Franc Poles, Skadansčina, Jože Znidaršič, Ilirska Bistrica in Anton Segulin-Štuc, Orehek, ustni viri.
- ¹⁶⁶ Stanko Petelin, isti vir, stran 105.
- Dopis štaba 4. bat. komandantu 4. bat. 18. brig. 2. 5. 1945, A IZDG F 300/1.
- Osební spomini pisca kot udeleženca akcije in pohoda.
- ¹⁶⁷ Janez Tomšič, Mornariška grupa in njene enote pri 9. korpusu, Obala št. 1, str. 50—51.
- ¹⁶⁸ Stanko Petelin, isti vir, strani 206—207 in 230.
- ¹⁶⁹ Dopis štaba 4. bat. 18. brig. načelniku štaba 2. 5. 1945, A IZDG F 300/1.
- Inf. poročilo KIVP 2. 5. 1945, A IZDG F 319/IV.
- ¹⁷⁰ Dopis načelnika štaba 4. bat. 18. brig. štabu 4. bat. 29. 4. 1945, A IZDG F 300/L.
- Mirko Kovačič, spomini udeleženca, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ¹⁷¹ Kopija razglasa o mobilizaciji okrožnega NOO za juž. Primorsko 30. 4. 1945 in naredba o reorganizaciji 4. bat. 18. brig. 30. 4. 1945 v A IZDG F 300/1.
- Poročilo obv. točke št. 1. 4. bat. 18. brig. 29. 4. 1945, isti vir.
- Ivan Dodič, izjava 23. 11. 1961, isti vir.
- ¹⁷² Danilo Petrinja, Koper, ustni vir.
- Ivan Dodič, izjava, isti vir.
- ¹⁷³ Cvetko Poljak, Koper, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- Ivan Dodič, isti vir.
- Danilo Petrinja, Jože Volk, Alojz Renner, Milko Škrlič, ustne izjave udeležencev iz 1. čete bat. 2. brigade Korpusa narodne obrambe.
- ¹⁷⁴ Helena Mihelič, dnevnik, isti vir. Cvetko Poljak, isti vir.
- ¹⁷⁵ Dopis štaba 4. bat. 18. brig. načelniku štaba 2. 5. 1945, isti vir.
- Jože Mezgec, Cvetko Poljak, Ivan Dodič, Helena Mihelič, isti viri.
- ¹⁷⁶ France Perovšek, Lj., in dr. Franc Venturini, Maribor, pismeni izjavi udeležencev, AO IO v Kopru.
- Listek z zapisom nemškega poročnika Trosia iz 30. 4. 1945, arhiv pokrajinskega muzeja v Kopru.
- ¹⁷⁷ Cvetko Poljak, isti vir. Jože Volk, isti vir.
- Edvard Filipi in Dušan Novak, Koper, ustna vira.
- ¹⁷⁸ Dr. Franc Venturini, isti vir.
- ¹⁷⁹ Dopis štaba 4. bat. 18. brig. načelniku štaba 2. 5. 1945, isti vir.
- Franc Dermota, Lj., spomini udeleženca, pismena izjava, AO IO v Kopru.

Janez Tomšič, Mornariška grupa . . . , isti vir.
 Franc Perovšek, Cvetko Poljak, ista vira.
 iso Dopis okrajnega odbora ZSM za istrski okraj štabu 4. bat. 18. brig. in
 odgovor tega 1. 5. 1945, A IZDG F 300/11.
¹⁸¹ Pismo okrajnega odbora ZSM za socerbski okraj štabu 4. bat. 18. brig. 1. 5.
 1945 in njegov odgovor 3. 5. 1945, A IZDG F 300/11.
¹⁸² Dopisi štaba 4. bat. 18. brig. načelniku štaba in komandantu 4. bat. 1. in 2.
 5. 1945, A IZDG F 300/1.
¹⁸³ Franjo Kuntarič, pismena izjava, isti vir.
¹⁸⁴ Dopisa komisarja 4. bat. 18. brig. komandantu in štabu Mornariškega odreda
 Koper 4. 5. 1945, A IZDG F 300/1.
¹⁸⁵ Helena Mihelič, Srečko Vičič in Franjo Kuntarič, isti viri.
 Stanko Petelin, isti vir, stran 237—238.
¹⁸⁶ Helena Mihelič, Franjo Kuntarič, ista vira.
¹⁸⁷ Helena Mihelič, Franjo Kuntarič, Maks Zadnik, Matevž Šivec, isti viri.
¹⁸⁸ Helena Mihelič, Franjo Kuntarič, Matevž Šivec, isti viri.
 Dopisa štaba 4. bat. 18. brig. Komandi mesta Trst in 5. bat. 2. brig. Korpusa
 narodne obrambe 7. 5. 1945, A IZDG F 300/1.
¹⁸⁹ Ugotovil in izračunal pisec po dokumentih iz arhiva IZDG F. 296a, 296b,
 297, 298, 300 in 301. Uporabljal pa sem tudi spominsko gradivo iz arhiva odbora
 IO v Kopru in informativna poročila KIVP, A IZDG F 319/IV.

VLOGA ODREDA V POLITIČNEM IN KULTURNO- PROSVETNEM DELU

Petindvajsetletna italijanska okupacija Primorske in Istre je vsilila tamkajšnjemu slovenskemu ljudstvu politično in ekonomskosocialno neenakopravnost, onemogočila pa mu je tudi izobraževanje mladine v slovenskem jeziku in s tem zavrla kulturni napredek, kar je še posebno prizadelo v pretežni večini revno brkinsko in istrsko kmečko prebivalstvo. Spričo njihovega hrepenenja po svobodi in družbenem napredku ter teženj, da bi nadoknadili pomanjkljivo izobrazbo, je bilo nujno, da vodstvo NOB razvije v teh krajih intenzivno političnopropagandno, kulturnoprosvetno in vzgojno delo. To je bila temeljna sestavina programa osvobodilnega boja, pa tudi bistveni pogoj za njegovo uresničenje, kajti čim bolj je človek prebujen kulturno in politično, tem z večjo zavestjo se bori in žrtvuje za visoke ideale svobode, enakopravnosti in socialne pravičnosti.

Slovenski kmetje in delavci iz Brkinov, Istre in Krasa, ki so imeli v Istrskem odredu večino, so bili med italijansko fašistično okupacijo prikrajšani celo za osnovnošolsko izobrazbo v materinščini, medtem ko je bil program osnovnošolske vzgoje v italijanščini zelo beden, predvsem pa preračunan na poitalijančevanje Slovencev in zato z njihove strani osovražen. Fašistične oblasti so od vsega začetka, zlasti po letu 1926, z drastičnimi ukrepi zatirale sleherno obliko družabnega in kulturnega izživeljanja slovenske narodne manjšine v Italiji. Prebivalci in borci so se zavedali svoje pomanjkljive izobrazbe in jo poskušali nadoknaditi že med vojno. Z nepopisno radostjo so spremljali zlasti tiskano slovensko besedo, ki jim je pomenila dokaz narodne bitnosti ter jim bila znanilka svobode in družbene preobrazbe.

Organizacija političnega dela v odredovih enotah

Oblike organiziranega partijskega in političnega dela so bile v Istrskem odredu podobne kot v drugih slovenskih in jugoslovanskih odredih in brigadah. Šele po 6. septembru 1944, ko je bil odred formalno reorganiziran v 4. bataljon 9. brigade, so bile uveljavljene nekatere posebnosti, prilagojene potrebam nove organizacijske strukture odredovih enot.

Partijsko organizacijo v odredu je vodil odredni partijski biro, ki je dobival najpomembnejša navodila za delo neposredno od političnega komisarja VII. korpusa, v manjšem obsegu pa tudi od okrožnega komiteja KPS za Brkine in Slovensko Istro. Člani odredovega biroja so bili: namestnik političnega komisarja odreda kot sekretar, odredni politični komisar, namestniki bataljonskih političnih komisarjev in odredni sekretar ZKMJ (Zveze komunistične mladine Jugoslavije).

V bataljonih so usmerjali partijsko delo bataljonski partijski biroji, ki so jih sestavljali namestnik bataljonskega političnega komisarja kot sekretar, politični komisar bataljona, namestniki četnih političnih komisarjev in bataljonski sekretar ZKMJ.

V štabu odreda je bila štabna partijska celica, katere sekretar je bil namestnik odrednega političnega komisarja, člani pa: politični komisar odreda, sekretar ZKMJ, komandant in njegov namestnik, načelnik štaba, operativni oficir in šef obveščevalnega centra (če so bili člani KPS). Poleg štabne je bila pri štabu še ena celica, v katero so bili vključeni člani širšega štaba: obveščevalci, intendant, kuharji, kurirji, vezisti in drugi. To celico je vodil poseben sekretar, ki ga je imenoval odredni biro ali so ga izvolili izmed najboljših članov KPS.

V bataljonu je vodil štabno celico namestnik političnega komisarja. Njeni člani pa so bili: politični komisar, bataljonski sekretar ZKMJ, komandant in njegov namestnik, intendant, obveščevalec, orožar in kurirji (če so bili člani KPS).

Četne celice so vodili namestniki četnih političnih komisarjev. Vanje so bili vključeni vsi člani KPS s četnim komandirjem, njegovim namestnikom in političnim komisarjem vred, vodniki, politdelegati in borci. Do aprila 1944 je bilo v četah razmeroma malo članov KP, pozneje več, po 7 do 15.

Po reorganizaciji odreda v bataljon je bila struktura partijske organizacije precej spremenjena.

Namesto odrednega je bil ustanovljen bataljonski partijski biro, ki ga je vodil pomočnik bataljonskega političnega komisarja, člani pa iso bili bataljonski politični komisar, sekretar ZKMJ in 4 četni pomočniki političnih komisarjev. V bataljonsko štabno celico so bili vključeni tudi vsi člani KPS iz širšega štaba, le obveščevalci so imeli posebno celico, ki jo je vodil kot sekretar politični delegat obveščevalnega voda.'

Razvoj partijske organizacije v odredu

Ob ustanovitvi odreda je bilo v njem malo komunistov. V štabu odreda so bili le 3.* -Nič bolje ni bilo po bataljonih, zato je bil štab odreda nekajkrat primoran imenovati za politične komisarje čet in politične delegate tovariše, ki niso bili člani KPS, a so bili ali bolje politično razgledani in bolj izkušeni ali razmeroma starejši in znani antifašistični borci, pošteni in preudarni ter so obetali, da jih bo mogoče kmalu sprejeti v KPS. Že novembra 1943 je štab 14. divizije (politični komisar Stane Dobovičnik-Krt) dal pismena navodila odrednemu političnemu komisarju in namestniku, v katerih je priporočil, naj bi sprejeli v KPS tiste borce in funkcionarje, ki so se izkazali v bojih in pohodih med nemško ofenzivo, če so moralno in politično nepoporečni ter zvesti narodnoosvobodilnemu boju.² V začetku decembra 1943, ko je bil štab odreda pri Gržonu pod Pregarjem, so bili sprejeti v KPS prvi 4 kandidati, in sicer: Jožef Butinar, Janko Jelinčič, Franc Tomažič-Vinko in Maks Zadnik.⁵ Nekaj pozneje so organizirali tudi v 1. in 2. bataljonu sprejem v KPS in ZKMJ.⁴ Težave so nastopile v 3. bataljonu, v katerem so bili nekateri komunisti organizacijsko povezani s Komunistično partijo Italije in so se šteli za njene člane, medtem ko jih je bilo nekaj članov KPS.⁵

V začetku januarja so bili postavljeni po četah v 1. in 2. bataljonu namestniki političnih komisarjev, zato so do srede februarja 1944 partijske organizacije po bataljonih in četah navzlic velikemu pomanjkanju izkušenih političnih delavcev vendarle zaživele.⁶ Medtem je prišlo iz italijanske internacije v odrednj

* Tedanji politični komisar Anton Dolgan-Branko »komandant Jože Iskra in namestnik političnega komisarja Anton Pišot-Toni.

enote nekaj izkušenih komunistov, kot npr. Lojze Ocepek, ki je prevzel dolžnost prvega sekretarja ZKMJ (SKOJ) najprej v 1. bataljonu, potem pa v odredu, Hercegovki Dragica Ratkovič in njena rojakinja Ljubica Mičunovic ter nekateri drugi. Vendar izkušenih političnih kadrov še vedno ni bilo dovolj, da bi obvladali vse probleme političnega dela. Tega so se zavedali tudi na štabu VII. korpusa, zato so tja poslali sredi februarja 1944 Lojzeta Rajerja in Lojzeta Hrena, da prevzameta dolžnosti namestnikov političnih komisarjev v 1. in 3. bataljonu, za namestnika komandanta odreda pa Antona Požarja-Sava. Tisti mesec so pripeli tudi Anton Likar-Smrekar, Ivan Pezdirc in Anton Drečnik —vsi so bili člani KPS in so prevzeli v enotah pomembne naloge. Nekatere politične delavce pa so poslali v šole in na tečaje.’

Februarja in marca 1944 so obiskali Brkine in Istrski odred tudi politični inštruktorji iz pokrajinskega komiteja in CK KPS. Ob takšnih obiskih sta odredni štab in okrožni komite organizirala pri štabu odreda nekaj predavanj o organizaciji ter delu partije v NOV in na terenu ter nalogah komunistov. Na predavanja so klicali tudi člane KPS in politične komisarje iz bataljonov. V začetku aprila je v šoli na Preložah predaval član CK KPS Miha Marinko o liku komunista in vlogi KPS v NOB.* Nekaj pozneje pa je organiziral okrožni komite KPS kratke partijske tečaje v Čeljah, ki so jih obiskovali tudi nekateri člani KPS iz odredovih enot. Tako sta se vzporedno s političnim izobraževanjem krepila tudi številčna moč in aktivnost komunistov v vojaških enotah.⁹

Navzlic vsem prizadevanjem pa partijska organizacija v odredu zaradi nezadostnega števila izkušenih komunistov in pogostne odsotnosti namestnika odrednega političnega komisarja ter brezbriznosti komisarja Leona Klemenčiča — ta je politično delo ne le zanemarjal, temveč ga je s svojim vojvodskim obnašanjem celo močno oviral — ni mogla vsestransko zaživeti tja do aprila 1944, ko je prišlo do prve reorganizacije odreda. Tedaj je prišel v sestavo odreda 2. bataljon 9. brigade, v katerem je bilo kar precejšnje število starejših komunistov, ki so začeli prenašati svoje politične izkušnje in znanje v odred. Posebno močan impulz so dali političnemu delu v 1. bataljonu politični komisar Franc Zorc, njegov namestnik Vido Bevc, četna politična komisarja Lojze in Janez Lenič ter pomočnika političnega komisarja Anton Škvarča in Jože Dolmin. Ob njih so si kmalu

pridobili izkušnje tudi prejšnji politični funkcionarji, npr. Jože Žnidaršič, Rado Sosič in drugi. Podobno je bilo tudi v 2. bataljonu, kjer se je ob aktivnem političnem delu političnega komisarja Mirka Remca, komandanta Staneta Trudna, namestnika političnega komisarja inž. Ludvika Tomorija, starega komunista Alojza Žargija, Antona Ludvika in večjega števila starih partizanov, članov KPS, razvila aktivna politična dejavnost tudi brez pomoči odrednih političnih funkcionarjev, katere pomanjkanje je bilo čutiti tja do druge reorganizacije odreda v maju 1944.^{1a}

Po reorganizaciji 3. bataljona (konec februarja 1944) so se razmere v njem kmalu spremenile. Ob na novo prispelih političnih delavcih so se hitro usposabljali tudi mladi funkcionarji — domačini — tržaški delavci in brkinski ter istrski kmetje.

Ko se je odred 18. maja 1944 vrnil z novim štabom iz Suhe krajine, sta zavladala med borci večja sproščenost in živahnejša samoiniciativnost tudi v političnem delu.

Zaradi tega in ugodnejšega razvoja dogodkov na svetovnih bojiščih (zavezniškega izkrcanja v Normandiji, hitrega napredovanja angloameriških čet v Italiji ter Rdeče armade na vzhodni fronti) in čedalje boljše organizacijske povezanosti in večje izkušenosti političnih delavcev je doživelo partijskopolitično delo v odrednih enotah izreden, dotlej nesluten polet. Zelo se je okrepila politična propaganda, o kateri bomo spregovorili še posebej. V enotah in med ljudstvom je čedalje bolj prevladovalo prepričanje, da bo prava in trajna le tista svoboda, ki bo plod njihovih bojov in prizadevanj. K temu je znatno pripomogel novi, izredno priljubljeni in sposobni namestnik političnega komisarja odreda Janez Magister-Žan, ki je prevzel to dolžnost 5. junija 1944. On je s svojo oceno razmer v poročilu političnemu komisarju VII. korpusa ugotovil, da ni razlogov za kakršenkoli pesimizem, ker so kadri, čeprav jim primanjkuje političnega znanja, dobri, razmere in politično vzdušje pa celo boljše kot drugod.¹¹

Glede sodelovanja in povezanosti odredovih partijskih organizacij s terenskimi in okrožnim komitejem KPS, moramo poudariti, da je odredni biro po majski reorganizaciji bolje usklajeval delo in bil povezan z okrožnim komitejem KPS za Brkine in Istro, medtem ko so bataljonska in četna partijska vodstva usklajevala svoje delo z delom rajonskih komitejev in vaških partijskih celic na svojih operativnih področjih in se z njimi precej redno sestajala. Na sestankih so največkrat proučevali

naloge in navodila višjih partijskih vodstev ter jih skušali prilagoditi potrebam in razmeram na operativnem območju, kjer je bilo treba urejati mnoge vojaške, politične in druge naloge, npr. organizirati oskrbo za ljudstvo in vojaške enote, zdravstveno zaščito pred nalezljivimi boleznimi (zlasti tifusom, ki se je junija 1944 pojavil v Brkinih), pomoč odrednih enot kmetom pri košnji trave in pospravljanju drugih pridelkov, obveščanje in zaščito pred sovražnikom ipd.¹²

Žal niso ohranjeni sezname članov KPS po bataljonih in četah do 20. oktobra 1944. Iz poročila namestnika političnega komisarja Janeza Magistra-Žana z dne 8. junija 1944 pa je razvidno, da je bilo tedaj v odredu 51 članov KPS, 31 kandidatov in prav toliko članov ZKMJ ali skupaj od 281 borcev je bilo organiziranih 113, tj. 40,2 odstotka.¹³ Le dober mesec pozneje, 12. julija, je bilo v 2. bataljonu med 94 borci 25 članov KPS, 4 kandidati in 18 članov ZKMJ, tj. natanko 50 odstotkov organiziranih borcev.¹⁴

Po septembrski formalni reorganizaciji odreda v bataljon so bile v vsaki od 4 čet po ena partijska celica — podobno kot prej — le da so bile bolj samostojne in so vključevale tudi četne sekretarje ZKMJ, ki so bili redno člani KPS, ter druge člane. Iz ohranjenega seznama članov KPS v IO je razvidno, da je bilo 20. oktobra 1944 v ožjem štabu 5, v širšem 19, v 1. četi 7, v 2. četi 13, v 3. in 4. po 7 in odredovi bolnišnici 4 člani KPS*. Približno toliko je bilo tudi članov ZKMJ. Tako jih je bilo v 2. četi sredi oktobra 1944. leta 18. Skupno je bilo 62 članov KPS. Tedaj so štele odredove enote 300 borcev, zato je bil vsak 5. borec član KPS. Člani KPS, kandidati in člani ZKMJ so bili v številčnem razmerju z neorganiziranimi 2 : 3."

Partijske organizacije so v odredu v več kot 19-mesečnem obdobju v glavnem uspešno reševale vse pomembnejše idejno-politične in organizacijske probleme. V njihovem delu je opazna izredno bogata raznolikost in prilagodljivost potrebam boja. Medtem ko so do junija 1944 prevladovala prizadevanja za vzpostavitev partijskih organizacij, pridobivanju novih članov ter idejno-političnem usposabljanju članov pri opravljanju konkretnih političnih nalog in urejanju odnosov med borci in prebivalstvom

* Seznam je ohranil namestnik politkomisarja Leopold Zupančič, ki je umrl 1969. leta.

ter političnimi organizacijami ob mobilizaciji v Brkinih in Istri, so se morali člani in organizacije KPS pozneje ukvarjati še s težjimi nalogami. To so bili partijski kadrovske problemi, moralna in politična vzgoja borcev, razkrinkovanje izdajalskega odnosa begunske vlade in kralja do NOB ter sodelovanja četnikov Draže Mihailoviča z okupatorjem v boju proti NOV itd. Borcem in ljudstvu so prikazovali razredno družbenopolitično ureditev stare Jugoslavije, nacionalno neenakopravnost narodov in socialno izkoriščanje, kar je bilo Primorcem dotlej premalo znano. Pojasnjevali so tudi sklepe II. zasedanja AVNOJ in z njimi nakazano novo družbenopolitično ureditev Jugoslavije, zlasti pa so obravnavali problem priključitve Slovenskega primorja in Koroške Jugoslaviji, kar je primorske ljudi izredno zanimalo.¹⁶

Komunisti v odrednih, bataljonskih in četnih celicah pa so morali poleg naštetih opravljati tudi konkretne organizacijsko-kadrovske naloge v svojih enotah, npr. politično vzgajati in izobraževati borce ter spremljati delo in obnašanje nekomunistov, kandidatov in članov KPS ter ZKMJ, izbirati med borci najboljše in jih predlagati za kandidate KPS, mlajše pa za člane ZKMJ, se boriti proti vdorom sovražnih vohunov v naše enote itd. Dalje sta bataljonski in odredni biro ocenjevala sposobnosti posameznikov in jih predlagala za politične delegate vodov, vodnike, politične komisarje čet ali bataljonov in njihove pomočnike, včasih tudi za opravljanje drugih vojaških dolžnosti. Na sestankih birojev in celic se je redno razpravljalo predvsem, kakšna je borbenost članov KPS, kandidatov in članov ZKMJ in kako posamezni komunisti izpolnjujejo naloge in ukaze, kakšen je njihov odnos do borcev, bork, aktivistov in prebivalcev, saj so bili prav oni najbolj odgovorni za uspehe v boju in so morali dajati vsem borcem dober zgled, če pa je bilo treba, so se morali tudi prvi žrtvovati, prevzemati najbolj nevarne naloge v boju (kot bombaši, jurišniki ipd.). Ko so na sestankih ugotovili napake ali škodljivo delovanje posameznikov, so se člani birojev trudili, da bi ugotovili njihov obseg in težo, motive in posledice, morebitne sovražne namene prizadetega, okoliščine, v katerih se je prizadeti tovariš znašel, in njegova osebna nagnenja; nato pa so, če je bilo le mogoče, raziskali tudi olajševalne okoliščine in dejstva, šele potem so sklepali, kako bodo zoper njega ukrepali. Tako so partijske organizacije v enotah reševale vse pomembnejše vojaške in politične probleme, posamezni člani in funkcion

narji pa so se trudili, da bi njene sklepe uresničili in ponavadi jim je to uspelo.¹⁷

V četnih celicah so imeli posamezni člani KPS najpogosteje na skrbi: obveščevalno službo, agitacijo in propagando ter politično vzgojo, osebno higieno, kulturnoprosvetno delo ter delo s kandidati KPS, člani ZKMJ in mladinci. Seveda so bile takšne zadolžitve največkrat odvisne od konkretnih razmer in potreb v enoti in na terenu.

Med nalogami partijskih organizacij sta bili izredno pomembni politična vzgoja in izobraževanje borcev. Opravljali so ju dokaj raznoliko. Imeli so pogoste redne in »leteče« sestanke med pohodi in boji, študij, razprave ipd. Razumljivo je, da včasih vzgoja in izobraževanje nista dosegla zaželenega uspeha, ker so bile življenjske razmere izredno težavne, največkrat pa je bilo to delo prav zaradi takšnih razmer zelo učinkovito. Za vzgojo so bili redno odgovorni bataljonski in četni komisarji ter politični delegati vodov: kadar je bilo le mogoče, so po četah in bataljoni organizirali politične ure in študijske sestanke. Komisar 1. bataljona Franc Zorc je v svojih neobjavljenih spominih o tem zapisal:

»Politično vzgojno delo je bilo neobhodno potrebno za ohranitev moralne trdnosti borcev, ki so se borili na partizanski način v najtežjih razmerah in največkrat proti močnejšemu sovražniku... Zanj so bili predvsem odgovorni politični komisarji (odreda, bataljonov in čet), njihovi namestniki in politični delegati vodov... Najpogostejša oblika so bile politične ure, ki smo jih organizirali, če je bilo le mogoče, vsak dan po četah in bataljoni; odpadle so le tedaj, ko so bili borci v akcijah, na pohodih ali so opravljali druge važnejše naloge. Navadno smo dopoldan izkoristili za vojaška urjenja, popoldan pa za politično vzgojo in kulturnoprosvetno delo.

Večina borcev se je zelo zanimala za vojaške in politične probleme, posebno za dogajanja na bojiščih... Največ vprašanj je bilo v 1. bataljonu spomladi 1944 o vojaških dogodkih v Jugoslaviji in na drugih frontah. Zanimalo jih je tudi, kaj bo po končani vojni s Primorsko, Istro in Trstom, kako bodo odgovarjali Nemci za povzročeno vojno, kdaj se bodo zahodni zavezniki izkrcali v Franciji in s tem odprli drugo fronto itd.. «¹¹

Kronist Jože Moravec je 9. junija 1944 zapisal v odredno kroniko, da je bojna morala zelo porasla, ko so zvedeli, da so

se zavezniki izkrkali v Franciji in zavzeli Rim. Ljudstvo da se je še tesneje povezovalo z Osvobodilno fronto in da ni nikogar več, ki bi še verjel v nemško zmago.

Dne 11. julija 1944 pa je zabeležil, da je po bataljonih vse bolj živahno. Borci se čedalje bolj zanimajo za politične ure in vesti o dogajanju na svetovnih frontah.¹⁹

Posebej velja poudariti, da so se politični funkcionarji zlasti v drugi polovici 1944. leta intenzivno povezovali s terenskimi aktivisti, mladinskimi in drugimi organizacijami po vaseh, se udeleževali njihovih sestankov in včasih tudi nje vabili na razgovore in razprave v čete in bataljone ter z njimi opravljali vse tiste naloge, ki so imele skupen pomen.²⁰

Vojaško urjenje borcev in enot

V odredu so bili pretežno mladi borci. Več kot polovica jih ni ne pred vojno ne med njo odslužila vojaškega kadrovskega roka v redni vojski. Mnogi pa so ta rok služili v kazenskih bataljonih italijanske vojske in se niso urili v bojnih veščinah. Zato velika večina borcev ob prihodu v odredove enoti ni poznala lastnosti strelnega orožja in drugih bojnih sredstev; še manj so bili poučeni o tem, kako naj orožje uporabljajo in se obnašajo v bojih — kako naj ukrepajo v napadih, med obrambo in ob takšnem ali drugačnem presenečenju. Ker pa je tako kot bojni uspeh vsake vojaške enote tudi izguba njene žive sile in sredstev odvisna predvsem od udarne moči njenega orožja, izurjenosti borcev v njegovi uporabi v ugodnem trenutku in večem prilagajanju zemljišču, je bilo nujno potrebno odredove mlade borce čim hitreje poučiti o vsem tem.

Štab odreda, bataljonski štab in četna poveljstva so kljub neugodnim pogojem (pogosti pohodi, obremenitve z nalogami ipd.) in pomanjkanju sposobnih vojaških kadrov izrabili sleherno ugodno možnost za vojaško urjenje. V taktičnih urjenjih so posvečali veliko naporov spoznavanju pehotnega orožja (v tem so aprila 1944 organizirali v 3. bataljonu 3-dnevni tečaj za spoznavanje minometov, avgusta 1944 pa v 2. in 3. bataljonu tekmovanje) in njegovi uporabi v boju, zlasti pa usposabljanju posameznikov, desetov, vodov in čet, redkeje bataljonov v premikih po ogroženem zemljišču, postavljanju zased, zavzemanju obramb-

nih položajev in prilagajanju zemljišču, vzdrževanju medsebojnih zvez v boju in drugim bojnotaktičnim oblikam. Med temi so zavzemali posebno mesto v urjenju napadi na sovražnikova cestna in železniška vozila, patrulje in kolone med premiki.

Usposabljanje vojaških kadrov so odredov in bataljonski štabi izpopolnjevali tudi s konferencami za bataljonske in četne vojaške funkcionarje. Julija in avgusta 1944 je štab odreda organiziral tudi tritedenski tečaj za signaliste, konec avgusta pa tridnevni tečaj za bolničarje.

Za šolanje oficirjev in podoficirjev v daljših tečajih odredov štab ni imel ne objektivnih možnosti ne sposobnih kadrov, zato je pošiljal svoje borce, podoficirje in oficirje (vseh je poslal kakšnih 20) v ustrezne tečaje in šole pri GŠS in štabu VII. korpusa. Januarja 1945 pa je šlo 6 kandidatov tudi v vojno akademijo v Beograd in Sovjetsko zvezo.²¹

Oblike in metode propagandnega boja

Pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije je bil ustanovljen v začetku 1944. leta propagandni oddelek, ki si je prizadeval, da bi organiziral propagandne odseke pri vseh štabih korpusov, divizij, brigad, odredov in operativnih con. Ta oddelek je poslal januarja 1944 štabu IO navodila za ustanovitev propagandnega odseka. V odredu pa odseka tedaj niso ustanovili. Zato je prišla 6. februarja 1944 iz glavnega štaba ostra graja: »Ali mislite, da je naše delo... neke vrste šala ali pa propagandnega odseka v svojem odredu še niste organizirali? Storite vendar to, saj vam mora biti jasno, da je vsaka enota brez kulturnoprosvetnega in propagandnega dela hroma. Živite v času in na teritoriju, kjer je takšno delo več kot nujno potrebno ..,«²²

Iz štaba odreda so 19. februarja odgovorili, da odseka niso mogli ustanoviti, ker nimajo sposobnih ljudi, ki bi ga vodili. Iz ohranjenih dokumentov ni razvidno, kdaj so formirali pri štabu IO ta odsek. Vsekakor pa do 28. aprila, ko je prevzel njegovo vodstvo Jože Moravec, ni aktivno deloval. Moravec je prišel iz

1. odredovega bataljona, v katerem je bil kulturnik in sekretar ZKMJ (SKOJ). Najprej se je zelo podjetno in vešče lotil dela, 15. maja 1944 pa je poročal propagandnemu oddelku GŠS, da je bilo propagandno delo do njegovega prihoda precej zanemarjeno in da se je večina dopisov v tej zvezi porazgubila.²³

Odsek za propagando, kulturnoprosvetno delo in vojno dopisništvo je opravljal po navodilih iz GŠ in VII. korpusa te naloge:

1. sprejemal in razdeljeval je literaturo, skrbel za pripravo tiskanje odrednih in bataljonskih glasil* urejanje stenskih ča. sosisov ter dnevnih radijskih vesti;
2. organiziral in vodil je mitinge, proslave in predavanja;
3. njegovi člani so pisali reportaže o vojaških akcijah in drugih pomembnih dogodkih v enoti in jih pošiljal višjim štabom ter uredništvom raznih časopisov, organizirali pisanje člankov med borci, podoficirji in oficirji;
4. **šef odseka pa je pisal v odredno kroniko vse pomembnejše dogodke (ta je pisana za čas od 1. maja do 6. septembra 1944).**
5. bataljonski kulturniki so organizirali poučne ure za nepismene borce.

Poleg 4-članskega propagandnega odseka pri štabu odreda so delovali od maja do septembra tudi v bataljonih referenti za kulturnoprosvetno in propagandno delo^{ter} vojno dopisništvo.

V 1. bataljonu je bil tak referent najprej Jože Moravec, potem ga je zamenjal Stane Koman, njega pa 8. junija 1944 Franc Opara, V 2. bataljonu je bil za to delo odgovoren najprej Martin Zaplotnik iz Ljubljane, nato ga je julija zamenjal Tržičan Gorazd Modričan, v 3. bataljonu prve sestave — Stojan Prezelj iz Bazovice, v drugi sestavi pa Stanko Filipčič.²⁴

Zelo prizadevno in uspešno so delali na propagandnem, za bavnem in kulturnoprosvetnem področju tudi tovariši Drago Hrvatin, pevovodja odredovega in bataljonskih pevskih zborov, Jože Žnidaršič organizator pevskih zborov ter navdušen pevec, šaljivec Franc Sešek, ki je znal za nameček tudi zanimivo igrati na »pihalni« inštrument »mavzerico«, da se mu vsi gledalci prisrčno smejali. Tako je Jože Moravec zapisal v odredno kroniko, da sta na mitingu v Padežu, prirejenem v počastitev 1. obletnice ustanovitve 14. in 15. divizije, sredi julija 1944 požela buren aplavz Stane Koman, ki je igral vlogo »Hitler govori generalom«, in Franc Sešek-Miha s svojimi šalami.²⁵

Po reorganizaciji odreda v 4. bataljon 9. brigade je bil propagandni odsek ukinjen, Jože Moravec pa je ostal v Brkinih do novembra 1944 kot vojni dopisnik. Poterò je njegove glavne naloge prevzel Stane Koman, ki je bil zelo dober recitator, igralec

in organizator. Pisal je tudi pesmi in opravljal dolžnost sekretarja ZKMJ.²⁶

V vojaških in političnih razmerah, kakršne so bile na območju Brkinov in Slovenske Istre po italijanski kapitulaciji, je bilo zelo težko ločiti med kulturnoprosvetnimi in propagandno-političnimi oblikami dejavnosti, zato so se te v praksi prepletale. Pomemben je bil vsak nastop pevskega zbora ali igralske skupine, politični govor, recitacija ali karkoli so že javno predvajali ljudstvu v slovenščini — vse to je poživljalo njegova narodnostna čustva in ga tudi vzpodbujalo k boju za politično samostojnost, odpravo revščine in socialnih krivic, ga idejno in politično prebujalo ter mobiliziralo za boj proti tujim zavojevalcem in njihovim domačim hlapcem. Skratka, vse to je bilo učinkovito orožje v boju proti okupatorju.

Medtem ko je bila do maja 1944 odredova propagandna dejavnost nekako improvizirana, premalo premišljena in dokaj enolična (prevladovali so mitingi s političnimi govori, petjem in plesom), so se v drugi polovici 1944 njene oblike čedalje bolj izpopolnjevale in postajale pestrejše: poleg političnih govornikov in pevskih zborov so vse pogostejše nastopali tudi recitatorji, igralske skupine so predvajale kratke igre, njihove nastope so poživljali harmonikarji in šaljevci; v začetku maja 1944 pa je bil ustanovljen pri štabu odreda poseben 4-članski odsek za kulturno in propagandno aktivnost ter vojno dopisništvo, ki je deloval do 6. septembra 1944. Vodil ga je prizadevni Jože Moravec, pomagali pa so mu Boris Beltram, Stane Koman, Franc Sešek-Miha in Rina žužek, ki pa je kmalu odšla iz odreda.²⁷

V zadnjih mesecih 1943. in v začetku 1944. leta sta si odredova vojaška in politična propaganda še posebno prizadevali, da bi politično pripravili mobilizacijo za orožje sposobnih moških v enote NOV. Iz tedanjih poročil odredovega štaba lahko razberemo, da so bili mnogi prebivalci Brkinov in Istre sicer iskreno privrženi narodnoosvobodilnemu boju, da pa niso radi vstopali v partizanske enote, zlasti pa so se upirali pohodu čez bivošo mejo na Notranjsko in Dolenjsko. Zato so si partijske in OF organizacije prizadevale, da bi ljudi prepričale, da ni dovolj le materialno in moralno podpirati NOV in NOB, temveč se je treba tudi aktivno vključiti v boj in biti pripravljen tudi na najhujše žrtve.²⁸

Rina Žužek-Magaš

Da bi dosegli namen, so štabi odreda in 1. ter 2. bataljona skupno z okrožnimi in okrajnimi političnimi aktivisti organizirali decembra 1943 in januarja 1944 več uspehlih mitingov, na katerih so govorniki razkrinkavali politiko čakanja, »da nas drugi osvobodijo«, in prikazovali, da je treba vključiti v enote NOV in POJ vse, ki so sposobni za boj, ter kar se da zaostriti vseljidsko osvobodilno vojno proti nemškemu okupatorju, domobrancem in četnikom. Najuspešnejši in najbolj množično obiskan miting je bil konec decembra 1943 v Škofijah. Na njem so nastopili tudi pevci in godba na pihala iz Lokve pri Divači, kmetje in delavci ter mladina iz Divače in Vremske doline. Štab odreda je poročal 29. decembra, da se je mitinga udeležilo 300 ljudi in da so bili praznično razpoloženi. Polde Krebelj in Jože Žnidaršič pa sta v svojih spominih napisala, da jih je bilo najmanj 1000, čeprav

je bila ta politična manifestacija le nekaj kilometrov od sovražnikove postojanke v Divači in le dober kilometer od proge Divača—Št. Peter. Podobni, vendar ne tako množično obiskani mitingi so bili tudi na Ostrožnem brdu, Preložah, Misličah, Pregarju in v drugih vaseh.²⁹

Uspešno izvedena mobilizacija v Istri in Brkinih — do 21. februarja 1944 je vstopilo v NOV 770 novincev — dokazuje, da so tedanji mitingi dosegli svoj namen.³⁰

Odredove enote so zelo pogosto prirejale mitinge po brkinskih in istrskih vaseh skupaj z vaškimi, mladinskimi, skojevskimi organizacijami in organizacijami OF. Tako so 8. maja 1944 priredili borci 1. bataljona miting v vasi Lužarji pri Velikih Laščah, 11. junija 1944 je propagandni odsek sodeloval na Tatrah na okrožni konferenci ZKMJ, nato pa z mladimi komunisti priredil skupen miting, še isti dan in 23. julija ga je organiziral tudi na Rjavčah, 13. julija na Kovčicah, 7. avgusta na Ostrovici, 25. junija na Misličah; 9. julija 1944 in 27. avgusta 1944 pa so odredovi pevci in igralci sodelovali na velikih zborovanjih v Šmagorju, ki se ju je udeležilo približno 4000 ljudi. Gotovo so priredili v Brkinih še več mitingov, vendar o njih ni na voljo dokumentov. Prvi bataljon je priredil poleti 1944 več mitingov po istrskih vaseh in se udeležil mladinskih in drugih konferenc. Tako bremo v njegovih poročilih, da so borci bataljona organizirali 22. julija miting na Bočajih, naslednji dan na Pomjanu, 6. avgusta v Loparju in naslednji dan celo v Pridvoru. V tistih dneh so sodelovali tudi na mladinskih konferencah v Gradinu in Truškab ter v obeh vaseh s svojimi nastopi navdušili mladino.³¹

V drugem obdobju — po maju 1944 — si je politična propaganda prizadevala, da bi s tiskom (časopisi, radijskimi vestmi, propagandnimi letaki), kulturnimi prireditvami, mitingi, množičnimi zborovanji, živo prepričevalno besedo (predavanji, recitacijami, petjem, humorjem), prikazovanjem lastnih in zavezniških vojaških uspehov, opisovanjem junaškega obnašanja znanih odredovih borcev NOV v boju proti okupatorju krepila bojno moralo borcev in ljudstva, utrdila njih zaupanje v lastne moči in v uspešno nadaljevanje protifašističnega boja do zmage. Hkrati pa so se propagandisti in politični delavci vztrajno, domiselno in z najraznovrstnejšimi sredstvi borili, da bi omajali in izpodkopali vero sovražnikovih vojakov v njihovo zmago. To prizadevanje je odjeknilo zlasti med domobranci, četniki, nem-

škimi vojaki tujih narodnosti in pripadniki raznih italijanskih vojaških formacij. K temu so veliko pripomogli tudi obveščevalci, ki so uspešno prodirali v sovražne vojaške formacije in organizirali vdaje sovražnih vojakov in dezerterstva, trosili letake in po svojih zvezah v postojankah razpečavali ilegalno literaturo.³²

Tako so se pod vplivom takšne propagande že avgusta 1944 skoraj razkropile domobranske postojanke v Ilirski Bistrici in Postojni ter se precej zmanjšale v Trstu, na Pivki in v Prestranku. Iz dokumentov štaba Slovenskega narodnega varnostnega zbora z dne 15. septembra 1944 v Postojni zvemo, da se je začela sredi leta 1944 v njihovih vrstah huda kriza. Oficirja Radivoj Fajdiga in Franc Dolinšek sta 25. septembra 1944 dala odpoved, med 7. in 9. septembrom 1944 pa sta pobegnila domobranska poročnika Leopold Juršt in Andrej Mehle, medtem ko je major Julij Cesar odstopil. V začetku januarja 1945 so izdali v SNVZ tiralico za 86 dezertjerji iz 1. udarnega polka SNVZ, 26. januarja pa še za 155 ubežniki. Vera v zmago nemškega orožja in zaupanje v politiko slovenske reakcije je hitro hlapela; k temu je pripomogla tudi partizanska propaganda.³³

Zelo uspešna je bila tudi propaganda, namenjena italijanskim karabinjerjem, manj pa financarjem. Tako se je 10. julija 1944 brez boja vdala 3. bataljonu Istrskega odreda karabinjerska postaja na Kozini, 18. julija 1944 pa financarska postojanka v Strunjanu. Konec julija 1944 so karabinjerji množično bežali iz nemške in fašistične službe. Jože Moravec je tedaj zapisal v odredno kroniko, da jih je pobegnilo iz nemške službe v Trstu 500. Bežali pa so tudi iz Kopra in Reke. Da bi razkroj še pospešili, so propagandisti iz IO prosili 19. julija brigado Garibaldi za letake in časopise v italijanščini, da bi jih razdelili med italijanske vojake in železničarje, /ki so bili na tistem območju v nemški službi.³⁴

Razmeroma ugodne možnosti za opisano delovanje so bile v Brkinih od maja 1944 do srede oktobra 1944. Tedaj so bili tudi pri tem doseženi prav lepi uspehi. Hudi časi pa so nastopili okoli 10. novembra 1944, ko je sovražnik zelo okreplil pritisk na Brkine in odred. Navzlic vsem sovražnikovim prizadevanjem, da bi tod onemogočil osvobodilni boj, so odredove čete tudi v najtežjih razmerah nadaljevale zlasti politično propagandne nastope po brkinskih vaseh. Tako so okoli 20. oktobra celo ustanovile nov kulturni krožek. Tedanja dnevna poročila čet pa

skoraj brez izjeme govorijo o visoki bojni morali borcev. Morda se zdi neverjetno — kadar so prebivalci brkinskih vasi zvedeli, da je prispela četa v vas, so se zbirali ponoči v največjih kmečkih hišah ali skednjih, borci so se jim — ko so zavarovali vas — pridružili in na skupnem sestanku so se pogovorili o političnih in vojaških problemih ter si razdelili naloge. Taki večeri so bili zlasti 20. in 21. januarja 1945 na Kovčicah, naslednji večer je bil namenjen Javorju, vendar je odpadel, ker se je 4. četa v vasi spopadla z Nemci. Enotna fronta borcev in ljudstva je bila tako trdna, da je še tako besna okupatorjeva prizadevanja niso mogla zlomiti.³⁵

Propagandni odsek je organiziral tudi pouk slovenščine v 3. bataljonu, kjer je bilo v poletju 1944 največ nepismenih. Začel se je 3. avgusta, končal pa 1. septembra. Obiskovalo ga je po dva- do trikrat tedensko kakšnih 15 borcev.³⁷

Tisk kot posebna oblika propagandnega boja

Da bi bila podoba političnopropagandnega in kulturnopro svetnega boja popolnejša, bo prav, če opišemo tudi vlogo in vpliv tiskane besede pri oblikovanju revolucionarne in borbene zavesti borcev ter prebivalcev Brkinov in Istre. Prav tiskani letaki, časopisi in brošure so bili močno propagandno orožje, ki je razkrajalo moralno trdnost nemških sodelavcev — domobrancev, četnikov in pripadnikov italijanskih vojaških formacij.

Prav na tem področju je bila naša fronta do aprila 1944 precej šibka. Kot je že uvodoma omenjeno, je bila v enotah odreda velika večina mladih brkinskih in istrskih borcev (kmetov in delavcev), ki niso obiskovali slovenskih osnovnih šol, zato niso znali niti vsi brati slovenske tiskane besede, kaj šele zadovoljivo pisati v slovenščini. Izobražencev, večjih pisanja, je bilo malo, zato je bilo treba premagovati velike težave pri organizaciji dela na poitičnopropagandnem področju, zlasti pri organizaciji izdaje odredovega glasila. Iz glavnega štaba Slovenije in štaba VII. korpusa so do aprila neredno pošiljali literaturo, sploh so je pošiljali premalo, čeprav je bila borcem bolj potrebna kot vsakdanji kruh. Pa tudi tisto, kar je prispelo, ni bilo vedno najbolj primerno, zlasti pa ne za istrsko območje, kjer je bila slovenska pismenost na nizki ravni.

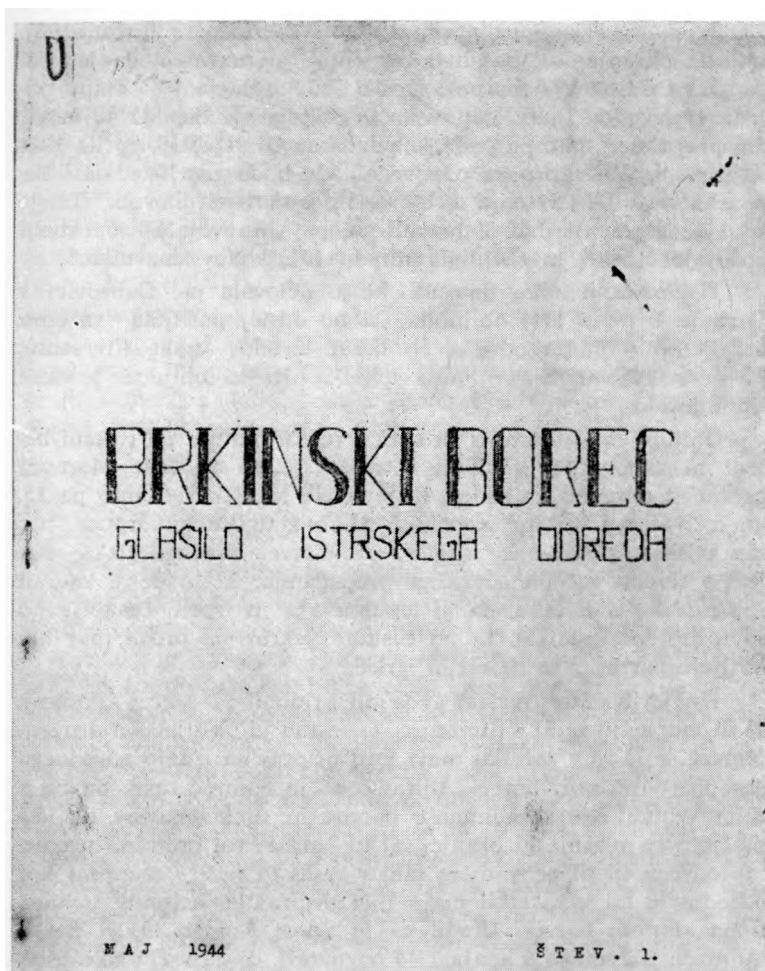
Že marca, zlasti pa aprila 1944 so se razmere hitro izboljšale. Iz ohranjenih pisanih dokumentov je razvidno, da je propagandni odsek VII. korpusa poslal 28. februarja 1944 štabu odreda 17 izvodov Ljudske pravice in 3 Preglede dogodkov, nekaj dni prej deset, nato pa še 25 koledarčkov OF. Dne 15. aprila 1944 so iz štaba VII. korpusa napovedali, da bodo začeli izdajati Tedenski vestnik, 12. maja 1944 pa Informativni dnevnik. Ta je izšel že naslednji dan. Zahtevali so, naj jim vojaški reporterji pošiljajo članke, in obljubili odredu 10 izvodov dnevnika.³⁷

Tiskarska tehnika Snežnik, ki je delovala pri Gabrovici v Istri, je 4. maja 1944 obljubila, da bo odslej pošiljala vsakemu bataljonu in štabu odreda po deset izvodov vsake literature, ki jo bo razmnožila njihova tehnika. In to obljubo je tudi izpolnjevala.

Obljubljena literatura pa spričo velikih potreb po tiskani besedi ni zadovoljila vodilnih tovarišev. Zato je Jože Moravec ustanovil odredno knjižnico, ki je imela le 27 knjig, nato pa 15. maja 1944 zaprosil propagandni odsek štaba VII. korpusa, naj mu pošilja vsaj po 25 izvodov ali čimveč vsakega tiska; ker je po terenu močna sovražna propaganda, ki bi se ji morali zoperstaviti tudi tako, da bi lepili letake in trosili časopise po sovražnih postojankah in po cestah.* Hkrati je prosil, naj mu pošljejo partizanske pesmi in igrice.³⁸

Iznajdljivi Moravec, ki si je bil pridobil že precej izkušenj, se ni zadovoljil zgolj z literaturo, ki so mu jo pošiljali od drugod, temveč se je že v začetku maja lotil priprav za izdajo odrednega časopisa »Brkinski borec«. Upravičeno je namreč upal, da bo z njim vzbudil večje zanimanje borcev in funkcionarjev ter domačinov za pisanje in branje, saj bi obravnaval pretežno probleme odreda in bi se v njem lahko »vsakdo našel«. Še prej kot odredni je bil v začetku maja 1944 pripravljen časopis 1. bataljona »Istrski borec«. Uredil ga je Stane Koman in ga poslal Moravcu. Ta mu je 8. maja 1944 odgovoril, da je vsem zelo všeč, da ga bo dal v tisk. Tako je »Istrski borec« izšel v juliju. Prva številka »Brkinskega borca« je bila pripravljena za tisk 21. maja

* Moravčeva zahteva se časovno ujema z ustanovitvijo propagandnega odseka pri domobranskem štabu (SNVZ). Ustanovili so ga z odredbo št. 27252 z dne 14. aprila 1944, vodil pa ga je vojni kurat stotnik Ignac Dolinšek, ki je do srede maja že močno razvil svojo aktivnost, saj je imel pri vsaki četi po 3 do 5 mož, odgovornih za propagando. (Arhiv RSNZ v Ljubljani).

Ovitek prve številke »Brkinskega borca«

1944. Tega dne je poslal Moravec tehniki »Snežnik« tudi časopis 1. bataljona in prosil, naj čimprej natisnejo odrednega v 50, bataljonskega pa v 30 izvodih. Do 1. junija pa je pripravil za tisk

še zbirko reportaž o bojih Istrskega odreda pod skupnim naslovom »Naša borba — naš uspeh« in jih poslal taisti tehniki, da bi jih natisnila. Žal so nastale s tiskom hude težave birokratske narave, zato je prva številka »Brkinskega borca« izšla šele 22. julija. Tehnika »Snežnik« je 12. junija zavrnila gradivo, češ da je preobremenjena, in svetovala Moravcu, naj pošlje gradivo v tiskanje na novo ustanovljeni tehniki »Slavnik« v Brkinih. Tudi pri tej tehniki se je zataknilo, ker je bilo potrebno za tisk dovoljenje pokrajinske tehnike za Slovensko primorje, razen tega je rokopis nekje obtičal.³⁹

Prvo številko »Brkinskega borca«, ki je izšla v tehniki »Slavnik« na 14 straneh v 50 izvodih formata A4 s 16 sestavki — med njimi sta bili tudi dve pesmi — so borci brali z velikim zanimanjem. Poltkomisarja 2. in 3. bataljona sta na podlagi teh sestavkov predavala na političnih urah 22. in 23. julija. Enaka ocena velja tudi za reportaže »Naša borba — naš uspeh«, ki so izšle hkrati s prvo številko »Brkinskega borca«.⁴⁰

Navzlic velikim težavam s tiskom in pripravami je propagandni odsek pripravil do 21. julija 1944 še dvojno (2. in 3.) junijsko in julijsko številko lista. Prosil je tehniko »Snežnik«, naj sporoči, kdaj jo lahko pošlje v tisk, ter potožil, da tehnika »Slavnik« ni še ničesar natisnila. Kazno je, da kljub dovoljenju okrožnega odbora OF za Brkine tehnika »Snežnik« ni sprejela ponudbe, zato je Moravec 29. julija 1944 poslal številko tehniki »Slavnik« in hkrati prosil Pokrajinsko tehniko, da dovoli tiskati vsako številko v 100 izvodih. Ta, dvojna številka je izšla šele v začetku septembra. Listi so bili natisnjeni v ciklostilni tehniki. Zaradi zamude in komplikacij s tiskom so si propagandisti prizadevali, da bi prišli do lastnega ciklostilnega stroja, vendar v tem niso uspeli.⁴¹

Pozneje časopisa niso več izdajali, ker je bil propagandni odsek 16. septembra 1944 razformiran, zato ni bilo nikogar, ki bi ga urejal, pa tudi potreben ni bil več, saj je bilo poslej dovolj literature, ki so jo pošiljali iz štaba VII. korpusa in tehnik.

Pevski zbor in »pesniki« v odredu

V odredu je precej dolgo nastopal na prireditvah pevski zbor, ki je štel kakšnih 15 pevcev in pevk, izbranih izmed borcev

in oficirjev čet in bataljonov v Brkinih. Jeseni in pozimi 1944 se je zaradi odhoda nekaterih pevcev v druge enote zbor zmanjšal na 6 do 8 pevcev. Zbor je pel partizanske bojne in narodne pesmi na proslavah, mitingih in drugih prireditvah. Ko so odredovi pevci nastopali po brkinskih vaseh, so se jim pogosto pridružila vaška dekleta in starejši navdušeni pevci. Zbor pa je sodeloval tudi s kulturno skupino komande istrskega vojnega področja in 5. bataljona VDV. Njihovi nastopi so povsod želi odobravanje. Eden najzaslužnejših pevcev in organizatorjev zbora je bil politični komisar 2. bataljona (pozneje 3. čete) Jože Žnidaršič, pevovodja pa je bil jeseni 1944 Drago Hrvatinić, doma iz Staroda v Brkinih. Pevci so bili: France Juriševič, Anton Grandič, Jože Mezgec, Jože Olenik, Viktor Kušar, Janko Kovačič, Godnič, Helena Mihelič, Božena Prašelj, Slavka Hrvatinić, Rina Žužek, Vojko Dobrila, Bogdan Valenčič in Franc Dobrila.⁴²

Poleg stalnega pevskega zbora, ki je nastopal po brkinskih vaseh, moramo omeniti še občasni zbor v 1. bataljonu, ki je bil dalj časa v Istri, zato je nemogoče ugotoviti, kod in kolikokrat je nastopil. Znano je tudi, da je nastopil na obeh množičnih ljudskih zborovanjih v Šmagorju, 9. julija in 27. avgusta 1944. Jože Moravec je v kroniki zapisal, da je nastopil pevski zbor na Ostrožnem brdu 13. avgusta 1944, ko je bila tam mladinska konferenca. Takrat so sprejeli resolucijo — podpisalo jo je 97 udeležencev — s katero so zahtevali, naj italijanska vlada omogoči 30.000 primorskim Slovincem po raznih krajih Italije v NOVJ, kamor si vroče želijo, da bi se borili proti Hitlerju. Nastopil je tudi na mitingu na Rjavčah — 23. julija 1944 — na katerem so bili tudi 3 člani štaba VII. korpusa: pomočniki šefov odseka za propagando, obveščevalno službo in intendanco, ki so bili prijetno presenečeni nad nenavadnim navdušenjem brkinskega ljudstva za narodnoosvobodilni boj. Podoben in zelo obiskan miting je organiziral 1. bataljon 6. avgusta 1944 v Loparju v Istri. Tudi tam so nastopili pevci in želi navdušen aplavz. Odredov pevski zbor je nastopil na raznih prireditvah najmanj 50-krat. Prireditvev je bilo veliko. iSamo od 5. maja 1944 do 6. septembra 1944 je zabeležil Moravec, čeprav ni vseh zapisal, v kroniki 16 mitingov in 6 raznih proslav.⁴⁵

Pevski zbor je imel izredno pomembno kulturnopolitično poslanstvo, zlasti v Brkinih leta 1944, saj je s svojimi nastopi poživljal narodno zavest ljudstva in borbenost odredovih borcev,

s pesmijo pa je navezoval sodelovanje z mladino in gojil glasbeno kulturo, ki je bila med brkinskim ljudstvom vedno živa in priljubljena, nikoli pa tako cenjena, potrebna in zaželena kot v tistih usodnih dneh."

Organizatorji kulturnoprosvetnega dela v odredu se niso zadovoljili le s petjem, kratkimi igrami in govori, temveč so si hkrati stalno prizadevali, da bi izboljšali kvaliteto prireditev.

V dopisu z dne 26. junija 1944, poslanem bataljonskim propagandnim referentom, je Jože Moravec prosil, naj poskušajo najti po vaseh in odkupiti ali si sposoditi tudi kakšen glasbeni inštrument in note, ki jih potrebuje pevski zbor za vaje. Tako bi bilo petje bolj ubrano. Prav tako so pripravili za tedaj prav dobre dramske nastope. Brkinski ljudje in borci IO so si kot igralca najboljše zapomnili Staneta Komana.⁴³

V mladostnem revolucionarnem navdušenju se je nekaterim tovarišem porodila želja, da bi svoja čustva (bol, osamljenost, navdušenje nad zmago v boju proti sovražniku ipd.) izrazili v verzih — v lirični ali epski obliki. Tu velja omeniti Jožeta Moravca in Staneta Komana.

Moravec je, kot je sam poročal v dopisu, poslanem propagandnemu odseku GŠS 21. julija 1944, napisal naslednje pesmi:

1. Pesem borcev«, 2. »Od vzhoda se čuje grmenje«, 3. »Domotožje«, 4. »Prisega«, 5. »Elki«, 6. »Sonet«, 7. »Zgubljena sreča« in 8. »Za spomin«.

Koman pa je napisal pesmi: 1. »Zdaj vem«, 2. »Mi, mladi«, 3. »Petindvajset mesecev in pol«, 4. »Medved« in 5. »Mariji«.⁴⁴

S K L E P

Politično, propagandno in kulturnoprosvetno ter umetniško snovanje je bilo izraz časa in bojnih potreb. Čeprav ni dosegalo vrhunske ravni, je kot idejno orožje krepilo borbenega duha ljudstva in borcev, rušilo okupatorjevo moralno moč in s tem prispevalo pomemben delež k bojni zmagi nad sovražniki slovenskega ljudstva.

VIRI

¹ Poročila političnega komisarja IO in njegovega namestnika ter političnega komisarja 4. bataljona in njegovega namestnika v A IZDG F 296a/II in 299/1 ter 300/11.

- ² Maks Zadnik, Sestav in delo štaba IO do decembra 1944, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ³ Franc Tomažič in Jože Butinar, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ⁴ Jože Mezgec in Srečko Vičič, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ⁵ Dušan Puh, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ⁶ Poročilo štaba IO štabu 7. korpusa 4. in 8. 1. 1944, A IZDG F 296/11.
- ⁷ Dopis štaba 7. korpusa štabu IO 12. 2. 1944, A IZDG F 296/1.
- ⁸ Dragica Ratković, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ⁹ Zapisano po spominu pisca, ki se je predavanja udeležil.
- ¹⁰ Poročili štaba IO štabu 7. korpusa 10. in 30. 3. 1944, A IZDG F 296/11.
- ¹¹ Sodba proti Leonu Klemenčiču idr. iz 8. 5. 1945, A IZDG F 119/III.
- ¹² Franc Zorc, Mirko Remec, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ¹³ Poročilo odrednega politk. 8. 6. 1944, isti vir.
- ¹⁴ Politična poročila bataljonskih politk. in njihovih namestnikov od 20. 5. do 4. 9. 1944, A IZDG F 297/1, II in III.
- ¹⁵ Poročilo namestnika političnega komisarja IO političnemu komisarju 7. korpusa 8. 6. 1944, A IZDG F 296a/II.
- ¹⁶ Poročilo namestnika političnega komisarja 2. bat. namestniku političnega komisarja IO 12. 7. 1944, A IZDG F 297/11. (Navajam: n. in p. polit. ...).
- ¹⁷ Seznam članov KPS, ki ga je ohranil tedanji pomočnik politk. Leopold Zupančič, prepis v AO IO v Kopru.
- ¹⁸ Oper. poročila četnih politk. in pomočnikov od 10. 9. 1944 do 28. 4. 1945, A IZDG F 298/III, IV in 300/III.
- ¹⁹ Politična poročila odredovega politk. in njegovega pomočnika za leto 1944 in 1945, A IZDG F 296a/II in 299/1 in III.
- ²⁰ Franc Zorc, pismena izjava, isti vir.
- ²¹ Kronika IO, IZDG F 296/11.
- ²² Jože Žnidaršič, Maks Zadnik, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ²³ Poročila štaba IO in njegovih bataljonov v A IZDG F 296/1, 296/11, 297/1, II. Tli in 299/1, II. Zlasti poročilo štaba 2. bat. 22. 8. 1944, A IZDG F 297/III in 3. bataljona 28. 7. in 31. 8. 1944, A IZDG F 297/III.
- ²⁴ Dopis propagandnega oddelka GSS štabu IO 6. 2. 1944, A IZDG F 296b/III.
- ²⁵ Dopis v A IZDG F 296/III.
- ²⁶ Dopisi in navodila propagandnega oddelka GŠS in propagandnega odseka štaba 7. korpusa propag. odseku IO od februarja do septembra 1944, A IZDG F 296b/III.
- ²⁷ Kronika IO, isti vir.
- ²⁸ Poročilo propagandnega odseka IO 15. 5. 1944, prop. odseku GŠS, A IZDG F 296b/III.
- ²⁹ Poročilo Staneta Komana 8. 5. 1944, A IZDG F 297/1.
- ³⁰ Poročilo propagandnega odseka IO 15. 5. 1944, isti vir.
- ³¹ Operacijska poročila štaba IO za december 1943 in januar 1944, A IZDG F 296/1, II.
- ³² Poročilo štaba IO 29. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
- ³³ Polde Krebelj, Jože Žnidaršič, ista vira.
- ³⁴ Poročilo štaba IO 21. 2. 1944, A IZDG F 296/III.
- ³⁵ Poročila 1., 2. in 3. bataljona IO od maja do septembra 1944, isti vir.
- ³⁶ Kronika IO, isti vir.
- ³⁷ Jože Markučič, Bogdan Valenčič, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ³⁸ Arhiv RSNŽ v Ljubljani.
- ³⁹ Kronika IO, isti vir.
- ⁴⁰ Dopis italijanski garibaldinski brigadi 19. 7. 1944, A IZDG F 296b/III.
- ⁴¹ Poročila četnih poveljstev 4. bataljona 9. brigade novembra 1944 in poročila 4. čete januarja 1945, A IZDG F 298/III, IV. in 300/III.
- ⁴² Franc Zorc, isti vir.
- ⁴³ Tedensko poročilo politk. 4. bat. 9. brig. štabu 7. korpusa 25. 10. 1944, A IZDG F 299/1.
- ⁴⁴ Poročila štaba 3. bat. IO za avgust 1944, A IZDG F 297/III.
- ⁴⁵ Dopisi in poročila propagandnega odseka IO v A IZDG F 296b/III.
- ⁴⁶ Dopis tehnike Snežnik in Jožeta Moravca 4. in 15. 5. 1944 v A IZDG F 296b/III.
- ⁴⁷ Dopisi v A IZDG, F 296b/III.
- ⁴⁸ Štirinajstredno politično poročilo politk. IO 2. 8. 1944, A IZDG F 296a/II.
- ⁴⁹ Štirinajstredno politično poročilo, isti vir.
- ⁵⁰ Poročila štaba 3. bataljona 23. 7. 1944, A IZDG F 297/III.
- ⁵¹ Ohranjen izvod v A IZDG, fond partizanskega tiska.

⁴² Jože Žnidaršič, isti vir.

⁴³ Dopisi propagandnega odseka IO v A IZDG F 296b/III in Kronika IO, isti vir.

⁴⁴ Jože Žnidaršič, isti vir.

⁴⁵ Stane Koman, ustni vir.

⁴⁶ Poročilo propagandnega odseka štaba IO 21. 7. 1944, A IZDG F 296b/III.

ODREDOVA ZDRAVSTVENA SLUŽBA

Odredova zdravstvena služba je z zdravljenjem ranjencev in bolnikov reševala življenja borcev in prebivalcev ter s tem ohranjala gibčnost in bojno sposobnost odredovih in drugih enot. S tem pa je hkrati krepila borbeno moralo borcev in prebivalcev. Vse te naloge je opravljala v Brkinih in Slovenski Istri v zelo nevarnih in težavnih razmerah. Če ne upoštevamo zasilne okrožne bolnišnice »BK-1«* pod Boko pri Kozini, ustanovljene v začetku junija 1944 in ukinjene 5. septembra 1944, je bila odredova bolnišnica »Zalesje« kot glavna zdravstvena postojanka najbližja Trstu in morju, zato bi jo po izpostavljenosti sovražnikovim udarcem zelo težko primerjali s katerokoli partizansko bolnišnico v Sloveniji.

Vojaške potrebe odreda, njegova organizacija in dejavnost političnih organizacij so narekovale takšno zdravstveno službo, da je lahko delovala na treh glavnih področjih:

1. *v odredovih enotah — štabu odreda, bataljonih in četah,*
2. *v odredovi bolnišnici in pri zdravljenju civilnega prebivalstva po brkinskih vaseh,*
3. *pri zdravljenju živine in pregledovanju mesa (veterinarska služba).*

Zdravstvena služba v enotah

Od svoje ustanovitve (oktobra 1943) do januarja 1944 odred ni imel v svojih enotah ne izkušenih zdravnikov ne organizirane

* »BK-1« — Bolnica Koper.

zdravstvene službe, temveč je pridobil zanesljive in narodno-osvobodilnemu gibanju naklonjene civilne zdravnike iz bližnjih občinskih središč, da so zdravili obolele in laže ranjene borce. Najpogostejše sta prihajala na brkinsko območje dr. Giuseppe Rizzo iz Divače in dr. Josip Rapotec s Kozine, včasih pa tudi dr. De Fecondo iz Ilirske Bistrice pa dr. Franc Ambrožič iz Postojne, medtem ko je na istrskem območju po potrebi zdravil borce član okrožnega odbora OF Ivan Matko, študent medicine. Pozneje se mu je pridružil Miklavž Kozak, tudi študent medicine. Ker pa so bile potrebe po organizirani zdravstveni službi v enotah vedno večje, so štabi bataljonov in odreda hkrati s številčno in organizacijsko krepitvijo enot iskali med borci bolj ali manj izkušene bolničarje in pomožno bolniško osebje. Dolgo so brez otipljivega uspeha iskali primerne zdravnike, da bi organizirali zdravstveno službo, kakršno so narekovale razmere.¹

Po bataljonih so bili kmalu po njihovi ustanovitvi postavljeni bolničarji, medtem ko v odredovem štabu do januarja 1944 ni bilo referenta za zdravstveno službo v enotah, temveč sta to nalogo opravljali bolničarka Antonija Trošt-Mavrinova (Ljubica) in Sonja Slokarjeva. Dne 17. januarja 1944 pa je prispel v odred iz nemškega ujetništva pobegli sovjetski državljan — Armenec Gasamzada Istandijiz-Saša, kapetan Rdeče armade in zobozdravnik, ki je pobegnil skupaj s poročnikom Melsom in dvema podoficirjima iz nemške bolnišnice v Vidmu (Udine).^{*} Štab odreda mu je začasno zaupal dolžnost zdravstvenega referenta, ker ga je tedaj nujno potreboval zlasti za pregledovanje mobiliziranih novincev. Saši je pri delu pomagala bolničarka Antonija Trošt-Mavrinova (Ljubica). Dne 22. marca je poslal štab 18. divizije po nalogu štaba VII. korpusa v Istrski odred medicince Jožeta Verliča, ki je nadomestil Sašo.² Po reorganizaciji Istrskega odreda v 4. bataljon 9. brigade (6. septembra 1944) je štab VII. korpusa sredi septembra 1944 odpoklical tudi Verliča.^{**} Njegov

^{*} Istandijiz Saša (v odredovih dokumentih je vpisan kot Gasamsade Ispandija-Saša — op. pisca) se je rodil 11. septembra 1920 v Bakuju. V bolnišnici v Vidmu je delal od 5. decembra 1943. V odred je prišel po zvezah skozi Sežano in Divačo. Štab VII. korpusa ga je že 30. januarja odpoklical, vendar je ostal v odredu do aprila 1944. Potem je opravljal dolžnost šefa zobozdravstvene ekipe pri štabu VII. korpusa. Po vojni se je vrnil v Sovjetsko zvezo. (Pismo dr. Magomeda Gadžijeva Miša piscu 2. 4. 1968, dr. Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete . . . Ljubljana 1967, str. 146).

^{**} Jože Verlič je bil premeščen za zdravstvenega referenta k Dolenjskemu odredu, kjer je 15. oktobra 1944 napisal o bolnišnici »Zalesje« poročilo v obliki kronike (M. Mikuž, Oris partiz. sanitete, Lj. 1967, str. 206 in 146).

posel je od tedaj opravljal bolničar Vladimir Dobrila. Takrat so postavili bolničarje po četah, s čimer se je zdravstvena služba prilagodila novi organizaciji enote. Bataljonski bolničar pa je skrbel za zdravstveno zaščito borcev v sodelovanju z upravnikom odredove bolnišnice »Zalesje« dr. Magomedom Gadžijevim-Mišo, ki je prispel v odred 20. januarja in nekaj dni pozneje prevzel dolžnost upravnika bolnišnice.³ Po prehodu večine 4. bataljona 9. brigade (bivšega odreda) na Notranjsko (27. novembra 1944), zlasti pa po ukinitvi bolnišnice »Zalesje« in priključitvi njenega osebja skupaj z dr. Gadžijevim-Mišo bloku SVPB-S (Slovenske vojne partizanske bolnišnice Snežnik) je ostal bataljon brez zdravnika, čeprav ga je tedaj najbolj potreboval. Januarja in februarja 1945 so se širila obolenja srbečice, gripe in bolezni dihal; iz Ilirske Bistrice pa je grozila epidemija pegavega tifusa, ki so jo bili prinesli četniki in nedičevci. Komanda istrskega vojnega področja je 7. februarja 1945 poročala, da je za tifusom umrlo okoli 180 srbskih beguncev. Bataljonove enote pa so bile daleč od zdravstvenih postojank VII. in IX. korpusa ter so bile v njih zaradi revne obleke in obutve ter izčrpanosti borcev zdravstvene razmere slabše kot kdaj poprej. Zato je moral bataljonski štab spet v širšem obsegu pozivati civilne zdravnike, da so zdravili ranjence in bolnike.* Te pa je bilo treba skrivati po vaseh pri zanesljivih družinah/

Naloge odredovega referenta za zdravstvo so bile zelo zahtevne in mnogovrstne: skrb za red in konspiracijo v bolnišnici ter za čistočo v taboriščih, organizacija in izvajanje preventivnih ukrepov proti širjenju nalezljivih bolezni — kot npr. razuševanje in cepljenje proti pegavemu tifusu, ki je bilo opravljeno v odredovih enotah trikrat v začetku junija 1944 — pregledovanje novincev, prva pomoč ranjencem in njihovo zdravljenje v sodelovanju z osebjem bolnišnice, vodenje evidence in nadzor nad potekom zdravljenja ranjencev in bolnikov v bolnišnici ter v enotah, poučevanje bataljonskih in četnih bolničarjev ter nadzor nad njihovim delom, preventivni ukrepi proti morebitnim sovražnikovim poskusom zastrupljanja s hrano, cigaretami, vodo ipd.

* Štab odreda je 7. maja 1945 ob razpustu odreda izročil 5. bataljonu 2. brigade Korpusa narodne obrambe poslednjih osmero ranjencev in bolnikov, ki so se zdravili po brkinskih vaseh: 1. Franca Dobrila, 2. Ludvika Dekleva, 3. Branka Širclja, 4. Slavka Vičica, 5. Zdravka Povha, 6. Antona Grandiča, 7. Franca Smrdelja in 8. Jožeta Jenka. (Dopis štaba 4. bataljona (IO) štabu 5. bataljona 2. brigade Korpusa narodne obrambe 7. 5. 1945, arhiv IZDG F 300/1).

Da je zdravstveno osebje v bolnišnici in enotah vestno in požrtvovalno opravljalo svojo dolžnost, nam dokazuje med drugim tudi pismena pohvala, ki jo je izrekel 30. avgusta 1944 štab odreda bolničarki 2. bataljona Heleni Mihelič, kuharici v bolnišnici Malki Kriebelj in pomožnemu ekonomu, kurirju in obveščevalcu Francu Malečiharju-Šmagorjevemu za njihove izredne zasluge.⁵

Odredova bolnišnica »Zalesje«

Najpomembnejši in najboljšežnejši del odredove zdravstvene dejavnosti je opravljala bolnišnica »Zalesje«, katere zmogljivosti so celo presegale potrebe odreda ter so se v njej zdravili tudi ranjenci drugih enot, politični aktivisti in prebivalci Brkinov.

Pri graditvi skrivnih partizanskih bolnišnic in izbiranju lokacij zanje so graditelji vselej in po vseh krajih Slovenije upoštevali: 1. potrebo po bolniškem objektu, 2. kar naj večjo mogočo skritost v danih objektivnih okoliščinah, 3. možnost prikritega dostopa za prenašanje ranjencev, hrane, opreme, zdravil in drugih potrebščin, 4. primerno oddaljeno javko — osamljeno hišo, mlin, zaselek ipd., 5. odmaknjenost lokacije od prometnih poti, 6. možnost prikrivanja vseh objektov in premikov in 7. seznanjenost čim manjšega števila ljudi z lokacijo bolnišnice. Vsem tem zahtevam pa v Brkinih zaradi goste naseljenosti območja, redkih in neobsežnih gozdov ni bilo mogoče zadostiti, pa tudi ni bilo nujno, ker je bilo prebivalstvo privrženo narodnoosvobodilnemu boju. O delovanju prve odredove bolniške postojanke v brkinskem Padežu je dr. Bogdan Brecelj, predstavnik sanitetnega odseka glavnega štaba Slovenije, ugotovil in poročal 6. januarja 1944 med drugim:

»Bolnišnica je glede na kraj in okoliščine dobro zakonspirirana... V našem smislu pa ni govora o konspiraciji... hrano prinašajo trikrat dnevno iz mlina. To je mogoče zaradi ljudi, ki so tukaj povsem drugega kova kot pri nas. Moji tovariši se ne morejo načuditi krajem in ljudem v tem delu naše domovine!«⁶

Zakaj je bila potrebna bolnišnica v Brkinih in kdaj je bila ustanovljena?

Po kapitulaciji Italije (8. septembra 1943) so bile ustanovljene v Brkinih in Slovenski Istri nekatere večje partizanske enote,

kot npr. Brkinska, Istrska in Tržaška brigada, Istrski odred, komanda istrskega vojnega področja s štirimi komandami mest in 5. bataljon Vojske državne varnosti (VDV). Jeseni 1943 je prišla v Brkine trikrat 2. SNOUB (Šercerjeva) iz 14. divizije, v letu 1944 pa tudi trikrat 1. in 2. istrska hrvaška brigada iz 43. divizije. Mimo Brkinov, po Pivških Dolanah so držale proti Notranjski tudi poti enot IX. korpusa, koder so se te enote spopadale s sovražniki in nekajkrat prenesle svoje ranjence v Brkine. S številčno rastjo in krepitvijo bojne sposobnosti naših enot so se boji s sovražniki zaostrovali in čedalje več je bilo ranjencev. Zdravljenje le-teh pa je narekovalo političnemu in vojaškemu vodstvu na južnem Primorskem, da je treba postaviti skrivno bolnišnico.

Pred italijansko kapitulacijo in tudi neposredno po njej ni bilo v Brkinih takšne bolnišnice. Celo številne ranjence Brkinske brigade so po boju v Klivniku (2. oktobra 1943) zdravili na domovih zanesljivih ljudi v brkinskih vaseh ali pa jih po raznih zvezah pošiljali v bolnišnice na Reko in v Trst. Takšnih možnosti pa je bilo po nemški oktobrski ofenzivi 1943 zaradi poostrenega gestapovskega in fašističnega nadzora nad zdravstvenimi ustanovami čedalje manj, v poštrev so prišle le za nujne primere. Tako so npr. poslali 24. februarja 1944 v boju pri Gračišču v Istri hudo ranjenega Dušana Novaka-Rusa na zdravljenje v Trst, vendar ga je v bolnišnici izsledila fašistična vohunska služba in se je komaj rešil. Ker pa je bilo zdravljenje vse številnejših ranjencev po bunkerjih in domovih zaradi pomanjkljive nege ter grozeče nevarnosti, da jih bo sovražnik odkril in pobil, čedalje težje, je bila skrivna bolnišnica res nujno potrebna.⁷

Prvo tako bolnišnico je ustanovil štab Istrskega odreda s sodelovanjem okrožnega komiteja KPS za Brkine v Padežu 15. novembra 1943. Graditi so jo začeli v prvi polovici novembra 1943 v gozdu Krogliku, kakšnih 10 minut peš hoje od Šproharjeve domačije v Padežu, proti jugozahodu* Bila je torej v trikotu med Tatrami, Ostrovico in Mršami, na težko dostopnem in gosto poraščenem desnem bregu potoka Padežnice.* Prvih osem ranjen-

* Pri gradnji so sodelovali: Marija in Kristina Drožina-šproharjevi iz Padeža, trije borci Istrskega odreda; vaščani Tater: Anton Mahne-Ferjanov, Peter Filipčič-Pavrov, Viktor Filipčič-Ušivnikarjev, Justina Mahne-Živa in Ivanka Mahne-Terezina ter nekateri terenci iz Ostrovice. (Justina Mahne-Trebec, Ilirska Bistrica, Marija Drožina-Sproharjeva, Orehek v Brkinih, ustna vira, Jože Petkovšek-Branko, pismena izjava, AO IO v Kopruj).

cev je sprejela po boju 3. bataljona Šerčerjeve brigade 14. novembra 1943 z Nemci na Tatrah. Štab Istrskega odreda je 21. novembra 1943 poročal štabu 14. divizije, da je ustanovil bolnišnico in da se v njej zdravi osem borcev,* ranjenih na Tatrah.⁹

Bolnišnica je bila urejena tako, da so spodnji del vkopali v strmino, ga zaščitili pred usipavanjem prsti s klanimi in oblimi poleni, za streho pa uporabili avtomobilsko ponjavo ter jo dobro pokrili z vejami in mahom. V tem polbunkerju, ki so ga v hudem mrazu ogrevali s pečico, za kar je skrbel Viktor Drožina-Šproharjev, je bilo prostora za 8 ležišč. Lažje ranjeni pa so bili tudi pri Šproharjevih, ki so jim celo odstopili družinske postelje, in pri sosedih Štravsovih ter Miklavčevih. Nekoliko stran so uredili tudi skrivališče za zdravila. Kuhali so izmenoma pri Miklavčevih, Štravsovih in Šproharjevih. Pri Šproharjevih je bila tudi javka, še ena pa pri Justini Mahne-Zivi na Tatrah. Bolnišnico je od srede novembra 1943 do 2. januarja 1944 upravljal tržaški študent medicine Bernard Šemrlj-Nadi, ekonom je bil Jože Petkovšek-Branko, ki mu je občasno pomagal Danilo Vojvoda-Bržanov iz Padeža, kuharica Marija Vovk iz Gradišča pri Obrovu, bolničarki pa Pavla Ivančič-Horn in Sonja Slokar. Hrana sta v bolniško postojanko največkrat nosili Marija in Kristina Drožina-Šproharjevi. Pomožna dela je opravljal Jože Resinovič-Očka. Konec decembra 1943 je Šemrlj odšel v Trst, da bi končal študije, in ga je zamenjal italijanski vojaški zdravnik poročnik »Pietro«, ki se je bil po italijanski kapitulaciji pridružil partizanom.¹⁰ Kmalu pa je postalo očitno, da ni dovolj več, saj je že omenjena sanitetna ekipa glavnega štaba ugotovila, da je začetnik. Razen tega pa ni bil dovolj prizadeven, zase je zahteval posebno hrano in druge privilegije, ki mu jih tedaj ni bilo mogoče dati.

Dne 8. januarja 1944 je hudo ranjenemu četnemu komisarju Jožetu Volkmu iz Kosovelove brigade vbrizgnil za ublažitev bolečin preveliko dozo morfija. Ranjenec je kmalu potem umrl, poročnik »Pietro« pa je postal nezaželen. Okoli 22. do 23. januarja ga je zamenjal dr. Magomed Gadžijev-Miša, specializiran kirurg, major

* V poročilu so omenjeni imensko naslednji ranjenci: 1. Rudi Mavrin, 2. Martin Raveljšek (tudi Radeljšek in Kogelček — sezn. iz 6. 12. 1944 in sezn. ranjenec bol. Zalesje — op. M. Z.), 3. Marjan Mihelič (pozneje Slavko M.), 4. Janez Peternej, 5. Viktor Kante, 6. Bogomir Slavec, 7. Ivan Ivančič in 8. Rudolf Bradič (pozneje Brajdič). Poročilo štaba I. odreda 21. 11. 1943 A IZDG F 296/1).

Rdeče armade, in mu — kot sam trdi, dokazal, da je »sabotiral«, ker je ranjencu Rudiju Mavrinu nepravilno zdravil zlomljeno bedro.“

Bolnišnica, ki se tedaj še ni imenovala »Zalesje«, je ostala na padeškem območju do srede marca 1944, ne da bi jo kaj prida povečali. Štab odreda je že v januarju prosil sekretarja rajonskega komiteja KPS za premski rajon Lojzeta Masla-Zdenka, naj poišče varnejši kraj za bolnišnico. Ker je Maslo predlagal bolj skrit kraj, je štab odreda konec februarja ukazal dr. Mago-medu Gadžijevu-Mišu, naj tam zgradi večjo bolnišnico. Iz ohranjenega nepopolnega seznama ranjencev, ki so ga začeli redno voditi po 1. januarju 1944 oziroma po prihodu dr. Gadžijeva-Miša, je razvidno, da je bolnišnica v Padežu sprejela 24 ranjencev. Iz že omenjenega poročila odredovega štaba z dne 21. novembra 1943 in iz dokumenta, pisanega 6. decembra 1943, pa je ugotovljeno še 8 ranjencev. Ti seznami dokazujejo, da se je od začetka do konca v bolnišnici v Padežu zdravilo najmanj 32 ranjencev in bolnikov. Verjetno pa je bilo vseh oskrbovancev okoli 40, ker so v postojanki ležali le hudo ranjeni, medtem ko laže ranjenih niso vpisovali v sezname, ker so se le krajši čas zadrževali po padeških domačijah, zlasti pri Šproharjevih.²

Bolnišnica je bila od ustanovitve do druge polovice oktobra 1944 podrejena štabu Istrskega odreda, ki je skrbel za njeno delo, kadre, zaščito, prehrano, zdravila in opremo. Pri vsem pa so mu požrtvovalno pomagali prebivalci Tater, Ostrovice, Padeža, Kozjan in drugih vasi. Zanj so vestno skrbeli tudi nekateri terenski in okrožni politični aktivisti, posebno Pavla Blaževič. Ob obisku je že omenjeni dr. Bogdan iz sanitetnega odseka glavnega štaba Slovenije ugotovil, da bolniška postojanka nima depedikulacijske postaje, njena strokovna raven pa da je dokaj nizka, medtem ko je z materialom dobro založena. Nato je naročil bolničarki Sonji Slokarjevi, naj organizira depedikulacijsko postajo. Glede italijanskega zdravnika »dr. Pietra« je dr. Bogdan poročal, da mu bo treba poslati pomoč, če se bo postojanka povečala. Kar zadeva oskrbo, pa je poudaril, da prebivalci sami oskrbujejo postojanko, odredov štab pa jim daje le denar za zdravila. Pred odhodom so predstavniki sanitetnega odseka naročili odgovornim tovarišem, naj prilagodijo sistem dela tistemu, ki je že uveljavljen v bolnišnicah v Kočevskem Rogu.¹³

Skrb za ranjene in bolne partizane je bila tedaj slehernemu Brkinu, posebno pa mladini, najpomembnejša naloga. Zato so prebivalci dajali ranjencem vse dobrote, ki so jih premogli. Kolikšno pozornost so jim posvečali, lepo dokazujejo izjave Rudija Mavrina, ki se je zdravil v njej od 18. novembra 1943 do 7. maja 1944. Po vojni je v svojih spominih na tiste dni zapisal, da so jih ljudje negovali bolj skrbno in nežno kot svoje otroke.¹⁴ Glede »tajnosti«¹⁵ bolnišnice pa velja poudariti, da so prav vsi prebivalci Padeža, Ostrovice, Kozjan, Oreška, Mrš in Tater vsaj približno vedeli, kje je, vendar je ni nihče izdal, ker so znali vsi od kraja molčati. Zato je Nemci kljub iskanju niso našli, čeprav so — kot kažejo nekateri njihovi ukrepi — domnevali, da je tam nekje.¹⁵

Premestitev bolnišnice v Šmagorsko dolino

Nemci so 23. februarja 1944 malodane presenetili zdravnika Gadžijeva-Miša, ki je bil zvečer pri Štravsovih v Padežu operiral dva ranjenca in ju tam varoval. V naslednjih tednih je sledilo še nekaj sovražnikovih vdorov na tisto področje, zato je bila varnost bolnišnice čedalje bolj ogrožena. Da bi se izognili sovražnikovemu zasledovanju, je bilo treba misliti na ugodnejše mesto zanj oziroma na bolnišnico z večjim številom ležišč. Prav zaradi tega so bolnišnico kmalu preselili v Šmagorsko dolino. Ondi je do jeseni 1944 delovala v ugodnejših razmerah kot v Padežu, ker je bila bolj odmaknjena in osamljena. Ob Suhorščici navzgor so bile le 4 kmetije: Žurjeva, Šmagorjeva, Carotnikova in Bežajeva. Večina članov teh družin je že od 1941 ali pa od začetka 1942 organizirano delovala za NOB. Zato so fašisti delno ali v celoti požgali tri kmetije že 5. junija 1942. Ko so dr. Gadžijevu pokazali kraj za novo bolnišnico, je bil navdušen. Pod njegovim vodstvom so jo začeli s sodelovanjem domačinov Franca Masla-Bečana in Ivana Gustinčiča v začetku marca graditi, za kar je dal nalog štab odreda. Za bolniško barako je Gadžijev določil neko kotanjo v Ostroškem Borštu, približno 1200 metrov severovzhodno od požgane Šmagorjeve domačije, kjer je vzpostavil javko. Potem je napravil »načrte«¹⁶ in s sodelovanjem vaških in rajonskih aktivistov sklical sestanek s terenci na Ostrožnem brdu. Obrazložil jim je, kaj želi zgraditi. Brez oklevanja so

se dogovorili in že v naslednjih dneh začeli postavljati barako. Pri tem je sodelovalo 18 ostroških terencev, delali pa so v največji tajnosti — večidel ponoči*

Prav zanesljivi domačini in prometna odmaknjenost doline — saj tja ni vodila nobena pomembnejša pot — so zagotavljali večjo tajnost bolnišnice v šmagorski dolini kot v Padežu. Zato je tu ostala z manjšimi premiki (za nekaj sto metrov) do 28. novembra 1944, ko so jo Nemci odkrili in jo razdejali.¹⁶

**šmagorjeva domačija v Šmagorski dolini. V njeni bližini je bila odredova bolnišnica
»Zalesje«**

Barako so deloma končali okoli 15. marca. Še preden je bila izgotovljena, so sprejeli vanjo — 14. marca — devet borcev 1. bataljona, ranjenih v boju na Stari Sušici. V naslednjih dneh pa so v novo bolnišnico preselili še 7 ranjencev iz prejšnje. Za

* Pri gradnji so sodelovali tile vaščani:

1. Jože Gustinčič (Ostrožno brdo št. 32), 2. Anton Kaluža (8), 3. Janez Fabjančič (28), 4. Franc Kovačič (47), 5. Franc Krebelj (31), 6. Anton Krebelj (30), 7. Jože Krebelj (13), 8. Janez Krebelj (29), 9. Jože Krebelj (51), 10. Jože Malečkar (9), 11. Jože Malečkar (15), 12. Franc Maslo (26), 13. Franc Šprohar (22), 14. Franc Vatovec (19), 15. Anton Vovk (39), 16. Franc Vovk (45), 17. Jože Vovk (46) in 18. Jože Zadnik (41). (Seznam je napisal vaški gospodarski referent Jože Gustinčič-Jurš po naročilu Jožeta Petkovška, intendanta bolnice, ta pa ga je izročil piscu).

veliko noč (9. aprila 1944) so dobili iz Trsta kompleten amputacij ski inštrumentarij, ki ga je podaril neznan zdravnik, vendar je bil, kot se spominja dr. Gadžijev, za veterinarsko uporabo.

Nova baraka je imela stene iz kolov, desk in plasti slame, streho pa pokrito z deskami. Bila je brez oken. Ko se je začelo spomladansko deževje, je vanjo pronicala voda in jo poplavljala. In le 100 metrov od nje je bila gozdna pot. Zato so konec maja postavili 500 metrov stran novo leseno barako. V njej je bilo prostora za 22 ležišč, soba za zdravnika in prevezovanje, priročno skladišče in nekakšna jedilnica. Baraka je bila v primeru s prejšnjo mnogo boljša in udobnejša, saj je bila lesena streha pokrita s pokratranjeno lepenko, v njej pa je bilo 8 velikih zasteklenih in premičnih oken. Ko je bila baraka urejena, so zgradili približno 200 metrov stran kuhinjo, podobno oglarski koči, ki je imela dovolj prostora za posodo in ležišča kuhinjskega osebja. Dimnik pa so speljali pod zemljo 5 metrov daleč in zasuli odprtino z vejami, da se je dim razpršil, ker bi bil sicer postojanko izdajal. Ni pa bilo zraven vode, temveč so jo morali nositi skoraj 300 metrov daleč, kar so opravljali predvsem ponoči. Za nekakšno vodnico so uporabljali črno mačko, ki je hodila z njimi in jim je s svetlikojačimi se očmi kazala pot v temi.

Okoli 500 metrov stran od odstranjene stare barake, so zgradili v strmem bregu skrivališče ali bunker za hudo ranjene. V njem je bilo 10 dvignjenih ležišč in prostor za operacijsko mizo. Le-to so naročili iz Trsta, dobili pa so, kot je zapisal Jože Verlič, nekakšen starinski ginekološki sedež. Vhod v bunker je bil tako tesen, da so ranjence na nosilih porivali vanj, kot poriva pek hlebce kruha v peč. Sicer pa so odprtino zakrili z lesenim pokrovom, obloženim z mahom in listjem, nanje pa so posadili drevo.

Nekoliko stran od barake so zgradili še posebna bunkerja za skladišče hrane in zdravil.

V okolico barake so postavili nekaj klopi za ranjence, dohode pa zamaskirali z vejami, listjem in mahom ter zabrisali vse sledove v širši okolici. Prav tako so zakrili vse sledi v bližini drugih objektov. Pozimi so stopinje zakrivali s snegom oziroma so ga sejali nanje s sitom.

Po izgotovitvi nove barake je bilo v bolnišnici 8 ranjencev in 20 bolnikov. Izmed bolniškega osebja pa Verličevo poročilo beleži zdravnika, 3 bolničarje, 2 strežnika, ekonomo in mitraljezca.

Junija pa sta prispela še politkomisar in mizar. Zdravljenje je potekalo marca in aprila brez večjih operacijskih posegov. Dr. Gadžijev-Mišo je z Verličevo asistenco izrezal ranjenemu italijanskemu kapetanu Pietru Landoniju iz sprednjega rebrnega dela prsi drobec mine. Dne 7. aprila je umrl ranjenec Janez Peternel zaradi vnetja možganske mreže in pljučne influence, (v bolnišnici je bil od 14. novembra). Dne 12. maja pa je dr. Mišo amputiral nogo hudo ranjenemu Antonu Jenku iz Čelj v etrovi narkozi. O tej operaciji, ki je bila prva težja v »Zalesju« in je trajala od 11. do 13. ure, piše Jože Verlič, da je bila »prava partizanska«, saj sta dva izmed treh Miševih pomočnikov med operacijo omedlela, instrumentaristu pa so od nervoze padali instrumenti po tleh ter jih je pobiral, brisal in podajal operaterju. Pacientu je odpovedovalo srce, zato je moral dr. Mišo prekiniti operacijo in začeti srce masirati. Navzlic vsemu je operacija uspela. Stanje pacienta se je po dveh dneh negotovosti izboljšalo in je pozneje okrevail.¹⁷

Septembra in oktobra je dr. Magomed Gadžijev-Mišo opravil še več kompliciranih operacij, med katerimi je bila za tedanje razmere najzahtevnejša amputacija leve noge v višini stegenice komandirju 1. čete Ivanu Bizjaku, ki je bil 3. oktobra 1944 v boju pri Barki hudo ranjen. Operacijo je dr. Mišo opravil 11. oktobra v etrovi narkozi po Gilidini metodi, ker je nastopila gangrena. Ranjenec je preživel vojno in sedaj živi v Kranju.

Naj omenimo še nekaj primerov operacij in zdravljenj, ki se jih je aprila 1968 spomnil sedaj že pokojni dr. Magomed Gadžijev-Miša:

»Amputirali smo le, če je bilo v nevarnosti življenje. Posebno pozornost smo posvečali zaščiti pred sekundarno infekcijo in krepitvi samozaščitne moči organizma ...

Februarja 1944 so prinesli po 4 ali 5 dneh v bolnišnico hudo ranjenega borca. Istrelek mu je vstopil skozi levo oko in izstopil v ekcidualnem delu glave z odprtino 3x2,5 cm; iztekal mu je možganski likvor... Pri kirurški negi rane in zdravljenju smo se ravnali po splošnih pravilih zdravljenja lobanjskih ran. Zelo smo si prizadevali, da bi pacient miroval in se zdravil s splošno odpornostjo organizma. Polagoma je ozdravel. Rana se mu je zacelila.

V čeljah ali na Tatrah se je neki deček igral z italijansko ročno bombo. Ta je eksplodirala in ga s številnimi drobci ranila

v roke in oči. S težavo sem mu pobral drobce iz očesne roženice. Bal sem se, da bo oslepel, vendar se je vse dobro izteklo.«

Dr. Magomed Gadžijev se je spominjal tudi nekega partizana, ki ga je večkrat srečal v štabu odreda in je bolehal za eksudatnim (mokrim) plevritisom. Vsakokrat ga je ta partizan prosil, naj mu kar tam izčrpa tekočino. Navadno je položil brzo-strelko k steni, sedel na stol in prosil:

»Dr. Miša, prosim, hitro izčrpaj, ker se mi mudi na položaj.«

In ko mu je izčrpal od 1,5 do 2 litra tekočine, je fant odhitel v svojo enoto.¹⁸

Osebj in ranjenci bolnišnice

Razmere, v katerih je delovala bolnišnica, v splošnem lahko takole ocenimo:

- a) od ustanovitve do konca avgusta 1944 za relativno ugodne,
- b) od začetka septembra do sredine oktobra za znosne,
- c) od druge polovice oktobra do 18. novembra za zelo neugodne,
- č) do 17. januarja za nevzdržne.

S prvo odredbo, ki jo je izdal že 2. februarja 1944, je štab Istrskega odreda prepovedal vstop v bolnišnico vsem, ki niso v njej zaposleni, 15. marca 1944, po premestitvi bolnišnice, pa je prepovedal vstop vsem nepoklicanim osebam in ukazal, naj ljudje izročajo vse stvari za bolnišnico terencu na Ostrožnem brdu, odredov intendant pa naj skrbi za hrano. Dne 17. aprila pa je štab odreda — da bi odpravil neenotno vodenje bolnišnice — izboljšal disciplino in varnost postojanke, postavil za komandanta bolnišnice in šefa zdravnika dr. Magomeda Gadžijeva- Miša in ga pooblastil, da predpiše pravila in dnevni red bolnišnice, izvede vse potrebne zdravniške in vojaške ukrepe v bolnišnici in njeni okolici, za kar je tudi osebno odgovoren. Bolničarko Antonijo Trošt-Mavrinovo (Ljubico) je postavil za administratorko in komandantovo pomočnico s položajem odredove bolničarke, zn intendant Stanka Vatovca, za pomočnika za delo v bolnišnici pa Jožeta Petkovška-Branka. Kuharice ni imenoval, čeprav jc opravljala to dolžnost od 20. marca Malka Krebelj z Ostrožnega brda. Tovarišico Dragico Ratkovič, ki je bila kot ranjenka v bolnišnici, pa je pooblastil, da skrbi za politično delo med bolniki in osebjem bolnišnice. Za nekakšnega pomočnika je imeno-

val tudi Dušana Dujca in določil, da ostane še naprej vpisan med bolniki.

Osebe bolnišnice so poleti in jeseni 1944 še nekajkrat zamenjali. Dalj časa pa so opravljali dolžnosti: bolničar-anesteziist Dušan Dujc, bolničar-instrumentarist Dušan Dobrila, politični komisar Stanko Vatovec — od 4. julija 1944 do oktobra, nato pa Marina Lenarčič, ki je vodila tudi administracijo — bolničar Vlado Dobrila, kurir, prevoznik in obveščevalec Franc Malečihar-Paliska (Franc šmagorjev iz bližnjega mlina), pomožna dela — tesarska in mizarska — je opravljal Jože Resinovič-Očka, pozneje pa sta ga nadomestila Peter Čemažar in Edvard Čuk, ozdravljena ranjenca; razna druga pomožna dela, kot je bilo npr. prinašanje z Ostrožnega brda, sta za bolnišnico opravljala Franc Šprohar-Grgeč in Franc Maslo-Bečan z Ostrožnega brda. Perilo, rjuhe, obveze in drugo so prale mladinke z Ostrožnega brda, ki so znale te reči spretno prikriti pred sovražnikovo zvedavostjo. Od 5. novembra 1944, ko se je nevarnost za bolnišnico zelo povečala, ji je štab odreda dodelil za njeno varnost še 12 najbolj zanesljivih borcev,* izbranih iz vseh odredovih čet.”

V posameznih obdobjih je bilo v bolnišnici, kot je mogoče ugotoviti iz nepopolne dokumentacije zlasti do 1. januarja 1944, naslednje število pacientov:

Dne 21. novembra 1943 8, 6. decembra 1943 8, januarja 1944 14, februarja 12 ranjencev in 5 bolnikov, marca 21 ranjencev in 6 bolnikov, aprila 12 ranjencev in 22 bolnikov, v začetku maja 4 ranjenci in 20 bolnikov, junija 8 ranjencev in 17 bolnikov, julija 18 ranjencev in 18 bolnikov, avgusta 16 ranjencev in 25 bolnikov, 15. septembra 20 ranjencev in bolnikov, 20. oktobra pa največ hkrati 33 ranjencev in bolnikov, 15. novembra 23 ranjencev in bolnikov, 15. decembra 3 ranjenci in v začetku januarja 1945 10 ranjencev in bolnikov.²⁰

Seštevek teh pa ne ustreza številu oskrbovancev, ki jih je bolnišnica sprejela, ker so bili nekateri v oskrbi po več mesecev.

Ranjenci in bolniki, ki so se zdravili v »Zalesju«, so bili iz naslednjih enot in organizacij: (Podatki so na voljo le za 207

* Dodeljeni so bili: 1. Drago Hrvatin, 2. Ernest Faravs in 3. Leopold Ivancič (iz 1. čete), 4. Franc Prelc, 5. Jože Mezgec, 6. Oskar Glavina, 7. Leon Pavlič in 8. Milan Kalc (iz 2. čete), 9. Janko Kovačič, 10. Rado Dobrila in 11. Ludvik Dekleva (iz 3. čete) ter 12. Franc Fuk (iz 4. čete). (Dopis štaba 4. bataljona 9. brigade (Istrskega odreda) četnim poveljstvom 4. 11. 1944, arhiv IZDG F 298/III).

pacientov, medtem ko se jih je v bolnišnici zdravilo okoli 230.)

1. največ — 110 ali 53 odstotkov borcev Istrskega odreda,
2. iz istrske hrvaške brigade »Vladimir Gortan« 19 ali 9 odstotkov,
3. iz 5. bataljona 1. brigade Vojske državne varnosti 24 ali 12 odstotkov,
4. iz Prešernove (7. SNOUB) in ruske čete 30. divizije 12 ali 6 odstotkov,
5. iz komande istrskega vojnega področja in njenih komand mest je bilo 6 borcev ali 3 odstotke,
6. razen borcev naštetih enot se je v bolnišnici zdravilo še 36 ali 17 odstotkov aktivistov, civilov in borcev drugih enot.

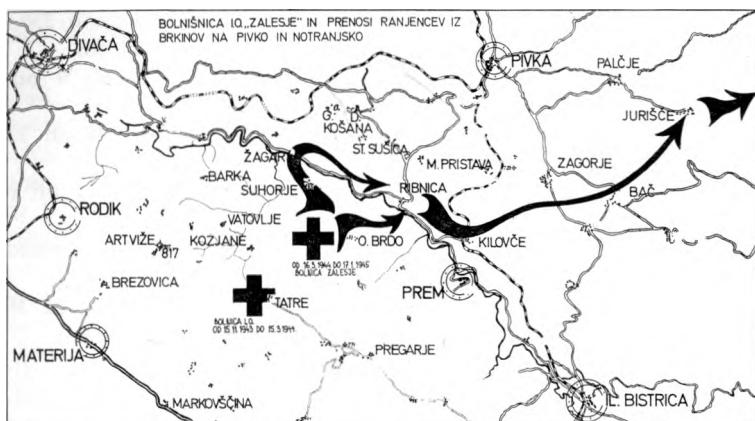
Po narodnostni sestavi ali državljanstvu so bili pacienti: 182 ali 87,7 odstotkov Slovenci, Hrvati, Srbi in pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, sovjetskih državljanov raznih narodnosti je bilo 11 ali 5,3 odstotke, 6 Italijanov iz drugih krajev Italije in 8 Tržačanov (Slovencev in Italijanov) ali skupno 7 odstotkov.²¹

Prenašanje ranjencev iz Brkinov na Notranjsko

Ker je bila bolnišnica Zalesje zlasti po 1. septembru 1944 stalno ogrožena, število hudo ranjenih, ki jih ni bilo mogoče v tamkajšnjih razmerah uspešno zdraviti, pa se je stalno večalo, je štab Istrskega odreda v dogovoru s poveljstvi drugih enot na brkinskem območju organiziral petkrat prenose in prevoze hudo ranjenih borcev iz Brkinov čez Pivko na Notranjsko, in sicer:

1. v začetku maja 1944 so prenesli	5 ranjencev,
2. 7. septembra so prenesli	7 ranjencev,
3. 12. in 13. novembra	12 ranjencev,
4. 27. in 28. novembra	4 ranjence,
5. 6. januarja 1945	5 ranjencev,
6. 17. in 18. januarja	3 ranjence,
SKUPNO:	36 ranjencev.

Prenašanje ranjencev je bilo povezano z izrednimi napori borcev, velikim trpljenjem ranjencev in z veliko nevarnostjo za vse. Ker sta organizacija in potek prenašanj opisana v kronološkem redu med opisom delovanja enot, ju tu ne kaže ponavljati, pač pa velja omeniti drobec iz spominov Staneta Komana,

Bolnišnica Zalesje in prenosi ranjencev iz Brkinov na Pivko in Notranjsko

odredovega sekretarja ZKMJ (SKOJ), na naj večji in najtežji prenos, v noči na 13. november 1944:

»Noč je bila svetla, leden veter je dvigal sneg s tal in ga nosil vodoravno v obraz. Nobena obleka ni tako ščitila, da vetra ne bi čutil do kosti. Na eni strani obraza se mi je delal leden oklep, ki sem ga večkrat zdrobil s prsti, vendar se mi je v hipu že nalepil nov. Nosači zaradi naporov niso čutili mraza, zeblo pa je ranjence! Nekateri je bilo tudi strah, da bomo obnemogli in jih pustili v snegu. Zato so nas med boleznim stokanjem ... bodrili in rotili, naj vzdržimo!«²³

Uspešnost zdravljenja v »Zalesju«

Zdravljenje v bolnišnici »Zalesje«, ki ga je uvedel dr. Mago-med Gadžijev — kot sam trdi — po načelih sovjetske frontne kirurgije, je bilo navzlic težavnim razmeram, pomanjkanju zdravil, zdravniških pripomočkov in opreme ter stalni nevarnosti vendarle zelo uspešno, kar nam dokazuje že to, da je od 207 v bolnišnici zdravljenih umrlo le 5 pacientov ali manj kot 3 odstotke.

Med zdravljenjem so podlegli: 1. Jože Volk s Čepna pri Košani — 8. januarja 1944, 2. Janez Peternel s Planine pri Cerk-

nem — 7. aprila 1944, 3. Ferdinand Kuret iz Buhare pri Oprtlju v Istri — 15. oktobra 1944, 4. Rajko Turat iz Omišalja na Krku — 15. oktobra 1944 in 5. Alojz Kariš iz Povirja pri Sežani — 25. novembra 1944. In če k temu prištejemo še Alojza Placerja iz Kačič pri Rodiku, ki so ga Nemci našli ranjenega in ga ubili 18. novembra 1944, število podleglih ne doseže 3 odstotke. Tolikšen uspeh je bil po mnenju dr. Gadžijeva-Miša dosežen zaradi izredne fizične odpornosti ranjencev, dobre hrane, čiste in okusne studenčnice in dobrega zraka. Vsekakor pa moramo k temu dodati, da sta k tolikšnjim dosežkom veliko pripomogli tudi izredna sposobnost in prizadevnost dr. Gadžijeva-Miša ter velika požrtvovalnost vsega bolniškega osebja.²⁴

Nemški napad na bolnišnico, reševanje ranjencev

V začetku novembra 1944 je nemško vojaško in esesovsko policijsko poveljstvo zelo okrepilo napade svojih vojaških oddelkov iz 1. bataljona 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev, imenovanega »Heine«, na osrednji brkinski predel, med vasmí Gabrk—Rj avče—T atre—Koz j ane—Orehek—Artviže—Misliče in Vatovlje. Z vojaškimi oddelki ali samostojno so prihajali tudi odredi esesovske policije iz Podgrada in Trsta, z njimi so sodelovale tudi skupine tržaških fašistov in financarjev, razmeščenih v postojankah Podgrad, Obrov in Materija. Sovražnikove enote so prodirale čedalje globlje v Padeško in Šmagorsko dolino. Z jugovzhodne strani (Prem, Ilirska Bistrica) so ogrožale od konca avgusta 1944 Brkine četniške enote iz Jevdjevičevega odreda, od začetka novembra 1944 pa tudi nedičevci oziroma 1. srbski prostovoljski korpus. Partizanske enote v Brkinih so se sicer odločno borile, vendar so bile prešibke, da bi uspešno zavračale močne sovražne sile. Na ogroženem območju so sledile aretacije terenskih sodelavcev NOV, 8. in 10. novembra pa so Nemci ujeli tudi nekaj borcev Istrskega odreda in komande mesta Ilirska Bistrica. Štab Istrskega odreda je upravičeno domneval, da Nemci iščejo bolnišnico, ki je bila prav tedaj polna ranjencev in bolnikov, zato je organiziral v noči na 13. november prenos 12 hudo ranjenih na Notranjsko.²⁵

Sovražnikovo poveljstvo pa se ni omejilo le na napade proti partizanom, temveč si je hkrati prizadevalo, da bi z zasliševa-

njem aretirancev in ujetnikov odkrilo partizanska taborišča, skladišča, bolnišnico in druge stvari. V Brkine pa je, kot smo že omenili, pošiljalo tudi svoje vohune in izvidnike.²⁶

Med 12. in 15. novembrom 1944 je esesovsko poveljstvo iz Trsta vtihotapilo na civilno kurirsko linijo Padež—Orehek—Slivje—Skadanščina s »prepustnico« komande mesta Materija »ujetega in zvezanega« nemškega vojaka, ki ga je spremljal oborožen »slovenski partizan« v Skadanščino »na štab«. Civilni vodniki in kurirji so ukani nasedli in ju pospremili iz Padeža na Orehek. Tam so se zamenjali in nadaljevali potovanje v Slivje, kjer sta dobila »partizan« in »ujetnik« večerjo v etapni kuhinji, nato pa sta ju vodnika iz Slivja pospremila še čez cesto v Markovščini in jima pokazala pot v Skadanščino. Tja pa domnevni ujetnik in partizan nista prispela, ker sta svojo nalogo že dobro opravila. Dne 18. novembra pa so vdrli na Orehek esesovci iz »Binsatzkommando Reinhard« in aretirali Franca Renka, njegovo ženo Milko in njeno sestro Pavlo Vatovec-Kovačeve, pri katerih sta se »partizan« in »ujetnik« ustavila. Z esesovci je bil tudi tisti, ki ga je nekaj dni prej vodil »partizan« kot »zvezanega ujetnika«. Esesovcem se je mudilo, zato je namišljeni »ujetnik« še tisti večer na kamionu na Tatrach nastavil Francu Renku v pričo drugih aretirancev na vrat zakrivljen nož (koserico) in mu zagrozil, da mu bo odrezal glavo, če takoj ne pove, kje je bolnišnica. Nato so aretirance odpeljali v tržaško Rižarno.²⁷

Namen je bil tu očiten: izslediti kurirje, jih aretirati in s pritiskom nanje zvedeti za bolnišnico, jo razdejati in pobiti ranjence. Tako bi zadali hud moralni udarec borcem in prebivalcem brkinskega območja.

Tiste dni so Nemci organizirali tudi »beg« oboroženega nemškega vojaka iz Materije. Ta se je javil kot »dezerter« pri komandi mesta Materija. Partizanska obveščevalna služba pa je takoj opozorila komando mesta, da gre za vohuna. Dne 23. novembra je terenska obveščevalna služba ugotovila, da se je pojavil četniški obveščevalec v gozdu med Hujami in Javorjem. Domačinom je trdil, da se vrača iz internacije in jih spraševal, kje je Bukovica. (Na Veliki Bukovici je bila tedaj četniška postojanka).²⁸

Po krepitvi nemškega pritiska proti Šmagorski dolini je mogoče dokaj zanesljivo sklepati, da so Nemci nekako med 10. in 15. novembrom zvedeli, da je partizanska bolnišnica nekje

med Kozjanami, Rjavčami, Suhorjem in Ostrožnim brdom. To domnevo še najbolj potrjuje dejstvo, da je nemški policijski poveljnik in vodja SS za tržaško pokrajino Sturmbannführer SS Georg Michalsen 16. novembra podpisal povelje za ofenzivo.”

Nemcem je uspelo 18. novembra odkriti in razdejati kuhinjo bolnišnice in priročno skladišče živil v njej. Izropali in požgali so Bežajev in Carotnikov hlev v Šmagorju. Bolnišnice pa tisti dan niso našli, ker jim je verjetno to preprečil napad 4. čete Istrskega odreda v hrbet.

Čeprav je ostala tisti dan bolniška baraka nedotaknjena, je dr. Gadžijev-Mišo domneval, da so jo Nemci opazili, vendar so jo pustili, da bi zvalili ranjence in osebje bolnišnice vanjo in jih potem uničili z barako vred. Poznejši dogodki Gadžijeve domneve sicer niso potrdili, pač pa se je izkazalo, da so Nemci šele na podlagi proučevanja podatkov iz odkrite kuhinje spoznali, da je v bližini tudi bolnišnica. Navzlic temu je bila izpraznitev bolnišnice neizogibna. Umik ranjencev in bolnikov pa je bil v tistih jesenskih mrzlih deževnih in zimskih snežnih dneh povezan s nepopisnim trpljenjem, ki so ga zahtevali dvomesečno premeščanje, beg, glad in nadčloveški napor bolniškega osebja pri prenašanju ranjencev in opreme. Za streho so imeli le šotore, zmrzovali so tudi na prostem. Bolniško osebje je že v noči na 19. november preneslo ranjence in bolnike iz Ostroškega Boršta vzdolž gozdnega grebena proti Suhorju na desni breg potoka Suhorščice. Tam so bili nekaj dni pod šotori in na prostem. Konec novembra (verjetno v noči na 28. november, ko so Nemci organizirali novo ofenzivo — op. pisca) pa so ranjence in bolnike prenesli čez naraslo Suhorščico in skozi Padeško dolino v gozd med Barko in Loko, severno od Reke oziroma Vremske doline. Tu so ostali skriti v gozdu blizu sovražnikovih postojank kakšnih 14 dni.³⁰

Nemci in italijanski fašisti so v obnovljeni ofenzivi, ki so jo začeli 27. novembra in končali 3. decembra, že 28. novembra našli prazno bolniško barako in jo požgali. Kasneje so odkrili tudi bunker za hudo ranjene, skladišče hrane in zdravil ter vse to uničili. Ko so se ranjenci z bolniškim osebjem med 10. in 15. decembrom vrnili na Ostrožno brdo in se potem zadrževali v okoliških gozdovih, niso več našli v stari postojanki nobenih uporabnih zalog hrane in zdravil, kar je imelo zanje hude posledice.

Ker so se na tistem območju tudi v drugi polovici decembra in v januarju, ko je imela bolnišnica še vedno 10 oskrbovancev, 8 članov bolniškega osebja in 12 stražarjev, pogosto ponavljali sovražnikovi vdori nemških, četniških, nedičevskih in italijanskih fašističnih enot in tako imenovana množična, obsežna »čiščenja«, je moralo bolniško osebje ranjence pogosto premesčati in seliti. Tako so se okoli 20. decembra umaknili z območja Suhorja v neke bunkerje blizu Čelj. Iz njih pa so se morali že po nekaj urah spet seliti med Suhorje, Ostrožno brdo in Reko, ker so jih bili obveščevalci opozorili, da so bunkerji izdani, vendar jih pozneje sovražniki niso našli. Navzlic tolikšnim težavam pa dr. Gadžijev-Mišo, bolniško osebje in stražarji niso obupavali, temveč so s pomočjo civilov celo pripravljali les za gradnjo nove bolniške barake. Ker pa so se sovražnikove hajke tudi pozneje vse pogostejše ponavljale in se je zato nevarnost večala, so ta namen opustili.³¹

V opisanih razmerah je stalno pretila ranjencem in bolniškemu osebju huda nevarnost, da jih bo sovražnik izsledil in pobil. Okoli novega leta bolniško osebje ni več moglo zagotoviti oskrbovancem redne nege in oskrbe, ker je manjkalo zdravil in tudi hrane, ležati pa so morali še vedno največkrat v gozdu na prostem, v hudem mrazu in snegu.

Že prej so se začele pojavljati še nove, hujše težave. Med iskanjem hrane je bil 25. decembra na Varejah ranjen bolnišniški ekonom Jože Petkovšek-Branko. Prav ta dan sta bila hudo ranjena borec 4. čete Anton Savtič in mornariški kapetan Andrej Cvar od Vojne oblasti VII. korpusa. Dne 27. decembra so ju sprejeli v bolnišnico, čeprav je pravzaprav ni bilo več. V tistih dneh sta hudo zbolela še borec 4. čete Ermančildo Mislej in Stanko Možina (ta celo za tifusom in je mesec pozneje umrl). Tudi ta dva so sprejeli. Še hujši udarec je zadel bolniško osebje in ranjence 29. decembra, ko je zbolel za pljučnico dr. Gadžijev-Mišo. Še tisti dan je bil hudo ranjen borec 4. odredove čete Marjan Mejak. V izredno kritičnih razmerah so spet priskočili bolnišnici na pomoč prebivalci Suhorja in drugih brkinskih vasi. Na Suhorju so prevzeli bolnega dr. Miša, mu uredili skrivališče in ga najprej skrili v hišo Štefana Šproharja št. 13, nato pa v bunker v gozdu in skrbeli zanj. V bunkerju ga je zdravil medicinec Ivan Matko-Imko in 10. januarja predlagal, da ga s še 6 člani bolniškega osebja spravijo drugam. Bolnišnici pa je tedaj

priskočil na pomoč tudi štab odreda, ki se je 29. decembra s 1. četo vrnil v Brkine: v noči na 7. januar je v hudem snežnem metežu organiziral prevoz in prenos 5 pacientov na Pivko.*

Ranjence in bolnike so na vozeh z zaščito 1. čete srečno pripeljali v Koritnice h kmetu Alojzu Novaku-Šerinu. Tu so potem zaradi visokega snega čakali dva dni, da so jih odpeljali s sanmi v SVPB-S v snežniško pogorje.³²

V tedanjih razmerah je bilo v Brkinih zelo otežkočeno celo delovanje manjših partizanskih operativnih enot. Zato zaslužijo napor bolniškega osebja in stražarjev pri varovanju in reševanju ranjenih tovarišev ne le priznanje, temveč tudi občudovanje. Njihova prizadevanja pa ne bi bila uspešna, če jih ne bi bilo podpiralo narodnoosvobodilnemu gibanju enotno privrženo brkinsko ljudstvo, saj se ne bi bili mogli ne hraniti ne skoraj dva meseca srečno izmikati pogostim sovražnikovim zasledovanjem. Vendar so dosegli napor bolniškega osebja skrajne meje človeške vzdržljivosti. Zato je sanitetni odsek štaba VII. korpusa, kamor je bila bolnišnica vključena od druge polovice oktobra, na predlog dr. Gadžijeva sklenil bolnišnico ukiniti. Osem članov bolniškega osebja je s poslednjimi tremi oskrbovanci odpotovalo v noči na 18. januar iz Brkinov v spremstvu čete Istrskega odreda na Pivko.** Med pohodom so sicer doživeli napad na Kilovškem predoru, vendar so se srečno prebili in se pozneje priključili osebju SVPB-S pod Snežnikom.³³

V kako težavnih razmerah je delovala bolnišnica »Zalesje«, je najbolj izvirno opisala njena tedanja kuharica Malka Krebelj:

»Včasih je bilo treba skuhati tudi za 60 do 70 ljudi, toda kako to urediti, ko pa je bilo treba skrivati vsak plamenček, vsak odtenek dima, hoditi le ponoči v snegu in temi, brisati za seboj vsako sled in nositi vsako kapljo vode 400 do 500 metrov daleč! Iz uro oddaljenega Ostrožnega brda je bilo treba prinesiti

* Takrat so prepeljali te oskrbovance: 1. Andreja Cvara, 2. Viktorija Matka, 3. Antona Savtiča, 4. Ermančilda Misleja in 5. Marjana Mejaka. (Seznam ranjencev bolnišnice Zalesje, arhiv IZDG F 393/11).

** Po odhodu iz Brkinov se je osebje bolnišnice »Zalesje« vključilo v SVPB-S, vendar je Glavna uprava SVPB-S VII. korpusa 29. I. 1945 menila, da bi se moral del ekipe z dr. Gadžijevim-Mišom vrniti v Brkine in se priključiti vojaški enoti. Do tega pa ni prišlo, ker se je vrnitev odreda v Brkine zakasnila do 21. februarja, dr. Gadžijev pa je odšel 26. februarja na tečaj. Potem pa so ga 20. aprila postavili za upravnika premične bolnišnice 15. divizije, 4 dni pozneje pa so ga določili za vršilca dolžnosti upravnika SVPB-R (Ribnica). (Dopisi Glavne uprave SVPB — 7. korpusa 29. I, 20. in 24. 4. 1945, originale hrani pisec).

vsako skorjo kruha, mleko, krompir in vse druge potrebščine v največji tajnosti!... In vedno smo bili v strahu, posebno pozimi 1944/45, ko so Nemci in četniki venomer rogovili okoli nas...

Ampak tedaj smo vse to zmogli in vzdržali, ker smo bili mladi, delali pa smo z navdušenjem in neomajno verjeli v našo pravično stvar ...“

Dr. Magomed Gadžijev izreden zdravnik in velik človek

Dr. Magomed Gadžijev sicer ni bil edini zdravnik, ki je s svojim strokovnim znanjem in človekoljubljem zdravil trpeče partizanske ranjence in bolnike na območju Brkinov in Slovenske Istre — na tem področju so pogumno delovali in veliko pomagali tudi drugi zdravniki, študenti medicine, bolničarji, bolniške sestre in pomožni delavci — vendar je bil njegov osebni prispevek največji in najpomembnejši na tistem območju. Dr. Mišo (pod tem imenom so ga poznali v Brkinih) je bil priljubljen in je užival izreden sloves tako pri borcih Istrskega odreda in drugih enot kot med brkinskim ljudstvom. Vsi so ga cenili kot odličnega organizatorja in sposobnega voditelja bolnišnice ter dobrega tovariša. Borcem in ljudstvu je nesebično pomagal v najtežjih trenutkih narodnoosvobodilnega boja, nikoli ni odrekel pomoči trpečim, zato ga Brkini ne bodo pozabili.³⁵

Kdo je bil dr. Gadžijev-Mišo in od kod je prišel v Brkine?

Rodil se je 10. maja 1914 v Bujnasku pri Mahačkalu ob Kaspijskem jezeru. Pripadal je majhni avarski narodni skupnosti, ki šteje le okoli 400.000 ljudi in živi skupaj z drugimi v Dagestanski sovjetski avtonomni republiki. V njegovi družini je bil zdravniški poklic že tradicija, saj je bil njegov ded poznan kot slaven zdravnik celo na ruskem carskem dvoru. Mladi Magomed se je pod vplivom tedanjih gospodarskih potreb Sovjetske zveze po končani gimnaziji odločil za študij montanistike, s čimer je poskušal prekiniti družinsko tradicijo; potem pa pod dedovim vplivom začutil v sebi nagnjenje do zdravniške vede, prešel na študij medicine in jo uspešno končal. Kot študent se je vneto ukvarjal s športom, zlasti s hribolaštvom in nogometom. Po

Dr. Magomed Gadžijev-Mišo

diplomi so ga kot izredno nadarjenega študenta poslali na izpopolnjevanje v Moskvo. Tam se je posvetil kirurgiji.³⁶

Leta 1939 je vstopil v Rdečo armado. Kot zdravnik 2. ranga je kmalu postal načelnik sanitetne službe v 964. polku 296. divizije in je do 9. maja 1942 napredoval v kapetana sanitetne službe ter dobil vojaško oficirsko izkaznico št. 002714. Ze prej — februarja 1942 — so ga kot dolgoletnega komsomolca sprejeli v komunistično partijo Sovjetske zveze in dobil je partijsko knjižico št. BŽ-2347797. Postal je major Rdeče armade, konec 1942. leta pa so ga Nemci ranjenega ujeli. Moral je v ujetništvo.³⁷ Na poti v Italijo je prispel njegov oddelek okoli 10. januarja 1944 v Senožeče. Od tod je v noči na 13. januar skupaj s Kaza-

hom Borisom Abdulajevim pobegnil. Po tridnevnem tavanju v snegu in burji se jima je posrečilo priti v noči na 17. januar na Ostrožno brdo k gostoljubni partizanski družini Franca Masla, očeta osmih brkinskih partizanov, ki je obvladal nekaj ruščine. V naslednjih dneh pa sta ubežnika vzpostavila stike s štabom Istrskega odreda in se vključila v odred.³⁸

Gr. Gadžijev-Mišo je prispel v Istrski odred kot naročen, saj so prav tedaj iskali sposobnega zdravnika za upravnika bolnišnice v Padežu. Gadžijev je ponudeno dolžnost sprejel. Pozneje pa je tudi štab VII. korpusa na predlog odredovega štaba odobril njegovo namestitev. Sprejeto dolžnost je opravljal od prvega dne požrtvovalno in uspešno. Zato je štab odreda na njegovo željo predlagal štabu VII. korpusa, naj bi mu dovolili nositi čin majorja, ki ga je imel v Rdeči armadi. Tedaj so ga ocenili:

»Je odličen vojak, zelo discipliniran in politično razgledan. V zdravstvenem delu je skrben, izredno požrtvovalen in dober organizator...«³⁹

Po odhodu iz Brkinov ga je tudi krajevni narodnoosvobodilni odbor Suhorje ocenil (12. februarja 1945) za izredno vestnega in požrtvovalnega pri zdravljenju prebivalcev.⁴⁰

Dr. Gadžijev je vzljubil Slovenijo in Slovence ter se med njimi počutil kakor doma. Po vrnitvi v svojo rodno deželo ni pozabil na junaški boj slovenskih partizanov, ki so mu ga simbolizirali Brkinini. Svoje rojake je z njim seznanil v člankih, objavljenih v domačem časopisu »Dagestanskaja pravda« pod naslovom v »Daljnih gorah.«⁴¹

Svojo ljubezen do partizanskih soborcev in prebivalcev v Brkinih pa je morda najbolje izrazil v pismu z dne 24. julija 1964, v katerem je med drugim zapisal:

»Dragi tovariši in prijatelji!

»Prejel sem vašo resolucijo, poslano ob medobčinskem srečanju na Ostrožnem brdu, posvečenem 20. obletnici ustanovitve združenja Rdečega križa Slovenije in partizanske bolnišnice .Zalesje'..., ki sem jo vodil, dokler je niso fašistični izrodki požgali...

Ne morem povedati, kako sem zadovoljen in ganjen ob vaši pozornosti, še posebej zaradi nežnih in dobrih želja, ki ste mi jih poslali. Kako rad bi bil med vami v tem svečanem trenutku! Kako draga mi je bila ta bolnišnica v gozdu in še posebno

heroji partizani, ki sem jim imel čast nuditi svojo skromno zdravniško pomoč.

Dragi prijatelji!

Neštetokrat se z velikim spoštovanjem in ljubeznijo spominjam, kako ste nesebično tvegali svoja življenja in življenja svojih najbližnjih. Pomagali ste nam, partizanom, in še posebej ineni, neznanemu sovjetskemu zdravniku. Nikdar ne bom pozabil Ostrožnega brda, te kovačnice in trdnjave brkinskih partizanov, teh vaših svobodoljubnih, dobrih, poštenih in pogumnih ljudi. Ž veliko hvaležnostjo se spominjam komandanta Karla Masla, Franca Masla-Kadilčnika, Gregeča (Franca šproharja — op. pisca) in drugih ...

Tovariši z Ostrožnega brda so mi dali zavetišče v najhujši hajki pozimi 1944 in me rešili gotove smrti.

Enako se moram zahvaliti tudi tovarišem iz Suhorja in vsem drugim prijateljem, tovarišem in tovarišicam!

Ali je to mogoče pozabiti?

Prisrčna vam hvala, dragi tovariš in tovarišice, za izraze spoštovanja in dobre želje...!"

Bolnišnica BK-1 — (Bolnica Koper)

Za zdravljenje ranjenih in obolelih borcev Istrskega odreda, zlasti njegovega 1. bataljona, je bila v poletju 1944 pomembna tudi zasilna okrožna bolnišnica, ki se je razvila iz zdravstvene službe istrskega okrožja. To bolnišnico je vodil od jeseni 1943 študent medicine in član okrožnega komiteja Ivan Matko v Gabrovici. Decembra 1943 so postavili v gozdu Trenka med Borštom in Beko tri šotore, v katerih so večkrat spali aktivisti, po potrebi pa so rabili tudi za zdravljenje ranjencev in bolnikov. Zgodaj spomladi 1944 so šotore premestili v gozd Plohovec, proti vasi Mihele.¹³ Proti koncu maja je bilo v raznih akcijah ranjeno več borcev in nekaj aktivistov, po javila pa se je tudi srbečica. Tedaj so bili prehodi v Brkine čez cesto Reka—Trst in železnico Divača—Pulj nevarni, bolnišnica »Zalesje« pa je bila daleč in dokaj zasedena. Zato sta Miklavž Kozak, študent medicine, in tedanji načelnik okrožne izpostave za notranje zadeve za Slovensko Istro ter njegov sodelavec Danilo Petrinja-Primož organizirala v začetku junija graditev zasilne bolnišnice. Posta-

vili so jo v gozdu Bezgoje, med Beko in Nasircem, vodil pa jo je Miklavž Kozak s tremi bolničarkami, med katerimi je bila stalna Mimica Ražem. Pri zdravljenju je Kozaku pomagal Ivan Matko-Imko, včasih pa je prišel tudi dr. Josip Rapotec ali kdo drug. Bolnišnica je imela eno javko na Beki pri Rudolfu Sancinu — ta je bil pokazal prostor za bolnišnico in pomagal pri graditvi — drugo pa v Kastelcu pri Vilku Kočevarju u-Urbanu. Hrano za ranjence so kuhale gospodinje po hišah na Beki, od tam pa so jo mladinke nosile v bolnišnico. Zato so za bolnišnico vedeli vsi vaščani Beke, ki so jo z izvidnico tudi varovali. Zanj je vedela tudi večina ljudi v sosednjih vaseh, vendar je ni nihče izdal, čeprav je tam delovala več kot tri mesece.

V bolnišnici se je zdravilo kakšnih 35 borcev in aktivistov. Izmed teh je bilo 5 borcev 1. bataljona Istrskega odreda, drugi pa so bili okrožni in okrajni politični aktivisti iz istrskega in tržaškega okrožja, borci 5. bataljona VDV in komande mesta Koper.⁴⁴

Po koncentraciji nemških čet v Istri in gradnji utrjene obrambne črte po okoliških grebenih, konec avgusta in v začetku septembra 1944, je postalo zelo nevarno, zato so v noči na 6. september 1944 borci 1. bataljona Istrskega odreda prenesli s pomočjo 10 Bečanov preostalih 6 ranjencev v bolnišnico »Zalesje« v Brkine.⁴⁵

Razen v tej so se odredovi borci zdravih pozimi 1944/45 tudi v premični bolnišnici oziroma ambulantni komande istrskega vojnega področja v snežniških gozdovih. Le-to je vodil tovariš Ludvik Kovač-Lajči. Po razpustitvi bolnišnice »Zalesje« pa se je najmanj 6 odredovih ranjencev zdravilo v bloku Snežniških bolnišnic (SVPB-S) VII. korpusa.⁴⁶

Veterinarska služba v Istrskem odredu

Poleg zdravstvene je bila v Istrskem odredu organizirana tudi veterinarska služba.

Pri odredu je bilo vedno na voljo za prenašanje raznega blaga 4 do 6 mul, za potrebe štaba in kurirjev pa 2 ali 3 jahalni konji. Za zdravljenje te in živine drugih partizanskih enot v Brkinih, Slovenski Istri in na Pivki je skrbel veterinar Istrskega odreda. To dolžnost je opravljal od srede marca do 3. julija 1944

veterinarski bolničar Alojz Glavan, nato pa Anton Vipavec, ki je prišel v odred 14. julija 1944 iz artilerijske brigade.”

Veterinarja sta redno pregledovala tudi meso zaklane živine za prehrano partizanskih enot in pomagala brkinskim kmetom zdraviti obolelo živino, kadar so ju za to prosili.

S K L E P

Oredova zdravstvena služba je v izredno nevarnih razmerah z velikimi napori vsega zdravstvenega osebja v enotah in bolnišnici »Zalesje« s podporo vsega ljudstva odlično opravila svojo človečansko in strokovno dolžnost. Z reševanjem življenj ranjenim in bolnim borcem ter prebivalcem je dajala lep zgled, kako se je treba boriti z vsemi močmi in sredstvi za ohranitev največje dobrine — človeškega življenja. In v tem je kljub izrednim težavam požela izredne uspehe, zato bodo ostali njeni sedanjí napori zgleden navdih bodočim generacijam. V srcih borcev in brkinskih ljudi pa si je ustvarila neminljiv spomin na težke in slavne dni.

VIRI

- ¹ Jože Žnidaršič, Ilirska Bistrica, pismena izjava udeleženca, AO IO v Kopru.
- ² Poročilo štaba IO štabu 7. korpusa 18. 1. 1944, A IZDG F 296/1.
- ³ Dopisi štaba 7. korpusa in 18. divizije štabu IO 15. in 22. 3. 1944, A IZDG F 2%b/IV.
- ⁴ Kronika Jožeta Verliča, pisana 15. 10. 1944, A IZDG F 417/11.
- ⁵ Kronika Jožeta Verliča, isti vir.
- ⁶ Poročila štaba 4. bat. 18. brigade štabu 30. divizije 5. 2. 1945, A IZDG F 300/1.
- ⁷ Poročilo štaba 4. bat. 9. brigade štabu 7. korpusa 18. 12. 1944, A IZDG F 299/11.
- ⁸ Poročila političnega komisarja 4. bat. 9. brigade 1., 8., 11. in 15. 11. 1944, A IZDG F 299/1.
- ⁹ Kronika Istrskega odreda, A IZDG F 296/11.
- ¹⁰ Odredba štaba IO o pohvali 30. 8. 1944, A IZDG F 296b/IV.
- ¹¹ Poročilo dr. Bogdana sanitetnemu odboru GSS 6. 1. 1944, A IZDG F 357/11.
- ¹² Jože Žnidaršič, Partizanska bolnišnica »Zalesie«, TV 15 21. 12. 1965.
- ¹³ Bogomir Magajna, Kronika iz Brkinov leta 1943, A IZDG F 357/11.
- ¹⁴ Dušan Novak-Rus, Koper, ustni vir.
- ¹⁵ Zapisnik o razgovoru s prvimi borci in organizatorji NOB v Brkinih 10. 6. 1967, izjava Antona Dolgana-Branka AO O v Kopru.
- ¹⁶ Poročilo štaba IO 21. 11. 1943, A IZDG F 296/1.
- ¹⁷ Poročilo štaba IO 21. 11. 1943, isti vir.
- ¹⁸ Zapisnik o razgovoru ... isti vir.
- ¹⁹ Dr. Magomed Gadžijev, pismo avtorju 1968, osebni arhiv pisca.
- ²⁰ Dr. Metod Mikuš, Oris partizanske sanitete ... Lj. 1967, stran 206—209.
- ²¹ Leopold Zaharija, Koper, ustni vir.
- ²² Dr. Magomed Gadžijev, pismo, isti vir.
- ²³ Seznam ranjenecv SVPB »Zalesje«, A IZDG F 393/11.
- ²⁴ Poročilo štaba IO 21. 11. 1943, isti vir in seznam ranjenecv (listek) iz 6. 12. 1943, A IZDG F 301/IV.

- Jože Petkovšek, Postojna, pismena izjava, AO 10 v Kopru.
- Jože Znidaršič, pismena izjava, isti vir.
- ¹³ Poročilo dr. Bogdana, isti vir.
- ¹⁴ Rudi Mavrin, Ljubljana, osebni spomini, rokopis.
- ¹⁵ Ivanka Ivančič, Anton Ivančič idr., prebivalci Ostrovice, ustni viri.
- ¹⁶ Franc Vojvoda-Bržanov, Padež, ustni vir.
- ¹⁷ Jože Verlič, Kronika, isti vir.
- Dr. Magomed Gadžijev, pismo piscu 1968, isti vir.
- Dušan Dujc, pismena izjava, arhiv obč. odbora ZZB NOV Ilirska Bistrica.
- ¹⁸ Dr. M. Gadžijev, pismo, isti vir.
- ¹⁹ Metod Mikuz, isti vir.
- Odredbe štaba Istrskega odreda v A IZDG F 296b/IV in II.
- Franc Malečihar, Smagorje, ustni vir.
- ²⁰ Jože Verlič, isti vir.
- Seznam ranjencev bolnišnice »Zalesje«, isti vir.
- ²¹ Po podatkih in seznamu ranjencev (IZDG F 393/11) izračunal avtor.
- ²² Seznam ranjencev . . . , isti vir.
- ²³ Stane Koman, Ljubljana, pismena izjava udeleženca, AO 10 v Kopru.
- ²⁴ Seznam ranjencev in pismo dr. Gadžijeva, ista vira.
- ²⁵ Operacijska poročila štaba 4. bat. 9. brigade štabu 7. korpusa od 5.11. do 21. 11. 1944, A IZDG F 299/11.
- ²⁶ Poročilo poveljstva 3. čete 4. bataljona 9. brigade štabu 4. bataljona 5. 11. 1944, A IZDG F 299/1V.
- Anton Cesar, Mala Bukovica, ustni vir.
- ²⁷ Franc Gustinčič in Milka Vatovec-Renko-Mezgec, Izola, Janez Renko, Slivje in Anton Segulin-štuc, Orehek, Julka Kakovič-Fabri, Trst, ustni viri.
- ²⁸ Jože Filipčič, Koper, ustna izjava udeleženca.
- ²⁹ Inf. poročilo obv. centra KIVP 25. 11. 1944, AO 10 v Kopru.
- ²⁹ Povelja za akcijo Komandanta nemške policije in vodje SS za tržaško pokrajino Sturmbannführerja SS Georga Michalsena 16. 11. 1914, Zb. NOV VI/17, dok. št. 13d.
- ³⁰ Dr. Gadžijev, pismo, isti vir.
- Jože Mezgec, pismena izjava, isti vir. Dušan Dujc, isti vir.
- ³¹ Dr. Gadžijev, pismo, isti vir. Oskar Glavina, Koper, ustni vir.
- ³² Malka Krelbelj, Lužarji pri Velikih Laščah, ustna izjava udeleženke.
- Dopis člana OK KPS Ivana Matka-Imka štabu 4. bat. 18. brig. 10. 1. 1945, A IZDG F 299/1. Dr. Gadžijev, Dušan Dujc, ista vira.
- Franjo Kuntarič, pismena izjava udeleženca, AO 10 v Kopru.
- Seznam ranjencev bolnišnice »Zalesje«, isti vir.
- ³³ Oper. dnevnik 4. bat. 9. brigade, A IZDG F 301/11.
- Štaba V. bataljona II. brigade KNOJ in 10.
- Karakteristika dr. M. Gadžijeva maja 1945, arhiv pisca.
- ³⁴ Malka Krelbelj, isti vir. Glej tudi članek M. Zadnika, Malka nam je kuhala, TV 15 1'5 . 3. 1973.
- ³⁵ Jože Znidaršič, Malka Krelbelj, ista vira.
- Maks Zadnik, Partizanska bolnišnica »Zalesje«, Jadranski koledar 1969.
- ³⁶ Seznam ranjencev bolnišnice »Zalesje«, isti vir. (Ostale podatke mi je ljubeznivo posredoval Mišov sin Eldar Gadžijev iz Ljubljane, zanje se mu iskreno zahvaljujem).
- ³⁷ Predlog štaba Istrskega odreda štabu 7. korpusa 1. julija 1944, da dovoli dr. Gadžijevu nositi čin majorja RA, A IZDG F 296b/1.
- ³⁸ Dr. Gadžijev, pismo, isti vir.
- ³⁹ Predlog štaba Istrskega odreda, isti vir.
- ⁴⁰ Kopija ocene KNOO Suhorje 12. 2. 1945, osebni arhiv pisca.
- ⁴¹ Članke hrani sin Eldar Gadžijev v Ljubljani.
- ⁴² Prepis pisma, osebni arhiv pisca.
- ⁴³ Mirko Peteros, Hrpelje-Kozina, ustni vir (Glej tudi Maks Zadnik, Partizanska bolnišnica BK-1, TV 15 12. 8. 1971!).
- ⁴⁴ Mirko Peteros idr., isti vir.
- Slavko Zupančič, Materija, Rudolf in Anton Sancin, Rudi Požru in Marija čač, Beka, ustni viri.
- ⁴⁵ Seznam ranjencev . . . , isti vir.
- Dr. Miklavž Kozak, Ljubljana, ustna izjava novembra 1970.
- Jože Stembergar, Brežice, pismena izjava, AO 10 v Kopru.
- ⁴⁶ Dopis ambulantne komande istrskega vojnega področja štabu 4. bataljona 18. brigade 3. 2. 1945, A IZDG F 300/1.

Dopis; uprave SVPB-S JI. 3. 1945 štabu 4. bataljona 18. brig. A IZDG F 301/V.
« Porocilo štaba IO štabu 7. korpusa 16. 5. 1944, A IZDG F 296/11.

Dopis Staba 1. bataljona artilerijske brigade štabu Istrskega odreda 21. 8.

1944 A IZDG F 296/II

ODREDOVA OBVEŠČEVALNA SLUŽBA

Vloga in pomen odredove obveščevalne službe

Delovanje vsake vojaške enote, predvsem partizanske, je bilo in bo tudi v prihodnje močno odvisno od tega, kako je njen štab obveščen o številčni moči sovražnika, o njegovih namenih, bojni izurjenosti, taktiki delovanja in bojni morali, razporedu in pripravljenosti za boj.

Istrski odred je deloval in se boril pretežno v neposrednem in širšem zaledju Trsta, ob istrski obali in v Brkinih — na križišču za sovražnika izredno pomembnih in za partizanske napade občutljivih železnic in cest. Zato je bilo delovanje odredove obveščevalne službe še pomembnejše ne le za njegove enote, temveč tudi za ukrepe višjih poveljstev NOVJ. Ta služba je namreč z odkrivanjem pomembnih tajnih sovražnikovih načrtov, zbiranjem podatkov o prometu, premikih enot, vojni proizvodnji in drugem sovražnikovem delovanju čedalje bolj koristila tudi štabom VII. in IX. korpusa, GŠ Slovenije in VŠ NOV Jugoslavije. Po letalskih napadih na tržaške industrijske in prometne objekte pa lahko sklepamo, da je odredova obveščevalna služba koristila tudi zavezniškim vojnim naporom v Italiji.¹

Da bi obveščevalna služba kar najbolj zanesljivo opravljala svoje naloge, je štab odreda skrbno izbiral njene kadre in posvečal veliko pozornost dobro organizirani in široko razporedeni obveščevalni mreži. Takšen odnos do obveščevalne službe je štabu narekovala stalna in velika premoč sovražnika v vojaški živi sili in bojnih sredstvih na vseh sektorjih njegovega operativnega območja, zato je bilo prav od brezhibnega delovanja te

službe največkrat odvisno ne le odredovo uspešno bojevanje, temveč tudi njegov obstoj, življenja borcev in prebivalcev.

Organizacija odredove obveščevalne službe

Vsaka vojaška obveščevalna služba je organizirana tako, da lahko zbira podatke o sovražniku in jih daje pristojnim štabom, hkrati pa si prizadeva, da onemogoči sovražniku odkrivanje vojaških skrivnosti v lastnih vrstah in v enoti, za katero dela. Tema oblikama in načinoma delovanja se tudi odredova služba ni mogla odpovedati. Vendar so si odredovi obveščevalci vedno najbolj prizadevali za zbiranje podatkov o sovražniku, ker ni bilo potrebe, da bi se v večji meri ukvarjali s protiobveščevalnim delom; saj niso nikoli ugotovili, da bi sovražnikova vohunska služba, čeprav je to poskušala, vrinila svoje sodelavce na pomembnejše položaje v odredu.²

Ob ustanovitvi odred ni nasledil od prejšnjih enot, ki so delovale na južnoprimorskem območju, ne šolanih kadrov ne sistemsko organiziranega obveščevalnega omrežja na vsem operativnem območju, vsekakor pa so že prej delovali na posameznih točkah in sektorjih partizanski obveščevalci, ki jih je bilo mogoče vključiti v odredovo obveščevalno delovanje. Organizirana odredova obveščevalna služba je vzniknila in začela oblikovati svoj način delovanja, ko sta bila organizirana odredov štab in štab 1. bataljona. Odredov štab je moral pri vzpostavljanju organizacije te službe upoštevati dokaj skromne možnosti glede uporabe izkušenih kadrov, zaradi naklonjenosti ljudstva NOV pa velike stvarne možnosti njenega delovanja. V skladu s tem pa je moral tudi zasnovati njena temeljna organizacijska izhodišča in jo potem razvijati po navodilih predpostavljenih štabov, hkrati pa upoštevati v njeni organizacijski strukturi in delovanju potrebe svojih in sosednjih enot ter višjih štabov.

Sovražnikovo delovanje je sililo štab odreda, da hitro ukrepa. Zato je okoli 20. oktobra postavil Jožeta Markučiča za odrednega obveščevalca ter mu zaupal organizacijo obveščevalne službe v enotah in na terenu. Markučič je že v naslednjih dneh v sodelovanju s člani odredovega in bataljonskega štaba postavil po enega obveščevalca v štabu 1. bataljona in njegovih dveh četah. Ko je bil 15. novembra ustanovljen tudi 2. bataljon, je postavil

obveščevalce tudi v njem. V 3. bataljonu pa je bila, zaradi njegove oddaljenosti, slabih zvez in počasne številčne rasti, obveščevalna služba organizirana šele okoli novega leta 1944, ko je prevzel dolžnost bataljonskega obveščevalca Milan Svet.

Ob postavitvi je Markučič poučil obveščevalce, kako naj zbirajo podatke o sovražniku, in jim dal prve konkretne naloge. Takoj po uvedbi organizacije obveščevalne službe v 1. bataljonu je začel organizirati tudi obveščevalno omrežje na terenu, zlasti v sovražnikovih postojankah, v vaseh ob cestah, na železnicah in drugod.* Okoli 25. oktobra pa je štab VII. korpusa poslal v odred Maksa Tomažiča za šefa obveščevalne službe.³

Po Tomažičevem prihodu so pri štabu odreda obveščevalno službo postopoma krepili in izpopolnjevali. Markučič se je lotil predvsem njene organizacije v sovražnikovih postojankah. Podatki o sovražniku, zlasti o njegovem številčnem stanju po postojankah in premikih, so začeli polagoma prihajati v štab odreda. Zato je ta lahko od 30. novembra v rednih operacijskih poročilih obveščal štab 14. divizije o moči sovražnikovih sil na svojem operativnem območju. Po 18. decembru, ko je že deloval obveščevalni center, pa so pošiljali tja tudi redna tedenska situacijska poročila, ki so bila sicer še dokaj pomanjkljiva, vendar so se polagoma izpopolnjevala. V tedanjem obdobju pa so se obveščevalci tudi zelo trudili, da bi s pomočjo prebivalcev in terenskih političnih delavcev uspešno preprečevali obnavljanje omrežja fašistične vohunske službe v okolici Brkinov. Prijeli so mnoge iz Trsta poslani agente in sodelavce bivše fašistične vohunske službe in jih izročili odrednemu sodišču.

Medtem so bile namreč italijanske vohunske službe — kvetura, OVRA in druge — prešle pod okrilje gestapa in so si

* Tedanjih nalog se Markučič takole spominja:

»Predme se je najprej postavil problem, kako organizirati obveščevalno službo v odredovih enotah in kako na terenu. Na tem področju sem sicer imel nekaj izkušenj, vendar mi te niso zadostovale. Le zaupanje vase in želja, da moram nalogo uspešno opraviti, sta mi dajala moč, da zaupane mi dolžnosti zadovoljivo izpeljem ... Ko sem prve naloge v enotah opravil, sem se lotil obveščevalne službe na terenu. To sem postavil po sektorjih, punktih in objektih. Punkti so Dili cestna in železniška križišča, naselja, ceste, mostovi idr. Za objekte pa smo šli sovražnikove postojanke, štabe, ustanove, utrdbe idr., medtem ko so bili sektorji širša območja.

Na vseh teh točkah sem postavil obveščevalce in zaupnike, ki sem jih izbral iz vrst NOB predanih in inteligentnih ljudi, ki so imeli možnosti, da se prosto gibajo v bližini postojank in v njih ali pa celo opravljali službe, v katerih lahko zvedo, kar nas zanima . . . Obveščevalcem in zaupnikom sem še organiziral zanesljive kurirje, da so vesti hitro prenesli na določeno mesto. V pomembnih postojankah sem organiziral po dva ali več obveščevalcev, da smo podatke lahko primerjali in jih tako kontrolirali.

prizadevale, da bi povezale svoje preostale zaupnike na tržaškem območju z novimi šefi in tako obnovile svoje omrežje tudi na podeželju. Zato so vodstva teh služb pošiljala iz Trsta na podeželje z raznimi izgovori (obiski pri sorodnikih, znancih in prijateljih, nakupi živil ipd.) svoje sodelavce, zlasti bivše karabinjerje, italijanske občinske uradnike, učitelje, babice, cestarje ... Obveščevalci so s pomočjo ljudstva in terencev na območju Divače in Vremske doline. Ilirske Bistrice, Kozine, Materije in Podgrada mnoge take »obiskovalce« polovili. Novi fašistični šefi pa so poskušali v krajih, kjer so ocenili, da so zanje razmere ugodnejše, pod nemško zaščito obnoviti tudi delovanje razbitega fašističnega upravnega aparata — občinske uprave, karabinjerske, policijske in financerske postojanke — vendar so jim ljudje in partizanske enote te nakane skoraj povsod preprečili. Nekaj uspehov so želi le v krajih, kjer so jih ščitile močne nemške postojanke, če so jim Nemci to dopustili.⁴

V decembru 1943 in januarju 1944 se je pri štabu odreda obveščevalna služba kadrovsko že dokaj okrepila, saj so delovali v njej razen Tomažiča in Markučiča še štirje ali pet obveščevalcev. Medtem so bile ustanovljene novembra in decembra tudi čete VOS za Brkine, Slovensko Istro in Pivko z lastno obveščevalno organizacijo. Z njimi so odredovi obveščevalci uspešno sodelovali.⁵

Ob prvih kadrovskih in organizacijskih izpopolnitvah štaba odreda in njegovih enot — med 15. in 20. februarjem 1944 — je bil po navodilih štaba VII. korpusa ustanovljen tudi 17-članski obveščevalni vod.* Od 24. januarja do 24. februarja sta bila Maks Tomažič in Ivan Dodič na oficirskem obveščevalnem tečaju v oficirski šoli GŠS. Ko sta se vrnila, je bil Tomažič imenovan za šefa obveščevalnega centra, njegov prvi pomočnik je postal Jože Markučič, za drugega pomočnika je bil postavljen Ivan Dodič, ki je bil dotlej obveščevalec v 2. bataljonu, pisarniške posle pa je v centru opravljal Lado Banigar. Bataljonski obveščevalci so bili: v 1. bataljonu Milan Gulič (v četah — Ivan Penko v prvi in Valentin Zadnik v drugi), v 2. bataljonu Pavel

* V obveščevalnem vodu so bili: 1. Milan Barič, 2. Vlado Benigar, 3. Anton Čandek, 4. Franc Gustinčič, 5. Zorko Hrvatini, 6. Ivan Konestabo, 7. Stanko Logar, 8. Miroslav Lazar, 9. Benedikt Mavretič, 10. Ludvik Ražem, 11. Ivan Samsa, 12. Anton Samsa, 13. Stanko Tomažič, 14. Bogdan Valencič, 15. Ivan Valencič, 16. Stanko Zgrablić in 17. Josip Žerjal. (Seznam v A IZDG F 296b/II).

Raspor (v četah — Jože Poles v prvi in Dušan Čok v drugi), v 3. bataljonu Milan Svet (v prvi četi Lazar Kocjančič, za 2. in 3. četo ni podatkov). Ob reorganizaciji v začetku aprila je bila odpravljena dolžnost bataljonskega obveščevalca; obveščevalni center je potem dodeljeval bataljonom svojega člana, če so delovali daleč od odredovega štaba.⁴

V naslednjih mesecih sta se odredov obveščevalni center in vod zaradi širšega delovanja enot, okrepitve sovražnikovega pritiska in večje potrebe po njihovi zaščiti kadrovsko še izpopolnila. Dne 29. aprila je bilo v vodu 21 članov, oboroženih z 2 lahkima mitraljezoma, 4 brzostrelkami, 10 puškami, 10 pištolami in 62 ročnimi granatami. Vodila pa sta ga Stanko Tomažič kot komandir voda in Bogdan Valenčič kot politdelegat. Dne 9. junija je dobil obveščevalni center za novega prvega pomočnika šefa Jožeta Marjeka-Joca. Sredi avgusta pa je bilo v obveščevalnem centru in vodu 25 članov.⁷

Štab VII. korpusa je na podlagi odredbe GŠS z dne 12. aprila konec tega meseca z okrožnico določil, da imajo odredovi obveščevalni centri šefa, prvega in drugega pomočnika ter obveščevalne oficirje, katerih število je odvisno od števila sektorjev. Obveščevalni oficir organizira in vodi obveščevalno službo na

Skupina članov obveščevalnega centra in voda poleti 1944 v Brkinih

zaupanem mu sektorju; tu lahko po potrebi organizira obveščevalno točko. V skladu s temi določili so organizirali obveščevalno službo tudi v Istrskem odredu.⁸

Odredove enote so bile od januarja do začetka aprila 1944 intenzivno zaposlene z mobilizacijo v Brkinih in Istri, medtem pa so tudi pogosto napadale manjše sovražnikove postojanke, njegova prometna sredstva in kolone na cestah ter železnicah; zato so morali tedaj odredovi obveščevalci, posebno patrulje obveščevalnega voda skrbeti za varnost prehodov iz Istre v Brkine, pa od tam in iz Podgore čez ceste, notranjsko Reko in železnico Št. Peter—Reka na Pivko ter Notranjsko. Tja so s spremestvom vodili novince.⁵

Skrb za varnost mobilizacije in novincev pa ni smela in tudi ni ovirala obveščevalcev pri opravljanju pomembnejših in dolgoročnejših nalog. Situacijsko poročilo obveščevalnega centra z dne 29. decembra 1943 nam dokazuje, da je ta tedaj poslal štabu 14. divizije za GŠS načrt Trsta z razporedom nemških enot in ustanov, hkrati pa mu je poročal o razporedu nemških enot v drugih postojankah na odredovem operativnem območju. Že v začetku januarja so obveščevalci odposlali načrte o združenih tržaški ladjedelnici sv. Marka, pomembne podatke o razmestitvi nemških letal na letališčih v Furlaniji in celo o razmestitvi ministrstva za letalstvo ter Mussolinijeve fašistične republikanske vlade ob Comskem jezeru in Kesselringovega štaba v gradu Monselice pri Padovi v Severni Italiji. Kmalu potem so dobili in odposlali tudi podatke o nemški vojni proizvodnji v Združeni tržaški ladjedelnici, tržaški strojni tovarni pri sv. Andreju v Trstu in njenih obratih v Tržiču. Dne 28. januarja pa so odposlali seznam nemških in italijanskih ladij, ki so bile v popravilu v tržaški ladjedelnici, tržaški strojni tovarni pri Sv. Andreju v Izpopolnjevali so tudi organizacijo terenskega obveščevalnega omrežja na območju Slovenske Istre in v Trstu ter jo na novo vzpostavili na območju Reke, v nemških enotah v Sežani in drugod, kjer je prej zaradi pomanjkanja primernih kadrov in objektivnih ovir niso mogli vzpostaviti.

Takrat je postalo očitno, da je utrditev tako obsežno organiziranega obveščevalnega omrežja, v katerem je na celem območju sodelovalo okoli 1500 ljudi, dolgotrajna, zapletena in zelo nevarna naloga. V glavnem jim ga je uspelo organizirati šele do konca aprila 1944. Vendar je bilo pozneje delovanje tega omrež-

ja zaradi množičnih aretacij in pobijanja sodelavcev NOB ter drugih oblik terorja večkrat moteno. Omrežje se je trgalo ter na posameznih objektih in sektorjih odpovedovalo. Tako je obveščevalni center poročal 11., 15., 21. in 28. maja, da je obveščevalno omrežje na sektorjih Ilirska Bistrica, Slovenska Istra in Jelšaine—Šapjane odpovedalo zaradi sovražnikovega terorja in aretacij obveščevalcev. Zato so ga morah njeni organizatorji v zelo nevarnih razmerah obnavljati z novimi sodelavci. Vzodbujati in bodriti so morah v težavah in nevarnostih obnemogle ali obupavajoče sodelavce, da bi vzdržali do končne zmage, čeprav so bili nešteto krat sami utrujeni in so morah tvegati najhujše nevarnosti.¹⁰

Delovanje odredove obveščevalne službe

V pridobivanju sodelavcev in pri organizaciji obveščevalne službe po sektorjih so se odredovi obveščevalci naslanjali predvsem na odbore Osvobodilne fronte ter partijske in mladinske organizacije, ki so zbirale in združevale množice narodno zavernih, borbenih in revolucionarno razpoloženih ljudi slovenske, hrvaške pa tudi italijanske narodnosti po vaseh in mestih. Za delovanje v sovražnikovih postojankah in ustanovah so pridobivali predvsem zanesljive in inteligentne ljudi, ki se še niso bili v večji meri izkazali z delom za NOB in zato niso bili kompromitirani, imeli pa so tudi stvarne možnosti za sodelovanje z obveščevalno službo in so bili zanjo osebno, po potrebi pa tudi poklicno primerni. Tako so bili npr. železničarji primerni za ugotavljanje vojaškega prometa na železnicah, cestarji na cestah, strokovnjaki, delavci in uslužbenci v tovarnah za ugotavljanje vojne proizvodnje itd.

Obveščevalci in zaupniki po naseljih (punktih) in objektih (sovražnikovih postojankah, vojaških enotah, štabih, ustanovah in drugod) so bili zaradi občutljivosti nalog povezani le z obveščevalnimi oficirji ali obveščevalnimi točkami in le v posebno nujnih primerih tudi s kurirji. Na pomembnih točkah ali objektih so obveščevalni oficirji postavili po 2 ali več obveščevalcev, da so lahko njihove podatke primerjali in jih preskušali. Nekateri obveščevalci na terenu so si lahko sami pridobili zaupnike, da so jim pomagali zbirati podatke in jih vključili v krog svojih

informatorjev. Obveščevalni oficirji so svoje terenske obveščevalce in zaupnike občasno obiskovali ter jim dajali naloge in napotke za delo. V primeru nevarnosti pa so jih — če so le mogli in utegnili — opozorili, naj se umaknejo.”

Na območju Brkinov, Podgore in Pivke je obveščevalni center deloval v okolici sovražnih postojank. Ob cestah in železnicah so njegove obveščevalne patrulje vsak dan obhodile določene sektorje ter z lastnim opazovanjem prek pogovorov z vaščani, s patruljami in ogledniki iz odredovih ali drugih partizanskih enot zbirale podatke o gibanju sovražnikov. Velikokrat so ujele posamezne sovražnikove vohune, vojake in tudi oficirje. Člani teh patrulj pa se niso smeli sestajati z obveščevalci in zaupniki ali pa si sami postavljati lastne zaupnike vse do zadnjih mesecev vojne, ko jim je bilo tudi to dovoljeno.¹²

Na kozinski železniški postaji je deloval kot prometnik Jože Obersnel, ki je z nekaterimi domačim vred pomagal Stojanu Šturmu-Matji, glavnemu odredovemu obveščevalcu na Kozini.* Šturm pa je zbiral podatke tudi iz Trsta in tamkajšnje okolice; večkrat mu je uspelo dobiti posebno pomembne podatke tudi s spretnimi in drznimi posegi v nemške vire, ko je v njegovi hiši nekaj časa stanoval nemški komandant kozinske postojanke. Tako je 1. marca 1944 dobil popolne podatke o vseh izhodiščih in smereh premikov nemških enot — iz nemškega načrta za tridnevno ofenzivo proti partizanom v Slovenski in Hrvaški Istri — in jih poslal obveščevalnemu oddelku okrožne izpostave za notranje zadeve za Slovensko Istro. Mnogokrat mu je uspelo zvedeti za priprave za nemške napade proti partizanskim enotam v Brkinih in Istri, ker je bila Kozina večkrat izhodišče sovražnih enot v boju proti partizanom. Redno je pošiljal odredovemu obveščevalnemu centru Obersnelove podatke o prometu na železnici Divača—Pulj, podatke o nemškem prometu na cesti Reka—Trst pa je zbiral sam in s pomočjo sodelavcev ter jih tudi redno odpošiljal. Mnogokrat je dobil po svojih zvezah tudi pomembne vojaške in politične vesti iz domobranskih virov v Trstu in jih poslal obveščevalnemu centru. Svojo poslednjo ve-

* Obersnel in Šturm žal nista dočakala svobode. Nemška protivohunska služba ju je odkrila, potem pa so ju Nemci pod vodstvom zloglasnega Hansa Pikoja ubili. Obersnela 15., Šturma pa 20. julija 1944 na Kozini. Šturm je pri aretaciji blizu železniške postaje napadel Nemce, zato so ga kar tam takoj pobili. (Kronika NOB (Hrpelje—Kozina in izjava Stojanove sestre Marije Šturmu).

liko nalogo je opravil skupaj s sodelavci na Kozini, ko je v začetku julija 1944 pomagal organizirati odhod italijanske karabinjerske posadke v partizane. Z njegovo pomočjo je Istrski odred 10. julija zvečer likvidiral postojanko.¹³

Zelo koristne in uspešne sodelavce so pridobili člani obveščevalnega centra tudi iz vrst protifašistov po mnogih nemških in fašističnih ustanovah v Trstu in Tržiču (Monfalcone), kjer je delalo za odredovo obveščevalno službo več kot 60 zaupnikov in obveščevalcev. Ti so bili celo v posebnem inšpektoratu javne varnosti v vili Bellosguardo v Trstu, kjer je deloval v neposredni bližini zloglasnega mučitelja ujetih antifašistov Gaetana Collotija pogumni študent Ettore Caharija iz Nabrežine, bivajoč v Trstu, v ulici Friuli št. 136 (Barkovlje); pridobili so jih tudi med pazniki v zaporih v ulici Coroneo, na železniški postaji v Trstu, v domobranski vojašnici pri Sv. Ivanu, v rafineriji nafte Aquila v južnem tržaškem predmestju, v tržaški in tržiški Združeni ladjedelnici sv. Marka, v strojni tovarni pri Sv. Andreju, v bolnišnici, v znanem nacističnem uničevalnem taborišču v tržaški Rižarni in drugod.¹⁴

S tako obsežnim obveščevalnim omrežjem, razporejenim po vsem operativnem območju, je imela odredova obveščevalna služba stalno na očeh gibanje sovražnikov, ugotavljala njih namene in ukrepe, nato pa o tem obveščala odredov štab, sosednje enote in višje štabe. Pri tem ji je prizadevno pomagala večina prebivalcev, saj so ji celo otroci prinašali vesti o pohodih sovražnikovih patrolj, kolon in posameznikov. Pri zbiranju podatkov pa je sodelovala tudi z obveščevalnimi službami okrožnih izpostav oddelkov za notranje zadeve, komando istrskega vojnega področja in komandami mest, s sosednjimi enotami na Notranjskem, Krasu, v Hrvaški Istri in Trstu, pa tudi z italijanskimi protifašističnimi gibanji v istrskih mestih in Trstu. Na podlagi zbranih podatkov je organizirala mnoge uspešne akcije.

Poročila obveščevalcev in zaupnikov (ustna in pisana) so prihajala — kot se spominja Bogdan Valenčič — v obveščevalni center vsak dan in ob vsaki uri z mnogih strani. Tam so pomembne podatke preverjali, izločili zastarela in manj pomembna obvestila od zanimivih in pomembnih, razvrščali vesti po sektorjih — 1. Slovenska Istra, 2. Trst—Reka, 3. Trst—Postojna in 4. Postojna—Ilirska Bistrica — in po njihovi vsebinski povezanosti z dogajanjem ali objekti, npr. italijanski financarji, četniki, nedi-

čevci ipd., potem pa napisali »situacijska« ali informativna« poročila za odredov štab, štab VII. in IX. korpusa, obveščevalni oddelek GŠ Slovenije, za štab 18. in 30. divizije, komando istrskega vojnega področja, za 5. bataljon 1. brigade VDV, štab Notranjskega odreda, nekaj časa tudi za štabe Južnoprimorskega odreda ter 9. in 18. brigade, ki jima je bil odred po 1. septembru formalno podrejen kot njun 4. bataljon. Poročila so pošiljali po kurirskih TV linijah. Nujna in pomembna obvestila za štab VII. in IX. korpusa ter GŠS pa so oddajali po kratkovalovni radijski zvezi, ki pa se jim je večkrat pokvarila. Njene oddaje so Nemci pogostokrat zasledovali z radiogoniometrijskimi aparati in obkoljevali položaje, s katerih je oddajala, vendar radiotelegrafistov niso nikoli presenetili.¹⁵

Kolikšen obseg dela je opravil odredov obveščevalni center v izredno nevarnih in neugodnih razmerah, nam do neke mere dokazuje okoli 2000 gosto tipkanih strani poročil, depeš in drugih dokumentov, ohranjenih v Institutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in v arhivu odbora Istrskega odreda. V njih je zabeležen skoraj vsak korak nemških vojakov, sleherni vlak in kamion z vrsto tovara ipd.¹⁶

Naloge in akcije obveščevalne službe

Odredova obveščevalna služba je dnevno nadzorovala premike sovražnikovih vojaških enot po mestih in vaseh, cestah in železnicah na obsežnem območju od Trsta do Reke in od Postojne do Pirana, Pazina in Buj, kar je bilo samo po sebi obsežno in zahtevno delo, ugotavljala ukrepe sovražnikovega vojaškega in policijskega poveljstva (načrte za ofenzivne akcije proti partizanskim enotam ipd.), kar je zelo koristilo poveljstvom partizanskih enot, in poročala o okupatorskih zločinih proti prebivalstvu. Razen tega je organizirano zbirala podatke o sovražnikovi vojni proizvodnji v Trstu in Trzinu, o graditvi obrambne črte na območju Istre, Krasa, Čičarije in drugod, o minskih poljih na kopnem in obalnih vodah, medtem pa izvedla tudi nekatere obsežnejše in pomembnejše obveščevalne akcije.

Do reorganizacije odreda (v začetku aprila) je v delu obveščevalne službe prevladovalo zlasti zbiranje podatkov o pripravah sovražnikovih ofenzivnih akcij proti odredovim enotam in

mobilizaciji, ki so jo izvajale. Hkrati je služba v skladu s potrebami NOV širila in izpolnjevala svoje obveščevalno omrežje. Z vzpostavljenih oporišč na Kozini, v Divači, na Pivki, v Sežani, Trstu in Trziču pa je potlej lahko dobivala in pošiljala obveščevalni službi VII. korpusa in GŠS pomembne podatke o nemški in fašistični vojni proizvodnji v tržaških in tržiških tovarnah, lokacijah vojnih in trgovskih ladij v tamkajšnjih pristaniščih, njihovem popravljanju v ladjedelnicah, zbiranju sovražnikovih pomorskih in kopenskih vojaških sil pa o obrambnih načrtih na kopnem in morju.¹⁷

Zgodovina obveščevalnih služb nam dokazuje, da vsaka služba doživlja v svojem delu poleg uspehov neizogibno tudi spodrsjlaje. Tudi obveščevalna služba Istrskega odreda se jim ni mogla povsem izogniti, vendar so bili njeni neuspehi v primerjavi z izvrstno opravljenimi nalogami skoraj neznatni. Sovražnik je le malokrat presenetil odredove enote, in tudi tedaj, kadar se je to zgodilo, največkrat ne bi mogli vzrokov za to pripisati obveščevalcem ali pa vsaj ne v celoti. Odredove enote pa so velikokrat presenetile sovražnika ali pa se izmaknile iz njegovih pasti prav po zaslugi obveščevalcev. Obveščevalni center se je s svojim vodom neštetokrat izvrstno izkazal, ko je pravočasno opozoril štabe, da sovražnik pripravlja napad nanje. Nekajkrat pa se je tudi zgodilo, da obveščevalci zaradi sovražnikovega prikrivanja priprav ali njegovega hitrega udara niso mogli pravočasno opozoriti štaba odreda ali bataljona na sovražnikove nakane.

Vseh uspelih in neuspelih podvigov obveščevalne službe ni mogoče zabeležiti, ker bi morali napisati o njih zajetno knjigo. Da bi dobili vsaj splošno predstavo o njenem delu, pa moramo vsaj omeniti nekaj podvigov odredovih obveščevalcev.

Odredove enote so bile do 12. aprila 1944 v svojem delovanju štrikrat huje presenečene in so pretrpele dokajšnje izgube, pozneje pa le dvakrat z manjšimi posledicami. Prvič je neka enota 71. nemške pehotne divizije presenetila skupino odredovih borcev na Pregarju 12. decembra 1943. Do presenečenja je prišlo zaradi izdaje in lahkomišelnega obnašanja nekaterih odredovcev v nezavarovani vasi. Obveščevalna služba ni mogla v tem primeru ničesar storiti, ker je bil napad pripravljen in izveden v eni sami noči.¹⁸

Najhujše presenečenje z najbolj tragičnimi posledicami (14 padlih, 10 ranjenih in 26 ujetih borcev) je doživel 12. marca 1944. leta 1. odredov bataljon v Stari Sušici: med mobilizacijo ga je presenetila in napadla neka enota nemške 162. turkeštanske divizije, ki se je pripeljala po železnici iz Sežane, izstopila na progi in prikrito nastavila bataljonu past. Obveščevalni službi bi v tem primeru lahko očitali le, da ni dovolj zavarovala območja bataljonovega delovanja in pravočasno ugotovila bližajoče se sovražnikove enote. Ni pa mogla pravočasno odkriti sovražnikovih načrtov v izhodišču in opozoriti nanje štaba 1. bataljona, ker tedaj še ni imela svojih sodelavcev v nemških enotah v Sežani.¹⁹

Tretje presenečenje: 18. marca 1944 je bila v Jelšanah napadena udarna četa 2. bataljona — zaradi izdaje cestarja Tarčisija in nebudnosti četnega poveljstva. Tudi ta napad je bil izveden tako nagilo, da obveščevalna služba ni mogla ugotoviti priprav nanj in preprečiti njegovih posledic.²¹

Četrtemu presenečenju, do katerega je prišlo 12. aprila 1944 na Preložah v Brkinih — sovražnik je napadel odredov štab, zaščitno četo in druge prištabne dele — bi se bili lahko izognili prav po zaslugi obveščevalcev, ki so bili že prejšnji dan popoldne obvestili odredov štab o sovražnikovih namenih, toda komandant in politični komisar nista verjela obveščevalcem, temveč sta jih celo obdolžila, da širijo panikarske vesti. Zato nista organizirala obrambe in tudi ne odredila umika.²¹

Poslej je prišlo do manjšega presenečenja le še 8. februarja 1945, ko so četniki in nedičevci napadli odredovo taborišče v Paležu pri Mašunu, pri čemer pa so jih odredovi izvidniki in patrolje že prej opazili, obvestili štab in jih napadli. Do nepričakovanega napada je prišlo zaradi pomanjkljivega in prepočasnega sodelovanja med odredovo obveščevalno službo in njeno vrstnico pri komandi istrskega vojnega področja, ki je 7. februarja sicer predvidevala sovražnikovo »čistko«, vendar kaže, da ni mogla tisti večer obvestiti o tem odredove enote v taborišču.²²

Do zadnjega nepričakovanega napada na odredovo taborišče je prišlo 25. marca 1945 v gozdu Boršt, jugozahodno od Tater v Brkinih. Takrat sta navalili na tisto območje dve nemški in ena nedičevska kolona. Med pohodom po gozdu sta nemška in nedičevska enota naleteli na odredovo taborišče. Med umikom

pa sta odredovi četi naleteli na tretjo nemško enoto. Tudi v tem primeru ni mogla obveščevalna služba preprečiti napada.

Kot manjši spodrseljaj odredovih obveščevalcev velja omeniti še zadevo s financarjem Salvatorjem Amendolo, ki je prispel v partizane 15. junija 1944 z vohunskimi nalogami, vendar so obveščevalci ta naklep ispregledali in ga sprejeli kot partizan-skega pristaša.“

Ko smo opisali pomanjkljivosti odredove obveščevalne službe, si oglejmo, še nekaj njenih uspešnih akcij!

Prvo večjo uspešno obrambno akcijo, v kateri so sodelovali vsi člani obveščevalnega centra in voda, je organizirala odredova obveščevalna služba od 29. aprila do 2. maja 1944, ko se je moral odred na ukaz štaba VII. korpusa z vsemi svojimi enotami nepričakovano napotiti iz Brkinov in Slovenske Istre na Pivko in dalje na Notranjsko. V odredovih enotah je bilo na seznamu 475 borcev in bork, imele pa so tudi 12 konj in mul. Drugi bataljon — 100 borcev — je bil na Pivki, odsotnih pa jih je bilo 72. Zato je bilo treba pazljivo organizirati pohod za več kot 300 borcev, da ne bi zanj zvedel sovražnik in postavil močnih nočnih zased na prehodih čez Reko, cesto in železnico med Ilirsko Bistrico in Pivko.

Pohod, ki so ga izvedli v noci na 2. maj s Prelož čez Reko in kilovški predor, je po zaslugi obveščevalcev in z zavarovanjem, ki ga je postavil 1. bataljon, uspel brezhibno.²⁴

Tedanje zavarovanje obveščevalcev je Bogdan Valenčič takole opisal:

»Že nekaj dni pred pohodom odreda smo bili po navodilih obveščevalnega centra na delu prav vsi obveščevalci. Podnevi in ponoči smo opazovali cesto Ilirska Bistrica—št. Peter, prehode čez železnico in njihovo okolico. V ta namen smo zaposlili tudi vse naše zaupnike na tistem območju. Tem pa se je pridružilo še veliko naših simpatizerjev, terencev in drugih... Območje smo tako intenzivno kontrolirali, da se ne bi bilo moglo na cesti in ob železnici zgoditi prav nič, ne da bi za to zvedel naš obveščevalni center.

Ko je odred krenil s Kozjan čez Prelože proti cesti in železnici, so se začele naši »tipalke« pomikati naprej proti Knežaku in Jurriščam. In res je šel odred povsem nemoteno čez cesto, Reko in železnico... Končno so se vse njegove enote združile nad Jurriščami.«

Najpomembnejši uspeh je dosegla odredova obveščevalna služba od 10. marca do 18. maja 1944, ko je v Sežani in na Opčinah pridobila za sodelovanje podoficirja nemške vojske, koroškega Slovenca Antona Serajnika,* in Mariborčana Dušana Kmetca, ki sta delala kot tolmača na nemških komandah mest na Opčinah in v Sežani ter v raznih drugih enotah, nato pa v štabu 188. nemške divizije gorskih lovcev in štabu njenega 137. polka. Oba sta bila tudi člana 372. izvidniškega oddelka ABWEHR (Frontaufklärungs trupp 372), ki je imel sedež v Trstu, v ulici Nizza 14/1, povezan pa je bil s štabom »Adria«, ki ga je na

Anton Serajnik

Ettore Zaharija

Odredova obveščevalca v sovražnikovih vrstah

* Anton Serajnik se je rodil 1913. leta v St. Petru v Rožu na Koroškem. Nemci so ga prisilno mobilizirali v svojo vojsko in je z njo prišel aprila 1941 v Sk. Loko. Pozimi 1941/42 je bil na vzhodni fronti ranjen, marca 1942 so ga poslali v Sk. Loko v četo rekonvalescentov, kjer se je kot zaveden Slovenec že maja 1942 povezal s tamkajšnjim sodelavcem NOB Francem Margučem in pošiljal strelivo ter obvestila za tamkajšnje partizane. Maja 1943 so ga premestili v Graz. Opravil je abvehrovski jezikovni tečaj in delal pri rekrutni komisiji na Štajerskem do januarja 1944. Ves čas je podpiral NOB. Umrli je 18. julija 1974 v Ljubljani.

Reki vodil dr. Herzele in se je ukvarjal tudi s propagando proti narodnoosvobodilnemu gibanju, šolanjem vohunov in njihovim vrinjanjem v partizanske enote. Za zvezo z zaupniki, ki so priskrbeli obveščevalni službi ne le dragocene podatke iz nemških virov, temveč tudi ponarejene dokumente, je bila organizirana javka pri Zori Skok-Bacinovi v Danah pri Divači. Ta je bila povezana z Mimico Bekarjevo v Sežani, pri kateri so zaupniki puščali obvestila.²⁵

Z obveščevalnim prodorom v štab 188. nemške divizije gorskih lovcev so obveščevalci pridobili izredno pomembno izhodišče za mnoge poznejše akcije. S pomočjo Serajnika in Kmetca so obveščevalci pozneje pridobili še nekatere Slovence po raznih postojankah, ki so jih zasedale enote te divizije. Le nekaj pozneje so obveščevalci IX. korpusa vključili v sodelovanje še Miroslava Majcna in Vilka Marhlja, ki sta tudi delala v štabu te divizije.* Pozneje sta sodelovala z obveščevalci IX. korpusa tudi Serajnik ki Kmetec, toda njuno delovanje za obveščevalno službo IX. korpusa presega okvire zgodovine Istrskega odreda.²⁶

Med prve pomembne prispevke zaupnikov v štabu 188. divizije sodi vsekakor odkritje nemških priprav za napad na Vrhovni štab in tovariša Tita v Drvarju. Zanje je zvedel Serajnik sredi maja 1944 od dr. Herzeleta, šefa štaba »Adria«, ker ga je ta povabil k sodelovanju. Tedaj je menda tudi ugotovil — kot se spominja šef obveščevalnega centra Maks Tomažič — da bi bili morali nemški štabi z območja Sežane in Trsta poslati v Bosno okoli 2000 vojakov v pomoč enotam, ki so bile določene za sodelovanje v ofenzivi. Odredovi obveščevalci so o odkritju teh priprav takoj z depešo obvestili obveščevalni oddelek GŠS in obveščevalni center VII. korpusa. Od tam pa so isti dan dobili navodilo, (menda je bilo to med 18. in 20. majem 1944, pravi Maks Tomažič), naj nemudoma preverijo resničnost vesti. Preveritev je, kot se spominjajo Tomažič, Markučič in Serajnik, potrdila resničnost vesti.²⁷

Naslednja izredno pomembna akcija odredove obveščevalne službe v medzavezniškem boju proti sovražnikovemu vojno-industrijskemu in energetskega potencialu je bilo sodelovanje odredovih obveščevalcev v pripravah načrtov za zavezniški letalski

* Majcna in Marhlja so Nemci konec decembra 1944 odkrili in ju 20. februarja v parku javno ustrelili. (Izjava Vere Stergar-Majcen, arhiv pisca).

napad na rafinerijo nafte Aquila v južnem tržaškem predmestju in na druge industrijske objekte v Trstu, ki ga je zavezniško letalstvo izvedlo v noči na 10. junij 1944.

Priprave za napad so trajale dalj časa in so sodile v okvir zavezniške letalske ofenzive proti nacistični industriji tekočega goriva. Ta se je začela 8. maja 1944 s ciljem uničiti ali bistveno omejiti vire, ki dobavljajo gorivo nemški vojski, ter s tem onemogočiti uporabo njenih letal, tankov in drugih motornih vozil.

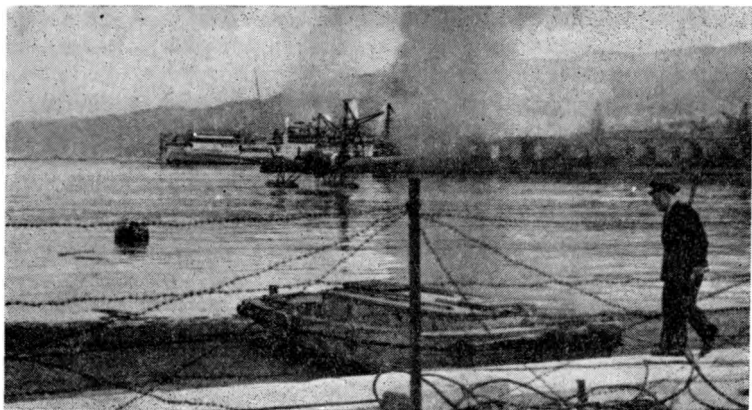
V obveščevalnem centru Istrskega odreda zasledimo priprave za ta napad že 15. aprila, ko je center poročal, da je v Aquili uskladiščenega 20.590 ton motornega olja. Sedem dni pozneje pa je center poročal, da v Aquili z veliko naglico predelujejo surovo romunsko nafto v pogonsko gorivo, parafin, olje in katran ter da je v rezervoarjih uskladiščene 1300 m³ nafte.²⁸

Nekako tedaj je začel, po nalogu nadrejenih, odredov obveščevalni center s pomočjo svojih zaupnikov v Aquili proučevati možnosti za uničenje čistilnice. Izdelali so načrte, na katerih so prikazali razpored obratov in skladišč, potem pa jih je prinesla iz Trsta v Brkine zaupna kurirka, od tam pa so jih poslali obveščevalnemu oddelku glavnega štaba Slovenije.”

Kolikšen pomen je pripisoval GŠS tej akciji, dokazujejo njegove pogoste omembe Aquile v poročilih vrhovnemu štabu NOVJ. Tako je 28. maja poročal, da je v Aquili uskladiščeno 30.000 ton nafte in 130.000 ton mazilnega olja. Dne 8. in 9. junija pa je omenil, da v Aquili predelajo po bombardiranju čistilnice Margera pri Venezii dnevno 3 do 4 vlake po 20 vagonov nafte.

Letalski napad je bil zelo učinkovit. Onemogočil je nadaljnje delo čistilnice in uničil 800 ton krekinga ter 600 ton bencina. Bombe so hudo poškodovale tudi strojno tovarno pri Sv. Andreju in železarno, kjer je bil uničen eden izmed 4 plavžev, medtem ko ladjedelnica sv. Marka ni bila huje prizadeta.³⁰

Po uspešno izvedenih zavezniških letalskih napadih na industrijske objekte v Trstu so odredovi obveščevalci izpeljali še nekaj obsežnih in zahtevnih akcij. Že v drugi polovici julija je bilo opaziti, da si nemški oficirji živahno ogledujejo istrsko obalo. Zadnji dan julija se je sestala na Škofijah komisija 102 nemških ofiairjev, med katerimi je bilo tudi 6 generalov, da si ogleda obrambne položaje in že prej postavljene utrdbe. Štiri dni pozneje je neki fašistični podoficir iz Izole izročil odredovi obveščevalni točki v Istri prepis nemškega fonograma št. OPN

Zavezniško bombardiranje Trsta 10. junija 1944. Fotografirano 10. junija 1944 od Milj

324/P z dne 28. 7. 1944, ki je vseboval ukaz višjega poveljstva tamkajšnjim nemškim enotam, naj takoj zapro črto Trst—Socerb—Slavnik—Učka in začno obalo utrjevati.³¹

Tedaj je bilo na dlani, da bodo Nemci začeli hitro utrjevati obalno območje. To pa je zanimalo vrhovni štab NOV in zavezniško vojaško poveljstvo v Italiji. Obveščevalni oddelek GŠS je zahteval preskus fonograma, vendar se obveščevalni točki zaradi sovražnikove hajke to ni posrečilo. Ker pa so se že prej uresničevale nekatere navedbe fonograma, je bilo jasno, da gre za pristen dokument. Zato so dobili odredovi obveščevalci nalogo, da zasledujejo potek gradenj in poskušajo dobiti načrte.* Res so s pomočjo Serajnika, ki je — kot je povedal po vojni — načrte ukradel v štabu 137. polka, dobili nekaj načrtov o gradnji obrambne linije na območju tržaškega Krasa južno od Trsta, v

* Jože Markučič se je 1967. leta tedanjega zbiranja podatkov o utrjevanju takole spominjal:

»Konec julija ali v začetku avgusta 1944 mi je Serajnik sporočil, naj ga obiščem na Škofijah pri Trstu ... z njim sem se sestal v gostilni pri nekem Spagnoletu. Dogovorila sva se, kako naj mi pripravi načrte o gradnji utrdb in po kom naj mi jih pošlje ...

Zaradi tega sestanka sem zašel v neprimolike, ker me je 'izsledila' kontra-obveščevalna služba VOS in o tem obvestila svojega šefa Bliska (Alberta Grudna — op. pisca). Ta je izdal nalog, naj me takoj aretirajo. Res sta me prišla dva člana VOS v Dol pri Hrastovljah aretirat. Aretacije pa nista mogla izvesti, ker me je zaščitil komandant našega odreda Franc Centa, ki je bil tedaj na obisku pri 1. bataljonu v Istri. Pozneje smo Blisku pojasnili mojo 'sumljivost' (Jože Markučič, pismena izjava v arhivu odbora IO v Kopru).

Istri in Čičariji. Pozneje pa so načrte dopolnjevali prav po podatkih, ki jih je prinašal Serajnik. Medtem pa so obveščevalci v drugi polovici avgusta, ko so začeli Nemci krepiti svoje sile v Istri, ugotavljali tudi razpored nemških enot, njihovih artilerijskih orožij, gradnje bunkerjev in strelskih jarkov, namestitvev štabov, centrov za zveze, skladišč streliva, orožja in hrane. Iskali so tudi minska polja in ovire ob obali ter v obalnih vodah, položaje ladij in drugo. Vsa ta prizadevanja so trajala skoraj do konca vojne, zato so obveščevalci ob koncu aprila, ko je IV. armada korakala na Trst, lahko izročili njenemu poveljstvu sovražnikove obrambne načrte.

Konec avgusta 1944 so obveščevalci prišli tudi do podatkov o sidrišču velike italijanske čezoceanske potniške ladje Rex. To ladjo so kmalu nato, 8. septembra, zavezniška letala potopila.³³

Med pomembne in zelo uspele ofenzivne akcije odredove obveščevalne službe upravičeno sodijo tudi obveščevalne priprave za odredov napad na progo St. Peter—Reka v noči na 2. september 1944. Akcijo sta izvedla dva bataljona v okviru ofenzive NOV in POJ na železnice. Ukaz zanjo je izdal 17. avgusta vrhovni komandant tovariš Tito in zatem neposredno 25. avgusta štab VII. korpusa. Njen namen je bil, da enote NOV Slovenije neposredno podpro zavezniško ofenzivo v Italiji, začeto 25. avgusta proti nemškim enotam na tako imenovani »Gotski«³⁴ obrambni liniji, in priprave za ofenzivo enot NOVJ z otokov proti Južni in osrednji Dalmaciji.

Obveščevalci so začeli akcijo, ko je odredov štab prejel povelje štaba VII. korpusa. Šest dni so opazovali železnico in njeno okolico ter proučevali razmere.* Natančno so ugotovili sovražnikovo zavarovanje in izvrstno pripravili akcijo, ta pa je tudi brezhibno uspela.³⁴

Jeseni 1944 je nemško vojaško in policijsko poveljstvo v težnji, da bi zavarovalo graditev obrambne črte ob obali in na prehodih proti notranjosti, hkrati pa tudi onemogočilo partizanske napade na prometne zveze, zelo zaostriło svoj pritisk na partizanske enote v Brkinih. Zato je morala odredova obvešče-

* Udeleženec Bogdan Valenčič je takole opisal prizadevanja obveščevalcev:

»... Dogajanje na progi in ob njej smo posebno pozorno spremljali ponoči, ker smo tudi akcijo pripravljali v nočnih urah. Morali smo ugotoviti točen vrstni red sovražnikovih patrulj po progi, izslediti morebitne zasede ob njej in stalno organizirano spremljati vse, kar se je dogajalo na progi in v njeni bližini... Obveščevalci so se menjavali na skritih opazovalnicah in sproti po kurirjih poro-

valna služba posebno skrbno spremljati sovražnikova prizadevanja in storiti vse, kar je bilo v njeni moči, da odkrije njegove načrte in nakane proti partizanskim enotam. Pri tem je dosegla prav dobre uspehe. Njeno težišče na obrambnih nalogah pa ni smelo motiti, še manj pa onemogočati izvajanja pomembnejših ofenzivnih nalog, ki so bile v pozni jeseni 1944 z bližanjem zavezniških in naše fronte Slovenskemu primorju vse pomembnejše. Tam so se namreč od začetka novembra zbirale tudi razbite jugoslovanske kvislinške enote, ki so upale, da jih Angloameričani ne bodo le zaščitili, temveč tudi podprli v boju proti novi Jugoslaviji.

Pozno jeseni 1944 je odredova obveščevalna služba še posebno prizadevno ugotavljala razpored sovražnikovih enot v okolici Brkinov, v Slovenski Istri in na Pivki, ker so se te enote povsod dokaj pogosto menjavale. Zato je bilo v tedanjih razmerah zelo težko spremljati in registrirati vse te spremembe. Vendar je obveščevalcem z velikimi lastnimi napori in splošno podporo vsega ljudstva na razne načine ponavadi uspelo ugotoviti vsako pomembnejšo spremembo v razporedu sovražnikovih sil. Njihova tedanja poročila dokazujejo, da so sproti zvedeli za vsak nov sovražnikov top, bunker in mitralješki položaj, pa tudi za večino njegovih zločinskih početij, čeprav je nekatera strogo prikrival. Tako je npr. 20. septembra odredov obveščevalni center poročal, da so Nemci pripeljali v minulih dneh iz tržaške Rižarne v zaprtem kamionu 10 zabojev zgorelih človeških ostankov (pepela) in jih stresli nekje pri Žavljah v morje.³⁵

Obveščevalci v boju proti raketam

Jeseni 1944 je spričo velikih porazov na frontah hitro upadala bojna morala nemških in satelitskih vojakov tudi na Primorskem. Zato sta poskušala nemško vrhovno vojaško poveljstvo in

čali o vsem, kar so opazili, na obveščevalni center... V noči na 2. september so bili obveščevalci na cesti in ob železnici že pred prihodom glavnine 2. in 3. bataljona. Njihova živa veriga zvez, ki je ves čas brezhibno delovala, pa je vzpostavila neposredno povezavo med opazovalci ob progi in štabom odreda. Čim bolj smo se bližali progi, tem večja je bila naša čuječnost... Tik pred progo so dobili komandirji čet in oddelkov zadnja obvestila o razmerah nanje, potem pa sta vodila vsak vod po en obveščevalec. Nato so čete postavile zavarovanje na položaje, ki so jih prej izbrali obveščevalci in jih pokazali komandirjem, minirji pa so začeli minirati in vse je brezhibno steklo.*

(Bogdan Valenčič, pismena izjava udeleženca, arhiv odbora IO v Kopru).

nacistična propaganda bodriti pripadnike armade s širjenjem vesti o novem tajnem orožju, ki ga bo nemška vojska ob ugodni priložnosti uporabila in z njim zmagala. O tem je bil odredov obveščevalni center sproti obveščen. Dne 5. oktobra je dobil štab 188. nemške divizije v Sežani iz višjega poveljstva brzojavko, da je začelo nemško letalstvo v boju proti Angležem uporabljati jekleno letalo z enim pilotom, ki doseže hitrost nad 1000 km na uro.* Obveščevalni center je že naslednji dan to poročal štabu VII. korpusa. V tem poročilu je omenil tudi, da je dobilo nemško poveljstvo ukaz, da mora v primeru izkrcanja angloameriških čet brezpogojno braniti Trst. V poročilu zasledimo tudi novice, da je neki nemški oficir ob vrnitvi iz dopusta prinesel iz Nemčije vest, da je prišlo med oficirji do revolucionarnega vrenja in da je bil premeščen Globočnikov esesovski štab iz Trsta v Gradež v Furlaniji, štab 137. polka 188. divizije pa z Opčin na območje Milj (na Škofije — op. pisca).³⁶

Poznejši ukrepi nemškega poveljstva na Primorskem kažejo, da mu raketno orožje ni bilo potrebno le v propagandne namene, temveč ga je nameravalo ob morebitnem izkrcanju angloameriških čet tudi uporabiti, saj je 27. oktobra odredov obveščevalni center poročal, da so Nemci pripeljali v Trst 10 raket V 1. Hkrati je v tem poročilu omenil, da so Nemci zgradili od Izole do Milj 152 bunkerjev za obrambo pred napadi z morja. Za odredovo obveščevalno službo in NOV sploh pa je bilo pomembnejše, da je jeseni 1944 zvedela, da Nemci izdelujejo v tržaški strojni tovarni in v nekaterih njenih obratih v Trziču pomembno vojaško opremo in da pripravljajo celo proizvodnjo nekaterih delov za rakete »V 2«, ki so naše in zavezniške štabe posebej zanimale. Zato se je Jože Markučič zelo trudil, da bi dobil načrte teh delov. Spominja se, da mu jih je s sodelovanjem inženirja Fortija v Trziču uspelo dobiti.** Načrte je obveščevalni center poslal obveščevalnemu oddelku GŠS.³⁷

* Morda smemo upravičeno domnevati, da je šlo v tem primeru za nemško lovsko letalo na raketni pogon, še verjetneje pa za dirigirano letalo ali tako imenovano raketo »V 1«, in je odredov obveščevalec pomanjkljivo razumel vsebino brzojavke, saj je Winston Churchill v svojih spominih za to obdobje zapisal, da so zgodaj jeseni v Angliji »natanko vedeli«, da jih nameravajo Nemci razen z raketami napasti tudi z dirigiranimi letali. (W. Churchill, Druga svetovna vojna, Ljubljana, 1964, str. 781).

** Po 30 letih se Markučič ne spominja več, kdaj se mu je posrečilo dobiti načrte, prav tako ne more trditi, ali je dobil originalne načrte ali njihove fotokopije. Morda je s tem v vzročni zvezi 10. septembra izvedeni angloameriški letalski

Obveščevalci iščejo podatke o nedičevcih, četnikih in Nemcih

V začetku novembra je prispel na odredovo operativno območje med Postojno in Reko 1. srbski prostovoljski korpus (nedičevci), 6. januarja 1945 pa se mu je pridružil na območju Ilirske Bistrice še 502. liški četniški korpus z množico beguncev.

Obveščevalci pišejo poročilo. Jeseni 1944 na Preložah. Na fotografiji so: pri pisalnem stroju Vlado Benigar, na desni strani Jože Marjek-Joco in v ozadju Maks Tomazič

Zato je obveščevalni oddelek GŠS zahteval, da odredova obveščevalna služba ugotovi, kje so razporejene nedičevske in četniške enote, koliko moštva imajo, kakšna je njihova oborožitev in bojna morala, zlasti pa so zahtevali imena oficirjev v štabih. Obveščevalcem je uspelo do srede marca zbrati podatke o personalni sestavi štabov 1. srbskega prostovoljskega korpusa in njegovega 2., 4. in 5. polka, ki so imeli sedeže v Postojni, Št. Petru, IMnski Bistrici in na Premu, ter zvedeti o njih še marsikaj pomembnega. Manj se jim je posrečilo zbiranje podatkov o četniških enotah.^{3®}

napad na tržaško strojno tovarno? (Jože Markučič, pismena izjava v arhivu odbora IO v Kopru. Poročilo obveščevalne točke št. 1 IO 17. 10. 1944, arhiv odbora IO v Kopru).

Zbiranje podatkov o nedičevcih in četnikih ni zmanjšalo zanimanja obveščevalcev za načrte in ukrepe glavnih sovražnikov — Nemcev. To dokaj nazorno potrjujeta raznolikost in bogastvo podatkov, ki jih je kljub nevarnim razmeram v pozni jeseni in pozimi 1944/45 zbral obveščevalni center iz nemških virov ter jih poslal obveščevalnemu oddelku GŠS in obveščevalnemu centru štaba VII. korpusa. V štabu 188. nemške divizije so pred partizanskimi zaupniki, ki so postajali čedalje bolj veščji in drzni, težko prikrili še kaj pomembnega. Tako so obveščevalci 25. novembra napovedali, da bodo Nemci začeli kmalu obsežno ofenzivo v Brkine. Niso se zmotili. Začela se je popoldne 27. novembra in je trajala do 2. decembra, naslednji dan pa so jo nadaljevali esesovci in fašisti z ropanjem.³⁵

V nemške oficirske vrste je konec novembra zaradi porazov na vseh frontah postopoma pronicalo malodušje. Vera v zmago je bila pri večini že hudo omajana. To je vedel tudi komandant 188. nemške divizije generallajtnant Hans von Hösslin, ki je čutil za potrebno, da 27. novembra na oficirski konferenci v Lokvi prizna oficirjem, da so prišli nad Nemce težki časi, vendar zaradi tega »kot Nemci« ne smejo obupavati. Budna ušesa odredovih zaupnikov so kmalu zaznala tudi to Hösslinovo izjavo, čeprav je bila izrečena v strogo zaprtem oficirskem krogu.⁴⁰

Ostati v Brkinih v vsakršnih razmerah

Zaradi neprestano naraščajočega sovražnikovega pritiska, slabega vremena in dotrajane opreme so se deli odredovega štaba in skoraj vse enote v noči na 28. november začasno umaknili iz Brkinov na Pivko ter dalje na Notranjsko. Obveščevalni center pa je moral s svojim vodom ostati po nalogu obveščevalnega centra VII. korpusa v vsakršnih razmerah v Brkinih, da bi vzdrževal redne stike z zaupniki v štabu 188. nemške divizije in opravljal še druge pomembne naloge. Z odhodom dela štaba in odredovih enot iz Brkinov so se možnosti za delo obveščevalcev dokaj poslabšale. Toda obveščevalci ne bi zaslužili svojega pravega imena, če ne bi tudi v najtežjih razmerah našli vsaj najmanjše možnosti za nadaljevanje pomembnega dela. In res so se znašli in vzdržali do 21. februarja brez štaba in večine enot.

Ker so Nemci vse bolj pritiskali na osrednji in severozahodni del Brkinov, se je skupina 6 vodilnih članov obveščevalnega centra in voda preselila proti njihovi postojanki Divači in si uredila zasilno postojanko v kraški jami Sokolak pri Matavunu, javko pa organizirala v vasi. Drugi člani obveščevalnega voda pa so se razdelili v dvočlanske patrulje po sektorjih. Na javki so sprejemali od civilnih kurirjev in članov obveščevalnega voda poročila, odhajali pretežno v nočnem času na sestanke z zaupniki, proučevali zbrane podatke in pisali poročila ter jih po kurirjih pošiljali pristojnim poveljstvom. Da bi se laže gibal, so se nekateri z dovoljenjem štaba VII. korpusa preoblekli v civilne obleke in si s pomočjo zaupnikov v Divači in Sežani priskrbeli ponarejene dokumente.⁴¹

Da bi videli, v kako nevarnih razmerah so decembra 1944 in januarja 1945 živeli in delali obveščevalci, povzemimo nekaj beležk iz dnevnika Maksa Tomažiča:

- 28. novembra: »Ostalo nas je le 10. Bili smo v ,D' (verjetno v Danah pri Divači — op. pisca). Z nami sta bila tovariš načelnik (Srečko Vičič — op. pisca) in Janko (Janko Jelinčič, pisar v štabu odreda — op. pisca) ... in prvi pomočnik šefa OC (Jože Marjek-Joco — op. pisca). Tega dne nismo dobili nobenega poročila obveščevalcev.«
- Od 28. novembra do 2. decembra: »nismo pisali poročil zaradi hajke v Brkinih. Vsi smo bili v bunkerju.«
- 2. decembra: »Sem šel v patruljo do Podgrada. Nemci so bili na T.« (Na Tatrah — op. pisca).
- 3. decembra: »... je šel tovariš Pepi (Jože Markučič — op. pisca) zaradi opravkov (SZT) v Vreme.«*
- 4. decembra: »... smo se premaknili na »P« (verjetno v zaselek Potoki pri Varejah — op. pisca). Bilismo ves dan v hosti, zvečer pa smo šli v vas ,D'(Dane — op. pisca) ... tudi nemški komandant je gledal z daljnogledom pri kapelici po hribih okoli Dan... Napisali smo poročila za VII. korpus.«
- 6. decembra: »... so prišli Nemci na Artviže, Misliče, Vareje, Ostrovico in Vatovlje... iskali smo taborišče in šli večkrat na Barko...«

* SZT — Terenska zaščita »Savo«, šlo je za obveščevalca, ki je deloval na sektorju Vremske doline in so mu dali ime »Savo«, njegovo delovanje pa označili s »terensko zaščito«. Da bi bila beležka bolj varna, je Tomažič napisal kratice v obratnem vrstnem redu. (Pismo Maksa Tomažiča, piscu, decembra 1974).

— 18. decembra: »Na Vatovljah sem se sestal s obveščevalnim oficirjem VII. korpusa.«

Dne 18. decembra je zapisal, da mora obveščevalni oficir Ivan Dodič organizirati obveščevalno službo na sektorju »P—K« (Podgrad—Kozina ob cesti Reka—Trst). Na tej točki sta delovala obveščevalca Franc Stanič in Ivan Lever.

Medtem se je zvrstilo na območju obveščevalnega centra mnogo zanimivih dogodkov, ki so jih obveščevalci kljub veliki nevarnosti spremljali in poročali o njih. Tako so poročali 10. decembra štabu VII. korpusa, da je prišel na Kozino in v Materijo v spremstvu esesovcev izdajalec Leon.*

V decembru je kljub zelo težkim razmeram še vedno redno delovala tričlanska obveščevalna točka v Istri (Vlado Čebihin,

* Leon (znan pod imenom Leon Turk in Danilo Harauer) je prispel decembra 1943 kot obveščevalec 14. divizije k štabu Istrskega odreda v Brkine z nalogo, da ga pošljejo v Trst kot posebnega divizijskega obveščevalca, štab odreda mu je izdal posebno prepustnico in mu pred 18. decembrom omogočil odhod v Trst. Po odhodu 14. divizije na Štajersko je postal Leon pomožni odredov obveščevalec v Trstu in je 29. decembra 1943 »priskrbel« odredovemu obveščevalnemu centru načrt Trsta z razporedom nemških enot. Čeprav se je Leon že pred italijansko kapitulacijo v tržaškem zaporu sumljivo in čudaško obnašal, tedaj ni, kot kaže, nihče na štabu odreda sumil, da gre za sovražnikovega vrinjenca. Zaradi njegovega obnašanja v Trstu pa ga je štab odreda na zahtevo prvega pomočnika šefa obveščevalnega oficirja Jožeta Markučića le odpoklical in uvedel zoper njega preiskavo. Medtem pa je bil pri štabu odreda pod stražo. Med preverjanjem njegovega delovanja v Trstu je štab odreda verjetno prosil za pojasnila tudi okrožni komite KPS za Trst. Ta je 24. marca odgovoril, da se je Leon v zaporu čudno vedel, da pa nima dokazov za njegovo sovražno delovanje, štabu odreda je svetoval, naj v bodoče ne pošilja posameznikov z obveščevalnimi nalogami v Trst, ker ima v mestu že VOS na skrbi obveščevalno delo; hkrati je pripomnil, da je Leon človek, ki veliko govori in malo naredi.

Odredovi obveščevalci žal niso uspeli zbrati nespornih dokazov za Leonovo izdajalsko delovanje, zato ga je tedanji odredni komisar ukazal izpustiti. Vključili so ga v zaščitno četo kot borca in ga nadzorovali, vendar je konec aprila 1944 po treh dneh ponoči pobegnil in celo odnesel lahek mitraljez. Nato se je vrnil v Trst. Ker je bil medtem štab odreda odstranjen in nekateri njegovi člani obsojeni, je Leon to izkoristil in se drzno pritožil okrožnemu komiteju KPS za Trst, češ da se čuti osebno ogroženega. Štab odreda je na dopis okrožnega komiteja KPS z 21. maja 1944 odgovoril 27. maja 1944 z ugotovitvijo, da je to »napako« zakrivil bivši štab ter poudaril, da se Leon lahko vrne, vendar bo moral odgovarjati za dezerterstvo. S tem je bilo Leonu delo v odredu povsem onemogočeno; gotovo pa se je zavedal, kaj se mu lahko zgodi, zato se v odred ni vrnil. Vendar se je žal okoristil prav s sodbo proti članom odredovega štaba in odvrnil sum s svojega izdajalskega početja, s katerim je potem nadaljeval v Trstu še nekaj mesecev. Vrnil se je celo v tržaški mestni komite ZKMJ (SKOJ) in povzročil izredno veliko škodo narodnoosvobodilnemu gibanju, nakar je prešel v okupatorjeve vrste kot odkrit sodelavec. Tako je prišel 10. decembra 1944 z esesovci na Kozino in v Materijo in povsod izdajal sodelavce NOB ter po nekaterih ugotovitvah povzročil aretacije okoli 400—500 sodelavcev NOB. Končno je bil nekaj pred koncem vojne s prizadevanjem sodelavcev GAP skupin za Trst, članov varnostne obveščevalne službe in odredovih obveščevalcev blizu železniškega nadvoza v Barkovljah pokončan. (Poročila obv. centra IO 23. in 29. 12. 1943 in 10. 12. 1944, A IZDG F 47/11 in AO IO v Kopru, dopisa okrožnega komiteja KPS za Trst 24. 3. in 21. 5. 1944, A IZDG F 296a/I in AO IO v Kopru. Rado Pisot-Sokol, Koper in Gino Gobbo, Izola, Vlada Bidovec-Morana, Maribor, ustni viri, Jože Markučić, Koper, pismo 15. 1*1. 1944, osebni arhiv pisca).

Jožko Pečar in Anton Klobas) ter pošiljala svojemu centru poročila. Zato je ta poročal 22. decembra štabu VII. korpusa, da so Nemci in fašisti organizirali v Istri 16. in 17. decembra čistko velikega obsega, prečesali mnoge predele in aretirali kakšnih 200 ljudi.*²

Po novem letu 1945 so se razmere v Brkinih še poslabšale. Zapadlo je precej snega. Na območje Ilirske Bistrice pa je prispelo iz Like čez Klano okoli 7000 četnikov in članov njihovih družin. Zato je obveščevalni oddelek GŠS večkrat zahteval z depešo, naj obveščevalni center ugotovi premike četnikov in njihovo razmestitev. Dne 10. in 11. januarja pa je zahteval od OC pojasnilo, zakaj se ne javi po radijski zvezi. Pojasnila pa radiotelegrafisti niso mogli oddati, ker se je bil radijski oddajnik pokvaril.⁴³

Medtem ko so prihajali četniki na območje Ilirske Bistrice, so bili obveščevalci še vedno v svojih bivakih v okolici Dan in Škocjana pri Divači.

Maks Tomažič je za 3. in 4. januar zapisal v svoj dnevnik, da so bali v Danah. Nemci pa so se spet pripravljali na hajko v Brkinih. Za naslednja dva dni pa je zabeležil, da so bili na Vato vi jah, kjer sta jih obiskala novi komandant in pomočnik politkomisarja, ter da so ves dan delali. Svojemu pomočniku Jožetu Markučiču pa je tedaj naročil, da se mora vsaj vsakih 14 dni sestati z zaupniki in širiti omrežje.

Za 7. januar je Tomažič zapisal, da je oddal z depešo štabu VII. korpusa podatke o 188. nemški diviziji gorskih lovcev. V dnevnik je zabeležil ime divizijskega komandanta, osebne podatke oficirjev Ia, Ib, Ic, Ida in IdB oddelka ter organizacijsko sestavo njenega bataljona in čete.⁴⁴

Delo obveščevalcev v izredno težavnih razmerah se je nadaljevalo do vrnitve štaba odreda in čet v Brkine pa tudi pozneje, vendar je sovražnikova moč postopoma usihala. Pred koncem vojne so odredovi obveščevalci izvedli še več uspešnih akcij, vendar naj za konec omenimo na kratko le še rešitev arhiva južnoprimorskega okrožnega komiteja in okrožnega odbora OF v začetku marca 1945.

Odredova 4. četa je 2. marca zaplenila nekim tihotapskim prevoznikom na cesti Reka—Trst, med Obrovom in Gradiščem, 2000 kg moke in jo skrila v mline pod Javorjem, še tisti dan je posegla vmes četa iz 1. bataljona 139. polka gorskih lovcev

iz Podgrada in našla del moke. Nekemu vojaku, ki je lovil kuro, pa se je posrečilo odkriti skrivališče arhiva. Nato so Nemci arhiv pobrali in ga odnesli v Podgrad. Šlo je za izredno pomembno gradivo, med katerim so bili tudi popolni sezname pravih imen in priimkov članov KPS, odborov OF, Zveze komunistične mia-

Odredov radijski oddajnik v delu poleti 1944

dine, zveze Slovenske mladine, narodnoosvobodilnih odborov, izvoljenih na zadnjih volitvah, in drugih članov organizacij. Ko so to zvedeli, v okrožnem komiteju KPS in okrožnem odboru OF ter po brkinskih vaseh, je vse prevzela mučna skrb.

Na prošnjo člana okrožnega odbora OF Rada Pišota-Sokola se je obveščevalni oficir Jože Markučič odpeljal s kolesom v Sežano in prosil Serajnika, naj poskuša rešiti arhiv, čeprav ga nemška enota še ni bila poslala v Sežano. Ko pa je arhiv prispel v štab divizije, je šef obveščevalnega oddelka naročil tolmačema Serajniku in Dušanu Kmetcu, naj ločita pomembno od nepomembnega. Tako sta tudi naredila, vendar sta vse pomembnejše spiske skrila in jih potem vrnila okrožnemu komiteju v Brkine. Ta akcija je bila izredno pomembna in tvegana, vendar so jo

brezhibno speljali s tem, da so morali večji del manj pomembnega arhiva žrtvovati.⁴⁵

Kohko so tvegali in kakšne težave so doživljali posamezni člani odredove obveščevalne službe, naj povedo nekateri izvlečki iz njihovih spominov.

Jože Markučič, organizator obveščevalne mreže v sovražniških postojankah, je bil nedvomno najbolj izpostavljen, čeprav je imel pooblastilo kot trgovski potnik in ponarejene nemške dokumente, je nemalokrat zašel v velike težave. Da bi opravil neodložljive naloge v razmerah, ko so gestapovci, esesovci in tajni fašistični policisti v Trstu in drugod izredno ostro nadzorovali gibanje in sploh ves promet, se je moral na potovanjih v Trst, Sežano, na Opčine, v Divačo in drugam večkrat preobleči v duhovnika ali cerkovnika, se voziti z zdravnikovim in rešilnim avtomobilom ter si izmišljati še drugačne ukane. Vedno se mu je uspelo izvleči iz zagate. Zato mu prepustimo, naj nam opiše nekaj svojih doživetij:

»Nekoč sem se po opravljenih nalogah vračal iz Trsta, moral pa bi hil iti še nujno na Opčine. Preden sem tja prispel, sem naletel na znanca, karabinjerskega desetarja (apuntata), ki je bil doma iz Furlanije in je služboval v smodnišnici na Opčinah. Prav tisti dan pa sta nemška esesovska in italijanska fašistična pohcija organizirali na Opčinah racijo. Znanec se je ustrašil in me prosil, naj čimprej izginem. Ko sem mu pojasnil, da imam na Opčinah nujne opravke, s seboj pa sem nosil tudi zavoj z okoli 10 kg zdravil, sva se dogovorila, da me bo vodil kot zvezanega »aretiranca« po Opčinah. In res me je »gnal« na svoje stanovanje. Ko pa sem vse opravil, me je spremil do bloka proti Sežani. Pred blokom sva na notranji strani naletela na nemški vojaški tovornjak, namenjen v Sežano. Moj znanec je poprosil nemškega šoferja, naj bi peljal še mene, njegovega prijatelja. Nemec je takoj privolil... Tako sem se pripeljal z nemškimi vojniki v Sežano in se izognil aretaciji.«

Kot obveščevalec je Markučič opravljal tudi vlogo propagandista OF: po cestah in v sovražniških postojankah je trosil letake. Nekoč v avgustu 1944. leta je tvegale tole:

»V avgustu 1944 sem se peljal s sodelavko Zoro Skok-Bacinovo iz Dan pri Divači po obveščevalnih opravkih. Na kolesih sva peljala vsak po en zavoj propagandnih zemljevidov, na katerih so bile z rdečimi zastavicami označene zavezniške in nem-

ške fronte na vzhodu, zahodu in jugu. Pojasnila (legende) so bila napisana v nemškem in srbohrvaškem jeziku.

Pripeljala sva se v Sežano. Ustavila sva se pred vilo Stock, kjer je bil štab 188. nemške divizije — prav tedaj pa je pritekel po stopnicah iz prvega nadstropja tolmač in naš zaupnik Anton Serajnik na zbor oficirjev in podoficirjev, ki je bil na drugem

Obveščevalka je prinesla poročilo na javko

dvorišču. Izročil sem mu zavoj. Odnese ga je na zbor in ga izročil oficirjem s pojasnilom, da mu ga je pravkar mimogrede izročil neki civil. Oficirji so zavoj odprli, si porazdelili zemljevide in jih brali. Medtem pa sva se z Zoro brž odpeljala naprej.⁴⁷

V takšne ali drugačne težave pa ni zašel le Markučič, pač pa tudi drugi obveščevalci in skoraj sleherni partizan. Med nemško ofenzivo v začetku decembra 1944 pa se je znašla v Škocjanu pri Matavunu malodane v nemški pasti skupina 6 vodilnih članov obveščevalnega centra in voda. Toda iznajdljivost in neizčrpna domišljija preprostih brkinskih in kraških ljudi je rešila partizane iz navidezno brezizhodne zagate. Tudi tokrat je bilo tako.

Maks Tomažič, šef obveščevalnega centra, je dogodek takole opisal:

»Iz varnostnih razlogov smo zapustili bunker v Brezovici in se napotili proti Škocjanu pri Matavunu, ker smo računali, da nam bodo tamkajšnje kraške jame primernejše zatočišče. Med nočnim pohodom sta nas spremljala dež in mrzla burja. Ob zori smo potrkali na okno pri kmečki hiši, nedaleč od Škocjanskih jam... Komaj smo se posedli okoli ognja na odprtem ognjišču in stegnili svoje premrzle ude k prijetni toploti ter zaužili skodelico polente in toplega mleka, že so utrujeni tovariši zakinkali v snu. Ostal sem buden, boreč se s spancem, ker smo pričakovali kurirja... Kmalu se oglasijo pred hišo koraki in trkanje na vrata. Gospodinja se je takoj znašla, odločno zaprla kuhinjska vrata in stopila v vežo.

Zaslišal sem nemško govorjenje, pomešano z gospodinjinim zatrjevanjem: ‚Ja, ja‘. Zdramil sem tovariše in jim povedal, da je v hiši nemška patrolja. Vsi smo bili v civilnih oblekah. Gospodinja in njena hčerka sta poskušale lačne Nemce potešiti že na hodniku z jajci, kruhom in pršutom. Enemu izmed vojakov pa radovedna žilica le ni dala miru, zato je zavil v kuhinjo in nas videl sedeti ob ognju. Gotovo se mu je to čudno zdelo, ker nas je bilo le preveč. Zato je vprašal gospodinjjo, če smo vsi njeni sinovi. Ta pa jim je odgovorila:

‚Imam pet sinov in poročeno hčerko!‘ Za njo je takoj po prijela tudi hčerka, me prijela za roko in energično dejala:

‚Dovolj je lenarjenja, možek, čaka te delo, ki se ne bo samo opravilo!‘

Petim ‚sinovom‘ pa je mama takoj razdelila delo pri živini, pri drveh in drugod ter jih pognala iz hiše.

Tudi Nemci so se odpravili, mi pa smo jim na tihem zaželeli: ‚Vrag vas pocitraj!‘

Toda tik pred odhodom se je eden izmed njih obrnil in stopil k meni ter mi zašepetal v čisti slovenščini:

‚Ne boj se, sem koroški Slovenec. Takoj izginite od tod! Smo le predhodnica večje nemške kolone, ki pride za nami.‘ Nato pa je dodal: ‚Brž, brz, ker imate malo časa!‘ In res smo jo odkurili v grmovje, kakor hitro so nas mogle nositi noge.«⁴⁷

Naj nazadnje prepustimo besedo še Bogdanu Valenčiču, ki nam bo povedal, kako so obveščevalci delali in živeli v kraški

jami in kako je doživel pustni torek 1945 v Matavunu pri Škocjanskih jamah.

»Za javko, kamor naj bi kurirji prinašali poročila, smo si izbrali Matavun pri Škocjanu. Tja je krenila skupina 6 ali 7 članov... ker je tedaj prevladovalo mnenje, da je ta kraj najprikladnejši za dostavljanje poročil iz Brkinov in od Sežane.

Bivališče smo si uredili v neki večji kraški jami... v kateri nam je voda kapljala na slamo in odeje. Največ preglastic pa nam je povzročala dostava poročil. V vas so prihajali kurirji in kurirke in na vsem lepem je ‚promet‘ tako narasel, da ga skoraj ni bilo več mogoče prikrivati. Dolgo ni bilo nobenega znaka, da je to opazil tudi sovražnik... Čez dan smo bili največ v skrivališču, prebirali poročila in iz njih spoznavali razmere (situacijo) nato pa tipkali na majhen stroj poročila v 11 izvodih in jih dali kurirju, da jih je odnesel na relejno postajo. Zvečer smo odhajali v vas na skromno večerjo, včasih pa smo tudi malo posedeli pri ljudeh.

Pa je prišel pustni torek... V vasi smo se zadržali nekoliko dalj kot običajno in se ob zvokih harmonike celo nekajkrat zavrteli z domačimi dekleti. Kmalu pa nas je neka ženska opozorila, da so na njenem vrtu v zasedi Nemci. Urno smo se razkropili na vse strani. Z Zdravkom Kranjcem sva jo mahnila v družbi nekaj deklet proti zaselku Betanija, ki je le kakih 100 metrov niže. Prišli smo naravnost v nemško zasedo. Sredi križišča je ležal vojak za Šarcem. Vsi drugi Nemci pa so se zgrnili k dekletom. Neki mlad vojak se nama je približal in naju še kar vljudno vprašal, kje sva bila in zakaj sva prekoračila policijsko uro. Zgovorila sva se na pustni dan. Nato naju je osebno preiskal, in ker ni ničesar našel, naju je spustil. Drugi Nemci pa so se še vedno smukali okoli deklet, ki so vztrajale, da bi naju rešile, saj so videle v kakšni kaši sva; in res jim je to uspelo.«⁴⁴

S K L E P

Obveščevalna služba Istrskega odreda je z veliko požrtvovalnostjo in iznajdljivostjo vseh njenih članov ter ob aktivni podpori vsega prebivalstva, ki je prišla najbolj do izraza prav v posebni naravi obveščevalnega dela, večje in uspešno opravila vse svoje glavne naloge. Zato je veliko pomenila za odred, druge

enote, politične organizacije, glavni štab Slovenije in vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije.

Njen uspeh je še pomembnejši zato, ker ga je dosegla s strokovno nešolanimi kadri, ki so prišli v njene vrste pretežno iz delavskih in kmečkih slojev, potem pa se usposabljali v delu, v katerem sta jih vodila neomajno prepričanje v pravičnost osvobodilnega boja in trdna odločenost, da priborijo svobodo svojemu ljudstvu in domovini. Za te ideale so bili pripravljeni tvegati tudi največje napore in žrtve pa tudi svoja življenja. Obveščevalci so vztrajali v boju tudi po zadnjih dneh novembra, ko so postale razmere zaradi sovražnega pritiska skoraj nevzdržne in so zahtevale ogromno truda, nadčloveške moči in velike žrtve. Takrat so izgubili 8 tovarišev — dva sta padla, dva sta bila ranjena, štirje pa ujeti. Navzlic tolikšnim naporom in žrtvam so obveščevalci, prežeti z ideali revolucije, s katerimi jih je oborožila Komunistična partija Slovenije, vzdržali in zmagali.

Delež obveščevalne službe pri odredovih in splošnih uspehih je veliko večji, kot ga je bilo mogoče orisati v tem sestavku. V prihodnosti bo nedvomno lahko prišlo tudi do podrobnejšega opisa.

VIRI

- ¹ Jože Markučič, Maks Tomažič, pisni izjavi, AO IO v Kopru.
- ² Srečko Vičič, pisna izjava, AO IO v Kopru. Jože Markučič, isti vir.
- ³ Jože Markučič, Maks Tomažič, isti vira.
- ⁴ Oper. poročila štaba IO (navajam: oper. por. štaba IO) štabu 14. divizije od 21. 11. 1943 do 8. 1. 1944, A IZDG F 296/1.
- ⁵ Situacijska poročila obv. centra IO (Navajam: Sit. poročila obv. centra) štabu 14. divizije 18., 23. in 29. 12. 1943, A IZDG F 47/11.
- ⁶ Jože Markučič, isti vir.
- ⁷ Oper. poročila štaba IO štabu 14. divizije 27. 12. 1943, A IZDG F 296/1.
- ⁸ Maks Tomažič, isti vir.
- ⁹ Oper. poročila štaba IO štabu 7. korpusa 24. 1., 26. in 27. 2. 1944, A IZDG F 296/1.
- ¹⁰ Sezname štabov in obv. voda A IZDG F 296a/IV in 296b/II.
- ¹¹ Personalni sestav štabov in obv. centra od 15. do 21. 2. 1944, A IZDG F 296/1.
- ¹² Sit. poročila obv. centra IO štabu 7. korpusa 29. 4. 1944, A IZDG F 296b/II.
- ¹³ Odredba GŠS iz 12. 4. 1944 in okrožnica štaba 7. korpusa 24. 4. 1944, A IZDG F 52/1.
- ¹⁴ Oper. poročila štaba IO štabu 7. korpusa za januar, februar in marec 1944, A IZDG F 296/1.
- ¹⁵ Sezname novincev in potrdila IO in Notranjskega odreda A IZDG F 296/III.
- ¹⁶ Maks Tomažič, isti vir.
- ¹⁷ Sit. poročila obv. centra IO obv. oddelku GŠS 29. 12. 1943, 4., 6., 8., 10., 12., 18. in 28. 1. 1944 ter 11., 15., 21. in 28. 5. 1944, A IZDG F 47/11, 76/V, 296a/IV.
- ¹⁸ Zapisnik o razgovoru članov zgodovinske komisije z odredovimi obveščevalci 31. 3. 1967 v Kopru, AO IO v Kopru.
- ¹⁹ Bogdan Valenčič, pisna izjava, AO IO v Kopru. Jože Markučič, isti vir.
- ²⁰ Bogdan Valenčič, isti vir.

- ¹³ Krajevna kronika NOB Hrpelje Kozina, — Marija Šturm, Kozina.
 Poročila Stojana Šturma, obv. centru štaba IO maja in junija 1944 AO IO v Kopru.
- ¹⁴ Jože Markučič, isti vir.
- ¹⁵ Bogdan Valenčič, isti vir.
- ¹⁶ Dokumenti v A IZDG F 47/11, 62/11, tl/V, 75/V, 76/V, 296a/IV, 299/III in 301/III.
- ¹⁷ Poročila obv. centra IO štabu 7. korpusa za januar 1944, AO IO v Kopru in IZDG F 296/IV.
- ¹⁸ Jože Butinar in Janez Konestabo, pismeni izjavi udeležencev, AO IO v Kopru.
- ¹⁹ Polde Krebelj, Dragica Ratkovič, pismeni izjavi, AO IO v Kopru.
- ²⁰ Poročila štaba 2. bat. štabu IO 19. 3. 1944, A IZDG F 297/11.
- ²¹ Zapisnik o razgovoru z obveščevalci, isti vir, izjavi Ivana Dodiča in Bogdana Valenčiča.
- ²² Inf. poročilo komande istrskega vojnega področja 7. 2. 1945, AO IO v Kopru.
- ²³ Oper. poročilo štaba 4. bat. 9. brigade štabu 9. korpusa 30. 3. 1945, A IZDG F 301/11. Ivo Lavšin in Mirko Oražem, ustna vira.
- ²⁴ Pregled številčnega stanja moštva, orožja in streliva Istrskega odreda iz 11. 5. 1944, AO IO v Kopru, Bogdan Valenčič, isti vir.
- ²⁵ Jože Markučič, isti vir. Anton Serajnik, pismo iz 22. 2. 1973, isti vir.
- ²⁶ Zora Skok-Bacinova, Postojna, pismena izjava, AO IO v Kopru.
- ²⁷ Mirko Kranjc, Sežana, ustni vir. Anton Serajnik, ustni vir.
- ²⁸ Anton Serajnik, pismena vloga RO ZZB NOV SRS 12. 4. 1973, kopijav osebnem arhivu pisca in pismo iz 22. 2. 1973.
- ²⁹ Jože Markučič in Maks Tomažič, ista vira.
- ³⁰ Albert Speer, Spomini II. Ljubljana 1972, stran 24.
- ³¹ Sit. poročila obv. centra IO 15. in 22. 4. 1944, AO IO v Kopru.
- ³² Jože Markučič, isti vir.
- ³³ Sit. poročila obv. centra GŠS 28. in 29. 5., 15. in 16. 6. 1944, A IZDG F 52/1.
- ³⁴ Poročili obv. točke obv. centra IO 5. in 17. 8. 1944, AO IO v Kopru.
- ³⁵ Poročila obv. točke obv. centra IO od 23. 7. do 14. 10. 1944, AO IO v Kopru in A IZDG F 296a/IV.
- ³⁶ Sit. poročila obv. centra IO štabu 7. korpusa od sept. 1944 do februarja 1945, A IZDG F 299/11.
- ³⁷ Kronologija osvobodilnega boja jug. narodov, Beograd 1964, stran 892—893.
- ³⁸ Povelje štaba 7. korpusa 25. 8. 1944, Zb. NOV VI/15, dok. 118.
- ³⁹ Bogdan Valenčič, isti vir.
- ⁴⁰ Inf. poročila obv. centra 4. bat. 9. brig. A IZDG F 299/III.
- ⁴¹ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 6. 10. 1944, AO IO v Kopru.
- ⁴² Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 27. 10. 1944, A IZDG F 299/III.
- ⁴³ Jože Markučič, isti vir.
- ⁴⁴ Maks Tomažič, dnevnik A IZDG F 301/III. in njegova pismena izjava, isti vir.
- ⁴⁵ Depše obv. odd. GŠS januarja 1945 obv. centru 4. bat. 9. brigade (IO), A IZDG F 83/V.
- ⁴⁶ Sit. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brigade 25. 11. 1944, A IZDG F 299/III.
- ⁴⁷ Inf. poročilo obv. centra 4. bat. 9. brig. 11. 12. 1944, A IZDG F 299/III.
- ⁴⁸ Maks Tomažič, dnevnik in njegova izjava, ista vira.
- ⁴⁹ Srečko Vičič, isti vir.
- ⁵⁰ Maks Tomažič, dnevnik in inf. poročilo OC 4. bat. 9. brig. štabu 7. korpusa 22. 12. 1944, A IZDG F 299/III.
- ⁵¹ Kopije poslanih depše obv. oddelka GŠS 1., 3., 10. in 11. 1. 1945, A IZDG F 83/V.
- ⁵² Maks Tomažič, dnevnik, isti vir.
- ⁵³ Jože Markučič, isti vir. Slavko Pišot-Sokol, ustni vir.
- ⁵⁴ Poročilo propagandnega odseka štaba IO 31. 8. 1944, A IZDG F 296b/III.
- ⁵⁵ Jože Markučič, isti vir.
- ⁵⁶ Maks Tomažič, isti vir.
- ⁵⁷ Bogdan Valenčič, isti vir.

SKLEPNA BESEDA

Ob sklepu dela, ki obravnava zgodovino več kot 20-mesečnega delovanja Istrskega odreda, lahko utemeljeno in upravičeno ugotovimo, da je odred ne glede na težave, ki jih je preživeljal v svojih razvojnih fazah, vendarle uspešno opravil na svojem operativnem območju veliko, težko, odgovorno in v razvoju NOB zgodovinsko pomembno nalogo. Njegove enote so od 5. oktobra 1943 do 26. aprila 1945 241-krat napadle sovražnika in se branile pred njegovimi napadi. Po nepopolnih podatkih iz izvirnih arhivskih dokumentov in pričevanj udeležencev — pri čemer pa manjkajo za večino primerov podatki o sovražnikovih izgubah med napadi na vlake in cestna vozila — so odredovi borci v teh akcijah pobili 336 sovražnikov, jih 162 ranili in 201 ujeli; tako so onesposobili za boj 699 sovražnikov. V tem številu zaradi pomanjkanja zanesljivih virov niso upoštevani padli, ranjeni in ujeti sovražniki v končnih operacijah med 26. aprilom in 5. majem 1945, ko so odredovci po približni oceni ujeli, ranili ali uničili še kakšnih 200 sovražnikov. Odred je torej izločil iz boja okoli 900 sovražnikov. Medtem ko so odredove enote zabeležile okoli 82 padlih, 150 ranjenih, poškodovanih in huje obolelih ter približno 70 ujetih in pogrešanih borcev.

Še pomembnejši je bil odredov prispevek pri onemogočanju mobilizacije našega ljudstva v okupatorske vojaške namene ter pri oviranju njegovega cestnega in železniškega vojaškega prometa, saj so odredni minerji in njegove enote 61-krat napadli železnice in vojaške Transporte, na njih razrušili okoli 4000 metrov proge, 4 pomembnejše mostove, od teh dva velika na lokalni progi Kozina—Trst in s tem popolnoma onemogočili obratovanje te proge po 20. aprilu 1944. Uničili so tudi eno železniško

in tri vodne črpalne postaje ter okoli 20 nosilnih drogov in stolpov električnega daljnovoda, ki je napajal omrežje elektrificiranih železnic Divača—Št. Peter—Reka in dovajal tok iz soških elektrarn reški industriji. Povsem onesposobili ali huje poškodovali so 32 lokomotiv in 167 vagonov, med katerimi so bili tudi 3 oklopni, oboroženi s štiricevnimi brzostrelnimi topovi, en vojaški motorni in dva patroljna oklopna vlaka. Z napadi na železnice so povzročili okoli 11238 ur ali 468 1/4 dni zastoja prometa na njih; od tega 374 dni ali 8976 ur samo na progi Kozina—Trst in 94 1/4 dni ali 2262 ur na drugih.

P R E G L E D bojne aktivnosti Istrskega odreda po mesecih

(X) N x/3	Akcije po mesecih	Št. akcij Sovražnikove izgube					Skupno
		vseh	nd teh na žel	mrtvih	ranjen, ujetih		
1	Od oktobra do konca dec. 1943	9	—	44	1	3	48
2	januarja 1944	17	3	39	9	77	125
3	februarja 1944	10	3	19	14	8	41
4	marca 1944	17	4	46	19	1	66
5	aprila 1944	18	5	31	13	16	60
6	maja 1944	8	4	1	2	—	3
7	junija 1944	21	7	46	14	16	76
8	julija 1944	18	3	8	10	31	49
9	avgusta 1944	17	4	17	13	3	33
10	septembra 1944	16	9	3	5	—	8
11	oktobra 1944	20	7	11	4	1	16
12	novembra 1944	13	5	—	6	—	6
13	decembra 1944	5	—	1	1	—	2
14	januarja 1945	6	1	5	3	5	13
15	februarja 1945	8	1	19	16	1	36
16	marca 1945	13	2	11	5	9	25
17	aprila 1945	25	3	35	27	30	92
	SKUPNO:	241	61	336	162	201	699

Izredno pomemben je bil tudi prispevek odredovih enot in borcev pri novačenju za boj sposobnih prebivalcev v enote NOVJ,

Predsednik republiškega odbora ZZB NOV Slovenije Franc Leskošek pripenja odlikovanje na odredov prapor 6. 10. 1968 na Kozini

saj so samostojno ali v sodelovanju z zalednimi in drugimi vojaškimi enotami ter političnimi organizacijami pridobili za NOVJ v obravnavanem obdobju okoli 4000 novincev, od katerih je večina odšla v enote VII. korpusa na Dolenjsko. In če k temu prištejemo še okoli 800 novincev, ki so se odredovim enotam priključili od 26. aprila do 5. maja 1945, vidimo, da je vstopilo v NOV s sodelovanjem odredovih enot okoli 4800 novih borcev.

V kritičnih obdobjih spomladi in poleti 1944 pa so odredove enote doprinesle v okviru splošnih naporov našega naroda pomemben delež tudi pri zbiranju, prenašanju in prevažanju hrane in tehničnega blaga iz Primorske na Dolenjsko; tja je bilo poslano okoli 60 ton blaga.

Največ je odred v pravičnem boju proti mračnim silam nacifašizma prispeval s tem, da so njegovi borci s svojim delovanjem vezali na svojem operativnem območju v različnih obdobjih od najmanj 5000 do največ 21000 sovražnikovih vojakov, policistov in pripadnikov drugih oboroženih formacij. Vendar

moramo dodati, da tolikšno število sovražnikov ni prišlo na odredovo operativno območje le zaradi odredovega delovanja — zlasti po septembru 1944 — temveč tudi zaradi delovanja drugih partizanskih enot, predvsem pa zaradi bojazni pred angloameriškim izkrcanjem v Istri. Vsekakor pa nemško vojaško poveljstvo teh sil ni moglo uporabiti na drugih frontah v boju proti NOVJ ali zavezniškim armadam.“

Zborovanje odreda ob 25-letnici njegove ustanovitve 6. 10. 1968 na Kozini

Odredove enote so s svojim razporedom po vsem ozemlju južne Primorske in napadi na prometne zveze, prevozna sredstva in patrulje ustvarile za sovražnikovo vojsko negativne, pogosto pa tudi zelo nevarne razmere. Saj so drzno napadale od morja v Slovenski Istri in Trsta do Snežnika pa od Postojne do hrvaške meje ter večkrat žele izredno pomembne uspehe.

Največji uspeh pa so odredove enote dosegle s tem, da so se s svojo vztrajnostjo, bojnimi ukanami, hitrimi premiki in vdori ter takojšnjimi umiki, dobrim poznavanjem krajev in

ljudi, iznajdljivostjo, požrtvovalnostjo, drznostjo in visoko moralno zavestjo nepretrgano obdržale na brkinsko-pivškem območju tudi od novembra 1944 do začetka aprila 1945, ko je bilo tam na vsakega partizana več kot 100 sovražnikov. Nemško vojaško poveljstvo pa je v strahu pred angloameriškim izkrcanjem v Istri storilo vse, kar je moglo, da bi uničilo partizane v neposrednem zaledju obrambne črte v Čičariji in zaščitilo najpomembnejše prometne zveze med Trstom—Reko in Postojno.

Tolikšne uspehe so odredovim borcem omogočili zelo zavedni, narodnoosvobodilnemu boju zvesti in požrtvovalni prebivalci južnoprimorskega okrožja, zlasti pa prebivalci Brkinov, ki so vedno in povsod tudi v najbolj nevarnih razmerah nesebično pomagali svojim borcem.

Veliko so odredu pomagali tudi sposobni in izredno požrtvovalni okrožni, okrajni ter terenski politični aktivisti v južnoprimorskem okrožju.

Med borci odreda zaslužijo posebno pohvalo minerji in obveščevalci, ki so znali vedno in povsod najti najbolj ranljive sovražnikove točke, zvedeti za njegove najbolj skrbno varovane vojaške skrivnosti ter ga najhujše prizadeti, kadar je najmaj pričakoval.

Združeni v enotni in nerazdružljivi fronti z ljudstvom so odredovi borci ne le zmagovali v boju in obvladali vse ovire na poti v svobodo, pač pa so ostali tudi po vojni zvesti svojemu ljudstvu in so zato med prvimi dvignili svoj glas proti zapostavljanju partizanskih Brikinov v njihovem razvoju. Zato je ljudstvo vse njihove zборе in proslave, zlasti tisto na Kozini 6. oktobra 1968 počastilo z množično udeležbo.

Vsem tem, zlasti pa doraščajoči mladini s tega območja, ki prevzema v organizacijah splošnega ljudskega odpora (partizanskih in teritorialnih odredih) tradicije medvojnega Istrskega partizanskega odreda, poklanjamo odredovi borci pričujoče delo v spomin m pouk.

VIRI IN GRADIVO

Pri pisanju monografije Istrskega odreda sem uporabljal naslednje vire:

I. Arhivsko gradivo

- Arhiv inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fascikli. Navajam: A IZDG F.
- Arhivske spise Istrskega odreda, njegovih naslednikov — 4. bataljona 9. brigade 18. divizije in 4. bataljona 18. brigade 30. divizije NOV in POS — fascikli: 296, 296a, 296b, 297—301.
- Arhivske spise Komande istrskega vojnega področja in njej podrejenih komand mest — Ilirske Bistrice, Kopra, Materije in št. Petra (sedaj Pivka), fascikli: 319, 320 in 320a.
- Arhivske spise južnopirimorskega okrožja, fascikli: 636—641.
- Arhivske spise VII. in IX. korpusa, fascikli 119, 151 in 232.
- Arhivske spise GŠS, fascikli 47, 52, 62, 67, 76, 78a, 82 in 83.
- Nemški arhivski fond — 188. nemške divizije, fascikli 02725A, 16220A, 26894A, 20187A, 19071A in 215.
- Vojaški zgodovinski inštitut v Beogradu — sodelavci v Ljubljani.
- Kopije z mikrofilmov dokumentov nemške armadne skupine von Zangen v Severovzhodni Italiji s posnetki dnevnika od 24. 1. do 4. 7. 1944. Dnevnik je hranjen v washingtonskem nacionalnem arhivu (NAW). Navajam: VZI BG, NAW ...
- Arhiv republiškega sekretariata za notranje zadeve. Del dokumentov o Slovenskem narodnem varnostnem zboru SNVZ. Navajam: A RSNZ.
- Arhiv centralnega komiteja zveze komunistov Slovenije. Le nekaj dokumentov, ki izhajajo iz območja Primorske in Istre. Navajam: A CK ZKS.
- Arhiv odbora Istrskega odreda v Kopru, Pristaniški trg 6 — ZZB NOV občine Koper. Navajam: AO IO v Kopru.
- Arhiv obveščevalnega centra Istrskega odreda, najden 1967. leta na Kozjanah in izročen odredovemu odboru. Vsebuje kopije situacijskih poročil iz leta 1944 in 1945 obveščevalnega centra Istrskega odreda, varnostne obveščevalne službe (VOS) za Pri-

morsko — sektor jug., obveščevalnega centra Komande istrskega vojnega področja, Komand mest Ilirska Bistrica, Materija in Št. Peter, obveščevalnih oddelkov okrožnih izpostav za notranje zadeve za Brkine in Slovensko Istro (delno za prvo polovico 1944. leta). Nekaj kopij situacijskih poročil je tudi iz obveščevalnih centrov Notranjskega, Kočevskega in Belokranjskega odreda, 18. in 30. divizije, VII. in IX. korpusa ter GŠS.

II. Objavljene knjige, leksikoni in zborniki

- Roberto Battaglia, Odporniško gibanje v Italiji od 8. 9. 1943 do 25. 4. 1945, Ljubljana 1971;
- Brkini 1974 — NOB NOO, skupina avtorjev, Ljubljana 1974;
- Winston Churchill, Druga svetovna vojna, Ljubljana 1968;
- Edvard Crankshav, Die gestapo, Berlin 1959;
- Hans Dolinger in Hans-A-Jacobsen, Die letzten hundert Tage, 1965 Kurt Desch G mb H München...;
- Jaques Delarue, Zgodovina gestapa, Ljubljana 1968;
- Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968;
- Vojna enciklopedija, Beograd 1964;
- Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilni boj v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967;
- Heinz Huber in Artur Müller, Das dritte Reich II. 1964 Kurt Desch G m b H München ...;
- Jadranski koledar, Trst 1969, 1970 in 1971;
- Jeseni 1942, Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana 1963;
- Vladimir Klemenčič, Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom, SAZU Ljubljana 1959;
- Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968;
- Kronologija osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov 1941—45, Beograd 1964;
- Tone Lotrič, škofjeloški odred, Ljubljana 1971;
- Metod Mikuž, Zgodovinski časopis, letnik XII—XIII, leto 1958—59, Ljubljana 1959, Oris partizanske sanitete, Ljubljana 1967, Zgodovina slovenskega narodnoosvobodilnega boja, Ljubljana 1970, Pregled zgodovine narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji IV. in V. del, Ljubljana 1973;
- Od fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni, skupina avtorjev, Trst 1974.
- Mario Pacor, Confine Orientale, Editore Feltrinelli, Milano 1964;
- Giovanni Padoan-Giani, Abbiamo lotato insieme, Udine 1965;
- Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega Primorja, Nova Gorica 1965;
- Peti kongres Komunistične partije Jugoslavije, Ljubljana 1948;
- Paolo Sema, La lotta in Istria 1890—1945, Trieste 1971;
- Albert Speer, Spomini II, Ljubljana 1972;
- Stevo Sunajko, Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941—45, Ljubljana 1971;

- Črt Šinkovec, Uporni svet pod Snežnikom, Nova Gorica 1966;
- Makso šnuderl, Fašistično-domobranski teror nad Slovenci, Na osvobojenem ozemlju Slovenije 1944, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949;
- Julij Titi, Socialnogeografski problemi na Koprskem podeželju, Koper 1965;
- Janez Tomšič, Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki, Ljubljana 1974;
- Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov — del VI., knjige od 5—18 (Navajam: Zb. NOV VI/7, 8 ... dok ...);
- Zbornik — Ustanak naroda Jugoslavije, 1. knjiga, Beograd 1962.

III. Časopisi in revije

- Dnevniki:
Delo, Ljubljana in Primorski dnevnik, Trst.
- Tedniki:
Il Meridiano di Trieste, Trst,
Nedeljski dnevnik, Ljubljana,
Primorske novice, Koper,
Der Spiegel, Hamburg ZRN, št. 51, 16. 12. 1968,
Slovenski Jadran, Koper,
TV-15, Ljubljana.
- Mesečniki in trimesečniki:
Borec, Ljubljana,
Obala, Koper,
Der Widerstands kämpfer, Wien št. 19 — julij, september 1972
in št. 25 — januar—marec 1974.

IV. Spominsko gradivo

- Neobjavljene pisane spomine borcev, aktivistov in prebivalcev z obravnavanega območja in zapisane ustne izjave (skupno 121) navajam v virih za posameznimi poglavji z označbo: AO 10 v Kopru, nezapisane izjave pa beležim kot ustne vire.

V. Slikovno gradivo

- Slikovno gradivo obsega fotografije in skice.
Skice je izdelal s sodelovanjem pisca Miran Blažina, odredov borec in politični (komisar).
Večino fotografij je odredov odbor izdelal s filmov, odkupljenih od Dominika Maraža iz Kopra, medvojnega odredovega obveščevalca in fotografa. Druge fotografije so dali na voljo odboru in piscu Silvester Maraž, fotograf iz Ilirske Bistrice, Muzej ljudske revolucije v Ljubljani, Srečko Vičič, Izola, Jože Marčič, Koper, Anton Dolgan, Koper, Dušan Puh, Portorož, Jože

Žnidaršič, Ilirska Bistrica, občinski odbor ZZB Koper in skupščine domicilnih občin Ilirske Bistrice, Izole, Kopra, Pirana in Sežane.

Fotokopije dokumentov je izdelala Meta Hauptmanova, fotografinja inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani po dokumentih, hranjenih v arhivu tega inštituta.

Avtor

POVELJNIŠKI KADER

Komandanti

Jože Iskra	od 5. 10. 1943	do 20. 11. 1943
Ivan Kovačič-Efenka	od 21. 11. 1943	do 26. 11. 1943
Franc Korošec-Miha	od 27. 11. 1943	do 12. 12. 1943
Karlo Maslo-Drago	od 27. 12. 1943	do 2. 4. 1944
Anton Požar-Savo	od 3. 4. 1944	do 3. 5. 1944
Franc Centa	od 12. 5. 1944	do 5. 9. 1944

Politični komisarji

Anton Dolgan-Branko	od 5. 10. 1943	do 26. 11. 1943
Leon Klemenčič-Očka	od 27. 11. 1943	do 3. 5. 1944
Ado Slavec	od 12. 5. 1944	do 20. 5. 1944
Janez Zalar-Tavčar	od 21. 5. 1944	do 5. 9. 1944

Namestniki komandanta

Jože Iskra	od 21. 11. 1943	do 12. 12. 1943
Anton Požar-Savo	od 12. 2. 1944	do 2. 4. 1944
Ivan Majcen-Jovo	od 6. 4. 1944	do 5. 9. 1944

Namestniki političnega komisarja

Anton Pišot-Toni	od 5. 10. 1943	do 3. 5. 1944
Janez Magister-Žan	od 5. 6. 1944	do 5. 9. 1944

Načelniki štaba

Franc Potočnik	od 21. 11. 1943	do 26. 11. 1943
Srečko Vdčič-Feliks	od 6. 4. 1944	do 5. 9. 1944

1. BATALJON

Komandanti

Stane Žbogar	od 15. 10. 1943	do 24. 12. 1944
Anton Likar-Smrekar	od 12. 2. 1944	do 16. 3. 1944
Leopold Krebelj	od 17. 3. 1944	do 5. 9. 1944

Politični komisarji

Stanko Margon-Iztok	od 15. 10. 1943	do 12. 3. 1944
Jože Žnidaršič	od 17. 3. 1944	do 5. 4. 1944
Franc Zore	od 6. 4. 1944	do 5. 9. 1944

Namestniki komandanta

Iztok*	od 15. 10. 1943	do 27. 12. 1943
Leopold Krebelj	od 28. 12. 1943	do 16. 3. 1944
Karei Vene	od 20. 4. 1944	do 25. 7. 1944
Ivan Bizjak	od 26. 7. 1944	do 5. 9. 1944

Namestniki političnega komisarja

Ado Slavec	od 28. 11. 1943	do 19. 2. 1944
Alojz Rajer	od 20. 2. 1944	do 5. 4. 1944
Vido Beve	od 6. 4. 1944	do 11. 5. 1944

2. BATALJON

Komandanti

Stanko Truden-Dušan	od 15. 11. 1943	do 11. 5. 1944
Anton Mlakar	od 12. 5. 1944	do 5. 9. 1944

Politični komisarji

Miro Remec-Nanos	od 15. 11. 1944	do 11. 5. 1944
Jože Žnidaršič	od 12. 5. 1944	do 5. 9. 1944

Namestniki komandanta

Srečko Vičič-Feliks	od 15. 11. 1943	do 27. 2. 1944
Slavko Brajnik-Leo	od 28. 2. 1944	do 11. 5. 1944
Valentin Kocjanovič	od 12. 5. 1944	do 29. 8. 1944

* Piscu ni uspelo dobiti Iztokovega pravega imena.

Namestniki političnega komisarja

Ludvik Tomori-Andrej	od 20.	12. 1944	do 11.	5.1944
Leopold Zupančič	od 5.	6. 1944	do 5.	9.1944

3. BATALJON

Komandanti

Darko Peeič-Pezza	od 30.	11. 1943	do 27.	2.1944
Srečko Vičič	od 28.	2. 1944	do 5.	4.1944
Cvetko Poljak	od 16.	6. 1944	do 5.	9.1944

Politični komisarji

Stelio Fontanot-Gildo	od 30.	11. 1943	do 27.	2.1944
Dušan Puh	od 28.	2. 1944	do 19.	3.1944
Ado Slavec	od 20.	3. 1944	do 11.	5.1944
Viktor Kušar	od 16.	6. 1944	do 5.	9.1944

Namestniki komandanta

Giovanni Fiori-Cvetko	od 30.	11. 1943	do 27.	2.1944
Valentin Kocjančič	od 6.	4. 1944	do 11.	5.1944
Karei Vene	od 26.	7. 1944	do 5.	9.1944

Namestniki političnega komisarja

Dušan Puh	od 30.	11. 1943	do 27.	2.1944
Alojz Hren	od 28.	2. 1944	do 19.	3.1944
Dušan Puh	od 20.	3. 1944	do 11.	5.1944
Maks Zadnik	od 16.	6. 1944	do 5.	9.1944

POVELJNIŠKI KADER

4. bataljona 9. in 18. brigade

Komandanti

Franc Centa	od 6.	9. 1944	do 5.	1.1945
Matevž Sivec	od 6.	1. 1945	do 9.	5.1945

Politični komisarji

Janez Zalar-Tavčar	od 6.	9. 1944	do 2.	10.1944
Franjo Kuntarič-Sandiod	3. 10. 1944	do 9.		5.1945

Namestniki komandanta

Leopold Krebelj	od 6. 9. 1944	do 23. 4.1945
Jože Štemberger	od 24. 4. 1944	do 9. 5.1945

Namestniki političnega komisarja

Leopold Zupančič	od 6. 9. 1944	do 5. 1.1945
Vincenc Lukan-Emil	od 6. 1. 1945	do 23. 4.1945
Maks Zadnik	od 24. 4. 1945	do 9. 5.1945

Načelniki štaba

Srečko Vičič-Feliks	od 6. 9. 1944	do 9. 5.1945

POVELJNIŠKI KADRI CET

4. bataljona 9. in 18. brigade

1. CETA

Komandirji

Ivan Bizjak	od 6. 9. 1944	do 3. 10.1944
Jože Štemberger	od 4. 10.1944	do 23. 4.1945

Politični komisarji

Franc Zorc	od 6. 9. 1944	do 5. 1.1945
Leopold Ivančič	od 6. 1. 1945	do 23. 4.1945

Namestniki komandirja

Jože Štemberger	od 6. 9. 1944	do 3. 10.1944
Božo Dmdič-Drago	od 6. 10. 1944	do 5. 1.1945
Ivan Klun	od 6. 1. 1944	do 23. 4.1945

Namestniki političnega komisarja

Miran Blažina-Marjan	od 6. 9. 1944	do 5. 1.1945
Rado Sosič	od 6. 1. 1945	do 4. 4.1945
Maks Zadnik	od 5. 4. 1945	do 23. 4.1945

(Ceta je bila 23. aprila 1945 izločena iz sestava 4. bataljona 18. brigade 30. divizije in poslana na štab IX. korpusa).

2. CETA

(okoli 20. februarja 1945 preimenovana v 4., 23. aprila pa v 1. četo)

Komandirji

Anton Mlakar	od 6. 9. 1944	do 3. 10. 1944
Ivan Pezdirc	od 4. 10. 1944	do 2. 3. 1944
Ivan Janež (začasno)	od 24. 12. 1944	do 2. 3. 1944
Ivan Auber	od 3. 3. 1945	do 9. 5. 1945

Politični komisarji

Anton Banata	od 6. 9. 1944	do 14. 11. 1944
Stane Koman (začasno)	od 24. 12. 1944	do 5. 1. 1945
Franc Sosič	od 6. 1. 1945	do 2. 3. 1945
Janko Jelinčič	od 3. 3. 1945	do 9. 5. 1945

Namestniki komandirja

Ivan Pezdirc	od 6. 9. 1944	do 3. 10. 1944
Franc Lužar	od 4. 10. 1944	do 5. 1. 1945
Ivan Auber	od 6. 1. 1944	do 2. 3. 1945
Ivan Janež	od 3. 3. 1945	do 9. 5. 1945

Namestniki političnega komisarja

Maks Zadnik	od 6. 9. 1944	do 4. 4. 1945
Miran Blažina-Marjan	od 5. 4. 1945	do 9. 5. 1945

3. CETA

Komandirji

Cvetko Poljak	od 6. 9. 1944	do 2. 3. 1945
Ivan Pezdirc	od 3. 3. 1945	do 23. 4. 1945
Albin Vatovec	od 23. 4. 1945	do 9. 5. 1945

Politični komisarji

Jože Žnidaršič	od 6. 9. 1944	do 9. 5. 1945

Namestniki komandirja

Albin Vatovec	od 6. 9. 1944	do 23. 4. 1945
Franc Lužar	od 24. 4. 1945	do 9. 5. 1945

Namestniki političnega komisarja

Anton Ladić	od	6.	9. 1944	do	17.	12.1944
Miran Blažina-Marjan	od	6.	1. 1945	do	4.	4.1945
Silvo Luša	od	5.	4. 1945	do	9.	5.1945

4. CETA

(od okoli 20. februarja 1945 2. četa)

Komandirja

Karel Vene	od	6.	9. 1944	do	23.	4.1945
Ivan Klun	od	24.	4. 1945	do	9.	5.1945

Politični komisarji

Rudi Mahnič-Žito	od	6.	9. 1944	do	5.	1.1945
Piane Zorc	od	6.	1. 1944	do	23.	4.1945
Stane Koman	od	30.	4. 1945	do	9.	5.1945

Namestniki komandirja

Ivan Klun	od	6.	9. 1944	do	5.	1.1945
Božo Drndić-Drago	od	6.	1. 1945	do	23.	4.1945
Rado Pregel	od	24.	4. 1945	do	9.	5.1945

Namestniki političnega komisarja

Anton Škvarča	od	6.	9. 1944	do	9.	5.1945

SEZNAM BORCEV

- Abdulajev Boris, 20. 2. 1920,
 Turkestan, SZ
 Abram Edvard, 11. 5. 1915, Doli-
 na—Trst
 Abram Ivan, 24. 3. 1913, Artviže
 Abram Stojan, 7. 4. 1926, Vrh-
 polje—Sežana
 Abram Vincenc, 28. 12. 1912, Do-
 lina—Trst
 Abnestov Aleksander, 5. 10. 1919,
 Vorošilovsk, SZ
 Abuskijev Etnožan, 5. 8. 1905,
 Turkestan, SZ
 Adilov Alimir, 15. 6. 1922, Sarači,
 SZ
 Agostini Ennio, 7. 7. 1924, Trst
 Akimin Miha, 25. 11. 1918,
 Saratov, SZ
 Aleksijev Gavromin, 26. 12. 1920,
 Baku, SZ
 Alijev Ale Smajlovič, 20. 6. 1912,
 Baku, SZ
 Ambrožič Mirko, 14. 4. 1918, Bar-
 ka — Sežana
 Andrijašič Davorin, 11. 7. 1913,
 Trst
 Aršinovec Danilo
 Auber Ivan, 14. 9. 1924, Dolnji
 vrh — Novo mesto
 Ausec Srečko, 12. 6. 1926, Vareje
 — Sežana
 Babel Fritz, 24. 2. 1924, Wils —
 Tirolska (Nemec)
 Babič Anton, 4. 1. 1921, Bač —
 Materija
 Babič Anton, 17. 2. 1925, Bač —
 Materija
 Babič Ciril, 22. 6. 1914, Marezige
 — Koper
 Babič Edi, 22. 3. 1924, Marezige
 — Koper
 Babič Egidij, Babiči — Koper
 Babič Emil, 1. 4. 1927, Gračišče
 — Koper
 Babič Franc, 25. 2. 1926, Materi-
 ja— Sežana
 Babič Hektor, 22. 3. 1924, Mare-
 zige — Koper
 Babič Ignac, 1. 6. 1913, Marezige
 — Koper
 Babič Karel, 17. 2. 1922, Pomjan
 — Koper
 Babič Karel, 28. 4. 1922, Rodik —
 Sežana
 Babič Ludvik, 2. 4. 1922, Rodik
 — Sežana
 Babič Marjan, 19. 12. 1925, Ma-
 rezige — Koper
 Babuder Avgust, 1917, Bač —
 Sežana
 Babuder Emil, 21. 1. 1912, Šmar-
 je— Koperf
 Bajc Anton, 13. 6. 1924, Sp. Bit-
 nje— Kranj
 Babuder Jože, Misliče
 Bajc Rozina, 29. 12. 1921, Kilov-
 če — Il. Bistrica

- Bak Vladko, 12. 7. 1922, Dolina — Trst
- Balčič Arko, 22. 4. 1922, Milje — Trst
- Balšič Arko, 21. 9. 1921, Milje — Trst
- Bambič Franc, 17. 4. 1924, Marežige — Koper
- Ban Anton, 2. 8. 1925, Lokev — Sežana t
- Ban Ivan, Osp — Koper
- Ban Jože, 13. 10. 1919, Brezovica
- Ban Just, 1925, Brezovica — Sežana
- Barakovič Salko, 3. 3. 1921, Mostar
- Baratov Tozzi, 13. 12. 1923, Har- kov, SZ
- Barba Franc, Istra
- Barba Franc, 1916, Dolina — Trst
- Barba Miroslav, Dolina — Trst
- Barbič Valentin, 8. 9. 1930, Dobrava — Sv. Križ
- Barič Bogomil, 28. 9. 1924, Zavrhek — Sežana
- Baruca Avgust, 1918, Dolnji Ze- mon — Il. Bistrica
- Baruca Jože, 8. 12. 1921, Košta- bona — Koper t
- Barut Karlo, 20. 2. 1917, Kastelec — Kozina
- Barut Lidija, 12. 6. 1920, Gabro- vka — Koper
- Barzan Julij, Orehek — Brkini
- Baša Aleksander, 4. 6. 1927, Pod- graje
- Baša Ivan, 8. 6. 1909, Podbeže
- Bašilov Vladimir, 12. 10. 1922, Harlankova, SZ
- Batista Anton, 9. 6. 1923, Topole — Il. Bistrica
- Battista Franc, 25. 11. 1914, Il. Bistrica
- Battista Ivan, 5. 2. 1926, Golac — Sežana
- Bavdek Jože
- Bažec Andrej, 17. 7. 1925, Puče — Koper
- BelLič Minko, 26.2.1915, Šantoma
- Benčič Anton, 1920, Hrpelje — Sežana
- Benčič Drago, 3. 10. 1919, Hrpe- lje — Sežana
- Benčič Jože, 7. 2. 1927, Slope — Sczănă
- Benčič Valerij, 25. 5. 1925, Pla- njave— Koper
- Bencina Jože, 24. 3. 1910, Trav- nik — Ribnica
- Benedejčič Janez, 8. 2. 1926, Za- tolmin — Tolmin t
- Benigar Alojz, 1917, Trnovo — Il. Bistrica
- Benigar Anton, 22. 1. 1914, Ilirska Bistrica
- Benigar Stane, 31. 10. 1915, Trno- vo — Il. Bistrica
- Benulič Anton, 29. 9. 1922, Pod- grad — Il. Bistrica
- Benulič Karel, 27. 1. 1914, Loče
- Berič Stanko, 28. 8. 1920, Socerb — Koper
- Bernardi Emil, 1. 10. 1901, Ma- lija— Izola
- Bernardi Ivan, 14. 7. 1907, Ma- lija — Izola
- Berne Alojz, 5. 11. 1924, Zabiče
- Bernetič Albert, 5. 3. 1926, Ro- dik — Sežana
- Bernetič Anton, 3. 10. 1910, Ro- dik — Sežana
- Bernetič Avgust, 2. 2. 1913, Ma- rezige — Koper
- Bernetič Franc, 30. 3. 1928, Rodik
- Bernetič Ivan, 5. 7. 1913, Dolina — Trst
- Bernetič Karel, 5. 3. 1926, Rodik — Sežana
- Bernetič Miha, 1918, Brezovo Brdo
- Bernetič Milan, 12. 1. 1927, Ocizlă
- Bernetič Stanko, 22. 3. 1918, Dolina — Trst
- Bersan Angel, 2. 7. 1923, Burje — Marežige
- Bertok Franc, 31. 10. 1914, šmar- je — Koper

- Bertok Ljubo, 22. 11. 1916, Čezar ji — Koper
- Bertok Pavel, 16. 3. 1914, Pobegi — Koper
- Bevc Vido, 8. 2. 1914, Ljubljana
- Bevčič Ivan, 20. 10. 1910, Dol. Zemon — Il. Bistrica
- Bevčič Ivan, 23. 11. 1910, Dol. Zemon — Il. Bistrica
- Biekar Bruno, 16. 6. 1926, Trst
- Biekar Friderik, 22. 8. 1918, Trst
- Bilc Maks, 29. 3. 1915, Zagorje — Pivka
- Biščak Anton, 1915, Buje—Košana
- Bizjak Bruno, 28. 1. 1923, Trst
- Bizjak Ivan, 27. 8. 1916, Moravče pri Gabrovki — Litija
- Bizjak Marjo, Osp — Koper
- Blazina Miran, 30. 3. 1924, Trst
- Bobek Jakob, 30. 1. 1924, Janežovo brdo
- Bolšič Arko, 21. 9. 1922, Milje — Trst
- Bonača Jože
- Bonadio Nicolo, 19. 1. 1919, Catanzaro — Italia
- BaneWi Celleste, 1916 Trst
- Boneta Anton, 6. 1. 1913, Boršt pri Trstu
- Bordon Angel, 7. 5. 1923, Koper
- Bordon Viljem, 10. 5. 1926, Koper
- Boštjančič Alojz, 4. 5. 1913, Harije
- Boštjančič Anton, 1924, Harije
- Boštjančič Pavel, 10. 11. 1916, Harije
- Božič Anton, 20. 2. 1920, Ostrožno brdo — Il. Bistrica
- Božič Franc, 1. 5. 1924, Črnotiče — Koper
- Božič Ivan, 28. 10. 1922, Dreznik
- Božič Ludvik, 25. 2. 1920, Črni kal — Koper
- Brajdič Rudi, 15. 12. 1919, Zapudje, Črnomelj
- Brajnik Miroslav, 1. 9. 1916, Plavje — Koper
- Brajnik Oktavijan, 10. 4. 1926 Plavje — Koper
- Branchi Carlo, 1918, Regio Emilia — Italija
- Brandolin Ernesto, 6. 5. 1927, Trst f
- Brdem Albert, 5. 10. 1924, Dels amir
- Breč Andrej, 17. 7. 1925, Puče — Koper
- Brnetič Grozdan, 17. 3. 1924, Brnetiči — Koper
- Brnetič Jože, 10. 2. 1909, Jasen
- Brožič Anton, 8. 6. 1916, Poljane
- Brožič Franc, 17. 10. 1924, Dolnji Zemon — Il. Bistrica
- Bržan Julij, 1922, Šmarje — Koper
- Bržan Rafael, 10.11.1926, Šmarje — Koper
- Bubnič Alojz, 8. 9. 1919, Pregarje t
- Bubnič Anton, 1. 4. 1910, Poljane
- Bubnič Anton, 4. 10. 1921, Povžane
- Bubnič Franc, 8. 8. 1910, Poljane
- Bubnič Franc, 16. 5. 1914, Poljane
- Bubnič Ivan, 22. 9. 1906, Poljane
- Bubnič Ivan, 19. 5. 1916, Poljane
- Bubnič Ivan, 1920, Pregarje
- Bubnič Ivan, 19. 1. 1916, Poljane
- Bubnič Jože, 11. 4. 1907, Pregarje
- Bubnič Stanko, 17. 8. 1908, Poljane
- Bucaj Karel, 26. 4. 1927, Dolina — Trst
- Bucaj Jože, 27. 1. 1923, Zanimgrad — črni kal
- Butinar Franc, 24. 10. 1912, Podgrad — Il. Bistrica
- Butinar Jože, 20. 9. 1922, Podgrad — Il. Bistrica
- Butinar Jože, 17. 3. 1921, Pregarje
- Butinar Jože, 20. 3. 1926, Pregarje
- Buzerello Michelle, 18. 9. 1911, Santongacci — Italija

Buzečan Marjan, 4. 5. 1924,
Koper

Cah Karlo, 17. 3. 1903, Crai kal
— Koper
Cah Silvester, 21. 12. 1911, Črni
kal — Koper
Ceglar Ivan, 10. 7. 1908, Hrušica t
Ceglar Stanko, 20. 8. 1925, Obrov
Cek Andrej, 11. 4. 1910, Hrušica
— Brkini
Cek Anton, 21. 1. 1924, Hrušica
Centa Franc, 10. 9. 1911, Skrilje
— Ljubljana t
Cergol Aleksander, 2. 5. 1925,
Beka
Cergol Franc, 28. 8. 1919, Velike
Loče
Cergol Ivan, 6. 12. 1911, Velike
Loče
Cergol Rudi, 5. 4. 1919, Beka
Cergol Zofija, 15. 5. 1921, Beka
Cerkvenik Albin-Željko, 21. 7.
1909, Divača
Cerkvenik Andrej, 12. 11. 1903,
Vreme — Divača
Cerkvenik Franc Jožef, 15. 3.
1923, Gornje Vreme — Divača
Cerkvenik Marjan, 16. 9. 1917,
Škocjan — Divača
Cerussi Gino-Giuseppe t
Cesar Anton, 4. 6. 1917, Brezovo
brdo
Cescon Ermano, 7. 4. 1925, Udine
Cetin Edvard, 16. 3. 1918, Kačiče
Cetin Miro, 18. 12. 1924, Harije
— II. Bistrica
Cevna Franc, 11. 7. 1918, Bre-
zovica
Cimerman Jože
Cirk Milan, 2. 2. 1911, Žužem-
berk— Novo mesto
Colja Stanislav, 29. 4. 1912.
Škofije — Divača
Čopek Vilko, 4. 10. 1925, Bazo-
vica
Coscia Ernesto, 1923, Trst
Cunja Boris, 26. 10. 1923, Osp —
Koper

Cupin Angel, 14. 1. 1924, Plavje
— Koper

Čandek Anton, 12. 10. 1912,
Janeževo brdo
Čandek Franc, 1910, Janeževo
brdo
Čebihin Dušan, 19. 7. 1906,
Sežana
Čebihin Franc, 1913, Kozina —
Sežana j"
Čebihin Vladimir, 17. 11. 1913,
Rodik — Sežana
Čebulj Ivan
Čekada Alojz, 20. 2. 1906, Jasen
Čelco Silvo
Čeligo Ivan, 9. 1. 1927, Raven —
Piran
Čepar Albin, Rižana — Koper
Čepar Anton, 26. 12. 1907, Barka
— Q113
Čepar Ivan, 26. 6. 1922, Rodik
Čepar Karel, 28. 7. 1920, Rodik
— ScZ2UfE1
Čepar Ludvik, 24. 12. 1912, Barka
Čepar Rudolf, 29. 12. 1924, Rodik
Čermelj Milan, 8. 1. 1927,
Vrhoplje — Kozina
Černetič Marija, 26. 7. 1919,
Brezovo brdo
Černetič Miha, 15. 2. 1915,
Brezovo brdo
Černetič Janez, 26. 5. 1922,
Brezovo brdo
Cesniik Albert, 1. 1. 1924,
Srednja Kanomlja — Idrija
Česnik Ludvik, 25. 8. 1912, Palčje
— Pivka
Čevna Franc, 11. 6. 1918,
Brezovica
Čok Dušan, 22. 4. 1922, Plavje —
Koper
čok Salvatore, 17. 3. 1927, Plavje
— Koper
Cuk Boris, 29. 1. 1922, Dolina —
Trst
Čuš Alojz, 20. 10. 1926, Podbeže
Čuš Jože, 22. 2. 1913, Podbeže

- Dariš Albin, 18. 7. 1925, Kastelec
Džimanov Iroli, 15. 7. 1922, Don,
SZ
- Debeljak Anton
- Debeljak Karlo, 25. 11. 1919,
Brezovo brdo
- Debernardi Benito, Milje
- Dečman Anton, 30. 7. 1925,
Smrje
- Degan Anton, 10. 8. 1922, Krkav-
če — Koper
- Degan Jože, 12. 7. 1920, Krkavče
- Dekleva Franc, 23. 8. 1922, Rado-
hova vas — Pivka
- Dekleva Ivan, 27. 7. 1924, Huje
- Dekleva Krizant, 25. 10. 1923,
Podgrad — Il. Bistrica
- Dekleva Ludvik, 11. 12. 1921,
Smrje — Il. Bistrica
- Demojzes Franc, 9. 8. 1920,
Poljane — Podgrad
- Detiček Herman, 25. 3. 1905,
Poljane — Slov. Bistrica
- Dežjot Janez, 3. 8. 1926, Misliče
- Dežjot Vladimir, 17. 2. 1919,
Misliče
- De Walderstein Valter, Trst
- Dilizza Francesco, 1913, Italija
- Dobriča Dragica, 8. 1. 1920, Trst
- Dobriča Dušan, Hrpelje —
Kozina
- Dobriča Emil, Rodik
- Dobriča Fani, 1922, Lokev
- Dobriča Franc, 4. 10. 1904,
Hrpelje — Kozina
- Dobriča Milan, 12. 4. 1907, Rodik
- Dobriča Radomir, 1. 1. 1910, Trst
- Dobriča Vladimir, 29. 3. 1914,
Hrpelje — Sežana
- Dobriča Vojko, 15. 7. 1918,
Hrpelje — Sežana
- Dobrinja Ambrož, 12. 12. 1919,
Marezige — Koper
- Dobrinja Efko, 23. 4. 1924, Mare-
zige — Koper
- Dodič Alojz, 23. 11. 1924,
Pregarje
- Dodič Anton, 23. 3. 1921, Obrov
— Sežana.
- Dodič Ivan, 4. 11. 1920, Pregarje
- Dodič Jože, 21. 4. 1924, Obrov —
Sežana
- Dodič Karel, 7. 2. 1918, Obrov —
Sežana
- Dodič Kristjan, 25. 11. 1926,
Pregarje
- Dodič Rudi, 10. 1. 1924, Obrov
- Dolgan Anton, 5. 5. 1909, Topole
- Dolgan Anton, 12. 4. 1909, Vinica
- Dolgan Karel, 14. 7. 1926, Topole
- Dolinov Igobrdi, 20. 11. 1920,
Vorošilovsk, SZ
- Dolmin Ivan, 10. 6. 1924, Dolina
— Trst
- Dolmin Jože, 19. 3. 1926
- Domladiš Anton, 11. 4. 1916, Il.
Bistrica
- Dorini Umberto-Elrajo, 13. 3.
1919, Trst
- Dose Silvio, 5. 4. 1920, Udine
- Dovjak Jože, 27. 10. 1916, Rakek
- Drečnik Anton, 2. 4. 1922, Vinji
vrh — Bela Cerkev
- Drndič Božo-Drago, 3. 10. 1926,
Puliči — Pazin
- Družina Bogdan, 20. 11. 1924,
Boršt — Koper
- Dr už ina Kri stina-Špr oha rj e va,
1921, Padež
- Družina Marija-Šproharjeva,
1920, Padež
- Dujc Dušan, 10. 9. 1920, Drvar
— Bosna
- Dujc Vencal Mil^n, 1. 8. 1925,
Vremski Britof f
- Dujmovič Dušan, 25. 11. 1927,
Tatre
- Dujmovič Ciril, 2. 3. 1925, Ostro-
vica — Materija
- Dujmovič Karlo, 11. 11. 1919
Tatre
- Dzabolov Obnika, 10. 1. 1913,
Harkovska oblast, SZ
- Džimanov Iroli, 15. 7. 1922,
Donska oblast, SZ

- Elliott Daniel, 23. 12. 1918,
Anglež — Indijec
- Fabijan Jordan, 10. 3. 1918, Puče
— Koper
- Fabjančič Franc, 12. 10. 1902,
Prem — Brkini
- Faletič Ludvik, 15. 8. 1921,
Livške ravne — Tolmin
- Fatur Mario, 24. 6. 1912,
D 1 f/VITI app
- Fidel Jakob, 10. 12. 1900, Sušak
- Filipčič Jože, 8. 2. 1921, Tatre
- Filipčič Stanko, 6. 8. 1922, Tatre
- Filipčič Viktor, 21. 7. 1917, Tatre
- Firm Anton, 12. 5. 1925, Kozjane
- Florjančič Franc, Janeževo brdo
- Fiori Giovanni-Cvetko, 27. 7.
1927, Piove del Sacco —
Padova
- Fontanot Stelio, 6. 7. 1918, Milje
— Trst
- Foraus Ernest, 22. 6. 1922,
Dolina — Trst
- Foraus Stanko, 26. 2. 1919,
Dolina — Trst
- Forca Matija, 1904, Harije
- Fornau Vincenc, 31. 3. 1929,
Dolina — Trst
- Fortunat Vilko, 4. 7. 1924, Dekani
— Koper
- Frank Alojz, 20. 9. 1924, Celje
- Frank Andrej, 3. 4. 1928, Brezovo
brdo
- Frank Anton, 1920, Pregarje
- Frank Drago, 19. 3. 1921,
Pregarje
- Frank Franc, 10. 12. 1920, Gornja
Bitnja
- Frank Ibert, 5. 11. 1907, Vreme
— Sežana
- Frank Ivanka, 3. 7. 1924, Celje
- Frank Jože, 15. 4. 1926, Rjavče
- Frank Jože, 3. 8. 1920, Kilovče
- Franza Avgust, 10. 2. 1914, Marežige
— Koper
- Franca Benjamin, 7. 9. 1922,
Dekani
- Furlan Danilo, 26. 6. 1924, Milje
— Trst
- Furlan Drago, 6. 3. 1927,
Koboli — Sežana
- Furlan Jože, 6. 9. 1927, Cernotiče
— Koper
- Furlan Jože, 1. 1. 1927, Kozina
- Furlanič Avrelj, Marežige —
Koper
- Furlanič Avrelj, 28. 10. 1930,
Marežige — Koper
- Furlanič Jože, 12. 6. 1926,
Rizana — Koper
- Gadžijev Magomed Miša, 10. 5.
1914, Bujnask-Mahačkala, SZ
- Gavromin Aleksimir, 26. 12. 1920,
SZ
- Gec Orlando, 14. 5. 1928, (Rupa
— Rijeka) Popetre — Koper
- Gerdejevič Jože, 1. 2. 1909,
Skadanščina
- Gerak Fani, 28. 12. 1924, Rajndol
- Gerk Viktor, 27. 10. 1910,
Hotična
- Glavina Mirko, 2. 6. 1920, Lonjer
— Trst
- Glavina Oskar, 31. 1. 1915, Boršt
— Trst
- Glezič Tulij, 27. 9. 1923, Trst
- Godina Franc, 18. 9. 1927,
Artviže — Brkini
- Godina Stanko, 1924, Milje —
Trst
- Gojak Anton, 12. 5. 1924, Golac
- Gojak Anton, 8. 3. 1926, Golac —
Gojak Jože, 13. 1. 1918, Golac —
Golobič Franc, 13. 4. 1927,
Krašnji vrh — Metlika
- Gombač Janez Jožef, 3. 7. 1917,
Matavun — Divača
- Gombač Jože, 18. 11. 1927,
Hrušica
- Gorenšek Maks, 24. 9. 1926,
Kobarid — Tolmin
- Grandič Anton, 5. 8. 1918,
Dane pri Divači
- Grbec Emil, 20. 2. 1920, Dvori
nad Izolo
- Grbac Franc, 25. 10. 1921, Dvori
nad Izolo

- Grbec Jože, 21. 7. 1921, Dvori nad Izolo
- Grbec Jože, 2. 4. 1912, Golac Seželci
- Grbec Rudolf, 1920, Dvori nad Izolo
- Grbec Zofka, 4. 8. 1919, Vrbica
- Grbinič Franc, 1915, Krašnji vrh — Metlika
- Grdina Alojz, 26. 4. 1924, Santo ma — Koper
- Greblo Aldo, 23. 11. 1919, Osp — Koper
- Gregorič Ivan, 30. 12. 1918, Padna — Piran
- Gregorič Jože, 10. 8. 1909, Peraji — Istra
- Gregorič Milan, Vrhnika
- Gregorič Viljem, 10. 7. 1915, Dekani — Koper
- Grgič Anton, 17. 5. 1925, Trst
- Grgič Silvester, 7. 11. 1924, Trst
- Griščenko Peter, 6. 1. 1913, Pahar, SZ
- Grizon Anton, 3. 4. 1922, Krkavče — Piran
- Grizonič Erminij, 28. 5. 1922, Gažon — Koper
- Grisoni Nello, 1923, Italija
- Grl Jože, Harije
- Grl Ludvik, Harije
- Grl Rafael, 1909, Harije
- Grlj Milan, 19. 9. 1922, Rupa — Rijeka
- Grlica Anton, 23. 7. 1902, Kovčice — Brkini — Trst
- Grlica Jože, 1. 12. 1918, Kovčice
- Grlica Jože, 1. 12. 1927, Kovčice
- Grmšek Ivan, 13. 12. 1909, Veliki Dol — Krško
- Gropajc Danilo, 1. 3. 1923, Draga
- Gropajc Marcello, 13. 8. 1922, Dolina — Trst
- Guerin Sašan, 1923, Dvori nad Izolo, Izola
- Gulič Milan, 1900, Trst
- Gustinčič Franc, 1909, Suhorje
- Gustinčič Ivan, 24. 9. 1911, Rjavče
- Gustinčič Ivan, 29. 9. 1923, Brezovo brdo
- Gustinčič Ivan, 1920, Prem
- Gustinčič Ivan, 25. 12. 1925, Tatre
- Gustinčič Jože, 24. 11. 1926, Rjavče
- Gustinčič Leopold, 1910, Suhorje
- Gustinčič Miro, 29. 10. 1925, Kovčice
- Gvardjančič Ivan, 18. 9. 1927, Podgrad — II. Bistrica
- Hadžijev Redžol, 21. 1. 1921, Vorošilov, SZ
- Hahuerzojev Ahmed, 18. 1. 1920, Harkov, SZ
- Harberdijev Brohman, 1.2.1921, Rostov, SZ
- Hohmatov Češali, 1. 5. 1922, Vorošilovsk, SZ
- Horn Marjan, 2. 10. 1922, Litija
- Horvat Anton, 24. 3. 1925, Stavča vas — Žužemberk
- Hren Alojzij, 2. 5. 1924, Potov vrh, Novo mesto
- Hrenovec Jože, 15. 3. 1911, Zelivc
- Hreščak Stanko, 7. 3. 1917, Podgorje
- Hrobat Miroslav, 11. 8. 1918, Dobravlje — Ajdovščina f
- Hrvat Albini, 25. 3. 1922, Dvori nad Izolo t
- Hrvat Albini, 17. 3. 1921, Dvori nad Izolo
- Hrvat Alojz, 6. 8. 1912, Starod
- Hrvat Andrej, 1912, Harije
- Hrvat Anton, 22. 5. 1909, Pavlica
- Hrvat Avgust, 24. 2. 1926, Lopar — Koper
- Hrvat Bruno, 5. 6. 1927, Plavje — Koper
- Hrvat Bruno, 25. 4. 1925, Hrvatini — Milje
- Hrvat Darko, 2. 8. 1926, Starod
- Hrvat Drago, 7. 3. 1927, Lopar — Koper

Hrvatín Emil, 28. 8. 1925, Dvori nad Izolo
 Hrvatín Erminij, 24. 7. 1926, Dvori nad Izolo
 Hrvatín Franc, 13. 2. 1916, Obrov — Sežana
 Hrvatín Franc, Harije
 Hrvatín Ivan, 10. 12. 1919, Puče — Koper
 Hrvatín Jože, 13. 12. 1913, Lopar — Koper
 Hrvatín Leon, Koper
 Hrvatín-Mihelj Milka, 12. 2. 1924, Osp — Koper
 Hrvatín Rudi, 18. 11. 1915, Starod
 Hrvatín Silvo, 26. 2. 1926, Lopar — Koper
 Hrvatín Slavka, 10. 6. 1924, Mala Pristava
 Hrvatín Valerij, 27. 9. 1902, Milje — Trst
 Hutar Alojzij, 23. 3. 1918, Rožni dol — Črnomelj
 Hvalič Pavel, 3. 12. 1914, Kromberk— Nova Gorica

Irgov Adii, 3. 10. 1917, Zurovu, SZ

Iskra Anton, septembra 1927, Nova vas — II. Bistrica
 Iskra Anton, 11. 11. 1920, Jelšane
 Iskra Franc, 14. 9. 1916, Jelšane
 Iskra Ivan, 24. 2. 1919, Sušak
 Ivančič Alojz, 16. 9. 1906, Zajelšje
 Ivančič Anton, 27. 4. 1925, Golac — Sežana
 Ivančič Bruno, 10. 4. 1924, Domio — Trst
 Ivančič Danilo, 10. 3. 1922, Osp — Koper
 Ivančič Danilo, 18. 9. 1920, Osp — Koper
 Ivančič Dušan, 23. 6. 1924, Gabrovica — Koper
 Ivančič Franc, 10. 2. 1919, Ostrovica
 Ivančič Ivan, Osp — Koper '

Ivančič Cetin Ivanka, 17. 4. 1925, Slivje
 Ivančič Ivan, 1923, Golac
 Ivančič Josip, 2. 9. 1922, Ostrovica
 Ivančič Peter, 28. 2. 1925, Hotična
 Ivančič Polde, 5. 1. 1925, Celje
 Ivanov Aljoša Petljanovič, 6. 3. 1924, Baku, SZ

Jagodnik Albin, 12. 4. 1925, Tominje
 Jagodnik Jože, 24. 1. 1924, Podgrad — II. Bistrica
 Jagodnik Jože, 1914, Tominje
 Jagodnik Rudolf, 1926, Harije f
 Jakomin Franc, 27. 9. 1926, Dekani
 Jakomin Valerij, 9. 9. 1914, Pobegi — Koper
 Jakovčič Ivan, 24. 12. 1920, Gradac
 Jaksim Rotu Hurvirt, 30.9.1919, Haresim, SZ
 Jančič Miloš, 28. 10. 1914, Trst
 Janež Ivan, 6. 2. 1919, Gerovo
 Jarc Rudolf, 11. 3. 1918, Trst
 Javornik Ignac, 31. 7. 1924, Podgrad — II. Bistrica
 Jeler Karel, 21. 6. 1902, Delsani
 Jelinčič Janko, 20. 10. 1921, Zatoľmin — Tolmin
 Jenko Anton, 2. 8. 1922, Celje — II. Bistrica
 Jenko Franc, 31. 10. 1920, Topole
 Jenko Ivan, 23. 6. 1925, Tominje
 Jenko Jože, 11. 2. 1924, Zg. Bitnja
 Jenko Pavel, 29. 6. 1926, Zg. Bitnja
 Jerak Emilija, 9. 8. 1919, Kovčice
 Jereb Anton, 12. 1. 1924, Rupa
 Jerman Angel, 15. 5. 1922, Marežige — Koper
 Jerman Ivan, 21. 7. 1919, Marežige — Koper
 Jerman Marjan, 20. 8. 1912, Zabavlje — Koper
 Jerman Miljo, 7. 8. 1927, Krnica

- Ješelnik Franc, 3. 3. 1920, Draga
 — Kočevje
 Jordan Alenka, 6. 8. 1924, Osp —
 Koper
 Juldasov Abdralin, 1. 2. 1911,
 Buhara, SZ
 Juričič Vergan Marija, Istra
 Jurinčič Lazar, Boršt
 Juriševič Anton, 23. 1. 1920,
 Gradišče
 Juriševič Danilo, Golac
 Juriševič Franc, 9. 6. 1921, Golac
 Juriševič Josip, 2. 1919, Golac
 Juriševič Jože, 13. 6. 1915, Golac
 Juriševič Mirko, 25. 10. 1917,
 Golac
 Jurman Stanko, 17. 8. 1924, Trst

 Kabilja Srečko, 17. 7. 1915,
 Sarajevo
 Kalc Ivan, 16. 8. 1926, Trnovo —
 II. Bistrica
 Kalc Izidor, 1925, Kuteževo
 Kaligarič Emil, 1. 3. 1923, Vinica
 nad Izolo
 Kaligarič Marjan, 4. 9. 1926,
 Vinica nad Izolo
 Kaligarič Mirko, Vinica nad
 Izolo
 Kaligarič Rudolf, 22. 10. 1924,
 Vinica nad Izolo
 Kaligarič Vinko, 8. 6. 1917, črni
 kal — Koper
 Kaligarič Vinko, 8. 6. 1916,
 Vinica nad Izolo
 Kambič Mirko, 26. 4. 1927,
 Primostek — Metlika
 Kandare Viktor, 1905, Harije
 Kapel Savo, 8. 7. 1926, Suhorje
 Karinov Aleksej, 22. 3. 1920,
 Baku, SZ
 Karinov Kadir, 1. 3. 1922,
 Rostov, SZ
 Karinov Parda, 1. 3. 1921,
 Harkov, SZ
 Kariš Enriko, 2. 12. 1920,
 Karo Jože, 28. 4. 1924, Trst
 Kaurečič Marjo, 17. 2. 1920,
 Dekani — Koper
 Kavčič Danilo
 Kavredič Ansehn, 10. 4. 1909,
 Trst
 Kazen Vincenc, 12. 7. 1913,
 Dolina — Trst
 Kerimo Iija Askje, 22. 3. 1920,
 Baku, SZ
 Kiarelli Andrej, Dvori nad
 Izolo (Korte)
 Kirn Pavel, 26. 6. 1925, Celje
 Kirigin Jure, 9. 3. 1920, Otok
 Brač
 Klarič Alojz, 9. 10. 1918, Morava
 — Kočevje
 Klarič Franc, 23. 1. 1911, Rupa
 Klemenčič Leon, 2. 10. 1911,
 Ljubljana
 Kleva Inocent, 11. 12. 1907,
 Malija — Izola
 Kleva Ivan, 27. 12. 1919, Vinica
 nad Izolo
 Kleva Jordan, 15. 2. 1927, Malija
 — Izola
 Kleva Milan, 13. 2. 1927, Vinica
 nad Izolo
 Kleva Odorik, 26. 9. 1924, Dvori
 nad Izolo
 Klikon Alojz, 18. 6. 1925,
 Zatolmin — Tolmin
 Kljun Danilo, 9. 1. 1924,
 Markovščina
 Kljun Ivan, 6. 1. 1922, Brezovica
 Kljun Ivan, 21. 6. 1913
 Markovščina
 Kljun Marija, 4. 9. 1919, Barka
 Kljun Rudolf, 15. 12. 1925,
 Podgrad pri Vremah
 Klun Dušan, 7. 4. 1920, Misliče

 Klun Jože, 28. 3. 1893, Misliče
 Knafelc Maks, 24. 9. 1924,
 Koritnice — II. Bistrica
 Kobe Jože, 29. 4. 1927, Sp. Sušica
 Koce Anton, 23. 3. 1917,
 Podcerkev, Stari trg pri Ložu
 Koce Jože, 27. 9. 1927, Materija
 Kocjan Franc, 1. 4. 1917, Poljane
 Kocjan Franc, 20. 6. 1926,
 Poljane
 Kocjan Marjan, 30. 8. 1919,
 Poljane

Kocjančič Albin, Rižana
Kocjančič Alojz, 21. 6. 1921
 Marezige — Koper
Kocjančič Anton, 14. 2. 1918,
 Hrastovlje — Koper
Kocjančič Anton, 3. 8. 1921,
 Hrastovlje — Koper
Kocjančič Danilo, 7. 4. 1927,
 Velike Loče
Kocjančič Dušan, Strunjan
Kocjančič Dušan, 13. 12. 1919,
 Dol pri Hrastovljah
Kocjančič Franc, 5. 10. 1925,
 Raven — Piran f
Kocjančič Franc, 15. 5. 1925
 Pivka — Postojna
Kocjančič Guildo, 25. 5. 1927
 Hrastovlje
Kocjančič Jovan, 16. 12. 1924,
 Marezige — Koper
Kocjančič Jože, 17. 12. 1924,
 Velike Loče
Kocjančič Jože, 30. 4. 1926,
 Hrastovlje
Kocjančič Jože, 28. 9. 1922
 Hrastovlje
Kocjančič Karlo, 11. 11. 1910,
 Dol pri Hrastovljah
 Kocjančič Lazar, 17. 6. 1915,
 Hrastovlje
 Kocjančič Lazar, 2. 6. 1919,
 Marezige — Koper
 Kocjančič Lazar, 6. 8. 1923,
 Hrastovlje
 Kocjančič Lazar, 20. 6. 1926,
 Tascile
 Kocjančič Marij, 18. 1. 1927,
 Cerej — Koper
 Kocjančič Marjo, 11. 10. 1912,
 Sv. Tomaž — Koper
 Kocjančič Milan, 14. 3. 1926,
 Plavje — Koper
 Kocjančič Roman, 4. 7. 1927,
 Dekani — Koper
 Kocjančič Romano, 4. 7. 1927,
 Dol pri Hrastovljah
 Kocjančič Slavko, 12. 5. 1921,
 Dekani — Koper
 Kocjančič Štefan, 24. 12. 1905,
 Dol pri Hrastovljah

Kocjančič Stefan, 3. 4. 1920,
 Marezige — Koper
Kocjančič Valentin, 10. 2. 1911,
 Kaštelir — Vižinada
Kocjančič-Pahor Vida, 2. 8. 1919,
 Udine
Kocko Jože, 24. 4. 1917,
 Ljubljana
Kočevar Jože, 22. 4. 1917,
 Dolina — Trst
Kodarin Ernest, 26. 4. 1922,
 Lopar — Koper
Kofol Franc, 10. 9. 1912,
 Pečine — Tolmin
Kofolj Viljem, 28. 2. 1925,
 Dekani — Koper
Kogovšek Leon, 6. 9. 1924,
 Pregarje — II. Bistrica
Kokoš Franc, 14. 2. 1915,
 II. Bistrica
Koman Stane, 13. 11. 1920,
 Ljubljana
Kondardin Drago, 28. 9. 1924,
 Borovnica — Vrhnika
Konestabo Ivan, 10. 11. 1921,
 Pregarje
Konkela Stojan, 2. 2. 1921,
 Jelšane
Korač Josip, 4. 1. 1922,
 Kalafini — Italija
 Koradin Julij, 29. 9. 1921, Bonini
 — Koper
 Koren Albert, 14. 10. 1917,
 Marezige — Koper
 Koren Jože, 14. 1. 1924, Podgorje
 Koren Mirko, Marezige — Koper
 Korenika Oktavij, 3. 12. 1924,
 Dvori nad Izolo, Izola
 Korošec Joža-Fini, 22. 10. 1922,
 Ljubljana
 Korošec Gregor, 13. 6. 1916, Osp
 — Koper
 Korošec Jože, 30. 10. 1927, Ocizla
 — Kozina
 Korošec Oliver, 23. 1. 1923, Osp
 — Koper
 Korošec Stanko, 2. 2. 1924,
 Boljunc
 Koščica Avelin, Raven — Piran

- Kotlika Alojz, 3. 1. 1913, Dolina
— Trst
- Kovač Jože, Ljubljana
- Kovačič Albert, 23. 4. 1927,
Vremski Britof
- Kovačič Anton, 7. 6. 1925,
Prelože
- Kovačič Alojz, 14. 9. 1922, Smrje
- Kovačič Ivan, 15. 10. 1924, Naklo
— Divača
- Kovačič Ivan, 6. 11. 1922, Barka
- Kovačič Jože, 1912, Vreje—Di-
vača
- Kovačič Marjan, 17. 2. 1921,
Dekani — Koper
- Kovačič Miroslav, 5. 1. 1922,
Dolnje Vreme
- Kozina Albin, 2. 1. 1922, Beka
- Kozina Anton, 22. 6. 1917, Beka
- Kozlovič Andrej, 12. 10. 1917,
Marezige — Koper
- Kozlovič Anton, 8. 8. 1925,
Marezige — Koper
- Kozlovič Branko, 21. 7. 1925,
Truške
- Kozlovič Dušan, Trsek
- Kozlovič Ivan, 10. 2. 1922,
Trsek — Koper
- Kozlovič Milan, 12. 4. 1914,
Marezige — Koper
- Kralj Drago, 4. 2. 1904, Velika
Dolina
- Kraljič Edo, 3. 10. 1923,
Ljubljana
- Kranjc Jože, 3. 3. 1913, Trst
- Kranjc Karlo, 3. 5. 1912,
Gradišče — Materija
- Kranjc Zdravko, 1920, Trnovo —
II. Bistrica
- Kraševac Gregor, 12. 10. 1906,
Dekani — Koper
- Kraševac Jože, 12. 2. 1915, Osp —
Koper
- Krasna Ivan, Trst
- Kravčenko Peter, 14. 1. 1914,
Alkovodka, Voronjež, SZ
- Krebelj Albin, 25. 8. 1929,
Ostrožno brdo
- Krebelj Franc, 13. 9. 1905, Rožice
- Krebelj Franc, 30. 10. 1913,
Ostrožno brdo
- Krebelj Jože, 2. 8. 1923, Rožice
- Krebelj Leopold, 3. 9. 1920,
Ostrožno brdo
- Krebelj Malka, Ostrožno brdo
- Kröbelj Milan, 1924, Ostrožno
brdo
- Krebelj Stanko, 5. 3. 1924,
Ostrožno brdo
- Krističević Nikola, 7. 10. 1922,
Borovci — Opuzen, Dalmacija
- Krizmanič Milan, 9. 4. 1921, Trst
- Krizmančič Vinko, 22. 3. 1924,
Trst
- Križman Anton, 29. 3. 1913,
Piran
- Križman Jože, 1910, Tublje —
Materija
- Krmac Maks, 19. 3. 1926, Krmci
— Koper
- Krmac Palmo, 26. 11. 1926,
Centur
- Krmac Rudolf, 8. 2. 1914,
Marezige — Koper
- Krmac Viktor, 20. 3. 1923, Krmci
— Koper
- Krmec Avguštin, 24. 8. 1920,
Socerb — Koper
- Krmec Jože, 19. 9. 1919, Dolina
— Trst
- Kunčič Alojz, 26. 5. 1907, Opatija
- Kunovar Ivan, 29. 8. 1911,
Ljubljana
- Kuntarič Franjo, 8. 12. 1913,
Boršt — Brežice
- Kušar Viktor, 3. 11. 1923,
Notranje Gorice — Ljubljana
- Kuzanič Danilo, 4. 7. 1926,
Hrastovlje — Koper
- Kvaternik Zdravko, 21. 11. 1920,
Gerovo — Čabar
- Ladič Anton, 5. 11. 1913, Rijeka
- Lakota Marjan, 8. 9. 1926,
Prelože
- Lakota Marjan, 15. 9. 1926,
Zarečje — II. Bistrica
- Landoni Pietro, 10. 5. 1909,
Galazzato — Varese, Italija

Lapajna Jože, Koper
 Lavrenčič Jože
 Lazar Angel, 24. 3. 1921, Podpeč
 Lazar Danilo, 27. 5. 1924,
 Podpeč — Črni kal
 Lazar Ivan, 22. 5. 1901, Boršt —
 Koper
 Lazar Jože, 10. 5. 1922, Črnotiče
 — Koper t
 Lazar Miroslav, Praproče —
 Koper
 Lazar Rafael, 24. 9. 1924, Podpeč
 — Koper
 Lenarčič Marina, 5. 12. 1924,
 Rakek — Postojna
 Lenič Janez, 23. 7. 1903, Pavla
 vas — Tržišče
 Lenič Lojze, 1. 6. 1925, Malkovec
 — Tržišče
 Lever Ivan, 19. 6. 1926, Huje
 Libravec Ivan, 22. 3. 1925, Smrje
 Ličan Ivo, 10. 7. 1925, Sv. Martin
 Ličen Edo, 29. 1. 1921, Kuteževo
 Likar Anton-Smrekar, 30. 6. 1921,
 Stražišče f
 Lipanovič Ivan, 18. 3. 1924,
 Korčula
 Lipold Franc, 15. 9. 1905,
 Zavrhek — Sežana
 Lisjak Ivan, 3. 2. 1924,
 Krkavče — Koper f
 Ljazman Liberia, 16. 9. 1926,
 Popetre — Koper
 Ljubič Alojzij, 19. 12. 1909,
 Markovščina
 Ljubič Anton, 12. 4. 1927,
 Kovčice
 Ljubič Franc, 3. 11. 1910, Javorje
 Ljubič Rudi, 1922, Javorje
 Logar Stane, 18. 7. 1922, Planina
 Lokatelj Angel, 8. 7. 1911, Osp —
 Koper
 Lovrenčič Aldo, 2. 2. 1926, Milje
 — Trst
 Lovrenčič Boris, 8. 5. 1925,
 Marežige — Koper
 Lovrenčič Ivan, 1909, Harije
 Lovrenčič Vinko, 27. 5. 1927,
 Boršt — Koper

Lovrenčič Živko, 23. 3. 1926,
 Boča ji
 Lovšin Ivan, Dolenja vas —
 Kočevje
 Ludvik Anton, 8. 12. 1920, Rjavče
 Ludvik Ivan, 14. 5. 1925, Rjavče
 Lukač Alojz, 22. 3. 1910, Brezovo
 brdo
 Lukač Mirko, 1918, Kovčice
 Lukane Vincenc, Ljubljana
 Lukovec Anton, 15. 8. 1906,
 Rodik
 Lukovec Franc, 11. 5. 1910,
 Rodik
 Lunder Jože, 27. 9. 1925, Potok
 — Kočevje
 Lupperini Gino, Italijan
 Luša Silvo, 23. 7. 1921, Dekani
 Lužar Franc, 4. 9. 1914, Ivanja
 vas, Mirna peč
 Lužar Matko, Mirna peč
 Lazar Aleksander, 18. 7. 1925,
 Brezovica
 Macarol Rado, Murska Sobota
 Magister Janez, 27. 5. 1923,
 Ljubljana
 Maglica Anton, 2. 2. 1924, Golac
 Maglica Anton, 19. 9. 1915, Golac
 Maglica Franc 12. 1. 1922,
 OF^d)ISC6
 Maglica Franc, 28. 9. 1918, Golac
 Maglica Franc, 16. 4. 1926, Golac
 Maglica Gregor, 16. 8. 1918,
 Golac
 Maglica Ivan, 1911, Golac
 Maglica Ivan, 15. 9. 1915, Golac
 Maglica Ivan, 4. 8. 1918, Golac
 Maglica Ivan, 27. 8. 1918, Golac
 Maglica Jože, 12. 4. 1925, Golac
 Maglica Jože, 2. 2. 1915, Golac
 Maglica Jože, 2. 10. 1926, Golac
 Maglica Jože, 30. 7. 1924,
 Gradišče
 Mahatov Uzibaj, 3. 10. 1923,
 Voronjež, SZ
 Mahne Franc, 18. 10. 1925, Tatre
 Mahne Ivan, 17. 10. 1926, Rjavče
 Mahnič Franc, 12. 9. 1922, Trst

- Mahnič Franko, 10. 9. 1922, Trst
 Mahnič Roman, 1. 10. 1922,
 Boljunec — Trst
 Mahnič Rudolf, 13. 3. 1922,
 Dolina — Trst
 Mahnič Viktor, 29. 8. 1925,
 Dekani — Koper
 Mahnič Zmago, 29. 8. 1925,
 Dekani — Koper
 Majcen Ivan, 15. 4. 1918,
 Stražišče
 Majdič Jože, 22. 3. 1925, Zarečica
 Marnale Rhan, 10. 4. 1922,
 Indijec
 Malajev Gani, 20. 6. 1923,
 Volgograd, SZ
 Malalan Rudolf, 10. 7. 1911,
 Opčine — Trst
 Malečkar Franc, 1912,
 Šmagorje
 Malečkar Ivan, 2. 1. 1925,
 Javorje
 Malikov Gregori, 13. 11. 1927,
 Ural, SZ
 Malinovec Anton, 14. 12. 1914,
 Golac — Sežana
 Maljevac Franc, 31. 12. 1918,
 Kuteževo
 Maljevac Franc, 16. 1. 1927,
 Zabiče
 Marancin Ivan, 27. 1. 1920,
 Marezige — Koper
 Maraž Dominik, 15. 1. 1912,
 Vrtojba — Nova Gorica
 Marciai Orlando, 25. 5. 1921,
 Udine
 Marinac Mičo, 18. 4. 1927,
 Novokračine
 Marinič Franc, 1910, II. Bistrica
 Marino Pero, 4. 2. 1904, Split
 Marjek Jože, 2. 1. 1923,
 Ljubljana
 Markežič Viljem, 3. 1. 1923,
 Žrnjovec
 Mankučič Jože, 1907, Hrastovlje
 Marno Lojze, Dolina — Trst
 Marsetič Alojz, 14. 10. 1920,
 Zazid — Koper
 Marsič Silvester, 23. 4. 1924,
 Zabavlje
 Marsič Angel, 1. 2. 1911,
 Marezige
 Marsič Anton, 1. 5. 1921,
 Marezige
 Marsič Bernard, 12. 3. 1923,
 Marezige
 Marsič Edvin, 18. 8. 1926,
 Marezige
 Marsič Roman, 7. 9. 1923,
 Marezige
 Maslo Franc-Kadilčnik,
 Ostrožno brdo
 Maslo Karlo, 23. 8. 1912,
 Ostrožno brdo
 Matevlijič Ivan, 19. 9. 1925,
 Naklo — Divača t
 Matevlić Karel, 27. 3. 1921,
 Rožice
 Matevžič Ivan, 23. 11. 1916,
 Naklo — Divača
 Matko Milan, 31. 3. 1927, Dol.
 Bitnja — II. Bistrica
 Mavec Ivan, 19. 1. 1926,
 Planince — Tomišel j
 Mavretič Benedikt, 17. 7. 1922,
 Zazid — Isitra
 Mavrovič Jože, 6. 1. 1908,
 Slavski laz
 Medoš Marčelo, 13. 10. 1927,
 Dvori nad Izolo
 Medved Anton, 11. 9. 1919,
 Ostrožno brdo
 Mejak Bruno, 12. 9. 1924, Dvori
 nad Izolo
 Mejak Marjan, 6. 2. 1927,
 Dvori nad Izolo
 Menart Jernej, 24. 8. 1913,
 Ljubljana
 Metlika Ivan, 26. 4. 1902,
 Cernotiče
 Meton Renato, 30. 11. 1924, Milje
 — Trst
 Meton Valerij, 1. 4. 1922, škofije
 — Trst
 Mezgec Anton, 5. 10. 1921, Mrše
 — Materija
 Mezgec Franc, 26. 3. 1922, Tatire
 Mezgec Franc, 22. 4. 1925,
 Kovčice
 Mezgec Jože, 20. 3. 1923, Hrušica

Mezgec Jože, 24. 6. 1921,
 Ostrovica — Materija
 Mezgec Milan, 6. 1. 1920, Artviže
 Mezgec Rudolf, 20. 10. 1910,
 Ostrovica
 Mezgec Stanko, 3. 5. 1926,
 Kovčice
 Mežnar Ludvik, Domžale
 Mihalič Angel, 31. 3. 1921,
 Petrinje
 Mihalič Anton, 20. 1. 1925,
 Podgrad
 Mihalič Anton, 21. 1. 1924, Bakar
 — Osijek
 Mihalič Viktor, 26. 10. 1914,
 Mihele
 Mihec Drago, 29. 3. 1918,
 Kubed — Koper
 Mihelič Anton, 31. 5. 1925,
 Robidnica — Kočevje
 Mihelič Anton, 18. 1. 1913,
 Nasirec
 Mihelič Anton, 13. 7. 1911, Betina
 Mihelič-Novak Helena, 1922,
 Kočevje
 Mihelič Robert, 4. 6. 1910, Mihele
 Miholj Ivan, 24. 6. 1926, Javorje
 Miklavčič Albin, 16. 7. 1924,
 Zenigrad — Cmi kal
 Miklavčič Franc, 7. 9. 1912,
 Idrija
 Miklavčič Ivan, 15. 1. 1925,
 Plavje — Koper
 Miklavčič Izidor, Ljubljana
 Miklavčič Ljubo, 22. 2. 1925,
 Plavje pri Škofijah
 Mikoličič Anton
 Mikolj Karlo, 1925, Brezovica
 Mikulič Cvetko, 27. 12. 1927,
 Huje — Podgrad
 Milostnik Anton, 13. 10. 1920,
 II. Bistrica
 Milović Anton, 25. 9. 1912,
 Gradišče
 Mironov Andrej, 20. 10. 1914,
 Cernožan, SZ
 Mislej Ermangildo, 31. 3. 1926,
 Trst
 Mlakar Tone, 1. 1. 1918,
 Klenovik — Mokronog

Modrijan Gorazd, 1924, Trst
 Moravec Jože, 16. 5. 1920,
 Podklanec — Vinica
 Možina Anton, 29. 4. 1918,
 Sabonje
 Mršnik Alojz, 9. 11. 1916, Smrje
 Mršnik Alojz, 8. 2. 1907, Smrje
 Mršnik Anton, 17. 1. 1912, Smrje
 Mršnik Anton, 1. 3. 1905, Golac
 Mršnik Ivan, 27. 2. 1924, Poljane
 Mršnik Jože, 27. 3. 1914, Poljane
 Mršnik Viktor, 6. 12. 1911,
 Trnovo
 Muhič Jože, 23. 2. 1923, Kočevje
 Murn Jože, 10. 3. 1920,
 Novo mesto

Navse Franc, 1. 3. 1908,
 Podgorje
 Nedoh Anton, 12. 8. 1920, Dane
 pri Divači
 Nedoh Jože, 19. 1. 1923, Barka
 — Sežana
 Nedoh Pavle, Janežovo brdo
 Nemec Ivan
 Nežič Živko, 1. 12. 1913, Nugla —
 Koper
 Novak Anton, 1. 1. 1921, Ob rov
 — Podgrad
 Novak Dušan, 2. 11. 1924, Koper
 Novak Ivan, 7. 3. 1918, Hrpelje
 Novak Jože, Vremski britof
 Novak Venceslav, 4. 8. 1910,
 Dekani — Koper
 Novak Vincenc, Dvori nad Izolo
 Novel Mihael, 22. 12. 1919,
 Bertoki — Koper
 Novljan Anton, 2. 2. 1909, Višnja
 Gora — Grosuplje

Oblak Rade, Vrhnika
 Obad Dušan, 15. 5. 1921, Dekani
 — Koper
 Ocepek Lojze, Trbovlje
 Ogrin Benedikt, 18. 8. 1919, Loka
 Ogrin Jože, 2. 6. 1915, Loka
 Ojo Bruno, 20. 6. 1927, Koper

- Olenik Angel, 12. 12. 1922, Breči.
Šmarje — Koper
- Olenik Dušan, 15. 9. 1921, Loka
- Olenik Jože, 29. 9. 1919, Podpeč
— Koper
- Olenik Marjan, Podpeč — Koper
- Omahen Albin, 15. 1. 1925,
Pomjan — Koper
- Opara Ivan, 26. 1. 1907, Rožice —
Materija
- Oražem Jože, 17. 12. 1927, Mali
log — Loški Potok
- Oražem Jože, 15. 3. 1906, Pivka
— Postojna
- Oražem Mirko, 17. 12. 1927,
Dolenja vas — Ribnica
- Orel Aleksander, Ljubljana
- Orešnik Tomislav, 7. 1. 1925,
Karlovac
- Padovan Albino, 28. 1. 1911,
Oprtalj t
- Palčar Alojz, 17. 4. 1924, Sokoliči
- Palcic Dino, 1925, Italija
- Pasarit Peter, 22. 12. 1922,
Kastelec — Črni kal
- Pasič Mihael, 24. 10. 1906, Brezje
- Pavlič Ernest, 10. 4. 1913,
Pridvor — Koper
- Pavlič Ivan, 30. 7. 1924, Croi kal
— Koper
- Pavlič Ivan, 30. 7. 1920, Crni kal
— Koper
- Pavlič Jože, 26. 12. 1921, Crni kal
— Koper
- Pavlič Jože, 20. 2. 1924, Crai kal
— Koper
- Pavlič Jože, 10. 3. 1906, Trst
- Pavlič Leon, 20. 6. 1923, Geroovo
- Pavšič Ciril, Tolminsko
- Pecič Pezza Darko, 23. 11. 1915.
Miši — Dekani
- Pecič Filip, 8. 6. 1929, Messina
- Pečar Ivan, 29. 12. 1922, Prešnica
- Pečar Jordan, 7. 2. 1927, Prešnica
- Pečar Jože, 25. 2. 1920, Prešnica
- Pečar Stanko, 15. 4. 1924,
Prešnica
- Penko Ivan, 1907, Buje pri
Košani
- Perenič Ivan, Prem
- Perko Ivan, 7. 1. 1927, Pristaya
— Novo mesto
- Perne Franc, 26. 6. 1910,
Šentjane — Piran
- Peroša Emil, 29. 1. 1926, Kampel
— Istra
- Peroša Franc
- Pertot Danilo, 2. 5. 1926, Lonjer
- Peroša Guido, 16. 3. 1924,
Fijeroga — **Koper**
- Perušič Rudolf, 7. 7. 1924, Flegi
- Peterlin Stanislav, 17. 9. 1911,
Il. Bistrica
- Peteros Angel, 1. 1. 1920, Boršt
— Koper
- Peteros Marjan, 22. 8. 1922,
Hrpelje — Sežana
- Peteros Milan, 29. 8. 1918,
P
- Peteros Mirko, 20. 3. 1913,
Boršt — Trst
- Peteros Rudi, 26. 2. 1921, Boršt
— Koper
- Petkovšek Jože-Branko, 24. 10.
1921, Vel. Ligojna
- Petrinja Avreljo, 3. 8. 1921,
Pobegi — Koper
- Petrinja Just, 31. 3. 1922,
Petrinje
- Petrinja Peter, 29. 6. 1924,
Petrinje
- Petronič Avreljo, 3. 8. 1921,
Koper
- Pezdirč Ivan, 24. 3. 1922,
Črnomelj
- Piciga Marij, 12. 10. 1920, Dekani
— Koper
- Pirkovič Matija, Novo **mesto**
- Pišot Anton, 18. 9. 1909, Selo—
Nova Gorica
- Plackar Anton, Rodik — Sežana
- Plahuta Guido, 26. 12. 1926,
Marežice — **Koper**
- Planinc Franc, 26. 4. 1908,
Dolnje Vreme — Sežana

- Plečko Jože, 26. 4. 1917,
Ljubljana
- Pobega Daniel, 28. 8. 1926,
Dekani — Koper
- Pobega Gvido, 28. 3. 1920,
Pobegi — Koper
- Počkaj Alojz, 20. 2. 1925, Dol
Bitja — II. Bistrica
- Počkaj Bogomil, 1917, Harije
- Počkaj Danilo, 27. 8. 1910,
Slope f
- Počkaj Franc, Ostrožno brdo
- Počkaj Ivan, 25. 7. 1921, Slope —
Materija
- Počkaj Ivan, 1916, Slope
- Počkaj Josip, 16. 6. 1924, Barka
Pohar Vinko
- Pohlen Marcel, 17. 2. 1922,
Hrastovlje — Koper
- Poljak Cveto, 20. 3. 1921, Gorica
- Poles Stanko, 1. 10. 1919, Brgod
- Poles Franc, 2. 10. 1927,
Skadanščina
- Poles Stanko, 1. 10. 1919,
Prpcm pa
- Polh Anton, 1902, Harije
- Polh Mario, 29. 2. 1915,
II. Bistrica
- Poljak Ivan, 18. 5. 1919, Podgorje
- Polonov Dimitrij, 25. 10. 1903,
Zivnojevno, SZ
- Ponikvar Boris, 28. 11. 1917,
Kozina
- Poropat Anton, Vodice
- Poropat Anton, 28. 11. 1912,
Gračišče
- Potočnik Franc
- Poznar Ivan, 31. 12. 1924, Rupa
- Požar Anton, 25. 10. 1924,
Sodražica
- Požar Franc, 4. 2. 1927, Velike
Loče
- Požar Irena, 6. 11. 1929, Kozjane
— Sežana
- Požar Joško
- Požar Rudolf (Požru), Beka, 18.
11. 1920, Beka
- Požar Stanko, 14. 10. 1922,
Bazovica
- Požar Viktor, 17. 1. 1917, Rodik
- Prašelj Božanka, 28. 8. 1922,
Socerb — Kozina
- Pregelj Rado, 14. 1. 1925,
G. Branica
- Pribac Anton, 13. 6. 1922, Nova
vas — Piran
- Prelec Albin, 13. 10. 1913, Barka
— ~~823~~113
- Prelc Alojz, 9. 8. 1909, Barka
- Prezelj Stojan, 5. 10. 1924,
Bazovica
- Prhne Franc, 26. 6. 1910,
Šentjane — Piran
- Pribac Fabjan, 5. 6. 1920, Puče —
Koper
- Pribac Franc, 26. 9. 1927, Puče —
Koper
- Pribac Jože, 18. 11. 1919, Padna
- Primc Vlado, 29. 5. 1925, Vrbica
- Primožič Danilo, 12. 9. 1926,
Gabrovica — Koper
- Prodan Emil, 29. 9. 1919,
Šmarje — Koper
- Prunk Albert, 1907
- Prunk Franc, 21. 12. 1924,
Dol. Vreme — Sežana
- Pucer Anton, 10. 3. 1924, Puče —
Koper t
- Pucer Jože, 3. 6. 1927, Puče —
Koper
- Puh Dušan, 30. 11. 1922, Velike
Lašče
- Race Aniton, 18. 5. 1925, Rodik
- Race Jože, 27. 9. 1927, Rodik
- Race Karel, 26. 11. 1926, Rodik
- Racman Bernard, 3. 2. 1911,
Mihele
- Radomsky Edi, 1. 10. 1922,
Katovice — Poljska
- Radovac Jože, 2. 4. 1908, Socerb
— Koper
- Rajer Alojz, 12. 3. 1921, Mirna
peč — Novo mesto
- Rapez Giovanni, 1927, Italija
- Raspor Anton, 25. 5. 1927,
Vrbica — II. Bistrica
- Raspor Viktor, 4. 5. 1908,
Vrhpolje — Vipava

- Raspor Drago, 1. 1. 1919,
II. Bistrica
- Raspor Pavel, 29. 1. 1915,
Prestranek — Postojna
- Rastovič Anton, 15. 8. 1917, Vis,
Dalmacija
- Rašin Karlo, 23. 5. 1925, Velike
Loče
- Ratkovič Dragica, 20. 5. 1923,
Trebinje
- Razucca Avguštin
- Ražem Ivan, 30. 8. 1919,
Kozjane — Sežana
- Ražem Ludvik, 17. 8. 1911,
Lokev — Sežana
- Ražman Dušan, 21. 6. 1926,
Marezige — Koper
- Ražman Edvard, 7. 2. 1925,
Marezige — Koper
- Ražman Jože, 23. 12. 1918,
Marezige — Koper
- Rehmanov Papir, 30. 3. 1922,
Rostov — SZ
- Remec Mirko, 2. 1. 1923, Ozeljan
— Nova Gorica
- Remškar Kostja, 23. 12. 1920,
Ljubljana
- Renko Rudi, 13. 5. 1914, Trnovo
- Resinovič Jože-Očka, 1902,
Hrpelje
- Ribič Anton, 2. 6. 1916, Setnje —
Ormož
- Rihtar Anton, 4. 9. 1926,
Hrastovlje
- Rihtar Viktor, 22. 5. 1905, Dol
pri Hrastovljah
- Rodela Žarko, 23. 3. 1917, Dekani
— Koper
- Rogelj Peter, 30. 11. 1923,
Ljubljana
- Rogeljšek Martin, 18. 11. 1913,
Šoštanj
- Rojc Celestina, 24. 11. 1925,
Kozina
- Rolih Aldo, 1. 4. 1928, Rodik
- Ropotec Jože, 1898, Koper f
- Rožanc Albert, 4. 6. 1926, Barka
- Rožanc Anton, 20. 1. 1925,
Vareje
- Rožanc Ivan, 12. 9. 1923, Vareje
— Divača
- Rožanc Rudolf, 19. 4. 1925,
Vareje — Sežana
- Rožnik Jože, 12. 10. 1922,
Zenigrad
- Sabadin Elio, 16. 4. 1923, Trst
- Sabadin Gvido, 10. 5. 1926,
Krnice — Dekani
- Sabadin Severin, 10. 4. 1926,
Krnice — Dekani
- Sadkov Sobijer, 3. 15. 1915,
Baškiri, SZ
- Sadkov Sobijev, 3. 12. 1915,
Rostov, SZ
- Salijev Marjih, 6. 1. 1915,
Petrograd, SZ
- Sam Albin, 10. 4. 1921, Dekani —
Koper
- Samec Jože, 14. 9. 1919, Dolina
— Trst
- Samratov Atanazvica Rim, 20. 6.
1920, Tarkul, SZ
- Samsa Anton, 1. 1. 1921, Prelože
v Brkinih
- Samsa Franc, 29. 1. 1912,
Pregarje
- Samsa Ivan, 3. 5. 1924, Prelože
v Brkinih
- Sancin Jože, 13. 5. 1919, Dolina
— Trst
- Sancin Karlo, 4. 1. 1911,
Boljunec
- Saparov Karembetej Andrej,
1919, Turkestan, SZ
- Saparov Miša, 14. 5. 1920,
Turkestan, SZ
- Sarbin Arbes, 2. 5. 1920, Gorop.
SZ
- Saule Peter, 29. 6. 1908, Rožice
- Sautič Artur, 25. 2. 1925,
Marezige — Koper
- Sautič Roman, 13. 3. 1924,
Marezige — Koper
- Sautič Roman, Zabavlje — Istra
- Savarin Jordan, 7. 2. 1925,
Šmarje pri Kopru
- Savarin Oskar, 4. 4. 1918,
Šmarje pri Kopru

- Sažec Ludvik, 25. 2. 1920, Črni
kal — Koper
- Sedlar Franc, 22. 6. 1924, Desine
— Črnomelj
- Sedmak Alojz, 13. 9. 1924,
Jursiče — Pivka
- Sedmak Anton, 16. 1. 1920,
Koritnice — Knežak — II.
Bistrica
- Segulin Franc, 11. 11. 1927, Slope
- Segulin Karel, Tublje
- Semič Alojzij
- Senica Jože, 7. 7. 1926,
Dekani — Koper
- Serajnik Antotn, 1913, Št. Jakob
v Rožu — Koroška
- Sergejevič Aleksander, 19. 3.
1922, Baku, SZ
- Sešek Fani, 28. 12. 1920, Rajndol
- Sešek Franc, Trata—Šk. Loka
- Sešelnik Franc, 11. 4. 1900, Novi
kot
- Sever Herman, 26. 8. 1927,
Dekani — Koper
- Sever Jože, 26. 12. 1919,
Dekani — Koper
- Sik Jordan, 26. 9. 1922, Dekani
— Koper
- Sirk Aleksander, 19. 5. 1921,
Rižana — Koper
- Sirk Jordan, 26. 9. 1922, Dekani
— Koper
- Sharif od War Din, 11. 1. 1920,
Kardaspur, Indijec
- Skok Alojz, 29. 4. 1928, Bač —
Materija
- Skok Franc, 1. 1. 1927, Rodik
- Skok Mirko, 9. 2. 1924, Topole
- Skrlič Franc, 2. 2. 1924, Dvori
nad Izolo
- Škrob Anton, 8. 10. 1914,
Trnovo — II. Bistrica
- Skupek Rudi, 18. 4. 1917, Dol
- Slavec Ado, 4. 1. 1913, Nabrežina
— Trst
- Slavec Anton, 27. 2. 1918,
čemotiče — Koper
- Slavec Ivan, 26. 1. 1913,
II. Bistrica
- Slavec Željko, 13. 3. 1924,
Osp — Koper
- Slokar Sonja, 18. 3. 1920, Trst
- Sluga-Hom Pavla, 29. 4. 1923,
Javorje
- Sluga Anton, 23. 11. 1921, Rodik
- Sluga Jože, 28. 3. 1924, Rjavče
- Smajla Dragutin, 27. 7. 1921,
Rupa — Reka
- Smoljan Narcio, 23. 12. 1914,
Koper
- Smrdelj Franc
- Smrdelj Ivan, 21. 5. 1909,
Šmihelj — Novo mesto
- Saidof Ibrahim, 15. 12. 1915,
Taškent, SZ
- Soklič Stanko, 29. 4. 1912,
Divača
- Sopčič Leopold, 5. 10. 1917,
Grodar
- Sosa Gverino, 8. 1. 1920, Lucija
— Piran
- Sosič Drago, 19. 7. 1921, Opčine
- Sosič Drago, 22. 11. 1912,
Vrhopolje — Sežana
- Sosič Ermin, Dolina — Trst
- Sosič Franc, 27. 1. 1917, Opčine
— Trst
- Sosič Franc, 4. 10. 1920, Slope
- Sosič Ivan, 1922, Rodik
- Sosič Rado, 29. 10. 1921, Opčine
— Trst
- Srpanovič Ivan
- Stančič Albin, 15. 5. 1926,
Brezovica
- Stančič Alojz, 13. 9. 1904,
Vremski Britof — Sežana
- Stančič Franc, 1929, Tublje —
Kozina
- Stančič Ivan, 26. 12. 1925,
Markovščina
- Stančič Karlo, 5. 10. 1919,
Ritomeče
- Stančič Viktor, 12. 7. 1913,
Piran
- Stanič Franc, 28. 11. 1921,
Podgrad — II. Bistrica
- Stare Anton, 9. 1. 1908,
Smokvica

- Stefanin Enrichetta, 16. 2. 1928, Trst
- Stepanovič Nikolaj, 5. 1. 1920, Kursk, SZ
- Stipančič Gino, 24. 4. 1919, Žuricazi — Novokračina
- Stok Vidko, 14. 1. 1924, Marezige
- Stopar Alojz, 25. 3. 1925, Prelože — Lokev
- Strah Francka, 18. 2. 1924, Kompolje
- Strle Jože, 1913, Janeževo brdo
- Stopar Andrej, 25. 11. 1920, Trst
- Suber Albin, 8. 5. 1919, Rižana — Koper
- Surina Franc, 3. 3. 1926, Rupa
- Susič Anton, 13. 1. 1924, Ljubljana
- Svet Milan, 11. 12. 1920, Semedela — Koper
- Svetina Stanko, 16. 11. 1923, Dane — Divača
- Šab Albin, 3. 5. 1925, Dekani — Koper
- Šajn Milan, 24. 5. 1909, II. Bistrica
- Šanle Peter, 29. 6. 1908, Rožice — Materija
- Šau Albin, 3. 3. 1925, Dekani
- Ščirkovič Matija, 1. 8. 1920, Vis
- Šemrl Bernard, Trst
- Šerbinin Boris, 29. 5. 1920, Samara, SZ
- Šircelj Branko, 17. 4. 1925, Topole — Koper
- Šircelj Franc, 24. 9. 1921, Celje — II. Bistrica
- Sivec Matevž, 7. 10. 1913, Skrilje — Ig
- Škarica Ivan, Kašelj
- Škerjanc Ivan, 15. 10. 1920, Artviže
- Škrjanc Jože, Artviže
- Škorica Ivan, 8. 7. 1922, Kaštel
- Škorja Ivan, 24. 2. 1920, Črnotiče
- Skrjaj Emil, Harije
- Škrjaj Ludvik, 1908, Harije
- Škvarča Anton, 23. 12. 1920, Srebotnik
- Škvarča Dušan, Srebotnik
- Šlimbergar Dušan, 9. 6. 1923, Novokračina
- Šloser Alojz, 3. 11. 1921, Sabonje — Podgrad
- Šlosar Jože, 12. 9. 1922, Novokračina
- Šoparbojev Inderbaj, 9. 2. 1918, Vorosilovsk, SZ
- Špacial Ivanka, 25. 6. 1928, Kozjane
- Šprohar Drago, 9. 2. 1914, Suhorje — Brkini
- Štaflič Anton, 15. 11. 1916, Dolenje — II. Bistrica
- Štefanič Alojz, 3. 4. 1910, Jablanica
- štegelj Drago, 20. 7. 1924, Kal — Pivka
- Štembergar Franc, 2. 3. 1902, Vrbovo
- Štembergar Jože, 29. 10. 1921, Jablanica
- Štimac Milivoj, 28. 5. 1922, Gerovo
- Štok Vito, 14. 1. 1914, Marezige — Koper
- Štrajn Stanko, 26. 7. 1920, Dolina — Trst
- Štrukelj Matija
- Šturm Anton, 24. 4. 1924, Podgrad — II. Bistrica
- Šturm Stanko, 15. 8. 1924, Gradišče
- Šturman Vinko, 28. 8. 1926, Dekani — Koper
- Šturman Zorko, 7. 3. 1919, Mačkovoje — Trst
- Suštar Franc, 14. 7. 1925, Rupa
- Švab Karel, 21. 6. 1902, Dekani — Koper
- Tarmao Ivan, 27. 7. 1924, Ljubljana
- Tedeško Aldo, Opčine — Trst
- Timeus Gino, 20. 9. 1914, Buje — Istra

- Timirov Hajdar, 5. 10. 1919,
Rošilu, SZ
- Tomažič Alojz, 21. 9. 1923, Celje
- Tomažič Alojz, 20. 10. 1924,
Sabonje
- Tomažič Anton, 4. 9. 1915,
Sabonje
- Tomažič Franc, 1924, Huje
- Tomažič Franc-Vinko, 27. 7.
1906, Hrušica
- Tomažič Ivan, 4. 7. 1900, Huje
- Tomažič Jože, 21. 9. 1923, Celje
- Tomažič Maks, 2. 10. 1920,
Ljubljana
- Tomažič Stanko, 7. 9. 1920, Celje
- Trampuž Jože, 1911, Rodik
- Trpuč Francka, 18. 2. 1923,
Kompolje
- Trošt-Mavrin Antonija,
bolničarka
- Truden Stane, 9. 10. 1918,
Podcerkev
- Tubiak Anton, 15. 12. 1925, Buzet
- Tomori Ludvik, 22. 1. 1915,
Ljubljana
- Turčinovič Jože, 16. 6. 1921,
Hrpelje — Sežana
- Tukov Vojko, 8. 2. 1919, Dekani
— Koper
- Udovič Alojz, 21. 2. 1923, Kilovče
- Udovič Alojz, 31. 10. 1923,
Kilovče
- Ugrin Stanko, 7. 4. 1915, Pisari
— Gradišče
- Uhan Polde, 28. 11. 1926,
Dolenjske Toplice
- Ukovič Anton, 17. 5. 1915,
Hrušica
- Umer Vojko, 1929, Babiči—
Koper
- Urbančič Miroslav, 1. 8. 1916,
Dolenje — II. Bistrica
- Urh Franc, 1922, Javorje
- Urš Jože, Stari Trg
- Utojev Uderje, 20. 10. 1922,
Kerčka oblast, SZ
- Valenčič Alojz, 18. 8. 1925, Bitnje
- Valenčič Bogdan, 16. 6. 1921,
II. Bistrica
- Valenčič Edi, 15. 7. 1921, Javorje
- Valenčič Janko, 16. 8. 1928,
Javorje
- Valenčič Jože, 10. 4. 1923, Rupa
- Valenčič Jože, 22. 5. 1924,
Hrušica
- Valenčič Karlo, 1906, Ribnica na
Primorskem
- Valentič Bogomir, 19. 5. 1914,
Koper
- Valentič Fabio, 14. 9. 1922,
Koper
- Vatovec Albin, 10. 12. 1921,
Vatovlje
- Vatovec Alojz, 25. 8. 1924,
Brezovica
- Vatovec Anton, 20. 3. 1920, Trst
- Vatovec Anton, 10. 12. 1922,
Vatovlje
- Vatovec Danijel, 8. 10. 1923,
Škofije t
- Vatovec Janez, 13. 11. 1903,
Gornje Ležeče — Sežana
- Vatovec Marjan, 13. 9. 1919,
Plavje
- Vatovec Remo, 12. 10. 1926,
Koper
- Vatovec Ivan, 1926, Mrše
- Vaitovec Stanko, 21. 12. 1924,
Misliče — Divača
- Vatovec Stanko, 24. 6. 1906,
Rožice — Materija
- Vavpotič Marija-Vesna,
Moravče — Domžale
- Vecchi Renato, 16. 7. 1923,
Gorica
- Vecchietti Ariano, 9. 6. 1919, Trst
- Vehar Jože, 9. 1. 1930, Celje
- Venanto Viktor, 26. 4. 1924,
Koper
- Vene Karel, 15. 10. 1923,
Kostanjevica — Novo mesto
- Verginella Jože, 2. 3. 1910,
Sv. Križ — Trst
- Verlir TožP
- Verrucchi Ovidio, 15. 11. 1924,
Vizinjan

Vesel Alojz, 4. 7. 1907, Hrpelje —
Sežana
Vičič Alojz, Harije
Vičič Jože, 20. 10. 1917, Jasen
Vičič Srečko, 14. 2. 1908,
Podgrad — II. Bistrica
Vičič Stanislav, 21. 12. 1918,
Mala Bukovica
Vičič Vladimir, 26. 10. 1927,
Pasjak
Viđali Beusmin, 23. 3. 1924,
Kubed — Koper
Vinšek Rudolf, 1906, Koseze —
II. Bistrica
Vipavec Anton
Višnovac Angel, 28. 8. 1922,
Dolina — Trst
Višnovac Cveto, 4. 4. 1911, Trst
Višnovar Marjan, 29. 7. 1919,
Dolina — Trst
Vižintin Avgust, 24. 8. 1916,
Dolina — Trst
Vižintin Josip, 6. 10. 1902,
Marezige — Koper
Vižintin Konstantin, 25. 10. 1913,
Truške — Koper
Vižintin Lucjan, 7. 1. 1928,
Nabrežina — Trst
Vodopivec Aleksander, 15. 2.
1911, Osp — Koper
Vogrič Rudi, 23. 4. 1923,
Ljubljana
Vojvoda Alojz, 16. 5. 1910, Padež
Vojvoda Franc, 1907, Padež
Volk Alojz, 19. 6. 1916, Suhorje
Volk Franc, 24. 4. 1924,
Ostrožno brdo
Volk Franc, 1906, Suhorje
Volk Ivan, 1908, Suhorje
Volk Joško, 26. 5. 1923, Ilirska
Bistrica
Volk Jože, 3. 4. 1925, II. Bistrica
Volk Jože, 6. 3. 1898, Suhorje t
Volk Jože, 19. 3. 1926,
Velike Lašče
Volk Marija, 20. 9. 1923,
Gradišče
Vrazokov Turadin, 5. 10. 1914,
Vorošilov, SZ
Vrh Anton, 9. 6. 1926, Tominje

Vrh Ivan, 27. 5. 1915, II. Bistrica
Vrh Ivan, 27. 6. 1913,
Velika Bukovica
Vukelič Vlado, 18. 6. 1925,
Zagreb

Zadel Albert, 7. 6. 1911, Jasen
Zadel Rudi, 19. 9. 1926, Bač
Zadnik Alojz, 1912, Pregarje
Zadnik Anton, 7. 10. 1911,
Artviže
Zadnik Evstahij, 5. 9. 1926,
Vremški Britof — Sežana
Zadnik Maks, 26. 1. 1923,
Pregarje
Zafarov Mamed Alija, 25. 8. 1911,
Baku, SZ
Zahar Edvard, Dolina — Trst
Zaharčinko Viktor, 11. 6. 1920,
Nodvigajev, SZ
Zalar Janez, 1903, Medvode
Zanghirella Bruno, Trst
Zatuljanov Salima Kurbanov, 5.
3. 1907, Taškent, SZ
Zbačnik Ivan, 9. 8. 1923,
Travnik — Kočevje
Ženko Alojz, 16. 8. 1907, Hoče —
Prestranek
Zezza Emio, Trst
Zgrabljč Stanko, 16. 3. 1924,
Famlje — Divača
Zidarič Emil, 6. 1. 1915, Pobegi
— Koper
Zmoljan Narcisa, 23. 12. 1914,
Bertoki — Koper
Zore Franc, 27. 8. 1913,
Brezovica — Ljubljana
Zrnec Albert, 15. 4. 1924, Gornje
Vreme
Zupančič Ivan, 9. 5. 1925, Flegi
Zupančič Polde, 7. 9. 1924, Rdeči
kal — Trebnje
Zupančič Slavko, 21. 2. 1922,
Materija
Zustin Anton, 31. 5. 1917, Br
Zvebelj Marjan, 21. 5. 1923,
Materija

Žagar Mario, 8. 4. 1915, Tr
Žagar Rudolf, 30. 6. 1919, T'

Žagar Stanko, 2. 3. 1924, Trst
Žbogar Stane, 6. 6. 1915, Grgar
— Nova Gorica
Železnik Karlo, 1912, Artviže
Žerjal Josip, 23. 10. 1924, Slivje
Žerjul Vladko, 18. 5. 1914, Mihele
Žnebelj Franc, 30. 9. 1924, Slivje

Žnebelj Jože, 6. 6. 1925,
Gradišče
Žnidaršič Jože, 6. 1. 1911,
Lokev — Sežana
žužek Kristina, Jurišče —
Postojna
Žužek-Magaš Gregorina (Rina),
9. 3. 1923, Jurišče — Pivka

Odredovemu odboru kljub večletnemu prizadevanju žal ni uspelo sestaviti popolnega spiska borcev, ker do februarja „1944 niso vodili po enotah seznamov borcev. Za poznejše obdobje, pa je bilo zaradi stalne mobilizacije in krajšega zadrževanja novincev v odredovih enotah zelo težko zanesljivo razločevati med tistimi borci, ki so bili le krajši čas v odredovih enotah, in novinci, ki so jih odredove enote le spremljale in so se včasih zadrževali zaradi ogroženih prehodov na Notranjsko tudi po več dni v odredu. Zato bo odredov odbor nadaljeval zbiranje podatkov o borcih tudi po izidu monografije in sprotno izpopolnjeval spisek borcev, ki jih je bilo v odredu približno 2000. Ugotovljeno pa je bilo tudi, da se je odredu priključilo od 29. aprila do 5. maja 1945 še 614 novincev.

Da bi bil bolji razvid padlih borcev, je njihov spisek posebej sestavljen. Imena padlih niso vnesena v glavni spisek, ker je logično, da so bili vsi padli borci odredovih enot. S tem je onemogočeno ponavljanje istih imen.

Odredov odbor se zahvaljuje vsem, ki so kakorkoli prispevali pri sestavi spiska in bo vsakomur hvaležen za morebitne popravke ali dopolnitve lenega.

PADLI

- Bančič Anton, roj. 16. januarja 1927 v Pazinu, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Baša Alojz, roj. 28. avgusta 1921 v Jasenu, II. Bistrici, ujet v Zazidu 27. junija 1944, obešen v Pazinu 29. junija 1944
- Benigar Vlado, roj. 4. aprila 1920 v II. Bistrici, padel 30. novembra 1944 pri Janeževem brdu
- Božič Pavel, roj. 9. oktobra 1916 v Sabonjah, padel 7. maja 1944 pri Rakeku
- Božič Slavko, roj. 28. avgusta 1920 na Socerbu, padel 8. februarja 1945 v Paležu pri Mašunu
- Brajer Franc, roj. 31. marca 1921 v Lj., Rojčeva 15, pogrešan novembra 1944
- Bubnič Viktor, roj. 10. marca 1924 v Zajelšju, padel 18. septembra 1944 pri Harijah
- Celin Jože, roj. 14. januarja 1919 v Kuteževem, padel 23. oktobra 1944 pri Artvižah
- Cetin Jože, roj. 7. decembra 1922 v Slivju, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Cergol Ivan-Anton, roj. 13. junija 1911 na Beki, padel 15. junija 1944 v Skadanščini
- Cubbeta Giuseppe-Marjan, roj. 20. aprila 1920 v Santo Stefanu pri Messini, Sicilija, padel 10. novembra 1944 v Padežu
- Črnič Anica, roj. 7. aprila 1921 v Lj., ujeta 12. aprila 1944 na Preložah, ustreljena 6. maja 1944 v II. Bistrici
- Della valle Pietro, roj. 3. aprila 1909 v Kopru, ujet 28. februarja 1944 pri Trsku, ustreljen na Opčinah 3. aprila 1944
- Družina Leopold, roj. 11. januarja 1926 na Kozjanah, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Družina Marčelo, roj. 4. septembra 1924 v Merčah pri Sezani, padel 8. novembra 1944 na Gabrku v Brkinih
- Fabjančič Anton, roj. 25. marca 1915 v Javorju, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Glavina Cvetka, roj. 5. maja 1924 v Jurki vasi, padla 8. avgusta 1944 pri Poletičih (Trsek)
- Golob Milan, roj. septembra 1918 v Grahovem pri Cerknici, padel v Istri 1944
- Grizonič Aleksander, roj. 20. januarja 1924 v Kortah (Dvori nad Izolo), ujet 10. novembra 1944 v šmagorju, ustreljen pri Hrušici 10. novembra 1944

- Grizonič Viktor, roj. 14. junija 1927 v Gažonu, ujet 25. marca 1945 pri Tatrah in ustreljen 28. marca 1945 pri Gradišču
- Grk Drago, roj. 4. septembra 1925 na Mali Bukovici, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Gustinčič Franc, roj. 24. julija 1924 v Obrovu, padel 2. maja 1945 v Materiji
- Hrvatín Franc, roj. 20. januarja 1922 v Mali pristavi—Pivka, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Hrvatín Jože, roj. 30. septembra 1921 v Skadanščini, ujet 15. junija in ustreljen 16. junija 1944 pri Skadanščini
- Hrvatín Karel, roj. 12. marca 1902 v Loparju, padel 13. marca 1944 v Popetrah
- Hrvatín Zorko, roj. 13. septembra 1919 v Plavjah, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Iskra Jože, roj. 28. septembra 1916 v Jereki—Bohinj, padel 12. decembra 1943 na Pregarju
- Jakomin Viljem, roj. 23. junija 1921 v Pobegih, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Juriševič Anton, roj. 23. februarja 1914 na Golcu, ranjen 7. maja pri Rakeku, umrl v bolnišnici 15. maja 1944
- Kalc Milan, roj. 12. februarja 1921 v Kuteževem, padel 24. februarja 1945 pri Preložah
- Kariš Rudolf, roj. 2. decembra 1920 v Obrovu, padel 16. junija 1944 pri Obrovu
- Kleva Stanko, roj. 15. aprila 1923 v Kortah (Dvori nad Izolo), padel 26. aprila 1945 pri Dol. Vremah
- Klobas Anton-Nino, roj. 10. oktobra 1921 v Šantomi pri Koprniku, padel 27. decembra 1944 v Potokih pri Boninih
- Klun Franc-Alojz, roj. 20. septembra 1923 v Marko vščini, padel 14. februarja 1944 pri Golcu
- Klun Jože-Branko, roj. 16. julija 1928 v Brezovici, padel 11. aprila 1944 na Bočajih (Truske) v Istri
- Klun Romuald, roj. 21. septembra 1919 v Povžanah pri Materiji, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Klun Silvo, roj. 14. marca 1925 na Mislicah, padel 24. oktobra 1944 v Padežu
- Kocjančič Renato, roj. 17. aprila 1915 v Rižani, ujet 25. marca 1944 pri Tatrah, ustreljen 28. marca 1944 pri Gradišču
- Kogoj Ciril, roj. 2. februarja 1923 v Vratih pri Čepovanu, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Korošec Franc-Miha, roj. 24. septembra 1914, Reparje (Bloke), padel 12. decembra 1943 na Pregarju
- Lazarini Flavdo, roj. 17. avgusta 1925 v Trstu, padel 28. februarja 1944 pri Trseku v Slov. Istri
- Lever Jože, roj. 29. novembra 1920 na Pregarju, padel 12. decembra 1943 na Pregarju
- Logar Alojz, roj. 3. junija 1912 v Bujah pri Košani, padel 1. junija 1944 v Skadanščini
- Ludvik Jože, roj. 19. marca 1922 na Rjavčah, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Manfroi Domenico, roj. 14. februarja 1915 v Bagaladi v Calabriji, Italija, padel 10. novembra 1944 v Padežu
- Margon Stanko, roj. 9. januarja

- 1910 na Barki, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Maršič Ernest, roj. 12. septembra 1927 v Šmarju pri Kopru, padel 2. januarja 1945 pri Misličah
- Mevlja Franc, roj. 5. januarja 1917 v Lokvi, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Mičunovič Ljubica, roj. 15. januarja 1924 v Laštvi, Črna gora, padla 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Mohorčič Drago, roj. 14. novembra 1923 na Kalu pri Pivki, padel 9. aprila 1944
- Morato Stanislav, roj. 8. novembra 1921 v Kortah (Dvori nad Izolo), padel 27. julija 1944 pri Preložah
- Morgan Just, roj. 31. oktobra 1925 v Šmarjah pri Kopru, padel 25. marca 1945 pri Tatrah
- Možina Stanko, roj. 26. junija 1925 v Ilirski Bistrici, umri 26. januarja 1945 v bolnici
- Novak Drago, roj. 23. avgusta 1913 v Vrem. Britofu, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Obersnel Jože, roj. 10. marca 1903 v Hrpeljah 29, ubit 14. julija 1944 pri Hrpeljah
- Perosa Giovanni (Stanislav), roj. v Trstu, padel 28. februarja 1944 pri Trseku
- Petrinja Danilo, roj. 16. 12. 1925 v Črnem kalu, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Prelc Franc, roj. 27. aprila 1911 na Barki, padel 18. aprila 1945 pri Pučah v Slov. Istri
- Prelc Ludvik, roj. 15. junija 1916 na Barki, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Prelc Milan, roj. 27. septembra 1922 na Barki, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Pribac Fabjan, roj. 27. septembra 1924 v Pučah, padel 8. novembra 1944 na Gabrku
- Pribac Kareil, roj. 26. februarja 1924 v Padni, padel 10. novembra 1924 nad Padežem
- Prutki Slavko, roj. 6. februarja 1926 v Šagovini, Dalmacija, ujet 10. novembra 1944 v Šmagorju, ustreljen 10. novembra 1944 pri Hrušici
- Radovič Željko, roj. 21. oktobra 1923 v Lepiču, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Rihter Jože, roj. 1928 v Dolu pri Hrastovljah, ujet 6. julija in ustreljen 7. julija 1944 v Zazidu
- Sancin Ljubomir-Stojan, roj. 9. julija 1919 v Dolini pri Trstu, padel 18. marca 1944 v Jelšanah
- Savarin Drago, roj. 18. aprila 1927 v Šmarjah pri Kopru, ujet 25. marca 1945 pri Tatrah, ustreljen 28. marca 1945 pri Gradišču
- Sergaš Jože, roj. 9. februarja 1909 v Sergaših pri Kopru, padel 30. oktobra 1944 na Kozjanah
- Stančič Anton, roj. 11. maja 1922 v Tubljah, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Stranščak Albin, roj. 15. februarja 1926 v Padežu, padel 25. marca 1945 pri Tatrah
- Šturm Stojan, roj. 28. oktobra 1913, ubit 20. julija 1944 na Kozini (terenski obveščevalec)
- Šukljan Alojz, roj. 16. junija 1924 v Butarih, S. Istra, padel 3. decembra 1944 pri Babnem polju
- Švab Vidko, roj. 25. 6. 1923 v Zazidu, ujet 5. februarja 1944

- in 6. februarja 1944 ustreljen v Podgorju
- Toškan Avgust, roj. 15. februarja 1920 v Dekanih, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici
- Ule Jože, roj. 8. avgusta 1926 na Pregarju, padel 12. decembra 1943 na Pregarju
- Valenčič Ivan, roj. 15. aprila 1922 v Javorju, ujet 27. junija 1944 v Zazidu, obešen 29. junija 1944 v Pazinu
- Valenčič Jože, roj. 5. maja 1922 v Javorju, ujet ranjen 16. junija 1944 v Obrovu, ubit v Rižarni v Trstu
- Vremec Albert, roj. 5. oktobra 1921 na Opčinah, ujet 27. junija 1944 v Zazidu, obešen 29. junija 1944 v Pazinu
- Zadel Stanko-Vojko, roj. 8. maja 1912 v Št. Petru (Pivki), padel 12. decembra 1943 na Pregarju
- Zaharija Ettore, roj. 23. avgusta 1923 v Nabrežini, živel v Trstu, Strada dei Friuli 136, obveščevalec, ujet in ubit v Rižarni septembra 1944
- Zupan Ivan, roj. 14. avgusta 1924 v Selu pri Bledu, padel 18. marca 1944 v JelšanaJi
- Žargi Alojz, roj. 9. februarja 1902 v Ljubljani, padel 10. maja 1944 v Žlebiču pri Sodražici (nesreča)
- Žerjul Andrej, roj. 7. julija 1908 v Gabrovici v Sl. Istri, padel 12. marca 1944 na Stari Sušici

REGISTER KRAJEV, IMEN IN ENOT

A

- Abdulajev Boris — 168, 774
 Ačimović Milan — 466
 Adam Franc — 174
 Afrika — 45, 50
 Agostini Ennio — 91, 100, 102, 182, 183, 197
 Ajdovščina — 23, 632
 Albanija — 14, 384, 406
 Alexander Harold — 406, 614
 Allers Dietrich — 332
 Alpe — 409, 464
 Ambrožič dr. Franc — 654, 753
 Ambrožič Lado — 9
 Ambrožič Mirko — 134, 252, 347, 472, 490, 646
 Ambrožičev mlin — 24, 217, 220, 307, 542, 594, 595
 Ambrus — 276, 282, 292, 293
 Amendola Salvatore — 363, 364, 792
 Amerika — 126, 384
 Ancona — 313
 Anglija, glej Velika Britanija
 Ankaran — 132, 333, 387, 389, 390, 416, 427
 Antonescu — 405
 Antwerpen — 463
 Anzio — 128, 245, 300
 Anwil — Dragoon — 454
 Aquila — 35, 333, 353, 788, 795
 Arbanas Ernest — 36
 Ardeni — 591, 611
 Argentiero (borec) — 100, 183
 Armade:
 NOVJ
 — 4. jugoslovanska — 616, 639, 657, 665, 666, 668, 673, 683, 684, 689, 693—698, 700, 702, 713, 797
 Zavezniške
 — 3. ameriška — 665, 666
 — 5. ameriška — 339, 464
 — 8. britanska — 339, 464, 666
 Italijanske:
 — 2. italijanska — 28
 Armadne skupine:
 Ameriške:
 — 15<ta 614
 Nemške:
 — B 54
 — C 339, 700
 — E 405, 700
 — von Zangen 245, 272, 273, 302, 306, 336, 361, 374, 375, 381, 396
 Armadni zbori:
 I talij ansiki:
 — 11-ti 28
 — 23-ti 30
 — 24-ti 53
 Artviže — 44, 57, 64, 65, 70, 79, 96, 102, 131, 144, 145, 174, 176, 177, 211, 257, 336, 364, 372, 394, 396, 440, 447, 448, 481, 483, 485, 514—517, 524, 526, 527, 534, 550, 554, 558, 574, 588, 589, 597, 600, 602, 649, 652, 662, 663, 708, 767, 802
 Auber Ivan — 9, 255, 343, 348, 389, 390, 526, 570, 578, 590, 591, 657, 659, 685, 708

Avčin Anton — 38
 AVNOJ — 125, 127, 184, 236, 315,
 579, 613, 614, 735
 Avsec Alojz — 38
 Avsec Franc — 38
 Avstrija — 17, 52, 141, 329, 406,
 464, 465, 467, 533, 611, 665
 Avstro-ogrška — 14, 16

B

Babič Anton — 265, 365, 387, 423
 Babič Branko-Vlado — 49, 72
 Babič Karel — 586
 Babič Silva — 394
 Babiči — 672, 682, 710
 Babna polica — 568, 569
 Babno polje — 96, 566—570, 577,
 785, 632
 Babuder Anton — 346
 Babuder Franc-Čento — 136
 Bač 27, 35, 153, 154, 174, 447, 507, —
 527, 542, 593, 594, 604, 618, 632—
 635, 638, 641
 Bača (reka) — 616
 Badensko — 328
 Badiha — 198, 200
 Badoglio Pietro — 51
 Baku — 163, 753
 Balantič Jože — 289
 Balkan — 14, 51, 54, 149, 245, 408,
 454, 466, 537, 607
 Balkan (gozd) — 527—529
 Baloh Ivan-Jaka — 364, 368
 Bančić Anton — 231
 Bandel (kraj) — 669, 677, 679, 694
 Banjska planota — 246, 596, 616
 Baraga Vinko — 133, 134
 Baraković Salko — 332, 357, 432
 Barba Anton — 308
 Barba Anton-Bilinov — 308
 Barba Ivan — 308
 Barba Jože — 38
 Bari — 292, 432, 453, 493
 Barič Milan — 783
 Barka — 65, 70, 79, 91, 93, 131,
 164, 174, 176, 177, 218, 257, 481,
 482, 502—504, 550, 558, 566, 573,
 574, 588, 589, 599, 600, 604, 625,
 632, 644, 646, 651, 659, 683, 687,
 716, 762, 769, 802
 Barkovlje — 788, 803
 Barške Strane — 503
 Baša Alojz — 370
 Baša Anton — 308
 Baša Franc — 586
 Baška grapa — 339
 Bataljoni:
 NOV in POJ:
 — Alma Vivoda — 202, 301, 351,
 382, 389, 418, 419, 433, 554, 576
 — Cankarjev — 584
 — Duletov — 349
 — Gregorčičev — 28—30, 44
 — Krinski — 20
 — Mammeli — 202
 — Mazzini — 202
 — Smelijev — 27, 28, 30
 — Tolminski — 30
 — Tržaški — 64, 68, 101, 181,
 182, 185, 193
 — VOS — 224
 — Zidanski — 25
 Italijanski:
 — Emiliano (2. skvadrstični) —
 27, 39
 — 44. teritorialni — 25
 Nemški:
 — 8. lovski letalski — 415, 417
 — 412. samostojni varnostni
 bat. »Ost« — 128
 — 509. zaščitni — 509
 — 705. zaščitni — 545, 550, 656,
 659
 — 1209. zaščitni — 616, 618, 642,
 648, 683, 684
 — Heine — 446, 455, 457, 478,
 513, 516, 518, 532, 534, 535, 544,
 574, 599, 602, 604, 641, 648, 652,
 656, 663, 664, 670, 683, 767
 — SS Kraških lovcev — 272
 Batista Anton — 353, 357, 492,
 493
 Bavdež Štefan — 647, 648
 Bavec Anton-Cene — 720
 Bazovica — 12, 16, 57, 65, 132,
 204, 216, 324, 362, 417, 478, 482,
 575, 618, 619, 663, 670, 683, 687,
 688, 695—698, 707, 708, 739

- Bebler Aleš-Primož — 40, 43, 45, 46
 Becker (esesovski inženir) — 329
 Begunje pri Cerknici — 110, 164
 Beka — 193, 204, 311, 319, 320, 324, 325, 361, 387, 432, 437, 438, 490, 684, 752, 775, 776
 Bekar Mimica — 307, 794
 Bela krajina — 292, 389, 579, 593, 595, 596, 615
 Bela Rusija — 405
 Belgija — 463
 Beli križ — 389
 Beljak — 671
 Belluno — 245
 Beltram Boris — 472, 740
 Belsec — 318, 326, 329, 545
 Bembič Akvilina — 262
 Benčan Franc — 34
 Benčič Franc — 714
 Benčič Jože — 342, 552, 584
 Benčič Vladimir-Brkin — 59, 65, 68, 71, 72, 81, 87, 98—102, 151, 182, 183
 Benčina Jože — 338, 348, 473, 579, 596, 708
 Benečija — 52, 301
 Benedičič Janez — 259
 Benetke — 521
 Benigar Vlado — 274, 573, 783, 800
 Beograd — 273, 302, 306, 381, 396, 464, 468, 521, 522, 614, 738
 Beppo (italijanski revolucionar) — 102, 192, 193, 196
 Berce Viktor-Božo — 46
 Berginc Franc-Soča — 380
 Berlin — 319, 327, 328, 612, 665, 678, 701
 Bertok Danijel-čercil — 262
 Bertoki — 48, 49, 71
 Betanija — 809
 Bevc Vido — 251, 255, 264, 348, 732
 Bevk Franc — 468
 Bezgoje (gozd pri Beki) — 776
 Bežajeva kmetija — 759, 769
 Bianco Michele-Vittorio — 302
 Bidovec Tončka — 48
 Bidovec Vlada — 803
 Bihač — 665
 Bilc Milovan-Maks — 347
 Bilin dol — 693
 Bilinova hiša — 308
 Bilje — 376
 Bitenčeva hiša — 215
 Bitnje — 38, 60, 260, 533
 Bizjak Bruno — 72, 91, 100, '02, 145, 146, 171, 172, 181, 189, 193, 197, 206, 348, 356, 357, 387, 391, 416, 427, 430—432, 472, 595
 Bizjak Ivan — 348, 421, 472, 504, 762
 Blažević Pavla — 758
 Blažina Miran-Marjan — 9, 348, 472, 589, 636, 670, 708
 Bled — 641
 Bližnji vzhod — 126
 Bloke — 571
 Bočaji — 391, 419, 421, 436, 669, 672, 674, 677, 742
 Bojna skupina »Christi« — 506, 507
 Bolgarija — 244, 405, 463
 Boljunec — 107, 156, 178, 333, 353, 391
 Bologna — 464, 666
 Bonelli Celestino — 100, 183
 Boneta Anton — 348, 473, 585
 Bonifer Bonifacij — 344
 Bonin Veronika — 262
 Bonini — 262, 431, 432
 Bordon Josip — 262
 Borisi Giuseppe — 711
 Bormann Martin — 328
 Borovnica — 64, 280, 281
 Boršt (v Istri) — 156, 157, 204, 205, 207, 233, 419, 428, 436—438, 669, 672, 677, 682, 692, 694, 703, 775
 Boršt (pri Trstu) — 178, 344, 617
 Borštnar Jože — 630
 Boschetti Bruno — 227
 Boschetto (kraj pri Trstu) — 344
 Bosna — 192, 302, 794
 Boštjančič Angela — 384
 Boštjančič Milan, glej Debeljak Mirko
 Boštjančič Ivan-Bridov — 308
 Boštjanov Tone — 90

- Botač (kraški potok) — 266, 321, 323
- Bouhler dr. Philip — 328
- Božič Ainica-Urška — 288
- Božič Anton — 549
- Božič Alojz — 308
- Božič Pavel — 281
- Božič Stanko — 636
- Brack Viktor — 328
- Bračane — 204
- Bračič Mirko — 29—31, 40, 87, 98
- Bradač Jožko — 394
- Bradačeva hiša — 453
- Bradič Rudolf — 757
- Brajnik Slaviko — 48, 252
- Branchi Carlo — 100, 183
- Brandenburg — 328
- Brandt dr. Karel — 328
- Brce — 414, 441, 491, 492, 494, 495, 547, 550
- Brda (Goriška) — 82, 202, 301, 423
- Brecelj dr. Bogdan — 133, 755, 758
- Breči — 678, 679, 681
- Breikov Andrej — 668
- Brejc Tomo — 34
- Bremen — 676
- Breza — 423
- Brezovec Franc — 528
- Brezovica (v Brkinih) — 96, 99, 346, 361, 364, 516, 524, 588, 603, 646, 654, 662, 671, 687, 961, 693, 698, 703, 808
- Brezovo brdo — 38, 44, 62, 64, 88—90, 92, 94, 129, 130, 181, 182, 364, 365, 368, 379, 481, 485, 531, 534, 536, 540, 544, 555, 602, 649, 659, 660, 662, 687
- Brgud — 341, 427
- Bridovčev mhn — 67, 89, 260
- Brigade:
- NOVJ:
- 1. SNOUB »Tone Tomšič« — 64, 68, 69, 86, 136, 161
 - 1. »Proletarska« — 59
 - 1. VDV (pozneje KNOJ) — 319, 380, 418, 450, 496, 505, 548, 551, 573, 576, 765, 789
 - 1. Dalmatinska — 504
 - 1. Istrska »Vladimir Gortan« — 227, 257, 262, 273, 275, 307, 310—312, 319, 322, 331, 426, 506—510, 512, 526, 756, 765
 - 2. SNOUB »Ljubo Šerčer« — 61, 64, 65, 70, 79, 86, 87, 96, 97, 102, 103, 113, 181, 182, 2S5, 337, 483, 541, 706—708, 756, 757
 - 2. slovensko-hrvaškega operativnega štaba v Istri — 60
 - 2. istrska hrvaška — 71, 450, 756
 - 2. VDV — 646, 652, 674, 682, 703, 705, 708—711, 717, 721, 754
 - 3. SNOUB »Ivan Gradnik« — 24, 52, 117, 118, 584
 - 3. prekomorska — 432
 - 5. prekomorska — 453
 - 3. 9. divizije — 697
 - 4. SNOUB »Matija Gubec« — 163
 - 5. SNOUB »Ivan Cankar« — 161, 163, 349, 367
 - 6. SNOB »Slavko Šlader« — 557
 - 7. SNOUB »France Prešeren« — 765
 - 8-ma 20. divizije — 707
 - 9-ta — 150, 154, 237, 246, 249—252, 255, 349, 458, 463, 469, 471, 472, 474, 475, 479—482, 486, 490, 494, 505, 508—510, 512, 513, 529, 530, 534, 538, 543, 544, 547, 548, 550, 551, 554, 555, 557, 558, 566, 568, 573, 576, 580, 584, 589, 590, 605, 616, 617, 619, 620, 730, 732, 739, 753, 754, 764, 789
 - 10. SNOB »Ljubljanska« — 279
 - 11. SNOB »Brkinska ali Snežniška« — 59, 61, 63, 70, 79, 82, 86, 89, 250, 756
 - 11. SNOB »Miloš Zidanšek« — 557
 - 11. 26. divizije — 697, 703, 705
 - 12. SNOB — 349, 557
 - 13. SNOUB »Loška« (pozneje »Mirko Bračič«) — 64, 68, 69, 86, 91

- 15. SNOB »Belokranjska« — 160
- 16. NOB »Tržaška« — 60, 65, 68, 70, 72, 79, 81, 82, 87, 91, 99, 101, 181, 183, 190, 250, 630, 756
- 16. SNOB »Janko Premrl-Vojko« — 81
- 17. SNOB »Istrska — prva Slovenska — 25, 52, 59, 65, 68, 71, 72, 79, 81, 82, 87, 98, 99, 103, 180, 182, 250, 469, 756
- 17. SNOB »Simon Gregorčič« — 81, 584, 628, 629, 631
- 18. SNOUB »Bazoviška« prej II. Soška« — 25, 81, 419, 469, 605, 611, 617, 619—621, 629, 630, 636, 641, 651, 653, 668, 678, 690, 691, 696, 698, 702, 703, 705, 708—710, 715, 718—720, 789
- 19. SNOUB »Srečko Kosovel« — 25, 81, 119, 260, 336, 337, 469, 713, 757
- 20. NOB »Triestina d'Assalto — 81, 155, 185, 199, 301, 743
- Andreja Laharnarja — 52
- Goriška — 81
- »Rabska« — 103
- Četniške:
 - 1. liška 502. liškega korpusa — 618, 634, 636
 - 2. liška 502. liškega korpusa — 618, 634, 666, 683
 - 3. liška 502. liškega korpusa — 618, 634, 666, 683
 - 3. 503. bosanskega korpusa -- 649
- Nemške:
 - 24. SS Kraških lovcev — 616
- Brilej dr. Jože — 7, 81, 202, 349, 350
- Brje — 31
- Brkini — 8, 9, 11—17, 20—24, 27, 28, 30—32, 34—39, 44—46, 48, 52, 53, 56, 58—63, 65—73, 78—85, 87—94, 96, 97, 99, 100, 102, 104—107, 109, 110, 112—115, 118—120, 128, 131, 133, 134, 136, 138, 139, 143—145, 147, 149—157, 162, 164, 166, 174, 176—178, 181—183, 192, 193, 195, 197, 199, 204, 208, 209, 211, 214—218, 225, 226, 232—235, 246, 247, 252, 255, 257, 258, 260, 263, 264, 267, 269, 272, 273, 277, 278, 281, 283—285, 288, 290—295, 300, 305, 307, 311—313, 315, 318, 324, 330, 332, 334, 335, 337, 345, 346, 352, 353, 360—365, 367, 368, 370—372, 378, 379, 381, 384, 385, 387, 391—392, 396—398, 408, 411—414, 417, 418, 428, 432—441, 445, 446, 448, 450, 454, 455, 458, 459, 463, 474, 475, 478—481, 483, 485, 487, 489—494, 497—499, 501—505, 507—509, 514—517, 521, 523, 525—527, 530, 532—536, 539, 540, 542—544, 546, 547, 553—555, 558, 559, 566—568, 570—601, 603, 605, 606, 617, 621—624, 631, 637, 639, 641—649, 651, 652, 655, 656, 659, 660, 662, 663, 667, 668, 671, 674, 677, 678, 683, 685—687, 689, 690, 692—694, 696, 697, 700, 703, 707, 708, 716, 721, 729, 732, 734, 735, 739, 740, 742—744, 747, 748, 752, 755, 756, 765—768, 771, 772, 774—776, 780, 782, 784, 785, 787, 791, 792, 795, 797, 798, 801—805, 809, 814, 815
- Brne Alojz — 255, 499
- Broz Josip-Tito — 6, 36, 52, 127, 134, 339, 345, 371, 372, 406, 407, 409, 440, 445, 450, 454, 466, 486, 487, 493, 504, 520, 521, 533, 578, 612, 614, 794
- Brozina Ivan-Slovan — 24
- Brozina Vinko — 35, 37
- Brsnice — 309
- Bršec — 697
- Brški žleb — 259
- Brumen Amalija — 592, 632
- Bruselj — 463
- Bržan Ivan — 710
- Bržan Julij — 578

- Bržan Karel — 356, 359, 628, 629
 Bržanov mlin — 528
 Bubnič Albin — 311, 322
 Bubnič Alojz — 93
 Bubnič Anton — 115
 Bubnič Dragica — 493
 Bubnič Franc — 90
 Bubnič Ivanka — 311
 Bubnič Marija — 493
 Bubnič Mihael — 35
 Bubnič Viktor — 116, 488
 Bucaj Anton — 419
 Bucaj Karel — 419
 Bucajev mlin — 419
 Budimpešta — 591, 611
 Buh Jože-Borut — 59, 151, 156,
 288, 290, 669
 Buhari (vas) — 767
 Buje (v Istri) — 271, 410, 415,
 417, 429, 476, 619, 679, 694,
 698, 701, 714, 715, 717, 718, 789
 Buje (pri Košani) — 139, 212,
 213, 269, 451, 452, 548, 549, 650
 Bušnjaks — 772
 Bukje — 323
 Butari — 674
 Butinar Jože — 102, 115, 116, 162,
 211, 347, 490, 731
 Buzet — 16, 132, 145, 146, 204,
 205, 261, 262, 271, 273, 315, 362,
 370, 416—418, 427, 429, 435, 436,
 618, 619, 642, 656, 666, 674, 694,
 696, 697
- C
- Cah Ivan-Iskra — 49
 Cairo — Montenotte — 45
 Calabria — 183
 Campessi dr. Bartolo — 227
 Corotniikova kmetija — 759, 769
 Caserta — 406, 409
 Cek Marija — 396
 Ceglar Milan (Tončakov) — 211
 Celev (hrib pri Rodiku) — 211
 Celin Jože — 517
 Celje — 108, 339
 Centa Franc — 292, 347, 365, 455,
 472, 483, 494, 501, 504, 517, 570,
 579, 584, 589, 593, 796
- Centralni komite KPS — 244,
 288, 334, 373, 468, 692, 702, 732
 Cerar Tone — 505
 Cerej — 431
 Cergolj Ivan-Anton — 361, 362
 Cergol Boris-Zmago — 57
 Cerkljansko — 81, 108, 616, 626
 Cerknica — 110, 571, 632, 634
 Cerkniška dolina — 86
 Cerčno — 82, 260, 279, 620, 621,
 631, 657, 766
 Cerovica — 421, 422
 Cesar Tone — 536
 Cescati Angelo — 119
 Cetin Franc-Štalinarjev — 308
 Cetin Ivanka — 579, 605
 Cetin Josip — 231
 Cetin Marij a-Štalinarjeva — 307
 Cezar Julij — 743
 Chelmno (Kulmhof) — 326, 329
 Chrankshaw Edward — 328
 Christi Heinrich — 507
 Churchill Winston — 14, 126,
 303, 406, 409, 454, 464, 465. 612,
 799
 Cirk Milan — 98, 165, 275
 Col — 632, 656
 Colja Stane — 260
 Collotti Gaetano — 304, 788
 Cornsko jezero — 785
 Contento Dino — 128
 Conti dr. Leonardo — 328
 Comegliano — 375
 Cres — 695
 Crni lug — 285
 Cubbeta Giuseppe-Marjan — 541
 Cucek Franc-Bognar — 271
 Cucurullo Mario — 100, 183
 Culot Elda — 322
 Culot Nela — 322
 Curk Jože — 38
 Cvancik (kmetija) — 639
 Cvar Andrej — 589, 770, 771
 Cvetličič (poročnik SNVZ) —
 442, 443
- C
- Cabar — 566, 568, 569, 570, 572,
 576, 577, 578, 581, 582, 583, 584,

- 588, 625, 632
Čandek Anton — 783
Čaven — 629
Cebohin Franc — 694
Cebohin Vlado — 319, 354, 359,
393, 394, 415, 435, 436, 803
Čehovin Pepca-Tatjana — 32
Čekada Anton — 229
Čeligoj Anton — 626
Čeligoj Josip — 20, 35, 39, 640
Čeligoj Lojze — 260
Celje — 35, 44, 55, 56, 62, 88, 89,
96, 134, 162, 234, 258, 260, 289,
307, 311, 397, 398, 414, 441,
458, 481, 487, 491—496, 507,
512, 516, 531, 548—550, 571,
646, 649, 732, 762, 770
Cemažar Peter — 764
čepen — 627, 628, 766
Čepki (vas) — 49
Čepovan — 218, 630, 631
Čermelj Lavoslav — 12
Černič Ančka — 219
černutič Anton-Petelin — 714
Cernotiči (vas v Istri) — 527
čertalič Jože — 9
Cervinjan — 141
Česnik Tomaž — 604
Češkoslovaška — 410, 478
- NOV dn POJ:
— 1. Kraška — 46
— 1. Primorska — 21, 22, 24, 37
— 2. Primorska — Igorjeva
četa — 22, 23
— Brkinska — 7, 21, 24, 25, 27—
32, 38, 44, 45
— Tolminska — 28
— Vipavska — 28
Nemške:
— 138. pionirska — 418
— 182. gorska za zveze — 545
— Alpenland — 272
— intendantska, 237. divizije —
618
Cežarji — 48, 49, 171, 262, 353,
360, 389
Čičarija — 9, 12, 13, 16, 31, 58,
79, 107, 147, 178, 181, 207, 208,
210, 211, 246, 269, 272, 273, 311,
331, 332, 413, 416, 417, 426,
435, 436, 440, 441, 443, 475,
478, 479, 488, 545, 617, 647,
671, 689, 707, 708, 789, 797,
814
Čičarijski hribi — 11, 12, 79, 99,
179, 476, 707
Čok Dušan — 784
Colar Albin-Jaduk — 34, 48
Crna gora — 218, 406
Črna Griza (kota 541) — 318, 321
Črni Doli — 642
Črni kal — 5, 58, 132, 178, 180,
333, 393, 437, 476, 527, 694, 703
Črni vrh — 22, 90
Črnomelj — 159
čuk (kot 800) — 211
Čuk Edvard — 764
Čuš Alojz — 309
Čuš Franc — 308
Čuš Rudolf — 308
Čuš Štefanija — 309
- D**
- Dannunzio Gabriele — 585
Dagestan — 772
Dachau — 262
Dalmacija — 14, 128, 134, 272,
331, 381, 397, 442, 457, 458, 464,
465, 515, 615, 616, 639, 797
Dane (pri Divači) — 96, 143, 278,
426, 500, 523, 573, 599, 648, 668,
688, 694, 698, 703, 794, 802, 804,
806
Danska — 55
Debela gora — 626
Debela hrib (kota 842) — 568
Debela rtič — 711
Debeljak Anton — 134, 252, 347,
472, 490
Debeljak Janko — 522, 550
Debeljak Mirko — 384
Ded (kota 552) — 458
De Fecondo (zdravnik) — 654,
753
Degrassi — 389
Dekani — 16, 58, 71, 129, 153,
165, 186, 190, 204, 218, 332, 333,

423, 427, 434—436, 697, 701,
703, 707, 711
Dekleva Ivanka — 493
Dekleva Janez-Igor — 667—669
Dekleva Leopold — 550
Dekleva Ludvik — 586, 754, 764
Dekleva Urša — 308
Della Negra Francesco — 100
Della Savia — 423
Dellavalle Pietro — 207
Delost Marija — 174, 605
Delovrenc Frane — 496
Denič Lojzo — 510
Derenčin Franc — 56, 134, 623
Detiček Herman — 255, 356, 359,
720
Devin (kota 1029) — 337, 592
De Walderstein Walter — 636
Diana Aldo — 387
Didio (italijanski polkovnik) —
55
Dilica Francesco — 100
Dilci — 672, 673
Divača — 14, 16, 55, 63—66, 70,
93, 94, 99, 104, 105, 118, 128,
129, 131, 132, 136, 138, 139,
141, 143, 145, 152, 155, 166,
167, 169, 173, 175, 176, 130,
209, 211, 212, 220, 232, 256,
263, 264, 269, 270, 271, 272,
307, 314—317, 324, 335, 340,
341, 352, 360, 362, 363, 367,
369, 370, 375, 378, 381, 383,
386, 397, 408, 410, 413, 416,
417, 419, 424, 427, 437, 438,
446, 451—454, 470, 475, 478,
479, 480, 485, 489, 490, 498—
503, 507, 508, 509, 512, 516,
523, 524, 530, 532, 533, 537,
545, 548, 550, 551, 553, 573,
575, 576, 588, 597, 598, 599,
603, 616, 618, 625, 637, 640,
642, 644, 645, 646, 648, 649,
650, 654, 656, 664, 666, 668,
672, 683, 684, 687, 688, 689,
693—698, 701, 702, 703, 705,
706, 741, 742, 753, 775, 783,
785, 787, 790, 794, 802, 804,
806, 813

Divizije:

NOVJ:

- 2. narodne obrambe — 302,
721
 - 5-ta — 302
 - 7-ma — 695
 - 8-ma — 695
 - 9. — 695, 697, 698, 707, 708, 711
 - 13. hrvaška-primorsko goran-
ska — 59, 94, 695, 708
 - 14. — 60, 61, 63—70, 72, 79,
81—87, 89—93, 96—105, 107,
108, 110—114, 117, 118, 120,
121, 130, 149, 151, 156, 178,
181—183, 246, 283, 294, 731,
739, 756, 757, 782, 785, 803
 - 15. — 131, 150, 151, 153, 154,
158, 250, 254, 739, 771
 - 18. — 150, 152, 154, 157, 158,
250, 251, 253, 254, 458, 469,
470 505, 547, 584, 753, 789
 - 19. — 695
 - 20. — 695—698, 703, 705, 707
 - 26. — 695—697, 703, 705
 - 29. — 695
 - 30. — 25, 605, 619, 620—622,
624—626, 628—631, 659, 690,
697, 718, 720, 765, 789
 - 31. — 697, 714
 - 43. — 696, 706, 708, 756
 - Garibaldi Natisone — 202
- Četniške:
- dinarska — 467, 618
- Italijanske:
- 1. hitra Eugenio di Savoia —
57, 62
 - X. MAS — fašistična — 616
 - Giulia — planinska — 409
 - Novarra — 30
- Nemške:
- 1. SS Leibstandarte Adolf
Hitler — 54, 65
 - 14. SS — 615
 - 16. SS oklepna grenadirska
— 245
 - 24. tankovska — 65
 - 44. pehotna — 65
 - 71. pehotna — 55, 57, 65, 97,
128, 485, 502, 790
 - 94. pehotna — 485

- 114. planinska — 173, 245, 409
- 144. pehotna — 409, 476
- 162. turkestarska — 128, 151, 173, 175, 180, 205, 211, 220, 791
- 171. pehotna — 485
- 188. rezervna gorskih lovcev — 245, 271, 272, 305, 307, 313—315, 319, 361, 393, 394, 409, 434, 446, 470, 476, 478, 506, 507, 509, 513, 516, 532, 534, 545, 559, 574, 600, 618, 619, 639, 641—643, 648, 652, 655, 660, 674, 687, 696, 767, 793, 794, 799, 801, 804, 807
- 237. pehotna — 410, 476, 478, 618, 619, 694, 696
- 256. pehotna — 245, 313, 314
- 278. pehotna — 245, 271, 272, 313
- 367. — 154
- 392. legionarska — 707
- 710. pehotna — 616
- Sovjetske:
 - 296.-ta — 773
- Ustaško domobranske:
 - 13. — 689
- Dletvo — 227
- Dnj ester — 300
- Dobovičnik Stane-Krt — 182, 731
- Dobravljje — 629, 631
- Dobriča Dušan — 764
- Dobriča Franc — 748, 754
- Dobriča Rado — 338, 764
- Dobriča Viktor — 59
- Dobriča Vladimir — 347, 654, 754, 764
- Dobriča Vojko — 586, 748
- Dobrnič — 302
- Dodič Ivan — 7, 9, 93, 136, 162, 163, 347, 394, 500, 709, 710, 783, 803
- Dodič Jože — 510
- Dodič Karel — 538
- Dolane, glej Pivške Dolane
- Dol pri Hrastovljah — 99, 100, 102, 132, 181, 184, 191, 232, 233, 353, 378, 392, 672, 707, 796
- Dolenc Stane — 398
- Dolenja Bitnja — 38
- Dolenja Trebuša — 631
- Dolenja vas (pri Ribnici na Dolenjskem) — 661
- Dolenje — 229
- Dolenje Poljane — 568
- Dolenje Vreme — 166, 167, 383, 499, 695, 699
- Dolenji vrh (kota 580) — 499
- Dolenji Zemon — 531
- Dolenjska — 27, 28, 33, 52, 131, 134, 149, 152, 154, 156, 209, 224, 246, 250, 295, 334, 367, 384, 443, 511, 558, 607, 615, 633, 740, 813
- Dolgan Anton-Branko — 31, 35, 36, 44, 46, 56, 57, 62, 67, 87, 88, 90, 98, 103, 177, 181, 351, 731
- Dolgan Ervin-Janez — 20—23, 34, 35
- Dolgan Franc — 224
- Dolgan Janez — 287, 288
- Dolgan Jože — 38, 224, 287, 288
- Dolgan Polde — 224, 287, 288
- Dolina (vas) — 12, 35, 49, 107, 132, 140, 148, 149, 178, 180, 204, 271, 290, 344, 345, 353, 368, 391, 476, 574, 617, 713
- Dolina Dragonje — 11, 205—207, 417, 418, 421, 422, 435, 476, 672, 680, 703
- Dolina Drnice — 356, 415, 429, 669, 677, 679, 694
- Dolina Iščice — 280
- Dolina Karlovice — 279
- Dolina Posrtvice — 307, 491, 492, 531, 547
- Dolinšek Franc — 743
- Dolinšek Ignac — 344, 745
- Dolenji Zemon — 228, 257, 531
- Dolmin Jože — 255, 338, 348, 732
- Dolomiti — 79
- Domio — 49
- Dorini Umberto — El Rajo — 72, 91, 100, 181, 196, 198
- Don Marzari — 712
- Douganovčeva hiša — 139
- Dovečar Fric — 31
- Dovjak Jože — 162, 163
- Draga — 264, 321, 523, 552
- Draga (pod Zg. Ležečami) — 512

Dragonja— 205, 421-423, 428,
429

Drašič Josip — 510

Drava — 614

Dražgoše — 584

Drečnik Anton-Zvonko — 161,
248, 256, 314, 317, 336, 347,
448, 480, 491, 508, 524, 552, 584,
649, 684, 732

Drina — 302

Drndić Božo-Drago — 94, 233,
265, 357, 359, 392, 508, 692

Drožina Kristina — 756, 757

D rož in a Marija — 756, 757

Drožina Viktor — 757

Drskovče — 586

Družina Danica — 94

Družina Leopold — 218

Družina Marčelo — 536, 538

Drvar — 302, 794

Dubrovnik — 464

Duferegoni Fulvio — 25

Duisburg — 665

Dujc Albin — 505

Dujc Dušan — 348, 764

Dujčev mlin — 632

Dujmovič Ciril — 94

Dujmovič Jožef-Šimaj — 32, 177

Dunaj — 8, 14

Düsseldorf — 415

E

Eberhardt Erich — 330

Econom (baron iz Razdrtega) —
24

Einsatzkommando Reinhard —
8, 311, 318, 330, 332, 545, 574,
768

El Ariš — 127

Elfan (domaćija) — 212, 213

Ernest Gašper — 671

Erzelj — 628, 629

Erzetič Ivan—Žitomir — 204

Etiopija — 17, 24

Evropa — 14, 245, 327, 405, 459,
497

F

Fabci — 274

Fabec Anton — 38

Fabec Anton — 38

Fabec Jože — 38

Fabec Ludvik — 38

Fabjančič Anton — 231

Fabjančič Ivan — 308

Fabjančič Janez — 760

Fabjančič Jože — 308, 309, 659

Facchini Gvido Angelo — 39

Fajdiga Radivoj — 743

Fakin (tržaški revolucionar) —
100, 101

Faletič Ludvik — 162

Famlje — 141, 352, 553

Faraiss — 405

Faraus Ernest-Drago — 119, 140,
147, 148, 230, 764

Faronova hiša (v Podbežah) —
308

Feldmann Gustav — 415

Ferenc dr. Tone — 9, 14, 108,
328

Ferrara — 666

Ferrero Umberto — 30

Ficci Leonardo — 307

Fidler — 417, 423

Filarija — 204

Filipčič Angela — 88

Filipčič Franc — 88

Filipčič Francka-Milica — 319

Filipčič Peter — 756

Filipčič Stanko — 338, 739

Filipčič Viktor — 756

Filipi Edvard — 712

Finska — 405, 463

Fiori Giovanni-Cvetko — 100,
165, 181, 182, 191, 194, 196

Firenze — 405

Fitnikova hiša — 308

Fontanot Stelio-Gildo — 100,
102, 165, 185, 194, 197—199

Forli — 464

Forti (inženir) — 799

Fortuna Vincenc — 522

Franca Benjamin — 171

Francija — 301, 344, 346, 353,
374, 375, 381, 405, 407, 454, 463,

467, 591, 736, 737,
 Frank Anton — 20, 35, 36, 169
 Frank Drago — 347, 490
 Frank Franc — 94
 Frank Ivan — 311
 Frank Jože-Bižev — 364, 368
 Frank Jože (desetar) — 162
 Frank Jože-Martinc — 311
 Frank Milka — 94
 Frank Stanko — 27
 Frankfurt — 665
 Fucks — 417, 422, 423
 Fuk Franc — 336, 500, 764
 Furlan Dušan — 721
 Furlan Ivan-Drago — 279
 Furlanič Doro — 48
 Furlanija — 100, 108, 172, 197,
 202, 211, 214, 301, 307, 375, 390,
 409, 545, 687, 785, 799, 806

G

Gabr — 32, 62—64, 89, 90, 136,
 146, 234, 307, 310, 311, 363, 364,
 481, 485, 500, 508—511, 516,
 531, 532, 534—536, 597, 602,
 658, 767
 Gabrov vrh — 341
 Gabrovica (v Istri) — 48, 49, 72,
 93, 94, 216, 218, 231, 267, 273,
 311, 333, 391, 393, 394, 574, 745,
 775
 Gadžijev Magomed-Miša — 8,
 160, 348, 493, 549, 621, 753, 754,
 757-759, 721—763, 766, 767,
 769—774
 Gaeta (kraj pri Napoliju) — 24
 Galazzato Varese — 183
 Galevati Antonio — 378
 Galič Jovo-Jovo — 279
 Gavril (patriarh) — 640
 Gažon — 476, 661, 669, 679, 710,
 711
 Gdansk — 665
 Gemoni — 336
 Geng Konrad — 322, 330
 Genova — 50
 Gerdejevič Jože — 361
 Gero — 580

Glavan Alojz — 777
 Glavica — 423
 Glavina Cvetka — 422, 423
 Glavina Oskar — 255, 764
 Glavni štab NOV in PO Hrvat-
 ske — 59, 110, 215
 Glavni štab NOV in PO Sloveni-
 je — 7, 20, 27, 28, 30, 34, 40,
 51, 52, 58, 59, 64, 65, 68, 69,
 71, 78, 79, 81, 83, 84, 86, 101,
 102, 107, 109, 111, 118, 128, 130,
 133, 134, 142, 149, 150, 155,
 158—161, 177, 179, 183, 246,
 253, 254, 315, 334, 339, 340, 362,
 370, 377, 381, 384, 389, 392, 407,
 408, 413, 443, 445, 454, 468, 496,
 470, 487, 489, 513, 521, 531, 557,
 559, 567, 581, 583, 593, 605, 619,
 620, 622, 625, 683, 720, 738, 739,
 744, 749, 755, 758, 780, 784, 785,
 789, 790, 794—796, 799—801,
 804, 810
 Glem — 423, 672
 Globočnik Odilo — 108, 109, 272,
 303—305, 326, 327, 329—332,
 360, 375, 377, 544, 545, 799
 Gobbo Gino — 803
 Goče — 628
 Godina Albin-Vojko — 46, 234
 Godina Andrej — 394
 Godnič (borec) — 748
 Godovič — 22, 23
 Goebels Joseph — 53
 Golac — 72, 90, 92, 120, 121, 132,
 165, 170, 177—179, 216, 226, 362,
 658, 671, 708
 Goljači — 423
 Golež (kota 716) — 341
 Goli hrib — 235
 Goljaki (kota 1495) — 629
 Golob Emilija — 673
 Golobič Franc — 629
 Gomanjci — 11, 68, 507
 Gombač Jože — 601
 Gombač Štefan — 541
 Gomila (kota 1184) — 632
 Gonjači — 676
 Gorenja Branica — 21
 Gorenja Trebuša — 630
 Gorenje Poljane — 568

- Gorenjsko — 33, 52, 55, 108, 615, n 616
 Gorica — 28, 40, 55, 108, 245, 246, 269, 330, 339, 374, 376, 409, 479, 545, 576, 629—631, 697, 714
 Goriška brda — 108
 Goriško — 20, 30, 64, 108, 302, 376, 377
 Gornja Pivka (glej Pivka)
 Gornje škofije (glej Škofije)
 Gornje Vreme — 383, 632
 Gornji Milanovac — 466
 Gorski Kotar — 87, 150, 227, 255, 614
 Gračišče — 145, 177, 261, 419, 420, 674, 694, 701, 756
 Grad (kota 628) — 411, 528, 547, 549, 551
 Gradec — 321, 323
 Gradež — 141, 799
 Gradim (v Istri) — 204, 205, 378, 419, 422, 424, 674, 677, 742
 Gradišče (vas) — 97, 128, 210, 269, 270, 318, 363, 364, 386, 387, 531, 532, 600, 617, 650, 651, 660, 661, 663, 664, 671, 686, 701, 757, 804
 Gradišče (kota 358) — 279
 Gradišče (kota 641) — 221, 547, 550
 Gradišče (kota 791) — 12, 152, 566,
 Gradišnica — 693
 Gradiška — 245
 Grafeneck — 329
 Grahor Miloš — 260
 Grahovo pri Cerknici — 110
 Grandi Dino — 51
 Grandič Anton — 348, 536, 585, 748, 754
 Gravisi — 713
 Grawitz dr. Ernst Robert — 329
 Graz — 482, 793
 Grazioli Emilio — 307
 Grbac Jože — 510, 584
 Grbac Slavka — 354
 Grbec Franc — 553, 642
 Grčar Alojz — 289
 Grčija — 384, 406, 463, 584
 Grda Draga — 634
 Grdina Alojz — 394
 Greblo Aldo — 162
 Gregorčič Edvard — 551
 Gril Ludvik — 38
 Gril Rada — 229
 Grilanc Cvetko-Nedeljko — 45
 Griščenko Peter — 160, 265, 342, 428, 500, 553, 554, 584
 Grintovec — 669
 Grizonič Aleksander — 540
 Grizonič Nello — 198
 Grizonič Viktor — 661
 Grlica Anton-Medved — 163, 473, 585
 Grk Drago — 231
 Grk Franc — 39
 Grk Jože — 39
 Grm Franc-Vlado — 36, 46
 Grmada (kota 648) — 657
 Grmšek Ivan — 473
 Groblje — 554
 Grol Milan — 614
 Gropada — 336, 337
 Grosuplje — 110, 558
 Gruden Albert-Blisk — 652, 653, 796
 Gruden Stanko-Strela — 617
 Grupe odredov:
 — 3-ja — 27
 Grzetič Ivan-Zitomir — 617
 Gržina Matija (Silvo Robida) — 54, 108
 Gržonov mlin — 102, 113, 115, 491, 493, 531, 731
 Gaultiero (član GAP) — 389
 Guček Milan — 49, 56, 62
 Guderian Heinz — 612
 Gueli Giuseppe — 304
 Guin Boris — 36
 Gulič Milan — 94, 114, 163, 224, 347, 554, 783
 Gunjač Anton — 672, 710
 Gunjač Italo — 673
 Gunjač Jože — 672, 673
 Gustinčič Anton — 35, 36, 308
 Gustinčič Franc — 342, 549, 584, 716, 783
 Gustinčič Ivan, 94, 134, 221, 680
 Gustinčič Ivan — 759
 Gustinčič Ivan-Ivanin — 143,

164, 348, 433, 473, 596, 622, 675,
676
Gustinčič Janez — 94
Gustinčič Jože — 760
Gustinčičevi — Metini — 92

H

Hace Matevž — 98
Hackenhold Lorenz — 330
Hadamar — 329
Hamburg — 8, 311
Harauer Danilo — 803
Harije — 66, 115, 116, 235, 353,
384, 413, 414, 441, 458, 481, 485,
488, 494, 495, 509, 512, 516, 549,
659, 718
Hartheim — 329
Harrison (Reuterjev dopisnik)
— 578
Hauser Paul — 69
Henriquez Diego — 23
Hercegovina — 302
Hering Gottlieb — 330, 332
Herzele Dr. (vodja štaba Adria)
— 794
Himmeler Heinrich — 14, 108,
327, 329, 330
Hitler Adolf — 14, 42, 51, 82,
108, 127, 300, 301, 327—329,
371, 381, 396, 397, 406, 412, 463,
467, 533, 591, 611, 612, 643, 665,
739, 748
Hlaj Vidko-žič — 44, 48, 49,
56, 141, 314, 326
Hodnik Kristjan — 622
Hoeb (nemški major) — 550
Hotična — 234
Horn Marjan — 91, 102
Hom Pero — 522
Hösslin Hans — 801
Hrastje (vas pri Pivki) — 209,
455
Hren Alojz — 163, 165, 198, 248,
732
Hreščak Anton-Urban — 30
Hrovatin Zorko — 218, 222, 783
Hrpelci — 617, 682
Hrpelje — 11, 57, 59, 128, 180,

204, 267, 382, 423, 532, 547, 617,
641, 643, 648, 649, 652, 787
Hrvaška — 46, 56, 57, 94, 110,
150, 311, 426, 440
Hrvaška Istra — 26, 58, 59, 60,
100, 172, 214, 256, 275, 301,
384, 420, 428, 436, 476, 690,
701, 787, 788
Hrvaško Primorje — 59, 128,
639, 665, 695
Hrvat Anton — 255
Hrvatina Avgust — 693
Hrvatina Drago — 519, 692, 739
748, 764
Hrvatina Franc — 218, 221
Hrvatina Jože — 362
Hrvatina Mirko-Policaj — 48
Hrvatina Slavka — 748
Hrvatina Viktor — 357
Hrvoji — 417, 419, 423
Hrušica — 146, 308—310, 489,
516, 526, 532, 540, 601, 602,
648, 657, 658
Huje — 91, 93, 94, 310, 311, 508—
512, 530, 531, 534, 536, 544,
580, 657, 658, 768
Hvalič Anton-Bolte — 31, 44, 62,
66, 151, 334

I

Idrija — 79, 82, 90, 446, 478,
522
Igavas — 134, 278
Ilirska Bistrica — 6, 8, 9, 11—
14, 16, 17, 20, 22—27, 34—37,
39, 55—57, 59—68, 80, 87, 92,
97, 107, 108, 116, 119, 129, 132,
138, 139, 154, 155, 166, 168, 169,
207, 209, 212, 213, 227, 228,
231, 235, 256—260, 262, 263,
268, 271, 272, 274, 294, 307—
309, 311, 330, 352, 353, 372,
373, 381, 384, 397, 408, 409,
411, 413, 414, 432, 441, 443,
453—455, 458, 467, 475, 481,
485—487, 491, 492, 494, 496—
498, 507, 509, 512, 516, 522,
530—533, 542, 548, 550, 552,

- 567, 571, 573, 575, 580, 590,
591, 593, 596, 597, 599, 608,
616, 618, 622—624, 634, 639,
640, 642, 644, 649, 652, 654,
656, 661, 666, 683, 689, 695—
697, 700, 703, 705, 707, 715,
718, 743, 753, 754, 756, 767,
783, 786, 788, 792, 800, 804
Imperija (kraj pri Genovi) — 23
Iskra Jože — 87, 88, 103, 114—
116, 181, 182, 731
Ispandijitz Gasamsada-Saša —
160, 163, 753
Istra — 11—14, 16, 32, 34—36,
43, 48, 50, 55, 57, 59, 60, 62,
65, 68—73, 78—87, 91, 93, 99,
101, 102, 104, 105, 107, 108,
112, 120, 127, 128, 132—134,
136, 138, 141, 145, 146, 149—
158, 165, 170, 177—184, 186,
188, 191—194, 196—198, 200—
205, 207, 208, 210, 212, 214—
216, 218, 232, 233, 236, 245,
247, 255, 256, 262, 264, 267,
269, 272, 273, 281, 292, 294,
301—306, 310, 313—315, 318,
331—335, 337, 340, 341, 351—
355, 360, 362, 369, 373, 375,
376, 378, 381, 382, 384, 385,
389, 391—393, 405, 406, 408—
410, 412—414, 416, 417, 420,
422, 424, 426—430, 433—436,
438, 439, 446, 450, 452, 454,
458, 459, 464—469, 475, 476,
478—480, 482, 487, 489, 490,
504, 507, 508, 514, 515, 523,
527, 529, 554, 574—576, 581,
586, 597, 606, 614—616, 619,
622, 639, 641, 647, 650, 655,
663, 666—670, 673—675, 679,
684, 692, 695, 697, 700—703,
705, 707—709, 715, 729, 735,
736, 740, 742, 744, 745, 748,
767, 776, 785, 787, 789, 795—
797, 803, 804, 813, 814
Ivančič Anton — 38
Ivančič Danilo — 473
Ivančič Franc-Luka — 49
Ivančič Ivan — 333, 757
Ivančič Jože — 333, 365
Ivančič Leopold — 231, 473, 590,
764
Ivančič Marija — 333
Ivančič Olga — 394
Ivančič Pavla-Horn — 757
Ivansedlo — 615
Izola — 6, 9, 11, 12, 58, 100, 129,
166, 174, 333, 354, 360, 389,
390, 392, 549, 677, 682, 702—
707, 710, 795, 799, 803
Iztok (namestnik komandanta
1. bataljona) — 32, 93, 113, 173
Italija — 11—14, 16—18, 41, 42,
44, 50—52, 54—57, 62, 69, 90,
107, 108, 125, 128, 133, 134,
141, 149, 154, 183, 184, 186,
187, 192—194, 197, 201, 203,
227, 245, 250, 301—303, 314,
330, 336, 339, 354, 374, 377,
405, 406, 408, 413, 426, 432
439—441, 454, 464, 465, 467,
479, 486, 489, 500, 521, 535,
543, 576, 584, 585, 597, 612,
614—616, 640, 655, 666, 700,
713, 729, 733, 748, 755, 765,
773, 780, 785, 796, 797
- ## J
- Jablanica — 35, 228
Jadransko morje — 11
Jadransko Primorje — 14, 302,
375
Jagodnik Anton — 308
Jagodnik Ivan — 308
Jagodnik Ivan — 308
Jagodnik Jože — 308
Jagodnik Jože — 38, 308
Jajce — 125
Jakomin Valerij-Jelen — 98, 178,
617
Jakomin Viljem — 231
Jakš (kmetija) — 27, 96, 259, 277,
542, 566, 594
Jalta 612
Jančič Miloš — 501
Janež Ivan — 255, 348, 580, 585,
626, 630, 631, 708
Janežovo brdo — 26, 27, 131, 277,

- 481, 487, 490, 494, 509, 512, 573
 Jansen Willi — 415, 417, 419—
 421, 423, 424, 434
 Japonska — 612
 Jasen — 228, 235
 Javorje (v Brkinih) — 38, 64,
 110, 169, 257, 310, 352, 364,
 370, 495, 496, 503, 508—511,
 513, 516, 530, 531, 534—536,
 544, 554, 580, 601, 602, 648,
 658, 660, 687, 744, 768, 804
 Javornik — 11
 Jelincič Janko — 102, 163, 181,
 182, 347, 670, 708, 731, 802
 Jelovice — 99, 100, 101, 107, 182,
 190, 232, 335, 352, 369, 707
 Jelšane — 35, 37, 56, 156, 157,
 166, 227, 228, 235, 258, 288,
 381, 458, 485, 530, 696, 708,
 786, 791
 Jenko Anton — 762
 Jenko Jože — 578, 590, 754
 Jenko Stanko — 102, 496
 Jerandova ograda — 38
 Jerebica Pavel — 46
 Jesenice — 32, 55, 339
 Jevdjevič Dobrivoj — 458, 491
 Jezer in a — 687
 Jugoslavija — 5, 11—13, 17—20,
 24, 44, 50, 51, 126, 127, 141, 158,
 184, 186, 187, 192, 201—203,
 232, 236, 244, 295, 300, 315,
 355, 405, 450, 465—468, 481,
 487, 490, 497, 501, 504, 520—
 522, 532, 535, 581, 608, 612—
 614, 640, 666, 679, 735, 736—
 797
 Julijska krajina — 17, 108, 187,
 545
 Jurasi — 419, 421, 675
 Jurdani — 257, 417, 533, 656
 Juretova hiša — 308
 Jurič Tone — 133
 Jurišče — 27, 67, 131, 152, 154,
 174, 182, 262, 277, 278, 293,
 457, 481, 490, 498, 542, 547,
 566, 567, 578, 626, 627, 637,
 641, 792
 Juriševič Anton — 281
 Juriševič Franc — 57 59, 281,
 338, 493, 748
 Juriševič Mirko — 165
 Jurišič Tone — 46
 Juršt Leopold — 743
 Južna Francija — 141
 Južni Jadran — 397
- ## K
- Kačiči — 143, 166, 367, 381, 394,
 452, 453, 480, 599, 664, 684, 693,
 694, 767
 Kairo — 126
 Kal — 102, 156, 217, 218, 282, 293
 Kalc (grad) — 35
 Kalc Milan — 473, 590, 646, 764
 Kalc Rudolf — 35, 37
 Kalčič Jože — 604
 Kaligarič Rudolf — 500, 636
 Kallmayer (kemik) — 328
 Kaluža Anton — 760
 Kalužine — 309
 Kampel — 711
 Kanalska dolina — 14
 Kanoni dr. Janez — 134, 182
 Kante Viktor — 757
 Karadjordjevič Petar II. — 126,
 407, 614, 633
 Kardelj Edvard — 28, 36, 61,
 468, 614
 Kariš Alojz — 767
 Karlovica (kota 771) — 116, 281,
 307, 310, 495, 509, 510, 531, 532,
 536, 547
 Kaspijsko jezero — 7, 772
 Kastavščina — 246, 273
 Kastelce — 324, 437, 776
 Kastelic Franc — 38
 Kastelir pri Vižinadi — 165
 Kašica (partizan) — 432
 Kaštel — 415, 417, 418, 422, 429,
 476
 Katelj (kmetija) — 528
 Katinara — 434, 476
 Kavarije — 389
 Keller Giovanni — 25
 Kesselring Albert — 303, 377,
 464, 785
 Kiareli Andrej — 473

- Kidrič Boris — 28, 33, 51, 513
 Kilovčev — 22, 35, 38, 39, 57, 60,
 134, 166, 272, 397, 455, 491, 494,
 533, 550, 618
 Kilovški predor — 27, 60, 96, 277,
 412, 494, 498, 542, 566, 594, 618,
 771, 792
 Kimovec Franc-Žiga — 7, 288,
 440
 Kirn Marija-Orana — 35, 134, 234
 Kim Pavla — 605
 Kladovo — 464
 Klana — 16, 57, 68, 87, 207, 227,
 273, 409, 426, 441, 530, 545, 575,
 616, 619, 671, 684, 687, 689, 695,
 696, 700, 707, 804
 Klanec — 70, 71, 147, 267, 324,
 434, 490
 Klanjšek Ada-Lenčka — 440
 Klanjšek Jože-Vasja — 690–693
 Klarič Lojze — 255, 338
 Klemenc Jakob — 38
 Klemenčič Leon-Očka — 103,
 114, 117, 151, 155, 163, 215, 224,
 247, 248, 251, 258, 261, 275, 292,
 294, 732
 Klemenčič Vladimir — 12, 13
 Klenik — 442, 443, 498, 533, 536
 Kleva Friderik — 428
 Kleva Ivan — 428, 708
 Kleva Stanko — 500, 695, 699
 Klivnik (mlin) — 65, 66, 69, 79,
 87, 307, 756
 Klobas Anton — 393, 394, 804
 Klopčič Ubald — 510
 Klun Dušan — 472, 708
 Klun Ivan — 338, 473, 645, 669,
 708
 Klun Jožef-B ranko — 346, 529,
 676, 677
 Klun Romuald — 229, 230, 231
 Klun Silvo — 517
 Kmet Ferdinand — 510
 Kmetec Dušan — 792, 794, 805
 Knafelc Anton-Lenčaj — 592
 Knafelc Dora — 605
 Knafelc Maks — 636, 710
 Knafelc Vida — 605
 Knez Ivan — 389
 Knežak — 38, 61, 152–154, 381,
 442, 498, 527, 592–594, 618,
 632–635, 638, 639, 696, 792
 Knežja njiva — 111, 112
 Kobarid — 82
 Kocijančič (borec VDV) — 652
 Kocijančič Jože — 308
 Kocijančič Srečko — 308
 Kocjančič Julij — 676
 Kocjančič Lazar — 714, 784
 Kocjančič Marica — 363
 Kocjančič Marjan — 676
 Kocjančič Milka — 353
 Kocjančič Renato — 661
 Koojančič Valentin — 165, 197,
 198, 207, 234, 252, 292, 335, 336,
 348, 383, 396, 453, 595
 Kocjančič Vincenc-Marko — 49
 Kočevar Vilko — 776
 Kočevje — 165, 208, 282, 466, 506,
 558
 Kočevska — 86, 112, 152, 255, 291,
 558, 666, 683
 Kočevski Rog — 28, 149, 594, 758
 Kodarin Ivan — 333
 Kogoj Ciril — 216, 218, 221
 Kojnik (planina) — 232, 262, 369
 Kokalj Anton — 108, 522
 Kolarič Božo-Natale — 70, 198—
200
 Kolonkovec — 35
 Köln — 611
 Kolpa — 87, 615
 Koman Stane — 8, 313, 347, 372,
 397, 472, 520, 580, 585, 591, 708,
 739, 740, 745, 749, 766
 Komande vojnih področij:
 — Is trsko — 7 156, 157, 214,
 246, 263, 269, 275, 277, 281,
 282, 288–290, 334, 337, 338,
 340, 364, 368, 369, 380, 385,
 398, 412, 415, 424, 440, 442,
 471, 484, 490, 491, 496, 498,
 505, 514, 526–529, 532, 534,
 542–544, 548, 555, 556, 576,
 588, 590, 593, 595, 605, 618,
 619, 633, 634, 637, 638, 641,
 642, 647, 648, 650, 654, 655,
 657, 660, 669, 721, 748, 754,
 756, 765, 776, 788, 789, 791
 — Notranjsko — 570, 632

- Komande mest:
- Buje — 680
 - Cabar — 577
 - Črnomelj — 384
 - Ilirska Bistrica — 56, 61, 156, 157, 380, 450, 475, 490, 514, 538—540, 542, 600, 655, 689, 693, 767
 - Koper — 156, 157, 202, 233, 261, 262,301, 362, 369,373, 382, 386,389, 390, 392,393, 415, 418,419, 421, 430,433, 435, 439,471, 475, 489,514, 585, 617,661, 669, 672,673, 677, 682,702, 703, 705,708, 709, 716, 776
 - Mašun — 87
 - Materija — 156, 157, 368, 378, 379, 383,385, 413, 440,450, 475, 490,504, 527, 529,542, 544, 548,653, 655, 661,689, 690, 768
 - Postojna — 690
 - Stari trg — 152
 - Št. Peter — 157, 278, 288, 376, 442, 475,498, 507, 527,578, 585, 626, 627, 638
 - Trst — 697, 721
 - Žužemberk — 369
- Konestabo Albert — 486, 493, 580
Konestabo Ančka — 115,116, 497
Konestabo Ivan — 90, 116, 169, 210, 211, 497, 783
Konestabo Lovrenca — 493
Koper — 6, 9, 11, 12, 48, 55, 58, 67, 71, 81, 90, 91, 98, 100, 102, 105, 116, 129, 132, 138, 146, 166, 169—174, 180, 182, 184, 188, 189, 191, 194,198, 202, 207,211, 224, 256,261, 262, 266,271, 278, 281,301, 309, 312,315, 317, 321,324, 325, 332,333, 344, 352,353, 356, 360,384, 386, 387, 389—391, 393, 415—417, 419,421, 424, 427—430, 432, 434,435, 448, 476,484, 490, 493,532, 534, 543,544, 553, 567,588, 600, 618,619, 638, 644,649, 651, 661,667, 670, 673,676, 677, 679,682, 692, 694, 698, 701—705, 707—713, 715, 717, 743, 756, 775, 796, 798, 800, 803
Koren Rudi — 20
Korenika (trgovec v Kortah) — 354
Koritnice — 23, 28, 67, 154, 173, 174, 498, 527, 578, 585, 586, 589—593, 595, 605, 635, 636, 639, 696, 771
Korošec Franc-Miha — 103, 514 —516
Korošec Jožica-Firi — 231
Koroška — 55, 735, 792
Korpusi:
NOVJ:
— 1. proletarski udarni — 464
— 2. udarni — 244, 406
— 3. udarni — 244, 406
— 7.- 7, 13, 81, 84, 91, 109, 114, 117, 118,121, 130, 132—134, 139—142, 149—156, 158—162, 166, 168, 186, 202, 204, 208—210, 214, 215, 217, 225, 226, 236, 237, 246—251, 253, 254, 261, 266,272, 275, 277,278, 281—286, 288—291, 293—295, 302, 313,315, 319, 334,337, 339, 346, 349, 350, 362, 368—370, 373,378, 379, 384,392, 396, 397,407, 408, 412,413, 433, 439,451, 454, 457,458, 464, 469—472, 476, 479, 487, 488, 490,498, 499, 501,502, 504, 505,511, 512, 515,526, 541, 542, 547, 551, 555, 557—559, 567, 568, 570, 573, 577—579, 581—586, 589, 590, 593, 595, 596, 605, 615, 619, 621—623, 625,633, 638, 642,655, 683, 730,732, 733, 738,739, 744, 745, 747, 748, 753,754, 770, 771, 774, 776, 780, 782—784, 789,790, 792, 794,797, 799, 801—804, 813
— 9.- 7, 13, 25,81, 127, 128, 131, 141, 197,202, 215, 217,246, 263, 273,277, 288, 301,302, 334, 339,353, 375, 376,378, 383, 409,468, 469, 498,557,

- 605, 615, 616, 618—622, 624,
625, 629—632, 638, 654—656,
673, 690—692, 696, 697, 701,
703, 717—721, 754, 756, 780,
789, 794
— 12. udarni — 406
— Narodne obrambe (KNOJ) —
646, 652, 674, 682, 703, 705,
708—711, 717, 754
četniški *
— 501. dalmatinski — 467, 618,
640
— 502. liški — 8, 467, 618, 633,
639, 656, 683, 800
— 503. bosanski — 467, 618, 640,
649
Italijanski:
— 23. armadni — 28
Nedičevski:
— srbski prostovoljski — 8, 467,
533, 534, 567, 575, 582, 594,
603, 616—618, 623, 627, 633,
634, 636, 637, 639, 645, 646,
650, 652, 656, 660, 666, 683,
696, 701, 767, 800
Nemški:
— 2. SS tankovski — 54, 60, 65,
69, 107
— 5. planinski — 406
— 97. armadni — 361, 374, 507,
537, 547, 608, 614, 616, 657,
695, 700, 707, 718
Korte (sedaj Dvori nad Izolo) —
48, 58, 354, 355, 360, 434, 476,
669
Kortina — 370, 675, 676
Koseze — 507, 531
Kosmačica — 411
Košana — 30, 35, 135, 153, 156,
175, 214, 217, 218, 220, 287, 547,
550, 618, 627, 649, 650, 653, 689,
766,
Košanska dolina — 11, 12, 16,
20, 54, 156
Košir Teodor — 134
Koštabona — 681, 682
Košterlag — 389
Kovač (kmetija) — 410, 524, 530,
538, 540
Kovač Ludvik-Lajči — 334, 776
Kovač Stanko-Smeli — 27, 28, 34
Kovačeva domačija (v Padežu)
— 524, 530, 538, 540
Kovačič Ana — 521
Kovačič Boris — 36, 301
Kovačič Franc — 287, 760
Kovačič Ivan-Efenka — 59, 65,
71, 98, 101, 103, 151
Kovačič Janko — 586, 764
Kovačič Jože — 492
Kovačič Leon — 34, 35, 36
Kovačič Mirko — 9, 265, 269,
270, 342, 387, 391—393, 428,
429, 499, 500, 553, 554, 584, 649
Kovačič Oskar — 20, 34—36, 48
Kovčice — 62, 63, 88, 89, 90,
92, 163, 181, 363—365, 368, 373,
379, 481, 531, 534, 597, 600,
601, 603, 647, 649, 659, 662—664,
742, 744
Kozak Miklavž — 753, 775, 776
Kozarišče — 86, 567, 568
Koziina — 6, 16, 57, 71, 94, 104,
107, 128, 129, 139, 142, 143,
147, 148, 166, 175, 178, 204,
205, 212, 256, 261, 263—267,
271—273, 314—324, 326, 341—
343, 346, 361, 362, 367, 370,
375, 382, 386, 387, 393, 394,
411, 413, 417—419, 427, 434,
436, 437, 448, 475, 476, 478,
481, 490, 498, 508, 516, 523,
524, 532, 537, 543, 552—555,
574, 588, 589, 597—600, 602,
604, 605, 607, 617, 619, 637,
639, 641, 644, 651, 654, 656,
662, 663, 670, 671, 683, 689,
693, 694, 696, 698, 702, 707,
708, 715, 743, 752, 753, 783,
787, 788, 790, 803, 812—816
Kozin Albin — 569
Kozinski vrh — 135, 319, 321, 322
Kozjane — 32, 64, 65, 70, 79, 92,
94, 131, 132, 145, 177, 212, 217,
218, 234, 247, 252, 258, 268,
275, 277, 338, 345, 353, 372,
384, 385, 411, 413, 414, 437,
448, 453, 455, 470, 471, 480—
483, 485, 486, 499—501, 515,
521, 523, 524, 528—530, 538,

- 539, 541, 548, 571, 573, 574,
 585, 589, 590, 599, 649, 650,
 652, 660, 661, 758, 759, 767,
 769, 792
 Kozjanske klade — 528
 Kozjanski grad (kota 628) —
 526, 528, 529, 549
 Kozjanski most — 176, 256, 257,
 269, 499, 548, 650
 Kozje stene — 629, 630
 Kozji vrh — 569, 570, 577
 Kozlov Peter — 669
 Kozlovec (gozd) — 26
 Kozlovič Dušan — 207, 419
 Kozlovič Lazar — 207
 Kozlovič Marija — 435
 Kozloviči — 677
 Kraigher Boris — 33, 34, 40
 Krajevni NO odbori:
 — Suhorje — 774
 — Velike Loče — 647
 Krakov — 405
 Kral Marcello — 376
 Krai Tone — 304
 Kramar Janez — 393
 Kranj — 510, 762
 Kranjc Zdravko — 809
 Krapina — 108
 Kras — 9, 12, 20, 22, 32, 35, 36,
 55, 64, 68, 69, 79, 87, 152, 183,
 197, 198, 208, 245, 246, 272,
 295, 301, 331, 332, 336, 545, 574,
 575, 616, 618, 631, 640, 655, 697,
 700, 729, 788, 789
 Krašna Ivo — 132
 Kratochvill Kamilo-Mile — 87,
 182
 Krebelj Anton — 760
 Krebelj Franc — 760
 Krebelj Franc-Miško — 338, 473
 Krebelj Jože — 760
 Krebelj Leopold — 5, 9, 37, 94,
 96, 105, 135, 143, 164, 216, 218,
 225, 232, 251, 256, 264, 265,
 270, 305, 318—322, 324, 326,
 342, 346, 347, 387, 421, 422,
 433, 470, 472, 501, 542, 691,
 741
 Krebelj Matka — 348, 755, 763,
 771
 Krebelj Milan — 223
 Krese Leopold-Još — 114, 288
 Kreševič Anton — 308, 309
 Krim (v SZ) — 244, 612
 Krističević Nikola — 526
 Križman Anton — 308
 Križman Jože — 308
 Križman Marija — 309
 Križman Pavla — 308
 Križman Rudolf — 308
 Križmančič Lazar — 333
 Križnar Janez — 7
 Krk — 695, 767
 Krkavče — 417
 Krmac Angelo — 362
 Krmec Nerina — 333
 Krmin — 374
 Krogle — 353
 Krogldk — 661, 756
 Kromberk — 43
 Krški (kapetan NOV) — 134
 Krulcov laz (kota 1131) — 632
 Krvava peč — 279
 Krvavi potok — 320, 321, 322,
 437, 671, 684
 Kübler Ludwig — 108, 109, 245,
 302—304, 374, 375, 377, 657,
 718
 Kubed — 53, 71, 132, 145, 179,
 180, 184, 205, 261, 262, 273,
 416—419, 424, 435, 437, 656, 694
 Kuberton — 417, 423, 424
 Kucler Polde-Modras — 62, 63,
 Kumer Jelko — 31
 Kunovar Ivan — 178
 Kuntarič Franjo — 7, 8, 501, 505,
 519, 521, 542, 567, 578, 587,
 588, 644, 691, 703, 710,
 Kurešček — 280
 Kuret Ferdinand — 767
 Kuret Rajko — 510
 Kušar Viktor — 178, 197, 313,
 338, 471, 748
 Kuteževo — 133, 156, 228, 274
 Küstrin — 665
 Kvarner — 108, 457, 515
 Kvarnerski otoki — 16
 Kvarnerski zaliv — 14, 245, 272,
 397, 478, 575, 616, 639
 Kveder Dušan-Tomaž — 61

L

- Laba — 612, 701
 Labin (pri Puli) — 14, 507
 Labor (vas v Istri) — 157, 423, 436, 677, 682, 703
 Lačna (kota 453) — 192, 233, 261, 672
 Ladič Anton — 348, 473, 586
 Lakota Alojz — 308
 Lakota Anton — 308
 Lakota Anton-Bebrov — 308
 Lakota Ivanka — 308
 Lakota Marija — 308
 Landoni Pietro — 100, 102, 183, 194, 212, 762
 Lange (esesovski komandant) — 329
 Laris Mario-Moro — 198, 199
 Lasseti Valerio — 362
 Laštva — 218
 Lazar Danilo — 398
 Lazar Jože — 636
 Lazar Miroslav — 783
 Lazar Srečko — 361
 Lazaret (cerkvice) — 430
 Lazarini Flavio — 102, 205, 207
 Laze — 282
 Lažne — 398, 468
 Legac Pavel — 389
 Legije:
 italijanske-fašistične :
 — 58. istrska — 476, 683, 695, 696
 — 59. črnih srjač — 30
 — tržaška — 618, 651
 Leiting Ivan — 671
 Lemut Jože-Saša — 27, 34
 Lenarčič Marina — 764
 Lenič Janez — 255, 348, 732
 Lenič Lojze — 255, 348, 389, 430, 732
 Lepič — 218
 Lerch Ernst — 415, 417, 418, 421—427
 Lesar Alojz — 494, 516
 Leskova dolina — 567—569, 591, 636
 Leskošek Franc — 33, 814
 Lever Anton — 493
 Lever Franc — 308
 Lever Ivan — 803
 Lever Jakob — 311
 Lever Jože — 114, 116, 117, 536
 Ležeče — 135, 139, 176, 212, 363, 383, 451, 452, 499, 512, 689
 Libija — 384
 Ličen Aleksander — 622
 Lika — 442, 458, 614, 616, 639, 665, 695, 804
 Likar Anton-Smrekar — 162, 164, 220, 225, 248, 732
 Linz — 329
 Lipa — 38, 273, 274, 311, 331
 Lipanovič Ivan — 526
 Lipica — 65, 618, 684, 687
 Lipold Franc — 103, 176
 Liri — 128, 300
 Lisec — 227, 228
 Livade — 674
 Ljubljana — 7, 9, 12, 14, 20, 22, 33, 34, 36, 52, 55, 70, 79, 108, 110, 128, 174, 208, 217, 280, 282, 303, 316, 336, 339, 344, 349, 359, 369, 372, 374, 381, 397, 407, 411, 415, 442, 451, 454, 468, 469, 479, 480, 499, 500, 507, 516, 521, 524, 537, 541, 558, 578, 599, 615, 627, 628, 632, 641, 649, 657, 681, 684, 710, 721, 739, 745, 753, 789, 793
 Ljubljanska pokrajina — 27, 34, 36, 55, 208, 307, 330, 334, 410, 547
 Loče — 516
 Lokatelli (baron) — 376
 Ljotič Dimitrije — 580, 640, 642
 Lodž — 329
 Logar Anton — 308
 Logar Ivan — 308, 309
 Logar Jože — 308
 Logar Lojze — 308
 Logar Stane — 258, 783
 Logatec — 281
 Loka — 694, 769
 Loke (pri Kromberku) — 43
 Lokev (pri Divači) — 104, 105, 173, 216, 218, 246, 317, 362, 503, 508, 523, 524, 532, 618, 648, 668,

684, 687—689, 741, 801
 Lokve — 631
 Lombardi Giovanni — 57
 Londei Giuseppe — 24
 London — 415
 Lonzan — 389
 Lonzar Albarto-Oskar — 709
 Lopar — 157, 233, 267, 393, 418,
 419, 674, 676, 681, 694, 742, 748
 Loška dolina — 86, 121, 134, 152,
 164, 182, 227, 278, 280, 292,
 293, 306, 567, 568, 591, 604,
 632
 Lošinj — 695
 Lovran — 273
 Lovrečič Viktor — 675
 Lovrečič Viktorija — 677
 Lovšin Ivo — 661
 Loza — 153
 Lozice — 632
 Lož — 165, 506
 Lublin — 304
 Lublinska pokrajina — 329
 Lucija — 62, 714
 Ludvik Anton — 94, 178, 227, 733
 Ludvik Jože — 32, 139, 218, 221
 Ludvik Neža — 174
 Ludvik Rudi-Barjak — 57, 89
 Ludvik Slavko — 32
 Ludvik Valentin — 94
 Ludvik Vera — 605
 Ludvik Viktor — 94
 Lukač Mirko — 102, 347
 Lukan Vincenc-Emil — 589, 625,
 633, 636, 669, 672, 674, 678, 691
 Lukovica (kota 745) — 364, 482
 Lumpov mlin — 307, 308
 Lupoglav (v Istri) — 57, 322, 331,
 417
 Lupperini Gino — 100, 102, 183
 Luša Silvo — 353, 357, 474, 670,
 708
 Luza — 116
 Luznar Jože-Miha — 369
 Lužar Franc — 338, 539, 590,
 708
 Lužarji (vas) — 279, 280, 742
 Lvov — 405

M

Mac Dauel (ameriški polkovnik)
 — 466
 Macarol Rado — 651
 Maclean Fitchroy — 126
 Maček Ivan — 61
 Mačkolje — 333, 574
 Madžarska — 406, 467, 533, 591,
 611, 615, 640
 Magajna Franc — 499, 500
 Magdalena (tržaško predmestje)
 — 35
 Magister Erna — 349, 367, 391
 Magister Janez-Žan — 292, 346,
 347, 349, 350, 367, 373, 391, 392,
 455, 471, 733, 734
 Maglica Marija — 121
 Mahačkala — 7, 772
 Mahne Anton-Jirin — 31
 Mahne Anton — 756
 Mahne Avgust — 35, 484
 Mahne Ivan — 94
 Mahne Ivanka — 756
 Mahne Justina-Živa — 756, 757
 Mahne Marjan — 32
 Mahne Stane — 119, 260
 Mahnič Rudi-Brkinc — 44—47
 Mahnič Rudi-Žito — 140, 230,
 231, 319, 332, 344, 345, 348, 358,
 359, 367, 390, 415, 473, 505, 586
 Maine (reka) — 665
 Majdanek — 326, 545
 Majcen Ivan-Jovo — 249, 251,
 255, 261, 292, 347, 367, 370, 391,
 455, 471, 505
 Majcen Miroslav — 794
 Makedonija — 463, 464
 Mala Bukovica — 25, 39, 214,
 227, 235, 397, 413, 414, 441, 480,
 593, 540, 553
 Mala Pristava — 217, 218, 627
 Mala vrata — 99, 101, 107, 179,
 232, 313, 351, 362, 369, 435, 476,
 707
 Malalan Rudolf — 473, 586
 Male Jakob — 35
 Male Loče — 601
 Male Mune — 99, 101
 Malečkar Avgustin — 549

- Malečkar Franc — 348, 755, 764
Malečkar Jože — 760
Mali Kras — 98, 105, 120, 144, 476
Malija — 58, 389, 434, 476
Malnarič Jože-Križevski — 261,
275, 277, 278, 288, 291
Manče — 25
Manfreda Anton-Jaka — 621
626, 627
Manheim — 665
Maraž Nedeljko — 31, 585
Maraž Silvester — 129, 167, 173,
221
Marenzijev grad (v Odolni) —
446
Marezige — 58, 71, 153, 157, 204,
205, 233, 333, 353, 423, 430, 431,
433, 617, 672, 677, 681, 682, 710
Margera (čistilnica nafte) — 795
Margon Milko — 676
Margon Stanko-Iztok — 88, 93,
94, 164, 218, 221
Marguč Franc — 793
Marhel Vilko — 794
Maribor — 14, 108, 128, 339, 803
Maričev žleb — 169
Marinko Miha — 134, 732
Marjek Jože-Joco — 7, 347, 590,
634, 784, 800, 802
Markov hrib (pri Kopru) — 476
Markovič Milan — 533
Markovske doline (Zdulce) —
267
Markovščina, 57, 90, 136, 266,
267, 269, 270, 312, 318, 320, 364,
365, 367, 386, 446—448, 544, 624,
647, 650, 659, 661, 671, 686, 708,
768
Markučič Jože — 7, 9, 87, 91, 163,
214, 258, 269, 319, 326, 347, 382,
500, 694, 698, 781—783, 794, 796,
799, 800, 802—807
Maroko — 50
Maršič Ernest — 588
Martežan (kmet) — 529
Martinjač (kmetija) — 528
Marušič Darko-Blaž — 48
Maslo Franc-Bečanov — 759,
764, 774
Maslo Franc-Ludvik — 24, 25, 30
Maslo Franc-Kadilčnik — 34,
760, 775
Maslo Jožefa — 130
Maslo Karlo-Drago — 7, 21, 23—
25, 27, 29, 117, 118, 120, 143,
163, 196, 198, 200, 225, 248, 249,
253, 254, 256, 714, 775
Maslo Lojze-Zdenko — 57, 758
Mašun — 57, 59, 61, 62, 66—68,
70, 72, 82, 86—91, 93, 98, 99, 154,
174, 181, 183, 255, 507, 567, 572,
586, 590—592, 594, 595, 604, 605,
621, 625, 632, 634—636, 696, 791
Matas Josip — 59
Matavun (pri Divači) — 103, 104,
317, 501, 508, 524, 573, 588, 648,
684, 698, 802, 807—809
Materija — 11, 56, 57, 64, 71, 90,
94, 97, 107, 128, 131, 136, 146,
151, 166, 175, 176, 234, 236, 256,
266, 267, 271, 290, 320, 346, 364,
367, 373, 385, 397, 412, 446, 447,
480, 482, 483, 498, 508, 509, 513,
516, 517, 524, 527, 531, 532, 534,
535, 539, 540, 543, 548, 554, 571,
574, 580, 581, 588, 589, 597—600,
602—604, 617, 624, 641, 643, 648,
649, 651, 659—663, 671, 685, 698,
701, 702, 706—708, 716, 718, 767,
768, 783, 803
Matko Alojz — 308
Matko Ivan-Imko — 180, 231,
753, 770, 776
Matko Ivanka — 308
Matko Jože — 308
Matko Marija — 308
Matko Viktor — 589, 771
Mauberg — 671
Maver Ana — 333
Maver Marija — 333
Mavretič Benedikt — 783
Mavrič Anton — 87, 182
Mavrin Rudi — 308, 757—759
Medoši — 355
Medved Anton — 581
Mehle Andrej — 743
Mehle Anton — 353, 411, 443,
522
Meine dr. — 328
Mejak Marjan — 589, 770, 771

- Melone Antonio — 683
 Mels (sovjetski poročnik) — 753
 Mensa Wolfgang — 712
 Mereče — 25, 38, 57, 62, 66, 455, 491, 494, 547, 550, 587
 Messina — 541
 Metlika Ivan — 474
 Mevlja Franc — 218, 222
 Mezgec Jože — 66, 67, 281, 394, 488, 496, 638, 651, 670, 711, 748, 764
 Mezgec Rudolf — 517
 Mežnarija (zaselek) — 87
 Michaisen Georg — 544—550, 769
 Mičunovič Ljubica — 114, 216, 218, 221, 732
 Mihačičevi-Brkinovi — 134
 Mihael — romunski kralj — 405
 Mihailovič Draža — 126, 236, 245, 407, 466, 467, 491, 584, 598, 666, 735
 Mihajlov Dimitrij — 669
 Mihec Drago — 338
 Mihele — 320, 554, 775
 Mihelič Helena — 255, 348, 474, 579, 592, 605, 647, 664, 708, 715, 748, 755
 Mihelič Marjan — 757
 Mihelič Matija — 224
 Miklavčevi — 757
 Miklavčič Jože — 35, 36
 Mikuličič Anton — 569
 Mikuž Metod — 381, 753
 Milanka (kota 975) — 593
 Milano — 50, 301
 Milenčič Silvo — 59
 Milič Blagovoj — 533
 Milje — 12, 48, 70, 71, 140, 165, 166, 184, 194, 271, 273, 326, 332, 344, 392, 409, 427, 619, 796, 799
 Miljski hribi — 35, 48, 476
 Miljski polotok — 409, 410
 Milo Antonio — 423
 Milonja (kota 1198) — 593, 696
 Minca Luciano — 710
 Minsk — 405
 Mirna (reka) — 205, 416, 423
 Mirna peč (vas) — 164, 302
 Mislej Ermangildo — 589, 770, 771
 Misliče — 32, 44, 57, 65, 94, 103, 131, 139, 142, 145, 175—177, 370, 453, 481, 501, 514, 517, 524, 527, 548, 550, 574, 588, 590, 597, 600, 602, 649, 652, 683, 687, 742, 767, 802
 Miši (zaselek) — 181, 190, 697
 Mišov mlin (pri Brezovici) — 662
 Mlakar Anton — 252, 255, 292, 315, 348, 352, 396, 448, 473, 494, 504
 Močilnik (potok) — 632
 Modena Engel — 183
 Modic Rudi — 23
 Modrijan Gorazd — 347, 348, 496, 739
 Moganjk — 211
 Mohorčičevd (kmetija) — 104
 Mokre — 20
 Mola — 66
 Momijan — 205, 417
 Monfalcone, glej Tržič
 Monselice (grad) — 785
 Monte Cassino — 128, 300
 Morato Stanislav — 398
 Moravec Jože — 252, 277, 278, 280, 346, 347, 371, 373, 457, 469, 472, 736, 738, 740, 743, 745—749
 Moretini — 703
 Morgan Just — 661
 Moskva — 773
 Mostišče — 419, 697, 707
 Moščenška Draga — 697
 Motika Ivan — 59
 Mozirske planine — 615
 Možina Jože — 309
 Movraž — 189, 656
 Možina Jožefa — 309
 Možina Rudi — 66
 Možina Stanko — 770
 Mrše — 89, 90, 176, 312, 313, 315, 316, 335, 363, 364, 368, 395, 396, 446—448, 480—482, 509, 513, 516, 517, 524, 531, 588, 597, 649, 659, 671, 693, 756, 759
 Mršnik Peter — 308
 Mrzla rupa — 629, 630
 Mrzli studenec (predel) — 26, 27
 Mučiči — 533, 618
 Muha Jože — 38

Muhič Jože — 165, 168, 260
 Mune — 57, 71, 72, 91, 100, 181,
 426
 Murn Dušan-Darko — 617
 Murn Jože — 162, 347
 Mussolini Benito — 14, 28, 42,
 50, 51, 54, 301, 307
 Mušački Kosta — 533
 München — 54, 701

N

Nabrežina — 164, 336, 337, 427,
 788
 Nadanje selo — 217, 457, 627
 Nadlesk — 568
 Nagel (nemški polkovnik) — 374
 Naklo (pri Divači) — 103, 104,
 503, 646
 Nanos — 24, 25, 632
 Narin — 209, 217, 218, 232, 272,
 455, 457, 498, 550, 627, 656
 Narinski predor — 112
 Nasirec — 320, 321, 323, 324, 490,
 553, 554, 671, 684, 776
 Neapelj — 21, 409
 Nedič Milan — 466, 533, 666
 Nemčija — 14, 50, 51, 54, 174,
 224, 262, 301, 327, 332, 346, 375,
 393, 405, 463, 502, 611, 612, 614,
 650, 665, 692, 799
 Nenezic Ljubomir — 626
 Neretva — 50, 615
 Neverke — 27, 166, 209, 217, 218,
 220, 223, 373
 Nezavisna država Hrvatska —
 392, 492, 526, 619
 Nikolaj (Ukrajinec — SS zloči-
 nec) — 322
 Nivicer Vasilij — 668
 Niš — 464
 NKOJ — 126, 245, 406, 407, 532,
 613, 614
 Noak (nemški poročnik) — 417,
 424
 Nogravec — 269
 Normandija — 344, 733
 Notranjska — 16, 20, 22—24, 27,
 28, 30, 32, 34, 52, 68, 79, 81—

83, 85—87, 91, 92, 106, 110, 112,
 131, 134, 136, 146, 151, 152,
 154—157, 164, 182, 214, 225,
 234, 237, 249, 253, 254, 257,
 263, 272, 275, 277—279, 284,
 288, 289, 295, 334, 345, 384,
 385, 408, 411—413, 432, 439,
 453, 469, 470, 490, 491, 493,
 494, 598, 507, 533, 542, 543,
 558, 559, 566, 567, 571, 606,
 607, 625, 638, 642, 665, 666,
 683, 740, 754, 756, 765—767,
 785, 788, 792, 801

Notranjska reka — 38, 78, 785
 Nova Gorica — 9, 25, 46, 619
 Novak Drago — 164, 218
 Nova Sušica — 217, 218, 224, 547,
 550, 627
 Nova vas — 417, 418, 428, 570,
 579, 594, 669, 679, 680
 Novak Alojz — 174, 771
 Novak Dušan-Rus — 140, 180,
 712, 756
 Novak Karel — 221
 Novak Jože — 9, 333, 343
 Novak Lojzka — 605
 Novakov mlin — 66, 87, 88
 Novljan Anton — 347, 472, 570,
 578, 579, 585, 595, 596
 Novo mesto — 52

O

Oberbalzheim — 327
 Oberhäuser Joseph — 330
 Obersnel Jože — 341, 787
 Oblastni komite KPS za Sloven-
 sko Primorje — 120, 288
 Obmejni odsek (25. italijanski)
 — 55
 Obrov — 57, 64, 71, 72, 110, 119,
 128, 166, 170, 211, 225, 226, 236,
 256, 257, 266, 273, 310, 386, 387,
 417, 481, 496, 508—511, 530, 531,
 601, 617, 658, 671, 686, 698, 701,
 757, 767, 804
 Očepek Lojze — 163, 732
 Ocizla — 204, 311, 324

- Odolna — 364, 446, 447, 508, 509,
 527, 531
 Odra (reka) — 611, 665
 Odredi:
 NOV in POJ:
 — 1. hrvaški Istrski — 273
 — Belokranjski — 557
 — Briško-beneški — 86, 202, 469
 — Brkinsko-bistriški — 56, 57,
 60, 62, 86
 — Dolenjski — 158, 454, 557, 753
 — Dolomitski — 408, 541
 — Idrijsko-tolminski — 469
 — Južnoprimorski — 24, 52, 408,
 469, 789
 — Kočevski — 27, 28, 291, 293
 — Krinski — 27, 30
 — Loški — 28—30
 — Mornariški — Koper — 677
 703, 705, 707, 715, 717
 — Notranjski — 131, 150—154,
 156—158, 161, 254, 279—281,
 292, 339, 368, 376, 408, 454, 557,
 586, 622, 789
 — Severnoprimorski — 52
 — Slovensko-hrvaški istrski —
 59, 71
 — Soški — 30, 32, 36, 40, 41, 52
 Četniški:
 — Jevdjevičev — 381, 442, 512,
 530, 618, 767
 Oficirska šola GŠS — 162, 783
 Ograda (kota 702) — 438
 Ogulin — 108
 Okraji:
 — Bazovica — 440, 505
 — Brkini — 440, 487, 505
 — Istra — 440, 667
 — Južna Primorska — 47
 — Loper — 423, 440, 667
 — Obalni — 440, 667
 — Pivka — 440, 505
 — Podnanos — 440, 505
 — Snežnik — 440, 505
 — Socerb — 440, 716
 Okrajni narodnoosvobodilni od-
 bor za Brkine — 647
 Okrožja:
 — Ajdovščina — 82
 — Brkini — 47, 132, 440
 — Brkini—Slovenska Istra —
 47, 53, 55, 57—60, 82, 440
 — Gorica — 82, 376
 — Ilirska Bistrica — 47
 — Istra — 440, 776
 — Južna Primorska — 7, 47, 450,
 521, 815
 — Kras — 47, 82
 — Materija — 47
 — Pivka — 47, 54, 82, 132, 440,
 442
 — Slovenska Benečija — 82
 — Slovenska Istra — 47, 132
 — Tržaško — 82, 776
 Okrožni komiteji KPS:
 — Brkini — 234, 258, 259, 275,
 286—289, 372, 379, 756
 — Brkini-Slovenska Istra — 61,
 66, 78, 86, 89, 730, 733
 — Južna Primorska — 440, 450,
 474, 485, 505, 641, 648, 667,
 674, 692, 698, 701—703, 708,
 804
 — Pivka — 286, 288, 289
 — Slovenska Istra — 151, 187,
 188, 193, 198, 200, 231, 271, 286,
 289
 Okrožni narodnoosvobodilni od-
 bor za Južno Primorsko —
 493, 693, 708
 Okrožni odbori OF:
 — Brkini—Slovenska Istra —
 104, 747
 — Južna Primorska — 440, 505,
 648, 652
 — Pivka — 108
 — Slovenska Istra — 256, 267,
 433
 Okrožne izipostave ONZ:
 — Brkini — 259, 319, 326
 — Goriško — 376
 — Slovenska Istra — 317, 319,
 326, 387, 393, 428, 775, 787
 Olenik Jože — 448, 585, 748
 Omišelj — 767
 Opara Franc — 347, 348, 422, 739
 Opatija — 322, 331, 657
 Općine — 11, 25, 55, 166, 207,
 216, 245, 246, 271, 302, 304,
 324, 335, 336, 339, 344, 360,

417, 695, 697, 698, 792, 793,
799, 806
Operativne cone:
NOV in POJ:
— 3. alpska — 52
— 4. — 302, 339, 615
— primorska (slovenska) — 52,
94
— hrvaška — 94
Nemške:
— jadranska — 108, 109, 145,
245, 246, 270, 302, 303, 311,
330, 331, 340, 374, 375, 377,
416, 446, 467, 478, 574, 575,
655
Operativni štab:
— Notranjskega in Istrskega
odreda — 279
— Za Zapadno Slovenijo — 70,
109
Oprtalj — 204, 674, 701, 767
Oražem Mirko — 255, 661, 673
Orbitello — 313
Oreh — 427
Orehek — 32, 257, 332, 350, 364,
365, 368, 396, 397, 440, 441,
446, 447, 481, 482, 484, 514,
516, 517, 531, 535, 539, 541,
544, 549, 558, 597, 600, 603,
649, 652, 660—662, 693, 705,
759, 767, 768
Orešnik Anton — 432
Orlik (kota 571) — 386, 686
Ostroški boršt — 759, 769
Ostrovica — 31, 32, 94, 102, 131,
145, 174, 176, 177, 316, 363—365,
379, 395, 440, 481, 515, 517,
521, 523, 524, 526—528, 530,
534, 544, 574, 588, 590, 649,
661, 742, 756, 758, 759, 802
Ostrožno brdo — 20, 23, 24, 34,
35, 37, 91, 117, 130, 134, 163,
164, 217, 220, 223, 224, 232,
237, 251, 252, 256, 372, 380,
446, 481, 487, 507, 509, 510,
514, 542, 543, 550, 566, 571,
573, 580, 589, 590, 594, 595,
602, 623, 645, 649, 652, 742,
748, 759, 760, 763, 764, 769—
771, 774, 775

Otave — 280
Otlica — 631, 632, 697
Ozeljan — 32, 164

P

Pace (fašistični perfekt) — 375,
376
Padeška dolina — 481, 527, 528,
530, 538, 597, 653, 767, 796
Padež — 35, 94, 97, 102, 132, 160,
164, 176, 177, 224, 275, 316,
345, 353, 364, 367, 397, 398,
410, 440, 481—483, 487, 501,
505, 506, 517, 524, 526—528,
530, 534, 538, 540, 541, 544,
566, 574, 588, 590, 591, 599,
602, 649, 659, 661, 739, 755—
760, 768, 774
Padežnica (potok) — 547, 456
Padna — 48, 354, 356, 417, 418,
428, 476, 619, 669, 679, 680
Padoan Giovanni-Giani — 202
Padova — 165
Padovan Umberto — 100, 101,
183
Padska nižina — 14, 409, 464
Palče — 376, 498, 507, 536, 567,
604, 626
Palermo — 466
Palež — 590, 592, 621, 632, 635,
637, 791
Parenti Pasquale — 119
Pared (kraj pri Divači) — 96,
654, 664
Pariz — 405, 450
Parje — 586
Pas jak — 166
Pasquali« Sergio — 357
Paulucci (italijanski polkovnik)
— 56
Pavlica — 214
Pavlič Angela — 393
Pavlič Ernest — 393
Pavlič Jože — 318, 387
Pavlič Jože — 393
Pavlin Leon — 255, 580, 585,
659, 671, 764
Pavlovec Ivan — 592

- Pazin — 94, 314, 340, 370, 619, 789
- Pecić Darko (Pezza) — 99–102, 119, 165, 170–172, 181–183, 185, 187–190, 194, 196–201, 207
- Pecić Fdlip-Pipo (Pezza) — 99, 102, 181, 182, 194, 592, 651
- Peoman Jakob — 39, 640
- Pečar Joško — 393, 394, 436, 804
- Pehaček Rado — 291, 293
- Penko Ivan — 585, 783
- Penko Jože — 38
- Perello Zora — 34–36
- Perosa Giovanni — 207
- Peroša Bruno — 673
- Peroša Franc — 673
- Peroša Ludvik — 714
- Peroša Rihard — 362
- Perovšek Franc — 667, 674, 682, 692, 715
- Peršič Mario — 180
- Pervanje Stanko-Gruden — 198, **200**
- Petelin Stanko-Vojko — 9, 25, 618, 619
- Petelinje — 533
- Peternel Janez — 757, 762, 766
- Peteros Danilo — 617
- Petkovšek Jože-Branko — 348, 756, 757, 760, 763, 770
- Petrinci — • 282, 293
- Petrinja Danilo-Primož — 231, 392, 710, 775
- Petrinja Peter — 229
- Petrinje — 148, 174, 324, 684
- Petrovič Morisov — 544
- Pezdirč Ivan-Cankar — 9, 161, 262, 343, 348, 365, 387, 392, 393, 473, 492, 493, 510, 570, 585, 593, 688, 692, 732
- Pietro (zdravnik) — 757, 758
- Pikeva (potok) — 680
- Piko Ivan-Hans — 393, 396, 434, 787
- Piombino — 314
- Piove di Sacco (pri Padovi) — 165
- Piran — 6, 9, 11, 12, 58, 129, 152, 166, 173, 174, 352, 354, 355, 360, 389, 390, 392, 428, 435, 679, 682, 701, 702, 704, 705, 714, 715, 717, 789
- Pirjevec Dušan-Ahac — 30, 43
- Pisa — 183
- Pišot Anton-Toni — 87, 163, 196, 198, 200, 251, 275, 277, 731
- Pišot Rado-Sokol — 57, 803, 805
- Pivka — 8, 9, 11–13, 16, 20, 22, 24, 27, 28, 30, 31, 34, 35, 54–56, 60–62, 66–69, 78, 79, 83, 87, 89, 106, 107, 120, 128, 133, 134, 150, 152–154, 157, 160, 166, 168, 173, 176, 218, 220, 227, 255, 262, 263, 268, 271, 272, 275, 277, 281, 282, 285, 293, 372, 376, 381, 383, 384, 408, 412, 413, 440–443, 446, 454, 457, 467, 474, 475, 481, 485, 487, 490, 494, 498, 500, 502–510, 512, 514, 515, 524, 526, 532, 533, 544, 545, 547, 550, 553, 566, 567, 570, 572, 573, 575–578, 580–581, 583–587, 589–591, 593, 595–597, 604–607, 617, 618, 622–625, 632–634, 636–639, 642, 643, 646, 650, 652, 653, 655–657, 668, 677, 683, 687, 689, 693, 696, 700, 702, 703, 743, 765, 766, 771, 776, 785, 787, 790, 792, 798, 801
- Pivške dolane — 155, 214, 216, 217, 545, 605, 756
- Placer Alojz — 549, 767
- Planik (kota 1273) — 417
- Planina (pri Cerknem) — 766
- Planina (hrib pri Kortincah) — 632, 635
- Planina (pri Postojni) — 34
- Planinc Franc-Frenk — 617
- Planjava — 498, 672, 678, 681
- Platiša Jaka-Franc — 22
- Plavje — 35, 71, 199, 218, 332, 333, 423, 427, 430, 434
- Plešivica (kota 908) — 273
- Ploesti — 300
- Plohevec — 775
- Pobega Bruno-Jovo — 262

- Pobegi — 48, 153, 262, 389, 423,
430, 432, 707
- Počivalo — 234
- Počkaj Danilo — 312, 719
- Počkaj Franc — 319
- Počkaj Ivan-Miloš — 142, 177
- Počkajeva hiša — 322, 324
- Podbeže — 307, 310, 516, 531,
534, 544, 601, 649, 657
- Podbrdo — 374
- Podcerkev (v Loški dolini) —
164, 278
- Podgora (pokrajina) — 9, 11, 12,
17, 22, 34—36, 106, 133, 155,
157, 207, 226—228, 233, 246,
252, 262, 272—274, 278, 290,
305, 379, 487, 497, 530, 534,
568, 587, 591, 593, 595, 617,
622, 642, 785
- Podgorje — 58, 71, 72, 107, 129,
132, 146—148, 166, 173, 174, 178,
232, 233, 256, 261, 267, 272,
273, 315, 335, 340, 361, 362, 369,
381, 413, 417, 427, 437, 476,
479, 489, 507, 574, 672
- Podgorski Kras — 12, 13, 152,
155, 476
- Podgrad — 16, 35, 57, 65, 97,
107, 119, 128, 146, 147, 163, 164,
166, 168, 169, 225, 226, 267,
271, 272, 275, 307, 311, 315,
318, 319, 330, 335, 345, 352,
353, 364, 371, 387, 411, 413,
426, 440, 448, 481, 488, 508,
516, 531, 532, 534—536, 539,
540, 544, 548, 549, 554, 567,
571, 574—575, 580, 589, 597,
598, 600—602, 617, 641, 644,
647, 648, 651, 656, 657, 660,
670, 671, 683, 685, 686, 708,
714, 767, 783, 787, 802, 803,
805
- Podgraje — 156, 216, 228, 236,
274, 304, 534
- Podgrajsko-Matarsko kraško po-
dolje — 11, 12, 141, 155, 476
- Podkloster (na Koroškem) — 55
- Podonavje — 14, 397, 463, 615
- Podošljak — 397, 398
- Podpeč (v Istri) — 99, 101
- Podraga — 30, 628
- Podravišče (žleb v Brkinih) —
88, 89
- Podvrčnek (grad) — 96
- Pohlen Marcel — 422
- Poker Ivan — 510
- Pokojišče — 280
- Pokrajinski NOO za Primorsko
— 468
- Pokrajinski odbor OF za Pri-
morsko — 41, 440
- Pokrajinski plenum OF — 43
- Poles Franc — 57, 232, 361
- Poles Jože-Branko — 136, 138,
784
- Poles Kristina-Kariš — 312
- Poletiči — 206, 422, 423
- Polhograjski Dolomiti — 22
- Poljak Cvetko — 62, 337, 338,
473, 499, 586, 692, 710
- Poljane (v Čičariji) — 132, 413,
414, 488, 671
- Poljska — 318, 329, 339, 405, 409,
545
- Polki:
- SNVZ:
- 1. udarni — 522, 544, 743
- Italijanski:
- 1. milicijski — 666
- 2. Guardia nazionale republi-
cana — 683
- 4. topniški — 56
- 151. pehotni — 56
- 152. pehotni — 56
- alpski »Tagliamento« —
683, 696
- Nemški:
- 1. SS tankovski grenadirski
— 65
- 3. Brandenburški — 345
- 10. SS policijski — 409, 478
- 15. SS policijski — 272, 324,
360, 409, 478, 545, 549, 550,
619
- 19. SS policijski — 57
- 21. tankovski grenadirski —
65, 66
- 112. artilerijski — 409, 478,
506, 618
- 132. grenadirski — 65, 66

- 136. lovski 188. divizije — 305, 307, 308, 319
- 137. lovski 188. divizije — 361, 393, 394, 417, 434, 478, 618, 619, 674, 677, 696, 701, 793, 796, 799
- 138. lovski 188. divizije — 272, 506, 641
- 139. lovski 188. divizije — 417, 418, 424, 446, 478, 506, 507, 513, 516, 532, 534, 539, 543, 545, 548—550, 554, 599, 600, 618, 642, 643, 649, 652, 660, 670, 767, 804
- 194. šolski tankovski grenadirski — 57, 65
- 200. letalski — 417
- 278. artilerijski — 272
- 632. artilerijski — 618, 689
- 901. šolski tankovski grenadirski — 65
- 992. grenadirski 278. pehotne divizije — 272
- 993. grenadirski 278. pehotne divizije — 272
- SS policijski »Božen« — 272
- Pomjan — 71, 353, 357, 391, 430, 433, 476, 669, 673, 682, 692, 702, 703, 710, 714, 716, 717, 742
- Ponikev — 261
- Popetre — 184, 191, 205, 417, 419, 421, 434—436, 677
- Popivoda Pero — 293
- Poreč — 415, 417
- Poropat Anton — 113
- Porton — 171, 355
- Portorož — 58, 62, 172, 360, 364, 715
- Posrtvica — 492, 493, 495, 496
- Postenje — 38
- Postenj šek — 38
- Postojna — 5, 11, 12, 14, 16, 17, 52, 55, 61, 64, 128, 129, 160, 166, 173, 208, 245, 246, 271, 280, 281, 336, 339, 375, 378, 381, 408, 439, 441, 466, 476, 498, 500, 505—507, 515, 522, 523, 533, 545, 567, 575, 576, 607, 616, 618, 619, 628, 632, 634, 639, 640, 643, 654, 656, 666, 689, 696, 701, 718, 743, 753, 788, 789, 800, 814
- Postojnska vrata — 14
- Potočnik Franc — 103
- Potoki — 260, 394, 618, 802
- Povh Zdravko — 664, 754
- Povir — 767
- Povžane pri Materiji — 107, 138, 320, 446
- Požar Anton-Savo — 162, 163, 236, 249—251, 258, 259, 261, 266, 268, 275, 277, 292, 732
- Požar Stanko — 348, 718
- Požrlj Viktor — 438
- Požru Rudolf — 319, 332, 344, 345, 387
- Pranjane — 466
- Prašel Božena — 473, 551, 548
- Pratolongo Giordano-Oreste — 187, 190, 199, 203
- Prebeneg — 204, 574
- Prebilič Zdravko — 217, 218, 220, 221
- Predmeja — 246, 628, 629, 631, 697
- Pregara — 378, 677, 682
- Pregarje — 35, 47, 56, 62, 64, 66, 67, 88—91, 96, 97, 102, 114—117, 163, 258, 260, 307, 310, 397, 440, 458, 481, 485—487, 491—496, 507—514, 516, 521, 530—532, 534—536, 538, 539, 544, 547, 549, 571, 580, 597, 601, 648, 649, 657, 658, 660, 689, 693, 706, 731, 742, 790
- Pregelj Rado — 114, 338, 387, 708
- Prelc Albin — 500, 584
- Prelc Franc — 679, 630, 681, 764
- Prelc Ludvik — 218, 221
- Prelc Marija — 652
- Prelc Milan — 218, 221
- Prelože (v Brkinih) — 27, 90, 96, 162, 215, 234, 248, 251, 252, 254, 256, 258, 259, 275, 277, 285, 288, 289, 293, 294, 305, 307, 311, 312, 372, 397, 398, 450, 481, 485, 487, 493—496, 512, 516, 523, 543, 547—550, 571, 623, 646, 649, 732, 742, 791, 792, 800

- Prelože (pri Lokvi) — 688
 Preluge — 571
 Prem — 22, 35, 56, 57, 60, 66,
 107, 166, 234, 257, 260, 287, 307,
 411, 443, 485, 491, 494, 496—
 498, 509, 514, 516, 533, 547,
 548, 550, 595, 597, 598, 618,
 646, 649, 652, 656, 660, 683,
 696, 718, 767, 800
 Preserje — 280, 281
 Prestranek — 129, 164, 166, 173,
 209, 442, 522, 533, 545, 618,
 626, 636, 656, 743
 Prešeren Franc — 577
 Prešnica — 70, 129, 156, 166, 173,
 174, 256, 340, 341, 362, 381, 427,
 437, 489, 672
 Prezelj Karlo-Boris — 62
 Prezelj Stojan — 739
 Prezid — 568, 569, 577, 632, 637
 Pribac Fabjan — 536, 538, 678
 Pribac Karel — 540
 Pribac Viktor — 412
 Pridvor (prej Sv. Anton) — 387,
 418, 419, 423, 430, 432, 433, 742
 Primc Ana — 308
 Primc Angelca — 308
 Primc Anton — 307, 308
 Primc Anton-Dušan — 24
 Primc Franc — 308
 Primc Franciška ■ — 307, 308
 Primc Jože — 308
 Primc Lidija — 308
 Primorje — 14, 465
 Primorska — 12—14, 16—25, 27,
 30, 32—34, 36, 40, 41, 43, 44, 48,
 51—55, 69, 73, 80, 81, 83, 102,
 104, 105, 107, 109, 127, 128, 131,
 184, 194, 202, 203, 231, 232, 236,
 237, 245, 260, 270, 294, 295, 300,
 302, 303—306, 314, 318, 334, 375,
 391, 406, 409, 410, 442, 443, 445,
 450, 464, 465, 467^169, 487, 490,
 504, 511, 520, 522, 532, 533, 545,
 558, 567, 575, 576, 581, 587, 596,
 597, 607, 615, 616, 619, 633, 638,
 640, 665, 666, 700, 729, 736, 756,
 798, 799, 813
 Prluge (kota 652) — 549
 Prosek — 304
 Prosen Jože-Radivoj — 35, 37,
 505, 652, 653
 Prunk Ana — 167, 699
 Prunk Tone — 699
 Prusija — 611
 Puc dr. Boris — 505
 Pucar Jože — 676
 Puče — 672, 678, 682
 Puh Dušan — 7, 100—102, 165,
 171, 172, 181, 183, 189, 191—193,
 195—198, 200, 207, 252, 256
 Pula — 14, 16, 58, 99, 119, 128,
 129, 131, 141, 142, 152, 169,
 178, 180, 204, 205, 211, 232,
 245, 264, 265, 269—271, 314—
 317, 321, 322, 330, 331, 335,
 340—342, 360, 362, 369, 370,
 375, 378, 381, 408—410, 413,
 416, 419, 429, 430, 434, 435,
 437, 446, 452, 453, 470, 475,
 478—480, 489, 490, 507, 509,
 516, 523, 524, 530, 537, 588,
 618, 643, 650, 672, 684, 692,
 701, 718, 775, 787
 Puliči (vas pri Pazinu) — 94
 Purger Ivan — 333
 Purič Božidar — 244

R

- Race Albina — 394
 Race Karlo — 499
 Race Sabina — 394
 Račna gora — 23
 Račiče — 647
 Račja vas — 426
 Rački Martin — 151, 154
 Radohova vas (pri Pivki) — 376
 Radomsky Edi — 171
 Radovič Željko — 218
 Rainer dr. Friedrich — 14, 108,
 109, 246, 302, 303, 306, 375—
 377, 467, 476, 507, 615, 666
 Rajer Lojze — 163, 164, 248, 732
 Rajonski komite KPS v Rižani
 — 100
 Rajonski odbori OF:
 — Bistrica (Ilirska) — 46
 — Brkini — 46

- Čezarji — 54
- Čičarija — 46
- Divača — 54
- Dolina — 54
- Gabrovica — 54
- Hrpelje—Kozina — 54
- Hruševje — 54
- Ilirska Bistrica — 54
- Katerinski — 54
- Kras — 46
- Kržišče (Rodik—Hrpelje—Kozina) — 46
- Lopar — 54
- Materija — 46, 54
- Pivka — 54
- Podgorje — 54
- Podgrad — 46
- Postojna — 54
- Prem — 54
- Rižana — 54
- Senožeče — 54
- Sušica — 46, 54
- Škofije — 54
- Šmarje — 54
- Vzhodni Brkini — 46
- Rak Ivan — 714
- Rakek — 34, 64, 110, 163, 279, 475, 498, 506, 507, 567, 584, 632, 634
- Rakitna — 279, 281
- Rakitovec — 146, 204, 340, 378, 392, 419, 476, 489
- Rapido — 128, 300
- Rapotec dr. Josip — 322, 654, 753, 776
- Raspor — 426
- Raspor Anton — 37
- Raspor Anton — 517
- Raspor Pavel — 164, 783
- Raša (potok) — 628
- Raša — 14, 507
- Rasica — 279
- Ratečevo brdo — 38
- Rat je — 349
- Ratković Dragica — 114, 147, 216, 221, 223, 278, 732, 763
- Raveljšek Martin — 757
- Ravnikar Gregor — 177, 179
- Razdrto — 24, 375, 629, 631
- Ražem Ivan — 265, 342, 500
- Ražem Ludvik — 783
- Ražem Mimica — 776
- Reichsstein — 311
- Reka (mesto) — 5, 11, 14, 16, 20, 22, 25, 42, 55, 57, 60—66, 71, 72, 79, 83, 87, 89, 90, 97, 98, 108, 110, 118, 119, 128, 132, 135, 136, 141, 142, 147, 152, 154, 155, 160, 178, 208, 210, 212, 213, 225, 226, 228, 232, 234—236, 245, 246, 256, 257, 260, 262, 266, 267, 269—272, 273, 312, 313, 315—319, 321, 322, 327, 330, 331, 345, 361, 365, 367, 376, 378, 385, 386, 397, 407, 408, 410—414, 437—441, 446, 447, 454, 457, 466, 470, 475, 476, 478^180, 482, 485, 488, 491, 493, 498, 500, 502, 507, 508, 516, 522, 523, 530, 532, 533, 540, 545, 552, 554, 558, 573, 575, 585, 587, 596, 598, 601, 607, 616—619, 624, 627, 632, 638—640, 643, 644, 647, 648, 650—652, 656, 657, 663, 666, 670, 671, 673, 676, 678, 683—690, 693, 695, 696, 698, 700, 701, 706—708, 718, 743, 756, 775, 785, 787—789, 794, 800, 803, 804, 813, 814
- Reka (reka) — 16, 27, 31, 60, 66, 67, 87, 89, 96, 109, 138, 139, 152, 154, 162, 212, 213, 217, 260, 269, 277, 281, 293, 307, 333, 481, 499, 510, 512, 514, 547, 566, 573, 594, 598, 645, 671, 769, 770, 772
- Remagen — 611
- Remec Mirko-Nanos — 6, 9, 98, 103, 107, 164, 178, 252, 733
- Remškar Kostja — 164
- Ran — 611, 665
- Renar Alojz-Maček — 674, 710
- Renče — 20, 376
- Renko Franc — 549, 768
- Renko Janez — 549
- Renko Milka — 549, 768
- Renko Stanko — 17
- Reparec — 682

Repič Jože — 289
 Resinovič Jože — 365
 Resinovič Jože-Očka — 348, 757, 764
 Reška kotlinica — 11, 12
 Ribnica (na Primorskem) — 27, 60, 154, 491, 549, 550, 598, 645
 Ribnica (na Dolenjskem) — 63, 224, 254, 282, 506, 547, 771
 Ricmanje — 35, 148, 156, 204, 290, 476, 527
 Riedl Franz — 642
 Rifuggio d'Annunzio, glej Sviščaki
 Rihter Jože — 378
 Rim — 21, 25, 128, 244, 245, 300, 301, 346, 737
 Rimini — 245, 464
 Ritomeče — 364, 365, 534, 600, 601, 664, 671, 693
 Rizzo dr. Giuseppe — 654, 664, 753
 Rižana (vas) — 16, 49, 71, 132, 145—147, 184, 261, 353, 392, 393, 416, 419, 434, 435, 661, 694, 697, 707
 Rižana (reka) — 170, 195, 416, 434, 703
 Rižanska dolina — 48, 49, 170, 171, 205, 708
 Rižarna (uničevalno taborišče v Trstu) — 319, 322, 326, 548, 549, 574, 617, 653, 768, 788, 798
 Rjavče — 32, 35, 44, 45, 64, 88—90, 92, 94, 102, 115, 116, 145, 169, 177, 218, 307, 311, 350, 363, 364, 372, 396, 413, 481, 483, 487, 507, 510, 514, 516, 529—532, 534—536, 538—541, 543, 548—550, 555, 558, 571, 580, 649, 658—660, 742, 748, 767, 769
 Roč — 340
 Rodik — 64, 94, 129—131, 141—143, 145, 166, 168, 184, 211, 269, 273, 275, 317, 370, 381, 394, 437, 438, 446, 447, 453, 503, 574, 648, 662, 687, 703, 767

Rojan (Tržaško predmestje) — 25
 Rojci — 673
 Rok Andrej-Švagan — 376, 377
 Rokava (potok) — 672
 Rolih Alojz — 38
 Rolleri Francesco — 363, 618
 Rommel Erwin — 50, 54
 Romunija — 244, 300, 302, 339, 405, 450, 463
 Roosevelt Franklin Delano — 612
 Ropotnik (potok) — 539
 Rösener Erwin — 303, 330
 Rozman Franc-Stane — 59, 71
 Rožar — 71, 195, 196, 200, 205
 Rožice — 117, 446, 706
 Rubije — 32
 Rume — 467, 533
 Rundictes — 211
 Rupa — 11, 16, 227, 228, 257, 262, 271, 273, 413, 478, 530, 619, 689
 Rupena — 107
 Rupnik Leon — 108, 139, 236, 378, 466, 641, 666
 Rust j a Franjo — 620

S

Sabonje — 38, 314, 413, 439
 Samara — 94
 Samba Bruno — 387
 Samsa Anton — 38, 783
 Samsa Gašper — 116
 Samsa Ivan — 783
 Samsa Jože-Fitnik — 259
 Sanabor — 632
 Sancin Dora-Jasna — 231, 716
 Sancin Dragica — 333
 Sancin Ljubomir-Stojan — 138, 140, 148, 149, 179, 229—232, 716
 Sancin Rudolf — 776
 Santo Stefano — 541
 Sarajevo — 615
 Sarajevska kotlina — 614
 Savarin Drago — 661
 Savarin Oskar — 72, 99, 100,

- 102, 145, 171, 172, 181. 189, 190, Siradžić Josip — 510
 193, 197
 Savtič Anton — 589, 770, 771
 Sauče — 705
 Schulze Dr. (nemški polkovnik)
 — 677
 Sečovlje — 11, 12, 16, 354, 392,
 415, 417, 418, 428, 429, 714, 715,
 717
 Sedlar Franc — 430
 Sedmak Alojz — 357, 359, 360
 390, 391, 427, 430-432
 Sedmak Franc — 592
 Sedmak Ivan-Hrast — 174, 592
 Segre Ugo — 711
 Segulin Anton — 549
 Segulin Franc (Kladivar Boro)
 — 44, 46, 54, 59, 81
 Segulin Marija-Mira — 262
 Seine (reka) — 463
 Selan Oskar — 626
 Sela (kota 709) — 495
 Selo pri črnicah — 163
 Semič Stanko-Daki — 181
 Semidela — 709, 710
 Senadole — 632
 Senožče — 32, 58, 375, 616, 628,
 773
 Senožeti — 341
 Serajnik Anton — 7, 792-794,
 796, 797, 805, 807
 Serbo Sergio — 322
 Sergaš Jože — 529
 Sergaši — 529
 Sermin — 48
 Servidori Gennunzio — 25
 Sevnica — 52
 Sešek Franc-Miha — 255, 342,
 397, 586, 739, 740
 Sevastopolj — 300
 Sever Jože — 584
 Severni Jadran — 615
 Sežana — 6, 9, 11, 12, 166, 218,
 220, 224, 245, 271, 307, 313,
 418, 451, 452, 470, 501, 559,
 574, 628, 645, 648, 687, 697,
 753, 767, 785, 790-794, 799,
 802, 805-807, 809
 Sicilija — 51, 466, 541
 Simončič Gortan — 31
 Skadanska gora — 90, 365
 Skadanščina — 71, 72, 90-92,
 97-99, 101, 120, 132, 198, 232,
 233, 252, 255, 256, 275, 312,
 313, 324, 346, 361, 439, 490,
 545, 549, 562, 694, 707, 708,
 768
 Skednjine — 369
 Skočilič Jože — 60
 Skok Zora-Bacinova — 500, 794
 806, 807
 Sladič Marko — 621, 631
 Sladoljev Jerko — 39
 Slap (na Vipavskem) — 628, 629
 Slavec Ado — 94, 164, 165, 250,
 252, 292
 Slavec Bogomir — 757
 Slavec Sergej — 394
 Slavnik — 12, 13, 71, 72, 89, 97,
 98, 109, 121, 132, 140, 154-156,
 210, 212, 214, 232, 233, 236,
 262, 273, 275, 277, 343, 365,
 369, 412, 419, 435, 671, 672,
 694, 698, 708, 796
 Slavnikovo pogorje — 152, 208
 Slivje — 136, 234, 319, 364, 365,
 373, 379, 448, 482, 484, 503, 516,
 544, 548, 599, 603, 649, 706, 768
 Slokar Sonja — 164, 753, 757,
 758
 Slope — 685, 687, 691, 693, 703
 Slopič — 423
 Slovaška — 615
 Slovenija — 6, 7, 9, 11, 14, 17,
 18, 21, 46, 51-53, 56, 81, 83,
 91, 104, 108, 128, 133, 134, 144,
 149, 158, 159, 183, 184, 187,
 199, 201, 202, 231, 285, 302,
 305, 308, 334, 338, 339, 374,
 381, 392, 408, 454, 465, 466,
 479, 488, 615, 665, 679, 691,
 752, 755, 774
 Slovenji klanec — 636
 Slovenska Benečija — 43, 108,
 202, 584
 Slovenska Istra — 5-9, 12, 13,
 26, 35, 44, 47-49, 52, 53, 56-
 60, 69-71, 78-81, 88, 98, 99,
 106, 149, 151, 166, 177, 181,

- 182, 192, 200—202, 204, 225,
231, 250, 256, 261, 262, 283,
290, 300, 301, 313, 315, 351,
360, 382, 384, 388, 392, 393,
408, 411, 429, 434, 435, 437,
439, 467, 475—477, 490, 545,
571, 585, 617, 619, 626, 655,
659, 662, 665, 667—670, 672—
674, 676, 677, 682, 690, 692,
695, 696, 701—703, 707, 708,
715, 717, 740, 752, 755, 772,
776, 785—787, 792, 798, 814
- Slovenski narodnoosvobodilni
odbor (SNOO) — 127
- Slovenski narodnoosvobodilni
svet (SNOS) — 159, 308, 468
- Slovensko Primorje — 25, 42,
78, 127, 184, 201, 481, 505, 614,
619, 666, 735, 757, 798
- Sluga Alojz — 394
- Sluga Jože — 94
- Smajla Drago — 473
- Smodlaka dr. Josip — 521, 535
- Smokvica — 132, 171, 184
- Smrdelj Franc — 754
- Smrje — 39, 62, 66, 67, 89, 260,
414, 441, 494, 512, 516, 550, 584,
646
- Snežnik (grad) — 568
- Snežniško pogorje — 11, 68, 79,
87, 99, 150, 211, 590, 633, 771
- Snežnik (kota 1796) — 12, 13,
22, 25, 31, 46, 61, 67, 121, 152,
182, 642, 654, 676, 695 771, 814
- Sobibor — 318, 326, 329
- Socerb (kota 817) — 176, 194,
319, 324, 333, 476, 703, 796
- Soča — 245, 445, 616, 702, 714
- Sodražica — 163, 282, 293, 570
- Sokolak (kraška jama) — 802
- Solkan — 55, 445
- Sorta Aleš-Prešeren — 25
- Sosič Franc — 338, 585, 590
- Sosič Rado — 338, 590, 733
- Sosiči — 216
- Sotlarjeva hiša — 64, 139
- Sovjetska Zveza — 94, 126, 367,
370, 386, 405, 465, 612, 614,
738, 753, 772, 773
- Soze — 66
- Spagnoletto — 796
- Speer Albert — 300, 612
- Spessa — 374
- Split — 464
- Srbija — 244, 277, 302, 406, 464—
467, 515
- Srebot Franc — 38
- Srebrnič Jože — 445
- Srednji Jadran — 397
- Sredozemlje — 339, 384, 406,
454, 690
- Srem — 612, 615
- Stalin Josif Visarijonovič — 464,
612
- Stalingrad (sedaj Volgograd) —
45
- Stančič Franc — 218
- Stančič Jože — 396
- Stangl dr. Franz — 330
- Stanič Franc — 336, 364, 394,
657, 803
- Stanič Mirko — 434
- Stanko (elektrikar) — 428
- Stanko Marjan — 510
- Stanovnik Janez — 440, 692
- Stara Sušica — 20, 21, 216—226,
258, 288, 547, 550, 760, 790
- Starc Aleksander — 393
- Starc Andrej — 393
- Starc Ivan — 262
- Stari grad (kot 675) — 657
- Stari trg — 278—280, 293, 506,
567
- Starod — 110, 118, 128, 132, 166,
413, 617, 748
- Stena — 672
- Stookova vila — 807
- Stepani — 196
- Stergar-Majcen Vera — 794
- Stična — 558
- Stirat — 703
- Straman Giuseppe — 340
- Strane — 503, 510
- Stranica (potok) — 421
- Stranščak Albin — 661
- Straža (kota 758) — 94, 102, 531,
547
- Straža (kota 624) — 548, 653
- Straža — 164
- Strecker (nem. oficir) — 466

Strle Franci — 34

Strmca — 594

Strunjan — 389, 390, 743

Stražnik (kmetija pri Ribnici
na Primorskem) — 26

Stržaji — 423

Studena gora — 38, 66, 68

Studeno — 254

Stuttgart — 327

Suha krajina — 244, 255, 275, 277,
278, 281, 294, 302, 305, 333—335,
345, 348, 349, 398, 615, 733

Suhorica (potok) — 543, 759, 769

Suhorje (vas v Brkinih) — 23,
32, 35, 37, 64, 70, 132, 139, 212,
481, 499, 501, 521, 523, 527—529,
531, 541, 543, 547, 548, 550, 551,
566, 571, 573, 574, 580, 585, 599,
602, 645, 652, 653, 769, 770, 775

Suhorski grad (kota 628) — 24

Sukljan Alojz — 338, 569, 570

Suklje — 206

Surina Stojan — 35, 37

Susak — 87

Sus'icci — 214

Svet Milan — 100, 151, 165, 181,
193, 195—197, 782, 784

Sv. Ana — 282, 345, 367, 719

Sv. Andrej — 785, 788, 795

Sv. Anton (sedaj Pridvor) — 389

Sv. Gregor — 279

Sv. Ivan (tržaško predmestje) —
720, 788

Sv. Jakob (tržaško predmestje)
— 35, 719

Sv. Jernej — 392, 619

Sv. Katarina — 575

Sv. Kvirin — 204

Sv. Marko (ladjedelnica) — 35,
353, 785, 788, 795

Sv. Martin — 627

Sv. Nikolaj (pri Beljaku) — 671

Sv. Peter (Raven) — 669, 679, 701

Sv. Sobota (tržaško predmestje;
— 319, 331

Sv. Vid (sedaj Žilce) — 254, 279,
665

Sviščaki — 585, 590, 591, 634, 636

Szombathelyi — 611, 612

S

Šajn Avguštin — 35

Šajn Ivan — 308

Šantoma — 393, 394

Šapjane — 66, 118, 173, 228, 229,
257, 262, 271, 273, 381, 397, 413,
417, 426, 440, 441, 475, 478, 506,
532, 552, 617, 619, 656, 663, 786

Šelini Lazi — 637

Šembije — 35, 62, 67, 87, 262,
491, 507

Šemi — 423

Šempas — 631

Šemrl Bernard-Nadi — 757

Šentjerc Lidija — 7

Šentvid — 55, 558

šentviška gora — 246

Šerbinin Boris — 94, 168

Šerčer (obveščevalec) — 114

Šerčer Ljubo — 22

šergaši — 669

Šibelič Josip — 510

Šibenik — 39

Šija vrh (kota 1234) — 417

Šilentabor (kota 723) — 12, 27,
96, 152, 285, 499, 542, 547, 594,
595, 627

Šinkovec Črt — 25, 46, 67

Šircelj Branko — 347, 754

Šircelj Franc — 549

Šircelj Ivo — 163, 252

Šircelj Peter — 309

Šivic Matevž — 589, 626, 672,
674, 692, 705, 715, 716

Skedenj — 36

Škocjanske jame — 808, 809

Škocjan pri Divači — 390, 573,
689, 709—711, 804, 807

Škofije — 48, 49, 70, 71, 103, 105,
129, 132, 138, 140, 166, 168, 170,
171, 189, 332, 333, 409, 427, 430,
434, 476, 619, 677, 701, 703, 795,
796, 799

Škofije — 741

Škofja Loka — 792

Škrjanc Vida — 117

Škrk Bojan — 59, 71

Škrlič Anton — 659

Škrlič Jakob — 304, 308

- Skrij Milko — 119
- Skvarča Anton — 255, 348, 473,
517, 578, 651, 708, 732
- Šlezija — 611
- Šlošel Jože — 38
- Šmagorje — 224, 232, 277, 372,
380, 397, 398, 450, 451, 455, 457,
458, 483, 493, 510, 535, 538—543,
548, 549, 551, 581, 679, 683, 742,
748, 769
- Šmagorska dolina — 23, 32, 90,
94, 259, 312, 379, 398, 450, 455,
470, 481, 510, 511, 529, 531, 539,
541, 542, 544, 548, 549, 571, 573,
580, 597, 653, 759, 760, 767, 768
- Šmagorjeva kmetija — 759, 760
- Šmarje (pri Grosupljem) — 110
- Šmarje (v Istri) — 48, 58, 71, 132,
353, 356—358, 360, 365, 369,
389, 417, 430, 433, 661, 670, 678,
717
- Šmarje (na Vipavskem) — 628
- Šmihel — 217, 547, 550
- Šnuderl Makso — 159, 208, 309,
311
- Šoštanj — 339
- Špacapan Mile-Igor — 22
- Španija — 194
- Šprohar — 97, 102, 505, 757, 758
- Šprohar Franc — 760, 764, 775
- Šprohar Stefan — 770
- Šprohar jeva domačija (v Pade-
žu) — 506, 756
- Štajerska — 52, 69, 118, 302, 607,
615, 665, 793, 803
- Štalcarji — 112
- Štampetov most — 339, 374, 411,
500
- Štefanova lopa (v Podbežah) —
308
- Štembergar Anton-Marko — 652
653
- Štembergar Freme — 231
- Štembergar Jože — 225, 343, 348,
357, 390, 391, 472, 530, 679, 681,
691
- Štern — 204
- Štimac Milivoj — 255, 488, 580
- Štoka Franc — 301
- Štolfa Leopold-Jelen — 32
- Št. Peter (sedaj Pivka) — 14,
22, 25, 55, 60, 64, 65, 68—70,
89, 128, 136, 142, 152, 155, 160,
166, 208, 209, 217, 235, 249,
256—258, 262, 263, 268, 271,
272, 295, 339, 340, 352, 363,
369, 373, 375, 377, 397, 407—
409, 412, 413, 441, 442, 454,
455, 470, 478—481, 491, 493,
498, 507, 516, 524, 530, 533,
537, 545, 547, 552, 553, 567,
587, 616, 618, 619, 623, 626,
627, 633, 634, 637, 642, 649,
653, 656, 666, 683, 684, 689,
696, 700, 701, 703, 705, 742,
785, 792, 797, 806, 813
- Št. Peter pri Rožu (Koroška) —
792
- Štravsava kmetija (Padež v
Brkinih) — 757, 759
- Štrcaj Nino — 20
- Šturm Alojz — 592
- Šturm Anton — 363
- Šturm Marija — 787
- Šturm Stojan-Matja — 57, 204,
264, 265, 317, 321, 324—326, 341,
382, 394, 787
- šubašič dr. Ivan — 345, 371, 407,
440, 445, 450, 466, 487, 613, 611
- Surina Andrej — 228, 231
- Šuštersič Franc — 9
- Švab Ivan — 370
- Švara Jože — 527

T

- Tabor (pri Zagorju) — 595, 631
- Tajnikar — 652
- Tamburini Tullio — 25
- Tarcisio — 229, 791
- Tatjana (članica OK KPS) — 234
- Tatre — 30, 35, 56, 63, 64, 66, 67,
70, 86, 94, 96, 97, 99, 102, 181,
234, 281, 311, 312, 345, 350,
363, 364, 368, 397, 398, 411,
413, 439, 445, 448, 457, 480—
485, 490, 501, 514, 516, 517,
521, 523, 529—531, 534, 535,
538—541, 547—549, 555, 558,

571, 574, 581, 584, 597, 599,
 649, 652, 659—663, 706, 742,
 756—759, 762, 767, 768, 791, 802
 Tavčar Franc-Rok— 291, 471, 474
 Tedeško Aldo-Pipo — 557
 Teheran — 126
 Tekavec Filip-Gašper — 34
 Temenica — 183, 198
 Tinjan (v Istri) — 71, 476
 Tolbuhin Fjodor — 614
 Tolmin — 82, 576
 Tolminsko — 30, 108, 216
 Tomažič Alojz — 549
 Tomažič Anton — 38
 Tomažič Franc-Vinko — 88, 90,
 93, 94, 102, 177, 530, 731
 Tomažič Ivanka — 535
 Tomažič Jože — 580
 Tomažič Maks — 7, 91, 162, 163,
 347, 445, 618, 698, 782, 783, 794,
 800, 802, 804, 808
 Tomažič Mirko-Barišev — 311
 Tomažič Stanko — 347, 783, 784
 Tomdnje — 306—311, 458, 485,
 488, 492, 659
 Tominšek dr. Teodor — 292
 Tomori Ludvik-Andrej — 6, 114,
 164, 178, 252, 278, 279, 733
 Tomšič Amalija — 174
 Tomšič Anton — 174
 Tomšič Anton-Bradelj — 592
 Tomšič Jakob — 592
 Tomšič Jože — 38
 Tomšič Stana — 605
 Tomšič Tone — 19
 Tomšič Viktor — 640
 Tone Andrej — 308
 Tone Jožef — 308
 Topolec — 35, 39, 57, 260, 493,
 503, 507
 Topolovec — 37, 418, 419, 421,
 423, 424, 455, 538
 Torgau — 612
 Torkov mlin — 601, 648
 Torino — 50
 Toškan Avgust — 218
 Toškan Mario — 170—172, 430
 Trbiž — 55, 618, 642
 Travnik — 615
 Trebče (pri Trstu) — 156

Trebeč Anton — 37
 Trebeč Kristina — 652
 Trebeše — 205, 207, 422, 674, 701
 Treblinka — 318, 319, 322, 326,
 329, 330, 545
 Trebnje — 52, 302
 Trenka (gozd) — 775
 Triban — 393
 Tridentinska Benečija — 192
 Trier — 464
 Trmun — 269
 Trnje — 498, 533
 Trnovo — 20, 38, 57, 60, 235, 453,
 630
 Trnovska planota — 616
 Trnovski gozd — 24, 596, 626,
 630, 655
 Trosi (nemški poročnik) — 709
 —711
 Trošt Antonij a-Mavrin Ljubica
 — 348, 753, 763
 Trpčane (pri II. Bistrici) — 660
 Trsek — 155, 205—207, 233, 389,
 393, 411, 417—423, 436, 669
 Trst — 5, 8, 11, 13, 14, 16, 20,
 27, 34—36, 42, 43, 45, 48, 55,
 57, 58, 63—66, 70, 71, 72, 79—
 81, 83, 87, 89—91, 97, 98, 100—
 102, 106—108, 110, 112, 113,
 118—121, 128, 132—136, 138,
 140—144, 147—149, 152, 154,
 156, 160, 164—166, 173, 174,
 177—180, 182—184, 186—188,
 191, 193—195, 199—205, 207,
 208, 210, 211, 217, 224—226,
 232—234, 236, 245, 246, 256,
 264—267, 269—271, 273, 280,
 290, 300, 303, 304, 307, 311—
 313, 315—319, 321, 322, 324,
 327, 330—333, 337, 339—341,
 344—346, 351, 353, 360, 361,
 365, 367, 369, 372, 375, 378,
 381, 384—387, 389, 390, 392,
 397, 407—409, 411—416, 419,
 421, 423, 426, 430, 434, 435,
 437—442, 446, 447, 451, 453,
 454, 465, 468, 470, 475, 476,
 478—480, 482, 485, 488, 490,
 499, 501, 502, 504, 508, 515,
 521—524, 527, 532—534, 537,

540, 544, 545, 549, 550, 552—
555, 558, 574, 575, 581, 585,
593, 596, 598—601, 606, 616—
619, 622, 624, 627, 628, 632,
639, 643, 644, 647—652, 656,
657, 659, 663, 666, 668, 670,
671, 673, 679, 683, 685—690,
692, 693, 695—703, 705—709,
711—720, 736, 743, 752, 756,
757, 761, 767, 768, 775, 780,
782, 783, 785, 787—790, 793—
796, 799, 803, 804, 806, 812—814

Trstenik — 426

Truden Stane-Dušan — 34, 62,
98, 103, 120, 164, 177, 178, 180,
216, 227, 235, 252, 278, 279,
293 733

Truške — 204—206, 233, 677, 742

Tržaški Kras — 11, 796

Tržaški zaliv — 264, 409, 616

Tržič — 10, 36, 42, 141, 245, 246,
302, 336, 339, 714, 785, 788—
790, 799

Tržišče — 302

Tublje — 218, 318, 378, 412

Tul Mario-Čikonja — 301, 433

Tumanov Nikolaj — 669

Tunizija — 50

Tur at Rajko — 767

Turk Janez-Pavle — 63

Turk Viljem-Trava — 423

Turk Vojko — 423

Turn — 24

U

Učakar Marjan-Niko — 217, 218,
221

Učka — 215, 273, 322, 434, 796

Udine — 202, 336, 376

Udovič Etbina •— 694

Udovič Ivan — 230

Uhan Leopold — 356, 359

Ujčič Jože-Nebec — 370

Ukovič Ivan — 346

Ukrajina — 244, 300, 322

Ulčnik Adelija — 357

Ulčnik Stanko — 357

Ule Antonija — 117

Ule Jože — 115—117

Umer Lazar — 672, 710

Umag — 410

Una (reka) — 614

Urbančič (kmetija) — 21

Urh Anton — 308

Urh Franc-Tomov — 307

Urh Ivan — 308

Urh Jože — 308

Urh Jože — 493

Urh Milan — 308

Uskurus — 680

V

Valenčič Andrej — 38

Valenčič Bogdan — 7, 258, 347,
748, 783, 784, 788, 792, 797, 798,
808

Valenčič Ivan — 309, 370, 783

Valenčič Ivan-Savo — 231

Valenčič Ivanka — 370

Valenčič Josip — 38

Valenčič Jože — 38, 213

Valenčič Rudolf — 38

Valenčič Vlado — 658, 659

Valinova hiša — 493

Valjevo — 464

Valmarin — 48

Vanelli Alcide — 25

Vangannelska dolina — 48, 205,
206, 353, 393, 677, 711

Vareje — 131, 142, 397, 453, 481,
514, 516, 548, 554, 573, 599,
600, 644, 649, 659, 770, 802

Varšava — 405, 611

Vascotto Elza — 713

Vatovec Albin — 348, 397, 473,
648, 694, 708

Vatovec Franc — 760

Vatovec Mario — 178

Vatovec Pavla — 549, 768

Vatovec Silva — 662

Vatovec Stanko — 348, 763, 764

Vatovlje — 70, 94, 114, 131, 138,
176, 481, 487, 499, 501, 514,
524, 527, 528, 559, 566, 574,
588, 590, 597, 602, 649, 650,

- 652, 653, 659, 683, 767, 8U2,
803, 804
Vavpotič Marija-Vesna — 445,
623
Velber (nemški general) — 533
Velika Britanija — 126, 244, 612,
614, 799
Velika Bukovica — 66, 214, 413.
414, 441, 531, 636, 768
Velika Morava — 464
Velika Pristava — 217
Velika voda, glej Notranjska
Rckā
Velika vrata — 11, 273, 476
Velike Lašče — 110, 208, 209, 279,
282, 506, 742
Velike Loče — 136, 138, 270, 386,
507, 651, 659
Veliko brdo — 66, 397, 413, 414,
439, 530
Veliko polje — 628
Velika dolina — 313
Velušček Anton-Matevž — 20
Vene Karel — 9, 251, 255, 256,
270, 319, 338, 348, 351, 356,
452, 473, 496, 528, 541, 593,
597, 598, 600–603, 624, 651,
662, 667, 675, 692
Venturini Franc — 505, 711, 712.
713
Vergan Marija — 579, 605, 708
Verlič Jože — 347, 361, 446, 448,
453, 472, 753, 761, 762
Vič — 541
Vičič Anton — 89, 309
Vičič Anton — 38
Vičič Slavko — 530, 661, 754
Vičič Srečko-Feliks — 9, 90, 94,
98, 164, 165, 198, 206, 249, 251,
275, 292, 347, 384, 446, 455,
472, 501, 554, 625, 633, 716,
802
Vida (kurirka) — 200
Videm (Udine) — 55, 108, 330,
376, 753
Videž (kota 663) — 320, 321, 323
Vidmarca — 364
Vidmar Tone Luka — 61, 62, 68,
86
Vidrih Ivan — 21
Viktor (komandir čete) — 31
Vipava — 20, 24, 272, 337, 498,
533, 580, 618, 628, 629, 649, 655,
696
Vipavec Anton — 777
Vipavec Franc — 580
Vipavska dolina — 22, 28, 30, 31,
629, 640, 649, 697
Vipavski vrhi — 631
Vipavsko — 25, 30, 32, 64, 263
Vis — 345, 407, 504
Visla — 611
Vitovlje — 28
Vivoda Alma — 48, 301
Vižinada (kraj v Istri) — 165
Vižintin Ado-Slavec — 114
Vižovlje — 335, 337
Vlado (komandir čete) — 93
Vodice (pri Šibeniku) — 39
Vodice (v Čičariji) — 71, 72, 100,
101, 107, 335, 340, 417, 426, 671
Vogalci — 630
Vogersko — 30, 40
Vojsko — 625, 629, 630
Vojvoda Danilo — 757
Vojvoda Franc — 440, 528
Vojvoda Lojze — 94, 164, 165, 348
Volče (vas pri Košani) — 30, 35,
36, 70, 109
Volk Jože — 757, 766
Volk Rudi-Boj — 32
Volk Vinko — 501, 521
VOS za Brkine — 783
VOS za Pivko — 217, 783
VOS za Primorsko — 141, 146,
166, 319, 326
VOS za Slovensko Istro — 156,
193, 204, 783
Volk Anton — 760
Vovk Franc — 364, 760
Vovk Jože — 760
Vovk Marija — 757
Vögl (nemški poročnik) — 418
Vrabce — 632
Vrata (pri Cepovanu) — 218
Vrata (pri Mašunu) — 634, 636
Vratuša dr. Anton-Vran — 301,
302
Vrbica — 35, 157
Vrbičevi (kmetija) — 652

Vrbovo — 157, 227
 Vreme — 139, 212, 383, 452, 499,
 618, 802
 Vremec Albert — 370
 Vremška dolina — 11, 12, 64, 70,
 103, 105, 118, 119, 131, 141,
 151, 352, 438, 498, 499, 503,
 504, 508, 514, 548, 566, 573,
 588, 597, 598, 602, 604, 632,
 644, 646, 649, 654, 656, 659,
 668, 687, 689, 695, 699, 700,
 741, 769, 783, 802
 Vremški Britof — 11, 13, 110,
 119, 164, 166, 167, 218, 599,
 600, 602, 603, 649,
 Vremščica (hrib) — 12, 20, 24,
 31, 70, 109, 161, 499, 500, 510,
 628, 632, 699
 Vrh (nad Branikom) — 43
 Vrh (pri Babni polici) — 568
 Vrh Ivam — 38
 Vrh Korena — 67
 Vrh Viktor — 38
 Vrhpeč pri Mirni peči — 164
 Vrhnika — 278, 374, 710
 Vrhovni štab NOVJ — 52, 126,
 158, 217, 244, 292, 301, 302,
 339, 454, 468, 780, 794, 796,
 810
 Vrhovnik Vlado — 134
 Vrhpolje — 324, 437, 438, 554
 Vrnjaki — 417, 423
 Vrtnček (kota 532) — 220
 Vrtniče — 495
 Vrtovin — 631
 Vršič (v Slovenski Istri) — 269,
 363, 418, 419, 421, 422, 434, 435
 Vukelič Savo — 60
 Vukelič Vlado — 427, 432

W

Walter Arthur Paul — 311, 330,
 544
 Warlimant Wiljem — 302
 Weimann (nem. polic. podpolk.)
 — 333
 Wesel — 665
 Wiener Neustadt — 666

Wiesbaden — 665
 Wilson (general) — 339, 406, 409
 Wirth Christian — 317—320, 322,
 323, 326—333, 545
 Württembergsko — 327, 328

Z

Zabavlje — 72, 393, 418, 419, 435,
 437
 Zabiče — 156, 157, 216, 227, 228,
 236, 534
 Zadar — 16
 Zadel Antonija — 174
 Zadel Hieronim — 174
 Zadel Ivan — 309
 Zadel Rudi-Detc — 255, 357, 359,
 601, 661
 Zadel Stanko-Vojko — 87, 114—
 116
 Zadel Urška — 174
 Zadnik Janez-Modras — 496
 Zadnik Jože — 510, 538, 760
 Zadnik Maks — 89, 90, 102, 338,
 473, 539, 630, 653, 670, 676, 731
 Zadnik Valentin — 146, 783
 Zadnik Valerija — 116
 Zagorje (na Pivki) — 152, 268,
 385, 498, 527, 536, 547, 550, 595,
 627, 638, 639
 Zagrad (zaselek pri Golcu) —
 179
 Zaharčinko Viktor — 168, 211
 Zajelšje — 116, 234, 257, 307—
 311, 458, 488, 509, 516, 531, 534,
 544, 580, 601, 657
 Zala (dolina) — 279
 Zalar Janez-Tavčar — 292, 313,
 347, 350, 351, 380, 446, 455, 472,
 501, 509
 Zalesje — 7, 212, 218, 432, 453,
 479, 493, 496, 506, 510, 511,
 531, 542, 549, 551, 556, 571,
 585, 589, 594, 606, 621, 752—
 755, 757, 758, 760, 762, 764—
 766, 771, 774—777
 Zaliči (zaselek) — 66, 169, 659
 Zanghirella Bruno — 100, 191

Zani (it. karabinjerski poročnik) — 24

Zaplotnik Martin — 739

Zarečica — 13, 352

Zarečje — 57, 441, 455, 547

Zatolmin — 164

ZAVNOH — 127

Zavrhek — 13, 103, 118, 161, 162,

174, 176, 177, 234, 383, 503, 548, Žabnik — 11, 12, 97, 132, 671

599

Zazid — 99, 101, 184, 232, 369, 370, Žagar (kmetija) — 212, 213

378, 427, 489

Zbačnik Ivan — 255, 338, 471,

568, 570, 571, 681, 708

ZDA — 612, 614

Zdenska vas — 208, 209

Zdravkovič (nedičevski kapetan)

— 533

Zečević Vlado — 61

Zega Stane — 31

Zemon — 157, 531

Zezza „Ho“ — 100, 183, 194, 198

‘-Zvonarjev mlin — 221

Zgornja Bitnja — 38

Zgornje Ležeče — 166

Zgrablič Stanko — 603, 783

Zidani most — 52, 339, 369, 407, 479, 499

Zidar Jože-Jadran — 35, 36, 44, 46, 56

Zol Giovanni — 70, 72, 91, 99—101, 181

Zorc Franc — 9, 251, 255, 342, 347, 422, 423, 472, 518, 589, 603, 676, 732, 736

Zomada Jože-Frenk — 150

Zrnc Albert — 357

Zupan Ivan — 231

Zupančič Franc — 593

Zupančič Leopold — 292, 346, 348, 470, 472, 501, 582, 589, 593, 734

Zupančič Slavko — 7, 265, 266, 292, 348, 422—424

ž

Žabnik — 11, 12, 97, 132, 671

Žagar (kmetija) — 212, 213

Žagarjev most — 499

Žargi Lojze — 178, 282, 733

Žavljje — 107, 273, 332, 333, 353, 476, 719, 798

Žbogar Stane — 62, 86, 89, 114

Žele Jože — 592

Železnik Danilo — 396

Žerjal Josip — 783

Žerjul Andrej — 93, 94, 216, 218, 221

Žerovnica — 279, 376

Žetko Franc — 35, 37

Žimarice — 279

Žiri — 246

Žlebič — 282, 293

Žnebljevi — 659, 660

Žnidaršič Adolf — 497

Žnidaršič Jože — 7, 9, 93, 105, 216, 221, 225, 232, 292, 348, 473, 687, 708, 733, 739, 741, 748

Žvirče — 282, 293

Žumberak — 108

Župančiči (prej Flegi) — 672, 673, 677

Žurjeva kmetija (v Šmagorju v Brkinih) — 759

Žusterna — 709, 710, 711

žužek Rina — 144, 740, 741, 748

Žužemberk — 165, 302, 379

VSEBINA

PREDGOVOR	5
UVOD.....	il
Geografski in gospodarski pregled operativnega območja Istrskega odreda.....	li
Kratek pregled razvoja NOB na Južnem Primorskem do oktobra 1943	16
Oris razvoja OF in NOB na Primorskem v drugi polovici 1942. leta.....	32
Razvoj OF in KPS v Brkinih in Slovenski Istri od januarja do septembra 1943	44
Priprave narodnoosvobodilnega gibanja na fašistični poraz	50
Ukrepi nemške vojske ob italijanski kapitulaciji	54
Kapitulacija Italije in razoroževanje italijanske vojske na Južnem Primorskem.....	55
Ustanavljanje partizanskih enot v Brkinih in Slovenski Istri.....	58
Brkinska ali 11. SNOU brigada.....	61
Nemška oktobrska ofenziva v Brkinih in Slovenski Istri .	69
USTANOVITEV ODREDA, PRVE AKCIJE, ZBIRANJE OPREME IN MOBILIZACIJA.....	78
Vojaške in politične razmere ob ustanovitvi.....	78
Ustanovitev odreda in njegove naloge.....	83
Odhod odredovega štaba in bataljona z Mašuna v Brkine	86
Ustanovitev 1. bataljona.....	93

Prihod 14. divizije v Brkine in ustanovitev 2. bataljona . 9d	
Ustanovitev 3. bataljona	99
Odred se kadrovske in organizacijsko krepí,	
zbira opremo in orožje.	107
Začetek množične mobilizacije.	104
Nemci ustanavljajo na Primorskem Slovenski narodni	
varnostni zbor kot izdajalsko vojaško formacijo	107
Odredove enote napadajo sovražnika.	110
Boj proti sovražnikovim vohunom in špekulantom . . .	112
Nabave in prenosí materialov za 14. divizijo.	113
Politično in partijsko delo v odredu.	113
Napad Nemcev na člane odredovega štaba na Pregarju .	114
Odred podrejen VII. korpusu. Karlo Maslo začasno	
odredni komandant.	117
Odredove enote zaostrujejo boj s sovražniki.	118

MOBILIZACIJA, KREPITEV ENOT IN BOJI

S SOVRAŽNIKOM.	125
Vojaške in politične razmere v začetku 1944. leta	125
Podreditev odreda štabu VII. korpusa.	130
Razpored in oskrba odredovih enot v začetku 1944 ...	131
Napadi na sovražnikove patrulje, vozila in manjše	
postojanke.	134
Mobilizacija v Brkinih in Slovenski Istri.	149
Kadrovske in organizacijske izpopolnjevanje odreda . .	158
Boji se zaostrujejo, sovražnikov teror tudi.	166
Nacistični ukrepi proti NOV in prebivalstvu.	172
Tretji bataljon Istrskega odreda ali Bataljon Zol . . .	181
Reorganizacija 3. bataljona.	192
Nemška ofenzivna dejavnost proti odredu.	204
Krepitev odreda, njegove akcije in težave.	213
Stara Sušica — bridko poglavje 1. bataljona.	216
Hitro zaceliti rane in nadaljevati boj!	224
Drugi bataljon v Podgori.	226
Odredove akcije pred prvo reorganizacijo.	233

REORGANIZACIJA, ŠTABNA KRIZA IN POHOD V

SUHO KRAJINO.	244

Splošne vojaške in politične razmere pomladi 1944 . . . 244

Reorganizacija odreda od 1. do 6. aprila 1944	246
Delo in boji odredovih enot po reorganizaciji.....	255
Energični napadi na prometne zveze.....	261
Nemška ofenziva »Braunschweig«.....	270
Pohod v Suho krajino in druga reorganizacija	275
Proces proti nekaterim članom ožjega štaba odreda . .	282
Povratak v Brkine in odhod na Kočevsko.....	291

ODREDOVA OFENZIVA NA KOMUNIKACIJE IN ZNOVA MOBILIZACIJA.....300

Zavezniki napredujejo, nacistično nasilje pa se stopnjuje	300
Strahoten nacistični pokol v Brkinih.....	305
Odločno v nove boje s sovražniki.....	313
Smrt »Satana« Tretjega rajha, divjega Christiana Wirtha, pri Kozini.....	317
Novi odredovi napadi na prometne zveze in spet mobilizacija.....	332
Odred v ofenzivi NOV in POJ proti železnicam	338
Življenje in delo v odredu junija 1944	345
Pohod 1. čete 1. bataljona v Istro in njena velika zmaga v Šmarju.....	353
Nemški ukrepi proti Čičariji in Brkinom.....	360
Odredovi napadi na proge in nemški protiudarci . . .	365
Nemci razglasijo premirje s partizani.....	373
Volitve v NOO, boji in mobilizacija v Istri.....:	379
Prvi bataljon drzno napada proti Kopru in morju . . .	387
Delo obveščevalne točke št. 1 v Istri.....	395
Zločini nacistov na Artvižah in v Rodiku.....	394

V PRIČAKOVANJU ZAVEZNIŠKEGA IZKRCANJA V ISTRI . 405

Splošne vojaške in politične razmere v avgustu 1944 . .	405
Mobilizacija, oskrba in boji odreda v avgustu 1944 . . .	410
Nemška ofenziva »Prien« v Istri in Čičariji od 8. do H. avgusta 1944	416
Protiudarci 1. bataljona in zbiranje nemških čet v Istri .	427
Umik 1. bataljona iz Istre v Brkine.....	434
Živahna odredova aktivnost na vseh področjih	439
Neuspelo domobransko zborovanje v Št. Petru	441
Odredove akcije konec avgusta.....	443

Odred zopet v ofenzivi NOVJ proti železnicam	451
Na obzorju novi sovražniki — četniki.....	457
ODRED KOT 4. BATALJON 9. SNO BRIGADE V BOJU ZA PROMETNE ZVEZE IN BRKINE.....	463
Vojaške in politične razmere ob reorganizaciji odreda v 4. bataljon 9. SNO brigade.....	463
Ukrepi slovenskega in jugoslovanskega vodstva NOB na Primorskem.....	467
Reorganizacija odreda v 4. bataljon 9. SNO brigade . .	469
Sovražnikove sile na odredovem operativnem območju .	475
Čete nadaljujejo z napadi na železnice.....	479
Neuspel četniški pritisk proti Brkinom.....	491
Napadi na prometne zveze in življenje v bataljonu oktobra 1944	498
Prvo zasedanje skupščine okrožnega N00 v Padežu . .	505
Nemška ofenzivna akcija »Bergzauber Moritz ali svobodni lov na bandite«.....	506
Četrti bataljon nadaljuje boj v čedalje težjih razmerah .	511
Nova sovražnikova bojna taktika in boj proti njej v Brkinih.....	514
Učinkoviti napadi 4. bataljona na proge in naglo zaostrevanje sovražnikovega pritiska v Brkine	523
Nedičevci v Ilirski Bistrici in na Pivki.....	532
Bataljon »Heine« spet krepi pritisk v Brkine.....	534
Nemci iščejo bolnišnico »Zalesje«.....	542
Učinkoviti minerski napadi.....	552
Kriza v oskrbi z obutvijo, obleko in orožjem.....	555
ODRED KOT 4. BATALJON 9. SNO BRIGADE NA PIVKI, NOTRANJSKEM IN V CABRU.....	566
Pohod na Jurišče in Notranjsko.....	566
Boj v Babnem polju in umik v Cabar.....	568
Fašistično nasilje v Brkinih in Slovenski Istri.....	571
Bataljon v Cabru in Brkinih.....	576
Povratak na Pivko in v Brkine.....	585
V taborišču v Paležu pri Mašunu.....	591
Boj za Brkine pozimi 1945	596

ODRED KOT 4. BATALJON 18. SNOU BRIGADE

»BAZOVIŠKE«.....	611
Zadnjih sto dni nacistične Nemčije.....	611
Krepitev nemškega pritiska proti NOV v Sloveniji . . .	615
Sovražnikove sile na odredovem operativnem območju .	617
Podreditev 4. bataljona 9. brigade (Istrskega odreda)	
9. korpusu.....	619
Bataljon v kritičnih zimskih dneh.....	622
Prenos radijskih postaj z Mašuna na Vojsko.....	625
Sovražnikov napad na bataljonovo taborišče pri Mašunu	
in bataljonov napad na četnike na Baču.....	632
Povratek bataljona v Brkine.....	639
Čete preprečujejo črno borzo in zaostrujejo boj	
s sovražniki	647
Ubežniki, zdravstvena služba in mobilizacija.....	653
Sovražnikov pritisk v Bankine se zaostruje, v Slovenski	
Istri pa popušča.....	655
Čete se vračajo v boj v Slovensko Istro.....	665
Nemce in medičevce zamenjujejo fašisti, bataljon	
pa še bolj ruši prometne zveze.....	683
V pričakovanju nemškega poraza.....	689
Vloga 4. bataljona v končnih operacijah.....	695
Osvoboditev Materije, Divače, Kozine, Kopra, Izole	
in Pirana.....	702
Pohod 4. bataljona 18. brigade v Trst in njegov razpust .	719

ODREDOVA VLOGA V POLITIČNEM IN

KULTURNO-PROSVETNEM DELU.....	729
Organizacija političnega dela v odredovih enotah . . .	730
Razvoj partijske organizacije v odredu.....	731
Vojaško urjenje borcev in enot . . .	737
Oblike in metode propagandnega boja.....	738
Pevski zbor in »pesniki« v odredu.....	747

ODREDOVA ZDRAVSTVENA SLUŽBA..... 752

Zdravstvena služba v enotah.....	752
Odredova bolnišnica »Zalesje«.....	755
Nemški napadi na bolnišnico in reševanje ranjencev . . .	767

Dr. Magomed Gadžijev izreden zdravnik in velik človek .	772
Bolnišnica BK -1 — (Bolnica Koper).....	775
Veterinarska služba v Istrskem odredu.....	776
ODREDOVA OBVEŠČEVALNA SLUŽBA.....	780
Vloga in pomen odredove obveščevalne službe	780
Organizacija odredove obveščevalne službe.....	781
Delovanje odredove obveščevalne službe.....	786
Naloge in akcije obveščevalne službe.....	789
Ostati v Brtkinih v vsakršnih pogojih.....	801
SKLEPNA BESEDA.....	812
VIRI IN GRADIVO.....	817
POVELJNIŠKI KADER	821
SEZNAM BORCEV.....	827
PADLI ODREDOVCI.....	849
REGISTER KRAJEV, IMEN IN ENOT.....	853
VSEBINA.....	894

Knjižnica NOV in POS 27/1

Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
Predsednik Zdravko Klanjšček

Maks Zadnik

ISTRSKI ODRED

Rokopis je odobrila komisija za zgodovino
na seji dne 9. decembra 1974

Strokovna recenzenta
Lado Ambrožič-Novljan in Stanko Petelin

Lektor France Šušteršič

Opremil Vladimir Lakovič

Izdelava skic Miran Blažina-Marjan

Tehnični urednik Jože Certalič

Založila »Partizanska knjiga« Ljubljana
zanjo Milko Štolfa
in odbor Istrskega odreda v Novi Gorici
zanj Mirko Remec

Natisnilo in vezalo GP »Soča« Nova Gorica
julija 1975 v 3000 izvodih

Klišeje izdelalo CGP Delo Ljubljana

»KNJIŽNICA NOV IN POS« je zbirka zgodovinskih orisov bojnih poti slovenskih brigad in odredov ter tematskih monografij iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije.

Orise bojnih poti avtorji pripravljajo v sodelovanju z odbori enot pri Zvezi združenj borcev NOV Slovenije in pod vodstvom mentorjev, ki jih določi komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije.

Iz spodaj navedenega programa so izšle že knjige, ki so označene z velikimi črkami.

Osnovni program:

1. *Partizani na Gorenjskem* (O partizanskih četah na Gorenjskem do ustanovitve Gorenjskega partizanskega odreda junija 1942)
2. DRUGA GRUPA ODREDOV IN ŠTAJERSKI PARTIZANI 1941—1942 (Ivan Ferlež)
3. *Partizani na Notranjskem in Dolenjskem* (O partizanskih četah na Notranjskem in Dolenjskem do konca velike italijanske ofenzive)
4. *Partizani na Primorskem* (O partizanskih četah na Primorskem do ustanovitve Gradnikove brigade maja 1943)
5. *Tomšičeva brigada*
6. ŠERCERJEVA BRIGADA (Milan Guček) — I. del
7. GRADNIKOVA BRIGADA (Stanko Petelin-Vojko)
8. GUBČEVA BRIGADA (Lado Ambrožič)
9. CANKARJEVA BRIGADA (Lado Ambrožič-Novljan)
10. ŠLANDROVA BRIGADA (dr. Miroslav Stuplovšek)
11. PREŠERNOVA BRIGADA (Stanko Petelin-Vojko)
12. *Levstikova brigada*
13. *Deveta brigada*
14. *Ljubljanska brigada*
15. *Zidanškova brigada*
16. *Dvanajsta brigada*
17. *Bračičeva brigada*
18. PETNAJSTA BRIGADA (Mile Pavlin)
19. VOJKOVA BRIGADA (Stanko Petelin-Vojko)
20. *Gregorčičeva brigada*
21. BAZOVIŠKA BRIGADA (Franjo Bavec-Branko)
22. KOSOVELOVA BRIGADA (Radoslav Isakovič)
23. Posebne brigade NOV in POS
I. SLOVENSKA ARTILERIJSKA BRIGADA (Borivoj Lah)
PREKMURSKA BRIGADA (Mitja Hribovšek)
Rabska brigada
Zaščitna brigada GŠ
1. brigada VDV
2. brigada VDV
3. brigada VDV
24. Italijanske enote v NOV in POS
Brigada Triestina d'assalto — IriasKa
udarna brigada
Divisione »Garibaldi Natisone« è brigata »Fontanot« — Divizija »Garibaldi Natisone« in brigada »Fontanot«
25. Prekomorske brigade
PRVA IN DRUGA PREKOMORSKA BRIGADA (Srečko Vilhar, Albert Klun)
TRETJA PREKOMORSKA BRIGADA (Radko Butorovič, Albert Klun)

ČETRТА PREKOMORSKA BRIGADA

(Edvin Pervanje, Jože Hočevar)

PETA PREKOMORSKA BRIGADA (Jože

Smit, Rado Bordon, Albert Klun)

ARTILERISTI PREKOMORCI (Karel

Levičnik)

LETALCI PREKOMORCI (Rafael Perhauc)

TANKISTI PREKOMORCI (Manojlo Ba-
bič, Miroslav Luštek)

26. Partizanski odredi na Gorenjskem
JESENISKO-BOHINJSKI ODRED (Mile
Pavlin)
ŠKOFJELOŠKI ODRED (Tone Lotrič)
Gorenjski odred
Kokrški odred
27. Partizanski odredi na Primorskem
ISTRSKI ODRED (Maks Zadnik)
Juznoprimorski odred
Brško-beneški odred
28. *Partizanski odredi na Koroškem*
29. Partizanski odredi na Štajerskem
Kamniško-zasavski odred
Pohorski in Lackov odred
Kozjanski odred
30. Partizanski odredi na Dolenjskem
Vzhodnodolenjski odred
Zapadnodolenjski odred
Dolenjski odred
Belokranjski odred
31. DOLOMITI V NOB (Rudolf Hribernik)
Notranjski odred
Problemski del »KNJIŽNICE NOV IN
POS«
32. OSVOBODITEV SLOVENSKEGA PRI-
MORJA (Stanko Petelin)
33. POHOD ŠTIRINAJSTE (L. Ambrožič)
34. KAPITULACIJA ITALIJE IN NARODNO-
OSVOBODILNA BORBA V SLOVENIJI
JESENI 1943 (Tone Ferenc)
35. NACISTIČNA RAZNARODOVALNA POLI-
TIKA V SLOVENIJI 1941—1945 (Tone
Ferenc)
36. NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMOR-
CEV IN ISTRANOV NA SARDINIJ.
KORZIKI IN V JUŽNI FRANCIJI (Srečko
Vilhar, Albert Klun)
37. PEVSKI ZBOR JUGOSLOVANSKE ARMA-
DE SREČKO KOSOVEL (Ivan Jerman)
38. NARODNOOSVOBODILNI BOJ PRIMOR-
CEV IN ISTRANOV V AFRIKI (Srečko
Vilhar, Albert Klun)
39. SODELOVANJE SLOVENSКИH IN HRVA-
ŠKIH NARODNOOSVOBODILNIH ENOT
1941—1945 (Stevo Sunajko)
40. PARTIZANSKE TISKARNE NA SLOVEN-
SKEM — OSREDNJE TISKARNE (Jože
Krall)
PRIMORSKE TISKARNE (Jože Krall)
41. PRIMORCI IN ISTRANI OD PREGNAN-
STVA DO PREKOMORSKIH BRIGAD
(Srečko Vilhar, Albert Klun)
42. NARODNOOSVOBODILNI BOJ NA JA-
DRANU IN SLOVENSKI POMORŠČAKI
(Janez Tomšič)
43. ZDRAVLJENJE RANJENCEV V SCVPB
(dr. Ivan Kalinšek)

V tisku:

ZIDANŠKOVA BRIGADA (Mirko Fajdiga)

DOLENJSKI ODRED (Jože Peskar)

BELOKRANJSKI ODRED (Radko Polič)

VETERINA V NOB (dr. Milan Dolenc)

Pripomba: Komisija za zgodovino si pri-
držuje pravico manjših sprememb v naslovih
ali razporeditvi vrstnega reda knjig.